Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

Nutzungshinweise / Terms of Use

Die Digitalisate dieses Webangebotes sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für private wissenschaftliche Zwecke ausgedruckt oder heruntergeladen und zu wissenschaftlichen Zwecken an andere, von Person zu Person, weitergegeben werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte in gedruckter oder elektronischer Form ist ohne zuvoriges schriftliches Einverständnis der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel nicht gestattet. Dies betrifft im einzelnen Verkauf, Leihe, Lizensierung, Vervielfältigung und Verbreitung. Werden Digitalisate aus der Wolfenbütteler Digitalen Bibliothek ohne schriftliche Genehmigung der Herzog August Bibliothek auf anderen Internetseiten, Datenträgern oder Printmedien veröffentlicht, ist sie als Rechteinhaberin berechtigt, gemäß der niedersächsischen Gebührenordnung für die Bibliotheken des Landes und Hochschulbibliotheken vom 10.11.2004 (Nds. Gesetz- und Verordnungsblatt Nr. 32/2004) , Anlage zu §2 Abs.1, Gebühren für die Veröffentlichung in Rechnung zu stellen. Rechtsgrundlage ist die Benutzungsordnung für die Landesbibliotheken vom 01.11.2004 (Nds. Ministerialblatt Nr. 39/2004) in der jeweils gültigen Fassung (vgl. Gebührenverzeichnis der HAB).

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Auskunft der Herzog August Bibliothek, Lessingplatz 1, D-38304 Wolfenbüttel (auskunft@hab.de).

Verlinkungen sind grundsätzlich erwünscht. Bitte verweisen Sie auf Digitalisate wie folgt:

- Im Druck: Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel [PURL], z.B. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel [http://diglib.hab.de/inkunabeln/14-astron/start.htm]
- Im Internet: HAB inkunabeln/14-astron

All digital documents of the Wolfenbüttel Digital Library are protected by copyright. They may be printed or downloaded and forwarded individually to third parties only for non-commercial educational, research and private purposes. In doing so provenance marks attached to them must not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not permissible without obtaining prior written permission from the Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. This explicitly includes selling, lending, licensing, reproduction and dissemination. If digital documents from the Wolfenbüttel Digital Library are published without the written permission of the Herzog August Bibliothek, the library as holder of the rights to its property is entitled to levy fees in accordance with the ordinance for the State and University Libraries of the county of Lower Saxony dating from 10.11.2004 (Nds. Gesetz- und Verordnungsblatt Nr. 32/2004; Anlage zu §2 Abs.1; confer „Benutzungsordnung für die Landesbibliotheken“ 01.11.2004, Nds. Ministerialblatt Nr. 39/2004).

For reproduction requests and permissions, please contact the information desk of the Herzog August Bibliothek, Lessingplatz 1, D-38304 Wolfenbüttel (auskunft@hab.de).

Links to our resources are welcome. Please refer to digital documents as follows:

- Print: Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel [PURL], e.g. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel [http://diglib.hab.de/inkunabeln/14-astron/start.htm]
- Internet: HAB inkunabeln/14-astron

HAB Wolfenbüttel; 2.1.2009

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00001

Od 4° 69

nicht reflektabel
nicht PK

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00002

V

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00003

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00004

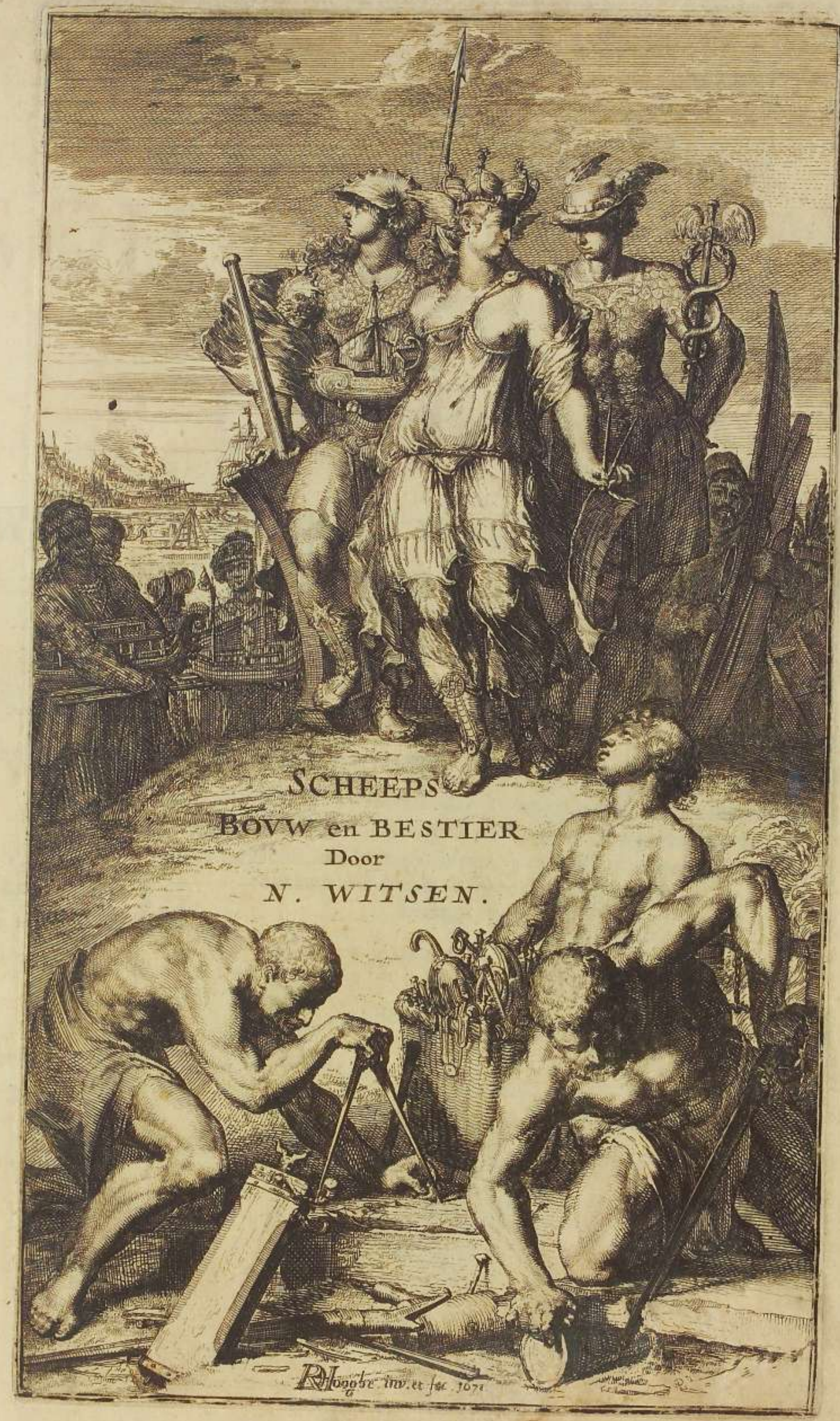

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00005

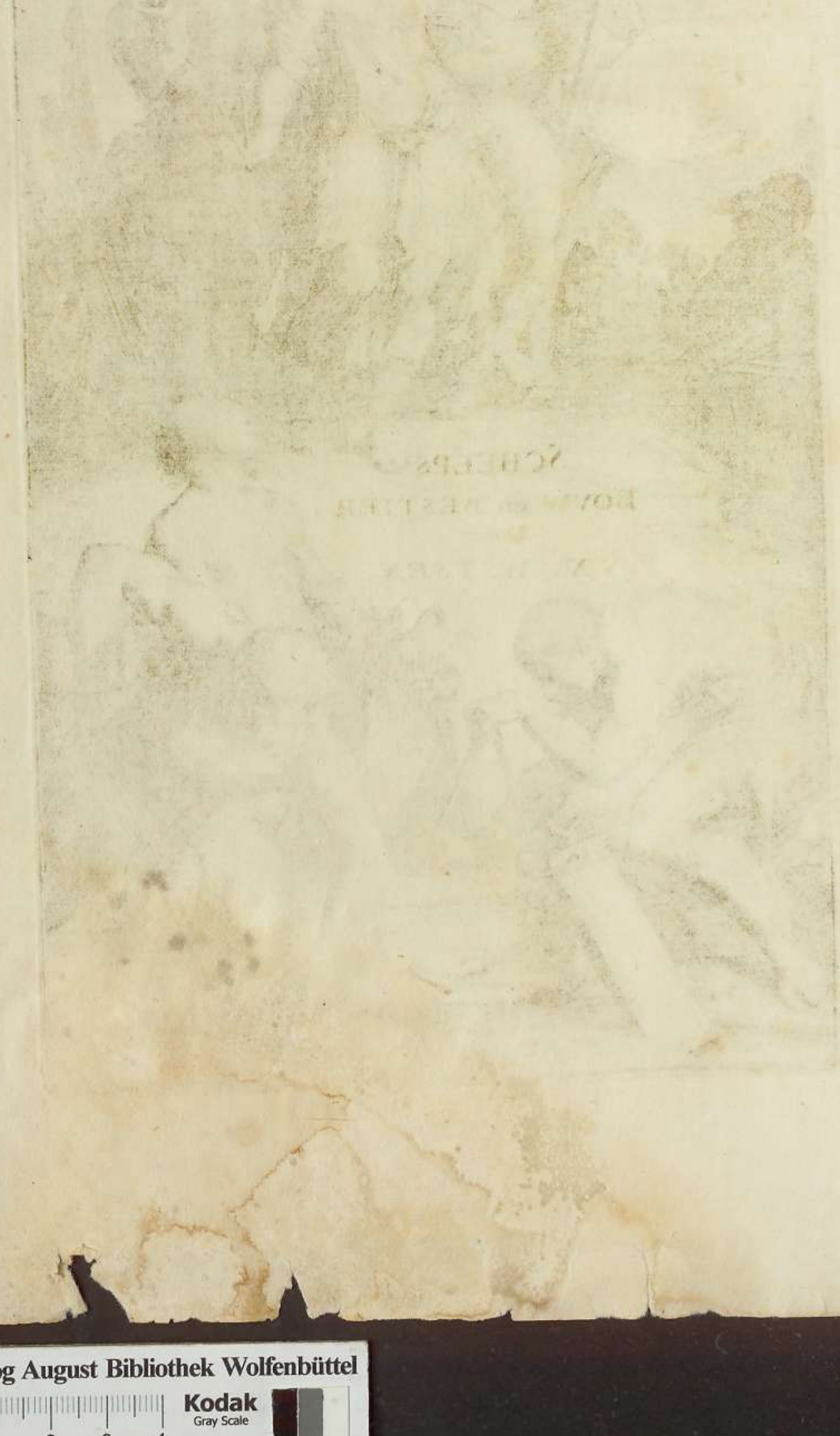

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00006

AE·LOUDE

En

HEDE·NDAEGSCHE

SCHEEPS-BOUW

EN

BESTIER:

Waer in wijtloopigh wert verhandelt, de wijze van Scheeps-timmeren, by Grieken en Romeynen: Scheeps-oeffeningen, Strijden, Tucht, Straffe, Wetten en gewoonten.

Beneffens

Evenmatige grootheden van Schepen onſes tijts, ontleet in alle hare deelen: Verſchil van bouwen tuſſchen uitheemſchen en onzen landaert: Indiſch Vaertuygh: Galey-bouw: hedendaegſche Scheeps-plichten: Verrijckt met een reex verklaerde Zee-mans ſpreeck-woorden en benamingen.

Ferdinand Albert
Hartoch van Brunſwijk
en Luneborch.

Doorgaens verciert met vele Kopere Platen.

Beſchreven door

NICOLAES WITSEN.

Hamborch
1693.

t'AMSTERDAM,

By CASPARUS COMMELIJN; BROER en JAN APPELAER,

Boeck-verkoopers, ANNO 1671.

Met Privilegie voor 15 Iaren.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

Kodak Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00007

HERZOG·AUGUST·BIBLIOTHEK·WOLFENBÜTTEL

Extract uyt de PRIVILEGIE.

DE Staten van Hollandt ende Weſt-Vrieſlandt doen te weten. Alſoo Caſparus Commelijn; Broer *en* Jan Appelaer, *Boeck-verkoopers tot Amſterdam, Ons verſocht hebben, dat het ons geliefde haer Supplianten te verleenen onſe Benefitiele Acte van Octroy in forma, voor den tijt van* 15 *aen een volgende Iaren, tot't drucken, venten ende verkoopen in allerley Formaet ende Talen van ſeecker Boeck geintituleert* Aeloude en Hedendaegſche Scheeps-bouw en beſtier, *verciert met kopere platen, beſchreven door* Nicolaes Witſen. *Soo iſt dat wy de ſaecke ende 't verſoeck voorſz. overgemerckt hebbende, ende genegen weſende ter bede van de Supplianten, uyt onſe rechte wetenſchap, Souveraine macht en Authoriteyt, de Supplianten geauthoriſeert ende geoctroyeert hebben, authoriſeeren en octroyeren deſelve mits deſen, dat ſy luyden geduurende den tijt van* 15 *eerſt-komende Iaren, het voorſz. Boeck in onſen Lande van Hollandt ende Weſt-Vrieſlandt in allerley Formaet en Talen, alleen ſullen mogen drucken, uytgeven ende verkoopen. Als blijckt by de Brieve van Octroy daer van verleent.*

Gedaen in den Hage, onder onſen grooten Zegele, den 27 *Iulii, in't Iaer* 1671.

JOHAN DE WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten

HERBERT van BEAUMONT.

HERZOG·AUGUST BIBLIOTHEK WOLFENBÜTTEL

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00008

Berigt voor den Boeck-binder, om de Platen in dese Scheeps-Bouw wel te stellen. De voorste nommer beduyt de Figuer, ende de achterste de Pagina daer de Platen in gestelt moeten werden.

N°. van de Figuren.	Pag.
I. II.	12
III. IV. V.	tusschen 16 en 17.
VI. VII.	23
VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XIV. XV.	tusschen 24 en 25.
XVI.	38
XVII.	41
XVIII.	47
XIX.	49
XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI.	tusschen 54 en 55.
XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX.	tusschen 56 en 57.
XL. XLI. XLII. XLIII. XLIV.	tusschen 58 en 59.
XLV.	61
XLVI.	141
XLVII. XLVIII. XLIX. L.	tusschen 146 en 147.
LI.	148
LII.	150
LIII. LIV. LV. LVI.	tusschen 152 en 153.
LVII. LVIII.	tusschen 154 en 155.
LIX.	157
LX. LXI.	tusschen 160 en 161.
LXII.	167
LXIII. LXIV. LXV.	tusschen 170 en 171.
LXVI. LXVII. LXVIII.	tusschen 172 173.
LXIX. LXX. LXXI.	tusschen 174 en 175.
LXXII.	176
LXXIII. LXXIV. LXXV. LXXVI	185
LXXVII.	186
LXXVIII. LXXIX.	tusschen 190 en 191.
LXXX. LXXXI.	tusschen 192 en 193.
LXXXII.	196
LXXXIII.	200
LXXXIV.	207
LXXXV. LXXXVI. LXXXVII.	217
LXXXVIII. LXXXIX.	tusschen 220 en 221.
XC.	222
XCI.	229
XCII.	234
XCIII.	242
XCIV.	250
XCV. XCVI. XCVII. XCVIII.	tusschen 306 en 307.
XCIX.	317
C.	318
CI.	325
CII.	328
CIII.	362
CIV.	363
CV.	365
CVI.	367
CVII.	406
CVIII. CIX.	tussen 478 en 479.

IN 'T APPENDIX.

A. B.	tusschen 4 en 5.
C.	9
D.	10
E.	29

Den Binder gelieft de vier voorste bladen daer de tijtel aen is, en de 3 a 4 achterste van 't werck, voorsichtigh te kloppen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00009

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00010

AEN DEN

LESER.

ONder zoo groot een aental van Nederduitſche Schrijvers, vintm'er geen, mijns wetens, die d'aeloude Scheeps-bouw en Beſtier verhandelt hebben: een zaeke, daer men met recht zich over mach verwonderen: om de waerdigheit dier ſtoffe: welck van de Romeinen in zulken achting is gehouden, dat de geen, zoo de rechts-geleerde *Vlpiaen* getuight, met het recht van Burgerſchap begiftight wiert, die ſchepen van opgegeven groote bouwde, t'zee beſtelde, en ter havene in en uit met koopmanſchap liet varen; ja wiert zoo hoog de Scheeps-bouw by de eerſte Bouw-meeſters verheven, dat men alle nieuwe vonden, belangende de ſchepen, den Goden en hun heilige inblazingen toeſchreef.

——— *Ipſamque ſecandis*
Argois navibus jactant ſudaſſe Minervam.

dat is:
Minerve zelf brocht aen het Strant
Tot Argos d'eerſte kiel in ſtant.

Daer wort met groote ſchand van *Manuel Comnenus*, Keizer te Conſtantinopelen, gezegt, dat hy de Scheeps-bouw trachte te vernietigen, voorgevende, ſchepen ondienſtig aen den ſtaet te zijn: 't geen oorzaek van veel onheils gaf, als by *Nicetas* is te zien. Het verzuim van ſchepen te bouwen, onder *Andronicus*, Roomſch, Chriſten Keizer in 't Ooſten, heeft tot groote ſchade en verkleining desRomeinſchen naem geſtrekt. *Pompejus Magnus*, verhief zoodanig den Scheeps-bouw, dat hy zeide: *'t Is noodig te varen, maer niet te leven.* En bracht daer door zoo veel te weeg, dat hy als Godt Neptuin geëert, en op een munt der geſtalte als Godt *Ianus*, met een ſcheeps-Galjoen wiert vertoont. De namen der ſchepen wierden eers-halven onder 't geſternte gezet. Hier van hebben de namen *Pegaſus*, *Aries*, en andere haren oorſpronk. Het ſchip *Argo* wiert goddelijk verklaert, gelijk *Cicero* wil, en men hielt dat de Goden het heiligh en ſprekende gemaekt hadden. Die heerſchen wil, zegt *Ariſtoteles*, en vry zijn, rechte t'zijnent een vaerdige Scheeps-bouw op.

Dit zwijgen dan, beſpeurende onder onze lants-luiden, heb ick my verſtout, om yets dien aengaende op't papier te ſetten: namentlijk, van der oudenScheeps-bouw enBeſtier, met achterlating doch van volle betoging over alles, 't geen kortheyts halve is gedaen, niets echter breng ick by, of wete zulks, des noots, te bewijzen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00011

AEN DEN LESER.

En wanneer dit Werk reets af was gedrukt, zijn my uyt de lade geſchrevene boeken van zijn Koninklijke Hoogheidt van Savoyen, eenige tekeningen met haer verklaeringh, ſlaende op de ſcheeps aeloutheden voornoemt, door byzondere gunſt van den Edelen Hoog-geleerden Heer *Il Commendatore Carlo Antonio dal Pozzo*, Romeinſch Ridder, toegezonden, welke eertijts uyt oude marmere en metale overblijfzelen, zoo in Italien, Grieken, Ægypten, als elders verſtroyt zijnde; vergadert zijn van *Pyrrhus Ligorius*, Edelman van Napels. Deze hebbe ik meerendeels, by dit Werk ingelaſt, en met de letters P. L. gemerkt: genootzaekt zijnde, de verklaringe daer van achter te houden, alzoo mijn Schrift reets was gedruckt; behalven het ſchip van *Hiero*, het groot Ægyptiſch koninklijck ſchip: En dat van *Philopater* wijſt hy ſtucks-wijs aen; by yeder af-beeltzel waer hy 't zelve heeft gevonden, zoo op oude Steenen, Medalien, als anderzins; 't geen hier om vermane, om dat de wercken van dezen *Ligorius* by E. *Spanhemius* en *Schefferus* verdacht zijn, van dat daer nieuwigheden zoo hier en daer ingeſlopen zoude zijn.

By de ſcheeps Bouw-konſt der oude eeuw, is gevoegt hun Beſtier, wat yeders ampt te ſcheep was, hun Scheeps-oeffeningen, Strijden, wijze van Roeyen, Scheeps-benamingen, Wetten en Gewoonten, twee kenniſſen on-afſcheidelijk van elkander. En om dit Werk algemeyn en volmaekter te maken, heb daer bygevoeght het Scheeps-bouwen en regeeren in het meerendeel van Europa, en Indien; desgelijcks de wijze van bouwen voor anderhalf hondert jaer, en heden in deze Landen gebruykelijk. Het bouwen der volkeren in Europa, gaet vaſt over een zelve trant; en verſchilt in hun deelen, gelijk de leden aen het menſchelijke lichaem. Alle menſchen hebben gelijke leden, in maet echter zijn zy verſchillende.

t'Zedert een lange wijle herwaerts, is de Zee-vaert in ons gemeene-beſt geweldig aengegroeit; maer heden der maten in top geſtegen, dat d'Inwoonders zelfs daer over verwondert, de vreemdelingen verbaeſt; ja, de geheele Werelt, tot ſtommens toe, als opgetogen ſtaet. Nootwendigh heeft de aenwas van de zee met kielen te bebouwen, den Scheep-bouw grootelijx doen aenwakkeren, en vermeerderen, die hier zodanigh in zwangh gaet, dat zelfs eenige Dorpen durven ſtoffen, meer zee-gevaerten jaerlijx te kunnen bouwen, als het jaer dagen telt; om niet te ſpreken van een ontelbaer getal van veelerley kleyne vaer-tuygen, die ſtroomen en meiren der binnen-lantſchen geweſten bevaren. *Bentivoglio*, in 't eerſte boeck, op het zevende hooft-ſtuk, zegt van het vereenight Nederlant, dat daer zoo veel ſchepen geoordeelt werden te zijn, als in het overig geheel Europa te zamen. De Maſten,

en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00012

en Rees der schepen, die steets voor Amsterdam ten anker leggen, zijn zoo veelvoudigh, dat zy het gezicht belemmeren, en de lucht duyster schijnen te maken. In koophandel overtreftze niet alleen alle de steden in Europa, maer ook alle de steden des Werelts: waer door haere Inwoonders in zuygen met de moeder-melck, als zy noch kinderen zijn, de gront-regelen van de Scheeps-bouw, en zee-vaert, zoo dat yeder huys een school van wetenschappen is, nodig, hen die zee-bouwen. Noch jong zijnde, varen zy naby, sterker geworden, bezoeken zy afgelegene zeen; en eyndelijk, wanner zy mannen zijn, bevaren zy de uyterste geweften van den Oceaen. Zy verachten het on-weer, temmen zee en wint. Alle Oorden, Winden en Sterren zijn hen bekent.

Na Indien te varen valt hun zoo licht, als de naby gelegene Vlieten, en Havens te bezoecken. Zoo *Meeteren* verhaelt, heeftmen voor een eeuw, hier te Lande zeven-en-twintigh hondert groote schepen getelt, Buyzen, Dog-boots, en Crabbers uytgesloten. Iaerlijks, zegt hy, wierden daer meer als duyzent groote schepen aengebouwt; en op 't naderen van de Spaensche Vloot, was men machtigh hondert oorlogh schepen t'zee te brengen, binnen veertien dagen. Hollant, zegt *Stypmannus*, is vol zant, en daer wassen weynigh vruchten. De schepen echter brengen daer alles wat men zou wenschen mogen. *Conestaggius*, een Schrijver, den onzen niet zeer toegedaen, zegt, dat de Nederlanders in menighte en macht van schepen zoo veel alleen vermogen, als by na alle andere Natien van Christenrijk. Dees Bouw-kunst dan, een zoo nootzakelijk hooft-ambacht van dezen staet, is niet min dan de Huys-en sterkte-bouw op vaste en onfeylbare wetten, gront-slagen, en regelen geveft, en in al haer leden en deelen, na voorgestelde gelijk-deeligheden gevormt, met dien beding evenwel, dat in nootzakelijk gebruyk de evenmaet stil sta.

Maer noyt, mijns wetens, heeft mede yemandt onzer Neerlanderen zich onderwonden yets breedelijk van den Nederlantschen Scheeps-bouw en Bestier in 't licht te geven, of getracht deze zeer edele en nootzakelijke kunst onder wetten en regelen gemeen te maken, behalven dat de Heer *Tjassens* het Scheeps-bestier, of politie heeft ontworpen; waer in hy alle staets algemeyne verrichtingen, dien aengaende, van woort tot woort ter neder stelt: mede overslag maekt van alle onkosten, die in 't uyt-reeden en onderhouden van 's Lants schepen voorvallen; 't geen ik met voordacht achter heb gelaten: hier by heeft hy insgelijcks, vele Scheeps-certers, of maeten om schepen na te timmeren van onderscheyde groote, der wijze als by 't lant wert gepleeght, aen den dag gegeven. De soberheyt van schrijvers in dese stof onzen Landaert tot schimp by vreemden, en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00013

ongeriefte den Ingeſetenen ſtrekt. Hierom vond ik my aengeprikkelt yets breeder van onzen Scheeps-bouw en zijn Beſtier te ontwerpen : na den voorgangh der Engelſchen , Portugeeſen , Franſoizen , Spanjaerts , en andere Volkeren , die yeder wijd en breed , op hun Scheeps-bouw-konſt ſtoffen , en ten ſpijt der onzen, in uytgegevene Schriften dezelve beſchreven hebben. Onder deze voeren d'Engelſen de vlagge , die alles wat den Scheeps-bouw en Beſtier betreft door den druk gemeen gemaekt hebben : gelijk de volgende en meer andere boeken uytwijzen ; als, *Path-way to perfect ſayling*. *Seamans Dictonary* , *The Art of apparey-ling and fiting of any ships*, *The Seamans Grammar*. In deze braveeren zy opentlijk allen Landaert , en wanen niemant huns gelijk in deze konſt te hebben. De Italianen hebben hun Scheeps-timmeringh door *Bartholomeus Creſcentius* van Rome aen den dag doen brengen. Behalven datmen daer een groot en zeer volmaekt boek vint: *Del-vera & reale arte della navigatione* , *del governo e diſciplina del mare* ; *e di la combattere in armate eſquadrone*: dat is , van de ware en wezentlijke konſt van 't varen , van de Scheeps-tucht, en Beſtier , van het Scheeps-ſtrijden. Een ander, tot Florencen gedrukt , voert deze titul , *l'Architettura nautica divascelli* &c. dat is, Scheeps-bouw van Schepen enz. en dit op hope datmen dezen ItaliaenſchenScheeps-bouw , zoo als haer Huys-bouw navolgen , en voor wetten opnemen zou: 't geen echter zoo niet is gelukt.

Der Franſchen Scheeps-bouw en Beſtier , beſchrijft *P. Fournier*, ook *Hobier*, en meer andere: gelijk *Ioſef Furtenbach* en *Leonhart Fronsperger* in Duytslant en Ooſten gedaen hebben. Deſgelijks hebben Portugeezen en Spanjaerts in veelvoudige boeken, hun Kraeken, Galjoenen , en ander vaertuygh ontleet , met al hare maten en geſtalten ten toon geſtelt. Yeder prijſt het zijn , en tracht de andere tot zijn gevoelen te trecken, en , om hem na te volgen, op te wekken. De Hollanders alleen hebben tot hier toe , aen de wereldt niet genoeg gedaen , die hun wetenſchap in de kunſt van Scheeps-bouw en Beſtier , door hun uytgevoerde Scheeps-daden, dagelijks doen blijcken. Indien dan de Scheeps-bouw en het Beſtier der zelven , in alle oorden bloeyt , en yeder de zijne ten ſchoonſte aen de werelt voor ſoekt te ſtellen, t'zijner eer, met misprijzing van uytheemſchen bouw, en niemant des anders Scheeps-bouw of Beſtier volgen wil of kan, (want den ingebooren aerd eens volks te veranderen, is onmogelijk.) Zoo is vervallen het oude zeggen der Romeynen , datmen de konſt van Scheep-Bouw en vaert geheym behoort te houden. *Te laet is het heden* , zegt Loccenius , *de Scheeps-bouw , en Vaart te verbieden, en uytheemſchen te leeren , om dat dees konſt allen volken bekent zy , en de gelt-zucht den onkundigen kundigh maekt, zoo des begeert.* Dat Nederlanders konſt-

ſtuk,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00014

ſtukken en wijze van doen, den vreemden afzien, is hun profijtelijk om hen aengebooren aerd, van alle vonden beknopt en zuynig te volvoeren. In 't overleg van een zuynig meeſter, beſtaet al 't geheym van goet koop bouwen. Dat de kennis van maet en manier van bouwen onzer ſchepen, den uytheemſchen ondienſtigh is; (of miſſchien iemant des menings waer, dat het uitgeven dezes werks hinderlijk 't gemeen mocht zijn) blijkt hier uyt, dewijl zoo menig Hollants ſchip in vreemde landen is ontleet en na gemeeten, doch nimmer na gevolgt; ja, Neerlantſche meeſters naer haren trant by uytheemſche bouwende nimmer lof behaelden.

De wijs van aenleggen, en 't opbouwen der ſchepen is een zake zeer gemeen, en niet geheym: want 't geſchiet voor yeders oogen; wie zig des bevlijtigen wil, kan kennis in 't kort van alles krijgen: gelijk hier practijk-ſchoolen zijn, daer dees Bouw grondigh aen in-en uytheemſchen wert geleert.

Te verwonderen is 't, dat alle uytlanders, ſchoon zy op Timmer-werven hier te lant de zuynigheyt bevlijtigen, in haer eygen lant gekomen, nimmer zulks na konnen volgen. *Nam naturam expellas furca tamen uſque recurret*: dat is, Schoon men met een vork den ingebooren aerd verdrijft, hy komt echter wederom. En dit komt mijns bedunkens oock daer by, dat zy buyten 's lants met buyten-lantſche mannen arbeyden. Waer uyt volgt, ſchoon een vreemdelingh alle de Bouw-regelen in zijn hooft hadde, zy hem echter niet dienen konnen, ten ware hem alles in deze landen by ondervindinge wiert getoont, en dan noch niet, 't en waer hy kans zag den aerd zijns volks, waer mede hy arbeyden moet, den zuynig en zindelijken hollantſchen inborſt gelijck te maken, 't geen niet doenlijk. Dat de byſondere Nederlantſche ingebooren aerd de Scheep-vaert voort zet, blijkt uit de vaart op Indien, welk allen volken nu bekent is, en gene Kaerten, gedrukte of ſchriftelijke beveelen, zoo de vaert zelve als de Scheeps-huyshouding betreffende den vreemdelingen geheym zijn, hoe't het meerendeel echter luckt een yeder weet. De vaert op Archangel inſgelijks voormaels alleen by uytheemſche nabueren wiert geoeffent: heden ziet men in Moſcovien het meerendeel Hollanders te zijn die daer koophandel drijven. Quam het op de geſtalte der ſchepen aen, zy hadden ons lange daer in nagevolgt.

Groenlant wiert voormaels van Biskayers alleen bezocht: heden oeffent ons lant-aerd 't meeſt die viſſcherije. Het varen met weynig volk, het naeuw en zober behelpen in leef-tocht, en ons ingebooren zindelijkheyt, die de ſchepen langdurend maeckt, doet den Neerlantſchen ſcheep-vaert bloeyen, en niet het ſcheeps fatzoen. En hoe is 't mogelijk, dat d' onzen daer in nagevolgt konnen werden: een Moor verandert eer zijn huyt, als een ge-

heel

heel volk hun aengebooren inborſt verruylt. Belacchelijk is het, dat yemant zoude meenen dat een eenig en eender geſtalte papiere ſchip hier ontleet, welker vormen zoo oneyndelijk zijn als men tal van ſcheepen ziet, den uytheemſchen dienſtiger zoude zijn, als de wezentlijke ſchepen, die hun ſteets oneyndelijk in tal en wezen voor oogen komen. Indien de vorm van de ſchepen tot de welvaert vande zee-vaert dede, alle natien zoude lang onzen vorm hebben gevolgt. Te meer wierden dan geweert zoo meenig zeekaert en Stuermans boeken in uytheemſche talen hier gedrukt.

Het wit dezes werks is vermeerdering van kennis in een yegelijk, roem den Nederlantſchen naem, en onderſchraging der inboorlingen, die zig in deze konſte oefenen, want zonder practijk en geſtadige handelingh (buyten beſpiegelingh) van 't werck, zijn de ſchriften onnut.

Zoo groot dunkt my de waerdigheyt dezer wetenſchap te zijn, dat niemant der zelve hier te lande, daer de zee-vaert de ſterckſte zenuwe van den Staet is, behoorde onkundig te zijn. Zy gaet den Huys-bouw zoo verre te boven, als haer gebruyk van meerder nut en kunſt van hoger gedachten is. Een Scheep-bouw-kundige heeft op vele zaken te letten.

Ick ga een werk aen opgeleit van arbeit; want *Plautus* zegt:

Negotii vim qui velit navem ſibi comparato.

dat is:

Die veel werks over den hals wil halen, beſtelt zig een ſchip.

Nimmer ook zoude ik hetWerk van den nieuwenScheeps-bouw hebben durven opvatten, 't zy my in handen waren gevallen, eenige gront-ſlagen en tekeningen, voormaels ontworpen by wijlen *mijn Vader Cornelis Witſen.*

Het zal veilicht geſchieden, dat V E. ter eerſter opſlaen dezer bladeren, in 't nieuwe werk duyſtere plaetzen voor oogen zult hebben, zoo des wetenſchaps onkundigh zijt, en dat de konſtwoorden de reden onverſtaenlijk zullen ſchijnen te maken, waerom dezelve in een geheel hooft-ſtuk worden verklaert, en in kenlijke woorden vertolkt. Ten welken eynde, mede op een ander plaets, Scheeps-deelen in afbeeltzels worden vertoont.

Het Teken-werk is te byſter net niet uytgewerkt, want ons wit niet is koſtelijck koper-ſne te vertoonen, maer ſlechts de geſtalten der zaken te verbeelden om te beter in druk te geven, 't geen zoo wel in ſlegte plaeten, als dierbare printen kan geſchieden.

HO-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00016

HONORI

Illustris viri & nobilissimi Jurisconsulti, Consultissimi
Reip. Amstelodamensis Senatoris,

NICOLAI WITSENII,

Navium regimen & ornatum commentati.

Libens Meritoque posuit

SAMUEL TENNULIUS,

Magnificus Noviomagensis universitatis Rector & Professor.

PRima per instabiles vexit Symplegadas Argo:
Cui freta flammiferos dederunt coëuntia campos,
Bosporus & Scythicæ Phœbæi Phasidos undæ.
Qualia pertentant repetita prole Leones
Gaudia, servatum venerantur Iäsona matres:
Auditus Pelian frendentem terruit altæ
Lætitiæ clamor tacitusque triumphus; ut albus
Cum fugit Eöis tigres Hyrcanus in arvis
Raptor, & ereptis metuit sua vulnera prædis.
Hanc Reges pressere ratem. Vos heu quibus illam,
Numina jactastis, fatis quantisque periclis!
Acta metu vario, puppim intercepta loquacem,
Cursum ad terribilis tenuit confinia mortis.
Tunc Virgo Medea suis crudelior undis;
Ivit in omne nefas, conjux viduata marito.
Non tot in occiduo fuerant discrimina ponto,
Cum bene *Pacificum*, ventis bellantibus, æquor
Deprendens, varios per claustra gementia montes,
Dura *Magellanes* laxavit vincula mundi. (nes,
Nempe tuos nondum ad septem *Nova Zembla*, trio-
Aut Libyam extremam dimiserat *Amstela* naves.
Non orientis opes, septena per ostia Gangæ
India quas mittit, non serum vellera pinus
Ulla sequebatur, *Limanve*, *Peruve*; nec auri
Tunc *Quitoniaci* licuit tentare metalla.
Cur, natura parens, obliqua ad sidera Cancri
Partibus ex æquis partitus quattuor orbem,
Sole coronatum, circumluit undique pontus,
Si non admôrunt propius compendia feras?
Cur timet ultorum convivia nauta Deorum,
Astrorumque suis violare cubilia velis?
Cur, cui se debent homines, Hyperione natus,
Cum pressere polum, stridenti terruit unda?
Fabula, rumores nobis & inania verba:
Scilicet hæc Minyis, Di magni, credita priscis!
Finxerat haud Hyadas Grajus, nec Plaustra Bootæ;
Nomina non venti, nec habebant membra carinæ:
Witsenius radio nondum descripserat heros
Velorum celeresque pedes legesque fororum,
Compages laterum & cuneis fundantibus arctas;
Tutelas proris, antennis cornua, tonsas
Nec dederat transtris, nec pondera justa carinis.
Flamina diverso tractu laniantia terras
Ingeniumque loci (patriæ custodia nostræ)
Puppibus, arcuerant Belgas, ne intraret Iberus.
Ecce aliam faciem rerum! Tranquilla potestas
Jura magistratusque legit. Respublica navis
Quæque est; obsequitur non ulla furentibus Euris:
Verum ubi constituit, Lignis confisus, habenas
Omnibus immittit ventis auriga, per altum
Naturæ faciens litem nunc æmulus errat,
Atque coronata repetit cum puppe parentes.
Visceribus quicquid Tellus generosa recondit,
Quodque alit in summo, video superare Batavis;
Jam video cives Obium Gangenque bibentes,
Exercere agros, oriens quos trusit in æquor.
Per mare jam video, magnum per inane volantem
Remigio alarum velorum Dædalon alis.
Parta in cæruleis libertas aurea campis,
Concedat natura viam, meditatur in astra.
Jam periere modi terrarum & fædera rerum:
Cuncta patent, nullum precludunt sidera pontum;
Nil mare juris habet: Boreæ sine viribus ira,
Et sua regna peti queritur Neptunus in undis:
Witsenius metuendus enim non Vincula Xerxis.
Witsenius sæclis venturis utile nomen,
Per quem nullus equos flexit, decurrere campo
Et peragrare loca intentata prioribus ausus,
Opportuna suis metatur quæque triumphis;
Inde Syracosii faciet senis artibus umbram.
Hasce manus Babylon, has ipsa Semiramis optet,
Has Trivia & Rhodus, has Cares mirentur & Ammon;
Elis & has toto quæsisset Memphis in orbe.
Perplexas quoties ageret facundia causas,
Ipsius voluisse loqui sermone Minervam
Cecropiam fama est, si cum mortalibus esset
Ore loqui Divis: Tantis virtutibus æqua
Præmia quando feret? dignas persolvere grates
Curarum ô utinam possent monumenta mearum!
Vidit ut Augustum nemo sine munere vultum
Regis Achæmenii; vacuus quis adibit amoris
Tanti templa viri? sed tanta potentia mentis
Hunc animum Lymphęque volam pro munere sumet:
Sic tua nimbosas, Rector, quandoque procellas
Puppis, & infidum substringens vela serenum
Vitet, & iratum, quod tollet Cynthia, sidus:
Sic tua Livorem superet feliciter ætas,
Ut patrio virtus non circumscribitur orbe.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00017

ELEGIA,

In Eximium *De re Navali veterum & hodiernâ* commentarium,

D. NICOLAI WITSII.

J. V. D. & Senatoris Amstelodamensis præstantissimi.

BElga, per immensum qui curris classibus æquor,
Curris ad *Eoas Hesperiásque* domos,
Cûi petitur regio *septem* subjecta *Trioni*,
Quæque *Austri* tellus vasta sub *axe* jacet:
Nunc poteris fluvias securius ire per undas,
Nunc poteris salsâ tutius ire viâ,
Et quæ mollis *Arabs*, quæ *Seres*, quæque *Moluccæ*,
Quasque dat haud parvas *Africa* divitias,
Tutius ad portus poteris perferre *Batavos*,
Et multâ puppim cingere fronde tuam;
Dum te magna docet nostri Solertia *WitsI*,
Quo ponenda tibi firma carina modo;
Quî prora & puppis, laterum quî mœnia surgant,
Qui fiat malus pinea, transtra, fori;
Seu te magna juvat, quæ montis præbeat instar,
Cui risû *Boreæ* est *Oceanique* furor;
Seu tibi parva placet, quæ ludat in æquore navis,
Cum tumidi fluctus se posuêre maris.
Ergo *Witsiadem* meritâ jam cinge coronâ,
Jam veniente die, jam fugiente cane;
Et dic, quod quondam, *Grajis Heroibus*, *Argi*,
Id mihi nunc *WitsI* præstitit ingenium,
WitsI, à quo tantum molîtor vincitur *Argûs*,
Quantum *à Battavicâ Thessala* nave ratis.

Cecinit cultûs & amicitiæ ergô

MATTHÆUS SLADUS, MD.

Op

Op den Bouw en Beſtiering der Schepen,

Beſchreven

door den weledelen wijzen Heer

NIKOLAAS WITSEN,

Raad van Amsterdam.

d' Aloudheit lag geſmoort in 't ſtof van hare ſteden
En rijken, deerlijk van d'onwetenheit vertreden,
Nu meenig duiſtere eeuw en jaren achter een:
Haar koſtelijk gewaat, zoo konſtelijk beſneên,
En rijklijk geſchakeert, wiert met den voet geſtooten:
Zy zelf hielt, doot van ſchaemte en ſpijt, den mont geſlooten,
En wenſcht dat eens een heir van Letterhelden velt
Magh winnen, en haer eer, weêr op den troon geſtelt,
Uitflonkren door den miſt en nevels der Barbaaren
En woeſtheit, zoo ontaart haar in de kroon gevaaren.
Nu trooſt u moeder en getrouwe voeſtervrouw
Der wijsheit, trooſt u, en verzet dien bittren rouw.
Uw zon begint alree ten kimmen uit te gloeien,
Terwijl haar heilig vier, nu meer en meer aan 't groeien,
Vaſt d'Ooſtkimme achterlaat, en ſtijgende in den trans,
Spreit over onze lucht in 't eind haar' vollen glans.
Een deel der wijzen leert uw Loofwerk, en de merken
Der diepe Beeldeſpraak, d' Oraklen van uw kerken,
De Wichleryen, en 't geſchrey der vogelvlucht.
Een deel, opvliegende ver boven zonne en lucht
In hun gedachten, ſpoort uit Hermes goude ſpreuken
Uw godgeleertheit naa, of moede 't hooft te kreuken
In 't openen van zijn geheimen, ſchept het vreugd,
't Olympiſch renperk, en de worſtelplaats der jeugd
Weêr op te graven uit hun aſſchen, en te hooren
Wat oeffning Memfis en Atheenen heeft verkooren,
Wat ſpiegelſtrijden Troje en Latium bemint.
Gyraldus en Doleet doorſnufflen het bewint
Der ouden, en de macht van hun verdweene vlooten,
Hun ſpeelfazeelen, en geſchilderde oorlogsbooten:
Maar ruw, en zelve van een donkre wolck 't verſtant
Benevelt, daarze uit ſchroom noch taſten met de hant
Naar blinde ſchaduwen, gelijkze lichtlijk miſſen,
Die d'eerſte durven zien in zulke duiſterniſſen.
Nu weet een lit der Raad van 't maghtigh Amſterdam,
Een hoofttelg van de grijze en onbeſprooke ſtam
Der Witsens, afgeſlooft in Borgermeeſterſchappen,
En loflijk ſtaatbewint, d'aaloutheit naa te ſtappen
Met een gelijke tret, hy groeit in haaren lof,
En zweet gelukkig in die heerelijke ſtof.
Hy maalt ons op 't panneel van zijn geleerde blaâren
Naa 't leven, hoe Egypte en Rome door de baaren
Quam ſtreeven met de boeg, en 't hoog kampanje ſtont
Verſiert met beelden van gedrochten, en den hont
Anubis, Pollux en zijn' Broeder, die van verre
Matroozen toeſtraalt, en begunſtigt met zijn ſtarre.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00019

Wy zien hier Argo weêr, Minerve toegewijt,
En Xerxes vloot zoo lang verſlonden van den tijdt;
En leeren hoe de Krijgsgalei pleeg voort te glyen
Op 't ſlaen der riemen, die, in drie en hooger ryen
Verdeelt, verwarden noch beletten in den vaart.
Maar 't is aen WITSEN niet genoeg, dus hoog vermaert,
Der Ouden ſcheepvaart op te viſſchen, uit de blijken
Van tafereelen, en beſchimmelde kronijken,
Zijn geeſt weit ruimer uit. Nu toont hy, vol van vier,
Hoe Vrankrijk kielen bout, op 't bouwſpoor van Fournier;
Hoe d'Italjaan braveert met Oorlogsgaleaſſen,
En lichte gondels, die den ſnellen ſtroom verraſſen:
Nu hout hy Dudleis ſpoor, en ziet aen 't krijteſtrant
Getoogen, welk een kroon Brittanje in 't bouwen ſpant;
Of 't luſt hem 't groot gevaart der Portugeeſche kraaken
t'Ontleden, en te zien, hoe d'Indiaan, in 't blaaken
Der ſteile zomerzon, die met haar' fellen gloet
Hem ſmelt uit 's hemels trans, in Jonk en Praauw den vloet
Blijft kruiſſen, en om koelte en friſche lucht laveeren.
Dan komt hy Nederland haar' eigen ſcheepsbouw leeren,
En gaart een rijken ſchat van woorden, op de leeſt
Der Bouwkonſt net geſchoeit. Zijn onverſufte geeſt
Vliegt mee ten hemel, als zy d'Amſterdamſche vlooten,
Zoo trots volwrocht, de kruin ziet aen de wolken ſtooten,
En vaart ten ſtarren in langs mars op mars, gebout
Op watertoorens, die ſpanſeeren door het zout
Des wilden Oceaans, en breken vaſt de gronden.
Gy hebt ganſch Neêrlant door dit werkſtuk dier verbonden,
Gelijk uw Vaderſtad door uwe zorg en raat,
O WITZEN! zoo het nu na mijne wenſch beſlaet,
Zal uwe naam zoo verre om beide Poolen klinken,
En daer het zwoegend Weſt de zonne in zee ziet zinken,
En daar de dageraat, opluikende in het Ooſt,
Met eenen nuchtren daau door 't floers der wolken blooſt,
Als zich de kielen, door uw Fenixpen beſchreeven,
Voortaan vermaarder door uw werk, in zee begeven,
En ſtooren alle vier de winden in hun rijk.
Noch is die naam met uw verdienſten ongelijk.

J. ANTONIDES, vander Goes.

SE-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00020

Inhoude der Hoofd-stucken.

EERSTE DEEL.

SENECA.

AUdax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque ſuas, poſt terga videns,
Animam levibus credidit auris;
Dubioque ſecans æquora curſu,
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.

Inhout

Inhoudt der Hooft-ſtucken.

EERSTE DEEL.

I. *WIe eerſt ſcheepen bouwde: En in't algemein van het bouwen der Ouden.*

II. *Het eerſte ſcheeps-timmeren der Grieken en Romeinen, zoo ten krijgh als ten handel: Zitten der Roejers.*

III. *Onderſcheide geſlachten van ſchepen der ouden.*

IV. *Scheepen om hun zonderlijck gebruick in ongemeene aenmerckinge.*

V. *Dat men van oudts al groote Vlooten uitgeruſt heeft, en verre vaerten aengerecht.*

VI. *Wat de ouden waergenomen hebben, in't bouwen van hare ſchepen: hoeze die toetakelden en vercierden.*

VII. *Hoe 't met het ſcheeps-timmeren ſtont na den val des Roomſchen gebiedt: en hoe men bouwden voor anderhalf hondert jaer in deze geweſten.*

VIII. *Hoe men ſchepen bouwt in onzen tijdt.*

IX. *Evenmatige grootheidt van alle ſcheeps-deelen eens ſchips langh overſteven 134 voet: nevens eenige byzondere ſcheeps Certers.*

X. *Ancker wicht. Toeſtant van touw, en zeilen, en hoe men die beſt ter wintvangh ſtelt, wiskonſtelijck bewezen.*

XI. *Hoe men ſcheeps-deelen vervolgens t'zamen zet.*

XII. *Maten of Certers van onderſcheidelijcke zee-ſchepen van anderen geſtalte en gebruick, als het eerſt ontleede ſchip.*

XIII. *Binnelandts-vaerders. Vreemt gebouwde vaertuigen. Aerd van't hout. Werk-tuigen daer men mede bouwt.*

XIV. *Galeyen.*

XV. *Franſche en Engelſche ſcheeps-bouw-konſt.*

XVI. *Indiſche ſchepen.*

XVII. *Wiskonſtige betogingh van hoe veel water tegen de ſcheeps-zijde ruſt. ſcheeps-metingen.*

XVIII. *Verklaringh en reden der geſtalte veler ſcheeps-deelen.*

XIX. *Losſche wercktuigen te ſcheep.*

TWEEDE DEEL.

I. *SCheeps-beſtier der Ouden. Oudt Zee-mans recht, Scheeps gedenck-penningen, en wapens.*

II. *Neerlandts ſcheeps-beſtier op ſchepen van oorlogh.*

III. *Scheeps-beſtier op Koopvaerdy ſchepen. Nuttigheit die uit de ſcheeps-bouw en-vaert ſpruit. Haven-bouw.*

IV. *Verklaringh veler ſcheeps ſpreeck-woorden en eigen benamingen.*

Acl-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00022

Aeloude en Hedendaegze

SCHEEPS-BOUW en Bestier.

Eerste Hooftstuk.

Wie eerst Schepen bouwde; en in't algemein van het Scheeps-bouwen der Oude.

DE nootwendigheit toont klaerblijkelijk, dat, na het bouwen der huizen, de Scheeps-bouw een der eerste uitwerkselen zy, die het menschelijk vernuft, al t'zedert den aenvang der Werelt, uitgevonden heeft. Dan te zeggen, wie d'eerste bouwer der Schepen geweest zy, meene ik onmogelijk te zijn. Wel is waer, in't heilig boek, welk alleen men de waerheit van die eerste eeuwe heeft toe te schrijven, *Noach* voor den eersten berucht is, die door Gods bevel een Schip boude; lang drie hondert ellen, breet vijftig, en diep dertig: met drie verdekken, een ingang, sonder mast of riem. De hedendaegsche hierlantsche Schepen overtreffen zelden de groote van vijftigh, zestigh of zeventigh ellen in de lengte, vijftien of zestien in de holte, en negen of tien in de breete. *Maekt u eene Arke*, Staet in 't eerste boek Moses, *van Gopher-hout, met kameren zult ghy deze Arke maken, ende ghy sultze bepekken van binnen en van buiten met pek.* En weder op het 16. vers: *Gy zult een venster aen de Arke maeken, en sultze volmaeken, tot eene elle van boven, en de deure der Arke sult ghy in haer zijde zetten.* Van de maete der Arke ziet by de vermaerde *Stijpmannus*, in zijn boek *de Jure maritimo*. De Ark, zegt hy, wort in 't Hebreeuws *Thebah* genoemt, 't geen zoo veel gezeght is, als een gebouw welk met groote zorgh volbragt is. De Hebreeusche text luit, dat de Arke van vereffende houten gemaekt zy geweest, en de Griekssche uit vierkanten. *Okelos* gevoelt dat zy van Cederen-hout is geweest, en de Arabische overzetting noemt het hout *Zittim*-hout, waer uit de Arke gebout soude zijn geweest; 't geen voor een soort van onbederffelijk hout wert gehouden: andere vertalen het woort *Gopher* veelerleie slag van hout. De Arabische text noemt het gene, waer mede de Arke bestreeken is geweest, *Zephet*, 't geen vertaelt werd, pek en hars geweest te zijn, 't welk na allen waerschijn gesmolten en onder een gemengt, tot klompen is gemaekt geweest. Te seggen op een draet desselfs toestant van binnen en buiten, zou slechts raden zijn; wijl ons daer van niet nagelaten is. Over de groote van de ellen ofte cubiten, waer mede de Arke gemeten zy geweest, verschillen de geleerden hedendaegs. Een groot deel der selven meint waer te konnen maken, dat ieder elle lang zijn geweest negen, of ook zes voet, en niet anderhalve voet, gelijk by sommige werdt gevoelt: onder welker getal zijn *Origenes*, *Venetus*, *Clavius*, ja self de heilige *Augustijn*, en andere Schrijveren meer. De ellen ofte cubiten genomen voor anderhalf voet, gelijk gemeinlijk wertgedaen, en gestelt dat de Arke onder zoo breet als boven, en voor als achter zy geweest, zal het geheele begrijp of bestek hebben bevat vijftien duizendt seven hondert sestigh vierkante voeten, volgens de rekeningh van den wiskonstenaer *Buteo*.

Veele echter drijven, dat *Origines* en d'andere hartelijk dwalen, die de

d'Eerste timmerman onbekent.

Noachs Ark.

Gen. 6: 14.

Part. 3. c. 2.

Sijn gestalte onbekent.

Inhout.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00023

maet der Arke uitbreiden, tot op 6 of 9 voet voor ieder cubit: want het begrijp dus van te grooten inhout zoude zijn geweeſt, en dat de waere maet is met cubiten genomen, die anderhalf voet houden, de voet ſes palmen, de palm vier vingerbreet, zoo dat een cubit geweeſt zoude zijn van negen palmen. De Arke gong diep volgens eenige 15 cubiten: *Hugo Victo*: zegt van 9, en *Lyranus* van 13. Zoo zy 8 cubiten diep in 't waeter gong, heeftze gewoogen, zoo zeker geleert man wil, 38912400 ponden zoo 10 cubiten diep gong, woeghze 45392400 ponden. Niet tegenſtaende de geſtalte der Arke by geene boecken nagelaeten is: zoo ſtellen eenige de zelve onder plat en zonder kiel. Schepen dus gebouwt, ſlingeren zeer, drijven af, en leggen los op 't waeter, maekten haer vierkanten, hoekigh, 't welk bros werk heeft gegeven, indien de Arke dezen vorm heeft gehad; want de Zee, punten en hoeken veel lichter verbreizelt, als ront gebogen planken. Hier van komt de wet onder Scheeps-bouwluiden, de buitenſte delen des Schips, zoo veel van kringſtucken te maeken, als doenlijk is. Winkelhaeks werk, paſt landtgebouwen: over ronde en holle planken glijt lichtelijk het waeter henen, maer tegen hoekige en vlacke plancken doen de golven gewelt. Schepen met zijden, gelijck een trog recht op, vallen licht om, en omgeſlaegen, rijzen beſwaerlijk weer om hoog, ſlingeren zeer hart: 't geen ſchadelijk voor 't vee en gevogelte zoude zijn geweeſt.

De zijden van de Ark haelen zy op uyt balcken, die over ent ſtaen: Dus kan men geen Schepen vaſt verbinden, of ſluyten, veel min dat de reeten en voegen dicht gebraeuwt mogen werden; waerom Noach zonder twijffel met een lek Schip gedreven ſoude hebben. D'enkelde huyt of want, dien ſy aen de Arke geven, zoude den koſtelijken ſchat, het overblijffel van 't menſchelijk geſlacht, welk daer inne bewaert wierd, dikmael ſonder twijffel in het uytterſte gevaer hebben geſtelt: want de minſte reet of ontſluyting, het Schip te gronde zoude hebben doen gaen: Hierom werd een Schips lichaem met twee of drie rocken of huyden overtrocken, en zoo by geval d'eene berſt, ſtaet d'ander tot een waerburg, en keert het water af. Een enkelde bant of berkhout leggen ſy om het werk. Te ſwak om zoo een groot gevaerte te binden, en t'ſaemen te houden; kleyne vracht-ſchepen vereyſchen een meerder getal. Wat belangt de verdeylingen van binnen: deſe mogen na welgevallen werden geſtelt. Het woord *Arca* ofte kiſt beweegt hen veylicht, aen het Schip van Noach een geſtalte, de hedendaegſche kiſten gelijk, te geven: 't geen, mijns bedunkens, niet nootzaekelijk is, dewijl alle gelijkeniſſen verſchillen; en ieder Schip van wat geſtalte het ook zy, by een kiſt, trog, en diergelijk vergeleken magh werden: behalven niet te weeten ſtaet, dat kiſten in die eerſte eeuwe een vorm met de hedendaegſche hebben gehad. Het gevoelen by veele geleerden lecht, dat de Arke gebout is geweeſt in *Syrien*, aen de voet van den Berg *Libanum*. Dit zegt en bewijſt de vermaerde *Kircher*, dat Noachs Ark, en de overblijfzelen daer van aengebeden zijn geweeſt door de Aſſyriers en Babyloniers, onder den naem van *Nisroch*. *Alzoo brak Senacherib Koningh der Aſſyriers op, en toogh wegh, en keerde wederom, en bleef te Ninive, en doe hy aenbad in den huyſe Nisroth zijns Godts, &c.* Maer of zy hem aenbaeden, in de geſtalte der Arke ſelve, en of de Afgod op een platte taefel geſchildert zy geweeſt, valt twijfelachtigh. Noach ſelve wierd mede van hun niet alleen aengebeden, onder den naem van *Saturnus*, *Janus*, *Oſiris* en andere; maer de Schythen eerden hem, volgens getuygenis van *Beroſus*, als vader van min en meerder Goden: erkenden hem voor oorſprong van 't geheel Menſchelijk Geſlacht, van den Chaos of verwerden klomp, en zaet des werelts. De hedendaegſche Armeniſche gedenck-ſchriften melden eenparelijk; dat het hars en andere overblijfzelen van d'Ark Godlijker wijze zijn ge-eert, en tegen alle quaelen, als artzeney en iets heyligs, 't geen heelen kon, gebruikt zy geweeſt.

Zy werd aengebeden.

2 *Reg.* 19.

Zo *Benjaminus* getuygt, bouwde ſeker Calipha uit d'overblijfzelen der Ark, een

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00024

een Tempel, voor de Iſmaeliten. Senacherib, dan, hadde miſſchien na den voorgang der Egyptenaeren, die een kiſtjen eerden, daer *Oſiris* van *Typhon* ingeworpen was, een Scheepken na de gedaente van Noachs Ark doen maeken, 't geen hy aenbadt: waer hem toe ſcheen te ſtijven, het voorbeelt van Gods Verbont-Ark, daer in de Hebreen al hun heil ſtelden, en de waere Godheyt aenbaeden: Welk gevoelen van de Joodſche Rabbinen werd beveſtigt, als in het Hebreeuws boek, 't bundelken Heleck genaemt, te zien ſtaet: alwaer gezegt werdt, dat Sennacherib, en de mannen van Aſſur, hunnen God Nesroch aenbaden, een Afgod uit een berde of plank van Noachs Ark gemaekt. Een ander uit de Chaldeen ſegt, *en Nesroch bad het huyskeu, zijn Afgod, aen.* In de onvergelijkelijke konſtkamer van den grooten Hertog van Toskanen, en by den Cardinael *Ottobonus* werden munten bewaert, oulinkx geſlaegen in Grieken, ter geheugeniſſe van Noachs Ark.

Een kiſtjen van Noachs Ark gemaekt, aengebeden.

Of het Scheep-bouwen van den beginne af in d'eerſte werelt in gebruik is geweeſt, magh men beter raeden, als verzekeren, om dat ons geene ſchriften daer van nagelaten en zijn. Waerſchijnlijk is het evenwel Sonder vaertuig is de volkplantinge in verre geweſten en landen ondoenlijck geweeſt. De geleerde *Loccenius* meint uit het eerſte hooftſtuk van het eerſte boek Mozes, op het acht-en-twintichſte vers, vaſtelijck te konnen beſluyten, dat de Scheep-bouw t'zedert den beginne al in zwang heeft gegaen, en dat uit de woorden, *gebiet over de viſſchen der zee.* Want sonder Schepen, zeyt hy, is het heerſchen over de viſſchen onmogelijk. Wat zou d'eerſte menſchen gedeert hebben, die verſtandiger door haer langh en onbedurven leven zijn geweeſt, als wy, de konſt van Scheepbouw te beeyveren, gelijk men heden doet?

Scheep-bouw voor de Sontvloet.

Men heeft in het jaer 1462 te Bern, in Switzerlant, hondert vadem onder de aerde in metalmijnen een Schip gevonden van geſtalte onze hedendaegſe Schepen niet ongelijk. Deſſelfs anker was van yzer, en de zeylen nog onbedurven van linnen: geraemten van veertig menſchen wierden daer in gevonden.

Vaertuigh onder aerde gevonden.

Insgelijks zijn onlanghs ontdekt, by Montaban in Vrankrijck, eenige yzere Scheeps-ankers zeer diep onder de aerde. De Peruſche gout-gravers haelden op uyt het diepſte van de bergwerken een Schip: waer men ſchrift opgeſneden vont, wiens letteren nu onbekent, en verre van het hedendaegſche verſchillen. *Strabo* verhaelt, dat Schepen in diepe onderaertze kolken gevonden zijn, drie duyzend ſtadien van zee afgelegen; 't geen overblijfzelen zijn, na allen waerſchijn, van de Scheepbouw, voor d'algemeine waetervloedt, van bergen en aerde overſtolpt, en zoo ongeſchonden tot op onze eeuwe bewaert: gelijk oock de Olifants tanden ſchijnen te zijn, diemen by *Mexico* diep uit de afgrondt der aerde haelde. Olifanten vintmen heden, in ganſch America niet. Vlieten in zeeker Moskoviſch geweſt, welcke tuſſchen hooge bergen heen ſchieten, ontblooten vaek aen hare oevers, uyt het neerſchietende gebergt, ſwaere tanden, die men oordeelt van Olifanten te zijn, ten tijde des zuntvloets daer geſpoelt en met aerde overſtolpt: zy worden by de Ruſſen Mammotekoos genaemt, *Mammot* is geſegt op Rus een groot vervaerlijck dier en voos been.

Ook beenen tanden van dieren.

Op het Eylandt Malta, Sicilien, en in veele andere Italiaenſche landtſtreeken, werden diep onder aerde ontelbaere visbeenen gevonden, tanden, ruggraeten, ribben, als mede beenen van lantdieren, welker geſtalten heden onbekent: zonder twijfel daer gezet, ten tijde, als Godt den aerdtbodem met de waeteren des toorns bedeckte. En van waer komen anders zoo veele zeltzaeme dingen, die daegelijks uit den innerſten boezem des Aertbodems werden opgehaelt? als de zeeſchelpen uit de put tot Amſterdam: de gebrande koolen, hair en diergelijk, niet wijt van Romen in Italien, uit de kley-kuilen. Jaffa ofte Joppe is by veele Schrijveren voor een zee-haeven berucht, al van voor den zuntvloet af; waer van te zien is by *Solinus*.

Joppe een zee-haven voor de zontvloet.

Geen volken heden zoo woeſt, of het Scheeps-timmeren gaet by hen in ſwangh. Waerom het niet te denken ſtaet, dat ons eerſte Vaders dier konſt

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00025

onkundigh zoude zijn geweeſt. Miſſchien zou iemant mogen voorwerpen: indien de eerſte werelt Schepen heeft gehadt, waerom ſy ſigh dan tegen de waeteren niet hebben beſchut? Hier op dient tot antwoort: Dat Noachs Schip, 't geen met Godes voorſicht was gebouwt, alleen, om ſijn ſonderlijke geſtalte en hechte, beſtendigh zy geweeſt, de waeteren te wederſtaen. De andere Schepen zijn onbequaem geweeſt, zoo een ſtoot af te wenden, als niet voorſien: boven open, onbelompen en onverſorgt uit naelaetigheyt, en ongeloof van hunne meeſters, de zondige menſchen: En 't was voor al de wille des opperſten God, die hun dede omkomen, en niet gedoogde dat Vaertuygen, die de achtelooze menſchen voerden, behouden ſoude blijven.

Plato en Ovid. gevoelen van Scheepbouw voor de Sontvloet.

Zelf *Plato* en *Ovidius* ſtemmen eenhellig toe, en zijn te zaemen eens, dat de Scheeps-bouw gewackert heeft van voor de groote waetervloet af: *Deletis*, zeit d'eerſte, *una cum ipſis artibus commerciorum inſtrumentis*: dat's, met de konſten zijn ook de werktuygen van koophandel verdelgt. En d'ander, *Vela dabat ventis*, dat is, De zeylen ſtelde hy ter wintvangſt. En op een ander plaets, daer hy van de zuntvloet zelf ſpreekt, *Occupat hic collem: cymbâ ſedet alter*, Dees beklimpt een heuvel: die begeeft zigh in een ſchuit. En gelijk de Heylige Schrift ons niets verzekert van den eerſten Scheeps-bouwer of timmerman: zoo kunnen ons ook de eerſte wereltlijke Hiſtorien veel min doen: gemerkt dezelve by na niet, dan loutere verdichtzelen zijn. Men zeyt *Jupijn*, *Neptuin*, en *Pluto* voorheen alle ſterfelijke menſchen zijn geweeſt; maer namaels, om hunne daden te waeter bedreven, vergodet zijn geworden, of de vergodingh hebben bekomen, te weten, d'eerſte, om het zuyveren der zee van rovers; de tweede, om zijne heerſchappye over de zee; de derde, om het t'onderbrengen van Barbarye of Morenlandt, door hulpe van Schepen. *Saturnus*, zeyt d'outheyt, gaf aen Italien den naem van *Latium*, om dat hy aldaer met zijne vloot ſchool of verborgen bleef; want *latere*, een Latijnſch woort, is verborgen blijven gezeit. De Poëeten verzieren, dat de Cyklopen voor *Jupiter* zijnen blixem ſmeden, dat is, zy zijn de werkmeeſters geweeſt van alle zee-krijgs-tuigen, welcke zy *Jupiter*, als Opper-zeevoogt, opdroegen. Op het eylandt Candia, in een zeer oude zuyl van *Jupiters* Tempel, heeft men gevonden deze letteren: *Hy* (te weten *Jupiter*) *geeft aen Neptuin macht over zee, landen en alle havens*; 't welk een wereltlijk gebiet ſchijnt te zijn, toegeſtaen by een wereltlijke oppermacht. *Neptuin* werdt gezeit zijnen naem van *Nando*, dat ſwemmen gezeit is, bekomen te hebben, gelijk als of hy de gantſche middellantſche Zee, met zwemmen of varen, bedekte. Voor zijnen tijdt waeren niet als ponten, vlotten, en ander zeer flecht vaertuigh in gebruik. Hy wordt gehouden voor den eerſten, die groote Schepen met torens, en nebben, of Galjoenen dede bouwen: (doch *Plinius* ſchrijft dit eenen *Piſeus* toe, welke nebben, zoo Vitruvius wil, van yzer mede gemaekt zijn geweeſt.) Troje ſtichte vele landtſchappen, door hulpe van zijne Schepen, onder waeter zette, en veel meer andere dappere heldendaeden alomme te waeter uitrechte. Waer over hy, in d'oude verdichtſchriften en rijmgedichten, voor Zee-God uitgekreeten wordt. Zijn drietant, dien de rijmſchrijvers hem toevoegen, betekent een driedubbelde macht ter zee, van die te beveyligen, beſchermen en te beheerſchen.

Jupiter, Neptuyn en Pluto, heerſchers ter zee.

Neptuyn vinder van Nebben en Scheep-toorens.

Lib. x. cap. 21.

Sticht Troje.

Het Scheeps-timmeren, en 't zien van gebouwde Schepen verwekte zulke vreemde gedachten in de genen, die de zelve eerſt zagen, datze daer Vogels, Viſſchen en Zeegedrogten van maekten. De Phenix, waer zoo veel by alle Schrijveren werdt van geſprooken, is niet anders geweeſt, als een Schip, dus benaemt; 't geen oock van *Arions* Dolfijn te verſtaen zy. Men wiſt van menſchen te ſpreeken, die in de viſſchen zelfs hadden geweeſt, 't geen niet anders kan verſtaen worden, als dat zy in Schepen hadden gevaeren. Noch hebben ons d'aeloude duiſtere eeuwen nagelaeten, hoe zeker *Glaukus* ſich wonder wel op het Scheeps-timmeren verſtont, die ook het Schip *Argo* gebout ſoude

Verdichtzelen uit de Scheep-bouw geſprooten.

Timmerman van 't Schip Argo.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00026

ſoude hebben. Men zeit hy zeer winten weerwijs was, en voor een vergoden man geacht wierdt. 't Schip *Argo* voerde vijftig riemen op een zelve hooghte, aen ieder zijde vijf-en-twintig, en wort voort 't eerſte lang Schip gehouden: waer van * *Statius*, ook *Horatius*, *Aratus* en andere, die het in den Hemel ſtellen; daer andere nochtans het ſterren-ſchip, voor het Schip van *Iſis* houden. Het hout, daer dit Schip van gemaekt is geweeſt, was van pijn-boom, volgens *Catullus*, en *Euripides*; maer *Flaccus* ſegt van elſen, en *Plinius* van eken-hout. *Diodorus* wil dat men het zelve op den bergh *Pelion* hadde gehackt; maer andere weder, dat het, beneffens de kiel, uit het Dodoniſche boſch was gehaelt: waerom het Godsſpraken uittede, en van de klippen wiert ontzien: ja engten der zee ſigh verwijden en voor hem openden: het wiert gebout na *Pallas* ontwerp. Desgelijks is *Nereus*, om zijne ervaerentheyt ter zee, onder de Zee-goden geſtelt. *Proteus*, om dat hy wetenſchap van Scheepbouwen hadde, en een goet zeeman was, wierdt gezeght, dat zigh in alle geſtalte koſt veranderen, tot een vis maeken, en in zee onder de Dolfijnen ſwemmen. Wanneer *Phorcus*, opper-voogt van Sardinie, al vechtende tegen *Atlas* te gronde ging, is hy namaels als Zee-godt ge-eert en aengebeden.

* *Lib.* 4.

Proteus Scheeps-bouwmeeſter.

Niet zekers is evenwel noch van den eerſten Scheepsboumeeſter te beſluiten; maer wel dat kort na de waeter-vloet dit werk met allen yver by de hant genomen is. De drie voornoemde Zeegoden, die de Schipvaert gade ſloegen, worden by eenige gehouden zelfs voor de drie zoonen van Noach.

Saturnus vliet te Scheep.

Saturnus, zoon van *Thetis en Cælum*, wierd door *Jupiter*, zijn zoon, geteelt uit *Ops*, zijn eigen zuſter, het rijk ontzeit en verjaeght: ter oorzake hy zijne kinderen ſelfs op at, uit wangunſt van zijn erve te ſullen beſitten, waer *Jupiter* mede voor beducht was. Hy nam de vlugt te Scheep, en Lande aen Italien, in de goude eeuw: daer hy van de Latiers voor een Godt aengeſien wierdt: ſloegen hem ter eeren d' eerſte munt, welcke zijn tweevoudigh aenſigt, den tijdt verbeeldende, op een zijde droeg, met de naem van *Janus*, en het Schip op d'ander. Waer van *Ovidius* aldus ſpreekt: *At bona poſteritas puppim formavit in ære hoſpitis adventum teſtificata Dei*: Op Duyts geſegt, *De goede nazaten ſloegen een Schip op 't koper, de aenkomſt van den vreemden God daer mede willende betekenen.* Hier van daen quam het raeden onder de Romeynſche kinders, wanneer zy gelt opwierpen, en wedden wat boven ſoude leggen, 't hooft ofte ſchip: welke wijs van ſpelen noch hedensdaegs onder de jeugt in gebruik blijft. De Kretenſers, volgens 't getuigenis der geloofwaerdigſte wereltlijke Schrijvers, hebben eenen ſeer ouden Koning gehadt, die d'eerſte te waeter yets heeft derven beſtaen: waer door hy ook de Atheners onder ſchatting bragt. *Cretenſis neſcit pelagus*, wierdt van outs voor een ſpreekwoordt geſegt: waer mede gemeint wierdt, dat die van *Creta* goede zeeluyden waeren: gelijk ook de Tiphëenſers. De vermaerde *Schefferus* ſegt, dat de Feniciers hunne naemen droegen van *Ezau*, Izaaks zoon, als hooft van dat volk en geſlagt, 't welk hy beſluit uit de over-een-koming der namen in de gront-ſchrift. *Uſous*, daer andere Eſavus ofte Eſau van maeken, dorſt eerſt zich in zee met vaertuigen begeven: zoo *Euſebius* ſeght. Jacob voorſegt zijnen Soon Zebulon, dat hy aen de haven der zee zal woonen, en aen de haven der Schepen weſen, zoo dat in zijn tijdt al Scheeps-bouw is geweeſt. Deez' *Ezau* wierdt van de Feniciers als Godt aengebeden. *Schefferus* meint insgelijks dat de Kananiten en deze een zelfſte volk zijn geweeſt, en de laetſte naem een bynaem van de eerſte zy. *Chittim*, Japhets neef, ſtak over na het Eilant Cyprus, kort na de Sontvloet, al met kleine volkplantinge. Hy was d'eerſte, die Eylanden ontdekte; waerom de Hebreen in hunne ſpraeke een Eylant Chethim noemen. De *Feniciers* worden gehouden d'eerſte te zijn, die waegden te Scheep hunne koopwaeren na Grieken over te voeren, en den loop der Noortſterre gade ſloegen. Maer *Thales* wilmen dat onder de Griecken het eerſte van beer en noort-

Cretenzers goede zeelieden.

Gen. 49: 13. *Deut.* 33: 19.

Chittim, eerſte die Eylanden op doet.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00027

sterre schreef en sprak. Zeker ist, dat *Theseus* den Zeehelt *Taurus* overwon, en de voeten spoelde: waer uit de verziering van *Minotaurus* zijn herkomen heeft. Dog als *Theseus* te rug nae *Creta* toog, en den Stierman het witte zeyl omtrent het landt vergat op te haelen, 't geen een teeken van zegen was, wierp *Egeus* den Vader van *Theseus* zigh in zee van rouw; waenende dat sijn zoon om gekomen was. D'ouden, insonderheyt Grieken en Romeynen, twisten om d'eere, van 't eerste Schip bedacht te hebben. Aen *Dedalus*, die voor de wreetheydt van *Minos* vluchte, op Sicilien aenquam, en aldaer een Stadt bouwde, wort de prijs van den vont der zeylen toegeschreven. De vleugelen, die de dichters hem toevoegen, worden op de zeylen geduit. *Icarus*, metgezel van *Dedalus*, strande op Creta: waer van daen het verdichtzel zijn aenvang heeft, dat zijne wasse vleugelen, door het naderen aen de Son, soude zijn gesmolten. Het overspel, tusschen *Taurus* en *Minos* Vrouw, dede *Icarus* en *Dedalus* vluchten: want zy dat werk gestookt hadden, en daer hantdaedig aen geweest waeren. Andere in tegendeel houden *Prometheus* voor den vinder der zeylaedie: en ook wel de Godinne *Isis*, die haer eigen zoon over landt en zee self ging zoeken.

Twist over den vinder van 't eerste Schip tusschen Grieken en Romeynen.

Dedalus en Icarus vlugt te Scheep.

De Rhodiers, Korinthiers, Egyptenaers, Tyriers, beroemen sig ieder, over d'eerste bouwing der schepen; hoewel waerschijnelijkst is, dat de Rhodiers aller eerst den Zeeman wetten gegeven hebben. Van outs worden ook wel de Kariers Heeren der zee genaemt; om het uitvinden der riemen, wanneer men noch slechts met kloeten voer, en Scheepjes van riet gebruikte; daer nochtans de Beotiers voor d'eerste vinders der Schepen willen gehouden zijn; hoewel de Plateërs stoffen het kleyn vaertuig bedacht te hebben. Dan voor hen, trocken de Trojaenen al met kleine vaertuigen over den Hellespont. De Foceërs hebben de eerste onder de Grieken, langwijlige Schip-vaerten aengeregt, en teffens de steden Adrie, Tyrrene, Berie, en Tartessum ontdekt. Zy gebruikten geen Scheepen met nebben; maer Galeyen met vijftig paer riemen, zoo *Herodoot* in zijn eerste boek zegt. Koningh *Erytra* schrijftmen het gebruik van de rees toe, die d'eerste was, die de zelve opzette, wanneer hy het Roode meer over zeylde. *Anacharsis* vont de werpschagten: de *Tyreniers* d'ankers. *Typhis* het stier: en die van Sidon dorsten eerst by nacht vaeren. De *Biremes*, zegt *Plinius*, zijn voor de *Triremes*, en 't ander vaertuigh ervonden geweest. In d'oudtste gedenkschriften, welke men van Engelandt heeft, bevintmen, dat die landaerd toen Scheepjes, met huiden overtrokken, gebruikte.

Veel volken schrijven sig den lof toe van Schepen en haer deelen gevonden te hebben.

Danaus quam allereerst, met een Schip, uit Egypten in Griekenlant over: wel zommige zeggen, dat het eerste ronde Schip bouwde. Voor hem sagh men in Grieken slechts boten, uit horden gevlochten, in gebruik. En op de Nijl in d'eerste eeuwen Scheepjens van rietbossen. *Lucanus* spreekt van dit slagh van vaertuigen aldus:

Primum cana Salix, madefacto vimine parvam,
Texitur in puppim; cæsoque induta juvenco
Vectoris patiens tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus,
Navigat oceano, sic cum tenet omnia Nilus
Conseritur bibula memphitis cymba papyro.

Dat is:

Van grijze wilg geweekt, men ouliks schepen bragt
Te waeter: waer men toe de runderen heeft geslagt:
Dier omgespannen vel, de schepen dede vlotten,
Dus voer men op de Po, en by de oude Schotten:
In 't woeste noorder nat. Dus heeft men op den Nijl,
Ook schepen van papier, al om gevonden veyl.

Nijl Scheepjens van Riet.

Onder de bestieringh van *Sesostris*, in Egypten, wierdt het eerste houte Schip op den Nijl gezien. Voor henen men de gantsche werelt door, op rivieren, inhammen en mei-

meiren , geen als ſlecht vaertuigh gebruikte. Dus leit de zaek met d'eerſte Scheepmakerye. Niemant, ons oordeels, mach zeggen, dat hy volkomen d'eerſte vinder van't werk is : elk heeft daer yets toegedaen : waer door ieder nochtans d'eere van 't geheel heeft willen hebben. *Lucretius* zegt hier over *lib.* v.

't Scheep-bouwen is allenskens gevonden.

De Scheep en ſterke bouw , 't heeft ons 't gebruik geleert :
Dees gaf ons wet, en zeght, hoemen de landen heert.

Begeerte tot gewin , heeft Schepen verſonnen, zegt *Loccenius:* waer over hy onderſcheidelijcke Schrijveren aenroert, onder andere *Heſiodus lib.* 2. *oper. & dier.* Om den buik zegt die, ruſtmen Schepen ter zee toe. Naderhant hebben de verſtanden velerhande geſtalten van ſchepen bedacht, zo wel d'Atheniers , als Korinthiers, Egyptenaers en andere volken; doch lach het meeſte onderſcheit in de wijze en getal van roejers en roeibanken. Weinig quam het zeyl te ſta. D'ouden hadden voorheen vlotten of ſchepen, van opgevulde wintblaezen, en geſpannen leder. Men zegt, dat *Alexander* de Groote een ſchip deed' bouwen , met vier ryriemen of roeidreven meer, als men gewoonlijk voor zijn tijdt op de Schepen plagh te ſtellen.

Jo. De geſchiedenis of 't verhael van *Jo* ſchijnt te beveſtigen, dat de Feniciers wel eer, de ſchranderſte zeebouwers zijn geweeſt, wijl zy wagen dorſten heel na Grieckenlant over te ſchepen , om hunne koopwaeren te verhandelen , in de ſtadt Argos ; daer zy van ſtrant vele maegden , beneven 's Koninghs dochter *Jo* ſchaekten, en weghvoerden. *Saturnus*, willen eenige uit de voornaeme ſchrijveren, ſtelde zijn zoon *Neptuin* tot hooft over d'eerſte vloot, die t'zee gong: en als hem al zijne voornemens wel quamen te ſlaegen, wierd hy by de domme onderzaeten voor Godt uitgekreten. *Strabo* zeit, dat *Minos*, Koningh in *Creta*, een goet wetgever, en d'eerſte was, die ter zee heerſchte; maer andere bewijzen weder, dat *Phorcas*, Koning van Sardinie, en *Bacchus* al voor zijn tijt de zee bekruiſt hebben. *Bacchus*, wil de outheit, woonde te Nyſa, een ſtadt in Geluckigh Arabien, van waer hy met een vloot ſchepen afſtak, en alle de ſtranden aen de roode zee beſtookte ; rechte aen de mont van de Ganges, daer ze in den Oceaen vliet, twee zuilen op, in teken en gedachtenis van zijne zegenprael. Welke tegenſtrijdigheit wel te vereffenen is, zoo men zeght dat *Minos* de eerſte vloot ſchaerde in zijn geweſt, en d'andere 't zelfde deden in de landen, waer zy heerſchten. *Minos* dan, na dat hy veele van de Griekſche eilanden, door hulp zijner ſchepen, te onder hadde gebracht, vont te waeter niemant zijns gelijk , doch quam te ſneuvelen , wanneer hy Sicilien ſogt t'overmannen. Dees *Minos* wert voor een voorbeelt van rechtvaerdigheit gehouden, zoo *Plato* zegt : leefde, volgens *Herodoot*, drie leeftijden voor Trojes val , 't geen eenige voor drie hondert, andere voor driemael tachentig jaeren nemen: *Jaſon*, zoo *Rivius* wil, leefde op een zelven tijt met *Minos*, dogh was ouder van jaeren. De Trojaenſche krijg, houtmen voorgevallen te zijn ten tijde van *Jephta*, of op het duizent en twê hondertſte jaer na de Sontvloet: zoo dat men van de ſcheep-bouw duizent en hondert jaer na de zontvloet weinig zekers heeft te zeggen, tot dat *Jaſon* en *Minos* helden-daeden te waeter uit hebben gerecht. Die van Korfu of Korcyra waegden na *Minos* d'eerſte Zee-ſlagh tegen de Korinthiers, zegt *Thucidides*, in het jaer drie duizent twee hondert en negentig , na de Scheppingh, volgens *Rivius*, in zijn boek van de oude Scheeps-daden. Dees drijft mede, dat voor *Jaſons* tijt alle ſchepen kort en bykans ront zijn geweeſt. Troje wierd ontrent dees tijdt van *Hercules* met een groote Scheepsvloot beſtookt, om den Koning *Laomedon* te ſtraffen , die zijne gezanten hadde geſlagt. De ſtadt Tyrus , machtig ter zee en zeer ſcheeprijk, wierdt, zoo eenige ſchrijveren melden , gebout langh al voor den tijdt dat *Minos* heerſchte by de *Feni-*

Bacchus en Phorcas Scheep-bouwers.

Tyrus Scheep-rijke Stadt.

niciers. *Agenor*, of *Gideon* van de Hebreen genaemt, was daer d'eerste oppervoogt. Deze evenwel brachten noit groote scheeps-vlooten by een, als *Minos* dede, welck de haevenen van alle zijne nabueren sloot; maer zy voeren ieder om 't seerst hunne koopwaeren by d'omleggende volken te venten. *Europa*, zuster van *Cadmus*, was moeder van *Minos*. Te Sidon, de outste stadt in Phenicie, daer Mozes van spreekt, en de Patriarch Jacob, die ruim twee hondert jaeren voor Mozes leefde, heeft de scheepbouw gewackert, twee of drie eeuwen, voor het leven van *Minos*. Dees stadt zond volk-plantinge uit naer Indien, Grieken en elders, deed Tyrus bouwen; dies men ongelijk zoude doen, zo men verswceg, dat die van Sidon groote scheep-bouwers en machtig te waeter zijn geweest: nergens echter vintmen dat zy krijghsvlooten en groote scheep-drommen uitgezonden hebben, gelijk *Minos* dede. Vijftien jaeren na Trojes val, vermeesterden die van Lydie het eilant Creta; sloegen Cretenzers en Grieken uit zee, en bleven twee en tnegentigh jaeren meesters over alle zeen, in hun na-by gelegen gewesten. Hen volgden de Pelasgianen, tegen welcke niemant te waeter dorste aengaen, geduerende den tijt van vijf en tachtentigh jaeren: tot dat de Thraciers opstonden en hen verjoegen, by wien de macht bleef, negen en zeventigh jaeren langh. Als wanneer de Rhodiers hen weder versloegen en de zee bleven veegen, drie en twintigh jaeren langh. Deze wierden weer van de Frigianen gevolght, die het staende hielden vijf en twintig jaeren. Na wien een volk volghde in het Zee-gebiet, wiens naem ons door gebrek van Schriften verduistert is gebleven, veertigh jaeren langh. Eindelijk begonnen ook na hen de Feniciers zich te wapenen: en quamen met een groote vloot in Griecken, en braghten al wat kiel voerde onder hun gewelt: ja herstelden niet alleen hunne vryheit, die hen door *Minos* van voor langh was benomen; maer heerschten ook veertig jaeren over de Griecksche zeen. Op het verzwakken hunner krachten, traden de Egyptenaeren hun de schoen uit de voet, en behielden 't gezagh vijf en dertigh jaeren. Hier op quamen de Milesiers in de Griecksche zeen gebieden, negentien jaeren lang. Waer na de Cariers eyndelijk haer out gezagh te waeter herstelden, die van de Feniciers al voor *Minos* tijt, gedwongen waeren onder hun vlag te vaeren: gelijk ook in de Leleges moesten doen. Van deez Cariers en Feniciers werd gezegt dat zy in de Trojaensche krijgh de vlagge voerden. Deze heersten op nieuw zes en vijftigh jaeren; ter tijt toe zy van de Lesbiers verdreven wierden. En hield dit rijk stant negen en zestig jaeren, tot dat de Phoceers mede bot boden, en vier en veertig jaeren meester bleven: dien twee volcken volghden, welcker namen met hun gebiet te gelijk uit de geheugenis der menschen geraekt zijn. Na deze zijn de Naxiers erkent voor vooghden der Griecksche zeen, wiens beveelen maer tien jaeren gehoorzaemt zijn geworden: hier na d'Eretriers voor acht jaeren, en de Egineters voor twintigh jaeren langh: in welken tijt *Xerxes* met een ongeloofelijke zee-macht tegen de Grieken optrok; die evenwel het gebiet aen die van Athenen nevens andere most overlaeten. En dus staet het met het gebiet over de Griecksche zeen van outs. Op andere waeteren vontmen andere meesters. Voor die van Spina, een aeloude stadt in Italie, en voor de Tyrrheners most men de vlag strijken in de zee van Italien, en voor de Feniciers in het roode Meir. Na Spineten en Tyrrheners kregen die van Karthago het gebiet in de Italiaensche zee, die, zoo men zegt, de engte der straet Gibralter zijn door gevaeren, ook verre landen hebben opgedaen; na gissing Indien of Amerika. Na den val van Karthago, is het gebiet over de zeen, in Italien, op de Romeinen gevallen: by wien het veele eeuwen is gebleven.

In Sidon groote Scheepvaert.

Het heersehen ter zee valt van 't eene volk op het ander.

Vid. Eusеb. en Africanus.

Dat de Joden mede al gezagh te waeter hebben gehad, is duidelijk te bespeuren. *Antiochus Epiphanis* zeide: *En is de Zeen en Aerde mijn niet?* *Erythrias* heerschte zoo-

Deut. 33. Ezech. 26. en 27. Selden. lib. 1. cap. 12.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00030

zodaenig,op de roode zee, dat die van Egypten daer ſlechts met een Koopvaerdy-ſchip mochten vaeren,zonder met eenig lang oorlog ſchip op de zelve te mogen komen. *Herald* en *Ollo*, in de noorder geweſten, ſchreven ſigh toe, meeſters over waeter en landt te zijn, om dat zy alle ſchepen, behalven die van hunne onderzaeten, uit het vaerwaeter dreven, en te lande groote krijgs-benden hadden : waer door zy den nabuuren tot een ſchrik ſtrekten. *Aluilda*, Koninginne der Gotten, trat zelve te ſcheep, met maegde troepen, en ſtreet om 't gebiet; daer zy *Artemizia*, Koninginne van Halikarnaſſus, die *Xerxes* met een vloot te hulp quam, in navolgde. Uit al welk men klaerlijk beſpeuren mach,dat de Scheep-bouw en vaert in groote achtingh van outs altijt gehouden is geweeſt. D'aeloude vergeleeken de ſchepen by wandelende kaſteelen, noemdenze Waeter-olifanten, en hielden de roers voor den teugel. De Hebreen, zoo *Keckerman* wil, zijn d'eerſte vinders van de Schip-bouw en vaert : van wien het de Feniciers, hunne nabuuren, zouden hebben ontfangen : waer van *Strabo* ſpreekt ‡. Van hun leerdent d'Egyptenaeren, volgens **Plinius*. Van die weder de Grieken †. Deze verſpreide de konſt door verſcheide geweſten, voornamelijk door Italien : van waerze overgong tot de Portugeezen en Spanjaerts, en van die eindelijk tot Engelſche, Hollanders, Franſchen, Sweden, Deenen : waer van breeder te zien by den Schrijver voornoemt, in zijn *Problemata Nautica*.

Waer Schepen by vergeleeken.

Gevoelen van Keckermannus over d' eerſte Scheeps-timmerluiden.

‡ *Lib.* 16.
* *Lib.* 3. *cap.* 56.
† *Strab. lib.* 10.

Het ſcheep-bouwen wierd, in oude tijden, zoo waerdigh en hoogh geacht, dat ieder, die iets daer toe uitvont, onder het getal der Goden gebragt, en geoordeelt wierd : of ten minſten door Goden ingeven gebouwt te hebben ; 't welk oorzaek van vele verzierſelen heeft gegeven. Ja men ſtelde de meeſters onder de ſterren, en ſelfs die dingen, waer na de ſchepen waeren genoemt; gelijk al van den beginne af de wijs geweeſt is, de ſchepen na het een of ander dier te noemen : ook na Goden, Helden, en diergelijke. Elk ſchip wierd een ſchuts of beſcherm-Godt toegevoegt, en die voor op gezet, gelijk het geen, van waer het zijn naem voerde, achter op ſtont. Het geſternte Aries of de ram was wel eer de naem van een ſchip; desgelijx de Stier, van welcken zoo veel verdicht word. Alle welke verdichtzelen haeren oorſprongh of van de benaeming, of na de gelijkenis der ſchepen genomen hebben. Het ſchip van *Triptolemus*, daer hy koren in lade, had d'uiterlijke geſtalte van een gevleugelde ſlangh : waerom het zelve voor een levendige gepinde ſlang uitgekreeten is geweeſt.

Scheep-bouwers onder Goden geſtelt.

Schepen benaemt na Goden, Menſchen, en zoo.

Het is waer dat de voorſtevens en Galjoenen, ſnuiten en nebben van beeſten geleken hebben, 't geen een groot ſpoor tot verdichtſelen heeft verleent, gelijk dat van *Andromeda* en *Perſeus*. Zy ſchijnt geſchaekt geweeſt te zijn en wegh-gevoert, op zeker eilandt, daer *Perſeus*, in het verby vaeren, of liever in het aendoen met zijn ſchip *Pegazus*, uit medogentheit haer van verloſte; overwinnende het ſchaek-ſchip, de draek, of Cetus genaemt.

Pegaſus naem van een Schip.

Bellerofon overwon de Chimeren met een gevleugelde drack, temde leeuwen en bocken. Wat is ſulks anders, als dat hy door toedoen van ſchepen vreemde volken t' onder, en tot een zediger leven heeft gebracht? *Jaſons* ſchip, na zijn bouwmeeſter benaemt, zoo eenige meinen, of wel na 't Griekſche woord ἀργὸς, 't welk ſnelheit betekent, of na het woord *argivi*, 't geen gezegt is, zoo veel als dappere gauwe mannen, gelijck die gene zijn geweeſt, dewelke zich verſtouten het gulde vlies te gaen winnen, ('t geen na allen waerſchijn zeker goude ſchat geweeſt is, in een vel of vlies verborgen, of eenige goude mijnen, die men zegt in Colchis eertijts veel wierden gevonden: waer van te lezen is by *Hyginus*;) was het eerſte lange ſchip, het geen oit gebouwt is, volgens gevoelen van *Filoſtefanus*. Het is een dwaling, dat de ſterkundige het ſchip *Argo* in den Hemel een verdeck toevoegen, daer zy mede ſterren opzetten, want het open in de midden is ge-

't Schip Argo waer van benaemt.

weeſt, gelijk alle de ſchepen van dien aerdt en tijt. Men vocht te dier tijt alleen van voor en achterſteven. Van dit ſchip Argo werd gezegt dat het ſpreeken koſt ter oorzaeke miſſchien, om dat de grootheit van 't werk, 't kraken van 't hout, en 't ſnijden door de zee, ſteets veel geraes verwekte. Dogh zoo men de dichters gelooven magh, geſchieden dit uit kracht van het Dodonëiſche bert, het welk *Pallas* aen de kiel hadde gehegt, als boven gezegt is. Ja men heeft niet geſchroomt ſelf Schepen verſtandig te maeken, die zeylden en voortgongen, ſonder behulp van eenig menſche, of uiterlijk werktuigh, gelijk *Homerus* zegt van de Schepen der *Pheacers*. Andere vervormden in klippen, gelijk, zoo de zelfde *Homerus* wil, het Schip, dat *Alcinous* aen *Ulyſſes* ſchonk. Dit Schip van *Jaſon* wierd, na dat de tocht gedaen was, *Neptuin* opgeoffert: en men hielt daer jaerlijkx door geheel Grieken feeſt-daegen over. *Apollonius Rhodius* verhaelt, dat het Schip, daer *Pompilus* de maegt *Ocyroen* bemint van *Apol*, mede ſchaekte, veranderde in ſteen, en de ſchaeker ſelve in een viſch: en *Virgiel* derft zeggen, dat zommige ſchepen van *Eneas* vloot in Zee-nymphen verandert zijn geweeſt. *Plinius* verhaelt van een Schip, 't welk in volmaekter geſtalte vertoont wierd dier groote, dat het onder de vleugelen van een Bije ſchool. De tocht, die met het Schip *Argo* gedaen is geweeſt, moet zonder twijfel een reis van belang, en het Schip zelve van groote waerde zijn geweeſt: waer in zoo veel dappere helden en heeren ſigh begaven; wiens koers de Poëten zoo net beſchrijven, als of het uit de dag-regiſters der Schipluiden zelf getrokken was geweeſt: te weten, wat winden zy hadden: wat ſtranden zy verby zeylden, en wat havenen en volken zy aendeden, en waer zy overwinterden. *Giraldus* ſpreekt van de vinders der Schepen aldus: *Neptunus* heeft den naem by de Kretenſers, dat hy de konſt van het vaeren verſonnen, en d'eerſte een vloot ſchepen t'ſaem gebracht heeft. *Diodoor* wil dat *Neptuin* van zijn Vader tot vlootvoogt geſtelt was, waer door hy de naem van Zee-Godt heeft bekomen:

Koſt ſpreeken, verdichten de Poëten.

Verſtandige Schepen.

Tocht van 't Schip Argo.

Giraldus van d'eerſte Scheepbouwmeeſter.

andere willen dat *Minerva* het eerſte ſchip dede timmeren; waer onder *Tertullianus* is. *Perſeus* en *Juvenalis* ſpreeken met verachting van de vont der Scheeps-bouw, doch t'onrecht; hun zeggen is, dat de hebzucht d'oorſpronk daer van zy. Zeker *Hiſter* zegt, dat *Pyrrhon*, de *Wicchelaer*, het eerſte ſchip in *Lydie* toeleyde: 't welk in *Lydie* geſchiet te zijn, ook *Iſidoor* beveſtigt, zonder nochtans gewag van *Pyrrhon* te maeken. *Euſebius* weet van eenen *Uſo* te ſpreeken, die d'eerſte boomen velde, en t'zee koos, daer by voegende, dat de *Samothraciers* d'eerſte groote Schepen timmerden; maer *Clemens Alex:* ſchrijft dat die eer aen *Atlas* in Libye hoort, en *Pomponius Mela* aen de Feniciers, 't geen *Tibullus* nevens hem getuigt met dees woorden: *Prima ratem ventis credere docta Tyros*: dat is: de ſtadt Tyrus is d'eerſte geweeſt, die Zeylſchepen uitſant. *Dionijs* weder de Punier meent, dat het Schip een vont van d'Egyptenaeren is: want men leeſt dat *Danaus* met het eerſte ſchip uit Ægypten in Griekenlandt quam: wanneer hy voor zijn broeder vluchte. Hier van dan werdt noch heden by hun een ſchip Danaïs genaemt: voor zijn tijdt gebruikte men daer horde vlotten, verzonnen door die aen de roode Zee. *Heſiodus* meint dat de Myrmidoners d'eerſte gevaeren hebben, en na het eylant Egina. *Thucydides* zegt, de Corinthiers ſulke geſtalte van ſchepen hebben bedacht, als d'Atheniers t'zijnen tijde gebruikten; mede dat zy d'eerſte der Grieken zijn, welke het vaeren in zwang brachten. Men vint 'er ook, die ſtaende houden, dat de Myſen en Trojaenen hun in 't Scheep-bouwen voor zijn gegaen, ten tijde als zy den Helleſpont overſtaeken, om de Thracers te bekrijgen. *Jaſon*, zoo *Plinius* gevoelt, zou het eerſte lange Schip gevoert hebben. *Charax* wil dat *Jaſon* met een geheele vloot, als vloot-voogt, en niet als hopman van een ſchip alleen, na Colchis gevaeren zy. *Diodoor* van Sicilien geeft voor, dat niet *Jaſon*, maer *Seſoſtris*, Koning der Egyptenaeren, het eerſte lange ſchip heeft doen bouwen; 't welk van *Herodoot* wordt beveſtigt. Lange ſchepen by veelen alleen

Plin.

Jaſon is niet alleen hopman over een Schip geweeſt maer vlootheer over vele Schepen, gevoelt Charax.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00032

leen voor oorlogs-ſchepen worden gehouden, welke zegt, dat de Erythræen door *Seſoſtris* ſijn overweldigt, met hulp van zijne lange ſchepen, 't geen gebeurt zoude zijn voor *Jaſons* uittocht. Dees Koning hadde een ſchip doen bouwen, van enkel Cederen-hout, lang twee hondert en tachentig cubiten, buitewaerts vergult, en binnewaerts verſilvert. 't Geene hy heeft opgeoffert aen de grootſte Godt te Theben. *Parrhalus* maekt *Egeſias* de vinder der lange ſchepen. D'Erythreen bouwden het eerſchip met twee riem-dreven, volgens getuigeniſſe van *Demoſthenes*. *Thycidides* wil dat *Amocles* te Corinthen het eerſte ſchip met drie ry-riemen bouwde, en die van Kartago dat van vier. *Neſigeton* van Salamine vermeerderde de roei-dreven tot het getal van vijf, gelijk *Ariſtoteles* zegt. *Zenazoras* van *Syracuſen* bracht het getal op ſes. *Alexander M.* deede ſchepen met twalif riem-ſlaegen bouwen. *Demetrius* met dertig: *Ptolemeus* met veertig: *Ptolemeus Philopater* met vijftig, welk het hoogſte getal is van riem-dreven, die immer in ſchepen gehanteert zijn geweeſt. Het eerſte Vragt-ſchip is by eenen *Hippius* getimmert. Die Cyrenen bragten eerſt de booten te water, en de Feniciers de galjoots: de Rhodiers de poſt en jacht-ſchuiten: d'Illyricers de jollen. De breetheit der riemen, zeit *Plinius*, hebben ons de Plateën gegeven: waerom *Strabo* hunne Zee-vaert roemt. Die van Kope in Griekenlandt, blijft de lof van de riem ſelf eerſt in't water geſlagen te hebben. *Icarus* was d'eerſte, die de zeylen ſpanden: volgens *Plinius*; dan zo men *Diodoor* gelooven mag *Eolus*. Andere geven *Iſis* die lof. Maſt en ree, voegde *Dedalus* aen 't ſchip: de Thaſiers hebben allereerſt ſchepen met verdekken gevoert. Voor hunnen tijdt vochtmen ſlechts van voor en achterſteven. *Piſeus* verſon de nebben ofte galjoenen, en die van Tyrrhenen het anker. *Anacharſis* de ſchyet, ofte, zoo andere willen, *Eupalamus*, maekte d'ankers twee-ermigh, gelijk hy ook d'enterdreggen en yzere handen dede ſmeen: 't welk *Pericles* mede toegeſchreven werd. *Tifys* hongh het roer aen, en *Gryſon* voerde nebſchepen de Noort zee in: waerom hy mede by zijne Lantsluiden vergodet is geworden.

Plin.

Vinders van Roei-dreven.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Scheeps-timmeren der Oude Grieken en Romeinen, zoo ten krijg als ten koop-handel: ſtellen der riem-reien.

HEt is zeker, dat Grieken en Egyptenaers, voor Romeinen, de kunſt van ſchepen te bouwen gehad, en de laetſten ſulx van d'eerſten hebben geleert. Dan zal nu echter alleenlijk ten tone ſtellen, de wijs, en vorm der ſchepen, gebruikelijk, oulinx beide by Grieken en Romeinen.

Grieken hebben Scheep-bouw geoeffent voor de Romeinen.

Te dier tijdt was by Romeinen een bequaem en gereet vaertuigh in 't gebruik, *Navis liburnica*, op't Latijn geheeten, dat's Liburniſch vaertuig, na zeker landtſchap Liburnia, in het binnenſte van den Adriatiſchen zeeboeſem gelegen, daer het allereerſt gevonden was: van toeſtant en geſtalte, gelijk de nevensgaende afbeelding vertoont, onder letter A, op de plaet N°. 1. Zoo had men toen noch velerlei andere Schepen, alle genaemt na de plaetzen, daer zy allereerſt gemaekt en gevonden waeren; als na het eilandt Karpathus, Alexandrie, Smirne, Sidonia, Rhodus, en meer andere plaetſen, daer de Scheeps-bouw zeer geoeffent wierd. En van de Romeinen zeyt *Polybius*, *Cum nunquam de mari in mentem ipſis veniſſet; tum demum curam ejus ſuſceperunt.* Dat's: Wanneer zy het minſte dachten op de zee, begoſten zy de zee en Zee-zaeken te bezorgen. *Ancus Martius* dede tot Romen, havens bouwen, om vrachtſchepen daer in te konnen laeden, en ontlaeden. De Romeinen hadden te dier tijt een verbont, met die van Tarenten, van voor-by de kaep *Lacinium* niet te vaeren, als met bewilliging der Tarenters. In't byzonder kreegen de vaertuigen naemen, na het geſtel hunner voorſte-

Navis liburnica.

Schepen benaemt na de plaets, alwaer zy gebouwt zijn.

ſtevens: en wierden genebden daer van genoemt, andere weder boven overdekt, de gedekte, gelijk die boven open waeren, de naem van opene hadden bekomen.

Schepen naer hun Galjoenen benaemt.

Geſtalten van Scheeps-nebben ofte Galjoenen, zoo als die van outs van gedaente zijn geweeſt, ſtaen op de plaet N°. 1, onder de letter B ten toone; getrocken zoo uit oude gedenk-penningen, als overblevene marmer-ſteenen, elders verſtroit Laegenebben, bragten den vyant meeſte ſchaede aen. Wanneer de Romeinen dit ſlagh van Schepen t'zee begoſten te brengen, ſchrikten de Barbaren daer voor, als hen ongewoon, en wierden, zeyt *Cæſar*, des te lichter overwonnen, gemerkt zy met kleynder vaertuig de zee bebouwden. Men maekte deſe ſchepen van eyk, cypres, pijn, en denneboomen hout: toen gebruiktemen

De ſpijkers van koper.

in plaets van yzer, kopere ſpijkers, die geoordeelt wierden, beter den roeſt te wederſtaen, en de vergankelijkheyt des tijts te kunnen verduuren; doch mijns bedunkens geſchagh zulx veel meer uit onkundigheyt van 't yzer te handelen; aengeſien toen noch het yzer ten volle niet bekent was; hoewel waer is, het koper zich tegen alle verderffelijkheyt des luchts beter beſchermt: maer veel vaſter hout daer en tegen, het yzer als het koper.

Hoe diep de nebben onder waeter ſtaeken.

De ſcherpe neb-punten, eindigden boven en onder waeter, ſtaeken zelden dieper als anderhalf voet, onder waeter. Groot wangeloof hadden de ouden in het hacken des houts: dit moeſt juiſt op zulken of zulken dag geſchieden; desgelijx werd by hen d'outheit van de maen ga geſlagen; hoewel zonder groote ſchijn van reden.

Oulinx waerdigh in 't Scheepbouwen.

Dat men ook toen al gezwint met het werk heeft weten om te gaen, kan men hier uit beſpeuren, wijl *Cæſar* met een vloot in zee ſtak, na dat het hout ſlechts dertig dagen gehakt was geweeſt: niet tegenſtaende de Scheepsbouw zoo bijſter lang in zijnen tijt, in gebruik niet hadde geweeſt: want de Romeinen gebruikten in den beginne, vreemt en elders gebouwde Schepen. Koning *Hiero* had twee hondert en twintig ſchepen vaerdig; na dat het hout maer vijf en veertig dagen ter neer gevelt was. De vloot van *Scipio* was in veertig dagen, na het neerhacken der boomen, reed; en die van *Duillius* binnen den zelfſten tijdt: dan hier ſchijnt gewis haeſt by geweeſt te zijn; naerdien zy het nat en verſch gehouwen hout, onbequaem anderzins tot den Scheeps-bouw oordeelden.

Wijze van bouwen.

Wat belangt nu het bouwen zelve, en de groote dezer Schepen; 't is een zake, welke in 't byzonder, en juiſt na den eiſch niet kan geleert worden, by mangel van maten, die ons ontbeeren: zal evenwel daer van een ruig ontwerp doen.

De Kiel, aen al 't oude vaertuig, puilde buitewaerts in 't waeter uit, 't geen my gedenkt geſien te hebben, aen een oudt, onder aerdts romeinſche lampe, 't geen de geſtalte van een Schip hadde, op twee verſcheiden hoogten: in twee bundels wederzijts ſagh men daer aen riemen uitſteken; boven was het op zijn wijſt, en in de midden het breetſt, voor en achter van een zelfde geſtalte.

De groote wierd genomen uit de veelheit der riemen, en roeibanken. Een vaertuig met een ry-riemen, wierd een Galey of een Liburniſch, Sidoniſch, Smirniſch, Alexandriner Schip genaemt: een vaertuig, met twee ry-riemen; in 't latijn *Biremis*, dat 's tweeriem; en met drie ry-riemen, *Triremis* of drie-riem, en zoo voort.

Die alleenlijk een ry-riemen, of liever twee hadden, aen ieder zijde een, wierden ook wel ſlechts *naves longæ*, of lange ſchepen genaemt: ſchoon andere willen, dat alle riem en oorlog-ſchepen *naves longæ*, dat is, lange ſchepen zijn genaemt geweeſt.

Van het ſtellen der riemen, en zitten der roejers.

Deze reien van riemen dan, ſtrekten na de meining van vele, niet langs Scheeps, op een rechte ſtreek; maer reezen of klommen van onderen, na boven toe: andere doch dezer eeuwe willen, dat de roeibanken niet van onderen na boven klommen, maer langs Scheeps geſtelt zijn geweeſt: zoo dat de riemen na dat de roeier verre of na by het boort zat, korter of langer zoude zijn geweeſt: welk na of ver van boort af zitten, zoude konnen gedaen zijn, om ruimte te winnen, en elkander plaets

tot

n°. 1. Pag. 12

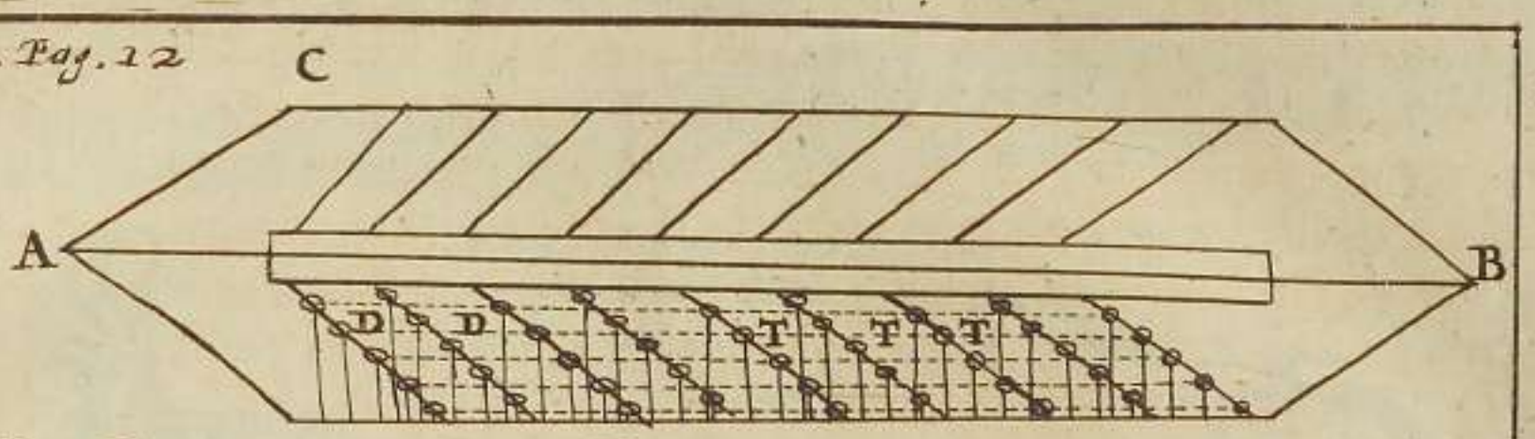

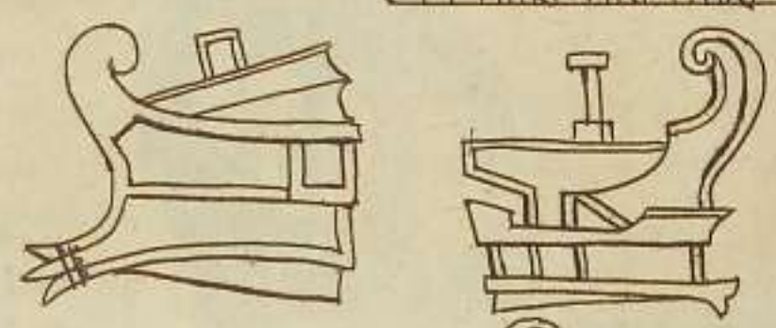

B

A

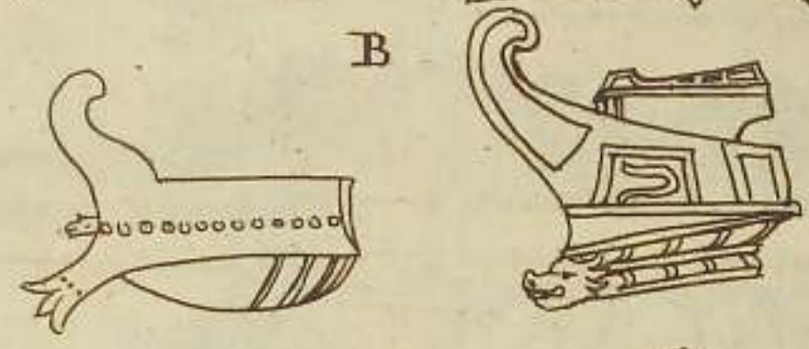

B

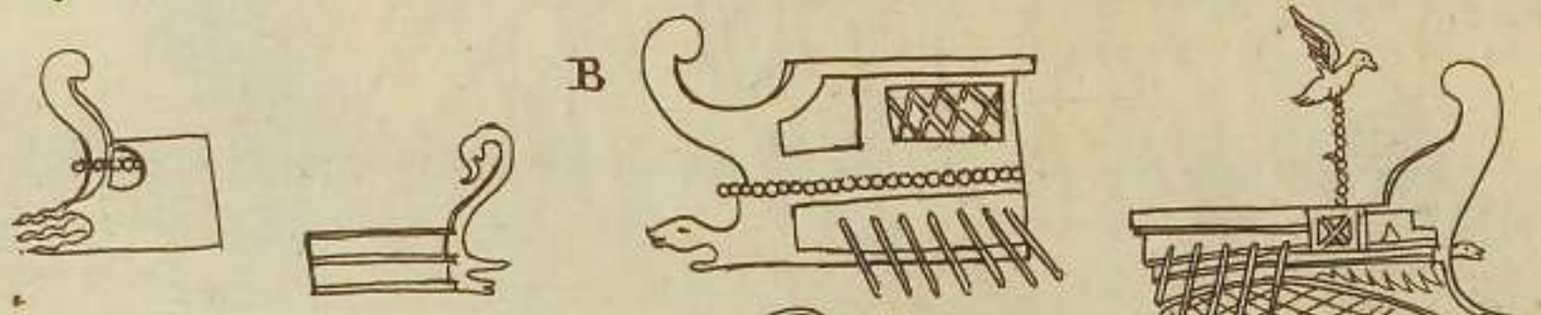

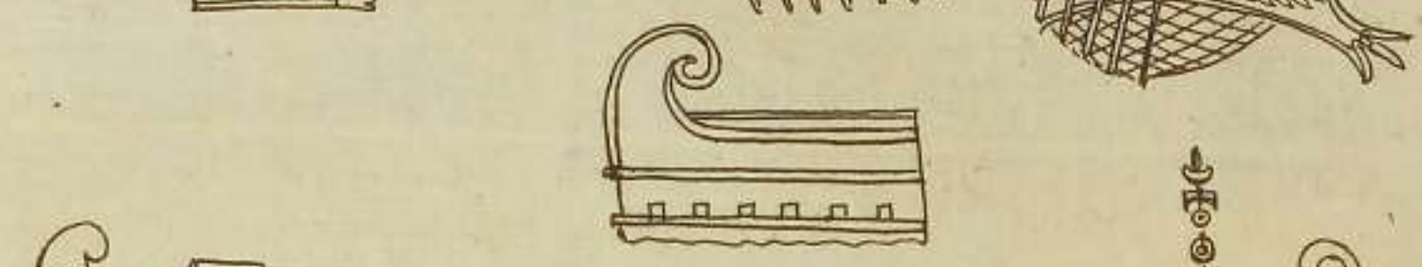

B

B

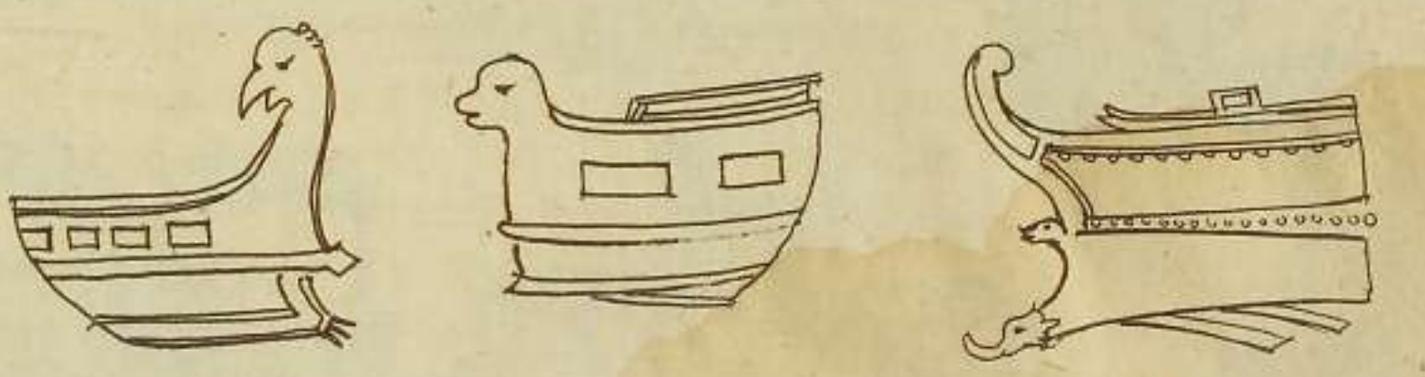

D

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00035

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00036

Biremis Pistrix, tweeriemer genaemt Pistrix *

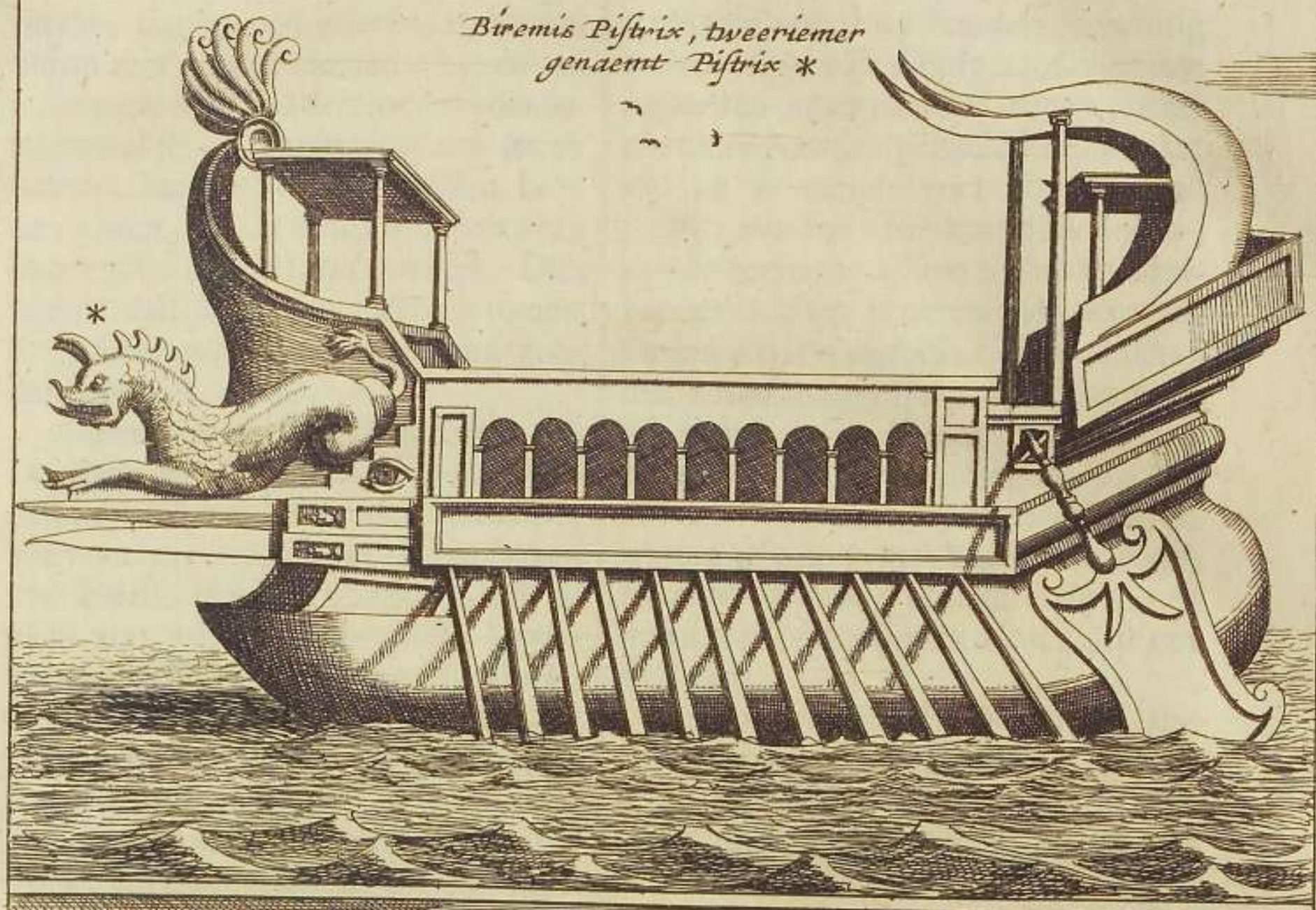

Biremis vallata oneraria, cerealis Siracusia
Annotina
Een bewalde tweeriemer lastdrager Kooren Schip van Siracusen lijftocht voerder.

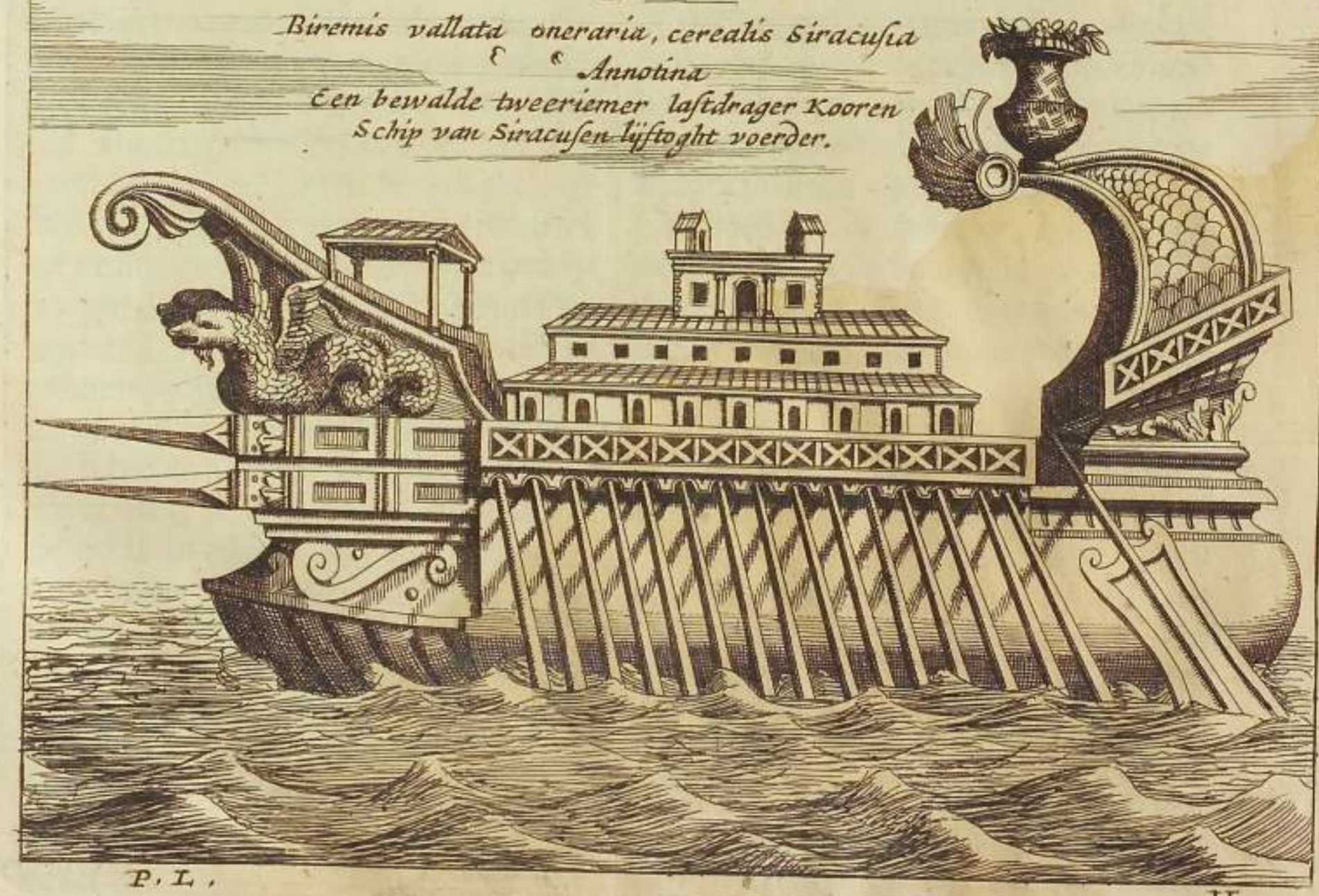

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00037

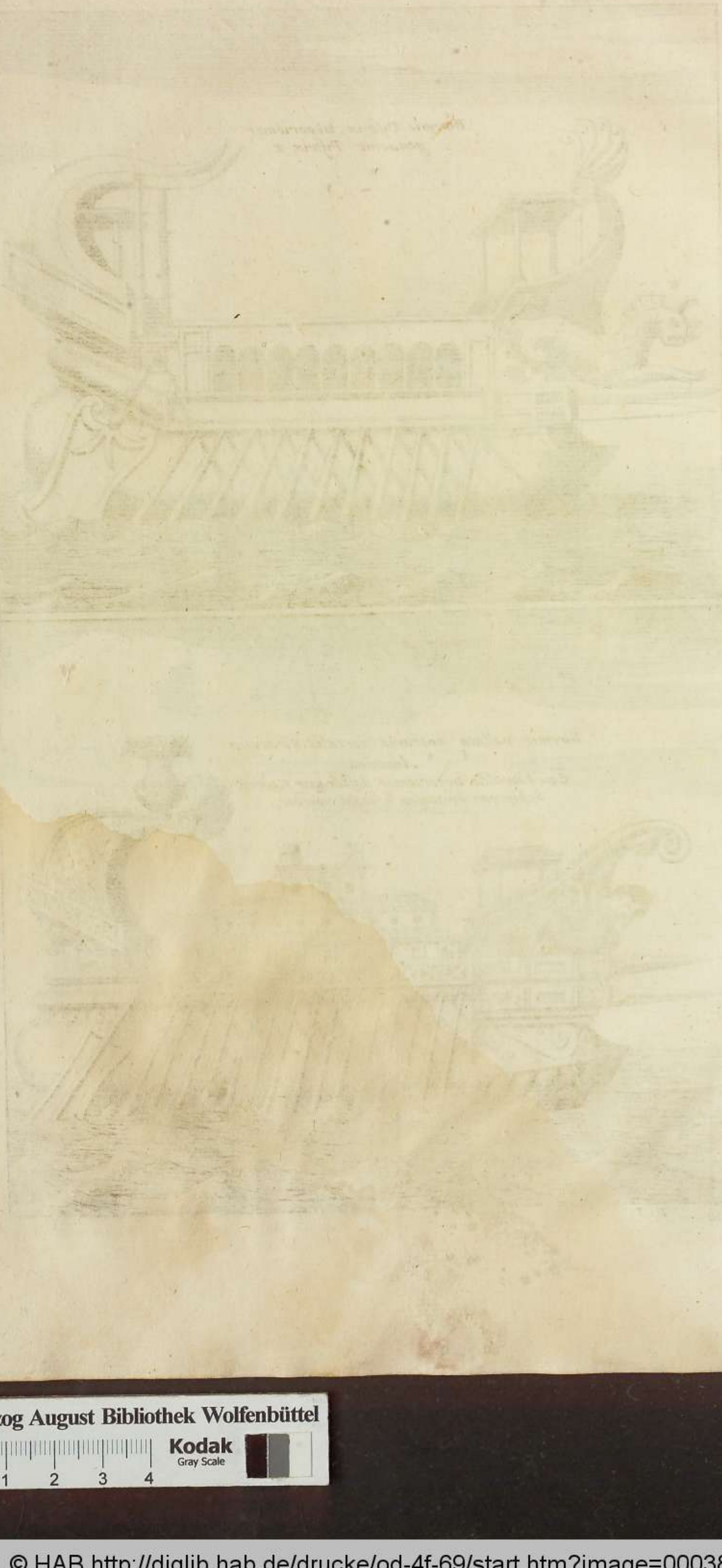

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00038

tot roering der ermen te geven. *De roei-banken*, zeyt *Virgilius*, *waeren opgebouwt*: 't welk na de hoogte en niet in 't lange verſtaen ſchijnt te moeten zijn. Te recht heeft zeker Schrijver aengemerkt, dat op een *octeres*, dat 's een Schip met acht ry-riemen, 't geen aen ieder zijde acht hondert roeiers voerde, bezwaerlijk de mannen op een ſtreek boven, langhs Scheeps hebben konnen zitten, of het ſchip moeſt van een onbezuiſte groote zijn geweeſt. Dies ſchijnt valſch te zijn, dat de roeiers langs ſcheeps, achter elkanderen zouden hebben gezeten.

Andere wilden, dat men de roei-reien, daer de ſchepen na genaemt wierden, over dwars behoorden te ſtellen, van voor beneden af, tot achter boven toe. En dus maghmen zeggen, dat de reien zoo wel in de hoogte als lengte wierden geſtelt; welke meining doch, van veelen is verworpen; gelijk ook de zelve, welke dreef, dat de ſchepen hun naemen behielden, na dat aen de riemen veel mannen ſtonden: want tot ieder riem was ſlechts een man nodigh.

Vid: Meiboomium ad vitruvium Palmerium ad Memnonis fragmentum.

Niet verwerpelijk is de vont van den Hoog-geleerden Heer *M. Meiboom*, wien *Jacobus Palmerius* volgt, die de roejers langs ſcheeps, doch ſchuins van onderen na bovenen ſtelt, of liever geſchakeert boven elkandre: ieder zitbank ſtelt hy een voet en een vierendeel voets hoog; breet een voet, met een zeſte van een voet; en aen ieder man geeft hy zes voet, om recht op te konnen ſtaen, en dus ſtelt hy 11 voeten alleen tot de hoogte van negen reien, en tot de hoogte der roeiers op het ſchip van Philopater, 't geen hoog uit zee was 48 cubiten, 50 voeten; zoo dat daer noch 22 voeten boven de roejers over ſoude ſchieten. Dan veiligh zouw dit gevoelen te volgen zijn, ten waere de oude overblijfzelen van ſteen, ſilver, koper, die ons de ſcheepen vertoonen, 't zelve om verre ſcheenen te ſtooten.

Qualijk is het te bezeffen, hoe 't mogelijk zy geweeſt, dat de Schepen niet hoger opgebouwt zijn geweeſt, indien de roejers recht boven elkander hebben gezeten; voornamelijk in die ſchepen, welke dertig roei-banken hadden, en evenwel niet hoger dan vijf en zeventig voeten waeren.

Neeme voor elk man vier voeten, die hy rijkelijk van doen heeft: de dertig dan, wanneerze alle arbeyden, hebben t'zaemen van doen hondert en twintig voeten, 't geen de diepte is tuſſchen den onderſten en bovenſten roejer; daer nochtans zoo een geheel ſchip, maer vijf en zeventigh voet hoogh is geweeſt: waerom het klaerblijkelijk is, dat de roeiers niet linie recht boven elkander hebben gezeten. Andere gevoelen, dat d'onderſte riem-voerders, die 't naeſte aen het waeter waeren, de kleinſte riemen hadden, en ook het naeſte aenboort zaten: en hoe hoger de roeibanken, hoe langer ook de riemen; 't geen geſchag om plaets in 't waeter te winnen, tot het inſlaen van de riemen, en minder te botzen tegen elkander.

Andere weder voegen daer by, dat de roeiers zoo geſchikt zijn geweeſt, door elkander, dat de hoofden van die gene, welk onder zaeten, half wegh de lighaemen quamen van de boven zittende; en de bovenſte niemant lijnrecht onder hun hadden zitten, als de gene, welke twee banken laeger zaeten. Nootzaekelijk in dezen geval, hebben d'onderſte mannen dichter by elkander moeten zitten, of zijn minder van getal geweeſt, om dat de Schepen onder korter als boven gemeinlijk wierden gebouwt; waer toe ook nootwendig de kortſte mannen zijn uitgekoren geweeſt, om plaets te winnen: en hoe hooger riem, hoe meer binnewaerts de roeier diende te ſtaen, om zijn ſwaerder en langer riem des te bequaemer te beſtieren.

Weinig eeuwen zijn de Schepen, die een zeer groot getal van roei-dreven voerden, in gebruike geweeſt. Veel ongemack ſleepte het groot getal riemen na ſigh: bequamer vont men zulke Schepen, welcker riem-reien het drietal niet te boven gong. En zulke, die ten krijge gongen, houtmen nimmer of ſelden het getal van negen riem-reien te boven zijn gegaen. Die geene, welke meerder riem-reien voerden, wil men meer tot pronk en grootsheit, als tot krijgs-gebruik gebouwt geweeſt te zijn.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00039

Hoe de roei-dreven geſtelt zijn geweeſt na den waerſchijn.

Niet onwaerſchijnlijk ſchijnt het, dat de roeiers op het platte verdek des Schips neder gezeten hebben, van wat rang, ofte van hoe veel roei-reien de ſchepen ook geweeſt mogen zijn.

De roei-reien, of dreven, waer van het ſchip zijn naem bequam, en waer men zijne groote na plag af te meten, zouden dus dwars het ſchip over, uitgeſtrekt zijn geweeſt: en na de menigte der koppen, op ieder ſchuinze bank, wierd het ſchip van veel of van weinig reien gezegt te zijn. Waerom men in het bouwen van een ſchip eerſt omſag na de tuſſchen-vacken der riemen, op 't Latijn *interſcalmia* geheten. Hoe grooter het getal van roejers was, op ieder bank, die ſchuins ſtont, ofte hoe meer roei-reien 't ſchip hadde, hoe langer deze *interſcalmia* vereiſten te zijn: waerom zy te ſchever ſtonden, en wonnen dus hunne vereiſte lengten. Men ſprak van deze *interſcalmia*, ofte tuſſchen-riem-vakken, als men van de groote des ſchips melde: hunne groote ſtelde wet aen 't ſchips ruimte. Zoo het ſchip van twee of drie riem-reien was, ſtonden de banken meeſt rechthoekig op het ſchips boort aen. Die van acht-, tien, ofte twintig, moeſten nootwendigh geheel ſchuins ſtaen, of de ſchepen moeſten geweldigh breet zijn. Ja 't ſchijnt onmogelijk dat deſe banken rechthoekigh geſtaen ſouden hebben tegen 't booort aen, op ſchepen van 40 roei-reien, om dat de breete dier ſchepen, 'tzelve niet ſchijnt toe te laten. Op deze wijze koſt men de ſcheeps riem-reien verminderen en vermeerderen, na welgevallen, zonder wanſtalte van het ſchips hol. Uit welke ſtelling mede klaerlijk volght, dat de riemen ongelijk in lengte hebben moeten zijn.

Hier kan niet tegen geworpen werden, dat het vlak, of verdek te klein zoude geweeſt zijn, om de roeiers te plaetzen, van ſchepen die zeſtien hondert roejers voerden; aengezien men heden op de ſmalle galeien 5 en 6 hondert ſlaven bequamelijk haer werk ziet uitrichten. Geſtelt dan dat de ſchepen twee of driemael breder zijn geweeſt, zoo zal hier plaets genoeg zijn gevonden.

Wanneer *Francois* d'eerſte nae Paus *Paulus* de derde overvoer, en daer de vrede met Keizer *Karel* trof, hadde hy een ſchip tot zijn overtoght doen timmeren, 't geen vijf rei-riemen droeg, na d'oude wijs, en dees voornoemde geſtalte. Dit Schip wierd namaels verlight van roei-dreven, ſlechts met mannen en riemen af te lighten, en de banken een weinigh te verkorten.

Plinius melt van zeker ſchip, met vijf rei-riemen, waer op vier hondert roeiers zaten: genomen dan dat aen ieder zijde veertigh banken ſtonden, en op ieder bank vijf mannen zaeten, vijf reien langhs ſcheeps uitmaekende; zoo zal het getal van vier hondert even uit komen.

Om dan de geſtalten van deze riem-reien volmaekter te verklaeren, zoo laet A B, in de plaet N°. 1, letter C, een ſchip zijn: de ronde letters O verbeelden de mannen, die de riemen voeren vijf op ieder bank, na het getal van het ſchips roei-reien, die met de punten TT langs ſcheeps vertoont mogen werden: de *interſcalmia* ofte tuſſchenriem-vakken, ('t geen andere de plaets aen boort, tuſſchen de riemen, zeggen te zijn: de breete van drie cubiten op gemeene ſchepen hebbende,) werden met de letters d, d, verbeelt; twee riembanken op een ſtreek tegen elkander over, wierden *jugum*, ofte een jock genaemt. De banken wierden van balken gemaekt een voet dik, aen een-gevoeght met ſpijkers, de dikte hebbende van een duim. Wel is waer, dat zoo de riemen even lang waeren, dat dan de mannen, die de verſte van boort zaeten, hen riemen zeer hoogh ſouden moeten opheffen, om de zelve in 't waeter te ſlaen: om welk ongemak wegh te nemen, men de riemen, die de achterſte mannen beſtierden, langer ſtelt: waer mede deze ſwarigheit wordt weghgenomen. Dit alles dus geſtelt en toegeſtaen, kan men de ſwarigheden, anderzins in 't riem ſtellen op de ſchepen der ouden, zeer lichtelijk oploſſen. En hier toe hellen wel meeſt alle oude overblijfzelen van beeldt en teekenkonſt, die ons van ſchepen nagelaeten

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00040

ten zijn; by wien men de riemen meeſt altijdt, op een of weinig verſchillende hoogte, te waeter ſteeken ſiet: en dus doende mijdt men de groote hoogte, dewelke aen ſchepen vereiſcht zoude werden, wiens riemreien lijn recht tot vijftigh opſtegen. Van gelijken is't niet nootzakelijk, de Schepen zoo een over groote lengte te geven; als die gene doen, welk de roeiers langs ſcheeps achter elkander ſtellen. De ſtèlen der riemen komen nevens elkander op het ſchips boort te leggen, 't geen bequaem geſchieden kan, om dat de mannen meeſt altijdt ſchuins, en niet lijnrecht tegen den ander over hebben gezeten. Het latijnſch woordt *Verſus* en *Ordo*, daer van de Hooggeleerde Heer *M. Meiboom* zegt, dat *verſus* zy geweeſt een rei riemen langs ſcheeps, en *ordo* een rei riemen van onderen na bovenen gaende, zijn dit geſtel insgelijkx niet in de weegh: want men veiligh zeggen magh, dat *verſus* een rei-riemen of roejers langs ſcheeps beteikent volgens den voornoemden Heer, en *ordo* een rei-riemen of roeiers dwars ſcheeps: zoo dat zoo veel banken, zoo veel *ordines:* en zoo veel mannen op ieder bank, zoo veel *verſus*. Iemant zoude mogen voorwerpen, dat het onderſcheit van de Thraniten en Thalamiten, ofte boven en onder roeiers (waer van men oordeelt dat de laeghſte op den ſcheeps-bodem, en de bovenſte op de hoogſte verdekzoldering gezeten zouden hebben) in de wijze van riemreien, boven opgegeven, niet zoude konnen waergenomen werden. Den genen dient tot antwoort, dat het voor en achter Schip, voor hoog en laeg genomen kan werden, om dat d'achterſteven 't hoogſte van het ſchip gemeinlijk plag te zijn: en dus zoude men de voorſte roeiers Thalamiten ofte laegroeiers, en d'achterſte roeiers Thraniten ofte hoogroejers mogen noemen, of ook zijn zy benaemt geworden van het ver of na aen boort te zitten. Miſſchien ook hebben de roeibanken, ſommige hoog, en andere weinig laeger geſtaen op een zelfſte verdek; zo dat zelf de benaming daer van zijn aenvang ſoude konnen bekomen hebben: of miſſchien hebbenze hun riemen hoog en laeg, door 't boort, in zee geſtoken, om ruimte te winnen, en vrye ſlag in 't water te bekomen; waer na deze woorden van zekeren vermaerden Schrijver ſchijnen te hellen; *Triremes habent duos ordines remorum, ſuperiorem & inferiorem*, op duits: de drie-riem ſchepen voeren twee reien riemen, een onder en een bovenſte.

De genen, welke drijven, dat de roeiers boven elkander hebben gezeten, brengen *Ariſtophanes*, een aenzienlijke, Schrijver, te bort, welck zegt, in zeker verhael, dat de Thalamiten ofte laegroeiers, den Thraniten ofte hoogroeiers in de neus veeſten, 't geen zeggen zy niet kan geſchiet zijn, of moeten nootwendig boven elkander hebben gezeten, behalven dat dit op eenige andere wijze zoude konnen geſchiet zijn. Zoo blijft dan echter nog een ſwarigheit, waer de Zygiten die tuſſchen de Thalamiten en Thraniten zaten, zijn gebleven, welke dikmael van drie of vier reien zijn geweeſt, als de gene, welke heel om hoogh zaten, den genen die geheel om laeg zaten in de mont veeſten.

Tweevoudiger uitlegging konnen ook de benaminge van Schepen zijn, na hunne riem-reien. Eenzins, na de wijze als boven verklaert; anderzins in dier wijze, dat ſchoon hunne riemen alle op een hoogte uitſtaeken, dat zy doch evenwel by trotzen of bundels van twee, drie, vier, vijf, enz: en ook eenige ſchreden van den ander de zelve quamen uit te ſteeken. Waerom ook de ſchepen, na het getal dier riemen in ieder bondel, genaemt konnen werden. Men mogt deſe verminderen en vermeerderen, zoo wel in reien als getal van roeiers: behoudens het ſchip zijne volle geſtalte, en naem, 't zy het groot was en veel riemen voerde: of klein, en weinigh.

Veiligt magh het ook wel zijn, dat de Schepen, welke men benaemde na haere riem-ſlagen, hunne roeiers boven en onder op het verdek hadden zitten, en zoo een dubbelden rangh uitmaekten, gelijk men in zommige oude af-beeltſels ſiet, ſchoonze ſlegts benaemt wierden, na de ſtelling of orde

de der roeiers, op een of weinig verſchillende hoogte, onder of op een zelfde verdek, 't welk geen ander verſchil zoude by brengen: als dat ſommige ſchepen enkelde, en andere dubbelde roei-reien zouden hebben gevoert, 'tgeen kan werden toegeſtaen, blijvende de wijs van benamingh voornoemt.

Waer mede insgelijx opgeloſt kan werden, 't geen *Silius Italicus* in zijne veerſen melt, namentlijk, dat de bovenſte roeiers branden, zonder het de onderſte wiſten. Als mede de plaets van *Polybius*, daer gezegt werdt, dat *het Admiraels Schip van Philippus, 't geen een tien roei-rei ſchip was, wonderlijk in de magt der vyanden verviel: want het kreeg een harden neep, te midden in zijn buik, onder de bank, daer de Thraniten op zaeten.* Dit Schip dan, is verovert geworden, om dat het een breuk kreeg op het verdek, daer de roei-reien ſtonden, en juiſt op die plaets, daer de Thraniten zaeten: 't zy deſe Thraniten weinigh hoger, doch op 't zelfde verdek, zaeten, ofte van het vooraen zitten by 't boort, of in het achterſte van 't ſchip zittende, hen benamingh hebben bekomen.

Lib. 14.

't Gene boven gezegt is van de roeiers, die twee verdieping hoog zitten, magh mede gezegt werden van de zulke, dewelke haere riemen uit drie en meer onderſcheidelijke verdiepingen te waeter brengen: en dus zijn de naemen *Tranite*, *Thalamite*, *Zygite*, hoogh, laeg, en middel zitters in onze taele gezeght, ten vollen t'huis te brengen; niet tegenſtaende de ſchepen haeren naem hebben gekregen, na de wijze van ſitten des roeiers op eene hooghte, in verſcheiden orden, of reien, welke orden van roeiers men verminderde of vermeerderde, na de lengte van het ſchip, waer heen de vermaerde *Stijpmannus* ſchijnt te hellen. Na dan de Schepen langh waeren, en na de wil van de Vlootheer of Schipper, en de tocht-ſpoet vereiſte, koſtmen veel of weinig riem bundels uitſteeken. Dit ſchijnt *Virgilius* in deze woorden te beveſtigen, *Triplici pubes, quam dardana verſu impellunt, terno conſurgunt ordine remi.* Dat's: de Trojaenſche jeugt, rukt de drie-dubbelde riem-dreven uit, de riemen ſtijgen in drie-dubbelde reien op.

Lib. 5. *Æn.*

Keyſer *Leo* beval, dat men zijne *triremes*, ofte drie-riem ſchepen, lang zoude bouwen, en met twee riem-laegen, een onder, en een boven 't verdek. Men vint by d'oude Schrijveren het woordt *Triremis* ofte drie-riem ſchip, zeer verwart gebruikt te zijn, zoo wel voor ſchepen van aengeroerde geſtalte, als voor allen ſlagh van ſchepen, die van middelbaere groote waeren, en ter zee uitvoeren: zoo dat het geloovelijk is, dat men in de jeugt van de Scheeps-bouw, aen de ſchepen den vereiſten naem gaf na zy roei-reien voerden, doch dat namaels de naem en geſtalte zonder onderſcheit gebruikt zijn geweeſt.

Plutarchus, in het leven van *Theſeus*, zegt dat de gehelen raedt van Grieken beſlooten hadde: dat men geen *Triremis* ofte drie-riem ſchip te waeter zoude brengen, die van meer als vijf mannen geroeit wierde: waer uit blijkt dat men by hun, in die tijt, de *Triremis* ofte drie-riem niet altijdt, na hun riem-reien heeft benaemt; waerom men niet te ſtip en behoeft te ſtaen op deze enkelde benaminge, om de geſtalten der ſchepen daer uit te beſluiten.

Daer en ontbreeken ook geen geletterde mannen, die van gevoelen zijn, dat de benaminge der ſchepen niet uit de reien van roeiers of riemen genomen zijn geweeſt, maer na het getal van mannen, die de zelfde beſtierden.

Rivius giſt dat dees Scheeps-namen hunnen oorſpronk hadden van het getal der gener, die aen ieder bovenſte riem ſtonden en arbeiden; by voorbeelt dat in 't ſchip, 't geen *Ptolemeus* bouwde, d'onderſte riemen ieder van tien mannen bewogen wierden, de middelſte van dertigh, en de bovenſte van vijftigh: en dus doende vint hy het getal van de vier duizent roeiers uit, die op het voornoemde ſchip gebruikt zijn geweeſt; hoe hoger riem, zegt hy, hoe meerder mannen nodig om die te bewegen. Doch zulks ſchijnt tegen de waerheit te ſtrijden,

om

Thalamegos

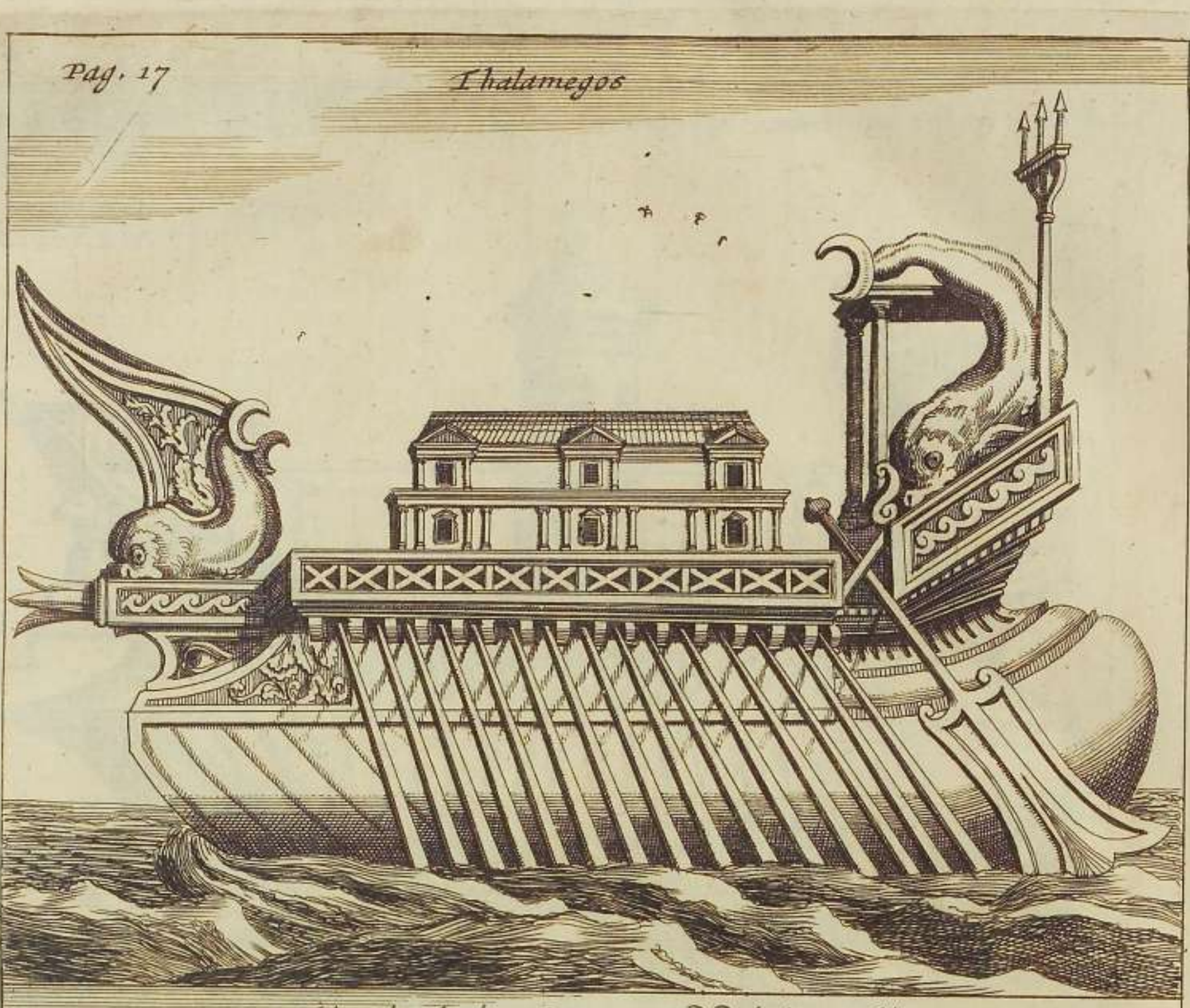

Triremis Turrita. Een getoorend drieriem schip.

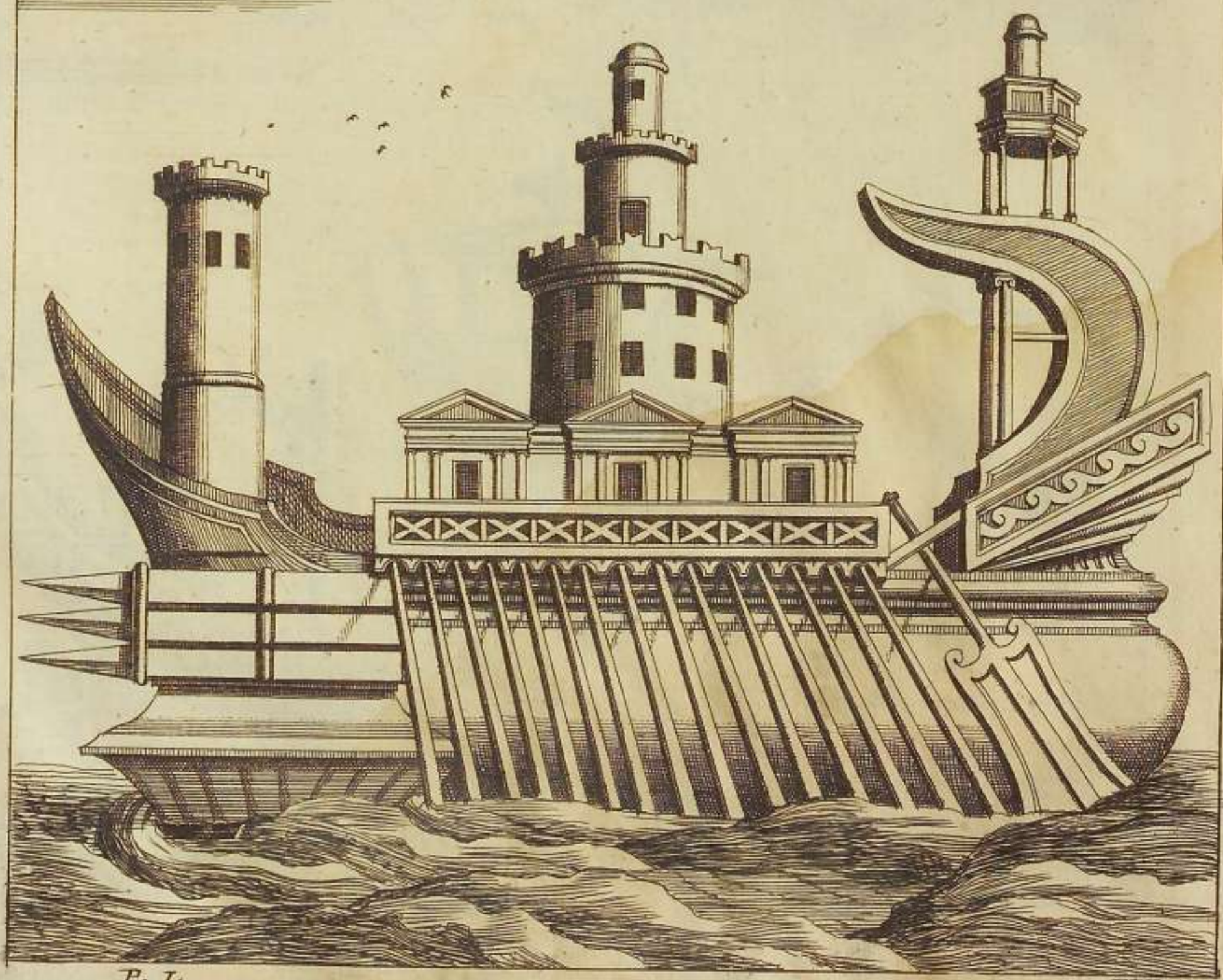

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00043

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00044

Biremis Turrita, een Getoorend tweeriemer Schip

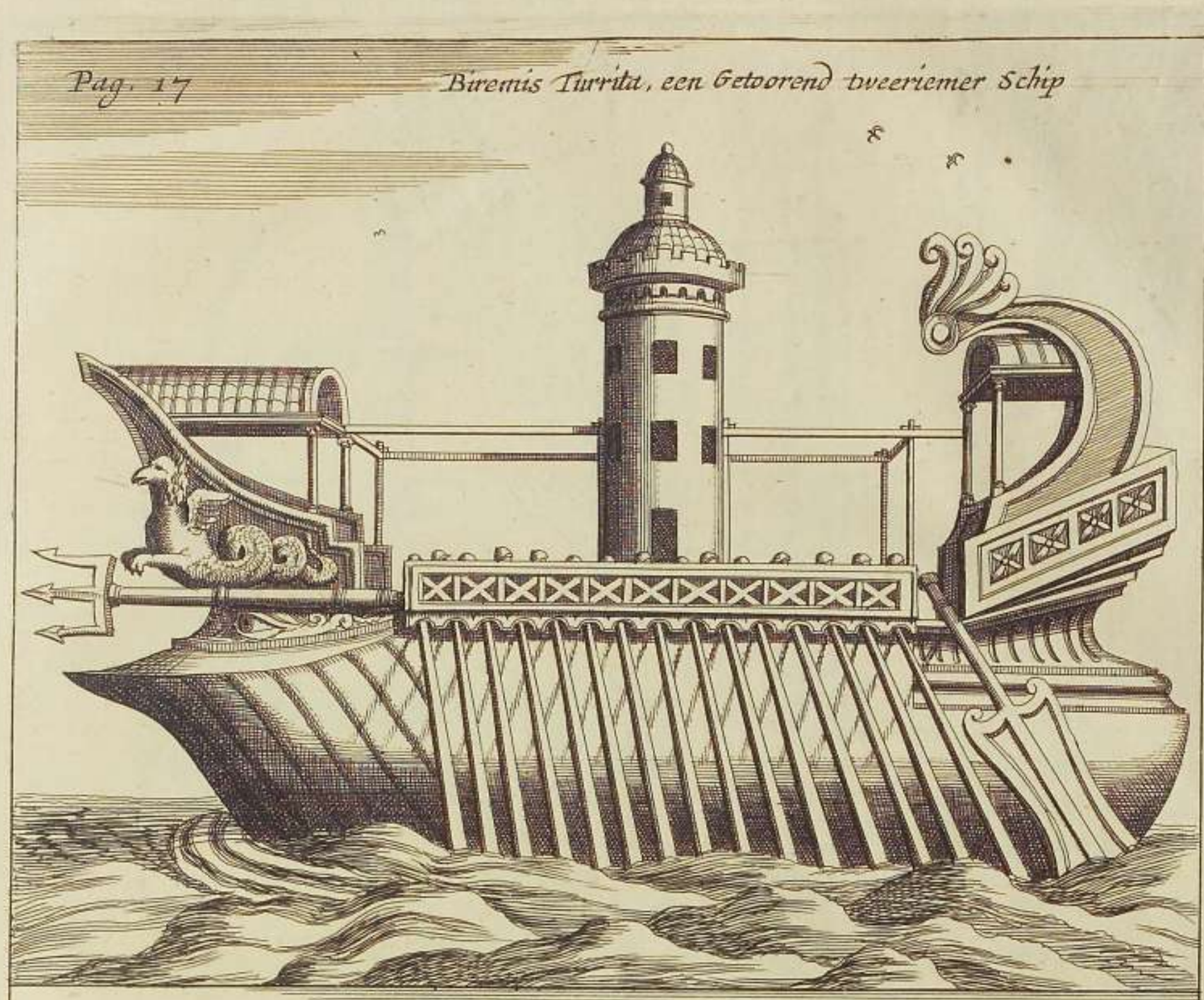

Biremis, twee riem

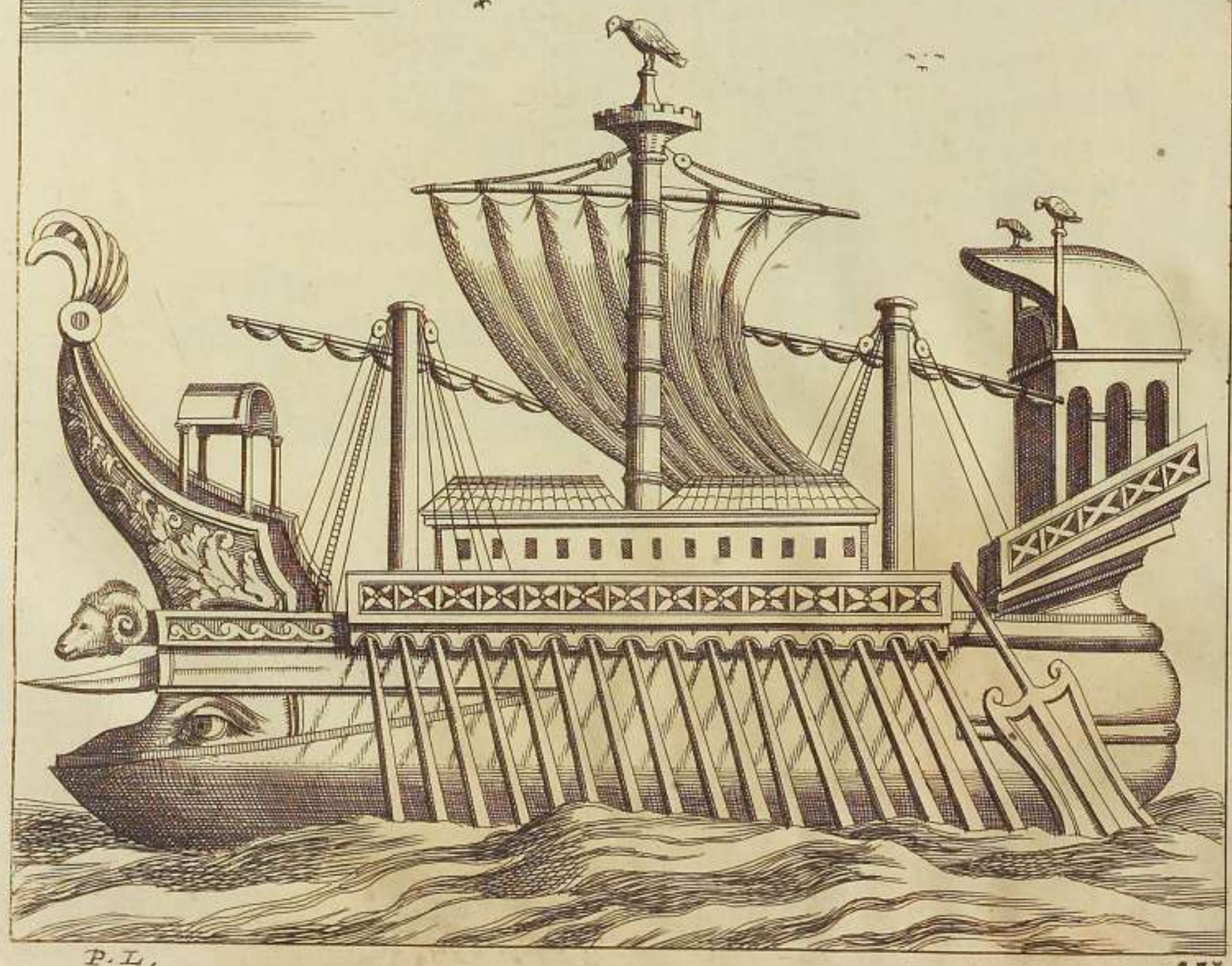

P. L.

IV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00045

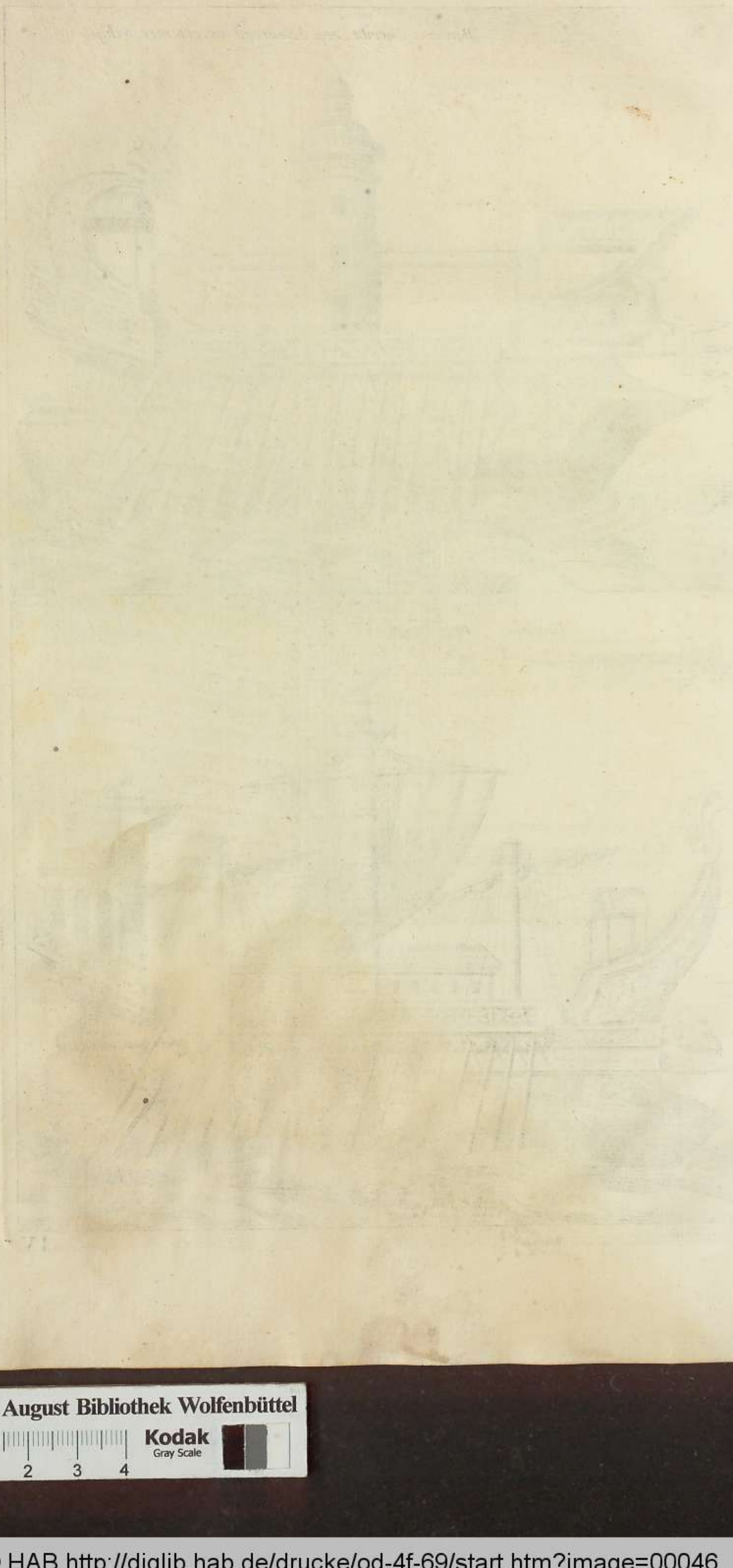

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00046

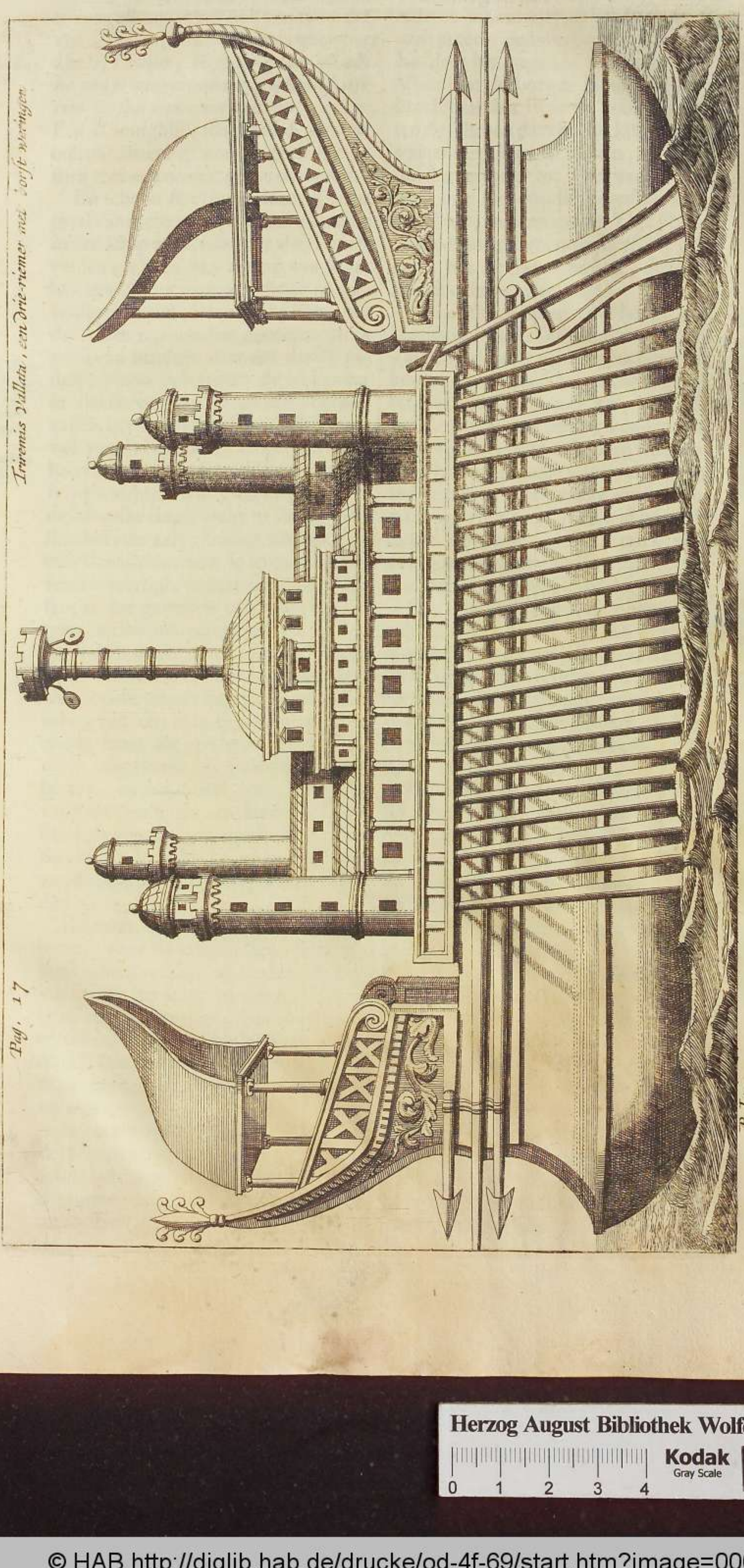

Triremis Vallata, een Drie-riemer met 't oorste wederzijden

Pag. 17

P. I.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00047

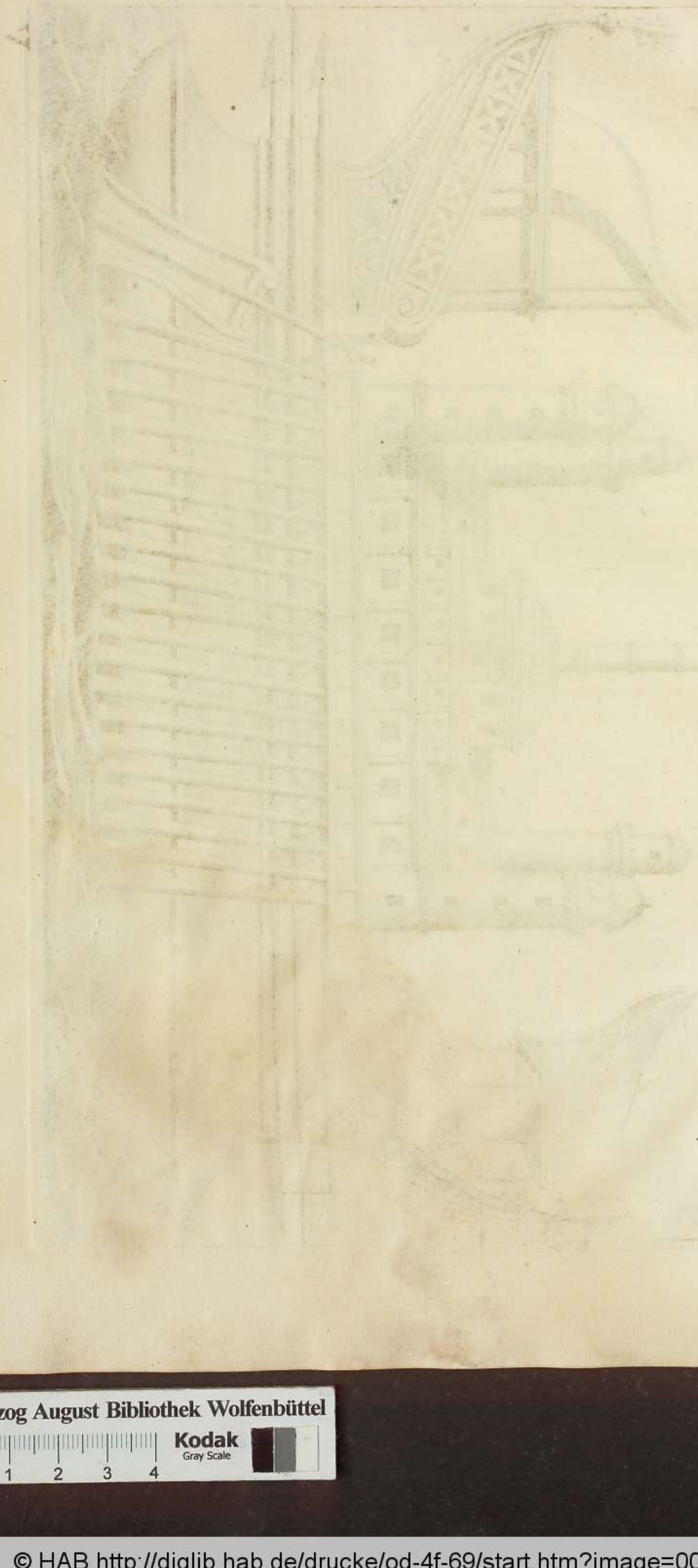

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00048

om dat de Schrijvers niet melden van riemen alleen, maer ook van riem-dreven, reien, ofte ſtreeken: waer over ziet by *Livius*, *Regiam quam inhabilis prope magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant*: dat is, Een Koninghlijk ſchip ſchier van een onhandelbaere groote, 't geen van zeſtien roei-reien voort gedreven wierd.

Liv. lib. 33. cap. 16.

En ſchoon *Rivius* op deze wijze het getal van roeiers, en hunne zitplaetſen, in het ſchip van *Ptolomeus* al wiſt uit te vinden; 't geen van andere wordt geloochent, (want men zegt dat aen de bovenſte riem wel 40 cubiten te kort zoude ſchieten, zoo het genoemt groot getal van mannen daer aen wordt geſtelt;) zoo zal echter de reekening in dezer voegen op andere ſchepen valſch bevonden werden, gelijk zeer wel van *Schefferus* is aengeroert. Behalven dat ook beſwaerlijk te bezeffen is, op wat wijze vijftig mannen, die aen de bovenſte riem, volgens dezen zin, ſtonden, de zelve hebben konnen vatten; dewijl de riemen de lengte van zeven en veertigh voeten niet overtroffen; na het gevoelen van meeſt alle de gene, welke zich gelegt hebben op het naſpeuren dezer zaken. En of ſchoon de bovenſte riem vijf hondert voet lang was, op dit groote Schip, zoo kan die echter van een man bewogen werden, zooze maer tot een hevel gebragt is, door aengehang en ſwaerte binnens boorts, en het boort voor 's Hevels vaſtpunt dient. En om dat die de langſte riem voerde, de meeſte arbeit dede: is zijn loon ook hoger geweeſt, als van de gene, welke korter riemen voerden.

Vide Jacobum Palmerium ad Mennonis fragmentum. De militia navali.

Rontom de gaeten in het Schips boort, daer de riemen deur ſtaeken, maekte men vellen, of kleden, om het waeter uit het ſchip te keren. Zeker is 't, zegt *Sypmannus*, dat eenige roeiers om hoog, andere om laeg, en andere in 't midden hebben gezeten: doch waer het ſchip zijn naem van kreeg, is onſeker.

In't bouwen, oulinx, van krijg en handel Schepen, vont men altans groot verſchil: laſtdragers diende lengte, en ſtrijders brete: decs luiſterde min, die meer na het ſtier.

Wat men waernam in 't Scheepsbouwen.

De lengte van Koopvaerdy-Schepen waeren noit minder als het drievout van zijn breete: de breete van poſt-ſchepen hadden het negende van hun lengte. Voor aen de boegen hunner ſchepen brachtenze het ſwaerſte hout en maekten de ſchepen daer het ſterkſte, om het waeter niet alleen te ſnijden, maer ook om des te vaſter tot tegenweer te zijn: want men met voorſtevens ofte Galjoenen ſtreet; en den vyant in 't lijf liep.

Hoe meerder roers aen het ſchip hongen, hoe ſteviger, rechter, doch lomer door het waeter gong.

De maſt hadde een zelve hoogte met het ſchips lengte. *Germanicus*, volgens *Tacitus*, deed korte ſchepen, breet van buik, eng voor en achter bouwen: ook eenige, die ſtieren voerden, voor zoo wel als achter; om zonder wenden, na allen oorden, heen te konnen ſchepen, en te landen na zijn welgevallen. Op andere laegen zeer zwaere verdekken, waer hy krijgs toorens en andere werktuigen opvoerde: ook dienden hem deze om paerden te laeden, en te zetten aen landen, die hy den oorlog aen dee.

Maſts hoogte.

Hoe Germanicus zijn Schepen bouwde.

Om dan te ſpreeken in 't byzonder van de *triremes*, of Schepen met drie ry-riemen, welke wel de gebruikelijkſte zijn geweeſt, zoo ſtaet te weten, dat de roeiers, het naeſte aen 't waeter, de korſte riemen hebben gevoert, 't geen de reden uitwijſt: en de hoogſte of de verſte van zee de langſte.

In 't byzonder van Triremes.

Deze *triremes* en *quadriremes* hebben vaſte dekken gehadt, en zijn ook open geweeſt, als te beſluiten is uit *Mennon. cap.* 31. daer hy zegt: *Romanis, duabus quadriremibus tectis Heracleotæ auxiliantur.* Dat's: De *Heracleoten* helpen de Romeinen met twee gedekte *quadriremes*.

Met recht heeft ſich iemant te verwonderen; hoe een menſch zulke groote riemen heeft konnen beſtieren, daer wy hedendaegs in onze Galeien het tegendeel bevinden: aengeſien de riemen al wonder lang zijn geweeſt, in die ſchepen, welke tot vijftien, twintig, dertig, enz. roei-reien opſtegen. Licht doch wierden deze lange riemen, zoo wel in de *triremes*, als grooter ſchepen bewogen, om datze binnen 's boorts ſwaerte van loot hadden, na gelang van

haere lengte; dies zy als een hevel zijn geweeſt.

Groote van de Triremes. Zoo giſſing mag plaets hebben, zijn deze *triremes* van groote geweeſt, als onze middelbaere Schepen, kleinder en grooter. De Schepen, welcke van grooter opſtal zijn geweeſt, als de *triremes*, wierden van *Virgilius* te recht by reuzen vergeleken: waeren onbequaem ten ſtrijde, om haere onbezuiſtheit, volgens getuigenis van *Cæſar*; zulx haer groote meer tot nadeel en verderf, dan tot voordeel ſtrekte.

Het ſtier des Schips hong ter weder zijden aenboort; en het nacht-licht voor de hut of tente.

Verdeiling. Wijders, belangende de verdeiling van binnen, die wierd gemaekt na welgevallen, met verſcheiden verdekken; zoo datze ook dikwils, van het getal haerer verdekken, den naem voerden.

Meer als een maſt droegen deſe ſchepen zeer zelden, die te midden in het ſchip ſtont: het zeil quam zelden te ſta, ten zy by vlak voor wint.

Gel jk de Romeinen meeſt drie roeirei of vier roerei ſchepen voerden, zoo was by de Grieken veel in gebruik, het getal van reien tot vier of zes te verhogen.

De Romeinen voerden, nevens hunne ſchepen, ook boten mede t'zee, die zy *pictas* noemden, als ofze pinken in onze moeder tael wouden zeggen. *S. heeps-boten Pictas genaemt.*

Men kleurde of ſchilderde de zeilen: beſtreek de ſchepen met waſch, in plaets van pek, heet daer op gedropen. De naeten wierden met hair gevult, en met hars beſtreeken Het ſchijnt dat zy de ſchepen gantſch opgemaekt hebben, terwijl zy noch op 't landt ſtonden: tegen onze hedendaegſche gewoonten aen; 't welk te beſluiten is uit den marmeren timmerman, tot Ravenna, verbeelt op d'eerſte plaet aen letter D, die de riem-gaeten ſlaet aen een ſchip, ſtaende noch op 't lant: welk futzel en rinkelwerk heden noit aen de ſchepen werdt gemaekt, als na dat afgeloopen en te waeter zijn. Om de Scheepsbouw voort te zetten, leiden die van Atheen en Sparten den quaetdoenders tot ſtraffe op, ſchepen te bouwen, geheel of ten deele, na de macht van perſoon, en zwaerheit van misdrijf.

DERDE HOOFTSTUK.

Onderſcheidelijke geſlachten van Schepen der Ouden, en voornaemelijk van de groote Schepen, die Philopater en Hiero oprechten.

Waer van de Schepen haere namen kregen. DE Schepen oulinx kregen hunne naemen, veelvoudiger wijze, na de lantſtreek, daer zy gebouwt waeren; na haer gelijkeniſſe; gebruick, teikens die voor en achter ſtonden; en ſchermgoden.

Optellingh veler Scheeps namen en geſlagten. Het was een gemeen ſlag van Schepen, die zy *Acatus* noemden; gebruikt ſlechts aen de Zee-ſtranden: van welck ons niets als de bloote benaming, zonder vorm, is nagebleven.

Acation, zegt *Plinius* in zijn tiende hooft-ſtuk van 't negende boek, is een viſſchuit en kleine laſtdraeger, met ronde achter, en ſcherpe voorſtevens: 't voert twee riemen.

Actuariæ, waeren zekere ſnelle vaertuigen, die riem en zeil voerden: licht op gehaelt, om weg te ſpoeien Het getal van dertig overtroffen noit hun riemen: De roeiers zaeten langs het boort, wederzijts achter elkander: maer wierden, op enge vlieten, met touwen voort getrokken. Andere willen dat deze ſnelder als de laſt-draegers, en traeger als de *triremes* in den loop zijn geweeſt; en in 't byſonder, dat dit ſchepen zijn geweeſt, die menſchen overvoerden.

De vloot der Françoizen, als zy tegen *Julius Cæſar* ſtreden, beſtont uit zeil-ſchepen, zonder eenige riem; waerom zy ook t'onder laegen: want by ontſtaen van ſtilte, wierden zy van de Roomſche roeiſchepen becingelt.

Haere zeilen waeren gemaekt van bereit leder.

Het was een van de vredens punten, tuſſchen Antiochus en die van Romen, dat Antiochus alle zijne krijghs toerustingh en tuig moeſte overgeven, behoudens tien *Actuariæ*, of ſnelle vaer-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00050

vaertuig, die boven dertig roeiers niet zouden mogen voeren. Van deze zegt *Stypmannus* datze onder de groote van lange ſchepen hadden, en met riemen alleen beſtiert en door waeter gebragt wierden.

Aulonæ zijn ſpeel-ſchepen geweeſt: *Autocabdali*, ſchepen opgehaelt met haeſt; zonder eenig cieraedie.

De Armeniers gebruikten ſchepen, by de Romeinen *Byrſopages* geheten; opgehaelt van uitgeſpannen huiden: waeren langwerpig, zonder voor of achter ſteven: in fatſoen en geſtalte een ſchilt niet ongelijk. Zy wierden overdekt met wilge takken: waer mede het leder ook was opgeſpannen. Men kon die t'zaemen vouwen, en op beeſten weg voeren.

Herodoot, de Halikarnaſzer, ſpreekt van dees vaertuigen aldus:

Der Aſſyriers Schepen, daerze mede afdrijven na Babylon toe, vallen alle ront, en zijn van leer. De Armeniſche veehoeders, die hoger als d'Aſſyriers wonen, houwen hunne Schepen uit wilge boomen, en overtrekkenze met wilde beeſten huiden, in vorm van een ton, of tobbe; zulx men d'achter of voorſteven niet onderſcheiden kan; maer zy vallen ſchiltsgewijze ront.

Daer na ladenze deſe Schepen met riet, en andere waren, en latenze de rivier afdrijven; doch zijn voornamentlijk gelaeden met wijn, in vaten van Dadel-boomen bladen, en worden beſtiert, met twee ſtuurborden, door twee mannen, die over endt ſtaen: waer van d'een zijn ſtuurbord na binnen trekt, en d'ander na buiten duwt: deze Schepen worden zeer groot gemaekt: zommige ook klein. D'aldergrootſte mogen een laſt van vijf duizend talenten voeren. Ieder Schip voert een levendigen ezel mede; de grootſte wel meer als een. Wanneerze nu te Babylon zijn gekomen, en hunne laſt geloſt hebben, zoo verkopenze het hout van 't Schip, en al het riet, en leggen de huiden op de ezels, en trekken dan daer weder mede na Armenie; want de rivier te ſnel ſchiet, om tegen op te komen.

Cameræ waeren ſchepen, die van berden met teene banden aen een gehegt wierden, zonder middel van yzer: zy hadden een ronden buik, en geen verſchil aen voor ofte achter ſteven: van deze ſiet *Tacitus* en *Lipſius*. Zy hadden twee roers en wierden veel by de Duitſchen gevonden, koſten niet meer als dertig ofte veertigh menſchen voeren. *Lib. 2. Ann. Lip. lib. 3. Hiſt.*

De Schepen *Camerea* kregen hunnen naem na de gelijkeniſſe van het Kameel-dier; want gelijk dees een bult op den rugh, zoo voerden zy een uitpuilend venſter te midden in het boort. Doch zoo andere willen, voerdenze dezen naem, na hunnen bultigen overloop, niet ongelijk een kameels rugge: deſe voerden dertig ofte veertig man. Men zag daer koper noch yzer aen, waren boven ſmal, en onder breet; ook voor en achter van een zelve geſtalte: gedekt met eenen lederen gewelf, hemel of verdek, waer de ſchepelingen ſigh onder verbergden.

Stratæ, waeren gedekte ſchepen, veeltijts gebruikt, om volk over te voeren.

Cataphractæ waeren Schepen ſtevig en ſterk, die men in den krijg voor af zant, om den eerſten ſtoot af te kaetzen, onbelompen en grof van werk. Zy hadden borſt-planken ront ſcheeps, en waeren boven dicht, om vry van enteren te zijn.

Cantharus, dat's een kan geſegt, had de geſtalte eens kans, doch of de kan zijn naem van 't ſchip, of het ſchip van de kan behouden heeft, is onzeker.

Chalcembolon, was een Schip in Grieken, met een kopere neb.

Cataplus, is geweeſt een vaertuig, dat koop-waeren droeg.

Capulica, een dat ten roof uitging.

Cælox, een jaegſchuit.

By d'Azianen vont men ſchepen groot en zwaer, die ſtaerten hadden; wierden om laſten te voeren gebruikt, en genaemt *Cercurus*.

Chollones, waeren groote en welbezeilende ſchepen, boven omtrocken, met wolfs, beere, of boks vellen. Daer ſtonden kleine venſterkens in.

Voor-uitloopers, verſpieders, en kont-ſchapbrengers, komen met de naem van *Cataſoopium* over een.

Die groote korven aen de marzen voerden, om ſig te weeren, noemde men *Corbita*: dees zijn zeer groot geweeſt, en noit met voordagt ten krijge gebout.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00051

Trabariæ naves waren kleine ſcheepkens, uit eenen balk geholt: die men op rivieren en ſtille waeters gebruikte.

Dromones zijn lange koren-ſchepen geweeſt: wien de *Phaſeoli* niet ongelijk waeren, hebbende de vorm van een turkſche boon, waerom zy ook aldus wierden genoemt: want *Phaſeolus* bediet een Turkſche boon. *Gaulus* betekende een eyachtig, en *Hiberiota* een ront Schip. *Canna* is een ſchip geweeſt, van enkel riet aen een gebonden, daer miſſchien het woord *Cano* van herkomt: want dees Canna en de hedendaegſche Indiaenſche Canoes in vorm over-eenkomen; waertoe my verſterkt de ſchrijver *Plinius*, die zegt, dat de Indiaenen het ſcheepken Canna veel plagten te gebruiken.

In Grieken wierden ook wel Schepen toegeleit, onder van riet en andere vlottende ſtoffe, boven van planken en tuinſtaeken.

By de Liburners vont men veel *naves ſutiles:* dat's, genaeide ſchepen: want de planken, met kennip en braemzelen, aen een waeren genaeit.

Die paerden voor hun laſt over plagten te voeren, noemdenze met een Griekſche naem *Hippagines*.

Muſculus is een Schip geweeſt, gelijk een vleesſpier van gedaente. Alle oorloghs zeevloten wierden gevolgt van Schepen, die uitſtaeken in menigte van verdekken, dienſtig om hulp-benden en krijgs-toeſtel te voeren.

Ponto was een ſchip, 't geen getelt wierd onder die ſchepen, welke het zoute waeter bevoeren: waeromze van anderen gedaente, en grooter nootwendig zullen zijn geweeſt, als de Ponten by ons hedendaegs in gebruik. Twee of drie ſchepen wierden vaek aen een gehegt, waer men dan ſwaere ſtorm-torens op ſtelde, om aen zee gelegen muuren en wallen te gewinnen.

Partemia was een plat bodemt ſchip, zonder kiel.

Onerariæ of *Corbitæ* waeren ſchepen, die alleen zeilen, geen riemen voerden, zoo eenige oude Schrijveren willen.

Schedia, was een ſchuit van ſlechten aenzien.

Stlatum was een ſchip breet en kort.

Synedria, een ſchuitken, om vermaek mede te ſcheppen, gebouwt met zit en ruſtbanken.

Thalamegæ, pronk-ſchepen, vergult en met elpenbeen cierlijk bezet.

Achatæ naves, waeren open Schuiten.

Alveus was een grof en ſlecht ſchip, zonder eenig cieraed.

Emphracta een rank ſchip.

Caudicariæ waeren vracht-ſchepen op binnenlantze waeteren: Siet daer van by *Seneca* in zijn dertiende hooftſtuk, van de kortheit des menſchen leven.

Myriamphoræ is te Athenen een ſchip geweeſt, 't geen tien duizent maeten, Amphora genaemt, laeden kon.

Comiſtica Navigia, waeren ſchepen by de Grieken, waer de buit, op den vyant behaelt, mede t'huis gevoert wierd.

Cymba, was een ſcheepken, breet in de midden, niet ongelijk de hedendaegſe booten: hier mede dreef men de vlieten over, zonder riem, door middel van zeker geſpannen tou.

Cybea was een ſchip, daer men by *Cicero* van leeſt; 't geen in groote een ſchip met drie riem-rei gelijk was.

Een klein Zee-ſchuitken, was *Haliaas* genaemt, de hedendaegſe Kaidraien gelijk.

Horia was een Zee-vis ſchuit, zoo als men giſt, ofte liever een klein wel loopend ſchuitken.

Lintres ofte *Monoxylon*, waeren als nu de duitſche rivier boten, geholt uit eenen boom: want *Monoxylon*, een Griekſch woort, is een eenig hout geſeit.

Myoparus was een roof-ſchip van gemengde geſtalte, gelijk als de hek-boten hedendaegs mede zijn. *Ortho-crævus* was een ſchip met regte rees en ſprieten.

Pacton, was een gevlogte bootjen van teenen, bekleet met boks-vellen.

Samæna was een ſeer hol en ront ſchip, van twee riem-ſlaegen.

Vagiones waeren Zee-ſcheepkens van dun geſchaefde planken: omſlaegen met ligte kopere plaeten: welke in de Trojaenſche krijg gebruikt zijn geweeſt: hun naem van het ſnel loopen, door 't waeter, behoudende. *Pollux* voegt hier noch by de ſchepen, genaemt *Carabi*, *Cydali*, *Celecia*, *Epactrides*, *Pro-*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00052

Proſumia, *Proplus*, *Remeculus*, *Julopeza*, *Marplacida*, ervonden in Sicilie, *corivitæ*, *Luſoriæ*, ſcheepen die men op de wacht lijden tegen ſtrant, en op rivieren, aen den vyants grenſen, als ook *Epactroceletes*, *Bares*, *Dicrotum*, *Amphericum*, *Ampheris*, *Dicopun*, *Ploja*: welk laeſte een vaertuig is geweeſt, 't geen boven de twee en twintig mannen niet voerde.

Lamiæ waeren ſchepen dus benaemt na het beeſt *lamia*, ſnelheits halve. *Nauſum* was een geſlacht van Franſche ſchepen. Duiſent ſchepen vergaderde Germanicus in deze landen, daer hy de Duitſchen mede t'onder meende te brengen: daer onder eenige kort, en engh voor en achter, met brede buiken, om te beter de baeren te wederſtaen: andere waeren plat, op dat zy zonder gevaer aen grondt mochten zitten.

Tacitus lib. 11. Ann.

Lembi zijn korte ſchuitkens geweeſt, die gebruikt wierden op vlietende waeteren: beſtiert door een of twee mannen. Men vont 'er mede, die voort geroeit wierden van vijf of zeſtien mannen. Wanneerze van een vermengt geſtalte wierden gemaekt, kregenze den naem van *Myoparones*, en waeren grooter als de ſcheepkens *Phaſeli*: ſchoon gerekent onder kleine ſchepen, echter zoo groot wel gebouwt wierden, datze vier honderten twintig mannen, ofte een gehele bende te gelijk over koſten voeren.

Liv. lib. 36. cap. 34.

Epholciæ waeren ſchuitkens, die, achter aen andere ſchepen gebonden, na ſleepten.

Pacton, een boot van lenige tacken gemaekt.

Trieres, was een ſchip van drie ſchepen gemaekt, die met de zijden aen elkander vaſt gedreven wierden.

Triampis, een Uitheemſch en Barbaerſch ſchip.

Tot bootjens, daer men ſmalle rivieren mede overvoer, zeggen eenige ſchrijvers, gebruikte d'outheit de rugge dikmael van groote ſchilt-padden.

De Egyptenaeren hebben bootjes en ſcheepkens verzonnen gehad, die gebakken wierden van leem; welke konſt, dat jammer! ons nu is ontſlipt.

Zoo *Juvenalis* gedenkt, is *Papyrus*, een heeſter, voortkomende in de moeraſſen van Egypten. Van deſſelfs ſtruike maekten d'Egyptenaers een vaertuig, waer als men in zat, en op de Nijl voer, men van alle onheil, die de krokodillen konden aendoen, bevrijt was: dees eerbiedigheit betoonenze aen de Godinne *Iſis*, welke voormaels plag te vaeren in een boot van dit *Papyrus* t'zaem gevlochten. *Antonius Auguſtinus* haelt, behalven deze, nogh vele ſcheeps-namen op, oulinx in gebruik. *Plinius* getuigt: dat men in Indien rieten vint, waer van men, uitgeholt, ſcheepkens maekt, die drie of vier mannen konnen voeren: *Heliodorus* hier van ſpreekende, zegt: het timmeren van deze booten is zeer licht; want men ſplijt de rieten ſlechts in tween, en ieder deel is een ſchuit. *Sat. xv.*

Canardi zijn groote ſchepen geweeſt, waer mede oulinx, uit Noorwegen, op d'Engelſche ſtroomen wiert gerooft: waer van te zien in de Kerkelijke hiſtorien van *Ordericus*, Monnik in Engelant, ten tijde des eerſten Chriſtendoms in die geweſten.

Stabrobates, Koning der Indiaenen, als hy van *Semiramis* beoorlogt wierd, bragt een geheele vloot van deze lichte vaertuigen te waeter.

De Koningin zant hem ſchepen tegen; of liever ſchuiten, die men geſloopt op beeſten koſte leggen, en over lant voeren; van gedaente als de plaet N°. 2. lett. a uitwijſt. Na het gevoelen van *Schefferus*, en *Steuvechius*, had ieder ſtuk een byzonderen bodem, op dat het waeter by de naeden niet in dronge. My gedenkt dees beeltenis op de Trajaenſche zegen-zuil tot Romen gezien te hebben; nevens noch ſeker ander vaertuig voor ſpits en ſmal; doch achter hoog en breet: en andere weer met zeer brede boegen.

Behalven al deze ſchepen, zoo droegh de zee noch een ander vaertuig, 't geen twee nebben of Galjoenen voor uitſtak, om te meer gewelt in 't aenbotzen, tegen 's vyands Schepen, te doen.

Plinius maekt gewag van Scheep-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00053

kens uit enkele boomschorzen gemaekt. In Italien zagmen oulinx schepen, die over lant voeren; welke, naer gis, het Haegsche strant wagen-schip, of de schuiten, waer mede men hier over ys zeilt, niet ongelijk zijn geweest. In Siberien spantmen zeilen op sleden, en vaert daer mede over sneeuw en ys heen.

Volmaekte beschrijvingen, en maete van dees opgetelde schepen ontbeeren ons: misschien om dat in zulken achting niet zijn geweest, als de *bi* en *triremes*, welke meest ten oorlog, ofte de *Liburnicæ*, die meest tot handel wierden gebruikt.

Met raederen, die in 't waeter schepten, omgedrait door ossen, die in 't ront, om een spil, boven op 't verdek liepen, zagmen schepen eertijts door waeter gaen met zulken kragt, dat alles aen enden most, 't geen hun voor de boeg quam: welker gestalte op de plaet N°. 2 te sien staet, aen letter B. Van de Nebben of Galjoenen werdt *Piseus* vinder gezeit te zijn: zy waeren veeltijts van koper, en dan werden de schepen daer na *Eratæ* op 't Latijn genaemt: als of men gekoperde schepen wilde zeggen.

Zoo wel kleine als groote schepen voerden snuiten; doch meest zulke schepen, dewelke het op den oorlog en tegenweer aenleiden. Men wist daer zeer groote breuken in 's vyants schepen me te brengen, en deden elkander te gronde gaen: ja, bleeven vaek vast aen een hangen: en men vogt dus door dit middel hant aen hant. *Minerva* bouwde het eerste tweenebde schip voor *Danaus*, waer in hy zijn broeder *Egyptus* ontvloot: waer van in 't breede te lezen is by *Hyginus*.

Isidorus zegt, dat d'ouden en eerste vinders van d'yzere en kopere nebben, de zelve hebben gebruikt, op dat de schepen van vooren tegen klip en zand aenbotzende, des te sterker zouden zijn, en min verbrooken werden. Men zette borstweringen, gevult met aerde, rontom de Scheepsboorden; ook wierden toorens voor en achter op gestelt van onderscheidelijke verdiepingen; waer van een staeltje te zien staet by letter C, op de twede plaet.

Het gebruik van Brant-schepen is by de Grieken, zoo wel als Romeinen, bekent geweest: zy vulden daer toe boobooten met velerhande swam, peck, teer, zwavel, en diergelijk, en zonden die op den vyant af. *Cassius* dede veertig vragt-schepen toe stellen, die hy laede met brant-tuig in ste van koopwaeren, daer hy, zeit *Cæsar*, zijn vyant mede verschalkte.

Behalven alle deze aengetoogen scheeps-vormen, zietmen, op oude gedenk-penningen, schepen van gemengde vorm, die voor een scherpe neb, achter een tooren, mast en drie riembundels, op de boeg voeren, gelijk op de twede plaet by D verbeelt wordt.

Scheepkens met een riem, dienden om van groote schepen af en aen te vaeren; waer toeze ook noch andere bootjes hadden, bykans van een zelve vorm; maer geroeit van drie mannen.

Schepen ten oorlog wierden plat, eng en spits gebouwt: lastdraegers stomp, vlak van bodem en breet. Deze roeiden, als men street; zonder dat dan de zeilen te stae quamen, als by noot.

De Saxen, oulinx, roofden op Zee, uit kleine schuiten, licht en zonder dek, om spoedig te konnen vlieden; en haestig hun roof op de hielen te zijn.

Schepen, wiens verdek ten deele met roeiers, en ten deele met strijders was bezet, noemdenze *Hemiolia*. Twee roeireien stonden op het verdek van achteren af, tot aen de mast toe; en van daer een roeirei tot vooren toe: volgens *Baifius*, zijn zy achter breet en voor smal geweest, dogh zoo andere meinen, stond langs scheeps maer een riem-ry, met dit verschil, dat de mannen achter de mast ieder een riem voerde: en die voor de mast zaten, ieder man twee riemen.

Hemiolia, volgens de Heer *M. Meiboom*, was een schip *'t geen anderhalf getal gewapende roeiers voerde, van het ongewapent getal, en dat op twee laegen: by voorbeelt; zoo op de geheele *Hemiolia* vijftigh mannen zijn, zullen onder aen ieder zijde tien roeiers zijn, die niets doen als roeien, dogh dertigh zullen gewapent zijn, flagvaerdig om den vyant af te keeren. *Trieremilia* hout men een *Hemiolia* te zijn, waer het volk

*In præfat. lib. proport.

op

n°. 2. Pag. 23.

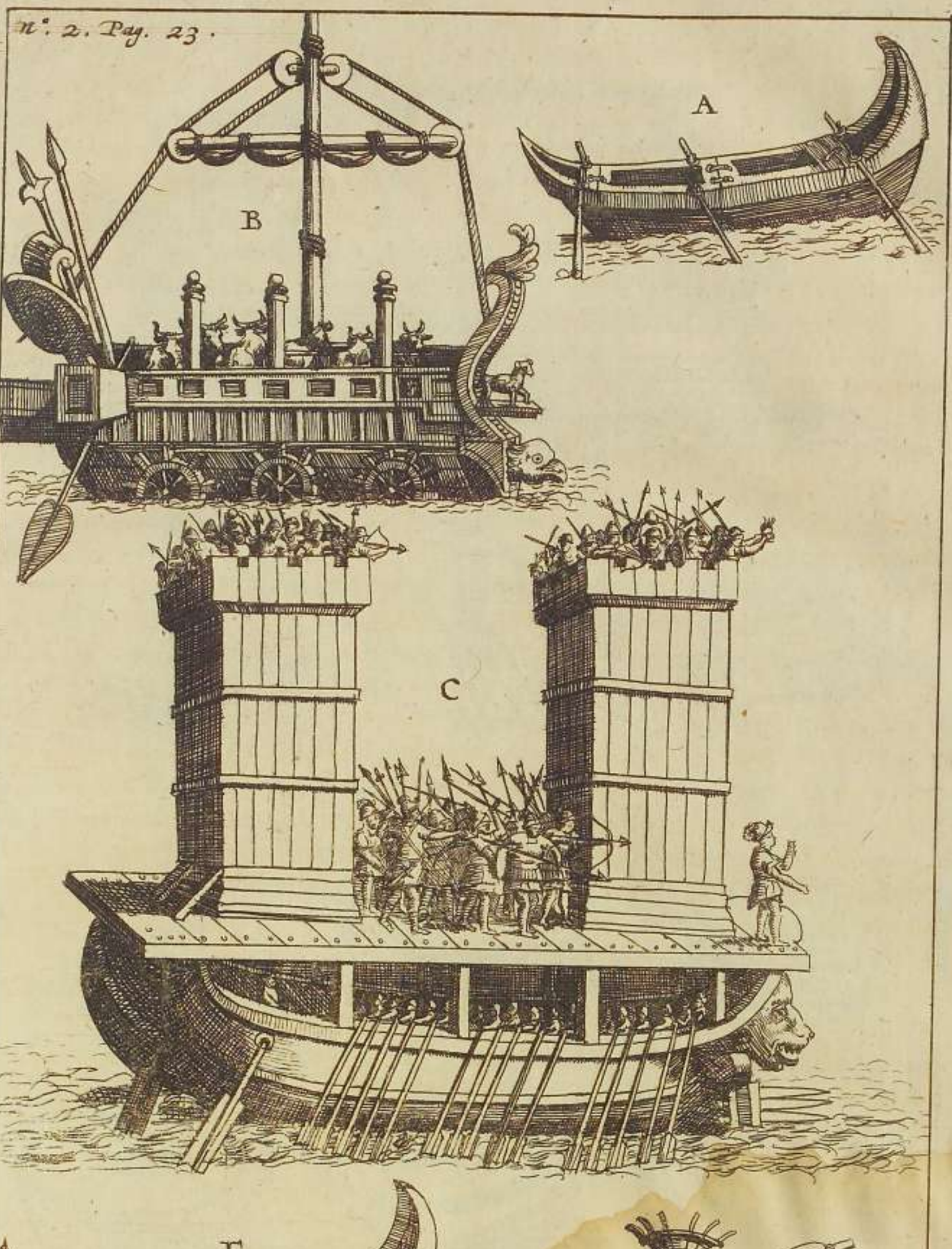

N. Witsen delin.

VI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00056

N°. 3. Pag. 23.

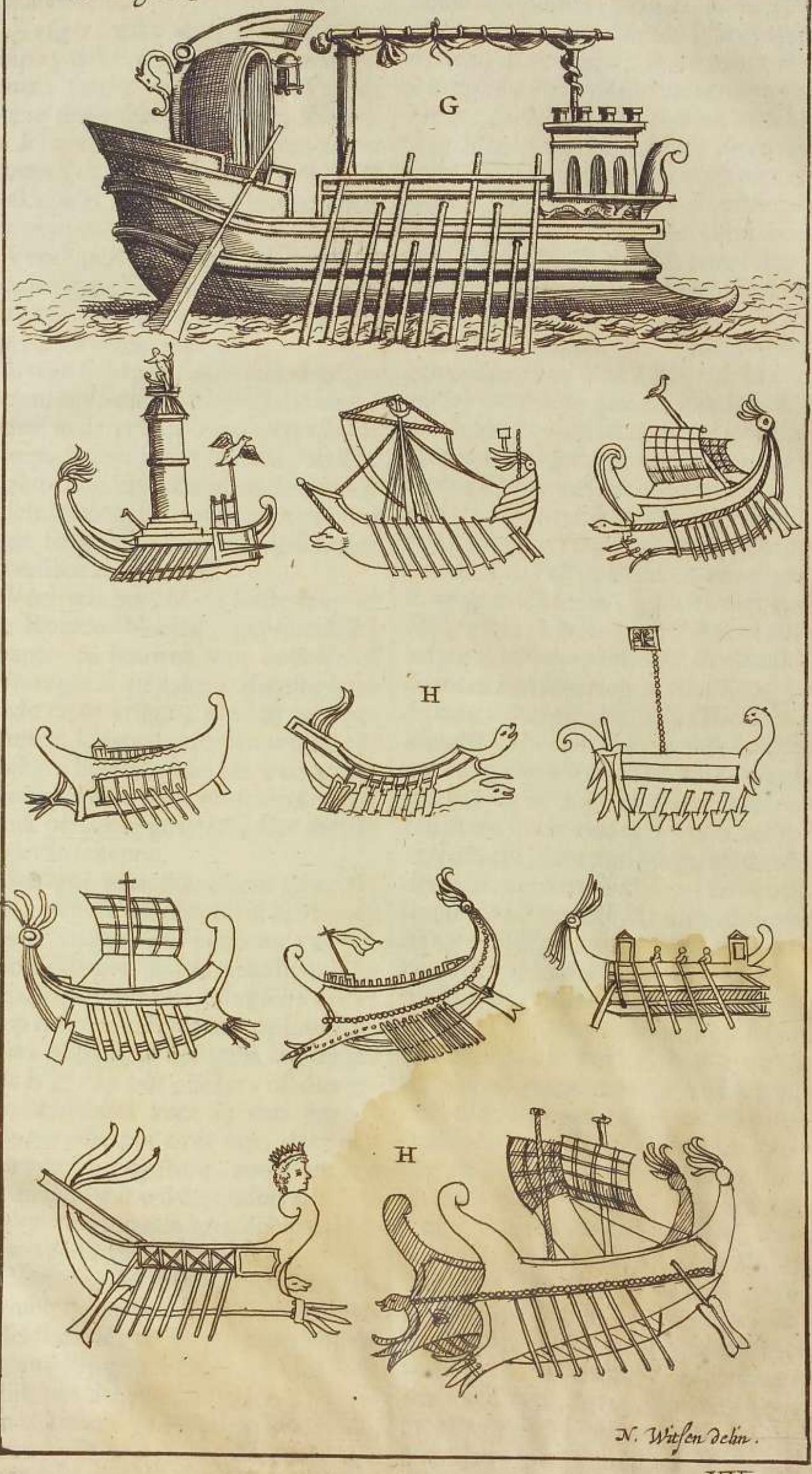

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00057

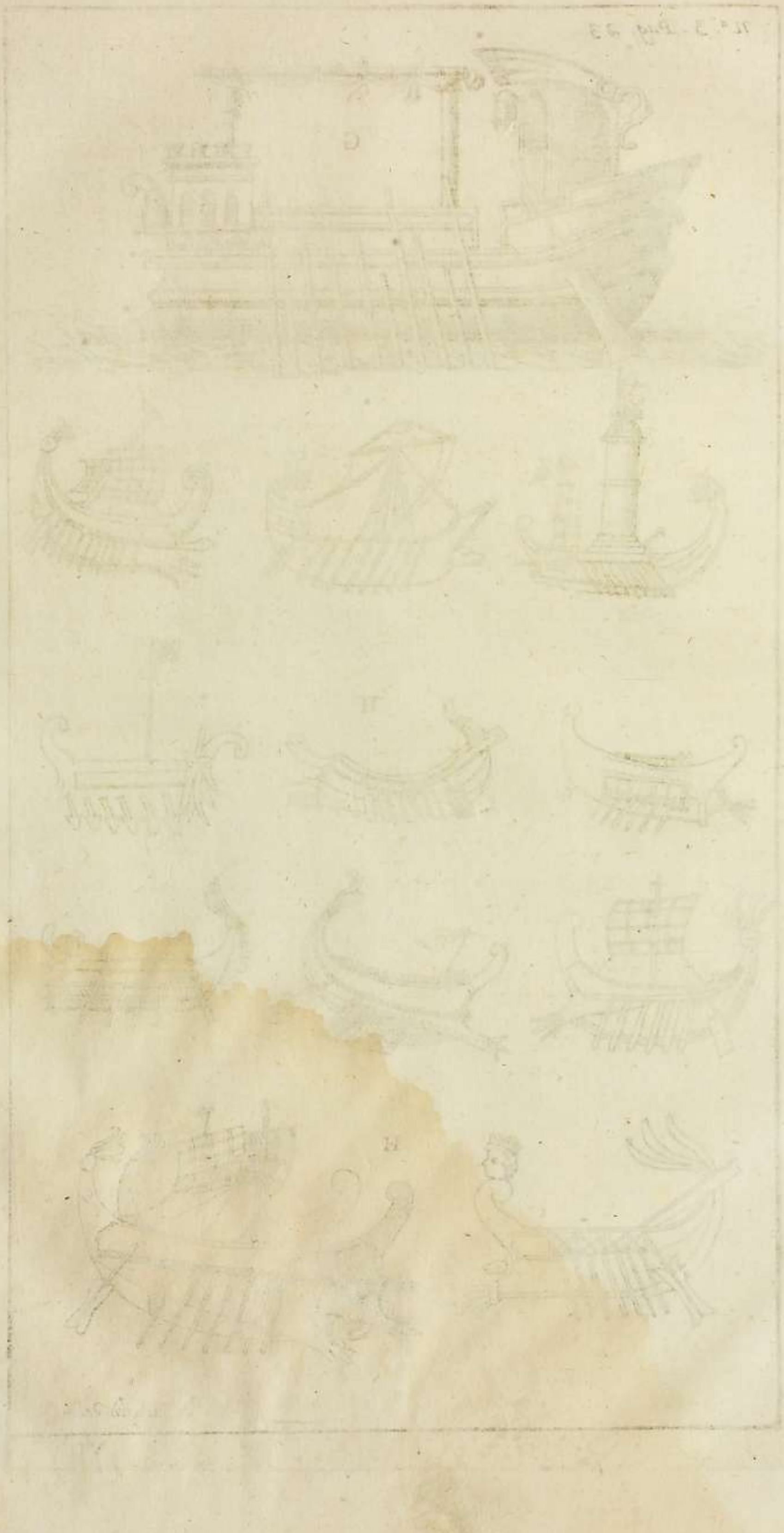

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00058

op drie onderſcheide hoogten ſit, gelijk op zommige *triremes*, de gewapende boven.

V. Defen. proſalmas.

Scaliger wil, dat *Hemiolia* een ſchip zy geweeſt, kleinder als een *triremis*, ſonder onderſcheit. Wat de groote dezer ſchepen betreft, *Hemiolia* ſchijnt de groote van een kleine *biremis* gehad te hebben: en *Triremiolia* wat kleinder als een gewoonlijke *triremis* geweeſt te zijn.

Voorlopers en kontſchap-brengers voerden gene ſnuiten, of metaele nebben, om in de vaert niet belemmert te zijn, door eigen ſwaerte.

Lange Schepen, zoo zommige gevoelen, zijn Schepen geweeſt, die hunne riemen wederzijts op eene hoogte langs ſcheeps buiten boort ſtaeken, welker getal tot hondert dikmael opſteeg: dog andere meinen, dat, onder den naem van lange ſchepen, alleen oorlog-ſchepen te verſtaen zijn geweeſt.

Veel was het, in de letſte eeuwen van Romens bloejen, gebruikelijk; ſchepen te bouwen van dubbele of vermenghde geſtalte; dienſtigh in vrede en in krijgh, om laſt te draegen en te kampen; dogh onvolmaektelijk tot beiden. Met het woort *Triremes* ofte drie riem rei-ſchip, is eindelijk benaemt geweeſt, het meeſte ſlagh van ſchepen.

Schapiæ zijn ſchuitkens geweeſt, welke geholt wierden uit eenen boom: by de Grieken dus genaemt van het woordt σχάπειν, dat's, uithollen. Hier van daen ſchijnt ons 't duitſche woort ſchip te komen. *Schypus* is op Latijn en Griex gezegt, al het gene dat uit geholt is; 't zy pot, beker, of diergelijk. *Herkules* voer in een yzeren *Schypus* ofte pot over zee, daer een leeuwen huit op ſtont, zoo d'outheit verdichte: wat wil dat anders zijn? als dat hy voer op een ront ſchip, ſterk en welbeſlaegen van boeg.

Neptuin riep zijn Schyphies paert, vermelt de outheit, d'aerde met zijnen gaffel ſlaende; welk paert niet anders als een ſchip geweeſt te zijn, klaerblijkelijk is. Schepen wierden by paerden dikmaels vergeleken, onder anderen by *Plutarchus*, daer men die van Athenen de Scheeps-bouw afriet.

V. Scheff. de varietate navium.

Ter meeſter verklaering, van het gene reets gezegt is, over de ſcheepsbouw der ouden: mag de lezer zijn oog ſlaen op de verbeelde ſcheeps geſtalten, die volgen: A vertoont een ſcheepken, dat by ſtukken aen een gezet is, (wiens gelijke te zien zijn by *Rob. Valturius*, in zijn boek, *de Remilitari:*) door middel van krammen en haeken, 't geen zonder ſchenden geſloopt, en over lant gevoert kon werden. B, is een Liburniſch lang ſchip, welk met raederen, die van oſſen omgedraeit werden, voortvoer: verſcheiden geſtalten van raeder-ſchepen, konnen by *Rob. Valturius* in zijn boek voornoemt gezien worden. C, een dubbeltooren ſchip. *Rob. Valturius* vertoont de geſtalte van een enkeltooren ſchip, van zeer vreemden aenzien; 't zijn twee ſcheepkens, die met de zijde tegen elkander aenleggen: en zoo aen een vaſt geklonken, en tot een ſchip gemaekt zijn; gedekt met een dek, vloer, of vlot: welk is een mans lengte rontom overboort ſteekende, daer een borſtwering 4 voet hoog op de kant uit op gehaelt is, van dicke balken, die op het ent ſtaen; gelijk ook het gehele tooren-werk van balken is gemaekt, die op zijn ent ſtaen. De tooren ſtaet in de midden van 't Schip, in 't geheel, eens zoo hoog, als de onderſte ſcheepkens lank zijn: boven op komt weder een borſtwering, die over hangt, gelijk men nog heden aen veele oude ſteene ſtadts muuren ziet. Hier uit ſtaet een maſt om hoog, daer men met een leder by opklimt, op wiens top een groote korf, daer 10 a 15 ſtrijtbaere mannen in ſtaen. De roeiers, die 12 in getal zijn, zitten op de bodem achter de ſchans neder, zoo dat zy bedekt zijn, de tooren heeft rontom lucht gaeten. Insgelijx zijn by hem platte vlotten te zien, daer men een zeyl opſteeken kan, alwaer huiskens op ſtaen, daer tegenweer uitgebooden kan werden. D, is een lang ſchip van byzonderen geſtalte, en een *Hepteres* ofte zeven roei-rei-ſchip: de reien na de riemen in ieder bundel gerekent. E, is het ſchuitjen *Dicopa* geheten: wiens gelijken F. By de letter G ſtaet een *Tri-*

Verklaering van de volgende plaeten.

remis,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00059

remis, of drie roei-rei ſchip te ſien, genomen uit de marmere zuil van *Trajanus*. De ſcheepkens, by H, zijn lange ſchepen: dewelke doch van zommige ſchrijveren met de naem van *trimeres*, dat is, drie roei-rei ſchepen genaemt werden: dees ſtaen op de kolom van *Antonius* tot Romen verbeelt, in marmer. Het ſchip I is een *Triremes*, dewelke uit *Trajanus* laſt gemaekt is, ten tijde des Daciſchen krijgs. Aen de *Biremes*, by K, ziet men de krijgs-banieren achter op geplant. De *Biremes* L, ſtaen tot Ravenna, van marmer gehouwen. De gene, die met de letter M gemerkt ſtaen, zijn gebouwt geweeſt, als *Trajanus* heerſchte. De *biremis*, aen de letter N, ſchijnt den vlootvoogt te draegen, die de gebiet-ſtaf in zijn hant draegt, en de ſtandaert achter zig voert. Vis-ſchuitjens ſtaen tot Nerbonne verbeelt in out marmer, welcker geſtalte by O vertoont werden. Gelijk by P het ſcheepken, daer *Cleopatra M. Antonius* mede te gemoet quam; langs de riviere de *Cydnus*, in Cilicie. Q is een gedekt ſchip van d'alderoutſte vormen, die men elders vint. Waer na volgen, onder de letter S, veertien onderſcheidelijke vaertuigen; welcker geſtalte ſchijnen uit te wijzen, dat gebruikelijk zijn geweeſt in binnenlantze waeteren, of in Zee, niet buiten het landts gezigt. Deze ſtaen afgemaelt in het Onderaerdſche Romen, tegen want, en verwelfzelen aen; holen, waer in d'eerſte Chriſtenen zig verſcholen, ten tijde der vervolging: by wien ook deze ſcheepkens zijn gemaekt geweeſt. In deze kuilen begroevenze hunne dooden; en bewaerden d'overblijfzelen van de heylige martelaeren, bloet, aſſche, en beenderen; waer my gedenkt aldaer tekenen van geſien te hebben. De muuren, in deze ſpelonken, zijn rontſom beſchildert, met kerkelijke geſchiedeniſſen, meeſt nu geſchonden en vergaen, door lankheyt van tijt: andere nogh bewaert: waer onder deze vaertuigen; voornaemelijk het vaertuig, daer *Jonas* uit overboort gezet werd. Het zeil ſchijnt van matten t'zaemen gevlogten; en met dikke

Scheepkens van d'eerſte Chriſtenen gemaekt.

zoomen aen een genaeit te zijn: de touwen geſtrengelde biesvleghten. Een huisken of ronde tente ſtaet achter op, ſchuil-plaets voor den Stierman. Het roer komt ter zijden af na de wijze der ouden. De kleding van de Stierman is een lange wijde rok: giſze, deze afbeeltzels in de tijt, als *Nero* en *Galba* heerſchte, gemaekt zijn geweeſt: want toen was het de ſwaerſte vervolging tegen de Chriſtenen. Het ſchip, by de letter T, is aenmerkens waerdig, om de ſtelling zijner maſten; d'een ſtaet voor op de boegh: d'ander achter tegen 't hackebort aen; 't geen om 't loeven en afvallen gedaen moet zijn geweeſt. Het ſchips leeftijt was in de duiſtere eeuwe; dogh het jaer onſer geheugeniſſe is ontſnapt. Toen bouwde men de ſchepen lang en plat, met een huisken achter op: het boort wert omzet met ſwaere ſchilden; en by wijlen ſtont ook een hutte voor op de boeg, maer meeſt tijts zijn zy geweeſt voor plat en engh.

In d'onvergelijkelijke prent en teeken-ſchat van den Hoog-geleerden Heer Mr. *Johan Uitenbogaert*, Ontfanger der gemene's lands middelen over Amſterdam, beruſten eenige ſcheeps af-beeltzelen, die door zijn E. gunſt onder de letter V ten toone ſtel, een waerdig proefſtuk van *Simon Saneſe*, ruchtbaer ſchilder eertijts. In deze ſtaet aen te merken de tijt, wanneer gebouwt zijn, welk voor zes eeuwen, na ik vermeine, zy geweeſt: hunne byzondere vormen, hoe de roers op zy hangen, de zeylen opgehaelt, de maſten geboogen, en d'ankers tegen de boegh hangen: ook hoe men de maſten met knoppen of tonnekens dekte: als mede aen het ſchip, by de letter W, een dubbelde huit of boort, met een ruimen gang, of opene plaetze, tuſſchen beide boorden in: zijn boegh bedekt een wijde ſtorm-korf. Aen het ſcheepken, by de letter X, zijn aenmerkens waerdig, de roerhuiskens; welke achter op zy ſtaen. Het ſcheepken Y heeft roeigaeten, even onder het reehout, langs ſcheeps: 't geen in zeil-ſchepen, ongemeen. Het plat verdekte ſchip, by Z, is onge-

I

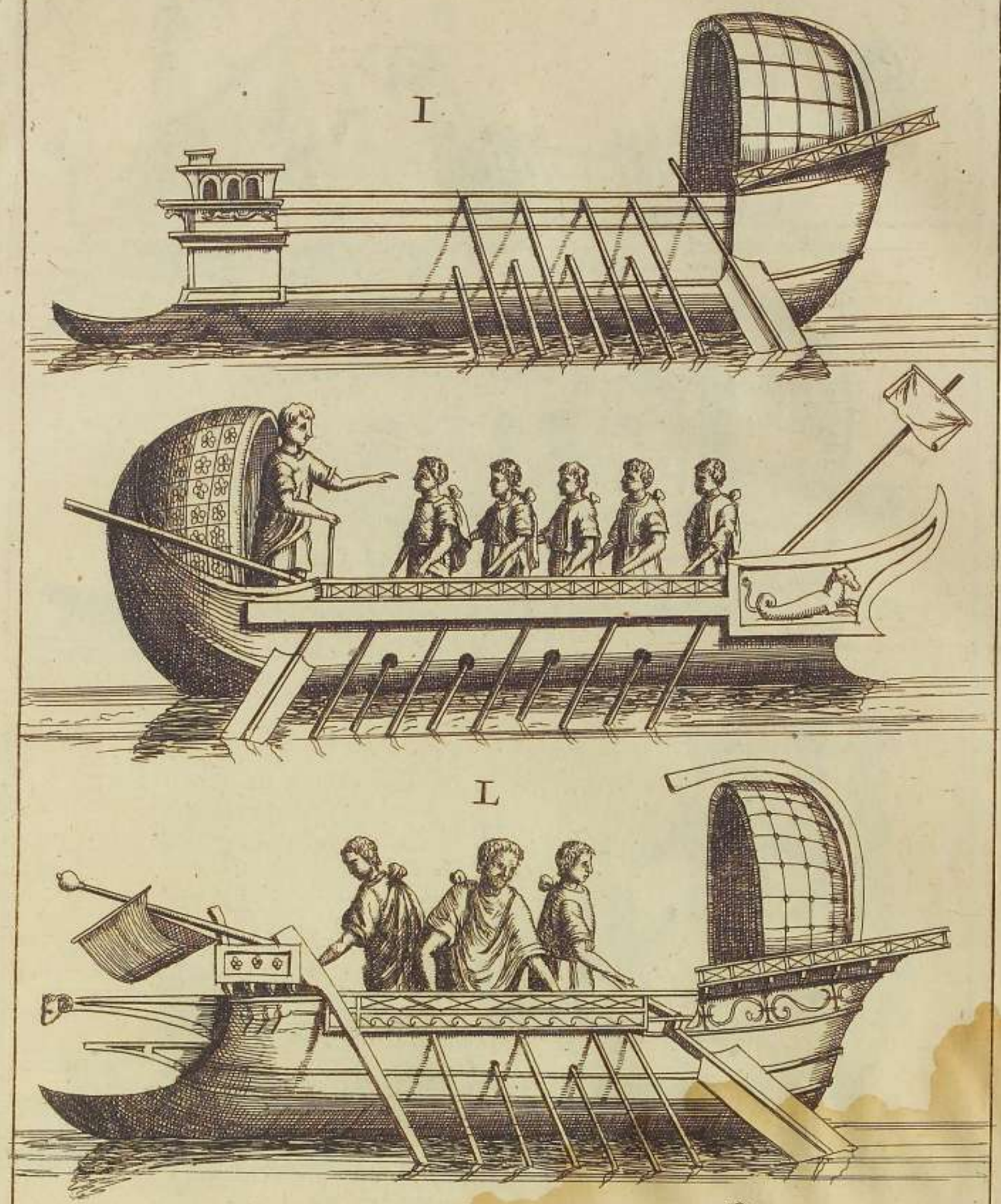

L

N

N. Witsen delin.

VIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00061

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00062

Nº. 5. Pag. 24.

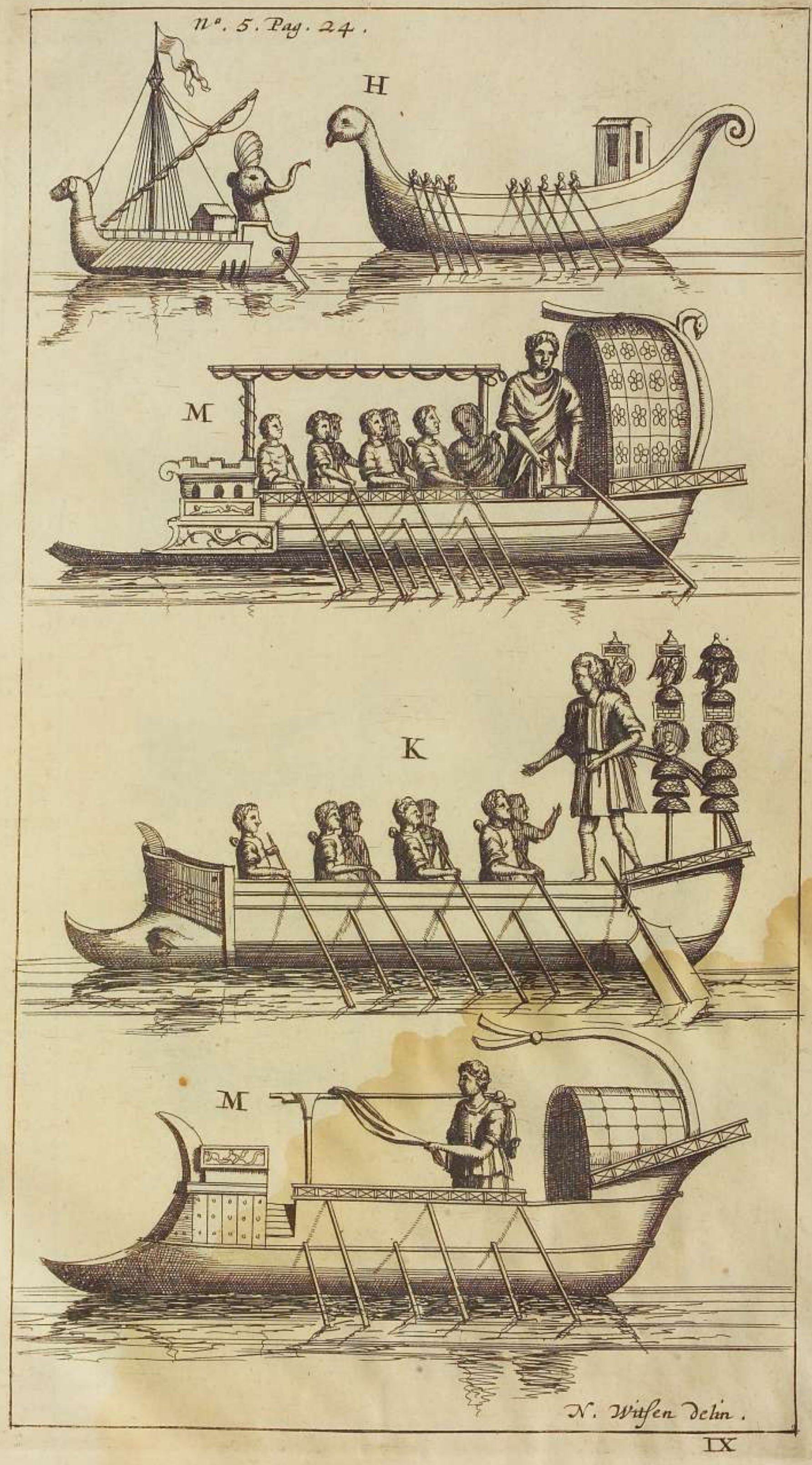

N. Witsen delin.

IX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00063

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00064

N°. 6. Pag. 24.

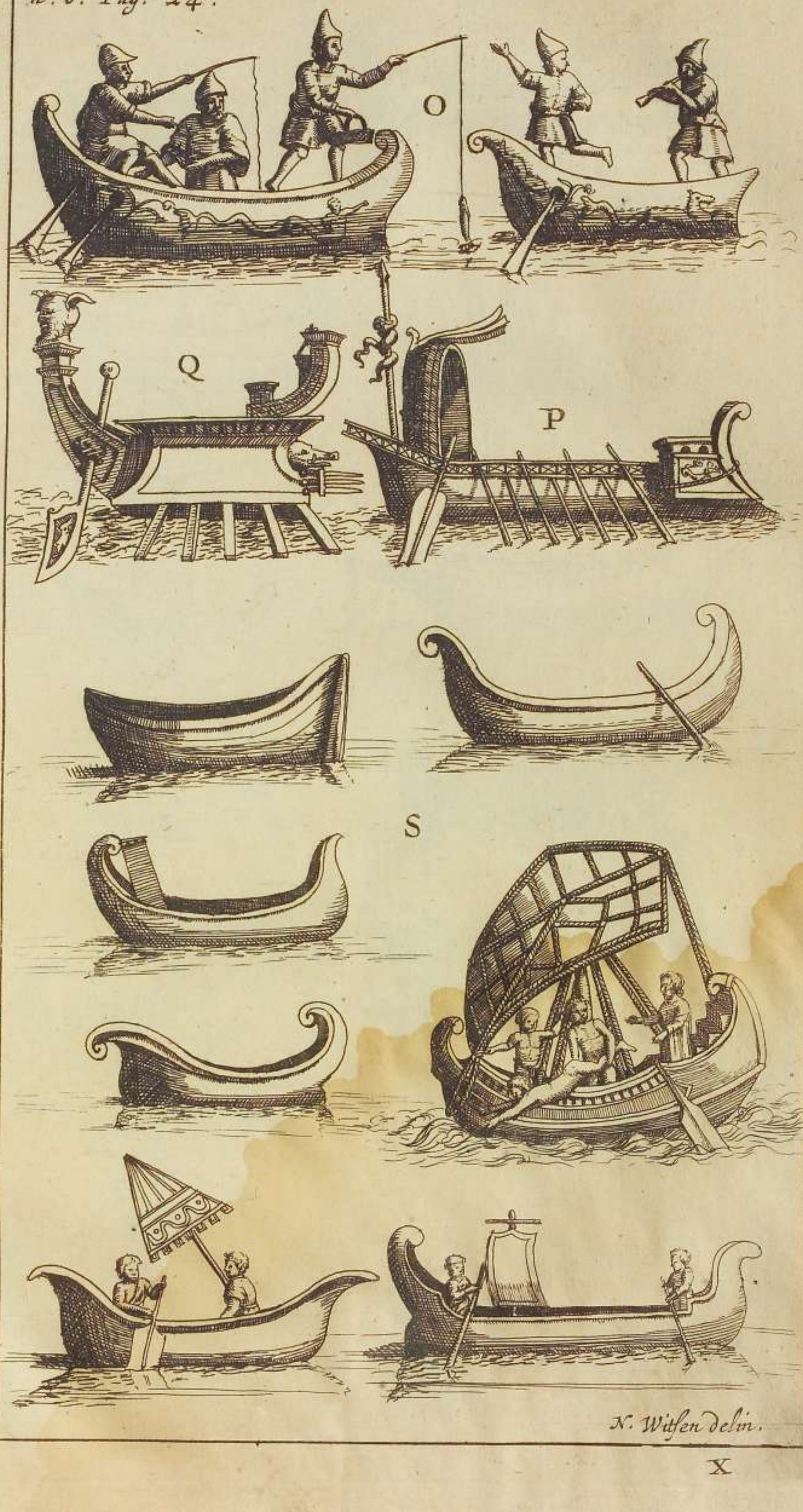

N. Witsen delin.

X

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00066

N°. 7. Pag. 24.

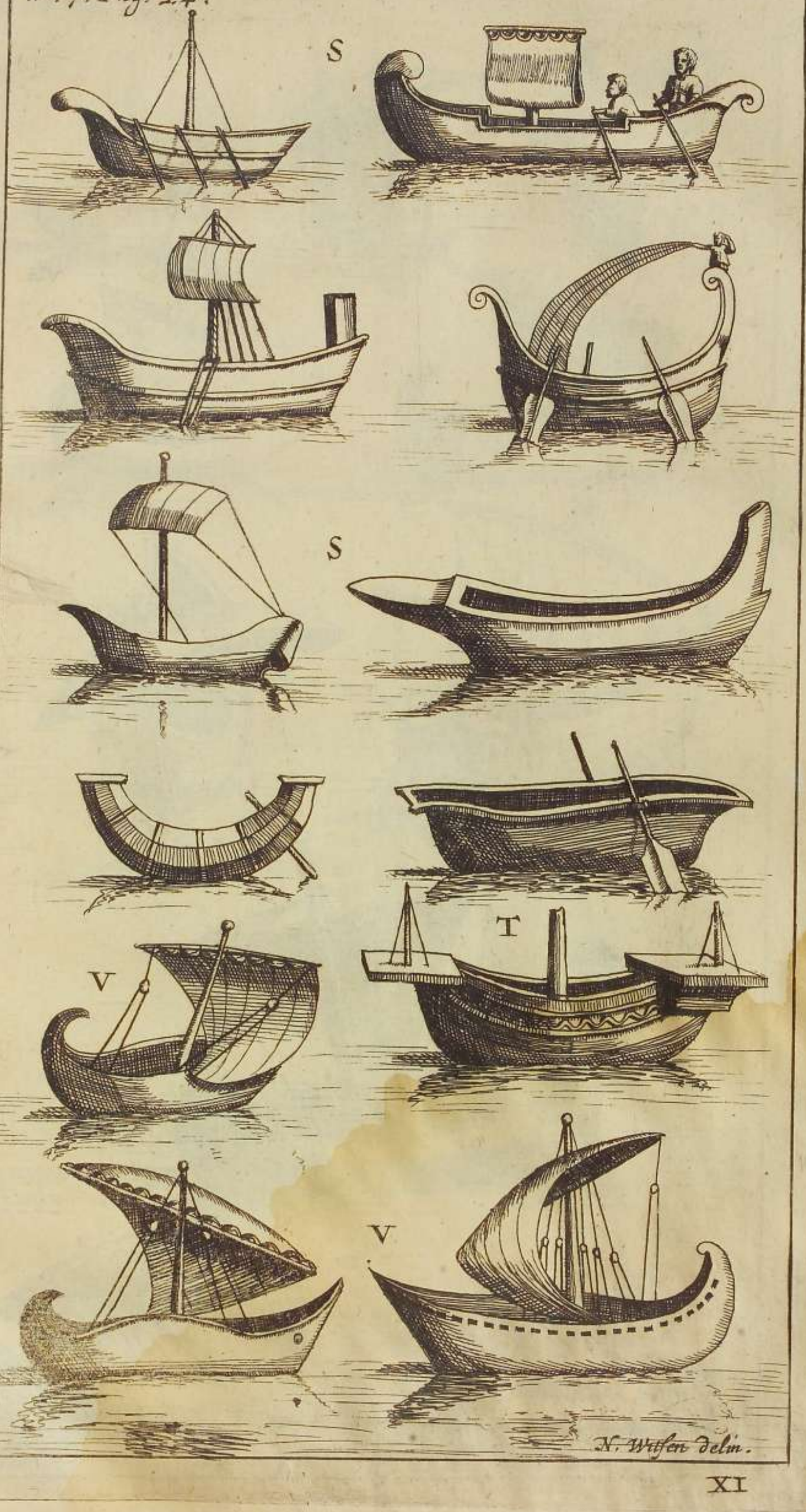

N. Witsen delin.

XI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00068

n°. 8. Pag. 24

N. Wilsen delin.

XII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00069

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00070

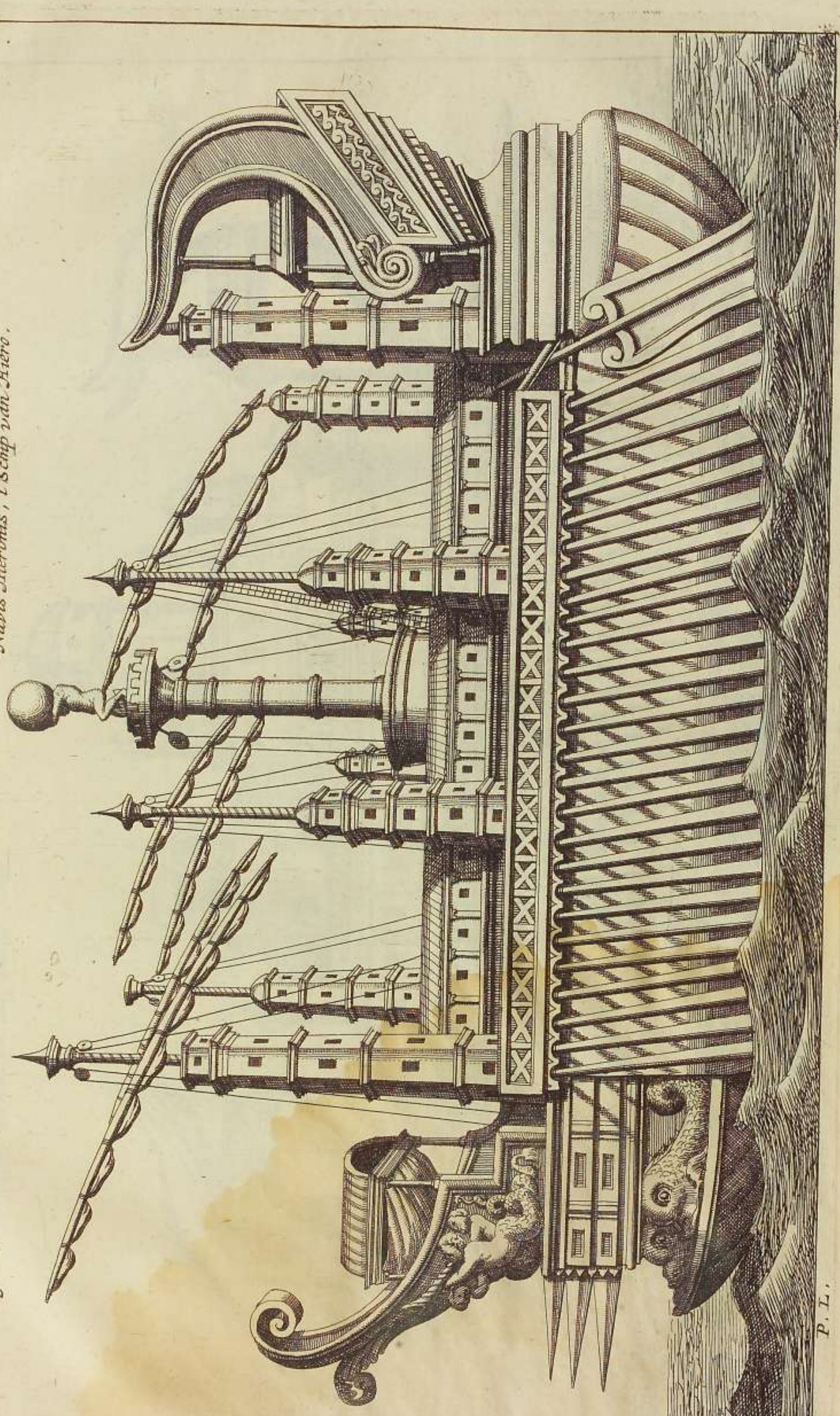

Navis Hieronimi, 't Schip vdn Hiero.

Pag. 25

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00071

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00072

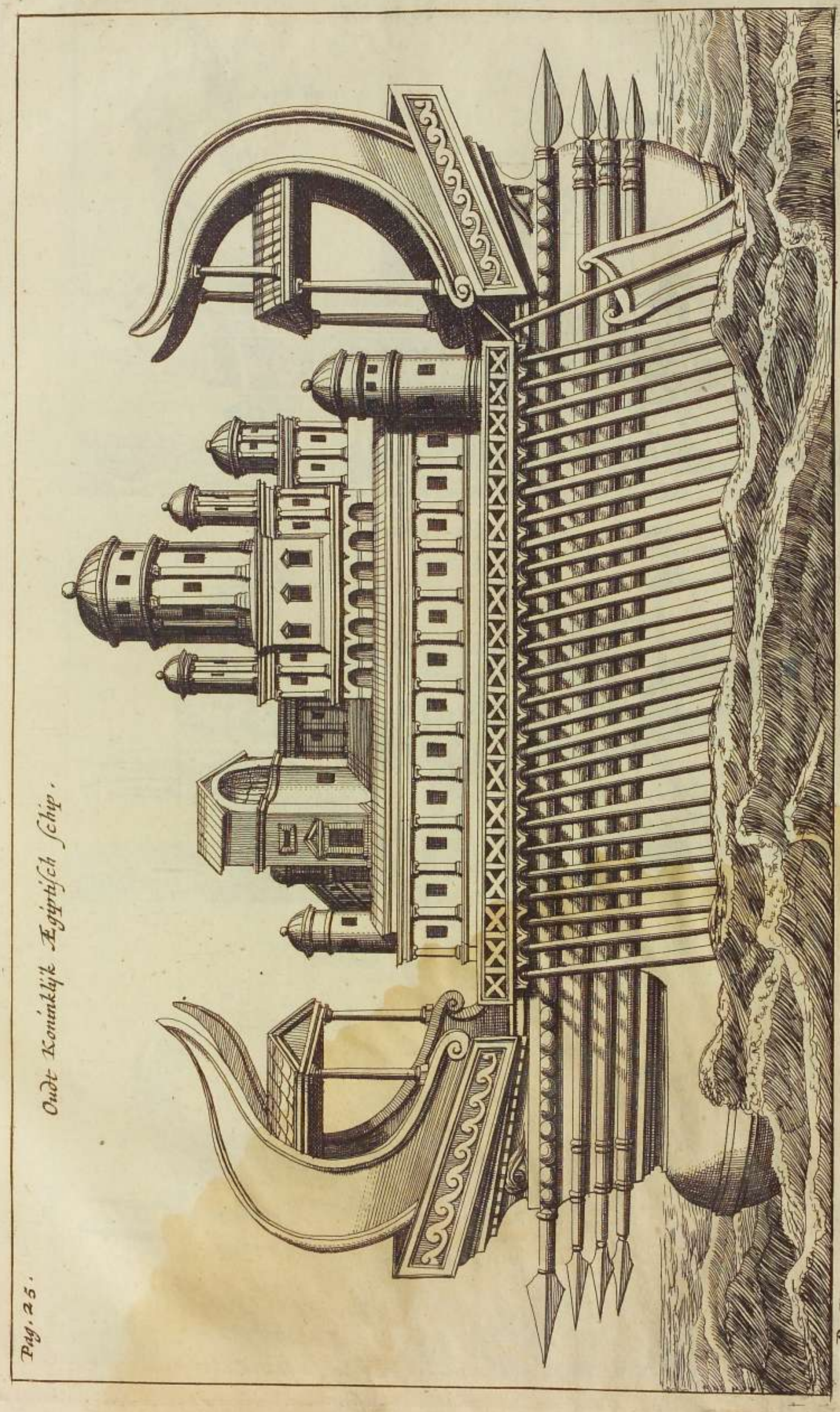

Pag. 25. Oudt Koninklijk Egyptisch Schip. P. L.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00073

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00074

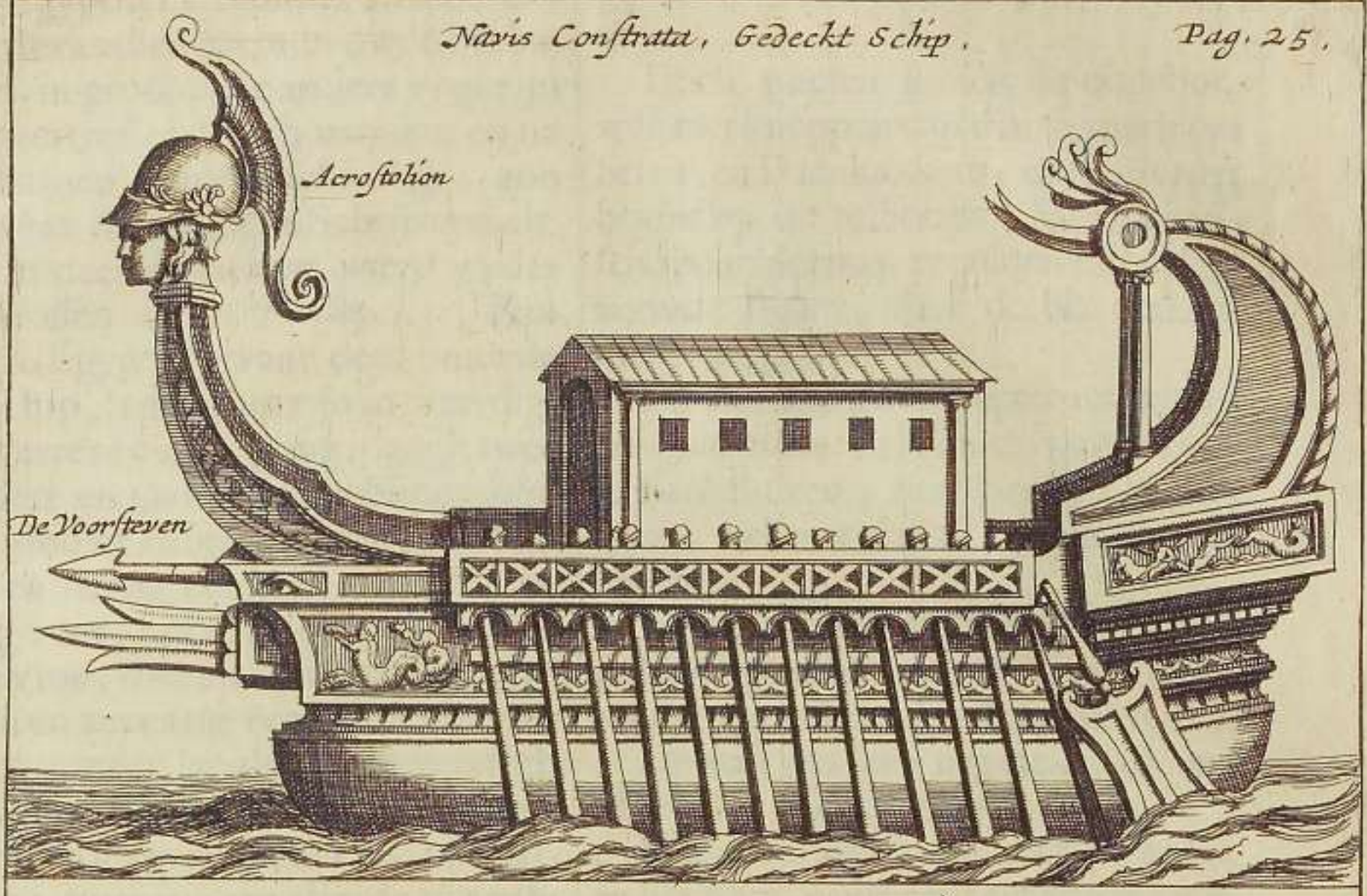

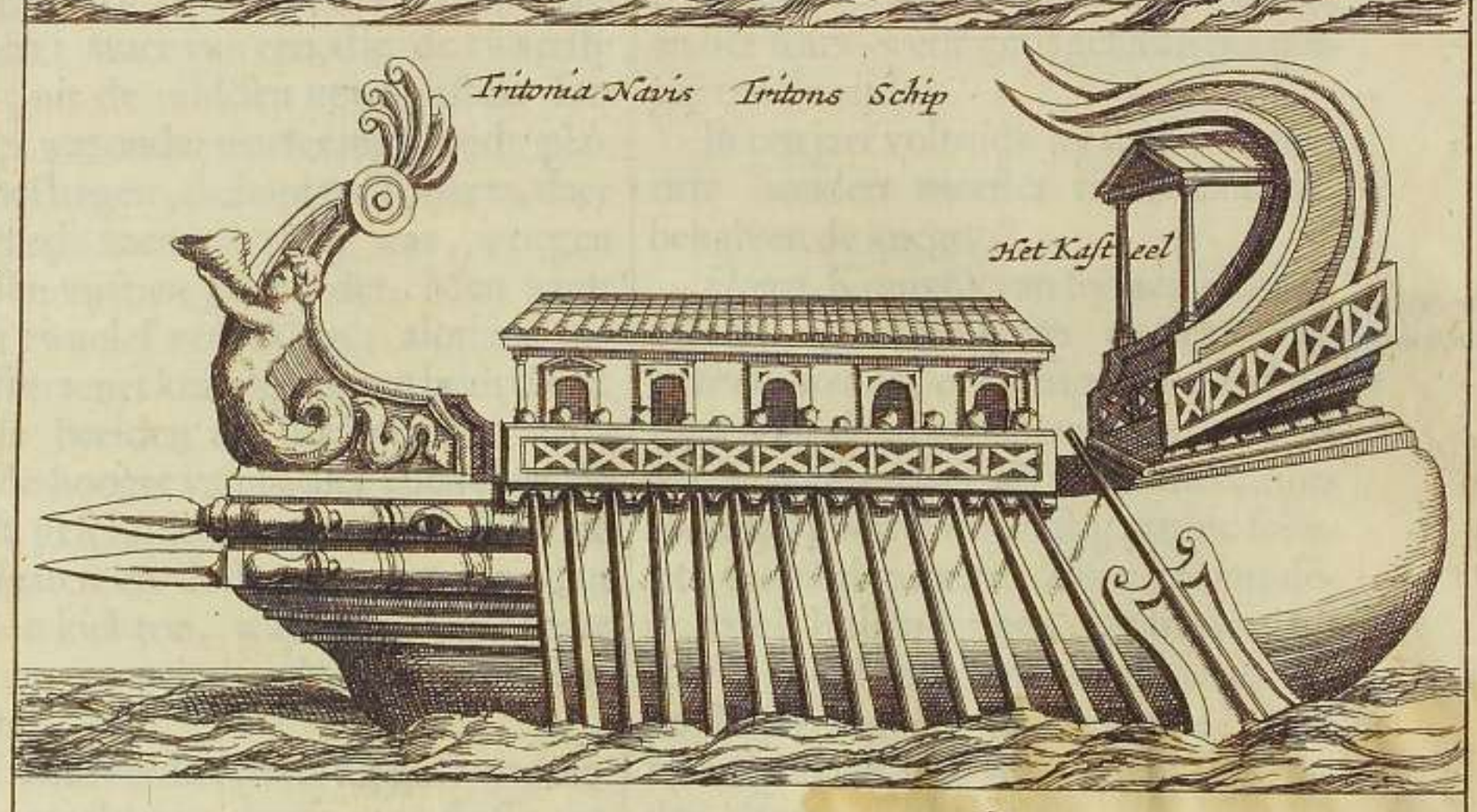

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00075

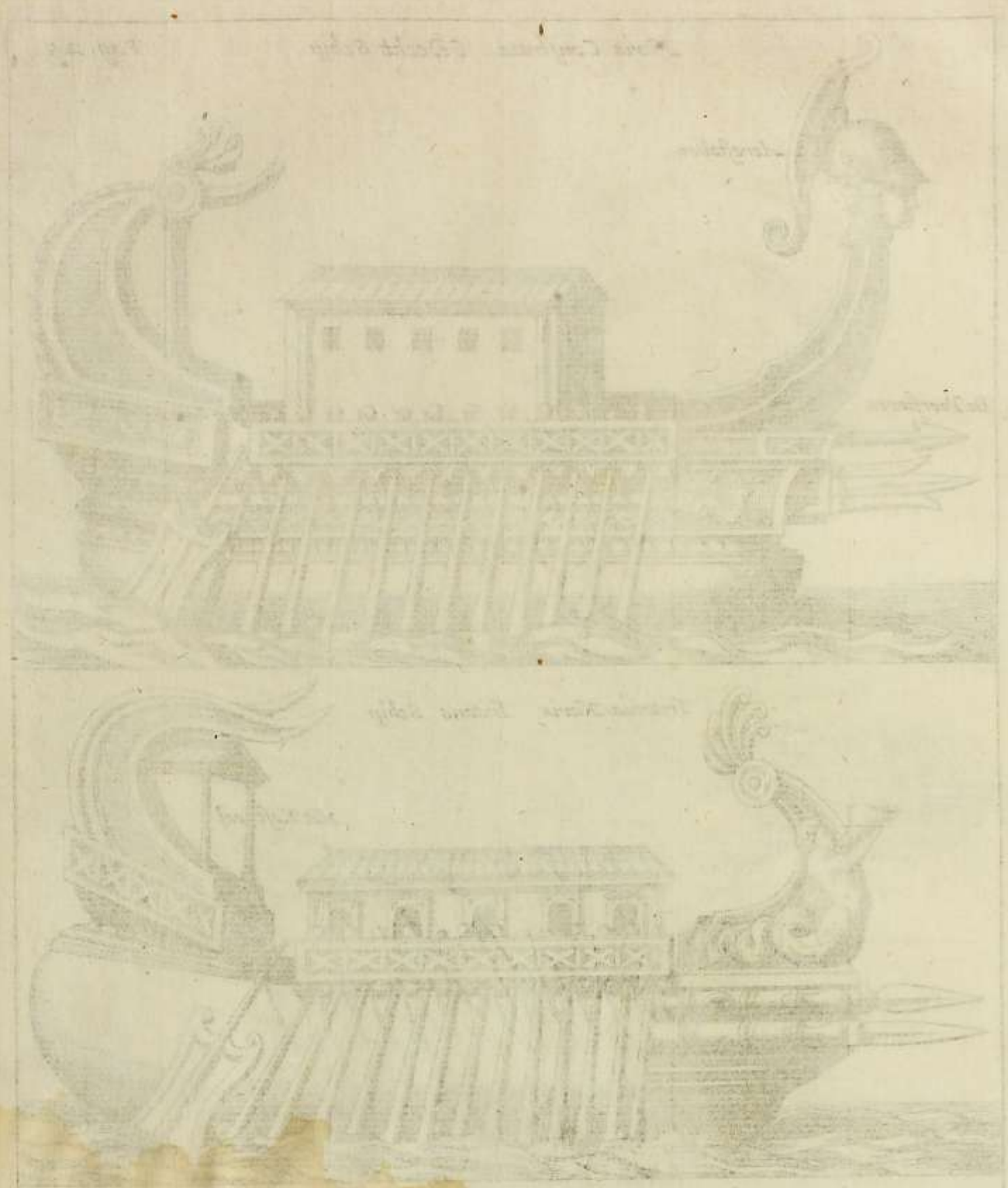

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00076

gemeen, om zijn over boort ſtekende jucken.

D'Egyptiſche Koning *Ptolomeus*, d'eerſte van dien naem, bouwde zeekaſtelen, in groote alle andere voor zijn tijt overtreffende, in maniere en na het fatſoen van Noachs Ark: zoo *Joſephus* de Joodſche Schrijver melt.

't Groote Schip van Philopater.

Dan dees *Ptolomeus* wierd weder overtroffen door *Philopater*, Koning in Egypten: want dees bouwde een ſchip, 't geen het zijn in waerdigheit verre te boven gong; langh twee hondert en tachentigh cubiten, ofte vier hondert en twintig voeten; wijd acht en dertig cubiten, of zeven en vijftig voet; hol van de mars af tot beneden toe, drie en vijftig cubiten, of negen en zeventig voet: voerde vier ſtieren, ieder langh vijf en veertigh voet, met een dubbelde voor en achter ſteven, zeven nebben, of Galjoenen: waer van een, die de zwaerſte was, uit de midden voor uitſtak. Dit ſchip was onder waeter met loode platen beſlaegen; de bouts of ſpijkers, daer het mede zaemen gehegt was, woegen tien en vijftien pont ieder. Men zagh daer twaelef verdekken; alomme geſtoffeert met koſtelijk ſnij en beelt werk.

De beelden en hockmannen hadden de hoogte van twalef ellen, na de konſt geſchildert, en verlakt. Van de riemgaten en dollen af, tot beneden aen de kiel toe, waeren de zijden met klimop en velerhande bloemwerk beſneden.

Uit het verdek, daer dit gevaerte onder gemaekt was, heeft men ſtoffe tot vijftigh gemeene galeyen gevonden.

Wanneer het ſchip, ter vaert, uit de haven toogh, dekte men de vloeren met geſtikte pronk-klederen.

Voor de groote zaele ſtont een open plaets, daer een gang onder quam, die voor 't vrouwentimmer ſtrekte, tot de gemeene wandel dreef. Hier op quam een wentel-trap uit, die na een andre wandelplaetze leide, en een eetzael, met negen leger-plaetzen; al Egyptiſch werk.

De ronde pylaeren waeren uitgeſneen, na de gelijkenis van menſchen wervel-beenderen; desgelijx met ronde ſwarte en witte hoofd-* ſtukken uitgehouwen, in vorm van opengaende rozen: hadden geen wrongen, noch dick geſneen blaederen, na de Griekſche wijs.

** Capitelen.*

Doch waeren geciert en uitgehouwen met knoppen van den waeterblom Seltis, en Dadeltaxkens; daer de vrugt begint op uit te botten. Met Egyptiſche boonbloemen pronkten de welgevormde ſtijlen, daer de blaederkens dicht van geſlooten zijn.

En dus toiden d'Egyptenaeren hunne wanden toe: die ze met ſwart en witte ticchel-ſteen, ruits-gewijs geleght, of ook wel met alabaſt en marmer ophaelden.

Het ruim van dit ſchip was in vertrekken verdeilt, tot velerhande gebruik: als kokens, beeſten-ſtallen, &c.

De maſt was lang negentien cubiten, of hondert en dertien voet.

Het zeil geweven van het fijnſte vlas, en het touw-werk geſlagen van purpergeverwde zijde.

In een jaer voltoide hy dit ſtuk, met drie hondert meeſter timmerluiden, behalven de knegts.

Schip 't geen Hiero bouwde.

Hiero, Koninck van Syracuſen, timmerde, na 't ontwerp en beleit van *Archimedes*, een ſchip, daer toe hy hout van den berg Etna dede haelen; zoo veel omtrent, als men anderzints tot den opbouw van zeſtig groote ſchepen van noden heeft. Zijne roeiers dede hy uit Italien komen; de touwen uit Iberie; het hennip en Jenever-hout van de Rhosne; en vorders alle nootwendigheden, hier toe vereiſt, uit landen, daer het beſt valt.

De voegen en naeten, tuſſchen de planken in, wierden met loot gevult, en gedekt: het hadde drie groote ingangen: de laegſte leide na de Scheeps-bodem toe, nederdaelende met eenige trappen: de middelſte gaf ingang aen d'eetzaelen, en voornaeme Koninklijke gemakken.

Door d'opperſte deur tratmen in de bootsgezellen, en zoldaeten kaemers.

Het voerde twintigh roei-reien, beſloot in ſigh dertig kameren, tot verblijf van manvolk; ieder met drie bedſteden. In het ruim, daer de maets aeten, ſtonden vijftien ruſtplaetzen, en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00077

drie afgeſchoten vertrekken, voor gehuwde lieden, die hunne wijven by zigh hadden.

De vloer van't ſchip was van Moſaik werk, die Trojes wedervaeren, brant, beleg, het paert, en andere voorvallen meer verbeelde. Steentjes, nagels groote, geverft alzins, en tot velerlei geſtalten by een gezet, noemt men Moſaik. Op het bovenſte verdek ſtont een ſpreekhuis, en wandel-dreef, die tot een bloem en kruittuin gehouden wiert; welk tuin men wiſt te natten, met het waeter, ('t geen in een lode bak bewaert wierd) door een koperen buis, allenskens te laeten zijpen. Tegen 't boort zag men klim-op, wijngaert, en andere groote heeſters aenwaſſen, wier wortels in groote tobbens geplant waeren: en welker groente de wandeldreef floot, en tot een luſtigen laen maekte. Een ander zael, Venus toegeweit, droeg een vloer van louter agaet, en andere edelgeſteente, die men in Sicilien vint, mitsgaders drie prachtig opgeſchikte bedſteden.

Het dak, en verwelfzel wierd gemaekt van Cypres: de deuren van ivoir, en Ceder-hout, gehaelt van den bergh Atlas.

Niets bleef ongeſchildert; ja, wierd alles verricht na de beſte konſt, door de vermaerſte werk-bazen.

Nevens dees welluſtige Venus-zael, ſtont een kamer, voor de ruſt gekeurt; daer vijf ruſt-bedden van bos-boomhout inſtonden: en aen de wand zagh men een uitmuntende boekerye.

Achter tegen de ſpiegel, binnewaerts, vertoonde zigh een uurwijzer, proefſtuk van een deftigh meeſter.

Voor op de boeg ſtont de badſtoove, met drie kopere zitkommen, en vijf ruſt-banken.

Na aen de bodem, op het onderſte verdek, vonden de Scheeps-amtlieden hunne kamers, en verblijf plaetſen. Alwaer de beeſt en paerde ſtallen dicht by ſtonden: welker leeftogt, mitsgaders het reistuig van de maets, tuſſchen de ſcheeps inhouten bewaert wierd.

By de voorſteven, onder de badſtove, was een waeter-bak, die wel dicht geſloten wierd, daer twe duyzend Metretaes, ofte twe en zeventig duizend mingelen nats in moght; gemaekt van berderen en linne doeken, met pek t'zaem gevoegt en geſtopt. Het waeter wierd daer ingeleit door loode en ſteene buizen.

Daer ontbrak ook geen viſch-vyver, omcingelt met geſlaegen loot van binnen; en dun houte planken buitewaerts.

Van wederzijts boord ſtaeken balken over 't waeter uit, daer ovens opgebouwt ſtonden, brant hout-huizen, kookens, ſlijpſteenen, en diergelijke arbeit winkels meer. Hier onder hongen yzere haeken en prickels, die men op de vyanden haer Schepen werpen koſt.

Het Schips boort was in 't ront bezet met beelden van zes cubiten of negen voet hoog; daer de zuilen die voor inhouten dienden, achter tegen aenquamen.

Twee toorens ſtonden achter op, ook zoo veel voor, vier in de midden, alle boven open, en met poorten of openingen verzien, om uit te werpen, zeer bequaem om tegenweer uit te bieden.

Op d'overloop ſtont een werktuigh, vont van *Archimedes*, welk ſteenen van drie hondert pont zwaer uitwierp, en pijlen, lang drie en twintig voet, tot ſes hondert voeten verre: dit gevaerte ſteunde op drie grove houte ſtelten.

Drie maſten voerde het ſchip, met drie rees, daer men haeken, en yzere klooten uitwierp. Een yzere wal beſloeg het Schip, rontom, aen d'uiterſte enden van 't boort, verzien met yzere hantgreepen, om de vyand uit het ſchip te keeren, en zijn ſcheeps boorden of touwen te nijpen, als men ſtreedt, om dus hant aen hant te kampen. Zeſtig jongelingen, gewapent van den hoofde tot de voeten, hielden aen ieder boort ſteets de wacht; en nogh zoo veel in het middelſchip, by de maſt.

Vier mannen moſten altijdt in de groote maſtkorf of mars te ſtaroogen ſtaen; twee in de focke, een in de bezaens mars; die, des noots, daer mede tegenweer uitboden; met het werpen van vier potten, pijlen, en ſteenen; aengebragt en opgehijſt door jongens. Zy voerden op dit ſchip altijdt vijftien houte, en acht yzere ankers mede.

De groote maſt was in Engelant gevallen, daer in die eeuwe het ſwaerſte hout

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00078

hout wies. Zijn pomp was een ſchroef-buis, die gedraeit wierd door eenen man. *Hiero* ſchonk dit ſchip aen *Ptolemeus*.

Phenix ervont een middel, om dit ſchip in het waeter te brengen: hy dede de gront onder het ſchip, tot aen de ſtrant toe, uitgraven; tot de diepte van vijf ellebogen; daer hy een grontſlag in maekte van ſteen; waer rollen onder gelecht wierden. Andere zeggen dat hy ſlechts een graft groef, en het waeter daer in dede loopen.

Scheeps-bouw in Egypten.

D'Egyptiſche Koningen hebben altijts de Scheeps-bouw zeer beyvert: en *Philadelphus* overtrof alle vorſten daer in. Zijne grootſte ſchepen voerden zeven en dertig rei-roeiers: twee zijner ſchepen hadden twintigh riem-dreven, elf met twalef, en negen met veertiem riemrangen.

Zeven zijner ſchepen gongen t'zee, en wierden voortgeroeit, door zeven en dertig riemſlaegen, zes van vijf, en zeventien van vier: nevens het dubbelt van twee, en drie roei-rei ſchepen.

Getal van Schepen die P. Philadelphus bouwde.

Vier duyzend lichte ſcheepjens, zonder meerder getal van riem dreven, bragt hy te waeter, om d'eilanden t'overrompelen.

Door bevel van Kajus, wierd een ſchip uit Egypten na Romens oever, Oſtia, gevoert; geladen met hondert en twintig mudde linzen, tot ballaſt.

Het praelde met drie groote toorens, en ſtopte de havens ſchier, wanneer het ten tijde van *Claudius* gezonken was.

Archimedes zongh een lofdicht, ter eere van den ſtichter dezes werks: waer over de Koning hem, met eenige duyzend laſten koren, beſchonk.

C. Caligula bouwde een Liburniſch lang ſchip van cederen-hout: met een ſpiegel van edel geſteente, en zeilen van fijn konſtig beſchildert doek.

Men zag'er waeter-baeden, wandel-dreven, en eetzaelen in; vrugtbaere boomen, en wijngaerden: daer de Keizer onderruſtende, zigh onder 't geluit van ſnaeren-ſpel, langs de kuſten van Campanie liet voeren.

Sueton. lib. 5.

Julius Cæſar behaelde een ſchip op Pompejus te buit, welk op zijn verdek met groene doorn-heggen, en vruchtdraegende boomen bezet was; daer d'appelen rijp aen hongen.

Lucullus dede een *triremis*, ofte drie riem-rei ſchip timmeren, daer men, gelijk als in een loop-baen, jaegen en rennen koſt.

Dionys, de Tyran, wierd in een ſchip achterhaelt, wanneer hy uit Sicilien vlugte; 't geen elf hondert mannen droeg.

Plutarchus, in zijn Demetrius, beſchrijft twee ſchepen gebouwt, om ſteden te bevechten, die aen zee leggen.

Uit Egypten ſcheepte eertijts een ſchip over, na Trojen; gevoert by den opperheer van Fenicie: het was boven maete wijt; voorſien van alle toeſtel, die men in een hof heeft: 't ſcheen een vlottend eilant te zijn, wanneer het ter haeven uitgong: gout of zilver was daer niet aen geſpaert; nochte welluſt winkels, als in een dertele ſtadt, ontbraeken daer niet. Wierd ſteets berookt met reuk-werk, om van een goeden geur te zijn.

Welk overdaet van geen gebruik is, als ſlegts tot Koninklijken pracht. En een ſchip, zoo als *Seneca* in zijn zes en zeventigſte brief het vereyſcht, is waerdiger als ſchepen met al dees optoieryc.

Een goet ſchip (zeyt hy) *is niet het gene, welk met ſchoone verwen beſchildert is; noch het geen een zilvere, of goude neb heeft; ofte wiens ſcherm-god geſneden is van Ivoir; of ook niet, het gene met Koninklijke waeren gevult is: maer 't is een hecht en digt ſchip, wiens naeden het waeter weren; en 't welk zijn roer gehoorzaemt: de baeren weerſtant biet: ſnel en wintgierig is.*

Als men oulinks lichte ſchepen te waeter braght, wierdenze op rollen gezet. Onder zwaere ſchepen bragt men verſch gedoode beeſte vellen, en ruggen, om des te beter te glijen, in het afloopen.

Hoe men Schepen dede afloopen.

Archimedes ervont een werktuig, daer hy ſchepen, van wat ſwaerte zy ook waeren, met weinigh arbeit te waeter mede bragt: ook daer hy ſchepen, die te waeter laegen, mede aen greep en op het lant haelde: 't geen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00079

zijnen lant-zaeten, in krijgs-tijden, zeer te ſtaede quam. Het beſtont uit vele hevels en jucken op een gezet, zoo *Schefferus* en *Beſſon* gevoelen: by wien d'afgebeelde geſtalte te zien is. Maer van wat ſtoffe dit gereetſchap zy geweeſt, blijft my verhólen, naer dien ik geene kenne, die ſtijf genoeg ſchijnt te zijn, om in opgegevene geſtalte, de grootſte ſwaerte te tillen.

By *Livius* vintmen, hoe, ten tijden des Puniſchen krijgs, ſich een ſchip in de wolken vertoonde.

Die van Karthago lieten hunne ſchepen, over levendige menſchen afloopen, welke zy onder de kiel, zy aen zy, neder deden leggen, om des te gladder voort te glippen: dogh hier toe wierden gene als misdadige en overwonnene gedoemt.

Als zy ſchepen verre over lant wilden voeren, hievenze die op, en ſtaken lange ſleden onder de kiel, daer men beeſten voorſpande, die met hulp van een menigte menſchen, welk in zeelen nevens het ſchip gongen, de ſchepen voort trocken: ook wierd de wegh geplaveit en beſmeert.

Auguſt en *Caligula*, wanneer zy zegenpraelden, deden in dezer voegen veroverde Galeien, overlant, ten pronke na ſleepen.

D'Argonauten, zegt *Apollonius*, droegen hun ſchip zelfs over de hoogſte bergen heen: 't geen zoo geſchiet is, moeten zy nootwendig het ſchip gefloopt, en de ſtukken, op beeſten gelaeden, overgevoert hebben, gelijk *Semiramis*, en *Alexander* deden.

VIERDE HOOFTSTUK.

Schepen, om hun zonderlijk gebruik, in ongemeene aenmerckinge.

Overblijfzelen van d'Ark in achting gehouden.

NOachs Arke, en d'overblijfzelen daer van, zijn altans in groote achtingh gehouden geweeſt. *Joſephus* getuigt, dat men ten zijnen tijde daer nog groote brocken van vont, in het Armeniſche gebergte. *Beroſus* ſpreekt daer aldus van: daer zijn nogh overblijfzels van dat ſchip in Armenien, op den berg der Cordiers: van waer vele het afgekrapt hars her af-brengen, 't geen hen een artzeny verſtrekt, tegen vergift.

Joſephus lib. 1. cap. 6.

Nicolaes, de Damascener, melt in zijn zes en tnegentigſte boek: hoe in Armenien een groote berg *Baris* genaemt is, aen wiens toppen d'Arke ſtiet, en bleef ſtaen: alwaer het hout ook zeer langen tijt bewaert geweeſt zoude zijn.

Volgens Mozes, ſchrijver der heilige Wet, zette d'Ark zigh op het gebergte *Ararat* neder, *Meſſina* hedensdaegs van d'Armeniers geheten, *Agri* van de Perſiaenen, en *Subeilahn* van d'Arabiers, die in hoogte de Kaukaſus, en 't ander gebergte daer herom, overtreft. 't Is een ſwarte en zeer rouwe klippe, met ſneeuw zoo wel des zomers als des ſwinters bedekt; afgelegen van 't Kaſpize-meir twalef mijlen. Armeniers en Perſiaenen houden beide ſtaende, dat daer nogh heden brocken van d'Ark, t'eenemael verſteent, op te vinden zoude zijn: maer de toegank tot den top dezes bergs is onmogelijk. Aertbevingh heeft de weg opgedolven, en men vint, wel drie mijlen van de punt, afgrijzelijke ſpitzen en ontoegankelijke daelen.

Oliarius, in zijn reisbeſchrijvingh, zegt, dat d'Armeniſche Chriſtenen, tot Schamachie, hem een kruis vertoonden, lang een half elle: 't geen zy zeiden van Noachs Ark gemaekt te zijn. De plaets, daer d'Ark ruſte en Noach de deure opende, wierd by d'Armeniers *Apobaterion* genaemt, dat is gezecht, plaetze des uitgangs, zoo *Joſephus* getuigt.

't Schip Argo voor heilig gehouden.

Groote eerbied bewees men aen het ſchip Argo: ja zoo, dat men, ten tijde van *Martialis*, tot Romen, nog een ſtuk daer van bewaerde, en eerde, als iets heiligs; ter gedachteniſſe van de heldendaeden, die *Jaſon* daer mede uitgerecht hadde, met 't halen van het gulde

gulde vlies: de zee van rovers te zuiveren, en andere dappere daeden meer.

Het outſte geheiligde ſchip, daer men in de wereltlijke gedenkſchriften van leeſt, was een Galei, met dertigh riemen, en een maſt van tien vadem hoog, *Theoris* genaemt, daer *Theſeus* in na Delos voer, om God te ſmeeken, en beloften te doen, eer hy den tocht tegen de Candioters aenvongh; welke een groot getal Atheenſche burgers, tot gyzelaers of pantsmannen, hielden, in verzekering der ſchatting, daer zy d'Atheneers toe gedwongen hadden, aen hun jaerlijks te betaelen.

Theoris geheiligt ſchip.

Na dat hy dan den vyant geſlaegen, de ſtadt gewonnen, en een goede vrede getroffen had, dwingende de Candioters tot beloften, van nimmer oorlogh die van Athenen te zullen aendoen, voerde hy zijn lantslieden, de pantsmannen, na het Vaderlant toe, en wierd te Athenen, in vollen pracht, met toejuiging des volks, binnen gehaelt.

Na zijn doot is het lighaem *Apollo* toegewijdt, en in den tempel ten pronke geſtelt.

Namaels wierd jaerlijx het ſchip *Theoris*, cierlijk toegetoit, na Delos gezonden, om offer en dankzeggingh Godt *Apol* toe te brengen. En zoo lang ook dit ſchip uit was, wierd niemant te Athenen ter doot verwezen.

Hierom wierd *Socrates* leeven verlengt, en men dorſt hem niet dóden, terwijl dit zegen-ſchip op reis was.

Het ſchip wierd eeuwigduurend geſchat: op de minſte krak of quetzingh geklutſt en hermaekt: en zoo behouden, tot dat Demetrius een einde van d'Atheenſche vryenſtaet maekte.

Paralon, heilig ſchip.

Paralon was nogh een ander ſchip t'Athenen, 't geen nimmer te waeter quam, als om eenigh Godtsdienſt te verrichten.

Antigonus, na dat hy de vloot van *Ptolomeus* verſloegh, wijde het ſchip, daer hy op geſtreden hadde, den goden toe.

Ook Salamine een gewijd ſchip.

't Schip *Salamine* was mede heiligh, en in groote achting, om de daeden, die zeker man, waer het zijnen naem van groeg, daer op uitgericht hadde.

Te recht werdt met verwonderingh geſprooken van *Semiramis* vloot, die uit twee duizent ſchepen beſtont, welke altemael over lant op de rug van kemels gevoert wierden.

Een Schip van koper dat wonderen deed.

Te Byſantium, nu Conſtantinopolen, ſtont oulinx een ſchip van koper, in de kerk; 't geen dusdanigen kragt wierd toegeſchreven; dat als het eenmael ontredt was, geen ſchepen de haven in konden varen, gelijk *Zonoras* verhaelt: het onweer bezadigde niet, voor het koper was vermaekt en het ſchip in vorigen wezen gebragt.

Aen Iſis werden ſchepen geoffert.

D'Egyptenaeren offerden jaerlijks een ſchip, aen de Godinne *Iſis*, by ſtil en goet weer, in de maent van Meert, 't geen, zo *Herodoot* getuigt, van dooren en riet gevlogten was: de achterſteven was ront, en de voorſteven ſtak lang voor uit, alom met heiligheit beſchildert.

Deſſelfs achterſteven gong ront op, en was rijkelijk vergult: de kraen en betingbalk waeren van louter gout.

Op de Neb, die lang voor uitſtak, ſtont het beelt van de Godinne. Uit den mont van een kuiſchen Prieſter, wierden in 't offeren veele gebeden geſtort: dees hield een Heilige toors in d'eene handt, en in zijn andere offer-pap van zwavel en eyers, t'zaem geklenſt. Dit alles geſchag, om de Godheit te verzoenen, en een voorſpoedigen tocht, met Charons boot, af te ſmeken.

Zeſoſtris offerde te Thebe een ſchip, lang twee hondert en tachentig cubiten, van louter cederen-hout, buitewaerts verzilvert, en binnen vergult.

Die van Lemnos haelden jaerlijks het vuer van Delos.

Die van het eilant Lemnos verzoenden alle jaers met hunne goden over zeker gruwel-daet, by de vrouwen tegens de mannen begaen. Het vuur wierd dan op het eilant uitgebluſt, en, na gedaene Godtsdienſt, met een ſchip van Delos weder overgebragt. Zoo het ſchip quam te landen, eer de verzoeningh ten einde was gelopen, moſt het af-houden, en het vuur niet uitgedeilt, eer de ganſche Godsdienſt was geeindigt.

Antigonus wijde het ſchip *Apollo* toe, waer mede hy de vloot-voogt van *Ptolemeus* verſloeg.

Magellanus Schip in waerde gehouden.

Te Sivilien is het ſchip, 't geen *Magellanus* voerde, in groote waerde gehouden geweeſt: het wierd met groo-

ten pracht en pronkerye om-hangen, met groente ter haven ingebragt: en jaerlijks, een geruimen tijt herwaerts, verdubbelt en verſtelt. Men las'er deze latijnſche vaerzen achter aen:

Prima ego velivolis ambivi curſibus orbem,
Magellane novo, re duce ducta freto.
Ambivi, meritoque vocor, victoria; ſunt mi
Vela alæ, pretium gloria, pugna mare.

Die dus op Duits luiden:

Ik was het eerſte Schip, 't geen d'Aerd-kloot liep in 't ront.
Door Magellaens geley, die nieuwe wegen vont.
Het zeil my vleugels gaf; te vechten heet ik *Zegen*,
Mijn ſtrijt dat was de Zee, voor loon, roem heb verkregen.

Ook dat van Draek.

Wanneer Draek d'Aerdkloot mede omgevaeren, en groote ſchatten tot buit op de Spanjaerts in de Zuid-zee behaelt hadde, bewees men hem en zijn ſchip, in Engelant, zeer groote eer. Hy wierd als overwinnaer verwelkomt en het ſchip te Depford in een aenzienlijke plaets vertuit. Tot Oxford vind men heden in de gemeene boekerye een houte ſtoel, gemaekt van dit voornoemde ſchip, daer achter eenige rijmregels op geſneden ſtaen, dus by my vertaelt.

De kar, die, trots de ſon, den Aerdkloot ommeree,
Het wijs en heilzaem Schip komt vredigh hier ter ree:
't Verandert van geſtalt, den grooten Draek ter eer,
En zet tot Oxford zigh in Pallas huis ter neer.

De turf-pont, daer Breda mede wierd gewonnen, heeft lange jaeren te pronk gelegen.

Gelijk op heden noch, tot Haerlem in de Kerk, het ſchip ten toon hangt, 't welk op het jaer 1190, onder beleit van *Willem*, jongſte broeder van *Diderik*, de ſevende Graef van Hollant, te Damiaten de haven opende, met een zaeg onder aen de kiel, die de yzere ketting ſcheurde, daer hy mede geſloten was: daer men met regt by ſtellen magh (gelijk die van Alckmaer doen, dewelke het Admiraels ſchip van deze tocht in haer groote Kerk op het koor te pronke hangen,) dat ſchip, waer mede een dapper Hollants-helt de geſlooten rivier in Engelant opende, en de yzere ſchakels dede breeken, ten tijde als Hollant Engelants vloot te vier en te zwaert in hunne havens bezogt.

V. Wechelus: geſta dei per Francos: ook Sanutus.

Als by ouds de peſt tot Romen zeer graeſde, zeiden de Gods-tolken, dat de ſterfte niet zoude ophouden, voor en aleer *Eſculaep* van *Epidaurus* te Romen was gevoert.

Esculaep te ſcheep na Romen gevoert.

Dit geſchag, en het ſchip, 't geen een hol hadde, niet ongelijk met een dikken draek, wierd geheilight, na dat de peſt over was: en men bouwde *Eſculaep* een tempel ter eeren, op het Tiburſche eilant.

Maer om dat het geheiligde ſchip van hout was, en niet altijts kon duuren, vormden de Romeinen het eilant, daer de tempel opſtont, tot een ſchip, na de gelijkenis van dat gene, 't welk *Eſculaep* overgevoert hadde; daer noch heden overblijfzelen van te zien zijn.

En het ſchip werd in ſteen verbeelt.

Het ſchip, daer *Saturnus* mede in Italien quam, is langh voor heyligh bewaert: ook dat ſchip, waer mede de beelden van de moeder der goden overgevoert waeren.

Wanneer *Octavius* de ſtadt Romen vercieren wilde, met naelden, dede hy twee van de ſwaerſte overvoeren, uit Egipten. Om deze te laeden, wierd een graft gedolven, van den Nijl af tot aen de plaets, daer zy laegen.

Het Schip, daer de Egyptiſche naelden op na Romen gevoert zijn, werd gewijdt.

De Galeie, tot dit overvoeren gebouwt, werd met ſteenen gevult; (ſwaerder wegende als de naelde voornoemt,) en gebragt tot onder de naeld, die dwars over de gracht lag. Dan lichtemen deze ſteenen uit: en dus rees het ſchip, en laede de naelde; zonder eenig ander arbeit, en bragt hem de Nijl af, door zee den Tyber op, tot Romen toe.

De Keiſer hier over verblijt, doch uit vreze dat zijn nazaeten dit ſchip mochte bezigen, en tot gemeen gebruik brengen, wijde het den Goden toe; des niet tegenſtaende is het naderhant van Keizer *Clodius* gezonken, om voor grontſlag te dienen, van Romens Zeeha-

haven : ſtellende daer drie ſwaere haven-toorens op. Het mogt voeren, voor zijn laſt, ſes en twintig mudde linzen: De maſt was vier mans vadem dik, en het ſchip zelf zoo groot, dat het bykans de gehele haven van Oſtia bedekte.

Plin. lib. 16. cap. 40.

Nero liet een ſchip bouwen; 't geen hy, in de ſchouw-kringen, met vervaerlijke dieren dede vullen : welk ſchip zigh ſluiten en ontſluiten koſt. Als het hem dan luſte, dede hy dees dieren, met ontſluitingh van den bodem, in 't waeter vallen, en ſchepte zoo vermaek in 't omkomen, gebaer macken, ſtrijden en tegenweer bieden der zelve. Niet ongelijk met dit was het ſchip, waer mede hy zijn moeder poogde om te brengen.

Nero dede Schepen timmeren, die ſlooten en ontſlooten.

Lowijs, de heilige gebynaemt, Koning van Vrankrijk, ſtelde een ridders orde in van het ſchip, om den Adel op te wecken, tot den Turk te waeter te gaen bevechten : hier toe hong hy hen een penning om den hals, daer een ſchip opſtont, 't geen drie maſten voerde, eveneens getuigt, voor en achter hoog opgeboeit.

Amurath Turks Keyzer, als hy den ſabel van Mahomets Prieſter ontfong, deed zigh voeren in een ſchuitjen, wiens boeg met ſilvere en goude platen gedekt was: de boorden waeren geborduurt, met gout en edel geſteente, zoo ſmaragden, hiacinten als robijnen.

Koſtelijk boot van Keizer Amurath.

Te Malta heeft men eertijts een ſchip gezien, daer een maſt op ſtont, die twalef ellen dik was, geſchildert, zoo wel binnen, als buiten, trots de beſte pronk bedden.

Lib. 8.

Tot Venetien, getuigt *Boter*, ſchepen gezien te hebben, t'eenemael van glas geblaſen.

Dogh ſteviger is dat Schip ofte Galjoen geweeſt, 't geen, zoo *Camerarius* getuigt, tot Venetien gebout wierdt, en ſcheut vry was voor alle buſſen: Wiens gelijk men mede voormaels in Portugael heeft gezien, gelijk *Richterus* gedenkt.

Op 't jaer 1637 is in Engelant een ſchip gebout geweeſt, 't geen hielt duizent ſes hondert en zeven en dertig tonnen, wiens kiel zoo zwaer was, datze moſt geſleept werden, van 28 oſſen en 4 paerden.

Veel ſchelen hier van de ſchepen, die de Schotten eertijts bouden, welke men op den rugh over lant koſt voeren, gelijk de Schrijvers van Schotlandt melden.

Frontinus verhaelt van *Cæcilius Metellus*, hoe hy zeer aerdigh vlotten bereide, van toe-geſlaegen tonnen (wanneer hem ſchepen ontbraeken,) daer hy Elefanten over zee mede voerde. *Lib. 1. c. 7.*

Als Paus *Pius*, de tweede, den Roomſchen ſtoel bezat, heeft men gevonden, in het Numidiſche meir, twalef vadem onder waeter, in't ſlijk, een ſchip, lang dertig voet; wijt na behoren; gebout van Cypres, en van Larix of lorkenhout, ('t geen een zeker ſlag van pijnboomen hout is,) 't welk tot zulken hardigheit was gekomen, dat ter nauwer noot verbrant, of verbrooken koſt werden. En ſchoon dit ſchip veertien hondert jaeren onder waeter hadde gelegen; zoo koſtmen echter de minſte verrottinge daer aen niet beſpeuren. Buitewaerts was het met hars overſtreeken, en met een korſt overhaelt, uit zeeker pap van leem en yzer onder een geklenſt; welk konſt van mengen nu verborgen is: dogh zoo andere willen, is deze konſt van geen yzer en leem, maer van zwart pek en leem te zaemen gekneet geweeſt.

Een ſchip onder waeter gevonden van ongemene hardigheit.

d'Overloop was bekleet met papier, linnen, en lóde plaeten; met kopere vergulde ſpijkerkens, en de boorden genagelt.

Dit ſchip, een wonder, bevond men zoo dicht, dat zelf geen droppel in zijn geſloten ruim door gezijpert wierd gezien. Het had de lengte van een out drie riem-ſlag-ſchip, en de wijte van een hulk.

In het ruim, zagmen de wanden met fijn fluweel, van orangie verf bekleet, en in de midden, op den bodem, een koperen koffer, door vier zwaere ringen aen het kolzem vaſt gehegt; welk geopent, een aerde kruik vertoonde, die met een goude plaet gedekt was, en gevult met aſſche. En om dat men de naem *Tiberius* op loode plaeten tegent boort meermalen geſneden zagh, meint men dit de begraef-plaets van dien Keiſer geweeſt te zijn.

't Geen de aſſche van Tiberius opſloot.

Tempels heeft men oulinx op ſchepen

pen zien gebouwt, *Jupijn* ter eeren, Hooft-Godt der Heidenen.

De vloot van *Kleopatra*, welker schepen zijde zeilen en gulde wanden hadden, mochten te recht een welluft vloot genaemt werden.

In Portugael vont men eertijts een schip, 't geen drie hondert zwaere buszen voerde, en daerom Kaketogo geheten.

Koningin *Zemiramis* bragt vier duizend schepen te waeter, tegen d'Indiaenen, alle van riet, teen, en beestenhuiden gemaekt: ieder gemant met tien of twalef mannen.

In Britanje eertijts, en andere noorder geweslen, haeldemen een korst van potaerde of klei, over de horde en ledere Zee-schuiten heen; die men 's winters toevouwde en wegleide.

Niet verre van Muyden, zeer diep onder d'Aerde, heeft zig, voor veertig jaeren, een scheepken uit een boom geholt vertoont: het hadde roei-bankjes, voor en achter, en een steven zeer duidelijk.

Het Schip Baris in groote waerde.

D'Egyptenaers hielden het schip *Baris* in zulken achting, dat zy over geen onheil zigh zoo ontzetten, als dat het schip *Baris* in zijn vaert belet wierd: ook was het de grootste vloek, die de vyanden hun toewenschten, dat het schip *Baris* mogte gestut werden: waer over zy dickmael daer mede gedreight zijn geweest. Men meint, dat zy in dit schip hunne lijken ter aerde bestelden; andere zijn van gevoelen, dat men de misdadige hier mede voor de rechtbank bragt.

Daer was een Feest-dagh jaerlijx in Egypten, op den welken men 't af beeltzel van *Baris*, langs den Nijl, over lant op een slede omvoerde, stadt in, stadt uit met groote prael en Godtsdienstigheit; en juist ten tijde, wanneer de Nijl aenvong te wassen. Het wierd, na veel omdragens, nevens *Isis* in den Tempel nêer gestelt: en zulks geschag om vrugtbaerheit te verwerven.

De Koningh van Spanjen ruste in 't jaer 1588 zoo een geweldige vloot uit, dat hy daer mede geheel Engeland en Nederlant meende af te loopen, 't welk hem jammerlijk misluckte: dees te beschrijven met al haer toestel, vereisten een geheel boek: ziet daer van by *Meteren* en andere. Men paste zeker oude voorzegging, van voor lange gedaen, op den uitval dezer zeemacht, die dus luide:

Het jaer duizent vijf hondert tachentigh en acht,
Dat is het jaer dat wel betracht.
Gaet de werelt niet onder,
Zoo zal echter geschieden groot wonder.

Het getal dezer schepen bestont uit hondert en vijftig zeilen; voerende ontrent acht en twintigh duizent mannen, behalven de vrye lieden en adel, die in groote menigte waeren. Dese schepen hadden op twee duizent zes hondert en vijftig stucken geschutten, en mochten laeden dertig duizent lasten.

De huidt der schepen was dik, onder vier of vijf voeten, en de borstweringen boven alle scheut vry.

Het ront-hout was met dick kabel gaeren bekleet, om niet aen stucken geschooten te werden.

Alle afgedeilt met kamers, kapellen, toorens, en diergelijk: wimpels en vlaggen waeiden daer ontallijk veel af. Zy voerden met zigh hondert en twintigh duizent kogels, twalef duizent pijpen waeters, en vorders alles naer behooren. Aenmerkens waerdigh is het, dat deze vloot gevolgt wierd, van een groot getal schepen, die niet als vrouwen en hoeren gelaeden hadden.

In het jaer elf hondert zeven en zeventig, als *Barbarossa* tot Venetien quam, om vrede met den Paus te sluiten, wierd daer een schip gebout, 't geen alle schepen in praght te boven gongh; vergult alomme buitewaerts: te midden in 't schip stont een zael, die met zijde stik-werken behangen was: het wierd voortgeroeit van twee hondert roeiers; met purpere kleden aengedaen, en genoemt *Bucentaurus*. Wiens gelijken noch heden in wezen is, waer in den Hertog jaerlijx de zee trout, met het inwerpen van een ringh.

Voor hondert jaeren quam uit Sweden een schip ten strijt, *Mageleza*, na zeekeren reus benaemt, wiens boord zo dikhuidig was, dat alle kogels daer op afstooten, en in smoorden: d'inhouten waeren met wolsacken gevult. *Hendrik* de achtste, Konink van Engelant en *Fran-*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00084

Francois, Konink van Vrankrijk, boude ſchepen om ſtrijt, in groote, doch wierden onbruikbaer bevonden. Te recht wierden deſe ſchepen by het ſchip Thalamegon, 't geen een halve ſtadie langh was, of 313 voeten, gebouwt van *Philopater*, vergeleken.

In Sweden zag men ſchepen, die 15 hondert man voerden, zoo *Olaus* getuight. *Lib.* 10.

Vyfde Hooftstuk.

Hoe men by outs al groote vlooten uitgeruſt, en verre ſchip-vaerten aengereght heeft.

Seneca, cap. 13. de brevitate vitæ.

Koophandel hebben de Romeinen gedreven, van voor aller gedachten af.

K*Laudius* was d'eerſte, die de Romeinen ried, oorlogs halven, ſcheep te gaen. Maer om koophandel te drijven, en waeren te venten, vint men in de oudtſte gedenk-ſchriften, dat zy al heel naer Indiën, met groote vlooten, hebben gevaeren. *Berenice*, gelegen aen de roode inham, diende hen hier toe voor zee-haven; daermen de goederen op kemels gelaeden bragt, en weer andere haelde. Deze togt geſchiede jaerlijks, in 't voorjaer: en de lantreyze liep ten einde, voor 't opgaen van de hont-ſter.

Het anker wierd ter eerſter-mael, om te ververſchen, voor *Canan* of *Ocelis* geworpen, plaetzen in Arabie: daer naer te *Muziris*, nu *Anor* genaemt, 't geen d'eerſte bequaeme haven in Indiën was. Van hier tògenze na de koopſtadt *Becare*, in het lantſchap *Cottona*. Op de weerom reis, lietenze in Winter-maent de zeilen in Indiën vallen, kozen den zelfden wegh, en deden de zelfde plaetzen aen, als in de heen-reis tot aen *Berenice* toe; van waerze met de goederen weder over lant toogen, tot aen de midlantſche Zee; daerze die weder inſcheepten, en ſtaeken over naer Italien. D'inkoop van de lading, in Indiën, beliep 's jaers omtrent een miljoen, en twe en vijftig rijxdaelders.

Men heeft Oulinx het nauw van de Straet door gevaeren.

Strabo getuigt, dat de *Feniciers* de zuilen van *Hercules*, heden de ſtraet Gibralter, voor-by voeren; en in 'tmidden van *Africa* ſteden bouwden, kort nae 't beleg van Trojen.

Plato zegt, dat men van outs een eilant bevoer, buiten de engte van de midlantſche Zee, grooter als Aſia of Africa, 't geen voor America, gehouden ſchijnt te moeten zijn.

Julius Solinus getuight, dat men van outs, voor menſchen geheugen, de zee van Indiën, tot Spanjen toe bevoer. Van d'outheit der Zeevaert, ziet breder by *Pierre de Medicine*, Spagrnol in zijn boek, *l'art de Naviger*: en van het eilant, buiten de nauwte van Gibralter, *Stypmannus* in 't brede. *Cap. 3. part. 2.*

Van *Theſeus* en *Perithous*, wierd verzierd, hoe zy in den Hel geweeſt hadden; welk verdichtzel zijn oorſpronk nam, uit den zeer verren Zeetogt, dien zy gedaen hadden in onbekende landen.

Neco trägt een vaert te graven, tuſſchen de Nijl en de Arabiſche inham, zend ſchepen na Indiën, door 't nauw van de ſtraet.

Neco Koningh van Egypten, nae het ſtaken van de Nijl, met den Arabiſchen inham te vereenigen, daer hy reets groot gelt aen geſpilt hadde, beval aen zijn vlootvoogden, uit Indiën, d'engte van Gibralter op te zoeken, en door dien weg t'huis te komen: 'tgeen zy deden, na een tocht van drie jaeren, eenen herfſt onderwegh ſtil hebbende gelegen, om te oegſten, en kòren te verzaemelen, voor leeftoght op de reis. Dees *Neco* leefde zes hondert en vijf jaeren voor de geboorte des Heilants.

Xerxes zont een ſchip met ter doot verwezen mannen, door 't naeuw van de Straet, om naer Arabien te varen: die ſchip-breuke leden, en landen weinig vorder als het hooft van goede hoop: van waer zy te lande naer huis togen.

Te Rhodus, heeft men eertijts een vloot van duizent Koopvaerdy-ſchepen te gelijk in Zee zien ſteeken, behalven de genen, die hen tot gelei dienden: ja *Rivius* melt, dat daer zoo een ſterken vaert zy geweeſt, dat de zee, tuſſchen Rhodus en 't vaſt landt, gelijk als beſlaegen met

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00085

schepen zagh. *Amilcar*, gebieder der Penen, dede een vloot toeruſten van vijf duiſent ſchepen, om Sicilien te beſtooken, die hy binnen drie jaeren klaer hadde.

Darius ſtierde een vloot ſchepen den ſtroom *Indus* af, door Zee, tot in het Roode Meir: die hem kontſchap van Indien braght: waer op hy d'Indiaenen aenviel, en t'onderbragt.

Getal der ſchepen in 't beleg van Troyen.

De vloot der Grieken, die Trojen beſtookte, beſtont uit duizent weerbare ſchepen, zoo *Seneca* getuigt: ſchoon andere het getal alleen tot op twee of drie hondert verkleinen, onder beſtier van verſcheide vloothoofden; ieder had zig gewapent na zijn vermogen; waer van by *Hyginus* is te zien.

Ten tijde van *Julius Cæzar*, vont men in d'Arabiſche inham, ſtukken van geſtrande ſchepen; die, na het maekzel, uit Spanjen ſcheenen gekomen te zijn.

Strabo verhaelt, hoe zeker *Eudoxus*, vluchtende voor de gramſchap van Koning *Lathyrus*, in d'Arabiſche golf over ſcheepte, en te *Gades* in Spanjen belande.

Koningin *Semiramis* zelve begaf haer ter zee, om onbekende landen op te zoeken, en quam in Ethiopien, by de verbrande Moorejanen.

Diodorus verhaelt: hoe d'Argonauten, na dat zy 't gulde vlies gerooft hadden, uit de Zee *Pontus Euxinus*, den ſtroom Tanais opvoeren, aen wiens mont zy te lande traeden, en na weinig lant-reizens een anderen vloet ondekten, die hen in de Noort-zee leiden: 't geen by Dantzik, Riga of elders in d'Ooſt-zee (welke zee te dier tijt, de naem van Noort-zee, mede heeft gevoert,) vermeine geweeſt te zijn; want derve niet denken, zy de Wolgda langs, by het kout Archangel, de groote Noort-zee ingevaeren zijn geweeſt.

Xerxes vloot.

Xerxes vloot beſtont uit vijf duizend en vijftig zoo ſtrijtbaere als laſtſchepen, die alle door de Grieken met ſlechts drie hondert ſchepen wierden verſlaegen. Zijn lant en water-heyr beſtont uit achtmael hondert duizent weerbaere mannen, die waepen voerden, volgens *Diodoor*.

Getal van menſchen in zijn heyr.

Maer andere zeggen, dat het getal tot op twee milioenen, twee hondert en vijf en dertigh duizent, twee hondert en twintig beliep. Andere ſchrijveren weder reekenen acht milioenen, twee hondert vijf en dertig duizent menſchen.

Alexanders Scheepmacht.

Alexander bracht duizend ſchepen tegen d'Afrikanen in zee, heeft *Alexandria*, een ſtat aen den oever in de Midlantſche zee, tot een ſcheephaven geſtigt; in het drie hondert een en dertigſte jaer voor de geboorte van onzen Heilant. *Nearchus*, *Oneſicrite*, *Beton*, *Diognet*, en andere zijn Zee hopmannen geweeſt, die voor *Alexander* ſtreden, in d'Indiſche zeen: alwaer zy den vrybuiter *Dionides* bevochten, die op *Darius* zelve niet en hadde gepaſt.

Scheeps-toeruſtinge tuſſchen Romen en Karthago.

Hoe dapper de Scheeps-bouw voormaels heeft gewackert, ſtaet klaerblijkelijk te beſluiten, uit de hooft-zee-ſlaegen, tuſſchen die van Romen, en Karthago bedreven. In de eerſten ſlag bragten de Romeinen hondert en zeſtig welbemande galeien t'zee, in zeſtig daegen toegeſtelt; hoewel plomp van maekzel, om dat het d'eerſte krijgsvloot van aenzien was, die zy toe hadden geruſt. En dit geſchagh, als *L. Valerius Flaccus*, en *Atacilius Kraſſus* Burgermeeſteren waeren. Hier tegen zonden de Karthaginenzers hondert en dertig ſtuks ſchepen, licht en bequaemer om te ſlaen; alzoo zy de konſt van Scheep-bouwen langer hadden geoeffent.

De Romeinen bedachten nu zekere nijptangen, daer zy hun vyants ſchepen, van wien zy veracht wierden, om haer grofheit, mede nepen, vaſt hielden, en zoo verwonnen, die, door het te zeer naederen uit verwaentheit, meeſt alle dus gegrepen en verſlaegen wierden. Zeven duizent mannen bequaemen de Romeinen gevangen; dooden drie duizent, met veroveringh van vijftigh ſchepen, die zy behouden binnen bragten.

Namaels in het twede hooft-zee-gevecht, tuſſchen Romen en Karthago, bleef de zegen weder aen de zijde der Romeinen; welke drie en zeſtig ſchepen tot buit bejoegen. D'eerſte

ſlag

ſlag viel voor in het vier hondert vier en negentigſte jaer na Romens opbouw: de tweede ſtrijt geſchagh drie jaeren daer nae, en in het derde gevecht, viel den Romeinen te beurt onder te leggen; meer dogh verſlaegen door weder en wint, als door handen van hunnen vyand. Zy verlooren hier vier hondert en dertig galeien, 't geen de Karthaginenzers het hooft dapper op dede ſteeken, voornaemlijk, om dat zy geen meer als twee hondert ſchepen, te dezer tijt hadden gewaegt. Ook keerde de kans voor de vierde maele niet; want de Karthaginenzers ſloegen in vollen ſtrijt, met negentigh ſchepen, onder den vlootheer *Adherbal*, tegen zes hondert Romers. Dertigh Roomſche ſchepen ontſnapten ongeſchonden, alleen den dans: drie en negentig wierden te Karthago opgebragt: de reſt gong te gronde, of ſtieten tegen de rotzen aen enden. Twintig duizent Romeinen raekten gevangen, en acht duizent wierden gevelt: d'overwinnaers daer en tegen leden weinigh of geen ſchaede. Vaſt met gelijken neerlaegh was den ſtrijt ter vijfdemael. Want men ſchrijft dat de Romeinen, by ſtorm, twee honderdt en vier tachentig ſchepen verlooren, alle hun *quinqueremes*, ofte vijf roei-rei ſchepen, en daer by over de hondert duizent menſchen.

Van een anderen grooten Scheepsvloot, ziet by *Xenophon*. Die van Karthago, ſcheenen nu het gebiet ter zee te zullen bezitten; ten waer de zeſte en laeſte ſlagh den toeſtant hadde verzet; want toen vielen de Romeinen weder boven en veroverden hondert en vijf en twintigh Kartaagſche ſchepen, boorden 'er drie en ſeſtigh in de gront, verſloegen veertien duizent mannen, en brachten twe en dertig duizent gevangenen op. Hier mede eindigde de krijg, die vier en twintig jaeren hadde geduert: en dit geſchag in het vijf hondert en elfſte jaer na Romens opbouw.

Lib. 4. Hellenicorum.

Tacitus zegt van de *Suiones*, een Volk by Rugen; in d'ooſt-zee, dat het, behalven man en waepen-rijk, ook vloot en ſcheep-rijk zy geweeſt.

De Britten, zoo *Plinius* in zijn vierde boek zegt, hebben langh voor zijnen tijt het eilant *Mictis* bevaeren, en de Franſche landen, tegen hen over gelegen. Ook dat de Noormannen, na Thulen of Yslant, met geheele vlooten jaerlijks pleegden te vaeren; daer zy ſedert een onnaſpeurlijke tijt, heerſchers zijn geweeſt.

De *Chaucers*, zegt *Tacitus*, in zijn negende jaertijt boek, een duits volk, pleegden met licht vaertuigh, onder hun vloot-voogt *Gannaſcus*, die een *Caninefas*, of Noort-hollander was, groote rooverye op de Franſche kuſten, daer zy lieden zeer vermaert door zijn geworden.

Men vint in de Vrieſche hiſtorie; hoe zeker Hollantſch Zee-roover *Wimarius* genaemt, acht jaren langh op zee roofden, met een groot aental ſchepen, en menichte van Hollandſche, Vrieſche, en Vlaemſche ballingen.

Nazarius getuigt, dat de Franken, of Hollanders en Vrieſen, die hy zegt dappere krijgslieden geweeſt te zijn, het Spaenſche lant te waeter over den grooten Oceaen quamen beſtooken: die ook den Romeinen, toen *Diocletiaen* het opper-beſtier hadde, zeer laſtigh te waeter vielen; gelijk *Mamertius* gedenkt; want volgens *Klaudianus*: *Nec littore toto, prospicerem dubiis, Venturum Saxona ventis:* dat's, en men konde by wispelturige winden van ſtrant den Sax niet zien komen: onder welke Saxen de Vrieſen, Groeningers en omleggende lantaerd gerekent zijn geweeſt. Van deze ſtoffe ziet by den vermaerden *Valturius*, die veele gedenkwaerdige Zee-tochten en ſlaegen ophaelt, in 't brede.

Breet ſpreekt *Sidonius Apollinaris*, in zijn zeſte brief des achtſten boek, van de roverye en ſterke zeetochten der oude Saxen: die nevens de Franken, van de Hollantſche ſtranden afſchepende, wijt en zijt de Zee-kuſten in roere ſtelden. *Zoo menig roeier*, zegt hy, *als ghy ziet, zoo menigh vloot-voogt, en opper zee ſchuimer denkt voor u te hebben. Zy gebieden, gehoorſaemen, en*

Oude Saxen harde Zeelieden.

onderwijzen alle te gelijk: leeren het Zee-vaeren, en roven, van den minſte tot de meeſte: waerom het reden heeft, u te vermaenen, van wel op u hoede te zijn. Zy vallen onverdacht aen, zijn wreet, vlieden voorzichtig, maeken weinig werk van hun tegenſtrevers, en vellen den onbedachten ter neer. Zoo hy jaegt, hy onderhaelt: zoo hy vliet, hy ontkomt. De geſtaedige ſchipbreuke verharden hen, zonder zich oit t'ontzetten: zy hebben niet alleen kennis met het gevaer der zee; maer zonderlijke gemeenſchap. Onwêer is hen voordeligh; want dan overvallen zy eenen geruſten vyant, en ſtilte ſtrekt hun tot winſte: want zy dus van een machtiger vyand niet betrapt konnen werden. Met vreugde ſtaenze gevaer uit, te midden van de onbezuisde golven, en blinde klippen, op hôpe van een goede uitkomſt.

Van deze zelfde Saxen ſpreekt *Marcellinus* aldus: boven alle vyanden zijn de Saxen te vrezen, om hun raddigheit. De ſchepen dezer Saxen of Nederlanders zijn overtrokken geweeſt, met buffelfs huiden, en opgehaelt met leenige en buigzaeme houten, hoewel ſtijf opgeſpannen. *Seſtus* zeit daer van aldus: *Navigia junctis ſemper aptant pellibus: Corioque vaſtum ſæpe percurrunt ſalum.* Op duits gezegt: Zy maeken ſchepen van by een gevoegde vellen, en zeilen met de huiden over de woeſte Zee.

Maer de kielen dezer vaertuigen wierden van ſtevigh hout gemaekt, gelijk *Cæſar* getuight: de rijzen, daer menze van t'zaemen vlogt, gewijkt, om des te buigzamer te zijn. De geſtalte des ſchips, voor en achter, was eenderley: de riemen wierden over en wêer geleit: zeilen gebruikten zy zelden: op hunne riemen alleen togen zy over zee.

Het Zee-vaeren der ouden kreegh zijn grootſten krack, als het Romeinſche gebiet verminderde, de vreemden Italien verwoeſten, en de ſtoel na het Ooſten vervoert wierdt, tot dat eindelijk de Venetiaenen weder 't hooft te waeter op ſtaeken, en na Alexandria voeren, daer zy hun waeren te lande brachten, en aen de roode Zee weder ſcheepten, en na Indiën toogen, wien d'andere Europiſche volken zijn gevolgt.

Edward, de derde Koning van Engelant, belegerde Calis, met een vloot van duizent ſchepen, 't geen *Hendrik* de zeſte Bolonie met gelijken getal dede.

In 't jaer 1234, is *Willem*, Heer van Egmont, naer Stadinger-lant verreiſt, (want de Stadigers ongelovig waeren,) met drie hondert ſchepen, Graef *Floris* te hulpe. Siet hier van de Chronijk van *Egmont*.

Henrik Rantzou verhaelt, dat de Koningh van Denemarken op 't jaer 1587, meer als zes hondert Hollantſche ſchepen in de Sont aenhielt, die alle op een dagh het vlie waeren uitgezeilt.

Waer mede dan genoegzaem beſloten werd, dat men oulinx ſtaet van het ſcheeps-bouwen gemaekt heeft; en verre van honk heeft derven ſchepen.

SESTE HOOFTSTUK.

Wat d'ouden waergenomen hebben in 't bouwen van hunne ſchepen: hoe zy die toetakelden en vercierden.

Matelijk groote ſchepen de bequaemſt ten ſtrijde.

VOor al ſloegen d'ouden acht op een matelijke groote, in het bouwen van hunne ſchepen. Al te groote ſchepen vallen zwaerlijk te beheeren: al te lichte vaertuigen zijn zwak, werden licht ontred, en konnen klein gewelt doen.

De ſchepen, die uit bevel van *Antonius* en *Cleopatra* wierden gebouwt, hadden geen grooter vyand als hun eigen zwaerte. *Florus* zeyt van haer, dat zy niet door zee quamen, als met een groot gehuil of geraes van waeter, en gewelt van winden. Romeinen, zoo wel als Grieken, trachten hunne ſchepen zoo licht, als doenlijk en dienſtig was, te maeken, om den vyand des te ſnelder te konnen vervolgen, en de voorſten in 't loopen te zijn: als het de noot vereiſte. Een ſchip hadde dikte genoegh, als 't wêer en wint vaſt was: pijl en ſteen koſt weerſtaen, en beſtendigh was om 's vyands kopere nebben af te wijzen. Sterkte, om kogels te verdouwen, of

zwaere

zwaere donderbuſſen te draegen, quam hun niet te ſtae. Men verkoos dan licht, doch vaſt hout, tot den ſcheeps-bouw, 't geen op zijn tijt gehakt, droog en welbelegen was. Hier in begongen de Romeinen dikmael groote misſlaegen, dat zy het hout velden, en dat aenſtonts onder de bijl bragten. *Cæzar* klaeght hertelijk over de zwaerte zijner ſchepen. *Ulyſſes* zagh beter toe, die zijn ſchepen van welbelegen denne, boswilge, tamme-pijn, en elſt timmerde. Het hout wierd in de herfſt gevelt, en zulks binnen een tijt van acht daegen.

Lib. 1. bel. Civ.

Spijkers, daer de ſchepen mede aen een geklonken waeren, vant men by hun meer van koper gegoten, als van yzer geſmeet.

Een korſt werd over de ſchepen van was gelegt, of van kalk

In ſtee van teer, begotenze de ſchepen met heet was; of beſtreekenze met toegemaekte kalk: daer dan een verw opgeleit wierd, na welgevallen van de meeſter, 't zy root, geel, groen, &c.

Een ſchip, eerſt gebouwt, wierd in een dok, of elders een tijt lang vertuit, om te beſterven; want zy oordeelden, de varſche ſchepen lichter lek wierden, als die belegen waeren.

Als een ſchip afloopt is het heylige dagh.

Als een ſchip af-liep, wierd het zoo wel als de timmerman ſelven met vreugt-kranzen om-hangen: het wierd deezen of genen God toegewijd, 't geen een Prieſter met vele gebaeren te wege bracht, die dan een brandende Fackel in zijn hant hielt; met brandende zwavel, hier toe vermengt met eyers. Voor aleer de nieuw gebouwde ſchepen wierden gebruikt, toetſte men haer, om van haer ſterkte, zwaerte, vlugheit in 't varen, &c. verzekert te zijn; gelijk de roeiers ſteets mede geoeffent wierden, zoo in roei-ſpelen, als anderzints.

De ſchepen wierden of platbodemt of gekielt gemaekt. De lijf-houten en ſtutten noemden zy ribben, die uit een ſtuk gemaekt wierden, als 't doenlijk was.

Weinig boven den bodem, of kiel, quam een zoldering, of laege verdieping, 't geen hun voor een durk diende, om het indringend waeter te bergen; waer op zy weder een loze kiel leiden. De ribben wierden in de kiel, met knies wel vaſt gelegt. Het binne-werk was zeer licht opgehaelt. Buiten om langs ſcheeps leidemen houte zomen, twee of drie hoog, om 't ſchip te binden. De riem-gaten, in het boort, konden met dexels geſloten werden. Achter, voor 't verblijf des opperhoofts, was een ingang van een halfmans hoogte in het boort gehakt. Op het voorhooft van 't ſchip, zagmen dikmaels gedaenten of wezens van Goden, en Godinnen ſtaen. Twee voorſtevens droegen eenige ſchepen, 't geen een vont van *Minerva* was.

De ſtier-plegt, en de hut, of kajuit, reezen hoog na achteren op; doch in 't gevecht wierd het dak en de zijdelplanken nedergelegt. *De Koning*, zeit *Arrianus, liet zijne tente afnemen, als hy in de vloot quam, op dat ieder hem zoude zien.* Dees hutte komt by de ſchrijveren dikmael voor, onder den naem van eet, of ſlaep-plaets. Zy was veeltijts met brant en ander ſchilderwerk van binnen opgemaekt, en gewijdt: derhalven die iets af te bidden had, zigh daer vervoegde. Waerom ook de Latijnen dit Schips-deel, den bynaem gaven, van *eerwaerdig:* welke ook noch tot op heden, by d'Italiaenen gelijk als voor een vry-plaets gehouden werd. De maſten koſtmen in meeſt alle ſchepen nederleggen, gelijk als uit *Rhodii Argonautica* te beſluiten is.

Om de vyanden ſchrik aen te brengen, en den ſwakken eene ontſteltenis, toide men de ſchepen oulinx zeer aenzienlijk toe. Al zedert de tijden der Trojaenen wierden de boegen vermilioen root geverwt, welke verw het zeewaeter beſt verduurt: of ook wel zeegroen aen voorloopers en kontſchaphaelders, om des te minder verkent te werden: naerdien root, of wit, 't geene mede hier toe gebruikt wierd, te veel afſtak.

Hoemen de ſchepen verwde.

Te *Smirna* werd zeker leem gevonden, 't geen van outs veel gebruikt wierd, om de ſchepen mede te verwen. Ten tijde van *Plinius*, had men daer een pap toe, van loot, ceruis, en edik. Uitgebrande marmer, hamerſlag en kaiſteen, getempert met edik, gaf een pap, daer mede men de ſchepen beſtreek.

Schilder-konſt wierd op de ſchepen ingebrant, voortijts: een konſt, die nu

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00089

verlooren is. *Plinius* zeght, dat het wasch, 't geen op de schepen gedropen wierd, zeer heelzaem zy geweest, als het out was, en zoo lange op de huit gezeten hadde, tot het zee-zout daer in gedronken was.

Eenparig wierden niet slechts deze schepen geschildert, nae datze wel bestreeken waeren met vet van zekere Zee-gedierten; maer men vertoonde daer velerhande wezens op, van Goden en menschen. Hier stont een geele *Minerva*, daer een gulden *Apol*, ook *Castor*, *Pollux*, en de Zee-Godt *Nereus*. Ginder zagmen velerhande geschiedeniszen, gasteryen, brantmijten, strijden, huizen, hoven, kruiden, dieren, alderhande snakeryen, krullen en bloemen. Het gene, waer het schip zijn naem van droegh, wierd voor of achter aen geschildert: 't zy het Godt, mensch, beest, helmet, of eenigh ander merkteeken was.

Zopissa was het pek genaemt, daer de Zee-schepen mede gestreeken wierden, 't geen zeer heelzaem wierd gehouden: dit droop uit een boom: dien de bast hier toe geopent wierd, aen die kant, daer de son hem meest bescheen, een el hoog omtrent van de aerde af; waer van in 't brede op de genoemde plaets te lezen staet.

Plin. lib. 16. cap. 12.

In Indien weet men heden een pap te maken, van fijn gestooten riet, kalk, en olie, daer de schepen mede werden gestreeken; 't welk verrotting weert.

Een pap in Indien daer men schepen mede bestrijkt.

Achter op de schepen vertoonden zig gemeinlijk een vercierzel, pluimsgewijs, van uitgesnede berderen, wiens gestalte was als by letter A op de plaet hier nevens werd vertoont. 't Stak uit op d'achterstevens knop, ofte van het hooftmans tentken; waer weder een opgerechte stok tegens aen stont, daer een veel-geverwde wimpel omgeslingert afwaeide; uit den purperen altans, by die van Athenen. Boven de steven, tegen de rugge van voornoemde hutte aen, wierd veeltijts de borst en hals van een gans, of zwaen, in gesneden beelt-werk, vertoont. Deze vogels wierden voor waerburgen gehouden, van niet te gronde te zullen gaen: hierom wierdenze vertoont, en achter op gezet: 't geen de schepen, wiens hol den buik van de zwaen niet ongelijk was, gehele vogels dede schijnen te zijn: een zwaen in zee te zien, hielt men voor een gewis teeken van niet te gronde te zullen gaen. Vergult wierden deze halzen, of verzilvert, of ook slechts geverwt en gepekt. Als een schip zegen behaelde en een goede reis gedaen hadde, behong men het met laurier, eik, en klim, 't geen ook geschagh op het feest van de geluks Godin, wanneer 't zijn eerste tocht zoude doen, en anderzins.

De riem-gaten wierden buitensboort met een zoom omlegt, die de gestalten eens menschen ooge hadde. Schepen, die een vloot-heer droegen of die bestelt waeren om eenig heilig werk te verrichten, wierden zeer pragtig toegetakelt.

Schepen daer Godts-dienst mêe verricht wierd, en die een Vloot-heer droegen, wierden ongemeen pragtigh toegemaekt.

De vaertuigen, die de Priesters overvoerden na *Jupiters* vraeg-baeken, heeft men niet alleen verzilvert of vergult gezien; maer hunne nebben selfs verrijkt, met louter zilver, gout en elpenbeen: de spiegel, met edel-gesteente, en de zeilen met purper zijde geweven: die 's Keizers eer-namen droegen, wierden zeer kostelijk met draet-werk ingestikt. De riem-grepen waeren beslaegen met zilvere plaeten, en de touwen gedraeit van het fijnste katoen. De nebben, die scherp van yzer of koper voor uit staeken, vertoonden zig boven waeter, aen schepen zonder ballast: doch aen diep-gaende schepen meest onder 't waeters oppervlak: welke nebben of galjoenen, in de outste tijden, boven waeter en halfwegs-schips wierden gestelt. Dan als men zagh dat de breuke, dieze dus quamen te doen, zeer light herstelt wierden, heeft men die laeger doen zinken, om door het quetsen onder waeter, meer schade den vyand aen te brengen: hier van is *Aristo* te *Corinthen* vinder geweest. Dees was d'eerste, die scheeps-nebben of punten kort, laeg, en stevig dede timmeren.

Aristo maekt de nebben, bestendigh ten oorlogh.

Alle schepen wierden voor met koper of yzer beslaegen, om des te bestenden-

N°. 9. Pag. 38. 39. en 40.

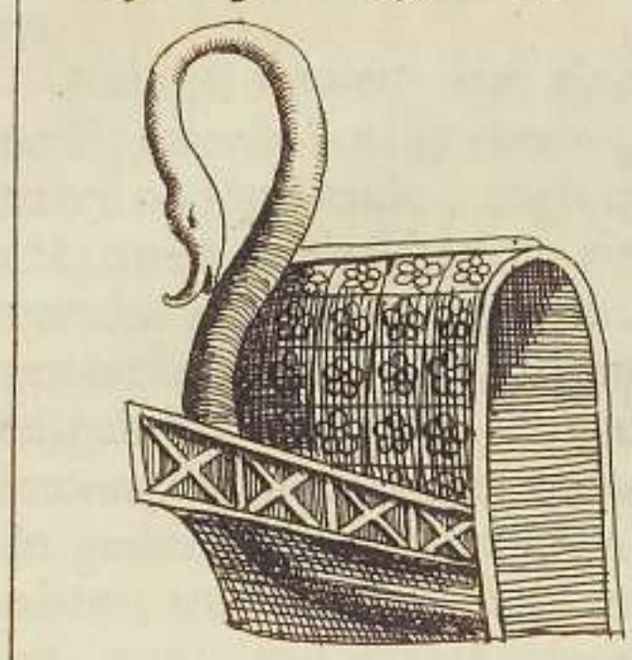

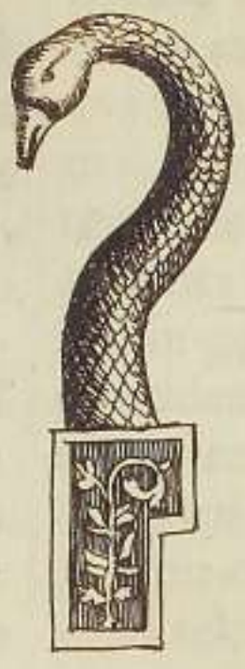

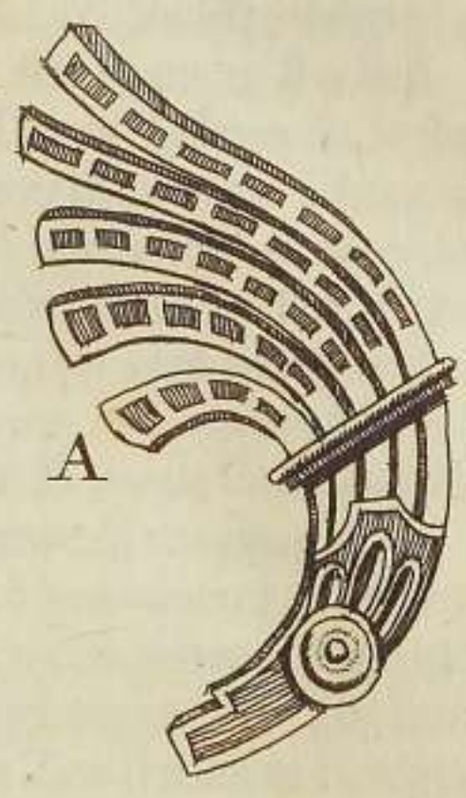

A

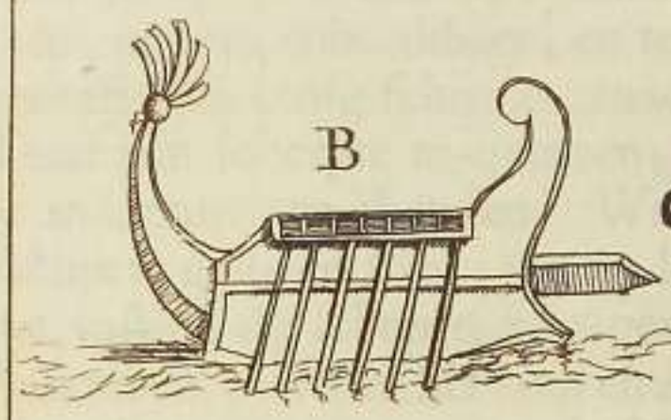

B

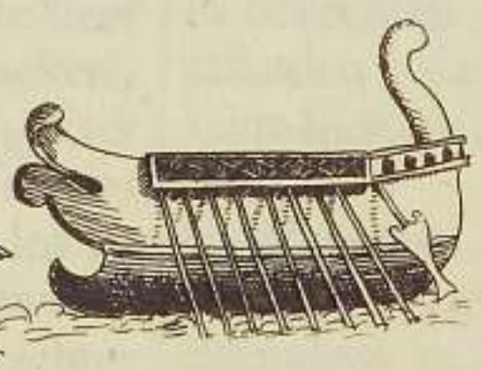

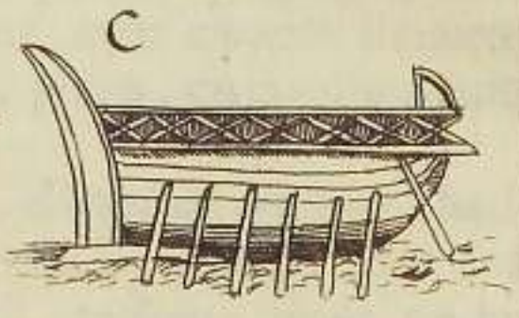

C

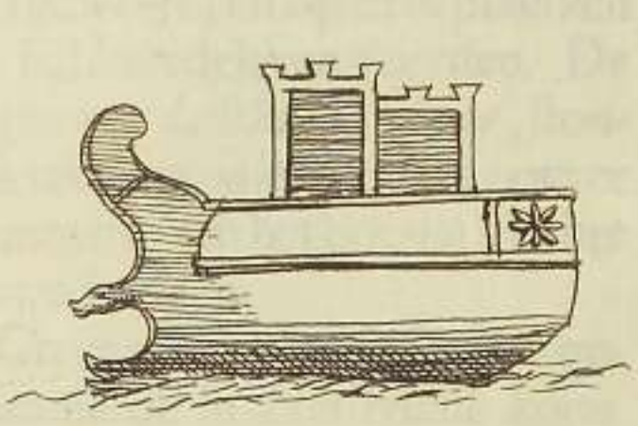

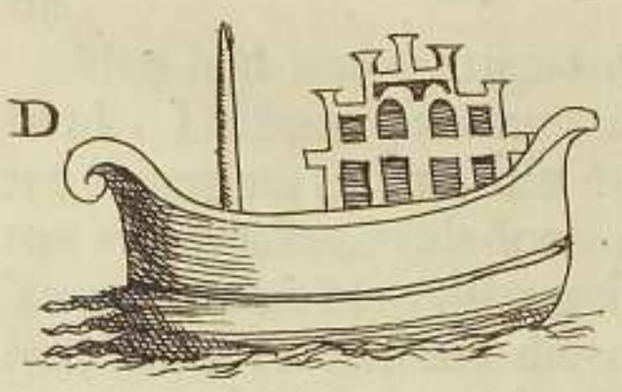

D

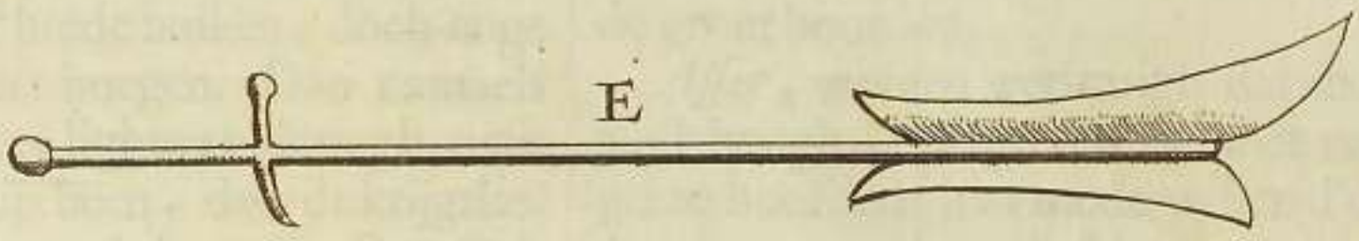

E

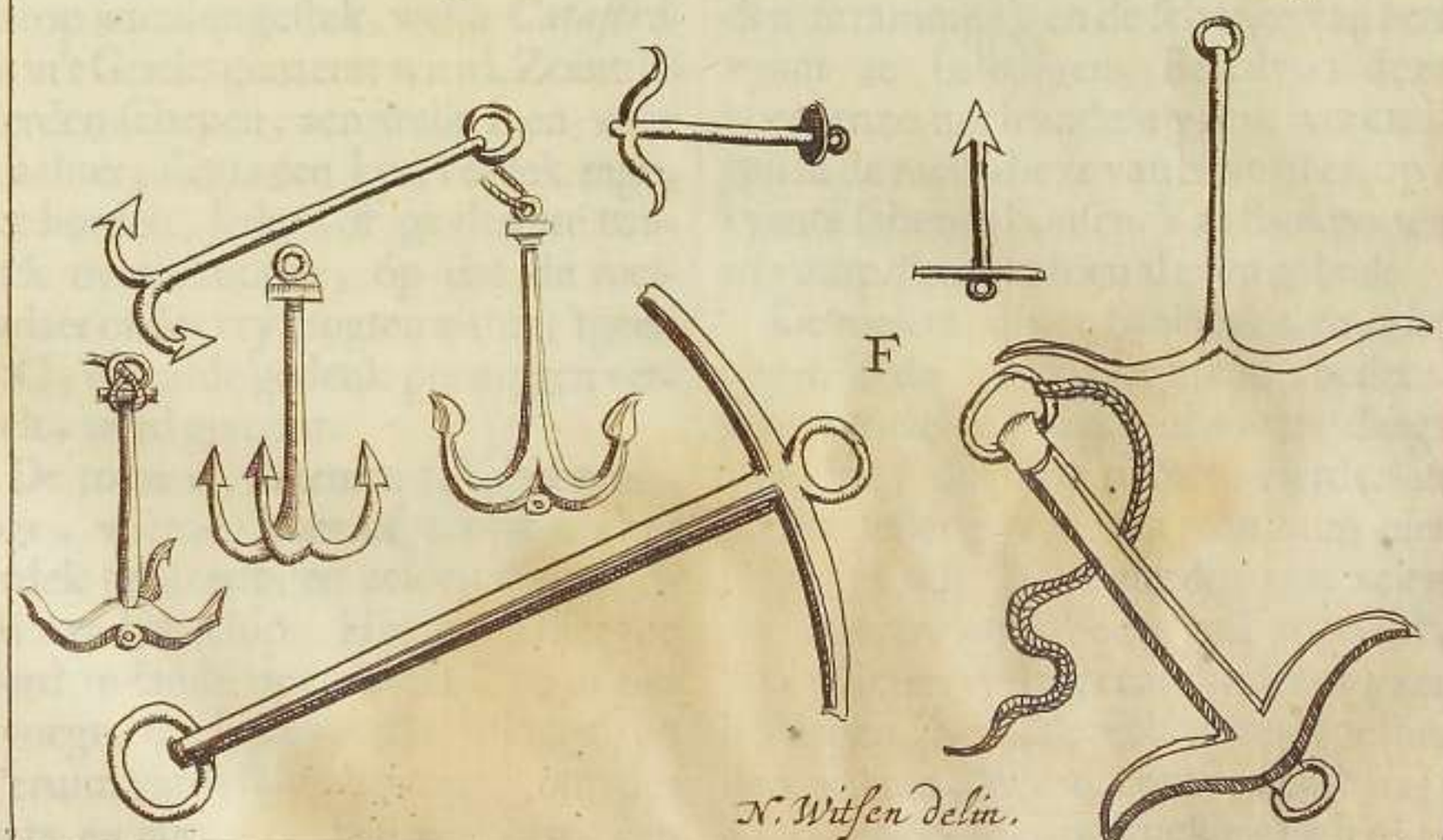

F

N. Witsen delin.

XVI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00091

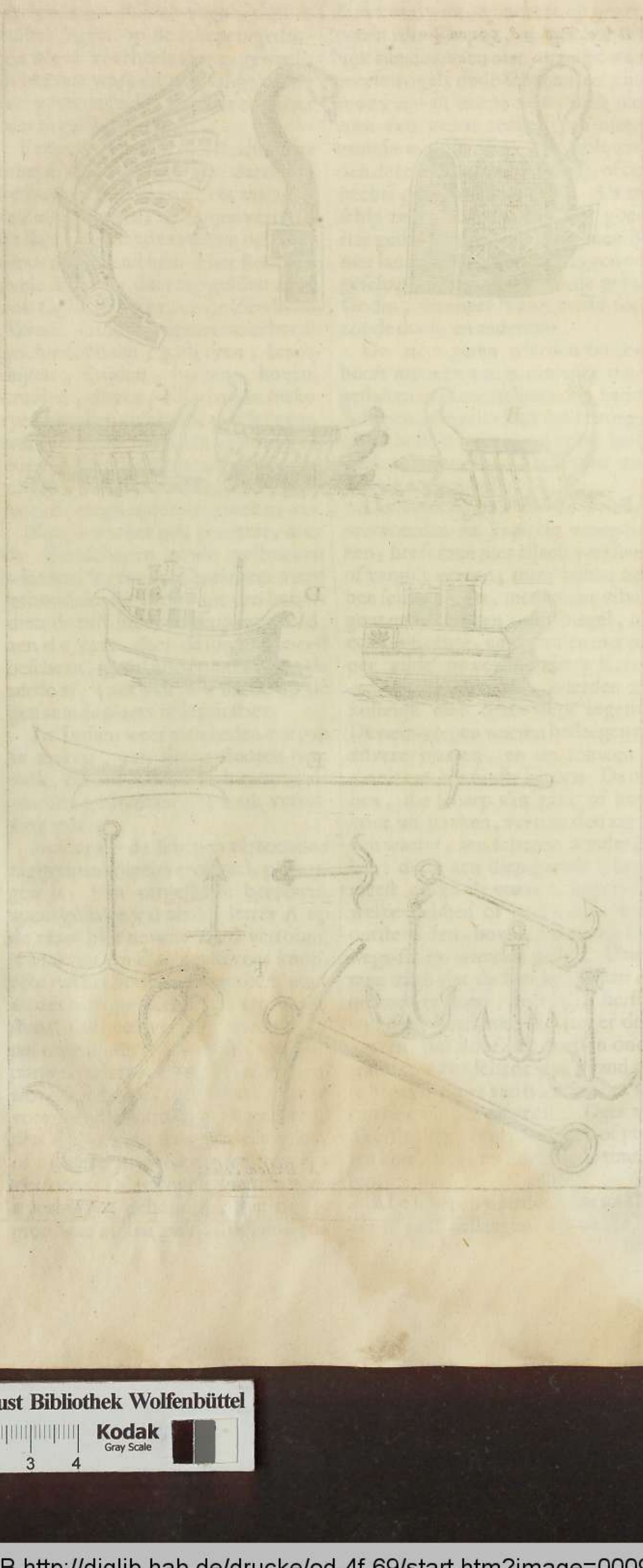

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00092

ſtendiger te zijn: wanneerze tegen lant of zant by ongeval quamen aen te ſtooten.

Oorlogs ſnuiten zijn driepuntigh meeſt geweeſt. Aen ligt vaertuig, ſchoon het ten oorlog diende, zagh men deze nebben niet. Vele ſchepen, vint men, voorzien geweeſt te zijn, met lange voor uitſtekende balken, boven de nebben, gelijk by letter B op de plaete werd vertoont, die, mijns oordeels, beweeglijk zijn geweeſt, en voor rammen hebben gedient, welke men uitſtak, en na zigh trok; want, zijn zy vaſt geweeſt, zoo zijn de puntige ſnuiten, die men gemeinlijk op de mumen daer onder ziet ſtaen, onnut, onbruikbaer, en te kort geweeſt, om eenig ſchip te genaeken, of met zijn ſcherpte te quetzen; daer zy anderzins toe dienden. Waerom vaſtlijk te geloven ſtaet, dat zy los en niet vaſt op de ſchepen zijn geweeſt.

Waer de krijgluiden ſtonden.

Voormaels wierd uit het voor en achter ſchip alleen gevogten: want de ſchepen open zijn geweeſt, en op dees plaetzen alleerlijk half-verdekken voerden. De voorboegen zeit *Lilius Giraldus*, ſtonden breet uit, en wierden van zwaer hout getimmert, om het botzen van het waeter te wederſtaen.

Maer *Germanicus*, zoo *Tacitus* getuigt, timmerde in Nederlant korte ſchepen, met brede buiken, doch enge voor en achter boegen. Dan namaels maektemen een lighte zolderingh, over 't geheele ſchip heen, daer de krijgslieden op wierden geſtelt, welke *Cataſtroma* in't Grieks genaemt wierd. Zomtijts wierden ſchepen, aen welk men voor en achter, ſlegts een kort verdek zagh, met horden, leder, of gevloghte touwerk overſchooren, op dat de roeiers daer onder vry mogten zitten: 't geen by C, uit oude gedenk-penningen verbeelt, werd getoont.

Scheep-toorenen.

De toorens, daermen te ſcheep uitvogt, wierden voor of achter op het verdek geplaetſt, en zelden in de midden van het ſchip. Het hout hier toe wierd te lande opgemaekt, en in een gevoegt; doch dan weder geſloopt, en in 't truim van 't ſchip bewaert, om, des noots en nuts, op het verdek tot een toorn opgeregt te konnen werden. Zomtijts, doch, wierdenze vaſt en voor altijt getimmert op de ſchepen. Om deze te vernielen, en was geen anderen middel, als daer vuur-ballen in te werpen, en de zelve zoo aen brant te ſteeken. *Alexander*, de Groot, belegerde de ſtadt *Tyrus*, te waeter, met grote ſcheeps-toorenen, die hy op vlotten timmerde. Het getal der Scheeps-toorenen, ſteeg nimmer hoger op, als tot het getal van drie, of zelden vier. De vertoonde geſtalten onder letter D, hout *Goltzius* ſcheepstoorenen geweeſt te zijn.

Meir-en binne-waeter ſchepen wierden vaek aen een gehegt; daer men dan groote krijgstuigen, en gevaerten op rechte; om Zee-ſteden te beleggen, en te bevechten, gelijk als uit verhevene eilanden: daer men zwaere ſteenen, vuur-klooten, pijlen, en javelijnen uitwierp.

Wanneer *Marcellus Syracuſe* hadde belegert, dede hy acht ſchepen aen elkandere vaſt maeken; waer op hy zwaere ſtorm en krijgstuigen opbouwde.

Men had zeeker krijgs-tuigen in gebruik, Delfinen genaemt: deze waeren ſcherp en ſwaer, die men aen de rees vaſt maekte, en, als doenlijk was, op 's vyants boort liet vallen: welke niet alleen 't volk verpletten, dieze raekten; maer ook de ſchepen ſchonden, en in de gront boorden.

Delphinen.

Aſſer, was een werktuigh dat in de maſt hongh, gelijk een ree met twee yzere hoofden: hier mede wiſten d'ouden te rammen, en de ſchepen van hun vyant te beledigen. Behalven deze voerdenze noch andere yzere werktuigen in de maſt, dieze van bove neer, op 's vyants ſchepen bonſen. Van ſtinkpotten en vuurpijlen was toen al geen gebrek.

De roeiers, die op banken zaten, niet ongelijk de hedendaeghſche roeibanken, vernachten daer; alwaerze daegs arbeiden; doch de riemen wierden in 't truim neder gelegt, als men huns niet benodigt was. Zy wierden met zelen en koorden aen 't boort vaſt gemaekt, met plaeten veeltijts van koper of yzer beſlaegen. Die van't rechtſte hout geſneden waeren, 't geen zonder quaſt was, en na het noorden overhelden, wierden voor de beſten gehouden. Om het water uit de riemgaten te weeren, zoo wier-

wierdenze met ruige beeſte vellen rontom de riem geſtopt. De roeiers kleden zich met ruyge boks vellen, zoo wel des daegs, als des nachts. De ſtuuren wierden, gelijk als de riemen, (wien zy ook niet ongelijk waeren, als de plaet by E uitwijſt,) aen de boorden gebonden wederzijts, gelijk zulks te beſpeuren is uit de Handelingen der Apoſtelen, alwaer ſtaet, *dat de ſchippers, die het ſchip, 't geen Paulus voerde, beſtuurden de roer-banden los lieten.* Ieder boort droeg'er een: of zy wierden een aen de voor en een aen d'achter-ſteven geplaetſt, in ſchepen, die geen verſchil van voor of achter maekten. 't Kleyn vaertuig had maer een ſtuur-bord, of riem, 't geen dan achter aenhong, daer men al wrickende mede ſtuurde.

Cap. 27:40 Het roer.

Op de maſten ſtonden korven, helmets gewijs, die met ſtrijders wierden vervult, wanneer men ſloegh, bekleet met ruige hontsvellen: op de maſten van Koopvaerdy-ſchepen de hoetjens van *Merkurius*. Het woort Maſt, of *malus* op 't Latijn, ſchijnt van het Latijnſche woordt *malum*, een appel, zijn oorſpronk bekomen te hebben: om dat, oulinx, op de toppen van de maſten ronde appels, knoppen of korven appels gelijk ſtonden.

Maſt-korven.

Ieder ſchip voerde binnen boort, twee of drie zwaere, en onder ſcherpe tuinſtaeken, die men binnens havens, of eenig baei, op ſtrant in d'aerde boorden, om de ſchepen aen te binden, of met yzer en kopere haeken, aen te ſlaen.

Trappen hongmen tegen boort aen, om in en uit te treden. De pompen, daer men het waeter mede uit het ſchip trok, wierden los mede gevoert, en in het ruim neder gelegt, tot dat men haer van doen hadde.

Pompen.

Wat de zeilen betreft, zy voerden'er onderſcheidelijke, hooge, en laege, voor en achter zeilen, geweven van hennip, vlas, ofte riet, ofte ook wel van bereide beeſte-huiden te zamen genaeit: in ſtilte zettenze een driepuntig zeil op, met het ſmalſte ent om laeg, en het breetſte om hoog. Haer geſtalte was ront, vierkant, of driehoekigh.

Zeilen.

Een volmaekte wijſe van zeilen te beſtieren, ontbrak den ouden even wel: zy hadden touwen, waer mede zy die omhaelden en over ent hielden, ook ſpaeken, daerze die mede uithielden.

Vreugde-zeilen wierden wit geverwt, andere graeuw ofte ook wel zwart.

Alexander M. was d'eerſte, die zijne zeilen beſchilderde, en zulks veel-verwigh. *Nero* deed hemels-blaeuwe en purper zeilen maeken, ook Kleopatra, bezet met zon, maen, en Hemels ſterren: daer van by *Plinius* ſtaet te lezen.

Men zette zeil boven zeil, zegt *Plinius*, en daer en boven noch voor, en achter zeil, en op zoo veel maniere terght men de doot.

Lib. 19.

De maſt ſtont in 't middel-punt van het ſchip, recht op. Wanneer men alleenig om te ſtrijden uit voer en niet om wegh te ſpoeden, wierden de zeilen thuis gelaeten; want men noit vogt met ſtaende zeilen. Touwen wierden by outs van ledere riemen gevlogten; doch namaels van hennip, papier, heeſter, boomſchors, en vlas, als hedensdaegs, ook wel van boom-blaeders, riet, ſpaenſche helm, verkens borſtels, en wilge teenen.

Touwen.

Navium funes ex Sparto olim, zeght *Plinius*: *ſpartum* is braem of helm gezegt. Rontsom de riembanken was een brede gang, om bequaemlijk van de eene bank tot den anderen te konnen gaen.

Ankers zijn voortijts gemaekt geweeſt van ſteen, daer na van hout, met kopere knoppen voorzien, om te beter in den gront te zakken, en de ſchepen ſtant te doen houden, en eindelijk van yzer. Men wierp d'ankers zoo wel voor als achter uit. Zy gebruikten ook groote korven, die onder ſpits uitliepen, welke men, met ſteenen gevult, buiten boort wierp, en voor ankers gebruikte: d'yzere ankers hadden eerſt ſlechts een erm, tot dat *Anacharſis* de tweede erm daer by ervont. Haere geſtalte was, als by de letter F te zien is. Zelden vint men ankers in d'oude overblijfzelen, met dwershouten verbeelt: twee echter ſtelle daer van ten toon, zoo die op oude gedenkpenningen vinde. Ringen wierden veeltijts op d'ankers ermen geklonken, waer van het gebruik, men beter giſſen, als voor vaſt weten magh. Het nevenſtaende vond ik in de Franciscus Kerk,

Ankers.

Act. 27.

tot

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00094

Nº. 10 Pag 41. 42.

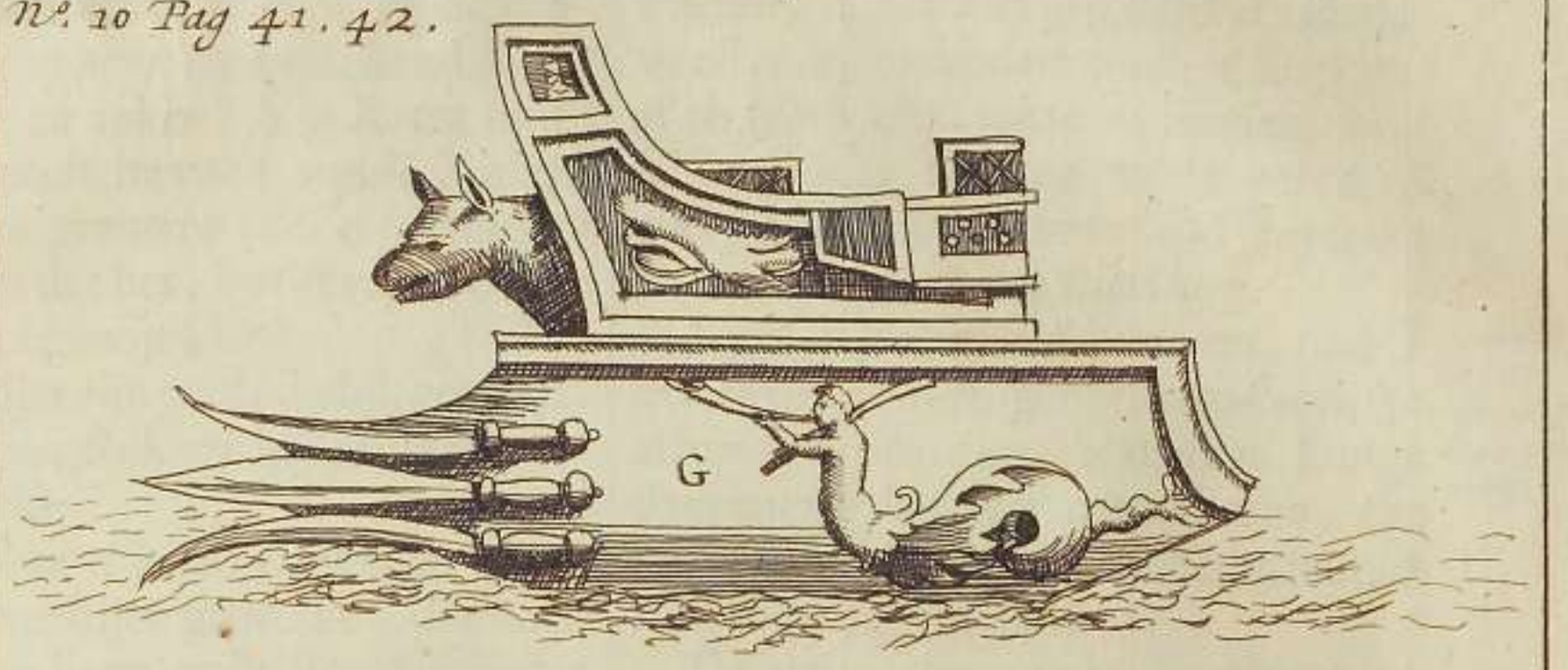

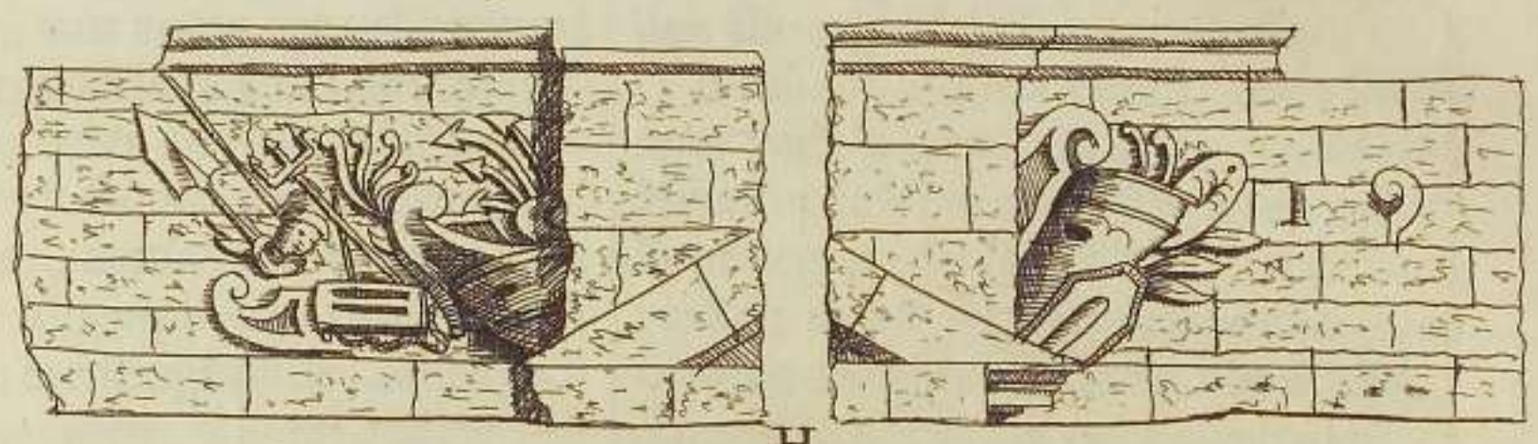

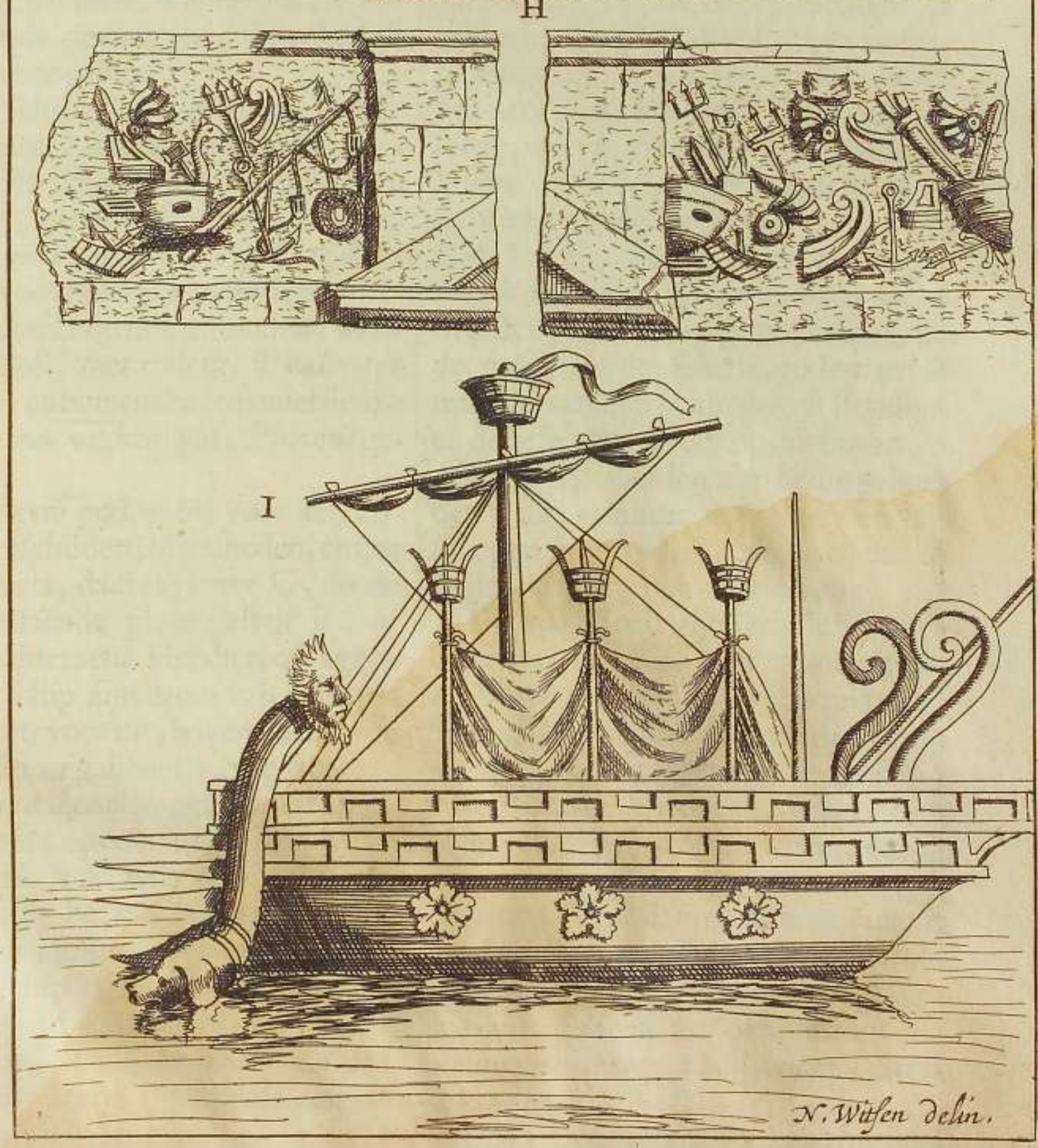

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00095

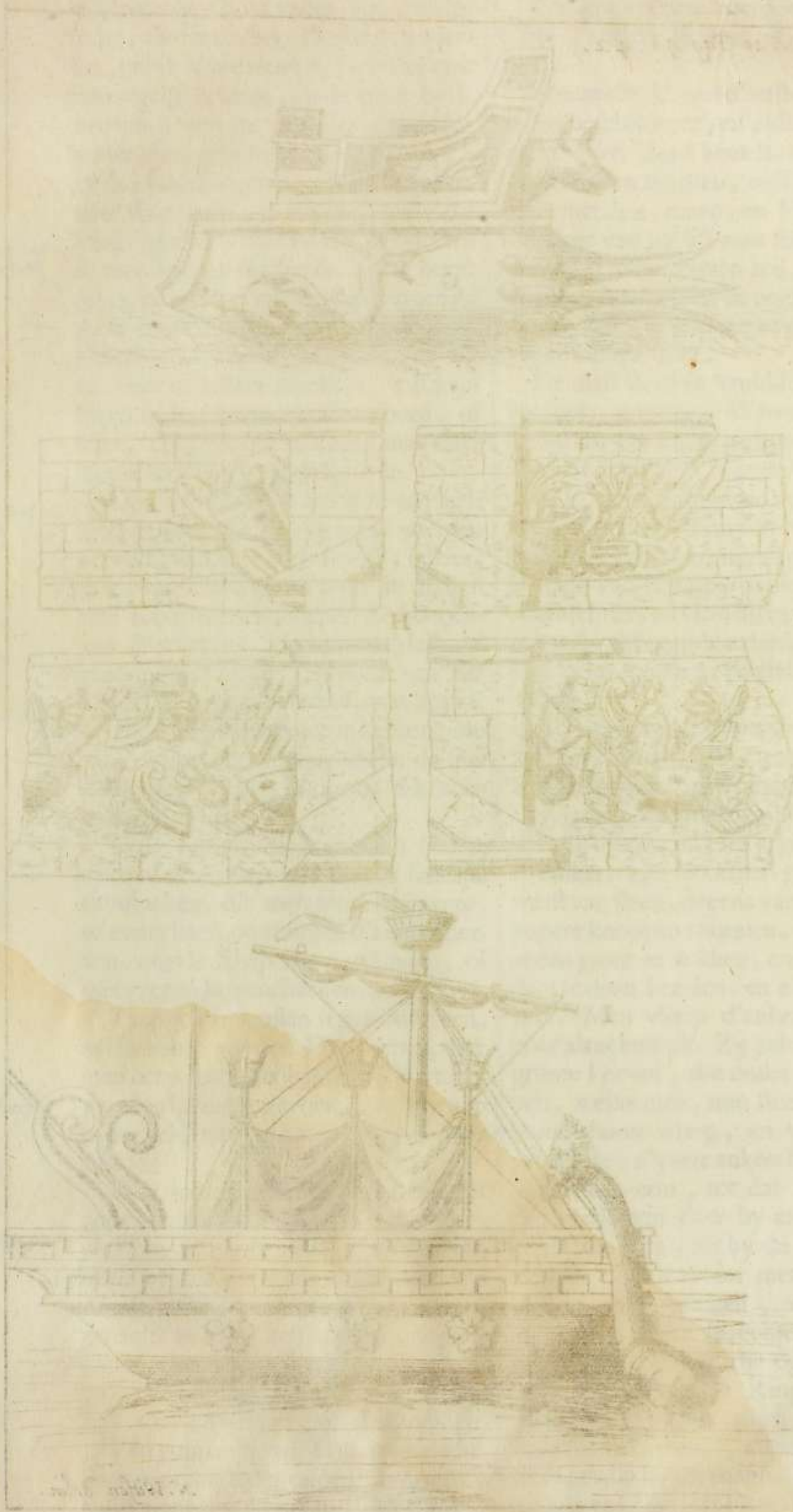

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00096

tot Romen, uit wit marmer verbeelt, wiens gelijken ook te zien is, in het onderaertſche Romen.

Men plaeſteze te ſcheep, by de nebben, daerze aen een uitſtekend hout hongen. Een anker, 't welk tot in de uiterſte noodt bewaert werde, wierd het *heilige* genaemt. Zoo zommige willen, om dat het, by tijt van noot aen *Neptuin* toegewijt wierd.

Dieplôden zijn gebruikelijk geweeſt, van geſtalte gelijk zy hedendaegs werden gemaekt.

In ſte van touwen, wierden yzere ketingen veeltijts gebruikt, die men aen d'ankers ſloeg; en by ſtorm, wierden de ſchepen van voren tot achteren en overdwars gebonden, op dat de ſcheepsdelen des te beter aen elkander zoude blijven gehegt. Boven op den overloop, in de planken, zagmen vierkante gaeten, daerze alle kleynigheden van onderen na bovenen mede ophaelde, dieze duivekotten noemden; ſchoon andere willen, dat de riemgaeten, duivekotten zijn genaemt geweeſt.

Columbária, ofte duivekotten.

Ieder ſchip, dat t'zee gong, voerde een viskaer, ofte houder mede. Ook wierden de ſchepen rijkelijk voorzien, van riette, papiere ofte boom-blaeden, matten, om de matrozen mede te dekken, en voor bultzakken te dienen.

Wanneerze op ſtrant ſtonden, wont men hen af, met rollen, *Phalanges* genaemt, en binnens havens wierdenze gehaelt, met werktuigen, *Pulvini* geheten.

De ſcherm-god wierd voor ter zijden aen geſchildert, of geſneden, en dat op die plaets, daer de letter G, in de naeſt aenſtaende plaet geſtelt is, of ook wel achteraen. Het dier, of 't geen waer het ſchip zijn naem van droegh, ſtak veeltijts voor uit, boven de ſcherpe neb-punten of galjoenen, wiens naem, met letters daer onder geſchildert of geſneden ſtont, op een uitgeſtoken hout, 't geen ook wel achter aengehangen wierd: 't zy het een Godt, menſch, wolf, hont, leeuw, verken, of ſtier, was, ('t ſchip 't geen *Paulus* van Malta voerde, droegh de naem van *Caſtor* en *Pollux*.) Daer ter zijden aen een oogh gezet wierd, gelijk als aen de zelfde letter G is te zien.

Act. 28.

Hierby, wierd op een ront bort, de naem van 't ſchip dikmael mede gezet.

Hoe afzienlijker Scheeps-galioenen waeren, hoeze hun prijzelijker zijn geweeſt, poogende daer mede den vyand af te ſchricken, en te verbluffen. Het ſchip, daer Europa mede vervoerd wierd, hadde tot ſchuts-God *Jupiter*, en tot kenteeken een ſtiers kop.

Schepen werden ſcherm-goden toegevoegt.

By d'eerſte Scheep-bouwers, hadde ieder volk, een eenigen ſcherm-God, tot al hun ſchepen, dieze bouwden. Lange daer naer is het eerſt opgekomen, dat men ieder ſchip een by zonderen ſchutsheer toewijde, en opdroeg.

De zeſtig ſchepen van *Theſeus*, ſtonden alle onder 't beleit van *Pallas*.

De Koop-luiden kozen God *Merkuur* veeltijts, en de krijgsluiden *Mars*, voor hunne ſcherm-goden; en ieder verkoor eenen, die hem dachte, dat zijne zaeken meeſt begunſtigen zoude. Zy hielden deze beelden in zulken waerde, datze die, in tijt van noot, aenbaden, ja in hun by zijn alle verbonden, en rechtspleginge te ſcheep geſchieden. Zoo wanneer binnen ſcheeps boort iets geſchag, waer mede men zig inbeelde, dat hunne waerdigheit wierd geſchonden, zulx moeſt werden verzoent, 't zy met offer, 't zy met ſtraffen der misdadige, ofte ook met plengen van menſchen bloet. Meeſten tijts was het gebruikelijk, dat de geſchilderde ſcherm-goden in de midden van den achterboegh ſtonden, en de geſnedenen voor op, als boven gezegt. Deze wierden zoo heilig gehouden, dat wanneer men overwonnene ſchepen verbranden, dees teikens en goden altijt afgenomen wierden.

Dikmael doch zijn dees ſchermgoden en merktekenen zonder onderſcheit geplaetſt geweeſt: en de ſchepen voerden zelfs vaek de naem van den God, wienze toegewijt waren: ja de beeſten, die op de boegh ſtonden, kregen den naem eindelijk van beſchermers, en beſchutters der ſchepen.

Seneca zegt, dat tot Romen zulken pracht hier in wierd gepleegt, dat dees verbeeltzels van louter elpenbeen geſneden zijn geweeſt: op den uittogt behongmenze met groene kroonen, en eike kranzen.

De Vloot-heeren ſtaeken purpere

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00097

Standaerden.

vlag-ſtandaerden uit, voorop, als het vechtens tijt was: anderzins, lietenze die achter van de kampanie wajen; daer gemeinlijk een arent, en het kenteeken van zijne bende, nevens ſtont. Byzonderlijk was nog in Admiraels ſchepen, datze voor of achter, verhevene hutkens, of toorenkens hadden ſtaen, die dienden, om teekenen aen andere ſchepen uit te geven, t'zeinen te maeken, en aenſpraeke den volke te doen, 't zy aen die van zijn ſchip alleen, of aen alle vlotelingen in 't gemein. Wanneer dit geſchag, zond men uit ieder ſchip zeker aental mannen. Hier had de Vloot-heer zijn zetel: hier ſprak hy recht. Des nachts wierden lichten in want en aen maſten opgehangen; daer men ieder ſchip in zijn rangh aen bekennen koſt. Aen de Romeinſche ſcheeps-werven, zagmen ſteets ruime pakhuizen, opgevult van allen krijg en ſcheeps-tuig, nevens een groot getal arbeiders, daer de [a] twe-mannen het gezag over voerden.

Spraekplaetſe in den Admirael.

a Duumviri.

Deze hadden zorg over ſtrant, vierbaeken, en kijktorens, daerze groote pracht in toonden, die veeltijts van witte ſteen opgehaelt wierden.

Zegenboog te Orange met Scheeps delen bezet.

In 't Prinsdom *Orange* ziet men heden noch een opgerechte zegenboog: ter eeren van *Cajus Mavius*, Roomſch Burger-meeſter, die in den jaere des werelts, drie duizent acht hondert en vijftigh, na den opbouw van Romen, ſes hondert en vijftigh jaer, en voor de geboorte van onzen Heylant hondert en twalef jaeren, de Holſteinders, Nederduitzen, en Waelen verſloegh: die buiten hun Vaderlant, ten getaele van driemael hondert duizent man, behalven wijf en kinderen, vrugtbaerder en aengenamer geweſten, quamen opzoeken, om hen neder te ſlaen. Deze volken dan, wierden van hem ganſchelijk verdelgt; nevens haer groote ſcheepsmagt; dieze op de Roſne te waeter hadden gebragt: waer over men uit marmer in dees prael-poort, behalven het lants wapen-tuigh, zee-werk en wapen-tuigen van d'overwonnene ſchepen gehouwen ziet. Nevens het wezen van *Marius*, den overwinnaer zelf; en dat van zijne waerzeghſter en raetsvrouw, ſtaen de ſcheeps-deelen, als ſchilden, roeren, kabels, ankers, ſchijven, riemen, maſten, gaffel, vlaggen, pijlkoker, &c. by my uit den ſteen afgeſcheſt en nagehaelt, hier vertoont onder de letter H, in de nevensgaende plaet.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Toeſtant van het Scheeps-timmeren, na den val des Roomſchen gebiet. Wijze van den Scheeps-bouw, voor anderhalve eeuwe, in dezegeweſten.

HEt Scheeps-bouwen heeft zonder twijfel gebloeit, zoo wel by Barbaren of Uitlanders, van vele eeuwen her, en den beginne af, als by de welgemanierde Grieken, en Romeinen, ſchoon de ſchik van haere bouw-konſt ons, by gebrek van gedenk-ſchriften, niet nagelaten zy: daer die van Romen zeer ſchuldigh aen te achten zijn, welke niets wilde dat zoude overblijven, 't geen zijn oorſprongh en begin onder haere heerſchingh niet hadde genomen: ja alles wierd by hen verdelgt, daer van d'eer uitheemſche meeſters toequam. Hierom iſt dat ons maer een ſchaduwe overgebleven is, van de Scheeps-daeden der gener, die buiten Romen hun byzonder gezag hebben gevoert. d'Indiaenen belanden al in Romens jeugt, in Spanjen, en d'Afrikanen in Duitſlant met hunne ſchepen; doch wat geſtalten de ſchepen hebben gehad, en op wat wijze zy der zee over zijn gekomen, is ons onbekent. De *Kananeërs*, verjaegt van d'*Iſraëliten*, vloden te waeter heel naer *America* toe; zoo de vermaerde *Horne* gevoelt. Maer wat ſchepen zy gevoert hebben, en wat ſtreek gevolgt, blijft ons verholen.

In 't duiken van 't Roomſch gebiet, begoſten de Barbaren, of Uitheemſche het hooft op te ſteeken, ruſten groote vlooten toe, en bouwden, trots den daelenden Romein, zeer aenzienlijke zeegebouwen; 't geen ons de daden, by hen te

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00098

te waeter uitgewerkt, genoegzaem verklaeren, en getuigen. De volmaekte wijze echter hoeze bouwde, en de geſtalte haerder vaertuigen, blijft ons verborgen, by gebrek van ſchriften; veroorzaekt uit onkundigheit die by hun toen wierdt gevonden, welk domp en nalaetigheit met groote ſchreden heeft toegenomen; tot omtrent drie hondert jaeren herwaerts, waerom van de Scheeps-bouw, na den Roomſchen val, weinig valt te zeggen. Ik zal evenwel een reeks van oorlogs-daeden, (waer van de kennis ons ter nauwernoot is overgebleven) van die genen ophalen, welke, na den val van Romen, voor de magtigſte ter zee gehouden zijn, en daer uit dan te beſluiten ſtaet, in wat ſtaet de Scheeps-bouw zy geweeſt, terwijl de Romeinen zwijgen; en het bouwen by hen zoo is verflacuwt, dat ons zelf daer van niets by ſchrift nagelaeten is.

Saracijnen ſtaen na het gebiet over de zee.

De *Sarraceynen*, een volk, gekomen uit het uiterſte van *Arabie*, zijn niet te vreden geweeſt, met de *Romeinen* uit Egypten, *Syrien* en geheel Africa te jaegen; maer dorſten zelfs na het gebiet over de zee ſtaen; waer toeze met een magtige vloot afquamen. In't zes hondert en vijf en vijftigſte jaer, na Chriſtus geboorte, ſtaeken zy by *Alexandria* in zee, liepen *Rhodus*, *Candia* en *Cyprus* af. Te vergeefs gong Keizer *Conſtans* hen te keer, en wierd zijn vloot vernielt. Na het bevechten der zeege, vielen zy in *Sicilien*, *Syracuſe*, en andere omleggende geweſten, dieze alle in kolen zetten, en met ſchepen, opgepropt van buit, te rugge keerden.

Loopen eilanden in de Midlantſche Zee af.

Een leef-eeuw hier naer, ruſte deze zelve lantaerd een groote zee-vloot toe, daerze een geheel heir krijgs-luiden opzetten, dieze door de ſtraets engte voerden, en in Spanjen te lande bragten. Dit liepen zy af, en verdorven het; nevens een groot gedeelte van Vrankrijk, aen de Midlantſche Zee gelegen. En ten waere *Karel Martel*, Hertog in die lantſtreke, hunnen loop geſtut hadde, geheel Vrankrijk was hen ten roof gevallen. Hy dan, maekte een grooten nederlaeg onder dezen hoop; deed hun de wijk nemen, en de ſchepen kiezen; achter laetende menigh duizent man. *Corſica* egter, en *Sardinie*, moeſten het gelden; welcke eylanden zy beide overweldigden. Dit volk greep noch grooter moet; want zy ſcheepten weinig tijt daer naer met een vloot van drie hondert groote ſchepen uit *Aſia* in *Europa* over, daerze *Conſtantinopelen* hebben belegert; twee jaeren langh: 't geen zy ook verovert zouden hebben, ten waer, te gretig na buit, een groot gedeelte van hun volk, *Bulgarien* in hadden gezonden; daer zy het hooft ſtieten, en te rug na *Conſtantinopolen* willende, met ſchepen, met al door ſtorm zijn vergaen, 't geen hun makkers van *Conſtantinopelen* dede deyzen: waer van zy echter, na *Arles*, in Vrankrijk togen, 't geen zy uitplunderden, doch koſtent niet behouden: t'zee, evenwel, behielden zy het velt. De Griekſche Keyzer, noch Koningh in Vrankrijk dorſten iets tegen hen beſtaen. In het jaer acht hondert en vijf en twintigh, onzes heils, verſchenen de Saraçenen weder ontrent Sicilien, met een zeer groote Zee-magt, alwaer zy des Chriſten Keyzers vloot ontmoeten, en verſloegen zeſtigh Venetiaenſche Galeien, die den Keizer te hulpe waren gekomen, ſneuvelden alle; mitsgaders een groot getal laſt en koopvaerdye ſchepen; na welken ſlagh, zy naer *Africa* togen om te kalefaten, *Ancona* in 't voor-by zeilen aen kolen zettende; en na dat zy haer ſchepen van leef-tocht voorzien, en ten vollen hadden herſtelt, keerden ylinks weder: wonnen *Sicilien*, 't geen zy ook twee hondert jaeren hebben bezeten, daerze groulijk uit hebben gewoet, ganſch Italien door. Liepen Romen en geheel *Campania* af, verwoeſten *Genua*, en voerden een ontelbaer tal menſchen voor ſlaeven naer Africa toe. Zy onderhielden, op de Spaenſche kuſten, een vloot van twee hondert, en zeventigh ſchepen, en niet wijt van Conſtantinopolen, een getal van drie hondert ſchepen, behalven alle het vaertuig, 't geen op de Franſche kuſten ſteets af en aenhielt: met welke ſchepen zy het gezag op de zee langen tijt hebben behouden. Van deſe ſchepen, magmen klaerblijkelijk giſſen, dat zy ſterk en hegt getimmert zijn geweeſt, om dat zy een beleg

Belegeren Conſtantinopolen.

Slaen de Chriſtenen.

Winnen Sicilien.

Plunderen Genua.

Ook Spanjen.

van twee jaeren konden uitſtaen: ook dat zy zeer groot zijn geweeſt, om dat men leeſt, datze veel volk hebben gevoert, en zeer groote oorlogstuigen droegen. Volmaektelijk uitgewerkt na de konſt, of na een beſtemden ſchik, is niet waerſchijnlijk dat zy gebout zijn geweeſt: want men de Zaraçenen voor rouwe volken altans heeft geacht; die hen op konſtig arbeiden nimmer hebben gelegt.

Zee-magt van Schytzie.

Van de *Schyten* leeſt men, datze in den jaere vierhondert en twalef, Romen hebben overrompelt, en verwoeſt. Deze brachten twee duizent weerbaere ſchepen in zee, liepen eilanden in de middelantſche zee af. Maer *Creta* en *Cyprus*, daer zy langen tijt met hunne ſchepen voor gezet laegen, hielden 't voor de Romeinen.

Schytie is een landt, 't geen grenſt aen de Kaſpiſche zee, niet verre van Aſtracan; zoo dat zy nootwendig aen de ſwarte zee, welck hen het naeſte waeter is, hunne havens en timmerwerven gehad moeten hebben.

Driemael hondert duizent man, braght dees Schytiſche vloot in Italien over.

Heraclianus bouwt een vloot van drie duizent zeven hondert ſchepen.

Heraclianus dede tot Karthago een vloot uitruſten, ſterk drie duizend zeven hondert ſchepen: daer hy *Honorius*, die 't gebiet te Romen hadde, mede te keer toog, 't welk hem qualijk bequam: want de vloot wierd verſlagen, en ſchoon *Heraclianus* het gevaer zelfs ontquam, zoo wierd hy egter tot Karthago op zijn wederkomſt doorſtooten.

Marinus Sanutus, in zijn boek genaemt, *liber Secretorum Fidelium crucis*, geeft leſſen, hoemen ſchepen bouwen zal, om de Saraçenen te beſtrijden, zegt dat daer ſtorm-torens in de midden op moeten ſtaen: met huiden omhangen, op datze 't vuur weder ſtaen ſoude, geſchildert zeer afzienlijk, en geciert met veel vlaggen en wimpels, om den vyant een ſchrik aen te jaegen. En in 't ſlaen zegt hy, moet men veel geraes maeken, de kaſtelen of ſtormtorens moeten hoogh zijn xx voet, die men verzetten en wegh nemen kan, hoe langer ſchip, hoe prijſelijker. De Chriſtenen zeit hy vorders, moeten wel voorſien zijn van kleyn vaertuig, om de Saraçeenſche duikers te weeren.

Bellizarius ruſt een vloot toe, en poogt de vervallen Scheeps-bouw, weder op te rechten.

Bellizarius ruſte onder *Juſtinianus* een Scheeps-vloot uit, om de Wandalen het hooft te bieden; die zigh meeſter dreighde te maeken, zoo wel te waeter, als te lande. Hy dede de zeilen op de ſchepen der vloot-voogden root verwen; ſtelde nachtligten achter op de kampanjes van ieder ſchip, en bragt vele ſcheeps werk-tuigen weder in trein, die uit het gebruik en in vergetenheit waeren gekomen. Zijn vlotelingen, het waeter ongewoon, tegen aen 't muiten, en wilden niet, te gelijk met de zee en hunnen vyand ſtrijden. *Bellizarius* dulde daerom, datmen de voet aen 't lant zette, en de Wandalen in *Africa* gongh beſtooken, 't geen wel ſlaegde; want hy keerde met zegen te rug. Krijgs-ſchepen dienden meer, te dezer tijt, om legers van het een landt in het ander over te voeren, als Zee-ſlaegen te doen.

Niet tegenſtaende de Scheepsbouw, na de konſt te dezer eeuw, hertlijk in 't onder ſpit lagh: zoo heeft het echter aen dappere mannen noit ontbroken, die haer verſtanden hebben beſteet, in 't uitvinden van konſten, en werktuigen, dienſtig in den oorlog ter zee.

Kragt van het Zeevuer.

Callinicus, de *Syrier*, wiſt vuur-ballen te maeken, die onder waeter de Scheeps-kielen brandende doorboorde.

Keyzer *Konſtantijn* verjoegh, en verſloeg, door hulp van dit zeevuur, de gehele Scheeps-macht der Heidenen, zijn tegenſtrevers.

Wanneer de Turkſche Keizer *Solyman* Conſtantinopolen belegerde, met drie duizend ſchepen, onder de beſtieringh van Keizer *Leo*, vond men op zijn ſchepen groote buſſen, die vuur ſpogen, ſpuiten, die gloeiende kolen, zwavel, rook en damp in 's vyants ſchepen joegen. Stinkende vuerpotten zijn ervonden in den jaere zeven hondert en zeventien.

Juſtiniaen verlieſt drie en zeventigh duizend man by een ſtorm.

Op zekeren tijt verloor *Juſtinianus* drie en zeventigh duizent mannen, uit een Scheeps-vloot, die door ſchipbreuke quamen te ſneuvelen: waer uit

uit men van de menigte of groote dier ſchepen oordelen kan; welk verlies, door ongunſt des volks, hen zijn leven koſte.

Haumar, hooft der Zaraçenen, voerde een vloot na van vier hondert ſchepen, die alleen waepentuig, en nootdruft bedroegen.

Zee-ſlagh tuſſchen Franſen en Venetiaenen.

Op het jaer acht hondert en vijf, viel een ſwaere zee-ſlagh voor, tuſſchen *Pipijn*, Koningh van Vrankrijk, en het Venetiaenſch gemeene beſt; zijnde het drie hondertſte jaer na d'opbouwing van Venetien Klein vaertuigh was by die van Venetien toen alleen in gebruik: waerom zy van de Franſen voor viſſchers geſcholden wierden; die evenwel zegenpraelden over den Fransman.

De ſchepen der Franſen voerden zeilen zonder riemen; maer die van de Venetiaenen te gelijk riemen en zeilen. 't Italiaens Scheeps-gebouw was na de konſt uitgevoert; dogh het Franſche grof en zonder eenige gelijkdeligheit te dier tijt.

Godfrid Deens Koning, lant in Frieſlant.

Godfrid, Koningh der Deenen, ſcheepte in dezen tijt met een deel ſchoeten en plat gebodemt vaertuigh de Zond uit, en lande in Vrieſlandt aen; dat hy afliep, en verdorf. Namaels wierd *Godfrid* door zijn eigen volk vermoort. Insgelijks wierd Hollandt en Vrieſlandt van de Noordtſche Koningen *Rorick*, *Ordwig*, *Rodulf*, en *Inguar* beſtookt, met groote Scheeps-machten. In 't jaer 852 hebben de Noormannen met een vloot van twee hondert vijftigh ſchepen Weſt-Vrieſlandt geplondert, en S. Adelberts Kerk verwoeſt, en neergetrocken.

Mooren verwoeſten Lombardyen.

De Hunnen waegden te dier tijd een Zee-ſlagh, tegen de Venetiaenen, dien zy verlooren. Mooren dorſten met een Scheeps-vloot in Vrankrijk en Lombardyen landen. De Scheepsbouw was nu in verval: en men bouwde ſchepen niet zoo zeer om Scheepſtrijden aen te regten, als om volkeren over te voeren: miſſchien van geſtalte, als onder letter I op de voorgaende plaet werdt vertoont. Dit ſchip, zoo men ſchrijft, was een onweerbaere laſt-draeger, die menſchen en paerde voerden. In 't jaer acht hondert zes en zeſtigh, zijn de Deenen met een vloot van drie hondert en vijftigh ſchepen, onder 't beleit van *Hubba* en *Haldon*, Vloot-vooghden, na Engelant overgeſtooken; 't geen zy voor een groot gedeelte verwoeſten, en uitroofden. Van daer wenden zy hunne kielen na Vlaenderen, en toogen zoo na Parijs, daer zy 't alles opſloegen, 't geen hun voor quam: waer van nogh heden daegelijks in de Kerk van de Heilige Geneveva tot Parijs, in d'avondt-bede, op 't Latijn gezongen werd, *à Furore Normannorum libera nos Domine*, dat is: verloſt ons Heere van de woede der Noormannen. Deze dan, gongen alle zeekuſten in Europa ſchuimen, geheel Italien en Spanjen door, zelf tot de ſtadt Conſtantinopolen toe.

Deenen loopen Engelant af en andere plaetzen, door hulp van haere ſchepen.

Op het jaer 809, geſchiede een groote Zee-ſlag, tuſſchen *Gotrik* Koningh van Denemarken, en de Hollanders en Vrieſen. *Gotrik* bragt twee hondert oorlogs-ſchepen in Zee: hy was de zone van *Odilbalda*, dochter van Koning *Radbodus*.

In den jaere onzes Heils D CCC LXXXVIII, hadden de Noormannen de ſtat Parijs lange belegert: en wanneer zy bemerkten de ſtat voor hun onwinbaer was, en dat die van binnen de vliet beſlooten hielden; zoo dat zy met hunne Scheeps-vloot niet koſten voortvaeren, hebben zy alle hun ſchepen over lant getrocken, twee duizent ſchreden ver, en die voor by de ſtats vaſtigheden weder te waeter gebracht, en zijn zoo voortgevaeren, plonderende het geheele lant door. Welk pat zy gedwongen wierden, met haere ſchepen, over lant weder te kiezen, op hun te rugh reis, na datze een geruim jaer in Borgondien huis hadden gehouden.

Wat het maekzel dezer Noordtſche ſchepen belangt; daer van hoort d'oude Engelſche Chronijk in het lof van Koninginne *Emma* aldus ſpreeken.

„En wanneer Koningh *Swein* in „Deenmarken afſtak om Engelant te „beſtooken, beklam hy met zijn ge„helen ſtoet de getoorende ſchepen.

„De ſchepen der Vloot-voogden, wier-
„den door kopere nebben van d'andere
„onderſcheiden. Hier zagh men gul-
„de leeuwen achter op ſtaen, gins ge-
„ſneden vogels, van de toppen der ma-
„ſten: of wijtgaepende draeken, die
„vuur ſcheenen te ſpouwen: daer we-
„der gegoten mannen, levens groote,
„die van zilver en gout bloncken: ook
„ſtieren, die ſcheenen te ſtooten en te
„bulcken. Met Delfinen van ſpiliau-
„ter pronkten de hakke-boorden. De
„ſcheeps-zijden zagmen beſchildert na
„de beſte konſt, de teekens waeren ver-
„zilvert, ofte vergult: onder allen blonk
„het ſchip uit, 't geen de Koning droeg,
„waer van het beter is dat zwijge, als
„dat weinigh ſpreeke. De vloot wierd
„in drie gelijke deelen geſchaert. Het
„Koninghs ſchip behielt de midden:
„de Zee ſcheen te ſchuimen van het
„ſlaen der riemen, en de Sons ſtraelen
„ſcheenen verdubbelt te zijn, door het
„weder afſtuiten op het gout en zilver,
„'t geen op de ſchepen lagh. Weinig
vorder in het voornoemt oud gedenk-
ſchrift ſtaen deze woorden: „En wan-
„neer de rociers beſtelt waeren, beval
„men zeilen aen de wint. Waer uit is te
beſluiten, dat deze ſchepen door zee ge-
bracht wierden met riem en zeil.

De zelfde Kronijk ſpreekt noch van een toegeruſte vloot der Nooren, onder Koningh *Cnuto*, die te Sandwich aenquam. Alle de Vlotelingen hier op waeren van Adel: men zag daer ſlaef, burger, noch eenigh vry gelaeten. Deze ſchepen waeren zeer gepronkt met alderhande beelt-werk, 't geen vergult was: zoo dat het aenſchouwen alleen, een vyant van ſchrik zoude doen deinzen.

Edgard Koning van Engelant onderhielt ſteets een vloot van drie duizend Schepen, tot beveiling van zijn lant.

Edgard, Koning van Engelant, op het jaer negen hondert en tnegentigh, onderhield, zoo de Hiſtori-ſchrijvers getuigen, geſtadig een vloot van drie duizent en zes hondert ſchepen: geſchaerd in drie deelen; duizent en twee hondert, bewaerden de Ooſter-kuſten van 't eilant, zoo veel ook het Noorden, en d'overige het Weſten. Na den uitgang van Paeſch vierdagh, trat hy op d'ooſter-vloot, die aen de Teems lag, en voer daer mede, na het weſten van zijn lant; tot hy de vloot, die daer de wagt hielt, bejegende: waer op hy dan over trat, en zigh na het noorden keerden: van waer hy met de noorder-vloot het overige van 't eilant omzeilde, tot de Teems toe. En dus veyligde hy zijne Zee-ſtranden, en hiel alle rovers buiten. Van wat vorm deze ſchepen zijn geweeſt, en wat groote zy hebben gehad, is duiſter. Engelſche, doch, zeggen, dat het alle ſwaere en weerbaere ſchepen zijn geweeſt. En dus is met voorbeelden klaerlijk getoont, hoe men tot omtrent zes hondert jaeren herwaerts, van de Romeinſche tijden af, het Scheepsbouwen beyvert heeft. Dan wat geſtalte de ſchepen gehad hebben, hoeze door zee gekomen zijn, en na wat Hemels-baek de Stier-mannen zagen: of zy de ſtranden volghden, dan ofze dwars overſtaeken, blijft ons by gebrek van gedenk-ſchriften onbewuſt.

America bevaeren, kort na de Zond-vloet.

Men heeft zigh dan niet in te beelden, dat de naeuwkeurige Scheepsbouw, een vont zy dier eeuwe, wanneer de zeilſteen bekent geworden is, of toen de Portugezen en Spanjaerden de nieuwe werelt vonden. *Horne* wil dat America bevaren zy geweeſt, kort na de Zont-vloet, van Noags nazaeten, ook namaels van de Pheniziers, Kartagienzers, en andere, ja van de Sinezen en Schyten, lange voor de komſt der Spanjaerden.

Kanarize Eilanden lange bevaeren.

D'Eylanden van Kanarie, meint men, dat al lange voor het heerſchen der Romeinen, bevaren zijn geweeſt, die zonder bequame hechte ſchepen, en goede kenniſſe ter zee, niet waeren aen te doen.

Scheepsbouw op den laegſten trap.

Van het jaer duizend, dan, na onze verloſſinge, tot het jaer twaelef hondert, is de Scheeps-bouw, na de konſt, verdooft, en gelijk als verſtorven geweeſt. Geene ſchriften, mijns wetens, melden ons, dat in die twee geheele leef-tijden, eenigh vermaert Scheeps-gevecht voor gevallen zy, nog dat men ſchepen, groot en konſtig uitgewrocht, te waeter heeft zien brengen. Nu was het d'yzere eeuw, en de tijt, dat konſten en wetenſchappen begraven wierde. Slechts lezen en ſchrijven te kennen, wierd voor geleertheit gehouden: welke domheit met groote

ſchre-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00102

N.°11. Pag. 47. 48. Hellen der Stevens A

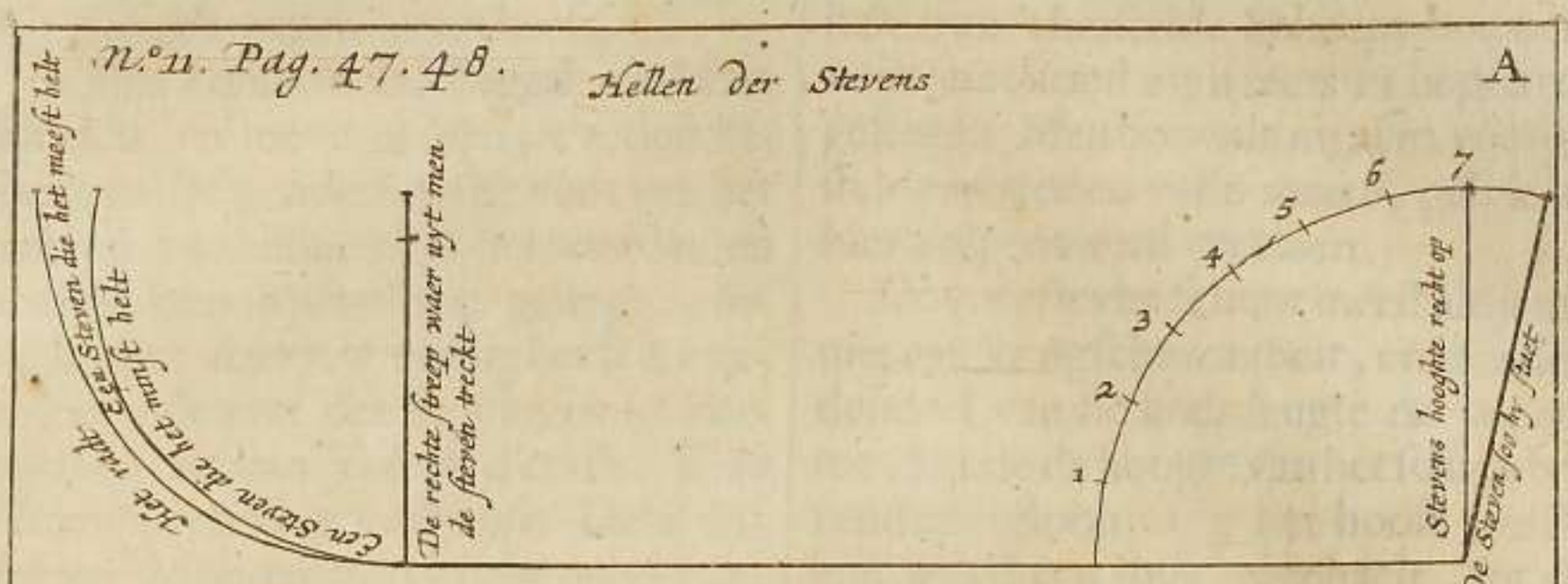

De Kielgangen alleen vertoont B

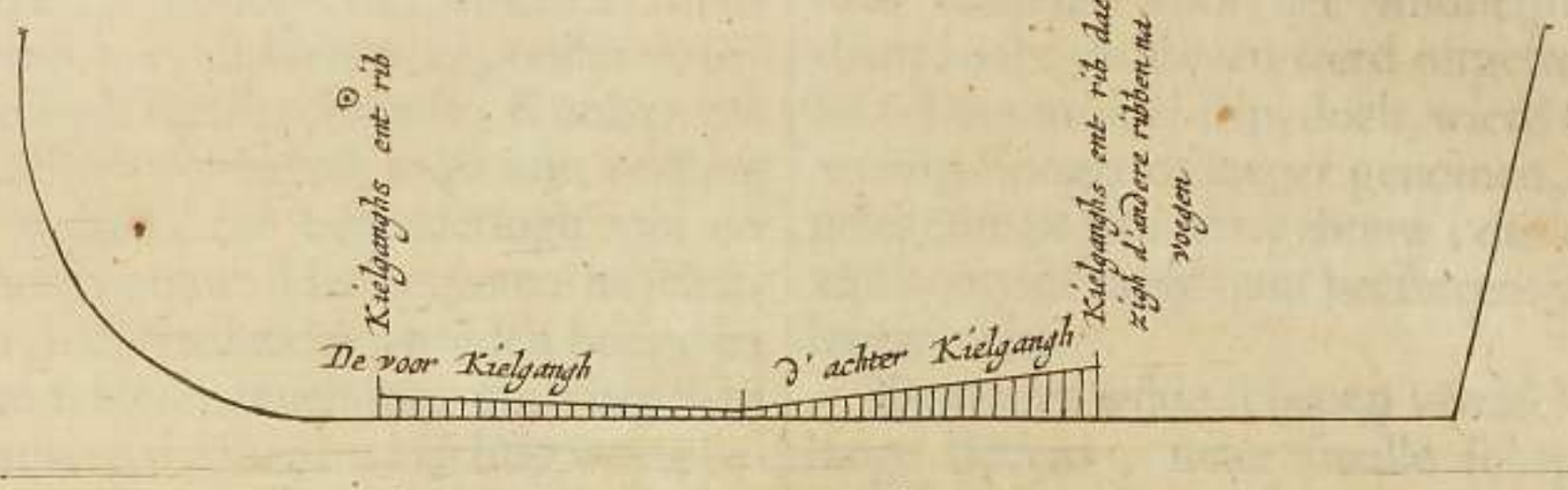

van de beyde Kielgangen, en van de Stevens B en C

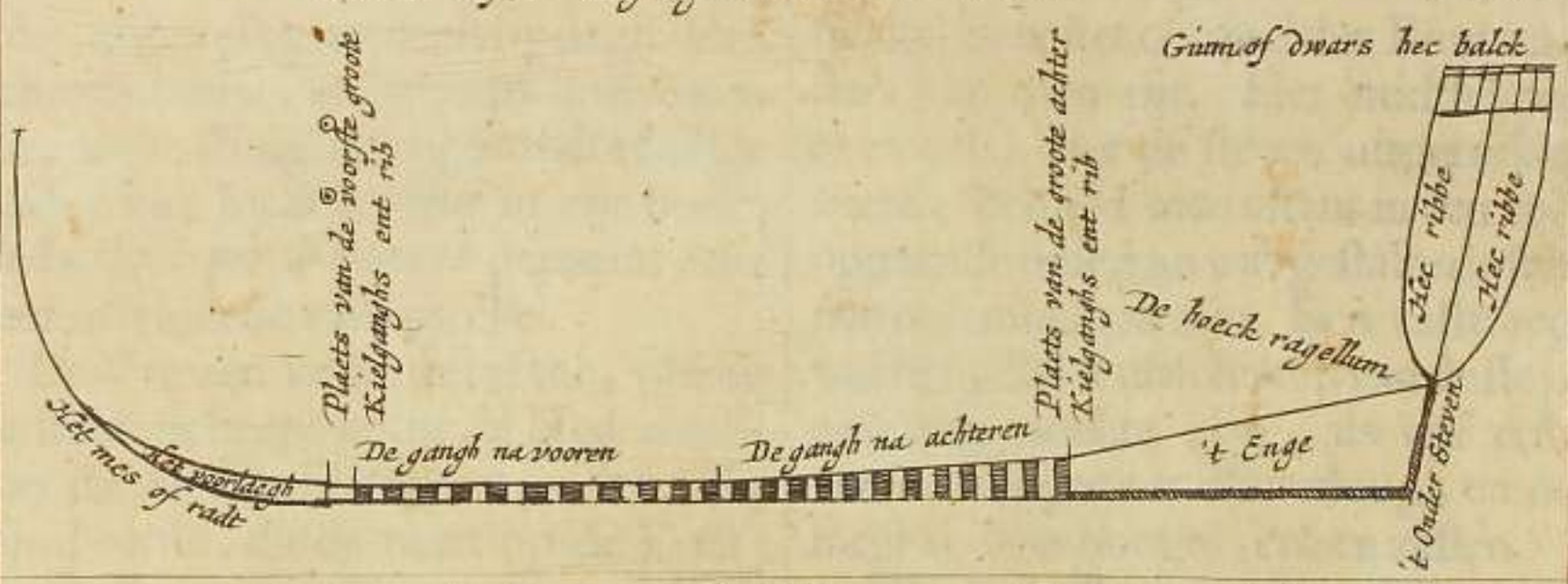

De gevloerde gront op de Kielgangen met de Wapen vlacken D

E

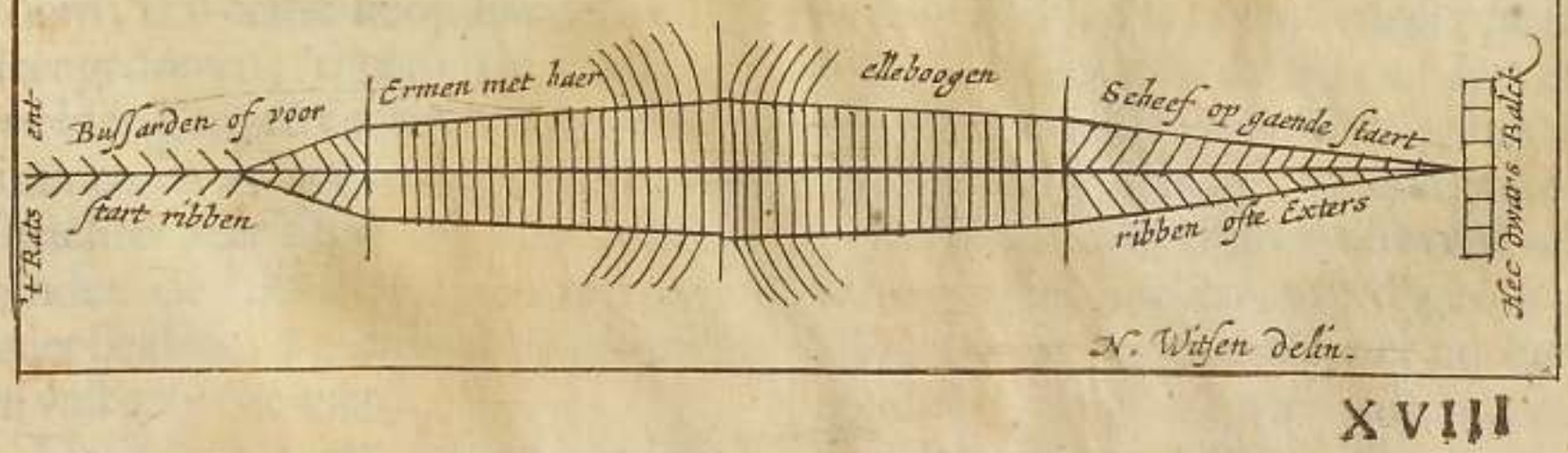

N. Witsen delin.

XVIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00103

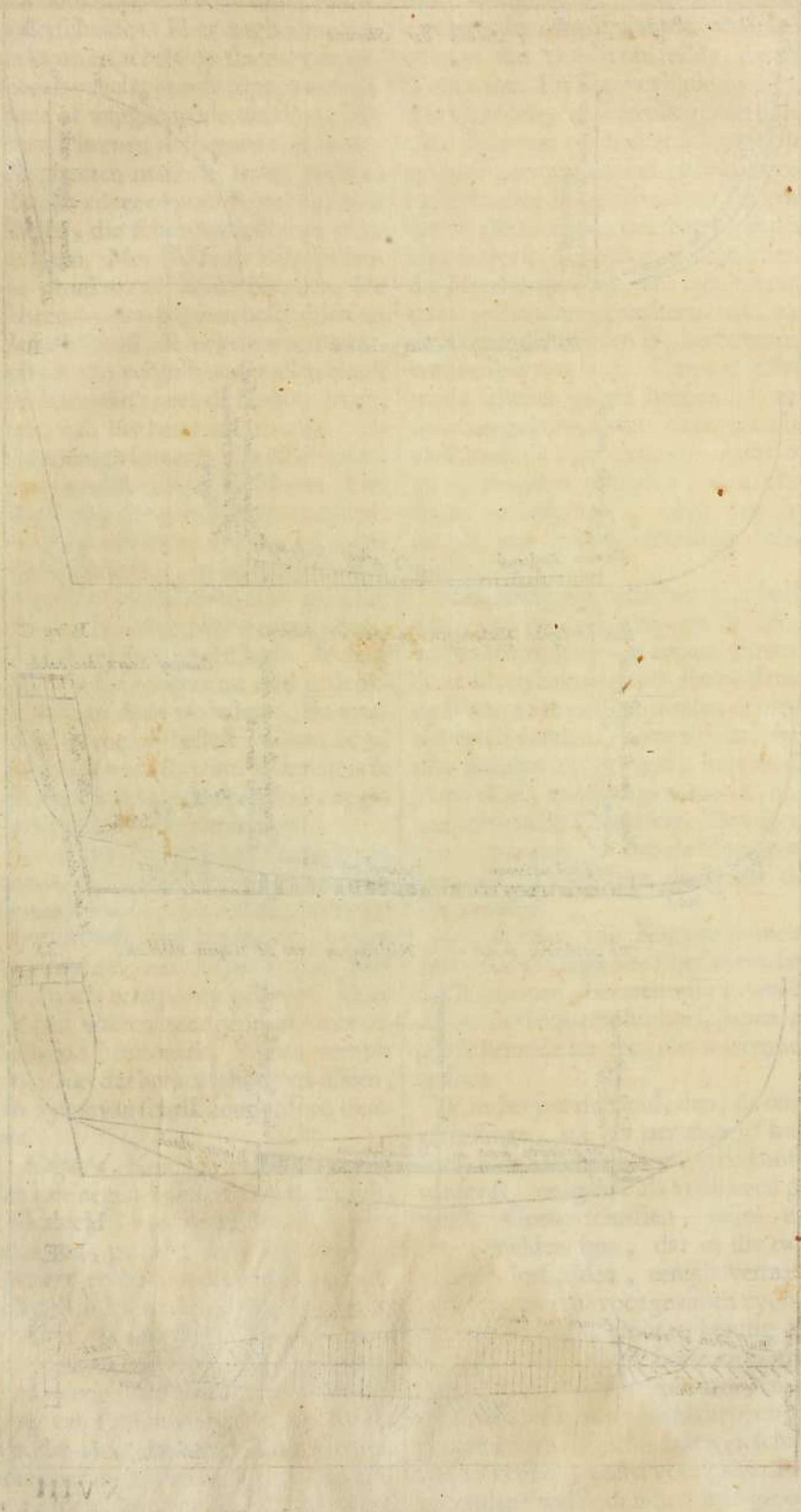

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00104

ſchreden daegelijks toenam, en langen tijt d'overhant gehouden heeft.

Scheeps-bouw begint weder te bloeien.

Onze konſt doch, begoſt weder te bloeien, en toe te nemen, t'zedert het jaer twaelef hondert, na de vont van het wijzen des zeilſteens, na het noorden: en is allenskens in hoger top geſtegen, tot op heden: daer niet weinig heeft toegeholpen, de yver der Koningen in Portugael, als van *Johan* d'eerſte, *Don Henrigo*, en *Dom Alfonſo*. Deze ondekten Moorenlant, doen onbekent, voeren met ſwaer gebouwde ſchepen, Africa om, tot in Ooſt-Indien toe. Als mede het opdoen van America, door *Columbus*, de Genuezer, onder de beſtieringh van *Ferdinando*, Koning van Kaſtilie. Nu begoſt ieder zijn verſtant te wetten, tot bevorderingh van de ſcheeps-bouw. Het begeeren na ſchatten, uit verre landen, porden hooge en lage ſtants-mannen aen, om ſchepen te bouwen, die men nu machtig was te beſtieren, zoo wel by helder als duiſter wêer, zoo wel by nacht als by dagh. Van Scheeps-bouw, en Scheeps-kruis-vaerten, tegen d'ongeloovige in het Heilige landt, ziet by *Wechelus* in zijn boek, *Geſta Dei per Francos* genaemt, die daer in 't breede van ſpreekt.

De Vriezen timmeren eerſt groote ſchepen, na de duiſtere eeuw in Nederlandt.

De Vriezen komt de lof toe, van de herſtelde Scheeps-bouw, in Nederland, zoo de meeſte Schrijvers willen. Zy zijn d'eerſte, die de vaert op de Zont, en Ooſt-zee na d'yzere eeuw hebben herſtelt, voor alle andere buiten Beltiſche volken. Hier van daen hebben de voorrechten der Vriezen in de Zont, Denemarken, en Schoonen, hun begin, of liever om dat zy de noorder Koning byſtant te waeter hebben aengeboden, in zijne oorlog, gelijk d'oude brieven van den jaere 1368 by Koningh *Albert* hun verleent, getuigen: die te lezen ſtaen in de Vrieſche Hiſtorie van den vermaerden Heer *C. Schotanus*. Met koorn, is d'eerſte koop-handel by hun daer gedreven, 't geen zy in Vrankrijk, en elders gongen venten. Hunne ſchepen timmerden zy laeg in de midden, voor en achter zeer hoog, achter overhangende: de dekken wierden met bereit leder bekleet; 't geen daer op geſpijkert en vaſt gehecht wierd.

Omtrent het jaer vijftien hondert en twintig, de derde eeuw, na de kintsheit van 't herſtelde Scheeps-bouwen, vont onze konſt zigh reets in hogen top geſtegen. Men bouwde nu al na voorgeſtelde wetten en vaſte maete, gelijk als hier volgens werd verklaert. *Scheeps-bouw weder herſtelt.*

De voorſteven ſchoot meeſt altijt uit, met een kringſcherontheit, en een derdendeel van de kiels lengte na vooren toe; zijnde de hoogte van het ſchips bovenſte overloop. Uit het hooft van de kiel wierd een linie opgehaelt, tot de gegevene hooghte: het derde van de kiels lengte, weinig min of meer; welkers toppunt voor het middelpunt dient, daer de ſteven werd uitgetrokken. Dees middel-ſtip, doch, wierd een weinig hooger of laeger genomen, na gelegentheit van het gebouw; om dat zijn hooge of laege ſtant het ſtevens vallen bepaelt. *Na wat mate men voor anderhalf hondert jaer Scheepen bouwde.*

Zwaere en wijde ſchepen vereiſchen lange ſtevens; maer ſmalle ſchepen wierden met lange ſtevens zeer verſwakt; naer het oordeel der Bouwmeeſters van dien tijt. Het middel-punt evenwel, daer de ſteven uitgetrokken wierd, behield men altans in een recht opgaende linie, van wat geſtalte de ſchepen ook mochten zijn. Een vaſte regel was het, dat 't uitſchieten van de ſteven noit min mochte zijn, als vijf zeſten van de hoogte tot d'overloop, en noit meer als dees hoogte, en een zeſten.

D'achter-ſteven valt achter over, doch is niet ront, als de voor-ſteven is; maer lijn-recht. Hy ſteekt hooger uit als de voor-ſteven, prachts halve, en wordt boven breet uitgetimmert, op dat het een ſterkte gelijke: hy helt achterwaerts over, omtrent het vijfde of wel het vierden deel van zijne hoogte. Om dit te doen, zoo ſtelt een krings vierde-deel hoog, gelijk de ſteven; gehaelt uit de voet van de ſteven over ent: deelt dan het zelvige in zeven deelen, en laet de ſteven vallen, een zevende deel van genoemde vieren-deel krings: en dus zal het vereiſte zijn uitgewerkt: gelijk als op de plaet by A magh werden gezien.

De reden, waerom de ſtevens zoo verre voor uit ſtaeken, wierd gezeit te zijn, op dat de ſchepen daer op beter zouden vlotten, 't geen valſch te zijn d'ondervindinge nu heeft geleert.

Op

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00105

Op de kiel, die veel grover en zwaerder wierd gemaekt, als men heden doet, wierden ſtaert-ribben ingeënt; dus genaemt, om haere bochten en kromten, anders *Picæ* in't Latijn, ofte exters geheten: waer van daen het woordt piek, in onze tael, onder de konſt-woorden ſchijnt te komen. Deze ribben wierden, van binnen met hoepen en banden te zaem gehouden. De ribben zijn groot of klein, ſwak of ſterk, na de plaets, die zy in het ſchip bekleden. Op het wijtſte van 't ſchip zijn de ribben meeſt gebogen.

Nu bevint men, ſchepen met kringſtukkige deelen de ſterckſte te zijn, waer van in dien tijt het tegengeſtelde wierd gelooft. Hierom bouwden zy hun ſchepen plat, en hoekigh buitewaerts.

De ribben ofte het inhout, daer het ſchip op zijn wijtſte is, werd de meeſterrib genaemt. De ribben beſtonden uit een hout, van meer ſtukken aen elkander gelaſt. Het onderſcheit van buikſtukken, ſtutten, zitters, en oplangen was nu noch niet bekent. Van de kiel, tot boven aen 't boort toe, was dees inhout-rib gebogen, gelaſt en gekromt na den eiſch.

De grootſte ſchepen hadden twee of vier meeſter-ribben; 't geen te wege bracht, dat het ſchip te midden op zijn wijtſte, van een en gelijke wijte was, zoo verre dees meeſter-ribben, die op een zelve wijte uitſtonden, quamen te ſtrekken. Op kleindere ſchepen zagh men een meeſter-rib alleen, 't geen het ſchip maer op een korte plaets, het wijtſt dede zijn.

Als de ribben waeren geſtelt, en geënt op de kiel, wierd een verheven kielgang, na beide ſtevens toe ſtreckende, gebouwt; 't geene met ons hedensdaeghs vlak ſchijnt over een te komen; tot maet dienende van de hoogte der ſtaert-ribben, die op de kiel ſtaen, en haer uitſpringen ter zijden. Dezes kielganghs vlak, ofte bodem, dient mede voor grontſlag van ermen, met hunne ellebogen, 't geen korte inhouten zijn, binnen de groote ſcheeps-ribben, vaſtigheits halven. De bovenſte bocht heeft de naem van elleboog: en het ent, dat op de gang of bodem legt, de naem van erm. Dees binnen-ribben komen zelden hoger, als op de helft van 't ſchips hol. De plaets, tuſſchen dees bodem en de kiel, was ledig en onnut: en wierd gebout, om het ſchip een goede geſtalte te geven. Hoe hoger dees gang boven de kiel quam, hoe dieper het ſchip in het waeter zonk: want men het ſchip onder dees bodem zeer engh maekte, om 't waeter te ſnijden en in te zinken.

D'achterſte gang was verheven, op zijn hoogſt, een twaelefde deel van zijn lengte: de voorſte gang, een achtiende deel, van zijn lengte, op het hoogſt. Ieder gang is lang een derde kiels; alle het welke by letter B in de plaet beſpeurt kan werden.

Op het einde van de kielgangh, na achteren toe, verengt het ſchip, en de kiel rijſt daer zeer hoog op; zoo dat het ſchip, achter om laeg, gene holte heeft; maer geheel plat is: waerom de ribben, die daer op de kiel ſtaen, korter zijn, en hoger met haer onderſte enden komen te ſtaen. Deze worden beſloten, met twee rontachtige hek-ribben, zoo hoog boven ſtaende, als al d'andere ribben zelve, dewelke weder gedekt worden, van een dwars hek-ſtut, op de hoogte van den bovenſten overloop. Dees genoemde hek-ribben loopen onder t'zaemen, op een derde van de ſtevens hooghte, welk hoek voormaels *ragellum* in't Latijn wierd genaemt.

De plaets van dees hoek af, tot aen de genoemde kielgang, wierd het enge genaemt, om dat het ſchip daer bekans plat was, en geen holte en hadde. Zulx geſchag, om achter-ſchot aen het waeter te geven. Nu leert d'ondervindigh, dat kantige en hoekige ſcheeps-deelen, die buiten uitkomen, ſchaedelijk zijn, en het ſchip onſterk maeken, om dat de Zee daer meer gewelt op kan doen.

De voorſteven, by de meeſters van dien tijt, het mes genaemt, hadde een ſlaepert, of twede binnen-ſteven, die tegen hem aenquam; mits, dat weinigh holte tuſſchen beide bleef; welk gehecht was aen de kiel-gang, gelijk de buiten ſteven aen de kiel zelve. De binnen-ſteven was korter, als de buiten-ſteven, die in een linie met de bovenſte overloop legt, gelijk blijkt uit het afbeeltzel, vertoont by letter C.

Als

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00106

F

Vertwonzel der ribben na haer plaetsen en rangen

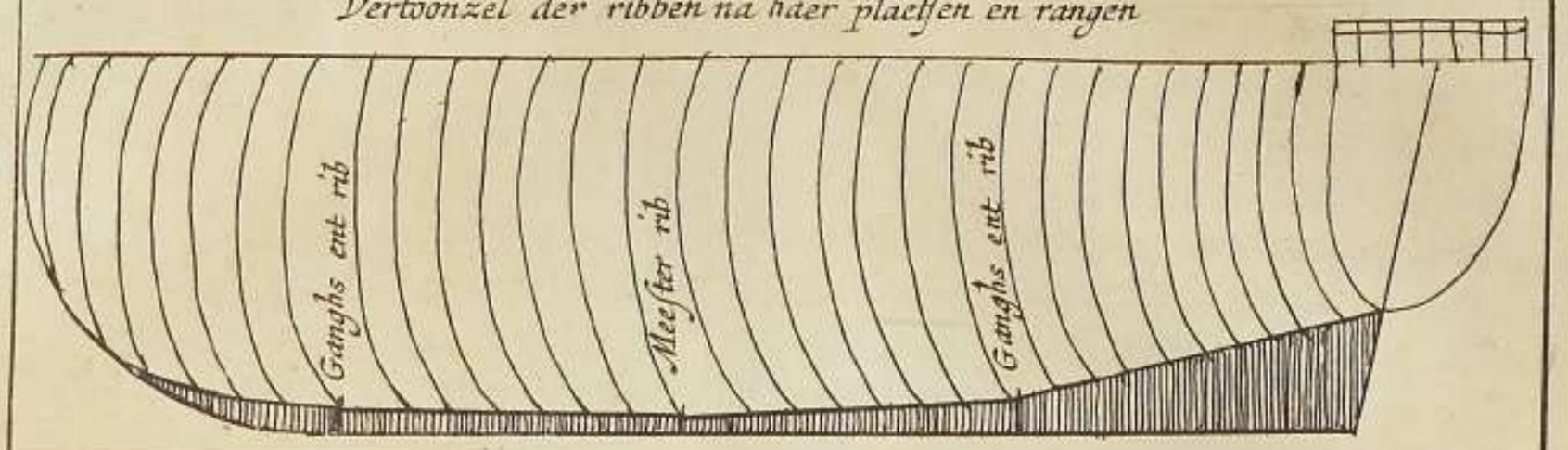

G

Het Schip doorgesneeden met sijne geschickte breete

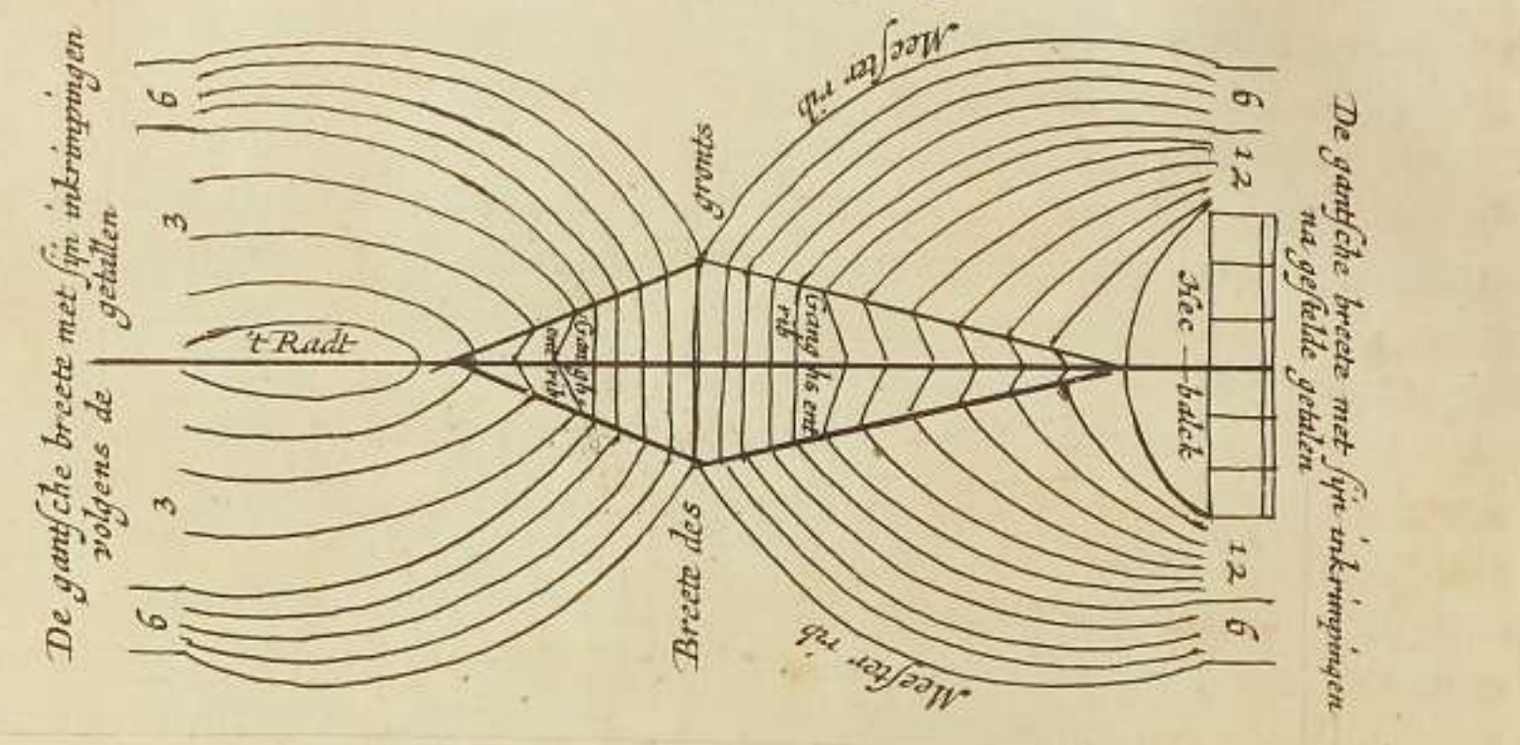

H

't Schips geschickte breete met sijn langte plat

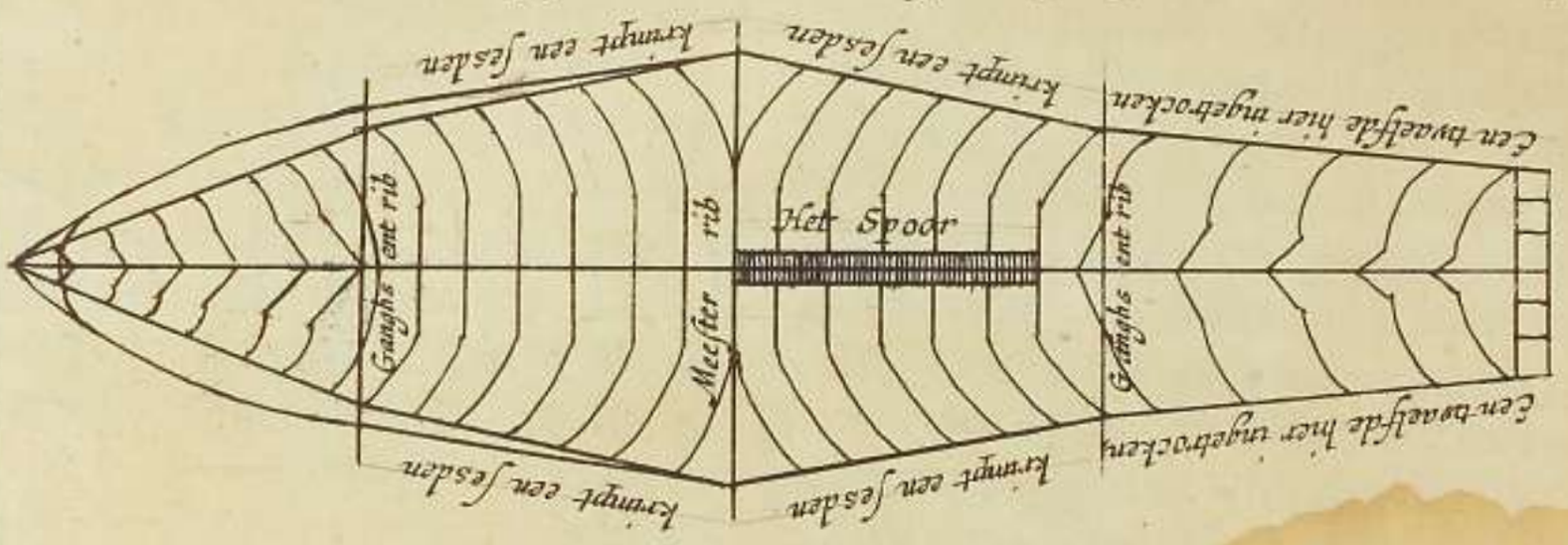

I

't Scheeps Lichaem

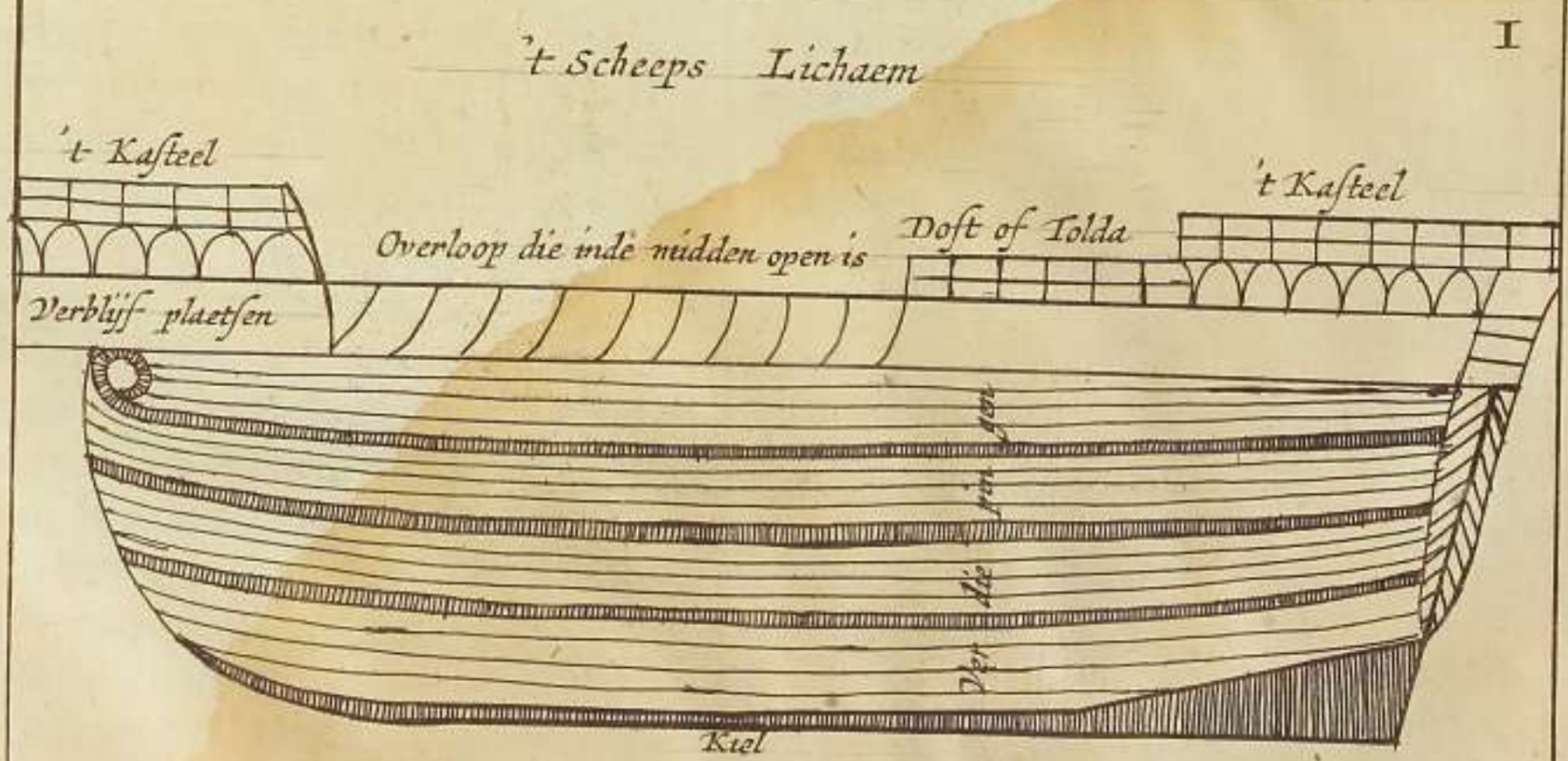

XIX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00108

Als de kielgangen gelegt zijn, wierden de ermen met haere ellebogen daer opgevleit; zoo dat zy boven, alle van een zelve hoogte quamen te zijn; ſchoon zy onder rezen, en daelden, na de hoogte van de kielgang. Het getal van dees ribben, vontmen gemeinlijk zoo veel, als de groote buiten-ribben. Wanneer het ſchip, meer meeſter-ribben heeft, als een eenige. Zoo beginnen de kielgangen eerſt, daer dees grootſte ribben ophouden, van gelijken ook de ermen, met haer ellebogen. En de ſtaert-ribben beginnen, daer de kielgang het hoogſten is. Ieder ſtaert-rib hadde het derden van een erm, met zijn elleboogh.

Daer de kielgangen het hoogſt zijn, ſtaen de ermen het dichſt, aen elkandere; en daer de kielgang het laeghſt is, daer is hy ook het breetſt; te weten, midden in het ſchip.

Aen de enden van de kielgangen, na voor en achter-ſteven toe, zijn de ermen een derden ſmalder als by de meeſter-rib, midden in het ſchip: welk van de kielgangs gront gevolgt werd, gelijk by letter D gezien kan werden.

Daer na legt men planken, wederzijts van de laetſte arm, of liever uit de hoeken van de laeſte arms ellebogen af, ſchuins op, achter, tot aen het ſluiten der hek-ribben toe. Deze dienen daer tot ſteunzel van d'overige rijzende ribben, welke met haere onderſte enden in dees planken, en in de onderſte ſtaert-ribben vaſt geklonken zijn, en daer in ſluiten. Deze planken, werden te recht het waepen vlak genaemt, om dat zy d'onderſte ſtaert-ribben, en bovenſte opgaende ribben t'zaemen verbinden, en gelijk als met ſtevigheit waepenen. Zy worden lijn-recht getrokken.

Minder zijn de planken, die verheven na vooren toe, van de kielgangs hoogte af, gelegt worden, en de ſtaert-ribben hier ook ſwakker zijn, welke buſſarden genaemt zijn geworden. Dees quamen ter zijden van de waepen-vlakken uit, en gongen lijn recht, ſchuins op, na bovenen, zoo hoogh, tot daer de opgaende ribben haer aenvangh namen, die in deze, en in de vlakken ingelijft zijn geweeſt.

Het verſchil tuſſchen de middel-ribben, ofte inhouten, en de ent-ribben, die gemaekt werden van de ſtaert-ribben, te zamen met de boven opgaende ribben, is geen ander, als dat de middel-ribben tweemael, en de ent-ribben eens gebogen zijn: dees op de hooghte van het vlak, of kielgangh, en weder weinig hoger: die boven de kielgang, weinigh onder de twede bocht van d'andere ribben. Het gene te beſpeuren ſtaet uit de Figuren D, en E.

Om d'evenreden † of gelijkdeligheit te verklaeren, die de ribben tegen elkander hebben, beziet de plaet by letter G, waer het ſchip by de meeſter-rib door-geſneden is, omgelegt ter rechter en ter ſlinker zijde; aldus vertoonende d'evendelige wijte des ſchips, van voor tot achteren toe. Van de middel-rib, ofte meeſter-rib af, tot d'eerſte rib achter de kielgang, verengt het ſchip een derden van zijn wijte; weder-zijts een zeſte, zoo wel boven als onder.

† *Proportie.*

Van vooren, ſluiten de ribben het ſchip; maer van achteren, gaepen zy wijt van elkander, om een hakkebort in te voegen, en dat op de helft van de wijte, die het ſchip heeft; daer de kiel-gront na achteren eindigt, welker maete in de verbeelde geſtalte by G en H gezien kan werden, aengewezen met cijffer-letters en woorden, tuſſchen en tegen de ribben aen.

Schepen, dus gehoekt, en ſchielijk vernaeuwt, of ingetrokken, maekt broſſe ſchepen, zoo ons de hedendaegſche ondervinding leert.

Het ſpoor, daer de maſt met zijn voet in komt te ſtaen, vertoont by letter H, is aenmerkens waerdig, ſtaet op de kielgang, langhs ſcheeps, tuſſchen de meeſter-rib, en het ent van d'achterſte kielgang: de maſt ſtaet in een holte, en dat recht op.

Wat de dikte der ribben aengaet; die werden genomen na het gebruik der ſchepen, ook zoo hun getal. Schepen, die op wichtige laſten aenleiden, vereiſten veel en ſwaere ribben. Aen een ſchip, lang overſteven, hondert en vijf en dertig voet, maekt en zeribben, een ſpan ſtijf in 't vierkant.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00109

De tuſſchen ſtant, of ledige plaets tuſſchen de ribben in, was mede van een ſpan ongevaer. In groote Galjoenen, wierden de ribben dikmael verdubbelt. De ribben wierden van binnen met planken geſtijft, tot bovenen toe: in eenige ſchepen van onderen af: in andere ſlechts van boven de kielgang af. Ook wierd om het geheele ſchip een huit gehaelt, vier of vijf vingeren dik. Berkhouten, gelijk men heden doet, wierden aen de ſchepen niet gelegt. De reten vuldemen met werk, in heete pek gedompelt, en het geheele ſchip beſtreek men met een pap van geſmolten pek en gal, onder een geſlaegen.

Lode plaetkens dekten de buitewaertſte ſcheeps-voegen, om alle ineetinge voor te komen.

Het ſchip moſte van buiten glat zijn, zonder dat iets uitſtak; 't geen de vaert koſte verhinderen.

Voor wierden de ſchepen breetachtigh uitgezet, waer door geoordeelt wierd, dat zy het waeter beter ter zijden af, wegh wierpen; naer het voorbeelt van de waeter-vogels, die in het ſwemmen, een brede borſt voor uit ſteeken.

En niet onaerdig, werdt een geheel ſchip by een vogel of viſch vergeleken: de ſtaert het ſtier verbeeldende: de vinnen of vleugels, de zeilen. Van het visken *Nautilus*, werdt verhaelt, dat het ſachtjens tot aen het waeters oppervlak reiſt; daer het zigh dan ruggelings opheft, en al het waeter door zeker buisken uit zijn lijf ſpout, om als met een droog ſchip, beter te vlotten; daer na recht het zijne twee voorſte-vinnen op; waer het een vliesken tegen aen ſpant; 't geen hem voor een zeil dient, gelijk zijne twee andere vinnen, voor riemen: onder in het waeter, ſtrekt de vijfde en middelſte vin of ſtaert hem voor een roer. En dit visken heeft d'eerſte Scheepsbouwers voor meeſteres gedient, zoo de Poëten zeggen.

Het visjen Nautilus heeft de menſchen het Scheeps-bouwen geleert.

Mutianus zeit, dat in de ſwarte Zee, ſchelpen gevonden werden, een ront ſcheepken niet ongelijk; daer zigh zeker ſchelp-dierken in begeeft, die dit horenken als een ſchuitjen gebruikt: met twee lepeltjens of vinnetjens hy het zelve voort-roeit, die hy, by tijt van ſtorm, voor een roer gebruikt.

In Ethiopien zoude draeken gevonden werden, die zich te waeter weten te begeven, en met de hoofden om hoogh te ſteken, onder in elkander drie of vier te gelijk gevlochten zijnde: na andere lantſchappen zeilen: om voetzel te gaen op zoeken.

't Geen *Plinius* verhaelt, dat ſchelpen gevonden zouden werden, daer een geheel menſch in kan ſtaen, die met een andere ſchelp over ent te ſteeken, voort kan zeilen, ſchijnt verdicht. Ook zoo het geen hy zegt, van het visken *Remora*, dat het ſchip, 't welk *Antonius* voerde, in zee dede ſtaen, welke kracht, de ſlinker voet, van een ſchilt-padde mede zoude hebben, als zy in een ſchip geworpen was.

Voor en achter, op en onder den overloop, wierden kamerkens en koien gebouwt, tot verblijf van de ſchepelingen. Weinig voor dees tijt bouwde men ſchepen, die voor en achter hoogh opſtegen, en dat in de ronte, zeer wanſchapen.

Scheeps-bouw voor twee hondert jaer.

Andere waeren zeer breet, achter plat, en ſpits boventoe gaende, of ook wel ſpits achter toegaende, tot op de helft van de gehele hooghte: en dan weder verweiende, zoo dat de hut boven zoo breet was, als de konſtapels kamer onder, en de kajuit zeer ſmal, men zagh mede ſchepen, die achter plat en evenzijdigh oprezen. Deze ſchepen voerden twee bezaens maſten, met een lange ſpriet, die achter uitſtak. Deze diende om d'achterſte bezaen uit te voeren. Uit de mars, bodenze met buſſen tegenweer. Het ſchip was voorts platzijdigh: of ook wel ront, gelijk een ton; en men zag daer een voor en achter kaſteel aen, wel dicht beſloten, daks gewijs boven ſluitende, of wel vierkant en plat; verdeelt in twee verdiepingen. Eenige hadden geen hout voor ſcheen, op den overloop, 't welk gevaerlijk was om af te vallen, by quaet weder; andere gongen ſlechts, ſpits en platzijdigh

digh toe, zonder pen of galjoen. Behalven deze, vint men af beeltzels van ſchepen, gemackt te dier tijt, wanneer de vuur-buſſen eerſt in 't gebruik zijn gekomen, die rontom, op een overhangende galdery, 't kanon hadden geplaetſt, tuſſchen de riemen in: de kajuit is geheel overhangende, daermen buiten om, in een galdery gaen kan, voerende drie maſten. In ſte van een galjoen, voerdenze een ſwaere pen, voor uit, aen de boeg, die ront was, en op zijn ent weinig breder als dicht aen het ſchip. De bak of het voor-kaſteel, komt voor over waeter te hangen, ruſtende op een zolder, van ſchuins op gaende ribben: welk uit de boeg voor uitſteken, die op een middelbalk, welk mede uit het ſchip ſteekt, quaemen te ruſten.

V. Mevisſotus.

Tegen de huit van het ſchip aen, buitewaerts, was het beleit met dunne ribben, van onderen tot bovenen toe. Vinkenetten wierden over de ſchepen geſpannen, gelijk als men hedendaegs mede dikmael ziet; met dit verſchil, dat d'onzen op en af genomen werden; maer deze altijt, over het ſchip geſchoren bleven ſtaen.

Van achteren buiten om, tot omtrent twaelef of veertien voet lang, aen ieder zijde, zagh men overhangende galderyen, of wandeldreven, daer ſchiltknapen opſtonden: deze galderyen wierden met kleden bedekt, en de ſpiegel van het ſchip hong daer boven over.

Doch om weder te keren tot de Scheeps-bouw, voor anderhalf hondert jaer: zoo dient te weten, dat men ſchepen geheel open bouwde: eenige met een verdek, andere met drie, en de grootſte met vier. Het laegſte hol is gemeinlijk het diepſte geweeſt; en wel het derdedeel van de gehele hooghte, nevens een vierde van het tweede derdendeel.

Schepen met drie dekken zijn noit getimmert geweeſt, onder de dertigh palm. Hun tweede hol befloeg in hoogte omtrent acht palm, zijnde een maetelijk mans lengte: ook zoo het bovenſte, te zamen zeſtien palm; d'overige voor het onderſte hol, en den overloop laetende, die een palm of drie opgeboeit was. D'overloop was meeſt altijt, open in de midden: om d'onderſte verdiepinge licht te doen hebben. Men zagh ook in ſchepen, die ten ſtrijde uittogen, een doft dikmael van de kampanje af, tot aen de groote maſt toe, om tegenweer uit te bieden: van waer dan het geheele ſchip wel overdekt wierd, met horden of gevlochte teenen, die wederzijts aen de reehouten vaſt gemaekt moeſten werden: en zulks diende om ſteenen, ſtinkpotten, en ander waepentuig af te weeren.

Na dat de kiel gemaekt was, en de ſtaert-ribben daer in geënt, maekte men de kielgang, en rechte de groote ribben op, die wel vaſt in kiel, en gront, of kielgang gedreven moeſten zijn. Het buigen der ribben geſchag op het oogh van de meeſter: ieder ronde, en boog, na welgevallen. Dees ſchepen ſprongen voor, andere weder achter uit: zommige maektenze platzijdigh: andere ſchier weder geheel ront. In 't gemeen doch zijn de ſcheeps-zijden ront geweeſt: zoo dat de middellijn van het ſmalſte kringhſtuk van het ſchips-zijde na om hoog, half zoolang zoude wezen, als de middellijn van het ſchips zijde over langh. De hoogte van het ſchip, quam te naeſten by over een met zijne breete: en zelden zag men ſchepen, die breder als haer hoogte wierden bevonden. Het ſchips hoogte mat men tot den overloop toe.

D'overloop was plat, en rees, of daelde niet, tegen 't gebruik van het hedendaegſche Scheeps-bouwen.

De meeſter-rib ſtrekte d'andere ribben tot een vorm, en richtſnoer: waeromze ook d'eerſt opgerecht wierd. Na deze wierden d'andere groote Scheeps-ribben evenredelijk gemaekt: tot de laeſte kielgangs rib toe, welke gemeenlijk ſwaerder wierd gebouwt, als d'andere ribben, die d'overige ribben tot de voor en achter-ſteven toe, weder tot voorbeelt komen te dienen: de ribben over ent geſtelt, werden vertoont op de plaet onder de letter F.

De doft, daer boven van aengeroert is, werdt ter zijden beſchooten en afgeſchut in kamerkens, en kaſſen, die tot verblijf van de ſchepelingen dienen, en bergingh van ſcheeps behoeftigheden. In deze tijt wierden alle ſcheeps nootwendigheden boven in het ſchip

bewaert, en niet onder, gelijk men hedensdaegs veel tijts plag te doen. Zelf de combuis, botlarye, en kelder, ſtonden op den overloop van het ſchip. Achter de doft, een tree opgaende, zag men een plaets, het kaſteel genaemt, daer een borſtwering opſtont, zes palm hoog, een weinig achter uit ſtekende. Dit is de plaets, daer men ſnachts de wacht hielt. Voor op de boeg, was mede een kaſteel gebout, van gelijke geſtalte als het achterſte; 't welk met lippen aen den overloop was gehecht, en ſtak wederzijts weinig buiten boort. Zijn borſtwering, hoogh vijf Romeinſche palmen, en het kaſteel is op den overloop lang twee derden van de hoogte van de hekribben: noch ſteekt een derden daer van voor over 't waeter uit: zoo dat het kaſteel zoo langh is in 't geheel, als de hek-ſtutten hoog zijn.

Hier zijn de matroozen koien: hier waekt men nacht en dagh: en ſtaet altijt een man op de uitkijk. De zeilen, te dezer tijt, hadden meeſt een vierkante vorm; doch lange, en boven ſmalle zeilen werden heden bequaemſt ter wintvang geoordeelt.

Schepen, die minder hoogte hadden als dertig palm, gafmen alleenigh twee verdiepingen.

En wanneerze onder de vier en twintigh palm hoog waeren, haddenze nimmer meer als een verdiepingh: 't hout voor-ſcheen uit genomen, 't geen zeven palm hoog ſtont. 't Opzetten van de verdekken, was noch in geen gebruik. Aen weder zijde van den overloop, ſtonden ſtellingen, daer men op gaen koſt, die met het hout voor-ſcheen een hoogte hadden.

Voor bezijden de ſteven zagh men twee gaeten, daer het kabeltouw door gong, 't geen in 't kaſteel gebergt wierd.

Een ſchip, als hier beſchreven is, ſtaet te zien by letter I, 't geen lang is honderten acht palm, of achtien maeten, eertijts Rumen geheten.

Dit wierd voor een vaſte regel gehouden, dat het ſchips hoogte en wijte, een derden was van de kiels lengte: en zoo veel viel ook de voorſteven, weinigh min of meer. Maer 't vallen van d'achterſteven, was maer een vijfden van de wijte. Het breetſte van de gront, of bodem, daer boven van gemelt is, onder de naem van kielgang, hadde een derden van de bovenſte wijte, ofte mont van 't ſchip: en zijn engſte weder, een derden van zijn breetſte: achter by het hakkebort is het ſchip half zoo breet, als daer het boven in de mont op zijn wijtſt is. Het hooft van 't ſchip, of die plaets, daer op onze hedendaegſche ſchepen de bak komt, is boven twee derden nauwer als onder, en achter boven een zeſten nauwer, als onder: en dit alles in groote ſchepen. In kleinder gebouwen verandert d'even-reden of gelijkdeligheit. † Proportie.

De hoogte en is by hun geen derden van de lengte, en de kielgangen zijn, op haer ſmalſt, ſmalder als een derden van hun breetſte: en dit breetſte is weder breder als het derden van de mont, of ſchips wijte boven.

De boots zagh men van voore, altijt het breetſte zijn, en zulx, om dat men in de boots d'ankers veeltijts lichte, 't geen voor op geſchiede, waer toe plaetze nodig zy geweeſt. De groote van de boots wierden geſchikt na de ſchepen, wien zy ten dienſt moeſten ſtaen; want menze nu onder het verdek bergden, als het ſchip in zee was: waeromze niet te hoogh opgeboeit dienden te zijn. Voor ieder drie ſpan lengte, geeft men hem een ſpan wijte; de lengte niet by de kiel, maer boven tuſſchen de ſtevens uiterſte punten gerekent. Het meeſter-ribbeken werd in de midden van het ſchip gezet.

De doft van voren, begint van d'achterkiel-ganghs-rib af, en ſtrekt tot voor aen de ſteven toe: het achter deksken is van de zelve geſtalte, doch weinig korter. Hedendaegs zijn d'achter dokten, of verdekskens veeltijts het grootſte in de booten.

Achter en voor, op het ent van de kielgang, of geſtreeken bodem, krimt de boot een tiende van zijn middel wijte: en zoo ſluit het voor en achter ſchip allenskens ſcherp toe. De gront of de kielgang van een boot was by de meeſter-rib het breetſt, en dat twee derden van de bovenſte wijte of mont van de boot: welke bodem op zijn ſmalſte zoo breet is, als hy vingeren lang is.

Roei-ſchepen, niet zeer ongelijk aen d'oude geſtalte; gongen toen al mede in zwang, doch meer als vijf roei-

reien

reien zaghmen nimmer: ieder riemvoerder had een palm breete, om te zitten, en een cubit vierkant, om zijn ermen te beſtieren.

Aen vis-ſchepen, en diergelijk klein vaertuig, wierd d'achter ſteven winkel recht op gezet: en hunne wijte was gemeinlijk een zevende van de lengte: negen ſpan ſchoot de boegh na voren uit. De gront beſloegh twee derden van de wijte boven: d'achter-ſteven ſton drie ſpan hoger, als de voor-ſteven. Nimmer was de gront ſmalder als de helft van de bovenſte wijte, of breder als twe derden daer van. Breder vis-ſchepen ſloegen vaek om, en ſmalder gongen al te diep, na hun gevoelen.

De ronding en ſnyingh des huits geſchag, na welgevallen, zonder maet. De kiel gangen in deze ſcheepkens rijzen boven een palm niet. D'achter-ſteven is ſwaerder als de voor-ſteven, om het zwaeien te verhinderen. De boegh is boven ront, doch een ſnuit, die ſpits is, ſteekt daer uit. Hoe langer ſchepen, hoe breder voor, om het waeter des te wijder wegh te werpen.

En dit laet van de Scheeps-bouw, voor ander half eeuw gebruikelijk, genoeg zijn.

Vlaggen wierden te dezer tijt zeer groot, en in groote overvloet op de ſchepen geſtelt, zelf van de boorden zagmen die afwaeien. Hier ſteldenze groote pracht in.

De verbeelde geſtalten hier toe gebruikt, met hunne maet, zijn beruſtende in d'onvergelijkelijke Boekery van den Hoog-geleerden en zeer vermaerden Heer *Iſaak Voſſius*, door wiens byzondere gunſt dezelve nu gemein werden gemaekt.

Achtste Hooftstuk.

Hoemen hedendaegs in Hollandt Schepen bouwt.

Onderſtel een ſchip lang 134 voet.

Hier toe laet een Pynas-ſchip, lang over ſteven, hondert en vier en dertigh Amſterdamſche voeten, tot voorbeelt dienen. 't Welk (by gedachten gebout) ontleet werde in al zijne deelen.

Wiens maet en geſtalte zoo te recht verſtaen worden, men daer ſchepen, van onbegrepen lenghte en gebruik, (*mutatis mutandis*, verandert 't geen verandert dient te zijn) zoo groot als klein, zeer lichtelijk na-vormen, en toeſtellen kan; want alle regels, evenmaet en gelijkdeligheit *, blijven eenderley aerd, op alle kiels lengten; 't zy het ſchip een kiel heeft van hondert en tachentig, of ſlechts van tzeſtig voeten langh.

* *Proportio.*

Vaſte grond-ſlaegen en wetten, hoe men alle Scheeps-deelen, en een geheel ſchip zelve maeken moet, zal hier trachten ten toon te ſtellen.

Wel is waer echter, dat de wiskonſtige maet ten vollen altijt na te komen, niet wel doenlijk is, en zulks om de menigvuldige en onderſcheidelijke krom en geboogen geſtalten, die men de houten aen een ſchip geven moet.

Vaſte proportie qualijk te volgen.

Waer van daen het zeggen komt, dat twee ſchepen, of twee menſchen elkander ten vollen nimmer gelijken.

Hoe naeuwkeuriger doch d'evenmaet, en gelijkdeligheit, in 't Scheepsbouwen gevolgt werd, hoe volmaekter het ſchip zal zijn; cierlijk, ſterk, en wel-bezeilt.

Huis-bouw-konſt ſtaet op vaſte gronden, en geſchickte wetten: zelden vint men doch huizen, waer in de wiskonſtige maet, in alles, waergenomen is; ſchoon ieder daer na tracht.

Stof, plaets en gelegentheit brengen dikmael wanſchick by.

Dus ſtaet het ook met de Scheepsbouw. Het gebruik, 't welk van oneindelijke veranderingh is, dwingt bouwmeeſters, maet en wetten te kreuken.

Men volgt die dan zoo veel doenlijk.

Noortſche deel-haelders laeden het meeſt, wanneer na den vierkante hellen. Kooren-ſchepen, en die op ſtukgoederen aen leggen, alsze rontachtig zijn; en veel ſpringen. Ooſt- en Noorts-vaersders, die grove waeren laeden, zijn grooter in 't gemeen als die ſtuk-goederen, wijnen, en diergelijk, laeden: gelijk ook de Sout-haelders. Maſten werden bequaemſt in ruimen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00113

geſtout, die onder breet, en evenhoekigh zijn.

Koopvaerdy-ſchepen paſſen beſt boven ſmal te zijn, om met des te weiniger mannen beſtiert te konnen werden.

Oorloghs-ſchepen, zijn boven en in't hart van't ſchip breet, om te beter te konnen ſlaen, en tegenweer bieden. Een ſchip, dat de Vloot-voogt voert, paſt wel dat koſtelijk, en in aenſien, allen overtreft.

Niemant verwachte echter, dat alle Scheeps-deelen tot het minſte toe, wiskonſtelijk zullen werden voorgeſtelt: zulks geſchiet ſlechts in die gene, welk de voornaemſte rang in't ſchip hebben, d'overige volgen daer zonder evenmaet uit.

Om dan een begin van't werk te maeken, zoo gaen voor af, de benamingen, van alle de voornaeme deelen, in't aengetogen Pynas ſchip: nevens de afbeelding van haere geſtalten: aengewezen in 't byzonder, en zoo veel doenlijk, in't ſchip zelve, daerze vereiſchen te ſtaen.

Vertoonde Scheeps-deelen, wat zijn, en waer toe dienſtigh.

Op de plaet N°. 1, werden *viſſchers* vertoont, 't geen ſwaere balk-planken zijn: die in 't verdek leggen, daer de maſt door gaet, welk gat met een zoom belegt is.

Vertuiningh blat, plank, of *hout:* is hout, of zijn planken, die op de Scheeps-boorden worden gezet, boven 't rahout, na achteren toe, wanneer men ſchepen hoog opboeit.

Zetgang: is toegemaekt plankwerk, 't geene op de hals van't ſchip, daer het ſchips boort het laegſt is, na welgevallen ingezet wordt, en weder afgenomen kan werden: 't geen geſchiet om het ſchip beter te ſluiten: 't heeft op ſchepen van oorlogh, ronde musquet gaeten, en een deurtjen om iets by, en door, op te haelen, 't geen geſlooten werdt. In zommige luiken, doch meeſt op Koopvaerdy-ſchepen, zijn overdekte gaeten, daer het kabel door vaert.

Lijfhouten, of *waeter-gangen*, of *legwaeringen*, zijn dicke plancken, die in den overloop, of op 't verdek, tegen't boort aen leggen, welke met bouts aen of in de berk-houten, en door den huit geſlaegen zijn. De ribben en balken zijn hier met ſwaere bouts aengedreven, gehecht, en ingezwaluwt.

Schaer-ſtocken, zijn dicke, doch ſmalle planken; leggende op de balken, in d'overloop ingekeept met borſten, langs ſcheeps: op een derde veeltijts van de wijte aen wederzijde, van achteren tot voren: hier in zijn de ribben met verloren lippen geſloten: tot beſtendigheit van den overloop, die daer opgelegt wordt. Eenige komen mede op de wijte van de luiken, en beſluiten de zelve: de *ſchaer-ſtocken* achter de maſt, leggen nader het midden van 't ſchip, als die tegen de luikgaten aenkomen. *Vullingh* werden de planken genaemt, die men in de ſcheeps zijde zet: *Schutvullingh* het platte hout, dat tuſſchen de buſſen in komt te ſtaen.

Het *kolzem*, 't welk op de plaet N°. 2. verbeelt ſtaet, die men anders een binnen, of twede kiel zoude mogen noemen, is een ſwaere balk, die langs het geheele ſchip, onder, op of in den bodem legt, tegen de kiel aen, om de ſcheeps-ribben of inhouten vaſtigheit te geven, welk daer in geënt zijn.

Spooren zijn ſtevige houten, onder in het ſchip, daer de maſten met hun punten in ſtaen.

Balk-wagers zijn planken, daer de balcken in leggen.

Slemp-houten, zijn knies buitewaerts, aen ſteven en barrig-hout.

De *Broekſtucken*, waer van een knie de derde plaet vertoont, komen in de ſpiegel, vaſtigheits halve.

Oplangen, die hier en daer aen de ſcheeps-zijden gezet worden, op zeker afſtant van elkander, om het web te ſcheren, of het ſchips lighaem te krijgen: werden ook *Spant-ſtutten* genaemt, om datze, het ſchip gelijk als ſpannen, daer men d'overige inhouten naby voegt.

Twee zitters, een buik-ſtuk, en twee oplangen, werdt een *ſpant* genaemt.

Stuinder is een inhout, tuſſchen de wagers en huit: dees maekt men in ſchepen, die ſchut voeren; of onſterk bevonden werden.

Zitters, zijn balken, die op de bodem van het ſchip komen te leggen.

Het *Zogh* is achter onder in een ſchip.

Re-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00114

N.o 1 Pag. 54.

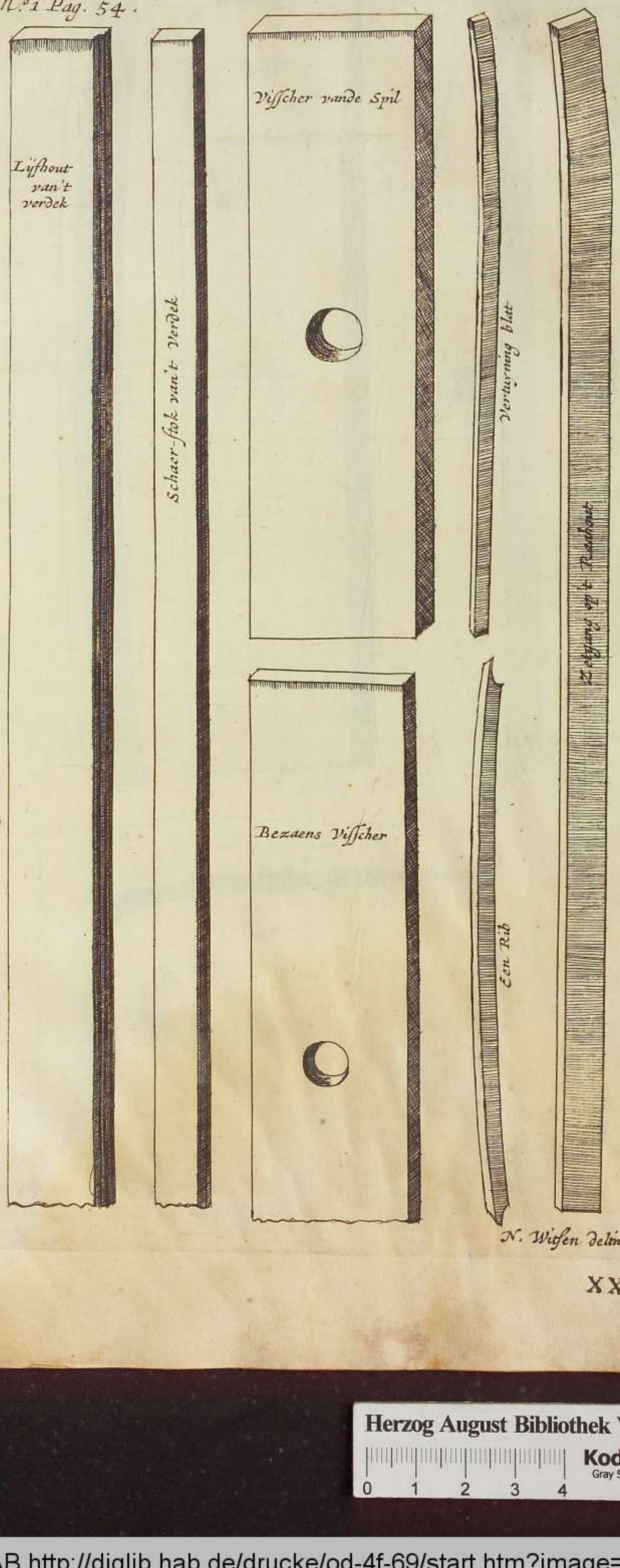

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00115

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00116

N.o 2. Pag. 54.

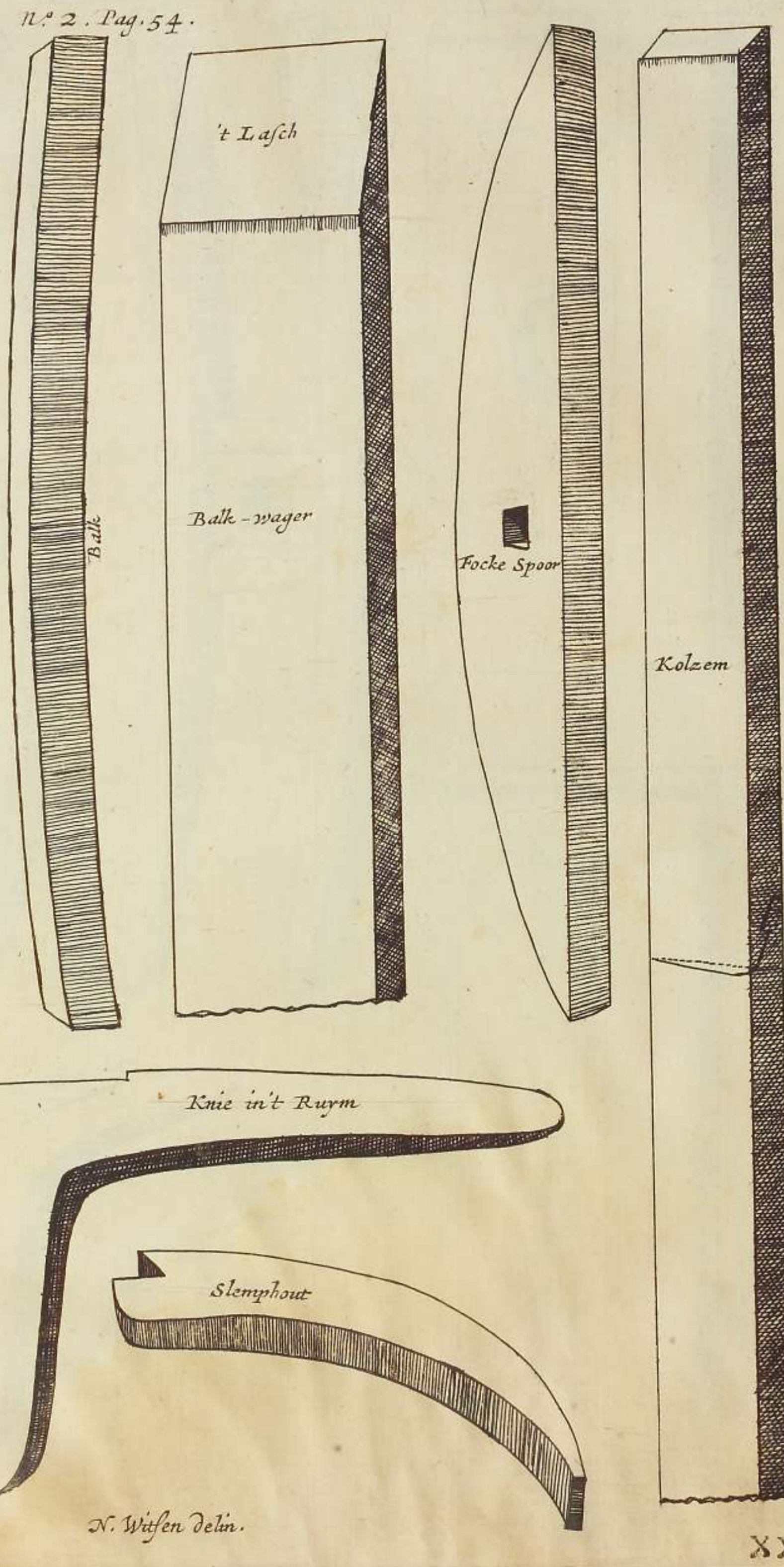

N. Witsen delin.

XXI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00117

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00118

n°. 3. Pag. 54.

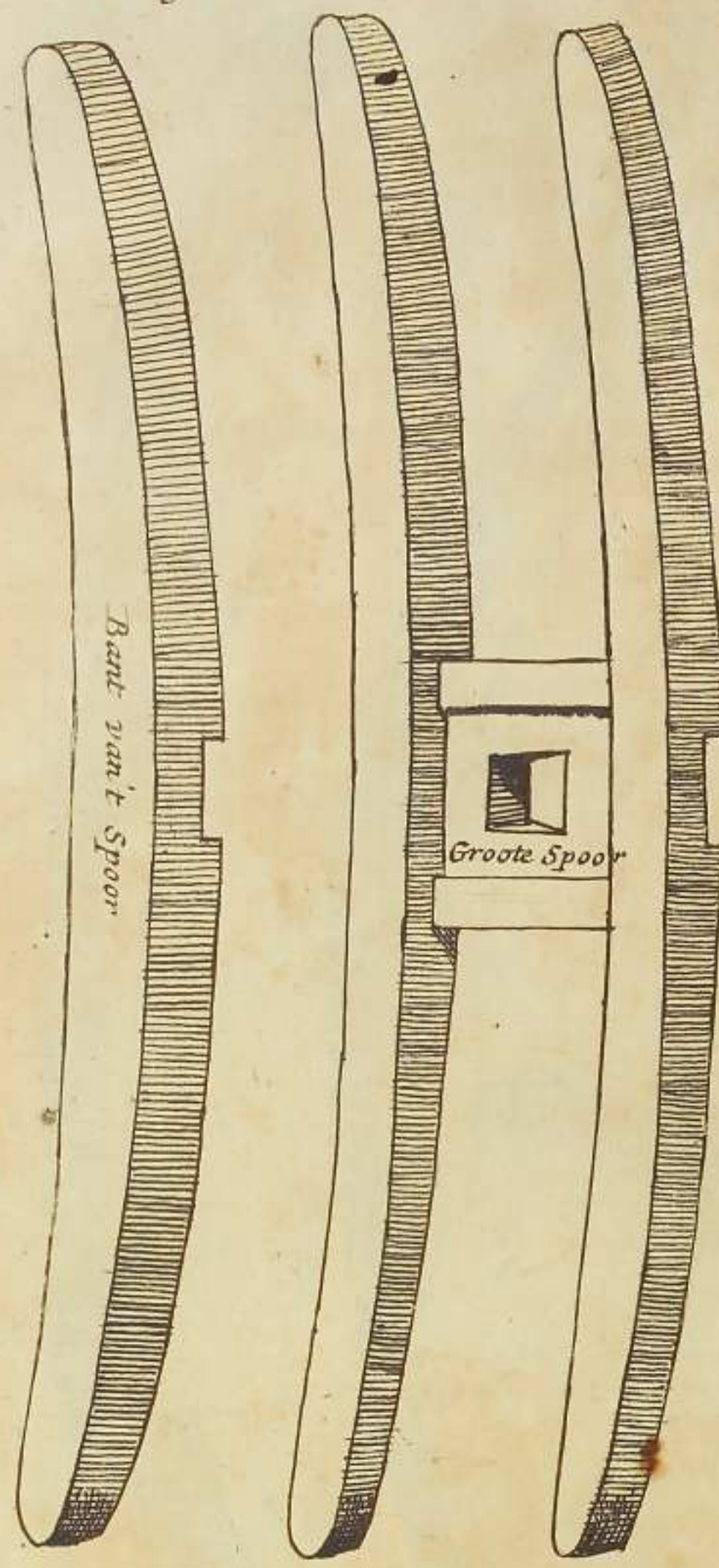

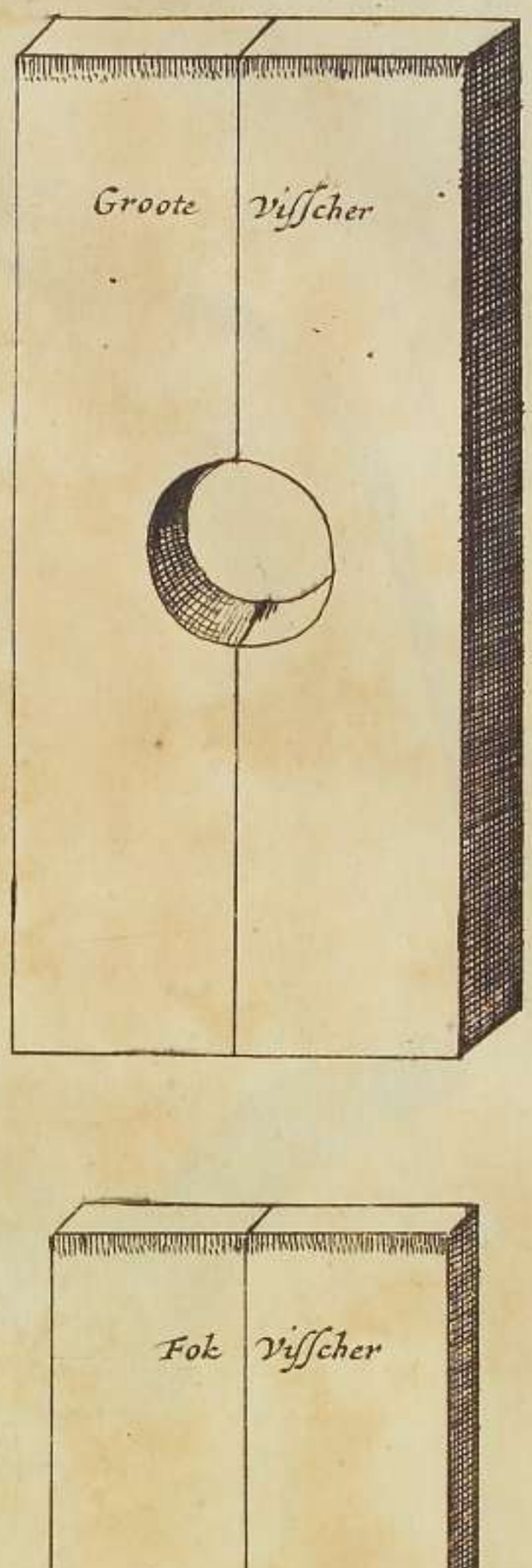

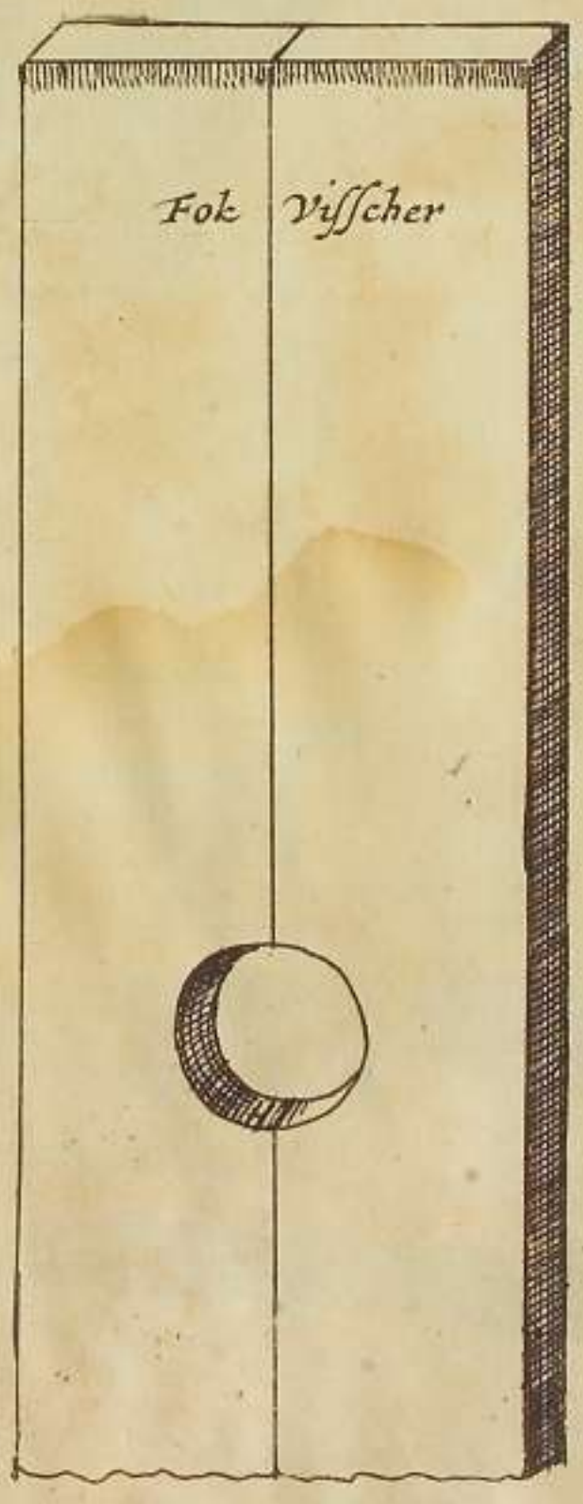

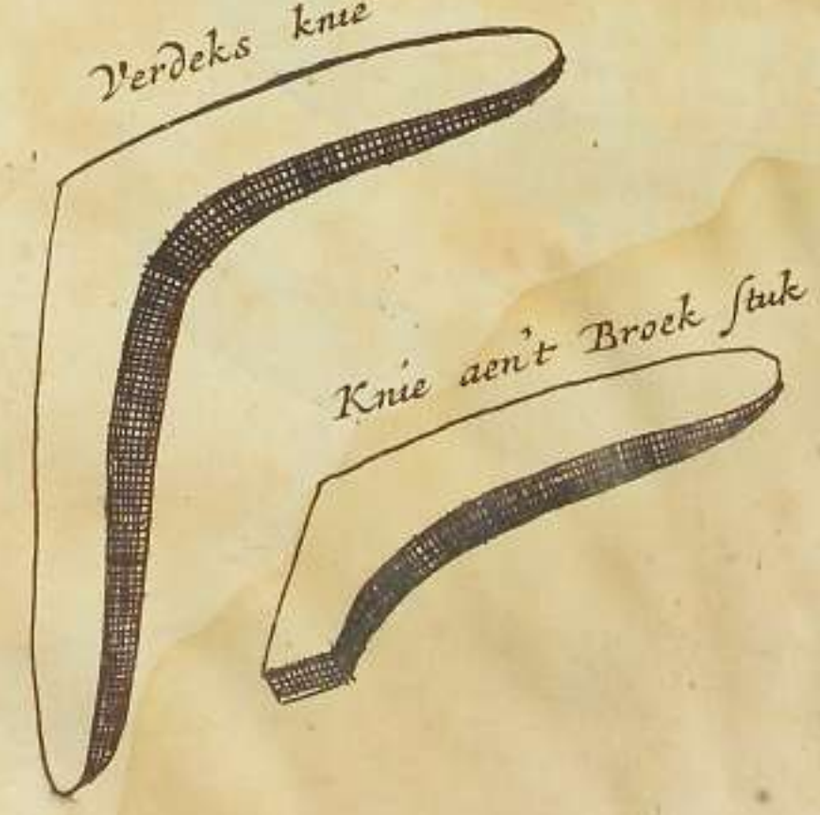

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00119

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00120

n.° 4. Pag. 54.

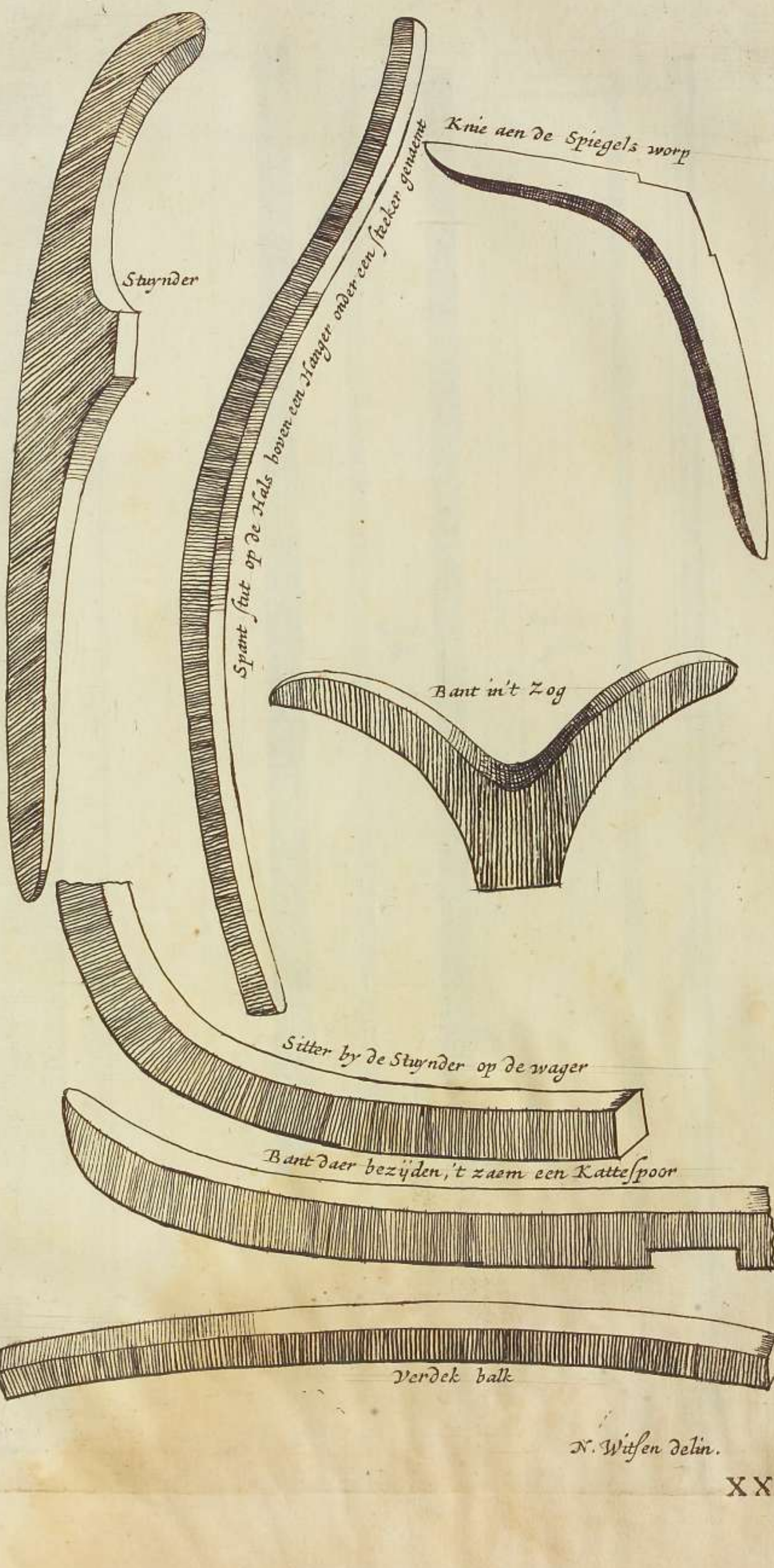

N. Witsen delin.

XXIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00121

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00122

n.° 5. Pag. 55.

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00123

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00124

nº 6. Pag. 55.

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00125

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00126

n.o 7. Pag. 55.

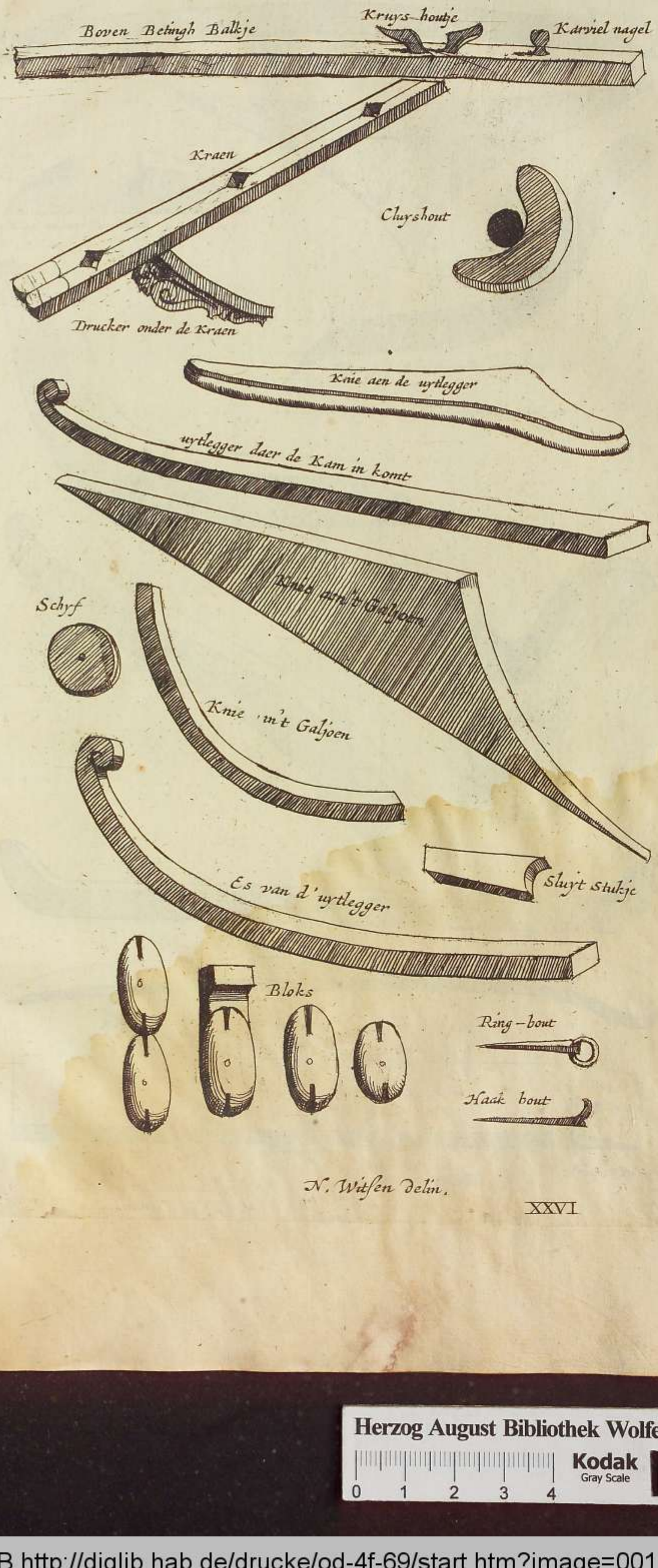

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00127

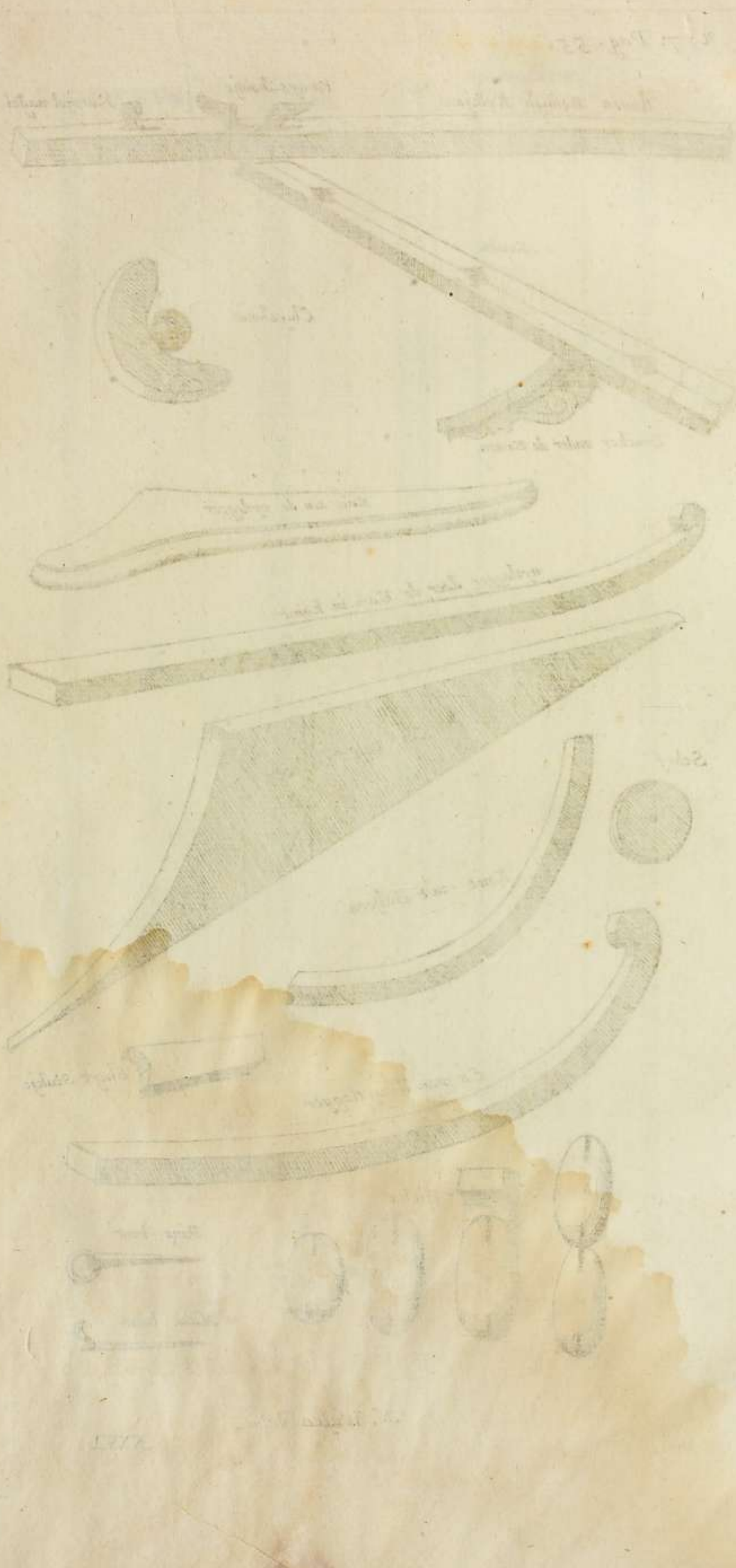

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00128

N.° 8 Pag. 55.

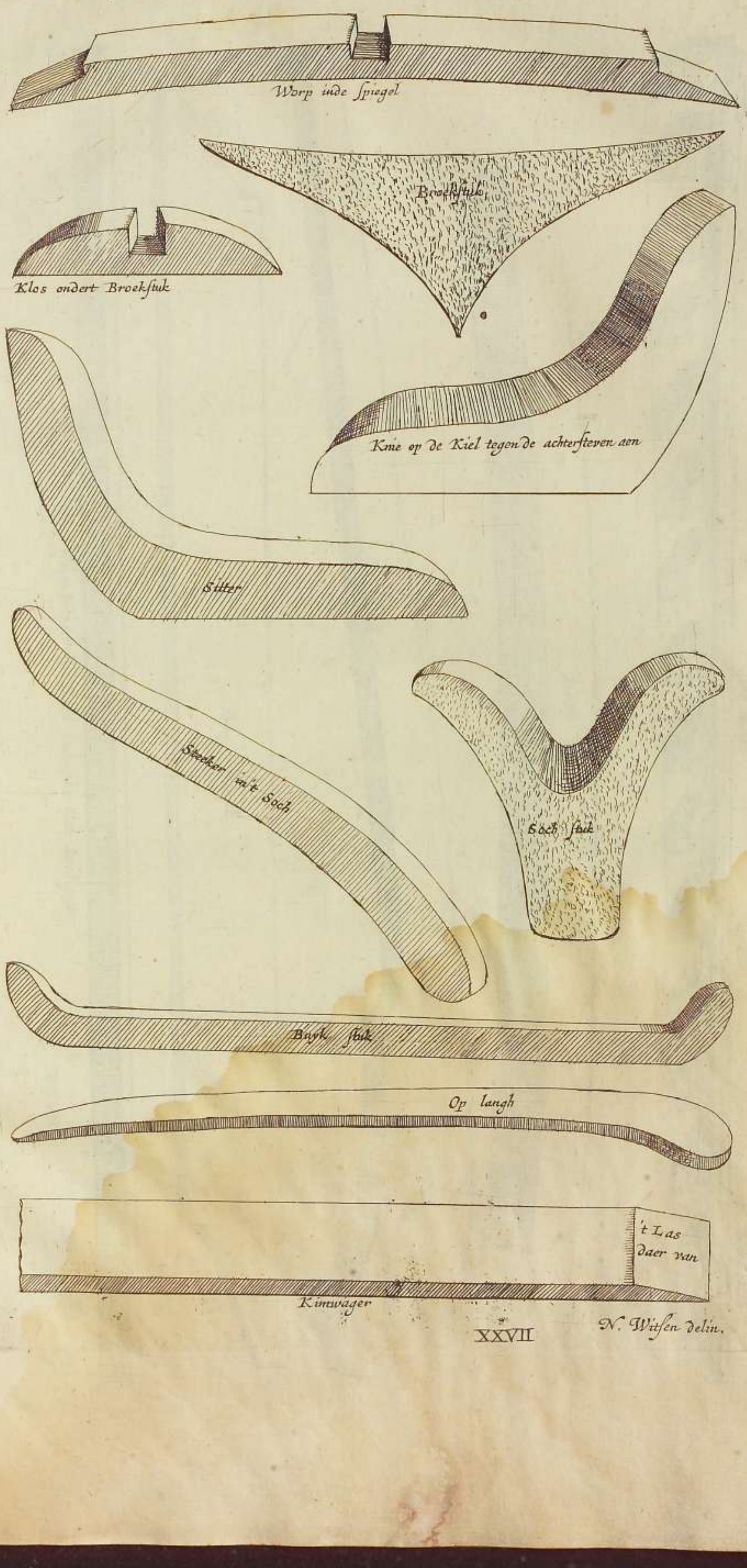

XXVII

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00129

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00130

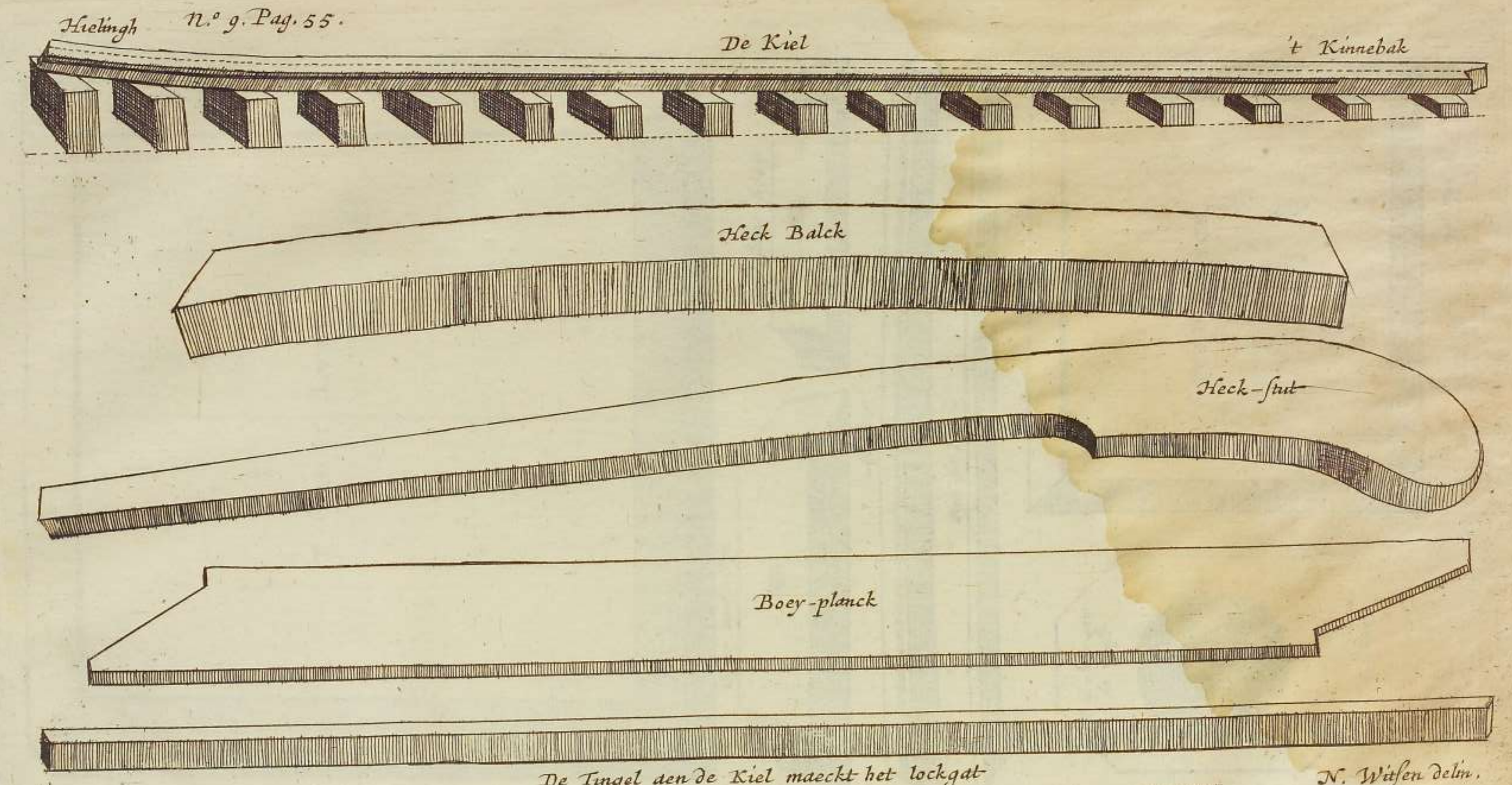

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00131

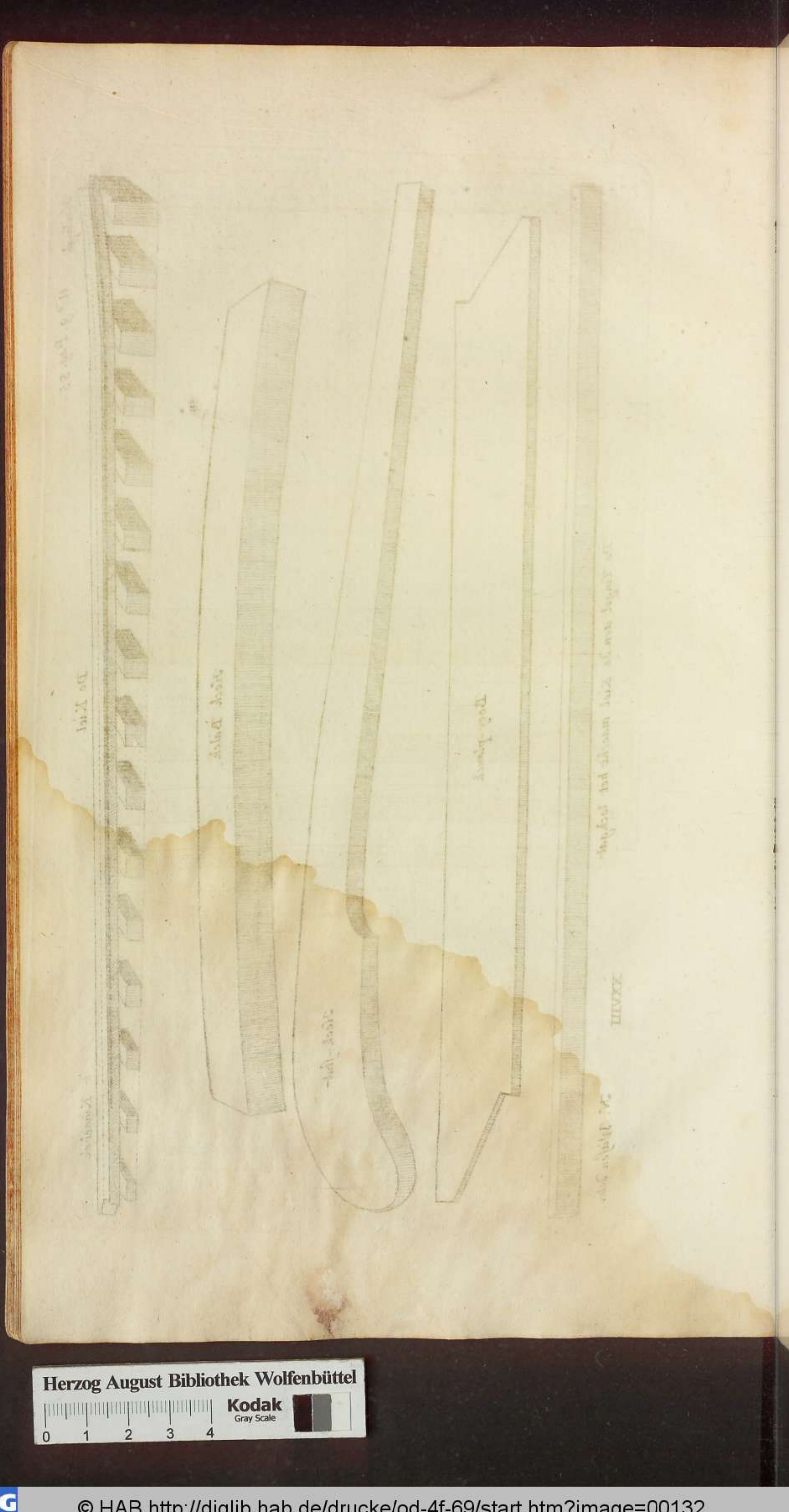

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00132

N.° 10 Pag. 55.

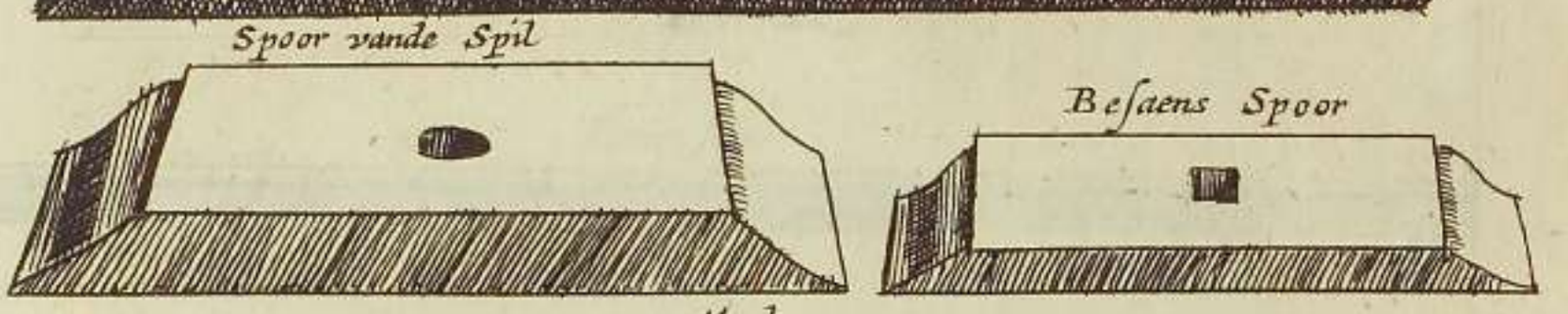

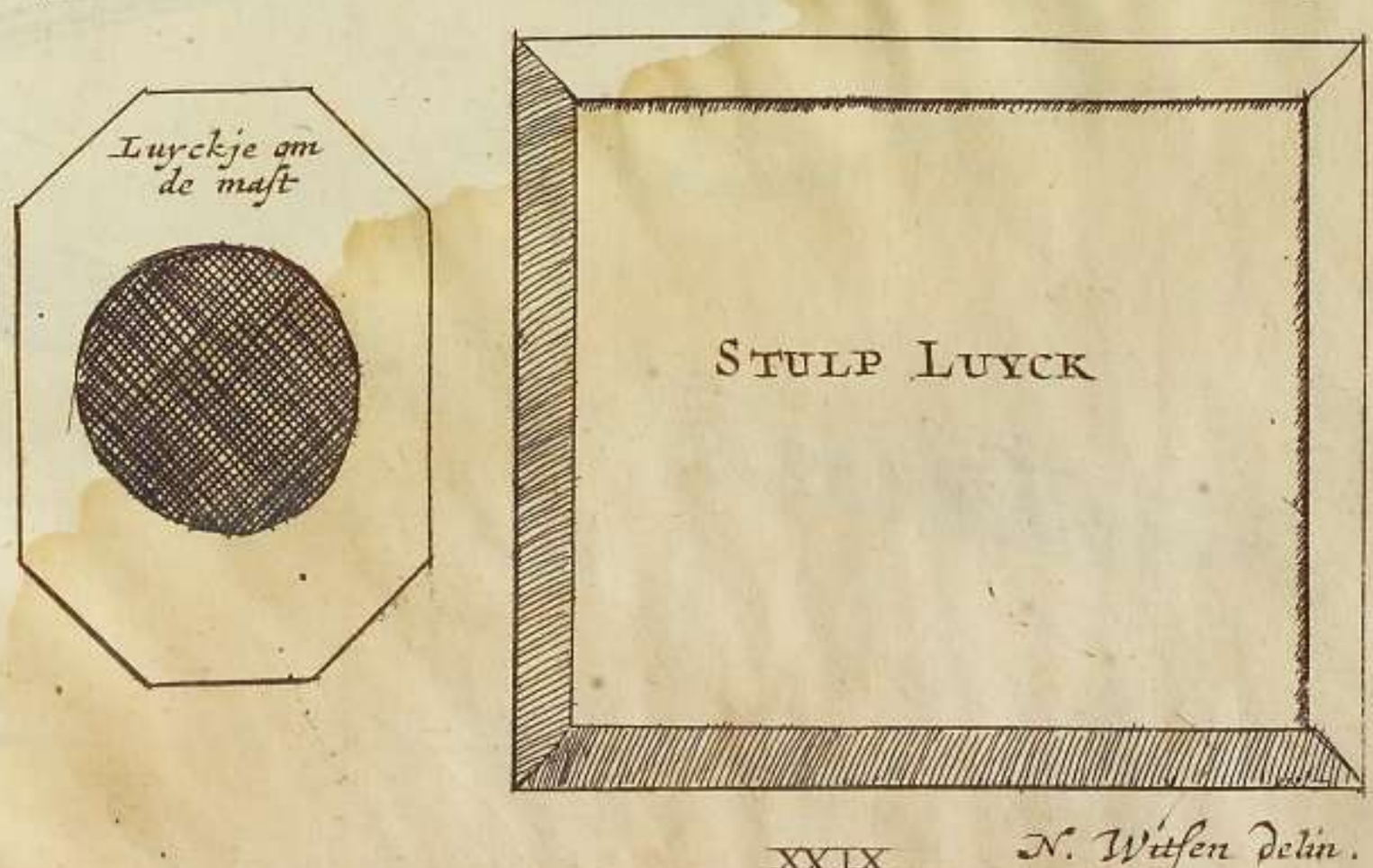

XXIX N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00133

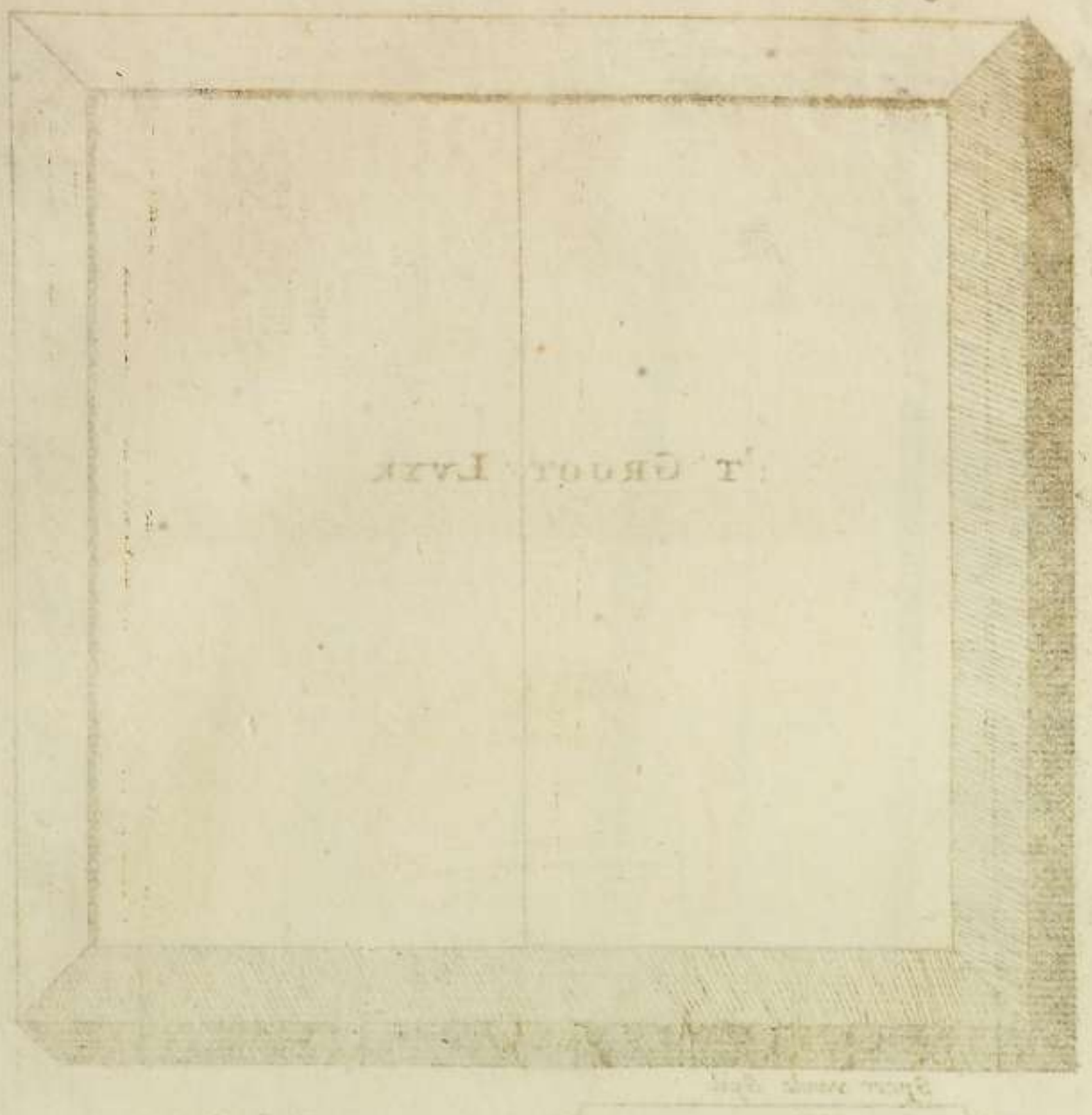

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00134

N.º 11 Pag. 55.

Vercierzel om de Kajuyt Deur

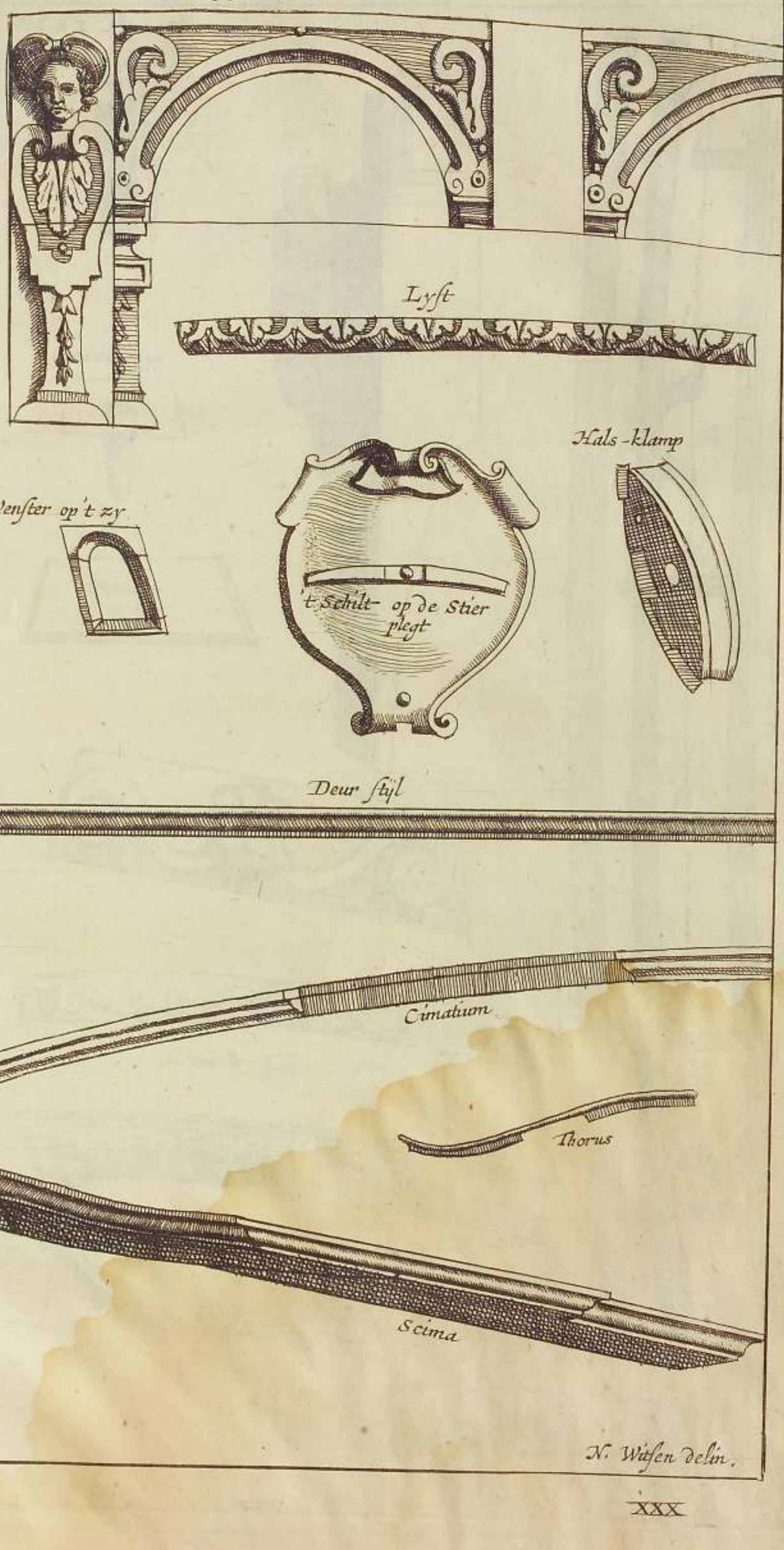

N. Wasen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00135

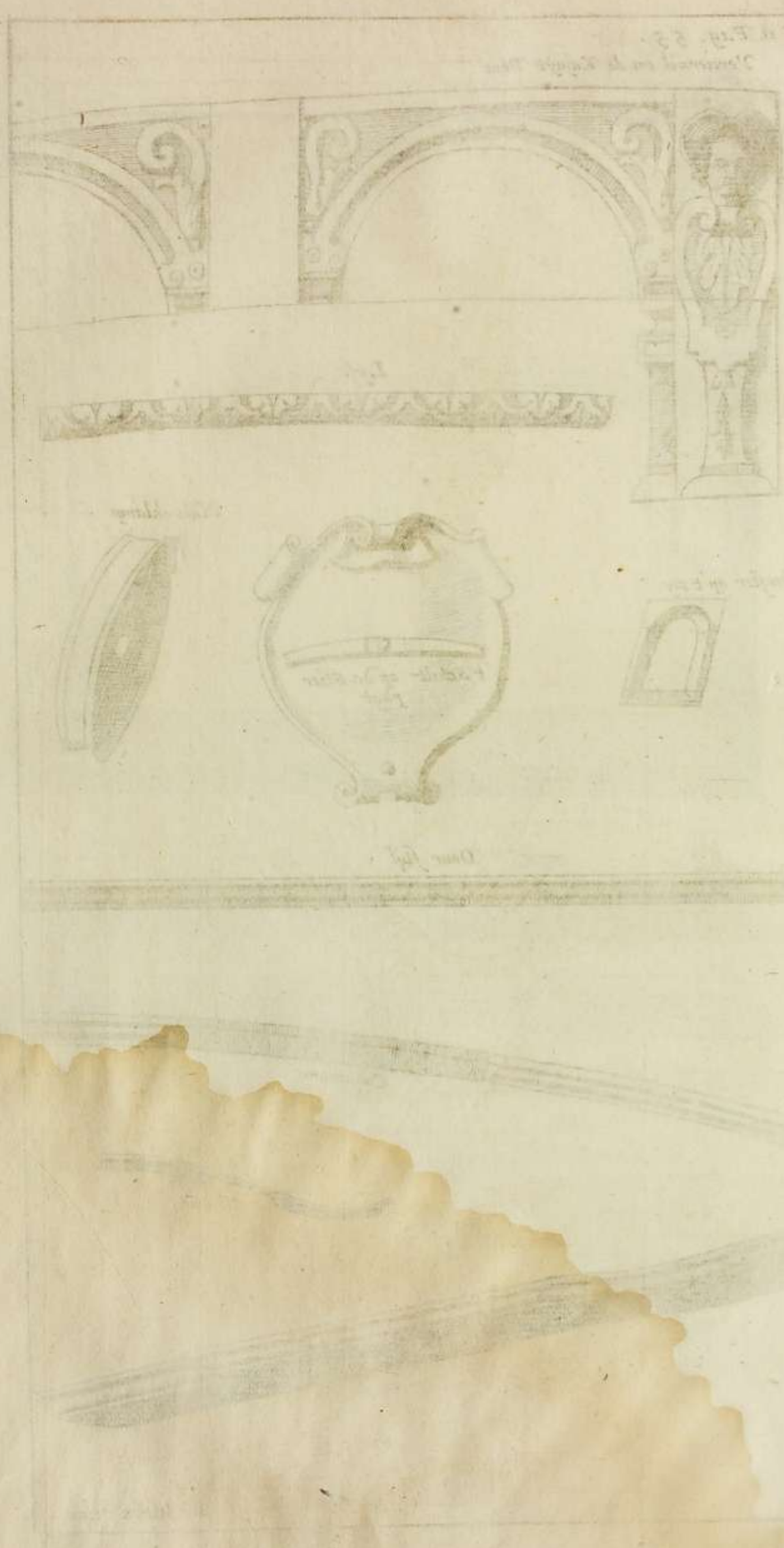

N.º 12 Pag. 55.

Beſaens kneggje

Knecht

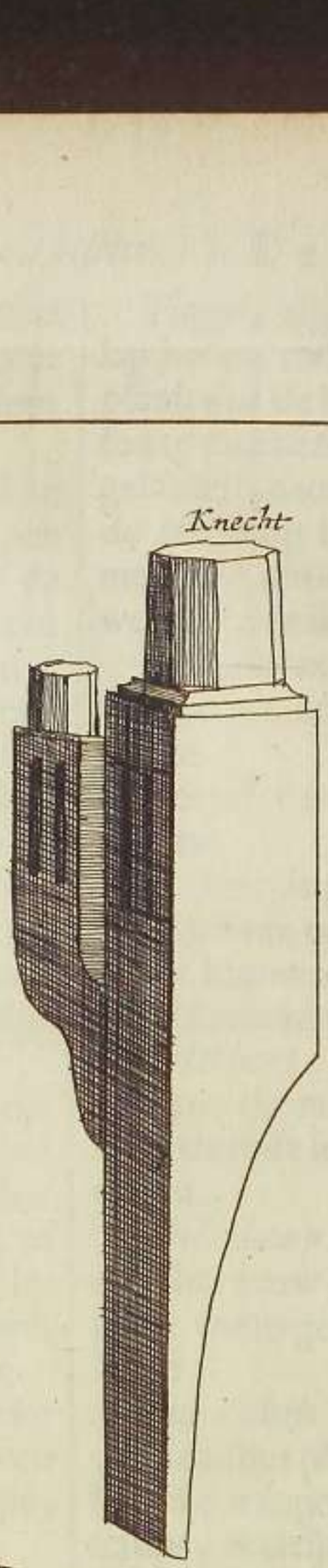

Gemack-pijp

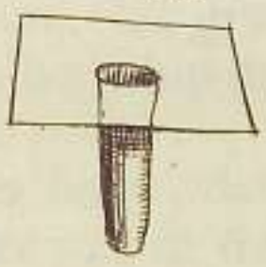

Dexel

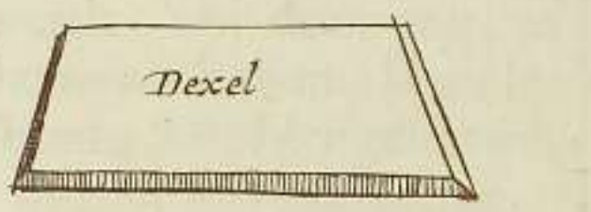

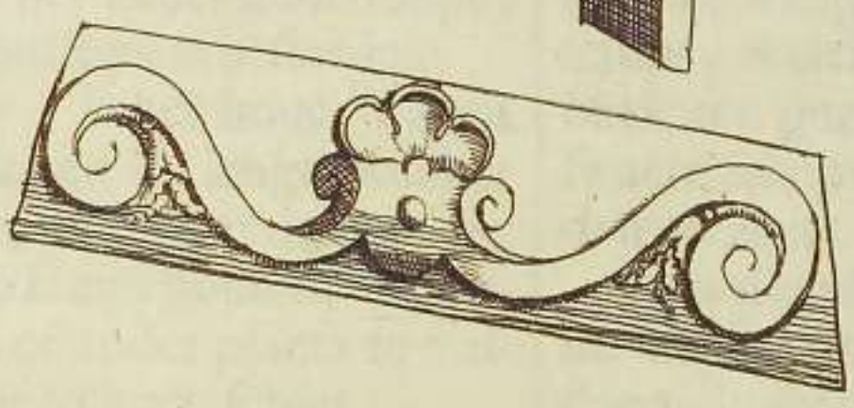

Gecierde lijſten

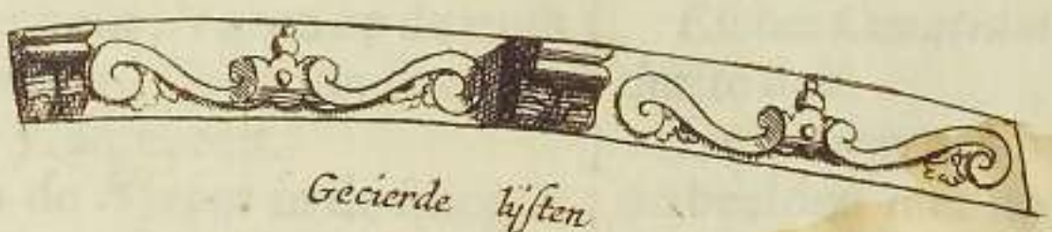

Hals-maſt

B

A

N. Witſen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00137

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00138

Regelingen, gelijk op de vijfte plaet ſtaen, zijn brede latten, die achter en voor, boven, rontom het ſchips boort, geſtelt zijn.

Raehout, is de bovenſte dikke zoom, welke men aen de ſchepen ziet, die de boorden dekt, en op de hals van 't ſchip, het hoogſte hout is. Dit ſtaet op de zeſte plaet vertoont.

Barkhouten: zijn dikke banden, die men langs ſcheeps, in de ſcheepszijden ziet: dees dienen om het ſchip t'zamen te houden.

Beting-balken: dienen om touwen, en kabels aen te beleggen, om ankers aen vaſt te maeken. De *groote beting* dient mede om het ſchip in de boegh ſterk te maeken.

Kraen: is een hout, dat voor uit het galjoen over waeter ſteekt: het anker-touw loopt daer over, als het gewonden werdt, 't zy door een, of ook wel door twee ſchijven. Daer by is een ander hout, *Drukker* genaemt, welk dient, om het zelve te ſtutten.

Cluis: is een gat, in een dicke plank, die in het boort, tegen ſteven aen ſtaet, daer het kabel door-loopt, met een bant buiten om beſlaegen.

D'*Uitlegger*: is het hout, 't geen voor uit ſteekt: en de lengte van het galjoen maekt, hier komt de kam in.

Sluit-ſtukjens: zijn houten, die dienen om d'een of ander plaets te vullen, daer hout te kort ſchiet.

Es: is het hout, 't geen op de rugh van de leeuw leit. Dees alle ſtaen op de plaet N°. 7. afgebeelt.

Tuſſchen de *Worpen* in de ſpiegels komen de poorten.

Kloſſen leght men om iets te ſluiten, en vaſt te houden.

Zitters leggen bezijden de buik-ſtukken, op den bodem.

En *Oplangen* op de buik-ſtukken. Oplangen ſtijf op buik-ſtukken, maeken ſterke ſchepen.

Steekers zijn inhouten, in 't zogh, tegen de zijden leggende.

Sogh-ſtukken: zijn houte gaffels, welke voor en achter, tegen de ſteven aenkomen, in ſte van geſcheide, inhouten.

Buik-ſtukken, leggen dwers over den bodem. Deze alle ſiet by N°. 8.

Tingel, afgebeelt by N°. 9, is een lap houts, tuſſchen de kiel en d'eerſte plank aen de kiel, om den bodem effen te maeken: hier in werdt een gat gelaeten, daer het waeter door loopt, de *kiel* is op blocken gezet, zoo als men hem aenlegt, wanneer men bouwens gezint is.

Hek-ſtutten: zijn houten die boven de ſpiegels komen, en eigen aen Pynaſſen.

Het *Hek* is kringſtuckigh, buitewaerts.

Boejen: is gezeght, planken aenbrengen van onderen, buitewaerts tot aen de kimmen toe, alwaer de ſcheepszijde het *boeizel* genaemt werdt.

Merkers: op de plaet N°. 10, zijn houten, die men over de luik-gaeten legt, daer de luiken in de midden opruſten.

Halsklamp: is buiten aen het ſchip, daer het touw, de hals genaemt doorgaet: wiens geſtalte ſtaet op de plaet N°. 11.

Het *Schilt*, is een cieraet, ſtaet voor de ſtier plecht, hut, en elders, gelijk het waepen van den Eigenaer des ſchips, veeltijts mede voor tegen de back aen gezet wordt. Men vint in ſwaere ſchepen voor wel twee ſchilden zomtijts.

Aen d'onder kant, van 't onderſte hackebort, daer de beelden op ſtaen, leght een *Architraef*.

En het *Cimatium* ſtaet aen het onderſte dek.

De *Thorus* aen het twede dek, daer de beelden met haer hoofden aenkomen.

Een *Scima* ſtaet aen het derde dek.

De *venſterkens op 't zy*, ſtaen zo wel in de galdery, als in de kajuit zelve.

Met *Knechts* hyſtmen de rees op: de groote knecht die is breet 1 voet 7 duim, dik 1 voet 6 duim, de ſchijven lang 1 voet 6 duim, dik 2 duim, de nagel dik 2 duim, de gaeten van het hooft 8 duim, het hooft lang 1 voet, boven achtkantig gemaekt: de knegtjens die daer aen vaſt zijn, dik 10 duim, breet 1 voet, de gaeten lang 12½ duim, wijt 2 duim, 't hooft lang 7 duim, boven dik 7 duim, ſtaen van de groote 4 duim, boven, en onder tegen aen,

hier

hier komt vaek een betingh balkjen, vaſt met een boutjen aen elken ent; zijn hoofden zijn langh 8 duim. De knechts werden heden veel verdubbelt.

Aen *Halsmaſten* beleght men touwen, A en B, op de plaet 12 zijn kruishoutjens daer aen, hen plaets in 't ſchip is op de hals.

N°. 13. vertoont een *Spiegel*, of ſchip van achteren, doorgeſneden op de helft, om dat beide de zijden eyen eens zijn, doch het waepen, 't welk het ſchips kenteeken is, werd geheel vertoont om dat half onkenbaer zoude zijn.

Op N°. 14. werdt de huts-deur, en het hut-ſchot vertoont.

Boven aen het ſchot, ſtaet een *Faes*, zoo ook onder, voor het gaepen van de planken.

De *Huts* ribben zijn zoo langh als de balken. De huts deelen zijn zoo dik als het waeterbort.

Boven de Kajuit-deur ſtaet een booghjen, en op de deur leggen drie klampen, zy moet onder weinig wijder wezen als boven: boven 3 voet $\frac{1}{2}$ duim, onder 3 voet $2\frac{1}{2}$ duim, de klampen breet 9 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim, zy is deur gezaegt, het ſtuk aen boort is breet 1 voet, de henxels hebben twee leden, het ſmalle ſtuk is met een grendel-ſlot, zoo wel hut als kajuitdeuren zietmen dikmael op de ſchepen, gelijk portaelen voor uit ſtaen, 't geen mijns bedunkens veel ongemacken na zigh ſleept, en daerom onprijzelijk. Op de middelſte klamp komt het ſlot te ſtaen. Het traliewerk voor de huit, ten ende het verdek, is veeltijts t'eenemael beſchoten. Het ent van't boogjen boven de deur, moet wat lui zijn.

De *Mamiringh* aen de pomp, is van lappen, of zeil-doek gemaekt: hier gaet het waeter deur.

Boſſen, zijn buisjens, waer het waeter deur in zee loopt.

Twee *Pompen* maektmen in groote ſchepen wel bewoelt.

Op de plaet N°. 15, ſtaet de *Halsmaſt*, van een ander aenzien als vooren is vertoont.

Het *Schandek*, anders *Potdek* genaemt: is het hout, 't geen het Schips boort dekt, en boven ſluit, dat het waeter tuſſchen boort, by d'inhouten, niet in en loope, de balkjens die daer in de plaet aen worden verbeelt, zijn d'enden van d'inhouten.

Het *Bosbank*, of *Dolbort*, komt op de ſtutten, tegen de regelingen; ſtevigheits wil, opgebytelt met verlooren lippen.

Met de *Pal* op N°. 6, zet men de ſpil vaſt. Waer toe een ſpil dient; is van ieder bekent, waerom daer van zwijge. Op de plaet daer het galjoen vertoont werdt; ſtaet een werktuigh 't geen men voor een ſpil te ſcheep zoude konnen gebruiken: waer mede den arbeit ongelovelijk veel verlicht zoude werden; doch de tijt in het winden verlengt, is van maekzel als blijkt op de plaet:

A. Dat is een groot rat, breedt $4\frac{1}{4}$ duim, dik $\frac{1}{2}$ duim, daer zijn in 20 tanden, lang $\frac{1}{2}$ duim.

B. Staet in de midden, heeft 3 hoecken die de ſtander op dringen; en is langh $1\frac{1}{2}$ duim, is binnen hol daer D ſtaet.

C. Dat dringht het groote rat om, daer zijn aen vier tacken, aen d'enden geſlooten, 't is breet 1 duim in't vierkant, lang $1\frac{1}{2}$ duim. C Daer aen is de kruk daer men 't mede omdraeit.

F. De ſtander breet 2 duim, dick 1 duim, de tanden zijn wijt, twee derde parten van een duim.

Het *Rant-zoen-hout*, maekt de wijte van het ſchip, en ſpiegel, achter.

Het *Kinnebak* ſluit op de kiel.

Speenen zijn ſwaere overent ſtaende pylaers, die nevens de balken en beting knie, de geheele beting maeken.

De Duimen van de poorten komen in de kloſſen, en de poort ſlaet onder, tegen de drumpel aen, de poort is van binnen gevoert, en met ruiten geſpijckert. Daer zijn touwen aen vaſt, om hem op en toe te trecken, het *Karviel-hout* komt onder de enden van de ribben langs ſcheeps. En dit ſtaet op N°. 17.

Op N°. 18 is een Kajuit van binnen te zien. A A Zijn ſtijlen daer pylaſters op komen te leggen. b b b Zijn riggels. C Boogjens. D Treſoortjes. E is een

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00140

N.° 13 Pag. 56.

SPIEGEL

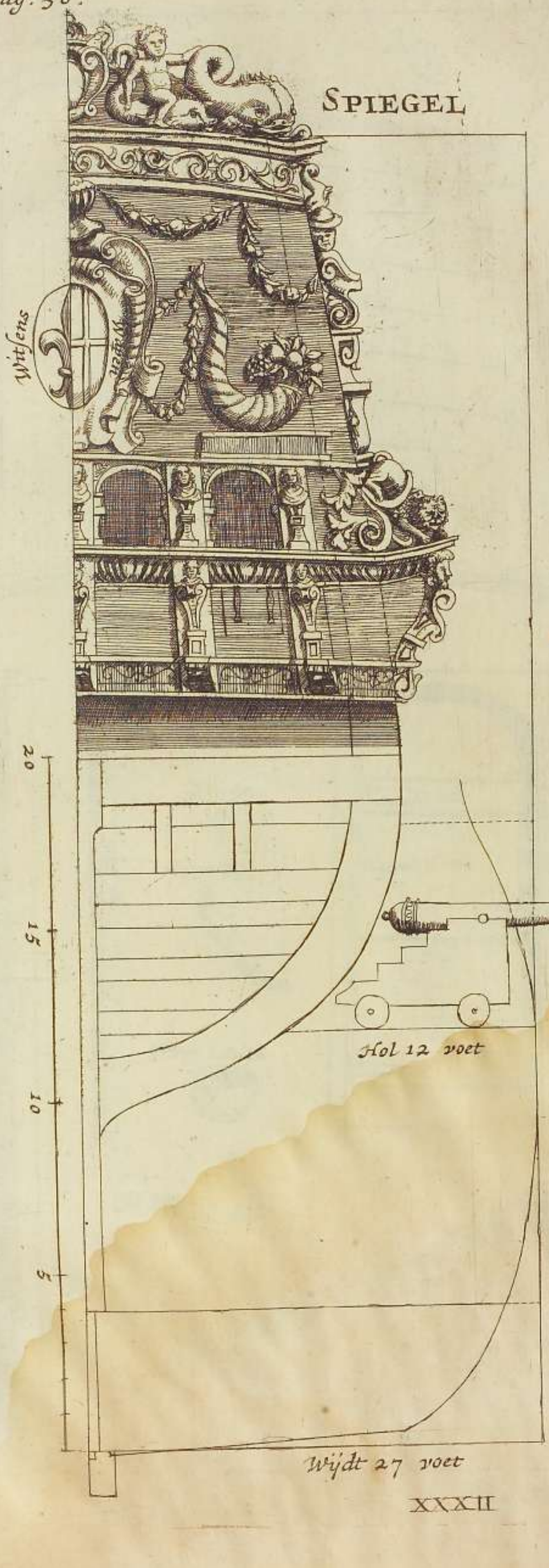

N. Witsen delin.

XXXII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00141

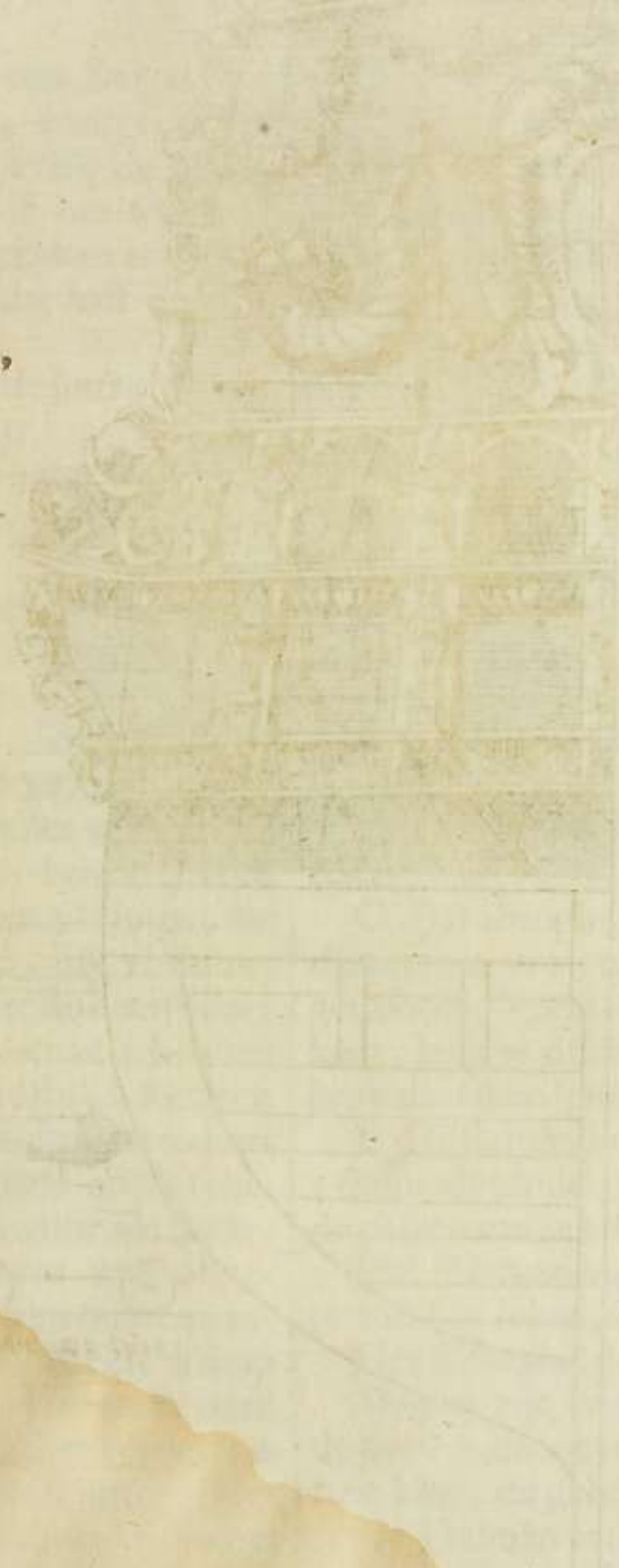

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00142

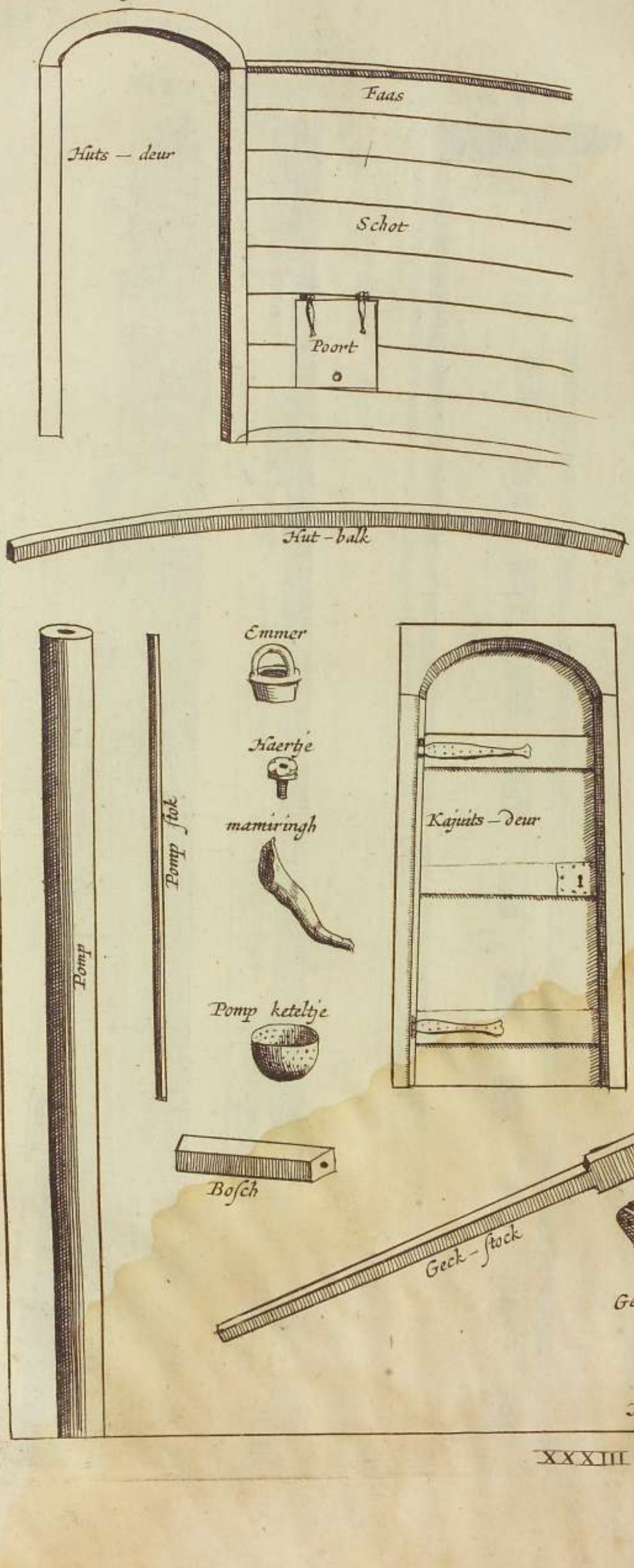

XXXIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00143

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00144

N°. 15 Pag. 56.

HET STIER

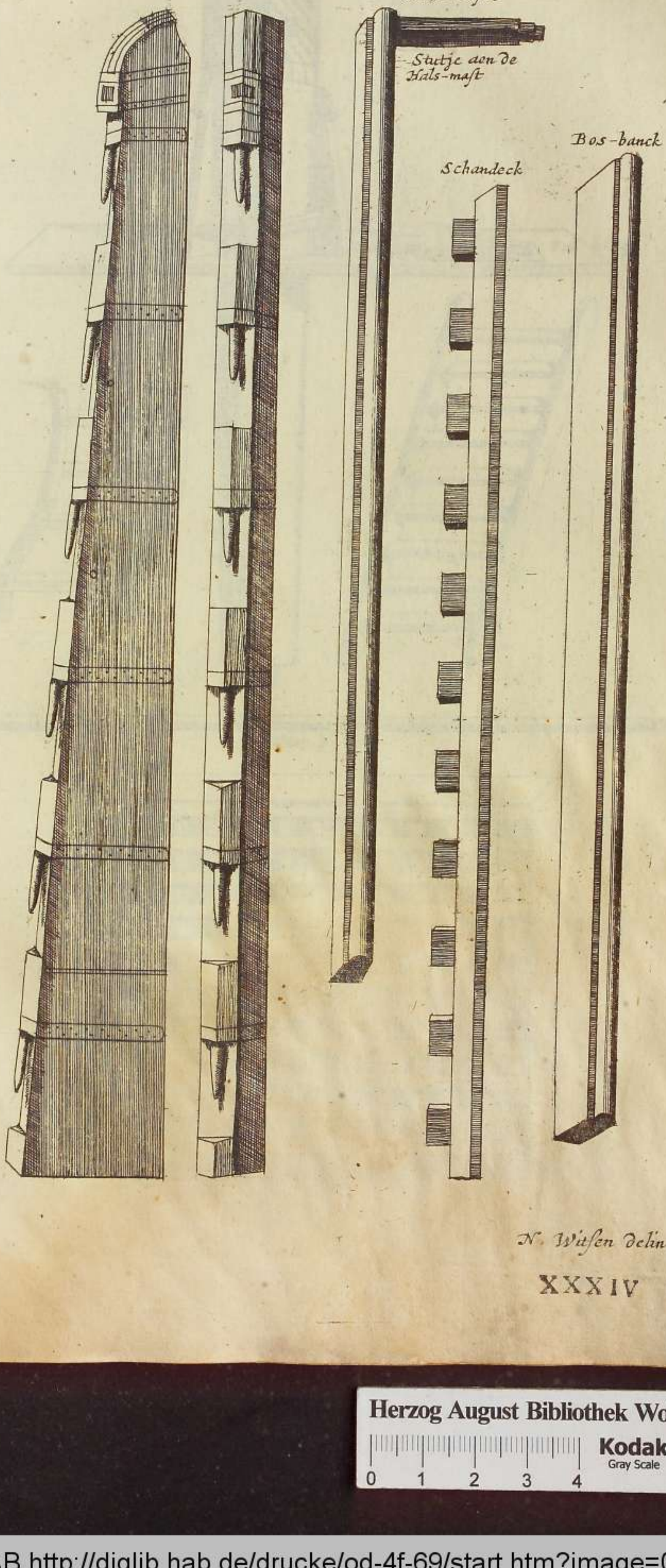

N. Witsen delin

XXXIV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00145

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00146

N.° 16 Pag. 56.

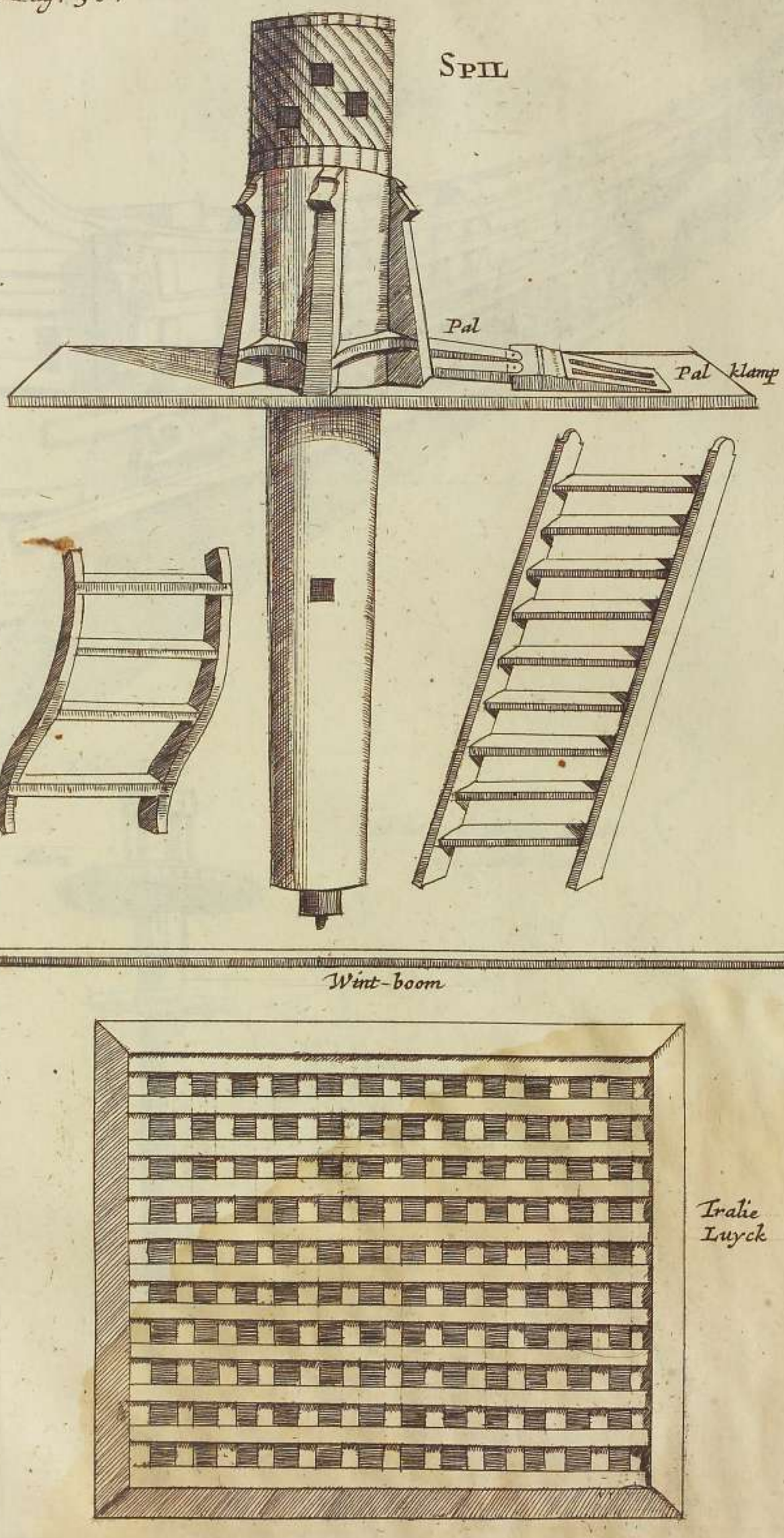

N. Witsen delin.

XXXV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00147

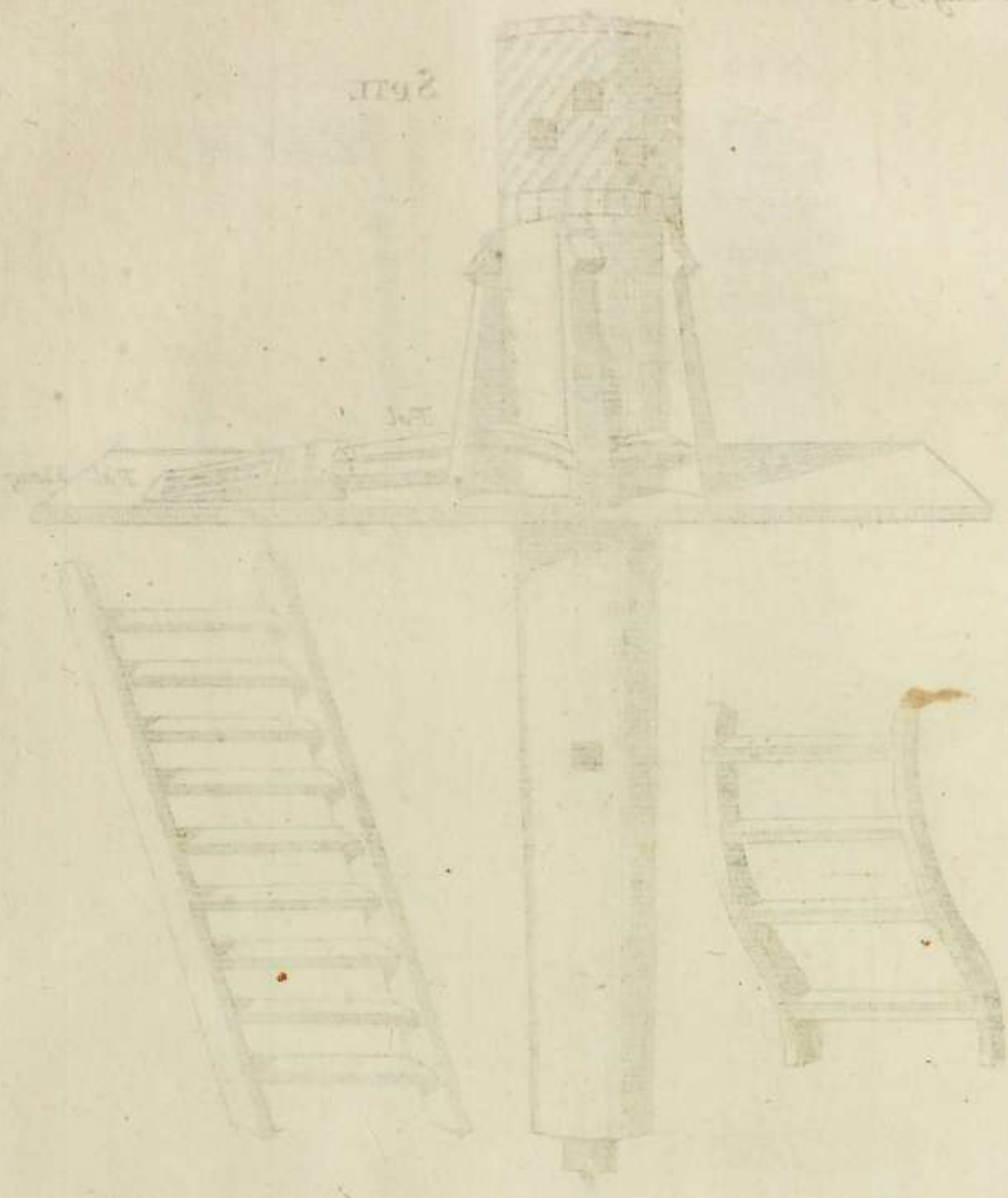

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00148

Pag. 56 tusschen N°. 16 en 17.

Het Galjoen

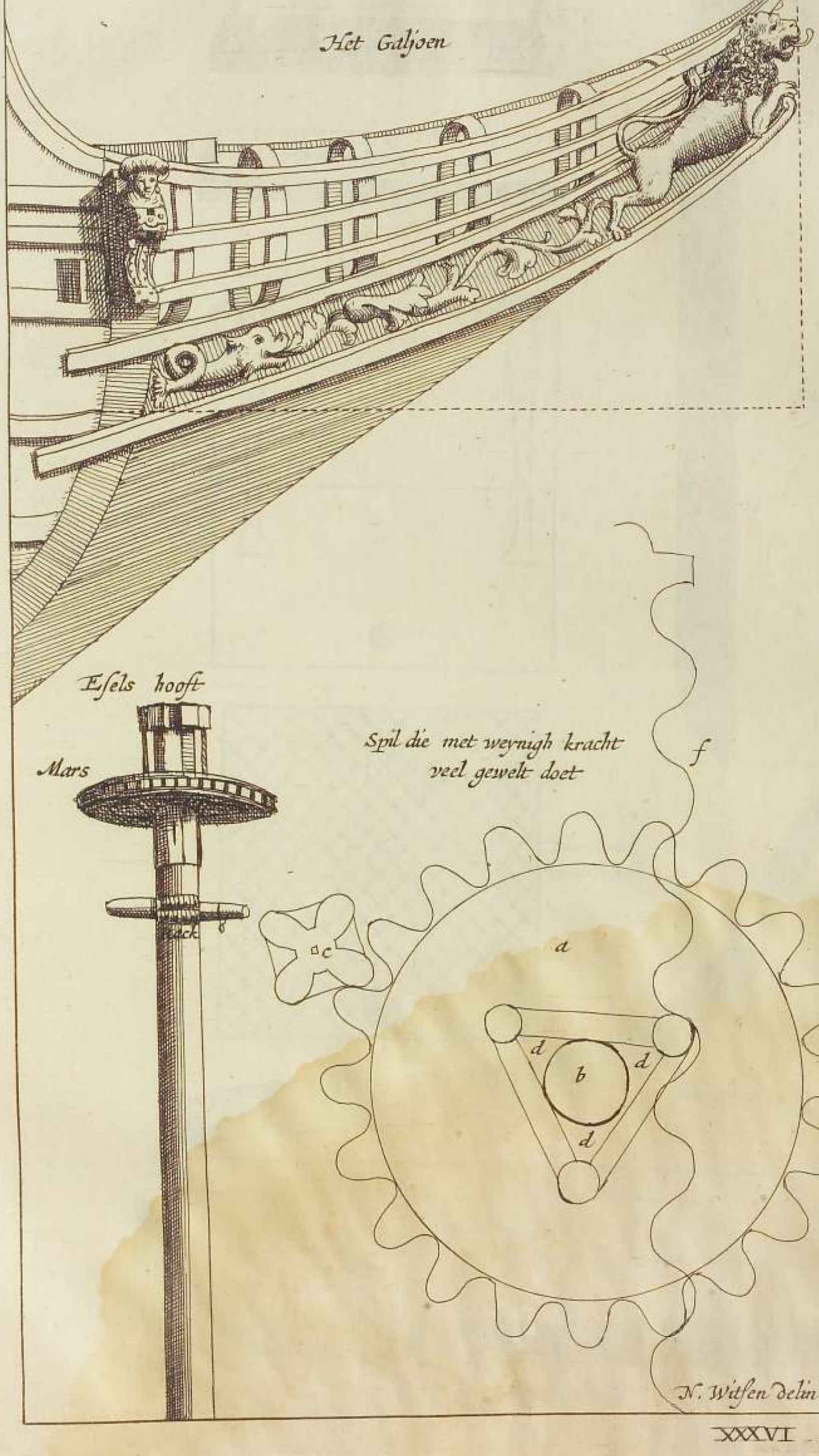

XXXVI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00149

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00150

n°. 17 Pag. 56.

Korviel-hout

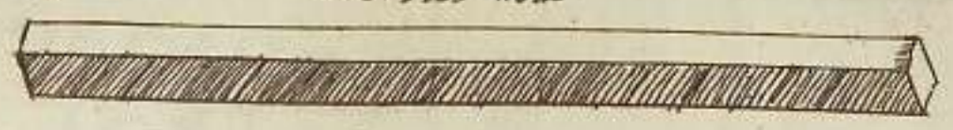

Klos inde Poort

Drumpel inde Poort

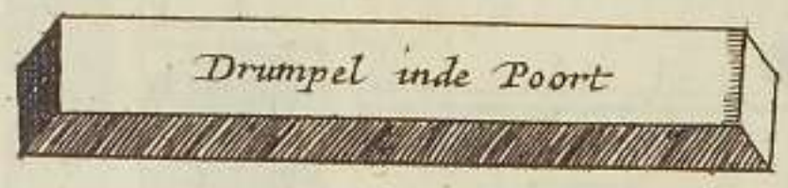

De Dygmen komen inde Klos

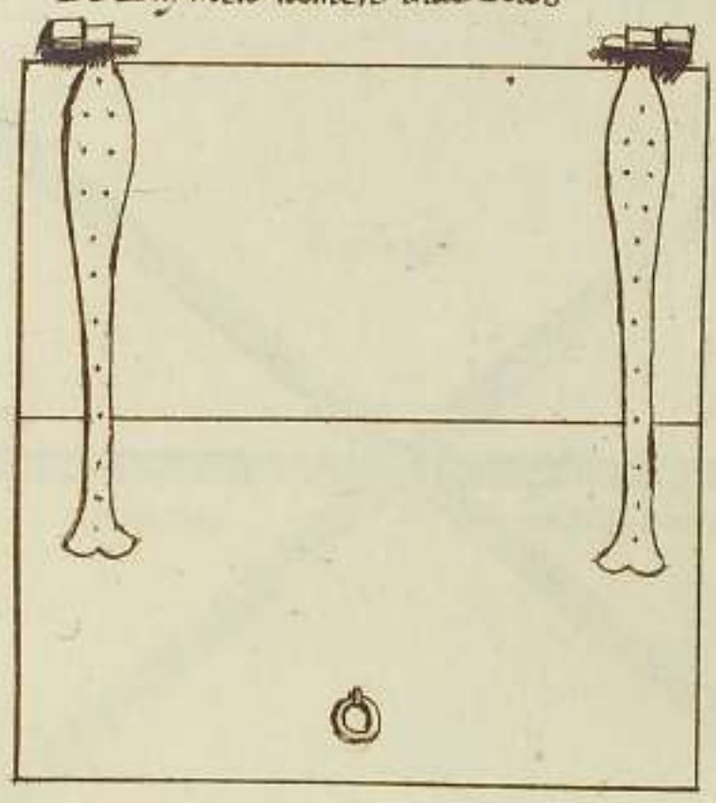

Binnekant vande Poort

Een Speen

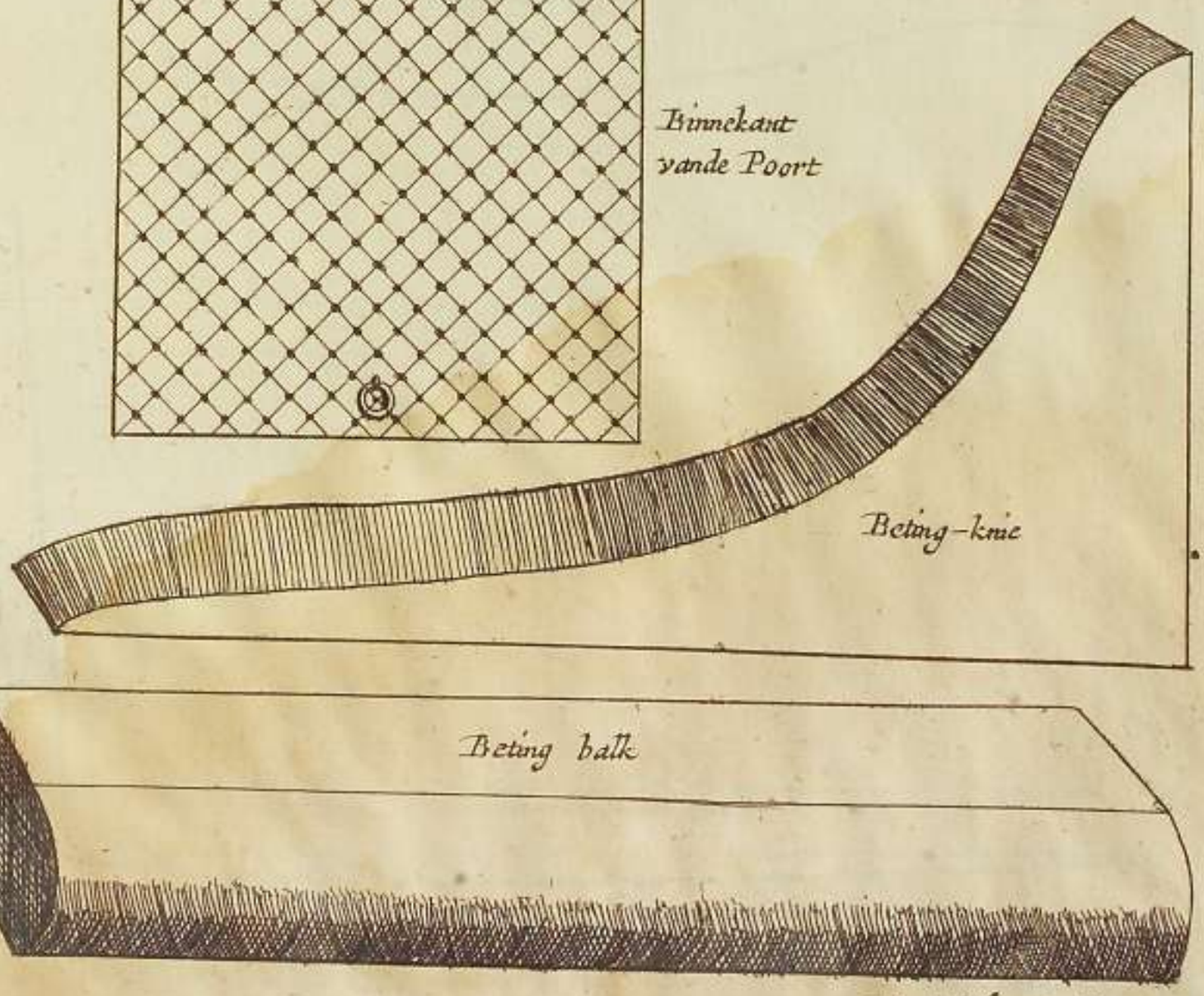

Beting-knie

Beting balk

XXXVII N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00151

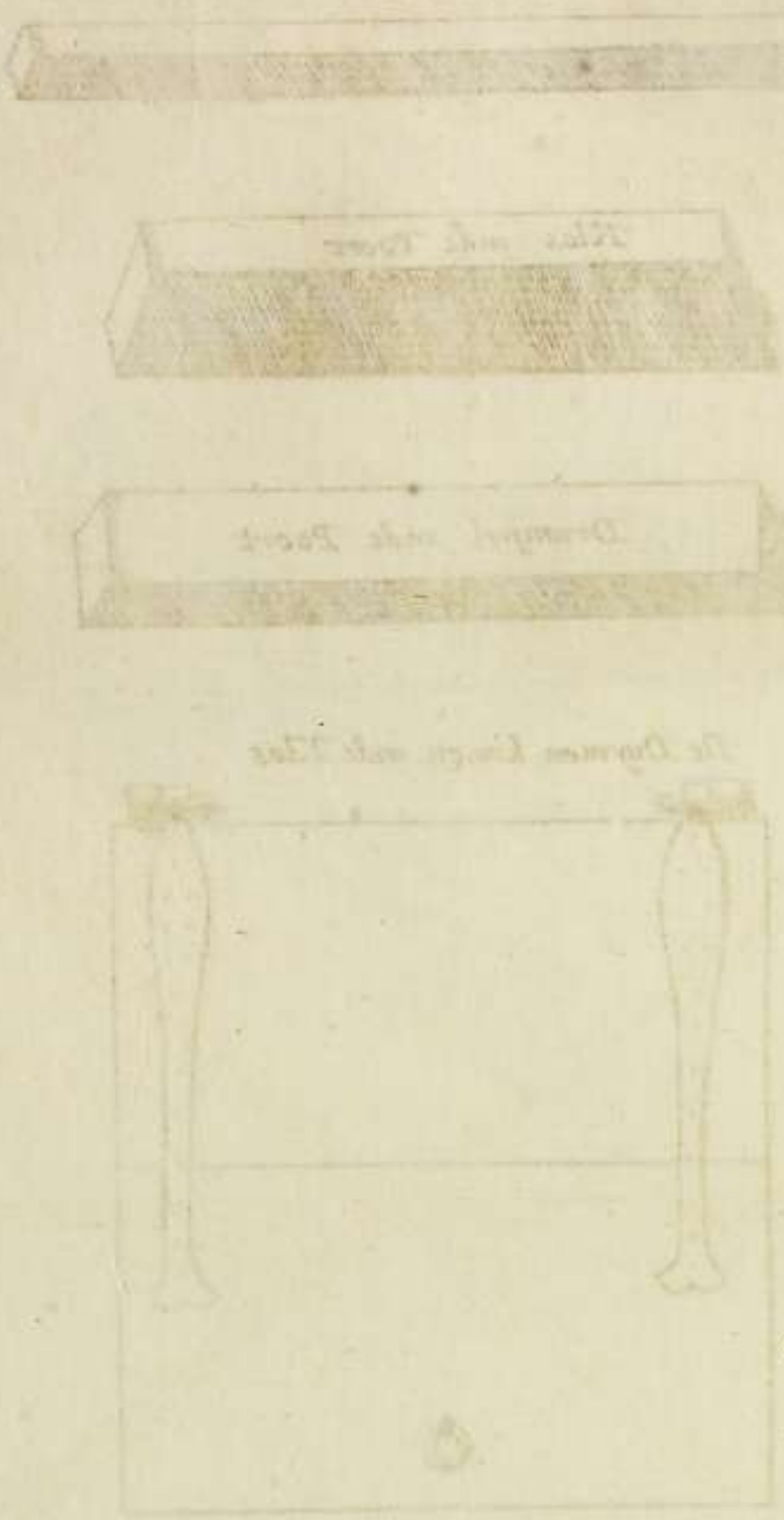

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00152

N°. 18. Pag 56.

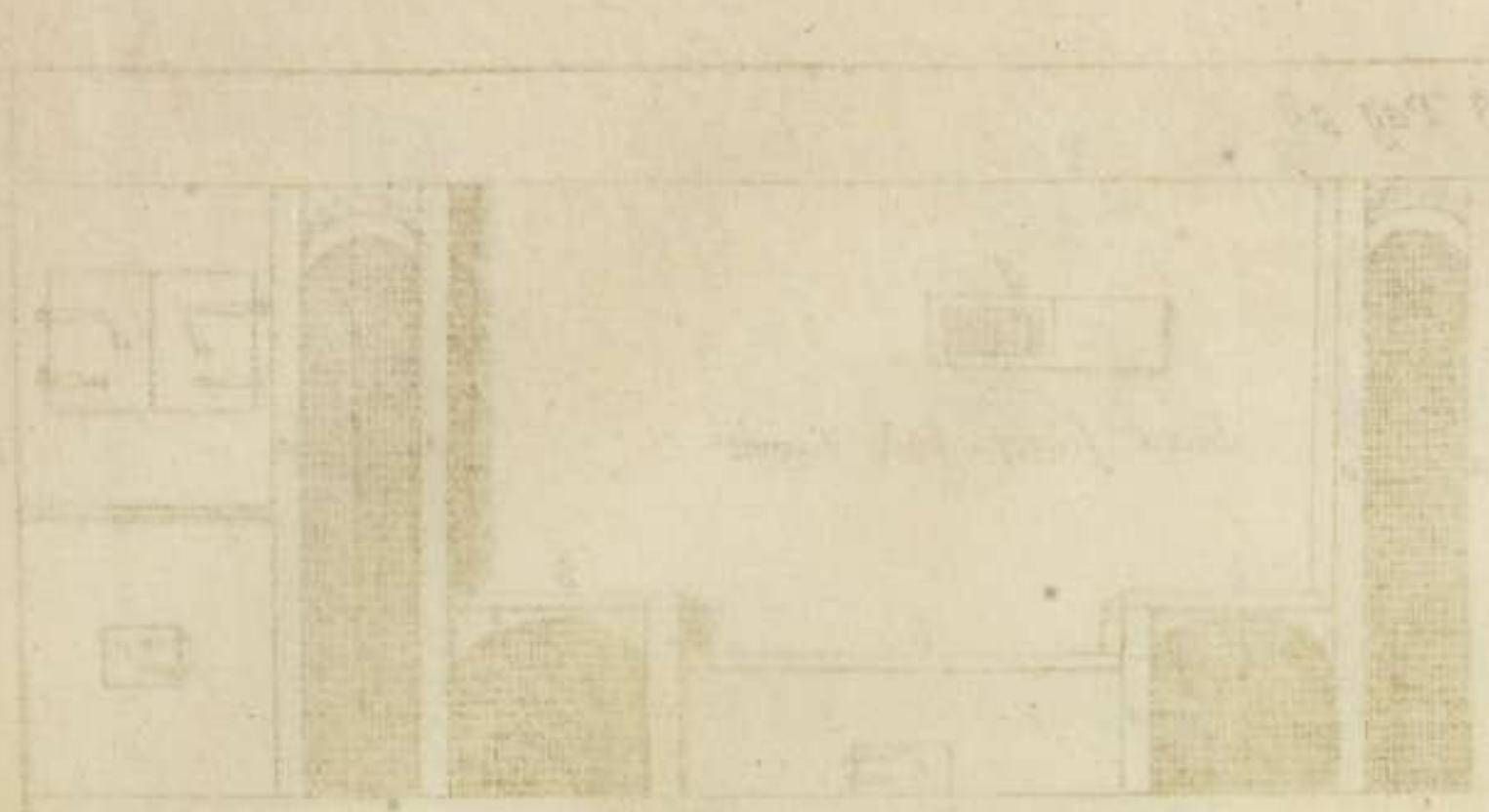

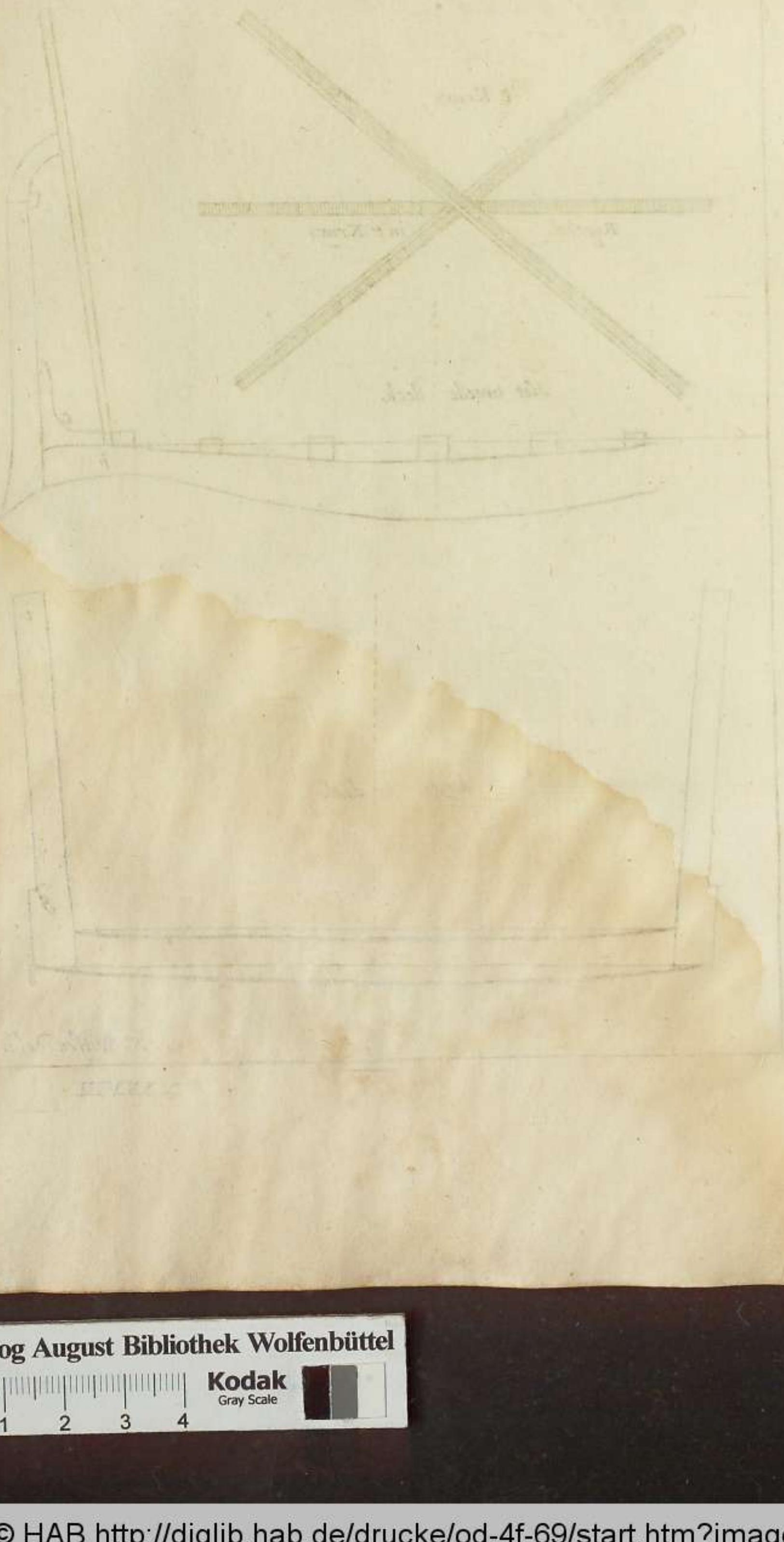

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00154

Termen of Hoek-mannen

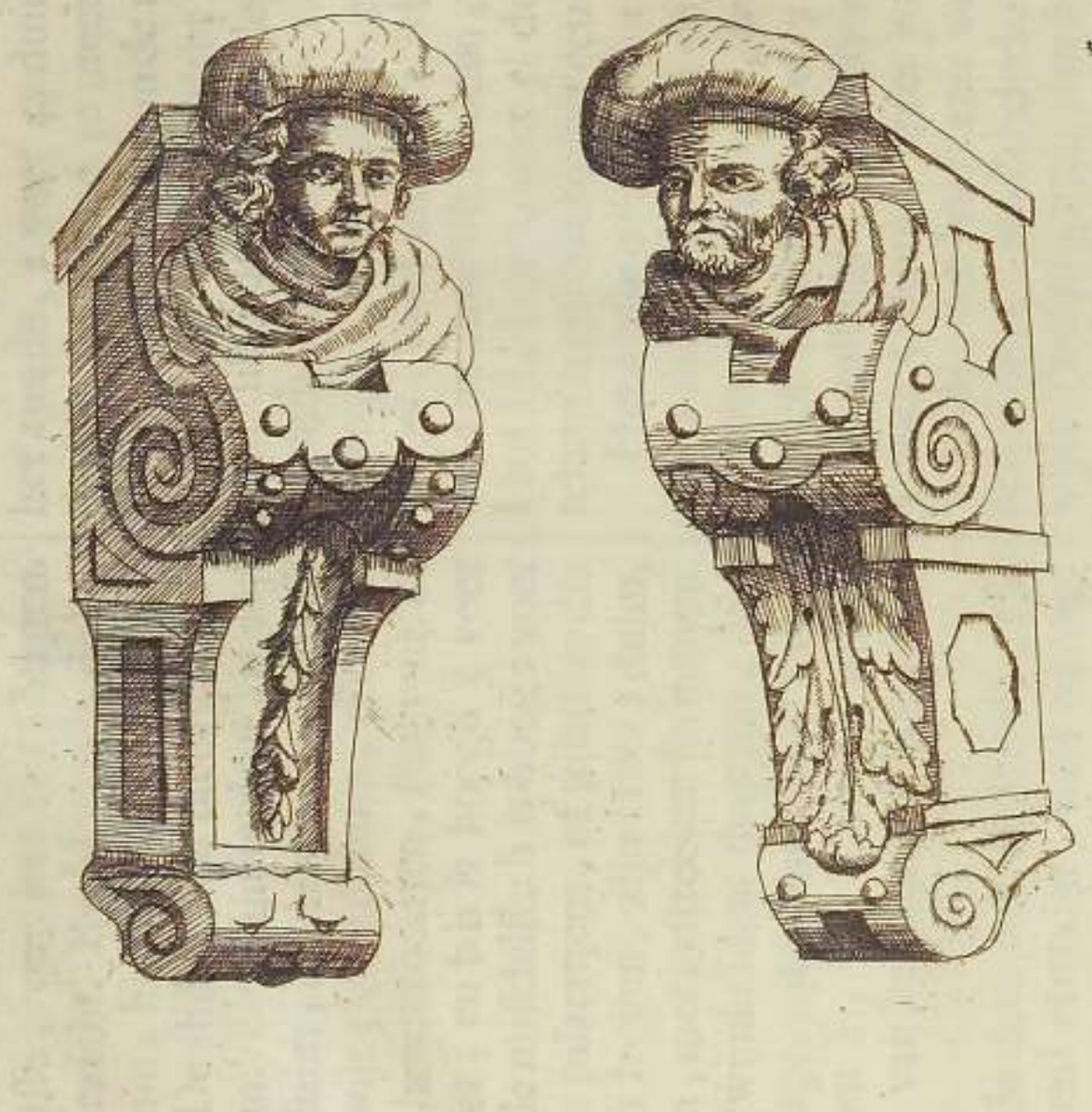

De Galdery op't zy

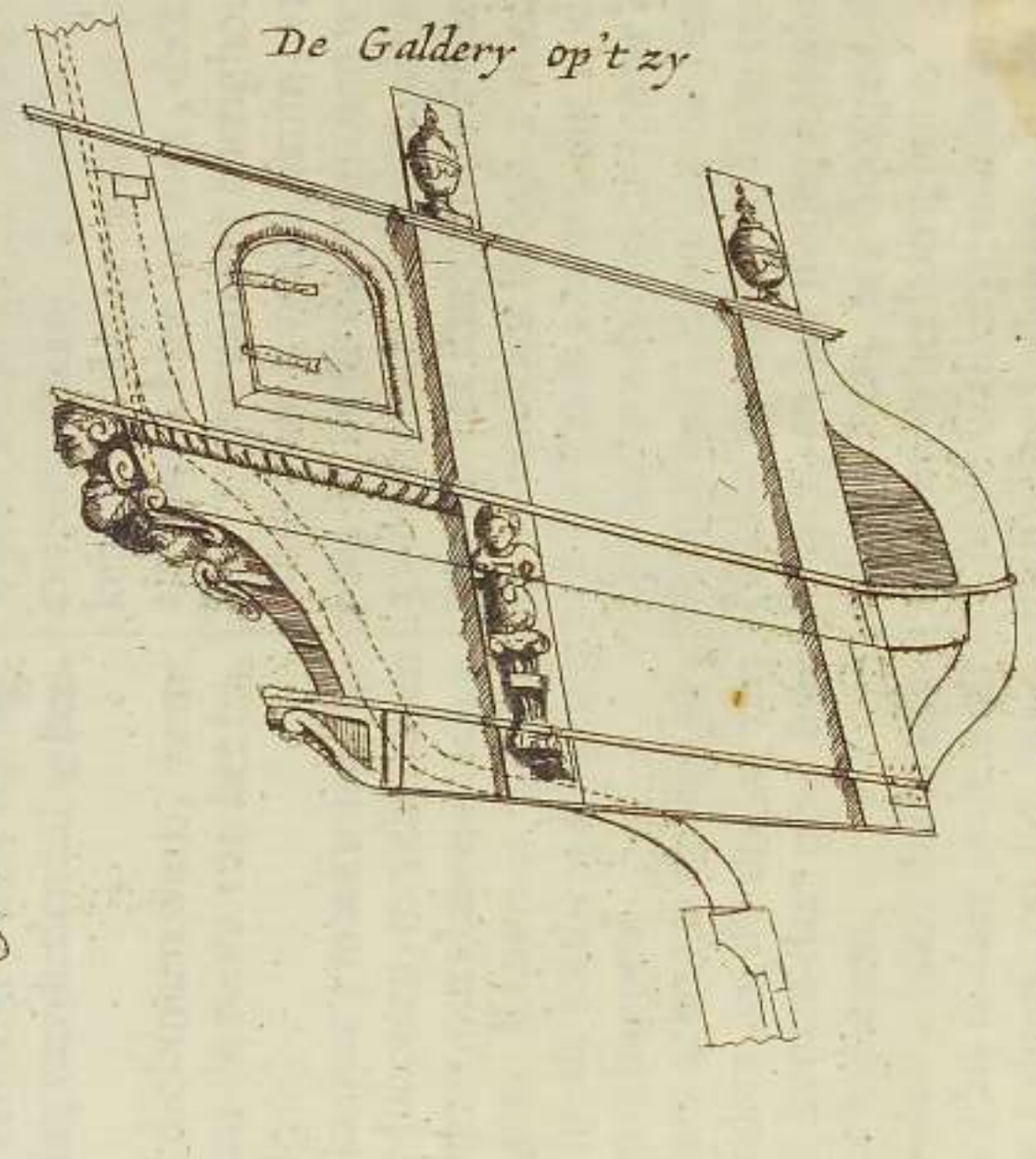

't Heck

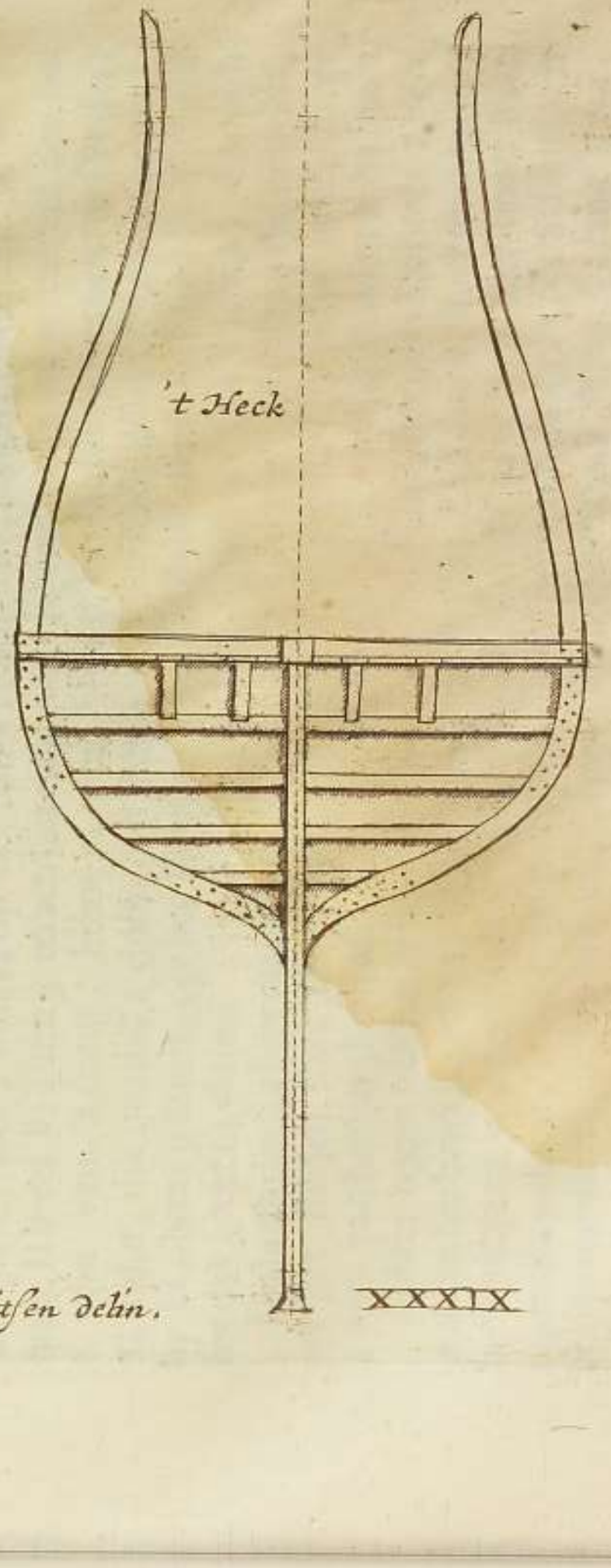

N. Witsen delin. XXXIX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00155
DFG

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00156

een wijnkeldertjen. F Een deurtjen van een kaſſe, om iets in te leggen. G Een deurzicht. By H zoude de kajuits deur zijn; hier, plaets halven uitgelaeten. De ſtijlen zijn breet 3 duim, dik 1½ duim. De kajuits deur, is wijt 2 voet 3 duim, en de groote wijnkelders deur, wijt 3 voet 6 duim, d'onderrichels van het treſoortjen, ſtaen uit de gront 4 voet, en b b is hoogh 3 voet 7½ duim, de middelſte b is hoog 2 voet 7 duim, de pilaertjens, of pilaſters die op de ſtijlen leggen, zijn breet 3 duim, dik 1½ duim, met geſtreeken fermetten. Het klein wijnkelders deurtjen, daer men door tapt, wijt 9 duim, hoog 1 voet, het deurtjen F, wijt 1 voet 8 duim, alles ſtaet van het kajuit ſchot 2 voet 7 duim.

Boven de deur van de kajuit, die hier niet werd vertoont, ſtaet een rigchel; om het ſlag van de deur af te keeren.

En boven al dit binnen werk, komt een rigchel, om de ronte van het boven welf te vullen.

Boven deze kasjens, maektmen dikmael, tegen de ſchotten, rechtbancken aen, met pylaertjens, om glazen en ſchotels op te bergen. Klampen werden mede rontom in de kajuit geſlaegen; om waepens aen te hangen.

Het kruis ſtaet achter in de ſpiegel, dit werd geſtreeken, en de deelen van het rechte wulf komen daer op, hier ſtaet het waepen tegen aen.

Het tweede dek, heeft bocht achter uit 4 duim, en is daer in de midden breet 1 voet 1 duim, op het barghout B breet 8½ duim, en aen het endt 2 voet van 't ſchip, breet 1 voet 1½ duim, dik qualijk 2 duim, op 't zy by N, breet 9 duim, op het ſtutjen C het dek breet 6½ duim.

De hoek die ſpringt op en uit. Voor op het ſtutjen ſtaet de ſcheergangh 1 voet van het barghout af.

Achter tegen het hackebort, en boven van het barrighout 1 voet 5½ duim, het knietje na vooren langh 2 voet, de zijde dik 4 duim, breet 5 duim. Veele bouw-meeſters, zetten hunne ſchepen achter uit, en maeken 't hoog daer, na welgevallen, en dat het gebruik vereiſt, zonder wet.

Het derde deck ſtaet, midden in het twede, 2 voet 4½ duim, aen d'enden by de ſtut op te meeten 2 voet 10 duim, het zelvige is in de midden breet 9 duim, en d'enden breet 8 duim, de zijde dik 2 duim; aen g legt het op het barrighout, het breetſte van H tot G, is langh 1 voet 8 duim, en daer breet 1 voet, van I tot aen G, is breet 8 duim, dik 2 duim in de midden, het dek van I tot H, lang 8 voet 5½ duim, de buitekant is geſchaeft met een ſcima.

Het eerſte dek, vertoont op plaet N°. 20. is dick 2 duim, in de midden by c breet 1 voet 2 duim, aen d'enden a, 1 voet 1½ duim, gaet 7 duim voor by de vullingh, het voetjen op zy lang 5 voet 5½ duim, breet 7 duim, dick 2 duim, het heeft een weinigh bocht neerwaerts, en d'onderkant ſtaet, even wijt uit het barghout, het ſtutjen aen het ent breet 6 duim; leit op het twede hackebort; is dat geen alwaer men op leit als men achter uit ziet, dick 5 duim, ſtaet 1 voet van het barrighout, op de hoogte van 1 voet 4 duim, van 't voetjen, en heeft daer tuſſchen wat bocht, 3½ duim onder 't voetjen, de ſcheergangen op het ſtutjen zijn breet 9 duim, de boven kant hoogh 2 voet 2 duim, achter breet 1 voet, dik 1½ duim, boven bocht 2 duim, en achter buiten het barrighout 1½ voet aen de binnen kant. Het boogjen komt 8½ duim voor aen het ſtutjen, en het ſtutjen hanght 5½ duim achter over, het boogjen dat komt 1½ duim op het barrighout.

In de Galderye maekt men heimelijkheden, kaſſen, en uitkijk-plaetzen, zy dienen mede tot vercierzel aen het ſchip. Een Galdery, met een venſter daer in, ſtaet op de plaet N°. 19 ten toon.

De bank die in de kajuit ſtaet, tegen het achter ent van 't ſchip, is hoogh 1 voet 6 duim, de ſtijltjes die zijn dik, en breet 2 duim, hy zelve boven breet 1 voet 8 duim, aen d'enden is hy breet 1 voet 6 duim, het dexel is breet 1 voet 20 duim, dik 2 duim, ſtaet ten toon op de plaet N°. 21. Aen ſtier-boort ſtaet by C een bank, lang 1 voet 8 duim, en de midde bank by letter A, lang 1 voet 7 duim, hier gaet het roer deur, als men het inhangt, en wanneer men achter uitſchiet, kan de bank b, wederzijts opge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00157

licht werden, daer de Ram-paerden ingaen; veeltijts werd in de bank by d een gemak-pijp gemaekt, 6 duim van de kant van het ſtutjen, en 1 voet van boort, onder wijt 4½ duim, boven wijt 16 duim.

Dikmaels ziet men mede luiken, in de vloer van de kajuit, daer het roer door ingehangen werdt, in ſte dat dees genoemde banken opgenomen werden, doch by zoo een geval, moeten de ſchepen achter vry veel overhangen.

Binnen de kajuit, in het portael, achter de deur, zijn veeltijts twee reſoortjens, en in het bovenſte een laedingtje.

De righels van de koy, langs ſcheeps, aen back boort, die zijn dick en breet 1½ duim, ook zoo de ſtijlen, de kooye is lang 5 voet 7 duim, het voorſte ſtijltje ſtaet boven van boort 1 voet 5 duim, onder 3 voet 5 duim, het achterſte boven van boort 1 voet 3 duim, en onder 3 voet 1½ duim. De richgels, die de voet van de koye zijn; daer de touwen door gaen, die zijn hoog 2 voet 2 duim, d'enden daer boven; zijn hoog 3 voet 6 duim, de ſtijlen zijn breet 2 duim, en de richgel die de voet van de koye maekt, is breet 3 duim; dick 2 duim, wijt tuſſchen d'achterſtijl 10 duim, tuſſchen de hanger wijt 3½ duim, en tuſſchen d'andere wijt 12 duim, het ſtijltjen onder de voet, wijt 6 duim.

Het bovenſte richgeltje aen de balkjens, wijt 4 duim, op den overloop leit een lat tuſſchen de ſtijlen in, dik en breet 2 duim.

Het venſter in de koye, dat komt van het ſchot van de kajuit 5 voet, en uit den overloop 5 voet: het is hoog 1 voet 3 duim, wijt 10½ duim, de kojen in de kajuiten werden mede wel dwars ſcheeps gezet, en dat boven de letters bbb op de plaet N°. 18.

De drumpel, aen de binnen kant van de kajuits deur, is dick 2 duim, en zoo breet als de ſtijlen zijn.

De gemacks pijpen zijn van loot gemaekt, en het dexel is geſchaeft, met een papegais beck.

Boven de ſtier-plecht, ſtaet veeltijts een boog, op de kant van 't verdek, gelijk als met letter N, op de plaet N°. 20 werd vertoont, 1 voet verheven, en op de deelen leit een lat neder, dick 1½ duim, breet 3 duim, hy leit 9 duim meer na achteren toe, (wiens voorkant by letter O ſtaet te zien:) als de enden van de deelen komen, de boog is breet 7½ duim, boven dik 3 duim, en onder 1 duim, de pylaertjens onder de boogh zijn breet 5½ duim, dik 2 duim, de gaeten tuſſchen de zelve wijt 5½ duim, in het ſchot van de ſtier-plecht, zijn openingen die het licht inlaeten, rontom met leiſten geciert, welcker pylaertjens achter met verlooren lippen zijn: aengewezen met letter P.

En dit zijn, de meeſt voornaeme Scheeps-deelen, die men byzonder, op 't papier vertoonen kan.

D'overige zullen beſt bekent worden, wanneer men haer, in het ſchip zelve aenwijſt; waer toe ick het voorgeſtelde ſchip ingedachten, doorgeſneden in verſcheide geſtalte, ten toon ſtel, als hier volgt:

Scheeps-deelen aengewezen in een ſchip.

In het *Schip door geſneden* langs ſcheeps, is A de achter-ſteven, B voorſteven, daer de boegſpriet op ofte bezijden op een klamp, of 't will legt, C de hieling, daer het roer op ruſt, D het kinback van de kiel; het geen een lasjen aen de ſteven, en aen de kiel is, E een knie op de kiel, die de ſteven aen de kiel vaſt hout, F zijn buickſtucken, die op kiel en vlack leggen. G het kolzem: dit leit boven de kiel, op de buickſtucken. H Is een heckbalk, vaſt met een borſt, en zwalue, in de ſteven. I zijn wurpen, die de rantzoen houten vaſt houden; ii het broekſtuk, komt over d'enden van de rantzoen-houten, op d'achterſteven. K balcken, in 't ruim. L balcken van 't verdeck. M beting-knie; om de beting-balck worden de kabelen vaſt gemaekt, en om de hoofden van de ſpeenen beleit. N is een ſpeen, daer aen de beting-balk vaſt is. O focke knecht. P groote knecht; hier mede wint men ſtengen en raas op. Q ſpil, wiens voet onder op een boogh veeltijts ſtaet. R het focke ſpoor: daer de focke maſt in ſtaet, waer by een klos. S 't groote ſpoor. V broot en kaes kaemer. W konſtapels kamer. X kajuit. Y Stuerplecht. Y O boog, of gat daer de kolderſtock ingaet; als namentlijk, het verdeck te laegh is, om de kolder-ſtock te gebruicken.

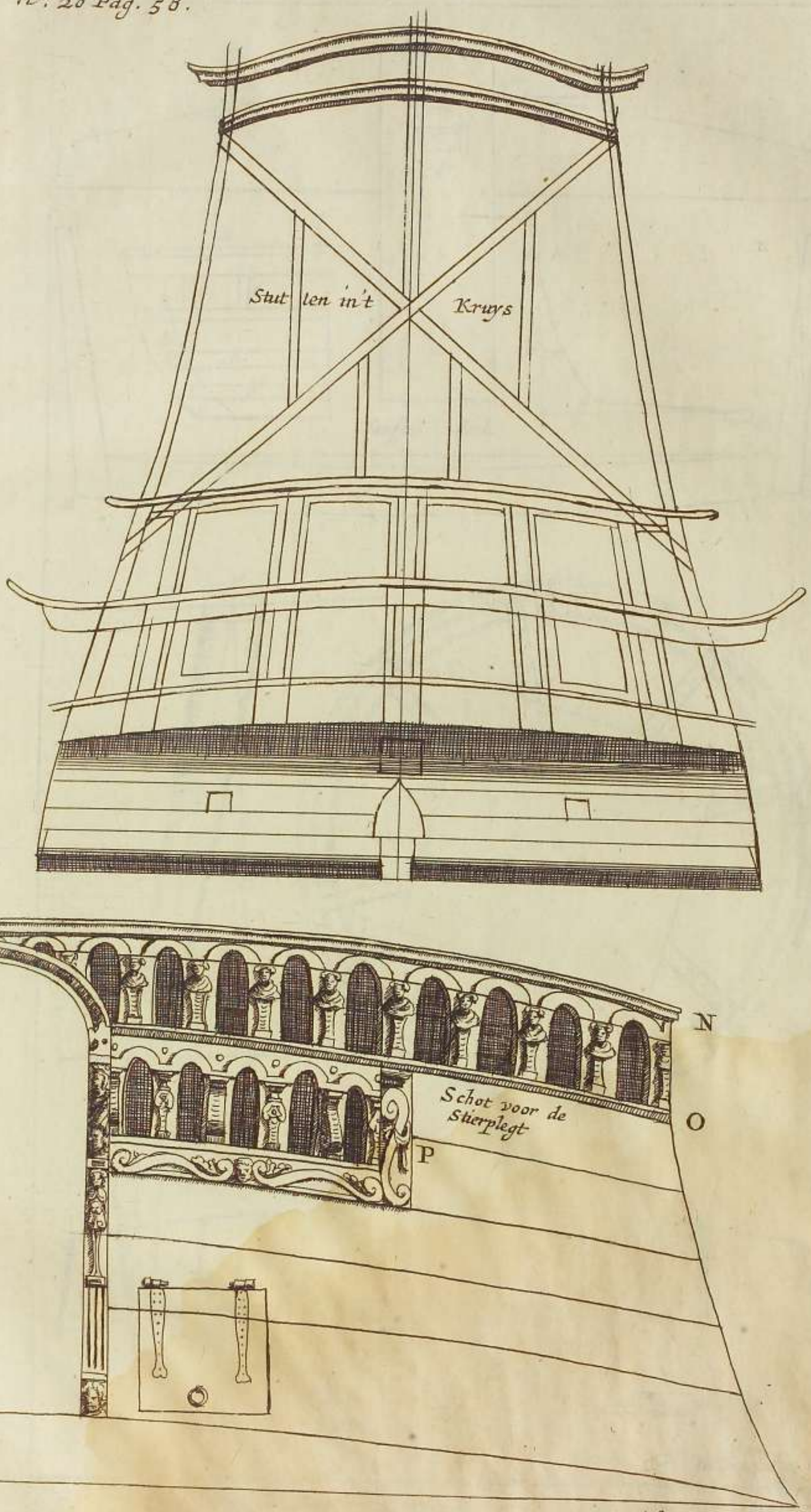

XL

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00159

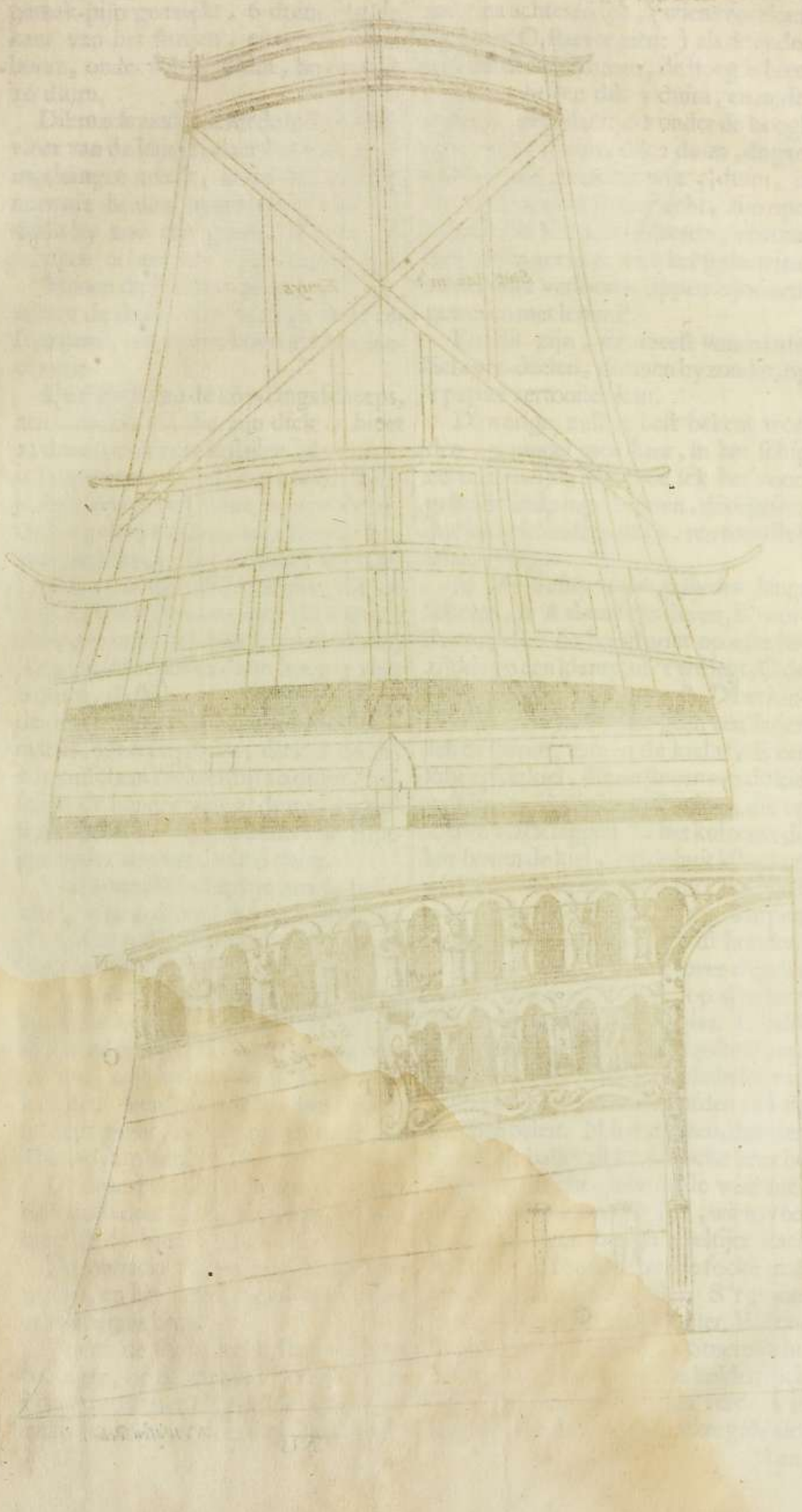

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00160

N°. 21 op Pag. 57 en N°. 20 op Pag. 67, 73, 87, 88 en 95

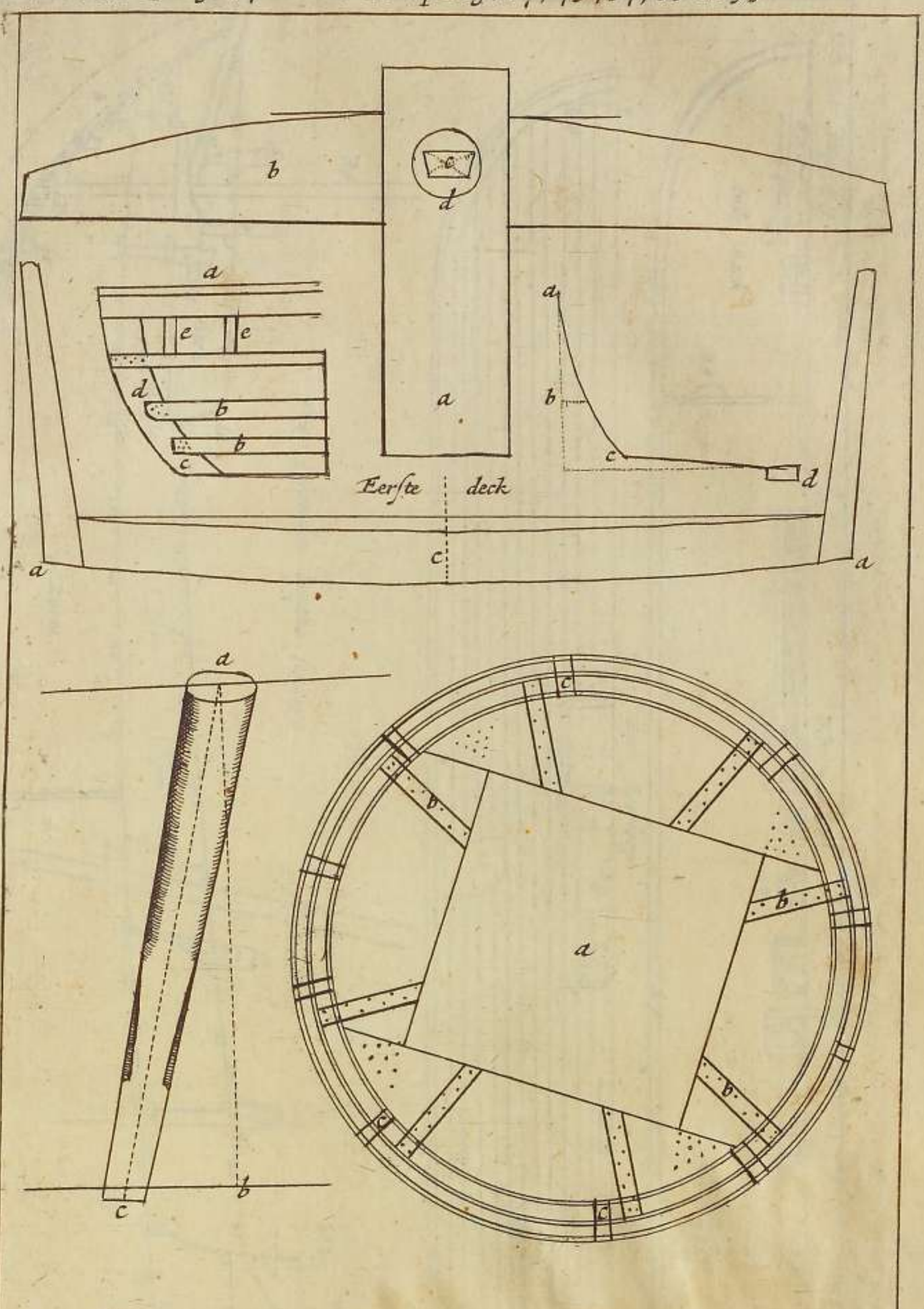

N. Witsen delin.

XLI.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00161

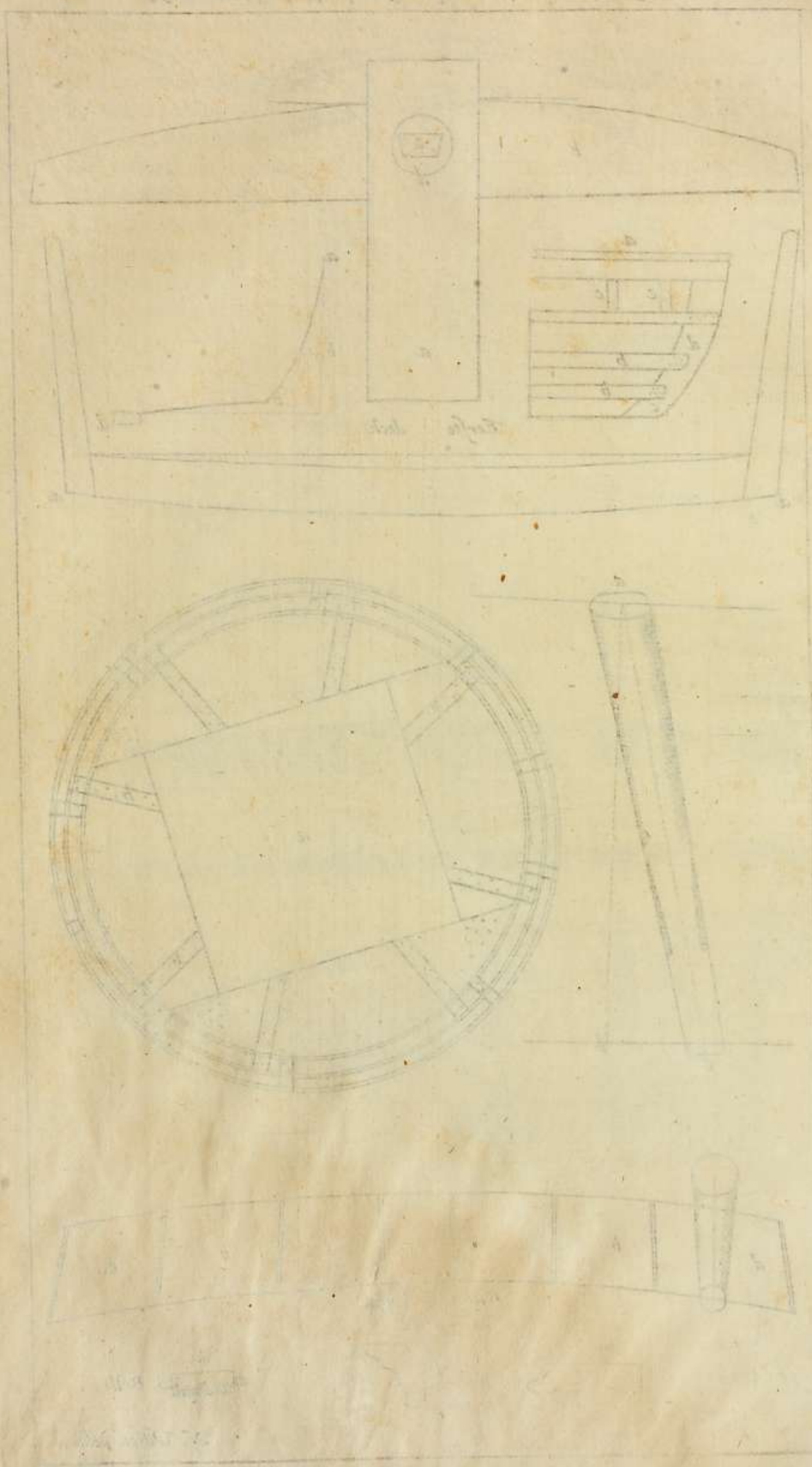

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00162

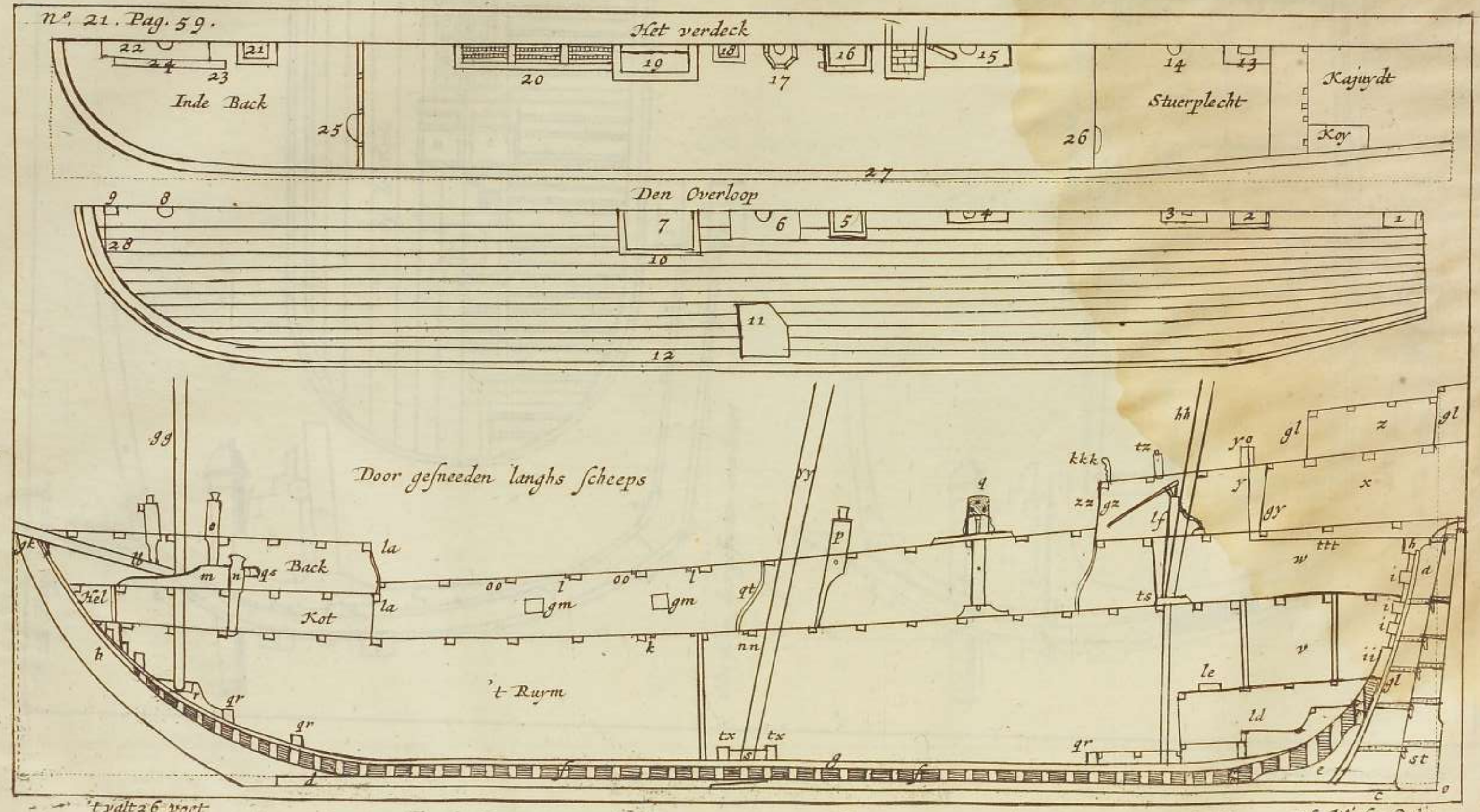

't valt 26 voet

XLII

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00163

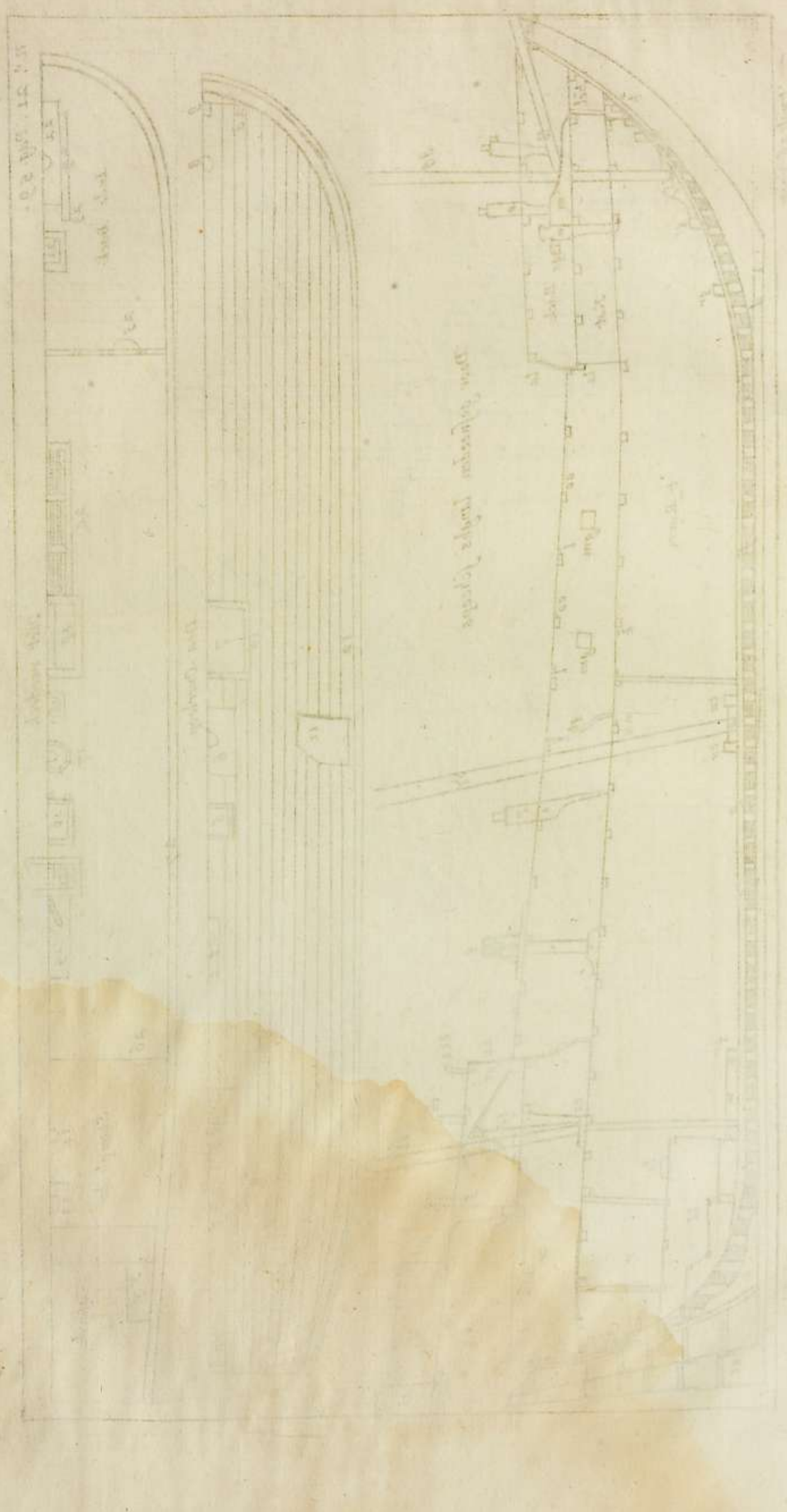

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00164

N.° 22. Pag. 59 en 60.

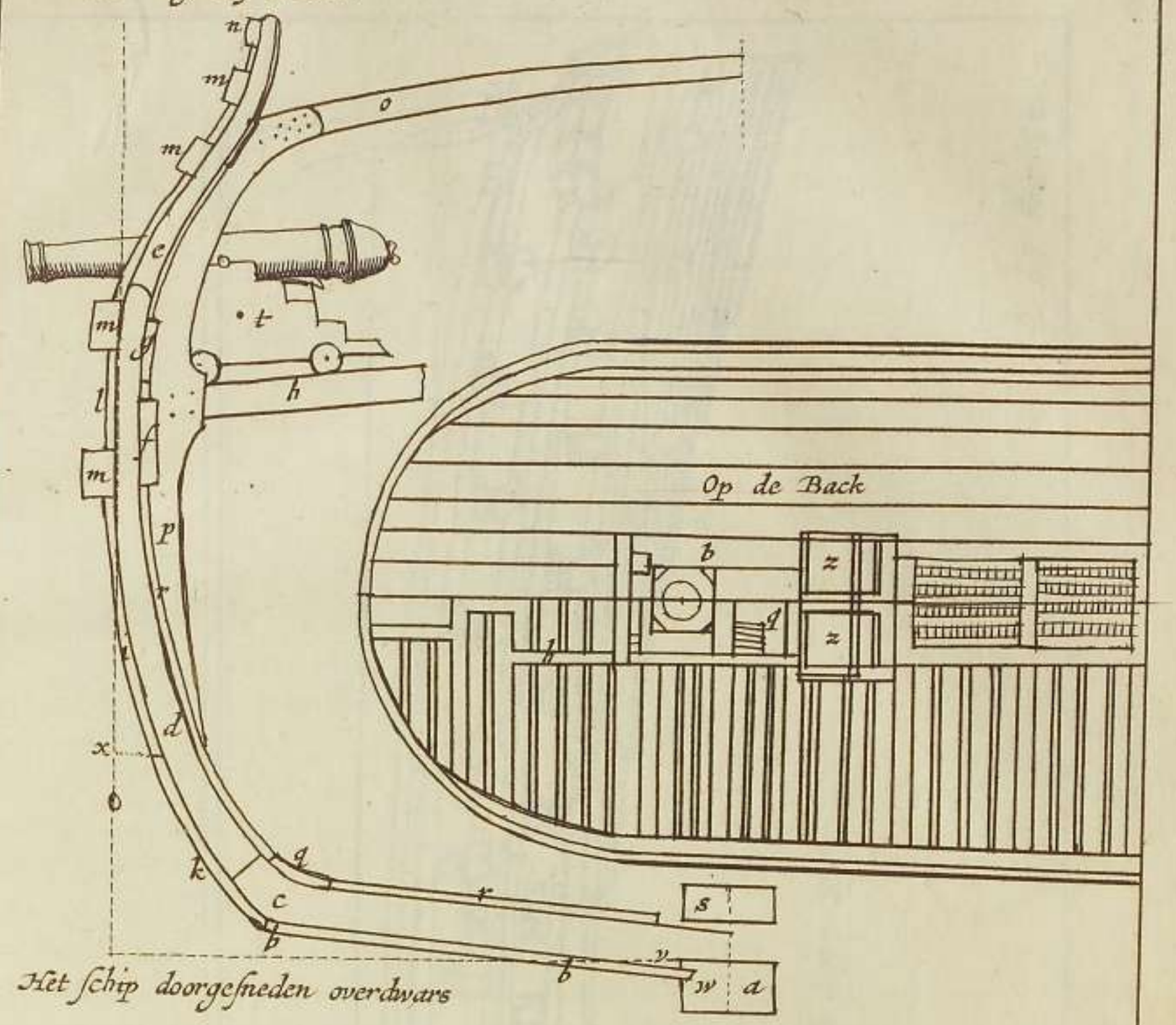

Het schip doorgesneden overdwars

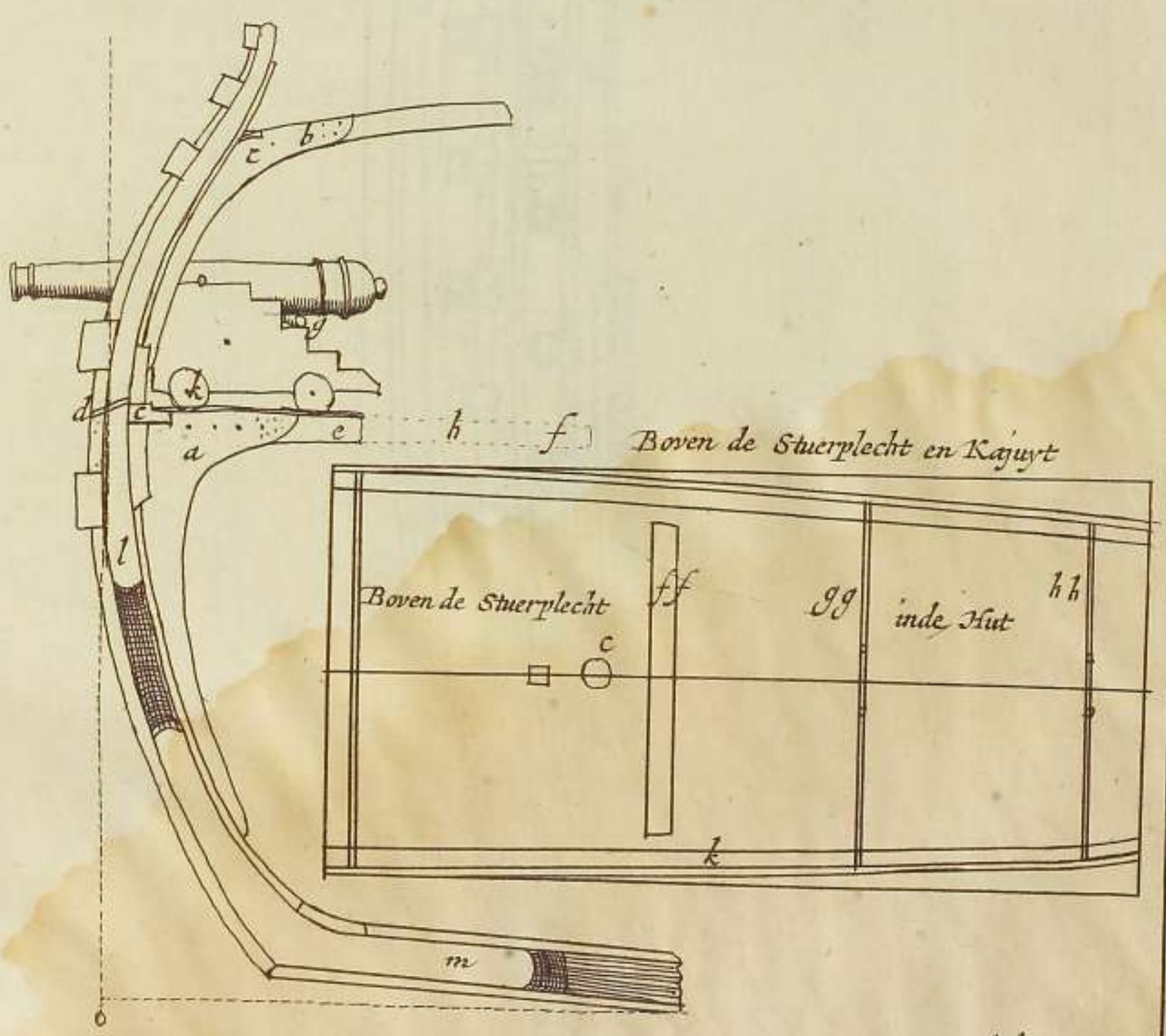

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00165

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00166

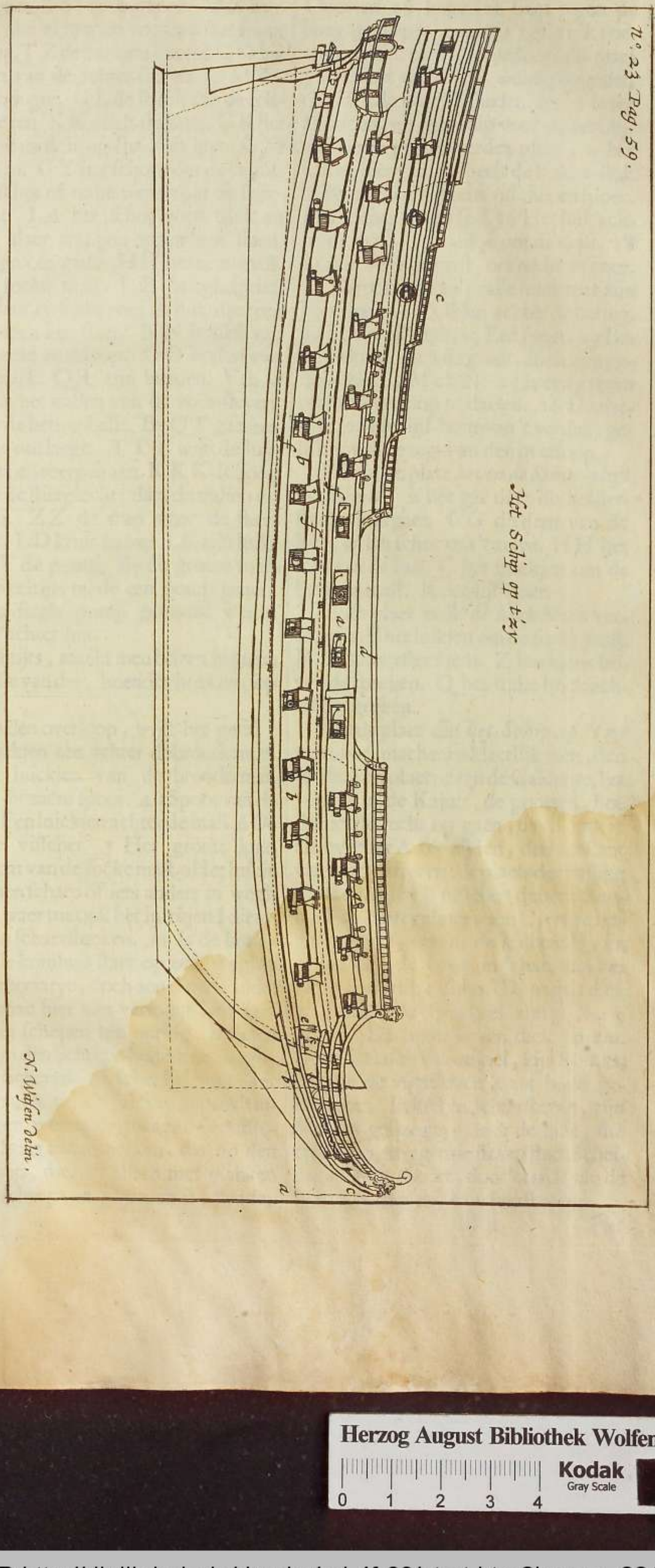

N. Witsen delin.

XLIX

N.° 23 Pag. 59.

Het Schip op t'zy

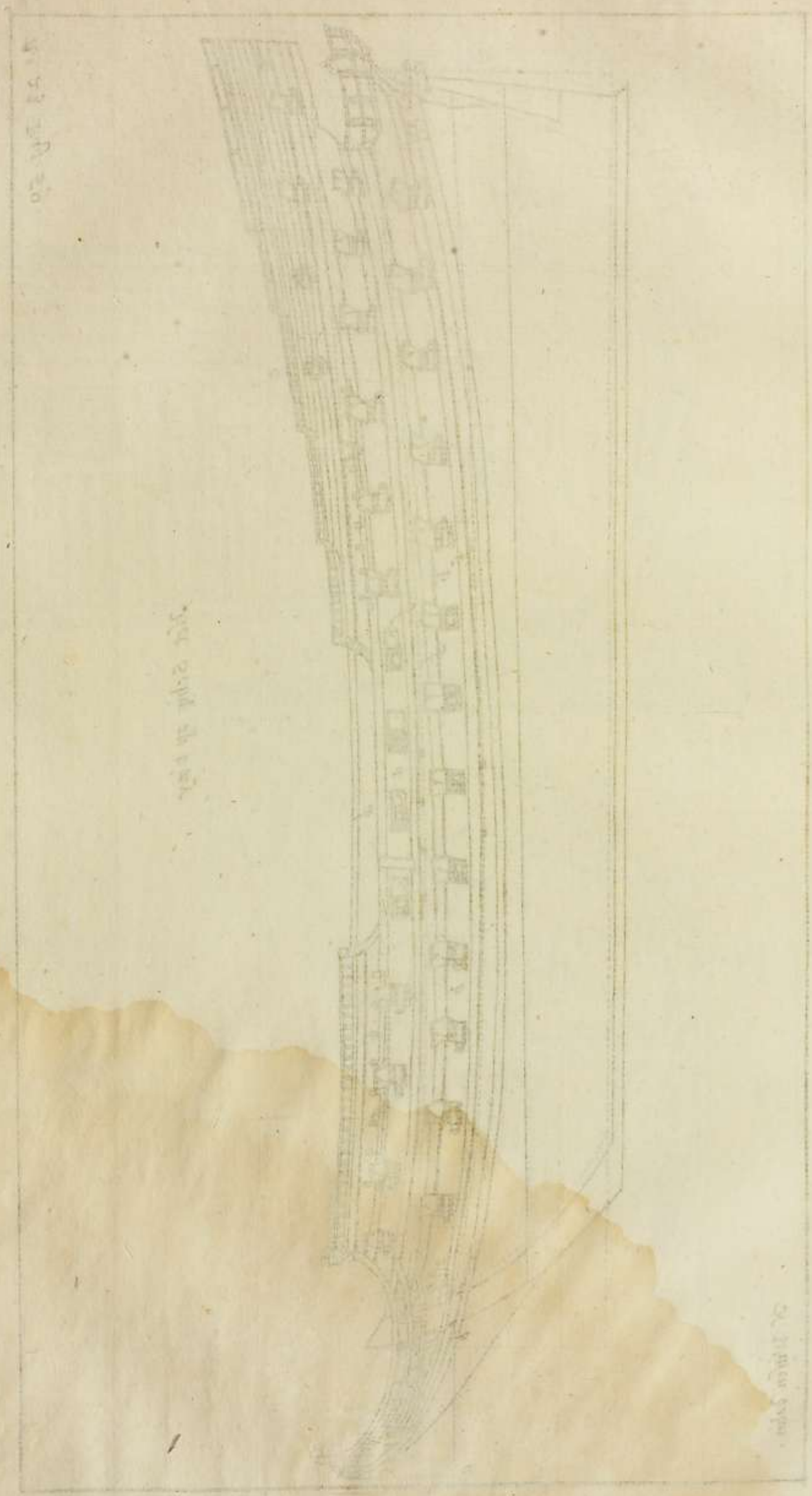

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00168

ken. Z de hudt. S T het roer, ſtel, en haex aen het roer. De ſtellen zijn aen de ſteven, de haex aen 't roer, t'zaemen van yzer. T S bezaens ſpoor. T X banden, die achter en voor aen het ſpoor leggen. T Z de bezaens knecht. C O het vallen van de achter-ſteven. O M ſtevens hoogte, G L de ſtreek aen de achter-ſteven. K K zogh-ſtukken. G K het twil, daer de boeg-ſpriet in leyt. G M poorten. G Y het ſchot voor de kajuit. G Z ſchot of tralie werk voor de ſtierplecht. L A het ſchot voor back en kot, daer trappen tegen aen ſtaen. Y Y groote maſt. H H bezaens maſt. G G focke maſt. L B boegh-ſpriet. L G deur, en ſchot voor de hut: daer een trap tegen aen ſtaet. N N boſſen van d'onderſte overloop. O O boſſen van het verdek. Q R zijn banden. Van d tot f is het vallen van de voor-ſteven. Q S is de beting-balk. By Q T gaet een trap na om laegh. T T T wijſt de luywaegen, en roerpen aen. K K K de boog boven de ſtierplecht: daer de tralien inkomen. Z Z de trap voor de ſtierplecht. L D kruit-kamer. L E zijn luikjes. L F de pomp. By de groote maſt werd veeltijts mede een pomp gezet, die de ſlagh-pomp genaemt werdt. L G d'achter hut.

Somtijts, maekt men boven hutten, of in ſte van die, hoender hokken, op de hut.

Op den overloop, wijſt het getal 1 het luckjen aen achter de brootkamer. 2 Het luickjen van de brootkamer. 3 Het bezaens ſpoor. 4 't Spoor van de ſpil. 5 Een luickjen achter de maſt. 6 De groote viſſcher 7 Het groote luik. 8 Het gat van de focke maſt. 9 Het luikje daer men ſcharp of iets anders in wegh leght; waer toe ook het luickjen I dient. 10 Zijn ſchaerſtocken. 11 Is de botlarye. De kombuis ſtaet op een hooghte met de botlarye, doch aen d'over-zijde, waeromze hier niet vertoont kan werden; in ſchepen ten oorlog, zet men dees op den Scheeps-bodem om laegh, dwers Scheeps. 12 Is het lijf-hout; leit op d'enden van de balcken, tegens 't inhout aen, weerzijde, tot aen de voorſteven. Staet aen te merken, dat op den overloop, die hier alleen met planken langs ſcheeps aengewezen is, banden leggen; dwars over balcken, en ribben, ook lijf-houten, en karviel-houten, die onder d'enden van de ribben komen. Omtrent 28 leght een bant tegen de boeg aen. Op ſchepen die veel volk voeren, maekt men de overloop dikmael 7 a 10 voet uit ſteven, weinig opgezet; op dat alle onreinigheden des te beter afloopen, en het ſchip voor zuiver blijve. Aen 13 op de verdex plaet, is het ſchilt; hier gaet en ſpeelt de kolder-ſtok in. By 14 is de bezaens viſſcher en ſpoor. 15 Viſſcher van de ſpil. 16 Het luik achter de maſt. 17 Luikje om de maſt. 18 Luikje voor de maſt; om neder te gaen. 19 't Groot luik. 20 Tralie luick met zijn hoofden. 21 Luikjen achter de beting. 22 Focke viſſcher. 23 Een ſpeen. 24 Betingh knie; dit's de gront, doch zijn geſtalte ziet by M en N. 25 Is een gat om op den overloop te daelen. 26 Diergelijke. 27 Het lijf-hout van 't verdek: gelijk boven gezegt van den overloop.

F F In de plaet *boven de Stuur-plegt en Kajuit*, is het gat daer de kolderſtock doorgaet. G G de deur van de hut, en het ſchot van 't zelve. H H het ſchot in de hut. C het luickjen om de bezaens maſt. K een lijf-hout.

In de plaet welk *de back boven* vertoont, is B het luikjen om de focke maſt. H de ſchaerſtockjens. Z luickjens boven de ſpeenen. Q het tralie luick achter de ſpeenen.

Aen de plaet die *het Schip op 't zy* vertoont: mach men klaerlijk zien, den toeſtant en plaetze van de Galderye, het venſter in de Kajuit, de poorten, hoe de meeſte recht op gaen, doch andere als by letter A ter zijden, den toeſtant van roer, en ſteven: de plaets der vulling planken, als by B tuſſchen de berckhouten F in, de regelingen aen C, en de zetgang aen D, nevens de kluizen E, en ruſten G, de bouts in 't hart van het ſchip, zijn dik 1 duim. De nagels dick $1\frac{1}{2}$ duim. De ſpijckers zijn 7, 8 a 9 duims. De bouts boven dick $\frac{3}{4}$ duim. Door het laſch van de kiel, zijn 8 bouts, en door de voorſteven 4 a 5 bouts gekloncken. In kiel en achterſteven, zijn 6 bouts geſlaegen; door de knie, die op de kiel, en tegen de ſteven ſtaet. Scheinagels zijn geboort, door 't laſch van de kiel, voorſteven, en achterſteven.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00169

Het Galjoen rijſt, van A tot C $2\frac{1}{2}$ voet min, als de helft, van A B, men meet tot aen de onder kant, van de leeuws muil, pas op de helft van A tot B, recht uit. De kluizen by E aengewezen, zijn dick 8 duim, de knies aen de uitlegger, die zijn aen de voorkant van de ſteven, breet 1 voet, dick $6\frac{1}{2}$ duim, en daer lang 6 voet.

Het onderſte kniehout, komt 2 duim over het twede barghout. Het bovenſte, ſtaet 13 duim, onder het derde barghout; zoo dat het over een komt met de pen.

De bovenſte regelingen, zijn achter breet 8 duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim, en voor breet 5 duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim, de middelſte breet 6 duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim, voor breet $4\frac{1}{2}$ duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim. D'onderſte breet $6\frac{1}{2}$ duim, dick 4 duim, en voor breet 5 duim. De bovenſte achter wijt 1 voet $3\frac{1}{2}$ duim, voor aen de leeuw wijt $6\frac{1}{2}$ duim. D'onſterſte wijt 1 voet 1 duim, achter: en voor wijt 5 duim.

Het eerſte knie ſtaet aen de ſteven. Het ander verder 2 voet 1 duim, dick 5 duim, breet $7\frac{1}{2}$ duim. Het derde wijt 2 voet, dicken breet als boven. D'overige wijt 2 voet 2 duim, dick 4 en breet 5 duim. Het deckjen voor dik 4 duim, breet en lang 10 duim, de twe beting-balckjes dick en breet 5 duim, met gaeten, en een bocht van 3 duim, de latten dick 1 duim, breet $1\frac{1}{2}$ duim, de richgels dick $2\frac{1}{2}$ duim, breet 3 duim. Aen het endt, dwars over, legt een rib, dick 3 duim, breet 4 duim. De kraen die ſteekt 2 voet over de regeling, breet aen de ſtut daer hy op leght 10 duim, dick 4 duim. De drucker dick 10 duim, breet 1 voet.

Tegen het Schip, en't Galjoen by K, men veeltijts een hoekman maekt. Dit Galjoen magh grooter gezien worden voor op de plaet daer het ezels hooft ſtaet. Galjoenen al te langh, hinderen de ſchepen om hun ſwaerte, waerom menze nu ſteil en licht maekt.

In *het Schip, doorgeſneden overdwars*; vertoont in de eerſte plaet A de kiel. B het vlak, ofte vlak van 't ſchip, beginnende van B, en eindigende tot B. C een buickſtuck, leggende op het vlack, over de kiel, van C tot C. D d'oplang; deze maekt de wijte, en holte van het ſchip, by voorbeelt, als men de mal opzet van de oplangh, zoo zet een ſpijker op de holte van het ſchip, en laet van daer een loot neerhangen, en meet op de kimmen, het uithangen over de nagel, want het ſchip is wijt tot de kimme 27 voet, en is wijt in 't geheel 29 voet, aen ieder zijde een voet overſchietende. Ofte zoo men neemt tot de wijte 27 voet, en ieder zijde uithangende 1 voet, komt 29 voet. E is een ſtut. F een balck-wager: hier in leggen de balcken als in een grontſlag, met zwalue-ſtaerten gedreven. G is een wager op het lijf-hout. H laſt of ruimbalk. I huidicht; tuſſchen de kimmen en het onderſte berghout. K zijn de kimmen. L vullingen, tuſſchen de berghouten. M berghouten buiten aen't Schip. N is't raahout, de bovenſte zoom van't Schip, niet ongelijk aen de berkhouten. O verdeck-balck. P ſtuinder. Q is de kimwager. R wagers op 't vlack, en in 't huid-dicht. S het kolzem. T een roopaert. V de tingel die het lockgat, of waeterlozinge maekt. W ſponning in de kiel, of keep, daer de kielgangh in komt. 't Punt X hangt over het boeizel een voet; te weten over de holte van de kimme, of het ende van de kimme; en ſulx, daer dees twee linien elkander ſnijden; en dit maekt zoo de wijte van het geheele ſchip, op de uitwaeteringe.

Aen *de twede plaet van het doorgeſneden ſchip over dwars* is A een knie in 't ruim. B een knie aen de verdeckbalck. C het lijf-hout. D een bos. E ſchaer-ſtock. F deelen op den overloop. G ſtel-hout onder 't ſtuck. H laſt-balck, of balck in 't ruim. K wiel aen 't roopaert. L is de ſtut. M een zitter.

Het lijf-hout gaet langs ſcheeps aenboort, op de balcken, leggende tegen de ſtutten, en oplangen aen. De bos, is het hout daer het gat inkomt tot waeterloſſinge, of uitwaeteringe, op d'overloop, en verdeck. De ſchaer-ſtocken, houden de balcken t'zamen; voor het omkanten. De laſt-balck, dient om de ſchaerſtock te houden, ſteune, of ſtutte, voor 't kanten. De ſtutten zijn de houten daermen de ſchepen tot d'uiterſte hoogte mede maeckt. De zitter is een krom-hout, dat in de kimme komt. De kimme is het onderſte of laeſte van het vlack, te weten, aen de buiten kant van't ſchip.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00170

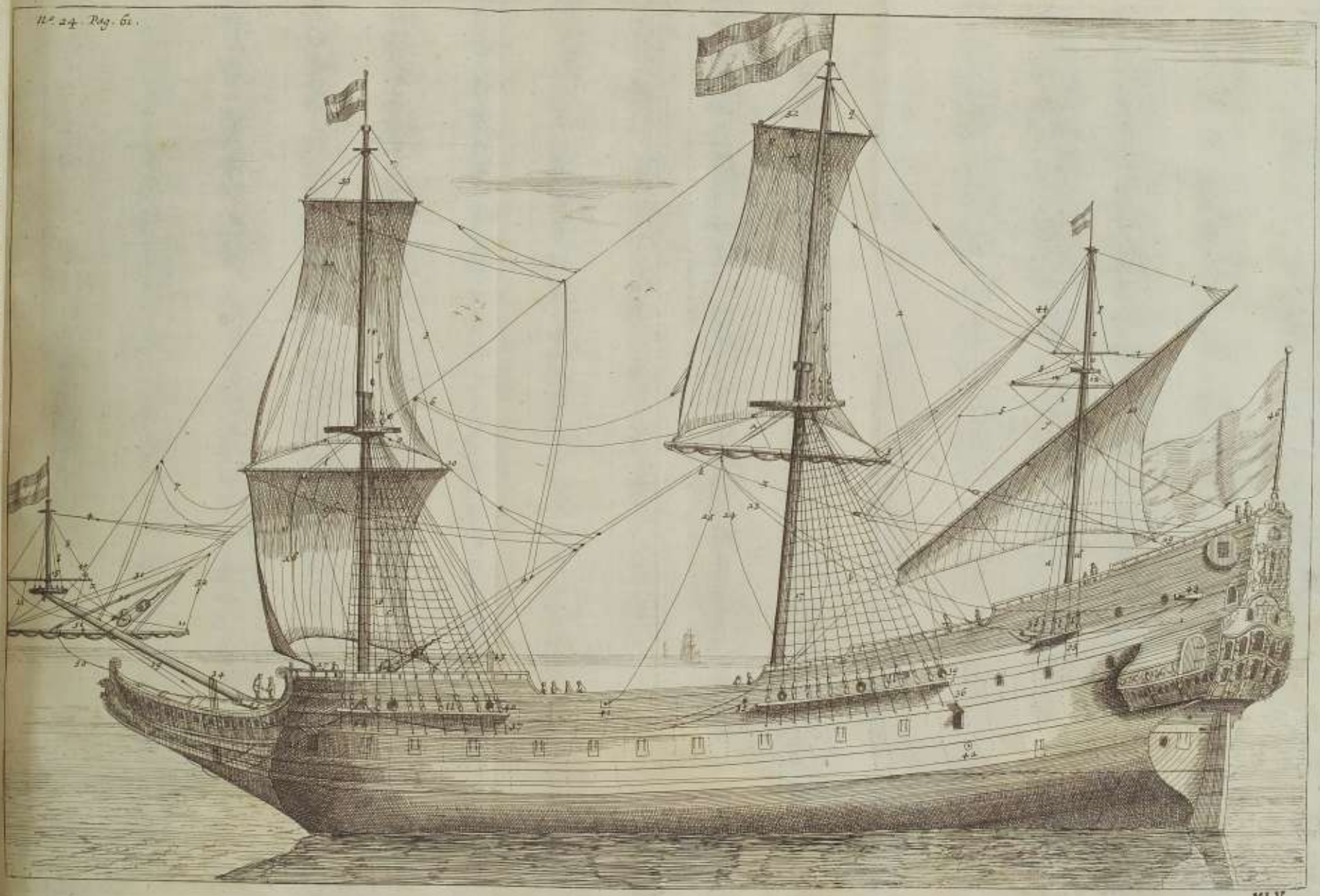

XLV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00170a

ſchip. De kimmegang is een plank, buiten aen het vlack gemaekt, drie of vier kimgangen, werden gemeinlijk op elkander aen 't ſchip geſtelt; na gelegentheit van de holte van het ſchip. De letters E, H, F, in deze tweede plaet, van het *doorgeſneden Schip overdwars*, ſtaen buiten de Figuur, daer my de kleynte van de plaet toe dwingt: het zy genoeg dat men weet, dat zy in den overloop moeten ſtaen.

En dus zijn de voornaemſte ſcheepsdeelen aengewezen, die men aen het ſcheeps lichaem vertoonen kan; d'overige, zijn te klein, en te weinig van belangh, dat men hen afbeelt op het koper, als, bouts, ſpijkers, krammen, karviel, en ſcheinagels, koper aen het roer, en zov.

Volgt *het voorgeſtelde Schip, op de blat plaet in 't geheel*, 't geen boven by ſtucken ſtaet verbeelt, met letter-aenwijzinge van *Touwen*, zoo ſtaende, als loopende want, benaeminge der maſten, bloks, zeilen, en hen toe behooren.

Scheeps-touwen aen-gewezen in een Schip daerze behooren.

a Is 't bezaens want, of hooft-touwen, b het groote want, c het focke want of hooft-touwen, e kruis-ſtenge want, of hooft-touwen, f groote ſtenge want, g voorſtenge want, h boven blinde ſtenge want, ofte hooft-touwen.

i Bezaens ſtag, k groote ſtag, l focke ſtagh, 11 taelie reeps.

Voor op de boegſpriet, vint men aen groote ſchepen, een touw met knopen, geſpannen, 't geen door de mars en na voren vaſt is, waer by de Bootsgezellen langs opklimmen.

m Begeins toppenandt, n grote toppenandt, o focke toppenandt, p kruisſtengh of raa toppenandt, q grote ſtenge raa toppenandt, r fock-ſtenge raa toppenandt, s de blinde ſtengs toppenandt, 31 de blinde raas toppenandt.

De begijn is het reetje onder de bezaens mars: Dus benaemt, om dat, gelijk als onnut is, en weinigh dienſt doet, als het vrouw-volk, 't geen men onder de Roomſch-gezinde vint, die Begijnen genaemt werden, want aen deze ree en hangt geen zeil onder aen, 't geen eigentlijk hen ampt is, maer dient alleen om 't boven werk uit te houden. Toppenanden zijn daer men de raa mede recht zet, of op topt, als men by de wint zeilt.

t Is het kruiszeils bras, v de groote mars raas bras, w fock mars raas bras, x boven blinde raas bras, y begijns bras, z groote raas bras, ef focke raas bras. Braſſen zijn de touwen daermen de zeilen mede omhaelt, alsze op de maſt leggen.

1 Is de bekajer, 2 het groote perdoen, 3 voorſtengs perdoen, de perdoen dient als 't ſchip voor wint zeilt, dat de ſteng niet en breekt, in plaets van de ſtagh.

4 De boven blindes hanepoot, 44 kruis-ſtengs hanepoort.

5 Kruiszeils boelijn, 6 groot marszeils boelijn, 7 fock-mars zeils boelijn, met haer ſpruiten, anders 't magermannetje genaemt. Met boelijns zetmen de ſeilen kant, als 't ſchip by de wint zeilt.

8 Het kruiszeils ſchoot, 9 groot mars ſchoot, 10 fockmars ſchoot, 11 boven blinde ſchoot, 50 blinde ſchoot, 27 focke ſchoot, 23 groote ſchoot. De groote ſchoot is vaſt aen beide de enden van de groote ree, loopt door het marſſche ſchooteblock, en door het enkel ſchoteblock, zy wordt beleit aen een knie ofte nagel, dient om het ſchips zeilen aen te haelen, en te vieren, gelijk ook andere ſchooten.

Trijzen zijn touwen, daer men de blinde mede ophyſt, als 't by de wint gaet.

T Is de roering, of het touw dat om de anker ring gewonden is, dienende om die beter te handelen, en vaſt te maeken.

25 Is de groote ſmijt, 28 focke ſmijt.

20 De bezaens gytouwen, 21 grote marszeils gytouwen, 24 ſchoverzeils gytouwen, 26 fock gytouwen. Deze zijn aen de binnekant, om de zeilen daer mede op te geien.

32 Groot ſtenge ſtagh, 33 fock ſtenge ſtagh. Aen de voorkant van de fock is een buickgordingh, om bequaem het zeil te konnen innemen.

11 Is het kruis val, 13 't groot mars val, 14 't focke mars val, 15 de boven blinde val, 17 de grote val, 18 de focke val: dees dienen om de zeilen op te haelen, en weder te laeten vallen.

30 De trijzen, waer mede men de blinde raa in dwang hout.

51 De ſpaenſche toppenant, dees

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00171

doen het zelfde werk als de trijzen, doch zijn aen de ree, en boegh-ſpriet vaſt.

19 Is de blinde val, 45 d'anker-ſtock. 29 De bezaens ſchoot. 46 De vlagge ſpil. 43 't Groote ſchoot-block. 42 Een krans om de dael. 38 Bezaens juffers. 39 Groote maſts juffers. 40 Focke juffers.

35 Bezaens puttinghs, 36 groote maſts puttings, 37 focke puttings.

41 De hals klamp. 34 Woeling om de boegſpriet.

52 Blinds toppenand. 53 Fock-ſchoot-block. 54 De kont-wachter; dees vaert na vooren op de boeg-ſpriet, gelijck de twee ſleepers insgelijks doen; hier wordt de blinde mede aengehaelt, dick ontrent 5 duim, is met het achter ent door een ſchoot block, aen de blinde ſchoot of ſchinkel vaſt. Werdt in de hooft-touwen, of onder de ruſten vaſt gemaekt.

55 Is de kraen; daer men het anker mede ophaelt als 't voor gewonnen is, met de kabel.

47 Groot ſtagh blok, 48 fock ſtagh block.

Reep-touwen dienen om de zeilen op te haelen. Demp-gordings zijn boven aen het mars zeil.

In groote ſchepen, werden buitewaerts tegen de ſcheeps zijde dikmael balcken geſlagen, daermen boots en andere zwaere packen mede te ſcheep haelt, op dat de berghouten niet en quetzen.

Maſten. De groote maſt die middel in het ſchip ſtaet, verdient d'eerſte plaets. Waer de focke maſt naer volgt, dat is de voor recht opgaende maſt, nevens de neder gebogene boegſpriet, en bezaen, of achter maſt: mitsgaders de groote ſtengh, of twede boven middel maſt: en focke ſteng. De groote raa, of dwars-maſt daer het zeil aenhangt. En focke raa. Bezaens roe, of dwars-maſt; daer het achter zeil de bezaen aenhangt. Blinde raa, daer het voorſte en laeghſte zeil aenhangt. Groote mars raa, of twede middel dwers maſt, daer het hooghſte zeil op een na, aenhanght. Voor marſſe raa. 't Groot bramzeils raatje, of derde en hoogſte middel dwers maſt, daer het hooghſte zeil aenhanght, het voor bramzeils ſtengetje. Het kruiszeils raatje, of dwers achter maſt, boven de bezaen. Nevens het kruiszeils ſtengetje. Boven blindeſteng, ofte maſtjen, uit de boegſpriet opgaende. Met zijn boven blinde raa. Kruis en groot bramzeils ſtengh. Voorbramzeils ſtengh.

Marſſen zijn de ronde kranzen die boven om de maſten leggen, daer men op ſtaen kan; dienende om het touwerk aen vaſt te maeken, en zeilen uit te redden, en zov.

Van 't Blocks-werck onzes Schips.

Tot de groote Maſt zijn:

32 Groote juffers. Deze komen wederzijts boort, tegen het ſchip aen: zijn in de ruſt vaſt, de helft in 't yzer, de helft in 't touw, dienen om het want ſtijver op te rucken, en als 't te ſlap ſtaet, ſtevig aen te zorren, nieuw want verſlapt gemeinlijx. Hierom moeten zy dapper aengezet worden. *Blocks.*

2 Yeijn blocks met 3 ſchijven.

2 ——— Met 2 ſchijven.

2 Dubbelde takel-blocks met 2 ſchijven. Deze dienen om het geſchut uit en in te haelen, boven aen den overloop zijn zy vaſt: en worden aen de rampaerden vaſt gemaeckt. Door de marſſe ſchoot blocks, die op de nock van de rees hangen, loopt de groote en focke ſchoot. Dees juffers zijn breet 1 voet.

2 Marſſe ſchoote blocks op de nock.

2 Onder de raa.

4 Boeilijn blocks zonder ſchijven.

2 Met ſchijven.

2 Braſſe blockjes.

4 Gytouw blockjes.

2 Platte raa blockjes.

4 Blockjes aen de groote ſtag.

2 Staen blocks of knechts. Staen om laeg op den overloop; en dienen om het zeil met zijn ree om hoogh te haelen, zoo wel by groote maſt, als focke maſt. Doch de knecht by de bezaens maſt, dient mede om om te haelen, en te vieren. De kleine ſtaen-blockjens of knechtjens die men aen de groote knecht vaſt ziet, dienen om met een ſtenge wint reep de ſtengen te ſchieten, en het marſſe val op en neer te haelen.

2 Groote

2 Groote blocks.
1 Rack met 3 regel klooten.
3 Scheer-tros blocks met 3 ſchijven.
3 —— Met 1 ſchijf.
1 Stenge windt raeps block.
1 Juffer tot het rack.
48 Want klooten. Dees hangen in 't groote en focke want, meeſt om de pronk, touwen lopen daer door heen, als geitouwen, braſſen, gordings, &c.
1 Kinbacks block.
8 Blocken tot ſcheerlijntjes.

Tot de Focke maſt.

28 Juffers.
2 Stagh blocks.
1 Kardiel block. Dees hangen onder ieder mars een. Hier loopen de kardeel-touwen deur, die mede door de knechts gaen, om zeil en raa op te haelen.
2 Jeyn blocks met 3 ſchijven.
2 —— Met 2 ſchijven.
2 Talie blocks met 2 ſchijven.
2 —— Met 1 ſchijf.
2 Marſſe ſchoote blocks op de nok.
2 —— Onder de raa.
1 Burch block.
1 Stenge wint raeps block.
1 Rack met 3 regels klooten.
3 Scheertros blocks met 2 ſchijven. Deze vint men in 't want van beide maſten, en aen de zijde van de bezaens maſt, men gebruiktze, om lichte goederen over te zetten.
3 —— Met 1 ſchijf.
1 Tot de ſtenge ſtagh.
2 Topnands blocks.
4 Scheer trosbraſſen.
4 Gordings blocks.
2 Platte op de raa. Zijn op de raa vaſt, en dienen om de zelve aen te halen, en uit te vieren.
4 Boeilijns blocks met 1 ſchijf.
2 Sonder ſchijven.
2 Focke ſchote blocks.
6 Blocks tot ſcheer-lijntjes.

Tot de Bezaens maſt.

16 Juffers.
1 Rack.
1 Jeyn tot het rack. Jeinblocks hangen in 't groot of focke want; of leggen in het ſchip, zoo lang menze van doen heeft, om geſchut, ofte andere zwaere dingen mede over te heiſſen.
1 Block met 2 ſchijven.
1 Dieto met 1 ſchijf.
4 Karnaets blocks.
8 Tot Gytouwen. Deze hangen onder de rees, en worden gebruickt om de zeilen in te nemen, als te grooten vaert maecken, of als men reeven wil.
4 Tot braſſen.
4 Tot toppenands.
2 Tot toppenands aen de raa.
1 Tot de burch.
1 Tot de ſtenge windt raep. Aen elck ezels hooft hangt 'er een, dienen om de ſtengen op en neder te ſchieten.
2 Juffers tot het ſtagje.
2 Bezaens ſchoote blocks.

Een kinnebacks block is op het ſchip vaſt, aen de focke maſt; daer wordt een paerde lijn ingeſmeten, men haelter alles mede uit het ſchip, men zet het want daer ook mede aen, zommige noemen het katteblocks, om dat het hier en daer op het ſchip vaert.

Tot de Boegh-ſpriet.

4 Juffers tot de loop-ſtagh.
4 Juffers tot de ſpaenſche toppenandt.
1 Rack.
1 Block daer toe met 2 ſchijven.
1 Met 1 ſchijf.
4 Gytouw blocks.
4 Trijs blocks met 2 ſchijven. Hier loopt een enkelde tros deur, en dienen tot de prael.
2 —— Met 1 ſchijf.
1 —— Met 1 ſchijf.
1 Met 2 ſchijven tot boeylijns.
2 Aen de ſtenge ſtagh.
2 Blinde ſchote blocks.
2 Blinde wachters, *alias* kontwachters.
1 Blinde val-block met 2 ſchijven.
1 —— Met 1 ſchijf.

Blocks van de groote ſteng.

16 Juffers.
1 Rack.
4 Gytouw blocks.
4 Karnaets blocks, zijn van het zelve gebruik, als jeyn-blocks.

4 Tot

4 Tot braſſen.
2 Tot buyck-gordings.
6 Tot boeilijns ſonder ſchijven.
2 —— Met 2 ſchijven.
1 Marſſe val block met 2 ſchijven.
1 —— Met 1 ſchijf.
4 Tot pardoens met 2 ſchijven.
1 Tot het raepen, of traeven: dit ſtaet op de tweede overloop by het geſchut, midden in 't ſchip, van groote lengte, daer gaen drie ſchijven in, en als men traeft, wint men met de ſpil, traeven is anders perzen of inwringen geſegt, en dusdaeniger wijze, weet men eens zoo veel zachte lading als wol, ſtoffe of gaeren in een ſchip te ſtouwen, als anderzins.

Blocks tot de Voor-ſtengh.

16 Jüffers.
4 —— Tot pardoens.
1 Rack.
1 Marſſe val block met 2 ſchijven.
1 —— Met 1 ſchijf.
4 Toppenands blocks.
4 Tot karnaets.
4 Tot braſſen.
2 Tot de ſtenge ſtagh met 2 ſchijven.
4 Tot boeilijns met 1 ſchijf.
4 Sonder ſchijven.
4 Gytouw blocks.
4 Buyck gordings.
2 Tot de talye aen de ſtenge ſtagh met 2 ſchijven.
4 Tot boeylijns met 1 ſchijf.
4 Sonder ſchijven.
4 Tot gytouwen.
2 Tot buyck gordings.
2 Tot de talie aen de ſtenge ſtagh.
1 Tot het bram ſtaggetje.

Blocks tot de groote Bramſteng.

12 Juffers.
4 Toppenands blocks.
4 Tot braſſen.
2 Tot gytouwen.
4 Tot boeylijns ſonder ſchijven.
4 —— Met ſchijven.
2 Blockjes.
1 Rack.

Tot de Kruis-ſtengh.

12 Juffers.
1 Stenge wint raeps blockje.
1 Rack.
4 Toppenands blocks.
4 Tot braſſen.
4 Tot talien ſonder ſchijven. Hier gijkt of haelt men de zeilen in 't midden mede op, om langzaemer voort te vaeren, dees werden mede ſpruitblocks genaemt.
2 Met 2 ſchijven.
2 Val blocks.
2 Tot de bekaeyer.
6 Juffers tot de ſpruiten.

Blocks tot de ſteng op de Boeg-ſpriet.

12 Juffers.
1 Rack.
3 Val blocks.
3 Klootjes tot het ſtaggetje, en 6 vlaggeſpils hooftjens.
4 Toppenands blocks.
6 Tot de braſſen.
4 Tot Gytouwen.

Deze bloks werden onderſcheidelijk gemaekt, en ieder gevoegt na ſijn gebruick. De zommige zijn ront, andere langwerpigh, in eenige ziet men 2, 3, a 4 ſchijven nevens een. Andere hebben 2 ſchijven boven malkander, die alzoo dubbelde blocks maeken. Andere zijn bewegelijk. Andere vaſt. De meeſte zijn gehecht, onder of boven, ook wel van beyds, en de minſte worden aengehangen door een keep, die in haer zijde geſneden is. Boven en onder, wederzijts, buitewaerts ziet men ſleuven, daer het touw in gelegt werdt, 't geen haer vaſt hout. Eenige werden ook met haecken vaſt gemaekt; en afgedaen. De ſchijven worden gemaekt van het ſwaerſte en ſterkſte hout, ook wel van koper.

De Zeilen zijn.

Zeilen. Het groot of ſchover zeil. De fock aen de voormaſt. 't Bonnet; onder aen andere zeilen vaſt, om meerder wint te vangen. Het groot mars zeil: ofte het twede zeil, op de groote maſt, van onderen aen te reeckenen. Het voor mars zeil, of tweede zeil op de voorſte maſt. De blinde, het zeil voor, onder, aen de boegſpriet. Bezaen of achter zeil, met zijn bonnet. Boven blinde, het zeil op de boegſpriet. Het kruis-

kruis-zeil; of het zeil boven de bezaen. Het groote bram-zeil, of 't hoogſte zeil op de groote maſt. Het voorbram-zeil, zijnde het hoogſte zeil op de focke maſt. Stach-zeilen: lei-zeilen: fatzen, en geiken: welke laetſte zeilen zijn, die by ongemeen voorval, 't zy by haeſt, in groote ſtilte, of als men jaeght, tot de andere zeilen aengeregen konnen worden.

Het vinnetje, of jachtenduivel is een klein zeiltjen, 't geen achter aen de vlagge ſpil gezet wordt.

De Scheeps-Ankers zijn deze.

Ankers. Het *Plecht-anker*; 't geen by hart weder gebruikt werdt, wanneer het dagelijks te licht is.

Dagelijks-anker. Tui, of *Vertui-anker*; 't geen te gelijk met het dagelijx wordt gebruikt.

't *Werp-anker*; werdt voor uit gevoert, en het ſchip wordt daer by voortgehaelt, in ſtilte.

De *Dregge*, is een anker met vier ermen; daer men boot en ſloep aenlegt.

Namen der vlaggen.

Vlaggen. De *vlag van bovenen*; ſtaet op de groote maſt. Op fok en bezaens maſt, zet men vlaggen, die na de maſten, daer ieder op ſtaet, benaemt werden.

Het *Geusjen*, ſtaet voor, boven de blinde, op de ſtengh.

Een *Tzjouw* is een ingerolde vlag.

Wimpels, zijn lange ſmalle vlaggen, voor gekeept.

De witte vlagh bediet vreden; de ſwarte rouw; de roode krijg; en vechtens luſt. Met een blauwe vlag, pitziaert of roeptmen aenboort.

Vleugels, zijn kleine vlaggen, die geſneen of geſplitſt zijn, dees ziet men gemeinlijk op de maſten ſtaen.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Evenmaetige grootheit van alle Scheeps-leden; mitsgaders eenige byzondere Scheeps certers.

BEnaminge, geſtalten, en gebruik, onzer Scheeps-leden nu bekent zijnde: vereiſt het gevolg, dat men hun maet geve, met een † evenredige groote.

† *Proportioneele.*

* *Proportie.*

* Even-maet, ſtel dan ten toon, van alle de voornaeme Scheeps-deelen, in 't algemein: en maet van die gene in 't byzonder, welk minder van belang zijn: en zulks tot voorbeelt, in een ſchip als boven is gezegt, van 134 voeten lang over ſteven. In het welke, de kleine delen uitgezondert, alle de voornaeme leden, in volle maet, met getallen uitgedrukt, ſtaen vertoont.

Even-maet te geven, van d'alderminſte kleinigheden des timmermans, in een ſchip: zoude een onnutte zaek, en van te grooten arbeit zijn: want dees van zelven volgen, als de groote deelen hunnen eyſch, en evenmaetige ſchick bekomen hebben.

Om dan een aenvangh te maeken, zoo werdt alleen gegeven, de lengte van het ſchip, waer uit de bequaeme wijte, en holte volgt.

Van de wijte uit de lengte.

2 De lengte van het ſchip in vieren gedeelt, zoo neemt tot de wijte een vierde deel. By exempel, 100 voet lengte, komt 25 voet tot de wijte, op de hals. Als een ſchip onder de hondert voet lang is, moet de wijte minder zijn, als zijn vierde-part: na het gevoelen van eenige meeſters. Doch andere weder maeken het ſchip 3 of 4 voet wijder, als het vierdepart; om niet te ranck te zijn. En een Koopvaerder magh mede wel 2, 3, 4 of 5 voet nauwer zijn, nadien hy lengte heeft. Om met gemak, te reien voor zijn touw: en licht beſtiert te konnen werden, met weinig volk, maektmen de ſchepen vaek ſmalder, als wel anderzins zoude geſchieden. Schepen van 165 a 170 voeten, mogen wel 6 voet nauwer zijn, als de vierde-part van de lengte. Tot fluiten neemtmen wel mede een vijfde vande lengte tot de wijte.

Van de holte uit de lengte.

3 Tot de holte, uit de lengte, neemt voor 10 voet lengte, een voet holte. By voorbeelt, 100 voet lengte, komt 10

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00175

voet holte, op de hals, doch op deze holte, vintmen wel schepen 4 voet langer, ook wel 2 voet korter, maer selden.

Van de Kiel.

4. De kiels dikte, is $\frac{1}{3}$ meerder als de binnen kant van de steven, en de breete is $1\frac{1}{2}$ breeder als de steven, namentlijk, op den hals $\frac{1}{7}$ van voorn, daer het schip het wijtste is; achter en voor, accordeerende met de stevens, de sponning, dik, wijt en diep, als de planken dik zijn, de planken $\frac{1}{4}$ vande dikte der steven.

Van de Voor-steven.

5. De voor-steven aen de binnen kant, dik 10 duim, deze dikte vint uit de lenghte van 't schip: exempel, 10 voet lengte, 1 duim dikte.

2. De dikte van de voorkant zy $\frac{1}{3}$ van de dikte der binnen kant.

3. Tot de hoogte van deze steven, addeert de holte, 't opzetten, en dat daer boven zijn moet, als 't kot, de bak, &c. Exempel, 10 voet hol, 2 voet opgeset, hier neemtmen ook wel 3 voet toe, 6 voet verdek aen boort, komt 18 voet, tot de hoogte van de steven; en laet hem zoo veel vallen. Een fluit valt minder, en een fregat meerder. Als men de hooghte van de steven neemt, moetmen voort weten, of het schip een bak sal hebben, of niet: zoo daer geen bak opgemaekt zal zijn, zoo moet de steven zoo veel lager zijn, als de hoogte van 't kot is. Of men neemt twee elfde parten van de lengte over steven, tot de hoogte van de steven, in de winkel. Andere neemen mede hier toe, elf zestighste parten van de lengte. Tot het vallen van de voorsteven neemt men 28 negen en twintigste deel, van de hoogte van de steven, in de winkel. Het kot voor is ten minsten hoog $3\frac{1}{2}$ voet. De voor-steven heeft bocht 5 voet.

Van de Achter-steven.

1. Tot de lengte van de achter-steven, addeert de holte, 't opzetten, en dat daer boven is. By exempel, neemt 3 voet voor 't achter boven, hol 10 voet, opgezet 5 voet 10 duim, zoo dat dees steven hoog is 18 voet 10 duim. Andere nemen ieder tien voet lengte, drie quart voor 't opzetten, 't geen hier tien voet opgezet zoude zijn: of voor 10 voet lengte 7 duim het opzetten.

2. 't Vallen van deze steven is aldus, ieder 6 voet hoog, moet 1 voet vallen, valt dan 3 voet.

3. De dikte is als de voor-steven, binnen en buiten. $\frac{1}{4}$ Parten van de voor-stevens hooghte, in de winkel, blijft mede voor-stevens binnenste dikte, alsmen multipliceert met den teller, en divideert met den noemer, en het zelve dat 'er af komt, voor duimen rekent. Op schepen met backen, maektmen deze dikte meerder, als op schepen zonder backen.

Stevens Breete.

1. De voor-steven, in de midden 3 mael breeder als de dikte: onder en boven breeder.

2. De achter-steven, boven $\frac{1}{7}$ breder als de dikte, en onder vijf-mael breder als de dikte.

3. De sponning hier een weinig minder als in de kiel. De binnen kants dikte van de steven tweemael, is de voor-stevens breete boven, volgens eenige: en voor $\frac{1}{4}$ van de voor-stevens binnenste kants dikte, komt de dikte van de buitenste kant. De voor-steven blijft op de kiel gezet, met zijn lasch zoo lang, als doenlijk is, en zijn lasch toelaet. Op een $\frac{1}{4}$ van de voor-stevens dikte aen de binnen kant, zijn de planken in de steven ingevoert.

Van 't Opzetten.

6. 't Opzetten komt op ieder 10 voet lengte, $2\frac{1}{4}$ duim, en achter $6\frac{1}{3}$ duim.

Van de Heck-balck.

7. Om de lengte, van de hek-balk te bekomen, zoo neemt $\frac{1}{3}$ van de wijte van het schip.

2. Tot de dikte, breete, en bocht, neemt zoo veel duims als 't hek voeten langh is.

De hek-stutten, zet men veeltijts, zoo langh boven 't heck, als de steven langh is.

Van de Spiegel.

8. 1. De rant-zoen-houten, zet op de helft van de lengte van de steven, na-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00176

namentlijk, de achter-kant. Aen Laſt-draegers komen deze houten laeger, als aen Fregatten.

2. De dickte is $\frac{1}{6}$ deelen van de dikte van 't hek.

Van de Breete, &c.

3. De breete komt 2 mael breder als het hek.

4. De wurpen $\frac{1}{7}$ dunder, als de ſtevens dickte.

5. 't Broek-ſtuk 1 duim dunder als de ſteven.

6. De hek-ſtutten dik $\frac{1}{3}$, van de ſteven.

7. Onder met de rantzoen-houten accordeerende van bocht.

8. De boven enden zoo langh als het hek van de kiel is.

9. Boven wijt $\frac{1}{7}$ van de lenghte van 't hek.

10. De rantzoen-houten, moeten een ront-achtinge bocht hebben.

Het boeizel moet geconditioneert zijn, na dat men de oplangen laet uithangen.

Op de plaet N°. 20. is a op de uit-waetering, by b zijn de kimmen, of de boven kant van 't boeizel, daer de oplangh over uithanght, oft hange, over de Nagel, c is de kimmegang, en de buiten kant van 't vlak, met de onderkant van de kimme, d is de kiel.

Van 't Vlak.

9. 1. Tot de wijte van 't vlak neemt $\frac{1}{7}$ van de heele wijte, namentlijk, op de uit-waetering. Exempel, 25 voet wijt, komt 16 voet $7\frac{1}{2}$ duim, tot de wijte van het vlak.

2. 't Vlak moet ieder voet $\frac{1}{2}$ duim op de hals rijze. Het overige van het ſchips wijte, moet men wederzijden het vlack, even veel uit timmeren: tot de uitwaeteringh toe. Wanneer het ſchip wijder is als de proportie of even-maet hier gegeven, dan laet men de laeſte vlackgangh wat meer rijzen, als anderzints wel zoude geſchieden, op dat het met de kimme wel moge over-een-komen, en niet zy gelijk een trogh.

Vlacken van Koopvaerdy ſchepen, werden in 't gemeen wijder gemaeckt als van Fregatten.

De wijte van het vlak hier boven gemelt; moet verſtaen werden op de hals van 't ſchip, daer het op zijn breetſt is, te weten op een derdendeel van vooren.

Het vlak vorders, doet men rijzen, en daelen, maekt het ſcherp en plat, nae welgevallen, en na het gebruik der ſchepen. In dit opgeſtelde ſchip is het vlak wijt 21 voet, in de hals, daer men het eerſte buikſtuk legt: 12 voet na vooren laet het een duim nauwer zijn, of wel $1\frac{1}{2}$ duim: rijſt op de hals 5 duim, en na voren wat meer: op 11 voet na vooren rijſt 4 duim, daer het ook 2 duim nauwer is. 12 voet en 5 duim na agteren van de hals af te meeten, is het twee duim nauwer, doch rijſt meer: noch 11 voet 8 duim na achteren, 2 a $2\frac{1}{2}$ duim nauwer: noch 11 voet weder en 10 duim na achteren, vernaeuwt 3 a 4 duim, doch rijſt meerder, waer naer het weder 8 a 10 duim vernaeuwt en rijſt, en zoo voorts naeuwer en holder.

Van de Kimmen.

10. Van de holte en wijte der kimmen.

1. De holte is $\frac{1}{3}$ van de geheele holte op de hals. Exempel, hol 10 voet, komt 3 voet $3\frac{1}{3}$ duim.

2. Van de wijte op de kimmen, 10 voet langte van 't ſchip, doet de kimmen 1 duim nauwer zijn als de geheele wijte, zoo, dat de oplangen 10 duim uithangen, over 't boeizel.

11. *Van de dikte, der inhouten.*

1. Dees zijn op de kiel $\frac{1}{4}$ aen de ſcheergang, op de helft, gelijk de ſtutten op de zent $\frac{1}{7}$ van de dikte van de binnekant der ſteven.

2. Achter en voor lichter, boven en onder ſwaerder.

12. *Van de Waegers, in de kimmen en in't vlack.*

1. De kim-waeger is een weinig dicker als de boey-plancken.

2. De waegers in de kimmen, en in het vlack, zijn een weinigh dunder, als de boey-plancken.

Van de Balcken.

13. *Van de balcken in het ruim.*

1. 10 Voet langte van 't ſchip, geeft $1\frac{1}{8}$ duims tot de dikte en breete van de balk.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00177

2. Tot de bocht, ieder 10 voet lengte van't schip 1 duim.

Exempel, 100 voet lengte,
komt 1 voet en $\frac{1}{2}$ duim tot de dickte en breete.

Tot de bocht 10 duim.

De onderste balcken werden zoo dik gemaekt als de steven binnen is, veeltijts, en de huts balcken een derdendeel van de steven. De last-balcken werden veeltijts $3\frac{1}{2}$ voet laeger gelegt als d'andere balcken, op de holte van $13\frac{1}{2}$ voet: hier wert in veele schepen de Koebrugh op gemaekt. Alwaer het kot achter de mast opkomt, daer de Soldaeten slaepen. En de Koebrug het hoogst is.

Van de Balk-wager.

14. *Van de balk-wager in het ruim.*

1. Tot de dikte van de balkwager, neemt de $\frac{1}{2}$ van de dikte van de binnenkant der steven, als 10 duim, 5 duim.

Van't inkomen van de Stutten.

15. 't Inkomen van de stutten op de hals.

1. Op de hoogte, van 't verdek aen boort, een en $\frac{1}{3}$ tot het inkomen.

By exempel, 't verdek hoog aen boort 6 voet, zoo moetenze inkomen 2 voet, en $\frac{1}{3}$ voor't vallen hebben.

Om zeker te gaen, in't zetten van de rantzoen-houten, zoo stelt die een voet hooger als de helft van de steven, namentlijk met de achter of buiten kant.

De steven onder wat meer, als een dardebreeder als boven.

Het heck dat is ook geschikt van dickte, breete, bocht, als de binnen kant van de steven.

De worpen zijn een derde dunder als het heck.

De rantzoen-houten dick op de helft van de steven.

De plancken dick op $\frac{1}{5}$ van de steven.

De buik-stucken drie vierdepart van de steven.

De zitters dick op 't boeizel de helft van de steven.

De oplangen op de scheergang dick 2 vijfde parten van de steven.

De stutten om laeg een vierdendeel van de steven.

Het kolzem moet dick zijn twe derde van de steven.

De ribben een vierde part van de steven.

De buick-stukken 2 duim dunder als de steven binnen dick is, of op de kiel $\frac{1}{3}$ van de steven, op de scheergangh de helft, aen de centen $\frac{2}{7}$.

De heck-stutten zoo ver boven 't hek als de steven langh is.

De stutten komen in, veeltijts een derde van de hoogte van't verdeck. De plancken neemt men veel, een weinig dicker als een vierde van de steven.

De lengte van 't hek, op de wijte van 't vlack.

De boei-plancken een vierde deel van de dickte van de steven.

16. *Van de dickte van't Lijfhout.*

1. 't Lijf-hout, moet $\frac{1}{7}$ van de dickte der steven dick zijn.

2. De breete, als $1\frac{1}{7}$ mael de steven.

17. *Van de verdeks balk-waeger.*

1. Tot de dickte van de verdex-balkwaeger $\frac{1}{7}$ van de dickte van de steven.

18. *Van de balcken tot het verdek.*

1. Tot de dickte van de balcken des verdeks, $\frac{1}{3}$ van de dickte van de steven.

2. Tot de bocht $\frac{1}{6}$ de deelen.

3. Tot de breete $\frac{1}{3}$ deel van het zelve.

19. *Van de Schaer-stocken, Karviel-houten, en Ribben.*

1. $\frac{1}{2}$ Van de dickte van de steven, tot de dickte van de schaer-stocken.

2. De breete $\frac{1}{2}$ meerder als de dickte van de steven, karvielhouten $\frac{1}{3}$, de ribben $\frac{1}{2}$.

20. *Van de Barg-houten.*

1. 't Onderste barghouts dickte op de $\frac{1}{2}$ van de steven.

2. De breete, als, de steven, dick is.

3. De hooger barckhouten minder. Maer als de schepen 170 of 180 voeten langh zijn, dan zijn de barghouten twe duim dunder.

Van

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00178

Van het opzetten der Barghouten.

Opzetten van 't Barghout op 7 ten hondert.

180 Voet	12 voet	en 6 duim.
175	12	2
170	11	9
165	11	6
160	11	2
155	10	9
150	10	5
145	10	1
140	9	8
135	9	4
130	9	
125	8	8
120	8	4
115	8	
110	7	7
105	7	3
100	7	
95	6	8
90	6	3
85	5	10
80	5	6
75	5	2
70	4	9
65	4	6
60	4	2
55	3	9
50	3	5
45	3	1
40	2	8

Opzetten van 't Barghout op 6 voet en $\frac{1}{2}$ ten hondert.

180 voet	11 voet	en $7\frac{1}{2}$ duim.
175	11	4
170	11	$\frac{1}{2}$
165	10	$7\frac{1}{2}$
160	10	4
155	10	$\frac{1}{2}$
150	9	8
145	9	$4\frac{1}{2}$
140	9	$\frac{1}{2}$
135	8	$8\frac{1}{2}$
130	8	$4\frac{1}{2}$
125	8	1
120	7	$8\frac{1}{2}$
115	7	5
110	7	$\frac{3}{4}$
105	6	9
100	6	$5\frac{1}{2}$
95	6	$\frac{3}{4}$
90	5	9
85	5	$4\frac{1}{2}$
80	5	2
75	4	$9\frac{1}{2}$
70	4	6
65	4	2
60 voet	3 voet	en $9\frac{1}{2}$ duim.
55	3	6
50	3	$2\frac{1}{2}$
45	2	10
40	2	$6\frac{1}{2}$

Opzetten van 't Barghout op 6 ten hondert.

180 voet	10 voet	en 8 duim.
175	10	5
170	10	2
165	9	9
160	9	6
155	9	3
150	8	10
145	8	7
140	8	4
135	8	1
130	7	8
125	7	5
120	7	2
115	6	9
110	6	6
105	6	3
100	6	
95	5	7
90	5	4
85	5	1
80	4	8
75	4	5
70	4	2
65	3	9
60	3	6
55	3	3
50	3	
45	2	7
40	2	4

Opzetten van 't Barghout op 5 en $\frac{1}{2}$ ten hondert.

180 voet	9 voet	$9\frac{1}{2}$ duim.
175	9	$6\frac{1}{2}$
170	9	$3\frac{1}{2}$
165	9	$\frac{1}{2}$
160	8	$8\frac{1}{2}$
155	8	$5\frac{1}{2}$
150	8	$2\frac{1}{2}$
145	7	$10\frac{1}{2}$
140	7	$7\frac{1}{2}$
135	7	$4\frac{1}{2}$
130	7	$1\frac{1}{2}$
125	6	$9\frac{1}{2}$
120	6	$6\frac{1}{2}$
115	6	$3\frac{1}{2}$
110	6	$\frac{1}{2}$
105	5	$8\frac{1}{2}$
100	5	$5\frac{1}{2}$
95	5	2
90	4	10
85	4	7
80	4	4
75	4	1

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00179

70	voet	3	voet	9 duim.
65		3		6
60		3		3
55		3		
50		2		8
45		2		5
40		2		2

Opzetten van 't Barghout op 5 ten hondert.

180	voet	9	voet	duim.
175		8		8
170		8		5
165		8		2
160		8		
155		7		8
150		7		5
145		7		2
140		7		
135		6		8
130		6		5
125		6		2
120		6		
115		5		8
110		5		5
105		5		2
100		5		
95		4		8
90		4		5
85		4		2
80		4		
75		3		8
70		3		5
65		3		2
60		3		
55		2		8
50		2		5
		voor		10½ duim
45		2		2
40		2		

21. *Van de Knies.*

1. Van de knies in 't ruim, de knies in 't ruim $\frac{1}{3}$ van de dickte der ſteven.
2. De knies op het verdeck $\frac{1}{4}$ van de dickte van de ſteven.

22. *Van de hoedanigheden in de Kajuit.*

1. 't Lijf-hout $\frac{1}{4}$ van de dickte der ſteven.
2. De balckwager $\frac{1}{7}$.
3. De balcken $\frac{1}{11}$.
4. Deze knies zoo dik, als daer de ſtutten zijn.

23. *Van de lijf-houten, balcken, balkwagers en knies in de back.*

1. 't Lijf-hout $\frac{1}{5}$.
2. De balcken $\frac{1}{12}$.
3. De balckwaegers $\frac{1}{5}$.
4. De knies $\frac{1}{2}$ dick, van de dikte der ſteven.

24. *Van de Hut, en hoedaenigheden in de Hut.*

1. De huts-balckjes $\frac{1}{3}$ dick.
2. De balk-waegertjes $\frac{1}{8}$ dick.
3. De balcken hebben bocht 10 duim.
4. 't Waeter-bortje dick $\frac{1}{2}$ van de binnen kant der ſteven.

Voor de hut, op zeer groote ſchepen, werden zomtijts loſſe verdekken gezet, die men opſtellen, en afnemen kan.

25. *Van de Beetingh.*

1. De ſpeenen $\frac{1}{3}$ dicker als de ſteven.
2. De betingh-balck $\frac{1}{3}$ dicker als de ſteven.
3. De vuuren wangh, aen de achter kant de helft dicker als de ſteven.

26. *Van de Ruſten.*

1. De groote ruſt lang $\frac{1}{8}$ van de lengte van het ſchip.
2. De dickte $\frac{1}{7}$ van de ſteven.
3. De breete, als de ſteven dick is.
4. De focke ruſt een weinig minder van lengte, dickte, en breete.
5. De bezaens ruſt $\frac{1}{3}$ van de groote ruſt, namentlijk, zijn lengte en breete, maer de dickte als de focke ruſt.

27. *Van de Luiken.*

1. De hoofde van de luiken, hebben $\frac{1}{3}$ van de ſtevens dickte.
2. De binnen lijſt, dick en breet $\frac{1}{5}$.
3. De ſponning $\frac{1}{8}$ wijt.
4. De ribben $\frac{1}{4}$.
5. De marcker $\frac{1}{3}$, de andre minder.

28. *Van 't Galjoen.*

1. De uitlegger $\frac{1}{7}$ van de lengte, van de kam, achter, zoo veel duim breet als de uitlegger voeten lang is.
2. Voor $\frac{5}{4}$ breet.
3. De uitlegger aen ſteven breet, als de ſteven binnen dick is.
4. Voor $\frac{1}{2}$.
5. De regeling achter breet $\frac{1}{2}$.
6. Voor $\frac{1}{3}$ van de ſteven.
7. En half zoo dick als de breete is.

29. *Van*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00180

29. *Van de Galdery.*

1. 't Onderſte hackebort, is in de midden zoo breet als de ſteven, en $\frac{1}{8}$ daer van dick.

2. Het deck daer op, zoo breet, als 't hackebort.

3. De wulft-ſtutten dik $\frac{1}{8}$ van de ſteven, hebben zoo veel bocht als men goet dunkt.

4. 't Andere hackebort, en deck, heeft minder bocht, als mede de wulft-ſtutten, en 't kruis, met bloem-potten, en ander ſny-werk, werd de galdery geciert.

30. *Van de Spil.*

1. 't Boven endt van de ſpil dick $2\frac{1}{2}$ duim, op ieder 10 voet lengte van het ſchip.

2. De klampen half zoo langh als 't hooft van de ſpil.

3. De gaten $\frac{1}{6}$ van de dickte wijt.

31. *Van de Poorten.*

1. Op de hals, deeltmen de hoogte van 't verdek, in drie deelen, laet een deel onder, en een deel boven de poorten zijn.

2. De onder kant van alle de poorten na deze hooghte, achter en voor wat wijder.

32. *Van de Spoors.*

1. 't Schip in $5\frac{1}{2}$ gedeelt zijnde, van achteren af, zoo ſtelt op het eerſte deel de bezaens maſt, en op het derde deel de groote, en op het vijfde deel de focke maſt.

2. De groote maſt moet in 't ruim, ieder 10 voet holte, 1 voet 8 duim vallen.

3. De focke maſt valt op 10 voet 2 duim of ſtaet recht op.

4. De bezaens maſt valt op 10 voet 1 duim.

33. *Van 't Roer.*

1. Ieder 12 voet lengte van het ſchip, geeft 4 duim tot de breete van 't roer.

Exempel, 100 voet lengte, 12

8 8
96 4
32

2. Komt 33 duim, voor de breete van 't roer.

34. *Van de Bouts.*

1. De bouts, in een ſchip van 120 voet, zijn 1 duim dick, meer en min.

35. *Van de Nagels.*

1. De nagels daertoe, zijn $1\frac{1}{2}$ duims, 100 voet ſcheeps lengte, geeft 1 duim dikte.

36. *Van de Spijkers.*

1. De ſpijckers, moeten de helft langer zijn, als 't plankwerk dik is, &c.

37. *Van de Knecht.*

8 Voet lengte aen het ſchip, geeft hem 1 duim breete: zijnde een weinigh dunder, doch de ſchijven zijn even zoo breet. Op fluiten ſteltmen ſchijven tegens Scheeps boort aen, in ſte van knechts.

38. *De kruishouten,* 8 voet 1 duim.

39. *Karviel-nagels,* $\frac{1}{4}$ duims.

Van de bochten, en kromten in de Scheeps-ribben als daer zijn ſtutten, oplangen, &c. en kan geen vaſte even maet gegeven werden, om dat die veranderen nae 't gebruik der ſchepen: zy moeten op het oogh gebouwt werden, en altans zacht verminderen.

Na onze gegevene even-maet dan, is de ſchik, maet, ordere of zarter van het opgeſtelde ſchip, lang 134 voet, als volgt.

1. De kiel breet 2 voet, onder lang 104 voet, dick 16 duim: de lengte van de ſchepen, worden gemeten over de ſteven, te weten, aen de buiten kanten, de holte meetmen op een derde van voren, dats op de hals, waer het ſchip op zijn laegſte is: de wijte werd mede op $\frac{1}{7}$ van vooren gemeten, te weten, op het vlack, boeizel, en ſcheergangh, daer de uitwaeteringh komt op den overloop.

De ſponning, die achter draeit, na dat het ſchip vlack of ſchaers zal geboeit werden, is wijt $3\frac{1}{2}$ duim, diep $3\frac{1}{4}$ duim, de kant boven de ſponningh breet 4 duim.

2. 't Laſch van de kiel, lang 8 voet, de lippen van 't laſch, dik $3\frac{1}{2}$ duim, 't laſch met 8 bouts, nagels, en ſpijkers, vaſt

ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00181

geklooncken. Korte kielen zijn van een ſtuk: lange van 2: en de langſte van 3.

3. De kiel geſtapelt 6 duim.

Een Schip langh over ſteven 180 voeten, vereiſt een kiel breet in't midden $2\frac{1}{2}$ voet, na de leſſe van veele Scheeps-bouwmeeſters. Waer uit evenmaetigh volgen zoude, dat de kiel van 175 voeten breet is, in 't midden 2 voet $4\frac{1}{2}$ duim.

Van 170	2 voet 4 duim.
165	2 voet $2\frac{1}{2}$ duim.
160	24 duim.
155	$23\frac{1}{2}$ duim.
150	$22\frac{1}{2}$ duim.
145	2 voet.
140	21 duim.
135	21 duim.
130	19 duim.
125	19 duim.
120	18 duim.
115	$17\frac{1}{2}$ duim.
110	$16\frac{1}{2}$ duim.
105	16 duim.
100	15 duim.
95	$14\frac{1}{4}$ duim.
90	$13\frac{1}{4}$ duim.
85	$12\frac{1}{2}$ duim.
80	12 duim.

De breete van de kielen voor en achter, verandert dikmael, na dat het hout getopt is, en na de dickte van de ſteven, ſmalder altijdt toeloopende in hooghte en breete, het diep gaen der ſchepen werd gemeten, van d'onderſte kant, voor en achter des kiels. Als een kiel van 3 ſtucken is, brenght men 't beſte en het gaeffte hout in de midden, en laſt de andere ſtucken aen de enden daer aen, deze laſſchen moeten wel over malkanderen heen ſchieten; d'onder laſſchen, moeten altijt naer het achterſte deel van 't ſchip ſtrecken, en met plathoofde bouts, wel vaſt aen malkanderen gemaekt zijn, voornamentlijk in grote ſchepen, en de bouts wel aen de binnen zijde des kiels geklooncken, de enden van de laſſchen, met groote ſpijkers, na de dikte des laſſche, wel geſpijkert. Dusdanige kiel van 3 ſtucken, wordt ſterker gehouden, dan of menze van twee ſtucken maekte: dewijle in een kiel van 3 ſtucken, de laſſchen voor en achter komen te wezen, en in het midden, alwaer de kiel de meeſte laſt heeft te lijden, van wegen de groote maſt, geheel zonder laſſchen komt te blijven; 't geen zeer goet is, en het ſchip ſtevig maekt; alzoo het ſpoor van de groote maſt gemeenlijk op het midden van de kiel geſtelt wordt, het breetſt van de kiel, ſtelt op een derden van vooren af. Een kiel moet onder wel glat geſchaeft werden, op datze niet en hinder of haper, als het ſchip te waeter gaet. Een kiel ſtapeltmen agter hooger als voor, op dat het ſchip te bequaemer afloope, waer toe de werf ook wel vaſt dient te zijn.

2. *Van de voor-ſteven.*

1. De voor-ſteven, hoogh 25 voet, hy valt 26 voet. Het vallen van de ſteven meet men uit het kinnebak, tot de hangende ſtreep of perpendiculaer van de boven kant der ſteven.

2. Binnen dik $13\frac{1}{4}$ duim, voor dik 9 duim, onder breet 3 voet, boven 2 voet, binnen bocht 5 voet.

3. 't Kinback, lang 8 duim.

4. 't Laſch, lang 6 voet, 't ent dik $3\frac{1}{2}$ duim, 't laſch geklonken met 4 bouts.

5. De lip op de kiel, langh 5 voet 5 duim, 't ent dick 4 duim.

3. *Van de Achter-ſteven.* d'Achter-ſteven meetmen als vooren, op 't ent van de hieling.

1. De achter-ſteven, hoog $24\frac{1}{4}$ voet; valt 4 voet.

2. Achter dick 9 duim, of buiten onder 't vierkant; binnen dick $13\frac{1}{4}$ duim.

3. Boven breet 19 duim; onder breet 6 voet.

4. De ſponningh van de kant $4\frac{1}{2}$ duim; de ſponningh wijt $3\frac{1}{4}$ duim, de ſponningh diep 3 duim.

5. De ſtreek lang of hoog, $5\frac{1}{2}$ voet, dick buitewaerts 6 duim, het vierkant dick 13 duim, als men de planken tegen ſteven zet, zoo werden zy veeltijts rontom wel beteert. Om zeker te gaen, in 't vallen van de achterſteven, zoo neemt men mede wel elk 6 voet, die de achter-ſteven lang is, een voet voor 't vallen, zoo iemant meer

wilde

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00182

wilde laeten vallen, dat zoude in't ſchip ſchaedelijk zijn. Al dat hy te veel valt, zoude men in 't midden moeten verliezen, want het zogh moet evenwel zijn eigenſchap hebben. Op de achterſteven ſtelt men getallen, waer naer men ziet hoe diep de ſchepen gaen. De ſteven is de richt-ſnoer daer men alle groote, in een ſchip uit trekt: dees vint men uit de lenghte van het ſchip: dus benaemt, om dat zy het ſchip zijn ſtevigheit geven. De voor-ſteven is gemeinlijk van 2 ſtucken, en de achterſteven van 1 ſtuk.

Van de Achter-ſteven zegt een voornaem Scheeps-bouwmeeſter aldus:

D'achter-ſteven is het achterſte voornaemſte deel van 't ſchip, en dient wel gemaekt te werden, van een ſtuck hout, 't welcke goet, gaef en ſterk is, door dien het veel te lijden heeft, en het roer daer aen komt te hangen, 't welk veel aenſlagh van water, in ſtormwinden, is onderworpen.

Deze achter-ſteven maecktmen gemenelijk zoo hoog, als de voorſteven aen de binnen kant is, en naer dat het ſchip hol is, ofte naer dat d'eerſte overloop gelegt werd: men moet ook daer op wel acht nemen, dat de ſchutpoort achter in de ſpiegel, onder het hek, een paer voet ruim boven de overloop komt te ſtaen, daerom dat de ſteven daer naer zijn behoorlijke lanhte hebben moet.

De achterſteven aen een ſchip van 180 voet, moet aen de binnen zijde ſcheepwaert in, wel 5 quaert dik wezen, en aen de achterſte zijde, een voet boven. Zoo verre als het heck van de ſpiegel breet is, laetmen de ſteven vierkant blijven.

Het onderſte deel van deze achterſteven, maektmen dat het wel 6 ofte 7 voeten (naer dat het ſteven-hout breet is) op de kiel komt te ſtaen, en men laet aen de achter-kant, een voet of ander-half daer van, aen de ſteven, van zijn eigen hout, een pen blijven, welck men in de kiel met een gat naer de pen zijn dikte inlaet, op dat de ſteven van de achter zijde zoo veel te vaſter mochte ſtaen: aen de voor-kant maektmenze vaſt met ſpijkers. Op de voorkant van de ſteven wort noch een knie gezet, welk wel vaſt aen de kiel, als aen de binnen kant van de ſteven gemaeckt wort, op dat de ſteven wel vaſt mach blijven ſtaen.

4. *Van de Heck-balk.*

1. De heck-balk zy lang 19 voet 6 duim, dick 1 voet $2\frac{1}{2}$ duim, breet 1 voet $3\frac{1}{2}$ duim.

2. De heck-balk heeft bocht 1 voet 2 duim, de ſponningh langh $3\frac{1}{2}$ duim, diep 3 duim.

3. Het hol boven de ſponning lang 3 duim, diep $\frac{1}{2}$ duim. Al dat daer meer is, dat blijft vierkant, 't is half over de ſteven ingelaeten, en met een ſwavel vaſt, twee bouts ſlaetmen daer door, welk ook op een duim na, door de ſteven zyn.

De knies aen 't heck, zijn dick en breet 1 voet in de midden; het end aen boort lang 9 voet: de andere enden zijn wat platter, dick 6 duim.

In de figuer, op N°. 20, is a het hek of heck-balk, b zijn wurpen, c het broekſtuk, dat de enden van het rantzoenhout aen malkander hout: d is het rantzoen-hout, e zijn de kloſſen van de poorten in de ſpiegel.

Tot de Spiegel.

5. *Van de Rant-zoen-houten, Wurpen en Heck-ſtutten.*

1. De rantzoen-houten breet 1 voet 9 duim, dick 8 duim: de enden komen 1 voet beneden de helft van de ſteven. De rantzoen-houten zijn aen 't hek met een verlooren lip vaſt, en op de ſteven met een rechte lip.

2. De bovenſte wurp leght 2 voet van 't heck, na de wijte van de poorte. De worpen dik 13 duim. De worpen komen zoo laeg, als de onder kant van de ſponning, en de rantzoenhouten, en zijn aen de enden met een ſwavel ingelaeten: zy zijn zoo dick, en breet, als het heck, de bovenſte leit 2 voet van 't heck. Het Broeck-ſtuk is dik 7 duim, en komt over de onderenden van de rantzoen-houten: maer de klos, die in de hoek van de rantzoenhouten komt, is aen de zijde ſcherp.

3. De hekſtutten zijn lang boven 't hek 23 voet, boven wijt 10 voet 6 duim,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00183

dick 8 duim, onder breet 20 duim, boven dick 6 duim, breet 7 duim. De heck-stutten zijn onder zoo breet als de rantzoen-houten, komen zoo veel boven de steven, als de steven langh is, en boven 2 voet wijder als de helft van 't heck: zy leggen recht over de worpen, en vlack op de rantzoen-houten, met nagels en bouts vast geslaegen.

6. *Van 't Knie op de kiel, aen de achter-steven.*

1. 't Knie op de kiel, aen de achter-steven, dik 1 voet 3 duim, breet 50 duim: de enden lang 6 voet.

2. Door elken end zijn 4 bouts geslaegen: men zet oock wel knies boven tegen 't achter-steven aen. Daer zijn door 't lasch van de kiel 8 bouts, en door 't lasch van de voorsteven 4 bouts met plaetjes geklooncken: door kiel en achter-steven zijn 6 bouts, eerst gaende door 't knie, dat daer op staet, en dan door 't lasch van de kiel, en voorsteven. De scheyding van de kiel en achter steven, is met schey-nagels geboort.

7. *Van 't Vlack.*

1. 't Vlack wijt 21 voet.
2. 't Rijst 6 duim.
3. De plancken dick 4 duim.

8. *Van de Kimmen en Tingel.*

1. De kimmen hol geboeyt 4 voet 5 duim.
2. Wijt 27 voet.
3. De tingel aen de kiel, dik 2 duim: d'andere zijde is scharp aen de kant van de kiel, breet 6 duim, leggende van de kiel 4½ duim.

9. *Van de holte, en wijte, op de uytwaeteringe.*

1. Op de uytwatering is het hol 13 voet.
2. Wijt 29 voet.

10. *Van de Buyck-stucken, sitters en oplangen, of van 't inhout.*

1. De buyck-stucken, op de kiel, dik 9½ duim, insgelijx de worpen. Op 't vlack, dick 9 duim; in de kimmen dick 10 duim.

2. De zitters op 't boeyzel, dick 7½ duim.

3. De oplangen, op de scheergang, dick 6 duim, staen wijt 29 voet, op haer bocht van d'overstaende, op de zent zijn zy dik 5½ duim, zijn breet en staen van elkander 9 duim: die achter en voor staen, zijn lichter, dunder, en smalder. De zent komt een duim in, op het boeizel: achter en voor is het hout een half duim dunder, als in de midden. De buyk-stucken leggen oock van malkander 9½ duim, en zijn zoo breet, als de oplangen. De stuinders dick 9 duim. De steekers voor op het boeizel zijn dick 6½ duim, op de steven 9 duim, op de scheergang 5½ duim, op de zent, boven de scheergangh, 5 duim. Zy leggen op een zelvige wijte van malkanderen, onder op 't vlack 9 duim. De twillen zijn diep 1 voet, dick na achteren 6 duim: achter de poort op de kiel dik 10½ duim.

11. *Van de Kimwaeger en andere.*

1. De kimwaeger, breet 1 voet 8 8 duim.
2. Dick 4½ duim.
3. De andere waegers dick 4 duim.
4. Breet 1 voet 10 duim.

Van 't Waegeren.

Als men wageren wil, zoo moetmen eerst wel geslecht hebben.

De kimwager legt men recht op de kimgangh, welke veeltijts een stuk voor by het kinnebak-huis loopt, doch niet geheel tot aen de steven: daermen dan de waeger op stelt, die tot aen de steven loopt, en voor 't eerst zet men 4 wagers op de kimwager, en 3 daer onder, tot ter tijdt men het vlack oock begint te wageren, enz. gelijk alles achter kan gezien worden.

Op de hals, of op 't hals-spanthout staet de balkwaeger beneden de scheergang in mijn Schip 5½ duim.

12 Voet na voren, beneden de scheergang 6½ duim.

11 Voet na voren, beneden de scheergang 8 duim.

12 Voet 5 duim na achteren, te weten, achter het hals-spant, beneden de scheergang 5½ duim.

11 Voet 8 duim na achteren 5½ duim.

11 Voet 10 duim na achteren, beneden de scheergang 5½ duim.

18 Voet 5 duim, beneden de scheergangh na achteren 6½ duim.

14 Voet

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00184

14 Voet en 6½ duim, na achteren, en beneden de ſcheergang, te weten, beneden de bovekant, 1 voet en 5½ duim.

12. *Van de Balck-wager, en andere.*

1. De Balk-wager, breet 2 voet 6 duim in de midden, achter 1 voet 10 duim, voor 1 voet 8 duim.

2. Dick 5½ duim in de midden, voor 1 voet 8 duim, achter 4 duim.

3. 't Achter ent leght 2 voet beneden de eerſte wurpen: is daer breet 1 voet 10 duim, die op de hals ſtaet 5½ duim beneden de ſcheergangen, oock na vooren 26 voet van de ſpiegel, daer hy begint neer te gaen, en aen de ſpiegel leit hy 3 voet leger als het eerſte worp, 2 voet beneden het heck.

4. De wager daer onder dik 3 duim.

13. *Van de Balcken.*

1. De balcken breet 13 duim, dik 12 duim, meer en min.

2. Hebben bocht 8 duim.

3. Leggen van elkander 3 voet 3 duim, ook meer en min.

4. 't Groote luyck wijt 7 voet.

De voorſte balck komt achter 't halsſpanthout, met de achterkant, een en ½ voet: d'andere leit 7 voet na achteren toe.

De enden van de balcken leggen omtrent 5½ duim boven de balk-wagers, met ſwaluen ingelaeten.

14. *Van de Knies in't ruim.*

1. De knies in 't ruim, dick 7½, of 8 duim.

2. De onder-enden lang 7, 8, 9, 10, 11 voet, na zy voor, in de midden, of achter komen.

3. De nebben langh 4, 5, 5½ voet, hebbende een borſt onder de balk.

4. Achter en voor de 2 laetſte balken, laet winckel knies zijn: aen elken worp 2 knies, en aen het broek-ſtuk 4 knies.

De knies, in de bak, hebben onder-enden lang 4 voet 4 duim, de nebben lang 3 voet, dik 5 duim, breet 6 duim.

15. *Van 't Kolzem.*

1. 't Kolzem dik 9 duim.

2. Breet 2 voet 4 duim.

3. 't Las lang 5 voet.

4. De enden van 't las dik 2½ duim, achter en voor, ſmalder en dunder.

16. *Van't Focke-ſpoor, en Klos.*

1. 't Focke-ſpoor breet 2 voet 5 duim.

2. Dick 2 duim.

3. De klos, op 't ſlemp-hout, zy dick 10 duim. Dit komt met de voorkant op een negende deel van de lengte, over ſteven, te weten, de voorkant van het ſpoor, en de maſt valt 2½ duim, achter over, uit de viſſcher: komt met een lip zoo hoogh als 't ſpoor zelf. Dit ſpoor leit 4 voet en 7 duim van de balken.

17. *Van de banden, onder en boven 't ſpoor.*

1. De banden breet 12 duim, dick 10 duim.

2. Onder leggen vier en boven twee ſitters: zijn dik 9, breet 10 duim.

3. De enden lang 7 voet.

18. *Van't grooteSpoor.*

Dit ſpoor is in de midden op 't Kolzem, en komt 6 voet na achteren toe, uit de midden van 't ſchip.

1. Aen 't groote ſpoor, zijn twee banden.

2. Deze zijn dik 12 duim, breet 14 duim.

3. Zy leggen van elkander 3½ voet. De voorſte bant legt achter de balk van het groote luik.

4. Aldaer komen vier ſitters, 2 aen de voor, en 2 aen de achter kant: de ſitters dick 10 duim: de breete accordeert onder met de banden: de onder-enden lang 8 voet, de boven-enden lang 7 voet, en 2 duim ſmalder als onder na gelang accordeerende.

Aen elke zy van het kolzem, komt hier een klos, 4 duim boven 't kolzem ſtekende, dick 4 duim.

19. *Van de achter-banden en ſitters.*

1. Achter zijn vier banden, met ſitters.

2. Deze banden dick 7½ duim, breet 10 duim.

3. De enden lang, 6, 7, 8 voet.

20. *Van de Stuynders.*

1. De ſtuynders, dick 10 duim.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00185

2. De onder-enden komen tot over de kimmen toe.

3. En boven aen 't verdek.

4. De breete, na proportie. Defelve zijn omtrent zo dik als de knies, doch wat ftijver uitgehouwen in 't lijf-hout, en aen weder zijden van 't lijf-hout uitgehouden, als de knies aen de nebben: zy loopen boven aen de verdek-balk, en onder over de kim-weger.

21. *Van de ftutten en 't verdek.*

1. De ftutten komen in, 2 voet, boven, dik $4\frac{1}{2}$ duim, zoo wel op de uitwaeteringh, als op de hals.

2. 't Verdek hoog 6 voet, en op de hoogte van 8 voet, daer komt het in, 3 voet: 't andere na voren even eens, na gelang van hoogte.

Daer de ftut inkomt op de hals 2 voet, dat is op de hoogte van $6\frac{1}{2}$ voet, en op de hoogte van $8\frac{1}{2}$ voet, komt hy in 3 voet: de aldervoorfte, op de hoogte van 6 voet, komt in 1 voet 10 duim: op de hooghte van 9 voet, komt hy in 3 voet, en op de hoogte van 12 voet, komt in 3 voet 6 duim: deze komt achter 't fpant-hout, en is even eens van inkomen. De zevende ftut komt in, op de cent, 2 voet $8\frac{1}{2}$ duim, en deze komen te ftaen op de fpant-oplangen.

De vierde ftut van vooren komt in 2 voet 4 duim, op de hooghte van $6\frac{1}{2}$ voet; op de hoogte van $8\frac{1}{2}$ voet, komt hy in 3 voet.

De vijfde ftut, komt of laet inkomen, op de hoogte van $6\frac{1}{2}$ voet, 2 voet 6 duim. Op $8\frac{1}{2}$ voet, laet hy inkomen 3 voet.

De achtfte ftut komt in, op de hoogte van 14 voet uit de balck te meeten, 5 voet, op de hoogte van 10 voet 4 voet, op zeven voet $2\frac{1}{2}$ voet.

En dus maghmen de ftutten buigen, en het fchip zal niet wanfchaepen zijn, iederdoch buige die na dat hy 't beloop van zijn fchip wil hebben.

22. *Van 't onderfte Lijf-hout.*

1. 't Onderfte lijf-hout breet 19 duim, dick 6 duim.

2. Komende 2 duim boven de balken. Daer komt een knie op de achterfte balk over het lijf-hout, vaft aen de wurp, de deel, die daer tegen aen komt, wert met een fponningie in 't knie gemaekt.

23. *Van de Schaer-ftocken.*

1. De fchaer-ftocken, breet 17 duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim, onder de bak breet 14 duim, dik 3 duim; en op de bak breet 7 a 8 a 9 duim, dik 2 duim, de voorfte wijt 2 voet, achter de maft 3 voet 2 duim. De eene, die gaet tot aen de voorkant van 't groot luik, van achteren af, en de andere, die gaet van de vifcher af na vooren toe, onder de bak, zy zijn achter en voor wat fmalder, en worden op de helft over de balken heene gelaeten, en de balk wordt aen de kant een duim afgenomen, doch boven op heel gelaeten, en dit maekt de borft.

2. De fponning is breet en diep 2 duim.

24. *Van de Waeger op 't Lijf-hout, en andere.*

1. De waeger op 't lijf-hout zy dik $3\frac{1}{2}$ duim, breet 15 duim.

2. De waeger daer op, dick 3 duim en $2\frac{1}{2}$ duim, breet 16 duim.

25. *Van de verdeks-balkwaeger.*

1. De verdeks balk-waeger zy breet 19 duim.

2. Dick 3 duim.

26. *Van de verdex-balcken en knies.*

1. De verdex-balcken, dik 8 duim, breet 9 duim.

2. Hebben bocht 13 duim. Dees leggen voor hoog 5 voet, $9\frac{1}{2}$ duim, in de midden hoog 6 voet $2\frac{1}{2}$ duim, achter hoog 6 voet 6 duim. De achterfte verdek balk leyt 2 voet 4 duim van de voorfte balk van de konftapels kamer. De balken van de overloop 9, 10, 11, a 12 duim, de bocht 8 duim. Hun getal is, na dat men het fchip ftevigh wil hebben, en het veel fchut voeren zal: boven balcken zijn lichter als onder balcken, aen ieder ent van de balcken zet men een knie, 20 balcken zoude in dit fchip komen te leggen: een bant legt op de krop van het fchip.

3. De knies lang 6 voet.

4. De nebben lang 3 voet.

5. Dick 7 duim.

6. Breet 8 duim, insgelijks van de Konftapels kamer. Als men fwaere en lichte

lichte knies heeft, zetmenze overshants tegen de balken aen.

27. *Van 't Lijf-hout, op 't Schandek.*

1. 't Lijf-hout, op 't verdek, zy breet 16, of 19 duim, dik 4 duim.

't Lijf-hout van de onderſte overloop, breet 19 duim, dik 5 duim, in de bak breet 18 duim, op de kajuit dick 3 duim, breet 16 duim, op het verdeck breet 17 duim, dik $3\frac{1}{2}$ duim, op de bak breet 10 duim, dik $3\frac{1}{2}$.

2. De waeger daer op, breet 10 duim, dik $2\frac{1}{2}$ duim. De balken leggen van den ander 3 voet 9 duim.

Van't Schandek.

't Schandek, dik $1\frac{1}{2}$ duim, de banden zoo dik als de balken 10, 12 a 13 duim.

De lijf-houten leghtmen op de balcken, dicht aen boort, en maektze dik naer de groote van het ſchip; veeltijts van een dikte met de overloops planken: hier in maektmen de ſpygaeten, zoo veel als nodigh is, welke ſpygaeten worden gemaekt in boſſen, die in het lijf-hout werden ingevoeght; datze gelijk met de overloop uitwaeteren. Men maekt deze lijf-houten wel vaſt op de balken, met bouts, en oock van buiten het ſchip met bouts, die door de lijf-houten heen gaen. Het lijf-hout leit ontrent 2 duim boven de ſcheergangh, en de balken worden zoo veel afgenomen als het lijf-hout wordt ingelaeten, omtrent $2\frac{1}{2}$ duim.

28. *Van de kloſſen of kalven, boven de poorten en drumpel.*

1. De kloſſe, boven de poorte, dik 4 duim: de drumpel, dik 4 duim, zijnde binnen en buiten met de ſtutten gelijk. De poorten maektmen nu wijder als eertijts, om te beter 't kanon te beſtueren.

29. *Van de Barg-houten, en 't Raa-hout.*

1. 't Onderſte barghout, ſtaet 1 voet 8 duim beneden de uitwaeteringe, en is breet 13 duim, en dik $6\frac{1}{2}$ duim.

2. Het tweede barghout, 2 voet 5 duim hooger, als 't onderſte, en is breet 13 duim, dik 6 duim.

3. De ſchut-vullingh, wijt 3 voet 1 duim, voor aen ſteven wijt 2 voet 9 duim.

4. 't Barghout daer boven, breet $9\frac{1}{2}$ duim, en dik $4\frac{1}{2}$ duim, aen ſteven wijt 9 duim, en op de hals 10 duim, achter 1 duim.

Zoo wanneer een ſchip 170 of 180 voet lang is, maektmen de barghouten 2 duim dunder, als de helft van de ſteven. Het getal der barghouten, is na de groote der ſchepen. Achter zet men vaek de barghouten laeger, om der poorten wil.

Van 't Raa-hout.

Dit is het bovenſte van de barghouten, werdt alzo genoemt om dat'er de raa op leit, in zommige ſchepen: en ook een ander form als de barghouten heeft.

1. 't Raa-hout, 8 voet van ſteven, 9 duim wijt, breet $8\frac{1}{2}$ duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim.

2. De kant breet $2\frac{1}{2}$ duim, 't ander ront op de hals wijt 5 voet, achter een duim, 9 voet van de boegh af, of van ſteven by de boegh om te meten, daer begint de zetgangh, op 't raa-houtjen: hy is daer breet, tuſſchen de regelingh en 't raa-hout, 19 duim, en boven de cerſte poort 16 duim wijt, achter aen 't ent van de bak wijt 18 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim: het gat 3 voet 7 duim, verby de achterſte balk van de bak: de gillingh komt na voren toe: de zetbank is breet 20 duim, en boven met de ſtutten ingekeept gelijk de regeling, breet $3\frac{1}{2}$ duim, en dik $1\frac{1}{2}$ duim: 't biesjen 1 duim: d'andere regelingh daer wijt $8\frac{1}{2}$ duim, voor 9 duim, breet 5 duim, en dik 3 duim: 't biesjen is $1\frac{1}{2}$ duim, boven recht en onder krom.

De zetgangh op 't raa-hout, achter breet 18 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim, voor 2 voet.

De poorten zijn uit den overloop 2 voet 2 duim, hoogh, en breet, doch ook wel 2 duim wijder: ſtaen van malkander $8\frac{1}{2}$ a 9 a $9\frac{1}{2}$ a 10, oock wel 11 voet: de hengzels breet $2\frac{1}{2}$ duim, en dick $\frac{1}{4}$ duims: de duimen dick een duim: 't opſlagh van de poorten is $\frac{1}{2}$ duims: de voering wat dunder, als de poort.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00187

De achterſte poort, maektmen bequaemlijk van de hek-ſtut af en dat $2\frac{1}{2}$ voet, d'andere poort 11 voet van de achter kant, of 13 voet van de hek-ſtut: de derde poort 10 voet van de achter kant, de vierde poort 9 voet, de vijfde poort 10 voet van de achter kant, de ſeſte $10\frac{1}{2}$ voet, de zevende $11\frac{1}{2}$ voet de achſte $12\frac{1}{2}$ de negende poort 12 voet van de achterkant, en zoo voort.

Voor in de bak, by de boegh om te meeten, $6\frac{1}{2}$ voet van de ſteven, komt de eerſte poort, op zeventien voet de twede, en op 31 voet de derde, enz.

30. *Van de hoedaenigheden in't kot.*

1. De balk-waeger in 't kot, voor hoog 4 voet, achter 4 voet 9 duim, de balk-waeger, breet 18 duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim, de knies lang $4\frac{1}{2}$ voet, de nebben langh 3 voet, en achter 4 voet 8 duim, dik, en breet 8 duim.

Van de Balken.

2. De balken, dik 9 duim, breet 10 duim, hebbende bocht 7 duim. De lijf-houten breet 2 voet, dik $4\frac{1}{2}$ duim. Deze leggen over de andere balken van de overloop, van malkander ſtijf $3\frac{1}{2}$ voet, hoogh voor en achter 4 voet. De bak gaet by wijlen met een tree neder: zijn balk-waeger is breet 1 voet en 8 duim, dik $2\frac{1}{2}$ duim: voor laet hy 5 duim hoger zijn als achter: daer zijn 7 balken, dik 5 duim, breet 8 duim.

31. *Van onderſcheide zaken, in de Konſtapels kamer.*

1. De balcken voor hoogh 5 voet 9 duim, achter hoog 6 voet 5 duim.

2. De balken, dik 9 duim, breet 10 duim, hebbende bocht $5\frac{1}{2}$ duim. Daer leggen 7 balken, een die aen de hek-ſtut leit: is 1 voet 8 duim, boven 't hek. Het lijf-hout hier breet $1\frac{1}{2}$ voet, dik $3\frac{1}{2}$ d.

3. De kamer lang 29 voet.

4. Van de balk-wager op 't Lijf-hout.

1. De balk-waeger zy breet 18 d.

2. Dik 3 duim.

5. De knies breet 8 duim, dik 7 duim. Daer zijn achter 2 winkel-knies. De nebben lang 3 voet, de onder enden lang $5\frac{1}{2}$ voet.

Tuſſchen 't kot en Konſtapels kamer leggen 13 balken, onder de bak leggen 6 balken.

De ribben dik $2\frac{1}{2}$ duim, breet $3\frac{1}{2}$ duim. tuſſchen elk balk zijn 3 ribben. Het ſchot komt tegen de agterkant van de bezaens maſt, tuſſchen de twede en derde balk in: de deur komt aen bakboort, en is van boort 4. voet, ononder wijt 4 voet, boven 3 voet 9 duim. De ſtijlen zijn dik 3, en breet 4 duim. De richels dik $1\frac{1}{2}$ duim, breet 2 duim. De deelen dik 1 duim. De tingel onder breet $2\frac{1}{2}$ duim.

6. Van de knies aen 't hek.

1. De knies aen 't hek lang 6 voet.

2. Aen boort lang 9 voet.

3. De knies dik 1 voet, breet 1 voet 2 duim.

32. *Van onderſcheyde hoedanigheden inde Kayuit.*

Die altemet achter met een galdery komt, en in zeer groote Scheepen geſcheyden is in tween. Zomtijts gaetmen ook wel met een trap na bovenen, in een achterhut, ofte boven kayuit, gelijk daer ook wel 2 deuren in gemaeckt werden, ſchoon men de deur aen bakboort maer gebruykt; en dat om als men vegt, de kanonnen daer door konnen gehaelt werden, en de opening meer bequaemheit tot vegten geeft. Van onderen wert zomtijts de kayuits zolder met vakken verdeelt: die na de konſt beſchildert werden. In de galderye, in welke mede wel 3 torens, daer de middelſte de hoegſte van is, werden gemaeckt; doet men zomtijts wenteltrappen naer boven toe gaen. Van outs wierden de ſchepen hier te lande zeer opgepronkt, en met torens geciert, zoo wel achter, daer het hakkebort ſtaet, als ter zijden, en by ieder gilling, op de regelingen. Men ſtelde zelf in groote ſchepen te midden in den overloop, en voor de hut ronde toorens, die tot verweering diende, want daer lagen lichte buſſen op. Venſterkens, of liever ſchuiven werden zomtijts in de kayuit gemaekt, om dwers over 't ſchip te konnen zien. Achter ziet men de banken, die mede wel met drempels zijn gemaekt, 't geen om 't overhellen van 't ſchip dient.

1. De balken zijn dik 7, en breet 8 duim, hebben bogt 10 duim.

2. Voor hoog 6 voet 3 duim.

3. Achter hoog 7 voet.

De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00188

De voorſte balk legt achter van de ſteven af, 6 voet 5 duim.

4. De knies tuſſchen de ſtutten lang 5 voet.

5. De nebben lang 12½ voet.

6. 't Lijf hout is breet 1 voet 5 duim, dik 3 duim.

7. De ribben zijn dick 2½ duim, breet 3½ duim.

8. Tuſſchen ieder balck leggen 3 ribben in.

9. Het ſchot komt tegen de beſaens-maſt aen.

10. De deur, aen bakboort, ſtaet 4 voet van boort, en is onder wijt 4 voet, maer boven 3 voet 9 duim: in Fluit-ſchepen ſtaet hy meeſt aen ſtier boort.

11 De ſtijlen dik 3 duim, breet 4 d.

12. De richels dik 1½ duim, breet 2 duim.

13. De deelen dick 1 duim.

14. De tingel onder breet 2½ duim, dik 2 duim.

33. *Van de Stierplecht.*

1. De ſtierplecht hoog 6 voet, lang 16 voet.

2. De knies lang 5 voet 16 duim, de nebben lang 3 voet, de knies dik 5 duim, breet 6 duim, de bogt 12 duim.

3. De ribben dik 2½ duim, breet 3½ duim.

4. Tuſſchen ieder balk leggen 3 ribben.

5. 't Lijf-hout en wager komen uit de kajuit: dees laetſte komt uit de kajuit, en is breet 19 duim, dik twee duim, insgelijx d'andere deelen; daer leggen 7 balken, en het lijf-hout is breet 16 duim, dik 3 duim.

34. *Van de Bezaans Spoor ende Viſſer.*

1. Het Bezaens Spoor komt op 't ⅓ de deel van het ſchips lengte.

2 Het Spoor is dik 8 duim, breet 14 duim.

3. 't Spoor valt 8 duim.

4. 't Gat in 't ſpoor, lang 8½ duim, diep 4 duim.

5. Achter wijt 6½ duim.

6. Voor wijt 5½ duim.

Van de Viſſcher.

7. De Viſſcher breet 2 voet 5 duim, dik 4½ duim.

8. 't Gat in de Viſſcher wijt 15½ duim.

De groote viſſcher is lang 5 voet 3 duim, breet 4 voet 7 duim, dik 6 duim. De viſſcher van de ſpil is lang 8 voet, breet 2 voet 3 duim, dik 4 duim. Het gat wijt 15½ duim, 't ſpoor lang 4 duim dik 8 d., breet 17 duim: 't gat wijt 7 duim, diep 4 duim. De banden zijn dik, en breet van 10 tot 13 duim, en gaen tot aen de kimmen; de zitters als vooren: maer het achterſte twil is dieper. De 2 bandé aen't groote ſpoor, leggen van malkanderen 3 voet 8 d., en tuſſchen tween, aen elcken zijde van't kolſem, legt een klos. d'Achterkant van't bezaens ſpoor, komt van 't ſchot 5 voet 10 duim. Het fokke ſpoor is breet 2½ voet, en dik 10 duim: daer leit een klos onder, die breet is 18 duim: het ſpoor leght aen de enden 4½ voet beneden de balken. 't Spoor is wijt aen de voorkant 1 voet, en aen de achterkant 7½ duim, diep 6 duim, langhs ſcheeps 10 duim, diep 6 duim: het komt omtrent van de agterkant 2 duim. De viſſcher daer boven op de bak of in de back, lang 15½ voet, breet 3½, dick 4½ duim: de voorkant van het gat komt van het twil 10 voet: het gat is wijt 1 voet 8½ duim, en valt 3 duim achter over uit de viſſcher.

35. *Van de Speenen.*

1. De ſpeenen dik 15 duim, breet 16 duim.

2. De hoofden lang 15 duim.

3. Hol een half duim.

4. De onder enden dik 1 voet, breet 1 voet 1 duim.

5. De ſpeenen ſtaen 4 voet boven den overloop.

6. De hoofden van de kruys-beting, lang 15 duim.

7. De beting-knies, lang 10 voet, dik 10 duim. De beting-knies aen de ſpeene breet 2 voet 7 duim, voor 12 duim. De ſpeenen ſtaen van malkanderen 23 duim.

36. *Van de Kluiſen.*

1. De eerſte kluiſe is wijt 12 duim, de tweede 10 duim, de derde 9 duim.

2. Aen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00189

2. Aen ſtierboort 2 zijn kluiſen, een van 1 voet, en een van 10 duim wijt.

37. *Van de Setgang.*

1. De ſetgang op't raa-hout, voor breet 19 duim.
2. Achter breet 18 duim.
3. Dik $1\frac{1}{2}$ duim.
4. Boven ingekeept, en komt daer aen de buite kant, met de ſtutten gelijck.

38. *Vande Regelinge voor.*

1. De regeling hier breet 3 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim.
2. 't Biesje breet, 1 duim.
3. De andere, $8\frac{1}{2}$ duim daer bovenſtaende, zijn breet 5 duim, dik 3 duim.
4. Het Biesje is breet $1\frac{1}{2}$ duim.

39. *Van de Setgang achter de Maſt.*

1. De ſetgang, achter de maſt, breet 19 duim, dik $\frac{7}{4}$ duim.
2. De regeling daer breet $3\frac{1}{2}$ duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim.

40. *Van de bovenſte regelinge.*

1. De bovenſte regeling by de grote Maſt ſtaet uit het raa-hout, 2 voet $8\frac{1}{2}$ duim.
2. De andere, na achteren, 3 voet 6 duim, uyt het raa-hout.
3. De derde 4 voet 5 duim.
4. De vierde 6 voet 1 duim.
5. De vijfde 7 voet $1\frac{1}{2}$ duim.
6. Achter regt op, 7 voet 9 duim.
7. De achterſte lang 18 voet 9 duim.
8. De ander na voren, van daer, 10 voet 5 duim.
9. De derde na vooren, 13 voet 6 duim.
10. De vierde na vooren, 14 voet 5 duim.
11. De vijfde na vooren, 14 voet 4 duim.

Van de vullingen.

Vullingen werdenze genaemt, om datze de plaets vervullen, tuſſchen de berkhouten: men maektze breet na de gelegentheit van 't ſchip. De onderſte vullinge moet zoo wijt wezen, dat de ſpygaten daer bequaem in konnen gemaekt werden; en dat de boszen, onder het tweede berkhout, bequaem uitkomen. De Schut-vullinge maektmen wijt na de gelegentheit van de poorten. De vulling boven de Schutpoorten, moet ook naer de gelegentheit van het bovenet zijn gemaeckt, en zoo wijt, dat de ſpygaten van 't bovenet daer bequamelijk konnen uitwateren. De bovenſte vulling, in een Schut-ſchip, maektmen ook wijt, na de poorten hoog zijn. Wel ſtaet te letten, dat de vullingplanken, naer boven, hoe langer hoe dunder moeten zijn, en dat van de Schutvulling af.

41. *Van de vertuining.*

1. 't Onderſte blat breet 10 duim, voor $9\frac{1}{2}$ duim, dik 1 duim.
2. Aen de twede regeling van voren een blat.
3. Aen de derde twee bladen.
4. Aen de vierde drie bladen.
5. Aen de vijfde vijf bladen.
6. Dick 1 duim, breet 1 voet.
7. Boven in gekeept.
8. De vierde regeling ſtaet van elkander 5 duim.
9. De vijfde gilling is boven recht, onder krom.
10. De gilling is ſoo dik ende breet, als de regelingen zijn.

Boven het raa-hout, zoo voor als achter, van de gilling af, wort het na behooren op vertuint; en gemeenlijk maecktmen achter de maſt 4 gillingen, of zomtijts 3, naer men het ſchip hoog of laeg achter op vertuint; de onderſte gang, op het raa-hout, wort voor en achter altijt even breet gemaekt. Daer naer vertuint men vorder met wageſchot bladen, van zodanige dikte als nodig is. Men moet wel letten, datmen de vertuining-bladen, achter aen de groote wulfſtutten, wat breder maekt, als ſcheepwaert in, op dat de vertuining achter niet en ſchijnt neder te druipen. Als het naer behooren is vertuint, zoo laet men het ſchip tuſſchen de rock-gangen open blijven, zoo wijt als nodig is; en op elken gilling maekt men de vertuining, een voet of wat minder hooger,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00190

hoger, na dat het ſchip groot ofte klein is, doch achter maekt men het, tuſſchen de rock-gangen toe, en zulks om de hut; die zoo veel te hoger kan gemaekt werden.

42. *Onderſcheyde hoedaenigheden van de Hut.*

Welcke in zeer groote ſcheepen gedeelt is, in twee, en noch een derde boven hut daer by hebbende. Voor zijne deur, maekt men veeltijts een afdak, onderſteunt met pylaertjens, en ten enden het half verdek, leeningen, onderſcheidelijk gemaekt, hoog of laegh, ſwaer of licht, cierlijk met beeltwerk, ſnakerye, of zonder. Boven de hutten tegen 't hackebort aen, werd veeltijts een zitbank gemaekt, en daer onder een hoender of duiven kot. De ſchotten zoo van hut, kajuit, als bak, die in de lucht ſtaen, maekt men ſchuins of bultig, buiten uit, en zulks om 't afwaeteren, en ook cieraets halven.

1. 't Waeter bortje is lang 17 voet, breet 6 duim, dick 2 duim.

2. Voor aen boort hoog 5 voet, achter $6\frac{1}{2}$ voet.

3. De balckjes hebben bocht 13 duim, zijn dick $3\frac{1}{2}$ duim, breet 4 duim.

4. Drie ribben leggen tuſſchen ieder balck, en zijn dick $1\frac{1}{2}$ duim, breet 2 duim.

5. Met $\frac{1}{2}$ duims deelen geſtreecken.

6. De knietjes, langh $3\frac{1}{2}$ voet. De nebben, langh 2 voet 3 duim, breet 5 duim, dick 4 duim.

Achter, om licht te ſcheppen; maekt men vierkante glaezen, of ronde open gaeten, en boven ook wel een tralie luickjen.

7. Achter zijn de waegers ſchoot-vry.

8. En 't is met $\frac{1}{2}$ duims deelen gewaert.

9. Het ſchot, nevens de deur, is insgelijks ſchoot vry.

10. De deur wijt 3 voet 6 duim. De ſtijlen, breet $3\frac{1}{2}$ duim, dik 3 duim.

11. De boog, hoog 13 duim, breet $3\frac{1}{2}$ duim, dick 3 duim.

12. De poorten, wijt $14\frac{1}{2}$ duim, hoog $13\frac{1}{2}$ duim.

43. *Van de groote Ruſt.*

1. De groote ruſt, lang $27\frac{1}{2}$ voet, breet 17 duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim.

2. 't Voor ent komt met de voor kant van de groote maſt gelijk, en met de boven kant, van 't bovenſte bark-hout.

3. De lat die 'er buyten op legt, breet $3\frac{1}{2}$ duim, dick $2\frac{1}{2}$ duim.

4. De voorſte puttingh, met de achter kant, van de groote maſt gelijk.

5. Daer zijn zeven puttinge.

6. De puttingh bouts, dick 2 duim.

Van het boeizel der Kimmen.

Op de hals zijn dees hol geboeit, 4 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

12 Voet na vooren is 't hol geboeit, 4 voet 8 duim.

11 Voet na vooren is 't hol geboeit, 4 voet 4 duim.

12 Voet en 5 duim na achteren, is 't hol geboeit 4 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

11 Voet 10 duim na achteren is 't hol geboeit, 5 voet 1 duim.

18 Voet $5\frac{1}{2}$ duim na achteren, daer is 't hol geboeit, 7 voet $\frac{1}{2}$ duim.

14 Voet $6\frac{1}{2}$ duim na achteren, is 't hol geboeit 9 voet 9 duim.

Wijte der Oplangen van de Scheergang te meeten.

De eerſte is wijt uit de middelijn te meeten, aen de buiten kant van 't ſpanthout, als volgt: Het eerſte hals ſpanthout, 14 voet en 7 duim.

Het twede na voren, 14 voet 6 duim.

Het derde na vooren, wijt op de middelijn, 14 voet 4 duim.

Het vierde doch na achteren, 14 voet $6\frac{1}{2}$ duim.

Het vijfde na achteren 14 voet $6\frac{1}{2}$ duim.

Het zevende na achteren 14 voet $2\frac{1}{2}$ duim.

Het achtſte na achteren, op de middelijn, 13 voet $4\frac{1}{2}$ duim.

Van de wijte op het boeizel in byzondere plaetzen, uit de middelijn te meeten. Hoe wijt dat de kimmen geboeit zijn.

Op de hals daer is 't wijt, 13 voet en 6 duim.

12 Voet naer vooren daer is 't wijt, 13 voet 5 duim.

11 Voet 4 duim naer vooren, 12 voet 7 duim.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00191

12 Voet en 5 duim na achteren, achter't ſpant-hout, 13 voet 6 duim

11 Voet en 8 duim na achteren, 13 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

11 Voet en 10 duim na achteren, 13 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

18 Voet 5 duim nae achteren, 13 voet $1\frac{1}{2}$ duim.

14 Voet $6\frac{1}{2}$ duim nae achteren, 11 voet $6\frac{1}{2}$ duim.

Deze wijte moet wezen op de vorige holte van 't boeizel.

Hoemen de ſcheergangh zette: en hoe hoog die uit het boeizel te meten is.

Op de hals ſtaet de ſcheergangh boven het boeizel te meten, 8 voet en $3\frac{1}{2}$ duim.

12 Voet na vooren hoog van 't boeizel de boven kant, 8 voet.

11 Voet en 4 duim na voren, 7 voet 8 duim.

12 Voet en 5 duim achter het halsſpant, 9 voet 6 duim.

11 Voet 8 duim na achteren, ſtaet de ſcheergang 9 voet boven het boeizel.

11 Voet 10 duim na achteren, 9 voet 4 duim.

18 Voet $5\frac{1}{2}$ duim, 9 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

14 Voet $6\frac{1}{2}$ duim, 8 voet 9 duim.

Van de Cent onzes Schips.

De Cent boven aen de oplangen, ſtaet boven de ſcheergang, voor aen de ſteven, 1 voet en 10 duim.

Aen het eerſte ſpant-hout, 1 voet 9 duim.

Aen het twede ſpant-hout, 2 voet.

Aen het derde ſpant-hout, 2 voet.

Aen het vierde ſpant-hout, 2 voet.

Aen het vijfde ſpant-hout, 2 voet 1 d.

Aen het zeſte ſpant-hout, 2 voet 1 d.

Aen het zevende, 2 voet.

Aen het achtſte, 2 voet, boven de ſcheergang, en boven 't hek 2 voet 5 d.

Van de bocht die men de Oplangen geeft: tuſſchen de Scheergang en het Boeyzel.

Het Oplangh dat op de hals ſtaet, heeft bocht 3 duim.

Het volgende na voren, $3\frac{1}{2}$ duim.

Het voorſte $4\frac{1}{2}$ duim.

Het eerſte achter het ſpant-hout, 3 d.

Het volgende na achteren, 4 duim.

Het derde na achteren, 4 duim.

Het gene dat volgt heeft bocht, 6 duim.

Het hier op volgende, heeft bocht 7 duim.

De cent die boven de ſcheergangh komt, maekt men na dat men de ſtutten boven will aeten in vallen.

Van het overhangen der Oplangen, over het boeizel op de vorige hoogte, en boven kant van de Scheer-gang.

Het ſpant-ſtut op de hals, dat hangt over het boeizel, 1 voet.

En 2 voet na voren, 1 voet 1 duim.

11 Voet 4 duim na vooren, 1 voet 8 duim.

Achter het hals ſpant-hout te meten, na achteren, 12 voet 5 duim; hanght het over het boeizel, 1 voet $\frac{1}{2}$ duim.

11 Voet 8 duim, 1 voet $\frac{1}{2}$ duim.

11 Voet 10 duim na achteren, hangt het over 1 voet $\frac{1}{2}$ duim.

18 Voet $5\frac{1}{2}$ duim, 1 voet $1\frac{1}{4}$ duim.

14 Voet $6\frac{1}{2}$ duim na achteren, 1 voet 9 duim.

Men maekt altijt dat voor en achter tegen ſteven, zoo wel als daer bezijden oplangen komen te ſtaen: 't geen dient om de ſteven vaſt, en in zijn plaets te houden.

44. *Van de focke Ruſt.*

1. De focke ruſt, langh 22 voet 3 duim, breet 16 duim, dick 3 duim.

2. 't Voor ent, 6 duim, voor by de focke maſt, leggende op 't raa-hout.

3. De lat daer op, breet 3 duim, dik 2 duim.

4 De voorſte puttingh met de voorkant van de focke maſt gelijk.

5. Daer zijn 6 puttings.

6. De puttingh bouts, dick 2 duim.

45. *Van de bezaens Ruſt.*

1. De bezaens ruſt, langh 10 voet, breet 9 duim, dick $2\frac{1}{2}$ duim.

2. 't Voor ent, komt met de achter kant van de bezaens maſt gelijk, leggende op 't raa-hout.

3. De lat, breet $2\frac{1}{2}$ duim, dick 2 duim.

4. De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00192

4. De voorſte puttingh, accordeert met de achter kant van de bezaens maſt.

5. En daer zijn 4 puttinge.

6. De putting bouts, dick 1½ duim.

46. *Van venſters in de Kajuit.*

1. 't Venſter in de kajuit, lang 1 voet 3 duim, wijt 1 voet, komt 3 voet uit den overloop.

47. *Van de Galdery.*

1. De boven kant, van 't onderſte hackebort, komt 12 duim boven de boven kant van 't tweede barghout, aen de enden breet 1 voet, in de midden breet 13 duim, dick 4 duim, de onder kant heeft 5 duim bocht, en boven zoo veel meer, als 't in de midden breder is.

2. Het ſtaet achterwaerts van de ſteven 2 voet 2 duim, zijnde half in de vullingh gevoeght, men maektze met toorentjens of zonder, doch meeſt zonder.

2. *Van 't dek daer op.*

1. 't Dek dick 2 duim, in de midden breet 13 duim, aen de enden breet 1 voet ½ duim.

2. Aen de enden 7 duim langer, als 't hackebort.

3. *Van 't voetje op zy.*

1. 't Voetje op zy, lang 5 voet 6 duim.
2. Achter breet 7 duim.
3. Voor breet 5 duim.
4. Dick 2 duim.
5. 't Accordeert met de ſmalte van 't barghout.

Men maekten eertijts, wel twee galderyen achter buiten om, en dat om op te konnen gaen, zoo uit kajuit als konſtapels kamer, met yzere bogen boven vaſt gemaekt, en open.

4. *Van 't tweede hackebort.*

1. Het tweede hackebort, is 2 voet 7 duim hooger, als 't eerſte hackebort, ſtaet 19 duim meer achter uit, 't is ter zijden 1 voet breet, doch in de midden breet 14 duim, dik 2 duim.

Het hackebort is de gront en voet van de galdery, daer de onder enden van de beelden aenkomen. Het dek leit op het tweede hackebort, en is daermen op legt als men uit ziet. 't Voetje op zy, is aen 't hackebort vaſt, op de zy om het oogh van de galderye te maecken. De ſtutten houden de galderye achter vaſt.

Het onderſte hackebort, ſtaet met zijn boven kant, van de boven kant des tweede barghouts 12 duim, en het is aen de enden breet 1 voet, in de midden 13½ duim, en dick 4 duim, heeft achter uit bocht 5 duim, als mede aen de onder kant bocht 5 duim, het ſtaet achter uit van de ſteven 2 voet 2 duim.

2. De hoecken ſpringen 3½ duim, en hebben onderbocht 7 duim.

3. Dit hackebort heeft achter uit bocht 4 duim.

5. *Van de ſtutten des rechte wulfts.*

1. De ſtutten van 't rechte wulft, vallen ieder voet, een duim.

2. Zijn breet 5 duim, dick 4 duim.

3. Daer zijn 5 ſtutten, ſtaende op 't onderſte deck, de middelſte breet 6 duim, dik 4½ duim, de andere 5 en 4 d. breet en dick: die aen de zijden ſtaen. Het onder ent heeft bocht 2½ duim inwaerts, en het begint 3½ duim van de boven kant van 't tweede hackebort, het ſtaet 3 duim van de kant van 't onderſte deck, de gaeten wijt 2 voet 4 duim: de middel, en boven enden zijn aen het balkjen vaſt; en het is daer recht, maer aen 't balckjen komt een lip.

6. *Van 't kruys, in 't rechte wulft.*

Het kruys dient tot ſtevigheit, en om de deelen van 't rechte wulf te konnen ſpijckeren, daermen dan ordinarie het wapen opzet. Het wulf boven het roer, werd genaemt het kromme wulf, tot aen het hackebort toe.

1. 't Kruys ſtaet boven 't tweede hackebort 2 voet 3 duim, 't is dick 2½ duim, breet 5 duim.

2. 't Boven ent, ſtaet 12 voet uit het hackebort.

3. De ſtutjes in 't kruys, zijn dick 3½ duim, breet 4½ duim.

4. 't Wulf, is met duims deelen dicht.

5. De middel-ſtut in 't kruys, daer de vlagge ſpil aen komt, dick 6 duim, breet 7 duim.

Het wulft in de galderye is dicht gemaeckt met duims deelen. De middel-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00193

stut daer de vlag aen komt, is 6 duim dik, en een weinig breeder als d'andere, en boven wat dicker als onder: de boven enden staen van boort, 1 voet 8 duim: de onderste staen van elkander 1 voet 5 duim, zijn gestreecken met duims deelen.

7. *Van de Galdery op zy.*

Dees werd gelegt, volgens het beloop van't schip, om niet wanschapen te vertonen, waerom hy ook onder en boven schuins tegen't schip aenkomt, werdt veeltijts met koper of geslaegen loot gedeckt, dient tot by zonder verblijf, van de schipper of capitein, om een of andere zaek in te bergen, en ook vaek tot zekreeten, als mede om uit te zien; men maektze doorluchtig veeltijts, en slechts tot cieraet, en ook wel met kleine spitjens, pronks halve.

1. 't Voetje langh 6 voet, voor breet 5 duim, achter breet 7½ duim.
2. 't Boven ent, 1 voet van't schip.
3. 't Scheergangetje daer aen, breet 9 duim, dick 2 duim.
4. 't Boogje 8 duim verby't stuttjen.
5. 't Stuttje hangt 5 duim na achteren, en is breet 4½ duim, dick 3½ duim.

8. *Het achter tweede deck, op het Barghout.*

1. Het achter deck, breet 8½ duim, heeft bocht achter uit 4½ duim, 't ent breet 13 duim, dick ½ duim, 't ent komt 2 voet voorby het schip.
2. 't Knietje in de hoeck van de scheergangh, en het tweede hackebort, langh 2 voet, breet 5 duim, dik 4 duim.

9. *Van't deck op zy.*

1. Dit is achter breet 9 duim, voor op het sturjen breet 6½ duim, dick qualijk 2 duim, op het boogjen breet 7 d.
2. Achter met een springende hoek in en uit.

10. *Van de Hoek-mannen, anders Termen.*

1. De hoek-man, breet 9½ duim, dik 8 duim.
2. De middel-man, breet 8½ duim, dick 7½ duim.
3. De andere vier mannen breet 8 duim, dick 7 duim: de mannen op de borsten, breet 12 duim.
4. Onder staende op een architraeb, de architraeb breet 2½ duim, welck recht deur gaet, dick ½ duims.

11. *Van de beelden op't zy.*

1 Het beelt op't stuttje, breet 9 duim, op de borst breet 10 duim, dick 8 duim, onder breet 8 duim.
2. Aen 't ent staet of laet staen een stompje, breet boven 8 duim, dick 7 duim.

12. *Van de Vaezen.*

1. De vaezen tusschen de beelden, breet 5½ duim, dick 1½ duim, deze vaezen komen onder't bovenste deck.
2. De onderste vaezen, breet 6 duim, dick 1' duim.
3. De vaezen op de zy, breet 4 duim, dick 1½ duim: aen't endt zijn de vaezen breet 3 duim.
4. De vaezen onder 't hacke-bort, aen 't rechte wulft, komen met de onderste gelijk, en zijn breet 8 duim, dick 3 duim.
5. Aen 't endt breet 7 duim, dick 3 duim, en 't heeft bocht 8 duim.
6. 't Hacke-bortje heeft bocht 8½ duim, aen 't ent bocht 1 duim.

13. *Van 't derde dek.*

1. Dit deck staet 2 voet 5 duim van 't ander dek, in de midden by de stut op te meeten. Het staet in de midden van het tweede, 2 voet 4, duim, 't is aen 't ent wijt, 2 voet 10 duim, in de midden breet 9 duim, aen 't ent breet 8 duim, dick 2 duim.
2. 't Is op zy achter, breet 1 voet, langh 1 voet, en omgekeept breet 9 duim, voor breet 8 duim, lang 8 voet 6 duim, is achter een weinig in't barghout ingehecht, en is met een Scima.

14. *Van de hoek-man die op de thorus staet.*

1. De hoekman op de borst, breet 17 duim, dick 10 duim, onder met de buiten kant van 't deck gelijck.
2. 't Gil-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00194

2. 't Gilling-hout 3 voet boven de regeling: de eerſte gilling breet 14 d. d'ander ſtaet onder wijt, 2 voet 5 duim. Boven wijt 2 voet 6 duim: de volgende boven en onder wijt 2 voet 4 duim, dick 9 duim, onder accordeerende met de hoek-man.

Van de Luycken.

't *Groote luick*, lang en breet 7 voet, de ſponning wijt 1 duim, de binnen lijſt dick en breet 2 duim, de marker breet $4\frac{1}{2}$ duim, de hoofden 4 d. binnen en buiten. De hoofden van 't *groote tralie werck* breet 9 duim, dik 5 duim, zijn wijt en breet 7 voet, in de midden, 't hooft breet 8 duim, dick $5\frac{1}{2}$ duim. De ribben breet $2\frac{1}{2}$ duim, dick 2 duim. De latten breet $3\frac{1}{2}$ duim, dick $\frac{1}{2}$ duim. Het luickjen voor de maſt 2 voet 5 duim, langh en breet 2 voet 4 duim Het tralie luickjen achter de maſt, langh en wijt 3 voet. De hoofden dick en breet 7 duim. De latten dick $\frac{1}{2}$ duim, en breet $3\frac{1}{2}$ duim, leggen langs ſcheeps op de ribben.

Het *tralie luick* voor het groote luick, en op de back, die zijn even wijt, de hoofden op de back breet 8 duim, dick 4 duim: de ribben breet $1\frac{1}{2}$ duim, dick 2 duim: de latten breet $3\frac{1}{2}$ duim, dick $\frac{1}{2}$ duim, d'andere op het verdeck als vooren. Het luick achter de beting, 't geen daer van is 3 voet, lang en wijt 3 voet: het binnen leisjen breet 2 duim, dick 1 duim: de ribben dick $2\frac{1}{2}$ duim, breet 3 duim: de ſponning wijt 1 duim, de leiſt buiten om, breet 8 duim, dik $2\frac{1}{2}$ duim, binnen en buiten $\frac{1}{2}$ duim, aen weer-zijde een ſchuinze planck hebbende, in de midden leggen duims deelen. Luickjens boven de ſpeenen zijn 2 voet wijt en breet.

Van de Broot-kamer.

De voorſte balk, leght 9 voet van den overloop, de achterſte 8 voet, de voorſte die leit 1 voet achter de pomp, hy is dick en breet 5 duim, de tweede leit 'er 2 voet achter, en is breet 10 duim, dick 6 duim, de derde die leit van daer $2\frac{1}{2}$ voet, is breet 7 duim, en dick 5 duim: daer is een luick, wijt 17 duim, lang 2 voet: de ſchaerſtockjes dick en breet 4 duim. De broot-kamer zelve lang 9 voet, en ook zo diep: de latten onder de deelen dik 1 duim, breet 2 duim, leggen van elkander 1 voet: de deelen dick een duim, en komen met een vlerkingh over elkander aen. Voor de kruit-kamer daer ſtaen 6 ſtijlen, en die zijn dick en breet $3\frac{1}{2}$ duim, daer is in de midden een luick, om in de ſood te gaen. Voor de brootkamer daer ſtaender ook 6, en die zijn dick $3\frac{1}{2}$ duim, breet 4 duim: 2 ſtaen daer nevenſt luick. Aen de voorkant van de balckwaegers, ſtaen oock 6 ſtijlen, en 4 aen de ſood om de pomp, dick en breet $3\frac{1}{2}$ duim. Dicht aen de voorkant van 't ruim is de hel aen de voorſte balk, wiens ſtijlen als voren.

Van de Pompen.

Achter de groote knecht, ſtaet een pomp, en komt $1\frac{1}{2}$ voet van 't luik voor de loos.

De twee achterſte pompen zijn op de ſtuer-plecht, van de bezaens maſt 5 duim, en de achter kant van de pomp, komt ontrent in de midden van de maſt, de gaeten die zijn wijt 12 duim: de pompen ſtaen met de onder enden in een koper keteltje dat vol gaeten is, 't geen op de huit neer ſtaet, en op de kant van de kiel. Het gat dat in de pomp is, is wijt $1\frac{1}{2}$ duim, breet $1\frac{1}{2}$ duim, dick $\frac{1}{2}$ duim: het oogh daer de geck in komt, is lang 4 duim, wijt $4\frac{1}{2}$ duim, de geck is boven langh $1\frac{1}{2}$ voet, dick en breet $7\frac{1}{2}$ duim, 't onder ent langh 14 duim, onder om de pomp is een ront lijsje, op den overloop en ſtier-plecht, de dael die komt 6 duim achter de maſt, en hy is wijt 8 duim, langh 14 duim, de lip komt onder tegen de ſtierplecht aen: de pijp is wijt 4 duim, aen weer zijden, en gaet door het ſchip heen, en is met deelen beſchooten, van 1 duim dick: de pijp is aen elcke zijde van 2 ſtucken, het ſtuck dat aen de ketel vaſt is, dat is aen boort los: het andere ſtuck dat is aen boort vaſt, om dat het aen de ketel niet en zal lecken. Het ent aen boort, dat is buiten om in de krans vaſt, en die is breet $8\frac{1}{2}$ duim, dick 3 duim. Boven om de looden dael of ketel, daer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00195

komt een lijsjen, 't geen hoog is en dick 2 duim, 't dexel daer op, dat is dick 2 duim, en het is een duim ingelaeten, en 't andere daer boven, dat ſtaet daer over heen, en daer komt 1 gat of 2, daer de mamiring inhangt, de mamiringh is aen de pomp hoogh $1\frac{1}{2}$ voet, 't gat boven in de pomp is wijt 5 duim, de ſtock in de pomp is 9 voet lang, de ſtock in de geck lang $8\frac{1}{2}$ voet, en boven 't vierkant lang 2 voet, en daer dick 3 duim, waer het breet is 5 duim, 't onder ent dick en breet 2 duim, de bouts hebben aen elcken ent een plaetjen, de geck die ſtaet met een pen in een huisje, aen zijn onder ent.

D'overloops deelen dick $2\frac{1}{2}$ duim, in de back 2 duim, oock zoo in de kajuit, op 't verdeck dick $1\frac{1}{2}$ duim, op de back en hut $1\frac{1}{4}$ duim.

Het luickjen achter by de worpen, is wijt 20 duim, en zoo langh: van een deel zijnde.

Het luick achter de bezaens maſt, is een ſtolp luick.

De marker is in de midden een weinigh uitgeholt, aen elck luick is een ringh, de markers zijn dwars ſcheeps: het groote luick, en het luick achter de knecht, zijn aen een zijde zonder marker.

Wulf-ſtutten worden boven aen de zijden van 't groote luik gemaekt, cieraets wille, na gelegentheit van de galderye, ſteunen op de leggers van de galderye.

15. *Van 't bovenſte hacke-bort, &c.*

1. Dit hacke-bort, is breet 3 voet 6 duim, dick 5 duim.
2. Staet 10 duim boven de vaes.
3. De tralie, breet $4\frac{1}{2}$ duim, dick 2 duim.
4. De tralie zijn van elkander 5 duim, onder in de vaes vaſt.
5. De vaes breet $6\frac{1}{2}$ duim, dik 2 duim.
6. De gordijnen, dick 2 duim.
7. De pielaſters in de venſters, breet 3 duim, dick $1\frac{1}{2}$ duim.
8. De booghjes daer boven, dick 1, duim, de breete komt boven tegen het deck, aerdig geſneden.

Boven op 't hacke-bort, daer men over leent, maektmen of een cierlijck booghjen, of een gehouwen dolphijn en leeuwen, of iets diergelijcks.

48. *Van 't Galjoen.*

1. De uitlegger, lang 22 voet, achter dick 14 duim, breet 17 duim, heeft bocht 17 duim.
2. Voor breet 12 duim, 9 voet nae achteren, breet 11 duim aen 't ent van de leeuw, breet 9 duim, 2 voet van voren, breet 5 duim, te weten op de boven kant.

De knies komen onder de uitlegger, tot fatzoen en vaſtigheit maeckt men hem aen de voor kant omtrent 4 duim hol, tuſſchen de pooten van de leeuw en het waeter.

Dees is de pen daer de leeuw in legt.

De kam is de planck die doorgeſneden is, ſtaet tuſſchen beide de leggers, en wort breet of ſmal gemaekt, naer dat de vulling tuſſchen de 2 onderſte berghouten breet of ſmal is: zy is het ſmalſt na het voor ent. De leeuw komt met zijn achter ent, tegen de kam aen.

De uitlegger moet men na het oploopen van de barghouten aen de voor-ſteven vaſt maeken, en wel toezien, dat het galjoen niet en druipt, ofte ſchijnt uit het ſchip te hangen. 't Voor ent is breet 4 duim.

3. De leeuw, langh 9 voet, dick 19 duim, 't ent komt 14 duim voor uit, 't ent rijſt 2 voet 7 duim, 't is achter een voet dick.

4. *Van de Kam.*

1. De kam, voor breet 7 duim.
2. De kam, achter breet 20 duim, dick 3 duim, ingelaeten $1\frac{1}{2}$ duim. De kam altijt, voor een $\frac{1}{2}$ duim breeder, als een derdendeel van achteren.
3. De boven uitlegger, voor breet 6 duim, achter breet 1 voet, voor dick 9 duim, achter dick 12 duim.

5. *Van de Es.*

Dit is het hout, dat op de leeuws rug leit, en met een krul is.

1. De Es legt 2 voet 2 duim boven de leeuw, boven breet 14 duim, dick 10 duim.
2. Komende onder 3 voet voor by de leeuw.

6. *Van*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00196

6. *Van de Knies.*

Deze komen aen de enden van de balken, om het ſchip vaſt te houden.

1. 't Knie aen de voorkant van de ſteven, breet 12 duim, dick 6 duim, lang 6 voet, 't ander $5\frac{1}{2}$ voet, zonder tong.

2. 't Ander knie, breet $9\frac{1}{2}$ duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim, voor breet 8 duim, dik 4 duim.

7. *Van de Regelingen.*

Deze maecken het fatzoen van 't galjoen, komen tot aen de es, en zijn aen weerzijde, 3 in 't gemeen.

1. De bovenſte regelingh, achter breet 8 duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim, voor breet 5 duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim.

2. De ander, breet 6 duim, dick 4 duim, voor breet $4\frac{1}{2}$ duim, dik $3\frac{1}{2}$ duim.

3. De onderſte, breet $6\frac{1}{2}$ duim, dick 4 duim, voor breet 5 duim, dik 4 duim.

8. *Van de wijte der Regelingen.*

1. De bovenſte regelingh, achter wijt $14\frac{1}{2}$ duim, voor wijt $6\frac{1}{2}$ duim.

2. De onderſte, achter wijt 12 duim, voor wijt 5 duim.

De bovenſte regeling maekt het fatzoen van het galjoen; loopende met het eene ent van de verkeerde ſtutten af, tot aen de eſſe; alwaer menze onder de krul wel vaſt ſpijkert.

De andere moetmen ſtrooken naer de bovenſte, en mede het eene ent aen de eſſe, en het andere aen het ſchip, wel vaſt ſpijkeren; aen de bovenſte regeling werd tot cieraet een mans hooft geſneden.

9. *Van de Knies in 't Galjoen.*

't Eerſte knie ſtaet aen de ſteven.

't Ander 2 voet verder, en zijn dick 5 duim, breet $7\frac{1}{2}$ duim.

Het derde wijt 2 voet, dik 6, en breet 1 duim.

Het vierde, wijt 2 voet 2 duim, dik $4\frac{1}{2}$ duim, breet $6\frac{1}{2}$ duim.

De knies zijn op de uitlegger wel vaſt gemaekt, en de regelingen daer aen, wel vaſt geſpijckert.

Tegen deze knies aen, werden veeltijts op groote ſchepen, open heimelijkheden gemaekt.

Het galjoen en boegſpriet, zijn met touwen, door de uitlegger t'zaem gebonden.

10. *Van 't Deckje.*

Dit deckje is voor dik 4 duim, breet 10 duim.

11. *Van de Beeting-balckjes.*

1. Daer zijn 2 beeting-balckjes, dick 5 duim, breet $5\frac{1}{2}$ duim.

2. Hebbende bocht $3\frac{1}{2}$ duim.

3. Met 4 karviel-nagels gehecht.

12. *Van de Latten.*

1. De latten, dick 1 duim, breet $1\frac{1}{2}$ duim.

2. Leggende van elkander 2 duim.

3. Zy leggen 1 duim beneden de boven kant van de tweede regeling.

4. Daer zijn ſes richels, dik $2\frac{1}{2}$ duim, breet 3 duim.

5. Aen 't ent zijn zy dwers over de ribben, dick 3 duim, breet 4 duim.

49. *Van 't venſter in de Galdery op zy.*

1. 't Venſter, hoogh 1 voet, 5 duim, wijt 16 duim.

2. De onderſte klos, breet 5 duim, hebbende een punt in de midden, en het is aen de zijde met waegen-ſchot beſchooten, van 1 duim dick.

3. Komende van achteren 16 duim.

De bovenſte klos moet zoo breet zijn, dat het met de bocht gelijck is, het is boven vierkant, en komt te ſtaen van het rechte wulf 1 voet 4 duim.

4. Boven de boogh is een klos, die vierkant in gemaekt is, boven en onder uitgehouwen, aen de voorkant lui, en achter kort uitgehouwen.

De *venſters achter*, die zijn binnen wijt 18 duim, de buitenkant 16 duim, om dat de pilaertjes daer over komen, en die zijn breet 3 duim, dick 3 duim: de pilaertjes ſtaen op een tuigeltjen voor 't inwaeteren, dick $1\frac{1}{2}$ duim. De venſters van gezaeghde deelen, oock de klampen. De venſters in de kajuit wijt 1 voet, hoog 1 voet 3 duim, buiten om de venſters zijn lijſten, dick 3 a 4 duim, en oock zoo breet.

Het *venſter in de hut* is wijt 1 voet, hoog 14 duim, het komt boven omtrent tegen de ribben aen, buiten om, daer is een

een treck gemaeckt dick 2 duim, breet 3 duim. Om het venſter in de galderye is de trek dick 3 duim, breet 4½ duim. En om 't venſter in de kajuit is hy breet 4 duim, dick 2½ duim.

Van de bocht boven de kolder-ſtock.

Dees komt van 't ſchot 18 duim, en is wijt 15 duim, en hoog in de midden 19 duim, het komt 1½ voet van boort te niet. De zijden zijn van een ſchuinze plank, dik 1½ d. en daer boven op, is 't met deelen van 1 d. gedekt.

De Luywaegen leit aen boort, hoog 4 voet 9 duim, en hy is dick en breet 4½ duim, leit 4 voet 4 duim achter het gat, daer de kolder-ſtock door gaet, de pen die leit op 2 klampen, is lang 14 duim: het gat dat komt van het ſchot 2 voet, en het is wijt 4 duim. Het ſchilt dat is langh 4 voet, en breet 3 voet; dick 3½ duim. De roer-pen is dick en breet, achter en voor 6 duim, de kolder-ſtock lang 8½ voet, dick 14 duim, en onder breet 1 voet, de roer-pen lang 19 voet.

De voorſte ſchaer-ſtockjens dick 2 duim, breet 7 duim, d'andere daer achter dick 2 duim, breet 9 duim: de vierde en vijfde als vooren, de ſeſte wijt 4 voet, 8 duim, dick 1 duim, breet 8 duim.

Het waeter bortjen op de back, dik 3½ duim, breet 10 duim.

Op de plaet N° 20. letter K, ſtaet te zien het bewegend houtjen 't geen in den overloop komt, daer de kolderſtock door gaet, anders een bril of klos genaemt.

Van't Schot voor de Kajuit.

De deur-ſtijlen, daer buiten beelden op ſtaen, die zijn dick en breet 4 of 5 duim, de eene die ſtaet boven van boort 20 duim, daer is in de midden een richel, de deur boven wijt 3 voet ½ duim, onder 3 voet 2½ duim: de deur ſtaet boven van boort 20 duim, breet 4 duim, de deur dick 1½ duim, 't ſchot 1½ duim.

D'andere richels breet 2½ duim, dik 2 duim, het kruis breet 3½ duim, dik 3 duim, het komt aen de vierde balk van voren, en legt onder op een balk; de deelen dik 1½ duim, van binnen beſchooten met zaeg-deelen, de koien daer tegen breet 2 voet 2 d daer boven een richel leit om die recht te houden, de poorten zijn 4½ d. boven het onderſte deck, wijt en hoogh 18 duim, daer zijn aen het onderſte hackebort 2 knies, die dick en breet zijn 6½ d. het een ent lang 3½ voet, het ander gaet tot aen de heck-ſtut, de deur-drumpel dik 2 duim, de klampen breet 7½ duim.

Van't Schot voor de Hut, en van de Balcken, enz.

Het waeter-bortjen is breet 6 duim, dick 2 duim, de balcken leggen daer onder tegen aen, de voorſte balck leit hoogh aen boort 5 voet 5 duim, 7 voet en 8 d. na achteren toe, 't is aen boort hoog 6 voet 2 duim, en daer leit noch een klein balkjen tuſſchen 2 groten in, achter aen't ſchot leit een ribbe. De balken hebben bocht 15½ d. op de langte van 14½ voet, de balken dik 3 d. breet 4 d. de voorſte aen boort hoog 5 voet, de knietjes breet 5 duim, de balk-waeger dick 1½ duim. De ribben dick en breet 2 duim, tuſſchen elcke balck 3 ribben, het ſchiltje is breet 8 duim, dick 3 duim, daer zijn 4 gaeten in, wijt 3 duim, en het ſtaer achter de derde balk, 13 duim, de ſtijlen zijn dick 3½ duim, oock zoo breet, de poorten die zijn 1 voet van de deur, zy zijn hoog en wijt, uit den overloop, 1½ voet. Het ſchot dat ſtaet recht op, de deur wijt 2 voet 9 duim, de ſtijlen dick en breet 3½ duim, binnen en buiten met duims deelen beſchooten; en is ook de hut daer mede geſtreecken, de poort in de hut komt van 't ſchot 2 voet 2 duim, en uit den overloop 1 voet 8 duim, hoogh en wijt 1 voet 6 duim. Daer ſtaen achter aen het ſchot 2 knies, dick en breet 5 d. en de enden zijn lang 3 voet. Aen het ſchiltje daer is een ſchot van gezaeghde deelen, de deur is als vooren, de richels van 2 duim.

50. *Van't Schot voor de Stuer-plecht.*

1. De deur van de ſtier-plecht, wijt 4 voet, boven wijt 3 voet 9 duim.

2. Deur ſtijlen, breet 4 duim, de eene ſtijl komt van boort 2 voet, is dik 3 duim.

3. De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00198

3. De deelen dick 1 duim, en tuſſchen tween ſchoot vry.

4. De tralie dick 3 duim, het ſchot hangt achter over 2 duim, breet 4 duim, langh 14 duim, zijnde onder met een verlooren lip.

Binnen de ſtuer-plecht tegen 't ſchot aen, zijn gaeten waer door men neer ſtijgt op 't verdek, 2 voet vierkant.

Nevens de poorten in't verdek, komt een ſtijl, breet 5 duim, de poorten wijt 1 voet 9 d. het beſchooten hout-werck is ſchoot vry. De lijſt onder 't boogjen boven de tralie, breet 8 duim: insgelijx het blad en de deelen, boven welke tralie komt een blaetjen, met de buiten kant gelijk, daer de boogjes inkomen, de poort komt van de deur 10 duim, en van den overloop 1 duim, de klampen breet 12 duim, dick 12 duim.

5. De boogh, hoog 15 duim, breet 4 duim, dick 3 duim.

6. De poorten wijt 15 duim, hoogh 14 duim.

7. 't Schandeck dick 1½ duim.

8. 't Lijsje om de tralie, dik 1 duim, breet 8 duim.

9. 't Lijsje onder dick 2 duim, breet 3 duim.

Boven de vaes breet 7 duim, dick 1½ duim.

De ſtier-plecht langh 14 a 16 voet, hoogh 6 a 7 voet.

51. *Van de banck, achter in de Galdery.*

1. De banck in de galdery, hoogh 1 voet, 6 duim, breet 1 voet, 8 duim.

2. De ſtijltjes, dick 2 duim, breet 2½ duim.

3. 't Dexel, breet 1 voet 9 duim, dik 2 duim.

4. Voor dicht met duims deelen.

52. *Van't Schot aen de Back.*

1. De ſtijlen van 't ſchot aen de back, dick 5 duim, breet 6 duim, hebbende bocht 8 duim, boven hangende na vooren, 16 duim.

2. Daer zijn twee deuren, wijt ieder 2 voet 6 duim, de boogen hoogh 14 duim, dick 5 duim, breet 6 duim.

3. De poorten wijt 21 duim, hoog 18 duim.

4. 't Schot, met de deure ſchoot vry.

5. De lijſt breet 5½ duim, dik 5 duim.

6. De deelen binnen en buiten, dick 1 duim, het baks verdek is plat of rontachtigh.

De voorſte vaſte balck in de back, leit 6½ voet van de ſtevens binnen kant, aen boort hoog, voor 5 voet 10 d. achter 5 voet 3 duim. De bocht heeft 12 duim. Daer leggen 7 balken in dees bak. D'onder enden van de knies lang 4½ voet. De nebben lang 3 voet, dik 5 duim, breet 6 duim. Het twil dick 9 duim, en oock de ſtuinders. Het ſchot voor, komt kromachtigh, het holle na boven toe, waer men een of twee deuren in maekt, met poorten daer beneven Ook zoo voor en boven. Op de back zijn leeningen, de ſwaerſte en cierlijkſte nae vooren toe, om dat die het meeſt ten toon ſtaen. Men maekt daer, behalven de poorten ook voor en achter ſchietgaeten in, boven rontom de back, maekt men nu in de oorlogs-ſchepen een mosquet ſchoot vrye ſchans. De back gaet veeltijts met een tret neer, om hoogte te winnen, voornamentlijck in ſchepen, die daer hun combuizen, en koyen hebben.

53. *Van de hals-maſt.*

1. De hals-maſt, breet 5 duim, dick 3 duim.

2. De ſtutjes breet 4 duim, zijn 56 op een zijde in getal, dick 2½ duim.

3. De hals-maſt, ſtaet 15 duim van 't raa-hout, en de boven kant die accordeert met de boven kant van de onderſte regelingh.

54. *Van de Kruis-houten.*

1. Hier zijn vier kruis-houten, boven breet 1 voet, onder breet 9 duim, dik 3 duim, boven wijt 18 duim, onder 9 duim.

Daer ſtaet een *regelingetjen* boven de bos-banck, en is aen ſtutjes vaſt; dees ſtutjes zijn dick 2 duim, breet 3 duim, ſtaen onder op het waeter bortjen neer, langh 12 duim. Daer zijn 7 ſtutjes, en de regeling is breet 3 duim, dick 1½ duim, hy ſtaet zoo hoog dat 'er tuſſchen tween 9 duim is. Aen het ent van de back, komt de regelingh een voet inwaerts, na achteren toe. Onder ſtaet 'er oock een, en een boven in de ſtuer-plecht, alwaer 5 ſtijltjes zijn,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00199

breet 2½ duim, dick 2 duim, de regelingh is tuſſchen tween wijt 14 duim, breet 3 duim, dick 1½ duim, de boven kant accordeert met de andere regeling, aen de boven kant, doch deze gilling komt 1 voet korter als de andere, daer hy op ſtaet, en deze zijn op een manier als de halsmaſt gemaekt; aen de ſtutjes is de halsmaſt met boutjes vaſt; het andere is ſpijcker vaſt gemaeckt.

Van het gat daer het bots tou door gaet.

Van binnen, boven de eerſte worp, tuſſchen de heck-ſtut, en de klos van de poort, ſtaet een ent plancks op zijn kant, daer in en tegen aen, komt dit gat; is dik 3 duim, breet 16 duim, 1 voet van de worp af, wijt 3½ duim, en buiten op de ſpiegel, komt een Cardinaels hoet om't gat, dik 3 duim, breet 6 duim.

2. De klampen van dees kruishouten, breet 4 duim, dik 2 d. lang 20 d.

55. *Van de Bos-bank.*

De bos-banck leit op de boven enden van de ſtutten, met een lip in gevoeght. Hier worden eenige gaeten ingeboort, om karviel-nagels in te ſteken, daer men de touwen aen belegt.

1. De bos-bank, breet 8 duim.
2. Dick 4½ duim.

56. *Van de Hals-klamp.*

1. De hals-klamp breet 8 duim, dik 7½ duim.
2. 't Groote gat wijt 3½ duim.
3. 't Bovenſte gat wijt 2 duim.
4. De hals-klamp ſtaet op twee vijfde deelen van de lengte van het ſchip van vooren af, of ſtaet recht boven de tweede poort, onder 't verdeck.

57. *Van de kraen en knies.*

Het eene ent van de kraen leit op 4 voet na aen de maſt, het andere ent midden op de rechte ſtut.

1. De kraen legt op de back, 2 voet over de regeling, en is dick 8 duim, breet 10 duim.
2. Aen 't ander ent is hy breet 8 duim, dick 4 duim.

58. *Van de beeting-balk, voor de Focke maſt op de bak.*

1. Dees beeting-balck, dik 8 duim, breet 9 duim.
2. Leggende 8 duim boven de bak.
3. Aen ieder ent ſtaet een knie, aen boort lang 3 voet, aen de balk lang 2½ voet, breet 8 duim, dick 6 duim.

59. *Van de Karviel-nagels en Kruishouten.*

De karviel-houten ſteecken in de balcken onder de ribben, want het ſchot, anders de overloop zou doen inbuigen.

De karviel-houten dick en breet 4 duim, de ribben 3½ duim, de karviels in de back dick 3½ duim. De ribben dick 2½ duim, of 3 duim. Daer komt 'er onder elcken ent van de rib een.

1. De karviel-nagels, lang 8 duim, breet 6 duim, dick 2½ duim.
2. De kruis-houten, lang 10 duim, breet 7 duim, dick 3 duim.

60. *Van de Kruis-houten, achter de Focke maſt.*

1. Aen iederzijde zijn twee kruishouten, dik 3 duim, breet 4½ duim, boven breet 8 duim, onder breet 7 duim, langh 1 voet.
2. De kruis-houten komen door de bos-banck, in een klamp, dik 3 duim, breet 4 duim.
3. De kruis-houten, boven wijt 3 voet 8 duim, de onder enden op de bos-bank, wijt 7 duim, de onder enden lang 15 duim.

61. *Van de kruis-houten achter de groote Maſt.*

1. Deze kruis-houten, tuſſchen de hielen, wijt 18 duim, breet 6 duim, dick 2 duim, lang 7 duim, onder lang 1 voet, kromachtigh ſtaende in een klamp, breet 2½ duim, dick 1½ duim.

De boogh boven de ſtier-plecht, is breet 7 duim, en boven dick 4 duim, onder dick 1½ duim, op deze manier, gelijk op de plaet N°. 20 letter L is te zien: onder leit een lat, daer de pylaertjes op ſtaen, breet 2 duim, dick 2 duim, op deze wijſe, als te zien is op de zelfde plaet, onder letter M, en dat

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00200

dat leit 9 duim van het ſchot: de pilaertjens zijn langh een voet, dick 2 duim, breet $5\frac{1}{2}$ duim, en leggen ook van elkander $5\frac{1}{2}$ duim: in de midden leit of ſtaet een hooft, daer de bocht op leit; dit is dick 10 duim, breet 1 voet.

De trap voor de Stier-plecht, dik $1\frac{1}{2}$ duim, en breet $9\frac{1}{2}$ duim, de ſtijlen dick 2 duim, breet $5\frac{1}{2}$ duim: daer zijn 5 treden, valt 18 duim, en is wijt 2 voet 2 duim.

De trap, voor de bak, valt 19 duim, is wijt 2 voet, de ſtijlen breet 5 duim, dick 2 duim, de twede breet 8 duim, dick $1\frac{1}{2}$ duim, de treden wijt 9 duim, de klampen breet 5 duim, het gat lang 19 duim.

De trap voor de Stuer-plegt valt 15 duim, is wijt 16 duim; de ſtijlen breet $5\frac{1}{2}$ duim, dick 7 duim, de treden wijt $9\frac{1}{2}$ duim, dick $1\frac{1}{2}$ duim.

Men maekt ook dikmael de trappen, voor de ſtuer-plegt, met leuningen op't verdek, en de trappen zelve vry breet, en in't ront afdalende: ook zoo wel op ſchepen, die halve verdekken hebben, van de ſtuer-plegt na bovenen toe, doch dit zelden, als op oorlogs ſchepen.

62. *Van de kruis-houten achter de bezaens maſt.*

1. 't Kruis-hout tuſſchen de hielen, wijt 15 duim, breet 6 duim, dick 2 duim.

2. Lang 7 duim.

3. Onder lang 1 voet, en kromachtigh, ſtaende in een klamp, breet $2\frac{1}{2}$ duim, dick $1\frac{1}{2}$ duim.

63. *Van de loſſe Regeling, boven de bak.*

1. 't Regelingetje, boven de back, breet 3 duim, dick $1\frac{1}{2}$ duim, ſtaende 9 duim boven de bosbanck.

2. De ſtutjes breet 3 duim, dick 2 duim.

64. *Van't Regelingetje, boven de Stuer-plecht.*

1. Dit Regelingetje langh 12 voet, dik $1\frac{1}{2}$ duim, breet 3 duim.

2. Hier zijn 5 ſtutjes, ieder breet 3 duim, dick 2 duim.

3. De regelingh ſtact 9 duim boven de bos-banck.

65. *Van de Combuis.*

Die op den overloop, in Koopvaerdy-ſchepen ſtaet, maer in die van oorlogh op de bodem: men zetze of te midden in't ſchip, aen dees ofte gene zijde, ofte ook wel dicht aen de kajuit, met den haert na het ſchot toe.

De kombuis moet wel hecht beſlagen zijn met plaeren van koper, en den haert bemetzelt: 7 voet vierkant kan men metzelen met 1000 leitze ſteenen, en tot ieder 3000 ſteen, is nodig een hoet kalk.

1. De ſtijlen breet $3\frac{1}{2}$ duim, dick 3 duim.

2. De kombuis, wijt 6 voet, langh 4 voet.

3. De deelen dick $1\frac{1}{2}$ duim.

4. De voet dick 3 duim, breet 15 duim.

Zy komt 8 duim voor de groote maſt, is onder van boort 6 voet.

Het kot of kabel-gat komt in ſchepen ten oorlog, tegen de kombuis aen, na voren toe, daer in of by, altemet wel een bootsmans kamer afgeſchooten wort, recht voor de beting-balck neder; gelijk de Schippers kamer tegen de broot-kamer, en voor de bottelarye aenkomt. En zulx in de oorlog ſchepē, waer het gantſche ruim verdeelt is in afzonderlijcke gemacken, doch de Koopvaerdy ſchepē houdendat leeg, en tot een ſtuck, om haere goederen en vrachten te bergen.

5. De onderſte lijſt breet 3, duim, dick 3 duim, is half ront onder de ribben als een *cimatium*. De deelen komen 8 duim voor by de ſtijlen.

6. De boven lijſt breet 5 duim, dick 3 duim.

7. De ſchoorſteen langh 5 voet, boven wijt 12 duim, onder wijt 16 duim, de kap langh 15 duim.

De kombuis werd veeltijts alom met koper beſlaegen.

66. *Van de Botlery aen ſtuer-boort.*

De voor kant komt voor by de maſt 19 duim, van boort 4 voet 8 duim,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00201

maer in oorlogh ſchepen, komtze in't ruim, tegen de combuis aen, waer een gat in is, daer de ſpijs door gereickt werdt.

1. De botlery wijt 4½ voet, langh 5 voet.

2. De hoek-ſtijlen dik 3 duim, breet 4 duim.

3. De lijſten en deelen als aen de combuis, de deurklampen breet 7 d. daer in zijn noch ſtijlen, doch maer alleen dienende om daer aen iets te ſpijckeren.

De koien van kok, en botlier, zijn op oorlogh ſchepen in hen kamers, maer op zommige koopvaerdy ſchepen, daer bezijden, en vaſt.

67. *Van de Trappen.*

1. De trap-ſtijlen breet 5 duim, dick 2 duim.

2. De treden wijt 9 duim, breet 8 duim, diek 1½ duim.

3. De trap wijt 2 voet 2 duim, ook de trap achter de bak, voor de maſt, en voor de ſtuer-plecht, onder en boven.

4. De twee trappen voor de hut, wijt 17 duim, de treeden, wijt 10 duim, dick 1½ duim, breet 8 duim.

5. De ſtijlen breet 6 duim, dick 2 duim.

De klampen breet 6 duim, dik 1 duim.

68. *Van't Roer.*

1. 't Roer, langh 26 voet 7 duim, onder breet 3 voet 6 duim, boven breet 1 voet 6 duim, voor dick 12 duim, achter dick 8 duim.

2. 't Gat, lang 8 duim, het onderſte gat is wijt 3 duim, het bovenſte 2 duim: het onderſte komt van ieder kant 6 duim, en het bovenſte is daer van 5 duim, 't is verdubbelt met duims delen, gelijk ook het ſchip zelve, aen de voorkant met koper beſlaegen, zoo verdubbelt. Achter aen de ſteven is 't met duim ſpijckers verdubbelt, de ruiten zijn wijt 1½ duim.

3. De ſcheenen, breet 1½ duim, dik ½ duim.

4. De bengel, breet 2 duim, dick ½ duim.

5. De penne van de haex, langh 17 duim, daer zijn 6 haex: breet 3 duim, dick ½ duim.

6. De roer-pen, dick 9 duim, voor dick 6 duim, langh 23 voet, vierkant gehouwen.

7. De kolder-ſtock lang 9 voet, dik 4 duim, boven ront of acht kant.

69. *Van de groote Knecht.*

1. De groote knecht, breet 18 duim, dick 17 duim.

2. De ſchijven langh 17 duim, dick 2 duim, de vierde aen de buiten kant dick 1½ d. het hooft lang 1 voet, de nagel dik 2 d. de gaeten van't hooft breet 9 duim, en daer komt een ront met een kant van 3 duim, daer komen ook noch twee knechtjes, ter zijden, onder tegen aen, die daer 4 duim moeten afſtaen, zy zijn breet 1 voet, en dick 16 duim. Het hooft langh 7, en boven dick 7 duim: daer boven is een beting dick en breet ½ voet, de hoofden lang 7½ duim, de ſchijven breet 12½ duim, dik 2 duim, de nagel dick ½ duim, zijn met een boutjen vaſt aen elcken ent.

De Focke Knecht komt 13 duim achter de maſt, en de binnen ſchijf komt gelijck de maſt, ſtaet 3 voet boven de back of overloop, en is daer dick 15 duim, breet 16 duim. Het hooft is lang 10 duim, boven dick 9½ duim, onder dik 8½ duim, en breet 1 voet, en wat uitgegilt, om het touw. De 2 ſchijven zijn breet 1 voet 6 duim, de derde dik 1½ duim. De nagel dick 1½ duim, de 2 voorknechjes zijn dick en breet 9 duim. De ſchijven van deze voorknechjes zijn breet 12, dick 2 duim. De nagel 2½ duim, en boven de gaeten 5 duim, 't hooft daer boven langh 8 duim, dick 8 duim, onder breet 8 duim, dick 3 duim, het ſtaet een weinigh rechter op als de maſt, zy ſtaen tegen de ſchaerſtockjes aen, en onder aen de betingh knietjes vaſt, met een bout door de balck, en daer komt een betinghjen boven de gaeten aen, dick en breet 5 duim, de hoofden lang 8 duim.

Op Fluiten ſlaet men veel klampen, zoo aen maſt, als aen ſcheeps-zijden, daer ſchijven door gaen, in ſte van knechts.

70. *Van de kleene Knechjes.*

1. De kleine knechjes zijn breet 1 voet, dick 10 duim.

2. De

2. De ſchijven breet 12 duim, dick 1¼ duims.

3. De nagel dick 1½ duim.

4. De ſchijven onder 't hooft 2 duim.

5. 't Hooft lang 8 duim, boven dick 7 duim.

Het bezaens knechje komt 1½ voet van de maſt, en onder met de back gelijck: is boven langh 2 voet, breet 10 duim, en dick 8 duim: het hooft lang 5½ duim, dick 6 duim, de gaeten lang en breet 12 duim, dick of wijt 1½ duim, de nagel 1½ duim, de ſchijven breet 8 duim, het luickjen aen dees maſt is van geſtalte, als de anderen.

71. *Van 't beetingh balckje.*

1. 't Beetingh balckje, dick 5½ duim, breet 6 duim.

2. De hoofden lang 8 duim.

72. *Van de boſſen op 't verdek en overloop.*

De boſſen, op den overloop, breet 6 duim, dick 5 duim, de gaeten wijt 3 duim.

1. De boſſen, op 't verdek, dik 4 d. breet 4 duim.

2. De gaeten wijt 2 duim, de bocht is van 14 duim.

Van de Spil.

De ſpil komt in de midden, tuſſchen de ſtuer-plecht en de voorkant van de knecht, of te midden ſcheeps 15 voet achter de maſt: is boven de viſſer lang 5 voet, 3 d. het gat in de viſſer wijt 1 voet, 4½ duim, langhs ſcheeps, dick boven vierkant 21 duim, boven onder de keep 20½ duim, daer onder weder 15 duim, en aen 't onderſt ent 14 duim, daer zijn 6 klampen op, lang 2 voet 7 duim: dik 5½ duim, ingelaeten ½ duim, onder breet 8½ duim, en aen de keep 4 duim, en de keep van onderen 20½ duim, daer mede zijn 3 kanten aen, de tuſſchen klampen van onderen 5 duim, dick 3½ duim. Vier gaeten zijn in de ſpil, wijt 4 duim, hoog 4½ duim, hebbende bocht 4 duim, 't onder ent lang 7½ voet, de ſcheenen onder de viſſcher 1½ duim, de pen onder langh 4 duim, dick 7 duim, draeiende op een punt, ſtaende op een yzere plaet. Boven om is oock een beugel, die breet is 3 duim, en dick 3 duim. De bengel in de viſſer is dick ½ duim, breet 3 duim, 3 neuten met 16 ſcheenen lang 9 duim, breet 1½ duim, dick ¼ duim, de pallen breet 6 duim, dick 5 duim, lang 2 voet 5 duim, d'achterklamp breet 1 voet 5 duim. De pallen ſtaen 1 voet 10 duim van de ſpil, 't achter ent met een bout vaſt, en komen aen de voorkant van de ſpil.

De boegh-ſpriet leit op de viſſcher neer: tegen de maſt aen leit een klamp, aen de voorkant van de knechjes ingekeept, en ſlecht op de boeg-ſpriet: is dik 4 duim, breet 12 d. daer aen het ent legt een beugel over, die op de knies vaſt is, deur een balck: de bant is breet 4 duim, en dik ¾ duim: de bouts dick 2 duim, de ſpils balck breet 1 voet, dick 2½ duim, in de midden wijt 2¼ voet: de enden komen met de voorkant van de poorten te gelijck.

De bouts zullen zijn ruim een duim dick, de nagels 5 duim dick.

De ſpijckers, alwaer zy komen, moeten de helft langer zijn, als 't hout dick is.

De plancken tot het boeizel zijn dick 4 duim.

73. *Van de Maſten onzes Schips.*

't Geen lang over ſteven is 134 voet, wijt 29 voet, hol 13 voet, daer boven 6 voet, met een back van 5½ voet, en een kot van 4½ voet.

De groote maſt zy lang 80 voet, dik 18 palm, de top lang 7 voet.

De focke maſt lang 70 voet, dik 16 palm, de top lang 6½ voet.

De boeg-ſpriet lang 60 voet, dick 18 palm.

De bezaens maſt lang 60 voet, dick 11½ palm, de top lang 4½ voet.

De groote ſteng langh 51 voet, dick 11½ palm, de top lang 4½ voet.

De focke ſteng lang 41 voet, dick 9½ palm, de top lang 3½ voet.

De groote bramſteng, lang 22 voet, dick 4½ palm.

De voor bramſteng lang 18 voet, dik 4 palm.

De kruys-ſteng lang 26 voet, dick 4½ palm.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00203

De boven blind-ſteng lang 20 voet, dick 4 palm.

De groote raa dick 13 palm, langh 69 voet, 26 ellen zonder nocke.

De focke raa, dick 11 palm, langh 60 voet 6 duim, 22 ellen zonder nocke.

De bezaens raa, dick $7\frac{1}{2}$ palm, lang 62 voet, $24\frac{1}{2}$ ellen zonder nocke.

De blinde raa, dick 7 palm, lang 45 voet, $17\frac{1}{2}$ ellen zonder nocke.

De groote marſſe raa dick 7 palm, lang 36 voet, $13\frac{1}{2}$ ellen.

De voor marſſe ra dick 6 palm, lang 32 voet, $11\frac{1}{2}$ elle.

De boven blinde ra, dick $4\frac{1}{2}$ palm, lang 20 voet, 8 ellen.

't Groot bramzeils raetje dick $4\frac{1}{2}$ palm, langh 22 voet.

't Voor bramzeils raetje, dik 4 palm, lang 16 voet.

't Voor bramſtengetje dik $4\frac{1}{2}$ palm, lang 18 voet.

't Kruis-zeils raetje dick 4 palm, lang 19 voet.

Het ſtengetje langh 26 voet.

Korte ſchepen paſſen lange maſten en korte raes, en lange ſchepen korte maſten en lange raes; want terwijl de wint even wijdigh langhs het waeter waeit, zoude lange maſten, op lange ſchepen, de boegen te veel in 't waeter doen zacken, 't geen op korte ſchepen zoo geen plaets kan hebben, om dat de hoek, die de boeg met het waeter maekt, zoo groot niet en kan zijn. Hoe langer linien, hoe grooter kring-ſtucken zy beſchrijven, als bewogen werden.

Evenredigheit der Maſten.

Maſts proportie.

Om de maſten naer proportie te ordineeren, zoo neemt de holte en de wijte tweemael, als by exempel, de wijte is 29, de holte 12.

29	41
12	41
41	82 des maſts hoogte.

De dikte van de maſt word getrokken uit de holte van 't ſchip, zoo menige 6 voet holte, een voet dickte.

De maſts dickte in de viſſcher, om d'order van de top te bekomen, is, namentlijck $\frac{1}{4}$ tot de top: Exempel,

18 pallem

$13\frac{1}{2}$ tot de tops dickte.

Tot de dickte van de ſteng, is deze order, namentlijck, $\frac{1}{4}$ deelen van de top, is de dickte van de ſteng:

Exempel, $13\frac{1}{2}$ tops dickte,

$11\frac{1}{2}$ tot ſtengs dickte,

te weten in 't ezels hooft.

De lengte van de raa, is na de wijte van 't ſchip: Exempel, $28\frac{1}{2}$ wijte,

tweemael en de holte eens	2
	56 holte
	13
komt	69.

De focke raa, is een 7den korter als de groote raa, namentlijk hier van 60 v. en een weynig min als $\frac{1}{4}$ van een v.

De dickte van de raa is een $\frac{1}{4}$ part, min en een $\frac{1}{4}$ part van een palm, dunder als de maſt dick is.

De bezaens raa een voet of twee langer, als de bezaens maſt.

De blinde raa, een $\frac{1}{4}$ korter als de boeghſpriet lang is: by Exempel, de boegſpriet lang is 60 voet,

komt 45 tot de lengte van de blinde raa.

De groote mars raa, is ſtijf de helfte korter, als de groote raa lang is.

De voor mars raa, qualijck de helfte korter als de focke raa.

De boven blinde raa, is korter $\frac{1}{3}$ van de boegſpriet: by voorbeelt, de boegſpriet langh 60 voet, komt 20 voet voor de boven blinde raes lengte.

De boven blinde ſteng, is een voet of twee langer als een $\frac{1}{3}$ van de boegſpriet.

De kruys en bram-ſtengh, hebben tot de lengte, een $\frac{1}{3}$ van de groote ſteng, of een weinig meer.

De voor bramſteng is $\frac{1}{3}$ deel korter, als de groote bramſteng:

Exempel 18

komt 16.

De maſten zijn aen de top wat dicken, om dat daer touwen deur vaeren en 8 kant.

Noodige waerneeminge van de Groote en Focke maſt.

De groote maſt zet men om en by het midden van het ſchip. De fock op een vijfdendeel: en de bezaen op het

het eerſte deel van achteren af, wanneer het geheele Schip, in vijfen een half deel is gedeelt.

Om 't vallen van de groote maſt te bekomen, zoo meet uit de holte van de kiel, tot aen de onder kant van den overloop, of boven kant van de laſt-balcken, en zoo veel voeten als dat hoogh is, zoo veel duimen, zult ghy neemen, tot het vallen van de groote maſt Het ſpoor onder, maekt vijf en een half voet, uit de midden, na achteren toe. Wanneer men de maſten in zet, werden zy met lichters of bocken opgewonden, en men laetze daelen nae beneden toe, langs een lootlijn, na den ciſch. *A* is de overloop, op de plaet No 20. B 't kolzem. C 't groot ſpoor. *A* is ook de midden van de viſſcher, en men laet daer een loot hangen tot B, en dan meet men wederom van B tot C, zoo veel duim als het voeten hoogh is, van B tot A. En dit rekent men voort vallen van de groote maſt. De bezaens maſt maeckt men even cens van vallen. Het focke ſpoor, maeckt op de heele hooghte die tuſſchen beide is, twee duim na vooren toe. *A* is de focke viſſcher, in de plaet No. 20 B is het focke ſpoor. In de ronde circkel, komt de maſt in te ſtaen, en in het kantige C, ſtaet het onder ent van de maſt, en dit is 't ſpoor genaemt. D is 't gat de viſſcher genaemt.

Van de Marſſen.

Marſſen. Onze groote Mars heeft 10 voet in zijn middellijn. De focke maſt 9 voet. De andere marſſen $4\frac{1}{2}$ voet, op de haert, en dick 2 duim, breet 26 duim. De knies zijn breet 4 duim, dick $2\frac{1}{2}$ duim, 14 knies leggen op de haert. Het ſchampelioen, breet 5 duim, zoo veel het oock boven de haert komt, dik $2\frac{1}{2}$ duim. De randen breet $3\frac{1}{2}$ duim, dik $\frac{1}{4}$ duims. De haert dick $3\frac{1}{2}$ duim, de juffers aen de mars zijn van 11 duim, oock van 7 en 8 duim. In de marſch zijn eenige gaeten, daer touwen door vaeren, welcke dienſtigh, met yzer worden beſlaegen. Doch, om de groote mars pas breet te hebben, zoo neemt daer toe, zoo veel 9 duimen, als het ſchip 10 voeten lang is. De geſtalte van een mars, ſtaet op de plaet No. 20. te ſien. De meeſte ſchepen, voeren een mars alleenig aen een maſt, doch zommige twee: en dat wanneer de bramſtengen opgezet worden, waer toe de mars, te ſcheep mede gevoert werdt: aen marſſen op groote ſchepen, ziet men dickmael leningen rontom, een halfman hoog.

Het groote ezels hooft, is lang 3 voet, $1\frac{1}{2}$ duim, en breet 2 voet, hoogh 14 duim. Het focke ezels hooft, langh $2\frac{1}{2}$ voet, breet $21\frac{1}{2}$ duim, hoogh $12\frac{1}{2}$ duim. Die aen de bezaen, groote ſtengh, en boegſpriet, lang 16 duim, breet 12 duim, dick 7 duim; die op de fock en bramſteng, lang 14 duim, breet 1 voet, hoogh $6\frac{1}{2}$ duim; op de vlagge ſtock 12 duim, op de boven blinde 9 duim. De zaelen zijn zoo langh als de haert breet is: de groote zael dick $4\frac{1}{2}$ d. breet $7\frac{1}{2}$ duim: d'overige zijn dunder, platter, en ſmalder, waer van beneden breder. De maete zoo voeten als duimen, die hier werden genoemt, zijn alle Amſterdamſche maet, welck van een groote zijn, met die te Enckhuizen, en Zardam, te Hoorn, en Edam, zijnze op 40 voeten 1 kleinder, Maes voeten, zijn op ieder voet een duim grooter.

Ezels hooft.

Zaelen.

Wat maet hier gebruickt.

Maet van de Blocks, eens Schips langh ontrent 134 voeten.

Het groot cardeel-block, groot 3 voet minder $\frac{1}{4}$ voet. Het fock cardeel-block, groot $2\frac{1}{2}$ voet. De groote knecht, by de groote maſt, om ree, en zeilen op te hyſſen, heeft 3 pockhoute ſchijven, gelijck de cardeelen, of oock wel metaele ſchijven. De focke knecht, heeft gelijcke ſchijven. 2 Dubbelde ſpaens-taeckel-blocks in 't groote want, ieder van 28 duim. 2 Enckelde van 16 duim, tegen dubbelde in 't zelve want. 2 Dubbelde in 't focke want, van 25 duim ieder. 2 Enckelde daer tegen, van 14 duim ieder. 8 Taeckel-blocks van 14 duim, voor en achter in 't want. 2 Hangers onder de groote ree, ieder van 18 duim. 2 Hangers onder de focke ree, ieder van 16 duim. 2 Hangers onder de mars, van 18 duim. 2 Steng-winter bloks, om by hart weer, de ſteng mede te

Blox maet.

te ſchieten, van 18 duim. 4 Mars ſchoote blocks, op ieder nock van de twee rees een, de twee groote zijn van 27 duim, de kleinſte 25 duim. Een Spaens-carnaet, dubbelt, met een enckelt, daer tegen, (om dat een dubbelt noit zonder enckelt vaert) om waeren over te zetten, gelijck bier, waeter, wijn, enz. het dubbelde van 26 duim, het enckelde 14 duim. Het ancker-taeckel groot 26 duim. Twee boegh-reep blocks, groot als 't valt. 3 Schijven in ieder kraen, daer 't ancker by opgehaelt wordt, van onbegrepen groote. 2 Groote ſchoot-blocks, tot het groot zeil van 18 duim. 2 Focke van 16 duim. 1 Katte block, wort beſlaegen met een wartel: zommige voeren dit block, andere niet. 2 Schijven van pock-hout, ofte metael, in de ſtengen. 2 Groote ſchoot-houten, van onbegrepen groote. 2 Focke ſchoothouten, van onbegrepen groote. 2 Kinne backen, in ieder een ſchijf. 'tGroote marſſe-val block, heeft 18 duim in zijn breete, het dubbelde te weten, het enckelde daer en tegen 1 voet. Het voor marſſe-val block 16 duim. Het enckelde daer tegen 10 duim. 4 Toppenants blocks ieder 18 duim. 4 Treytze bloks, 2 van 16, en 2 van 18 duim. 2 Spruite blocks op de boeg-ſpriet, van onbepaelde groote. 1 Kont-wachter, ofte juffer met een gat, daer de blinde ſchoot door loopt, van onbepaelde groote; dus werd het zelve touw mede genaemt, dat daer door gaet. 1 Dubbelt block op de boeg-ſpriet, van 8 duim. 1 Blinde val-block van 20 duim, met twee ſchijven. Aen het groote ſtenge-rak, zijn de ſlees groot 16 duim: 10 Klooten daer toe van 8 duim. Daer zijn in de 20 want-klootjens, alwaer keepen ingeſtoocken worden. Tot het voor ſtenge-rack, de ſlees 14 duim. Tot het bezaens-rack, de ſlees 16 duim. Een groot rack is van 3 voet. Een focke-rack van $2\frac{1}{2}$ voet. 4 Sleepers tot de twee zeilen van gegiſte groote. Het kinnebacks blok, van onbepaelde groote; alwaer een mantel-block, dubbelt en enckelt tegen komt. Een bezaens val block, met twee ſchijven van 18 duim. 8 Schoote blocks, vier groote, en vier focke, van 10 duim. Een metaele of pocke ſchijf in de bezaens maſt. 80 Gey-touw blocks, ieder 10 duim. 50 Braſſe blocks, ieder van 8 duim. 70 Bram blockjens, ieder 5 duim. 44 Bram-juffertjes, ieder 5 duim groot, vier in de groote zael, vier in de voor zael, vier in de bezaens zael, vier in de boeg-ſpriet. 4 Juffers tot de boot, ieder 8 duim. Een ſchijf voor in de boeg van de boot. 70 Karvei nagels, dienen boven in 't boort, om touwen aen vaſt te maecken. 4 Nagels in de beting. Een paer ſchoote blocks achter op de billen van 't ſchip. Een juffertje met een haek beſlagen, aen de bezaens maſt, beide van onbepaelde groote. 2 Klampen ſtaen op ieder ree, een van 11 duim, een kruis waer van de ſchijf groot 20 duim, met een metaelen bos daer in, om zaet mede uit te luyen. Noch hooren tot het opgegeven Schip 30 dubbelde taclie bloks tot het ſchut, van 18 duim. 30 poorteblokjens, en voorts ſtel-houten, wiggen, wielen, enz. De ſcheer-tros blocks zijn van 16 of 17 d. 12 in 't getal, en worden gebruickt, aen de racks van de drie maſten.

Aen een Fluyt van 100 *voet*,

Is dit alles naer even-maet van het ſchip, met verſchil alleen, dat zommige blocks daer niet aenkomen, die in 't boven genoemde hebbe geſtelt.

Een Boeyer van 68 *voet*

Heeft een Gaffel-block, tegen de maſt met touw vaſt genaeit, met 2 pock-houte ſchijven, ieder 2 duim dick, het block zelve is van 28 duim. Een op de gaffel van 18 duim, met gelijcke ſchijven, en met een haeck beſlaegen. 4 Back-ſtag blocks, ieder van 20 duim. 4 Geerden bloks, wiens dubbelden ieder van 20 duimen: en enkelden 12 d. Een bezaens ſchoote blok, wiens dubbelt en enckelt van 10 duim. 2 Dubbelde bloks tot de geyck 10 duim. 2 Enckelde 10 duim. 1 Groot ſchoote-block van 20 duim. 1 Focke ſchoot blok, 18 duim. Een blook tot de lul, met een lip van 16 duim. Twee groote klooten, aen ieder nock van de gaffel een. 20 Juffers groot 10 duim. 8 Juffers tot de bezaen. Een kercke door-blockje. Een bezaens rack. 20 Geytouw-bloks, van 9 duim. 15 Braſſe-blocks. 20 Bram-blockjens.

Een

Een ezels hooft tot de bezaens maſt. 2 Klampen voor op ſteven. 8 Klampen op de zijde van't boort. 18 Wantkloot-jes.

Een Galjoot heeft de blocks ten naeſten by, als de boeier.

Haringbuys blocks zijn als groote Schips bloks, doch veel minder in getal.

De juiſte plaetzen, waer alle deze blocks te ſtaen komen in het ſchip, te beſchrijven, acht ick onnut te zijn, wijl bequaemer vertoont, als beſchreven werden: hierom gelieft den leezer na de plaet voor ingelaſt, zijn ooge te wenden, waer in de zelvige ten toone werden geſtelt: zoo als zy in een waer ſchip zelve geplaetſt werden. De zommige blocks zijn ront, andere langwerpigh: juffers zijn plat, en van eyachtige geſtalte.

Volgt een uitgerekende maet, na de gegevene wetten, eens Schips, langh 160 voet, waer in alleen, de voornaemſte deelen aengewezen worden, d'overige volgen zeer lichtelijk. En ſchoon dit grooter is, als het voor opgeſtelde Schip, zoo is echter de evenreden de zelfde, die mede de zelfde blijft, ſchoon de Schepen van veel kleinder maete zijn.

De Voor-ſteven dan is hoog, 29 voet: hy valt 29 voet, is breet $3\frac{1}{2}$ voet, dick aen de binnen kant 16 duim, voor dick 10 duim, de laſſen $6\frac{1}{4}$ voet, de lip op de kiel, lang $6\frac{1}{2}$ voet.

De Achter-ſteven hoogh 29 voet, hy valt 4 voet 6 duim, boven breet 20 duim, onder breet 6 voet, binnen dick 16 duim, achter dick 10 duim: de ſtreek is lang 6 voet, wijt 39 voet, hol 16 voet: 't hek is langh 26 voet, dick en heeft bocht 16 duim, 't vlack wijt 26 voet, en rijſt 8 duim. De kimmen zijn hol 5 voet, wijt 26 voet 1 duim, voor opgezet 3 voet, achter opgezet 10 voet. De ſtutten komen in, 2 voet 3 duim. De oplangen hangen uit 16 duim. De hekſtutten boven wijt 16 voet. De kiel lang $126\frac{1}{2}$ voet, op de hals breet 2 voet 2 duim, diep 20 duim. De ſponningh dick, diep, en wijt $4\frac{1}{2}$ duim, geſtapelt 1 voet: 't laſch langh 1 voet: de enden dick 5 duim, met bouts en nagels vaſt geklonckcken. De waeter ly, doorgaens hoog 16 voet. De boven kant van de koebrugh, op de hals hoog $11\frac{1}{2}$ voet, voor hoog 13 voet, achter hoogh $17\frac{1}{2}$ voet. De koebrugh op de hals hoog $4\frac{1}{2}$ voet, en voor $4\frac{1}{2}$ voet, achter 5 voet. 't Verdek, op de hals, hoog $6\frac{1}{2}$ voet, voor $7\frac{1}{2}$ voet, achter $8\frac{1}{2}$ voet. De kajuit voor hoogh 7 voet, achter hoogh $7\frac{1}{2}$ voet, langh $22\frac{1}{2}$ voet. De hut voor hoogh 6 voet, achter $6\frac{1}{2}$ voet, langh 18 voet. 't Hutje voor hoogh $5\frac{1}{2}$ voet, achter 6 voet, lang 16 voet. 70. Voet van voren komt het groote ſpoor. $17\frac{1}{2}$ Voet van vooren 't focke ſpoor. $31\frac{1}{2}$ Voet van achteren 't bezaens ſpoor.

De grootſte Cherters van ſchepen, die hier nu ten oorloge worden bereit, zijn van 175 voet lang over ſteven, wijt 43 v.

Tot een Schip van oorlogh lang 150 *voet, wijt* 39 *voet, hol* 15 *voet, daer boven* $7\frac{1}{2}$ *voet*, heeftmen nodig, 6 gangen in 't vlak, $3\frac{1}{2}$ planck langh, te zamen 42 plancken. 5 Kimgangen geboeit, lang $4\frac{1}{2}$ planck, zijn 44 planken. 80 Buik-ſtucken, en 180 oplangen. 200 Stutten, en 180 ſitters. 12 Gangen voor wegers aen de balck-wegers, 4 langh, maeken t'zaem 96 plancken. 11 Banden, zoo voor als achter, 20 ſteeckers. 26 Stuinders, en 12 kattefpoors, 24 zitters. 4 Spiegel-knies, en 4 knies onder d'overloop. 28 Overloops balcken, en 56 knies. 4 Eycke gangen in d'overloop van 3 duims planken, t'zamen 40 plancken. 2 Breetbalckwaegers in 't ruim. 2 Banden voor in de boegh, en 31 verdecks-balcken, en 62 knies. 26 Half dek, en backbalken, en 52 knies. 150 Deelen tot het verdeck. 4 Gangen in 't huitdicht, $4\frac{1}{2}$ lanck, zijn 36 plancken. 2 Spant-bark-houten, daer de puttinghs inkomen. 2 Spant-bark-houten, onder de poorten. 1 Dicke vollingh, daer't Schip ingeſloten is. De bregang heeft 30 plancken. Noch is daer aen een volling, van drie duims plancken, 2 breet. 2 Spanthouten van 6 duim, en ſpant-vollinge 2 breet. 1 of 2 Rahouten met vollingen, en zetgangen. 6 Tonne teer, 5 tonne pick, en 400 bos werk.

Aen een Pynas Schip, langh 140 *voet, wijt* 35 *voet, hol* $14\frac{1}{2}$ *voet, daer boven* $7\frac{1}{4}$ *voet*, maecktmen gemeinlijk

6 Vlack-gangen gangh 4½, t'zamen 54 plancken. 5 Kimgangen, en 4 huidt-dichtgangen, zijn 9 gangen, t'zaem 90 plancken. 70 Buikstukken, zoo klein als groot, 160 zitters. 170 Oplangen. 2 Balck-waegers onder elkandere. 25 Balcken en 50 knies. 8 Banden voor in de boegh, achter 4, te zaemen 12: 20 steeckers. 8 Knies aen de spiegel. 180 Stutten. 26 Verdeck-balcken. 52 Knies. 2 Spant-houten, en een volling: een zergangh: twee katte-spooren by de mast: 4 zitters. 180 Stuck overloops deelen. 25 Half deck-balcken, en 50 knies. 180 stuck Verdeks deelen. 180 Twee duims deelen tot boven werk.

Een Pynas Schip, lang over steven 150 voet, wijt 38 voet, hol in 't ruim 14½ voet, daer boven 7½ voet.

Heeft in 't vlak 7 gangen, ieder lang 4½ plank, zijn 63 plancken. 4 Kimgangen, 5 langh, zijn 40 plancken. 90 Buick-stucken, zoo klein als groot. 200 Oplangen. 220 Stutten. 3 Kimwegers gangen, van 5 duims planken. Voorwegers tot de kimmen en aen de balk-wegers, 13 gangen, 5 lang, zijn te zamen 130 planken. 200 Zitters. 11 Banden, zoo achter als voor, en 22 steeckers. 30 Stuinders, 15 katte-spooren, 30 zitters. 30 Overloops planken, en 60 knies. 3 Gangen eike planken, in den overloop, te zaem 34 plancken. 16 Gang-deelen, ieder 8 deel lang, zijn 128 deelen. Voor bak en kim-wegers onder 't verdek 20 planken. Voor-wegers onder 't verdek 36 planken. 4 Banden voor in de boeg. 34 Verdeks-balcken, en 68 knies. 26 Half deks-balcken, en 52 knies daer aen. 24 Breet deelen, ieder langh 8 deelen, zijn 192 deelen. 4 Gangen in 't huit dicht, 40 plancken. 2 Spant-bark-houten. Een dicke volling, daer 't schip ingeslooten is. De bregang, langh 5, breet 3, t'zaem 30 plancken. 5 Tonne teer, en 5 tonne pek, 400 bos werk. 2 Breet balck-weger.

Wanneer Schepen, hier te lande te maecken, aen werden besteet, is de besteder of koper gewoon den Bouwmeester en Verkooper, wetten voor te schrijven, en voorwaerden, waer nae het hem gevalt, dat het schip gemaekt werde: welcke wetten en voorschriften, met een uitheemsch woordt, *Certer* worden benaemt. Drie voorbeelden hier van stel ten toon, welk volgen.

Certer van een Schip, langh over steven 125 voeten, wijt binnen zijn huit dertigh voeten, hol in 't ruim op zijn uitwaeteringe twaelf voeten.

De stevens sullen vallen t'samen twee en twintigh voeten, ofte, voor achtien en een half, en achter drie en een half voeten, voor niet meerder dan den heckbalck, lang zijnde 20 voeten, breet en diep nae gelangh, en nae eysch van 't werck ten minsten vijftien, en sestien duimen, met een boven-net van zeven voeten aen boort. De overloop met het boven-net zullen recht doorloopen, van den eenen steven tot den anderen, met een lange stuer-plecht, daer bequaem vier stucken konnen staen, met twee poorten op het hek, in de kajuit, en twee achter uit, op datmen de stucken van de stuer-plecht op het heck en achter uit mach gebruicken. Noch zal het voorschrevene Schip moeten hebben een goede kiel, van twee stucken, goet, gaef en vierkant eicken hout, breedt, en dik twintig duimen. Het las van de kiel zal langh moeten zijn, negen voeten, en het lasch van de steven zeven voeten met een goet knie achter op de lasschen: en zal de steven lang in de winckel zijn twe en twintigh voeten, dik binnen de huit, sestien duimen. De buick-stucken zullen wezen in de midden elf duimen, enckelde houten voor en achter naer gelangh: de zitters negen duimen: de oplangen acht duimen, de stutten op het boeisel ses duim, mits boven te verkieren, en uit te breecken tot welgevallen van den Besteder: oock de buickstucken, zitters, oplangers wel te verscherven, ten minsten vijf voeten, wel meer maer niet minder. De plancken van het onderste boeizel zullen dik wezen tot het tweede barckhout vier duim, ofte drie van een voet, het cosWijn in 't ruim zal wezen van twee stucken, met een lange lasch, beslaende ten minsten drie houten in 't breet, zijnde twintigh duimen, diep negen duimen: de wegers van binnen goede Koningsberger planken, dicht op malkanderen gestreeken;

Vorders

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00208

Vorders zullen voor in de boegh leggen, zeven banden, met een goede focke ſpoor, en achter over het zoch vier banden met zitters, tot voor by de knies toe, aen de waringh twee knies, langhs het ſchip aen de ſpiegel. De ſpiegel zal ſtaen op elf en een halve voeten: de heck-balcken zal men met vier knies ſluiten, te weten, twee langhs 't ſchip, en twee op en neder: de heck-ſtander zal hebben aen ieder wulp een goede knie, langh van ſlagh, als mede goede balk-wegers, breet twee en een halve voet, dick vijf en een halve duim: de balcken in 't ruim veertien duimen breet, en diep vijftien duimen, van malkanderen leggende drie en een halve voet, mits tuſſchen ieder balck drie eicken ribben met een dwars ribbe, ofte carveel hout. Aen ieder ent van de balcken zal wezen een goet gewaſſen knie, langh van ſlagh, ſchietende naer de kimmen toe, en wederom ſlaende nae de balcken: aen ieder balck een goede ſteunder tot boven aen het boven-net uit de kimmen, een katte ſpoor en ſitter aen ieder ſteunder, een plaet op het kolzem, met banden, om de groote maſte ſpooren.

Het water-bort ofte lijf-hout zal tegens de ſteunders aen komen, en zal dick wezen ſes duimen, breet twintigh duimen, tuſſchen ieder ſteunder een goede klos om te drijven, als mede buiten en binnen een goede kimme plancke, dick vijf duim, op de watergangh een weger van vier en een halve duim. De wegers, tuſſchen het boven ent en die in de overloop, zullen wel glat geſchaeft zijn, dick naer eiſch. De balcken van het verdeck zullen dick zijn thien duim, en vierkant van malkanderen leggen, gelijck 't onder den overloop doet: de bovenſte balcken glat te ſchaven, en de kanten met een half rontje, midts tuſſchen ieder balck zullen leggen drie ribben, en een karveel hout, en een goet gewaſſen knie aen ieder ent van de balcken: onder den brede gangh zullen leggen twee barkhouten van dertien duim breet, zeven duim dik, aen ieder zijde met lange laſſchen, beſlaende vier ofte vijf houten. De bregangh te maecken drie en een vierendeel duims, ſchut-poorten tot believen van de Beſteders, zoo veel zy begeeren boven de breegang te leggen, twee barck-houten breet en wijt nae eiſch van 't werk, met een raa-hout en een half rontje glat geſchaeft. De watergangh van het verdeck zal wezen vier en een halve duim dick, breet na behooren, en aen boort een duim aengehouwen, mits een weger daer op gezet, van drie en een halve duim; een plank daer boven, zo hoog het eiſcht. Voorts alles wel geſchandekt, gebosbanckt, en de vertuiningh van goet dick droog wagenſchot, te vertuigen nae eiſch van 't werck.

Regelingen, en roch gangen van eicken hout, met drie breede ruſten aen ieder zijde, met alle de ſchooten, blocks, groote en focke bezaens, marſſe vals, en marſſe ſchooten, knechts, kruis-houten, bosbancken, en boſſen, tot benoegen van de Beſteder: de overloop te maecken van eycke plancken, dick $2\frac{1}{2}$ duim, de koebruch van goede balck-gezaeghde, ofte Pruyſſen deelen, dick twee en een vierendeels duims, ſpit af, van onderen glat geſchaeft, voor, onder en boven ſchaerſtocken, daer de ribben in leggen, nae eiſch van 't werk tuſſchen den overloop en de koebruch: twee banden aen de ſteven met een goede twil, daer de boegſpriet in komt te leggen. Desgelijx voor en achter de focke, groote, en bezaens maſt te leggen, een goede viſſcher, dick nae den eiſch van 't werck, met een goede ſpil, als mede een goede kruisbeting, wel bezorght, een voeringh daer op: mede aen ieder zijde twee kluizen en kluishouten, een goed galjoen, kranen en betingbalcken in 't galjoen: achter een galderie te maecken, met uitſtaende deuren, met goede kajuit en ſtuermans hutte, en alle de beſchotten in de kajuit te beſchieten; kaſſen, koyen, bancken, ſpintjens nae behooren, ſtuerplichten, hutten met de uitſtaende deuren, kromme ſtutten, beſchot van de ſtuer-plicht, en hutte ſchoorvry te maecken, oock de balcken in

de kajuit, ſtuerplecht en hutte glat geſchaeft, met een halfrantje aen het ſchot van de kajuit, twee winckel knies, kajuiten, ſtuerplecht en hutte met eicke wagers, en aen ieder balck een kneetje boven den overloop, zoo veel poorten te maecken als de Beſteders zal believen, met een ſchilt voor, met kromme ſtutten en ſchoot vry met hals-maſten en ſchilden. Noch zullen de aennemers leveren een goet eicken roer, pen en kolderſtok, mitsgaders hout tot de beelden, en het beeltwerk te bekoſtigen, als mede peck, teer, werck en mos, mitsgaders het Schip buiten en binnen wel te brauwen, deutelen, en bouten te klincken, voorts combuis, bottelerie, kotten en ſchippers kamer, zoden om de pomp, kruit en broot-kamer, en koien, altemael tot believen van de Beſteder; voorts het gene het werk vereiſt, dewijle men alles niet bedenken kan, zal de Aennemer maecken, mits dat daer niet gebreekt, om mede in Zee te gaen. Doch yzerwerck en ſpijckers zal den Beſteder ſelfs bekoſtigen, het Schip eens te verdrijven en te verdeutelen, het kielen tot koſten van den Beſteder, alles Amſterdammer voeten en duimen.

Beſteck en Voorwaerden van Schepen, 130 voeten lang, 34 wijt, 13½ hol, en 7½ daer boven, zoo men die beſteet.

De kiel zal langh wezen, tuſſchen de laſſchen van de ſtevens, vijf en negentigh voeten, elf duim voor de voet: voor diep negentien duim, in de middewegen vierkant, dick een en twintigh duim, aen de heilingh diep vijftien duim, van twee ofte drie ſtucken goet gaef Wezels hout: het laſch lang thien voeten wel gebout, langh over ſteven hondert dertigh voeten.

2. De voor-ſteven dick vijfthien duim, boven breet acht ofte negen en twintigh duim, onder nae den eiſch, langh met de bocht om te meten twee en dertigh, ofte twee en dertigh voeten en een half, zal bocht hebben aen beide de binnen kanten, zes voeten, en vallen vier en twintig voeten, ofte nae goetvinden van den Beſteder.

3. De achter-ſteven zal dick zijn, zeventien duim, uit de onder kant van de kiel, langh twee en twintigh ofte drie en twintig voeten, achtien duim bocht, zeven voet ſtreeck, en vallens elf voeten, ofte na goet-duncken als vooren.

4. De ſpiegel op derthien voeten hooghte te maecken, de heck-balck dick vijftien duim, breet twintigh duim, langh twintig ofte een en twintigh voeten. De ranzoen-houten zullen dick zijn negen duim, breet twee en twintig duim, van goede gave en bequaeme krommers gemaekt, met een goede gave ſtercke broeckwrange en wel gebout.

5. De wrangen van de ſpiegel zullen van den anderen leggen negen duim, op ieder einde met een goet gave gewaſſen knie geſlooten, op ieder einde van de heck-balk van gelijcken, met een goet gaef gewaſſen knie geſlooten, en dubbelt gebouwt, met twee goede ſlapers ofte ſpiegel-ſpooren, onder den overloop tegen de ſpiegel aen te leggen.

6. Van 't achter-ſpant af te maeken met gewaſſen wille, tot de kiel van de ſpiegel toe, noch te ſtellen een goede gewaſſen knie, op de kiel met een haeck aen de achter-ſteven gemaekt, hebbende ſlag op ieder einde, zes voeten.

7. Dit Schip zal wijt wezen, dertien voeten en een half, hol vier en dertigh voeten en een half, wijt zes en twintigh voeten.

8. De zant-ſtrook dick vier duim, breet twee ofte vier en twintigh duim, het inhout in de vloer diep elf duim, in de kimme thien duim, en hooger negen duim, in den overloop zeven duim en een halve, voorts nae den eiſch van 't werk, breet negen ofte negen en een halve duim: zal van den anderen leggen in de vloer acht duim, en verſchieten vier of vijf voeten en een half, wel meer maer niet minder: de vloer-wrangen te maecken van enckelt, geen gezaegde plaeten, zoo verre achter en voor als het mogelijk is.

9. Het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00210

9. Het zaeg-hout langh naer den eiſch, van twe gave ſtucken gemaekt, dick tien duim, breet drie en twintig duim.

10. De huit zal dick wezen vier duim, de wegers zoo dik als de huit, ofte drie duim, naer believen van de Beſteders: welverſtaende dattet vlak met de kimmegangh van Lubeckze en Koninghsberger planken zal moeten werden gemaekt.

11. De kimmewegers aen elcke zy dick vijf duim, breet achtien duim, achter ront afgehouwen, naer de houten noch een weger, en boven dicht aengeſtreecken, dick drie en een half duim, breet achtien duim.

12. De bantwegers zullen dik zijn zes duim, breet vier en twintig duim, de voorſtucken van de bantwegers uit krommers gezaegt. Onder de overloop vier banden met een focke ſpoor, en boven den overloop drie banden, elcken bandt na den eiſch van 't werk, lang van ſlagh veertien voeten, breet feſtien duim, dick naer den eiſch van 't werck.

13. De balcken onder den overloop, breet in 't vierkant vijftien duim, zullen van den anderen leggen vier voeten, tuſſchen de balcken vier goede eicke ribben, en aen elke zijde een kruis-ribbe van vooren tot achteren, aen de balcken, op elck einde met een goede gewaſſen knie geſlooten, met haecken aen de balcken vaſt, op elck balck gemaeckt hebbende ſlagh van vijf voeten, en de onder einde loopende tot de kimme toe. De knies dik acht of negen duim.

14. De ſchaerſtocken dik ſes duim, breet veertien duim.

15. In dit ſchip te zetten aen de onderſte balke van vooren tot achteren een ſteunder, loopende van de kimme tot aen 't bovenet toe, dick tien duim, breet veertien duim, aen ieder, ſpant ſteunders te maeken, kruishouten, zitters wel dicht gevoegt, en met bouts wel door malkanderen, zullen verſcherven vier en een halve voet, alles met behoorlijke katte-ſpooren, naer vereiſch van 't werk, geſlooten met ſpliſſen en weyen.

16. De gangh-boorden dik zes duim, blijven van hout breet zes en twintigh duim boven den overloop, het bovenet dicht toe te wegeren met plancken twee en een half duim dick, ofte naer believen van de Beſteder.

17. Den overloop dicht te maecken met eicke planken, dik drie duim, Danſicker ofte Simtmer planken, die goet en gaef zijn, zonder ſtrijpen, zes en twintigh poorten op den overloop te maeken.

18. De balcken van 't bovenet te maeken op ſeven voeten uit den overloop, diep negen duim, breet tien duim; aen elke einde met goede gewaſſen knies geſlooten met haecken aen de balcken: zullen van den anderen leggen vier voeten, op het bovenet moet het Schip wijt wezen acht en twintigh voet, de ſtutten moeten boven het bovenet wat verkeeren, om boven een ruim ſchip te hebben, dat het ſchut ofte ſtucken vry mogen inloopen van de boot, twee en twintigh poorten op 't bovenet, vier in de hut, en vier ronde voor de hut.

19. Op het bovenet te leggen een gangboort, van vooren tot in de kajuit toe, dick vijf en een half duim uitgehouwen, breet twintigh duim, daer op een weger te zetten, dick twee en een half duim blijvens hout, breet negentien duim, daermen op ſchandecken zal.

20. De ſchaer-ſtocken op 't boevenet, dik vijf duim, uitgehouwen een duim, breet vijftien duim: tuſſchen elke boevenets balk te leggen vijf eike grieten, en van boort af dicht te maken met gave balk-deelen, dick twee duim, het ſpint en blauw wel afgehouwen.

21. Tuſſchen de ſchaer-ſtocken te maeken een bovenet van eicke grieten, en te latten van achteren tot vooren, naer behooren met wagenſchotte latten.

22. Boven op 't laegſte van 't ſchip, voor de groote maſt te maeken, vier en een half voet voorſcheen, met een verdek tot de groote maſt, en een bequaeme ſchans voor.

23. Noch te ſtellen in 't midden

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00211

van 't ſchip looze ſtutten door de bosbank, om haer halsmaſten aen te ſluiten, ook voor en achter van gelijcken ſtutten, om ſchaerkleen aen te hangen.

24. Noch te maeken een bequaeme kajuit: de balken zullen dick zijn ſes duim en een half, in 't vierkant, van den anderen leggen achtien duim, met een goede gave gewaſſe knie aen de balcken met haecken gemaekt, boven gedekt met balkdeelen: het ſpint en blauw wel afgehouwen, dick twee duim.

25. Noch te maeken een beſchot voor de kajuit, op de ſtier-plecht.

26. Noch binnen de kajuit te wegeren met goede bequame Hamburger plancken, glat geſchaeft om op te ſchilderen.

27. Achter op het ſchip te maecken een ſtiermans hut, met koyen, alles nae behooren, den ingangh met een ronde boogh.

28. Twee ingangen met ronde bogen te maeken, om van 't boevenet in de kajuit te gaen.

29. De huit van 't Schip zal dick wezen als boven gezeght is, van de Sandtſtreeck af tot het onderſte barkhout toe, en voorts tot het rehout tot drie duim, van goede gaeve planken, op elke haek van de planken van de huit een bout van Danſicker of Smitmer planken.

30. Van 't onderſte barkhout af tot de kimme toe, te maeken de gangen, niet breder als vijftien of ſeſtien duim, ieder gangh met drie nagels op ieder hout genagelt, en in 't vlak van gelijke drie nagels, en elken haek van de planken langh te maeken vier voet en een half, wel langer maer niet korter.

31. Noch vier ſpant bark-houten met een rehout, waer van het onderſte dik wezen zal ſeven duim, breet veertien duim, het tweede van gelijke dikte en breete, het derde dik zes duim, breet dertien duim, het vierde van gelijke dikte en breete als het derde, het rehout vijf en een half duim, breet negen en een half duim.

32. Boven op het rehout te zetten een drooge plank, dick twee duim, met een ſponge uitgehouwen, om de fortuinen daer in te maeken van 't wagenſchot, 't wagenſchot van de fortuinen zal dik wezen een duim, en voor en achter zoo hoog te fortuinen als de binnekanten zullen vereiſchen.

33. Alle de lijſten buiten aen 't ſchip te maeken met half ronde.

34. Noch te maeken een bequaem Gallioen, met een vierkante Galderye achter geſneden, nae beſteders believen.

35. Een bequaem roer, kruis-betingh, langh tot beneden toe, in de wegers gelaten, met een ſpille daer toe met vijf gaten, voorts kruishouten, ſchoote-blocks, klampen, groote en kleine knechten, alles naer behooren, en den eiſch van 't werck.

36. Luicken te maeken zoo onder als boven op den overloop, na den eiſch van 't werk.

37. Dit ſchip te naegelen met binnelantſche nagelen, die goet en bequaem zijn, op geen ſtoof gedroogt, en het ſchip met twee werken wel gedreven, en te pluggen en te arken na behooren.

38. De viſſingen van de maſten zullen dik zijn acht duim, en breet nae den eiſch, van goet gaef geſlooten hout gemaekt met de kranen.

39. Sullen ook gehouden zijn alle de ſteunders, zitters, kruis-houten en knies door elke gangh een bout te ſmijten, en wel te ſluiten.

40. Noch te maken alle de ruſten, klampen van luiken, bosbanken, en alles te maeken zoo 't Schip in Zee varen moet, alle de ſchermen pilaeren te ſtellen met de voorſcheren van 't Galjoen.

41. Onder den overloop te maeken alle de beſchotten en koyen dat 'er onder den overloop gemaekt moet wezen, te weten, het vergat, het kabelgat, de kombuis, de bottelerye, de Schippers kamer, de hoogbootsmans kamer, de broot-kamer, de kruit-kamer, de zeil-kamer, alle deze kamers te maeken nae behooren, zoo 't Schip in Zee vaeren moet, ofte totte Beſteders believen, met het beſchieten van de kajuit.

42. De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00212

42. De Schepen van buiten noch eens te verdrijven, en te calefaten, en de nagels noch eens te verpluggen, en de ſcheuren van de planken wel te verſien, om met een dicht ſchip te mogen in zee gaen.

43. Ook de Schepen te pecken, en te teeren nae behooren.

44. En of in dit beſtek eenige dingen waeren vergeten, en nochtans in 't Schip nodig gemaekt moeſte wezen, dat zal den aennemer gehouden zijn te maeken, en te leveren, zonder eenigh buiten werk te mogen eiſſchen, ofte genieten.

45. De voorſchrevene Schepen zullen op ſtapel werden geſtelt ter bequaemer plaetſe, om van dagh tot dagh volkome toeſicht op 't werck te mogen nemen, ofte te doen nemen onderlingh: of alles werdt gemaekt en gedaen volgens beſtek, en zoo 't behoort.

46. De Meeſters, die 't werk zullen komen aen te nemen, zullen gehouden zijn 't zelve werck ſelfs te voltrecken, zonder 't zelve in 't gheheel ofte ten deele aen andere over te doen, ofte eenige hoop werk aen de knechts te mogen beſteden.

47. Het bedongen loon van 't Schip zal werden betaelt in drie payen ofte termijnen, te weten, het eerſte derde part by 't oprechten van de ſteven, het tweede derde part, zoo wanneer het ſchip zal wezen gebracht in 't water, en het leſte derde part, wanneer 't ſchip zal wezen t'eenemael getimmert, opgenomen, en de leverantie zal konnen geſchieden.

48. De Aennemers zullen ook gehouden wezen tot voldoeningh van de Beſteders, te ſtellen genoegzaeme borgen tot voltreckinge van 't werck, en naekomen der voorwaerden.

49. De Aennemers zullen de klampſpijckers ſelfs moeten toedoen, zonder daer af iets te mogen eiſſchen, en al het yzerwerk, by de beſteders te leveren, moeten verwerken.

Certer om een Fregat te maeken, langh over ſteven 130 *voet, wijt* 32, *buiten zijn huit; hol* 13½ *voet op zijn uitwaeteringh.*

Met een bovenet doorgaens op 7 voet aenboord, het vlack tot de meeſters bevel, de ſtuer-pleght en kajuit hoogh aen boort 6 voeten, al t'zamen Amſterdammer voeten, de kiel van twee ſtucken, zooze te bekomen zijn, anders van 3 ſtucken, 20 duim vierkant, de laſſen 10 voet, de ſteven dick 16 duim, de voor-ſteven in de winckel 23 a 24 voeten, d'achter-ſteven langh 22¼ voeten, met een goede knie op de kiel, 't vallen 21 a 22 voeten, 't heck van de ſpiegel wijt 22 voet, de heck-ſtucken naer den eiſch, boven haer wijte, ſchoone ſwaere rantzoenhouten, ten minſten dick 9 duim, drie worpen met een broeckſtuck, de huit van goede Koninghs-berger plancken, dick 4 duim, een tingel aen de kielgang, voor de loch-gaeten, de buick-ſtucken op de kiel 11 duim, de zitters 10 duim, de oplangers op het boeizel 8½ duim, en op den ſcheergangh 7 duim, op de ſtutten mede 7 duim, boven naer den eiſch, de buick-ſtucken, zitters en oplangers wel te verſcherven 4 a 5 voeten ten minſten, maer wel meer; de planken van het boeizel van de kiel af tot het onderſte barkhout 4 duim, Koningsberger ofte Statijnſche plancken, geen Rijgze plancken aen het geheele Schip te mogen brengen, het kolſwijn breet 2½ voet 9 duim, de vulling, daer 't Schip ingeſloten wort 5 duim, aen wederzijden van de groote maſt een katte ſpoor, met zitters en ſtuinders: de wagers zullen gaen van 't kolſwijn tot het boeizel toe, de plancken van 3½ duim ten minſten, al t'zaemen dicht aen malkanderen gevoegt, dat menze drijven kan, voor in de boeg, onder den overloop 7 banden, tot elcken bant 2 zitters, en een goet focke ſpoor, met noch een band aen de ſpeenen, zitters, en twee knies langhs Scheeps, aen de ſpiegel, 2 goede knies, by ieder worp, op de heckbalck 2 goede winckel knies, twee balck-wegers onder malkanderen, ieder 6 duim dick, de bovenſte breet 2 voet, d'onderſte 1½ voet, de overloops balcken in 't ruim 15 duim vierkant, en 7 duim bocht, geen Bremer balken te gebruiken, van malkanderen geleit 3½ voet, tuſſchen elcken balck 3 ribben, met een karveel hout daer onder, voorts aen elcken balck 2 knies, langh van 't ſlagh tot aen de kimmegang toe,

toe, de nebben aen de balcken 4 voet, om d'andere balcken een ſtuinder, ſtreckende van de kimmen tot boven aen de bovenſte balcken toe, dick 9 duim, breet naer den eiſch, en goede kloſſen tuſſchen de ſtuinders, om d'andere balck een katteſpoor, met twee zitters, het lijf-hout aen de ſtuinders, en tegen de kloſſen dick 6 duim, breet 20 duim, tuſſchen beide d'overloops te wageren, met plancken van 3 duim: de twee gangen, op de kloſſen neer, dik 4 duim, breet 1½ voet: de bovenets balcken 11 duim, diep 12 duim, breet van malkanderen 3½ voet, breet 9 duim, recht boven d'onderſte overloops balcken, zulcks datze beide aen de ſtuinders geſloten konnen worden: aen elcke bovenets balk 2 goede knies, van gewoſſen hout, in elcken park 3 ribben eicken hout, met een karveel hout, voor in de boeg 2 goede banden, een boven en een onder de kluizen: een goet twil op de ſteven, om de boegſpriet daer in te leggen, een kruis-betingh met zijn voeringh knies, en ſpenen, met een waterboord: de viſſers voor en achter met zoo veel luicken op den overloop naer den eiſch: den overloop geſtreecken met eicken plancken van 3 duim: het ſpint wel afgehouwen: een goede ſpil met vier gaten beneden en een boven, pallen en wind-bomen: het tweede lijf-hout dick 4 duim, breet 20 d. den bovenſten overloop van gezaeghde ofte Pruiſſe deelen, dick 2 duim: 't ſpint al t'zaemen wel afgehouwen, doorgaens met traly werk, naer de beſteders believen: voor een ſchilt, achter een betingsbalck met 2 knies: een goet galjoen met kranen en druckers, alle haer knies, voorts de groote knecht, aen de focke knecht, vier marſſe ſchooten, en twee marſſevalle knechts, de wagers op het bovenſte lijf-hout, d'onderſte van 3½ d. d'bovenſte 3 duim: de bark-houten onder de poorten dick 8 duim, breet 14 duim: de vullingh tuſſchen beide bark-houten, daer de poorten komen 4 duim, de reſt 3½ duim, boven de poorten 2, ſpant-barckhouten, d'eene dik 6 duim, breet 12 duim, de tweede dik 5½ duim, breet 11 duim, met lange haecken al t'zaemen van 4 voet: noch een goet raa-hout dick 5 duim, breet 10 duim, 't raa-hout zoo hoogh geleit, dat daer ſchut-poorten onder deur konnen komen, van achteren tot voren: de breede gangh van de poorten zijn plancken van 3 duim, boven na advenant: een goede zetgang op het raa-hout, de vertuining van Koninghs-berger wagenſchot, 5 quartier dik, achter om hoog een goet hackebort, met 2 ſwaere gillingh-houten. Op zy de galderye te maecken tot believen, 't hout tot alle het beeltwerk, en 't waepen van ſwaere greene balken: voorts een bequaeme hut, de plancken van de ſtuer-plecht en kajuit als boven: de hut 2 duim dick, 't ſpint wel afgehouden, een boog boven de ſtuer-plegt als boven de hut, 2 duim dick. Voorts twee kruis-houten, ſchoote-blox, hals-houten, bos-banken, alles na behooren: van gelijcken een roer, een roer-pen, luy-wagen, en kolder-ſtock, met zoo veel poorten en ſchiet-gaeten, onder en boven, tot beſteders believen: de kajuit als de hut te maecken, en te beſchieten: de hut in 't voor kaſteel rontsom ſcheutvry voor een musquet te maecken, met een half deel tot de groote maſt, en voor een back: op de ſtuerplecht 2 winckel knies, met wentel-trappen in de kajuit, en op de ſtuerplecht, mitsgaders rechte trappen aen de verdeks en de overloops, daerze nodigh zijn. In de kajuit, koyen, threzooren, wijn-kelders, banken, klein en groot, 't werk dat in 't Schip gedreven wort, pik, teer, eens wel afgebrant en gedeutelt, van onder tot boven, van binnen en buiten. 't Voorſchreven ſchip te maeken alles van goet gaef hout, het Schip te nagelen tot het barkhout, onder de poorten met goede nagels geboort, met een avegaer van 1¼ duim, en voorts ſpijckeren.

In 't ruim als de Schepen van Oorlogh.

Broot-kamers achter in de piek, met Noordze deelen: een kruid-kamer tot beſteders believen: een zoode om daer in te konnen komen, als de zoode om de pompen, een kombuis. Een gort-bak in 't ruim, dwers ſcheeps, een bottelerye, een kabel ruim voor in de boeg, een ſchippers en hoogh-bootsmans kamer: en voorts alles gemaekt met koien, niet uitgezondert: in de konſtapels ka-

mer

mer 2 Kribben, en 2 in de hut, diemen verzetten kan, met koyen tot beſteders believen.

Dit voorſchrevene Schip met al zijn yzerwerk, dat hier na volgt, moet volkomen afgelevert worden, en getimmert, oock gebraut, gedeutelt. En of yets vergeten waer, 't zy klein ofte groot, niet uitgezondert: d'aennemers zullen gehouden wezen al t'zamen te maecken, en dat zoodanig, tot in Zee gaens toe, als een goet Schip toe behoort.

Willen geen koſten dragen, behalven 't beelt-ſnijden, ſchilderen, en 't metzelen van kombuis.

De laſſen in de kiel, elk met 10 bouts geldoncken in de ſtevens, en knies op de ſtevens, na den eiſch van 't werck, 2 bouts in 't heck aen de achter ſteven, ieder worp een bout, het broeck-ſtuck na den eiſch gebout, voorts een af-haek der plancken, van de kiel af, tot het onderſte barckhout toe, met een bout, al t'zamen geboort met een avegaer van een duim, in de nebbe van de knies 4 of 5 bouts, aen 't roer 6 haecks, op den overloop boven elcken poort, een ringbout: om het ſtuck te vertuyen, de knies aen 't heck hebben elck 24 bouts aen de zijde, elcken hout een bout, in de nebbe van de knies ten minſten 4 of 5 bouts, voorts van de kiel af tot den overloop toe, zoo alle banden, zitters, katte-ſpooren, ſtuinders, als knies elk gangh een bout, geen plancken over te ſlaen in 't kolſwijn, elck hout een bout, in de nebben van de knies ten minſten 4 of 5 bouts, als in 't lijf-hout, voorts alle de haeken in de bark-houten, elk hout 1 bout, de bovenets knies elcke gang een bout, dit al t'zaemen met een duims avegaers geboort: voorts tot de nebben van de bovenets knies drie of vier bouts, tuſſchen elcken balck 2 lijfhouten, door de balcken 2 bouts boven den overloop; in de lijf-houten van 't bovenet elck balck een bout, de kruis-betingh met zijn knies, als twil aen de ſteven, 't Galjoen met zijn knies wel af-gebouwt, als de ſpil en knechts. Dit wederom geboort met een avegaer van drie quart duims, in 't rond, voorts alle de ſchut-poorten met zwaere henghzelen, en twee duimen geklöncken, met een boutjen voor de poorten, de duimen van binnen wel geſloten: voorts aen de zijden van elcke poort, zoo boven als onder, twee ringh-bouts, en twee haeck-bouts, van buiten wel geſloten. Noch reeps als ring-bouts op den overloop voor alle poorten, om de ſtucken te vertuyen, ringh-bouts voor de boot. Voorts 5 ſtellen, 6 haeks, voor 't roer met 2 banden en ſcheenen, een beugel over de boegh-ſpriet geſloten, voorts alle de puttinghs bouts: 2 ofte 3 beugels over eenige luicken en poorten, het yzerwerk tot de kombuis, de ſpil boven en onder, 't geen vergeten mach zijn, want men 't zelve al niet kan ſtellen, volkomen te leveren: voorts alle de ſpijckers klein en groot, die tot het Schip van nooden zijn, ook alle de hengzelen, tot alle de deuren, klinken, ſloten, alle de bouts in 't ruim, als den overloop, zoo in banden, katte-ſpooren, zitters, knies, al t'zamen met ringen geklonken.

Doch om noch naeder den toeſtant dezer Scheeps-bouw te kennen: Volgen hier eenige Certers van Schepen, gemaekt by Mr. Dirk Raven, vermaert Scheeps-bouwmeeſter tot Amſterdam.

Een Schip genaemt Deventer, Anno 1627 den 11 December.

Langh 112 voeten, wijt binnen zijn huit 26 voet, hol op zijn uitwaeteren 11 en $\frac{1}{2}$ voet. Een bovenet daer boven hoogh aen boort 6 en $\frac{1}{2}$ voet. De voorſteven hoogh in de winckel $17\frac{1}{4}$ voet, heeft bocht 5 voet, valt 21 voet, dick 12 duim, aen de voorkant dik 7 duim. De achter-ſteven hoogh in de winckel 19 voet: valt (maer 't is een half voet te veel) 5 en $\frac{1}{2}$ voet, dick 12 duim, aen de achter kant 7 duim, onder breet 6 voet. De ſpiegel ſtaet van de boven kant van de kiel hoogh in de winckel 10 voet, het heck van de ſpiegel is langh 15 voet 3 quaert. De kiel is dick in 't vierkant 15 duim. De heck-ſtutten ſtaen boven het heck 22 voet, en daer ſtaenze wijt 8 voet. Het vlak is wijt 17 voet, hol geboeit 5 voet, en daer iſt boeizel wijt 24 voet, dan hangen de zijden uit 14 duim. Het bark-hout is voor op gezet $1\frac{1}{2}$ voet, achter opgezet 9 voet.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00215

Een Schip genaemt Campen, Anno 1628, den 7 Maert.

Langh 112 voet, wijt 26½ voet, hol op zijn uitwaeteren 11 voet ¼, het vlak is wijt 17 voet, rijst 15 duim, hol geboeit 5 voet ¼, en daer ist wijt 24½ voet, het bark-hout is voor opgezet 1½ voet, achter 9 voet, de voor-steven hoogh 18½ v. valt 20 voet, heeft bocht 4½ voet, dick 12 duim, de achter-steven hoogh 20 voet, valt 5 voet, dick 12 duim, de achter kant dick 7 duim, het heck van de spiegel langh 16 voet, de heck-stutten langh 21 voet, daer zijnze wijt 8 voet 4 duim, de spiegel staet van de kiel hoog 10 voet ½, de kiel is diep 14 duim, breet 16 duim, het bovenet hoogh aen boort 6 voet en ½, de konstapels kamer is langh tot het schot toe van 't wulf af, 20 voet, het galjoen is lang by de onderste uitlegger aen de boven kant 20 voet, de leeuw is langh 6 voet, de kam is diep 20 duim.

Een Schip genaemt Swol, Anno 1628 den 20 Junij.

Langh 115 voet, wijt 27 voet, hol op zijn uitwaeteren 12 voet, het bovenet hoogh aen boort 6 voet ½, de voorsteven hoogh in de winckel 18 voet en ½, de achter-steven hoogh in de winckel 21 voet en ¼, de spiegel hoogh van de kiel 11 voet, het hek is lang 16 voet.

Een Schip genaemt Over-yssel, Anno 1628 den 2 September.

Langh 120 voeten, wijt binnen zijn huit 27 en ¼, of 28 voet, hol op zijn uitwaeteren 12 en ¼, of ½ voet, het bovenet aen boort hoogh 6 voet en ½, de achter-steven hoog in de winckel 21 en ½ voet, valt 4 of 5 voet, de voor-steven hoogh 18 en ½, of 21 voet, valt 17 voet, de spiegel staet hoogh 11 voet, het hek is langh 16 voet, of 16 voet en 8 duim, het vlack is wijt 17 en ½ voet, of 18 voet, hol geboeit 5 voet en ¼, de buik-stucken dik 9 duim, op het boeizel 7 duim, op de scheergang 5½ duim, de balcken zijn in 't vierkant dick 12 duim, het bark-hout onder de poorten breet 12 duim, het onderste bark-hout van gelijcken breete, beide dick 6 duim, het galjoen is lang, te meeten aen de bovenste kant van de onderste legger 20 voet, de leeuw is langh 6½ voet.

Een Schip gemaekt, genaemt Prins Wilhelm, Anno 1630 den 20 Januarius.

Langh 157 voeten, wijt 37 voet, hol onder zijn eerste overloop, naementlijk de koebrug 13 voet, daer boven, zijnde de schut overloop 5 voet en ½, het boevenet daer boven aen boort 7 voet ½, De kamer hoogh 8 voet ½, lang 26 voet. De voor-steven in de winckel 28 voet, valt 27 en ½ voet, heeft bocht van 't een eint tot het ander 6 voet, langh by de bocht om te meeten 45 voeten, dick 17 duim, aen de voorkant 12 duim. De achter steven hoogh 28 voet, valt 5½ voet, dick 17 duim, aen de achter kant 11 duim, breet naer behooren. Het heck is langh 22 voet. De spiegel staet op, van de kiel af 15 voet, de kiel is breet 23 duim, diep 20 duim. De bosschen lang 9 voet. De heck-stutten staen boven het heck hoogh 29 voet, boven wijt van malkanderen 12 voet. Het vlak is wijt 24 voet, rijst 9 duim, hol geboeit 5 voeten en 4 duim, daer ist wijt 33 voet. De oplangen hangen over de nagel 2 voet. De buick-stucken diep 13 duim, op het boeizel 10 duim, op de scheergangh 9 duim, boven dick 5 en ½ duim. De balk-waegers dick 6 duim, de balcken in 't vierkant dick 15 duim, leggen van den ander 4 voet, dick 4 en ½ duim, voor opgezet 3 voet, achter 1 voet ¾. De groote mast staet 3 en ½ voet, achter de midden van de onderste overloop. De bovenets balcken diep 11 duim en ½. De lijf-houten op de onderste overloop dick 5 en ½ duim, op de schut overloop dik 6 en ½ d. 5 Banden in 't zog achter, en zitters. Voor in de boegh, tot de overloop toe, 9 banden. Het kolzem dick 12 duim, breet 3 voet. Om de tweede balck een stuinder, 3 Spant barck-houten onder de poorten, dick 8 duim, breet 14 duim. De onderste vulling breet 26 duim, de tweede 24 duim.

Een Jacht gemaekt, genaemt de Brack, Anno 1631 den 10 November.

Langh over steven 91 en ½ voet, wijt bin-

binnen zijn huit 21 voet, hol op zijn uitwaeteren 8 en ½ voet. Een bovenet daer boven hoogh aen boort 5 en ½ voet. De achter-ſteven hoogh 13 en ½ voet, dick 10 duim, achter dick 5 en ½ duim, of 6 duim, valt 3 voet. Het hek is lang 12 voet, heeft bocht een voet, diep 10 duim. De ſpiegel ſtaet op, van de kiel 7 voet. De voor-ſteven hoogh in de winckel 13 voet, valt 17 voet. Het vlack is wijt 14 voet, rijſt 10 duim, hol geboeit 4 voet, is daer wijt het boeizel 19 voet. De buick-ſtucken dik 6 duim. Op het boeizel 5 duim. Op de ſcheergangh 4 en ½ duim. De huit van Hamburger plancken. De kiel is diep 12 duim, en breet 14 duim op het vlack.

Een Jacht gemaeckt, genaemt de Nachtegael, Anno 1632 den 20 November.

Lang over ſteven 65 voet, wijt binnen de huit 14 voet en ½, hol op zijn uitwaeteren 6 voet. De voor-ſteven hoog 11 voet, valt 8 en ½ voet. De achter-ſteven hoogh 10 en ½ voet, valt 2 voet. De ſpiegel ſtaet op 4 en ½ voet. Het hek is langh 9 voet. Het vlack is wijt 10 en ½ voet, het rijſt 3 en ½ duim, achter opgezet 4 voet, voor 2 voet en ¼ voet. De buik-ſtucken zijn dick 4 en ½ duim: van den anderen leggen zy 8 duim. De heck-ſtutten boven 't heck ſtaen hoogh 8 voet. De overloop is achter neer geleit 16 voet, van achteren te meten 1 voet, daer een deck boven hoogh aen boort 4 voet 3 quart. Het galjoen is langh aen de boven kant van de onderſte legger 10 voet. De kam breet 6 duim. De leeuw is langh 3 en ½ voet, op de hals-voorſcheen 3 voet Het groote luick lang 5 voet en ½, breet 3 en ½ voet. De winder dick 12 duim, de ſtanders van den ander 1 en ½ voet, de hoofden van het wintaes langh 1 voet.

Een Jacht gemaekt, genaemt de Kemphaen, Anno 1633 den 9 Junij.

Langh 73 voet, wijt 16 en ½ voet ſtijf, hol op zijn uitwaeteren 7 voet. De kiel is diep 7 duim, breet 8 duim. De achter-ſteven hoogh 11 en ½ voet, valt 2 en ½ voet. De voor-ſteven hoogh 13 voet en ½, valt 13 voet, dick 7 en ½ duim. Het heck is langh 10 en ½ voet. De ſpiegel ſtaet op 5 voet en ¼ De buick ſtucken diep 5 duim, van den anderen 7 of 8 duim. De balcken diep 5 duim, van den ander 3 en ½ voet. Het groote luick langh 5 voet, wijt 3 en ½ voet. De groote maſt ſtaet 3 voet achter de midden van de overloop: de overloop achter neder geleit op 18 voet, van achteren 12 duim, voor op gezet 2 en ½ voet, achter 5 voet, het vlack is wijt 11 voet ¾.

Een Jacht gemaekt, genaemt Haentje, Anno 1635 den 25 Junij.

Langh 60 en ½ voet, wijt 14 voet, hol op zijn uitwaeteren 6 voet. De kiel is diep ¾ voets, lang 49 voet. De voor-ſteven hoogh 11 en ½ voet De achter-ſteven hoogh 10 voet. De ſpiegel ſtaet op van de kiel 4 ½ voet Het heck is lang 9 voet, achter opgezet 4 voet, voor 2 ½ voet De buick ſtucken dick 4 en ½ duim, van den anderen 8 duim De overloop treed achter een voet neer, op de langte van 17 voet van achteren.

Een Jacht gemaekt, Anno 1637 den 8 December.

Langh 66 voet, wijt 19 voet, hol als boven 6 voet 2 duim. De voor-ſteven hoogh 12 voet, valt 10 voet. De kiel is diep 8 duim, breet 12 duim. De voor-ſteven dick 9 duim, aen de voor-kant 6 duim, onder breet 2 ½ voet, boven breet 2 voet en ¼. De achter-ſteven hoogh 9 voet en ¼, valt 2 voet en ¼. Het heck is langh 11 voet. De ſpiegel ſtaet op 4 voet. Het vlack is wijt 16 voet, rijſt 1 en ½ duim. De buickſtucken diep 6 duim, op de ſcheer-gangh 4 duim, voor opgezet 3 en ¼ voet, achter 4 voet.

Een Schip gemaekt, genaemt Mauritius, Anno 1637 den 20 Junij.

Lang in't ruim 128 voet, wijt 28 voet, hol op ſijn uitwaeteren 13 voet. Daer boven een bovenet, hoogh 6 voet en ¼. Voor een back langh 30 voet, hoogh 4 en ¼ voet. Achter een lange ſtuer-plegt.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00217

De voor-ſteven hoog 25 voet, valt 20 voet, dik 14½ duim, heeft bocht aen't kinneback toe 4 en ½ voet, is by de bocht om langh 38 voet, onder breet 4 voet, boven breet 2 en ½ voet. De achter-ſteven hoog 23 voet, valt 4 voet en ½, dik 14 en ½ duim. Het hek van de ſpiegel leit op 20 voet, en daer boven ſteekt de ſteven uit 3 voet: het heck is langh 16 voet, heeft bocht 1 voet, dick in't vierkant 13 duim. De ſpiegel ſtaet hoogh van de kiel af 10 voet en ½: het vlack is wijt 20 voet, rijſt 3 en ½ duim, hol geboeit 4½ voet, is daer wijt 26 voet 2 duim, dan hangen de zijden uit 10 duim. De buick-ſtucken diep 9 duim, op het boeizel 7 en ½ duim, op de ſcheergang 6 duim: het kolzem dick 9 duim, breet 20 duim, banden over het zoch 3 duim, in de boeg 8 duim. De twee onderſte bargh-houten onder de poorten breet 12 en ½ duim, dick 6 duim. De vollingh breet 27 duim. De poortvullingh breet 3 en ½ voet. Het barkhout daer boven breet 11 en ½ duim, dick 5 duim, daer een vollingh boven breet 1 voet. Daer boven een barckhout breet 9 duim, dick 4 en ½ duim. Daer boven een vollingh breet 12 duim. Daer boven een raa-hout breet 8 duim. Daer op vertuint naer behooren.

Een Schip gemaekt genaemt Mauritius, des jaers 1639 den 16 November.

Langh over ſteven 129 voeten, hol 13 voet, wijt 28 en ½ voet. Het bovenet aen boort hoog 6 en ½ voet, een back langh 30 voet, treet neer ſtijf 1 voet, hoogh aen boort 6 voet en ½. Een lange ſtuer-plecht. De kiel is diep 16 duim, breet 20 duim, langh 107 voet: het laſch langh 7 en ½ voet. De voor-ſteven hoogh 24 en ½ voet, valt 19 en ½ voet, is dick 12 en ½ duim, voorkant dick 9 duim, onder breet 3 en ½ voet, boven 2 en ½ voet, is krom gebocht op de 15 voet, boven wat krommer, en onder wat rechter 12 en ½ duim. De achter-ſteven hoogh 23 voet, het hek leit op 20 voet, dan komen de poorten boven het heck 20 voet. De ſpiegel ſtaet hoogh van de kiel af 10 en ½ voet. De heck-balck diep 16 duim, dick 11 duim, langh 17 en ½ voet, heeft bocht 12 duim. De achter-ſteven valt 4 voet en ½, dick 13 duim, onder breet 6 voet, boven breet 18 duim, achter dick 7 en ½ duim. Het vlak is wijt 19½ voet, rijſt 4 duim, hol geboeit 4 en ½ voet, is daer wijt 26 voet en ½, dan hangen de zijden uit 1 voet. De buick-ſtucken diep 9 duim en ½, op het boeizel dick 7 duim, op de ſcheergangh 6 duim, boven 4½ duim. De groote maſt ſtaet achter de midden van't ſchip 5 voet. De balck-wegers dick 4 en ½ duim. De overloops balcken diep 12 en ½ duim, leggen van den anderen 3 en ½ voet. Twee ſpant-barghouten onder de poorten dik 6 duim, breet 12 en ½ duim. De volling breet 28 duim, voor opgezet 3 en ½ voet, achter 9 en ½ voet. De pompen ſtaen van achteren te meten op den overloop 20 en ½ voet. Het galjoen is lang, te meten de boven kant van de onderſte legger, 20 en ½ voet. De leeuw is langh 7 voet. De kam is aen't Schip diep 18 duim, voor 8 duim.

Een Schip gemaekt genaemt de Burg, Anno 1640 den 4 Iulij.

Langh 115½ voet, wijt 27 voet en ½, hol 11 en ½ voet, daer boven 6 en ½ voet. De voor-ſteven hoog 20 voet. De achter-ſteven hoogh 20 voet en ½, valt 4 voet. Het hek is langh 17 voet en ½, heeft bocht 12 duim. Het vlak is wijt 19 voet, rijſt 12 duim, hol geboeit 4 voet 7 duim, is daer wijt 25 en ½ voet, dan hangen de zijden uit 1 voet. De overloops balken gebocht op 28 voet, langhte 7 duim. De bovenets gebocht op 22 voeten, langhte 13 duim. Het galjoen is langh, de boven kant van de onderſte legger, tot het voor-eint van de leeuws pooten te meeten, 20 voet. De leeuw is lang 8 voet. De kam aen 't Schip diep 17 duim, voor diep 7 en ½ duim.

Een Schip gemaekt genaemt Deventer, Anno 1640 den 4 Decembris.

Langh 130 voeten, wijt 29½ voet, hol op zijn uitwateren in 't groote luick 13 en ½ voet, daer boven 6 voet en ½, achter 7 voet, voor 6 voet, met een

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00218

een back langh 30 voet, hoog uit den overloop aen boort 5 en ½ voet, voor hoogh 5 en ¼ voet, achter een lange ſtuer-plecht langh 16 voet. De vloer van de kajuit is langh van 't heck afte meten 28 voet. De pompen ſtaen van de wulf af 21 voet. De kamers balcken hoogh aen boort 6 voet 4 duim. De kajuit is hoogh aen 't voor eyndt 6 voet 2 duim, aen 't achter eyndt hoogh 6 en ½ voet. De voor-ſteven hoogh 24 en ¼ voet, valt 23 voet, heeft bocht tot de kinnebacken toe, en is over al even krom 4 en ½ voet, dick 13 duim, voor dick 9 en ½ duim, onder breet 3¼ voet, boven breet 2¾ voet, en op 15 voet langte 12 duim bocht. De achter-ſteven hoogh 23 voet, valt 4 voet en ¼, dick 13 duim, achter dick 9 duim, onder breet 6 voet, boven breet 18 duim. Het hek ſtaet hoogh aen de ſteven 20 voet, is langh 19 voet, diep 14 duim, dick 12 duim, krom op 19 voet langhte 13½ duim. De heck-ſtutten ſtaen boven het heck 25 voet, daer zijnze wijt 10 voet. De kiel is diep 16 duim, breet 19 duim. Het laſch is langh 8 voet. Het vlack is wijt 20¼ voet, rijſt 3 duim, hol geboeit 4½ voet, daer iſt wijt 27 voet, de zijden hangen uit 1 voet, voor op gezet 3 en ¼ voet, achter 9¼ voet. De focke maſt ſtaet van de ſteven 9 voet. De ſtanders van de betingh ſtaen van den ander 2 voet ¾. Het galjoen is langh 22 voet. De kluis wijt 10 duim. De groote ruſt lang 28 voet. De voor ruſt 22 voet. De kombuis wijt van boort te meten van de onder kant van de poorten 6 en ½ voet, en langhs ſcheeps 4 voet. Onder het focke ſpoor banden 3, en tuſſchen het ſpoor en de overloop 2, over het zogh banden 3. Twee katteſpoors, en 4 zitters by de maſt. Negen poorten op een zijd op 't hert van de overloop. De poorten ſtaen hoogh boven de overloop 25 duim, de poorten zijn wijt in 't vierkant 2 voet en ¼. In de back op een zijde 3 poorten. Op de ſtuer-plecht aen een zijde 2 poorten, in de kajuit 1, in de hut 1, maecken te zamen 32 poorten. De overloops balcken gebocht op 28 voet langhte, 6 d. De bovenets balken 22 v. 13 d.

Een Schip gemaekt genaemt den Haen, Anno 1641 den 10 Maert.

Langh 122 en ½ voet, wijt 27 a 28 voet, hol 12 en ½ voet, daer boven 6 voet ¼, achter wat hoger 6 en ¾, voor met een back langh 30 voet, hoog uit de overloop aen boort 5 voet, achter een lange ſtuer-plecht. De voor-ſteven hoogh 23 voet, valt 17 en ½ voet, dick 12 en ½ duim. De achter-ſteven hoogh 22 voet, valt 4 voet en ¾. Het heck is langh 18 voet. De ſpiegel ſtaet hoogh van de kiel 11 voet. De overloops balken gebocht op 28 voet langte 7 duim. De bovenets balcken gebocht op 22 voet 13 duim.

Een Iacht gemaekt genaemt den Eenhoorn, Anno 1641 den 16 Iulij.

Langh 101 voet, wijt 24 en ½ voet, hol 10 voet, daer boven 6 voet. De voor-ſteven hoogh zonder laſch van een ſtuck 16 voet, valt 12 voet. De achter-ſteven hoogh 17 voet, valt 3 en ½ voet. De ſpiegel ſtaet op 9 voet. De ſteven dick 10 duim. De kiel diep is een beucken hout zonder laſch 13 duim, breet 17 duim. Het hek lang 15 voet. 't Vlak is wijt 16 voet en ½, rijſt 7 duim.

Een Schip geneamt de Elias, Anno 1641 den 24 October.

Lang over ſteven 131 en ½ voet, wijt 29 voet, hol op zijn uitwaeteren 13 voet, daer boven hoogh 6 voet, aen 't achter eindt hoog 6 en ½ voet. Voor een back langh 32 voet, hoogh uit den overloop 5 voet, aen 't voor ent 4 voet, daer boven ſtijf 5 voet. Achter een ſtuer-plecht, zoo langh dat de bomen van de ſpil pas mogen gaen, of bant-heck 29 voet, hoogh aen 't voor ent 6 voet, aen 't achter ent boven 6 en ½ voet. De kajuit is hoog aen 't voor ent 6 voet 2 duim, aen 't achter ent ſtijf 6 en ½ voet. De achter-ſteven hoogh 23 en ¼ voet, valt 4 voet. 't Heck is langh 19 voet. De achter-ſteven onder breet 6 voet, boven breet 17 duim. De ſpiegel ſtaet op 12 voet. De rantzoen-houten dick 9 duim. De voor-ſteven hoogh 24 en ½ voet, hy valt 23 en ¼ voet, heeft bocht

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00219

tot het kinnebacken toe 5 voet, onder breet 3 en $\frac{1}{2}$ voet, boven breet 2 voet 7 duim, binnen dick 13 duim, voor dick 10 duim. De kiel is diep 16 duim, breet 19 duim. De heckstutten staen boven het heck 23 voet, en zijn daer wijt 11 voet. Het vlack is wijt 21 voet, rijst 5 duim, hol geboeit $4\frac{1}{2}$ voet, is daer wijt 27 voet: dan hangen de zijden uit, op de holte van 13 voet, 1 voet, achter op gezet 9 en $\frac{1}{2}$ voet, voor 3 voet. Het galjoen is langh 22 voet. De leeuw is langh 8 en $\frac{1}{4}$ voet. De kam diep aen 't Schip 19 duim, voor 8 duim. Het hooft van de spil is dick 21 duim, in de beugel $15\frac{1}{2}$ duim, onder 14 duim, 't hooft is langh 5 en $\frac{1}{4}$ voet. De overloops balcken gebocht op 28 voet langhte 7 duim. De boevenets balcken gebocht op 22 voet langhte 13 duim.

Een Schip gemaekt genaemt Graef Enno, Anno 1642 den 20 September.

Langh 126 en $\frac{1}{2}$ voet, wijt 28 voet, hol in 't ruim op zijn uitwaeteringh 12 en $\frac{1}{4}$ voet, daer boven 6 en $\frac{1}{4}$ voet, de back langh 29 voet, hoogh uit de overloop 5 voet. Achter een lange stuer-plecht, dat de bomen van 't kardiel pas konnen gaen. De voor-steven hoogh 22 en $\frac{1}{2}$ voet, valt 20 voet, heeft bocht $4\frac{1}{4}$ voet, dik 12 duim, aen de voorkant dick 8 en $\frac{1}{2}$ duim, onder breet 3 en $\frac{1}{2}$ voet. De achter-steven hoogh 21 en $\frac{1}{2}$ voet, valt 4 voet en $\frac{1}{4}$, dick 12 duim, aen de achter kant dick 7 en $\frac{1}{2}$ duim, onder breet 6 voet. De kiel diep 14 en $\frac{1}{2}$ duim, breet 16 duim. De spiegel staet hoogh van de kiel af 10 en $\frac{1}{2}$ voet. Het heck is langh 18 voet. De heck-stutten staen boven het heck hoogh 22 voet, boven wijt van malkanderen 9 en $\frac{1}{2}$ voet. 't Vlack is wijt 20 voet, rijst 4 duim, hol geboeit 4 voet en $\frac{1}{4}$, is daer wijt 25 voet 7 duim: de zijden hangen uit 10 duim, voor opgezet 3 voet, achter 9 voet: 't is wijt op de scheergangh 25 voet van 't heck te meeten: $13\frac{1}{2}$ duim, nauwer dant in 't midden is, derhalven op de dael zoo veel nauwer. De buick-stucken diep 9 en $\frac{1}{2}$ duim, in de kimme $8\frac{1}{2}$ duim, op het boeizel 7 duim, op de scheergangh 6 duim, boven 4 duim. De verkeerde stutten staen van de steven af 9 voet. 't Hackebort staet buiten de achter-steven 24 duim. Het onderste hackebort is breet aen de binnen kant 1 voet. De balcken van de overloop krom op 28 voet 7 duim. De boevenets balcken krom op 22 voet 13 duim: het Schip saelt op 23 voet langte $1\frac{1}{2}$ duim. Doen het van de werf liep gingh achter diep 7 voet, voor 5 voet.

De Salmander.

Langh 135 voet, wijt 33 voet, hol op zijn uitwateringh 14 voet. Twee boevenets daer boven.

De Princes.

Langh 137 voet, wijt 36 voet, hol op zijn uitwaeteren 15 voet.

Gelderlandt.

Langh 133 voet, wijt 32 en $\frac{1}{2}$ voet, in zijn eerste ruim hol 12 en $\frac{1}{2}$ voet, daer boven 5 en $\frac{1}{2}$ voet, daer een bovenet boven 7 voet. De buickstucken dick 1 voet. Het kolzem 1 voet, breet $2\frac{1}{4}$ voet.

't Schip Leiden.

Lang 126 en $\frac{1}{2}$ voeten, wijt 28 voet, hoewel al te nauw, hol in 't ruim $12\frac{1}{4}$ daer boven 4 en $\frac{1}{2}$ voet, daer boven 6 en $\frac{1}{2}$ voet.

Een Schip genaemt de Eendracht, Anno 1660 den 18 Februarij.

Lang 133 voet, wijt 29 voet 4 duim, hol 12 en $\frac{1}{2}$ voet. Het boevenet hoog aen boort 6 en $\frac{1}{2}$ voet, voor een back langh 32 voet, hoogh uit den overloop 5 voet, voor hoogh 4 en $\frac{1}{4}$ voet. De kajuit voor hoogh 7 voet, achter hoog $7\frac{1}{2}$ voet. De vloer van de kajuit lang van de steven 16 voet, treet neer $\frac{1}{2}$ voet. De voor-steven hoogh 23 en $\frac{1}{2}$ voet, valt 21 voet, heeft bocht tot het kinneback 4 en $\frac{1}{2}$ voet, dick 13 duim, aen de voorzijde dick 10 duim, onder breet 3 en $\frac{1}{2}$ voet, boven 2 en $\frac{1}{2}$ voet. De achter-steven hoogh 23 voet, valt $4\frac{1}{4}$ voet. 't Heck leit op 20 voeten $\frac{1}{4}$ hoog, de steven onder breet 6 voet, dick 13 duim, achter dick 8 duim, het heck

heck is langh 18½ voet, dick 12 en ½ duim, diep 14 duim, heeft bocht 12 en ½ duim. De kiel is breet 20 duim, diep 17 duim. De ſpiegel ſtaet op 11 voet, het vlak is van 20 voet, rijſt 3 d. hol geboeit 4 voet 2 duim, daer iſt wijt 2 6½ voet, dan hangen de zijden uit 1 voet. De overloops balcken gebocht op 28 voet langte 7 duim. De bovenets balcken op 22 voet langhte 13 duim.

Een Oorlogh Schip met twee laeg ſtucken, Anno 1664.

Langh over ſteven 140 voeten, wijt binnen zijn huit 34 voeten, hol op zijn uitwaetering 15 voet, een bovenet daer boven van 7 en ½ voet. De kiel is langh (het vallen van de ſtevens afgetrocken) 119½ voet, in 't midden breet 2 voet, diep 20 duim, achter en voor diep 16 duim, breet voor en achter gelijck de ſtevens. De laſſchen lang 12 voet. De voor-ſteven hoog in de winckel 25 en ½ voet, valt 18 voet, boven breet 3 voet, onder by de kiel breet 3 voet en ½, dick aen de binnen kant 16 duim, aen de voorkant 1 voet, heeft bocht aen de voorkant van boven tot beneden 4 voeten. De achter-ſteven hoogh in de winckel 25 voet, valt 3 en ½ voet; dik aen de binnen kant 16 duim, aen de achter kant dick 1 voet; boven by het heck breet 1 voet en ½, onder op de kiel breet 6 voet, ſteeckt buiten de heckbalck uit 12 duim. De ſpiegel ſtaet hoogh van de kiel 13 voet, de heck-balck langh 23 voet, diep 14 duim, dick 14 duim, heeft bocht 14 duim. De rantzoenhouten dick 1½ voet. De heck-ſtutten ſtaen boven het heck 24 voet, en daer ſtaenze wijt van malkanderen 15 en ¾ voet. Het vlack is wijt 22 voet, rijſt 8 duim. De buick-ſtucken op de kiel dick 1 voet, in de kimmen dick 10 duim, op het boeizel is het inhout dick 8 duim, op de ſcheergangh dick 6½ duim, boven op de top van de ſtutten dick 4½ duim. De barkhouten onder het ſchut breet 13 duim, dick 7 duim, de vullingh wijt 16 duim, het onderſte barck-hout is voor opgezet 3 en ½ voet, achter opgezet 9 en ½ voet, de ſchut-vullingh is wijt 3 voet ½, het bark-hout daer boven breet 12 duim, dick 6 duim, de vullingh daer boven wijt 15 duim, het barck-hout daer boven breet 1 voet, dick 5 duim en ½. De bovenſte ſchut-vullingh breet 2 voet en ½. Het raa-hout breet 10 duim, dick 4 en ½ duim. Het ſettel-bort boven het raa-hout breet 19 duim. De balken onder de ſchut-overloop, dik 14 duim, hebben bocht op de wijte van 't Schip 8 duim, leggen van malkanderen 3 en ½ voet. De luick-balcken leggen van een, 6 voet. De bovenets balcken dick 1 voet, hebben bocht op het wijtſte 15 duim. Het kolzem breet 2 en ½ voet, dick 1 voet. De balck-wegers dick 5 en ½ duim, en breet naer het hout is. De lijf-houten dick aen boort 6 duim. De weger onder de bovenets balcken dik 4 duim. De waeter-borden daer op dick 4 duim.

Certer van een Oorlogh Schip, genaemt de Vrede, Anno 1667.

Langh over ſteven 170 voet, wijt binnen zijn huit 44 voet, hol op zijn onderſte overloop, de koebrugh genaemt 13 en ½ voet, daer boven zijnde de ſchut-overloop aen boort hoog 5½ voet. Het bovenet aen boort hoogh 8 voet. Daer boven noch een overloop, het verdeck genaemt, hoogh 7 voet en ½, achter voor de kajuit hoogh 9 voet. Aen de achter kant van 't Schip een groote hut, lang van het achter wulf af 36 voet, aen de voorkant hoogh aen boort 6 voet en ½, achter aen't groote wulf hoog 7 voet, daer boven noch een kleine hut langh 13 voet, aen de voorkant hoogh aen boort 4 en ½ voet, achter aen 't groote wulf hoogh 5 en ½ voet. De kiel van 't Schip van 3 ſtucken, de laſſchen lang 10 voet, de kiel is breet in't midden 2 voet en 4 duim, diep in't midden 2 voet en 2 duim, achter diep 19 duim, voor diep 2 voet, achter en voor breet gelijck de ſtevens. De voor-ſteven hoogh in de winckel 30 voet, valt 22 voet, dick 20 duim, aen de voorkant dick 14 duim, onder by de kiel breet 5 voet, boven breet 4 voet. De achter-ſteven hoogh in de winckel 30 voet, valt 4 voet, dick 20 duim,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00221

duim, aen de achter kant dik 14 duim, onder op de kiel breet 7 voet, boven breet 2 voet. De ſteven ſteekt buiten de heck-balk 13 duim. De heck-balk langh aen de achter kant 30 voet, dick 20 duim, diep 2 voet, heeft bocht 20 duim. De ſpiegel ſtaet hoogh van de kiel 16 voet. De rantzoen-houten dik 15 duim. De heck-ſtutten hoogh boven het hek 27 voeten, en daer ſtaen-ze wijt van malkanderen 22 voet. Het vlack is wijt 28 voet, rijſt 10 duim. De buick-ſtucken op de kiel dick 14 duim, in de kimmen dick 12 duim, op het boeizel de oplangen dick 1 voet, by de ſcheergangh dick 10 duim, boven de ſtutten dick 5 en ½ duim. De balk-waegers dick onder de koebrugs balcken 5 en ½ duim, de balk-waegers onder de ſchut overloops balcken dik 8 duim, de balck-waegers onder de bovenets balcken dick 5 duim, onder het dek dik 4 en ½ duim. De balcken onder de koe-brugh dick 14 en ½ duim; hebben aldaer bocht op de wijte van 't Schip 7 duim, de balcken onder de ſchut overloop dick 16 duim, hebben bocht 9 duim, leggen van malkanderen 3 en ½ voet. De luik-balcken leggen van malkanderen 5 voet, de bovenets balcken dick 14 duim, hebben bocht 1 voet. De verdeks balcken dik 1 voet, hebben bocht 14 duim. Het kolzem dik 13 duim, breet 3 voet. het lijf-hout op de koebrugh dick 6 duim, op de ſchut overloop dick 8 duim, op het bovenet dick 5½ duim, op het verdek dik 4 en ½ duim. De kajuit langh 24 voet. Achter in de konſtapels kamer hoogh 9 voet, de konſtapels kamer langh 23 voet. De drie onderſte barck-houten breet 16 duim, het onderſte barck-hout is achter opgezet 11 voet en 4 duim, voor opgezet 3 en ½ voet, de onderſte bark-houten dick 8 duim. De vulling tuſſchen de barck-houten in 't midden van 't Schip breet 16 duim, voor breet 10 duim, achter aen de ſpiegel breet 17 duim. De ſchut-vullingh ofte de bregangh in 't midden wijt 3 en ½ voet, voor aen de voor-ſteven wijt 3 voet en 2 duim, achter wijt 3 voet en 6 duim: het barck-hout daer boven breet 15 duim, dik 7 duim. De vullingh daer boven wijt in't midden 16 duim, voor aen de ſteven wijt 13 duim, achter wijt 16 duim. Het bark-hout daer weder boven breet 14 duim, dik 6 en ½ d. De twede ſchut-vullingh wijt in 't midden 2 en ½ voet, voor en achter even wijt. Het bark-hout daer boven breet 13 duim, dik 5 en ½ duim. De vulling daer boven breet in 't midden 2 voet, achter en voor even wijt. Het raa-hout daer boven breet 1 voet, dik 5 duim. De eerſte gilling ſtaet Scheepwaert in van het voorent van't hooft, des galjoens 44 voeten, de gillingh hier is hoogh 3 voet en 6 duim, de gillingh by de groote maſt is even hoogh, en ſtaet van de voorſte 39 voet. De tweede gillingh ſtaet van de groote maſt-gilling oock 39 voet, hoogh 14 duim, en van de tweede gillingh tot aen de wulft ſtut langh 44 en ½ voet. De onderſte ſchut-poorten wijt 3 voet en 2 duim, hoogh 2 voet en 8 duim, ſtaen uit de overloop 25 duim. De tweede laegh poorten wijt 2 en ½ voet, hoogh 2 voet, ſtaen uit den overloop 2 voet. De poorten op het verdek wijt 2 voet, hoogh 18 duim, ſtaen uit den overloop 18 duim. De poorten in de boven hut wijt 2 voet, hoogh 1½ voet, ſtaen uit de gront ½ voet 4 duim. Het galjoen is langh 28 voet, de bovenſte regeling van 't galjoen gaet Scheeps-waerd in 12 voet.

Certer, van een Oorlogh Schip, met een Koebrugh, gebout anno 1669.

Langh over ſteven 160 voet, wijt binnen zijn huit 40 voet, hol op de koebrugh 13 voet, daer boven zijnde de ſchuts overloop 5 en ½ voet, een bovenet van 7 en ½ v. met een vinckenet, hol aen boort by de groote hals 6 en ½ voet, voor aen 't ſchilt hol 7 voet, achter in de galdery hoog 9 voet, boven de galdery een hut hoogh aen boort 7 voet, aen de voor kant 6¼ voet, achter aen 't groote wulft hoogh 7 en ½ voet, de vloer langh van 't wulft af te meten 24½ voet, daer boven noch een hutje, hoogh aen de voorkant 4 en ½ voet, achter hoogh 5 en ½ voet, de vloer langh 7 en ½ voet, de vloer van de kajuit zy lang 24 en ½ voet. De kiel

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00222

kiel is lang (het vallen van de ſtevens afgetrocken) 134 voet, de laſſchen van de kiel langh 9 voet, de kiel is in 't midden breet 24 d. diep 2 voet, achter en voor diep 17 d. voor en achter breet gelijck de ſtevens. De voor-ſteven hoogh in de winckel 29 voet, valt 22 voet, boven breet 3 en ½ voet, onder by de kiel breet 4 en ½ voet, dick aen de binnen kant 20 duim, aen de voorkant dick 14 duim, heeft bocht aen de voorkant van boven tot beneden 4 voet en 10 duim: De achter-ſteven hoogh in de winckel 28 en ½ voet, valt 4 voet, dick aen de binnen kant 20 duim, aen de achter kant dick 14 duim, boven aen 't heck breet 20 duim, onder op de kiel breet 6 voet, ſteeckt buiten de heckbalck uit 14 duim.

De ſpiegel ſtaet hoog van de kiel 15 voet en 4 duim, de hekbalk lang 28 voet, dick 20 duim, diep 20 duim, heeft bocht 1 en ½ voet, de rantzoen-houten dick 13 duim. De heckſtutten ſtaen boven de hek-balk 29 voet, en daer wijt van malkanderen 19 v. Het vlack van 't ſchip is wijt 26 voet, rijſt 10 duim: de buick-ſtucken op de kiel dick 13 duim, in de kimmen dick 12 duim, op het boeizel is het inhout dick 10 duim, op de ſcheergangh 9 duim, boven de top van de ſtutten dick 5 en ½ duim: het kolzem breet 3 voet, dick 12 duim. Drie barck-houten onder het ſchut, dick 8 duim, breet 15 duim, het onderſte barck-hout voor opgezet 4 voet, achter opgezet 10 en ½ voet. De twee onderſte vullingen tuſſchen de onderſte barkhouten zijn wijt 19 duim. De ſchutvulling ofte bregangh is wijt 3 en ½ voet. Het barck-hout daer boven is breet 14 duim, dick 7 duim. De vulling daer boven is wijt 15 duim. Het bark-hout daer boven onder het boven ſchut breet 13 duim, dik 6 duim. De bovenſte poort vulling breet 2 voet en 4 duim. Het raa-hout breet 12 duim, dick 5 en ½ duim. De balcken onder de koebrugh dick 13 duim, hebben bocht op de wijte van 't ſchip 8 duim, leggen van malkanderen 2½ voet. De balcken onder de ſchuts-overloop dik 15 duim, hebben bocht op de wijte van 't ſchip 1 voet, leggen van malkanderen 4 voet. De groote luick-balcken leggen van malkanderen 5 voet. De bovenets balcken dick 13 duim, hebben bocht op de wijte van 't Schip 17 duim. De balkwegers dick 7 duim, de koebrughs balckwegers dick 6 duim. De bovenets balck-wegers dick 4 duim, de breete van de balk-wegers naer dien het hout is. De lijf-houten of water-borden, dick op de ſchuts overloop 7 duim, op de koebrugh dick 6 duim, op het bovenet dick 5 duim. De ſchut-poorten op de overloop, ſtaen uit de overloop 2 voet en ¼, zijn wijt 3 voet, hoog 2 en ½ voet. De poorten op het bovenet zijn wijt 2 en ½ voet, hoog 2 voet, ſtaen uit het bovenet hoog 2 voet. De poorten op het verdeck achter de maſt, zijn wijt in 't vierkant 1 en ½ voet, ſtaen uit het verdeck hoogh 1 en ½ voet. De onderſte legger van 't galjoen is lang, te meeten aen de bovenſte kant tot aen de krul, onder de voorſte poorten van de leeuw, 24 voet en ¼.

Volght een generaele *Certer*, of liever Taefel, waer uit men zien kan alle grootheden van de voornaemſte ſcheeps-deelen, die men in het bouwen noodigſt heeft te weten, en zulks van ſchepen langh over ſteven van 60 voeten af, tot 200 voeten toe, proportioneel by een geſtelt, by wijlen de vermaerde Scheepsbouw-meeſter, *Jan Dirrikze Grebber.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00223

Het Schip is langh over steven,	Wijt binnen de huit op zijn uitwatering.	Hol op zijn 't wasser ringh.	't Vlack is wijdt,	Het rijst.	Wijt op het boeyzel, of op de kimmen.	Hol op zijn boeyzel, of op de kimmen.	Hy valt.	De voorsteven hoogh.	Hy valt.	De achtersteven hoogh.	De hecksturen zijn boven wijt,	De hecksturen zijn boven 't hek lang,	De hecksturen komen op de halsin,	Het hek dick, breet, en heeft hoocht, maer men 't 2 duim breder als de maet	De barrighouten zetten voor op.	De barrighouten zetten achter op.	Het verdeck hoogh op zijn hals.	De oplanghangen hangen over 't boeizel.	De rantroen-houten staen van't heck na beneden toe,	De barrighouten zetten achter op.	Het verdeck langh.
Voeten,	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim	voet duim
60	15 0	6 0	0 10	0 0	6 13	10	1	10	1	10	5 5	10 5	0	0 0	6	4 5	9	0 0	6	5 5	10
65	15 5	6 5	0 10	0 0	6 13	10	1	10	1	10	5 5	10 10	0	0 0	6	4 5	9	0 0	6	5 5	10
70	17 5	7 5	0 11	0 0	7 16	11	2	11	2	12	6 2	11 2	0	0 0	7	5 0	10	0 0	7	6 2	12
75	18 5	7 5	0 12	0 0	7 17	12	2	12	2	13	6 5	12 7	0	0 0	7	5 4	10	0 0	7	6 5	12
80	20 0	8 0	0 13	0 0	8 18	13	2	13	2	14	7 0	13 2	0	0 0	8	6 0	11	0 0	8	7 0	13
85	21 2	8 2	0 14	0 0	8 20	13	2	14	2	14	7 3	13 7	0	0 0	8	6 3	11	0 0	8	7 3	13
90	22 5	9 0	0 15	0 0	9 21	14	2	15	2	15	7 5	14 0	0	0 0	9	6 5	11	0 0	9	7 5	14
95	23 8	9 2	0 15	0 0	9 22	14	2	15	2	16	8 0	14 5	0	0 0	9	7 0	12	0 0	9	8 0	14
100	25 0	10 0	0 16	0 0	10 23	15	2	16	2	17	8 3	15 0	0	0 0	10	7 3	12	0 0	10	8 3	15
105	26 2	10 2	0 17	0 0	10 24	16	2	17	2	18	8 5	15 5	0	0 0	10	7 5	12	0 0	10	8 5	15
110	27 5	11 0	0 18	0 0	11 25	16	2	18	2	19	9 0	16 0	0	0 0	11	8 0	13	0 0	11	9 0	16
115	28 8	11 2	0 18	0 0	11 26	17	2	19	3	19	9 3	16 5	0	0 0	11	8 3	13	0 0	11	9 3	16
120	30 0	12 0	0 20	0 0	12 27	18	3	20	3	20	9 5	17 0	0	0 0	12	8 5	13	0 0	12	9 5	17
125	31 2	12 2	0 20	0 1	12 28	18	3	21	3	21	10 0	17 5	0	0 0	12	9 0	14	0 0	12	10 0	17
130	32 5	13 0	0 21	0 1	13 30	19	3	22	3	22	10 3	18 0	0	0 0	13	9 3	14	0 0	13	10 3	18
135	33 8	13 2	0 22	0 1	13 31	19	3	23	4	23	10 5	18 5	0	0 0	13	9 5	14	0 0	13	10 5	18
140	35 0	14 0	0 23	0 1	14 32	20	3	24	4	24	11 0	19 0	0	0 0	14	10 0	15	0 0	14	11 0	19
145	36 2	14 2	0 24	0 1	14 33	21	3	25	4	25	11 3	19 5	0	0 0	14	10 3	15	0 0	14	11 3	19
150	37 5	15 0	0 24	0 1	15 34	21	3	26	4	26	12 0	20 0	0	0 0	15	10 5	15	0 0	15	12 0	20
155	38 8	15 2	0 25	0 1	15 35	22	3	27	4	27	12 3	20 5	0	0 0	15	11 0	16	0 0	15	12 3	20
160	40 0	16 0	0 27	0 1	16 37	23	3	28	4	28	13 0	21 0	0	0 0	16	11 3	16	0 0	16	13 0	21
165	41 2	16 2	0 27	0 1	16 38	23	3	29	4	29	13 3	21 5	0	0 0	16	11 5	16	0 0	16	13 3	21
170	42 5	17 0	0 28	0 1	17 39	24	3	30	4	30	14 0	22 0	0	0 0	17	12 0	17	0 0	17	14 0	22
175	43 8	17 2	0 29	0 1	17 40	25	3	31	4	31	14 3	22 5	0	0 0	17	12 3	17	0 0	17	14 3	22
180	45 0	18 0	0 30	0 1	18 41	25	4	32	4	32	15 0	23 0	0	0 0	18	13 0	18	0 0	18	15 0	23
185	46 2	18 2	0 30	0 1	18 42	26	4	33	4	33	15 3	23 5	0	0 0	18	13 3	18	0 0	18	15 3	23
190	47 5	19 0	0 31	0 1	19 43	27	4	34	4	34	16 0	24 0	0	0 0	19	14 0	19	0 0	19	16 0	24
195	48 8	19 2	0 32	0 1	19 44	27	4	35	4	35	16 3	24 5	0	0 0	19	14 3	19	0 0	19	16 3	24
200	50 0	20 0	0 33	0 1	20 45	28	4	36	4	36	17 0	25 0	0	0 0	20	15 0	20	0 0	20	17 0	25

Gelijck

Gelijck boven voor oogen hebbe geſtelt, de wijze, hoe men hier te lande, Schepen, de bouw-meeſters te maecken, aen beſteet, mitsgaders de wetten, en maeten, die men daer toe hen voorſchrift; zoo laete hier nu volgen eenige Certers ofte voorſchriften van 't ront-hout en blocks der Schepen, wiens lengten aengetekent ſtaen, zoo als men zulks hier te lande gewoon is te doen, wanneer de zelvige voor bedongen prijs, te maeken aengenomen werden.

Het Ront-hout tot twee Scheeps-tuigen, langh 136 voet, wijt 34 voet.

De groote maſt dick 21 palm, en onder zijn acht kant 16 palm, langh 87 of 88 voet. De focke maſt 19 palm, onder zijn acht kant $\frac{1}{4}$ minder, langh 77 of 78 voet. De boeghſpriet dick 21 palm, onder het ſtagh 16 palm, lang 64 voet. De bezaens-maſt dick 14 palm boven, onder het acht kant $\frac{1}{4}$ minder, langh 66 voet. De grooteſtengh dick 13$\frac{1}{2}$ palm, boven naer behooren, langh 55 voet. De voor-ſtengh dick 12 palm, boven naer behooren, langh 45 voet. De groteree breet 27 kleet, ofte 32 ellen, dick 16 palm. De focke-ree zal zijn tot 24 kleet, dick 14 palm. De blinde ree breet 16 kleet, dick naer behooren. De groote marsze ree 14 kleet, dick naer behooren. De voor marsze-ree naer behooren. De boven blinde ſtengh en rees. De bramſtengh en rees. De kruisſtengh en rees: De vleugel ſtoelen: Vier boven geicken: de bezaens roede: alle langh naer behooren. Twee ondergeicken. Een vlagge-ſtock achter op, tot een vlagh van 12 kleet.

Volgt een Cherter van't Ront-hout eens Schips, langh 130 voet, wijt 32 voet.

De groote maſt dik 19$\frac{1}{2}$ of 19$\frac{1}{2}$ palm, en onder zijn acht kant $\frac{1}{4}$ minder, langh 84 voet. De focke-maſt dick 17$\frac{1}{4}$ of 17$\frac{1}{2}$ palm, en onder zijn acht kant $\frac{1}{4}$ minder. De bezaens-maſt dick 13 palm, en onder zijn acht kant $\frac{1}{4}$ minder, langh 62 voet. De boeghſpriet dick 19 palm, en onder de ſtagh $\frac{1}{4}$ minder, lang 62 voet. De groote ſtengh dick 12$\frac{1}{2}$ palm, boven naer behooren, langh 54 voet. De voorſteng dick 10$\frac{1}{2}$ palm, lang 44 voet, boven naer behooren. De groote ree breet 25 kleet, dat's 29 ellen, dick 14 palm. De focke-ree breet 22 kleet, of 27 ellen, dick 12$\frac{1}{4}$ of 13 palm. De blinde-ree breet 15 kleet, dick naer behooren. De grote marsze-ree breet 13 kleet, ofte 1 elle breder als de halve groote ree De voor marszeils ree breet 11 kleet. De bezaens-ree langh en dick naer behooren. De boven blinde ſteng en ree: Twee bramſtenge en rees: Twee kruisſtenge en rees: alle naer behoren. Vier boven geicken en twee onder geicken naer den eiſch. Drie vleugel-ſtoelen. Een vlagge-ſtock achter op, tot een vlagh van 12 kleet.

Charter van Blocks, eens Schips, lang over ſteven 114 voet, wijt 28 voet, hol 11$\frac{1}{2}$ voet; zoo als't beſteedt werdt.

Dit voorſchrevene Schip zal toegemaeckt werden met 4 marszen, de groote mars wijt 10$\frac{1}{2}$ voet. De voor mars wijt 9$\frac{1}{4}$ voet, te maecken van 2$\frac{1}{2}$ duims plancken, de twee kleine marsjens 4$\frac{1}{2}$ voet, te maecken van 1$\frac{1}{2}$ duims plancken, het ezelshooft langh 3$\frac{1}{2}$ voet, breet 2$\frac{1}{2}$ voet, hoogh 16 duim: het focke ezelshooft langh 3$\frac{1}{4}$ voet, breet 2$\frac{1}{4}$ voet, de hooghte naer behooren. Het groote ezels hooft, en voort alle de andere naer den eiſch, alles van den aennemer zijn eigen hout, en ſpijckers. 3 Pompen, 2 achter, bezijden malkander, en een by de groote maſt, met alle zijn toebehooren. De pompen van goet bequaem hout, voor ieder pomp 3 emmertjes, en 6 haertjes. De boszen moeten met alle de knechten wel uitgeboort zijn, voorzien met pockhoute ſchijven. De ſchijven in de kardeel-blocks, en ſtenge wint reeps-blocks, met de ſchijven in de ſtengen onder, moeten insgelijcks worden gelevert. Het pockhout tot beſteders laſten. Alle het blokwerk tot het toemaecken, zoo groot, als het door de toemaeckers der beſteders zal genomen werden, en zoo veel als van nooden zal zijn.

Het Schip zal toegemaekt worden, achter met zeven ſpant, en voor met zes ſpant-wand. De groote ſtengh en de bezaens-maſt met 4 hooft-touwen. De voorſtengh met drie hooft-touwen;

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00225

en tot ieder een kaernaetje ; om het wandt aen te zetten. Voor en achter met ſpaenze taeckels. Het bezaens val met 2 dubbelde blox, en de marſſe valle boven met een dubbelt block, gelijck oock die voor de loos zullen zijn. Een ſtagh-taeckel, en anckertalie ; onder en boven aen de rees met ly-zeils val-blocks, achter op de bille met ſchoote-bloks, en ſcheerlijntjes, twee gijn-blocks, met een katte-block om 't ſchut in te zetten, drie kinne-backs-blocks, met open racks, en pardoens achter en voor.

Mede zal den aennemer gehouden wezen, in alle de marsze valle bloks, mars zeil-ſchooten, en hangers onder de rees, als mede alle de taeckelblocks, en ſchoote-bloks, zoo achter op de billen, als in de ſchoote-blocks, bezaens-valle ſchoote-blocks, en gytouwe-blocks, aen boort met pock houte ſchijven, gehouden te maken, benevens het ſtagh-taeckel en anckertalie, alle het pockhout tot de beſteder zijn laſten.

Noch zal de aennemer gehouden zijn, alle de nagels daer pockhoute ſchijven in zijn, van goet yzerhout, en van goede dickte te verzien. Mede te leveren 6 mosquels, en zoo veel karviel-nagels, als wandtklootjes ; gelijck in het toemaecken van nooden zijn. Noch zijn poorttouw-bloks, en al dat vergeten mocht te wezen, en in toemaken van nooden zoude zijn. De ſcheer-lijntjes achter en voor om het wandt te zwichten, mede een ſtagh-zeils val-block, juffers van 't ſtagh-zeil, acht boots ſpaecken tot de boot. De perdoens achter en voor, onder en boven met dubbelde blocks. De groote juffers breet 10½ duim, dick 4½ duim, voor in het focke-wandt breet 9½ duim, dick 4 duim, wielen voor 30 ſtucken, taly-blocks, wiggen, ſtel-houten, en ſchutſpaeken, van de voorſchrevene 30 ſtucken komen 18 ſtucken om laeg, de wielen voor hoogh 15, en achter 12 duim, dick 5 duim, boven ſtaen 12 ſtucken, daer van de wielen voor hoogh 12 duim, en achter hoogh 10 duim, dik 4½ duim. Alle de taly bloks, onder en boven met dubbelde bloks.

Cherter van 't block-werk eens Schips, lang 136 voet, wijt 34 voet, gelijck men dat placht te beſteden: juffers en pompen uitgeſloten.

Het behoorlijcke blockwerck tot dit Schip, en zoo veel bloks, met pockhoute ſchijven, als de beſteders zullen goet vinden, en vorders zoo als Lants Schepen werden toegemaekt. Achter 8 ſpant-want, voor 7: en bloks in't ſtenge-want naer behooren. Zoo de juffers aen 't Schip in't beſlag ſtaen, voor en achter in't want, om de boot in te zetten een Jijn, en een takel aen ieder zijde, voorts alles naer des beſteders believen De marszen en ezelshoofden tot des aennemers laſt, de groote mars breet 12 voet, de voormars 11 voet, de plancken daer de groote mars afgemaekt zal werden dick 3 duim, en tot de voormars 2¼ duim dick, tot de kleine marsjens 1¼ duim, de marsjens zoo tot de bezaens-maſt, als boegh-ſpriet breet 7 voet. Tot 52 ſtucken, met het uitbooren van de knechts, wielen, ſtelhouten, wiggen, hant-ſpaecken, en taly-blocks, te weten, 24 onder den overloop, 22 boven den overloop, en 6 op't half dek, poort touw-bloks, tot 30 poorten, zoo veel karvijn-nagels, als zullen van nooden wezen, twee jein-blocks, tot het ſchut, met 2 en 3 ſchijven. De wielen 4 duim breet, hoog 15 duim, ook eenige van 12 en 9 duim, breet 3½ duim.

Dit naervolgende voor de Loos.

Twee kardeel-blocks. Vier mars zeil ſchoote-blocks. Twee dubbelde en enckelde jeyn-blocks, in 't wandt. Vier dubbelde, en vier enckelde takelblocks. Twee hangers tot de takelblocks. Twee dubbelde mars zeil valblocks, en twee enckelde. Twee dubbelde bezaen val-blocks, ieder met 2 ſchijven. Een dubbelde, en een enckelde bezaen ſchoote-block. Vier hangers onder de ree. Twee groote, en twee focke ſchoote-blocks. Een groot en een focke-rack. Twee marszeils val-racks. Tot 16 ſtucken, wielen, taly-blocks, ſtelhouten, wiggen, en

en 24 poort touw-blocks. Vier en twintig gy-touw-bloks. Vier en twintigh bras-bloks. Vier en twintig boelijn, en toppenants-blocks na eiſch en ſchik. Twaelf juffers in't want, voor en achter. Twaelf marsze en bezaens-juffers. Twaelf bramzeil-juffers. Acht en veertigh karvijn-nagels. Twee blinde ſchoote-blocks. Twee kinnebacks-blocks. Zes moskuils. Acht boots ſpaecken. Zes ſcheer tros-bloks.

Alle dit bovenſtaende te maecken, van goet gaef en bequaem hout.

Tiende Hooftstuk.

Ancker-wicht, maet en ſchickingh, toeſtant van het touw, mitsgaders haere even-maetige groote en zwaerte in 't algemein; en in 't byzonder van eenige Schepen hier gebouwt, van maſten, zeilen, haer maet, zoo in 't byzonder aen ons Schip, als in 't algemein aen veelerhande Scheepen, hoe men die beſt ter wintvank ſtelt, wiskonſtelijk bewezen.

Ankers onzes Schips.

Yn plegt-anker moet zwaer zijn 1800 pont. 't Dagelijks anker 1600 pont. 't Tui-anker 1500. 't Werp-anker 450 nevens noch een licht werp-anker, en dregh of twee, van onbegreepen gewicht.

Van Ankers in't algemein; en voor eerſt, hen ordonnantie of ſchik.

Neemt de paſſer dickte tweemael, en zoo veel duimen als dat maeckt, neemt zoo veel voeten tot de langhte van de ſchacht. 6

By voorbeelt, dik 6 duim, 2

12 voet,

Neemt dan noch zo veel duimen, als 't ander voeten heeft gemaekt, komt te zamen 13 voet 1 duim, tot de langte van de ſchacht. Neemt de dickte driemael, voor de ſwaerte van 't anker, twee nullen by d'uitkomſt, ſtellende 6

By voorbeelt, dick 6 duim 3

1800

pont tot de ſwaerte.

Beneden de 1000 pont, zoo neemt 2 duim, daer boven een duim hebt genomen. Onder de vijf hondert pont, neemt de dickte drie mael tot de langte: by voorbeelt, dik $2\frac{1}{2}$ duim, komt tot de langhte $7\frac{1}{2}$ voet, als $2\frac{1}{2}$

3

$7\frac{1}{2}$

Neemt ook de langte, en zet die op de helft, by voorbeelt, half $7\frac{1}{2}$, is $3\frac{1}{4}$ voet, en voor elcke voet van de helft, als $3\frac{1}{4}$ voet, 100 pond, komt 375 pond tot de zwaerte. Neemt mede drie dubbelde dickte voor de lengte: by voorbeelt, dick $2\frac{1}{2}$ duim, komt tot dees langte $7\frac{1}{2}$ voet. Neemt dan de langhte en zet die op de helft: als, half $7\frac{1}{2}$, is $3\frac{1}{4}$, elcke voet voor 100 pont, komt 375 pont tot de zwaerte, als boven.

Alle onze anckers hebben ten minſten twee armen. Wel is waer, men anckers kan toeſtellen met een arm, die lichter zoude zijn, en ook even vaſt houden in ſtil weer; maer om dat ook zwaerte van noden is, achte ick die vont zeer weinigh, en laetze vaeren, te meer wijl daer veel ſtels aen van doen is, om hem te doen houden, tuigen die licht onklaer worden! zaken ondienſtigh te ſcheep.

De zommige willen dat de handt van het anker, de helft van de arm is, en dat de ſchaft zoo langh behoort te zijn, als anderhalf arm.

Een korte Afdeelinge, van Ankers lengte, dikte, en ſwaerte.

$13\frac{1}{2}$ voet		$6\frac{1}{2}$ duim		2000 pont	
$13\frac{1}{4}$	lang.	$6\frac{1}{2}$	dik.	1900	ſwaer.
13		6		1800	
$12\frac{3}{4}$		$5\frac{3}{4}$		1700	
$12\frac{1}{2}$		$5\frac{1}{2}$		1600	
12		5		1500	
$11\frac{3}{4}$		$4\frac{3}{4}$		1400	
$11\frac{1}{2}$		$4\frac{1}{2}$		1300	
$11\frac{1}{4}$		$4\frac{1}{4}$		1200	
11		4		1100	

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00227

10¾ voet	3½ duim	1000 pont swaer.
10½ lang.	3½ dik	900
10¼	3¼	800
10	3	700
9	2¾	600
9	2½	500
8	2¼	400
7	2	300
6	1¾	200
5	1½	100

Men neemt oock tot hondert voet lenghte van 't Schip, duizent pont zwaerte: of tien voet lenghte, hondert pont zwaerte. En om de dickte grovelijk te krijgen, wanneer men de lenghte heeft, zoo neemt zoo veel voeten lengte, zoo veel duimen dickte, met een touw in 't ront te meten.

De armen zijn met haer tween 1½ voet korter als de schacht: dees maeken buiten om te meeten een kring-stuk.

Het kruis weit op twee derden deelen.

De handen half zoo langh als de binnen kant van de armen, en breet op twee derden deelen.

Van de langte, dickte, en zwaerte der Anckers, als volgen.

Swaerte.	Langhte.	Dickte.	
2000 pont.	13 voet	20 duim.	6½ duim.
1900	13¼	19	6½
1800	13	18½	6
1700	12¾	18	5¾
1600	12	17¼	5¾
1500	11¾	17¼	5½
1400	11½	17	5¼
1300	11¼	16½	5
1200	11	15¼	4¾
1100	11½	15	4½
1000	10	14	4
900	9½	13	3¾
800	9	12	3½
700	8½	11	3¼
600	8	10	3
500	7½	9	2¾
400	7	8½	2½
300	6½	8	2¼
200	6	7	2
100	5¾	7½	1¾
Gewicht.	Langhte.	Tou dickte.	Passer dikte.

Een ancker dan zwaer 1100 pont, langh 11½ voet. Is boven vierkant 4½ duim, en onder 5¼ duim, met de passer te meeten. De armen hebben bocht 5 duim, en zijn langh 5 voet. De handen langh 2½ voet, en breet 2 voet, binnen plat, doch buiten als de schaft. De armen zijn ingebogen 2 voet en 9 duim, 't vierkant is langh 1¼ voet, de neut daer op 1 voet, dick 1 duim. Het ringh-gat wijt 2½ duim, en de ringh wijt 16 duim. De anker-stock moet zoo langh zijn, als het anker met ringh met al is, te weten 13 voet. En elcke voet langhte van de stock een duim tot de breete, doch de enden op de helft, de onder kant maekt men krom, of kringstuckig, en zulks om te sterker te zijn, en te beter te konnen buigen.

Ancker-schoenen neemt men na welgevallen, doch geschikt, na de groote van de ankers; en de onbequaemheit van de gront, daer zy in houden moeten, zoo dat hier op, maete ontbeere.

Een fluit van 200 last, voert een plecht-anker van 900 pont. Een dagelijks anker van 800 pont. Tui-anker van 700 pont. Werp-anker van 200 pont.

Een

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00228

Een ſchip van 600 laſt, heeft een plecht-anker, zwaer 3000 pond. Een dagelijks, zwaer 2800 pond. Tui-anker van 2600 pondt. En werp-anker van 1800 pond. Een Schip van hondert laſt heeft een plecht-anker van 800 pondt. Daegelijks van 700 pont. Tui, van 600 pont. Werp, van 150 pondt. Een Fluit van 220 laſt; voert een plecht-anker van 290 pond. Een Koopvaerdy man, lang 140 voet voert veeltijts ankers, zwaer 1700 pondt. Het anker op een Ooſt-indiſch Schip langh 170 voet, is by my bevonden zwaer te zijn, 3300 pondt.

Dreggen zijn ankers met vier ermen, welckers zwaerten niet afgemeten werden na de groote der Schepen, maer der booten, om datze daer toe werden gebruikt: en terwijl deze weinigh verſchillen in groote, zijn oock zoo de dreggen.

Het anker nevens de anker-ſtok aen de binnen kant te zien, daer hy gezaegt is, werden vertoont boven, op de plaet, daer het Schip op 't zy legt.

Hoedaenigheit van yzer, ſtael en koolen.

Terwijl niet alleen de ankers, maer oock veele andere leden te Scheep, van yzer zijn gemaekt, zal het niet ondienſtigh zijn, hier in te laſſchen, welke het beſte zy, op dat de bouw-meeſter, wanneer hy een Schip aenleght, de beſte keure hier inne doe; en zoo zijn Schip te ſterker maeke.

De platte en vierkante ſtaven die met letter F gemerkt zijn, werden voor d'alderbeſte gehouden: waer de gekroonde H navolgt; en het merk d'ongekroonde H, verdient in deught de derde plaetze.

Het *Orgel-gront-yzer* werdt zoo goet gehouden, als dat gene 't welck met de letter F is gemerkt.

Het *Stockholmer* yzer, is in 't gemeen zoo goet niet, als het *Spaens* yzer.

Het yzer dat tot *Dantzick* werdt gearbeit, en van lange ſtaven is, valt beter als het gene tot *Stockholm* is bearbeit.

Gelijk de vierkante en lange *Gottenburger* ſtaeven, mede beter zijn, als die van *Stockholm*.

Haartz yzer is in minder waerdigheit, en niet het beſt, om tot Scheepstuigen te verwerken.

Het *Neurenburger* ſtael, daer een *denneboom* op ſtaet, is het beſt; welken in keur, het merk de *Zantloper* volght, dit de *Helle-baert*, en daer na het *klaverblat*, recht of krom. *Stael.*

Het *Zweetſche* ſtael werdt tien ten hondert minder van waerdigheit gehouden, als het *Neurenburger* ſtael.

Het ſtael 't geen hier uit *Bergslandt* werdt gebracht, en met een of twee raederen is gemerckt: *Hans Muſiker* ſtael genaemt, werdt in deught tuſſchen *Sweets* en *Neurenberger* gehouden.

Van grof yzer, werden de Scheeps ankers gemaekt, met eenig *Spaens* yzer vermenght: welcke twee, te zaemen zigh zeer wel laeten mengen. *Spaens* yzer alleen, valt te ſlap, en heeft geen ſtijfte.

De koolen waer mede dit yzer en ſtael gezmeet en heet werdt gemaekt, werden ons van *Nieuw-kaſteel* gebragt, die men voor de beſte hout: de meeſte *Schotze* koolen, zijn in 't gemeen ſlimmer als de *Nieuw-kaſteelſche*, doch de zommige zijn wel zoo goet. *Luickſche* koolen werden zoo goet gekeurt, als de *Nieuw-kaſteelſche*. Deze werden uitgemeeten by de hoet, een hoet hout 38 ſchepel. *Smits koolen.*

Om de koolen te proeven, of ze goet zijn: zoo neemt een hant vol, duwtze ſterk toe, en opent dan de hant, zooze op de hant van den anderen vallen, zijnze goet, maer blijven zy in een klomp, zoo zijnze onbequaem. Of in 't water geworpen, zooze datelijk zinken, zijnze niet goet, maer moeten als vet, in 't eerſt op 't waeter drijven, om goet te zijn.

Toeſtant van het Touw, tot mijn opgeſtelde Schip.

Daer zijn vier kabels, dick 13 duim, langh 100 vaem, en een van 12 duim, wegen te zaem 14560 pont. De grootſte ſtagh dick 13 duim, langh 24 vaem. De focke ſtagh dick 9½ duim. De groote hooft-touwen dick 6¼ duim. De focke hooft-touwen dick 5½ duim, wegen 740 pont. 't Bezaens want dik 4 duim, weegt

weegt 408 pondt: 6 yzere troszen, 1290 pondt wegende: twee wiel troszen van 122 pondt: 34 peerde lijnen, van 377 pondt: 300 pondt schiemans gaeren: 12 stick-lijnen, van 25 pondt: 36 bos huizingh, en 36 bos marlingh: 2 wiel-troszen van 218 pondt.

't Groot stenge want dick 4 duim: 't focke want 3½ duim, wegen t'zaemen 690 pondt. De stenge stagh, en de twee stenge windtraeps, dick 5½ duim. 2 paer marsche-schoots van 1062 pont; dick 4¾ duims. De kardiels dick 4 of 4½ duim. De portuerlijn dick 5½ duim. De groote raap, dik 6¾, lang 26 vaem. De focke raep dick 6 duim, langh 24 vaem; wegen 461 pondt. De bezaens en groote marsche raeps, dick 4 duim: de focke 3½ duim, weegen 112 pondt. 5 Onderscheiden yzere troszen van 883 pondt. 8 Wiel-troszen lang 100 vaem, van 775 pondt. 300 Pondt schiemans gaeren: 18 Paerde lijnen, van 200 pondt. 24 Bos huizingh, en 24 bos marlingh. Twee paer schooten van 521 pondt, dick 4½ of 5 duim, langh 14½ vaem, van 296 pondt. Twee yzere troszen, 312 pondt. 7 Wiel-troszen, dik 10, 12, 15, 18, en 20 duim, wegende 512 pondt: noch 20 geteerde lijnen. En dit is het touw, 't geen een Schip voor opgestelt, nodigh zoude hebben, om toegemaekt te zijn na den eisch.

Ten overvloet, zoo het Schip een lange reis zoude doen, en op zee iets mocht komen te breeken, ofte te verderven, zouden men de Schipper mede konnen geven, 't geen hem voor een waerburgh diene, het volgende.

4 Yzere troszen van 840 pondt. 7 Wiel-troszen van 458 pondt. Een groote raep. 2 Marsche raeps, dick 4 duim, van 375 pondt. Een paer groote schooten van 272 pondt, lang 60 vaem. Een paer smijten van 160 pond gewicht. Een jein van 154 pond, dick 4 duim, langh 46 vaem. 200 Paerde lijnen. 450 Pondt schiemans gaeren. 24 Bos witte lijnen. 2 Zegen lijnen. 60 Bos huizingh, 60 bos marlingh. 12 Stuk witte lijnen. 12 Vis lijnen. 2 Witte yzere troszen van 236 pondt, enz.

De dickte van een daegelijks ancker-touw, is * gëevenredent tegens de lengte van het Schip: by voorbeelt, het Schip laet lang zijn 100 voet: zoo rekent tot elke tien voet lengte, een duim dikte voor het touw. Het plecht-anker werdt met de zelfste kabels gemeinlijk gebruickt. In zwaere noot, steekt men twee touwen op malkanderen, om des te gemackelijker op de zee te ryen.

* *Geproportioneert.*

De voornaemste Scheeps-touwen dan, gëevenredet na de groote van de Schepen, konnen uit de volgende tafelen werden gezien. Doch zoo niet, dat zegge, de touwen altans na deze maet geslaegen zijn, terwijl my niet onbekent is dat de zelve meest na de gis en gewoonte werden gemaekt: maer dat indien dus gemaekt werden geschikt †, en na den eisch zullen zijn.

† *Proportioneel.*

Wanneer men de sterkte van het touw vermeerderen wil, zoo woelt men het tusschen de slagen, met dunne draeden, en beteert het, te gelijck met het touw zelve.

Met leder werden de touwen op veel plaetzen, als aen de rees en elders bekleet; tegen 't scheuren en slijten, gelijck de zelve hier om mede om woelt worden, op veele plaetzen, voornaem de voorste hooftouwen, om dat de ree daer tegen wrijft, insgelijks ook de smijten. Touwen, die door gaeten loopen, als de gene welk de rees heizen, moeten effen en glat geslaegen zijn, om niet te haperen.

Tafel

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00230

Tafel, waer in men zien magh, de dickte van alle voornaeme Scheeps-touwen, geproportioneert of geſchikt, na de dicktен van haere maſten. En voor eerſt, van het Tou-werck aen de Groote Maſt, hebbende zijn

	Maſt van 34 duim.	Maſt van 32 duim.	Maſt van 30 duim.	Maſt van 29 duim.	Maſt van 28 duim.	Maſt van 20 duim.	Maſt van 26 duim.	Maſt van 24 duim.	Maſt van 23 duim.	Maſt van 19 duim.	Maſt van 13 duim.	Maſt van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schenckels	8½	8	7	6½	6	5½	5	7	6	5	4	4
Standers of Taeckels	6	5½	5	5	4½	4	3½	5	5	4½	3½	3½
Vallen of Taeckels	4	4	3½	3½	3	3	3	3½	3½	2½	2½	
Hooft of Want-touwen	8½	8	7½	7	6½	5	5	7	6	5	4	4
Taeli-reeps	4½	4	4	3½	3	3	3	4	3½	3½	2½	2½
Servingen om 't want te zwichten	8½	8	7½	7	6½	5	5	5½	5	4½	3½	
Taeli-reeps, of ſtag wand	4½	4	4	3½	3½	3	2½	3½	3	3	2½	
Stagh	17	16	15	14½	14	10	8	12	11½	9½	6½	6
Kraeg hals-banden, of ſtroppen om	16	15	13	12	11	9	8	10	10	8	6	
Stagh Tali-reeps (de ſteven	6	5½	5½	5	4	4	3½	4	4	3½	2½	3
Toppenants	4½	4	3½	3½	3	3	2½	3	3	2½	2½	2
Smeet	9½	9	8½	8	6½	6	5	6½	6	5½	4	4
Schooten	6½	6½	6	6	5	4½	4	4½	4½	3½	2½	3
Boelijns	5½	5	4½	4½	4	4	3	3	3	2½	2½	2½
Spriet-touwen	4½	4½	4	4	3½	3½	3	3	3	2½	2	2½
Bras ſchenckels	4	4	3¾	3½	3	3	2¾	3	3	2½	2	2½
Braszen	3	3	3	3	2½	2½	2	2½	2½	2	1½	2
Knie-touwen	4	3½	3	3	2½	2½	2	3	2½	2½	1½	2
Cordeelen of Valletjes	8½	8	7	6	5½	5		6	4½	4		
Rack	6	6	5	5	4½	4	3	4½	4	3½	3	3
Borſtreep	8	7	6	6	5							
Buick-gordingh	2½	2½	2½	2½	2	2						
Nock-gordings	3	2¼	2¼	2	2	2		2½	2	2	1½	
Knie-ſchenckels	8½	8	7½	7	6	5	4½	6	5½	5	5	4
Reepen	6	5½	5	5	4½	4	3½	3½	3½	3	3	3
Groote kardeel	4½	4	4	4	3½	3½	3	3	3	2¼	2	2

Het Tou-werck van de groote Stengh, heeft zijn

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schenckels van	5½	5	4½	4	3½	3	2¾	3½	3½	2½		2
Vallen of Taeckels	2½	2½	2½	2½	2	2	1½	2	2	1½		1½
Want-touwen	5	5	4¾	4	4	3	3	4	3½	3	2¼	2½
Taeli-reeps	2½	2½	2¼	2	2	2	1½	2	2	1½	1	1
Back-ſtaggen	5	5	5	4	3½	3	2½	4	4	3½	2	2½
Stagh want	3	3	3	2½	2½	2	2	2½	2	1½	1	1
Stagh	8	7	6	5	5	4½	4	5	4½	3½	3	2½
Taeli-reeps	4	4	3½	3½	3	3	2¾	3	2½	2	1½	2
Toppenants	3½	3	2½	2½	2	2	1¾	2	2	1½	1	1

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00231

Dickte van het voor Masts Touwerk, op ieder Masts dickte als boven.

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schenckels	8	7½	7	6	5	5	5	6¼	5½	4½	3½	6
Standers of Takels	5½	5	5	5	4	4	4	5	5	4½	3	2½
Vallen	4	3½	3½	3½	3	3	3	3½	3	2½	2	
Want-touwen	8	7½	6½	6	5½	5	4½	6	5½	4½	3½	3½
Tali-reeps	4	4	4	4	3½	2½	2	3½	3½	3	2	2
Puttings	8	7½	7	6	5½	5	4½					
Tali-reeps	4	4	4	4	3½	3½	3					
Stach	15	13	12	11	9	7	6½	10½	8½	7½	5	4
Taeli-reeps	5	5	5	4½	4	3½	3	4	3½	3	2	2
Reepen	8	7½	7	7	6	6	5	5½	5	5	3½	4
Valletje	6	6	6	5	4½	3½	3	3	3½	3	2	2
Kordeelen	6½	6	6	6	4	4	5½					
Toppenants	4	3½	3½	3	3	2½	2	3	3	2½		2
Rack	5	5	4½	4½	4	4	3	3	3	2½	2	2½
Borst-reeps	8	7	6½	6	5							
Schoots	6	6	5	5	4½	4	3½	4½	4	3½	2½	2½
Smeets	8½	8	7	7	6	5	4½	6	6	5	5	3½
Boelijns	4½	4½	4	3½	3½	3	3	3¼	3	2½	2	2½
Spriet-touwen	4½	4	3½	3	3	3	2	3½	3	2½	2	2
Bras schenkels	4	3½	3	3	2½	2½	2½	3	3	2½	1½	2
Braszen	3	3	2½	2½	2	2	2	2½	2½	2	1¼	1½
Knie-touwen	3½	3	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Bint-touwen	3	3	2½	2½	2	2	2	2	2	2	1½	1½
Buick-gording	3	2½	2½	2½	2							
Nock-gording	2½	2¼	2½	2½	2	2½	2	2	2			

Touwerk tot de Stengh.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schenckels	4½	4	3½	3	2½	2½	3½	3½	3	2½		
Scheerlijns	2½	2	2	2	1½	1½	2	2	2	1½		
Want-touwen	4½	4	3½	3½	3	3	2½	4	3	3	2	2
Tali-reeps	2	2	2	2	1½	1½	2	2	1½	1½	1	1
Want puttings	5	4½	4½	4	3½	3	2¾	3	3	2½	1½	
Stagh	5	5	5	4½	4	3	3	4½	4	3½	2	2½
Talie-schenckels	4	3½	3½	3	2½	2½	1¾					1½
Val van de taeli	3½	3½	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Reep	7	7	6½	6½	5½	5	5	6	5	3½	2	
Standers	5	5	4¾	4¾	4	4	4	4½	4	3½		
Valletje	5	4½	4	4	3½	3½	2¾	3	2½	2	1½	
Boelijns	4	3½	3	3	2½	2½	2½	2	2	1½	1¼	
Schoots	3½	3½	3	3	2½	2	1½	2	1½	1½	1½	
Knie-touwen	4¼	4	4	3½	3	2½	2	3	2½	1½	1½	
Raks-touw	4	4	4	3¾	3½	3	2	3½	3	2½	2	

Dick-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00232

Dickten van de Boegh-ſpriets touwen.

	Maſt van 34 duim.	Maſt van 32 duim.	Maſt van 30 duim.	Maſt van 29 duim.	Maſt van 28 duim.	Maſt van 20 duim.	Maſt van 26 duim.	Maſt van 24 duim.	Maſt van 23 duim.	Maſt van 19 duim.	Maſt van 13 duim.	Maſt van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
De ſchenckels van de ſchoot	6	6	5½	5½	4½	4	3½	5	4½	4	3	2½
Schoot	4½	4½	4	3	3	2½	2½	4	3¼	3¼	3	1½
Knie-touwen	3	3	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Blinde-takel	3½	3	3	3	2½	2½	2	3	3	2½	1¾	
Bras-takels	4	4	3	3	2½	2½	2½	3	2½	2	1¾	1½
Braſzen	2½	2½	2½	2½	2	2	2	2½	2	1¾	1¾	1½
Takel	4½	4	3½	3½	3½	3	2¼	3¼	3	2¾	2	2
Reeps	7	6	6	6	5	4½	4	6	5	5	4½	2
Buik en Nock-gordens	3	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2½	2	1½	
Groot blinde ſchoot	6	6	5½	5¼	5	4	3	3	3	3	2½	2½
Blinde toppenants	4	3	3	3	2½	2	2	3	3	2½	2	1½

Dickte van 't boven blinde Touwerck.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Puttingh-touwen	3	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2¼	2	1¼	1
Taeli-reeps	2	3¾	1¾	1½	1	1	1	2	1½	1	1	1
Brasſchenckels	2½	2½	2	2	1½	1½	1½	2	1¾	1½	1½	1
Braſzen	2	1½	1½	1½	1½	1	1	1½	1	1	1	1
Rack	3	3	3	2½	2	2	1½	2	1½	1½	1¼	1
Boven blinde val	2	2	2	2	1½	1½	1½	2	1½	1¼	1	1
Knie-touwen	2½	2	2	2	1½	1½	1	2	1½	1½	1	1
Schenckels	3	3	2¼	2	1½	1½	¾	½			¾	
Scheerlijn	2	2	1¾	1½	1	1	1					
Reeps	2	2	1½	1½	1½	1½	1	1½	1½	1	1	1
Want-puttens	3	3	2½	2	2	2	2	2½	2	2	2	1
Parel racktouw	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	1¾	1½	1½	1	1

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00233

Bezaens Touwerk.

	Mast v. 1 d.	Mast v. 2 d.	Mast v. 3 d.	Mast v. 4 d.	Mast v. 5 d.	Mast v. 6 d.	Mast v. 7 d.	Mast v. 8 d.	Mast v. 9 d.	Mast v. 10 d.	Mast v. 11 d.	Mast v. 12 d.
Schenckels	5½	5	4½	4								
Standers	4	3½	3½	3								
Vallen	3	3	2½	2½								
Want-touwen	5½	5	4¾	4½	3½	3	2½	4	4	3	2	2½
Tali-reeps	3	2½	2½	2½	2	2	1½	2	2	1½	1½	1½
Rack	7	6½	6	5	5	4½	4					
Val	5	4½	3½	3	2½	2½	2	3½	3	2½	2	
Stach	6	5	4	3½	3½	3½	3	4	4	3	2½	2½
Tali-reeps	3½	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2	1½	1	1½
Schoot	4	3½	3	2½	2½	2½	2	3	3	2½	2	1½
Valletje	5½	5	4	3½	3½							
Scheerlijn	3½	3	2½	2½	2	2	1	2½	2	2	1½	
Toppenands	4	3	2	2	2	2	1¾	2½	2	1½	1½	1½
Knie-touwen	2½	2	2	2	2	2	1½	2	1¼	1½	1½	1
Raksperel-tou	5½	5	4	3	3	3	2½	3½	3	2½	2	2

Touwerk van de Bagijne-ree.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Toppenants	4	3½	2½	2½	2	1½	1	2½	2½	2	1½	1
Braszen	2½	2½	2	2	1½	1	1	2	1¼	1½	1	1
Schenckels	3½	3	2½	2¼	2	1½	1¼	2	1½	1¼	1	1
Val	4	3½	3	3	2½	2	1½	2	1¼	1½	1½	1½

Dickte van 't Touwerk tot de Kruis-ſtengh.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Schenckels	3½	3	2½	2½								
Vallen	2½	2¼	2	2								
Wand	3	3	2½	2½	2	1½	1	2	2	2		
Taeli-reeps	2	1½	1½	1½	1½	1	1½	1	¾			
Want-puttens	3½	3	2½	2½	2	1½	2	1½	1½	1		
Schenkel braszen	2½	2½	2	1½	1½	1½	1	2	1½	1¾		
Braszen	2	2	1¾	1½	1	1	1	1½	¼			
Boelijns	2½	2	1¾	1½	1¼	1	1	1½	1	¾		
Kruis-ſprie-touwen	2	2	1½	1¼	1	1	1	1	1	¼		
Kruis-knie-touwen	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	2	1½	1½	1	1
Rack	3	3	3	2½	2½	2½	2	3	2	2	2	1½
Valletje	2½	2½	2	2	1½	1½	1¼	2	1½	1½	1½	1
Toppenants	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	1	1	1	¾	1
Parelrack-touwen	3	2½	2	1¾	1¾	1½	1½	2	1½	1½	1	1
Staghlooper	2½	2½	2									
Schinckel op de ſtag	3	3	1¼	2	1½							
Kruis-zeil reep	4	3½	3½	2½	2	2	1½					
Backſtagh ſchenkel	3	2½	2½									
Een Garnatje	2½	2	1¾									

Voort kruiszeils wand.

Dickte

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00234

Dickte van het Touw-werk aen de groote Bramſtengh.

	Maſt van 34 duim.	Maſt van 32 duim.	Maſt van 30 duim.	Maſt van 29 duim.	Maſt van 28 duim.	Maſt van 20 duim.	Maſt van 26 duim.	Maſt van 24 duim.	Maſt van 23 duim.	Maſt van 19 duim.	Maſt van 13 duim.	Maſt van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schenckels	3	3	$2\frac{1}{2}$	2	2	2	2					$1\frac{1}{2}$
Vallen of taeckels	$2\frac{1}{2}$	2	$3\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{2}$	3	3	$1\frac{3}{4}$					$1\frac{1}{2}$
Wand	3	3	$3\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{2}$	3	3	$2\frac{3}{4}$	2	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	1
Taelireeps	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	1	1
Bram puttens	$3\frac{1}{2}$	3	$2\frac{1}{2}$	2	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1
Bakſtagh ſchenckels	3	3	$2\frac{1}{2}$	2	2	2						
Scheerlijn	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1						
Stagh	3	3	3	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{1}{2}$	2	$1\frac{1}{2}$	1	1	1
Taelie	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1
Braszen	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	1	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$
Schenckel braszen	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	1	1
Boelijns	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$
Spriet-touwen	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	1	1	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	
Reeps-touw	$4\frac{1}{2}$	4	$3\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	2						
Paerel racks-touw	$2\frac{1}{2}$	2	2	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	1	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1
Rack	3	3	3	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
Val	3	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$
Toppenans	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	1	1	1	1
Vlag ſtaf-ſtagh	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1						
Knie-touwen	2	2	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	1	1

Dickte van 't Touwerck tot de voor Bramſtengh.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Rack	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$
Valletje	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1
Boelijns	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	$\frac{1}{4}$		
Spriet-touwen	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	$\frac{1}{4}$		
Stagh	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1		
Want	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	2	$1\frac{1}{2}$	1		
Taeli-reeps	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	$1\frac{1}{4}$	1	$\frac{1}{4}$		
Parel rak-touw	2	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1		
Knie touwen	2	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1		
Braszen	2	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	1	$\frac{1}{4}$		
Toppenants	2	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$	1	1	1	1	1		
Reeptouw	$3\frac{1}{2}$	3	3	$2\frac{1}{2}$								
Schenckels	3	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$									
Vallen	$3\frac{1}{4}$	2	2									
Puttens	3	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	1	1	1	
Back-ſtaggen	$3\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2									

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00235

Kabel dickte, geproportioneert naer de zwaerten der Ankers.

					Cen.	*Quart.*	*Pont.*
Kabel van	21	stop			60	0	3
	20 duim,	dagelijks			56	0	1
	14 dient	tei	anker		55	0	0
	10 tot een	werp	van		25	0	0
	9	lichtwerp			7	0	2

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	20	stop			43	0	0
	19 duim,	dagelijks			40	0	5
	13 dient	tei	anker		39	0	3
	9 tot een	werp	van		20	1	2
	8	lichtwerp			7	2	0

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	17	stop			35	3	3
	16 duim,	dagelijks	anker		34	0	2
	12 dient	tei	van		31	2	7
	8 tot een	werp			11	3	5

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	17 duim	stop			32	0	0
	16 dient	dagelijks	anker		30	2	2
	11 tot een	tei	van		27	0	0

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	15 duim,	stop			29	0	0
	14 dient	dagelijks			25	0	0
	9 tot een	tei	anker		23	3	2
		werp	van		9	0	0
		licht werp			2	2	7

					c.
Kabel van	13 duim,	stop	anker		28
	12 dient	dagelijks	van		27
	tot een				

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	10 duim,	stop	anker		22	0	2
	9 dient	dagelijks	van		11	0	0
	tot een						

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	16 duim,	stop			27		
	15 dient	dagelijks	anker		23	3	5
	10 tot een	tei	van		23		

					c.	*q.*	*p.*
Kabel van	14	stop			18	0	0
	13 duim,	dagelijks			17	0	0
	12½ dient	tei	anker		16	0	2
	12 tot een	werp	van		4	2	0
	8	licht werp			2	2	0

Kabel

							c.
Kabel	van	12 duim,	ſtop	anker			11
		11 dient	dagelijks	van			10
		tot een					

							c.	*q.*
Kabel	van	8 duim,	ſtop				7	
		$7\frac{1}{2}$ dient	dagelijks	anker			6	
		6 tot een	tei	van			5	2

							c.	*q.*	*p.*
Kabel	van	8 duim,	ſtop	anker			5	0	2
		7 dient	dagelijks	van			4	0	0
		6 tot een	tei				3	2	3

Kabel wicht geſlaegen op hondert vaem.

Een touw van	4 duim, weegt	325	pond.
	$4\frac{1}{2}$	400	
	5	490	
	$5\frac{1}{2}$	580	
	6	680	
	$6\frac{1}{2}$	800	
	7	930	
	$7\frac{1}{2}$	1060	
	8	1200	
	$8\frac{1}{2}$	1340	
	9	1490	
	$9\frac{1}{2}$	1640	
	10	1800	
	$10\frac{1}{2}$	1970	
	11	2150	
	$11\frac{1}{2}$	2325	
	12	2750	
	$12\frac{1}{2}$	2750	
	13	3000	
	$13\frac{1}{2}$	3250	
	14	3500	
	$14\frac{1}{2}$	3800	
	15	4900	
	16	5332	
	17	5900	
	18	6600	
	19	7000	
	20	8000	
	21	9000	

Tot de grootſte Schepen, die men heden ten Oorlogh uitruſt, worden kabels van 120 vaem langh geſlaegen, en zulks om te beter te konnen rijden, dees zijn dik 20 of 22 duim: beſtaen uit drie touwen, welcke ieder van drie ſtrengen zijn, in welcke ſtrengen omtrent 900 draeden zijn, zoo dat het geheele touw beſtaet uit 1800 draeden, op de dickte van 20 duim, weegt dusdanigen kabel $9\frac{1}{2}$ duizent pont, als het geteert is.

Doch om noch naeder, en volmaecktelijcker te zien, de hoedanigheden van alle Scheeps touwen, en ront-houten, zoo werd hier te voorſchijn gebracht, der zelver maete, zoo als by my wezentlijck op Schepen zelve, na gemeeten zijn.

Scheeps-touw en Maſten maet.

Een Schip lang 160 *voet, wijt* 40 *voet.* Het groote ſtagh vinde dick 18 duim, langh met de kraeg 29 vaem. Het focke-ſtagh dick 13 duim, langh 13 vaem. Het groote want dick $7\frac{1}{2}$ duim, langh ieder ſpan 22 vaem. Het focke-want dick 7 duim, langh ieder ſpan 19 vaem. Het bezaens-want dick 5 duim, langh ieder ſpan 18 vaem. Het bezaens-ſtagh dick 7 duim, lang 14 vaem. Het groot ſtenge-want dick 5 duim, langh ieder ſpan 16 vaem. Het groot ſtenge want dick 6 duim, langh 26 vaem. Het voor ſtenge-want dick 4 duim, langh ieder ſpan 14 vaem. Het voor ſtenge-ſtagh, langh 13 vaem. De groote pardoens langh 36 vaem. De pardoens van de voorſtengh langh 32 vaem. Het groote marsze val langh 45 vaem. De groote marsze-reep dick 6 duim, langh 9 vaem. De groot marsze topnants lang 38 vaem. De groot marsze braſſen lang 32 vaem. De groote topnans langh 30 vaem. De groote reeps dick 8 duim, over't ezels hooft langh 32 vaem. Het groot kardeel dick $4\frac{1}{2}$ duim, langh 50 vaem. Het gein om de boot in te zetten, met de looper, langh 45 vaem. Het ſpaens-

spaens taeckel van de groote mast, met de mantel, langh 13½ vaem. De looper langh 40 vaem. De groot marsze gytouwen lang 40 vaem. De groote marze boelijns langh 30 vaem. Het groot marsze racktouw, langh 6 vaem. De by voet van 't groote rack lang 13 vaem. Het grote racktouw lang 8 vaem. Voor de rak-troszen, ieder loper drie troszen, elk langh 30 vaem. De groote marze schooten dick 7 duim, langh 28 vaem. De groote schooten dick 6½ duim, langh 34 vaem. De groote smijten dick 9 duim, langh 18 vaem. De voor marze topnanden langh 32 vaem. De voor marsze reep dick 4½ duim, lang 7 vaem. Het voor marze val, langh 39 vaem. De voor marze boelijns langh 36 vaem. De voor marz brassen langh 35 vaem. De focke reep dick 7¼ duim, lang over 't ezels hooft 28 vaem. De focke topnans langh 27 vaem. De voor marsze gytouwen, langh 34 vaem. Het voor marsze racktouw, langh 5 vaem. De by-voet van 't focke rack langh 11 vaem. Het focke racktouw langh 7 vaem. De focke schooten dick 5 duim, lang 30 vaem. De focke smijten dick 7 duim, langh 15 vaem. De voor marsschooten dick 6 duim, langh 25 vaem. De focke boelijns langh 22 vaem. De blinde topnanden langh 21 vaem. De blinde brasszen langh 26 vaem. De trijszen langh 24 vaem. De blinde schinckels langh 13 vaem. De blinde schooten langh 18 vaem. Het blinde racktouw langh 9 vaem. Drie scheen-troszen tot het focke rack, ieder langh 27 vaem. De groote braszen langh 36 vaem. De focke braszen langh 25 vaem. Het bezaens racktouw langh 5 voet. Het bezaens val lang 36 vaem. De bezaens schoot lang 25 vaem. De zwaere touwen, ieder langh 100 vaem, dick 19½ duim. Een kabeltouw dick 11 duim, langh 100 vaem. Een kabeltouw van 7 duim, lang 110 vaem. Een van 5½ duim, lang 100 vaem. Een paerdelijn dick 4½ duim, langh 120 vaem.

Masten. De groote mast langh tot dit Schip 91 voet, dick 24 palm. De focke mast 82 voet, dik 22 palm. De bezaens mast langh 72 voet, dick 17 palm. De boegspriet lang 60 of 66 voet, dick 23 palm. De groote stengh 60 of 62 voet, dick 16 palm. De voorstengh langh 54 voet, dick 14 palm. De groote rae is breet 30 kleet, ieder kleet op 3 voet gerekent, zoo dat 30 kleet is 90 voet. Tusschen de focke rae en groote rae, is 't verschil drie kleet, zoo dat de focke rae 9 voet korter is als de groote rae.

Voor groote en kleine Schepen, *is* de groote en focke marsze rae drie voet langer, als de helft van de groote en focke rae, doch zoo de bestieders goet vinden, ook na de Schepen zijn. Brantstengen en raes, na gelangh.

Een Schip van 130 *of* 136 *voet langh, wijt* 31 *of* 32 *voet.*

Het groot stagh dick 14 duim, met de kraegh langh 26 vaem. Het focke stagh dick 11 duim, langh 12 vaem. Het groot want dick 7 duim, ieder span 20 vaem. Het focke want dick 6 duim, ieder span langh 19 vaem. Het bezaens want dick 4 duim, ieder span 46 vaem. Het bezaens stagh dick 4 duim, langh 11 vaem. Het groote stenge want dick 4 duim, ieder span langh 15 vaem. Het voor stenge wandt dick 3½ duim, ieder span langh 14 vaem. De groote pardoens dick 4 duim, langh 34 vaem. De focke pardoens dick 3½ duim, langh 32 vaem. De groote marsze reep dick 4¼ duim, langh 8 vaem. Het marsze val langh 36 vaem. Het voor marsze reep dick 3½ duim, langh 7 vaem. De groot marsze topnants langh 34 vaem. Het groot mars racktouw langh 4½ vaem. De groote mars gy-touwen langh 36 vaem. De groote mars braszen lang 28 vaem. De groote mars boelijns lang 25 vaem. De groote braszen lang 30 vaem. De groote reep in 't ezels hooft dick 8 duim, langh 30 vaem. De groote topnands langh 28 vaem. Het groote kardeel langh 46 vaem. De groote marze schooten dick 5½ duim, langh 25 vaem. De groote schoote dick 5 duim, langh 28 vaem. De groote smijten dick 7½ duim, langh 16 vaem. Het groot stenge stagh-dik 4 duim, langh 25 vaem. De voor marsze braszen lang 27 vaem. De voor marsze boelijns lang 32 vaem. Het voor mars racktouw langh 4½ vaem. De focke ree over 't ezels hooft dick 7 duim, langh 26 vaem. Het fock kardeel

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00238

kardeel langh 36 vaem. De mantel van de groote taeckel langh 12 vaem. De looper langh 38 vaem. De voor taeckel of mantel langh 11 vaem. De looper 36 vaem. Een by voet van 't groote rak langh 11 vaem. Het racktouw langh 7 vaem. De by-voet van 't focke-rack langh 10 vaem. Het racktouw langh 6 vaem. De focke topnanden 26 vaem. De voor marsze gytouwen langh 32 vaem. 't Voor ſtenge ſtagh langh 12 vaem. Voor mars-ſchooten langh 22 vaem. Focke ſchooten langh 24 vaem. Focke ſmijten langh 12 vaem. Focke boelijns langh 20 vaem. Blinde topnanden lang 20 vaem. Blinde braszen lang 22 vaem. Blinde trijzen lang 18 vaem. Blinde ſchinckels langh 12 vaem. Blinde ſchooten lang 15 vaem. Focke braszen lang 22 vaem. Bezaens ſchoot lang 20 vaem. Bezaens-val lang 36 vaem.

De maſten zijn na gelang, dick 20 palm, langh 86 voet. De focke maſt langh 77 voet, dick 18 palm. De boegſpriet langh 58 voet, dick 19 palm. De bezaens maſt langh 66 voet, dick 14 palm. Groote ſtengh langh 56 voet, dik 13 of 13½ palm. De voorſtengh langh 47 voet, dick 11 palm. De groote Rac, gereeckent tegen 24 of 25 kleet zeils, is lang 78 voet. Voorts met de marsze en blinde raa, als boven gezeit.

Maſten op Galjoots werden uit twee ſtucken gemaekt, ſterktens halven, en oock om dat menze zelden na vereiſte geſtalte hier toe vint.

De zwaere touwen van 17 duim, vinde te zijn lang 100 vaem. Een kabeltouw van 8 duim dick, lang 100 vaem. Een kabeltouw van 6 duim dick, langh 110 vaem. Een paerdelijn van 4¼ duim.

Een Schip langh 115 voet, zijnde een Advijs Jacht: deſſelfs maſten zijn langh en dick als volgt:

De groote maſt is langh 8 of 79 voet, dik 17 of 17½ palm. De focke maſt lang 70 voet, dick 15 palm. De boeghſpriet langh 50 voet, dick 16 palm. De bezaens maſt langh 58 of 60 voet, dik 11 palm. De groote ſtengh is lang 48 of 49 voet, dick 10½ palm. De voorſtengh langh 39 of 40 voet, dick 9 palm. De groote raa van 20 of 22 kleet zeil: het overige als boven.

Zijn Touwen zijn als volgt:

De groote ſtagh dick 10 duim, lang met de kraegh 21 vaem. Focke ſtagh dick 7½ duim, langh 10 vaem. 't Grote want dick 6 duim, langh ieder ſpan 19 vaem. Focke want dick 5½ duim, lang ieder ſpan 18 vaem. Bezaens want dick 3½ duim, lang ieder ſpan 15 vaem. Groote ſtenge want dick 3½ duim, lang ieder ſpan 14 vaem. Voor ſtenge want dick 3 duim, lang ieder ſpan 12 vaem. De groot ſtenge ſtag lang 19 vaem. De groote pardoens langh 32 vaem De groote mars reep dik 4 duim, langh 7½ vaem. 't Groot mars-val lang 34 vaem. Groot mars topnans langh 32 vaem. De groote mars braszen lang 26 vaem. De groote mars boelijns lang 23 vaem. De groot topnans lang 26 vaem. Groote reep dick 6 duim, lang 20 vaem. Groote kardeel langh 36 vaem. Groote braszen langh 26 vaem. Groote racktouw langh 7 vaem. Groote mantel, langh 11 vaem. De Looper langh 37 vaem. Groot mars racktouw langh 4 vaem. Bezaens ſchoot langh 18 vaem. Bezaens val langh 32 vaem. Bezaens ſtagh langh 10½ vaem. Focke pardoens langh 28 vaem. Voor marsze topnans langh 28 vaem. Voor marsze val langh 32 vaem. Voor marsze braszen langh 26 vaem. Voor marsze reep langh 6½ vaem. Voor marsze racktouw langh 3½ vaem. Voor marsze gy-touwen langh 28 vaem. Voor marsze boelijns langh 30 vaem. Focke boelijns lang 15 vaem. Focke topnans langh 24 vaem. Focke reep langh 17 vaem. Focke kardeel langh 34 vaem. Voor taeckel of mantel langh 10 vaem. De looper langh 32 vaem. De focke braszen lang 21 vaem. 't Focke racktouw langh 6½ vaem. Topnans van de blinde langh 16 vaem. Blinde braszen langh 18 vaem. Blinde trijzen langh 16 vaem. Blinde ſchinckels langh 11 vaem. Blinde ſchooten langh 14 vaem. Blinde gy-touwen langh 12 vaem. Groote mars-ſchooten langh 22 vaem. Voor mars-ſchooten langh 19 vaem. Groote ſchooten langh 24 vaem. Focke ſchooten langh 22 vaem Groote ſmijten dick 6 duim, langh 12 vaem. Focke ſmijten dick 5 duim, langh 10 vaem. Swaere touwen dick 11 duim, ieder touw langh 100 vaem. Een kabel-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00239

touw dick 6 duim. Een Paerde-lijn van 3½ duim dick. Een kabel-touw van 5 duim dick.

Na het voorbeelt van deze touw-maten, kan men dus touwen tot alle Schepen vinden, van wat lengte en wijte zy oock zijn, gebruikende eene * evenredige rekeningh daer alle de lengtens uit zullen volgen.

* *Proportioneele.*

Hebbe noch gemeten een Ooster-vaerder van 110 *of* 112 *voet, wiens Masten langh vinde, als volgt:*

De groote mast langh 77 of 78 voet, dick 17 palm. De focke-mast langh 68 of 69 voet, dick 15 palm. De boegh-sprict lang 46 of 47 voet, dik 15 palm. De bezaens-mast langh 56 voet, dick 11 palm. De grote steng lang 46 of 47 v. dik 10½ palm. De voorsteng lang 37 of 38 voet, dick 8½ palm. De groote rae 17 kleet zeils, is 51 voet; voorts als boven.

Het groote stagh dick 10½ duim, lang met de kraegh 21 vaem. Het focke-stag dick 7½ duim, langh 9½ vaem. Het grote want dick 6 duim, langh ieder span 19 vaem. Focke want dick 5½ duim, lang ieder span 18 vaem. Bezaens-want dick 3½ duim, lang ieder span 14½ vaem. Het bezaens-stagh dick 3½ duim, langh 11 vaem. Groote stenge-want dick 3½ duim, lang ieder span 14 vaem. Groot stenge-stagh dick 3½ duim, langh 22 vaem. Voor stenge-want dick 3 duim, langh ieder span 12 vaem. Voor stenge-stagh dick 3 duim, lang 11 vaem. Blinde topnanden langh 16 vaem. Blinde braszen 17 vaem. Blinde trijzen langh 17 vaem. Voor marsze-boelijns langh 30 vaem. Voor marsze-topnanden lang 25 vaem. Voor marsze-val langh 30 vaem. Voor marsze-reep lang 6½ vaem. Voor marsze-racktouw langh 3½ vaem. De mantel van de voortaeckel langh 9½ vaem. De Looper van de voortaeckel langh 26 vaem. Voor marsze-gy-touwen langh 28 vaem. Focke-boelijns langh 15 vaem. Focke-topnanden lang 24 vaem. Focke-reep langh 17 vaem. Focke-kardeel langh 30 vaem. Focke-braszen lang 18 vaem. Focke-racktouw langh 6 vaem. Voor marsze-braszen langh 26 vaem. Groot marsze-boelijns langh 23 vaem. Groot marsze-reep lang 7½ vaem. Groot marsze-racktouw lang 4 vaem. Groot marsze topnanden lang 29 vaem. Groot marsze stander-langh 15 vaem. Groot marsze val langh 28 vaem. Groot marsze gy-touwen langh 32 vaem. Groot marsze braszen langh 25 vaem. De mantel van 't groot taeckel langh 10½ vaem. De looper van 't groot taeckel langh 28 vaem. Groote topnanden lang 16 vaem. Groote reep langh 19 vaem. Groote kardeel langh 36 vaem. Groot racktouw lang 7 vaem. Groote braszen, langh 26 vaem. Bezaens schoot langh 16 vaem. Groote gytouwen, lang 26 vaem. Groot schoten lang 24 vaem. Groote marsschoten lang 20 vaem. Groote smijten lang 12 vaem. Focke schooten langh 22 vaem. Focke smijten langh 10 vaem. Voor marsschooten langh 17 vaem. Swaere touwen dick 10½ duim, langh 100 vaem. Een kabeltouw dik 6 duim, langh 110 vaem. Een ander kabeltouw dik 5 duim, lang 120 vaem. Een paerdelijn dick 2¾ duim, langh 120 vaem.

Smack of Wijt-Schips touwen.

't Want lang 8½ vaem, dik 5 duim. De groote stag 10½ vaem, dik 8 duim. De looze-stag 11 vaem, dik 5 duim. De kralingh 11 vaem. 't Focke-val 22 vaem. 't Kluif focke-val 23 vaem. De Bre focke-val 15 vaem. Dirck en Jein, elck lang 8 of 39 vaem, smijts gewijs. De vier schinkels van de geerde 30 vaem, ieder 7½. De loopers ieder 20 vaem. De trijs langh 13 vaem. Het Top-zeils-val langh 28 vaem. De back-stagh lang 19 vaem. De mantels van de takels, langh ieder 9 vaem. De loopers ieder 21 vaem, De bre-focke-geerde, of de top-zeils schooten, langh ieder 11 vaem. De schinckels van de zwaerde, langh ieder 4 vaem. 't Perdoen langh 12 vaem. De mantel van 't spaens-taeckel langh 10 vaem. De Loper langh 24 vaem. De Mast langh 54 voet. De top langh 10 voet.

Smal-Schips Touwen.

Aen een Smal Schip lang 68 of 70 v. bevinde ik de stagh lang te zijn 8 vaem, dick 6½ duim. De stander lang 7 vaem, dick 5½ duim. De wint-reep langh 17 vaem. De hooft-touwen lang 7½ vaem. De mantel van 't zeil-takel 8 vaem. De loo-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00240

looper langh 17 vaem. 't Focke-val langh 23 vaem. De trijs lang 20 vaem. De loopers van de geerdens langh 14 vaem, langh t'zamen 28 vaem. De ſchinkels van de Geerden elck 10 vaem. De groote ſchoot 14 vaem. Het toppenant 18 vaem. De taeli van de ſpriet langh 3½ vaem. De reep om 't zeil by op te halen, langh 13 vaem. De focke ſchoot langh 7 vaem. 't Rak om de maſt 1 vaem. De Tali van de voor-ſtagh langh 8 vaem. De talijs van de hooft-touwen langh 2½ vaem. De top-ſtagh elck 2½ vaem. De lopers van de backſtagh elck 30 vaem. De mantel van 't groote takel langh 9 vaem. De loper langh 26 vaem. De ſtrijck-reep langh 17 vaem. De ſteert-reep in de zwaerden elck 3½ vaem. De ſchortouwen langh 11 vaem. De kabel-touwen langh 70 of 80 vaem, dick 6½ duim. De Maſt lang 48 of 49 voet, dick 15 palm. De Spriet lang 68 voet.

Een Galjoot van 85, 86, *of* 88 *voet, by my gemeten, hadde*

Het grote Stagh dick 9½ duim, lang 12 vaem. Het Stenge-ſtagh dick 6 duim, lang 14 vaem. Het Want dik 6 duim, ieder ſpan lang 18 vaem. Het Dirck en Jeyn dik 5 duim, langh 45 vaem. De ſchinckels van de geerden dick 3¾ duim, langh 8½ vaem. De Lopers van de gaerden langh 26 vaem. Het Focke-val langh 30 vaem. Het Kluyf-focke-val langh 37 vaem. De backſtagen dick 6 duim, alle bei lang 21 vaem. De Kraelijn dick 3¼ duim, langh 15 vaem. De groote ſchoot dik 3½ duim, lang 20 vaem. Het bezaens want ieder ſpan langh 10 vaem. De Bezaens-ſchoot langh 10 vaem. De pardoen van de ſteng langh 15 vaem. De zware touwen dick 9½ duim, ieder touw langh 100 vaem. Een Paerde-lijn dick 3 duim, langh 120 vaem. De taeckel en mantel langh 11 vaem. De looper langh 24 vaem.

De Maſt langh 58 of 60 voet, de top daer boven 18 of 20 voet, de maſt in 't geheel langh 78 of 80 voet, dick 20 palm: de Stengh boven de top langh ontrent 14 voet, dick 10 palm: de gaffel 44 of 46 voet, dik 10 of 11 palm: de boegſpriet of uit ſteecker 46 of 48 voet, dick 12 palm: de Bezaens-maſt 36 of 40 voet, boven in 't ruim 53 of 55 voet, dick 9 palm: de bre-fock-rae 40 of 42 voet.

Het touw van een Kat-Schip, langh 116 *of* 118 *voet. bevindeick*

Het grote Stagh dick 9¼ duim, langh met de kraegh 21 vaem. Het grote want dick 5½ duim, ieder ſpan langh 19 vaem. Het Focke-ſtagh dick 5½ duim, langh 9 vaem. Het focke-want dick 5 duim, ieder ſpan lang 18 vaem. Het Bezaens-want ieder ſpan lang 14 vaem. Het Bezaens-ſtagh langh 11 vaem. De Bezaens-ſchoot langh 16 vaem. De Blinde Topnans langh 16 vaem. De blinde trijzen lang 13 vaem. De blinde braszen lang 16 vaem. De blinde ſchinckels langh 8 vaem. De blinde Schooten lang 12 vaem. De blinde gy-touwen, ieder lang 10 vaem. De focke boelijns langh 15 vaem. De voor-marsze-boelijns langh 29 vaem. Het voor ſtenge-ſtagh lang 10 vaem. Het voor marsze-val langh 28 vaem. De Focke-topnans langh 24 vaem. De voor marsze gy-touwen langh 18 vaem. De voor taeckel en mantel langh 9½ vaem. De looper van de taeckel langh 25 vaem. De focke-reep dick 4½ duim, langh 17 vaem. Het kardeel langh 32 vaem. Het ſtenge-want voor ieder ſpan lang 9 vaem. Het groot ſtenge-ſtagh langh 20 vaem. De groote marze Boelijns langh 23 vaem. Voor marsze braszen lang 26 vaem. Groot marsze braszen lang 25 vaem. De groote topnans langh 27 vaem. De groote mantel van de taekel langh 10½ vaem. De looper van de groot taeckel langh 28 vaem. De ſtander van 't marsze-val langh 15 vaem. De looper van 't marsze-val langh 30 vaem. De groote boelijns langh 12 vaem. De groote marsze gy-touwen langh 32 vaem. De groote, en focke ſchooten, ieder langh 24 vaem. De groote marsze ſchooten lang 22 vaem. De voor mars-ſchooten lang 18 vaem. De groote ſmijten langh 12 vaem. De focke ſmijten lang 10 vaem. De zware touwen dick 9½ duim, ieder touw langh 110 vaem. Een paerdelijn dick 3½ duim, lang 120 vaem. Een kabel-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00241

touw dick 5½ duim, langh 110 vaem. De groote reep dick 5¼ duim, langh 19 vaem. Het kardeel langh 36 vaem De groote braszen langh 26 vaem. De focke braszen langh 18 vaem.

De groote maſt tot de Kat dick 15 palm, langh 73 voet. De focke maſt 67 voet, dick 13 palm. De boegſpriet 31 voet, dick 14 palm. De groote ſteng langh 37 of 38 voet, dick 8½ palm. De voorſteng lang 28 voet, dick 6¾ palm. De bezaens maſt langh 56 voet, dick 9 palm. 15 Kleet zeils is 45 voet 9¼ palm. De maſt en blinde rae als boven.

De Scheeps-maſten vinde mede geſtelt te zijn, aldus

Aen een Schip van 135 voet langh, wijt 34: vonde den maſt langh 85 voet, dick 21½ palm.

Een Schip van 130 voet langh, en 30 voet wijt: de maſt langh 83 voet, dick 20 palm.

Een Schip van 100 voet, de maſt langh 74 voet, dick 15½ palm.

Een buis van 74 voet, de maſt langh 55 voet, zijnde een ree zeil, dick 11 palm.

Een boeyer van 86 voet, de maſt dik 19 palm, en lang op zijn want 58 voet, de top 18 voet.

Een galjoot van 88 voet, de maſt dik 20 palm, en lang op zijn want 59 voet, de top 19 voet.

Een ſwaer jacht, de maſt dik 16½ palm, langh op zijn want 54 voet, de top 17 voet.

Een ſchiet-ſchuit, de maſt langh 50 voet, dick 11 palm.

Op Engelſche Schepen is de lenghte van de groote maſt ⅘ van de breete van het Schip, en dat gemultipliceert met 3, de voormaſt ⅘ van de groote maſt, en de boegſpriet van een geſtalte met de focke maſt, de bezaen de helft van de groote maſt.

Turken maeken raes en maſten veeltijts langer, om meer zeil te voeren, doch dit maekt ranke Schepen.

Aen andere Schepen weder, vinde het Maſt werckgeſtelt te zijn, als volgt:

Tot een Fregat langh 115 *voet, wijt* 26 *voet, hol* 11 *voet:* maeckt men de groote maſt langh 79 voet, dick 16½ palm. De focke maſt lang 69 voet, dik 14½ palm. De boegſpriet lang 54 voet, dick 16½ palm. De bezaens maſt langh 58 voet, dik 10½ palm. De groote ſteng langh 47 voet, dick 10½ palm. De voorſtengh langh 37 voet, dick 8¾ palm. De groote bramſtengh langh 17 voet, dick 4 palm. De voor bram-ſteng lang 15 v. dik 3½ palm. De kruis-ſteng lang 20 voet, dik 4¼ palm. De boven blinde ſteng lang 13 v dik 4½ palm. De groote raa, lang 25 ellen, dik 12½ palm. De focke raa lang 21 ellen, dick 10½ palm. De blinde raa langh 17 ellen, dick 7 palm. De groote marsze raa lang 13½ ellen, dik 7 palm. De voor marsze raa langh 11½ ellen, dik 6 palm. De bezaens raa, lang 60 voet, dick 6¾ palm. De groote bramzeils raa langh 7¾ ellen. De voor bramzeils raa langh 6½. De kruis raa langh 13½ ellen. De boven blinde raa langh 9½ ellen. De top van de groote maſt langh 7 voet. Van de focke 6 voet, van de bezaens 4 voet, van de groote ſtengh 4 voet, van de voorſtengh 3 voet, van de kruis en groote bramſtengh 3 voet, de boven blinde-ſtengh langh 2 voet, de voor bramſtengs top langh 1¼ voet. 't Groote ezels hooft langh 2¾ voet. 't Focke ezels hooft lang 2½ voet. Op de bezaens maſt, groote ſtengh, en boeghſpriet, de ezels hoofden langh 15 duim. Op de voorſtengh langh 13 duim. Op de groote bramſtengh, kruisſteng, en boven blinde-ſtengh lang 9 duim. De voor bramſtenghs ezels hooft langh 8 duim. De ſchijf in de groote ſtengh breet 7½ duim, wijt 1¾ duim, onder de ſchijf breet 10½ duim, dick 2 duim. Aen de bezaens maſt breet 7½ duim, dick 1¾ duim, onder in de voorſtengh breet 9½ duim, dik 1¾ duim. De zaelen van de groote mars langh 9½ voet. Die van de focke mars lang 8½ voet. De zaelen van de bezaens mars lang 4½ voet. Die van de boegſpriet langh 4½ voet. Van de groote ſteng lang 3½ voet. Van de voor-ſtengh langh 3½ voet. Van de kruis-ſteng, groote bramſtengh, boven blinde-ſtengh langh 2 voet. De zaelen van de voor bram-ſteng langh 1¾ voet.

Maſtwerk van een Fregat, lang 112 *voet, wijt* 28 *voet, hol* 11¼ *voet.*

De groote maſt langh 80 voet, dick 17 palm. De focke maſt 70 voet, dick 15 palm.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00242

15 palm. De bezaens maſt lang 60 voet, dick 11 palm. De boegſpriet langh 55 voet, dick 17 palm. De groote ſtengh 48 voet, dick $10\frac{3}{4}$ voet. De voor-ſteng langh 38 voet, dick $9\frac{1}{1}$ palm. De bezaens roe langh 62 voet, dick $7\frac{1}{2}$ palm. De groote raa langh 26 ellen, de focke raa 22 ellen, de groote marsſche raa 14 ellen, de voor marſche raa 12 ellen, de blinde raa 18 ellen, de bramzeils raa 8 ellen: gelijk mede de kruis raa, de voor marſche raa 7 ellen: de ander kruis raa 14 ellen, de boven blinde raa 10 ellen. De groote bramſtengh langh 18 voet, dick $4\frac{1}{4}$ palm. De voor bramſteng lang 16 voet, dick $3\frac{1}{2}$ palm. De kruisſtengh lang 22 voet, dik $4\frac{1}{1}$ palm. De boven blinde ſteng lang 14 voet, dik $4\frac{1}{2}$ palm.

Op een Fregat langh hondert voet, wijt 24 voet, hol 11 voet. Set men mede een groote maſt langh 76 voet, dick 15 palm. Focke maſt langh 66 voet, dick 13 palm. De boegſpriet langh 50 voet, dick $13\frac{1}{2}$ palm. De bezaens maſt langh 50 voet, dick 9 palm. De groote ſtengh langh 42 voet, dick $8\frac{1}{7}$ palm. De voorſtengh langh 32 voet, dik 7 palm. De groote raa langh 22 ellen, dick $10\frac{1}{2}$ palm. De focke raa langh 18 ellen, dick $8\frac{1}{4}$ palm. De blinde raa langh 14 ellen, dick $6\frac{1}{7}$ palm. De groote marſche raa langh 12 ellen, dick $6\frac{1}{7}$ palm. De voor marſche raa langh 10 ellen, dik $5\frac{1}{4}$ palm. De bezaens Roe lang 54 voeten, dick $6\frac{1}{4}$ duim.

De maſten worden boven, omtrent de raas en de toppen, geteert, duerzaemheits halve; gelijck oock onder en over al, daerze de meeſten aenſtoot hebben.

Groenlants-vaerders voeren nimmer bramſtengen, om de guerheit des luchts in dat geweſt.

Smack-zeilen, ſtaggen voor over; de ſtaggen worden wel dick omwoelt, alwaer zy tegen de maſten veilen.

Evenredige maet van dikte der Maſten.

Als een maſt onder dick is 16 palm, behoort hy onder de krans te zijn dick 12 palm, en aen de top 11 palm.

Als de ſtengh onder dick is 10 palm, gelijck tot een maſt als boven bevoeglijck is, dan zal hy boven zijn van $6\frac{1}{2}$ palm

De zaelen komen 6 duim beneden het acht kant.

't Boven endt van de bezaens maſt, is dick op twee derden deelen, van het onderſte ent.

Insgelijks mede de bramſtengetjens, kruisen boven blinde ſtengh.

De boegſpriet is aen de ſtag een vierde part dunder, als onder.

De ſtagh komt 14 of 15 voet, van het voorent des boegh-ſpriets.

Een raa is op het ent dick, twee vijfde parten, van daer hy 't dickſt is in de midden.

Om de dickte van de groote maſt te bekomen, neemt elcke zes voet holte, een voet tot de dickte in de viſſcher.

Maſten op Ooſt-indiſche Schepen, hellen vry veel achter over, en werden voor over geſtaght, doch de ſteng werd achter over met de perdoens gehaelt: zoo dat de geheele maſt wanſchaepen gebogen ſtaet.

Aen de onderſte voet van de maſten, daer zy op den bodem ſtaen, als mede onder den marſch, werd het acht of zes kant geſchaeft, alwaer dickmael wangen aengelegt worden, ſtevigheits wille, onder de marſch werden klampen aen de maſt geſlaegen, daer de zelvige op komt te leggen.

Op de boegſpriet, voornaemelijk in zeer groteSchepen, werden dikmael latten geſlaegen, die voor trappen dienen. De boeghſpriet ruſt op de ſteven ofte op een twil, bezijden het ſteven: komt veeltijts tuſſchen de betingh in, tegen de maſten te ſtaen. Onder ſchildert men zomtijts de maſten. Op ieder maſt komt een zwaer block te leggen, 't geen met een half-ront uitgeholt is, het ezels hooft genaemt, dit half-ronde gat werd met een beugel geſlooten, alwaer de opper-maſten, en de vlagge ſpil, op de top-maſten in ſtaen. *Ezels hoofden.*

De boven maſten alle, tot ſpillen toe, ſchieten door de voor gaeten van de zaelen, en zulcks op dat achter over hellende, te ſteviger zoude ſtaen, en bequaemlijck neer om laeg konnen ſchieten.

De maſten worden in de Schepen gebracht met kraenen, lichters en onderleggers. *Waer mede men maſten in Scheepen zet.*

Maſten op zeer groote Schepen, werden van verſcheide ſtucken t'zaem gemaekt, en wel ſtijf met touw bewonden.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00243

Boejer maſten zijn zeer zwaer.

Boejer Maſten moeten zeer zwaer zijn, om dat de bloks, het groot zeil, de gaffel, en al, daer aen komen te hangen.

Zaelen en Maſt-toppen.

De zaelen van de groote maſt onzes Schips zijn lang 9½ voet, van de Focke-maſt 8½ voet, van de Bezaens-maſt 4½ voet, van de boegſpriet 4½ voet, gelijk mede die van de groote ſteng: de zaelen van de voorſtengh langh 3½ voet, van de kruis-ſtengh 2 voet: gelijck mede van de groote bram-ſtengh, en boven blinde-ſtengh, de zaelen van de voor bram-ſtengh 1' voet.

De top van de groote maſt 7 voet, van de Focke-maſt 6 voet, van de Bezaens-maſt 4½ voet: de top van de grote ſtenge 4 voet, van de voor-ſtengh 3 voet, gelijk mede van kruis en grote bram ſteng, de boven blinde-ſteng ſchaers 2 voet. De voor bram-ſtengh top 1¼ voet langh.

Aerd van Touw en Hennip.

De Stagh, en hooft-touwen, nevens al het ſtaende want, zijn beſt gemaekt van Inlandſche hennip, want deze en reckt niet, doch zy valt wat vuilder. De hennip die in Italien valt, werdt voor de beſte geacht, om touw van te ſlaen, waer na die van Riga volght, de Ruſſche hennip verdient in waerdigheit de derde plaets.

Hennip dient wel gezuivert, en niet verbroeit te zijn, eer men daer touw van toelegt.

Hennip die fijn van tras is, geeft het beſte touw; langh, wel gehekelt, en gehavent; rijp, 't geen men uit de ſtoppels oordeelt; wit-groen van verw; niet te dicht of te fijn, het gaeren gedraeit moet zijn.

Uit drie ſtrengen wringht men de touwen t'zaem, 't zy zy dick zijn, ofte dun.

Al te ſtijf gedraeit touw, barſt lichtelijck, al te ſlap is bros.

Wat men in acht moet nemen in het touw ſlaen.

Wanneer een kabel na den eiſch is gedraeit, ontwint men altijt een ſlag of vier, op dat het des te beter, de overgeblevene keeren behout, en van al te ſtreng of te ſterk omgedraeit zijnde, niet kome te knappen.

Als men touw teert, dient wel gelet, dat de teer niet te heet zy, en men moet het touw, het teer door en weer laeten drinken, eer men het uit de ketel haelt.

Wanneer het touw geſtooft of verwermt werd, 't geen geſchiet, om het zelve te droogen, en de teer te beter te doen doordringen, moet naerſtigh acht geſlaegen worden, dat de ſtoof niet te heet of te flacuw zy geſtoockt.

Ter tijdt als men het gaeren ſpant, om touwen daer van te ſtrengelen, laet wel gaede geſlagen worden, dat alle de draeden even langh geſpannen zijn, op dat met ongelijck te zijn, in 't winden niet en ſpringen.

Het touw dient droogh te zijn, als het geſlaegen en geſponnen werd.

Als het touw gedraeit werd, helpt men de ſlaegen om, met ſtocken die van mannen omgebracht werden, om dat de raderen, zeer langh en zwaere touwen niet wel om konnen voeren. In 't ſlaen houtmen de enden van de kabels met zwaere wichten vaſt, op dat het kabel niet en krinkele, en den voortgangh des arbeits belette.

Touw van helm.

In Spanjen vintmen touw, geſlaegen van gewoszen duinhelm, doch, om dat dit zoo ſterk niet en is als hennip, moeten deze touwen dubbelt zoo dick zijn, als die van hennip.

Van ſtroo.

In Corea vintmen Scheeps-touwen, gevlochten van ſtroo.

Van kokos-boom.

In Zeilon van kokos-boomen baſt, daer *Kajer* genaemt; waer mede wert gehandelt, als met het vlas hier te lande.

Hoe men touwen in 't Schip onder vaſt maekt.

De touwen te Scheep werden onder vaſt gemaekt in het Schip, ter bequaemer ſtel, zonder wet, aen Maſt boort, aen knechts, aen krammen, zoo binnen als buiten boorts, aen pennen, nagels, enz.

Haer loop.

Waerze vaeren, hen loop, begin en einde te beſchrijven, zoude van weinig nutte zijn, alzoo te recht zonder het gezicht, niet wel verkent konnen werden, waerom den lezer wijze tot de plaet ten dien einde, hier vooren ingelaſt: waer in alle de touwen, op hun vereiſte plaetzen, in het Schip, oogh-ſchijnlijk ſtaen verbeelt. De touwen aen het bovenſte ent van 't Bezaen, zijn geſpleten, en ſpreiden

zigh

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00244

zigh aen de zelve wijt uit, om hem des te min te doen ſlingeren, en het zeil des te ſteviger, en beter uitgeſpannen te houden.

Sterk aengehaelt Want, is beſt.

Met ſtevigh en ſterck aengehaelt Want, is het gemackelijkſt te vaeren, zoo de Schepen maer geen los Want vereiſchen, om ſnel te zeilen, 't geen zomtijts geſchiet.

Inhout der Zeilen mijns Schips.

't Groot Zeil is breet 23 kleet, Hollands Kanefas, 't hout boven aen 't Raelijck 26 ellen, en is diep op en neer 14½ ellen, 't kan vaeren zonder of met een Bonet.

De Fock is breet 20 kleet, boven aen 't Raelijck 22 ellen, en diep 11¼ ellen, 't Bovenet daer onder diep 3¼ ellen.

't Groot Mars-zeil onder 21 kleet, en boven breet 12 kleet, 't hout 13½ ellen, en is diep 18 ellen.

't Voor Mars-zeil onder 18 kleet, en boven 10¼ kleet, 't hout 11½ ellen, is diep 14½ ellen.

De Blinde breet 18 kleet, Frans Kanefas, 't hout 17½ ellen, is diep 8¼ ellen.

De Bezaen met zijn Bonet is onder van 16 kleet, Hollands Kanefas, achter diep 20 ellen, 't halsjen voor 2½ kleet, 't hout aen de roe 24 ellen.

De boven Blinde onder 16¼ ellen, boven 8 ellen, diep 10¼ ellen.

Het Kruis-zeil onder 13 ellen, boven 7 ellen, diep 9 ellen.

't Groot Bram-zeil onder 13 ellen, boven 7 ellen, diep 9 ellen.

't Voor Bram-zeil onder 11 ellen, boven 6 ellen, diep 7¼ ellen.

Van de Lijcken.

't Groot Lijck, (dat is het touw daer de Zeilen in ſtaen) dick 3½ duim, 't is van drie ſtrengen, en 102 draeden, langh zonder Bonet 32 vaem.

't Focke Lijck dick 3¼ duim, is van 84 draeden, langh 40 vaem.

't Groote Mars-zeils Lijck dick 3 duim, van 72 draeden, lang 34 vaem.

't Voor Mars-zeils Lijck dick 2½ duim, is van 52 draden, lang 28 vaem.

Het boven Blinde Lijck, van 18 draeden, langh 18 vaem.

't Groot Bram-zeils en Kruis-zeils Lijck hout 15 draeden, t'zaem lang 30 vaem: 't voor Bram-zeils Lijck is van 12 draeden, en langh 12 vaem.

Het Bezaen en Blinde Lijck dik 2 duim, de ſtreng van 36 draeden, lang 46 vaem.

Van Zeilen in 't algemein.

Wat de maet der Zeilen belanght, die zijn ongelijck, haer breeten werden gevoeght, na de lenghte van de Rees, en hoogte na de Maſten langh zijn, en zulks na het goet vinden des meeſters, zommige hangen ruim, andere ſtaen ſtark en geſpannē. Vaſte en onveranderlijke wetten van hen maet vinde ick gene: waerom alleen ten toon zal ſtellen de grootheden van Zeilen op verſcheidene Schepen, zoo als die zelf hebbe gemeten, en doen meten. 't Geen tot navolging vermeine genoegh te zijn.

Zeilen voor een Schip van 235 laſt.

Wiens groot Zeil was breet zonder bonet 22 kleet, diep 14 ellen, aen doeck met de bouts 328 ellen. Zijn Fock met een bonet breet 19 kleet, diep zonder bonet 12 ellen, het bonet is diep 3½ ellen, t'zamen 15½ ellen aen doeck, met de bouts 309 ellen. 't Groot Mars-zeil boven 12¼ kleet, onder 21 kleet, diep 18 ellen, aen doeck met de bouts 307 ellen. Het voor Mars-zeil boven breet 10¼, onder 18½ kleet, diep 15 ellen, aen doek met de bouts 244 ellen. De Bezaen met een bonet breet 16 kleet, diep achter 20½ ellen, aen doeck 170 ellen. De blinde breet 14 kleet, diep 8½ ellen, aen doeck 119 ellen, van Hollands Kanefas. Het Stagh-zeil was van Frans Kanifas, breet 16 kleet, diep achter 16 ellen, aen doeck 128 ellen. Het Stagh-zeil tot de Stengeſtagh, breet onder 8 kleet, diep achter 13 ellen, aen doek 52 ellen. Twe Ly-zeils tot de Mars-zeils, elck breet boven een kleet, onder 5¼ kleet, diep 18 ellen, aen doeck 114 ellen, van Vlaems doeck. Twee Ly-zeils aen de groote Ree, boven 1¼ kleet, onder 5½ kleet, diep 17 ellen, aen doek 106 ellen, van Ever-doeck. Twee poort-

zeils

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00245

zeils, elck breet 6 kleet, diep 6 ellen, aen doeck 72 ellen. De boven Blinde van everdoeck, breet boven Scheeps 6 kleet, onder 11½ kleet, diep 11½ ellen, aen doeck 91 ellen. Een groot Bramzeil boven 4¾ kleet, onder 8½ kleet, diep 8½ ellen, aen doeck 58 ellen. Een voor Bram-zeil boven breet 3¼ kleet, onder 7 kleet, diep 7½ ellen, aen doeck t'zamen 42 ellen. Een Kruis-zeil 4¾ kleet, onder 9 kleet, aen doeck 61 ellen, Vlaems doeck. Een Bezaen met de Fock tot de boot, van Klaverdoeck, vereischt 6, ellen.

Zeilen van een Schip 126 voet langh, wijt 26½ voet, hol 13 voet, voerende 225 Laften.

Een groot Zeil van 21 kleet, diep 14 ellen, aen doeck met de bouts 298 ellen. Een groot Bonet van 21 kleet, diep 3½ ellen, aen doeck 69 ellen. Een Fock breet 18 kleet, diep 12 ellen, aen doek met de bouts 219 ellen. Een Focke bonet breet 18 kleet, diep 3½ ellen, aen doeck 33 ellen. Een groot Marszeil, boven breet 12 kleet, onder 20 kleet, diep 18 ellen: aen doek, met de bouts 302½ ellen. Een voor Mars-zeil, boven breet 10 kleet, onder ruim 17 kleet, diep 15 ellen, aen doeck 206 ellen. Een Blinde, breet 14 kleet, diep 8½ ellen, aen doek 119 ellen. Een Bezaen breet 14½ kleet, diep achter 18 ellen, aen doeck 134 ellen. Een Bezaen breet 15 kleet vierkant, diep 2½ ellen. Een Stagzeil breet 16 kleet, diep achter 17 ellen, aen doek 147¼ ellen. Een boven Blinde, breet boven 9 kleet, onder 16 kleet, diep 11½ ellen, aen doeck 136 ellen. Een Kruis-zeil breet boven 7 kleet, en onder ruim 13 kleet, diep 9 ellen, aen doeck 92 ellen. Een groot Bramzeil, boven 6 kleet, onder 11 kleet, diep 8½ ellen, aen doeck 73 ellen. Een voor Bram-zeil boven 5 kleet, onder 9 kleet, diep 7½ ellen, aen doek 55½ ellen. Vier Ly-zeils boven breet 2 kleet, onder 9 kleet, 2 diep: 18 ellen t'zaem: twee breet boven schaers 2 kleet, onder 7 kleet, diep 19 ellen, t'zamen aen doek 394 ellen. Een Bezaen tot de boot 6½ kleet, diep 11½ ellen, boven 2 kleet, de Fock breet 4½ kleet, diep 9 ellen, aen doeck 62 ellen.

Scheeps-zeilen eens Schips, langh 164 voet, voerende 135 Laften.

Een Zeil breet 16 kleet, diep 14 ellen, daer toe een Bonet diep 3¼ ellen, een Fock breet 13 kleet, diep 11½ ellen, met een Bonet diep 2½ ellen. Een Bezaen breet 11 kleet, diep 16 ellen, het bonet breet onder 13 kleet, diep 2½ ellen. Een groot Mars-zeil onder breet 15½ kleet, boven 9¼ kleet, diep 15¼ ellen. Een voor Mars-zeil, breet onder 12½ kleet, boven 7½ kleet, diep 12 ellen. Een Blinde breet 13 kleet, diep 8 ellen. Een boven Blinde, breet boven 4½ kleet, onder 7 kleet, diep 9¼ ellen. Een groot Bram-zeil, onder breet 6 kleet, boven 3¼ kleet, diep 7½ ellen. Een voor Bram-zeil onder breet 4¼ kleet, boven 3 kleet. Een Stagh-zeil breet 14 kleet, diep 13 ellen.

Voor een ander van gelijcke geftalte, doch korter en breder.

Het groot Zeil breet 26 kleet, diep 14½ ellen, aen doeck met de bouts 381 ellen, de Fock breet 23 kleet, diep 12½ ellen, het bonet 3½ ellen diep, t'zamen diep 15¾ ellen, aen doeck met de bouts 362½ ellen. Het groot Mars-zeil boven breet ruim 14 kleet, onder breet 24½ kleet, diep 19 ellen, aen doeck met de bouts 378 ellen. Het voor Marszeil boven breet schaers 12 kleet, onder 22 kleet, diep 16¾ ellen, aen doek met de bouts 289 ellen. De Bezaen breet 18 kleet, diep achter 22½ ellen, met het bonet aen doeck 219 ellen. Een Blinde breet 17 kleet, diep 9½ ellen, aen doeck 161½ ellen.

Het Gaffel-zeil van een Boejer, welck 50 Laft voeren kan.

Is achter diep 25½ ellen, voor diep 14½ ellen, boven breet 19½ kleet, aen doeck 256 ellen.

Noch maekt men de Zeilen na volgende maten, ieder gevoeght na haere Schepen, en de wille van den Schipper.

Als een groot Zeil is van 17 kleet, diep 14 ellen, dan magh het Bonet zijn diep 3 ellen: t'zamen diep 17 ellen, aen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00246

aen doeck met de bouts 302 ellen, de Fock 14 kleet, diep 11½ ellen, het bonet diep 3 ellen, t'zamen diep 14½ ellen, aen doeck met de bouts 210 ellen. Het groot Mars-zeil diep 15½ ellen, boven breet 10 kleet, onder 16 kleet, aen doeck met de bouts 205 ellen. De Bezaen met zijn bonet breet 13 kleet, diep achter 17 ellen. Het voor Mars-zeil boven breet 10 kleet, onder 16 kleet, diep 12½ ellen. De Blinde diep 8 ellen, breet 14 kleet, aen doeck 116 ellen. De boven blinde, boven breet 7 kleet, onder 11 kleet, diep 10½ ellen. Het Bram-zeil boven breet 6 kleet, onder 9 kleet, diep 7½ ellen.

En als het groot Zeil is breet 19 kleet, diep 14½ ellen, dan is het bonet zomtijts diep 3½ ellen; de Fok breet 16 kleet, diep 12 ellen, het bonet diep 3½ ellen; 't groot Mars-zeil boven breet 11 kleet, onder 18½ kleet, diep 17 ellen; 't voor Mars-zeil boven breet 9 kleet, onder 15½ kleet, diep 14 ellen; de Bezaen met zijn bonet breet 15 kleet, diep achter 18¾ ellen; de blinde breet 16 kleet, diep 9 ellen; de boven blinde, boven breet 6½ kleet, onder 9¼ kleet, diep 11 ellen; het groot Bram-zeil boven schaers 6 kleet, onder 10 kleet, diep 8½ ellen; het voor Bram-zeil boven schaers 5 kleet, onder 8 kleet, diep 7 ellen.

En als een Schip langh is 132 voet, wijt 32 voet.

Heeft het mede wel een groot Zeil breet 24 kleet, diep zonder bonet 15 ellen: een Fock breet 21 kleet, diep met zijn bonet 15½ ellen: een groot Mars-zeil boven breet schaers 14 kleet, onder breet ruim 23 kleet, diep 19 ellen: een voor Mars-zeil boven breet schaers 12 kleet, onder 20½ kleet, diep 15½ ellen; een Bezaen onder breet met zijn bonet 18 kleet, diep achter 20½ ellen; de blinde breet 16 kleet, diep 8½ ellen.

Anders.

Als 't groot Zeil is breet 28 kleet, diep 14½ ellen, dan magh het bonet zijn 3 ellen, t'zamen 17½ ellen; de Fok breet 24 kleet, diep 11½ ellen, het bonet 3½ ellen, t'zamen 15¼ ellen; het groot Mars-zeil boven breet 13 kleet, onder 23 kleet, diep 15 ellen; de Bezaen breet 2 kleet, diep achter 20½ ellen; de blinde breet 18 kleet, diep 9 ellen; het boots zeil diep aen de Maſt 9 ellen, boven breet 4½ kleet, onder ruim 5 kleet; de boven blinde, boven breet 8½ kleet, onder 15 kleet, diep 12 ellen; 't voor Bram-zeil boven breet 5 kleet, onder 9 kleet, diep 7½ ellen; 't groot Bram-zeil boven 6¼ kleet, onder 10¾ kleet, diep 9 ellen.

Voor een Boeyer van 60 Laſt.

Maeckt men een Gaffel-zeil achter diep 29½ ellen, voor diep 18 ellen, boven breet 13 kleet, onder breet 15 kleet. Een Top-zeil boven breet 8¼ kleet, onder breet 15 kleet, diep 12½ ellen; een blinde breet 11 kleet, diep 6 ellen; een Kluif-fock achter diep 19½ ellen, voor diep 20½ ellen, onder breet 10 kleet; een Bezaen breet onder 7 kleet, voor 10¼ ellen, achter 12 ellen.

Een Smack-zeil wiens Schip langh 62 voet.

Is onder breet 11¼ kleet, boven 10¼ kleet, diep met zijn bonet achter 23¼ ellen, voor 15½ ellen, van vooren afgeſneden, de vier voorſte kleden zijn boven gegilt, daer na vier kleden vierkant, de twee achterſte zijn ontrent drie ellen voor opgeſneden, de naden neergeſneden 4 kleet, en 5 kleden vierkant, de twee achterſte zijn opgeſneden.

Een Galjoot langh 75 voet, wijt 19, hol 10, voerende 50 Laſt.

Heeft een Zeil onderbreet 12½ kleet, boven 11½ kleet, achter diep 25½ ellen, met zijn bonet, en 't is van vooren geſneden, aen de eerſte gillingh is de grootſte ſne, de andere daer na zijn wat verminderende, en dat tot de twee achterſte kleden toe, welck rechts draets moeten zijn. Voor onder de Maſt moet het 4½ kleet gegilt wezen, en daer zijn 5 rechts-draetze kleden, drie kleden achter op geſneden, hier worden dan de bonets afgeſneden zoo veel als men daer af ſnijden wil, 't zy een ofte twee, de naden en de gillingen moeten op de ellen afgetekent ſtaen, en met een touwetje

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00247

wetje gemeten, tot dat men 8½ ellen gillinghs heeft. Zijn Bree-fock is breet 11 kleet, diep 16 ellen, en heeft boven een Reef, 't geen aen de eene kant diep is 6 ellen, aen de andere kant loopt het tot niet; zoo dat het Reef 6 ellen schuin is, en wort by noot tot een Gaffel-zeil gebruikt: het heeft onder oock een Reef, diep 3 ellen. Zijn Top-zeil is onder breet 11 kleet, boven 7 kleet, diep 12 ellen, en heeft in elcke schoot een blockje, en op elcken zy drie leuvers. De Bezaen is breet 10 kleet, diep 12½ ellen, en heeft onder een Reef diep 2 ellen: het Lijck komt een half ellen boven't Reef. De Kluif-fock is breet 9 kleet, diep achter 19 ellen, en boven een ellen afgezneden, voor de stomp, zoo dat'er noch achter blijft 18 ellen, en't is voor opgezneden 3 kleet, achter 2 kleet, zoo dat 'er noch 4 vierkante kleden in de midden blijven: 't wort van onderen achter op gezoomt, en gelijckt, op de twee laetste kleeden: het eerste lijck is dick 5 paer, daer na neemt men na vooren een lijck dick 11 paer, en wordt boven met twee oogen gestoken, gelijck men een Ree-zeil steekt, heeft een Reef met een bonet diep 2½ ellen. Men zet achter op het Reef een bout, daer op twee Reef-gaeten, daer de leuver in komt. De zmalle Fock breet 8½ kleet, diep achter 20 ellen, voor 20½ ellen: hier gaet boven weer een elle af, voor het block, zoo dat het noch blijft 19 ellen achter, en voor 19½ ellen: heeft twee reeven met banden, het onderste Reef is diep 3 ellen, en 't ander 2½ ellen. Deze Reeven zijn met gaten, en achter op de Reeven 2 bouts, en op ieder bout 2 leuvers, doch voor hoeven geen bouts te zijn; want daer maer een Leuver komt op twee Reeven: deze Leuvers worden door Reef-gaten gestoken. De blinde is breet 4 kleet, diep 4 ellen. De Bezaen is breet 4½ kleet, diep achter 7 ellen, voor aen de Mast 6½ ellen. De Fock breet 3 kleet, diep achter 5½ ellen.

Een Water-Scheeps Zeil, gelijck de Water-schepen tot Amsterdam zijn.

Het Zeil is onder breet 9½ kleet, boven 8½ kleet, diep achter 11¼ ellen, voor aen de Mast 6¼ ellen, boven vierkant, en onder 5 ellen na de schoot toe neer gezneden: daer is een Reef in, boven diep 2 ellen, met gaeten zonder banden: maer op elcken zijde staet een half boutje, en is voor van boven gezoomt en gelijckt. Het Lijk is voor dik 6 paer, en onder achter gelijck een Ree-lijk van 21 draeden. Dit Zeil is voor en onder een weinigh vlack gelijckt, doch achter heel vlack, heeft een enckelt talieblockje in de schoot, en in de hals een kous: het moet onder 2 ellen ondieper zijn als de schijf van de Mast, om dat de Ree met het Zeil voor weder schiet. Men neemt de maet wel na de Mast, te weten van boven de schijf tot op den overloop; maer dan moet het 2 ellen ondieper zijn.

Een ander Smal Schips Zeil.

Is onder breet 12¼ kleet, boven 11 kleet, diep achter met zijn bonet 23½ ellen, aen de Mast 15 ellen, voor boven ruim 4 kleet gegilt, 4 kleet ruim vierkant: de drie achterste kleden zijn neer gezneden, voor de naeden 5½ ellen in gegeven, boven 3½ gillings, zoo dat 'er 8½ nocks is, voor onder 4 kleet opgezneden, onder 5 kleden vierkant, en achter 3 kleet opgezneden.

Middelbaer groote Schoet-zeilen.

't Groote Zeil is van 10 kleet, diep 11 ellen, met twee bonets: het bovenste bonet is diep 2½ ellen, het onderste 3 ellen, zoo dat het t'zamen diep is 16½ ellen, boven aen 't Zeil is een Reef. De Fock is breet 9 kleet, diep 9 ellen, met een bonet diep 3½ ellen, zoo dat het t'zamen is diep 12½ ellen. De Bezaen breet 8 kleet, diep 6 ellen, onder in de Bezaen komt een Reef.

Spriet-zeil.

Een Spriet-zeil op een boot van 18 of 19 voet, moet boven breet zijn 3½ kleet, en onder 4 kleet, diep 7½ ellen, en voor 6¼ ellen. De Bezaenen schieten met haer onderste ent, wat over de Roe, en zulcks om des te bequaemer vast gemaekt te werden, oock door dien de zmalte daer, geen hout van noden heeft, om stijf te staen, maer van het touw ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00248

genoegh uitgerekt, en gehouden kan werden. De gaeten in de Blindes zijn om het waeter te loozen, als de Boegſpriet te veel bockt, en het Zeil waeter ſchept, by ſtorm.

Sec. lib. 19. *in Naturali Hiſtoria.*

Plinius zeght, ſpreekende van het Zeil-doeck, en den Hennip, dat daer een kruit is't geen Egypten aen Italien doet naederen (de zeylen, verſtaende die van hennip worden geweven;) het is wel ſtout volck, voegt hy daer by, 't geen kleden derft opzettē, om wint te vangen, en wien het licht ſchijnt in de baeren te dobberen, als of het niet genoegh en was dat men te lande ſtierf, zo moeſt men noch onbegraeven in de zee drijven. In het eerſte Hooft-ſtuk, alwaer hy van Vlas handelt, ſpreeckt hy weder dus: *Vlas is een ſtoffe dat ons mede ten verderve ſtrekt* Want met het zelve leggen wy ons zelve meer liſten en laegen, als aen eenigh gedierte. Waer op te antwoorden ſtaet, dat de doot over al even na is; doch te waeter alleen naeder te ſchijnen als te lande. *Hyginus* melt, dat *Iſis* de vinſter is van de Zeilen, wanneer zy haer zoon *Harpocrates* gongh zoecken.

Het Zeil-doeck nu, werdt geſponnen van fijn geklopte hennip.

De maet der zeilen werdt mede wel geſchickt, na het gebruik, waer toe de Schepen gebezigt zullen werden.

Op Jacht-ſchepen, of die gene welke uit zijn, om andere in zee te vervolgen, maeckt men veel zeils.

Kleine Schepen zeilen in 't gemeen beter als groote, niet alleen daer om, datze lichter zijn als de groote, maer om datze meer zeil voeren; want indien de zeilen even-maetigh gemaekt wierden op groote Schepen, na datze op kleine Schepen zijn, zy zouden te groot-vallen, en niet wel beheert konnen werden, waeromze nu kleinder worden gemaeckt, als d'evenreden wel vereiſte: en hierom iſt dat een klein Schip dickmael beter als een groot zeilt.

Van het ſtellen der Zeilen.

De Zeilen dienen niet al te ſtrak of te bordig aen de Raes gehecht te zijn, maer op die wijze, dat de wint daer in blaezende, de zelvige eenige rontheit geeft; en dus vat de wint beter in het Zeil, of kan meer bewegingh aen het doeck overgeven, en het Schip zal beter voortgangh hebben. Ten waere men zeer ſcherp by de wint zeilde.

De Zee-mannen zijn van meeninge, dat de voorſte zeilen de meeſte voortgangh aen het Schip geven; voor reden gevende, dat daer de wint het Schip gelijck als treckt; en achter of in de midden maer alleenigh douwt: oock dat de wint in de voor-zeilen, de baeren der Zee beter ſnijt, om zijn naby zijn.

Voor heeft men niet al te veel zeils te maeken, op dat het Schip daer door niet te zeer kome te bocken.

De bovenſte zeilen houdt men mede meerder voortgang aen het Schip te geven, als de onderſte, en zulks om datze ver van de zwaerte af zijn: want de Maſt, een hevel is: waer aen hoe verder de werckende kracht, als hier de wint in 't zeil, (voor de voet van de maſt geſtelt zijnde vaſt punt) van het vaſt punt is, hoe de kracht van meerder macht zijn zal, gelijck dat allen wis-konſtenaers bekent is. Dit ongemack echter, ſlepen deze boven zeilen mede, datze lichter van boven neer komen, en in hart weer niet gebruickt konnen werden.

De zeilen verſmalen na bovenen toe, om dat boven niet te veel winds zoude vatten, en de Schepen om ſlaen of voor te zeer induiken, en dat de Maſten boven min verdraegen als onder.

Op half wint draegen alle zeilen, 't geen met een voor wint niet kan geſchieden; en by voorwint geit men het groote zeil op, om wint aen de voor-zeilen te geven.

Hierom zal een Schip oock meerder vaert maeken, met een wint van ter zijden, als met een voor wint, ſchoon niet al ten voordeele.

Het achter driehoeckigh zeil kan het ſtuer helpen, in tijdt van noot, want men dit zeil beſt zetten kan op de ſtreek, daer men heen wil, en het Schip nootwendigh van achteren geſtiert moet zijn.

Dees wordt by voorwint omgedraeit, en dwars wanſchapen tegen de Maſt gezet; wanneer men grooten haeſt heeft.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00249

Het is een yzere wet by de Zee-lieden, geen wint over te geven, of voor by te laeten vliegen, als men hem vangen kan. Hier toe zoude men vleugels wederzijts buiten boort konnen verzinnen, gelijck men die by wijlen aen de nocken van de Rees ziet gehecht, Geiken en Ly-zeils genaemt, welke onder weinigh breeder zijn als boven. Dit geschiet in Jacht maecken, vlieden, en als men groten haest heeft.

Onder aen de Mars-zeilen, worden in zoo een geval wel mede zeilen aen gebonden, die men Fatzen noemt; nevens een vin, achter by de vlagge spil.

Wel staet een schipper te letten, dat hy de zeilen zoo zet, dat d'een de wint van den ander niet en vanght.

Zeilen zacks-gewijs gevoelen eenige dat veel wint zoude vangen en den loop verhaesten.

Schepen nemen den meesten voortgangh, als 'er een greeps-touws wint, of back-staghs koelte is, en dat met twee of drie streecken, van voorwint af: want dus draegen de zeilen alle.

Als't by de wint gaet, kan men geen boven Blinde gebruicken, om dat het by zoo een geval, te veel wabbert, en niet stevigh genoegh gezet kan werden. Gelijk men noch deze noch onder blinde in hart weer gebruicken kan: zy doen in hart weer het schip te veel duiken, en zijn om de na-byheit aen 't waeter, niet wel te bestieren.

In storm wordt de Bezaen gebolt, en Fock gezet op steven.

Hoe laeger Zeilen, hoe bequaemer zy bestiert konnen werden, en hoe minder gevaer zy loopen om van boven neer te geraecken, waerom het een goede vont zoude zijn, zoo men ter zijden uit het zeil werk wist te stellen, 't geen nu boven staet.

Hoe onstuimig het wait, de Bezaen kan altijt gevoert werden: is ook zelden onklaer.

In engtens en daer men dickmael wenden moet, gebruikt men alleen de Voor-zeilen: met deze giert het Schip minst.

Met de Voor-zeilen doet men de Schepen wenden voor de wint om; en met de achter zeilen by de wint op.

De reden hier van is, dat dewijl het Schip op zijn middel-punt draeibaer is, 't achter deel bewogen werdende, 't voorste een tegen gestelde wegh doet gaen: en zoo oock met het voorste. Waer uit volght dat de Bezaen de Schepen by de wint doet gaen, en de Blinde afvallen.

De Zeilen werden hoogh of laegh opgehaelt, na men groote vaert en meer of min wint-vangh begeert.

Strack uitgereckte en gespannen Zeilen, vatten de meeste wint. Bordige Zeilen doen de wint ter zijden afspatten, en daer om goet, om by de wint, en met scherpe wint te vaeren.

Wanneer men vaert stutten wil, haelt men de Mars-zeils op de rant, of zeer laegh.

Als men de Schepen over staegh smijt, of tegen wint om laet gaen, moet men de Fock laeten loopen, anderzins loopt men gevaer, van een uyl te vangen: of dat het Schip deist op zijn gat.

Op droogten, luisteren de Schepen weinigh na het Roer: en dan moet men 't Schip met Zeilen stueren, 't geen met ophaelen, laeten vallen, en dus of zoo te stellen geschiet, na de konst van een ervaeren Zeeman. De Zee-lieden zeggen, dat dit veroorzaeckt werdt, uit reden, dat het zant zuigt, en het stuer na zigh haelt.

Waerschijnlijcker doch schijnt het te zijn, dat de weinigh tusschen stant van kiel en gront, een zeer snelle en groote omloop van waeter veroorzaekt, en een schielijke waters inval in het ledigh, 't welck het Schip achter komt te maecken, het Roer ongeschickt doet schudden, en het achter Schip onmaetelijck bewegen, waer door het stueren bezwaerlijck nootwendigh vallen moet.

Men vint verstanden, die willen, dat men alle zeilen op een schip vierkant maecke: of even zijdigh driehoekigh; en die spalke met veele dwershouten, dus beter wint zullende vatten, 't geen, mijns bedunckens, onprijzelijck, en veel ongemacken te scheep na zigh zoude sleepen.

Hoe

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00250

N°. 1. Pag. 141. en 143.

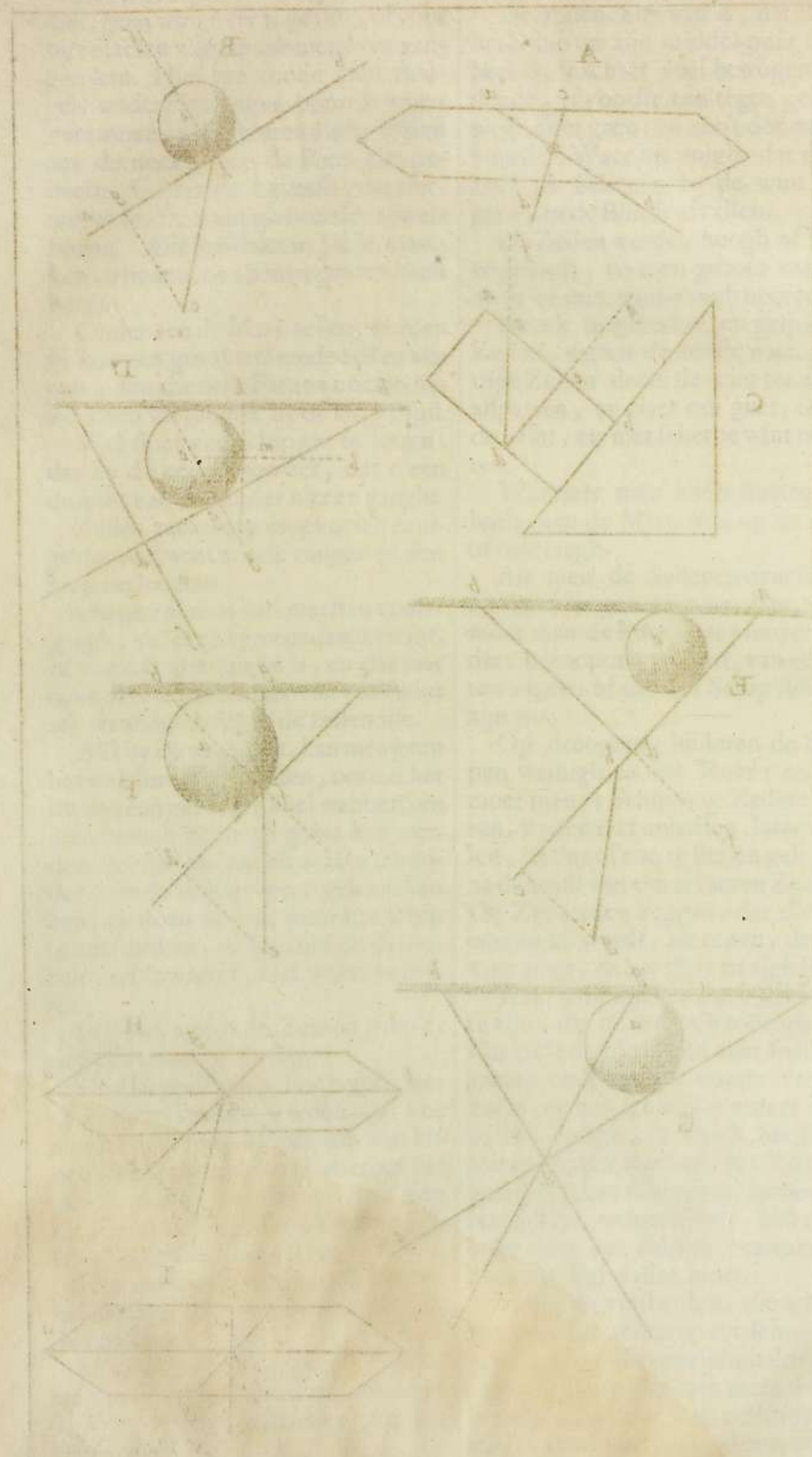

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00252

Hoe men Zeilen beſt ter wintvanck ſtelt.

Om dit te doen, zoo maeckt dat een linie of ſtreeck, getrocken van achteren de zeilen af, regelrecht en evenwijdigh met de wint ſtrael, tot aen het overſtaende boort toe, zoo langh is, als een linie van de zelvige zeilen aen boort, tot daer zy de vorige linie ſnijden, by voorbeelt in de figuer A.

A B is de wint-ſtrael, *D C* het zeil: 'k zegh dat *A L*, gelijk aen *A C* moet zijn, om 't vereiſte te voldoen, en de wint beſt in 't zeil te doen vatten. 't Geen bewezen wordt door middel van de volgende betogingen, als te beſpeuren is op het einde van de zelve, in het vervolg. Gelijck hier mede ook bewezen wordt, hoe men weten kan, als de kracht des winds bekent is, zijn ſtreeck, en het ſchips loop, ofte koers; hoe veel min alle zijdelwinden, na haer wezen, bewegingh aen het ſchip geven: of zy vlack in de laekenen vielen, aenmerckende en toegeſtaen, dat een voor windt de meeſte voortgangh, en beweging aen het ſchip geeft, 't geen in dezen is geoorloft.

Eerste Voorstel.

Zoo een Lighaem op een water-paſze vloer, met een effen vlackte recht-hoeckigh op de vloer ſtaende, voort geſtoten wort, zoo zal het Lighaem recht-hoeckigh van het ſtotende vlak afloopen.

Laet *A B* op de plaet by B, het ſtotende vlack zijn, dat voort geſtoten wort langs de linie *C D*, *E* het lighaem, *D F* recht-hoeckig op *A B*; ick zegh het lighaem *E* zal langhs de linie *D F* loopen; want de duwingh van de vlackte *A B* kan geen kracht op 't lighaem *E* doen, om die na *A* of *B* te bewegen, overmits de vlackte effen en glat zijnde, geen oorzaeck geeft, om een bewogen lighaem elders te laeten heen rollen, als daer het van een lighaem, 't geen hem onmiddelijck raeckt, recht-hoeckigh heen gedreven wordt, ſchoon dat lighaem weder ſchuins, en vanter zijde bewogen wort: alleenlijk dan kan't lighaem bewogen worden, door de beweging des vlacks *A B*, recht-hoeckigh met het vlack *A B*, te weten langs *D F*.

Twede Voorstel.

Zoo een vlackte door een ſcheve linie geduwt wort, zoo zal de duwende kracht tot het druckzel, of 't geen gedruckt werdt, op het vlack zijn, als de gezijde ſcheve linie, tot een linie van 't einde dezer ſcheve linie, recht-hoeckigh op het vlack.

A B Zy het gegeven vlack in de figuer C, *C D* een ſcheve linie, langs welcke *A B* geperſt wert, *D E* recht-hoeckigh op *A B*: ick zegh de kracht, waer mede het lighaem langh *D C* geduwt wort, is tot de lijding des vlaks *A B*, als *C D* tot *D E*.

Laet (om dit te betogen) *A B D* een pylaer zijn, *D F* een ſcheef hef-linie, *D G* een rechte hef-linie; laet de trecking aen *C F* geſtelt zijn even aen de duwingh aen *C D*, het vlack dan zal door treckingh of door duwingh even veel lijden: indien nu het vlack langhs *E G* getrocken wierdt, alzoo dat de vlackte *A B*, door deze treckingh even zoo veel lêe, als door de treckingh aen *C F*, of de duwingh aen *C D*, dat is, zoo de trecking aen *E G* even ſtalwichtigh waer, met die aen *C F*, zoo zal door het 19 Voorſtel van Stevins Weegkunſt de treckingh aen *C F*, of de duwingh aen *C D* tot de trecking aen *E G*, of het lijden de vlacks *A B* zijn, als *C D* tot *D E*.

Vervolgh.

Het blijckt dan in een lighaem, 't geen voort geſtoten wert, als in 't eerſte Voorſtel, dat de linie *C D*, tot *G C* is, als de kracht, die langhs *C D* aen gewent wort op het lighaem *E*, tot de beweging, die het lighaem *E* ontfanght.

Derde Voorstel.

Zoo een lighaem als e op een water-paſze vloer, tegen eenige muer of ver-

let als ab *leit, gelijck in de figuer* d, *het welke geduwt wort met een recht ſtaende vlackte* cb, *langs een linie die rechthoeckig, op* cb *komt, als hier* df, *zoo zal de kracht aen* df *tot de kracht, die het lighaem lijdt, zijn als* ab *tot* ad, *wel verſtaende zo* adf *een rechte hoeck maekt met* db.

Laet *B D* aengemerkt zijn als een ſchuinze vlackte, gelijck in 't voorgaende, en laet *I G* evenwijdigh met *A D F*, *E H* met *A B*, en *K L* recht-hoeckig op *A B* zijn: dit zoo zijnde en *E L* aengemerckt als hef-linie, van een treckende kracht aen *G*, die het lighaem zoo veel tegen hout, als het zelve van *C D B* geduwt wordt ('t welck hier geſtelt magh werden) en *E M* hef-linie van een kracht aen *H*, die het lighaem *E* insgelijcks in even wicht met het geduw kan houden. Dit zoo geſtelt, zoo zal wederom door het 19 Voorſtel van S. Stevins Weegkonſt, *E L* tot *E M* zijn, gelijck de kracht aen *G*, of het geduw aen *F D*, tot de kracht aen *H*, of tot die kracht, die het lighaem *E* langhs de linie *H M E* dwingt: maer dewijl *E M* en *E L* evenwijdigh zijn met *A B* en *A D*, zoo zullen de hoecken *E* en *A* even zijn: desgelijcks zijn de hoecken *E M L* en *A D B* beide recht, en daerom de drie hoecken *E L M* en *A D B* gelijkformigh, daer uit dan volgt, dat *A B* tot *A D* is, als *E L* tot *E M*, of gelijck de kracht aen *G*, of de duwingh aen *F D* tot de kracht aen *H*, of de kracht, waer door het lighaem *E* voort geſtuwt werdt.

VIERDE VOORSTEL.

De kracht te vinden, waer door een lighaem op een waterpasze vloer voort gaet langhs een verlet, door een ſtotent vlack, dat ſchuins wordt gedreven.

Laet als vooren in deze geſtalte by E het lighaem zijn, *A B* het verlet, *A C* het duwend vlack, welck langs *G H* geduwt wort, het begeerde is, de kracht te vinden, waer door het lighaem *E* langs *A B* voort geduwt wort, als aen *G H* het zy by voorbeelt 10 pondt gewicht was. Laet getogen zijn *G C* recht-hoeckigh op *A C*, en *B D F* recht-hoeckigh op de zelve *A C*, en laet bevonden worden *H G* tot *G C* te zijn als 5 tot 4; ik zegh 5 geeft 4, wat 10 pont? komt 8 pont, die aen *F D* behoeven zou om het lighaem *E* met gelijcke kracht voort te duwen, als met 10 pont aen *G H*, door het 2 Voorſtel: laet nu *A B* tot *B D* bevonden worden te zijn als 4 tot 3; ick zegge 4 geeft 3, wat 8 pont aen *F D*, komt 6 pont, voor 't begeerde, dat 's de kracht, waer mede het lighaem *E* langhs het verlet *A B* voort gedouwt werdt met een ſchuinze ſtootingh aen *G H* van 10 pondt; en zulks door het derde voorſtel.

VYFDE VOORSTEL.

Gegeven zijnde een linie, waer langs een effen vlack voort geduwt wordt, om een lighaem langhs een gegeven verlet te doen ſchampen, de ſtant van het duwent vlack te vinden, om het lighaem met de meeſte kracht te drucken, of voort te doen gaen.

Eerſte Voorbeelt.

A Zy in de plaet by F het lighaem, *B C* het verlet, *E F G* de linie, daer de kracht aen gedaen wordt, die ick recht-hoeckigh op 't verlet ſtel. Om nu het vlack *C D* te ſtellen alzoo, dat die de meeſte kracht op 't lighaem *A* doet, zoo ſtelt *G C* even aen *G F* treckende *C F D*, en die zal zo de begeerde linie zijn, waer na het vlak geſtelt zal werden, om op zijn alderbeſt en met de meeſte kracht 't lighaem *A* voort te douwen: Want de twee zijdē des drie-hoecks *F G C* even zijnde, zoo zullen de hoecken *G F C* en *G C F* even zijn, en elk half-recht, desgelijks ook de hoecken *D F E* en *D E F* des drie-hoeks *D E F*, als mede de hoecken *F C B* en *F B C* des drie-hoeks *B F C*, om dat deze drie hoecken gelijckformigh zijn, ik zegge dan *E F* ℞ 2 geeft *E D* 1, wat geeft 10 pont, de kracht die ick aen *E F* ſtel? komt ℞ 50 pondt voor de druckingh des vlacks: wederom zeg ik gelijck *B C* ℞ 2 tot *B F* 1, alzo ℞ 50 pondt drucking, die het vlak

lijdt

lijdt, tot 5 pondt voor de kracht waer mede het lichaem *A* voor geduwt wort; maer laet ons oock eens ſtellen dat *C G* meerder is als *G F*, te weten als 4 tot 3, als dan zal *E F* tot *E D* zijn; als 5 tot 4, om dat de hoecken *G F C*, en *D F E* even zijn, en de hoecken *F G C* en *F D E* beide recht, en daerom de drie hoecken gelijckformig, desgelijcks om dat de drie hoecken *F G C* en *B C F* een gemeene hoeck *C* hebben, en elk een rechte *F G C* en *B F C*, zijn de drie hoecken *F G C* en *B C F* gelijckformig, en daerom *B C* tot *B F*, als 5 tot 3. Ik zegge dan *E F* 5 geeft *D E* 4, wat 10 pont kracht, komt 8 pont druckingh of lijdingh des vlacks, wederom *B C* 5 geeft *B F* 3, wat 8 pondt druckingh komt $4\frac{4}{5}$ pont: waer mede het lighaem *A* gedruckt wort, welk minder is als 5 pont, die wy eerſt gevonden hebben: desgelijcks indien wy *G C* minder ſtellen als *G F*, zoo zullen wy vinden $4\frac{4}{5}$ pondt voor de kracht die het lighaem *A* druckt, te weten ſtellende *G C* tot *G F* als 3 tot 4: en daerom *G C* en *G F* even zijnde, zoo zal de duwingh aen *E F* het voordelijckſte zijn.

Tweede Voorbeelt.

Laet wederom *A* aen de geſtalte G het lighaem zijn, *F D G* de linie, waer langs de kracht geſchiet, *B C* het verlet niet rechthoeckigh op *F G*, om dan het begeerde te vinden, ſtelt *G C* even aen *G D*, en treckt *C D E*, welcke het begeerde vlack zal zijn; want *D F* tot *E F* zijn 5 tot 3, 't geen, nae het voorbeelt van Stevin, te nemen is geoorloft: zoo zeght 5 geeft 3, wat 10 pont kracht aen *F D*, komt 6 pont lijding des vlaks. En nademael *G D* en *G C* even zijn, zoo zijn oock de hoecken *G D C* en *G C D* even, maer *G D C* is oock even aen *E D F*, *E D F* is dan even aen *G C D* of *B C D*, en de hoecken *B D C* en *D E F* beide recht, en dien volgende de driehoeck, *B C D* en *E D F* gelijckformig: en daerom is *C B* tot *B D*, als *F D* tot *E F*, namelijck als 5 tot 3, ick zegge dan *B C* 5 geeft *B D* 3, wat 6 pont lijdingh des vlaks? komt $3\frac{3}{5}$ pont voor de kracht, waer door het gewicht *A* gedrukt wort: indien wy nu *G C* minder of meer ſtellen als *F D*, zoo zal het lighaem *A* zoo veel niet gedruckt worden, gelijk men deur rekening na kan ſpeuren, en daerom is deze ſtant des vlacks *D C* het vorderlijckſte.

Eerſte Vervolgh.

Door het vierde Voorſtel nu is openbaerlijck getoont een middel om door rekeningh te vinden, als gegeven is de kracht des wints, tegen het Zeil, nevens de ſtreeck des wints, als mede de ſtant des Zeils, met wat kracht het Schip voortgeduwt wordt; want laet *A B* by H een Schip zijn, welcke door 't Roer gedwongen wordt langhs *A B*, of *F G* te loopen, *C D* zy de ſtreek des wints, *E F* het Zeil, laet de wint 1000 pondt wegen, of zijne kracht zijn machtigh uit te wercken, als of zoo veele woegh, die langh *C D*, of diens evenwijdige op het Zeil valt, en laet bevonden zijn *D C* tot *E C* te zijn als 5 tot 3, ik zegge *D C* 5 geeft *E C* 3, wat 1000 pont? komt 600 pont lijdingh des Zeils. Wederom zy by voorbeelt *G F* tot *G D* bevonden als 5 tot 4, 5 dan geeft 4, wat 600 pont? komt 480 pont voor de kracht, die het Schip voort duwt; welck bewijs klaer is, door het vierde Voorſtel.

Tweede Vervolgh.

Uit het vijfde Voorſtel blijkt hoe men het voordeeligſte het Zeil op een Schip ſtellen zal, als de ſtreeck des wints bekent is. Laet wederom *A B* in de laetſte figuer by I een Schip zijn, zeilende van *B* na *A*, neemt *E F* als verlet, *C D E* de ſtreek des wints, *G D* het Zeil, welke aldus moet geſtelt worden, ſtelt *E F* even aen *E D*, ſtreckende het zeil van *E* door *D* tot *G*, welcke ſtrecking door het gemelde vijfde Voorſtel, de meeſte kracht, tot voortgang van 't Schip zal geven: 't geen is, 't welck ick in den beginne voorſtelde te bewijzen. Dat van alle Zeevaerende lieden zeer lichtelijck in gebruick gebracht kan werden, meetende de lengte des boorts van daer het zeil hem ſnijt, tot daer toe, waer de wint ſtreeck het zelvige boort ſnijt, zulcks even langh maeckende met de linie van boort, daer de Wint-ſtreeck het boort ſnijt, tot het lighaem des zeils toe. 'k Spreeke hier van ponden wints, zulks late niet vreemt voorkomen; want men

men die weegen kan, ofte ten minſten haer kracht; zoo 't woort gewicht mis ſtaet, neemt dat van graden of trappen in zijn placts, en zeght een wint van de zoo veel de trap, kracht ofte macht. Wel is waer dat wanneer men deze dingen in practijck zoude ſtellen, dat alles op een draet, altijt niet zoude over-een-komen, zoo juiſt gelijck men de zaeke hier op 't papier ſtelt, 't geen by zoude komen, om dat de winds macht zelden van een aerdt langhwijligh is, en dat de Schepen door byzondere oorzaecken afdrijven, en d'onbeſtendigheit van 't verlet: oock om dat het geſtel der Zeilen niet is gelijck plancken, die blijven zoo men haer zet, maer zy verrecken en verzetten zich op de minſte beweginghe. Dit niet tegenſtaende, laet de bewijzen van het voorgeſtelde in zijn geheel; en neemt de gemelde practijck niet wegh, ſchoonze op zijn aldervolmaeckſt, altijdt zonder veranderingh niet in 't werck geſtelt kan werden.

ELFDE HOOFTSTUCK.

Hoe men de Scheeps-deelen vervolgens t'zamen zet.

DE benaemingen van onze Scheeps-deelen verhaelt, en vertoont, zoo in 't byzonder als in hunne plaetzen, mits-gaders de proportie ofte evenredigheit der zelve ontdeckt: Volght nu dat men de losze ſtucken te zaemen voege, en zoo ons gegeven Schip van 134 voet te waeter brenge. Hier toe gaet voor af een optellingh der deelen die in rangh van bouwen elkandere volgen. Doch ſchoon de kiel het eerſte lidt is, 't welck men aenhaelt, zoo begint het timmeren echter hier met de Steven, om dat het beſnoeien der Kiel uit Steven werdt gehaelt, 't zal oock van weinigh belangh zijn, wat ſtuck men eerſt ophaelt; als 'er maer geene ontbeere, 't geen ick van de aenzienlijckſte niet en gevoele.

Benamingen van Scheeps-deelen, die men in het timmeren achter elkandre opmaeckt, en aen het Schip voegt.

Ten eerſten:

Maeckt men de kiel, daerna

2. De Voor-ſteven.
3. De Achter-ſteven.
4. De Heck-balck.
5. De Rantzoen-houten.
6. De Klos daer onder aen.
7. 't Broeckſtuck.
8. De worpen.
9. De Heck-ſtutten. Als dan
10. Stapelt men de kiel.
11. Neemt de Heck-ſtutten of worpen daer uyt.
12. Rijſt de Voor-ſteven.
13. Rijſt de Achter-ſteven om hoog, legt daer de worpen in, en ſet daer dan de Heck-ſtutten aen.
14. Maeckt een knie op de kiel, en tegen de Achter-ſteven aen. Hier na
15. Maeckt men de Streeck klaer, met de Sponning.
16. Boort de Schey-nagels in de Stevens en in de Kiel.
17. Maeckt de Kielgang.
18. Maeckt het Vlack, en zet het water-pas.
19. Oock een Buyck-ſtuck op de hals, met een Zitter aen weer-zijden.
20. Dan boeyt men de Kimmen. En
21. Maeckt het recht water-pas, als 't geſchroot is. Hier na
22. Maeckt de Spant, Oplangen, en maeck daer Jucken aen.
23. Daer de Stelling op komt.
24. Maeckt dan de Scheer-gang om, en zendt daer boven water-pas.
25. Oock de Swiepingen aen de boven-enden, en Schooren.
26. De Buyck-ſtucken, Zitters, Steekers, Zogſtucken, en Worpen.
27. De Kalven of Hecken, en Toonen.
28. De Balcken klaer.
29. Maeckt en ſlecht men de Kimmen.
30. Waegert de kimmen.
31. Maeckt de ſtelling om de Balcken te leggen. Hier op
32. Slechtmen de Oplangen, daer de Balck-wager aenkomt.
33. Maeckt de Balck-wager vaſt.
34. Legt de Balcken, met een Wager daer onder.
35. Brengt de Stelling boven.

36. Zet

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00256

36. Set de Stut-mallen.
37. Maeckt de Wagers tuſſchen de kimmen en balcken.
38. Met de Spant-ſtutten.
39. Maeckt Senten om, Schooren en Swiepingen aen.
40. Maeckt de Knies, waegert het Vlack, maeckt de banden en 't Kolzem, met de Spoors.
41. Slecht het bovenſte Lijf-hout.
42. Legt het Lijf-hout.
43. En zet dan een waeger of twee op.
44. Legt de Balcken van 't Verdeck, en de Conſtapels-kamer.
45. Vervolgens maeckmen de Balck-waeger.
46. Met de andere Wagers daer onder.
47. Slecht de Nagels in de Kimmen.
48. Maeckt de Schaer-ſtocken en de Spiegel dicht.
49. Maekt de Knies, en laet de Ribben zaagen.
50. Gaet buyten om, en maeckt de Buyk-houten onder de poorten.
51. Braut de Kimmen en de Streeck.
52. Maeckt het Huydicht.
53. Maeckt het voort klaer.
54. Laet het Schip op zy vallen.
55. Set het Recht.
56. Maeckt de Stellen aen de Steven, en een Plaet aen de kiel.
57. Maeck de Mal tot het Roer.
58. Maeck het alom klaer, om 't Schip te doen gaen, en als 't klaer is, ſoo laet het afloopen.
59. Als 't te water is gegaen, zoo maeckt de ſtellingen buiten en achter aen.
60. Maeckt de Kloszen boven de poorten buiten om.
61. En de Vullngen in 't Ruim: hier na
62. Maeckt men 't buiten om op, met Barrighouten, Vullinghen en Raa-houten, Zet-gangh, Vertuyningh en Regelingen.
63. Dan maeckt men de boven Lijf-houten.
64. Met de Waeger daer op.
65. De Ribben op den Overloop.
66. De Karviel-houten daer onder.
67. Het ſpoor van de Spil, en de Bezaens-maſt.
68. De Uyt-legger.
69. De hoofden van de Trali-luycken, op 't verdeck.
70. De Viſſcher van de Bezaens-maſt en van de Spil.
71. De balcken van de Kajuyt, legt op klampen, als oock in de Back.
72. De Balckwager daer onder, met de andere Waegers.
73. De Ribben op 't verdeck.
74. De knechten klaer in de Back.
75. Kajuyt-houten in de Back en onder de Ribben.
76. Set de Speenen.
77. De groote en Focke-knecht.
78. Strijckt den Over-loop dicht.
79. Daer na maeckt men 't kruys van de Kajuyt en het Schot.
80. Het Galjoen.
81. De Galdery.
92. De Poorten.
83. Kluyzen.
83. De Beeting-knies.
85. Het Schandeck.
86. De Beeting-balck.
87. Strijckt de Back.
88. Maeckt het Water-bort op de Bak.
89. Als oock het Water-boort in de Hut, lecht de Balcken daer aen, met de Ribben.
90. Maekt de Balk en d'andere Wagers.
91. Strijckt het daer op, en maeckt de Ruſten.
92. Beſchiet de Kajuyt, en maeckt daer Kooyen in.
93. Maeckt de Viſſchers klaer.
94. Zet de Maſten in.
95. En de Boeg-ſpriet.
96. Met de Spil.
97. Maeckt de Puttingen vaſt.
98. Ook het ſchot voor de Stuerplecht.
99. Met het ſchot voor de Back.
100. En de Trali-luycken.
101. Maeckt hier na de Stulp-luycken.
102. De Boszen, Pompen, en 't Gemack.
103. Het Schot voor de Hut.
104. Bosbancken.
105. Kruys-houten.
106. 't Schot voor de Konſtapels-kamer.
107. De Bottelarye.
108. De Kombuys.
109. De Kraenen.
110. Het Roer.
111. De Schoote-blokx.
112. Zet de Hals-maſt op, zoo nodig.
113. Als oock de Regelingen boven

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00257

de Bos-bancken zoo zy vereist worden.
114. Maeckt de Hals-klamp.
115. De Pompen.
116. De Broot-kamer en de Hel.
117. Beting-balck op de back.
118. Kruys en Karvilhout.
119. Boogh boven de Kolder-ſtock, iſt noodigh. Dan vangt aen
120. Buiten om te verzoeken. En
121. Verdubbelen iſt nodigh.
122. De Steven en 't Roer met koper beſlaet.

Dan volgen noch bouts, nagels, ſpijkers, venſters, deuren, bancken, hoecpen, kamers, het pecken, teeren, ſchilren, enz.

Volgt de wijze, hoemen Scheeps-leden te zamen zet; en vervolgens bout: of timmert, aenvangende met de Achter ſteven.

Als men een *Achter-ſteven* maecken wil, zoo neemt men een hout van begeerde lenghte, dickte, en breete; en leght een Rey, aen 't boven ent buiten, aen, by *a*, met een andere Rey aen het onder-ent by *f* en *e*; leght dan deze Reyen op malkanderen als by *b*, daer zy in 't winckel moeten zijn, waer na men een keep in de achter-kant maeckt by *d*, en neemt dan een lijn van *d* en haelt deze leyn op de Rey by *c* 't geen 't vallen van de Steven maeckt; van *f* tot *e* is de breete van 't onder-ent van de ſteven, van *a* tot *g* is de breete van 't boven ent der Steven, gelijck alles te ſien is in de Figuer *C*.

Om het vallen van de Achter-ſteven te bekomen, zoo neemtmen elcke zes voet lengte van de Achter-ſteve, een voet voor't vallen: als, men maeckt en meet van *a* tot *b*, tot de lenghte en 't vallen van *b* tot *c*, legt dan de achterkant van *a* tot *c* recht, met een Rey van *a* tot *b*, en om de Steven in 't winckel te ſtellen, zoo hout de Winckel-haeck by *b*, en zet mercken volgens de Ry, langs de Winckel-haeck by *f* en *e*. In 't hacken en vormen der byzondere ſtucken, heeft men mallen, of Patronen, waer men 't hout oplegt om na te ſatzoeneren, gelijk men ſcheergangen ſtelt, om 't Schips beloop en zeiden geſchiktelijk te voegen, na wil en eis.

Als de *Achter-ſteven* in gewinckelt, de binnen en buite-kant na de lijn, en krab in 't loot zijn gehackt, gelijck van *a* tot *b* en *d* tot *c* is te zien, zoo zet hem met de binne-kant om hoogh, en ſlaet dan op dees binne-kant een middel-lijn, als van *g* tot *h*, en meet aen weerzijde de begeerde dickte van de binne-kant des Achter-ſtevens, hout het ſelve af, op de laegte van de Sponningh, die in de Steven komen ſal, in 't loot neer, als van *d* tot *c* en oock van *e* tot *f*. Als dit gedaen is, zoo zet de agter-kant boven, maeckt daer de ſcheggen op, als van *a* tot *i* is zien op de plaet by *B*.

Aen de figuer A ziet de gedaente van een Achter-ſteven, ſtaende op de Kiel.

A b Het Vallen van de Steven.
A c De hoogte van de ſteven.
b e Onder de breete van de Steven.
c f Boven-ſtevens breete.
g b De lengte van d'Achter-ſcheg.
h De Sponning.
b d De hieling van de kiel, en dickte.
e Het knie op de kiel aen de Steven,
y De Schey-nagels.
o De Teyckening daer de Schey-nagel ingeſlagen werdt.
k De pen van de Steven die in de kiel komt te ſtaen.

Als nu dan de *Achter-ſteven*, met de achterkant om hoogh ſtaet, zoo maeckt men de Schegh *k* eerſt op Steven, en dan het neerkomen by *l*, daer na zetmen de andere ſtucken daer mede onder, als *m* en *n*, waer na maeckt het aen de agter-kant recht, en ſlaet daer dan een middel-lijn op, als van *o* tot *p* toe, en ſtickt dan daer de dickte onder en boven uit, als van *g* tot *k* van *i* tot *h*, van *f* tot *d*, en van *c* tot *e*. De Pen maecktmen ontrent zoo dick als de achterkant vande Steven, lang een derde van de kiels dickte, en dick een derde van de Steven, als by *q* is te zien; van *c* tot aen *k* is het zoo veel dunder, als de plancken van de Sant-ſtreeck dik zijn, die daer aen komen moeten: En dit gaet tot aen de binne-kant by *r* te niet. Maeckt dan de Schegh vaſt met bouts en ſpijkers, als te ſien is aen de ſtip-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00258

XLVII

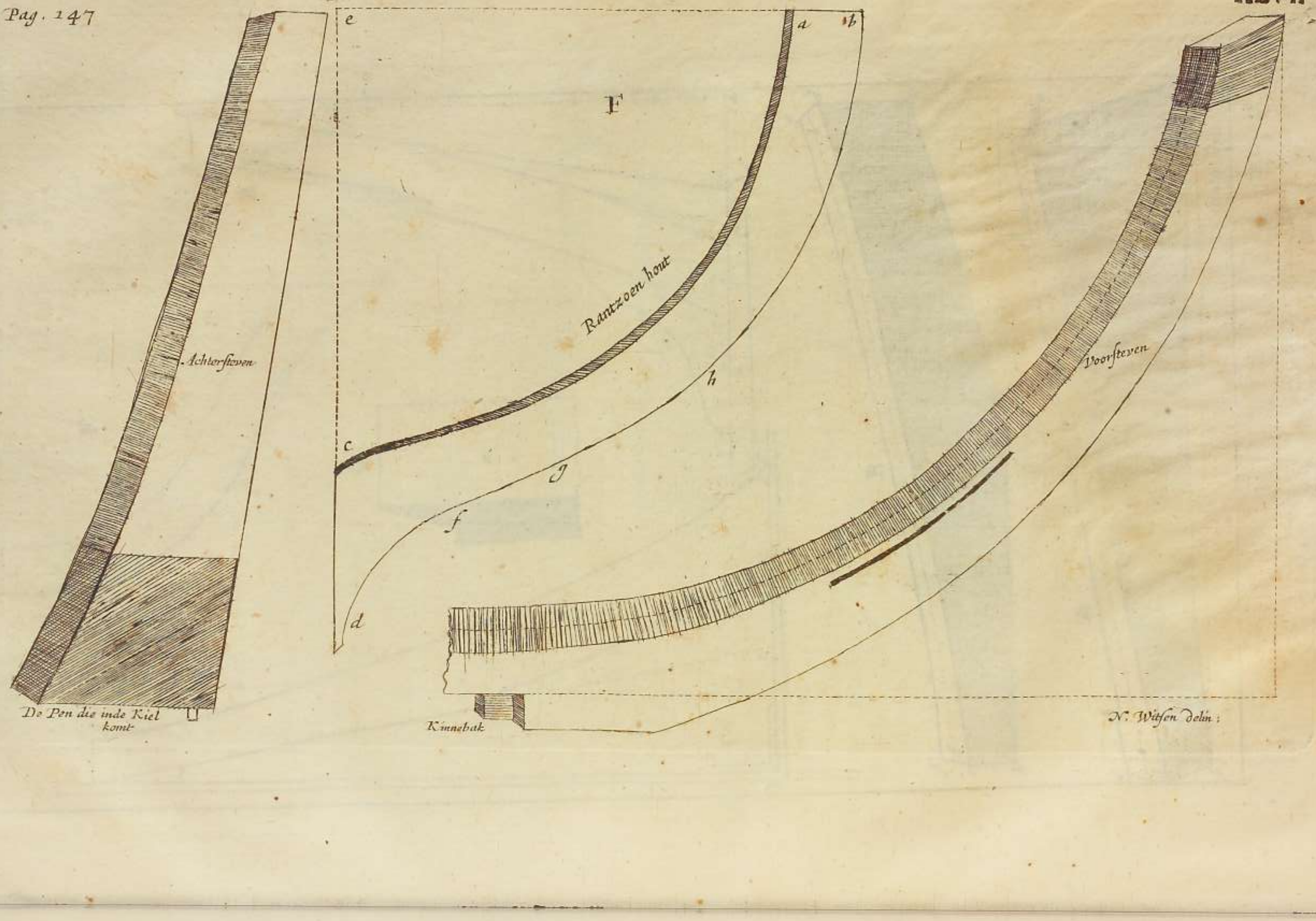

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00259
DFG

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00260

N°. 2. Pag. 146 en 147

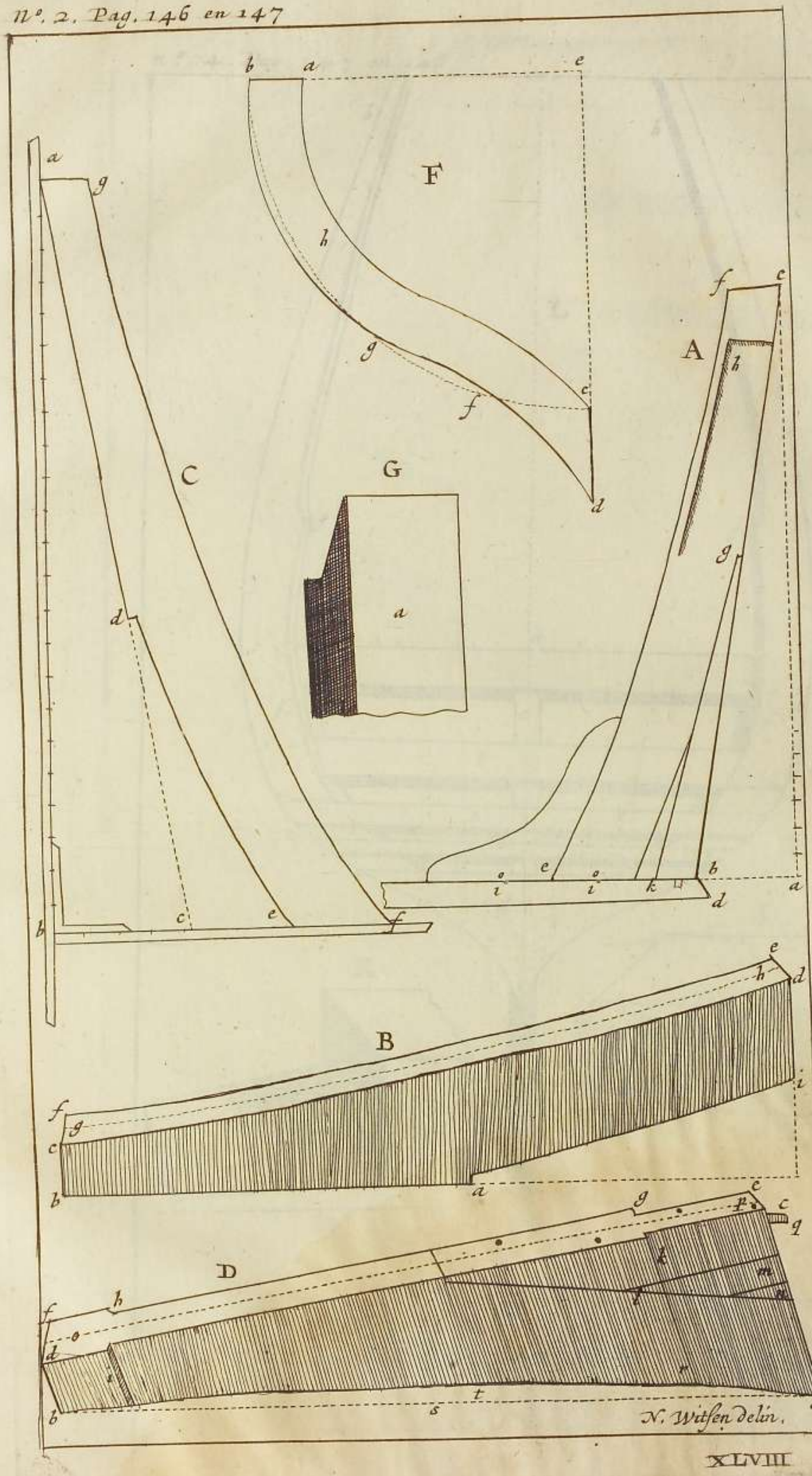

XLVIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00261

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00262

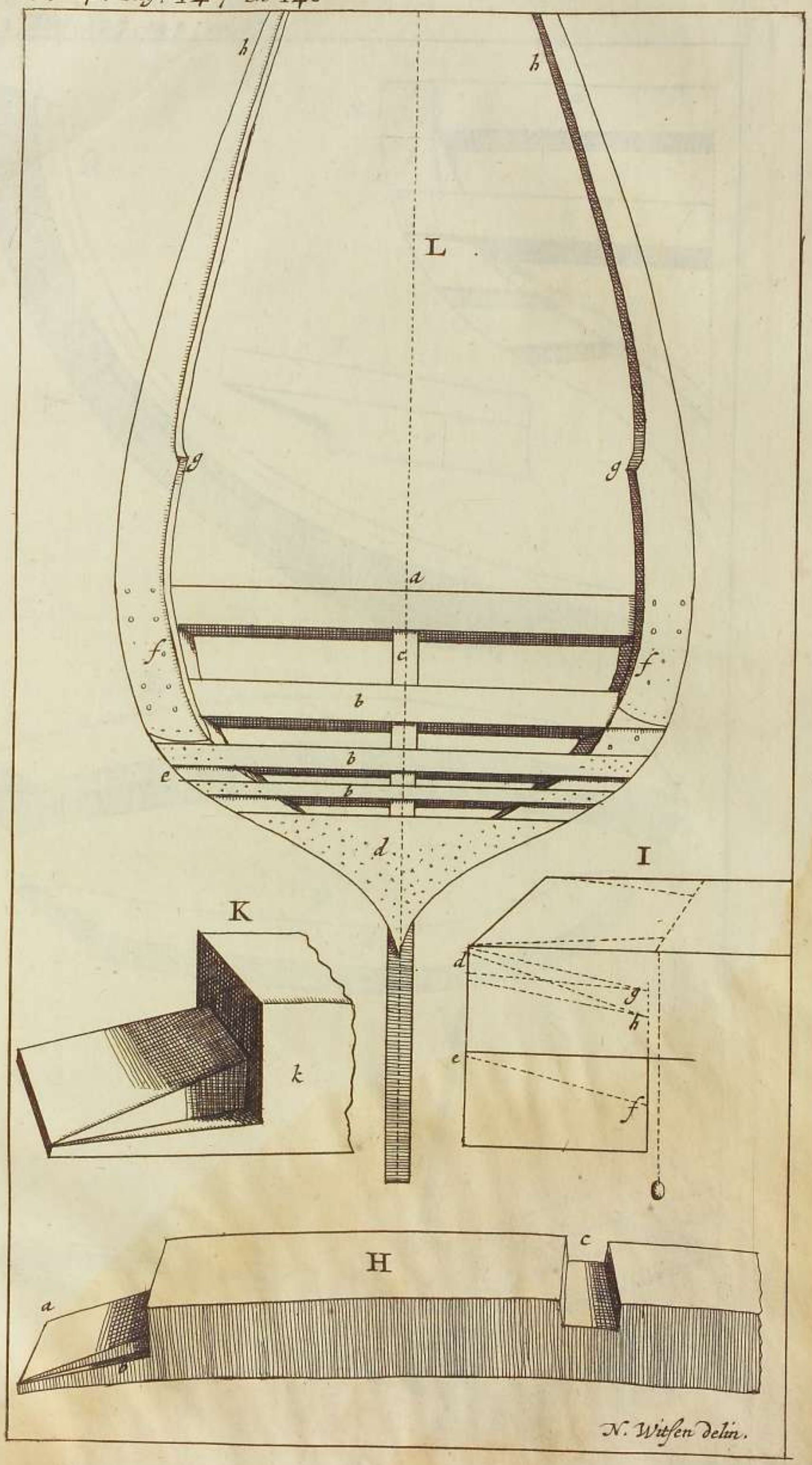

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00263

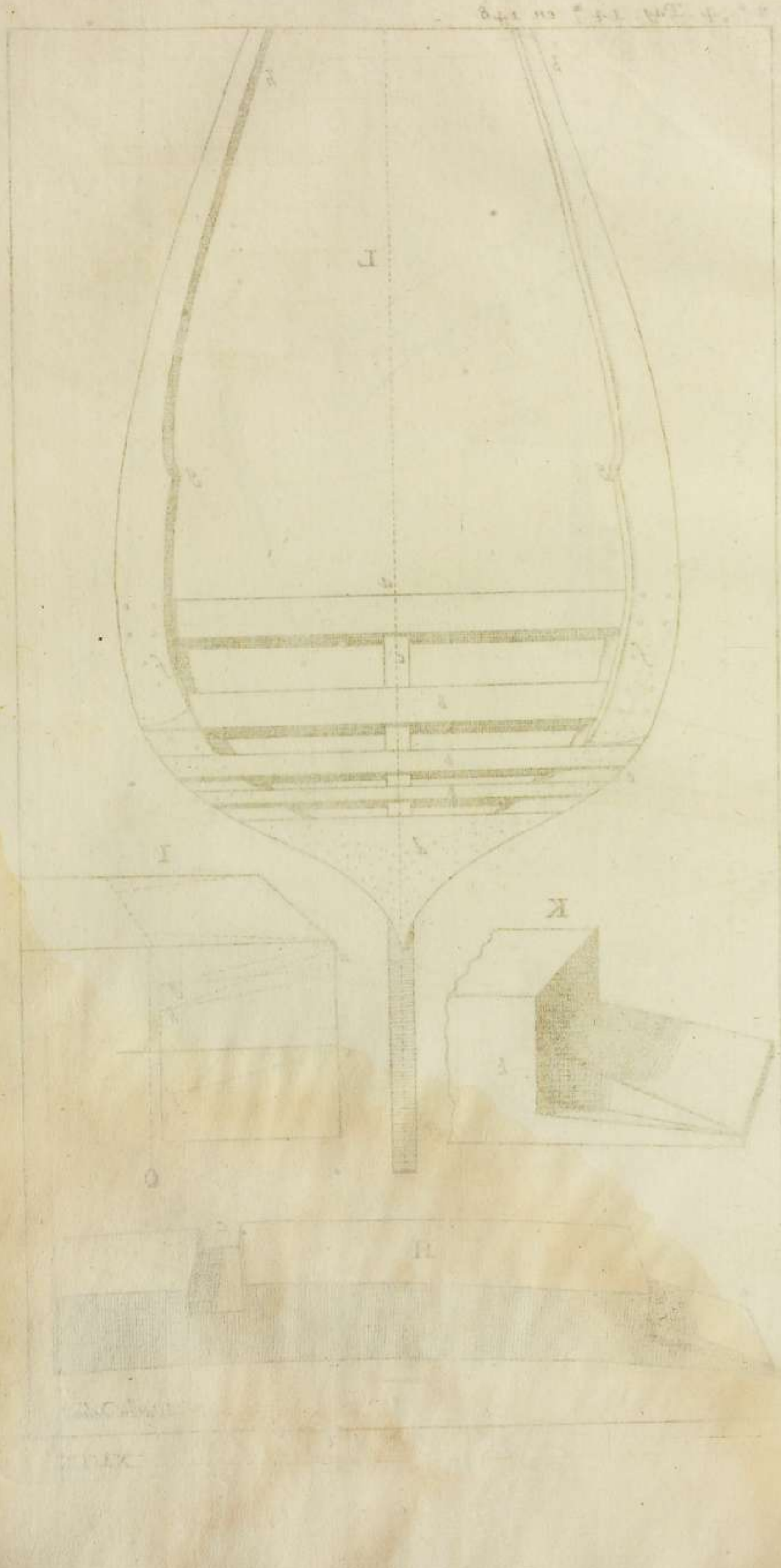

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00264

nº. 3. Pag. 147. 149. en 150.

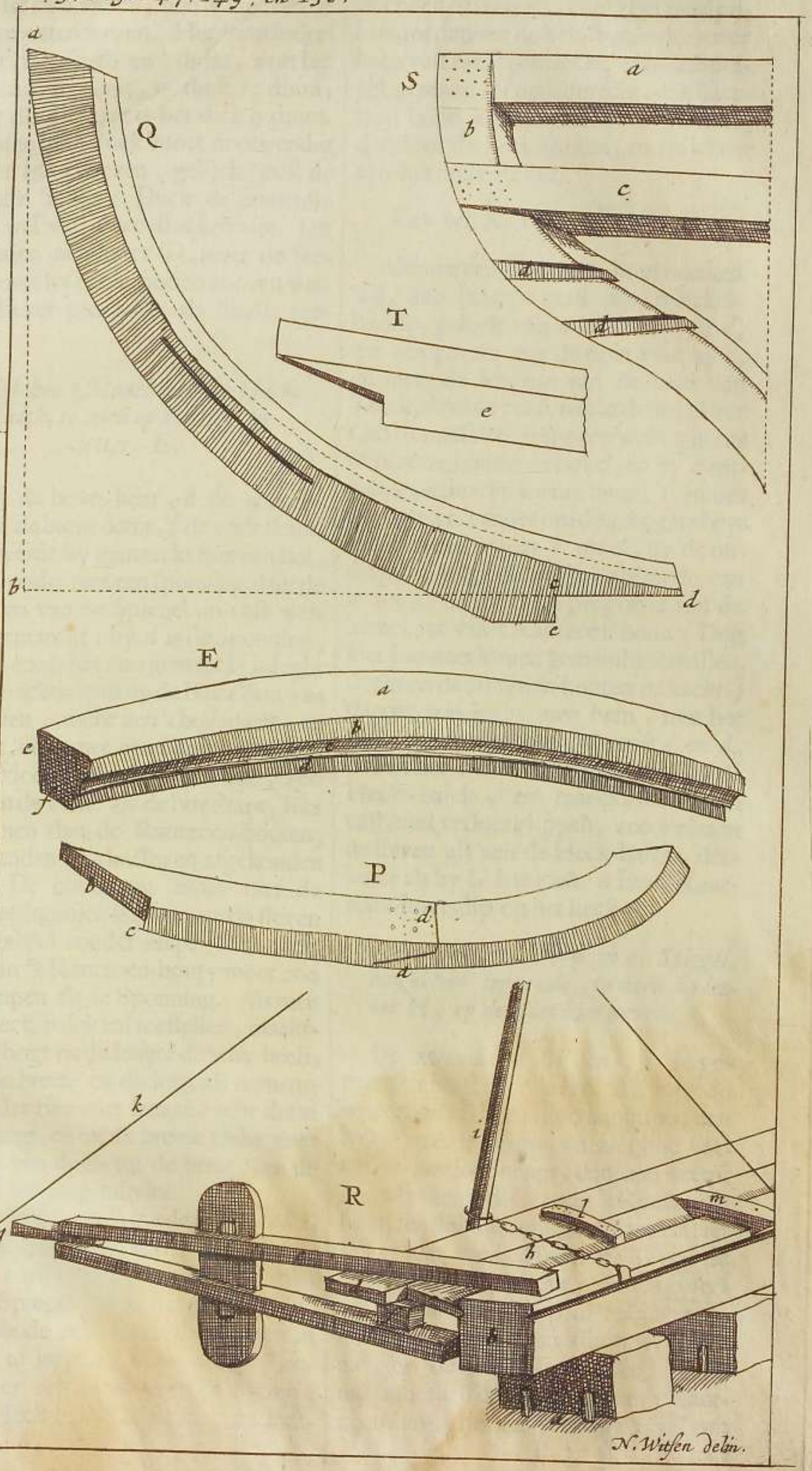

L

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00265

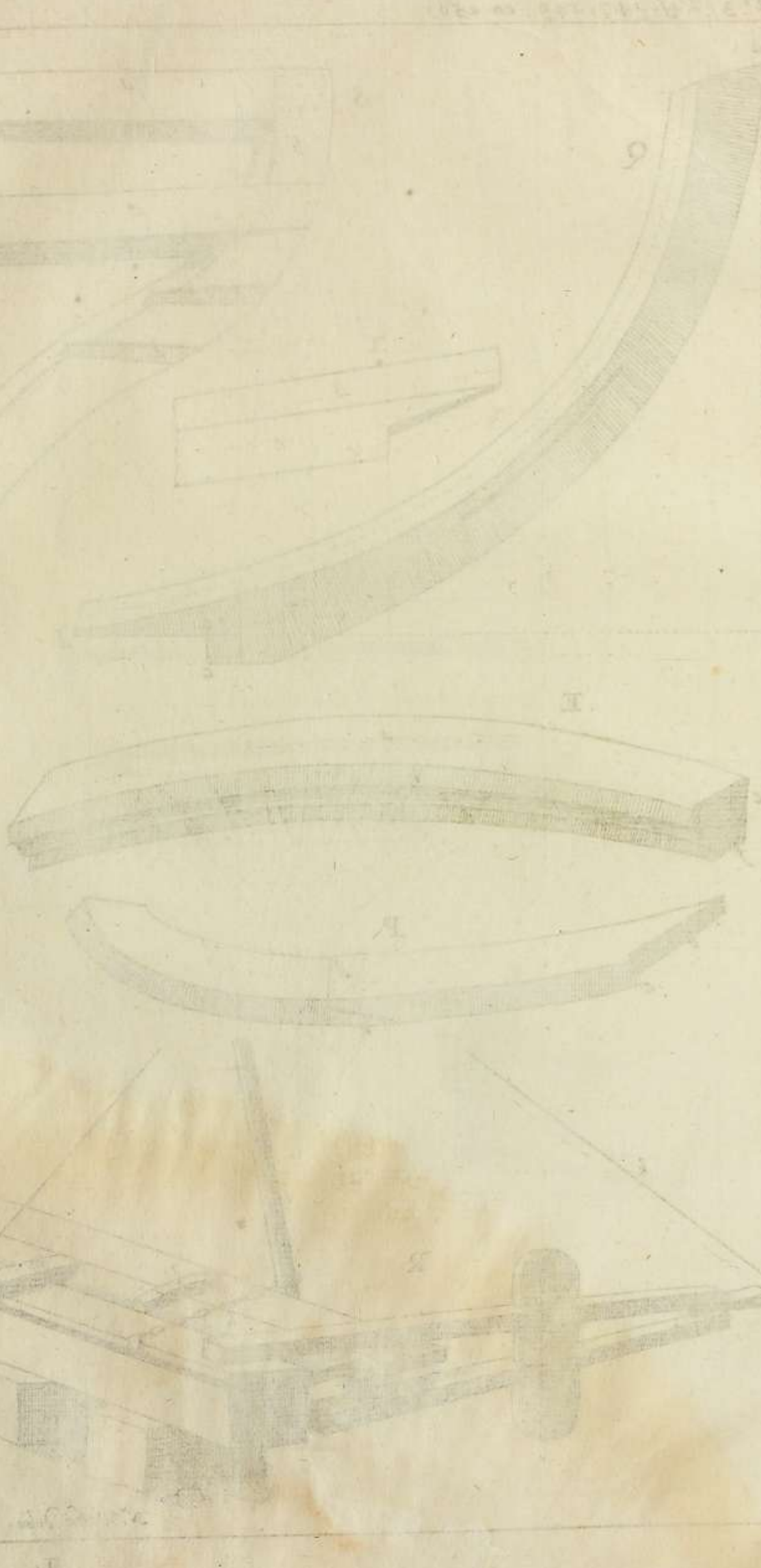

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00266

ſtippelen . . . , by *a* en *b*, is de binne-kant, en het moet daer met een weinig bogt komen, als van *ſ* tot *t* is te zien; hoe meerder na onderen, hoe langer dat de bouts moeten wezen. Het breede deel achter, is lang 16 en $\frac{1}{2}$ duim, wort het Vierkant genaemt, is dick 13 duim; onder dit vierkant is het dick 9 duim. Het binnenſte ſtuck moet nootwendig van een hout wezen, gelijck oock de buitenſte Scheg: Doch de binnenſte magh wel van twee ſtucken zijn. Dit alles ziet aen letter *D*, maer de Steven wordt by veele meeſters boven weinigh dicker gemaeckt als hier is vertoont.

Volgt het Model van de Heck-balck, te zien op de Plaet by letter E.

a Is de bove-kant, *b* de achter-kant, *e* de binne-kant, *f* de onderkant, agter werdt hy gemaeckt met een hol, en daer onder met een ſponning, daer de plancken van de Spiegel in vaſt werden ghemaeckt; by *d* is de Sponning, *c* 't hol; en als het zoo gemaeckt is, leght men de achterkant op de binnekant van de Steven, dicht aen 't boven ent, en maeckt hem met een ſwavel daer aen vaſt. Moet leggen in 't waterpas, zoo wel aen de binne als de bovekant, hier op komen dan de Rantzoen-houten, wiens enden op de ſteven afgehouden zijn. De onderkant moet met de ſponningh gelijck komen, en de ſteven blijft geheel zonder klep. De onderkant van 't Rantzoen-hout, moet zoo ront loopen als de Sponning. Als men dees Heck-balck zal toeſtellen, maektmen de bogt na de lengte dien hy heeft, oock de breete en dickte, als namentlijck jeder tien voet lengte, acht duim tot de bogt, en tot de breete elcke voet langte, een duim tot de breete, en de dikte een weinig minder.

Aen de Figuer *S*, is *a* de *Heck-balck*, en *b* de eene zijde van 't Rantzoen-hout, *c* en *e* by *T*, zijn de Wurpen in de Spiegel, *d* is het gat, of zwavel, daer de enden van de worpen in komen te leggen, deez worpen komen met een borſt over de Steven; en de Heck-balck komt met een zwavel aen 't ent van de ſteeve vaſt, men maeckt dezelve, en oock de worpen met twee bouts in de ſteve vaſt, aen de enden of ſwavels, klinkt het met ſpijkers, tot datmen de hek-ſtutten daer over heen vaſt heeft gemaeckt. Als de Spiegel gerezen, of op is gerecht, dan ſlaetmen bouts en oock eenige nagels midden door de heck-ſtutten, en ſpijckers aen het onderſte ent.

Van het Rantzoen-hout by F.

Als men een Rantzoen-hout maeken wil, zoo maeckt eerſt een winckelhaeck, gelijck van *a* en *e* tot *c* en *d*, zet een paszer met de eene voet by *e*, en meet de lenghte van de helft van 't Hek, als van *e* tot *b*, treckt de cirkel tot *c*, en laet tuſſchen *f* en *g* een weinig houts of plaetze binnen de cirkel, en by *h* insgelijks, maer een weinig meer, 't een om de ronte, en 't ander om de gebogentheyt te bekomen, van *c* tot *d*, by de onderpunt volgt de breete, als mede van *a* tot *b*: en dit is de proportie van de binnekant van 't Rantzoen-hout. (Dog hier toe maecktmen gemeinlijck mallen, daermen de rantzoen-houten na hackt.) daerna zoo leght men hem, met het eene ent op de ſteve, als met *c* en *d*, en met het ent *a* en *b* op het ent van de Heck-balck, en maeckt de enden vaſt, met verloore lippen, zoo wel aen de ſteven als aen de Heck-balck, derwijze als by *G* is te zien. *a* Is een Rantzoen-houts lip op het heck.

Model van een Worp in de Spiegel, omgekeert leggende, te zien by letter H, *op de plaet hier nevens.*

De zwavel by *a*, *b*, en *c* is de gemaeckte borſt over ſteeve. Als men de worpen in zal laten, zoo hangtmen een lootje over 't Worp, en ziet hoe veel het uit het loot hangt, dan zoo neemt de helft van de dickte van 't Rantzoen-hout, aen de binnekant, buitewaerts laet het te niet gaen. Neemt de Worp de de helft af, en aen 't ent neemt zoo veel af, als men de Worp in 't Rantzoen-hout aen de binnekant afneemt, en dat zal zoo de zwavel maecken; doch men moet aen de binnekant van 't Rantzoen-hout, het gat van de zwavel een

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00267

half duim naeuwer maken, als buiten aen. De worpen dienen even gelijck te zijn, en zy moeten uitgeholt zijn, zoo diep als het gat van de zwavel, het welck 't oor van 't Worp maeckt, als by *b* is te zien. De worpen worden niet vaſt gemaeckt, voor en aleer de ſteven om hoog is; 4 gaten werden in de Heck-balck geboort, om bouts in te ſlaen, 2 in de Wurpen, 13 of 14 in 't Broeck-ſtuk, 8 door de Rantzoen-houten 5 of 6 in de ſteven, om de onder-enden van de Rantzoen-houten t'zaem te houden, 10. of 12. nagels ſlaet men in de Rantzoen-houten, de Sponnig in de ſteven, laetmen onder te niet loopen, de bouts van de Worpen komen op een duim of twee door de ſteven.

Derwijze als by *I* te zien is, wert *de Worp ingeloot*, en met krijt aengewezen, het hout van *f* tot *g* werdt weg genomen, of afgehouden, als mede van *e* tot *d*, de tuſſchen ſtant van *h* tot *g* de ooren maekt, en het tuſſchenkomen van de zwavel in 't Rantzoen-hout. 't Geen op de figuer *K* by *k* aengewezen wordt.

Model van de Spiegel aen de binnekant te zien by L.

Waer van de benamingen zijn als volgt: *a* is de Heck-balck, *b* de Worpen, *c* de Achter-ſteven, *d* het Broeck-ſtuck *f* de Rantzoen-houten, *g* de keep van de heckſtut, *h* de wijte van de boven-enden van de hekſtutten, en oock de heckſtutten zelve. Het Broeckſtuck hout de Rantzoen-houten aen malkanderen. Onder tegen de Rantzoen-houten aen, komt noch een Klos; het Broeck-ſtuck is aen elcke zijde van de ſteven met 4 bouts vaſt, en behalven die, ſlaet men noch eenige midden door, recht in de Steven. Alle de leden van de Spiegel, zoo heck-ſtutten, worpen, broekſtucken, enz. werden om laeg klaer gemaeckt, en dan opgeheiſt, en ingevoegt.

Als men de Achter-ſteven zal om hoogh rijzen;

Zoo neemt een maſt, omtrent eens zoo lang als de ſteven, naeit een block aen 't bovenent, en oock een aen de ſteven, 't geen moet in 't evenwigt van de ſteeve vaſt zijn gemaeckt, als daer de heck-ſtutten af, en de worpen uit genomen zijn. Men maeckt oock aen 't boven ent zes of zeven hooft-touwen, daer men de ſtut mede recht en vaſt hout; onder ſtaet de ſtut op een planck, met klampen omſpoort, en daer is een yſere kettingh onder om, daer het loopers-block aen vaſt is, waer men met de kaep-ſtander aen winden moet. Als de ſteven ſtaet, legt men de worpen in, daer dan de heck-ſtutten over op, en vaſt ghemaeckt werden, als men dees boven heiſt, zoo neemt daer toe een katteblock, en ſcheert dat boven aen 't ent van de ſtut. Slaet daer na bouts in de worpen, en oock in de heckſtutten, en maeckt dus de ſteeven vaſt, onder aen 't binnen ent met groote ſpijckers, en achter met ſteeve ſchooren, welcke onder op de plancken ſtaen, die in de aerde, en boven aen de ſteeven vaſt gemaeckt zijn. De plancken moeten dwars over de Spiegel geleght worden, ſtercktens halve. Gelijck alles klaerlijck is te zien op de nevenſtaende plaet onder letter *M*, alwaer

a Het Katte-block is.
b Een Jein-block.
d Enckel block.
e De ſtut.
f De plaet.
g Een ſtut of pael, daer de hooft-touwen aen zijn.
h Hooft-touen.
i De Hel.

By N *beſiet hoe de Achter-ſteven met het Broeck-ſtuck enz. opgaet.*

Alwaer *a* het Jein-block is, dat met een ſtrop aen de ſteeve is genaeit, boven de ſtrop ſteeckt een bout door de ſteven, om dat in 't oprechten de ſtrop niet en zal opſchieten, *b* is de Strop, *c* is 't geſchoore Jein.

Op dezelve Plaet by *PP* magh men insgelijcks zien aen *a* en *b* de *Sponning* aen de kiel, en hoe de planken daer werden ingezet. Als mede by

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00268

N°. 5. Pag. 148. en 149

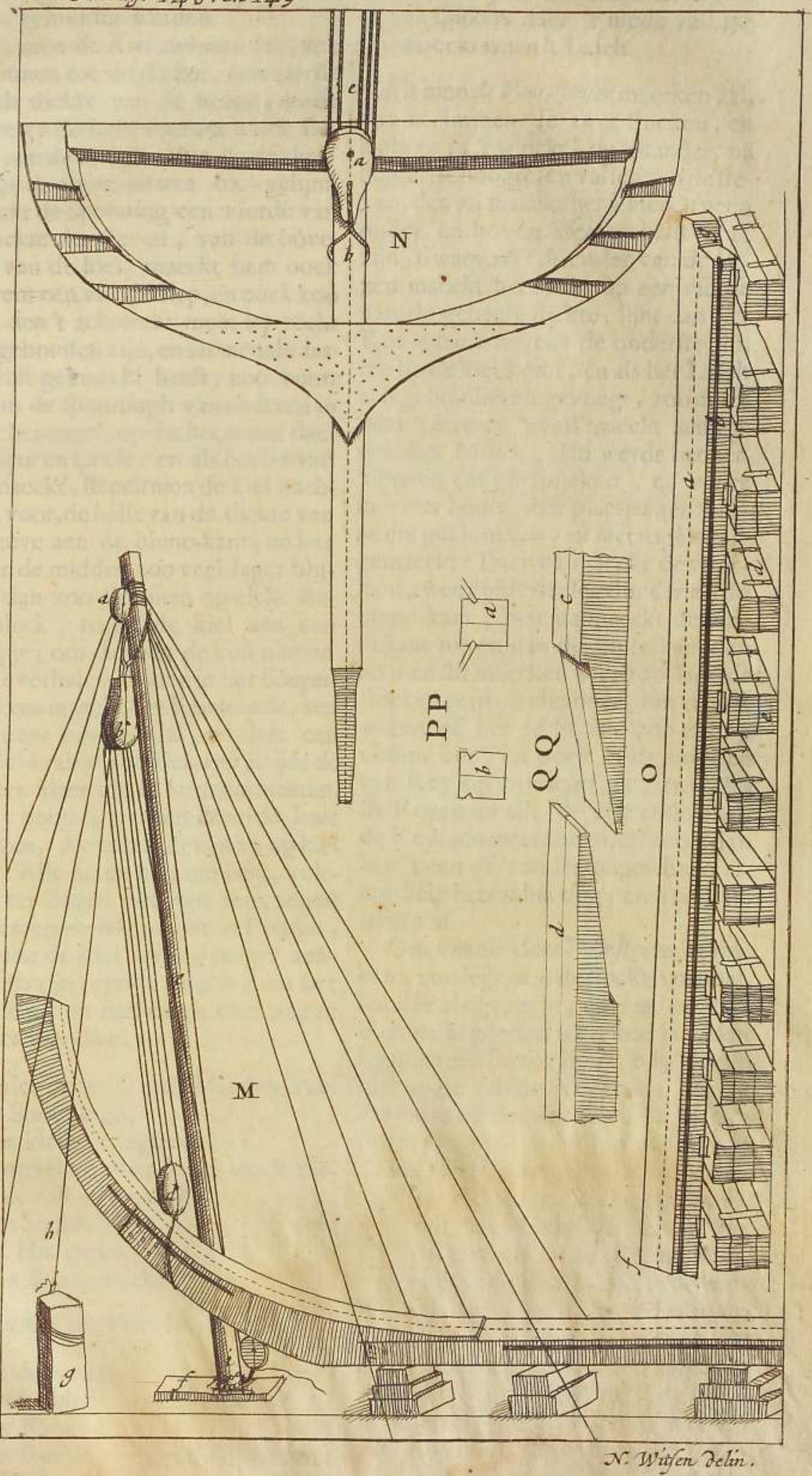

N. Witsen delin.

LI

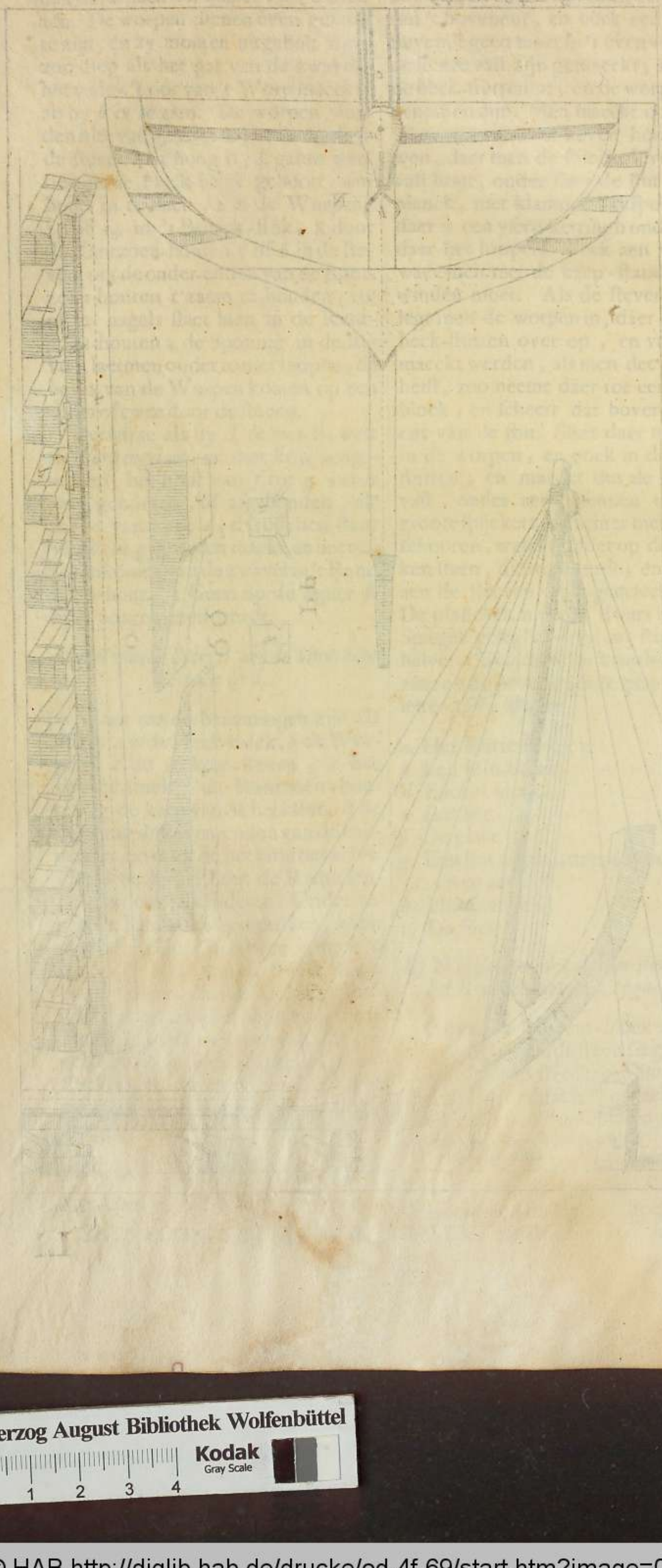

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00270

by Q Q aen *c* en *d* hoe de *Kiels-laſzen* gehouden werden.

Als men de *Kiel zal maecken*, zoo neemtmen tot de dickte, een vierde van de dickte van de ſteven, en de breete zy de helft breeder als de ſteven: aen de enden zy het na de dickte van de ſteve ietwes toe-gelijnt. Maeckt de Sponning een vierde van de dickte der ſteven, van de bovekant van de kiel; maeckt hem oock omtrent een vierde diep, en oock zoo wijt, aen 't achterent moet hy recht neer gehouden zijn, en als men de laszen vaſt gemaeckt heeft, zoo boort men in de ſponningh van onderen in een ſchei-nagel, op dat het water daer niet deur en ſpeele: en als het las vaſt is gemaeckt, ſtapeltmen de kiel, achter en voor, de helft van de dickte van de ſteeve aen de binne-kant, en laet hem in de midden zoo veel lager blijven, dan zoo ſlaetmen op elcke ſtapel block, tegen de kiel aen een klampje, om datmen de kiel niet en zoude verhalen, als men in het boeyen is, daerna maeckt het Kinneback, aen 't voorent van de kiel, en ſlaet een middel-krab op de kiel, om altijdt de midden daer uit te konnen meeten. 4 of 5 bouts, werden door de knie geſlagen, die tegen ſteven en op kiel ſtaet: Alle naten hier om laeg, vultmen ter degen met mos aen, tegen 't inwateren. Men moet wel letten, dat men de kiel weinig langer aenlegt, als zijn vereiſte maet is, om het kinneback en hiel-lingh daer aen te konnen maecken.

a Onder letter *O* is de Middel-krab.
b De Sponningh.
c Het klampje tegen de kiel.
d Een pael daer het ſtapel-block mede vaſt is gemaeckt.
e Het Stapel-block.
f De Hielingen.
g Het Kinne-back.

Hoemen een Voor-ſteven maeckt.

a Op de plaet by *P* is het Laſch.
b Het Laſch dat op de kiel komt.
c Het Kinne-back.
d Het Boutje, gekloncken met het plaetje.

d' Anddere punten zijn bouts, nagels, en ſpijkers daer 't mede vaſt gemaeckt is aen 't Laſch.

Als men *de Voor-ſteven* maecken zal, zoo neemtmen de twee ſtucken, en leghtze in 't winckel op elkander, na begeerde hoogte, en vallen van de ſteven, dan zo maeckt het Laſch, 't geen onder en boven afgeteeckent moet zijn; dwars over de enden van de laszen maeckt het dick, op een vierde van de geheele dickte; lijnt dan het Kinne-back nevens de onderſte lip, die op de kiel komt, en als het Laſch af is gehouden en gevoegt, zoo moet men 't eermen 't vaſt maeckt aenleggen met Moſch, dan werdt het aen 't boven ent gheſpijckert, en voort met vier bouts, met plaetjes aen 't eene ent gekloncken, en met nagels vaſt gemaeckt: Daer na maeckt de voorkant, twee vijfde deelen dunder als de binne-kant, hier na maeckt de binnekant toe en dan de buite-kant, en als men dit maecken wil, zoo legt de ſtucken eerſt op elkander, om dan te weten of het recht is, zoo zet op elcken ent, en oock in de midden een Rey op zijn kant, en ziet onder de Reyen na alle de drie enden van de Rey, aen weerzijden, en zoo 't dan aen 't een of 't ander ongeſchickt is, zoo help het op het oog, en krabt de laſzen af.

Om vorder dees *Voorſteven* te maken, zoo legt men de ſtucken op malkander als gezeght, en ziet of daer bogt na begeerten is in, zoo ja, dan legtmen een ſtock van *a* tot *b*, 't geen de hoogte van de ſteeven is, gelijck te zien is op de plaet by Q, en een ſtock van *c* tot *b* dat het vallen van de ſteeven is; daer na neemt een winckel-haeck, en hout die aen de binnekant van de ſtocken by *b*, en als het daer in 't winckel is, zoo teeckent by *c* en *e* het Kinneback-huis in de winkel, als van *d* tot *c*, dat is de lip op de kiel, en als het is geteeckent van *d* tot *c* en van *c* tot *e*, zoo blijft dat het vallen van de ſteeven; de bouts in de laſzen van de ſteeven, werden van boven en van onderen in geſlagen. Wanneer men een Steven toeſtelt,

ſtelt tot een Laſt-drager, mag men die wel twee voet hoger maecken, als hy valt, of oock wel 3 en 4 voet, mede wel wat krommer als in 't gemeen. Hoe dat een Steve minder valt, hoe dat de kiel langer moet wezen, hoe langer kiel, hoe grooter vlack, hoe grooter vlak, hoe het ſchip meerder draegt. Fregatten vallen de ſtevens veel, en men maecktze oock boven wel wat krom en lui van bocht.

Hier na maeckt men een gedeelte van de *Sponning in de Steven*, gelijck by *f* op dezelve plaet is te zien, en als de ſteven op de kiel vaſt is gemaeckt, zoo neemt men een rey, en buigt hem op 't ent van de ſponning, aen de kiel met een boght na begeerte, teeckent de bove-kant dan, na de rey, neemt een paſzer met een krijtje daerin, teeckent uyt de rey oock de wijte van de Sponning, hout dan de Sponning op, en maeckt de lip en 't kinne-back wel vaſt. Voor boven op de ſteeven, werdt dickmael een las gezet.

Als het Spant ſtaet, dan zoo vangt men de kiel-gangh aen, te *boeyen*, en voort de reſt van 't vlack met de kimmen. Als men de kiel-gangh maeckt, zoo beyteltmen hier en daer een gat in de planck, en neemt een paſzer, meet of het binnen en buiten even wijt is: Daer nae teeckent met een paſzer by de kiel langhs, op de planck, wat daer af moet, neemt dan de planck af, en lijnt met een lijn op de binnekant, eerſt wat daer af moet, op het uitwijzen van de doorgehouwe gaten, en dus kant de planck om, als het daer af gehouwen is, en lijnt daer dan, waer men niet heeft konnen teeckenen met de paſzer, hout het dan aen de eerſt gehouwe kant te niet af, en boort alle 7 duim een gat, een duim van de kant, buiten en aen de binne-kant te niet; leght dan daer na op de afgehouwene kant Moſch, dat met teer aen is geleyt, brengt dan de planck aen, en maeckt hem wel vaſt aen de kiel; lijnt daer na de buitekant van de planck na begeerte, of hackt het af, en ſtelt daer weder een ander tegen aen: Hier na neemtmen een krabhout, daermen de ongelijcke plaetzen gelijck mede teeckent, onder en oock boven, en na dat men die hebbe afgenomen, afgehouwen, en wederom aengezet, en het wel voegt, zoo neemt men klampen, daer men de planken, door aen een doet blijven, legtze binnen en buiten ontrent drie of vier voet van elkander, dit gedaen, ſlaet oock op kiel en op kiel-gangh, een klamp, hier en daer, die over de kiel komt, en zoo wel op de kiel, als op de kiel-gang ſluit, en dus maeckt hem op de kiel vaſt. De Voor-ſteven moet boven vry diep zijn, om dat men daer inwaerts tegen aenbout.

Hoemen d'eerſte plancken aenbrengt, vertoont de Plaet by letter R.

a Is het Stapel-block.
b De Kiel.
c De Kiel-gangh.
d De planck aen de Kiel-gangh.
e De Boei-tang waer men 't Boeizel mede vat, dwingt en buigt.
f Het Oor-hout.
g De Wiggen daermen mede tanght.
h De Hel.
i De Heevel.
k Het Heevel-touw.
l De boei-klamp.
m De klamp op de kiel op de Kiel-gangh.

Hier te Amſterdam, voegtmen zoo drae Steven en Kiel zijn gemaekt, daer de plancken naeſt aen, die 't ſcheeps lighaem maecken, doch aen de Maes laetmen onder aen beide zijden des kiels opening, en vult die op 't laetſt, als 't Schip aflopen zal, 't geen geſchiet, op dat men in 't bouwen 't welck onnut is als ſpaenders, krullé enz. onder door van zelf te beter looze. Wanneer de kiel en ſtevens gezet zijn, dan ſpant mẽ een ſnoer langs ſcheeps, om ſcheeps midden te konnen weten, en wederzijts evenveel houts te brengen.

Als de kimmen zijn geboeit, legt de *Tingel by de Kiel*; men leght hem in 't gemeen wat verder van de kiel, als de kiel boven de kiel-gangh komt, dit heet het Lock-gat, of Water-loozing, 't geen aen *l* op de plaet by *V* is te zien. Waer

k De

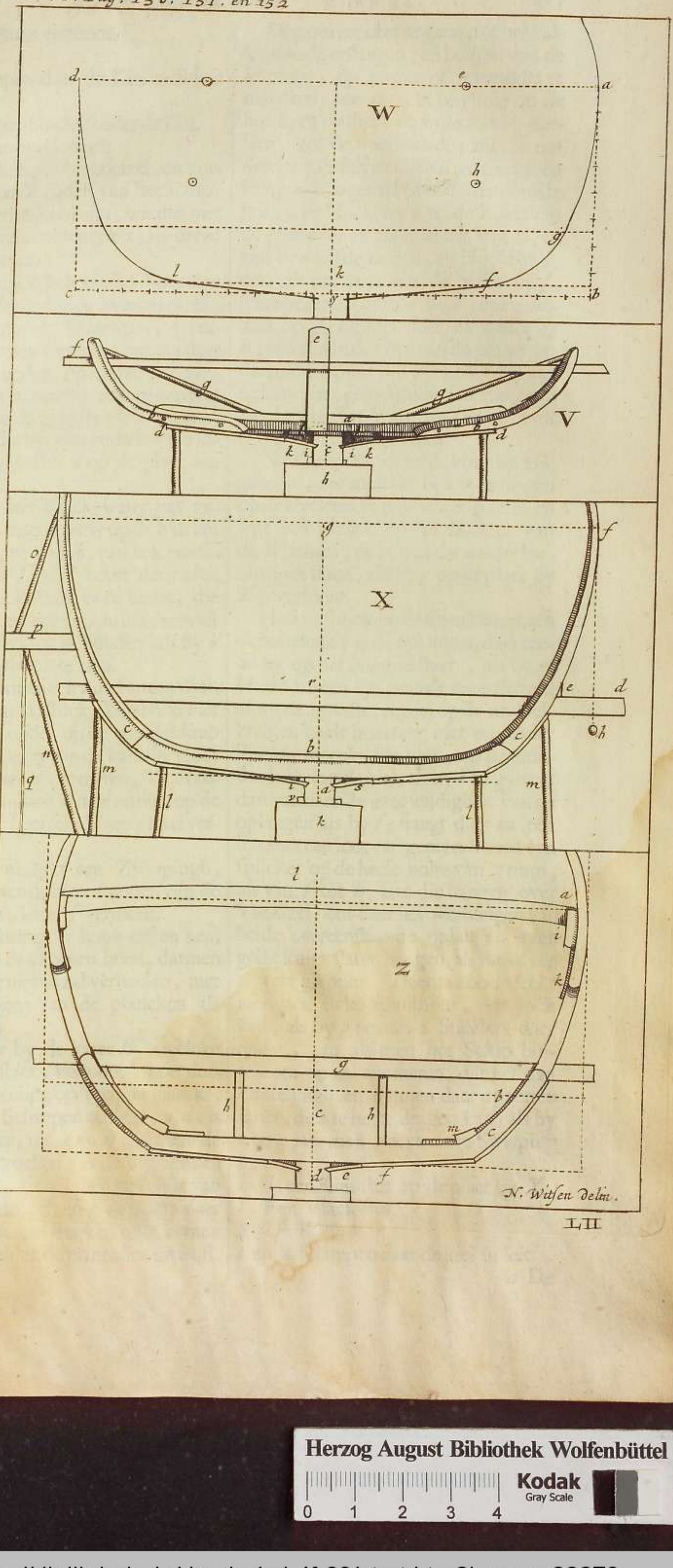

LII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00273

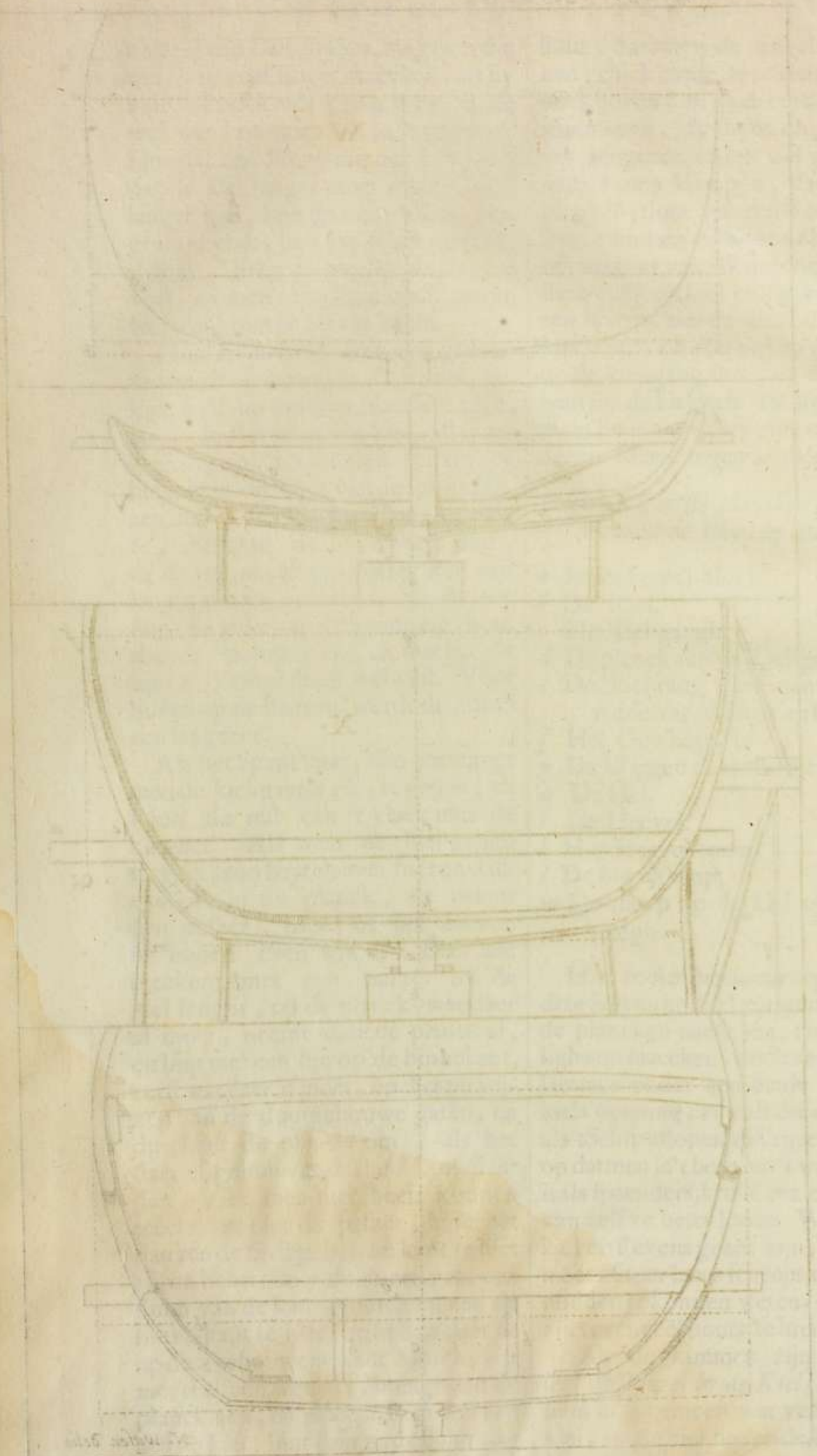

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00274

k De Kielgang vertoont.
c De Kiel.
i De klampen daer de Kiel tuſſchen leydt.
h Het Stapel-block, onder de kiel.
a Het Spant-buick-ſtuck.

De plancken aen het boeizel, en vorder boven aen de zijden van het Schip, die geboogen moeten zijn, werden met Domme-krachten aengezet, na datze wel zijn gebrant.

Als het vlack geboeit is, houtmen het na de welgelijnde evenmaet af, maeckt het met een Water-pas, op verſcheide plaetzen waterpas, en zet daer dan paeltjes onder, op dat het onveranderlijck blijven mach, teeckent dan met de bijtel alle de gepaſte plaetzen aen, op dat men die by gelegentheit kan vinden. Als by de ſtut *d* op de plaet aen *V* is te zien.

Wanneer het Vlack water-pas gemaeckt is, zoo maeckt op de hals het Kim-ſpant, te zamen van een buick-ſtuck en een Zitter, boort door elck ent van 't buick-ſtuck twee bouts, die door de Zitters komen, om het daer vaſt en onveranderlijck te houden, als by *b* op de zelve plaet is te zien.

Dan maektmen een ſtuk van een deel, vaſt aen 't Buick-ſtuck, komende met d'eene kant onder op de middel-krab van de kiel, waer van de kant in 't loot ſtaet, om daer uit te meten, de evengelijcke wijdigheit van de zitters, op de holte van 't boeizel als aen *e* ſtaet verbeelt.

Daer nae maeckt een Zwiepingh, dwarsover, aen de boven enden van de Zitter vaſt, als letter *f* vertoont.

Hier nae brengt'er houwvaſten aen, om als men de kimmen boeit, datmen dan de zitter niet en zal verhaelen, met het aenbrengen van de plancken als *g* vertoont.

De figuer by de letter *W*, welcke boven aen ſtaet, vertoont, hoe datmen de verdeeling op 't papier maeckt, eer men de Scheepen aenlegt, *a*, *d*, is het verdeckt, uit *e* en *h*, werden de bochten getrocken *g* is de ſnyingh aen de kimmen, *f* en *l* het hooghſte van 't vlack, *y* de kiel, en *k* de plaets daer kolzem en buick-ſtucken over komen te leggen, gelijck de print alles uitwijſt.

Dog om zeecker te gaen, tot het vallen van de oplangen, en buigen van de kimmen, op papier of tot model te maecken: zoo maeckt een linie op de holte, en verdeelt de wijte in vier deeleen, zet de voet van de paſſer op een derden van de vier deelen, en treckt een kring wat lager als twee derden van de holte, als blijckt by *g* op de holte van de kimmen; en als 't vlack wijt is, en rijſt drie vijfde-deelen, als blijckt by *f*. zoo zet een voet van de paſzer op *f*, ſchrapt eene ſchrabbe by *h*, en een andere op *g*; ſchrapt daer na weder by *h*, en zet dan de voet van de paſzer op dat middel-punt, en treckt de bogt van de kimmen, gelijck men ziet van *g* tot *f* gedaen te zijn. Van *f* tot *l* en van *y* tot *k* is het rijzen van 't vlack.

Nadien 't vlack, en de kimmen zijn geboeit, zet men de Spant-oplangen op de teeckens van de water-paſze, en legt een planck op het boeizel van de Kimmen, en buiten dwars-deelen, om op te ſtaen; als by *r* op de plaet by *X* is vertoont.

Hier na ſpijckert men een klamp, aen de buitekant van de oplangen, daer mede hy op het boeyzel ſtaet, als by *e*. Haelt dan een lijn, van de voor-ſteeven af, tot de agterſteeve toe, op de middelkrab, en haelt hem neer met een ander lijntje, maeckt het vaſt, op de middel-krab van de kiel, als by *b* en *g*, meet dan van daer de even wijdigheit van de oplangen als by *f*; hangt daer na een lijn, met een loot vaſt gemaeckt aen een ſpijcker op de heele holte van 't ruim, als van *f* tot *h*, laet die hangen over 't boeizel, om daer het overhangen van beide overeenſtaende oplangen even gelijck uit te laten hangen, als van *d* tot *e* wert getoont. Daerna zoo maeckt men aen elcke Spanthout, een Jock vaſt, als by *p* nevens 2 Standers daer onder, om als men het Schip buiten om op zal timmeren, dat het dan de ſtellingh en datmen daer opzetten moet, dies te beter dragen kan, als by *n* en *q* is te zien, nevens een Swieping by *o*.

m Is een Kim-ſtut op de plaet by *X*.
l Een Vlack-ſtut.
k De Kiel.
t en *u* Klampen daer de kiel in leit.

a De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00275

a De Kiel.
i De Kiel-gang.
ſ 't Lock-gat.
b Het Buick-ſtuck.
c De Oplangh.

Alsmen de wijte van de Oplangen aen weerzijden heeft gemeeten, zoo maeckt men een lijn vaſt aen de ſcheer-lijn by *g*, en men haelt het neer op de middel-krab van de kiel, maeckt het daer vaſt, en meet dan de wijte aen de oplangen en Scheer-lijn, by *g*.

Als men de Spant-houten heeft gezet, zoo brengt men de Scheergang om, op de hooghte van de uytwatering, en maeckt voort de andere Buick-ſtucken, Zitters en Steeckers, zet oock de Oplangen, daer nae zoo gaetmen de kimmen ſlechten, en hier na de kimmen wageren. Als by *b* in de figuer *Z* is te zien. *m* Is de Kim-waeger. Als de kimmen gewaegert zijn, zoo neemt men een planck, en ſteeckt die tuſſchen de oplangen, met de kant op 't boeyzel komende, als by *g* met twee ſtucken van hevels daer onder, om als men balcken zal leggen, dat dan de plancken niet zullen breecken als by *h*, en men legt over 't gantſche Schip 6 of 7 voet van elkander een planck als by *g*, *h*, tot een ſtellingh, om daer op de Balck-waeger aen te brengen, en daer na de balcken te leggen.

Als men de Balck-waeger zal aen brengen, zoo moet men op de hoogte daer van meening is, om de Balkwaeger te leggen, eerſt ſlechten, dan maecktmen de Balck-waeger met een plat laſch vaſt met ſpijekers, en men maeckt oock noch twee dunne wagers daer onder aen, eermen de balcken gaet leggen, als by *k*; *i* is de Balck-waeger.

Als de Balck-wager vaſt is ghemaeckt, zoo gaetmen de balcken leggen, met zwavels in de Balck-wager als by *a*, *l* is de balck.

Als de balcken leggen, zoo maektmen de onderſte ſtellingh boven op de balcken, en men zet de Spantſtutten als aen *n* in de figuer *X* wert vertoont.

c Is't Buick-ſtuck in de figuer *Z*, de Zitter werdt vertoont ter zijde met de letter *c*.
f Is 't Vlack.
e De Kiel-gang.
d De Kiel.

Als de balcken leggen, zoo gaet men voort tuſſchen de Kim-wager, en onder de Balck-wager wageren, en ſlechten, als by *a* aen de man op de ſtellingh ſtaende, in de plaet *A A* werdt vertoont; dan maecktmen voort de knies aen de laſt-balcken, als by *b* is te zien, daer na leght het Kolzem, als by *e*, en zet de ſtutten, als by *g*, legt mede de lijf-houten als by *c*, en de Schaer-ſtocken, als by *d* ſtaet te zien.

Hier na legt men de Verdeck-balken, als aen *f* tot een preuve werdt vertoont, en die leght men eerſt met de enden op de klampen, en in de midden op ſtutten, en dan zoo maektmen de Balck-waeger, daer van onderen in, als by *h* zonder zwavels, dan waegert men 't voort tot op de Wager van 't Liſf-hout, en zet voort de knies aen de balcken; *i* is een ſtelling, daermen op ſtaet en ſlecht, als men het voort onder de Balck-waeger waegeren zal.

Aen *k* zietmen de binne-kant van de Voorſteeven: maer de enden van de plancken of waegers moeten daer aen elkander komen. En als de bant daer, over 't ent van 't Lijf-hout gemaeckt is, zoo maecktmen over de enden van de wagers onder 't Fockeſpoor tegen de bant aen, een hout, genaemt het *Slemp-hout*, en is op deze manier gemaeckt, als aen *l* by *B B* wert vertoont.

De Schaerſtocken moeten met borſten over de balcken ingelaeten zijn, op de helft van de dickte van de Schaer-ſtocken, en een duim van de balck, aen de zijde, en oock boven, af.
a In de figuer *C C* is de bovekant van de borſt. En
b De onder-kant van de borſt.

De ſtutten gezet zijnde, zoo ſpijckert men dwars over; en ſpijckert oock aen de binne-kant zwiepingen, met het eene ent op de balck vaſt, en het ander aen de ſtutten, en dan brengt men

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00276

nº. 6. Pag. 152. 153, en 155.

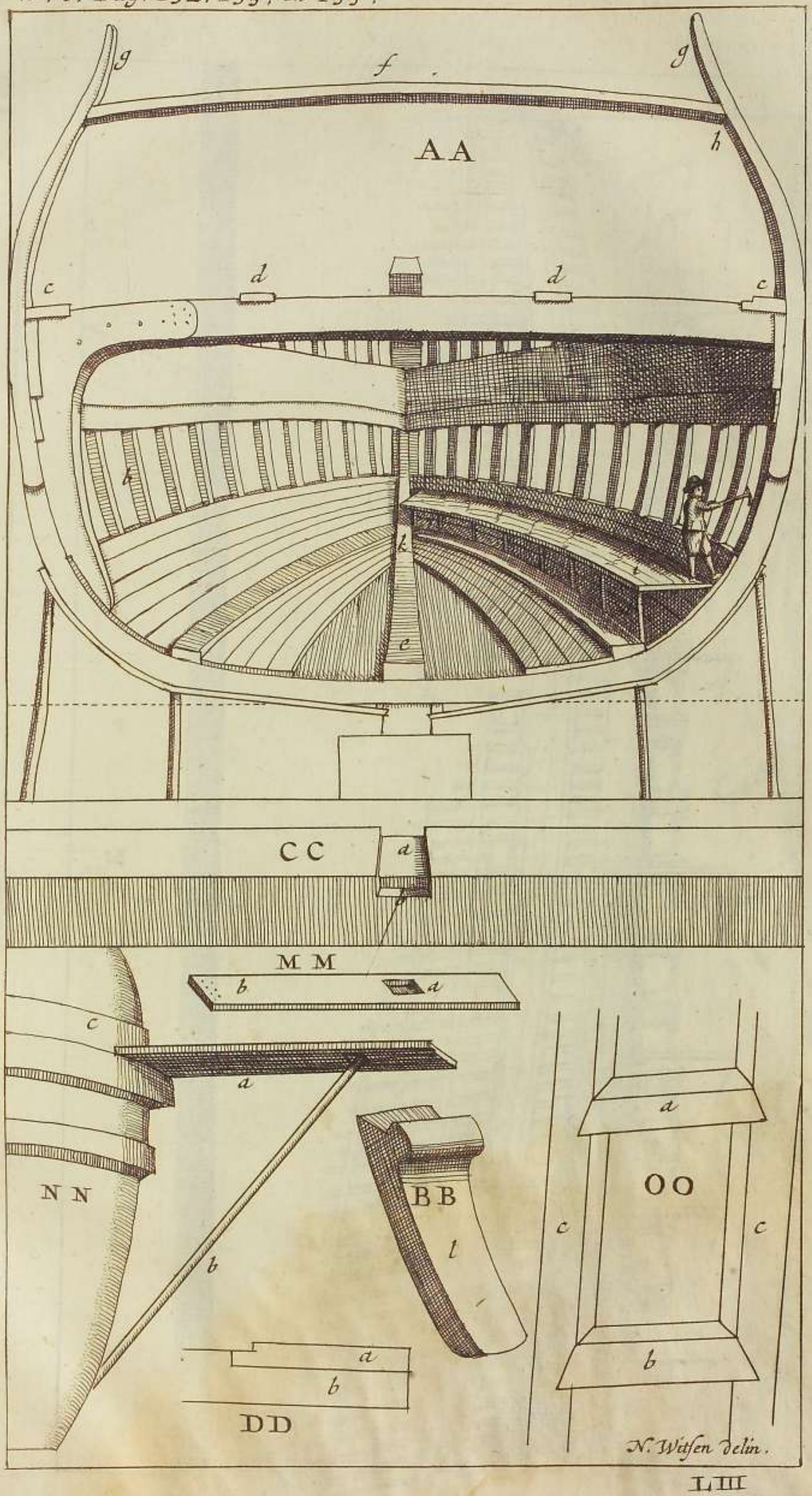

N. Witsen delin.

LIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00277

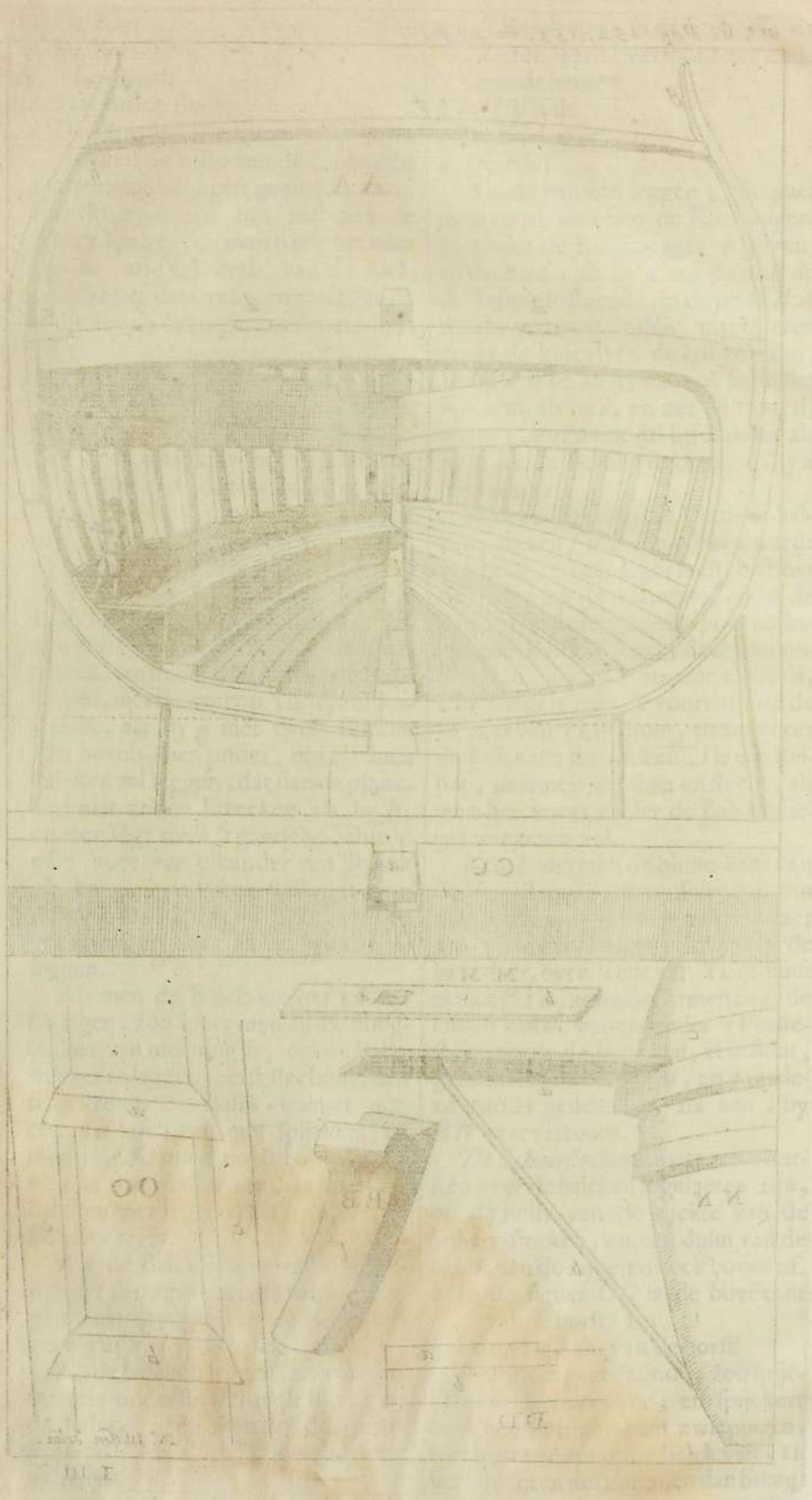

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00278

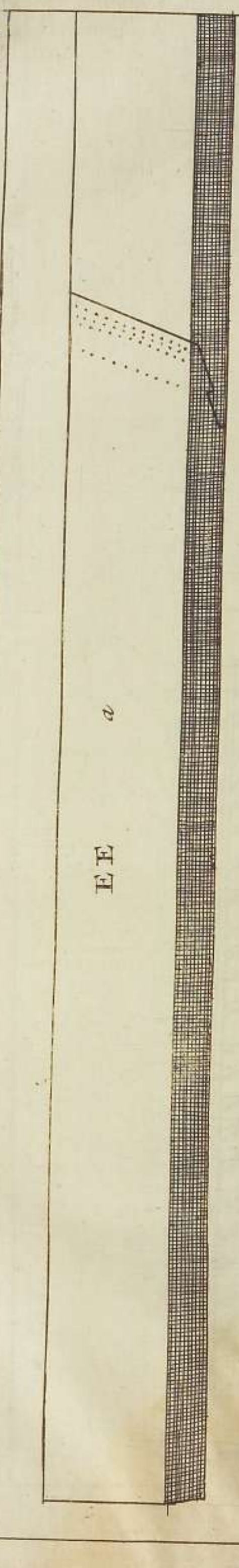

E E

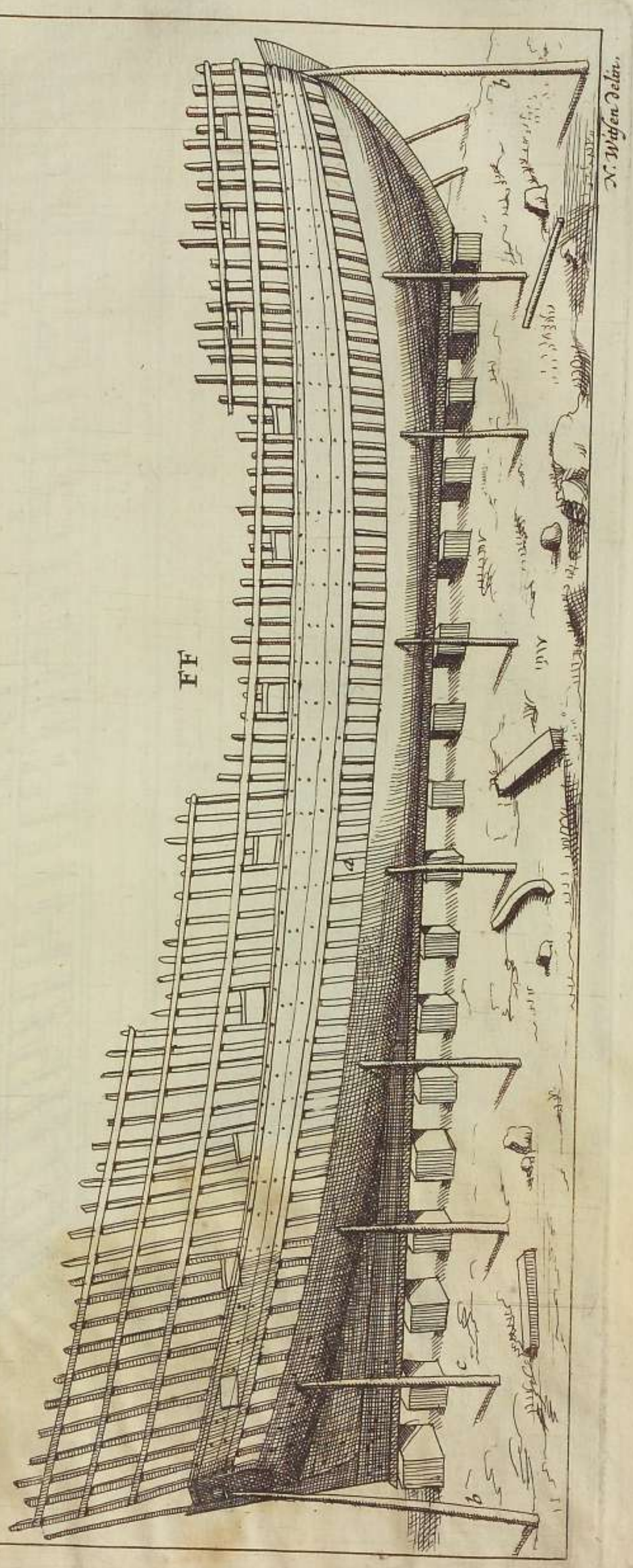

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00279

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00280

LV

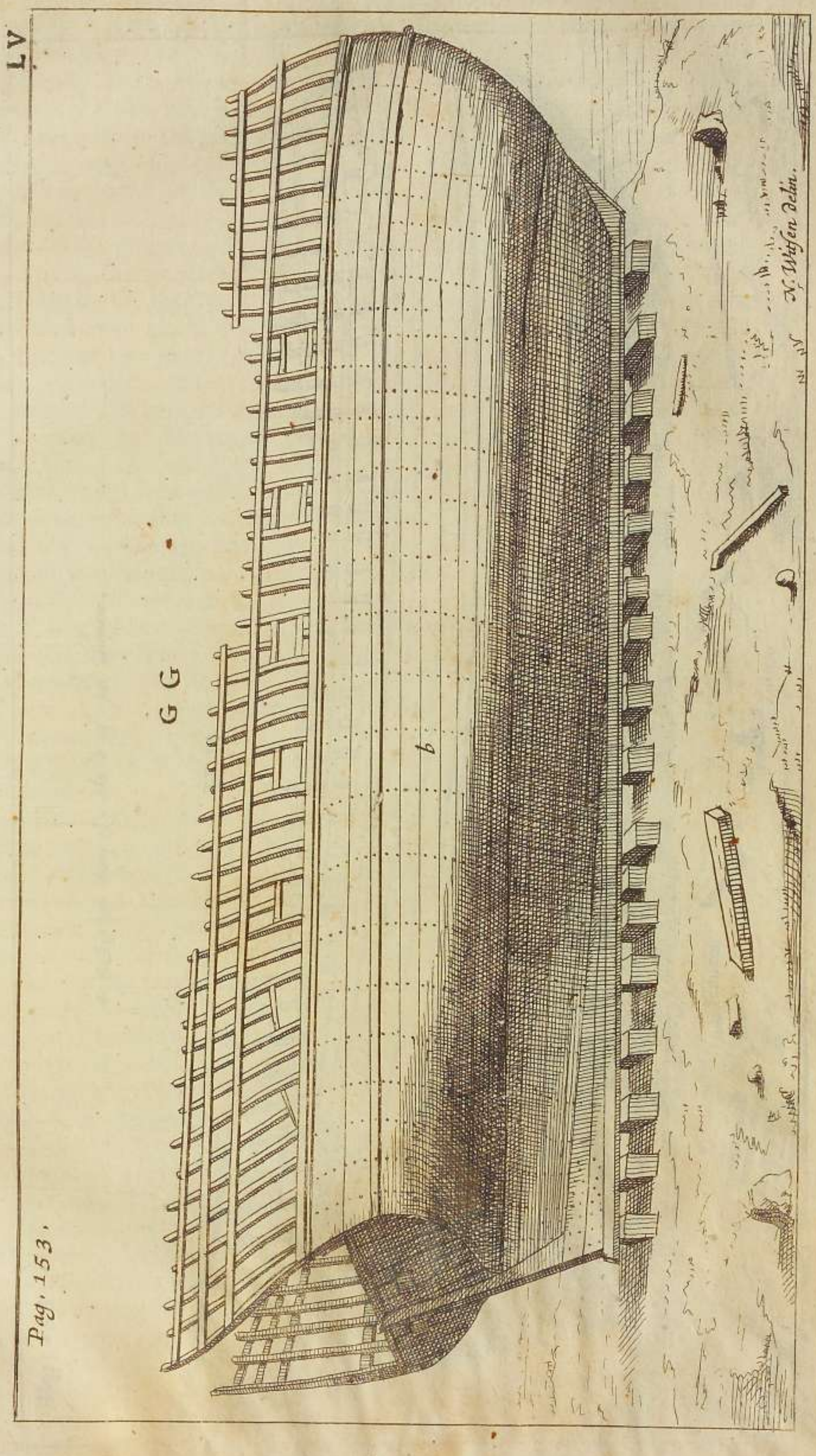

Pag. 153.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00282

't Schip op Stapel, als 't af sal loopen.

H H

Pag. 153.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00283

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00284

men dees ſwiepinge daer om, nadien men de loop van 't Schips boven Barck en Raa-houten meent te maecken, en ook de reegeling daer boven, en dan zetmen voort alle de ſtutten, legt het Lijf-hout tegen de ſtutten, en laet de helft (te weten van het Lijf-hout of de helft van 't lijf-houts dickte) in de balck, zet dan de Schaer-ſtocken, en timmert voort buiten om.

Daer na ſlecht men de oplangen en ſtutten, op de hooghte waer men het eerſte Barck-hout meent aen te brengen, hier toe gebruickt men hevels, touwen, en wiggen, om achter de hevels te wiggen, en het barck-hout voor het breecken te bewaeren. Men boort tuſſchen de oplangen ſchot-bouts gaeten, om de hevels in te ſteecken, de ſchot-bouts ſluit men van binnen met ſpijlen, ringen en ſlot-houten, dog met ſpijkers maeckt men het ſtoot-hout aen ſteeven vaſt. Als het aengebragt is, laet men 't eerſt kout werden en beſterven, dan neemt men de lap af, en men laet de helft van de hevels vaſt, om te zien of het wel gevoegt is, zoo ja, dan maeckt het voort vaſt.

Aen de figuer *D D*. vertoont.

a 't Lijf-hout.

b De Balk, die derwijze is gemaeckt als boven, met een borſt van $\frac{1}{2}$ duim in het Lijf-hout gebeytelt.

Ondertuſſchen maeckt mede *het Kolzem* met een las, als by *a* op de plaet *E E* werdt vertoont. Men ſlaet door elck of om 't ander buick-ſtuck een bout met een Italiaens hooft, door het Kolzem, Buick-ſtuck, en ook op $1\frac{1}{2}$ duim na door de kiel. Als het Schip daer na op zy leidt, ſlaetmen enden van nagels in de bout-gaeten, die Dofjes zijn genaemt; moeten vaſt en wel dicht gekloncken wezen, op dat daer by langs geen water in het Schip komen mag.

Op de plaet *F F* werdt by *a* het Huidigt vertoont, by *b* Steven-ſchoors, en by *c* de kim waterpas ſtutten.

Ende op de plaet *G G*, werdt het vlack *a* vertoont, zoo als het Schip op zy legt, alwaer *b* het Huid-dight is. De buiten plancken aen een Schip, werden hier van bovenen af, maer tot Rotterdam naer beneden toe aengezet.

Als men boyē buiten om gedaen heeft, maeckt men de *Stelling* lager, om het hui-digt digt te maecken, en zet die een weinig beneden de bove-kant van het Boeizel, waer na men dan hem vorders legt onder de Bark-houten, om datelijck dicht te maecken, en als het dicht gemaeckt is, wert het voort af genagelt, geſpijckert en gebout; als 't geſlecht is, moetmen 't kalfaeten tot aen de kimmen toe, dog de kimmen moeten een weinig te vooren afgeſlecht, afgenagelt en gekalfaet zijn. En dan laet men 't Schip op 't zy vallen, om onder 't vlack te gaen nagelen, ſlechten en of te kalfaten, en men meet het vlack in zoo veel deelen af, als daer volck is in 't werck, of geeft een taxt, elck na dien hy kloeck is, om dat het al te zamen gelijckelijk zal gedaen wezen, en het Schip te min krenke: als dit gedaen is, zet men datelijck, het Schip recht, en laet het voort op d' andere zyde vallen, en doet als vooren onder 't vlack: Hier na zet het Schip weder recht, en vangt het aen weerzijden met Vanghbedden, op dat het niet om en valle; zoo dat het Schip vaſt ſtaen blijven kan, en maeckt het voor klaer, om af te laten gaen; wanneer men oock de bedden maeckt onder de kiel, mitsgaders de Slag-bedden aen de zijden. De wiggē werden onder van de kiel gedreven, door 't rammen of ſtooten met zware balken die haer naem dragen, om dat eertijts daer voor aen Rams-hoofden in ſte van knoppen ſtonden; 't wert onder geſmeert om glat te zijn; men wiegt de Schepen als zy haperen in 't afgaen, 't geen geſchiet met hen wederzijts op ſtutten over en weer te laten vallen, doch dit kan de Schepen krencken, waerom niet te doen als in noot; ook ſpant men touwen vooren aen, waer men by treckt; als 't niet voort en wil, ſtelt achter wederzijts tegen de ſteven domme-krachten, om hem voor 't vallen te weerhouden, als al de ruige blocken onder weg zijn geramt, ſlaet men de ſtutten voor en ook ter zijden weg, die het Schip houden, en dus glijt hy in 't water.

Op de plaet *H H* komt een ontwerp te vooren, van *een Schip 't geen op ſtapel ſtaet*, gereet om af te loopen.

De plaet *I I* vertoont het *Model van een afloopend Schip*, en hoe verre de

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00285

Schepen opgetimmert moeten zijn,als menze by ons van lant in het water gleyen doet. Op veele plaetzen in Europa werden de Schepen geheel opgemaeckt aen landt eermenze in 't water zet, 't geen hun mijns beduncken krenckt. Vet gesmeerde plancken worden wederzijds aen het Schip gezet, daer het in 't afloopen overglijt, die hem oock weerhouden voor het omslaen. De mannen die men aen een zeel ziet hælen, trecken by een touw 't geen achter vast is aen weerzijden, en helpen zoo den vaert, als het Schip niet voort en wil, want anderzins dit niet nodigh is, met de stock, en het touw by *k* 't geen aen weerzijde komt wiegt men het Schip, dat is men schudde het heen en weer, op dat het los werde, en te water glye, dog zulckx en geschiet mede niet ten ware het Schip traegh in 't afloopen zy; *ll* zijn wiggen en beddingen, die onder het Schip geslagen zijn, om het zelve te lichten; en de slag van het wiegen te ontfangen.

Wanneer de Scheepen afloopen, viert men een touw achter uit, om het zelve te bestieren, en te weerhouden, dat niet te ver en loopt. Wanneer een schip klaer op de Werf staet, om af te loopen, en de stutten weg zijn genomen, moet men hem zoo dra als 't mogelijck is te water laten gaen, want zonder steunzel en op den kiel alleen lang staende, het schip krencken zoude; of zoo men toeven wil, zal men ten minsten, eenige stutten buiten tegen aen zetten. De bedden, en het overige hout, daer het schip overloopt, moet nat gemaeckt werden, op dat het niet in brandt raecke, als het afloopt. Als het water kort is, daer het schip in af staet te loopen, maeckt men touwen voor aen steeven, en haelt hem om, in 't afloopen, op dat tegen de overwal niet kome te stuiten. Eer de Scheepen afloopen, slaetmen een back tegen het boort aen, maeckt gaten in de huit en vult het schip met water, om openingen of reten waer te nemen, en te stoppen.

Wanneer Schepen tot Sardam over den dijck werden gehaelt, is de dijck, die te wederzijden schuins opgaet, wel stijf geplavijt, en vet gesmeert, in steeven werden twee touwen op onderscheidelijcke plaetzen vast gemaeckt, en oock twee in de kiel, die door onderscheidelijcke wind-werktuigen offspillen, welk vast gezet worden, alwaer in ieder twee bloks zijn, en in ieder blok drie schijven, gewonden worden, van twintig of dertig man elk. Als men vreest dat het te rug moght loopen, zoo gordt men het schip van achteren met touwen, die van mannen vast gehouden werden. Binnewaerts werden de schepen gheslut en gespalckt van 't Zaet-hout af tegen de Knies aen, zoo datmen ter nauer noot een bal door het schip zoude konnen werpen. Goede acht moet geslagen werden, dat het touw, 't geen om de eizere pennen legt, die door de kiel of steeven steecken, wel dicht tegen kiel of steven aen komen, op dat het gelijckdelig trecke, want zonder dat, ongemack van quetzen eeniger scheepsleden, te vrezen zoude zijn. By zeer droog weer, ist niet dienstig Schepen over dezen dijk te winden, om dat hy dan te stevig en te stijf is, doch by zoo een geval dient d'Overtoom eenige dagen van te vooren wel vet gesmeert te zijn. Binnewaerts is het best dat dwars en niet regt op werde gespalkt. Het overwinden moet langzaem in zijn werk gaen, en men moet in 't begin niet schielijk in 't opwinden zijn; doch als het schip op zijn hoogst is, en aen 't dalen komt, hoe gezwinder dat dan werdt gewonden hoe beter, om dat het schip dus staende, zeer licht een zwaren krack zoude krijgen. De zoldering daer het schip overloopt, moet wel geschraept en glat zijn. Op dat het schip te eerder op den drumpel van de dijck zette, wert het van mannen die daer overdwars in loopen, heen en weer gehobbelt.

Zes duizent paszen, melden de gedenck-schriften, dat men eertijds by Venetien Schepen over landt haelde, tot in het Meer *Benacus*, daer drie maenden tijdt toe gespilt wierdt.

Lyzander van Macedonien wist mede zijn vloot des noots op rollen te zetten, en over lant in een ander haven te voeren. *Cleo-*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00286

Pag. 153 en 155

II

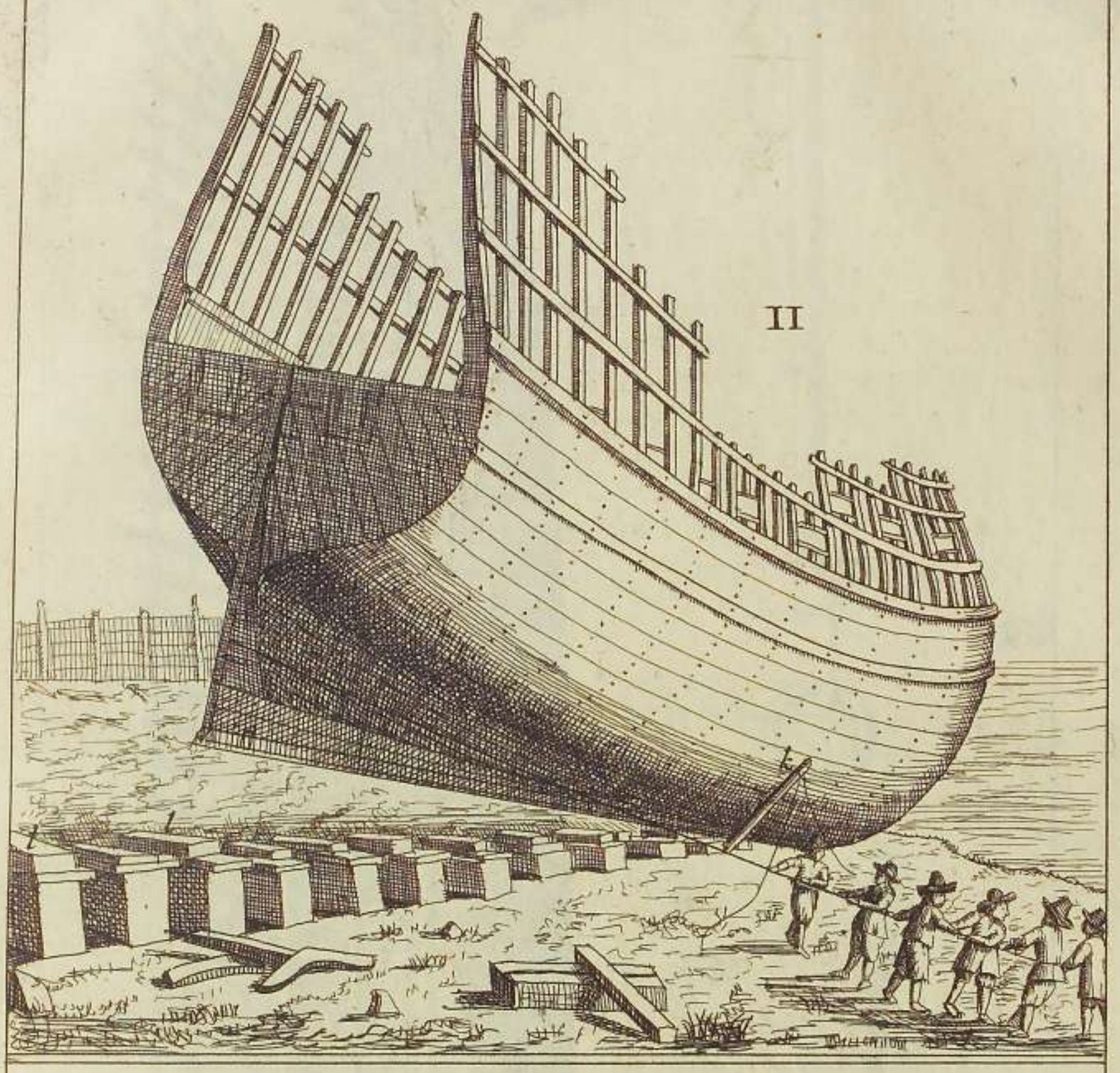

KK

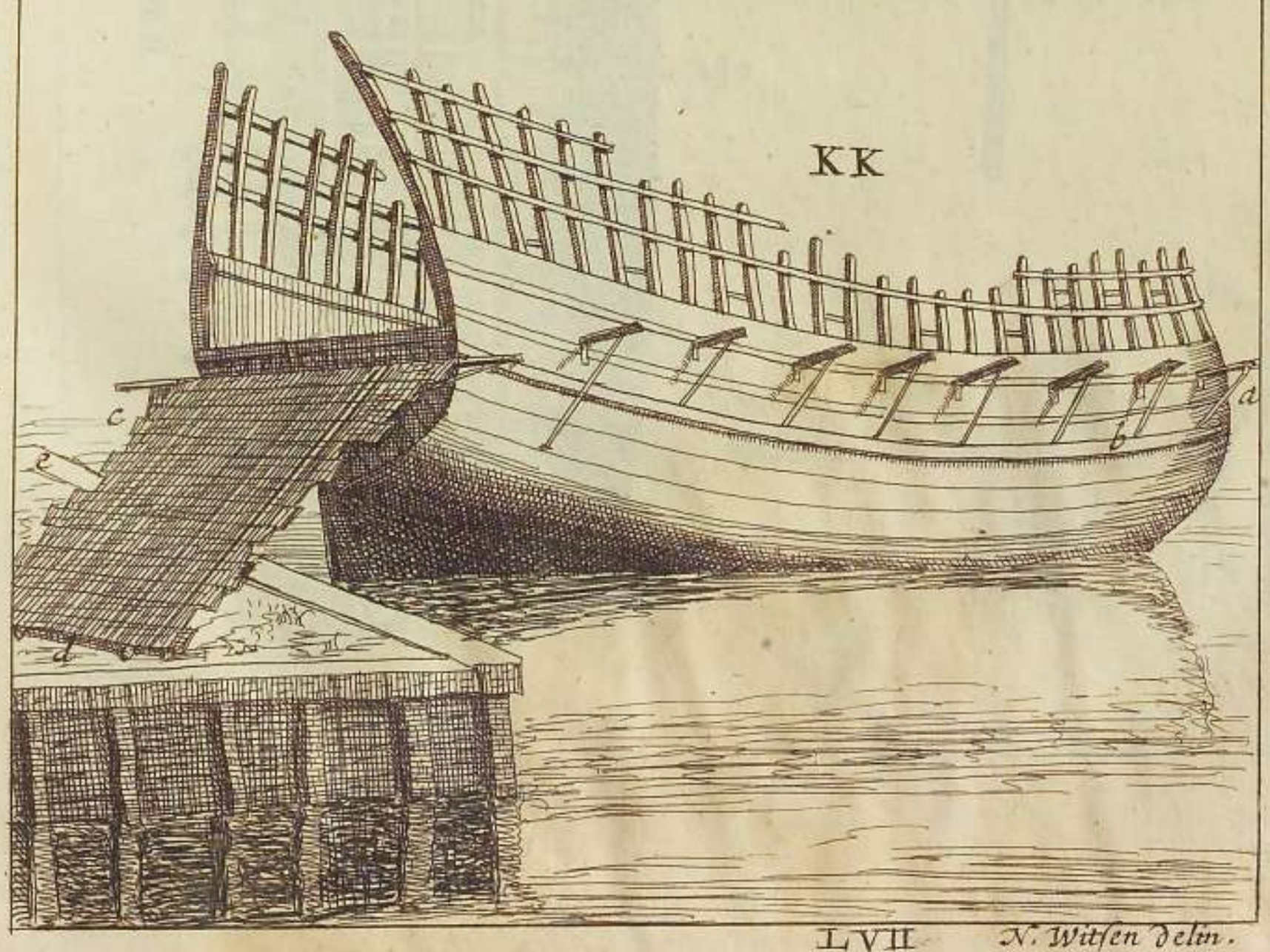

LVII N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00287

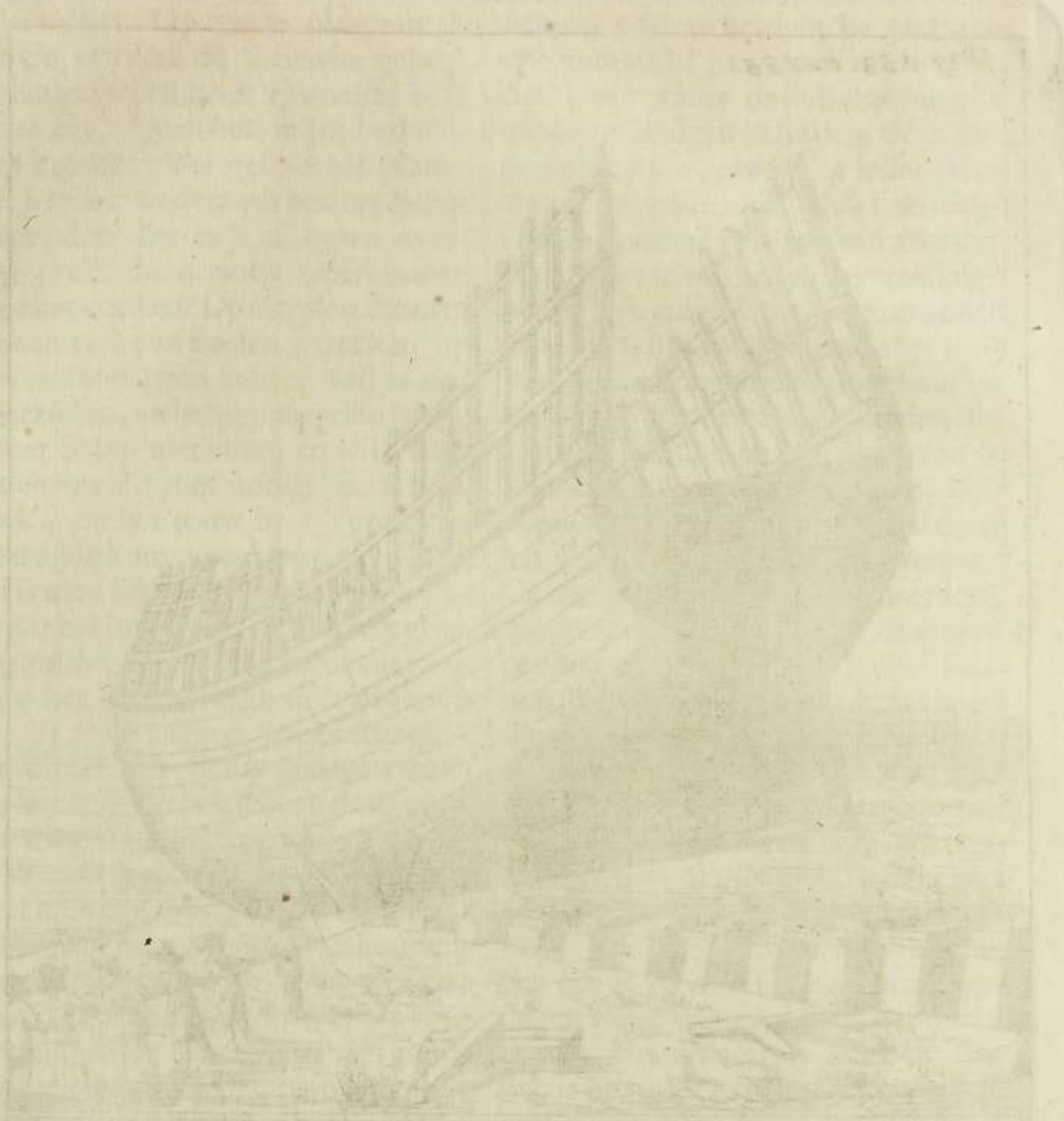

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00288

TAB. VIII.

N. Witsen delin.

RR

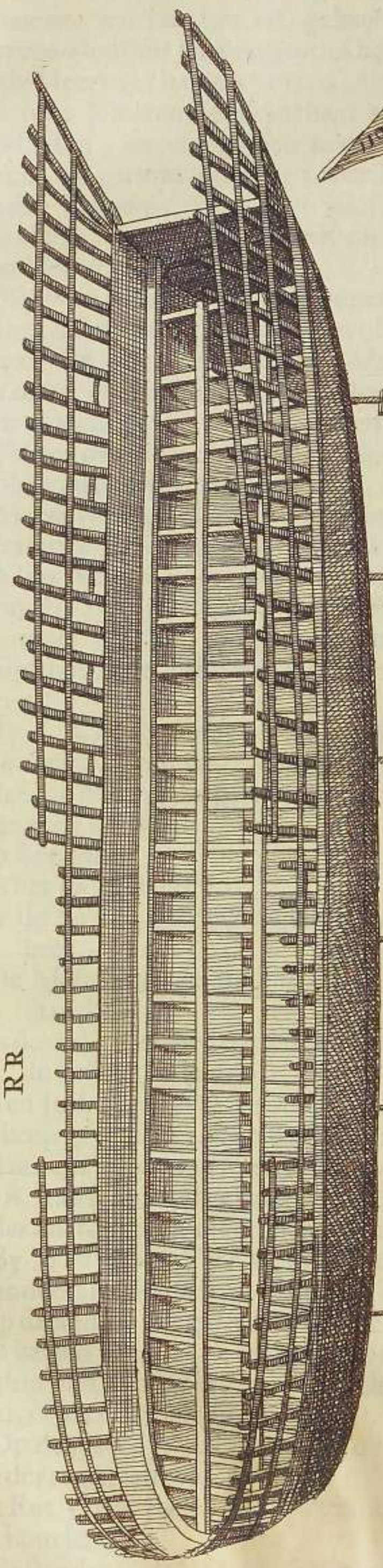

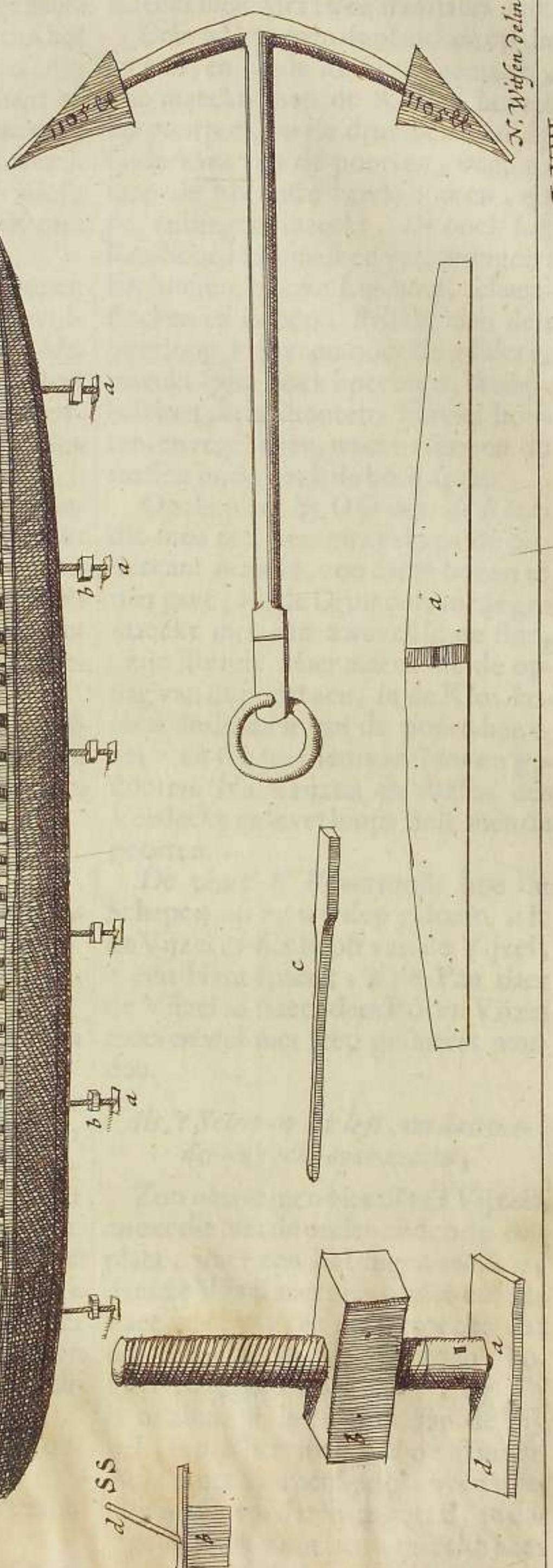

Pag. 155.

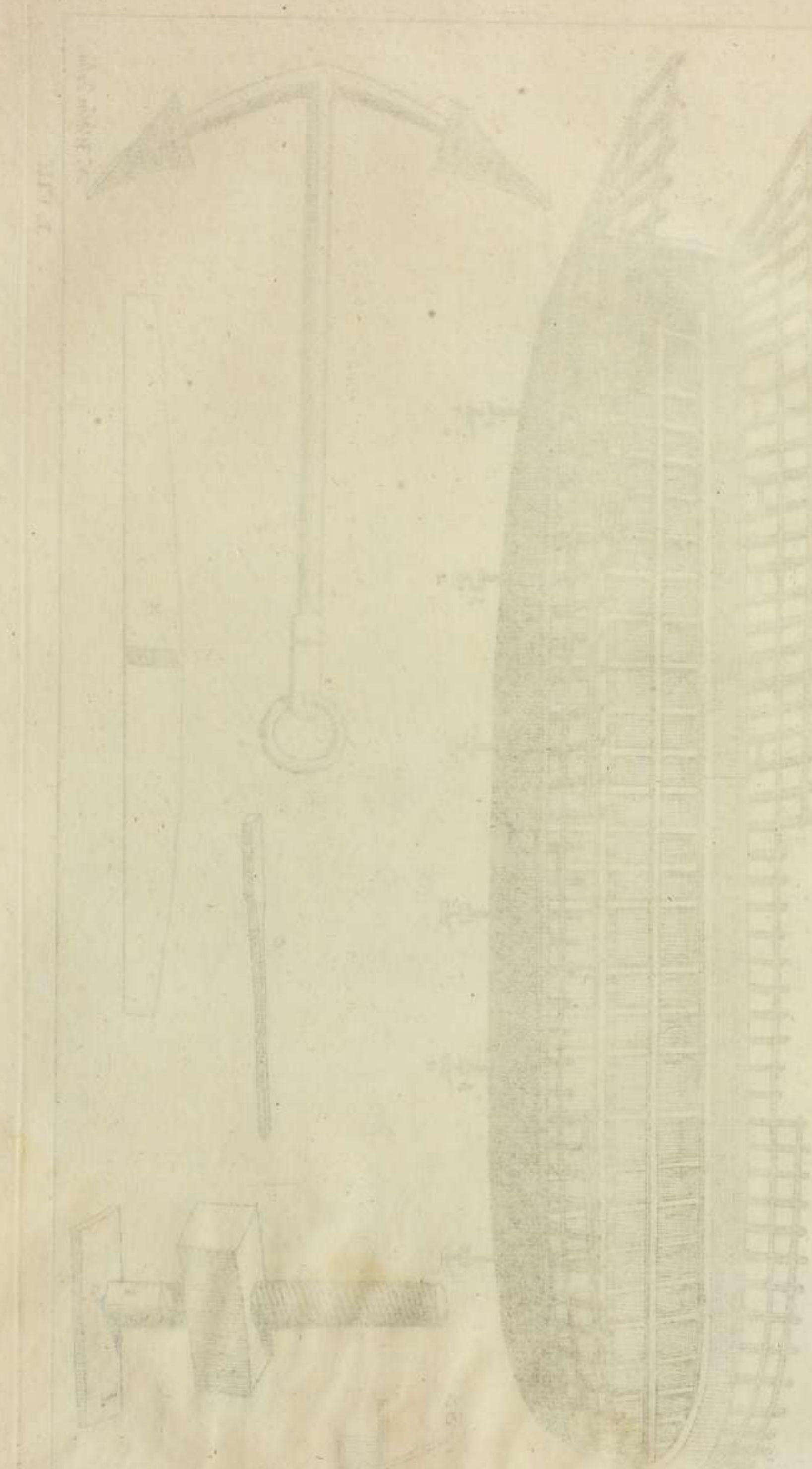

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00290

Plutar. in vita Anton.

Cleopatra, na den nederlaegh van *Antonius*, was van zins, een geheele Scheeps-vloot uit Egipten, tot in het roode Meer over landt te voeren, om met hare ſchatten de Romeinen te ontvlugten, en elders zich neer te zetten, 't geen zy oock in 't werck zouden hebben geſtelt, ten waere d'Arabiers, dezelve op 't landt niet en hadden verbrandt.

Trajanus ruſte een vloot Schepen toe, om zijn verwinningen te vervolgen, en dee de ſchepen die hy in *Meſopotanien* in de ſtadt Niſibis had doen maecken, op wagenen laden, brachtze over landt tot aen den Euphrat, daer hy over wilde.

Als een Schip geluckelijck en zonder ramp te water is gelopen, ſchenkt men hier den arbeiders bier om vrolijk mee te zijn, waer toeze voormaels van ieder hondert guldens dat het Schips-hol koſte, een plagten te ghenieten.

By *K K* op de zelfde plaet, *werdt een Schip vertoont, dat eerſt afgeloopen is*, daer de ſtelling aen gemaeckt wert; klaer voor de Werf.

a Is het Juck.
b Is het Jucks ſtander.
c Is de ſtelling daer men agter op ingaet.
d De Maſt, daer de ſtelling op gemaeckt is.
e Is de wal, daer het onder-ent van de ſtelling op leidt.

Aen Jucken werdt in de onderkant een keep gemaeckt, daer de ſtander met het ent in komt te ſtaen, de ſtander is wat ſchuins afgehakt, aen het onder-ent dat tegen 't ſchip aen komt.

By *M M* is *een Jock* te zien met de onderkant boven leggende, en de keep daer in, *a* is 't gat van dat jock, en *b* het ent aen 't ſchip, het werdt aen 't ſchip vaſt gemaeckt op het Barckhout, of daer het beſt dient.

a Op de plaet by *N N* is een Juk, onder tegen aen te zien.
c 't Ent van 't Juck, dat op 't barkhout leit.
b De ſtander onder 't Juck, het eene ent is aen 't ſchip vaſt, en 't ander ſtaet onder in 't gat van 't juck, dogh evenwel geſpijckert; en als het juck lang is, gelijkze voor en agter zijn, dan maeckt men daer twee ſtandaers aen.

Daer na legt men de plancken op de jucken, en als de ſtelling is gemaekt, zoo maeckt men de Kloſſen boven de poorten, en de drumpels aen de onderkant van de poorten, waer na men de bovenſte barck-houten, en de vullingen maeckt, als oock het Raa-hout, Hals-maſt en vertuiningen: En binnen, 't bove Lijf-hout, ſchaerſtocken en ribben; ſtrijckt dan den overloop, kajuyt en oock de galdery, maeckt ſpil, oock knechten, betingbalcken, kruis-houten, karviel-houten, en regelingen, waer na ſetmen de maſten in, en oock de boeg-ſpriet.

Op de plaet by *O O* is *a de Klos*, die men met een zwavel aen de onderkant maeckt, zoo datze boven te niet gaet; *b* is de Drumpel, mede gemaeckt met een zwavel in de ſtut, *c* zijn ſtutten. Hier maeckt nu de opſlag van de poort aen, in de Klos komen de duimen van de poort-henxzels, en die werden van binnen geſlooten. Na 't rijzen en daelen des Verdecks en overloops ſtelt men de poorten.

De plaet *R R* vertoont hoe de Schepen op zy werden gehaelt. *a* Is de Vijzel, *b* het hooft van de Vijzel, *c* een Hant-ſpaeck, *d* de Pan daer de Vijzel in ſtaet; dees Pan en Vijzel moeten wel met ſeep geſmeert worden.

Als 't Schip op zy leyt, om dan wederom recht op te zetten,

Zoo neemt men vier of vijf Vijzels, en zet die met de onder-enden op een plaet, waer een hol ingemaeckt is, daer de Vijzel met zijn onder-ent inſtaet, als by *a*, en men maeckt dat de Jucken op de hoofden komen te leggen, als aen *b*, by *S S* is te zien. *b* Is 't hooft van de Vijzel, en *c* het jock, *d* de ſtander. Achter zet men een Spont boven over de vijzel, om dat hy te kort is, en dat tegent barck-hout aen, maeckt hem onder vaſt aen de andere Vijzel met een Barckoen, om dat het in 't binden niet om en draye; men wint eerſt met twee Hant-ſpaecken. Als het Schip

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00291

wat is gerezen, zoo moet men de Pannen daer de Vijzel inftaet wat dichter aenbrengen, anders zoudemen daer verlegen mede wezen. Vele zijn van gevoelen, dat het over zy haelen op landt, de Schepen krenckt, waerom zy mede zulcks achterlaten, en het zelve doen als het Schip te waeter legt, wanneer alle deelen op het water dragen konnen. Als de Vijzels de Schepen over zy winden, moet men wel toezien, dat het Schip aen de zijde daer heen het omvalt, wel wert geftut: Dog men kan alles verrichten zonder dit omver halen.

Hoe men de Schepen op zy haelt.

Wanneer men in 't water een Schip op zy wil hebben, om te kiel-halen, fchoon te maecken, of iets anders te herftellen, ftout en ftut men de maften met zwaere bomen tegen boort aen, en dan wint men het Schip by de maft om, uit een neven leggend vaertuig, een zwaer touw aen de lager boort van dat vaertuig, vaft hebbende gemaeckt, waer opmen ftaet als men wint, om hem in evenwicht te houden, en van omvallen te redden, 't welck de Houder wert genaemt. De houders werden oock wel aen de opperzijde gehegt, en vaft gemaeckt aen iets dat buiten is, 't fteunt oock alleen wel op de maft van de bock, door touwen vaft gehouden zijnde.

Geladen Schepen op eb en vloeiend water, alwaer zagte gront is, zet flegts aen 't droog, haelt al de ftucken over een zijde, en zullen dus zacht kenteren, of over een zijde in de flijck vallen, doet dan u werck: om daer na de lage zijde te zuiveren, zoo verwagt een ander ty, en ruckt u zwaerte over de andere zy, 't Schip zal van zelf rijzen, en doet dan als vooren.

Op de plaet by *TT*, wert in 't verkorten vertoont, het Schip binnewaerts, als men op den bodem ftaet, in het ruim, en na vooren ziet: Alwaer *a* het Kolzem verbeelt, *b* de Kiel, *c* de kielgang, *d* het wageren, en de Oplangen, *f* Buick-ftucken, *g* Zitters, en *h* de Knies, die den overloop draegen, *i* de eerfte overloops of verdecks-balcken, *k* de Barck-houten, en *l* de Balck-wagers.

UU Is een gezicht binnen-fcheeps te zien, als men op het verdeck of eerfte zoldering ftaet, en navooren ziet: alwaer *a* de Vloer, *b* de Schaer-ftocken aenwijzen, *c* het Lijf-hout, *d* de ftutten, *e* knies, en *f* een weinig van de poorten die ter zijde ftaen, *g* de overloops balcken, of balcken van de twede zoldering.

De derde geftalte op de zelfde plaet by *WW*, vertoont hoe het Schip voor oogen komt, wanneer men in het ruim op den bodem ftaet, en naer achteren ziet, waer *a* het Kolzem weder is, *b* een Zog-ftuk, *c* Buick-ftucken, *d* banden en twillen, enz.

Aen de vierde figuer by *XX* ziet-men op den overloop na achteren toe, het fchot van de Konftapels-kamer weg-genomen zijnde, *a* zijn poorten ter zijden aen, *b* twee poorten die achter uit fchieten, *c* banden die naer omlaeg gaen, *d* zijn twee boven banden, *e* de overloops knies, *f* het Lijf-hout op 't verdek, of onderfte overloop.

Dus dan is mijn Schip by gedachten gebouwt, zoo verre-voltoeit dat het te water is gebracht. De geftalte van 't overige binnen en klein buite-werk kan zeer licht verftaen werden, als haer benamingen en maete zijn bekent; welk alle, boven even redelijck heb verklaert, nevens aenwijzinge van ieders plaetze en gebruik, in den Schepe zelve, waerom hier dies aengaende zwijge, van weinig belang fchattende, wat rang in het maecken der zelve waergenomen werdt.

Na dat het Schip afgeloopen is, brengt men daer de maften in, 't geen in kleine Schepen door middel van een kraen (als vooren is gezegt) gefchiet; waer mede de maften opgehezen worden: dog aen groote Schepen, die onder de kraen niet konnen werden gebraght, zet men ftutten van zware maften, op het fchips overloop, tegen de zijden aen, welcke ftutten boven in elkandre fluiten, en met touwen zijn verbonden; hier in dan worden blockx gehangen, waer door de maften verheven en in werden gezet. Dog alzoo dit de fchepen eenigermaeten krenkt, gebruiktmen hier toe veeltijdt Lichters of Bocken, fchepen wiens gedaente onder is vertoont; dees dan leght men ter zijden aen de fchepen, is 't een zeer zwaer fchip? 't welck by gevolgh een

zeer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00292

In't Ruym na vooren te sien

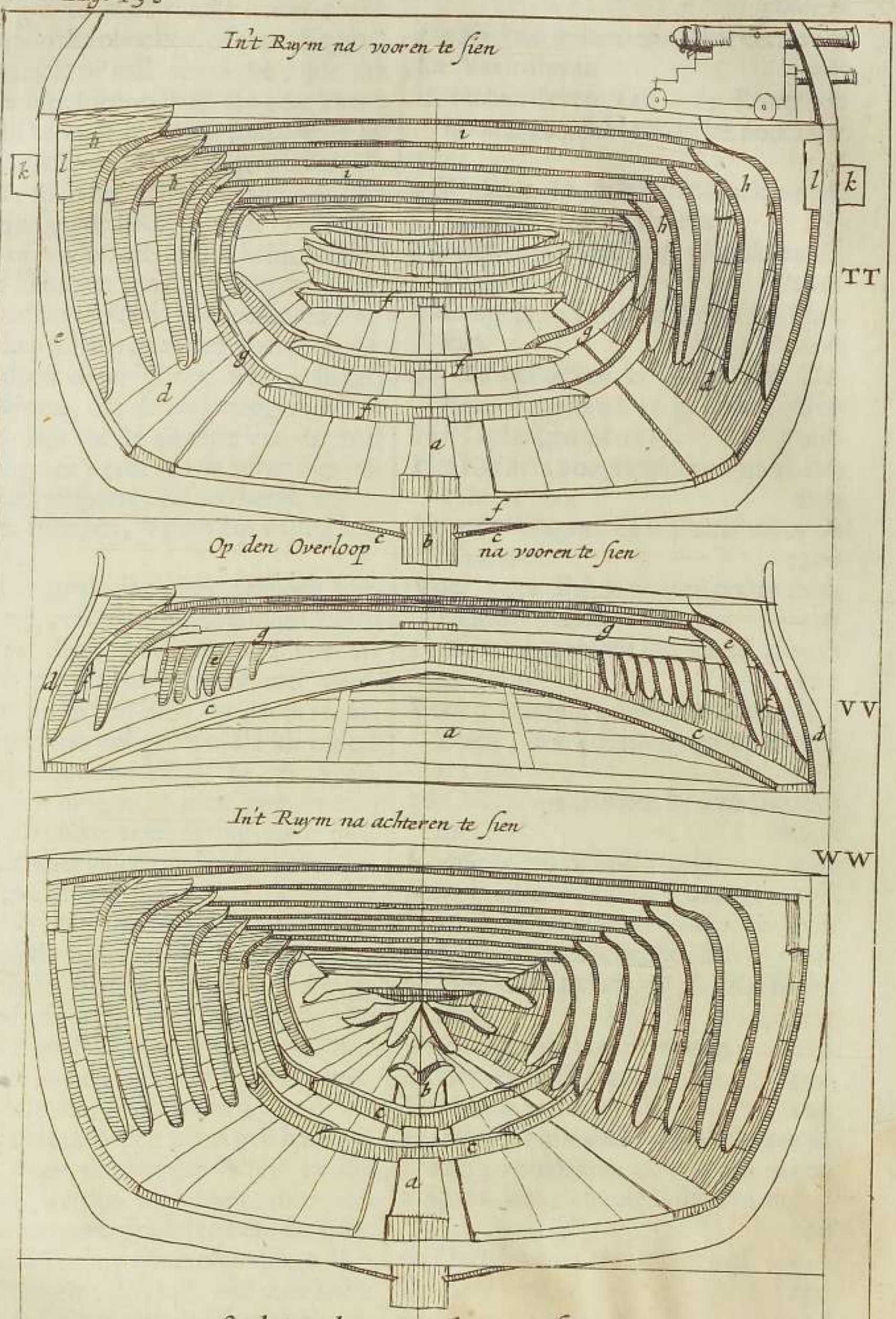

Op den Overloop *na voorentе sien*

In't Ruym na achteren te sien

Op den overloop na achteren te sien

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00293

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00294

zeer groote maſt vereiſt, neemt men twee van deze bocken, of onderleggers, en maecktze vaſt aen ieder zijde van het Schip, hier op ſtaet een zeer zware en dicke maſt, of liever pael, waer by de maſten over ſchijven op werden geheiſt, en in het Schip ter behoorlijcker plaetze gezet: In dit winden 't zy ter zijden of wederzijds aen 't Schip, ſlaetmen klampen aen de maſten die in gezet zullen werden, om lenſen en touwen aen te ſlaen, wanneer men wint; by dit doen dient goede acht geſlagen te werden, dat de onderleggers niet te licht zijn tot de zwaerte van de maſt die ingezet werdt, en de zelve niet om en ſlae, uitſpatte, en zoo het Schip koome te quetzen, 't geen by wijlen heb gezien.

Hier mede dan, laet genoegh ghezeit zijn, van den opbouw mijns Pynas Schips, lang overſteven 134 voeten, welck middelbare groote met voordacht onderſtelt heb, op dat des te bequamer zoo wel grooter als kleyndere Schepen evenredelijck na dit voorwerpzel mogen werden getimmert; met alzulcke verandering als 't ghebruick, waer ieder zijn Schip toe bouwt, zal vereiſchen.

In wat tijdt men dusdanigen Schip hier kan opbouwen.

Dit Schip zoudemen bequamelijck binnen de tijdt van vier maenden, met twintig of twee-en-twintigh man konnen afmaecken. Een Schip lang 180 of 185 voet konnen 50 mannen hier te lande binnen vijf maenden bequamelijck voltoien, en opbouwen.

Wat de onkoſten en het gelt belangt, waer voor dusdanigen Schip zoude konnen werden uitgehaelt, daer van zoude met geen gewisheit konnen ſpreken, om dat my d'ondervindinge daer van mangelt, dits ook een zaeck die veranderlijck is, na de ſchaersheit van 't arbeits volck, dierte van het hout en andere ſtoffe, tot de ſcheep-bouw nodig, en oneigen aen dit werck, op dat echter hier daer niet t'eenemael van en zwijge, zoo laet een korte onkoſt-certer volgen, eens Schips onlanx hier ter ſtede opgebout.

Onkoſt Certer van een Schip lanck 165 voet, wijt 43 voet, hol 16 voet, daer boven 8 en dan noch 7 voet.

	guldens.
De Kiel zal koſten van 4 ſtucken	2000
De Voor-ſteven	300
d' Achterſteven 120, de Rantzoenhouten 200, de Heck-balck 60, t'zaem	380
2 Wulpen 80, 't Broeck-ſtuck 15, de Heck-ſtutten 36, t'zaem	131
7 Gangen in 't vlack, 4½ planck lanck, t'zamen	2460
5 Kimgangen van 5 gank zijn 50 planken.	2100
95 Buickſtucken tot 40 gl. 200 Zitters en leggers tot 20 gl. komt	7800
220 Oplangen tot 18 gl.	3960
Het Kolzem 200, drie kim-wagers van 5 duim 600.	800
Voor de Wegers in 't Vlack en in de Kimmen.	2200
Voor twee Balck-wegers onder malkandere 7 duim.	500
13 Katte-ſpoors tot 45, en 26 Zitters tot 30 gl.	1365
Voor 7 banden, 4 Spooren achter in 't Zogh, tot 40 guld., en 18 Zitters tot 30.	980
30 Overloops-balcken 85, en 60 knies tot 60 gl.	6050
Voor kloszen en lijf-houten.	450
Voor Ribben en karviel-houten.	150
Voor Balck en kim-wegers.	560
Voor Wegers tuſſchen beyde.	560
32 Verdeck-balcken 50 gl., 64 Knies tot 25.	3200
Twee banden voor in de boeg.	150
Achter aen de Spiegel 6 knies,	400
Voor Schaer-ſtocken.	160
4 Gang en Huit-dicht 5 planck lanck, zijn 40 plancken.	1400
2 Spant-barck-houten dick 9 duim.	1000
90 Over-loops plancken tot 9 gl.	810
De Zetgangh.	250
230 Stutten tot 15 gl.	3500
Voor-hout tot de Breegang en Poorten.	300
Een Spant-barkhout 300, en een Spant vollinge te zamen	550
Noch een Spant-barkhout, met 2 breet vollingen.	280
Een Raehoudt en Zetgangh.	200
Voor Regelingen en Wageſchot.	70
Voor Ruſten, Hals-houten en klampen.	120
Voor het Galjoen.	300

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00295

Voor hout tot al het beeltwerck zoo binnen als buiten. 400
Voor al het binne-werck, Schot en Wulften. 150
Hout tot kamers, kotten, kombuis, enz. 1600
Voor twee duims deelen. 900
Voor 2½ duims deelen. 700
Voor 1½ duims deelen en ringels 700
38 Derde deck-balcken tot 25 gl. en 76 knies tot 8 gl. 1558
Voor Balckwegers en Kimwegers. 296
Voor Schaer-ſtocken op het tweede deck, en Lijfhouten. 300
Voor 't Rooſter-werk en Hoofden. 150
Voor de Rooſter boven, en Hoofden. 190
Voor Water-borden en Kim-wegers, 192
Voor Hut-balcken en knies. 120
Voor alle knechten groot en klein. 200
Voor alle Betings, betings-balcken, en knies. 200
Voor de Scheen-breeker en ander Lijfhout. 60
Voor kruis-houten, klampen, bos-bancken, en ſchandecken. 400
2 Spillen en 't Roer. 200
Voor arbeits-loon. 15000
Voor de Maſten. 4100
Voor een Spantdicke vollinge. 200
Voor Peck, teer en werck. 500
Nagels en ſtelling-houdt. 600

't Geen alle d'onkoſten 74152 gl. zijn, die tot het hout-werck van een Schip na gegevener mate nodigh zijn geweeſt, en zulcks om dat het was van't alderbeſte hout, want indien men hout van ſlechter waerde en niet van het alderbeſte nam, zoude hier op afgetrocken konnen werden de ſomme van 11070 gulden. Doch behalven het voorſchreven hout, zoo komt het yzer-werck 't welck in dit Schip verwerckt is geweeſt te koſten. 7784

Het Kocks gereetſchap, 't welck in een Schip van deze groote werdt vereiſt. 352

Uit de lijn-baen heeft men noodig 35261 pont Touw, tot 45. guld. het ſchip-pont te zamen. 5289

De Zeilen komen op het minſt te koſten, 2827

De Ankers wegen te zamen 6450 pont tot 3 ſt. het pont, komt 967

En voor ſcheeps nodige kleynigheden zal men van doen hebben een somme van 2264

Zoo dat het opgegevene Schip, behalven zijn krijghs nodige uitruſting, en mont koſten, eer het in zee gaen kan, op het minſte ſtaet te koſten, 93635 guld.

Naer welck voorbeelt, de koſten van alle andere Schepen by gelang afgegiſt mogen werden.

Hoe lang een Schip duert.

Een Schip dus gebouwt, kan lange jaren dueren, eer dat van ouderdom vergaet, of geſloopt hoeft te werden, zoo hem zwaer en ongewoone rampen niet ontſtellen, tot 20, 30, 40, ja 50 jaeren toe; by aldien de handt daer eenigſins aengehouden werdt. My gedenckt een Engelſch Schip gezien te hebben 't geen 70 jaren bereyckte, dog het meeſte Vaertuigh raeckt korter om den hals, by ongeluck van zee, weer, wint en vyanden.

TWAELFDE HOOFTSTUCK.

Maet en Certers onderſcheidelijcker Zee-Scheepen, van anderen gedaente en gebruick, als voorn op zijn gehaelt.

MInder zijn van aenzien, doch niet van gebruick, alzulcke Scheepen, welcker Certers, of geſchickte maet nu ſtaen te volgen. Haer vormen verſchillen verre, van mijn boven opgeſtelde Schip, want ieders maet en geſtalte gevoeglijk is, aen het geen, 't welck zy te verrigten zijn geſtelt.

proportie.

d'Evenreden dogh dezer alle, is te trecken, uit d'evenmatige gront-ſlagen vooren tot het onderſtelt Pynas-ſchip ontworpen: met dit verſchil echter, dat de byzondere gebruicken eenigh mangel den evenmaet toebrengen, waer toe dees ontworpene Certers dienen; daer het verſchil aen te beſpeuren, nevens de wijs, wet, en regel dier bouwing aen te leeren is. *proportie.*

Vooraf gaet *een gemeene Fluit, lang over-*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00296

overſteven 130 *voet*. Hem volgen twe andere Fluiten, waer van het een *een Oöſt, en* het andere *een Noort-vaerder* is; daer in eenige byzonderheden aen te mercken ſtaen, hier na gaet een *Adveisjacht van* 115 *voeten lang overſteven*, dees volgen *Kat*, *Boeier*, *Galjoot*, *Buis* en *Pinck*.

Wie deze mate dan proportioneel volgt, zal het licht vallen Schepen op te bouwen, dezer geſlachte, van wat grootheit zy oock mogen zijn; hy vergroot of verkleine ſlechts de maet, den evenmaet behoudende in alles, en volge in alzulcke deelen, waer hier niet van ſtaet gerept, d'evenmaet en wet, voorgeſchreven aen het Pynas-ſchip van 134 voet, boven gemelt. Welck alle die te recht verſtaet, en in 't gebruik heeft gebracht, vermeine niet, dat eenig Schip, 't geen ter zee gaeten uitvaert voorkomen zal, waer van de bouw-regels hem onbekent zullen zijn.

proportie.

Certer van een gemeene Fluit, lang overſteven 130 *voet, wijt* 26½ *voet, hol* 13 *voet* 5 *duim.*

't Verdeck hoogh 5 voet 6 duim, 't zy hy voor en achter dicht is, dat is met Schans en back, of niet.

't Onderſte Barghout breedt 12 duim, dick 5½ duim, de vulling wijt 12 duim, 't Barghout breet 12 duim, de breede vulling wijt 2 voet 7 duim, het tweede Barghout breet 1 voet, de vullingh wijt 10 duim, het derde barghout breet 10 duim, de vullingh wijt 8 duim, 't Raa-hout breet 8 duim.

Fluiten die, op verre tochten als naer Indien gaen, werden veel ſtevi-ger gemeinlijck gemaeckt, als die naby vaeren: De eyzere Puttings aen de ruſten worden verdubbelt, om de Hooft-touwen te beter te houden. Men laetze achter veel Springen, en zulcks om een ruime Kajuit te konnen hebben; tegen welcke billen binnewaerts, alzoo het Schip door 't veel ſpringen zwack wordt, ſtevige ribben en banden gelecht worden. Voor onder ſchiet men het Kabel-gat met twee deuren af. Dees Fluiten ſtutten om haer engte boven weinig wint, en zijn goede zee-bouers. De uitwateringen worden vierkant gemaekt, en dat met kopere ſleuven, ſtercktens-halve. De Hut is veeltijds verdeelt in drien; en de plaets daer de man te roer ſtaet, die anderzins open is, met een deckjen overhaelt. De kamer onder de Kajuit is in drie of vier deelen verdeelt, tot bergingh van broot, ſcheeps en Konſtapels tuigh, daer een hock onder is, waer het kruit in werdt gebergt, en achter by het roer, gaet een gat neer, dienſtigh om als iets onklaer is, het om laeg te redden, en kleinigheden in te bergen. De Spil ſtaet zoo na voor de maſt, dat even gaen mag, en dient wel gelet, als men hem zet, dat hy onder geen balck komt te ſtaen, die hem het keren en draeien belemmere. In de hoeken van de ſteevens, iſt alomme met koper beſlagen. Deze Fluiten zijn gemeinlijck voor weinig meer opgeboeit als andere, daer ze een backjen hebben, 't geen met een tret neer treet. Voor dertig jaeren, zagmen de ſchepen van wat geſlacht zy oock zijn geweeſt, die naer Indien voeren, voor boven open zijn, zonder bak; kooien en ſlaep-plaetzen voor 't volck wierden vaſt aen wederzijds boort getimmert. De Konſtapels-kamer gingh van het verdeck met een trapjen neer, en quam op eene hoogte met de koebrugh of het onderſte verdeck; ſchoon daer geen gemeenſchap mede hadde. Op 't midden van dees Koebrugh ſliepen de Zoldaeten; ter zijde wierdt maſt en houtwerck geſtout, 't geen achter door een poort ingebracht wiert, gelijck men noch heden aen de Noorts-vaerders ziet, die achter door een gat haer hout-laſt in krijgen.

Fluiten die naer Indien vaeren.

De Koebrug die zeer weinig voeten diep was, hadde een open luickgat, daer de zoldaten door in en uit gongen, nevens nog een groot traliluick om adem door te ſcheppen. Heden rijzen de ſchepen achter meerder als te dier tijdt.

Order of maet van Ooſter-vaerders Fluiten.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00297

Korte even-maet van Oostervaerders Fluiten, en wat last zy voeren.

Als dusdanigen Fluit lang is over steven 100 voet, dan is hy wijt binnen de huit 22 voet, hol 11 voet, voert 100 last.

Als hy langh is 115 voet, wijt 23½ voet, dan mag hy voeren 150 last. Deze zijn maer van een holte, deck ofte dack.

Als hy lang is 125 voet wijt 24 voet, hol 12 voet, zal hy konnen voeren 200 last.

Noorts-vaerders Maet.

Op de zelfde wijte en lengte als boven, behoort een Noorts-vaerder 2 voet holder te zijn. De oorzaek dat men de Oostervaerders 2 voet vlacker maeckt als de Noortsvaerders, is om dat zaet minder plaets vereist, als masten en deelen, en geen stouwen nodig heeft.

De Noortsvaerders hebben veeltijts boven het braet-spit een deckjen, 8 of 10 voet lang, en zijn zomwijlen in de midden op den overloop niet gestreken, open en met geen deelen belegt, te weten tusschen de groote en focke mast, en dat om de stuatie van 't hout te beter te konnen doen. De wijte van dees Schepen komt veeltijds op een vijfde deel van de lengte.

In 't hout voorscheen op Koopvaerdy-schepen, maeckt men veeltijts ronde gaten om voor looze poorten te dienen, zoo wel voor als achter.

Schepen op de Walvis-vangst uitgerust, zijn voor aen de boegh, tegen 't eys verdubbelt, en veeltijts voor het braetspit teghen steeven aen gestreecken. De roer-pen komt boven de kajuit onder een klein loos verdekjen, of zomtijdts tusschen Hut en Kajuit door, welcke zolderingh bekleet is met beteerde prezenningh. De kolder-stock gaet met een bril door het verdeck, zoo dat de man te roer, voor de hut in de open lucht staet.

Buitewaerts tegen de steevens van Fluiten die geen Galjoen hebben, werden twillen of knies geslaegen. In naeuwe Fluiten wintmen uit, aen het loopende en staende wand; oock aen Anckers, kabels, en het getal der noodige bestierders.

De Schepen die ter koopvaerdye uitvaeren, en dat met weinigh volck, behooren over alle luicken en deuren, wel gedekt te zijn met eizere banden en beugels, om des noots dicht geslooten te konnen werden; by welck geval men weerstant biet, kruiswijs langs het Schip uit back en Schans; als mede van onderen, waer tegen de bestormers dan, gaten in 't verdeck hacken, daer zy stinkpotten, granaten en diergelijck oorlogs tuig in werpen.

Schepen die van hier om de Noort en Oost vaeren, met weinigh Schepelingen zijn bemant, om de West met veel; waer van hier de vrede, en daer den oorlogh oorzaeck zy. Op de eerste schaftmen zonder maet, tot ghenoeging van het volck: op de tweede meer bekrompen naer een taxt.

Schepen die om 't noorden Hout, en vaak om 't oosten Kooren haelen, waer over het verschil ontstont, tusschen Kroon Denemarcken en dezen Staet, aengaende den eik of maet, die men hen in deze landen gaf, waeren van gestalt als in de nevenstaende plaet is vertoont. Voor en achter zijn zy het wijtst, in de midden 't naeust, daer zy anderzins het wijtste zijn; de buitenste kromme streepen, die dwars op de plaet, over het Schip heen gaen vertonen 't Springen van het zelf, en hoeze wierden uitgezet, om by maet den inhout te verkleinen; de binnenste streeken, die overdwars door het Schip zijn gehaelt, vertoonen van wat wijte een Schip van dezen aert en lengte gebouwt, behoorde te zijn, als het zonder eenig opzicht, en na den eisch werdt gemaeckt. Het uitbreecken dezer Schepen voor en achter, bracht hier in den Schipper profijt aen, datze veele goederen meer stouden, als de maet der Schepen hielt. Dog dit winst vinden heden is te niet gedaen, door een andere wijs van meten, daer wederzijts Oppermachten in zijn eens; waerom oock nu het mismaeckt bouwen en geweldigh uitspringen achtergelaten werdt.

Schepen waer over verschil ontstont, in 't betalen van de tol, aen Kronenburg in de Zont.

Een Fluit-schip lang 120 voet, wijt 22 voet, hol 11½ voet, rijsende achter op ieder voet lengte, een duim.

Heeft wederzijts 5 vlackgangen, 3 Kimgangen, te zamen 16 gangen, ieder lanck 4½, zijn 128 plancken.

70 Buick-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00298

LX

N. Witsen del.

NOORTS-VAERDER

Pag. 160

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00299

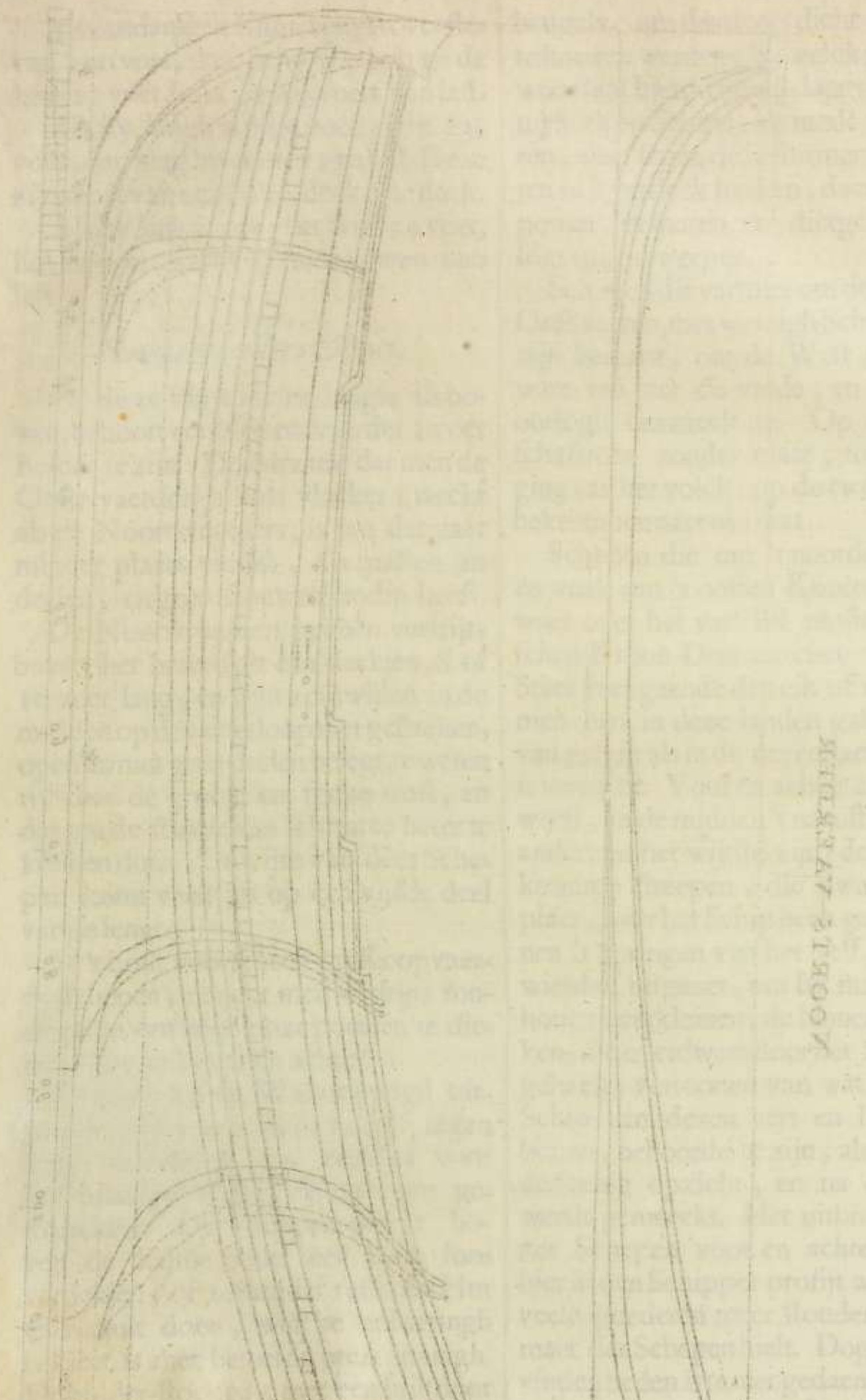

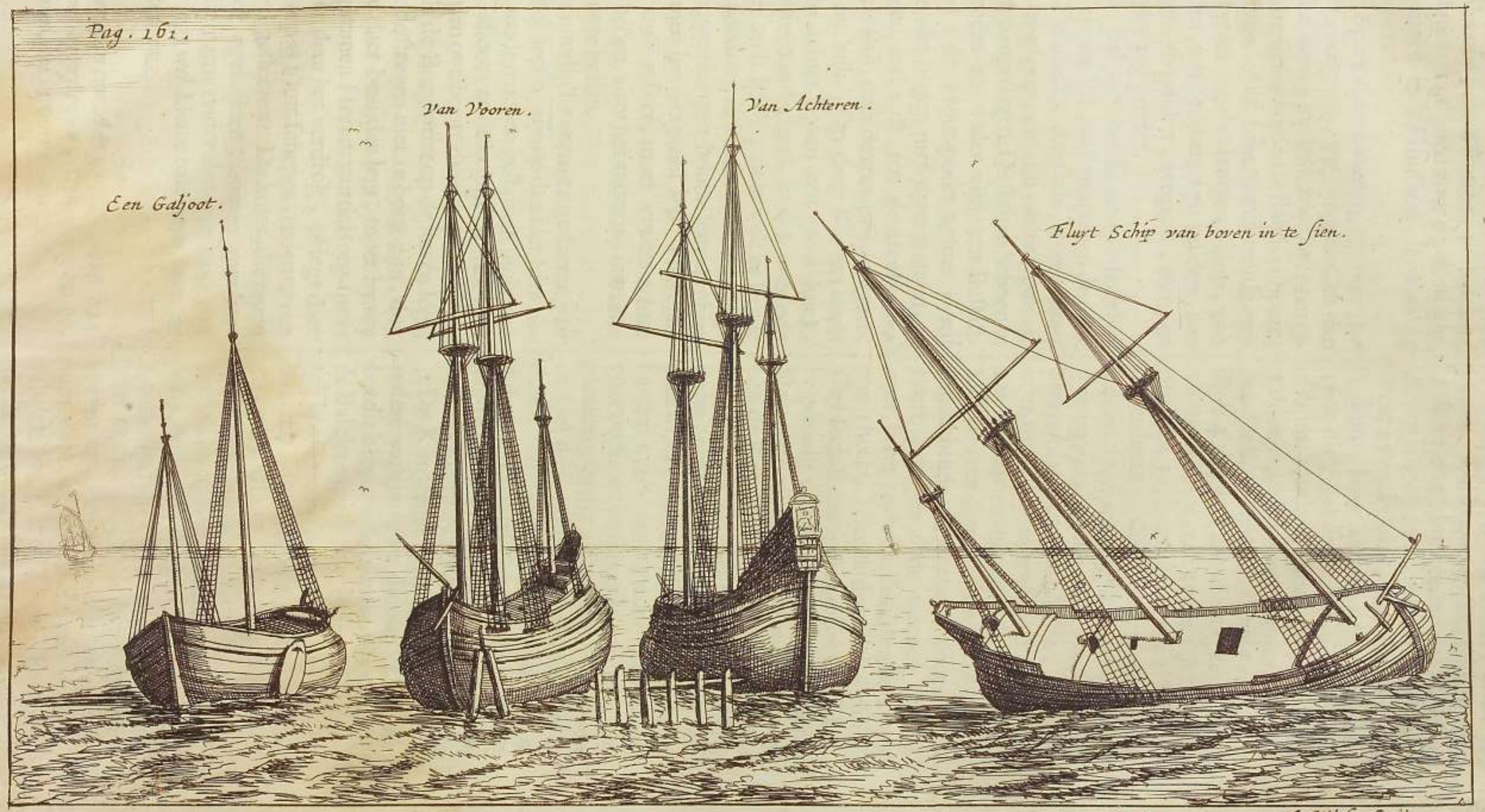

LXI

N. Wilsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00301

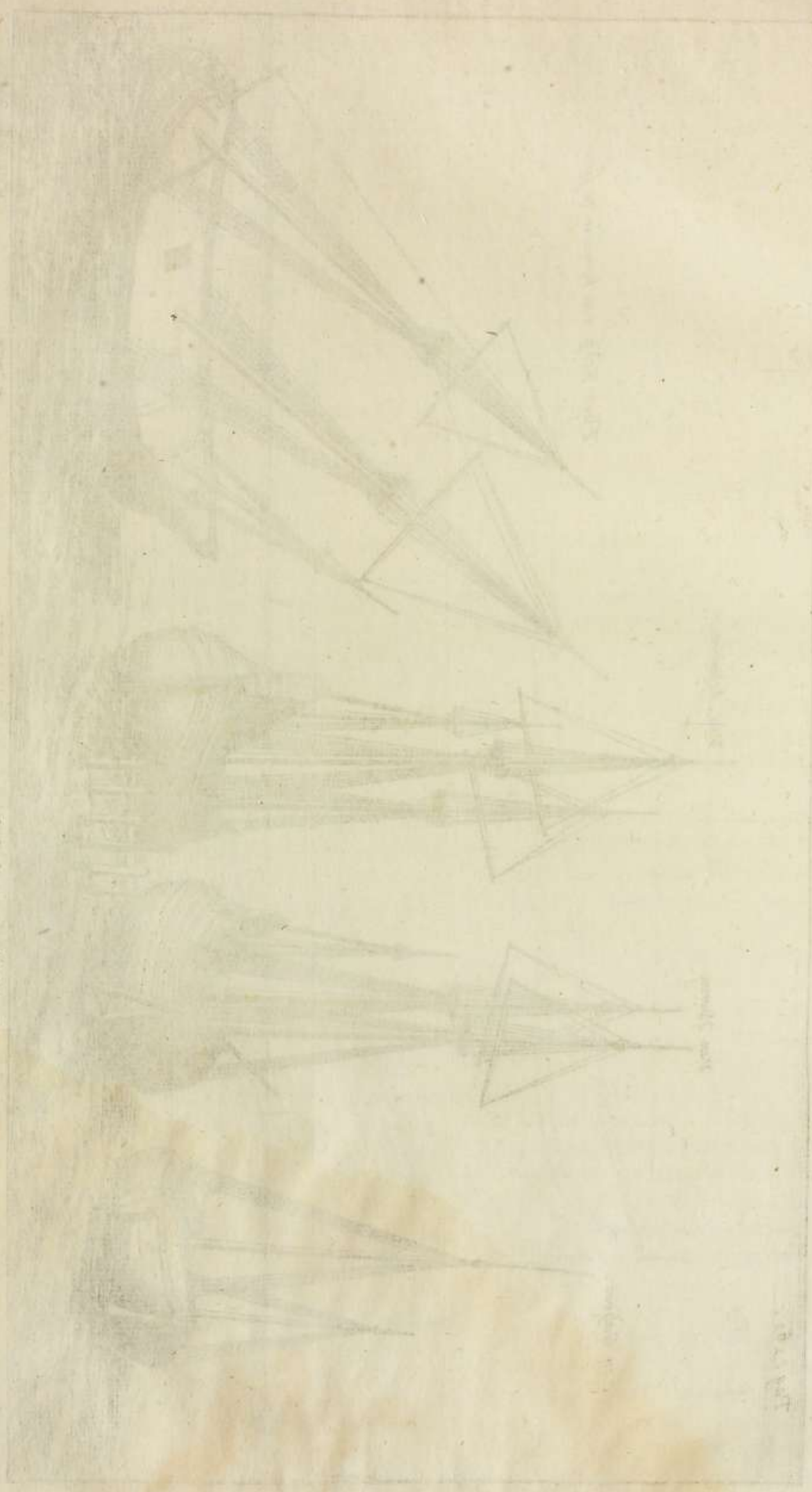

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00302

Wat hout vereiſt wert tot een Fluit van 120 voet.

70 Buick-ſtucken, 140 zitters, 150 Oplangen, en 16 ſtutten, 26 balcken, 52 knies; 14 deelen voor de overloop, 3 gangen in 't Huidicht, t'zaem 30 planken.

2 Spant-barckhouten, die voor, tot op de boeg toe, op zijn gezet, en dan weder weinig zacken; zoo dat tegen elkandre ſchier komen te ſtaen. 1 Spantvollinge. Aen Eizerwerck zoude omtrent gaen tot dusdanigen Schip, 300 gulden, aen Spijkers 170 gulden, aen Nagels 70 gulden, aenpick, teer, en werck, 113 gulden.

De pal aen het Braat-ſpit ſtaet boven 't braet-ſpit, en ſteunt tegen de maſt aen. De hoofden daer van, komen deur den overloop, en zijn onder tegen de balck aengeſlagen. De fluiten hebben in 't gemeen aen ieder zijde een Ballaſtpoort: de Hout-poort achter werdt door vier oogen met dwershouten, en touwen wel vaſt toe gemaeckt: boven de Bril, daer de roer-pen doorgaet, legt een luik. Op deze Fluiten komt mede achter boven een groot luick, 't geen een ander luick in den overloop onder zich heeft, door welcke beyde men goederen in 't ruim neer laet. Langs de ſtaggen hangen houte leuvers: hier doetmen het Stag-zeil aen. Het vierkant wulf achter, moet ietwets achter over hellen, want het andezins inwaerts ſchijnt te hellen.

De uiterlijcke vorm en gedaente van Fluit-ſchepen, zijn op de plaet hier nevenſtaende ten toon geſtelt, gelijck ook een Galjoot van de keinſte ſlag, die haer roer-pen overboort draeien.

Als de Boegſpriet op de ſteven legt, moet de ſteeven niet te hoog zijn, dog als zy daer bezijden legt, moet hy vry hoog komen. Het ent van de Boeg-ſpriet ſteeckt deur het verdeck, of legt daer ſlegts op in Fluit-ſchepen, en is met een beugel geſlooten. De knies, die tegen 't luick over ſtaen, komen met haer langſten arm onder den overloop, of men legt wel kleine balckjes tot aen de luicken toe.

Certer van een Advijs-jagt, lang 115 voet overſteven, wijt 27 voet 5½ duim, hol 11 voet 5½ duim.

De Kiel diep 14 duim, breet 16½ duim. *De Sponning* dik, wijt en diep 3 duim, en 5½ duim geſtapelt. *De Voorſteven* is hoog 20 v., valt 20 voet, boven breet 2 voet 5 duim, onder breet 3 voet 3 duim, binnen dick 1 voet ½ duim, voor dick 8 duim. 't Kinback langh 7 duim, 't las lang 5 voet, de enden dick 3 duim: en 't laſch met 8 bouts gekloncken. De lip op de kiel is lang 5 voet, 'tent dick 4 duim. *De Achterſteve* hoog 19 voet 6 duim, valt 3 voet 3 duim, binnen dick 11½ duim, achter dick 8 duim, boven breet 17 duim, onder breet 5 voet 4 duim. De Sponning komt van de kant 3 duim, wijt 3 duim, diep 3 duim. *De Streeck* lang 5 voet. *'t Heck* lang 18 voet, dick breet en heeft bocht 17 duim. De Rantzoen-houten ſtaen uit de kiel 10 voet, en zijn breet 18 duim, rondachtigh. De onder-enden verkeert gebogen: de worpen dick 1 voet, breet 10 duim, de bovenſte 2 voet van 't heck, 't Broek-ſtuk dick 6½ duim. De Heck-ſtutten 18 voet boven 't Hek, boven wijt 10 voet 5½ duim, dik 8 duim, De onder-enden moeten met de bogt van de Rantſoen-houten accordeeren. 't Vlack wijt 17 voet 7 duim, 't rijſt 8 duim, hol geboeit 3 voet 2 duim, en daer wijt 25 voet 2 duim: de Oplangen hangen uyt 1 voet 1¼ duim, achter en voor onder water ſchootig geboeit. De planken zijn dik 3 duim: de Tingel aen de kiel dick 2 duim, en van de Kiel 4 duim. De houten op de kiel dick 9 duim, op 't boeiſel 7½ duim, op de Scheergang 6 d., op de zent 5 duim, achter en voor onder vry zwaer, maer bovẽ ligter.

De Kimwager dick 3½ duim; de andere wagers dick 3 duim. *De Balken* dick breet en hebben bogt 11½ duim: de Balckwager dick 5½ duim. *De ſtutten* komen in op de hals 2 voet: 't Lijfhout dik 4 duim, breet 20 duim; de wager op 't Lijfhout dick 3 duim. De verdexbalk-waeger dick 2½ duim: de Verdexbalken 8 duim, hebbende bogt 9½ duim, de Schaer-ſtocken dick 3 duim, 't onderſte Barck-hout dick 6 duim, breet 11 duim. Doch de hoogere Barkhouten zijn kleinder. *De knies* in 't ruim dick 7½ duim; de nebben aen de balck lang 4½ voet of 5 voet. De knies op het verdeck dick 5½ duim, onder

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00303

lang 6 voet, de nebben lang 4 voet; het Lijfhout in de kajuit dick 3 duim, de Balck-waeger dick $2\frac{1}{4}$ duim, de balcken dick $5\frac{1}{2}$ duim, hebben bogt 7 duim, de knies dick 5 duim, onder langh $4\frac{1}{2}$ voet, de nebben lang 3 voet: de andere Wagers dick $1\frac{1}{2}$ duim, de hut-balckjes dick 4 duim, breet $4\frac{1}{2}$ duim, hebben bogt 10. duim. De Balckwager is dik $1\frac{1}{4}$ duim, 't Water-bortje dick 2 duim, de Wagers dik $1\frac{1}{2}$ duim. *De Spenen* zijn dick 14 duim, breet 15 duim, de hoofden lang 14 duim, en $\frac{1}{2}$ duim hol; de onder-enden 10 duim dick en breet: de Speenen staen 4 voet boven den overloop. De hoofden van de kruis-beeting zijn lang 14 duim, de Beting-knies dik 9 duim, aen de Speenen breet 2 voet 6 duim, voor breet 1 voet. *De Kluize* wijt $10\frac{1}{2}$ en 9 duim, uit den Overloop 3 voet. De groote Ruft is lang 15 voet, dik 4 duim, breet $11\frac{1}{2}$ duim: de Focke-ruft lang 14 voet $5\frac{1}{2}$ duim, dick 4 duim, breet 11 duim. De Bezaens-ruft langh $5\frac{1}{2}$ voet, dick $3\frac{1}{2}$ duim, breet 7 duim. De hoofden van 't groote luik dik 7 duim, breet 8 duim, 't binne-lijsje dik $2\frac{1}{2}$ duim, breet 3 duim, de sponning wijt $1\frac{1}{2}$ duim, de Ribben dik 3 duim, de Marcker dik 6 duim breet 7 duim. *De Uitlegger* is lang 22 voet, aen steeven breet $11\frac{1}{2}$ duim, voor breet 9 duim: de *Kam* agter breet 20 duim, voor 6 duim: de reegeling aghter breet 6 duim, dik 3 duim, voor breet $2\frac{1}{2}$ duim, dik 2 duim. 't Onderste Hacke-bort van de Galdery, is breet 12 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim: 't dek dik $1\frac{1}{2}$ duim, breet 12 duim; de Wulft-stutten dik 6 duim, breet $6\frac{1}{2}$ duim. Het hooger Hacke-bort en Dek wat minder. *De Spil* boven lang 5 voet 8 duim, dik 18 duim: de gaten wijt $3\frac{1}{2}$ duim, hoog $3\frac{1}{4}$ duim. *De Poorten* staen 2 voet uit den overloop, wijt 2 voet 8 duim. *Het groote Spoor* komt 60 voet van achteren, het Focke-spoor 15 voet van vooren, 't Bezaans-spoor 20 voet van achteren. De groote Visser valt in 't ruim 2 voet 1 duim. De Focke Visser valt $1\frac{1}{2}$ duim. De Bezaens-visser valt 8 duim, tusschen 't Verdeck en overloop. *'t Roer* onder breet 3 voet 7 duim, voor dik 8 duim, achter dik 6 duim. *De Bouts* dik 1 duim, de Nagels dik $1\frac{1}{4}$ duim. *De groote Knecht* breet 16 duim, dik 15 duim, de schijven breet 16 duim, dik $1\frac{1}{4}$ duims de buitenste dick $1\frac{1}{4}$ duim. *De Bossen* dick 4 duim de gaten wijt 2 duim.

Schepen van de nieuste fabrijck: zijn onder, voor en agter scherp, dog boven breet, en springende, met vlacken die weinig rijzen, schier plat in den buik, en zulkx om niet te diep te gaen op onze droogten. Men maeckt nu oock Pynas Schepen van een verdek: waer agter op is een Konstapels Kamer, en daer boven, met een trap of twee op te gaen een Kajuit zonder hut. De Combuis staet in de Bak en het scherp legt voor en agter, of wel zonder bak met een digte stuer-plegt, daer een deur in de midden staet. Op den overloop van Fluiten vintmen dog zelden voor en agter de groote mast, vaste Koien en Combuizen. *Boten* zijn kleine Fluit-scheepjens, die boven plat, en in ste van een verheven hut of Kajuit, een vooronder hebben, het stuer over of aen boort draiende. Zy hebben een verdeck.

Certer van een Kat, lang 116, wijt 23, hol 12 voet, gelijck men die aen besteet.

De kiel is diep 14 duim, breet 15 of 16 duim; de Steven zwaer een voet, dik te boeien, met drie losse plancken tot aen 't Barghout toe. De Buik-stucken dik 8 duim, en om het andere een grene en een eeken: onder de mast 3 of 4 eek en grene zitters met grene Oplangen; uitgezeit de Boeg van eecken, tot aen de Spanthouten toe. De Oplang dik tot de Boei-gangh 6 duim, boven 5. Het Zaet-hout breet $2\frac{1}{2}$ voet, dick 8 of 9 duim. De vlack-wegers eken-hout, dik $2\frac{1}{2}$ duim. In de boegen na behooren met eeken-hout voorzien. De Kimwegers dick $3\frac{1}{2}$ duim eeken-hout. De Zywegers tusschen de Balck-wegers en Kimwegers tweeduims grene deelen. De balck-weger dick 4 duim, breet $2\frac{1}{2}$ voet eeken-hout. De balcken een voet vierkant, de zijlbalcken en aen de kant van 't groote luick eeken-hout; anders om de andere een grene balck, grene of viere knies, 3 balken met dubbelde knies: 3 banden in 't Zog: 2 met Zitters voor onder den overloop, 8 banden met het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00304

het Focke-ſpoor, 2 zitters met 2 ſtanders beide boeg op het Water-bort, dick 4 duim, eeken hout, ieder balck 2 bouts. De nebben van de knies geſlooten met 4 bouts, buiten in 't water-bort 2 bouts tuſſchen elcke balk; de Barghouten dick 4½ duim, breet 1 voet eeken-hout, grene vollingen, de overloop van 2 duims greene deelen, 't ſpint wel afgehouden. De kajuits vloer twee of drie parcken onder den overloop. De balcken wijt van malkander 3 voet: de bouts dik 3 quartier, zo wel in de nebben als anderzins, aen de onderſte balcken oock 2 knies als boven, voor een kabel-ruim, 't geen zakt na behooren en als een hangkamer komt. Voorts koien, Kombuis, Maſten, Spooren, enz. De bouts moeten alle geklonckeu zijn. Dubbelde puttinghs met ſchalmen; en ſchoot-ringen. Aen het Zaet-hout in elck hout een bout: en vorders alles wel geſlooten. Daer het hout in de Katten, zeer gebogē moet zijn, neemtmen eiken hout toe, alzo het vieren qualijk buigt. Aen te mercken is in deze Katten, die men beter Ezels mogte noemen, om haer traegheit, datze meeſt rechthoukig gemaekt werden, om dat het grenenhout niet zeer buigzaem en is. Zy zijn onder meeſt plat, en worden op drooge gronden meeſt gebruikt. Van het vlak komt maer een rechte plank ſchuins opſtaen voor de Kimgang, en voorts rijſt hy plat, al wijderende na boven toe, tot aen de uitwaeteringh, daer hy weder krimpt.

Deze Kat-ſchepen kan men onder het geſlacht van Pynaſſen nochte Fluiten ſtellen; want zy van een vermengde geſtalte uit Boeiers en Fluiten zijn gemaeckt. De ſteevens vallen weinig, en zulks om de ruimen des te grooter te doen zijn: de maſten zijn klein en licht, ſtrijcken het zeil om laeg, voeren geen marſzen, en weinig volck: zijn achter laeg: de kajuit zakt onder den overloop, als in de Galjoots; heeft geen hut, maer een voor-onder. De kiel, die wel veeltijts van eiken is, maeckt men oock wel van green of vieren-hout, gaen boven vier of vijf voet niet diep. Haer bezaen is van maekzel als op de Binnelants-vaerders, met een roede onder, en de zeilen meeſt vierkant.

Met graen ofte zout kan menze niet vol laden, zwaertens halve: en dus komt die ſtoffe licht te verſchocken, 't geen gevaerlijck by hart weder is. Het verdek werdt ſtevigheits halve dikmael geſtut, de roer-pen gaet onder de hut door, en wort zonder kolder-ſtock beſtuert. Voor de kajuit worden zomtijts afdakjens gemaeckt, tot verblijf voor het volck, en men ſteeckt veeltijds een touw door de helm-ſtock, waer mede men het roer beſtiert. Zijn ſlechte Zeebouwers, maer laden veel.

Certer van een Boeier na de aldernieuſte wijze, gelijck die zelve af hebbe gemeeten terwijl dat wiert gebout.

Lang over ſteeven 86 voet, wijt 20 voet, hol 9½ op zijn uitwaetering. De kiel vierkant 14 duim. Stevens zijn dik 1 voet: d'achter-ſteven is onder breet 6 voet: de voor-ſteven valt 8 voet, d'achterſteven is 1½ voet: voor opgezet 6 voet: achter 7 v. 't Vlak is wijt 15 v., rijſt 2 duim, op zijn boeigang wijt 19 voet 2 duim. De buickſtucken dik 9 d., aen de kimmen 8 duim. De zitters dik op de boei-gang ½ voet, de Oplangen ½ voet, boven 4½ duim. 't Kolzem dik 9 duim, onder de maſt achter 6 of 7 duim. De Kimwaegers dik 4 d. Op 't vlack gewagert met 2 duims plancken, tot aen de balck-wagers toe: de Balck-waegers dik 4 duim: de balcken dik 10 of 11 duim: elke balk heeft twee knies op en neer, en 2 langs ſcheeps, zoo 't valt. De waterborden of lijf-houten 4 duim, d'overloop van 2½ duims deelen. De Bark-houten dik ½ voet, breet 1 voet: zeg d'onderſte: het derde berck-hout 4 duim, breet 10 duim.

De vullingen wijt 6 duim: de vulling tuſſchen 't ree-hout en bovenſte berk-hout breet 10 duim, dik 5 duim. 't Ree-hout breet 6 of 7 duim: de Ree-houten het wijtſte te midden-ſcheep, voor en agter toe loopende, ruim wederzijts 1 voet. 't Voor-onder lang 10 voet, van de binne-kant van de ſteven,

ven, waer de koien en kombuis in zijn, 't rookgat gaet voor't braetspit uit. Het Braet-spit dik 20 duim. Het Bezaens-masjen, 't geen zeer klein is, komt achter aen, even voor 't leuning-bortjen te staen. Hier achter wert somtijts een klein hutjen opgemaekt, om iets in te bergen, of ook wel voor kojen dienende.

Het kiste-luick groot 4 voet. Het groote luik lang 10 voet, breet 7 voet. De roeflang 14 voet, staet op 't verdek, en wordt in twee of drie afschutzels verdeelt, deze dient tot berging van zeil en treil, touw enz., en oock voor slaep-plaetzen. De kajuit is lang 10 voet, van de binne-kant der steven af te meten. De Kajuits vloer staet $3\frac{1}{2}$ voet beneden de overloop, hy zackt een weinig naer achteren toe. Het wulf is drie voet boven de overloop, daer men 't met een trapjen neer treet. De bezaens-mast-banck, staet in een doft bovē de kajuit, is niet zeer zwaer, en wort gemaekt na welgevallen.

De groote mast heeft 6 palm in zijn midlijn, zy is lang naer welgevallen; staet weinig voor over in 't gemeen. Het Roer is dik 10 duim boven, onder van een dikte met de steeven. Zijn pen komt tusschen de doft en kajuits wulft in. De man te roer staet voor de kajuit. Het opzetten van den overloop voor en achter, dient om 't overkomende zeewater te loozen, en die plaetzen droog te houden.

De Zwaerden die weinigh onder't Ree-hout vast zijn gepent, steeken 2 voeten dieper als de kiel van het schip in zee; breet onder naer welgevallen van den Bouw-meester. En terwijl zy dienen om het schip van afdrijven te weerhouden, zijn de grootste zwaerden het dienstigst aen de schepen, ten waere al te groot, moejelijk te beheeren zijn. Zonder zwaerden bezwaerlijck licht gaende schepen wenden: zy doen het Schip in't water vast staen, en gelijk als op een spil draeien. Daer weinig water onder de kiel is, draeien de schepen ligtelijk; om dat weinig waeter weinig afdrift kan veroorzaken.

Men maeckt aen groote Schepen geen Zwaerden, om dat hen geeiste grote tegen water en wint niet bestendig en zoude zijn, ofte bequamelijck beheert konnen werden. De Steven en kiel werden voor met een eizere bant wederzijts t'zaem geklonken.

Hoemen Boejers en Galjoots behoorde te maeken, die naer Rouaen varen; en een oordeel over deze vaertuigen.

Daer werdt veel geredenkavelt over 't bouwen der Boeiers of Galjoots, die van hier na Rouaen in Vranckrijck varen; dees wil zoodanigh, en een ander een andere Certer gevolght hebben, om ten bequaemste de waren over te voeren, waer in veel overleggingen dienen waergenomen te zijn, hy moet door zee, rivier, en waeter dat droog loopt. t'Zee is een lang Schip met een diep gaende kiel nut; op rievieren die ondiep zijn, prijst men 't platbodemt vaertuig, en op droogtens loopt het lange vaertuig noot van de lende te breecken, en in zee, de korte van niet te konnen rijzen en van de golven bedeckt te werden. Waerom niet zonder reden is, dezelvige te voorzien met stijve lendenen, en kielen zwaer in 't midde, dog ondiep, waer en tegen de zwaerden vergroot, om in zee het afdrijven met een ondieper kiel beter te beletten, en het vlak min te doen rijzen, als gewoonlijk om niet om te slaen, of ongeval te lijden, wanneer de scheepen op droog zitten, en in 't algemein is raetzaem, geen Boejers of Galjoots al te zwaer en groot te maken, om dat in dier gevalle de Gaffel of het Zeil als 't quaet weert, niet is te beheeren zwaertens halve, en de mast het schip zeer doet slingeren, in duicken en waeter vangen. Maer 't is te raden in stee van Galjoots of Boeiers van 70 last, gelijck die van dees nevengaende Certers zijn: Boots met drie masten te bouwen, welck bequamer te redden, gemackelijcker te beheeren, min af drijven, en meer weg spoeden, die na alle weer en windt, zeil konnen minderen en vermeerderen.

Tot Rotterdam werden *Draeioverboorden* gemaekt, welker Roerstok agter de Bezaens-mast vaert, die op een leningtje staet. Hun verblijfplaets gaet met een stulp-luik voor de Mast neder, behalven dat zy een klein hockjen onder't roer hebben.

Cer-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00306

Certer van een Galjoot gelijck die gemeen gemackt werden, wiens maet nevens het vorige op een zelfde werf nam.

Lang over ſteeven 85 voet, hol 11 voet, wijt 21 voet, de voorſteven dik 1 voet, (de voorſtevens en boegen op Galjoots zijn in 't gemeen hooger en ronder als op Boeiers) valt 10 voet; d'achterſteven dik 1 voet, valt een voet. De Kiel 14 duim vierkant: 't boeien 3 pols-plancken, tot aen 't Barck-hout toe, te verſtaen zoo boeien als huidighten. 't Vlack wijt 15 voet en $\frac{1}{2}$, rijſt 2 duim. Op zijn boeigangen wijt 2 voet, de buik-ſtucken dik $8\frac{1}{2}$ duim; de zitters na gelang op de boei-gang $\frac{1}{2}$ voet dik, de Oplangen onder $\frac{1}{2}$ v., en boven $4\frac{1}{2}$ duim: 't Kolzem dik 9 duim, breet 2 voet. De kimwagers dik 4 d., breet 13 of 14 duim, op 't vlack gewaegert met twee duims plancken, tot aen de balck-waegers toe; de Balkwagers dik 4 duim, de balken dik 1 voet, breet 11, 12, of 13 duim, wijt van den ander 3 en $\frac{1}{2}$ voet, ieder balk heeft een ſpant knie op en neer; 4 balken leggen neven de maſt 2 voor en 2 achter, elk heeft 4 knies, 2 langs ſcheeps en 2 op en neer. De water-borden, of lijf-houten, dick 4 duim. Men legt eiken ribben dwars over de overloop, van 2 duims dee'en. Het luick lang 7 voet, breet 6 voet. De twee onderſte Berck-houten dick 5 duim. De vulling breet 1 voet; het bovenſte Barck-hout breet 9 duim, dik 3 duim. De vulling daer onder breet 1 voet. De vulling boven wijt 9 duim. Het Ree-hout 6 duim breet, dik 3 duim; het Ree-hout ſluit de ſcheepszijden boven.

De Maſt wert weinigh meer achter over gezet als op Fluiten, en zulks, op dat de zeilen aen de gaffels niet te zeer voor over hangen, en het Schip doen duiken.

't Voor-onder ſtaet 11 voet van ſteven, de Kajuit 11 $\frac{1}{2}$ voet, zackt onder de overloop $3\frac{1}{2}$ voet, zijn wulf komt daer boven $2\frac{1}{2}$ voet.

Het Bezaens-masjen ſtaet effen voor de man te roer, of $2\frac{1}{2}$ voet voor de Kajuit. Voor iſt opgezet 5 voet, achter $8\frac{1}{2}$ voet. Staet te weten, dat men de Schepen achter meer op zet als voor, om dat zy meer inzinken achter in 't gemeen als voor.

De groote Maſt werdt op een derde van voorn ingezet, gelijk mede in de Boejers.

Het Roer komt onder in breete met de ſteven over een, doch is boven ſmalder. De Roer-pen legt boven't Kajuits wulfje, zoo dat men hem over boort kan douen; waer van deze vaertuigen de naem van *Draei-overboort* hebben bekomen; zy werden zomtijts achter Fluitsgewijze opgeboeit, wanneer men hen de naem mede wel van *Booten* plag te geven. Voor boven is dit vaertuig op zijn breetſte; en de achterſte boven zijdel-plancken ſchieten een weinig over 't Schip, gelijk men mede aen alle ſmal en wijt-ſchepen ziet; en zulkx op dat het roer des te beter bedwongen werde, en niet op en ſtuite, waer een dwars-planck ten zelven einde over wert geleght, die mede voor een zitbanck dient. Men maeckt zomtijts Scheepkens in deze landen, die onder de gedaente van Galjoots, en boven van Pynaſſen hebben, met een half Verdek; en zulx als men daer verre tochten mede over zee wil doen, bratſpit, en een groot ſluit luik, zonder Hut, met een zeer ondiepe Konſtapels-kamer die hangt, waer kruit en broot-kaſſen in zijn. Hier in heeft men na zijn groote goede lijfs-berging. De Kombuis en kooyen ſtaen in het Voor-onder, als oock in de kajuit nevens het gemack, alwaer mede een kelder en Vuerſchoue ſtaet.

Galjoots die tot Advijs-jachten werden gebouwt, en niet om laſt te dragen, als deze, verſchillen eenigzins met deze in haer vorm: zijn ſmoeg en boven vry rank, het vlak rijſt meer, en zy hebben minder lighaem; de Maſten zijn zwaerder en daer hangt meerder Zeil aen.

Welcke op de Viſzery toe werden gemaeckt, zijn insgelicks van anderen vorm, kleinder, en het hol is tot berging van de viſch in verſcheide backen verdeelt. *Hoeker's* hebben in ſteê van een Vooronder een verblijf aen de pothuizen op het lant niet ongelijck. Zy voeren twee of ook wel drie lichte Maſten: *Puyen* of *Dogbooten* voeren een kruis-fok, met een groot zeil daer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00307

een mars-zeil boven ſtaet, zijn boven plat, met een Vooronder, zonder Roefofte Kajuit, loopen voor en achter ſmal toe. Zeer weinig op zijnde geboeit.

Hout noodig tot een Galjoots.

Om een Galjoot te bouwen, als boven in zijn Certer is vertoont, heeft men noodig 12 goede planken in het vlak, 50 buickſtukken, 12 banden voor en achter, 16 overloops balken, 2 kimgangen, 100 oplangen, 32 knies, 3 gangh huit-dicht, 2 ſpantbarck-houten, 1 ſpant-bark-hout, met een bre-gang, en raa-hout, 100 opſtutten, 130 gulden aen ſpijkers, en 45 gulden aen nagels. De *Rotterdammer Zee-boots* zijn veeltijts op de helft van haer dek achter met een tre, wat rijzende, en voorts geheel plat.

Van Branders.

De bequaemſte Schepen, diemen tot de Branders gebruiken mag, zijn kloeke Boots, Fluiten ofte Pynaſzen van omtrent 70 of 80 laſten, die eenen gladden overloop hebben, met noch een doorgaend verdeck. Op dezen overloop moetmen zoo hier en daer eenige lucht-gaten hacken, van omtrent anderhalve voet vierkant, tuſſchen de balcken in, die in het ruim van 't Schip uit komen. Dan laetmen maecken eenige houte goten van gezaegde deelen, tot de breete van anderhalve duim, en aen de zy ontrent 1 duim hoog, oock wel van blik. Drie van deze goten legtmen aen weder zijde van de Maſten langs 't Schip hene, zoo wel aen ſtier-boort als aen back boort, welcke altemael in een dwars-goot moeten te zamen komen. 6 of 7 voet van 't ſtier-plegt af, daer de man te roer ſtaet. Dan maeckt men noch een lange goot, komende ſchuins neer van het ſtier-plegt tot in de dwars-goot, op den overloop van het Schip, welcke lange goot weder komt te kepen in een dwars-gootjen op het ſtier-plegt, daer de man te roer ſtaet, en aen een van beide zijden, daer de gelegentheit beſt prezenteeren zal. Van het ſtier-plegt, moet een ruime val-poort gemaeckt worden, daer onder leggen kan een wel-beroeide ſloep, op dat de man, die aen 't roer ſtaet, na dat hy den brant in de aeren geſteecken heeft, terſtont daer in zoude kunnen vallen. Dan vultmen de aeren of gooten met deze volgende vuur ſtoffen, te weten, een deel Buskruit, een half deel Salpeter, een vierendeel Harpuis, en een vierendeel gemeene Zolffer, alles wel klein gewreven en met Lijnzaet-oly aen gemaekt, doch niet te vochtig, op dat de brant niet te traegh worde: want hoe ſnelder hoe beter. Daer na overdektmen deze goten met gezolfert doeck of Kardoes-papier. Daer boven moet men hebben veel dunne gheſneede ſpaenderen van licht hout, aen boskens gebonden, en in de Traen geſteecken: ſteltmen die dackxgewijze tegen malkanderen aen, dwers over de goten heen. Over deze ſpaenderen zetmen wederom menigte van dunne tackeboſſen, die wel droog zijn, mede dakxgewijs over de goten heen, met de einden tegen malkanderen aen: welke tackeboſzen eerſt wel beſtreeken worden, met de volgende vuur ſtoffen, te weten, gemeene Zolfer geſtooten en geſmolten, een partye Zalpeter: drie vierendeel grof Buskruit, een half partye Harpuis en Traen, alles wel door een geroert. Dan zoo hangtmen noch alderhande brantſtoffe onderlangs 't verdeck henen, dat mede aen alle kanten wel verzien is met goede lucht-gaten, verſcheyde boſſen met wel beteert kabel-garen, en Zolfer-boſſen, hebbende den overloop, de boorden van binnen, mitsgaders het verdek van onderen wel vet beteert; en met geſtoten harpuis, en zwavel beſtrooit, en aldus zult gy een zeer vreezelijcken en ſnellen brant hebben. Men vult oock wel de Schepen met open tonnen van gepickt en geteerde krullen.

Alsmen deze Branders begeert te gebruiken, zoo moetmen alle poorten, luicken en lugt-gaten openen: 't geen vaek geſchiet met kamers, die men daer tegen ſtelt, welck met een lopent vuur los gaende, dezelvige alle te gelijk openen. Zy hebben voor onder de boegſpriet een wackere dregge aen een ketting hangende: van gelijcke

LXII

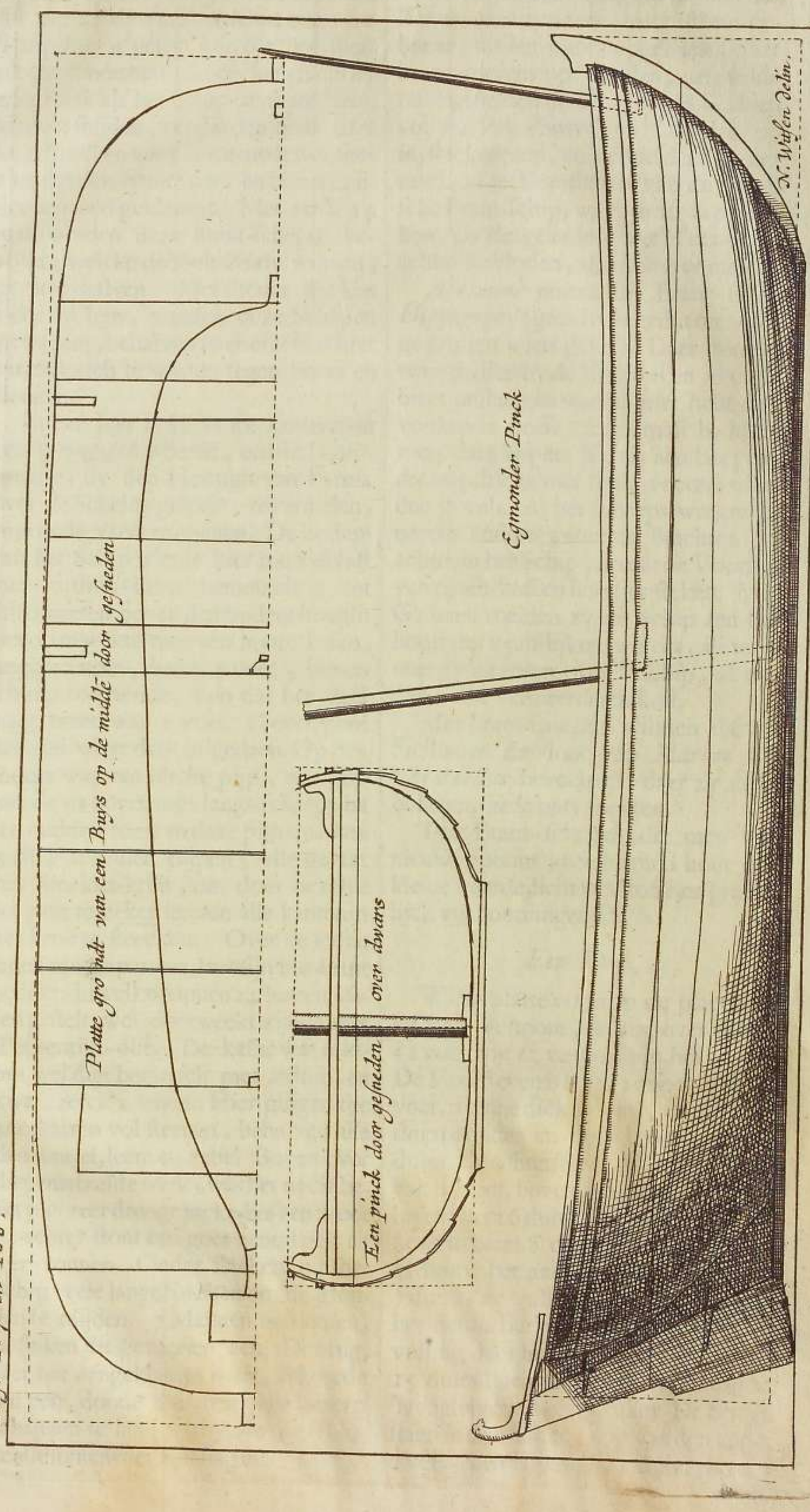

Pag. 167 en 168.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00309

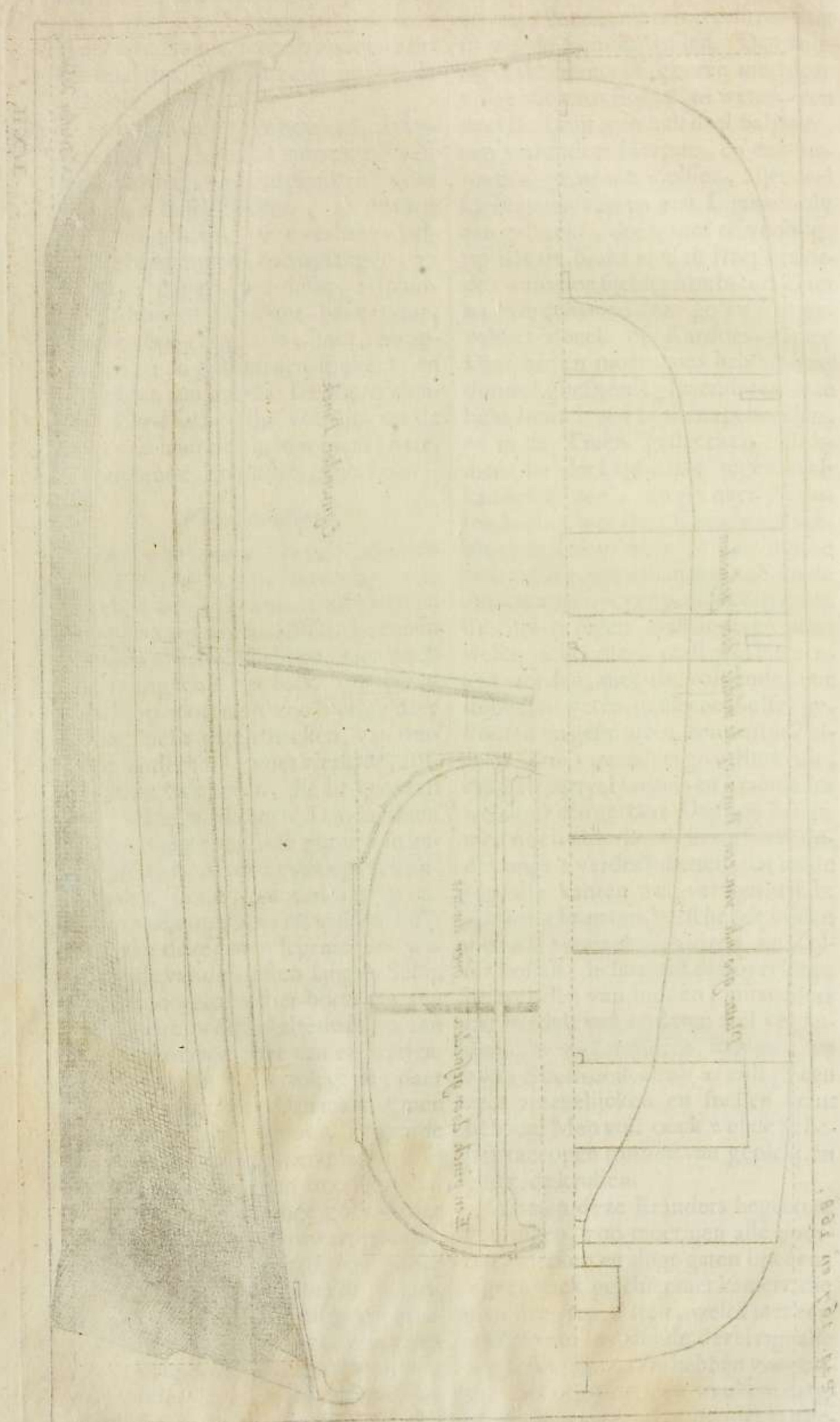

lijcke onder de Nock van elke ree eene, die met een dunne Paerdelijn langs het Schip henen geleyt zijn tot het ſtierplecht vande man te roer; welck lijn hy zoo haeſt als het Schip aenboort leit, af moet ſnijden, eer dat den brant daer in geſteecken wort, men moet wel toezien dat den vyant voor, en niet ter zijden aen wert geklampt. Met 10 of 14 man worden deze brant-ſchepen bevolkt, welcke dobbelt zoldy winnen, gevaers-halven. Met houte ſtucken voor de leus, werden deze Schepen gewapent, behalven twee eizere achter uit, om zich te weeren tegen boots en ſloepen.

In het Jaer 1585 is tot Antwerpen een *Spring-ſchip* bereit, om de Schipbrugge, by den Hertogh van Parma over de Schelde gelecht, te vernielen, en zoo de vaert te openen. De bodem van het Schip wierdt hier toe wel vaſt met arduin-ſteen bemetzelt, tot ſtijf 2 voeten boven den bodem hoogh: hier op maeckte men een houte kaſze, langh 20 voet, breet 4 voet, boven ſchuins toegaende; zoo dat het daer maer breet was 2 voet. 18000 pont buskruit wiert daer in gedaen. Op den bodem was een blicke pijp, ront op gaende na boven toe: langs-ſcheeps na het midden toe van deze pijp quamen noch 4 kleinder pijpen, alle gevult met fijn laet-kruit, om door dezelve het vuur te zekerder aen alle kanten in het kruit te ſteecken. Over de kaſze lagen eenige pannen, met fijn bus-kruit bedekt: In welke pannen 24 lonten waren geſtelt, wel doorweekt zijnde met Terpentijn-olie. De kaſze was rontom wel digt bemetſelt met arduin, en zware zerck ſteenen. Hier gingen toe 400 karren vol ſteenen, behalven alle den mortel, leem en zabel. Boven over dit gemetzelde werk, was het noch bezet met zeer drooge tacke-boſzen: voor en achter ſtont een goet aental pek en teer-tonnen. Onder ſtaeken uit het Schip veele lange ſpaeken om de gronden te mijden. 7 Mannen beſtierden, en ſtaken dit gevaerten aen. De brug, daer het aengeklampt wiert, ſcheurde van een, doode 800 menſchen, wierp Schanzen te lande om verre, en bluſte alle lonten met zijn ſlag uit.

Als *Alexander Magnus* de zee-ſtat *Tyrus* met een zeer groot ſtorm-gebouw, uit het water opgehaelt, daer houte toorens op ſtonden, aen wilde taſten, roeiden de Tyriers met Galeien vol van Pek Zwavel en Harſt daer op in, ſtaekent aen, en vernieldent t'eenemael. De Voorſteven van dit Tyriſche Brant-ſchip, wiert eerſt aengeſteken, als de geleiders met Roei-boots achter uit vloden, zoo *Kurtius* melt. *Cap. IX. lib. IV*

Arrianus noemt dit Brant-ſchip *Hippagoga*, 't geen hy zegt dat met droge prullen wiert gevult. Daer ſtonden twee maſten by de Voorſteven, die wel breet omhangen waeren met licht ontvonkende ſtoffe: ieder maſt hadde 2 raes, daer kopere Ketels aen hongen, die insgelijckx met brant-voetzel wierden gevult. Al het ſcheeps werktuig, nevens andere zwaerten brachten zy achter in het Schip, op dat de Voorſteven rijzen koſt en hoog opſteken. Met Galleien roeiden zy dit Schip aen het hooft des vyantlijken wercks, als wanneer zy uitgoten over 't Schip, al dat den brant vermeerderen koſt. *Lib. 2.*

Met brant-ſpiegels wilmen dat de Sicilianen de vloot van *Marcus Cl. Marcellus* bevochten, daer zy zijne Schepen mede ontvonckten.

Tot Brant-ſchepen, die men van nieuws opbout, neemt men hout van kleine waerde, licht van ſtoffe, en graeglijck vuer ontfangende.

Een Buis,

Wiens platte vorm op de plaet hier by wert vertoont, is lang over ſteven 52 voet, wijt 13 voet 6 duim, hol 8 voet. De Voorſteven is hoog 20 voet, valt 12 voet, is binne dick 9 duim, voor dik $5\frac{1}{2}$ duim; onder en bove breet 1 voet 9 duim. De achterſteven is hoog 21 voet, valt $2\frac{1}{2}$ voet, boven breet 1 voet, onder breet 3 voet 6 duim. Het onderſte Barkhout is breet 8 duim: de vulling wijt $5\frac{1}{2}$ duim: het andere Barck-hout breet 7 duim, de vulling daer wijt 5 duim, het derde Barkhout breet $5\frac{1}{2}$ duim, de vulling daer boven, wijt in de midden 15 duim, aen de enden wijt 6 duim, 't regelingetje breet 4 duim. De Senten ſtaen in de midden, wijt van den ander 2 voet, hen latten dik 1 duim, breet 2 duim.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00311

duim. De Buizen hebben achter neer te treden, een roft ofte roef, en voor een voor-onder, alwaer de Combuis in ſtaet.

Een Stuerman is meeſter op dees vaertuigen, beſtiert Schip en volck: hem volgt zijn maet, waer na de bootsman het gezag heeft, wien de ſpil-loopers, kakers, en want-aenhaelders gehoorzaemen. De Spijs op deze Schepen is niet als broot, viſch en grutten.

Volgt de Egmonder Zee-pink of Viſſcher, van wien de pinken in Zeelant weinig zijn verſchillende, welcke voor en achter beter opgeboeit zijn, en onder niet zoo plat als deze.

Certer en maet van een Egmonder Zee-pinck.

Hy is over ſteven lang 35 voet, op de Mars-banck wijt 12 voet, daer hol 3 voet, noch daer boven $1\frac{1}{2}$ voet, 't is daer wijt op de zet-gang $11\frac{1}{2}$ voet: voor opgezet $\frac{1}{2}$ voet, achter $1\frac{1}{2}$ voet. De voorſteven is hoog $6\frac{1}{2}$ voet, valt 6 v. hy is boven breet 13 duim, onder breet 9 duim, binnen dik 4 duim, voor dick $2\frac{1}{2}$ duim. De achter-ſteven is hoog 6 v., valt $3\frac{1}{2}$ voet, is binne dik 4 duim, achter dik 3 duim: boven breet 8 duim, onder breet $2\frac{1}{2}$ voet. De Mars leit van de Voorſteven 17 voet: is breet 17 duim, dik 4 duim. De Koker is wijt 7 duim, de Voorplegt lang 6 voet, de achterplegt lang $8\frac{1}{2}$ voet: 't achterſte plechje is lang 3 voet, 't luickje is wijt $1\frac{1}{2}$ voet. Daer zijn 5 middel-ſchotten, ieder dik 1 duim. De boom is wijt 6 voet 4 duim, de inhouten dik en breet 4 duim; de korven van malkander 13 duim: de wager is breet 12 duim, en dik 2 duim. 2 voet van de voor-plegt is een doft, breet 1 voet, dik 3 duim: het gaet voorby de maſt 1 voet. De Roey-gaten wijt 10 duim, het roer is breet $2\frac{1}{2}$ voet. De Zwaert-klampen zijn breet 5, dik 4 duim, lang $4\frac{1}{2}$ voet. 't Zwaert is lang 12 voet, breet 2 voet. De Dreg is lang 5 voet, de focke-maſt lang $19\frac{1}{2}$ voet. De groote Maſt lang 48 voet, de top lang $2\frac{1}{2}$ voet, de Riemen lang 19 voet, het Bezaens-masje lang 12 voet, en hangt uit 2 voet 7 duim. De Roer-haeken zijn lang 19 duim. Op de holte van 3 voet, hangt de zijde uit 2 voet 7 duim: daer zijn 5 gangen aen 't hol, en daer boven noch 2 gangen. Zijne hoogte, op ſtrant ſtaende, is een mans lenghte, heeft wederzijts tien zijdel-planken, en tegen ieder boort een klamp of treetjen van vier voet, om by op te klimmen, en boven om twee randen. 't Is voor en agter ront, onder plat: achter by 't ſtuer ſtaet een gaffel, daer men de Maſt in legt. De Voor-ſteven meeſt ront zijnde, komt even boven de rant van de Schuit: 't voert voor en agterwaers een Stagtou, dat de maſt hout, en een hooft-touw wederzijts, die door de maſt gaen. De Vis-backen, waer het hol in verdeelt is, lopen onder t'zaem, en zulx tot waterloozing. Op de verdekjes voor en agter is een uitwatering, en by het ſtuer een eetens-kasjen alwaer de pen over gaet. De ree wert met een kram opgeheiſt. Zy voeren een klein Fockjen, en by wijlen een bezaentjen: deze werden dikmael hooger opgeboeit, en achter met een kajuitjen gemaeckt, daer men met een trapjen of twee in neer treet, en voor met een Voor-onder, daer dan de Kombuis komt, en zulkx als men daer mede over zee na Engelant om Oeſters of Bockens vaert. Den bodem, die plat is, wert rontom met een dicke zoom belegt. Behalven deze vint men aen ſtrant noch andere zee-viſchuiten, die veel kleinder zijn, en ſlegts bezanen voeren.

De geſlachten van Schepen worden dikmael zeer vermengt, *Hekbooten* zijn Schepen, die onder als een Fluit, en boven als een Pynas zijn gemaeckt, 't geen gedaen wert om veel te laden, boven ruimte tot verblijf te hebben, en van aenzien te zijn. Over ſteven werdt een balk geleght, daer men op uitbouwt. *Buizen* worden ter Koopvaerdye uitgeruſt, en men maekt daer Ree-zeils af.

Evenmaet dezer Schepen, die van vermengde geſtalte zijn, late achter, om dat uit Pynas en Fluit-maet genoegzaem bevat kan werden.

Het byzonder gebruik doet Schepen onderſcheidelijker wijze bouwen. Een *Straets-vaerder* dient breet en zwaer te zijn, bequaem om van zich te bijten. *Straets-vaerders* zijn veeltijts Fluiten, boven ſmal, en met een Galjoen voorzien, en veel çierlijker als die

na't

nae 't noorden vaeren, welke zelden Galjoenen of Galderyen hebben, de guerheit de luchts daer leit weinig rinkel-werk, of uiterlijck cieraet. *Watconvojers* en *uitleggers* zijn Schepen ten krijge uitgeruſt, op droogtens en vlieten, plat achter met een Spiegel, voerende zwaerden, een groote maſt met een gaffel, nevens een bezaen; andere zijn van een verdek met en half verdek daer boven. Voor en achter dicht, welker Kajuit op het verdek ſtaet. Dog dit te misprijzen is.

Uitheemſche Schepen in deze landen opgemaekt, 't geen veeltijts geſchiet, of Hollantſche Schepen buiten opgemaeckt, geeft wanſchape maeckzel.

Dertiende Hooftstuck.

Binnelants-vaerders. Schepen van ongemeene geſtalte. Hoemen hout keuren zal, en ſijn aerdt. Benamingen en verbeelt zels aller wercktuigen, daer men hier te lande Schepen mede bout.

Voleindigt de bouw-konſt der Buitelants-vaerders; zal het mijns bedunkens niet ongherijmt zijn, op te haelen, de Scheep-bouwerye dier Schepen, welke alleen op onze binnelantſche wateren, en niet in de wijde zee varen.

Hier toe zal eenige Certers en maten derzelve aen den dag brengen, waer dog zoo niet mede handel als met het eerſt voorgeſtelt Pynas-ſchip is gedaen; 't geen evenredelijck is ontleet, in alle ſijne deelen. Onnoodig ſchat zulcks hier; Want dees Schepen alle (jachten uitgezondert) in groote van elkandere weinig verſchillen; waerom het den timmerman ofte lezer genoeg zijn zal, zoo hy ſlechts haer geſtalte en maet zonder proportie of evenmaet kenne.

Het *Smal-ſchip* heeft de voorgang; een vaertuig gebruikelijck om goederen te laeden, groote Schepen te loſzen, en waren aen boort te brengen. Het Roer aen dit, en meeſt alle binne-lantsvaerders, is zeer breet, en zwaer; 't geen gedaen wert, om dat dees Schepen niet ſcherp zijnde, weinig waeter tegen het roer vatten; en de vlakte onder mede het Schip niet diep doet zinken: een oorzaek dat weinig drift van water tegen het Roer komt te ſlaen, en 't is bekent, hoe meerder water teghen 't Roer aen komt, hoe bequamer men het Schip ſtuuren kan. Hierom dan werden deze groot en breet gemaeckt, en vatten dus meer water als de roers die klein zijn, waer door het Schip na den eiſch wert geſtiert, 't geen anderzins niet zoude konnen geſchien.

Hier op volgt het *Wijtſchip*, overzeeſch *Turfſchip*, *Veerſchip of laſtvoerder*. Waer na de *Schiet-ſchuit* wert vertoont, evenredelijck op de plaet gebracht: Dees volgt de *Amſterdamſche Werckſchuit of Vlotſchuit* welke dienen om waren op te leggen, en binnen de ſtadt te vervoeren; zijn zonder ſtuer, en worden met haeken voort gedouwt. En dan een *Weiſchuit* waer by een evenredige maete hebbe geſtelt, niet om dat die nootwendig worde vereiſt tot den opbouw der Weiſchuiten maer om dat dus gemaeckt op het alderçierlijkſt zig aen het oog vertoonen.

Hier naer komen de *Booten* te voorſchijn; welcke ſchoon onder het buitenlants vaertuigh hadde behooren geſtelt te zijn, want zy de groote ſchepen in zee volgen, zoo laſch ickze echter hier om hen kleinte in. By de maet der deelen in dit vaertuig, geve ſlegts de benamingen by, zonder volle aenwijzing derzelver in het Boot, 't geen noodeloos oordeele.

Hier op volgt de *Chaloep*, met een zeer volmaekte afteekening der zelve. Nevens eenige Certers van boots en Chaloepen gebout by zeker vermaert Scheeps-timmer-meeſter hier ter ſtede.

Nu volgen de *Kagen*, die dienen om volk te vervoeren, en waren te laden op enge wateren: en dan de *Onderleggers*, met welcke laetſte, Schepen op zy werden gehaelt, palen uit de gront getrocken, maſten ingezet, enz. als vooren is gezegt.

Na welcke alle, komen *Jachten klein en groot*, een der zelven wiens

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00313

Certer wert vertoont, voor dezen is gebout by *M. Dirck Raven*, voor Bewinthebbers van de West-indische Maetschappy, en het andere, waer van alleen de gestalte staet te zien, waer uit doch de maet ten vollen getrocken werden kan, want het evenredig staet geprent: is gebout by *Jan Ysbrantsz. Hoogzaet*, een meester onvergelijkelijck in Bouw-konst der Schepen die op binnen waeteren vaeren.

Overig zoude nu nog zijn, dat behalven deze, een groot aental Schepen, die tot het voornoemt geslagt behooren wierden ontleet, dog zal my te vrede stellen, met zulx de voornaemste te hebben gedaen, en alleen het meerder getal hunner naemen ophalen.

Als daer zijn, *Amsterdamsche binne Lichters*, een plomp gebouw, zonder zeil of mast, overdekt met hooge ronde luicken; achter staet een roef, en werden meest met de haeck bestuert.

Wieringer Lichter, is een vaertuig mede vry plomp van maekzel, zijn achter en voor wat opgezet. Voeren mast en zeil.

Open Stijger-schuiten daer men koopmanschappen binnen de Stadt tot Amsterdam mede vervoert.

*Treck*en *Jacht-schuiten* dienen om menschen van d' eene stat tot de andere over te brengen; het geheele Schip is als een Kajuit of Roef, met banken aen ieder zijde: dog achter is het met een schot afgeschut, een plaets voor de aenzienlijckste, gedekt met beteerde kleden.

Overlanders, maeckzels die van den Rijn komen, hoog, grof, en onbelompen werk. Hier woonen geheele huisgezinnen in.

Toe Steyger-schuiten, welke tweederley zijn, kleine en groote, dienen om menschen over de binnen-zee en inlantsche meeren te voeren. Dragen twee zeilen.

Water-schepen, zoo wel die versch waeter voor de Brouers haelen, als die in zee zout water voor de Zoutkeeten pompen: De eerste zijn zeer plat, en wanneer geladen zijn, staen-ze geen voet boven 't vaerwater, zijn voor en achter opgezet, en het Ree-hout is met gaten door-boort, waer by het buiten waeter door looft. Zijn rontom wel dicht gedreven, waeter laetmen onder door een gat in, dat met een prop gestopt wert. De twede zijn Smackesche wijze opgebout, met een gaffel.

Samoreuzen zijn Schepen overmaten lang en plat; brengen hout den rijn af, hier staet een zeer hogen mast op, die uit twee stucken bestaet; en wort met touwen voor, achter en ter zijden aen het Schip vast geschooren.

Aeken die Wijn van Keulen halen, zijn lang, en hoog, met breede uitgezette buiken. Beide voeren zy zeer brede roers.

Ponten zijn Turf-schepen vierkantig van maekzel, 't zeil werdt achter met een voet-spit opgewonden.

Togt-schuiten of *Drijvers* zijn Visschers die hunne netten in het Y en Zuider-zee met zware stocken achter uit steeken en na laten drijven. De Vis zy levendig in bonnen houden, welke midden in't ruim staen, daer het water door gaten in komt spoelen. Deze zien weer nog wint aen, zijn breet van borst, dick van inhouten, wijt, en leggen plat op het water, het vlack rijst weinig, achter staet een Roef, die een weinig verheven is.

Damsouts Schepen de Smal-schepen niet ongelijk, dog kleinder.

Yzere Verkens, een stevig vaertuig in Overeissel. Het binnelants vaertuigh in onze naburige provincien, verschilt eeniger maete van het gene, welck men hier in Hollant bouwt, in Vrieslant vintmen *Veerschepen* en *Damlopers*, in Overyssel *Potten* en *Pujen*, in Zeelant *Koggen* en *Dogboten*, en van outs *Hulcken*, *Karvielen*, *Duikelaers*, *Crabbe-schuiten*, *Zeinschepen*, *Bon-schepen*, enz. In Brabant *Heuden*. Deze meest alle zijn onbequaem om in open zee te loopen, om dat voor niet genoeg opgeboeit, en te zwaer van hout zijn gemaeckt.

Dog de Vlaemsche *Pleiten* en *Snauwen* schoon Binnelants-vaerders zijn, begeven zigh dickmael, schoon maer drie eters voeren, over zee.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00314

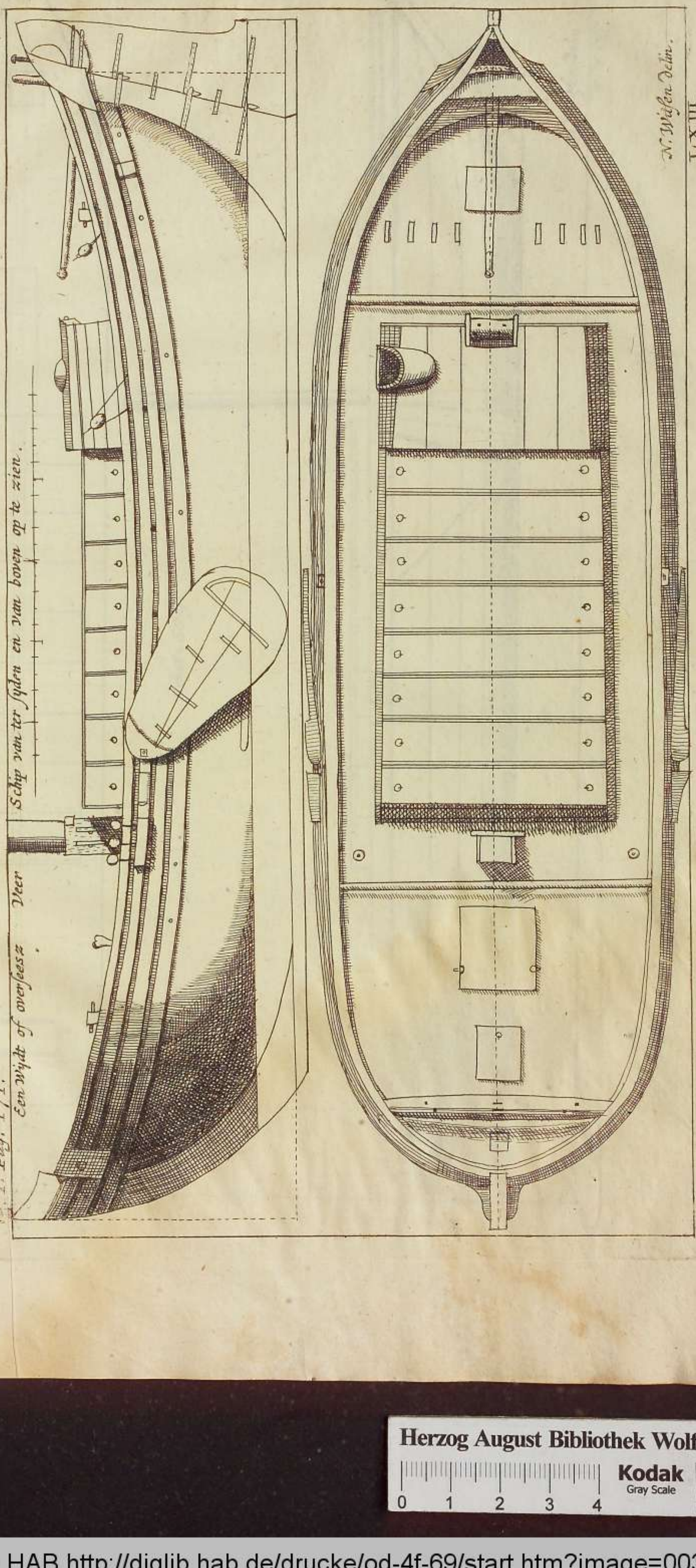
Schip van ter syden en van boven op te zien.
Een wijdt of overseesz
Veer
Pag. 171.
N. Wijsen Delin.
LXIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00316

N. Witsen Tom. 2. pag. 174.

Schiet Schuyt

L. XXIV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00317

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00318

TAB. XXVI.

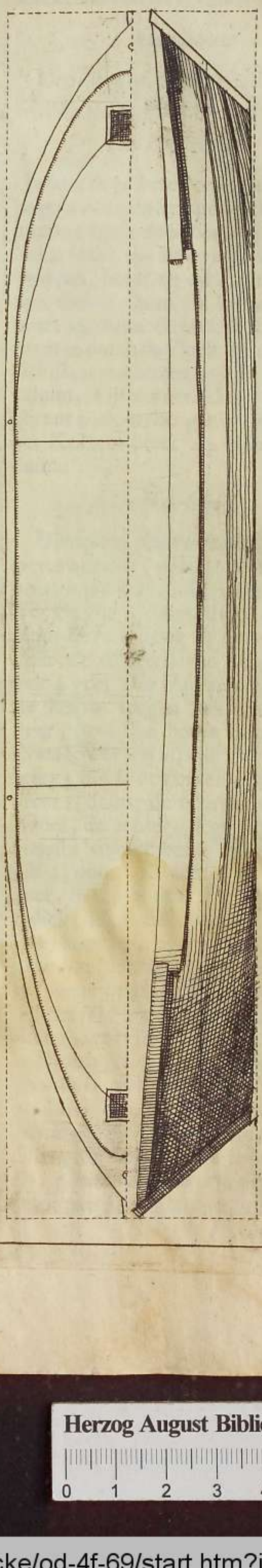

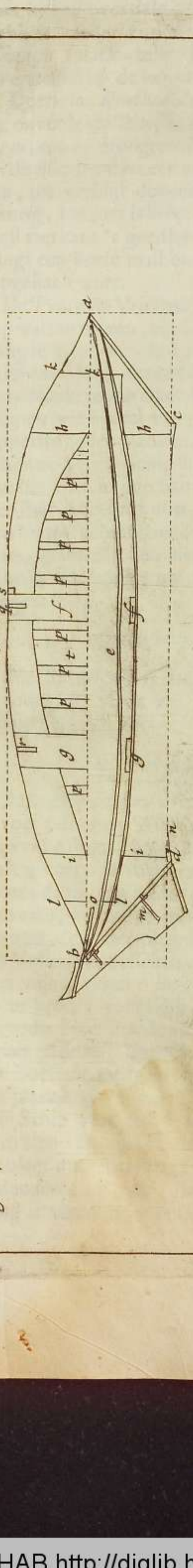

Pag. 171. n.° 3.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00319

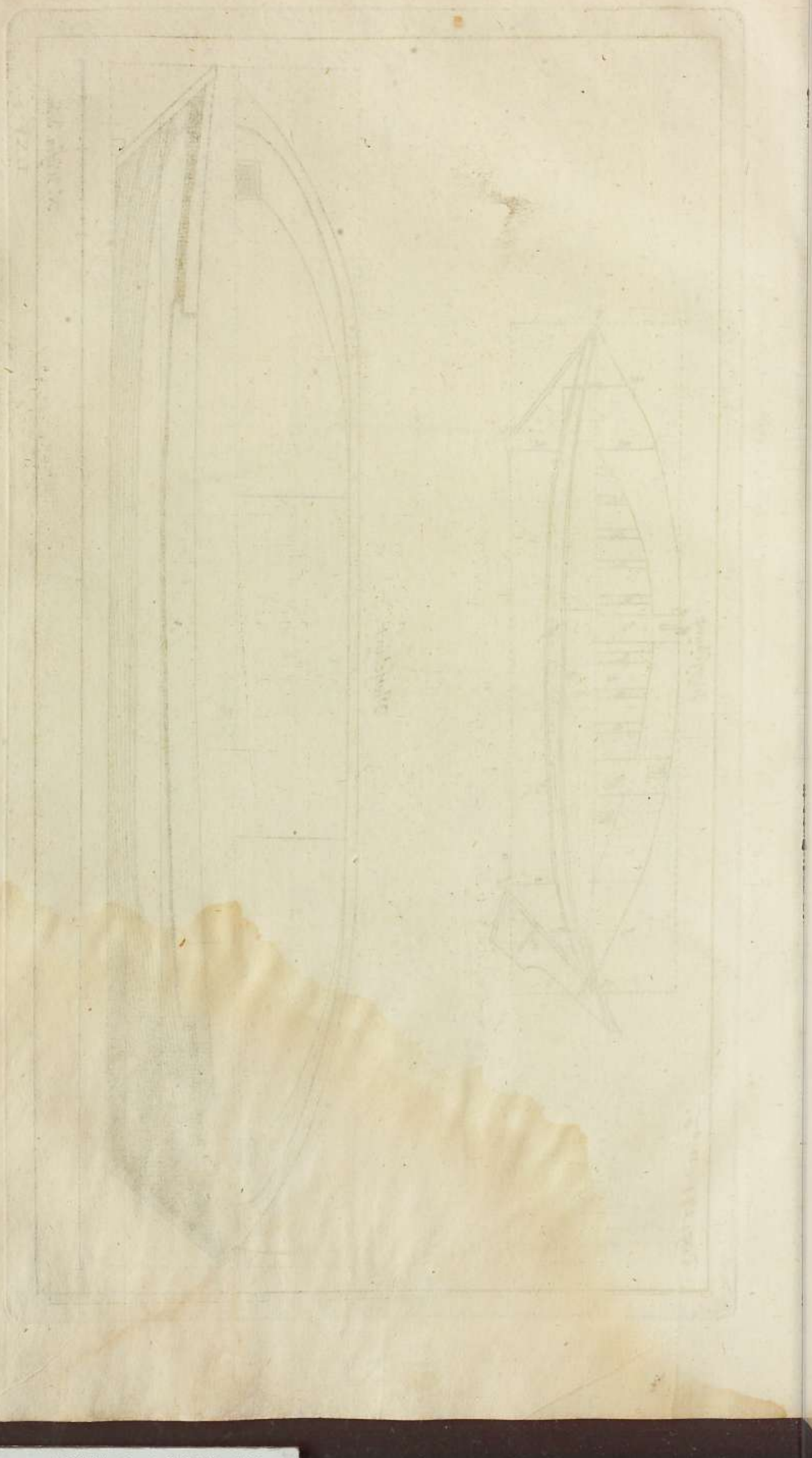

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00320

zee. 't Zijn Schepen lang en plat, met luiken overdekt, daer een voetgang te weder-zijden nevens ſtaet. Voeren ſmack-zeils die gemeene overtreffen in de lengte.

Dortſche *Koolhaelders*, zijn lange onverdekte ſchepen, plat van bodem, om op droogten driftig te zijn; in de midden ſtaet een vierkant huisjen, tot verblijf der voerders, zijn kantig, het roer is breet en groot, het zeil vierkant 't geen by het huisken langs een korte maſt en kromme ree opgehaelt wort.

De *Ponten* in Vrieſlant, die by wijlen op watten vaeren, vinde in 't gemein lang te zijn 60 v., hol 9 a 10 voet behalven de kiel: de maſt hoog 40 voet, men macktze van eiken-hout, dog het binnen werk veel van greenen. De opperſte zijdel-planken achterwaerts ſchieten over 't Schip heen, en dat om het roer in den bant te houden, het ſtier is breet $5\frac{1}{2}$ voet, het vlak rijſt een $\frac{1}{2}$ voet: achter daer de man te roer ſtaet, geeftmen hen het hout voor ſcheen wat hoog, om daer droog te mogen ſtaen.

Smal-ſchip.

Het Smal-ſchip is lang 6 voet, hol 7 voet. Het vlack wijt 14 voet; het Schip zelve 16 voet.

Het Wijt-ſchip.

Is lanck 70 voet, wijt 20 voet; hol 8 voet 2 duim. d'Achterſteven hoog 12 voet 6 duim, breet boven $1\frac{1}{2}$ voet, valt 3 voet: de voorſteven hoog 17 voet 5 duim, valt 7 voet 5 duim, breet boven $2\frac{1}{2}$ voet: de voor-plegt lang 20 voet, de achter-plegt lang 13 en $\frac{1}{2}$ v. de Vullingtjes tuſſchen de Bark-houten wijt 4 duim: het eerſte Bark-hout breet 1 voet, dik 5 duim, het tweede breet 10 duim, het derde breet $7\frac{1}{2}$ duim, de vullinge 3 duim. De bovenſte rantgaert breet 6 duim. de planck onder van $3\frac{1}{2}$ duim dikte. Dit Schip wert ter zijden en boven in te zien vertoont op de nevengaende plaet mitsgaders over dwars door geſneden, op de plaet daer de kaeg is vertoont. Het roer 't geen eenigzins hangende wert vertoont, behoort recht op en neer te ſtaen, het hangt anders, om op zijn zeemans te ſpreken te veel onder zijn gat.

Schiet-ſchuit.

Dees is wijt een zevende van de lengte, en hol een tiende daer van.

Een Vlot-ſchuit.

Is lang over ſteve 70 voet, de bodem lang 58 voet, de Schuit wijt binnen de huit $14\frac{1}{2}$ voet: de bodem wijt 12 voet, hol $4\frac{1}{2}$ voet: de ſteven hoog 5 voet 10 duim, breet en dik 13 duim: de huit dick 2 duim: 't Inhout dik en breet $13\frac{1}{2}$ duim: de bosbanck dik $4\frac{1}{2}$ d. breet 10 duim: de Plecht lang 25 voet, de luiken van boven 5 voet, lang 2 v. 3 duim, wijt 2 voet. De pomp van het ent 20 voet, het gat is wijt 6 duim, het Kolzem breet 13 duim, dick $3\frac{1}{2}$ duim.

De Wey-ſchuit.

Die op een plaet met de Vlotſchuit wert vertoont, is lang over ſteven 23 voet, wijt 5 voet, hol $1\frac{1}{2}$ voet: de boom is wijt 3 voet 4 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim: de Voor-ſteven hoog $2\frac{1}{4}$ voet, valt $4\frac{1}{2}$ voet, de Achterſteven hoog $2\frac{1}{2}$ voet, valt 4 voet: de bladen dick 1 duim: de keſpen leggen van elkander $1\frac{1}{2}$ voet, dees den boom houden tuſſchen de korven in, zijn dik $1\frac{1}{2}$ duim, breet 2 duim: de korven dik 1 duim, breet $1\frac{1}{4}$ duim: de voorſte plegt lang 5 voet, de achter-plegt $4\frac{1}{2}$ voet: de voorſte banck breet 1 voet 1 duim, dik $1\frac{1}{2}$ duim, de achterſte banck $1\frac{1}{2}$ voet, dick 1 duim: het rantgaertje is dick $\frac{1}{4}$ duim, het dol-boort dik 1 d. Daer komt een hoepel op de binnenkant van 't plegt: de Riemen lang $11\frac{1}{2}$ voet: de zwaerden lang $4\frac{1}{2}$ voet, 't Roer is breet $1\frac{1}{2}$ voet, de helm-ſtok is lang $4\frac{1}{2}$ voet: de bezaens roe lang 23 voet, de koker is wijt $3\frac{1}{2}$ duim, en diep $3\frac{1}{4}$ duim. De riemen hebben hare proportie tegen de lengte van de Schuit, en zijn als 2 vijfde parten van de lengte. Om de wijte te bekomen, zoo neemt $4\frac{1}{2}$ duim minder als een vijfde part van de lengte, of in 't ruig

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00321

qualijck het vijfde part. Om de wijte van de bodem te bekomen, neemt drie vierde deelen van de lengte. Om de holte uit de lengte, ſtelt voor 15 voet lengte 1 voet holte; het zwaert is lang als boven heb geſtelt, uit oorzake dat het ſchuins hangt, en onder de holte van de ſchuit dient te komen. De breete van 't roer moet zijn als voor-aen is geſtelt, om de lichtigheit van de Schuit; kleine en platbodemde Schepen moeten brede roers hebben. In groote Schepen om de groote vaert die zy maken, zijn kleine ſtueren zeer bequaem, men maektze na geen geſtelde wet; in kleine Schuitjes, daer maer een roei is, moet de roei de lengte van de Schuit hebben; en daer twe bezanen zijn de grootſte wel 5 a 6 voet minder als de ſchuit lang is. In Kagen zy de roei drie voet minder als de Kaeg lang is.

a b Op de nevenſtaende plaet, is de lengte van de Schuit.
a c De lengte van de Voorſteven.
b d Lengte van d'achter-ſteven.
c d De lengte van de boom.
e De holte van de ſchuit.
f De hoogte van de Mars-bank.
g Hoogte van d'achter-doft.
h Lengte en hooghte van de voor-plegt daer de roef ſtaet.
y Lengte en hoogte van de agter-doft.
k Lengte van 't voor-huisjen.
l Lengte van 't achter-huisjen.
m 't Roer.
n De hieling onder de boom.
o De Helm-ſtock.
p Keſpen.
q Het knietje op de Mars-banck.
r Het knietje op d'agter-banck.
ſ De ſwaert polder.
t De boom van de ſchuit.

Een ander Wey-ſchuitje.

Is lang 18 voet, hol $1\frac{1}{2}$ voet op zijn wijſt, wijt $4\frac{1}{2}$ voet: de ſteven valt 3 voet, is dick 2 duim breet 3 duim: hoog $2\frac{1}{4}$ voet, aen de voor-kant dik $1\frac{1}{2}$ duim: de boom wijt $3\frac{1}{2}$ voet, heeft bocht 2 duim: de bladen dik 1 duim, de keſpen zijn breet 2 duim, dik $1\frac{1}{4}$ d. ſtaen van elkander $1\frac{1}{2}$ voet, de korven dik 1 duim, breet $1\frac{1}{4}$ duim: de voor-ſte banck breet 1 voet, dik $1\frac{1}{2}$ duim, d'achterſte breet $1\frac{1}{2}$ voet, dick 1 duim: de knietjes op de banck dik 1 duim, breet $1\frac{1}{2}$ duim: het rant-gaertje dick $\frac{1}{2}$ duim: het dol-bort dik 1 duim. Een hoepel ſtaet op de kant van de plechjes: het kokertje daer het roetje in ſtaet, wijt 3 duim, komt op 't knopje van't ſteventje te ſtaen: het Roer breet $1\frac{1}{2}$ voet, met twee haeckjes aen de Schuit hangende.

Order van een Boot, volgens de ſchicking mijns Vaders.

Een bequame boot, zy over ſteven lang 32 voet, wijt 8 voet 9 duim: de boom lang 25 voet $5\frac{1}{2}$ duim, de boom wijt 5 voet 3 duim; dick 2 duim, de keſpen zijn dik 2 duim, breet 3 duim, leggen van elkander 1 voet $5\frac{1}{2}$ duim.

De voorſteven is hoog 6 voet 5 d. valt 4 voet 9 duim, bove breet 13 duim, onder breet 10 duim, en binnen dick 4 duim, voor aen 't onder-ent dik 3 duim.

De Agterſteven hoog 5 voet 9 duim, valt 1 voet 10 duim, is onder breet 2 voet, bove breet 1 voet, binnen dik $\frac{7}{8}$ duim, buiten dick $1\frac{1}{2}$ duim.

Het boot is hol aen de onder-kant van 't berck-hout 2 voet 3 duim, daer wijt 8 voet 9 duim: elf voet van voren komt de zwaert-polder; waer het hol is 3 voet $\frac{1}{2}$ duim, wijt 8 voet $2\frac{1}{2}$ duim.

Op de crunpel doft, wijt 7 voet 8 duim, hol 3 voet 1 duim, en $\frac{1}{2}$ voet van de ſteven te meten hol 6 voet 6 duim.

De korven komen van malkander 16 duim, dick 3 duim en $\frac{1}{2}$, breet 3 duim.

De polders van elkaer 6 duim, ſtaen van de ſteven 2 voet.

De Crunpel-doft is breet 8 duim dik 3 duim, en ſtaet met de voorkant van de ſteven 8 voet.

De Wager is breet 12 $\frac{1}{2}$ duim, dick $1\frac{1}{4}$ duim.

Het Braet-ſpit komt $1\frac{1}{2}$ voet uit de midden, en dat na achteren toe in de waeger.

De Mars-bank dik 3 duim, breet $1\frac{1}{2}$ voet,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00322

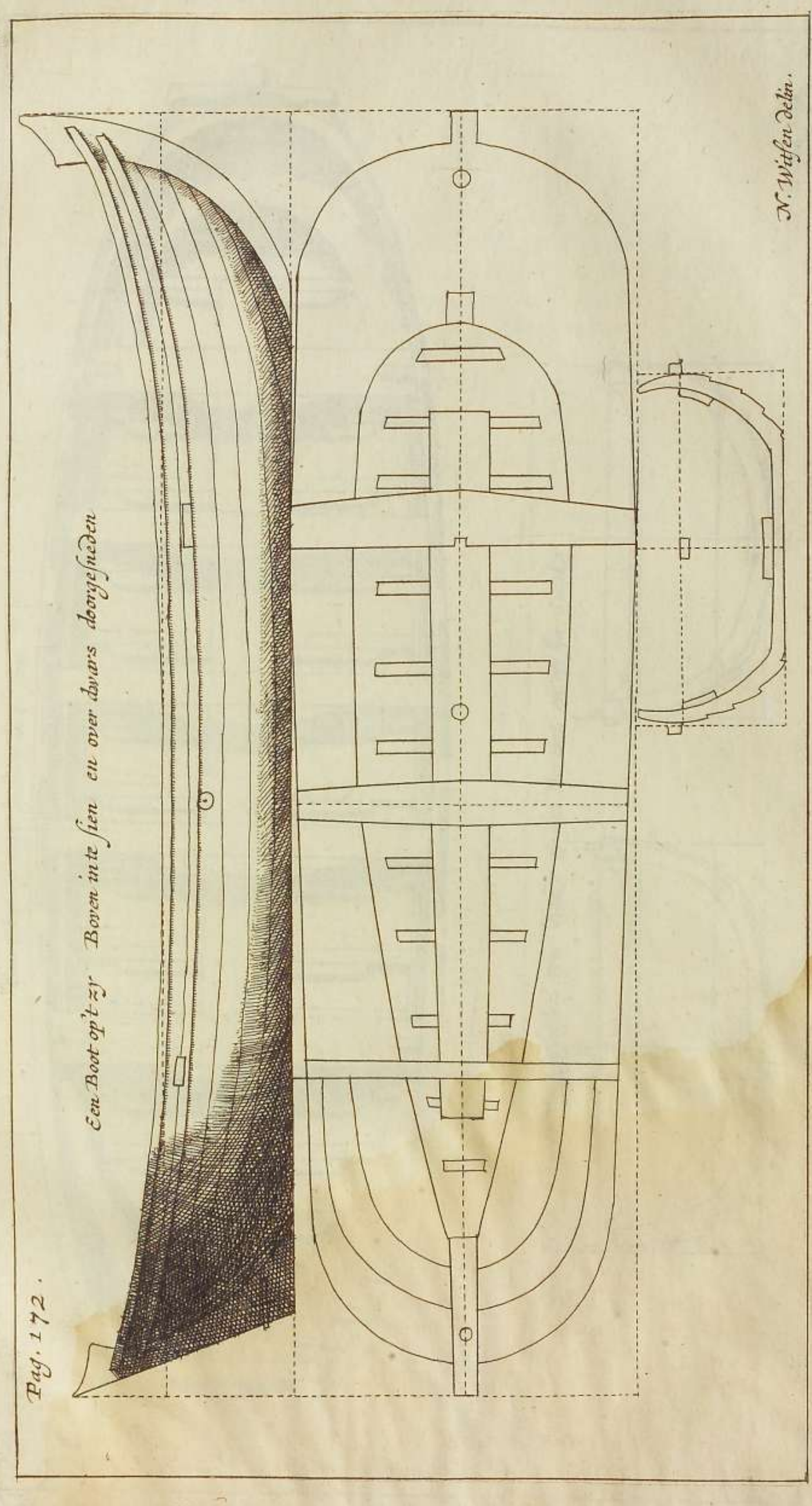

Een Boot op 't zy Boven in te sien en over dwars doorgesneden

Pag. 172.

N. Witsen delin.

LXVI

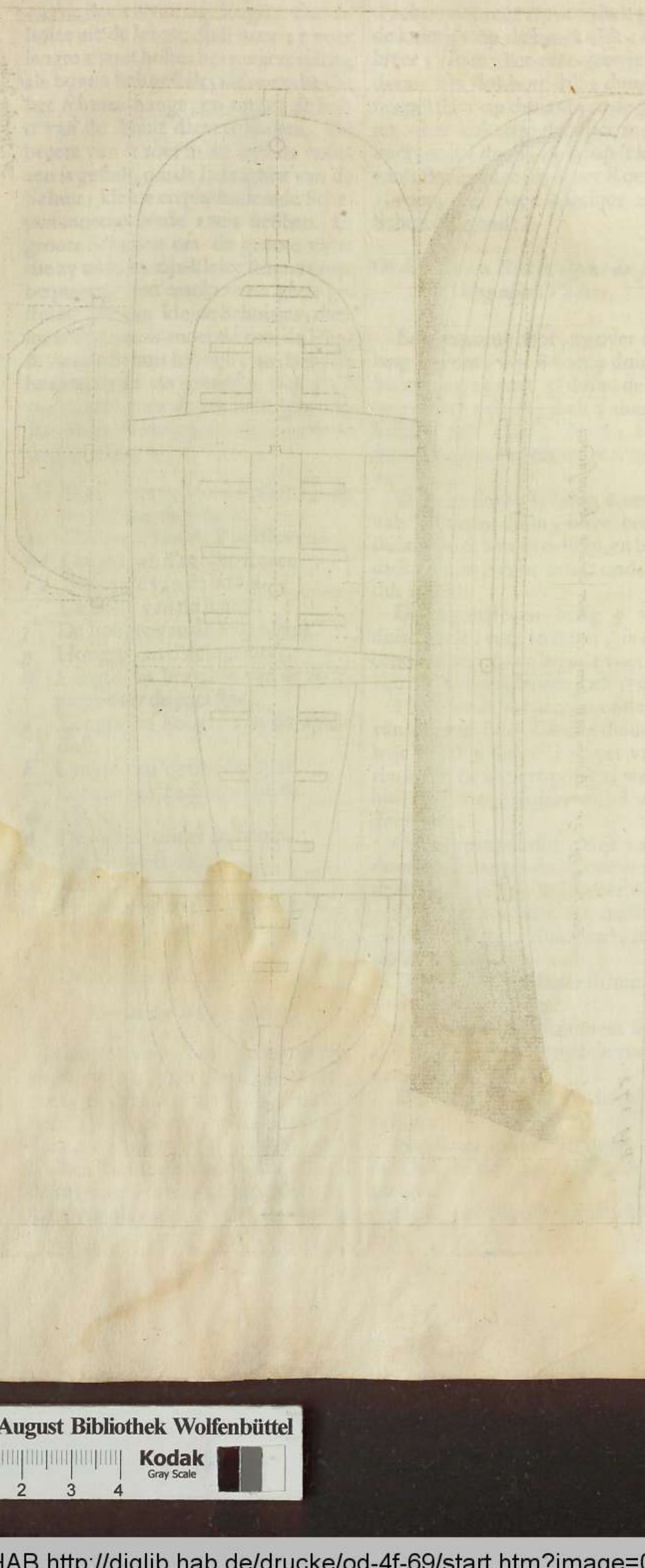

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00324

N. Witsen del.

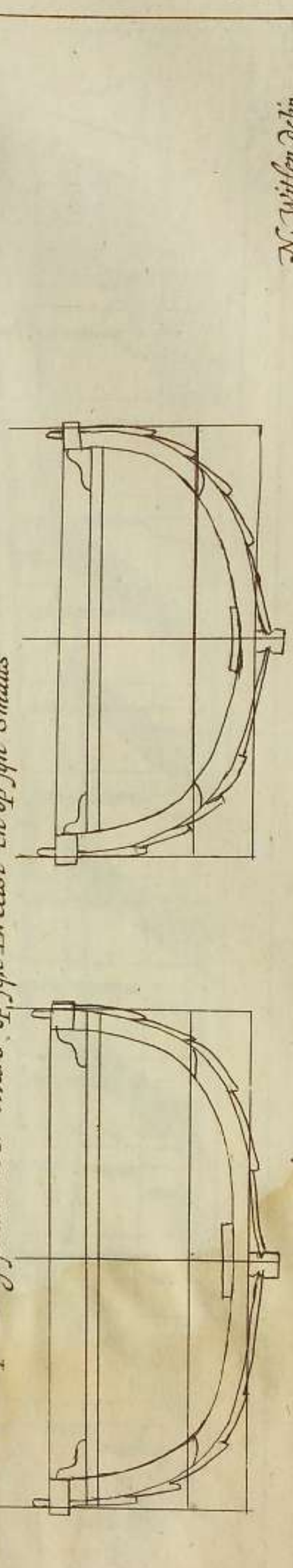

Een Chaloep door gesneden over Dwars op sijn Breedst en op sijn Smalts

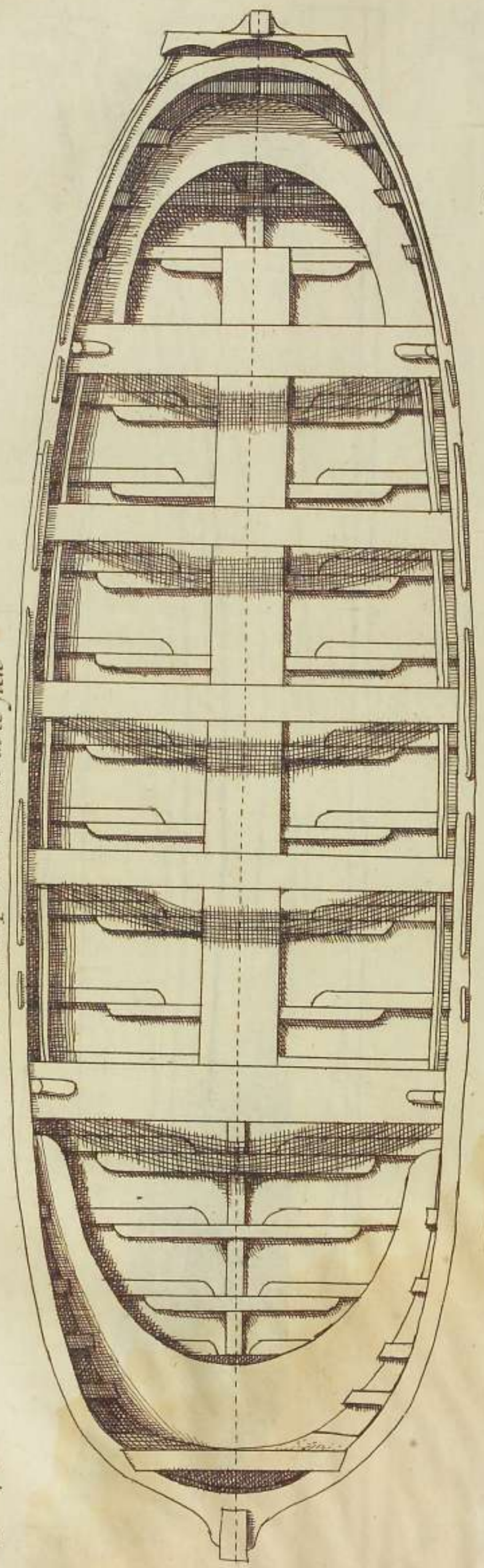

Een Chaloep van boven in te sien

Pag. 173.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00325

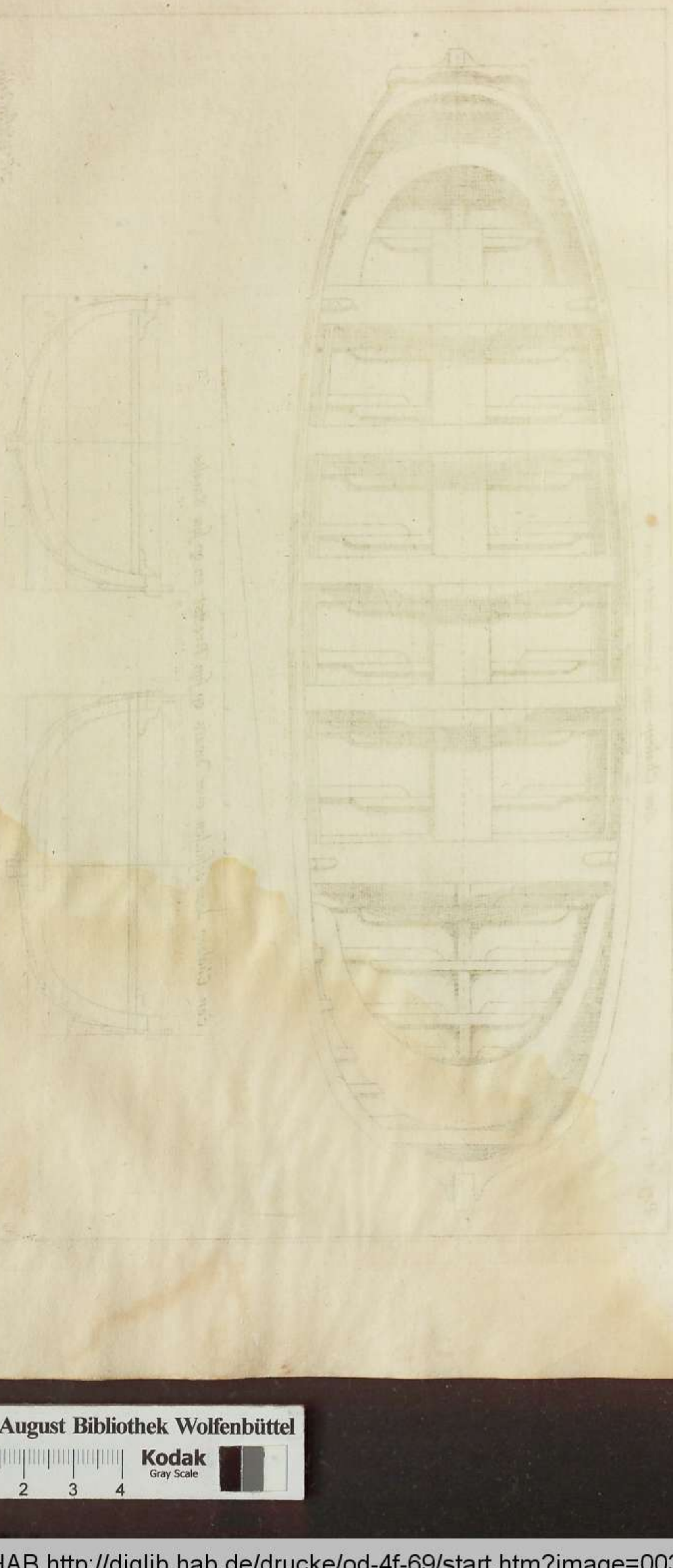

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00326

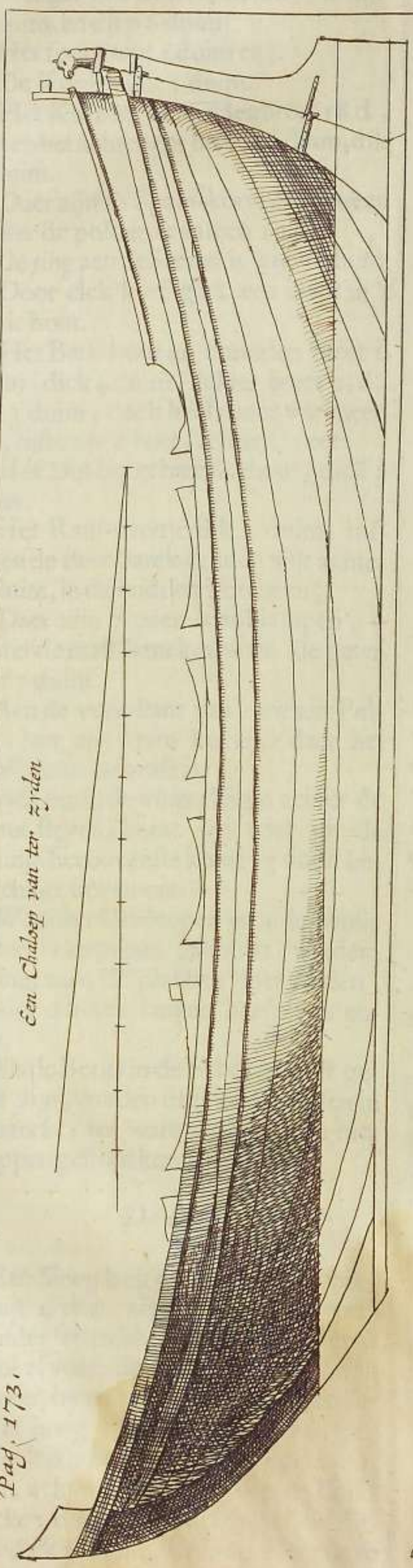

Pag. 173.

Een Chaloep van ter zyden

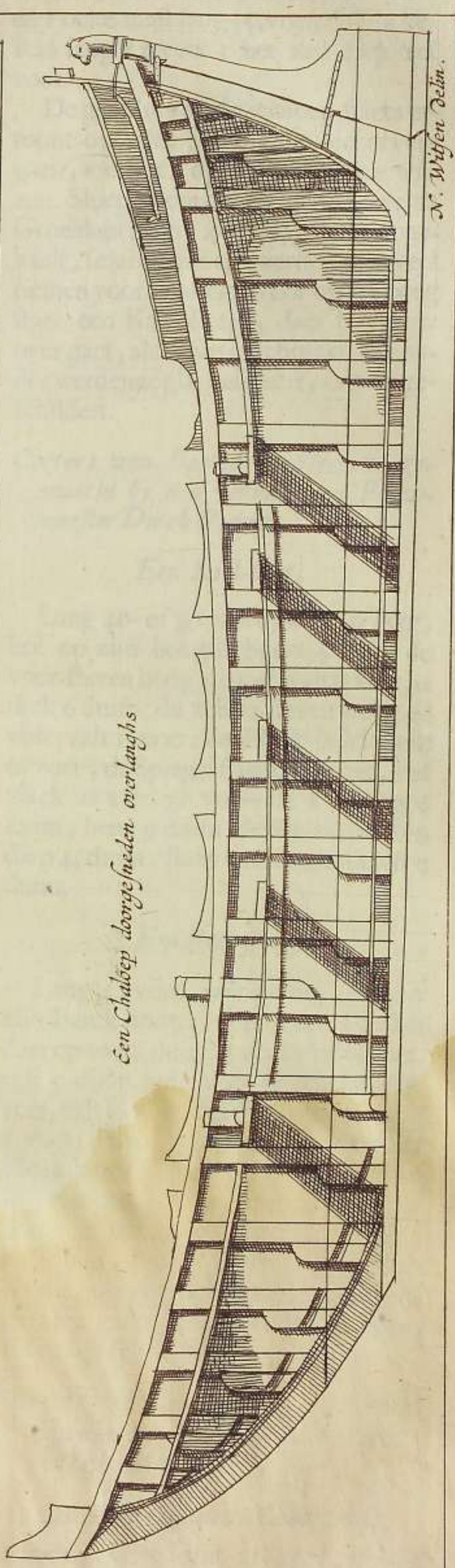

Een Chaloep doorgesneden overlangs

N. Witsen delin.

LXVIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00328

voet; aen de enden breet 13 duim, en is aen de voor-kant ront-achtig.

Het gat daer de Maſt in ſtaet, is wijt 6½ duim, en diep 6 duim.

Het ſpoor wijt 4 duim en ¼.

De Kooker dik 1 duim.

Het Kolzem te midden breet 18 d., en aen het achter-ent breet 12 duim, dik 2 duim.

Daer zijn 18 Spant-korven in, en een achter de polder, te zamen 19.

De ring aen de Steven is wijt 7½ duim.

Door elck korf gaet een Bout in 't Bark-hout.

Het Bark-hout in 't midden breet 6 duim, dick 4 duim, achter breet 2½ d.. dik 3 duim, doch heeft voor wat meerder, rijſt voor 2 voet, achter 2½ voet.

Het Dol-boort breet 4 duim, dick 3 duim.

Het Rant-gaertje dik 1 duim; tuſſchen de twee barck houten wijt achter 2½ duim, in de midden 3 duim en ½.

Daer zijn 7 paer roei-klampen, 5 achter de maſt-banck, 2 voor: de gaten wijt 7 duim.

Aen de voor-kant van 't zwaert Polder, laet een kram komen, daer het hooft-touw aen vaſt is.

Het onderſte vingerlingje achter de achter-ſteven, komt een voet uit de hieling: het bovenſte komt 13 duim beneden het boven-ent.

Wanneer Chaloepen en alderhande kleine vaertuigen gebouwt werden, dwingt men de planken met ſtutten, zonder datmen tangen heeft van noden.

Als de Boots in de Schepen vaſt gezort zijn, worden daer onder gaten in gemaeckt, tot waterloozing, die met proppen geſtopt konnen werden.

De Sloep.

Een Sloep lang over ſteven 42 voet, is wijt 9 voet: zijn vlack wijt 7 voet, is onder 't barckhout hol 2 voet, de reſt is hol 3½ voet: de Voor-ſteven is hoog 5¼ voet, hy valt 6½ voet: de Achter-ſteven is hoog 5¼ voet, hy valt 2 voet: 't Heck is lang 6 voet, voor opgezet 1¼ voet, achter opgezet 2½ voet: de Buikſtucken dick 3, breet 3½ duim: de Zitters dick 3 duim, in vlack en kimmen dik 2½ duim, met wageſchot beſchoten.

De groote Maſt lang 24 voet, de Raa lang 12½ voet: het zeil diep 21 voet: de Focke-maſt lang 15½ voet, de Focke-Raa lang 11 voet, het zeil diep 10½ voet.

De geſtalte van deze Sloep, ſtaet vertoont op twee platen, die hier nevens gaen, en zulcx op vijf byzondere wijzen. Sloepen die op de Viſſcherye na Groenlant gaen, zijn lang, licht opgehaelt, ſmal en ſmoeg, werden met veel riemen voort geroeit; voor op de boeg ſtaet een Katrolletje, daer het touw over gaet, als de vis geſchooten is, onder werden ze glat geſmeert, en wit geſchildert.

Certers van Booten en Sloepen, gemaeckt by den vermaerden Bouwmeeſter Dirck Raven.

Een Kiel-boot,

Lang 40 of 41 voet, wijt 10 voet, hol op zijn hoogſte boort 4 voet: de voor-ſteven hoog 6½ voet, valt 7 voet, is dick 6 duim: de achter-ſteven hoog 6½ voet, valt 1½ voet: de Heck-balck lank 6½ voet, de Spiegel ſtaet op 3 voet, het vlack is wijt 7½ voet: de kiel diep 6 duim, breet 9 duim, de Buick-ſtucken diep 4½ duim, ſtaen van den anderen 9 duim.

Een Roei-ſloep,

Lang 42 voet, wijt 9 voet, hol op zijn Barck-hout 3 voet, een boeizel daer op van 8 duim: 't vlak wijt 6½ voet, rijſt 5 duim: de voor-ſteven hoog 5¼ voet, valt 6½ voet: de achter-ſteven hoog 5 voet: de Spiegel ſtaet op 2½ voet: het Heck lanck 6 voet: de Buick-ſtucken in 't vierkant 3 duim, ſtaen van den anderen 10 duim: het Barck-hout dik 3 en ½ duim, breet 5 duim: de huit van Konings-berger Schuite-plancken, uitgezeit 2 gang onder het Barck-hout, van wage-ſchot; met zoom-werck.

Certers van Sloepen, welcke gebruikt zijn aen verre kuſten, om op rievierente handelen.

Een Sloep gegaen na Cabo verde,

Lanck 55 voet, wijt 12½ voet, hol op

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00329

zijn uitwaeteren 6½ voet: de Voor-ſteven hoog 8½ voet: de Spiegel ſtaet op 5½ voet: het Heck is lank 7¼ voet: de Buick-ſtucken diep 5 duim, zy leggen van den ander 9 duim: de Op-langen boven dick 3½ duim: de Achter-ſteven hoog in de winckel 9½ voet.

Een Sloep gegaen na Caboverde,

Lanck 56 voet, wijt 13½ voet, hol 6½ voet, 't Vlak is wijt 9¼ voet, rijſt 4 duim: de voor-ſteven hoog 10½ voet, valt 9 voet: d'Achter-ſteven hoog 9½ voet, valt 1½ voet: de Spiegel ſtaet op 4½ voet: 'tHeck lang 9 voet: de kiel diep 8¼ d., breet 7 duim: de Buick-ſtucken diep 5 duim.

Een Sloep naer Guinea,

Was lank 48 voet, wijt 11 voet, hol 5 voet: de Voor-ſteven hoog 5½ voet, valt 8 voet, de Achter-ſteven hoog 7¼ voet, valt 1¼ voet: 't Heck lanck 7 voet: 't Vlack wijt 7 voet, rijſt 6½ duim.

Een andere Sloep,

Was lang 63 voet, wijt binnen zijn huit 13½ voet: hol op zijn uitwateren 6 voet: het Vlack is wijt 8¼ voet: de Voor-ſteven hoog 10 voet, de Achter-ſteven hoog 9½ voet: de Spiegel ſtaet op 4½ voet: het inhout ſtaet van den ander 9 duim: de Buick-ſtucken diep 4¼ duim: de huit is dick van gezaeghde planken 1¼ duim.

Een Sloep gegaen naer Gunea om Swarten te handelen.

Was lanck 56 voet, wijt 13 voet, hol 6 voet: de Achter-ſteven hoog 8¼ voet, valt 2¼ voet: het Heck lanck 8½ voet: de Spiegel ſtaet op 4 voet: de voorſteven hoog 10¼ voet: de Buick-ſtucken diep 5 duim, ſtaen van den anderen 8 duim.

Een boot die mag wel 7, 8 of 9 duim wijder zijn, als het derdendeel van zijne lengte. De Boom vintmen veeltijts wijt drie vijfde parten van delengte, op elcke tien voet lengte neemt men een voet voor de holte, voor op de marsbanck zijnze mede wel 4½ duim wijder, en 1 duim holder als achter, het Barckhout is opgezet voor 20 duim aen de onderkant, achter aen de ſteven 1½ voet.

Certer van een Kaeg,

Lang over ſteven 47 voet, wijt 12 v. 6 duim, hol 4 voet 2 duim: de voorſteven hoog 9 voet, boven breet 1 voet, hy valt 5½ voet: de achter-ſteven hoog 7 voet 8 duim, hy valt 3 voet, is binnen dick 7 duim, buiten dick 5 duim, boven breet 1 voet, de boom wijt 8 voet 5½ duim, dik 4 duim: de keſpen dick 3½ duim, tuſſchen beiden wijt 1 voet: de korven wijt 1 voet, boven dick 4 d. breet 5 duim: de huit dick 1½ duim: 't barck-hout dick en breet 4½ duim, de gang op 't bark-hout breet 1 voet: 't water-bort daer op breet 1 voet 7 duim, dick 2 duim, aen de binnekant breet 5 duim: de Voorplegt lang 15 v.: het Kolzem breet 1 voet 2 duim, dick 3 duim: de Koker boven de plegt 1 voet 7 d., dick 4 duim, wijt 13 duim, breet 15 duim: 't kruis buiten de kooker 8 duim, 't luick daer voor lang 7 voet 7 duim, 't ſmal ent van 't luick lang 5 voet 3 d. dat is twee duim wijder als de koker. De lijſt dik 1½ duim: de roef lang 4 voet 8 duim, met twee luicken. De Marcker dick 2 duim, breet 4 duim: de luicke dick 1½ duim, de knies dick 4 duim, en breet 5 duim: de watergang breet 1 voet 9 duim. Daer is een balck achter de Maſt, daer 't zwaert aen hangt, en aen 't ent van de roef is mede een balk. De gaerde komt 6 voet van achteren, en de klamp is breet 1 voet 7 duim, dik 1½ duim: 't knie van 't zwaert is breet 5 duim, dik drie duim, de andere 4 poottjes even dick en breet. De luicken lang 7 voet: de pollen lang en breet 5 duim: de zwaerden lang 11½ voet voor breet 2 voet, achter breet 4½ voet, dik 2½ duim. Het Roer boven breet 2½ voet, onder breet 4 voet 5½ duim, de dickte voor als de ſteven, en achter wat dunder: de helm-ſtock lang 8 voet, dik 4 duim, breet 5 duim: 't plechje lang 2 voet, en komt boven gelijck, voor opgezet 4 v. 9 duim, en achter 3 voet 4 duim: de Maſt lang 45 voet, dick 9 palm, de top lang 6 voet: de ſpriet langh 50 voet. In de waringe boven elke knie een klamp: de korven met het barckhout gelijck de boven-enden.

Een Polder en Karviel-nagel, werden op de plaet by de Kaeg vertoont,

om

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00330

Pag. 174.

Het wijdt of Overzeesz Veerschip doorgesneden over dwars.

Een Kaagh doorgesneden over dwars

Hol 4 voet 2 du.

Karviel nagel

Polder

Een Kaagh

N. Witsen delin.

LXIX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00331

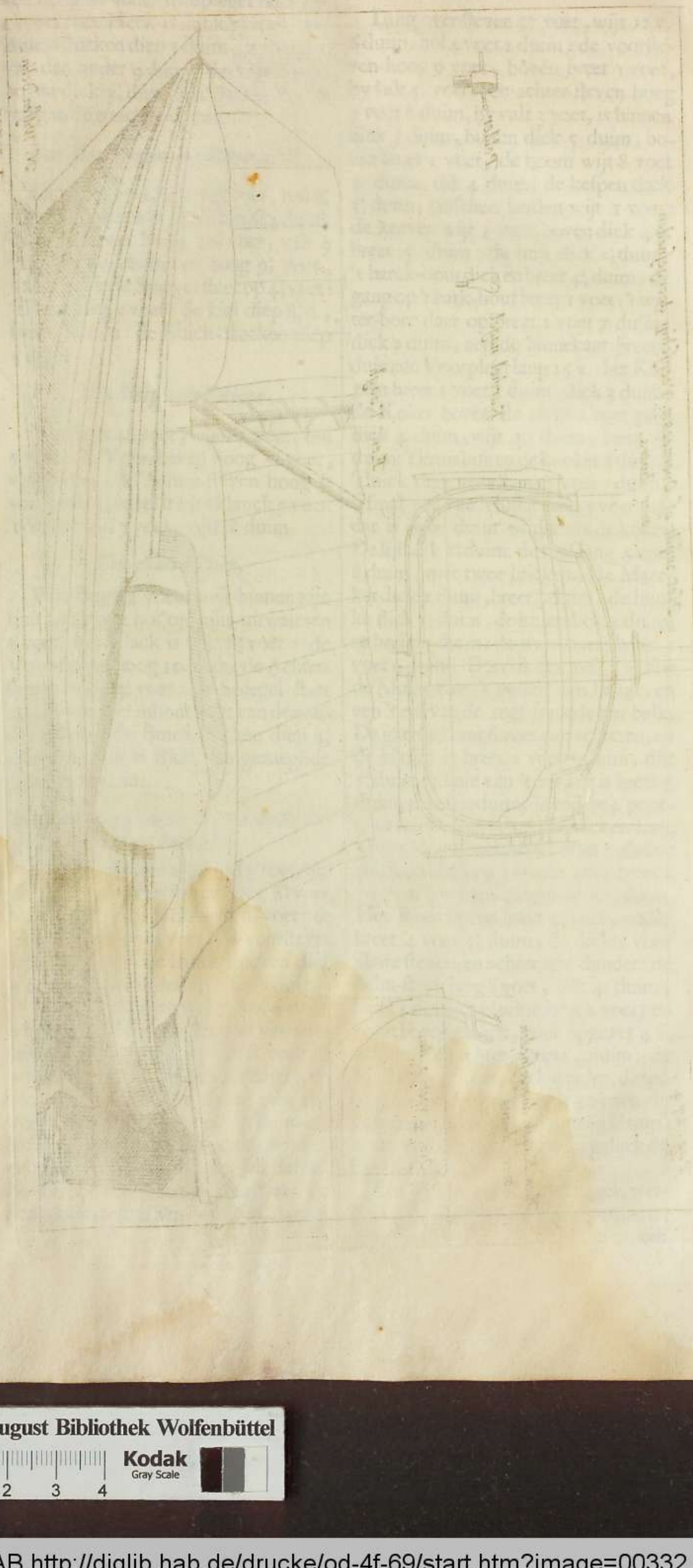

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00332

N. Wilsen delin.

LXX

De heft van een Onderlegger boven op te sien

Een Onderlegger

11.e Pag. 175.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00333

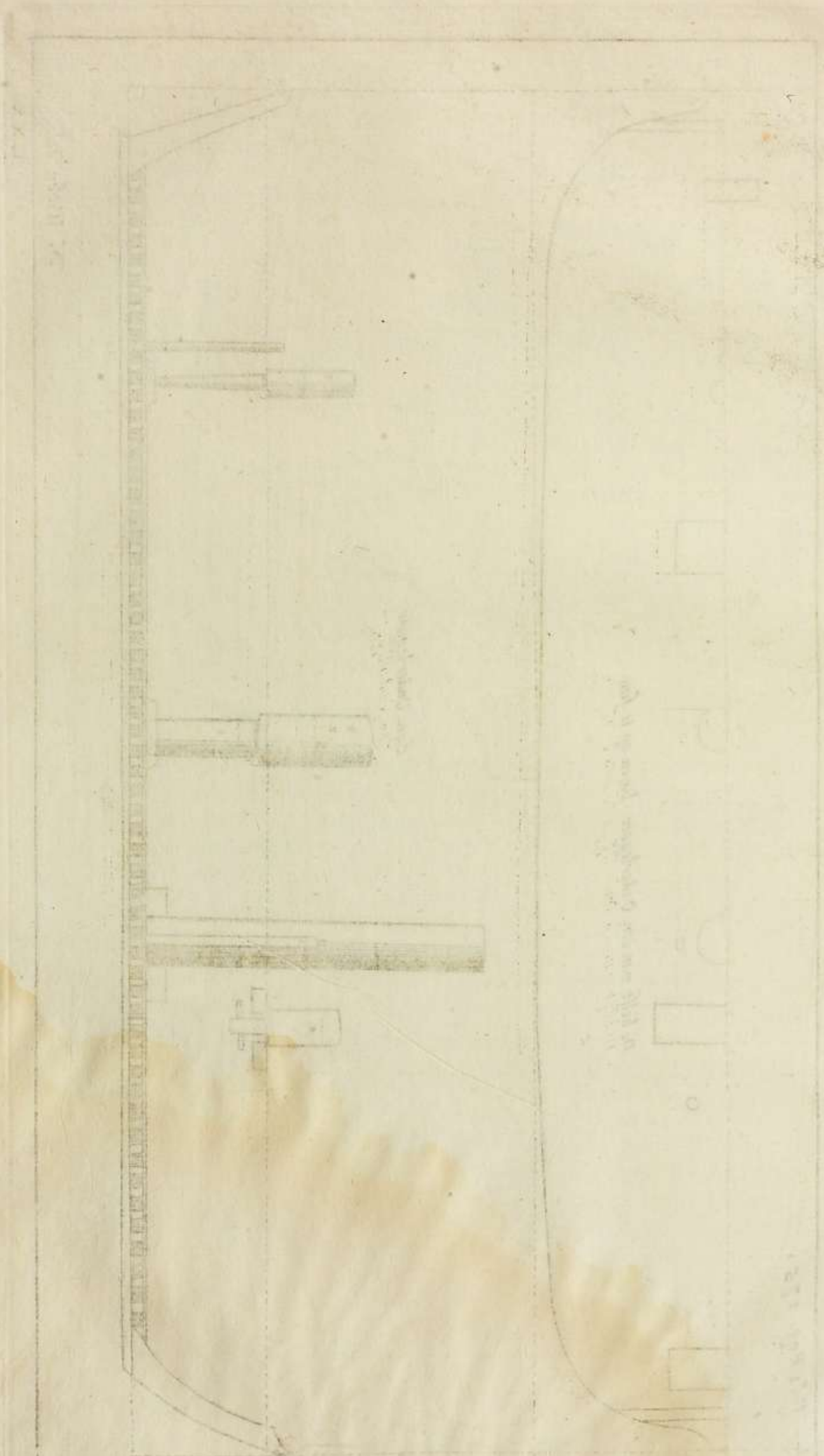

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00334

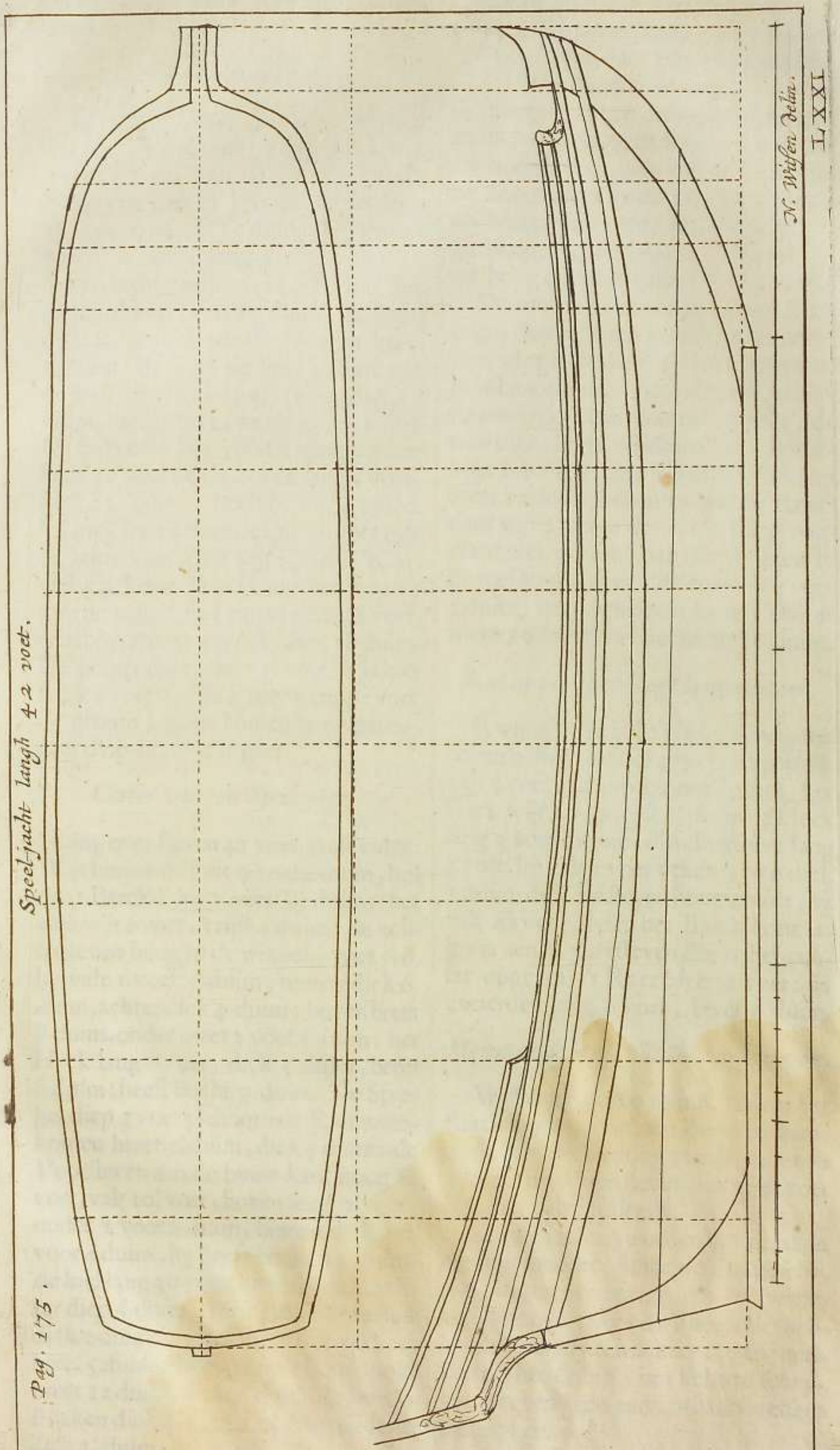

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00335

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00336

om dat in dees vaertuigen mede werden gebruickt, en voor vergeten zijn geweeſt.

De Onder-legger,

Lang over ſteven 60 voet, wijt 16 en ½ voet, hol 6½ voet: 't voor-luick wijt 3 voet: 't gat van de groote knecht komt van vooren met de achter-kant 20 voet, en is wijt 15 duim. De groote knecht is boven lang 3 voet, dick 17 duim, breet 19 duim; de ſchijven zijn dick 3 duim, breet 25 duim, de nagel dick 2½ duim, de pen die onder in komt 4½ duim: de houwers-knecht komt van de maſt 8 duim, is lang 2½ voet, dick 10 duim, breet 1 voet, en is met een ſchijf. De ſpil komt van vooren met de voor-kant 31 voet; en is boven lang 5 voet, dick 23 duim, heeft boven 4 gaten. 't Luick ſtact achter de ſpil 40 voet met de achterkant, en is wijt 3½ voet: 't Carviel-gat komt 1½ voet meer na vooren toe: de achter-ſpil van vooren 48 voet, en is boven lang 4½ voet, dick 18 duim. De pomp daer achter 1½ voet: 't achter luick 2 voet van de achter-klamp: voor de groote knecht komen twee gaten, daer d'op-houwer in gaet.

Certer van een Speel-jagt,

Lang over ſteven 42 voet, is als volgt: Wijt binnen de huit 9 voet 4 duim, hol op 't Barck-hout 3 voet 8½ duim: het vlak wijt 6 voet, 't rijſt 4 duim: de achterſteven hoog in de winkel 6 voet 5½ d. hy valt 1 voet 5½ duim, binnen dick 6. duim, achter dick 4 duim, boven breet 8 duim, onder breet 3 voet 5 duim: het Heck lang 6 voet, dick 5 duim, breet 6 duim: heeft bocht 7 duim. De Spiegel diep 3 voet 5½ duim: de Rantzoen-houten breet 7½ duim, dick 5 duim: de Voorſteven aen de binne-kant hoog 6½ voet, valt 10½ voet, boven breet 2 voet, onder 1 voet 2 duim, binnen dick 6 d. voor 4 duim, hy heeft bocht 15 duim: de kiel lang 30 voet, breet 6 duim, achter diep 5 duim, voor 4½ duim: de huit dick 2 duim: 't Barck-hout dik 4 duim, breet 5 duim: Boeizel op 't Barck-hout breet 12 duim, dick 1½ duim, de Buick-ſtucken dick 4½ duim: op 't barck-hout dick 3½ duim.

Het Barck-hout voor aen de binne-kant van de ſteven hoogh 5 voet:

5 Voet van voren, hoog 4 voet 3 duim, en daer wijt 3 voet 6 duim, binnen de huit.
9 hoog 3 voet 10 duim, daer wijt 4½ v.
14 hoog 3 voet 9½ duim, - - - 4 v. 7½ d.
18 hoog 3 voet 9½ duim, - - 4 v. 7½ d.
23 hoog 3 voet 10 duim, - - - 4 v. 6¾ d.
28 hoog 4 voet 3 duim, - - 4½ v.
33 hoog 4 voet 8½ duim, - - - 4¾ v.
38 hoog 5 voet 6 duim, - - 3 v. 7½ d.

De groote koker in de Schaer-ſtock wijt 9 duim, hoog 7 duim, maer voor ¾ voet: de plecht lang 16 voet De grote Roe lang 46 voet: de voor roe 34 voet: de zwaerden van vooren 16 voet, de waeringh breet 16 duim: het Barck-hout breet 4 duim: 't onderſte boeizel breet 12 duim, boven 1 voet: de Roef-deur wijt 2½ voet: de banck hoog zonder dexel 9 duim: het Bier-huisjen in de roef lang 4½ voet de deur wijt 2 voet 2 duim: het hacke-bort boven 't boort is van 19 duim, en daer breet 35 duim.

Een ander klein Jagt lang 30 voet,

Is wijt 6 voet, hol 2 voet 2 duim, daer boven 9 duim, of hol 3 voet in 't geheel; wijt 5 voet 2½ duim binnen de huit, het vlack wijt 4 voet, rijſt 3½ duim: 't Heck lang 3 voet 3 duim; d'Achterſteve lang 4 voet, hy valt 1 voet 5 duim, en is dick 2 duim; de Voorſteven hoog 4 voet, hy valt 4 voet: al dat het Barck-hout lager is aen de voorſteven dat is het achter opgezet: 't Roer breet 2 voet: de zwaerden lang 6 voet, breet 2 duim.

Men maekt ook een Jacht lang 30 voet,

Wel wijt 8 voet 9 duim, hol op het Barck-hout 4 voet aen de bove-kant: de Achter-ſteven hoog 7 voet, vallende 3 voet: de Voor-ſteven hoog 8 voet 4 duim, valt 7½ valt enz.

Groote Jachten worden hier te lande mede gemaeckt, Smackſchips-gewijs', met luicken overlegt, achter een verheven tent, en voor een Vooronder hebbende, nevens een lantarentjen te midden op het Schip, om licht te ſchep-pen, 't geen voor een zit-banck teffens dienen kan.

Het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00337

Het groot Jagt van de West-indische Maetschappy.

Was lang overſteven 66 voet, wijt 19 voet: hol op zijn uitwateren 6 voet: de voorſteven hoog 12 voet, en valt 10 voet: de kiel diep 8 duim, breet 12 duim: de Voorſteven dick 9 duim, voor 6 duim, onder breet $2\frac{1}{4}$ voet, boven breet $2\frac{1}{4}$ voet: de achter-ſteven hoog $1\frac{1}{4}$ voet, valt $2\frac{1}{4}$ voet: 't Heck is lang 11 voeten. De Spiegel ſtaet op 4 voet: 't Vlack is wijt 16 voet, het rijſt $1\frac{1}{2}$ duim: de ſcheer-gang voor opgezet $\frac{3}{4}$ voet, achter opgezet 4 voet: 't Ree-hout breet 5 duim, dick 4 duim: de bovenſte vulling breet 18 duim; 't Ree-hout daer onder breet $6\frac{1}{2}$ duim, de onderſte Vulling wijt $11\frac{1}{2}$ duim: 't Barck-hout breet 9 duim, dick $4\frac{1}{2}$ duim. De eerſte poort ſtaet van de Voorſteven af $6\frac{1}{2}$ voet, de andere van de eerſte 8 voet, de derde van de twede $19\frac{1}{2}$ voet: de overloop langh tot aen de Kajuit toe 33 voeten, waer de drie poorten voornoemt tuſſchen komen in. Het deck van de Kajuit hoog uit den overloop 18 duim: de vierde poort boven op de Kajuit, ſtaet van de derde op den overloop 9 voet. Het deck van de Kajuit is lang 17 voet 8 duim, treet neer tot op de ſtier-plegt 15 duim. De Stierplegt is lang 4 voet 9 duim, tot aen het ſchot van de galdery toe. De vloer van de Galdery hoog uit den overloop 13 duim. De Maſten in Jachten, Smak en alle wijt-ſchepen, ſtaen vry veel na vooren toe, om dat de zeilen des te grooter konnen zijn, dees wintmen met een rol op die tegen de Maſt aen ſtaet.

Zweets Koninklijk Jach.

Volgt het *Sweets Koninklijke Jagt*, wiens maet uit de gront-teeckening kan getrocken werden, waerom hier onnodig opgehaelt. *A* Is zijne Spiegel, zoo die van achteren werdt gezien; tot aen *K* zinckt het in 't water, by *B* ziet het Jacht doorgeſneden over dwars, ofte zijne openinge, welverſtaende dat de uiterſte ſtreeck's Vlacx rijzing van dit Jacht beduit, en de binnewaerſte het Vlak van een Jagt 't geen van en zelfde groote was, en in deze landen gebruikt zoude werden; want om dat dit Jagt diepe wateren bevaeren zal, is het een weinig ſcherper gemaekt, en gaet by gevolg een weinig dieper als het plompere zoude doen; *C* is de Schippers kamer, *D* het geheim, *E* een byzonder vertreck, *F* zijn kamers, *G* de Combuis, aen *H* is het Voor-onder, verblijf voor de maets, en daer onder de kruitkamer. In de tent boven zijn twee deuren aen *I*, en drie glaze ramen; dees twee deuren dienen, om dat de man aen 't Stuer gemeinlijk aen dees of geene zijde van 't Tentken ſtaet, en zoo dikmael de deur zoude ſtoppen, indien daer maer eene was, *L* is een wenteltrap, waer onder een kas komt, vorder *F* de letter *I* zijn deuren, en *M* een houte ſchot, *N* is een Lantaren met 8 ramen, de Maſt by *O* is 16 duim dick, aen *P* zijn twee Kooien boven den ander, aen *Q* is een Spijs-kamer, en Koje; *R* is het Combuis-luick, en *S* de haert, *H* by *T* is het luick 't geen in het Voor-onder komt; aen *V* zijn matrozen koojen en een Kabelgat. Dit Jacht is in alle zijne deelen zeer rijckelijck uitgewerkt, alom bezet met ſnijwerck, vergult, en zeer koſtelijck geverft, zijne Zwaerden zijn rontom met eizere bogen beſlagen, de Kombuis met loot, koper, eizer en ſteen, rontom verzien; ſijne Maſt ſtaet bykans recht op: men doet maſten voorover hellen, op dat de Schepen des te beter loeven, en achter over hellen, om te meerder af te vallen. Van outs dedemen de maſten zeer hellen achter over, want de Schepen toen achter licht zijnde, en weinig zeil achter op voerende, loefde met regte maſten zeer bezwaerlijk: de Helm-ſtok, die onder 't Paviljoen doorkomt, is van eizer, ſtercktens halve; en achter dicker als voor, om dat hy daer 't meeſt te leiden heeft; geheel van eizer, om dat zijne dunte ruimte aen 't Papiljoen over laet. Zijne knegts zijn onder 't Verdek met ſtercke eizere bouts door-kloncken: de geheele boeg met koper beſlagen; de vloer is breeder als zy gemeinlijck in de Jagten zijn, om dat dezelve in 't breetſt van 't Schip komt, terwijl 't Jacht ſcherp zijnde diep moet gaen, en veel ballaſt by gevolg voeren, daer de vloer of bodem op komt te leggen; zijne Vensterkens ter zijden in 't Schip, ſtaen boven de Bark-houten, welcke gemeinlijck in andere Jachten lager komen, 't geen de Schepen krenkt: alle hoeken

en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00338

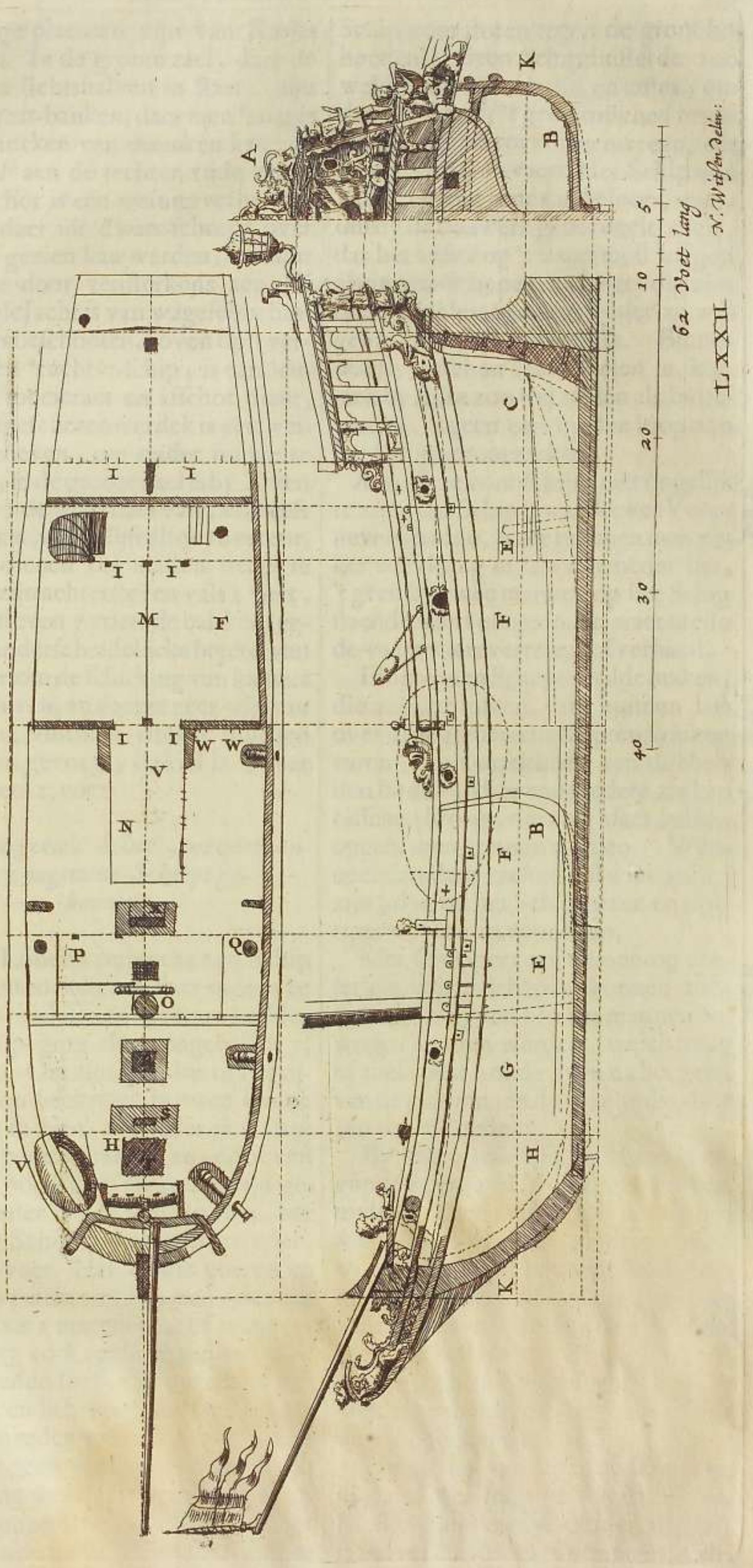

LXXII

Pag. 176.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00339

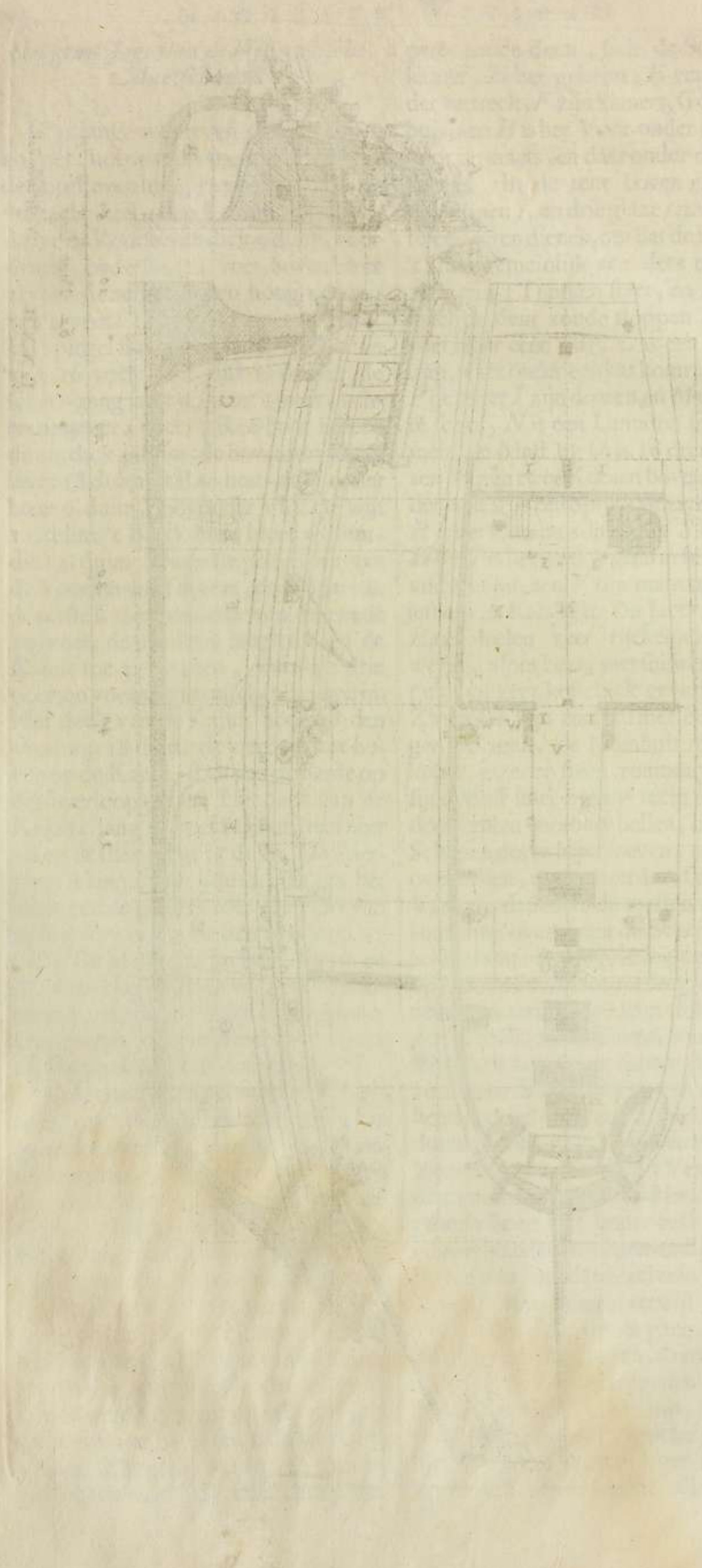

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00340

en ledige plaetzen zijn van Kasjes verzien. In de groote zael, daer de lantaren lichtshalven in ſtaet, zijn rontom zit-banken, daer men 's nagts ſlaep-bancken van maecken kan: de kamer *F* aen de rechter-zijde van 't houte ſchot is een weinig verheven, op dat daer uit dwars-ſcheeps over 't Schip gezien kan werden, en licht geſchept door venſterkens aen *W*. 't Geheele Jacht is van wageſchot binnewaerts beſchooten, boven op 't verdeck, aen 'tachter-ſchip, is een leuning die tot cieraet en afſchot dient, en dat afgeſchoten verdek is een weinigh verheven, om onder ruimte te winnen; in de groote zael is by *X* een Schouw, de Maſt ſtaet vaſt, en heeft geen koker, want blijft altoos overent, kokers dienen om maſten neder te leggen: zijn achterſteven valt 1 voet, de voorſteven 7 voet: de balcken leggen in onderſcheidelijcke breete van elkander, om de ſchicking van kamers en verblijven, en daerze zeer wijt van een zijn, vintmen ribben tuſſchen beiden in gevoegt, de kiel is 1 voet diep, breet 1½ voet.

Een tweegekielt Schip, nevens andere ongemene Scheeps gebouwen.

Van Londen onlancks een Schip in zee geſtoocken is, daer men twee Scheeps-kielen aen gebout hadde: Dit Schip ging diep ongeballaſt 7½ voeten. Om zijn geſtalte te begrijpen, zoo beeltmen in twee kleine ſchepen te zien, die ieder met haer kielen op het water leggen, en boven by het boort aen elkandre zijn gehegt, ieder kiel is lang 80 voet, het geheele Schip boven wijt 32 voet, hol 14 voet. Het konde voeren 50 ſtucken geſchut en 200 man, nevens Spijs voor 3 maenden, of wanneer laſt droeg 50 Engelſche tonnen. Dit Schip zeilde ſnel, daer veelheit van zeilen, en lichtheit van 't geheel gebouw de reden van zijn geweeſt. Het water 't geen tuſſchen beide kielen doorgong weerhielt hem van het afdrijven en omſlaen. De kiel was met uitſtekende houten voorzien, die het Schip voor ſtoten tegen de gront behoeden. Geen Schip luiſterde zoo wel na zijn roer als dit, en zulcx, om dat het water, 't geen tuſſchen beide doorgong, het roer ſloeg met een zeer grooten drift en vaert. Het Schip was kantig en niet ront van beloop, waerom by de bouwers geoordeelt wiert, dat het vaſter op 't water moſt leggen als andere Schepen, en by gevolg zijn onderſte ſchut by quaet weder zo wel gebruiken als het bovenſte. Binnewaerts tuſſchen beide kielen in, kon men by ſtilte zoo wel roeien als buitewaerts, 't geen een ſnellen loop aen het Schip veroorzaekte.

Schip met twee voorſtevens.

Aen deze vont ſchijnt niet ongelijk te zijn, dat Schip 't welck twee Voorſtevens hadde, waer tuſſchen men zeker wercktuig in 't water neder liet, 't geen by twee mannen op het Schip ſtaende wiert omgedraeit; waer mede de vaert wiert vertraegt of verhaeſt.

Schip 't geen rijſt zonder loſſen van laſt.

Indien men Schepen wilde maken, die zonder loſzen van hunnen laſt over droogtens en ondiepten konnen varen; zoo maektmen een dubbelden bodem, daer men ledere zacken tuſſchen brengt, die met blaes-balken opgeblazen konnen werden. Wanneer dan deze zacken vol wint zullen zijn, dan zal het Schip rijzen en driftiger werden als voor heen.

Schepen die met ſcheppers voortgaen.

Met ſcheppers zoudemen op veelerleie wijze Schepen konnen toeſtellen, die by een of meer mannen bewogen konnen werden, welck traag of ſnel voort zoude gaen na het getal van de raderen, en de macht die daer aen wierde geſtelt.

Zeil van Vlerken die om een ſpil gedreven worden.

By zekre Jeſuit in Duitſlant is ervonden een zeil 't geen gelijck een molen om een maſt of ſpil die op het ſchip ſtaet, van de windt gedraeit wordt: deze ſpil beweegt onder eenige ſcheppers, of riemen, die het Schip ſijn voortganck doen hebben. Het zeil beſtaet in 3 of 4 vlercken, die om den ſpil voornoemt konnen werden gedraeit, hoe het waeyen van de wint oock moge zijn.

Het ſtellen van deze raederen, en hoe men den loop vertragen of verhaeſten kan, met de tanden van het rat te verminderen of vermeerderen,

gelieft volmaecktelijck te zien hy den vermaerden *Schottus*.

Schepen die onder water voortgaen.

Ydelheit schijnt het te zijn, 't geen *Mersennus* en *Drebbel* voorgeven, dat men Schepen zoude kunnen bouwen, welk onder water vaeren, deur hulp van ledere buizen, die boven op het water drijven, daer men lucht door zoude konnen scheppen.

Een Schip te Malta, 't geen van vaderen voortgedreven wiert.

Qualijck geluckten het die van *Malta*, als zy een Schip t'zee zonden, 't geen met raederen die aen ieder zijde quamen, en omgedreven wierden van mannen, welck binnens boorts stonden: want indien het Schip niet haestig de steven hadde gewent als het buiten de haven quam, 't hadde te gronde met alle de Schepelingen gegaen: een groote misgreep was het, dat het boort pas twe voet boven het waters oppervlak quam te staen.

Het rotterdamsche Schip.

Geen beter geval had het Schip, 't geen wel eer tot Rotterdam wiert gemaeckt, daer de meester veele wonderen van beloofden.

Schepen die tegen stroom zonder zeil voortgaen.

Op de Rhosne een vermaerde Vliet in Vrankrijk, men Schepen vint, waer een sleuf onder midden doorgaet; die doortogt aen 't water geeft; welck water een radt om drijft, 't geen boven aen een spil een touw opwint, welk touw een stuckweegs voor uit aen lant vast is, en dus moet het Schip nootwendigh tegen stroom op voortgaen, zoo lang, tot dat het touw geheel om de spil gewonden is, als wanneer men het zelvige weder los maeckt, en voor uit brengt; op dat het weder om de spil gewonden werde, en het Schip zoo doe voortgaen.

Schip waer in men altijt weten kan hoe veel men gevaren heeft.

Besson heeft een Schip ontworpen, na den voorgang van Vitruvius, waer in altijt zekerlijk geweten konde werden, de afgeloopene weg; zonder eenig uiterlijck kenteecken. Hier toe stelt hy onder een openingh in 't Schip, daer het water in kome te speelen, welck water eenige raderen drijft, die boven aen een wijzer vast zijn, waer aen men het getal der keeren van het rat, en by gevolg de afgeloopene plaets moge weten.

Dog gelijck deze vonden aerdig zijn verzonnen, zoo sleepen zy veele ongemacken mede, waerom haer ten volle niet verklaere.

Van meerder nut is het *Amsterdamsche Moddermolen-schip*, 't geen op ieder dag vijftig of zestig schuite vol drek uit de gront kan haalen, alleen met de kracht van een paert, Dezen toestel bestaet in een zwaer radt, nevens eenige Scheppers, die den modder vatten, boven brengen en uitwerpen. De Scheppers leggen in een sleuf, zoo dat de modder niet spillen en kan. *Amsterdamsche Modder-molen.*

Daer de gronden hart zijn, moeten de Scheppers scherp rontachtig en van eizer zijn: gelijckmenze tot Dordregt en Rotterdam gebruickt.

In Noorthollant zietmen platachtige vaertuigen, daer zant en steenen mede van de gront boven werden gehaelt: 8 of 10 mannen winden daer in een spil om, welcke door zeker eizer werktuig het zant en de steenen uit het water en in het Schip doen komen. *Noort-hollantsche Modderschuiten.*

Hier by zoude mede te zetten zijn het *Wagen-schip* van zijn hoogheit, *L. M. Maurits prins van Oranje*, 't geen met zeil en wagen-rat, gezwinder als de wint overstrant vloogh. Oock de zeil-sleden in Siberien, Oost-moscovien en Tartarien, die zoo wel te lande als te waeter gebruickt konnen werden, met pennen achter worden zy bestuert en opgehouden. Als oock de *Ysschuiten* in deze landen. Die veel gezwinder als het sterckste paert loopen kan, door het zeil over ys worden gedreven; tegen het omvallen werden planken dwers onder den bodem door gestooken. *Prins Maurits wagen-schip.* *Ys-schepen.*

De Koning van Kalicut bragt zeer vreemde vlotten te water, tegen de Portugeezen wel eer, daer hy vuer en vlam uit spoog. *Vlot te Kalicut.*

Van het Hout.

De stoffe waer uit men Schepen bouwt, hout te zijn is een iegelijck bekent. *Nec in navi cadentem lignum attingere*, die te Scheep valt en geen hout en raeckt, zeiden de ouden, wanneerze van een zaeck spraken, die hen onmogelijck scheen.

In deze landen is het meest *Eick* daer men Schepen van bout, 't welck tot ons van den Rijn en uit Westfalen wert gevoert. Dit hout laet om zijn dichte weinig water in. Westfaelsche krom-

houten

houten, en Rijnſche recht-houten prijſt men zeer.

Van *Grenen-hout* men inſgelijkx Schepen bouwt, dog dit valt licht en onſtercker als het eiken, waerom het zelden tot Schepen ten oorlog, of die zwaer gewelt hebben uit te ſtaen werdt gebruickt, tot boven en binnen werck daer weinig uiterlijcke kracht op aen komt, is het zeer bequaem, gelijck oock tot Schepen die op het laeden werden toegelegt; want grenen hout is licht, en Schepen daer van getimmert drijven hoog uit het waeter, en nemen by gevolg veel meerder laſten in. Dit hout wert uit Noorwegen en Ooſten tot ons gebragt, gelijck oock het vueren 't geen vaſt van een aert met het grenen is, dog eer lichter en broſzer als zwaerder. Dees beide zijn qualijk te buigen, en vallen ſpintig. Maſten uit Noorwegen en Moſcovien oordeelt-men hier te lande voor de beſten, en worden meeſt gebruickt. Koninkx-bergen geeft ons de beſte plancken zoo groen als eiken, doch de vueren Noorwegen. In 't bouwen en hout-kloven dient goede acht geſlagen te werden op den draet van het hout, hoe meerder men met den draet arbeit, en hoe minder men zaegt, hoe ſterker het werk zijn zal: gelijck mede het droge hout te kiezen is voor 't natte, want dit dicht, en dat het ſplijten onderworpen is. By winter gehackt hout, wanneer het loof ter neder leit, en den boom geſlooten is, het ſterckſte valt. Eer men bomen velt iſt niet ondienſtig, die onder vier of vijf dagen te vooren te doorbooren, kruiswijs, op dat het levend zap uit lecke, en het hout zoo droge.

De aert der bomen is na de eigenſchap des Lantſchaps daerze waſzen: droge landen brengen korte ingedrongen en dichte bomen voort: vochtige gronden daerentegen geven hooge, vooze en lijvige ſtammen, doch bros. Nat hout is de worm zeer onderworpen, los, en valt eerder tot ſtoffe t'zaem als het drooge: Waer de reden van ſchijnt te zijn, dat als het van zijne waeterige deelen ontbloot is, veel leedigs van binnen heeft, waerom dan zeer genegen om t'zamen te vallen: Bomen daerentegen in droge en warme landen geteelt, zijn dicht en van niet als hout opgezet: de Son daer treckt het water uit, by het leven der boomen, en dus werden de ledige plaetzen met ſtoffe des houts zelve gevult.

't Hoogduitſche Berg-hout, is vaſter als het moerafzig breems hout. Nog ſterker is *Braſilien-hout*, *Campeſche hout*, *Ebben-hout*, *Sakrendaen-hout*; om dat het voort-komt in zeer heete en drooge landen: dog dit hout is om zijne zwaerte tot den Scheepbouw onnut, ſchoon men van Braſilien hout Schepen in America getimmert by de Portugeezen heeft gezien, waer toe de planken en in houten zeer dun lichtheits halve gezaegt zijn geweeſt, en het kromhout was binnen 't Schip om de onbuigzaemheit van het hout, uit veele kleine ſtucken t'zamen geſlagen; 't geen beide onſterckte aen het Schip by-brengt, waer noch by komt, dat deze harde houten zeer licht Scheuren en barſten. De wercktuigen waer mede men deze houten bearbeit zijn veel zwaerder en Scherper als die men hier te lande tot het zachte hout gebruickt.

Wel ſtaet te letten, dat het hout daer men Schepen van timmert droog en niet nat is; nat hout wanneer het droogt, vaſt aen de Schepen zijnde, verwekt reten en ſcheuren, en veroorzaekt vaack groote ongemacken als men is in zee.

De Italianen verbergen lange tijdt het hout daerze Schepen meenen van te bouwen onder waeter, 't geen zy zeggen dat het zelve taei en ſterck maekt.

Het *'Biskais hout* overtreft het *Noorts* in ſterckte, en in 't gemein zoo valt het zuiderlijcke beter als 't geen dat van 't Noorden komt.

Bomen die gewoſzen zijn in valeien en ſtille geweſten, zijn bequamer tot de Scheep-bouw als die gene welcke in een windigen oort voortkomen, want dees rechter en min gequaſt vallen, ook beter geflooten zijn.

Dits een gewiſzen regel onder de timmer-lieden, dat wanneer zy goet en quaet hout hebben om aen een Schip te verarbeiden dat ze dan overshants het goet met het quaet ſchicken, en het ſlechtſte in 't gemein binnewaerts verbezigen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00343

Van den *Palm-boom* men oulinks in Egipten Schepen bouwde.

Eipen en *Pock-hout* is bequaem om Scheeps-blokx en schijven van te maecken.

Inlants *Bouken* werdt voor het inlants eiken gepresen.

Engels-hout splintert weinig, daerom zeer dienstig tot den Scheepsbouw, is oock stercker als het eick, dat in andere oorten valt. Hierom bevintmen het hout aen hunne Schepen dunder te zijn als aen schepen die elders mogen zijn gemaeckt. Na het uiterlijcke moet men oordele van de innerlijcke kracht des houts, drooge en knobbelige bastengeven vast hout, van gelijken ingekrompen en harde vrucht.

Vlezige Appel, Peer of eenig ander vrucht, geeft bros hout. Het vijgeboom hout is zeer weeck en onbequaem tot de Scheep-bouw, waerom de ouden al een spreeck-woort hadden, wanneerze van een zaek spraken die onbequaem en belachelijk was, *'t is een Vijgeboom-schip*, of het is *Nandrons* schip, om dat zekere Nandron of Mandron een schip van Vygeboom-hout getimmert had, daer men dapper om lachte. Het Vijgeboom-hout is wel licht, maer haestig verdorven : Bomen die langhzaem waszen en traeg opschieten, brengen vast en goet hout voort. Van de eiken wil men datze drie-hondert jaer konnen staen. In het Haegsche voorhout staet een Boom geplant by de eigen handt van *Keizer Karel*, die noch in volle wasdom is.

Els en *Linde* zijn haestig hoog, doch brengen lichte en brosze stoffe voort : maer Els wanneer het lange jaren onderwaeter of aerde heeft gelegen, zal het een taeiheit en sterckte bekomen. Van alzulcke Els en Bouk, zegt *Claudianus* dat zy zoo hart als marmer worden. Tot *Porto* wierdt eertijds veel van dit hout onder de aerde gevonden, en men maeckte de affnijdinge tegen den vyant daer van, in 't beleg van Ostia, ten tijde van Paus Paulus IV.

In 't bouwen staet een timmerman wel te letten op de keure van het hout; tot de kiel en inhouten kiest hy het beste hout; tot beelt en rinckelwerck voldoet het slechte, en alle het binnewerck vermag licht en slecht getimmert tezijn, alzo sulckx de stevigheit van het schip niet en hindert: dog spint en vierig hout hy overal weert.

Wel dient gelet te zijn op het hout daer men de scheeps nagels van maeckt : want door brosheit van die menig schip te gronde gaet. Het droog en jong hout is hier toe het alder bequaemste, dees werden ons veel toegebragt uit oosten Yrlant en elders; pennen gedraeit uit Boomquasten welcke zeer hart zijn, zoude mijns bedunkens sterck en bequaem hier toe zijn.

Wel moet mede gelet worden, dat de gaeten, daer men de pennen in komt te slaen, met een scherpe boor gedraeit worden, en gelijck ront zijn, effen en niet schrompelig, wanneer de gaten ruig en oneffen zijn, drinckt het water daer by in, en de springers, (een slag van kleine beesjes) door eeten het hout dies te lichter. Hierom ist dat men deze gaeten altans te schepe eer ziet verrotten aen de zijde daer de boor het hout snijt tegen de draet, als boven of onder daerze met de draet heeft gekerft.

Als de houte nagels in het schip geslagen zijn, dan werden daer kleine gaetjens boven in geboort, waer pennen in geslagen worden vastigheits halven; 't geen deutelen wert genaemt.

Hoe meerder het hout daer de onderhuit des schips van gemaeckt wordt het water wederstaet, hoe heilzaemer zulcks voor 't geheele schips lighaem is; hier wiert voormaels in Italien zeker slag van willig toe gebruickt, daer het zoute water naer hun meining niet door en drongh, oock *Tammepijn*, daer de worm, om zijne bitterheit voor vliet.

Heden smeert men by ons de schepen zoo verre, als men gist dat zy in 't water zincken, met zeker pap van hars, smeer en harpuis t'zaem geklenst.

De ouden bestreken het hout van hare

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00344

haere Schepen met zeker *Viscus* ofte aert-hars,'t geen niet en brande ,'t welk kleefachtig was, waer toe zy mede zeker aluin hadden. Zoo *Gellius* ſchrijft, wiert door Sylla inde haven van Athenen een ſchip gevonden, dat met dusdanig aluin geladen was,'t welck *Archelaus* overſte van *Mitridates* daer in geladen hadde, om de Schepen dicht te maeken, en te beſchermen dat niet en zouden verbranden.

Het eicken-hout ſpant de kroon tot de Scheep-bouw, boven alle bomen, want is taei, buigt wel, is ſterck, en niet te zwaer.

Oulinkx men hier touwen ſloeg uit de baſt van eiken-boom, 't geen heden niet geſchiet, om dat ons hennip in overvloet uit verre landen toe wert gebragt. Hoe minder quaſten in 't hout zijn, en hoe langer van draet het is, hoe nutter tot den bouw dient.

Het hout, daer het meeſte hars, gom of tarpentijn in is, alderbeſt het water weert. Hier in overtreft het green en vuuren hout den eick.

Het bruin zijn van het hout is een teken dat het nat en vochtig is, waerom men de geele verw kieſt. Het pit en binnenſt van de boom, geeft het beſte hout, hierom men alzulke bomen kieſt, welcke het breetſt zijn van pit.

Vide vitruvium 12.

Vitruvius melt dat men hout in zijnen tijdt vont dat aen de *Po* en op de *Adriatiſche ſtranden* wies, *Larix* genaemt, 't welck niet alleen den worm wederſtont, maer oock het vuur, en niet tot aſſche was te krijgen, als met de alderheetſte ſtoock-ovens daer men ſteen en metal in ſmelt: in de aerde geſlagen zijt hy, wort het zo hart als ſteen. Dit hout wiert tot Romen gebracht, en gebruickt tot den opbou van Schepen, en Auguſtus markt.

Als *Cæſar* met zijn heir in de *Alpes* lag, en zeker ſterckte van den vyant met vuer meende te verdelgen, bevont hy, dat het hout waer 't van gemaekt was, niet en brande, of doorboort koſt werden. Het is inſgelijcks bequaem om alle zware gereetſchappen of te maecken, laet zich wel polijſten en draeien, in 't vuer geworpen, wort van buiten alleenig zwart, en blijft ongeſchonden. *Tiberius* liet alle ſijne bruggen en werktuigen van dit hout *Larix* maecken.

Op het Schip daer Bachus in gevangen wiert, ſtont een *Cypreſſen* maſt: dit hout geeft hoge en zware bomen, dog om zijn gewicht niet het beſte tot den Scheep-bouw, ſchoon *Ariſtobulus* zegt, dat de *Aſſyriers* alle hunne vaertuigen van deze bomen opleiden: En de Romeinen Cypreſſe Schepen met Brutieſch pik beſmeert zeer prezen.

Theofraſtus wil de deuren aen Dianaes tempel; van Cypreſſen hout gemaeckt zijn geweeſt, die vier leeftijden of eeuwen hebben verduurt, zonder datmen de minſte bederffenis daer aen koſt beſpeuren. *Vide Plin.*

Ierſch hout is hart, wederſtaet worm en alle ongedierten, taei als leder, waerom tot den Scheepbouw zeer bequaem. Aen ſolders die van dit hout gemaekt zijn, vintmen nimmer ſpin of eenig vergiftig ongedierte.

De *echte Pijn-boom* is van de Ouden tot den Scheep-bouw zeer geprezen, zoo dat zelf het geheele Schip den naem van *Pijn* bequam, gelijck *Catullus* ſulckx in zijne vaerzen te kennen geeft:

Peliaco quondam, prognatæ vertice pinus,
Dicuntur liquidas Neptuni naſſe per undas.

Dat is:

Men zeit dat op den top van *Pelion* waſt *Pijn*,
Die oulinks door de zee alom gedreven zijn.

Ovidius wijſt wel duidelijck aen, in zijn verhael van de gulden eeuw, en oude eenvoudigheit, dat de pijn-boom oulincks tot den Scheep-bouw gebruikelijck zy geweeſt, in deze vaerzen: *Lib. 1. Met.*

Nondum cæſa ſuis peregrinum ut viſeret orbem,
Montibus in liquidas pinus deſcenderat undas.

Dat is:

De *Pijn* was niet gehackt, nog lag in woeſte baeren,
Om 't onbekende lant wijtluftig om te vaeren.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00345

Waer uit wel te besluiten zoude zijn, dat de eerste Schepen van pijn en geen ander hout gebout zijn geweest: daer *Virgilius* mede toe schijnt te hellen, want hy het Schip na zijn ouden oirspronk insgelijks de naem van pijn geeft, op die plaetze waer hy van de bystant aen Mezentius gezonden door *Ocnus* stichter van *Mantua*, die in *Astur*, lantschap der *Latijnen* voer, spreekt in volgende vaerzen:

Lib. x. æneidos.

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.

Dat is:

Vijfhondert tegen zigh, wapent *Mezentius*,
Welck *Mincius* voert in zee, door vader *Benacus*,
Die 't vale riet bedeckt op eenen sterken Pijn.

De Romeinen gebruikten den *Pijn* tot haren Scheep-bouw, als zy twee Scheeps leg-plaetzen en havenen voor haer Schepen gevonden hadde, tot Ravennen, en de haven van *Julius Mizenatius*, op welcke beide plaetzen de groote Augustus Pijn-bosschen plantede

Lib. 11. *Artemidorus* zegt dat alle zee-luiden den pijn-boom tot een Schip bereiden.

Olmboom-hout lijdt qualijck spijkers. Het *Linden-hout* wort geprezen, om dat het scheuren en barsten weinig onderworpen is.

De verdichters zoo *Constantinus* in zijn werck van de lant-bouw verhaelt versieren, hoe dat zeker aerdige vrijster *Pitys* geheten, van Pan en Boreas-bemint, en door liefde van d'een en van d'andere gevolgt, eerst sliep by *Pan*, waerom *Boreas* in toornigheit blazende haer van den berg ter neer deed storten, zoo dat zy te barsten viel; maer de aerde uit mededogentheit, veranderde haer in een Pijn-boom, die nog weent, als *Boreas* blaest, en hare vruchten met harsofte gom bedekt.

Pitys in een Pijn-boom verandert.

De pijn houtmen dat traeg rot, en het pek lang bewaert, krimpt en zwelt lichtelijck. Tot lange Schepen in 't byzonder, is de Pijn-boom altans zeer geprezen. De oude Scheeps-nebben vintmen by schrijvers dat meest van eiken-hout wierden gemaeckt. De Schepen kregen zomtijts benamingen naer het hout daer zy van gebout waeren, 't geen men heden insgelijcks by wijlen hoort geschien.

Trajanus deed zijne Schepen van echte en onechte pijn-boom maecken, wel bepekt en met dun loot beslagen.

De Pijn-boom is de groote Moeder der Goden van outs toegewijt geweest, en Æneas timmerde daer zijn Scheeps-vloot af, het hout op den berg *Ida* hackende. Zoo by Virgilius is te zien.

De *Bastaerd-pijn* daer-en-tegen is bros, en de vergankelijkheit zeer onderworpen, ten ware dat bepekt wort, wanneer zy lange duert.

Dennen-hout koos men tot rees, en om sprieten van te maecken; 't is buigzaem, maer verrot in zout water licht, waerom dat beter op zoete vlieten gebruikt mag werden als in zee. Het wiert te Scheep boven water gebruikt, daer het om zijn lichtheit bequaem toe was; de bomen werden by de zommige onderscheiden in de mannelijke en vrouwelijke kunne, en by hen wiert de manlijke voor de sterckste en vastste gehouden. *Waeter-boomen*, hielden de ouden taei hout te zijn, en daerom tot Schilden en diergelijcke zeer bequaem.

De *zwarte Doorn* wiert tot inhouten om zijn onbederfzaemheit gebruickt. Zoo *Theodoretus* zegt. In het eilant Tylo op de roo Zee, vonden Alexanders krijgs-opper-hoofden hout, daer Schepen van gebout wierden, die twee hondert jaer in wezen bleven: dit als het onder water was, onvergankelijck bleef, zoo *Plinius* getuigt: De zelfde *Plinius Secundus*, prijst *Persick-boom-hout* hooglijck tot de Scheep-bouery.

Het binnenste hout van den *Vlier-boom* wort sterk geoordeelt, en dienstig tot sommige Scheeps-deelen. *Plinius* spreeckt van hout, 't geen zoo hart was dat niet geboort kost werden, ten ware het nat wiert gemaeckt.

De ronde en vracht-schepen wierden van outs meest van Pijnboom-hout gemaekt,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00346

gemaekt, 't geen ſterck en langdurig is: Die van *Samos*, *Theſſalien* en *Athenen*, maekten daer drie ordens Schepen van; doch de krijg en poſt-ſchepen van Dennen-hout, om zijne lichtheit van ſtoffe. In Phenicie en Syrie, meeſt Ceder-hout wiert gebruickt, by mangel van ander.

Die van Cyprus bouwden haere Schepen van baſtaerd Pijn, ſchoon niet het beſte, om dat dat eilant daer van overvloeit; maer de kielen altijdt van eick, Pijn en Eick t'zaem gevoegt wierdt te ſcheep zeer ondienſtig geoordeelt, om dat dit bros en dat vaſt is, gelijck ſteen en hout al te wel te zamen niet te klincken zijn.

Olm, *Moerbeſie* en *Eſch* is tot ons gebruick by de ouden mede altijdt gegeprezen geweeſt, om hare buigzaemheit, gelijck de *Aenboren-boom* verworpen.

Het Schip 't geen onlankx ten gronde uit is gehaelt in het Nemorenzer meir, 't welck *Trajanus* aſch bewaerde, bewijſt klaerlijck de langduerzaemheit van de Pijn en Cypreſzen boom, waer van dat vaertuig was gebouwt.

De *Jenever-boom* wert van een aert met de Cypres van Vitruvius geoordeelt.

Van de keure des houts tot de Scheep-bouw, hoort de vaerzen van *Claudianus*:

Sic qui vecturus, longinqua per æquora merces,
Molitur Tellure ratem, vitamque procellis,
Objectare parat, fagos metitur & alnos
Et varium rudibus Sylvis accommodat uſum,
Quæ longa eſt, tumidis præbebit cornua velis,
Quæ lenta favebit remigio, ſtagni patiens aptanda carinæ.

Dat is:

Die verre over zee, ten handel zoekt te vaeren,
En 't leven wagen durft, in 't midden van de baren:
Velt Bouken, hakt oock Els, en kieſt uit al het wout,
't Geen hem te ſtade komt, tot rees dient't hooge hout;
Van 't vaſte maeckt het Roer, een Riem van dat kan buigen,
De kiel van 't geen verduurt, het waters drift en zuigen.

Met zeker bereit leem wiſt men van outs de ſchepen te beſtrijcken, 't geen alle brant afweerden.

Dit dient voor een algemeene wet aengenomen te zijn, dat men tot de Scheeps-bouw geen hout kieſt, 't geen het aldergrootſte is, want groote bomen, zijn oude bomen, en oude bomen zijn als oude menſchen krachteloos en bros; ten ware menze wilde uithollen, en daer booten van een ſtuck af maecken, gelijck oulinkx, en heden by de Indianen veel geſchiet.

Theophraſtus zegt in Corſica bomen gevonden te zijn, waer van ſchepen uit een ſtam wierden gebout, die vijftig riemen voerden, en de zee bevoeren. *Kircher* getuigt een boomſchors gezien te hebben, daer een geheele kudde Schapen in verſchool.

Veel zoude hier nog van de aert des houts en der bomen gezegt konnen werden, dog alzo zulks weinig diene tot ons wit, de Scheep-bouw, zo laete zulkx achter, alleen zeggende dat het *Pock* en *Note-bomen hout* dienſtig tot ſchijven is, want is hart en ſterck.

Linden en *Abelen*, tot pompen en andere buizen zijn bequaem, om dat van binnen week en van buiten hart zijn.

Miſpel-hout is goet als 't in 't droog ſtaet, dog wanneer by water komt, ſlaet het deur, en drinckt water in. De *Zirnen-boom* verrot haeſtig, en daerom niet goet tot de ſcheep-bouw. *Els* aen het water gewoſſen, wordt van Vitruvius zeer geprezen, en bequaem geoordeelt, om in 't water te ſtaen.

Van de Maſt-bomen wierden by de ouden de jocken tot de Oſzen gemaeckt, om hare ſteevigheit. Hout dat tuſſchen water en wint heeft gelegen, is de verrotting zeer onderworpen. De deugt van maſten beſtaet in haer dickte, ronte een lengte, oock dat zonder quaſten en langdradig zijn.

Nimmer moet een boom gehackt werden, als hy vrucht draegt: 't is met

bomen

bomen gelijk met vrouwen, zwack alsze dragen. Neemt acht op de Mane, velt de bomen in haer afzijn, want zy gelooftmen vermeerdert de vochtigheit in de zelve.

En laet mede het hout niet al te zeer drogen, op dat het niet berſte en vermorzele.

De outheit lette naerſtig op den ſtant der ſterren, voornaem van die van't geſternte de hont, alsze bomen velden: oock op de ouderdom van de Maen, zy hackten van den twintigſten af tot den dertigſten toe. In den douw het hout te ſlepen of te openen, hielden zy voor quaet, waer van in 't breede by *Plinius* te zien. *Conſtantinus* in zijn lant-bouw wil, dat het hout beſt in December wert gehakt, in 't breken van de Maen; maer *Vegetius* zegt beter te zijn, dat te kappen in de ſomerſche Sonnen-ſtil-ſtant, en in Januari op den 15 van de maen, eindigende met den 23 van de maen, 't geen *Columella* belaſt op den 20 van de maen te moeten geſchien, en op den 30 op te houden. Met een zuidweſten wint wil *Plinius* dat men bomen hackt, in de herfſt. *Cato* prees de winter zonnen-ſtilſtant, en dat by duiſtere maen. En dit hacké gong met groote voorſigt en traegte toe: waerom het iets ongemeens is geweeſt dat *Duillius* ten tijden des Puniſchen oorlog een vloot Schepen na de tzeſtigſte dag dat het hout gehackt was te water bragt. Met deze Schepen behaelden hy zegen op die van Kartago, en ſtichte Janus tempel op de Moes-markt.

Lib. 16. cap. 39.

En tegen Hiero hadde men binnen vijfen veertig dagen, na het hacken des houts twee hondert en twintigh Schepen vaerdig. Nevens de vloot van *Scipio* die binnen veertig daegen van de bijl af in 't waeter ſtont.

Inſgelijckx is 't boom-hacken beſt, na dat het lang ſtil en droog weder zy geweeſt, want regen nat het hout, en wint ſluit het zelve, zoo dat het water van binnen niet uit zeiperen en kan.

Wanneermen hout brant, om te buigen, en het fijne kool geeft, is een teken dat wel buigen zal en lenig is; grove kool geeft ſtevig en onbuigzaem hout. Wel ſtaet te letten dat wanneer men berk of andere houten aen de Schepen brengt, dat men die 4 of 6 duim langer neemt als de maet buiten om in 't ront te meten ſchijnt te vereiſchen, want anderzins men te kort zal ſchieten.

Byzondere toeſtant van het Noorts hout.

Vleckerze balcken zijn ordinaer lanck omtrent 23 of 24 voet.

Tot Groenwijk in 't Vlecker zijnze omtrent lanck 24 of 25 voet.

Maerder balken zijn gemeenlijk lang 22 voet.

Ooſt-rijſſer balken zijn ordinaer lanck 22 of 23 voet. Weſt-rijſche zijn gemeenlijk van 25 voet, doch zwak en ſmal.

Tot Koperwijk is 't gebruik 1100 deelen voor duizent te tellen, zijn breet omtrent 10 duim.

Tot Anſlo is 't gebruick 63 deelen voor een ſchock te tellen, twee ſchock anders hondert maekt.

Tot Drontem en Norme teltmen 60 voor 't ſchok.

Sparren teltmen ordinaer 11 ſparren voor tien.

Weſt-kiels balken zijn ordinari lang 26 a 27 voet.

Langezontſche balken zijn lang 27, 28 a 30 voet.

Kooperwijkſche balken 21 of 22 voet lang, of oock wel 29 en 30 voet.

Langeſontſche deelen lang 16 of 17 voet.

Fredrick-ſtads deelen teltmen 63 voor 't ſchock, vallen veeltijts hart en ſcheurig.

Op de Sande valt alderhande rommel-laſt, ſlechte deelen, ſparren, balken en alderlei emmers.

Tot Holem-ſtrant en Wit-ſteen vintmen alderlei hout goet, doch meeſt ſlechte deelen.

Byle-ſteelen werden by het tult verkocht, twaelf maekt een tult.

Emmer-duigen by het ſchok, komt voor 't ſchok 60 in 't getal.

De hierlantſche Scheep-bouw dan voleindigt, zal het niet ongerijmt zijn tot beſluit der zelve, de werckтuigen voor te ſtellen, waer mede datmen bout;

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00348

n°. 1. Pag. 185 en 186.

61

60

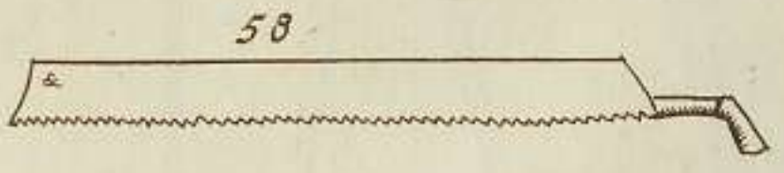
58

59

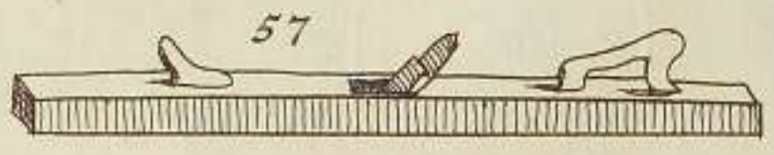
57

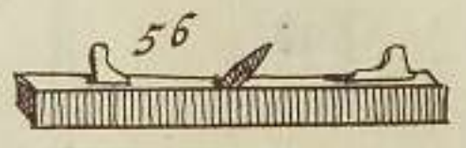
56

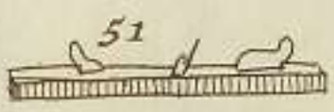
51

52

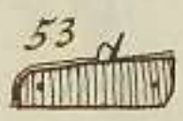
53

54

55

50

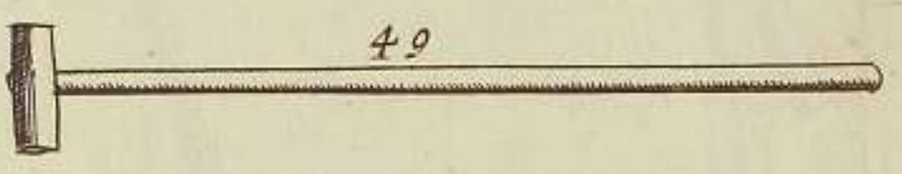
49

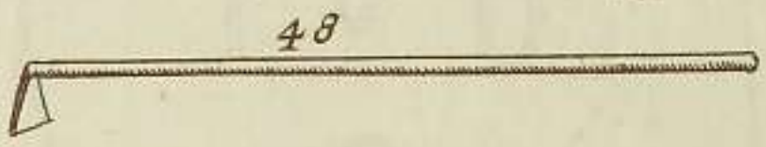
48

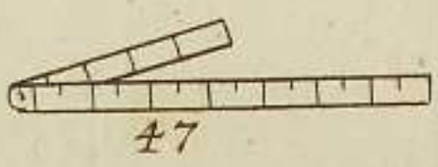
47

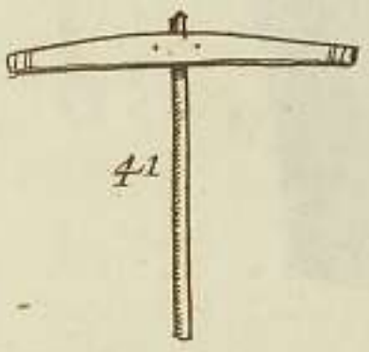
41

42

43

44

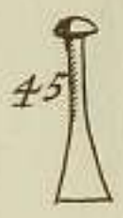
45

46

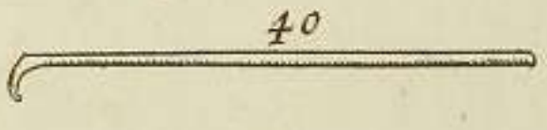
40

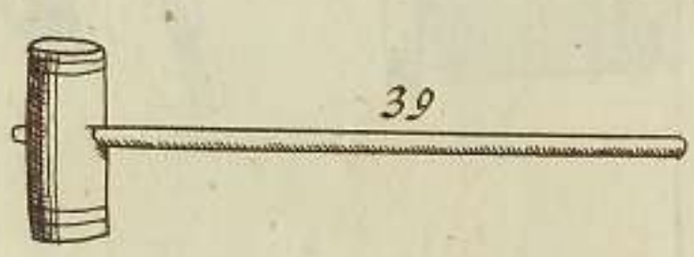
39

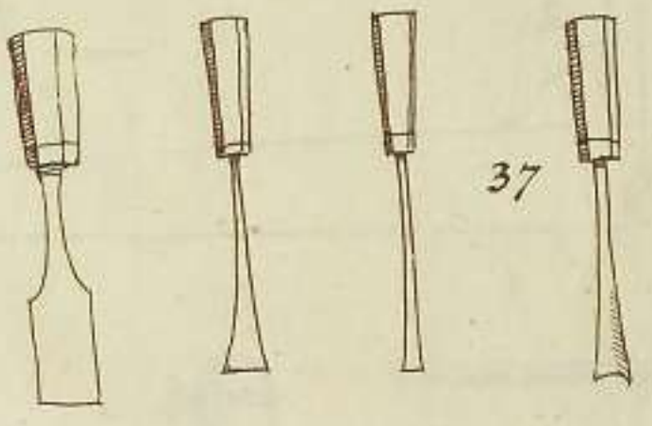
37

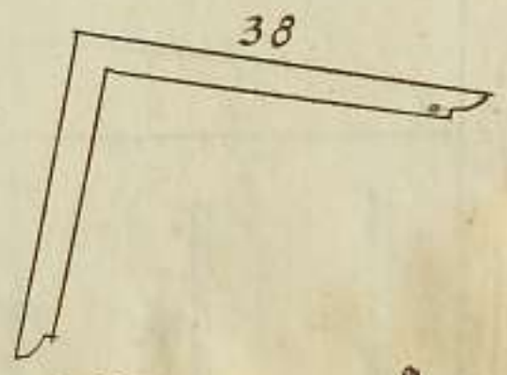
38

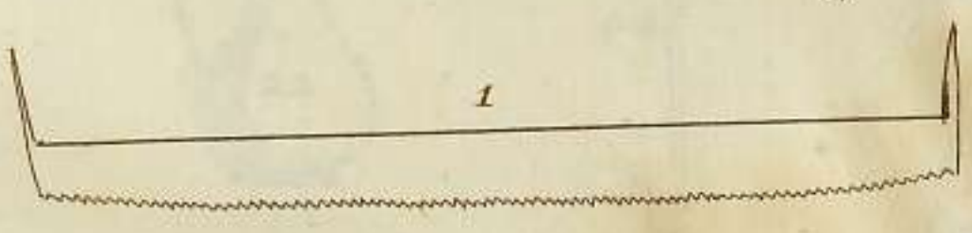
1

2

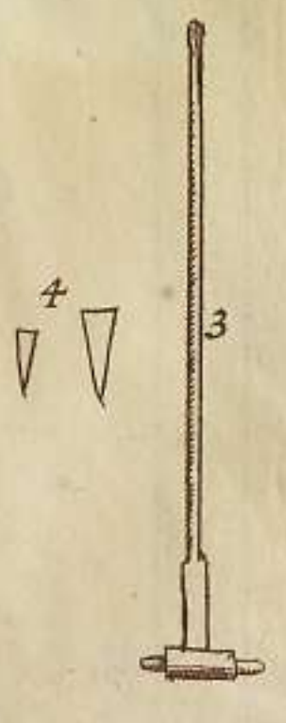
4 3

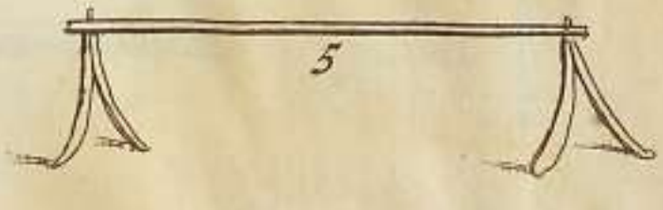
5

N. Witsen delin.

LXXIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00349

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00350

N°. 2. Pag. 185.

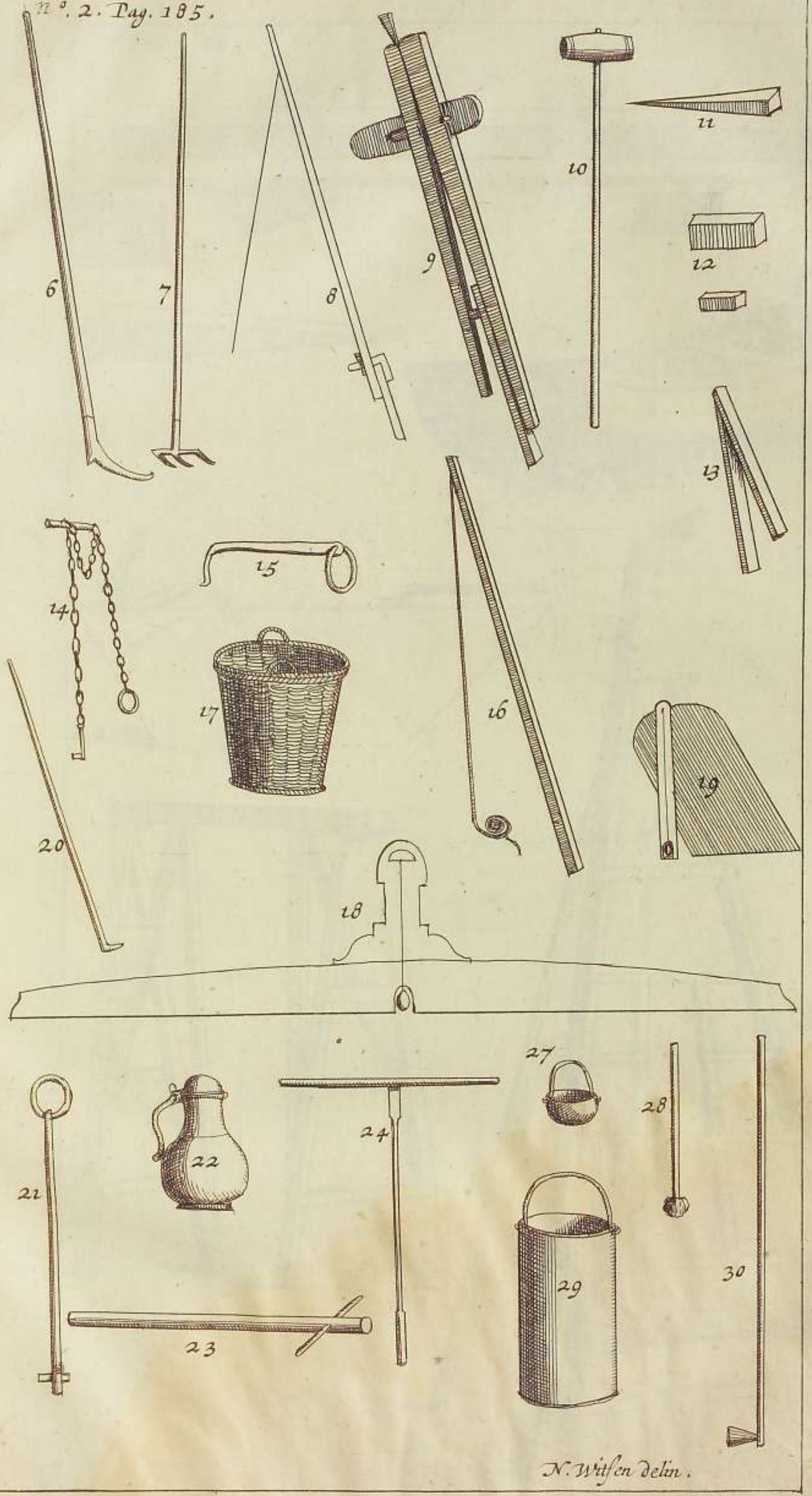

N. Witsen delin.

LXXIV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00351

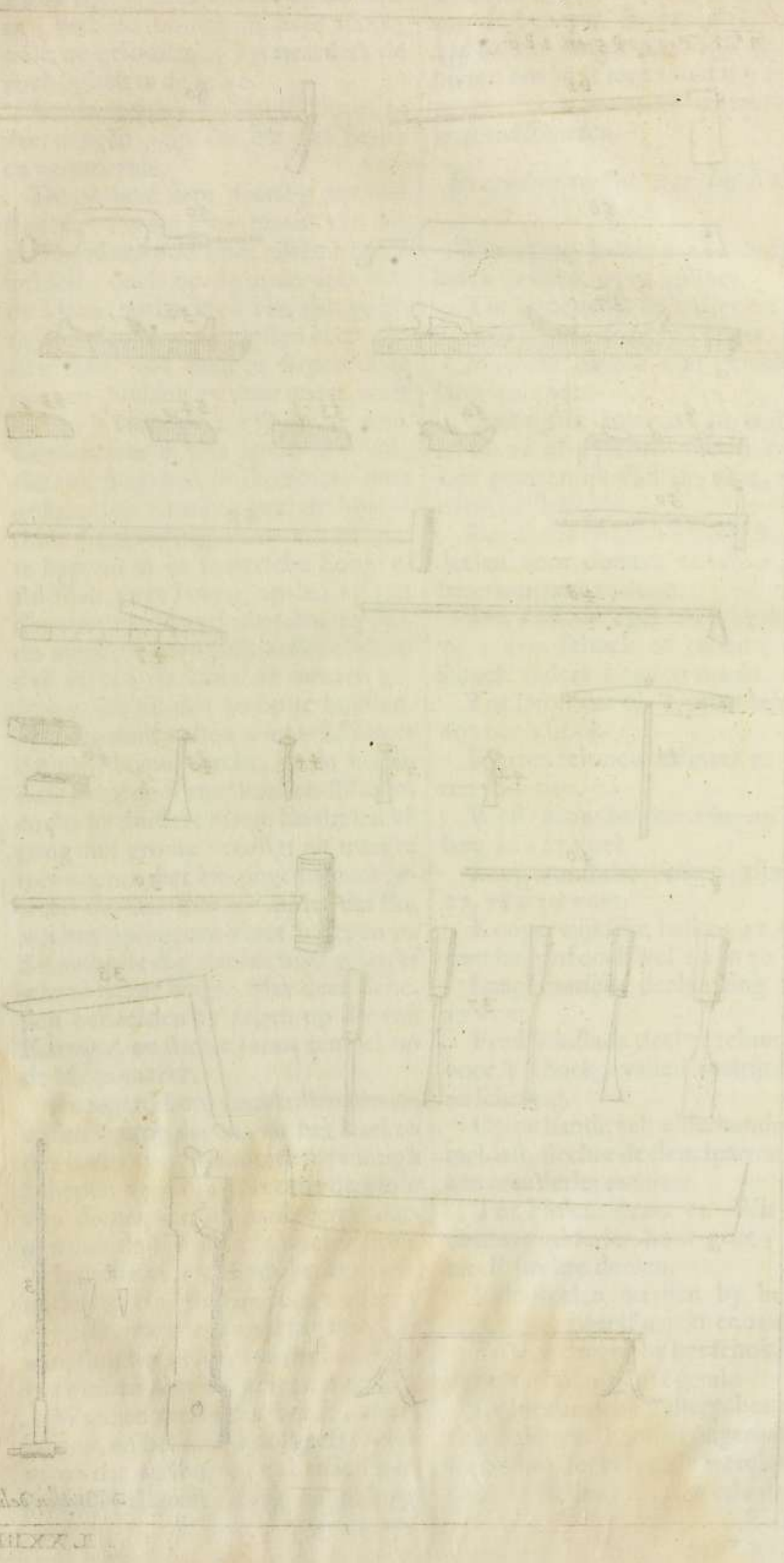

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00352

N.º 3. Pag. 185.

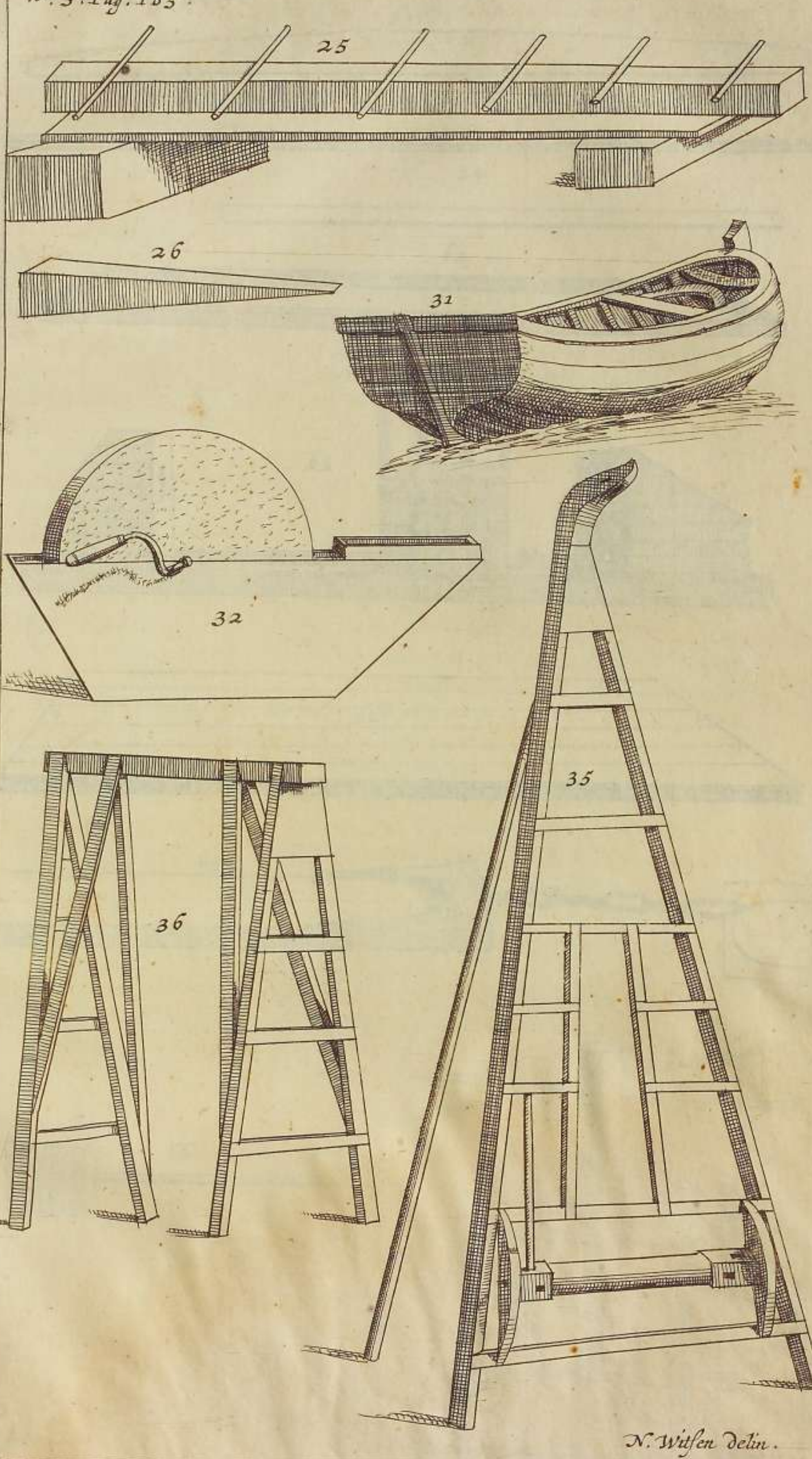

N. Witsen delin.

LXXV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00353

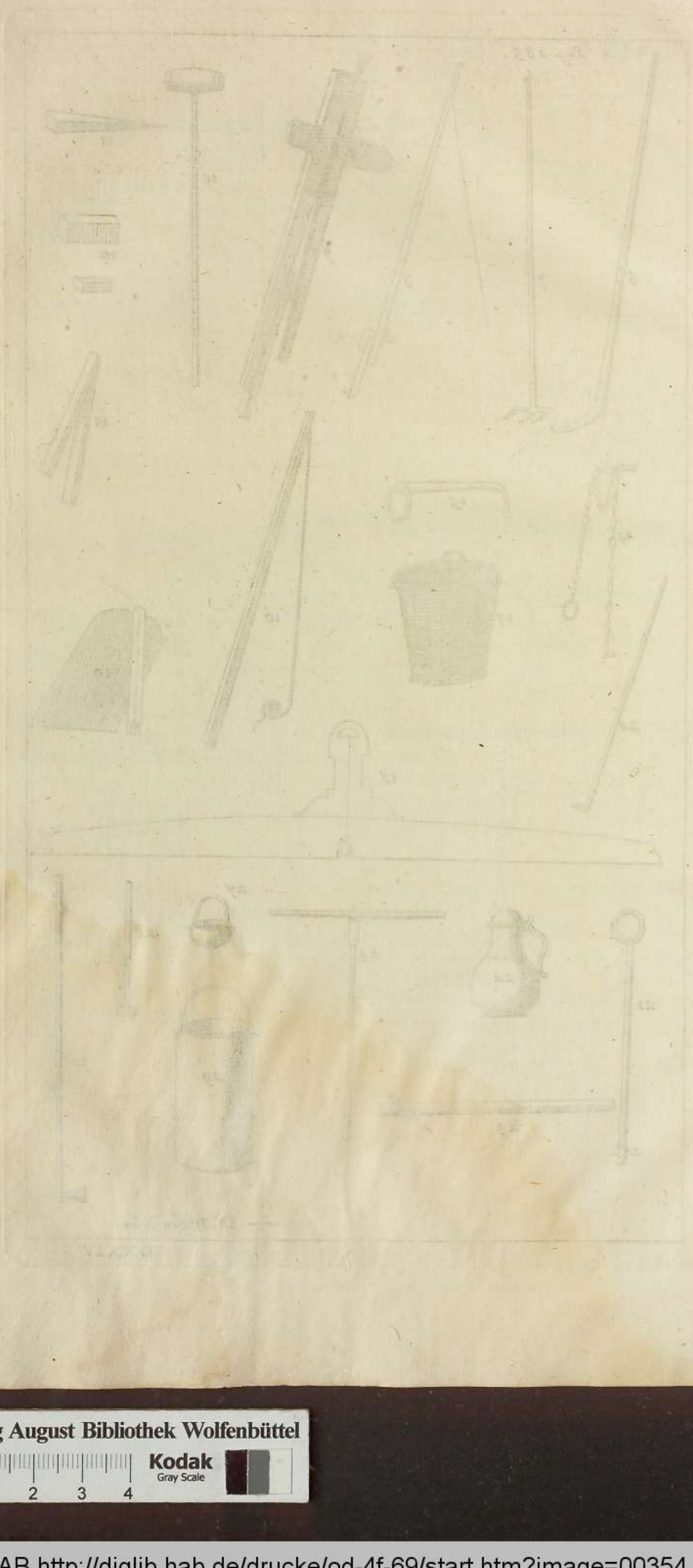

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00354

N° 4. Pag. 185.

33

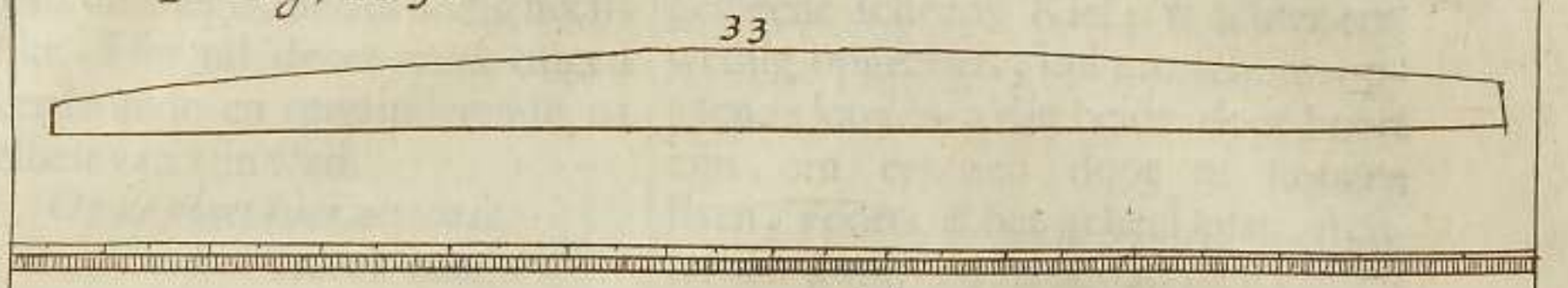

34

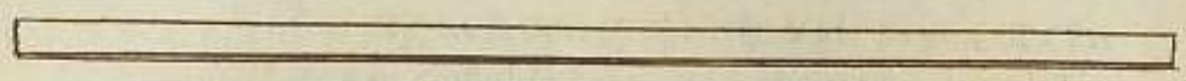

62

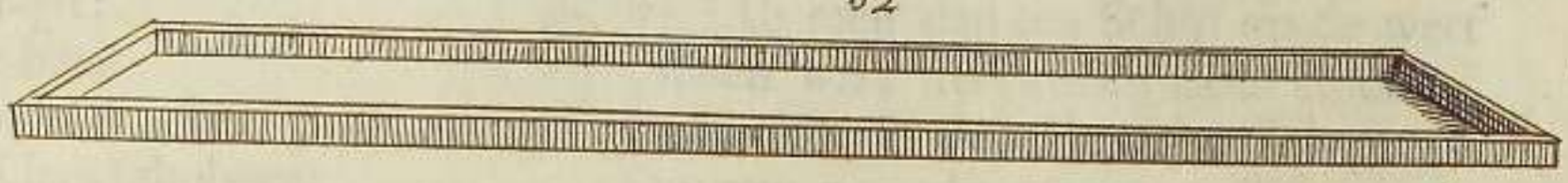

63

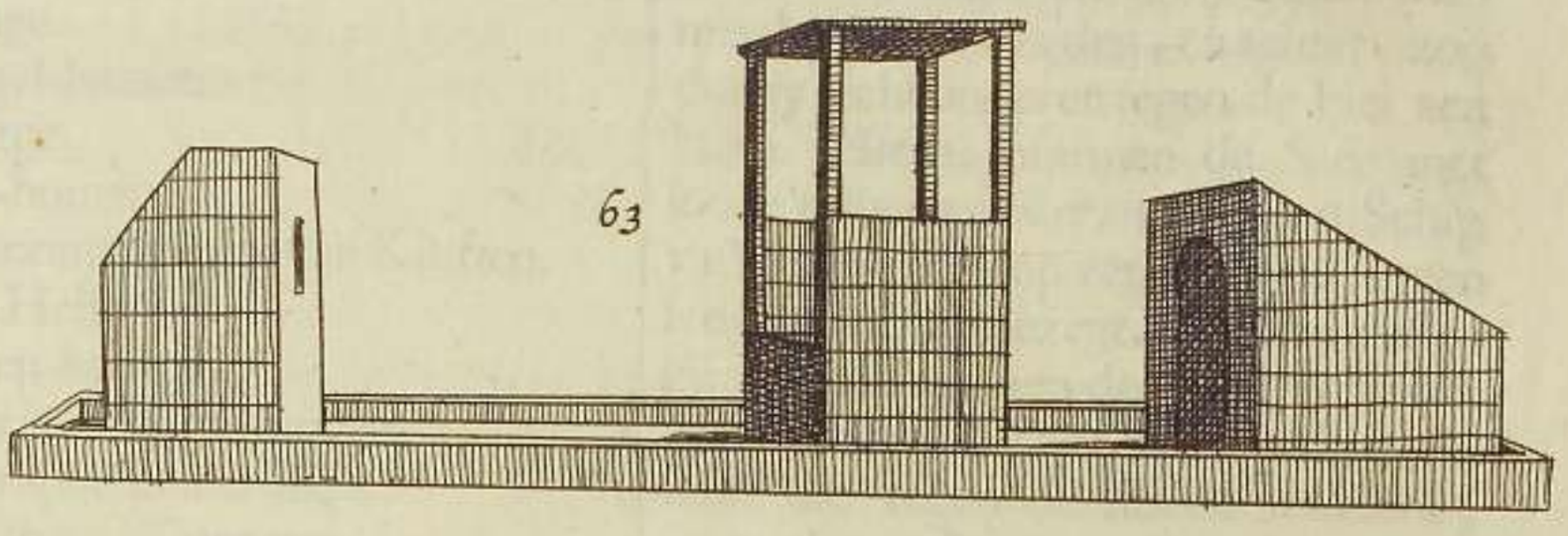

64

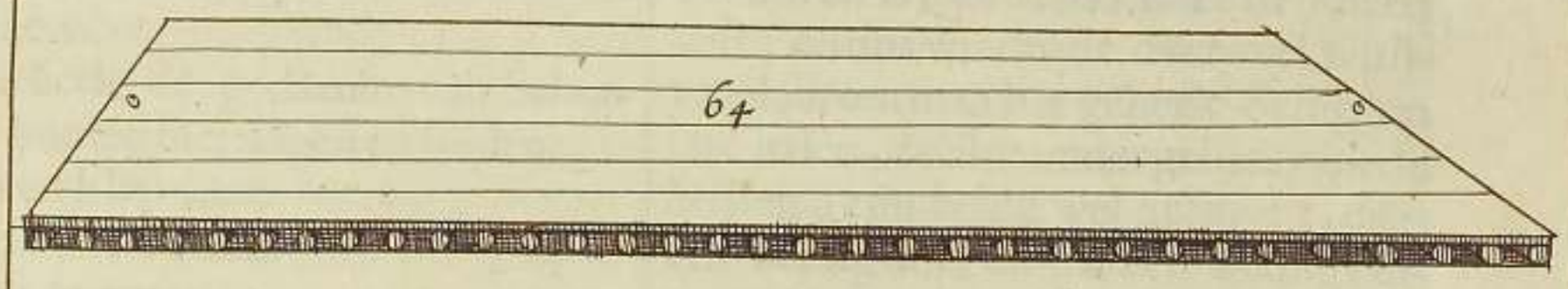

65

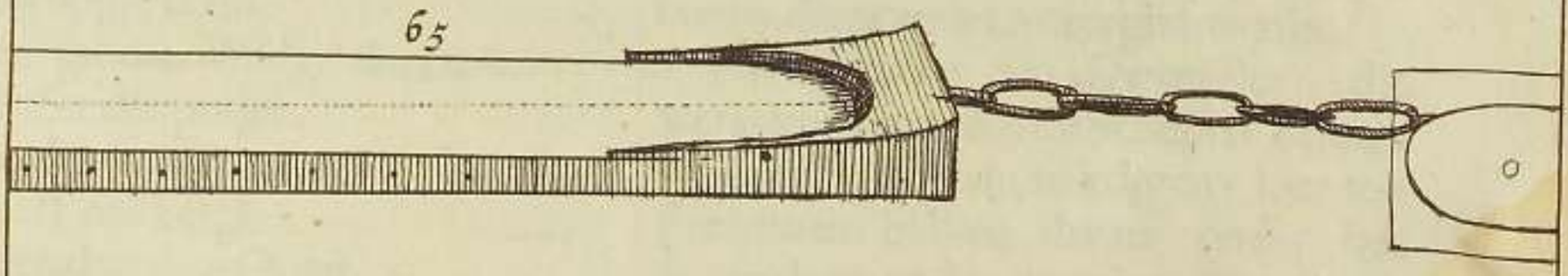

66

67

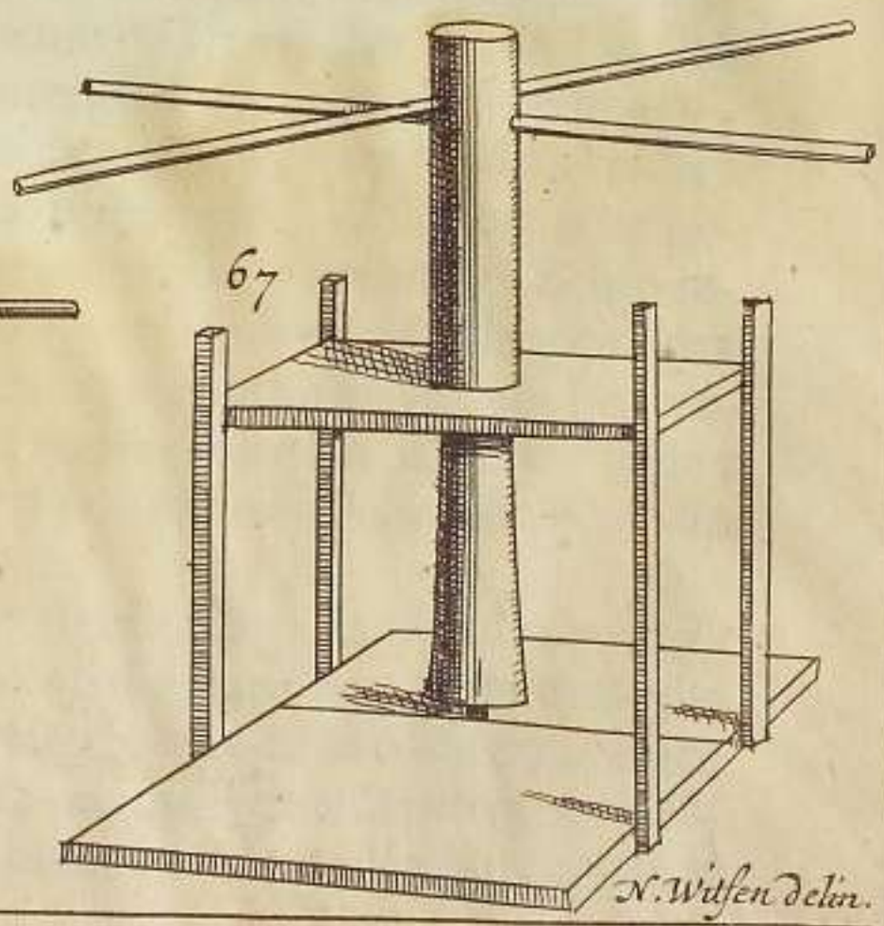

N. Wilsen delin.

L XXVI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00355

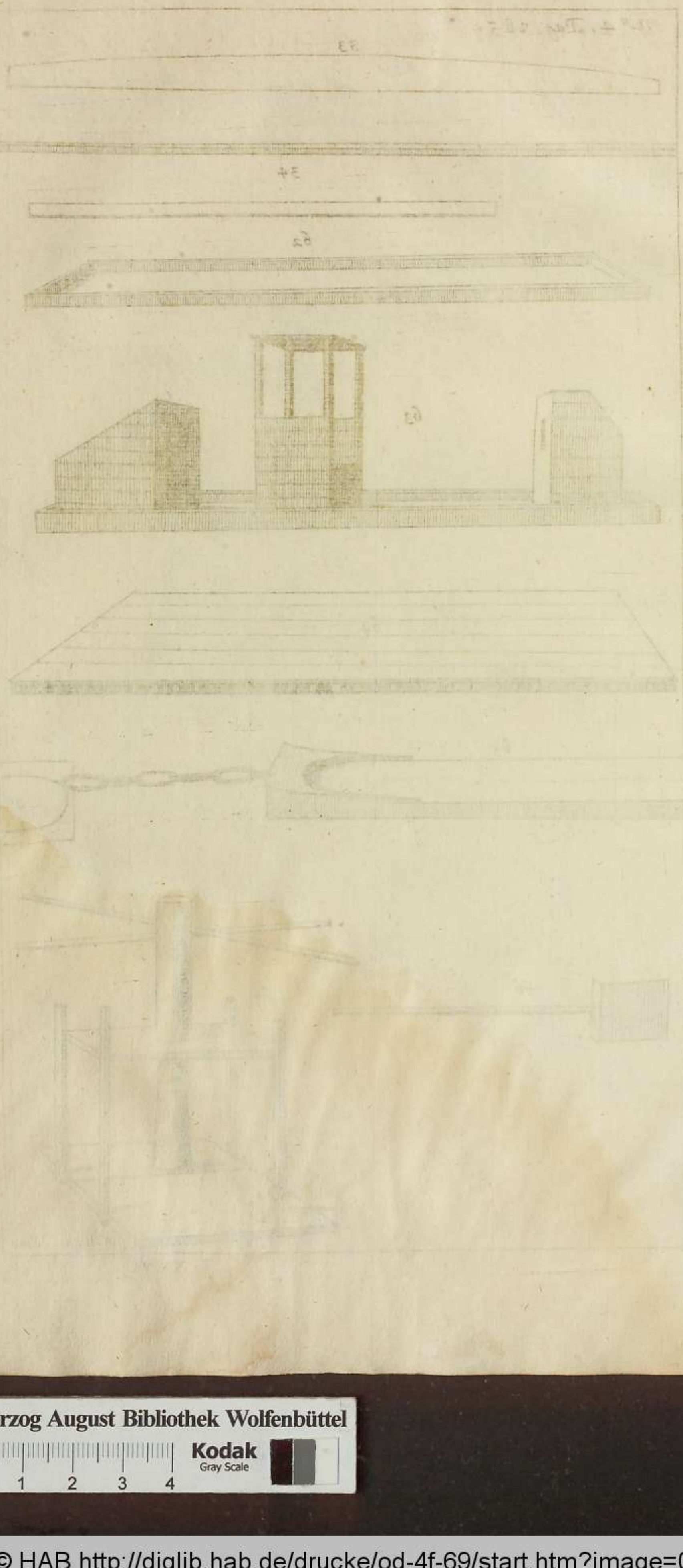

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00356

bout; ten welken einde dan hier volgt het gereetſchap, 't geen de Meeſter-Timmerman op de werf brengt, 'twelk ieder van de knegts, die des nodig heeft, gebruikt. Het tal dezer werk tuigen vermeerderende en verminderende, na de veelheit van zijn werk.

Op de plaet hier neven is

N°. 1 Een Zaag of Steeck-zaag.
2 Domme-kragt.
3 Mokers.
4 Yſere Wiggen.
5 Brant-yſer.
6 Hout-haek.
7 Spaender-haeke.
8 Een Klaes Jakobzen.
9 Tange.
10 Nagel-hamer.
11 Wigge.
12 Oor-houten.
13 Vertoont de vorm van Kluften.
14 Van Helle.
15 Steven-haeken.
16 Hevels en klein-touwen.
17 Is een Spaender-mande.
18 Een groot Water-pas.
19 Klein Waterpasje.
20 Koe-voet.
21 Verbeelt de gedaente van Schot-bouten met ringen en ſpijlen.
22 Is een Flap-kan.
23 Een yzere Ram.
24 Een Avegaer.
25 Een houte Ram.
26 Een groote Wigge daer toe.
27 Een Smeer-potje.
28 Smeer-quasje.
29 Een Teer-ketel.
30 Teer-dweil en Quaſt.
31 Een Werf-boot.
32 Een Slijp-ſteen.
33 Een Mal.
34 Een Rye.
35 Een Hout-bock.
36 Een Schraag. Daer moet ook zijn een maet-ſtock van 20 voet.
62 Een open Schouw om mede te varen; die men mede tot Peck en Harpuis-ſchouw gebruickt. Gelijck vertoont wert met zijn opwerk aen N°. 63.
64 Vlotten.
65 Een Slee, waer mede men de Schepen, van wat groote zy ook zijn, op het lant haelt.

Timmermans Slee daer men Schepen mede op het lant haelt.

De Slee is een gang ofte dicke planck, de breete hebbende van omtrent anderhalf voet; lang als een gemeene ſcheeps Kiel; is achter een weinig opgeboeit, hol met ſchuins opgaende kanten, die beide door-boort zijn, om een pen door te konnen ſlaen, voorts is het geheel plat. Achter aen komt een haek daermen een eizere kram en keting in kan ſlaen; welcke keting aen een gevaerte vaſt is, daer een zeker getal ſchijven in loopen.

Als men dan een Schip op de werf halen wil, ſteecktmen dees balck of planck onder de kiel van het Schip van vooren na achteren toe, ſtuert hem met hacken ter zijden, en achter, zoo dat hy recht onder en tegen de kiel aen komt. Hierna bintmen de Slee met looze touwen wederzijts aen het Schip vaſt: waer toe hy op verſcheide plaetzen is doorboort als gezegt, op dat niet af en glippe. Achter aen de Slee ſteecktmen dan een hant-ſpaek of balck in de holle ſleuf die tegen de ſteven aenkomt, pent die vaſt door het dwars-gat dat boven is; en alzoo ſtaet de ſteven vaſt; en dus windende over veel ſchijven, kan een man het geheele Schip op lant halen, de Slee onder gelijck ook de helling, zijn beide wel geſmeert, dees een weinig hol, en die een weinig bultig zijnde, op dat te beter ſluite. De Slee boven dient zoor en niet glat te zijn.

66 Vertoont een Dwers-ſlee, dit werk-tuig dient om de Schepen zijlings tegen of op het lant te krijgen; hier toe ſteektmen balken dwars onder het Schip deur, vaſt in de gront, waer langs men met ketings en touwen over ſchijven wint: de Dwers-ſlee werdt dan wel geſmeert over de dwarsbalken gelegt, tegen de kiel aen, waer mede men het Schip bedwingt. Wel moet acht geſlagen werden, wanneer een Schip tegen de werf op 't zy gehaelt wert, dat de keting niet en knapt, of dat het water te veel ſackt, en het Schip om valle, daer ronde kimmen de meeſte noot van hebben.

67 Is een Kaep-ſtander daermen de zwaere balken mede op 't lant wint, die verplaetſt wert na den eiſch; en als men wint, vaſt in de grondt geſlagen: Gelijk men oock met de Kricke-mick

doet, daer men balcken mede opheft.

Volgt het gereetschap 't geen de Scheeps-timmer-knechts gehouden zijn zelve mede te brengen, wanneer zy op het werck komen, en dag-loon zullen winnen.

37 Vervolgens op de plaet zijn Bijtels van onderscheide gestalte, als duim-bijtels, vermetjes, smal, breet, enz. Oock onderscheide Gutzen, smal, breet, krom en vlack.
38 Een Winkel-haeck.
39 Een Mos-kuil.
40 Een Naet-haeckjen.
41 Clavaets-hamer.
42 Rabat-yzer.
43 Clavaets yzer.
44 Spijker-yzer.
45 Werck-bijtel.
46 Zijn Water-backjes.
47 Een Duim-stock.
48 Een Schraper.
49 Een Moker.
50 Spijker-hamertje.
51 Een Roffel.
52 Gerf-schaef.
53 Sponding-schaef.
54 Odief.
55 Ploegen.
56 Een Voor-looper.
57 Een Ry-schaef.
58 Een Hant-zaeg.
59 Een Klampspijkers-boor, tien of elf duims boor, zes, zeven, acht duims-boor, dubbelde middel-nagels, enkele middel-nagels, las-yzers en duiker-boortje.
60 Een Diszel.
61 Een Bijl.

VEERTIENDE HOOFTSTUCK.

Van Galeyen.

DE Scheeps-bouw afgehandelt, dunkt my het gevoegelijk te zijn, weinigh te spreken van Galey-bouw; gevaerten, schoon in deze landen zelden gezien, echter zeer bekent, 't geen dienen zal, onze lants-lieden tot onderrecht, of 't gebruick hier gemeen wierdt, en tot vermeerdering van kenniffe. Daer van te zwijgen, terwijl zy van d'aenzienlijckste zeekasteelen zijn, zoude dit werck dat van Scheeps-bouw spreeckt te kort zijn gedaen.

Het woordt Galey, schijnt her te komen van het latijnsche woort *Galea*, een Helmet gezegt, om dat men deze oulincks veeltijds op de Scheeps-masten stelde. De weinige wetenschap, die ick hebbe van het timmeren dezer gevaerten, bequam tot Pisa (een stadt onder 't gebiet van den Groot-hertog van Toskaen) waer ik het bouwen van 3 aenzienlijke Galeyen, aen de vliet Narne in acht nam, die daer aen de Groothertogs Werf op stocken stonden: zoo even wel niet, of hebbe verscheide evenredigheden, en figuren geleent uit de stellingen van *Joseph Furtenbach*, en *Bartholomeus Crescentius*, die vinde wel te zijn gestelt. Hier toe dan stelle eerst voor oogen een Galey met opgebonde zeylen, zoo hy reit en zeilt, op dat ieder beschouwe wat gebouw het is, daer van spreeke: aen *a* is de Kapiteins plaets in de Kajuit, by de Italianen *Puppe* genaemt, daer her-om, zo wel nevens hem, als aen de trappen by *b*, posten zich de vrywillige ridders; want dient te weten dat het niet en is gestelt op de Galeyen als op onze schepen, waer men over en weer loopt, maer ieder op zijn beraemde stel blijft: aen *c* of onder *c* staet de man te roer: *S* is de Hooftvaen, waer in 't merkteken van wat Heer de Galey zy, *e* is de groote mast: *f* de groote Rae, *g* de Besaens-mast, *h* zijn Rae. Boven by *k* zit in 't gemeen een uit-kijker. De vaen aen *l*, wort de Scherpe gebynaemt: *m* de hangert, *n* het voor-ree-vaentje: *o* de bezaens-hangert, *q* de groote vlag, Voor by *i* staet het zwaerste stuck, 't geen onder de overloops-balck mag gehaelt werden: aen 3, 3 vertoonen zich eenighe lichter Kanonnen, de

Pag. 186. 188 en 189.

Een Galey Zeyl en Roey vaerdigh.

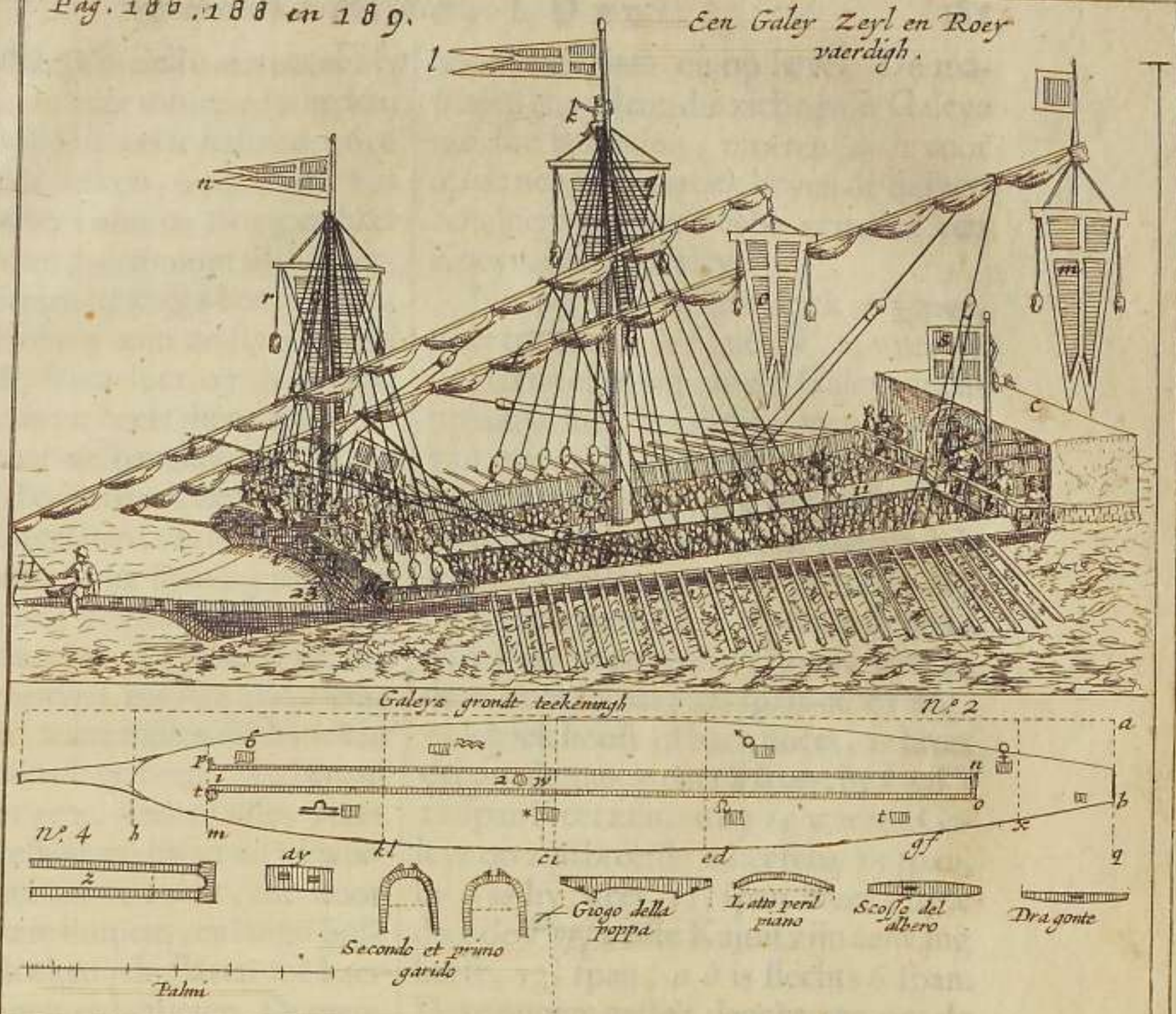

Galeys grondt teekeningh

N.o 2

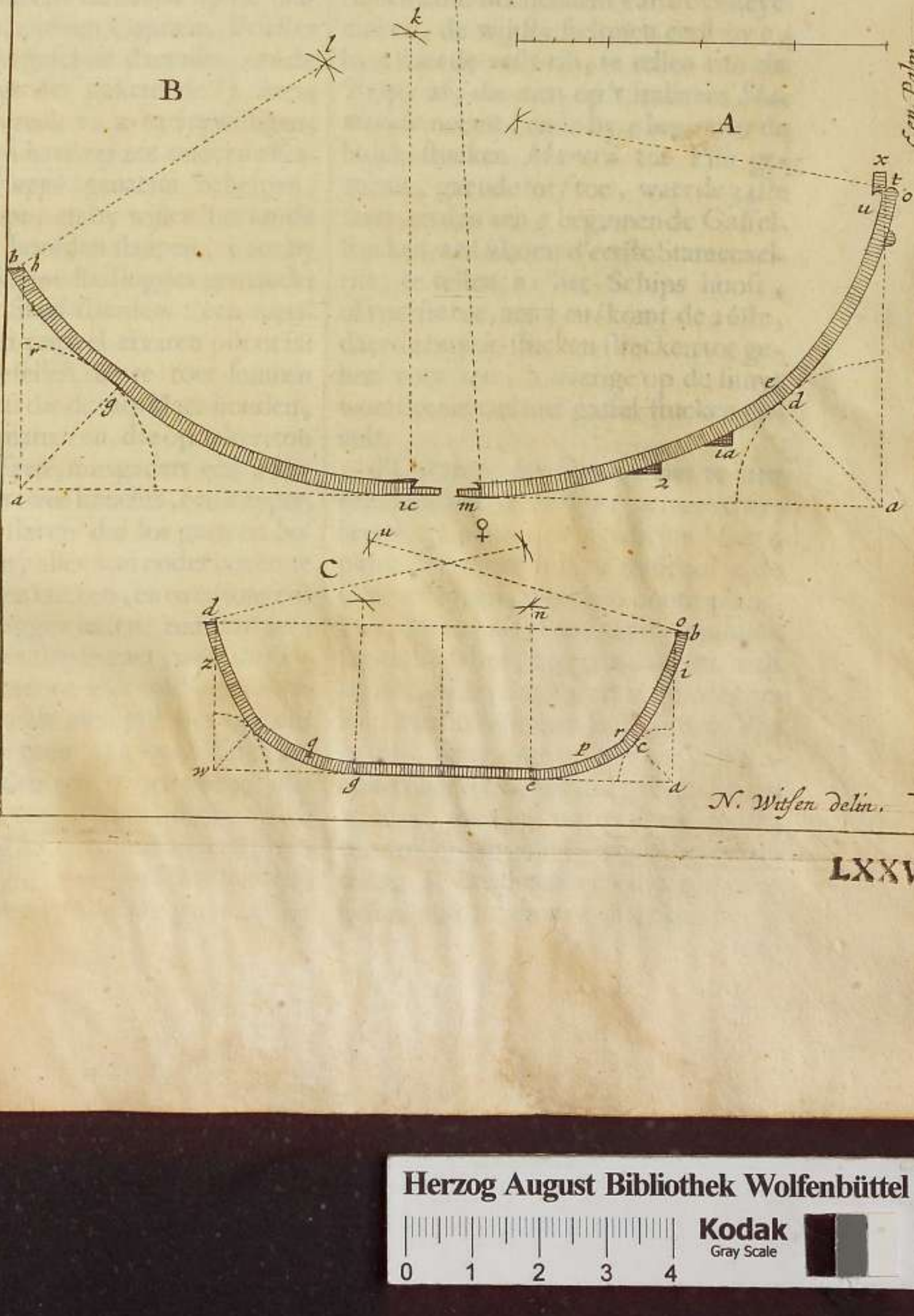

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00359

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00360

de lichtſte ſtaen de naeſte aen boort: by 55 zijn gaten, waer touwen doorgaen, om de ſtucken te boort te halen: aen 66 plactſtmen de Ankers, wederzijts: 7 is de plaets waer trom en trompet haer dienſt doen, en daer rontom op het verdeckjen ſteltmen de krijgs-lien: aen beide de zijden by 9 zijn de ſlaven, aen ieder zijde ſtaen hier 27 bancken, maer in't gemeen heeft men aen de linker zijde maer 25 bancken, en 26 aen de rechter; d'eene banck aen de lincker zijde wort uitgelaten, om een Kombuis te zetten. Aen ieder banck zitten vijf roeyers, te zaem 255 ſlaven; maer hier beloopen die 270. By overvloet van ſlaven zet men wel zes aen een riem, doch zelden; want indien de bancken niet langer zijn als gemeen, zoo benaut dat de ſlaven zeer. Ieder Galey voert twee Slaef-gebieders; by 11 en 12 worden haer plaetzen vertoont, die door hulp van zekere fluitjens, en lange bollepezen of ſtocken, de ſlaven tot haer plicht vermanen, en beſtieren. De mannen die behalven de ſlaven op de Galeye vaeren, zijn een Capitein, Prieſter (doch miſze geſchiet daer niet, om de onheiligheyt der geketende) Arts, Schrijver, vaeck 12 a 13 vrywilligen, deze moeten haer op zee onder de Kajuit hun *Puppa* genaemt behelpen, zeer beknopt, en by wijlen boven de ſlaven haer hoofden ſlaepen, waer by nacht dan kleine ſtellingtjes gemaeckt worden: 3 Slaef-ſtierders: een raetsman, 't geen een wel ervaren piloot is: 20 boots-geſellen die te roer kunnen gaen: 6 maets die de raes klaer houden, en noch 20 matrozen, die op anker, tou en zeilen paſzen, mitsgaders een Timmerman met twee knechts, een kuyper, twee oude ſlaven die los gaen en betrout werden, alles van onder boven te brengen: twee kocken, en twee jongens die op de vlaggen letten: een Barbier; en als men ten ſtrijde gaet, wort de Galei verzien met 50 a 60 zoldaten, oock wel met 100 als men giſt het gevecht ſcherp af zal gaen; welcke zoldaten geplaetſt worden aen boort wederzijdts tuſſchen de roederen in, daer zy ſich nacht en dag moeten houden, en is hun (om de engte en wan-order te mijden) niet toegelaten van daer te gaen, als by nootwendigheit, en op bevel. De matrozen en andere, die zich op de Galeye mochte bevinden, moeten zich voor op de neb, en 't verdek boven de buſzen behelpen. En zoo hebbe vertoont een Roeyvaerdige Galeye.

Nu laet ons tot het werck zelf gaen, waer toe beziet de figuer N°. 2, waer gy de gront-tekening van een Galeye wiens opbouw hier beſchrijve meugt zien; van *q* tot *b* is zijn lengte over ſteven, 190 ſpannen, (gelijck die ſtelle, zullende al 't volgende daer na voegen) de lengte dezer ſpannen, of palmen, ziet op 't genoemde blat) 't geen tuſſchen *k* en *u* ſtaet noemtmen 't doode werck, deze ſnabel is lang 22½ ſpan: de *Proda*, welck ick hooft of back noem, is breet 9 ſpan, de ganck daer 8 ſpan, by *k* zal 't 21 ſpan breet zijn, en by *ic* waer de Galeye op zijn breetſte is, heeft hy 25 ſpan, by *d* is hy weer 21½ ſpan breet, by *x* daer de *Poppa* ofte Kajuit zijn aenvang heeft, 13¼ ſpan, *a b* is ſlechts 6 ſpan. Deze punten geſtelt dencktmen om de ribben, die het lichaem van de Galeye maken; de wijtſte ſteltmen eerſt by *c*, by *d* ſtaet de zeſte rib, te tellen van de *Poppa* af, die men op 't Italiaens *Staminale* noemt, ende by *e* beginnen de buick-ſtucken *Marera* tot Piſa genaemt, gaende tot *f* toe, waer de 34ſte ſtaet; en dan aen *g* beginnen de Gaffelſtucken, aen *h* komt d'eerſte Stamenaelrib, te tellen na het Schips hooft, of voorſte toe, aen *k* en *l* komt de 26ſte, daer de buyck-ſtucken ſtrecken tot geheel voor aen; 't overige op de ſnuyt wort t'eenemael met gaffel ſtucken gevult.

d'Overloop der Galeye ſtaet te zien tuſſchen de letters *on pt* achter is hare breete 3½ palm, en de dickte hout 4 palm, zy moet juiſt te midden in de Galeye leggen, d'eecken-houte plancken, daer zy uit gemaeckt is, zijn dick ½ ſpan, zy is hol, zoo dat de grote maſt by *w* ſtaende na achteren toe neder gelegt, daer in beſlooten kan werden. Van *z* tot *i* dient zijne holte voor een Kanon-koker, 't welck als gebruickt zal werden, men het uittreckt na vooren over rollen, en geloſt, wijckt het te rug tot aen 2, waer het door vaſte plancken geſtut werdt: zwaere plancken heeft-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00361

men tot een dexel van deze overloop of gang; zy dient oock tot wandeling voor de gebieders der slaven, en voor de Schiltwachten 's nachts, die gade slaen dat de boeven zich niet los en veylen: men zet ook wanneer de Galeye stil legt daer stutten op, om die met kleden te bedecken.

By *w* is de Visscher van de groote mast; die in de buis neder gelegt wert, of kan werden neder gelegt; hier toe heeftmen 10 zware houte latten, die opgerecht mogen werden, als men de mast wil neder doen, door welkers hulp men dezelve bequaem kan doen dalen. De Visser is rontom wel bezet, dat de mast niet en waggele: *p* en *t* zijn plaetzen waer aen de overloops voorste enden vast zijn, oock waer in 't verdeck (werk dat hier boven komt) gevest is, aen 6 daeltmen in 't voorste hol der Galeye.

d'Overige openingen die hier vertoont werden, zijn trappen om in de onderste verblijven te dalen, ♂ is een slaep-plaets voor onder-bevel-hebbers, by ♀ gaetmen in de kapiteins kamer, *t* is de wapen-kamer, ♃ is de broot-kamer, by * stijgt men tot in het onderste van de Galeye, op de bodem, kolzem ofte kiel, by de tekens ♎ ♒ komt men in de gaten waer het zeiltuig legt, oock daer anckers, touwen en Barbiers-kamer zijn, alle deze gaten werden 's daegs met zeer dicht sluitende luicken gedeckt.

Waer mede dan de Galeys gront-tekening is vertoont. Volgt dat trede tot de leeden in 't byzonder, waer ten eersten voorkomt een deel hier nevens op de plaet genoemt met het Italiaensche woort *dragante*, 't geen ick om zijn gelijckheit hek-balck noemen zal, dees is lang 14 span, in de midden dick een span, en aen de enden ½ span, zy is achter op de steven in de *Poppe* of Kajuits-achterste vast, dient tot steunzel van het doode werck achter aen.

d'Ondervoet, wiens gestalte te zien is onder het woort *scosso del albero*, is een houte toestel, waer aen de groote mast in gestelt wort, lang 28 span, zijn midlijn is 1½ span breet, en aen beide enden dick 1 palm, in onze scheeps-bouw noemtmen dit deel de Visser. 't Gat waer de voet des masts in komt, is 2 palm lang, staet aen of onder *w* in 't onderste deel van de overloop, en op den bodem.

d'Overdecks of bovenste bodems ribben, zijn in getalle als de zy-ribben, zy zijn bochtig, rijzende in de midden 1¼ span, tot loozing van water; haer lengte is gevoegt na de Galeys breete, minderende en meerderende. De overloop of middelgang werdt daer op gelegt, dees ziet onder 't woort *latta per il piano*. Noch heeft de Galeye een lit by de Livornesen *Giogo della Poppa* benaemt, zonder welck de over-water-hangende deelen, als 't boort, riem en wal niet zoude gevest konnen werden, men zoude dit konnen noemen voorste boorts onderlaeg, zijn figuer ziet hier nevẽ, wiens plaets is dwers-scheeps, daer de linie *x* staet, zijne lengte is 37 palmen, uitgeholt na de gestalte der boven-bodems ribben; waer zy oplegt. De *Draepera* is daer in geklonken, 't geen een lit is dat langs-scheeps d'overwaterhangende boorden vastigheit geeft, waerom boorts-balck genoemt mocht werden; welcke *draepera* daer de Galeye op 't breetste is een weinig zinckt; aen *n* in de ondergestelde teeckening komt de onderste boorts-balck in: aen *m* de tweede, zy is dick ½ span: gelijck achter, zoo heeft de Galey ook voor, de weerga van de *Giogo del poppe*, een lit *Giogo di proda* genaemt, zijnde van voorgemelden gebruik, deze is lang als de vorige, wort op de linie *d* gestelt, s' is onder 16 palmen wijt, uitgeholt na de gestalte der neven leggende boven-bodems ribben; d'enden van de twee *draperaes* rusten hier inne. Voor en achter aen de Kajuit of *Poppa* zietmen 2 bogen, onder de naem van *primo* en *secundo Garido*, dienende tot steunzels van de latten die des Kajuits doorluchtig dack maecken, 't geen te zien is in de plaet aen N°. 4, zy is 15 span breet, 13 hoog, en dick een half span vierkant, d'achterste breet 11 span, aen een van de bovenste latten, achter uyt maecktmen in 't gemeen 't Wapen van de Heer der Galeye. Van de openingen die daer zijn zegge niets, alzoo ieder die maekt na zijn welgeval. Voor by de *Proda* of Galeys hooft, ten ende de *Corsia* of Galey-gang, zietmen een por-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00362

portaelken, van geſtalte als te zien is onder letter ☉, wiens poſten dienen tot vaſtigheit van de gang, en zy voorts zelve tot planting van het Canon onder in de Gangbuis verholen.

't Vierkant ſtuck by *ay* heet *bianco del trincheto* op 't Italiaens, is onder de Galeys buyck vaſt, en daer in ſtaen d'einden van de Portaels Poſten. Des Portaels wijte is 2⅝ ſpan, hoog van de voet-tre af 5½ ſpan, de poſten zijn dick ⅔ ſpan.

De groote van elcke palm, welcke hier wordt gebruickt na de Italiaenze wijze, ziet op de plaet, nevens een evenredige ſpan-maet, op deze zelve plaet gepaſt. En zoo zy langte en breete der Galeye nevens eenige deelen der zelven ter neder geſtelt.

Tot volbouwing en t'zamen-zettinge van de Galey, dient noch geſprooken van kiel, voor en achter-ſtuck, oock van 't Schips-lijf, maſt, enz. 't Geen hier volgens vange aen te doen.

Van de Kiel.

De kiel neemtmen recht, lang 146 ſpan in 't gemeen, van hoe weiniger ſtucken hoe beter; ⅓ ſpan breet, en ½ ſpan hoog. Dees zetmen op ſtocken, niet zeer hoog verheven van de aerde.

Van de Achter-ſteven.

De geſtalte der Achter-ſteven ziet aen de Figuer N°. *A*, by *d* heeft hy een bogt, die geſtelt wort als men van *a* tot *d* acht ſpan neemt, daer na om de wederzijts circkel ſtucken te bekomen, zoo ſtelt *x t* lanck een ſpan, oock *t o*, doch *t o* zy een halve cirkel, doet ook zo boven aen *u*, uit *o* ſtelt 21 ſpan recht hoekig uit, tot aen * en dan neemt de zelve wijte en treckt die uit *d*, ſtelt dan 's paſzers-voet in de ſnijding,* en maekt zoo het cirkel-ſtuck *u e*, daer na neemt 33 ſpan, trecktze uit *d* en oock uit *m*, daer de ſnijding is aen *f* zet dan de paſzer, en beſchrijft *d m*; van *a* tot *x* de hoogte, zy 18 ſpan, en van *a* in *m* 22 ſpan, van *m* tot *i* 4 ſpan, en dit tot een laſch aen de kiel; aen *i a* is 't roer gehecht, en op 2 ſteunt het zelve: een ſpan dient de ſteven breet te zijn vierkant.

Van de Voor-ſteven.

Wiens geſtalte men by de Figuer *B* mach zien, van *a* tot *c* zijn 21 ſpannen, het vallen zy hoog van *a* tot *b* 12 ſpan, zijn dikte van *b* tot *b* is een ſpan; neemt dan 21 ſpan, zet die rechthoekig uit na *l*, en neemt weder die zelve en zetze uit *g* de bocht (welck bekomen wordt als boven in de achter-ſteven) en daer deze twe, den andere ſnijden, daer zet de paſzers-punt, en maeckt *b g*, daer na neemt 25 ſpan, zet u cirkel-punt in *g*, merckt dan by *k* waerze eindigt, en ſtelt weder de zelve lengte uit *c* na *k*, waer gemerckt, zoo zet de paſzer in *k*, en beſchrijft *g c*, van *c* tot ☿ laet 4 ſpan lang zijn, tot een kiels-las dienende. By *r* gaet een houte bant van een half ſpan dick om de gantſche Galeye, tot zijn ſtevigheit, welck behoort ½ ſpan dick te zijn en breet ⅓ ſpan.

Van de Galey-ribben.

Veel is gelegen dat men de ribben eens Galeis, die haer lichaem maken, na evenredigheit toeſtelt; licht en zwaer, breet en wijt na de plaets daer zy geſtelt werden. Voor al dient het hooft der Galeye *la proda* genaemt breet en van ſtevige ribben te zijn, om ancker en kartouw te konnen dragen: 'k zal hunne geſtalte ophalen, en beginnen van de wijtſte, die ghy moogt zien by *C*; deze ribben zijn ieder gewoonlijck uit 3 ſtucken gemaeckt; om d'onderſte bodem-rib, welke op de kiel komt te leggen, by de Italianen *Marera* genaemt, die men onder-rib zoude mogen noemen, welke te zaem met de twee ter zijde opgaende ſtucken by hen *Stamenale* werdt geheten: om dees dan in onze geſtelde Galeye van 190 ſpan te brengen, zoo zet van *a* tot *w* 25 ſpan, want zo wijt zal de Galeye op zijn dickſte zijn, van *a* tot *o* en van *w* tot *d* zet 8½ ſpan, 't geen de hoogte van dees *Stamenale* of groote Galey-rib zy, uit *a* en *w* ſtelt na de rib hoecken rechthoekigh een linie van 3 ſpan, vat dan 18 ſpan, en zet de paſſers-punt in *b*, en maekt een merck aen *u*, zet daer na dezelve wijte mede uit *r*, en daer deze den anderen ſnijden daer zet de paſſer, en beſchrijft

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00363

daer mede *b c* : voorts zoo neemt 9½ ſpan, zet de paſzer op *r*, en merckt by *n*, dezelvige dan weder by *e* geſtelt, en gezien waer 't punt *n* geſnedē wert, zo beſchrijft *c*,*e*. Met het overige ſtuk op de andere zijde de weerga van't beſchrevene, handelt men op de zelve wijze: van *e* tot *g* moet 10 ſpan zijn; de gantſche rib is ½ ſpan vierkant. Wanneer men de ſtucken aen *q* en *p* te zamen voegt, zoo laſt en voegt men die met uitſtekende enden in malkander. By *z* en *i* gaet een ſtevige houte Galey-bant om.

De grootſte Galey-rib dus geſtelt, zullen de volgende zoo grootere als kleindere daer licht na gemaeckt mogen werden, ſlechts in acht genomen zijnde de gegevene breete; de hoogten van alle deze groote Galey-ribben zijn overal eenderley. Doch om dees zaek een weinig klaerder voor oogen te ſtellen, ziet op de figuer *D*, daer *c b* de rechte onder-bodems rib is, lanck 10 ſpan. 162 zijn alle de ribben dezer Galeye, de gaffel-ſtucken daer onder getelt. Hoe meerder deze ribben naer achteren ſtaen, hoe ſmalder zy dienen te zijn: om zulcx na eiſch te doen, zo neemt het zeſte deel van de Galeys breete of van de linie *a b*, en laet die zijn *o f*, waerom men dan een halve kring treckt, gelijck in de figuer *D* is te zien, wiens helft gedeelt dient in 60 gelijcke deelen; want zoo veel zijn de ribben na voren toe, van de grootſte af te reeckenen: dan haeltmen 60 linien uit die afdeelzels na de middellijn toe, merckt de ſneên met punten, zoo veel als men ziet dat deze punten verengen, zoo veel zal men de ribben na gelang of proportie ſmalder maecken; de wijtſte rib waer van gemelt, ſtaet 86 ſpan uit het voorſte van de kiel, ½ ſpan na vooren van de gemelde groote rib af, zetmen een ribbe gelijk in alles aen de geſtelde, en die noemtmen de eerſte, na vooren te rekenen, en tuſſchen deze twee is de Galey op zijn breetſte: (ten is in Galeyen niet als in de groote Schepen, die om de beſtiering agter ſmal moeten zijn hier regeeren de riemen de Galeye,) en dus zalmen bevinden dat de 26ſte *Stamenale* ofte galey-rib, maer 8 ſpan breet zal zijn, aen haer bodem; 't geen klaer is als men op 't overige toeſtellette, wiens bewijs d'ondervinding is: en gelijck wy 26 Galey-ribben van de grootſte af te tellen na achteren geſtelt hebben, alle op de kiel ruſtende zonder verheffing, zoo ſtelt men 't zelve getal geproportioneert als de voorige na achteren, mede na vooren toe; wiens eerſte begint ½ ſpan van d'aldereerſte opgeſtelde, gelijck gezegt, alle ruſtende op 's kiels lichaem. Te wederzijts van de 26ſte *Stamenale* ofte grootſte rib, zullen d'overige ribben zich van de kiel beginnen te verheffen, door ondergeſtelde voeten; en ſtaet te weten, dat deze overige verhevene ribben, die wederzijts 34 zijn, op haer hooghſt maer een ſpan verheven zijn: de hooghſte zijn de naeſte aen beide de Scheeps-einden, om dan d'overige verheven bodems-ribben na eiſch te ſtellen, deeltmen de ſpan in 34 deelen, en laet ieder bodem een deel zacken, tot het laetſte deel toe, welcke de naeſte aen de op kiel-leggende bodem is.

De 29ſte *Marera* ofte verheven bodem-rib zal maer van twee ſpan lengte zijn, 't geen klaer blijckt als men met hem te werck gaet na de wijze aen de figuer *D*, over de linie *o f* gezegt, en zoo vorder ieder na zijn rang.

Onder hun ſteltmen blocken, als by *E* is te zien na ieder zijn geſtalt, dees vertoont de 29ſte. Na de verheven bodem-ribben, volgen de gaffel-ſtucken, die de uiterſte ribben zijn, uitmaeckende tot aen het ent van de *Poppa* ofte achterſteven het getal van 27, wiens geſtalte by *F* ſtaet ten toon, namentlijck het laetſte gaffel-ſtuck, dat de ſteven beſluit, 't geen wijt is 6 ſpan, hoog 7½ ſpan; men zet die in de tegen of binnen ſteven, en deze wel op 't hoogſte, zoo dat zijne toppen in 't hackebort gehegt zijn. De tegen of binnen ſteven, die ſchoon zo zwaer niet is als d'onderſteven, wordt met zware bouts aen de onder-ſteven geklonckten; men deelt die in gelijcke deelen, na 't getal der gaffel-ſtucken, beginnende van *n p* in de figuer *G*, waer de eerſte Gaffel geſtelt werdt: de

Pag. 190 en 191.

D

Palmi

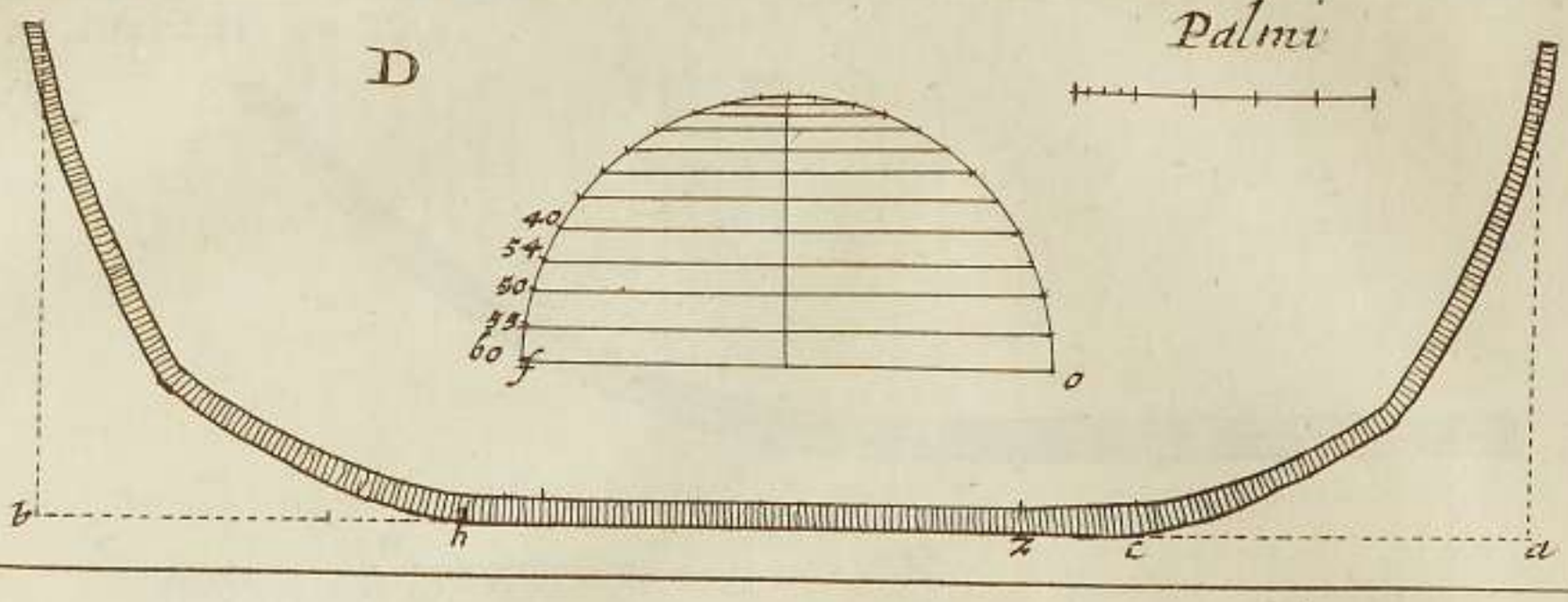

E

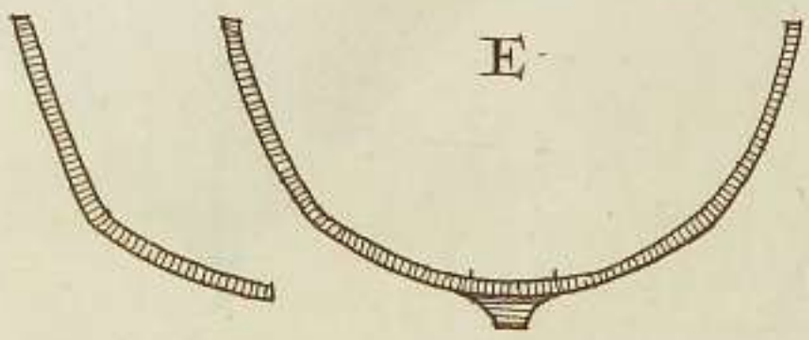

F

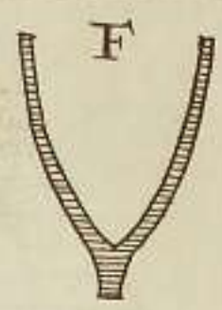

G

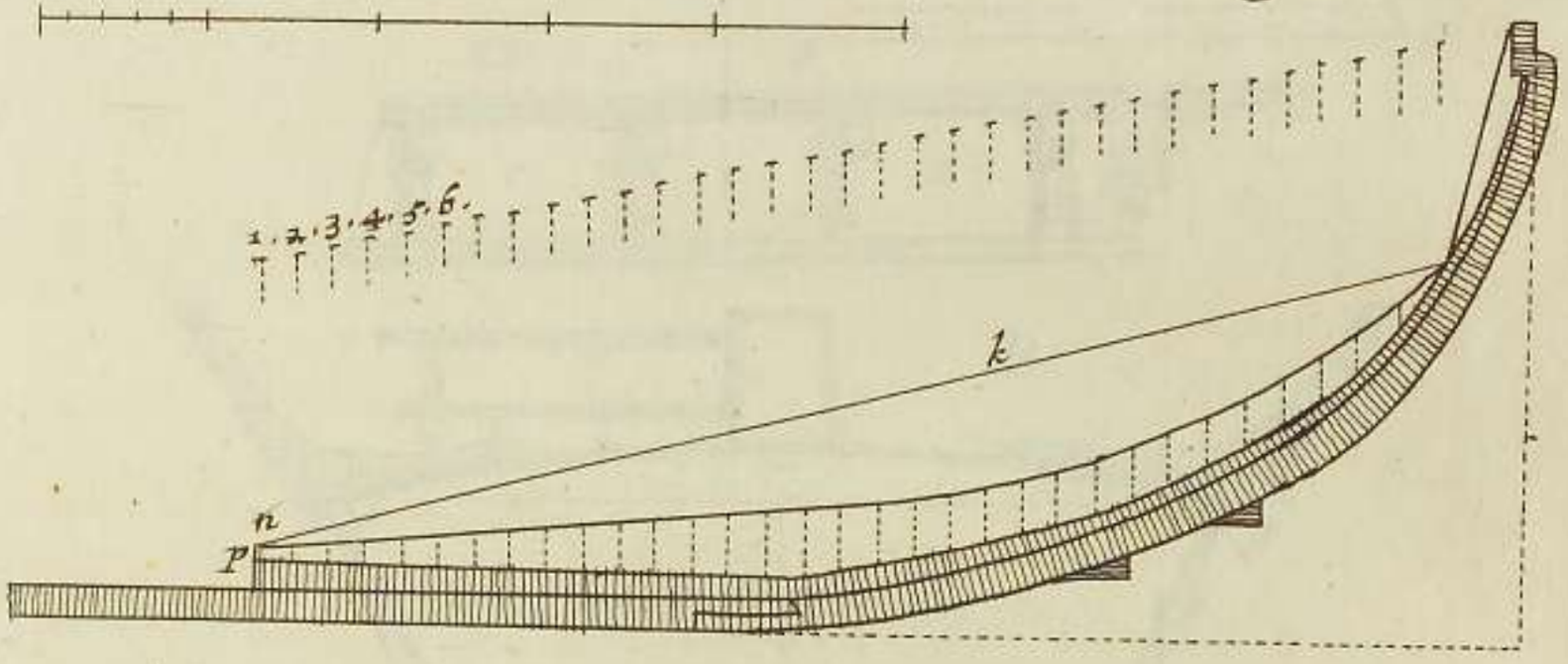

H

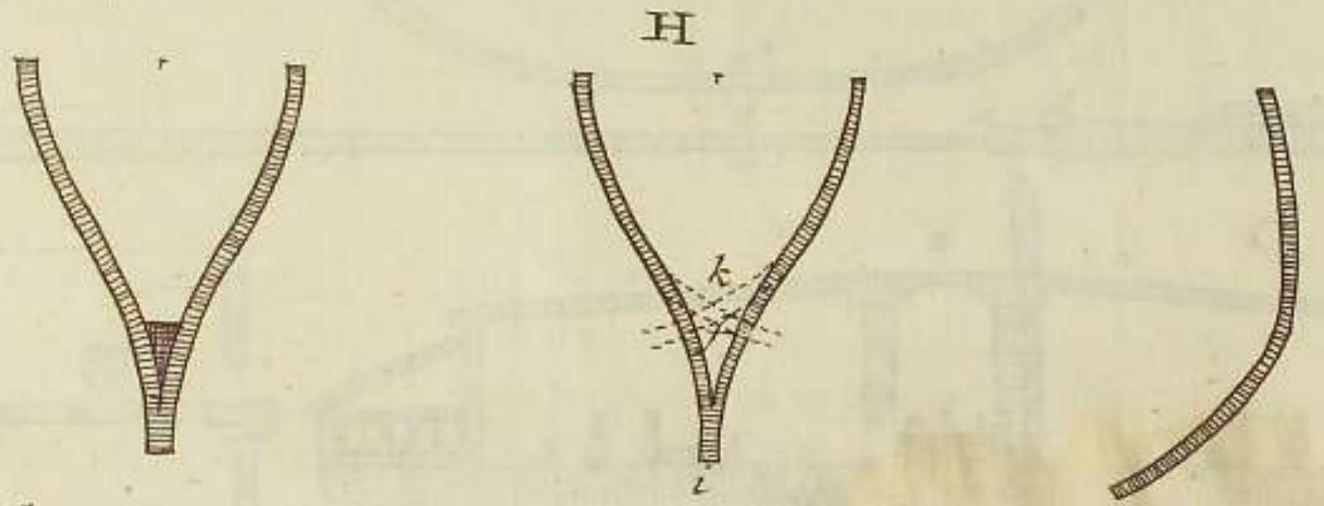

K

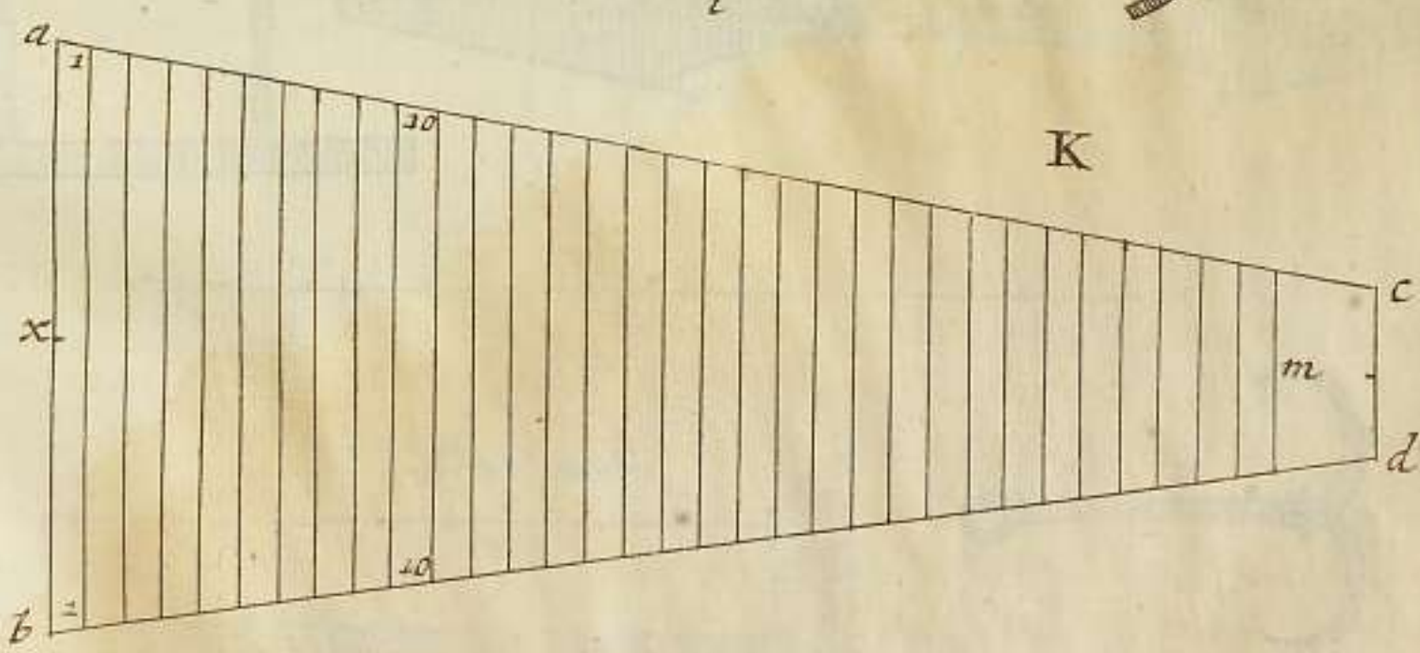

N. Wäfen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00365

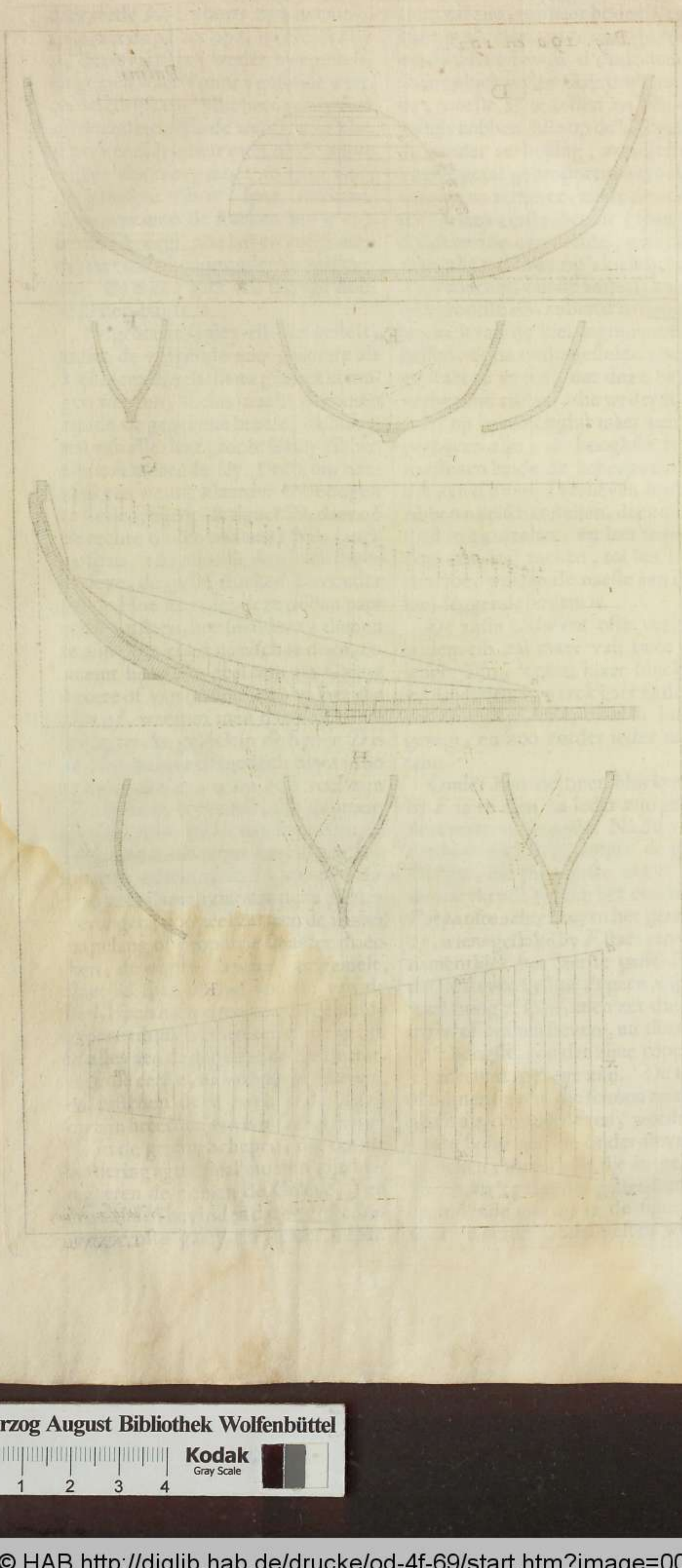

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00366

Pag. 191 en 192.

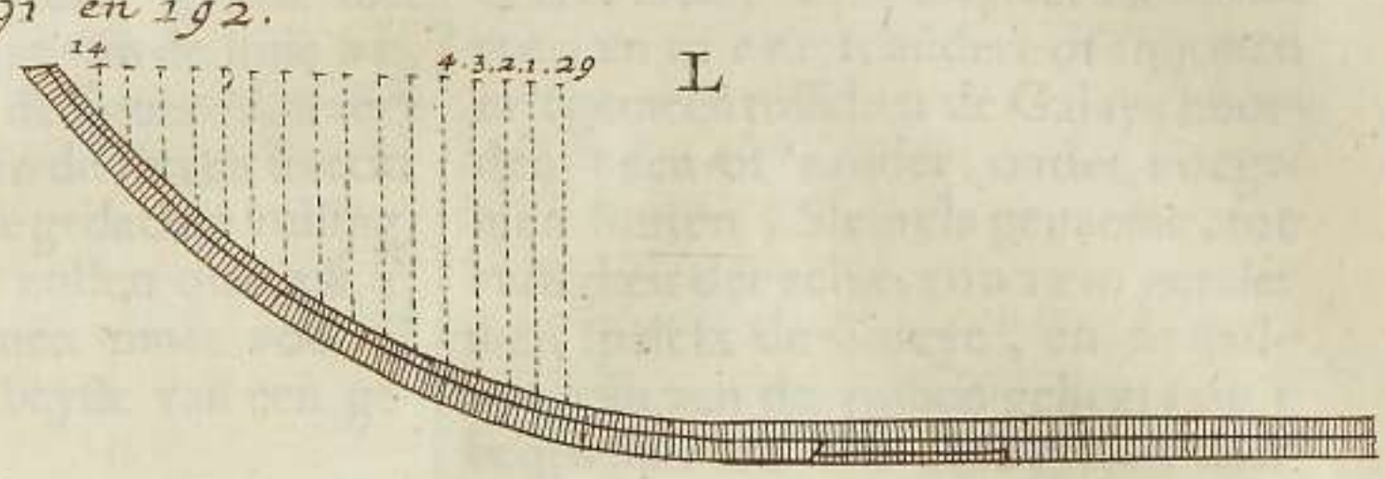

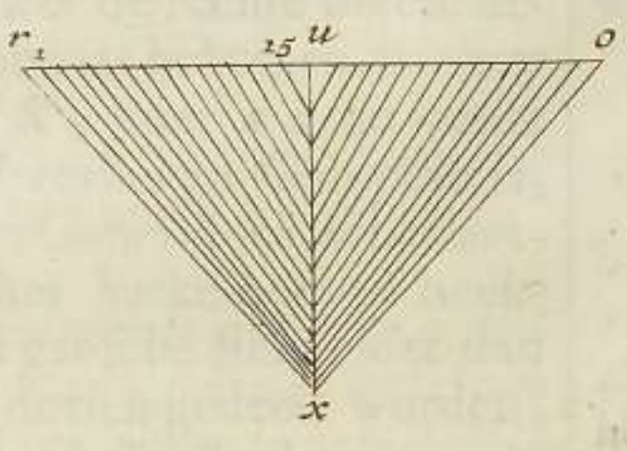

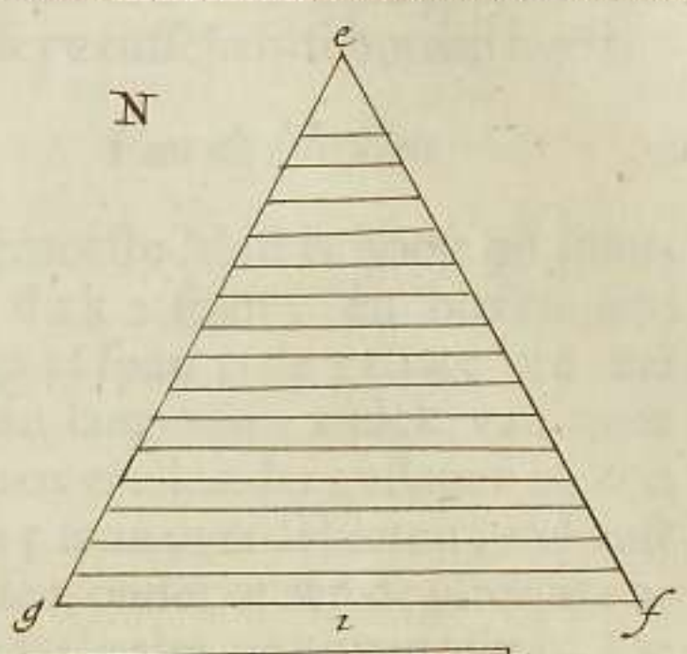

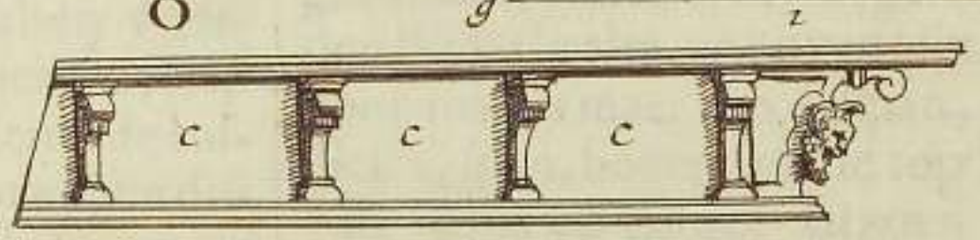

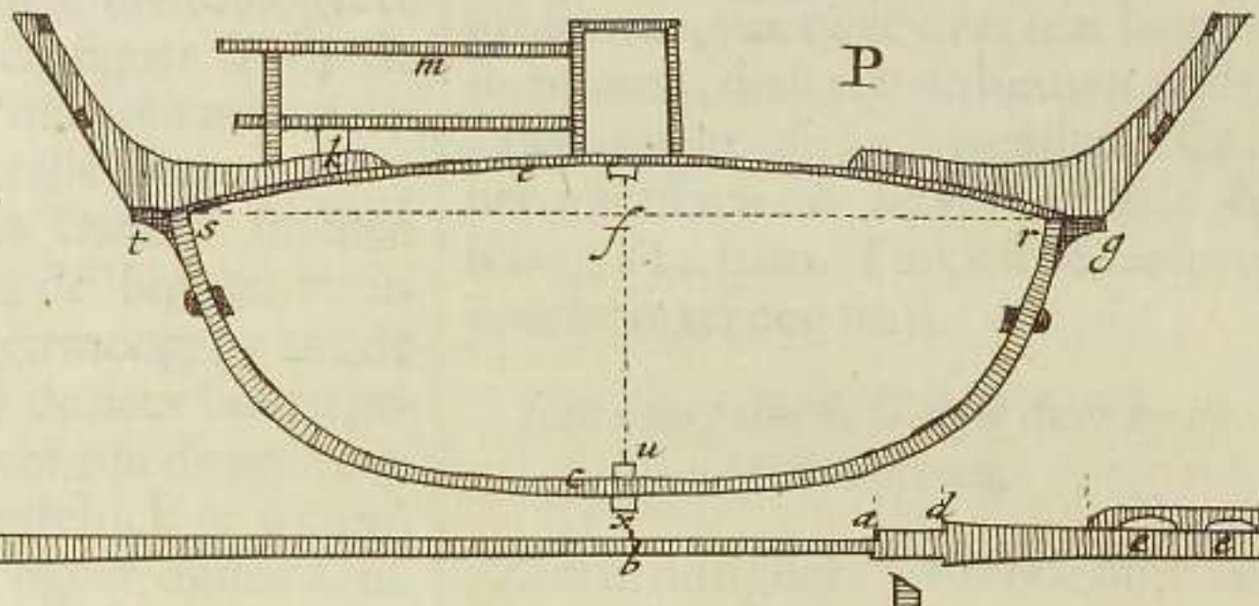

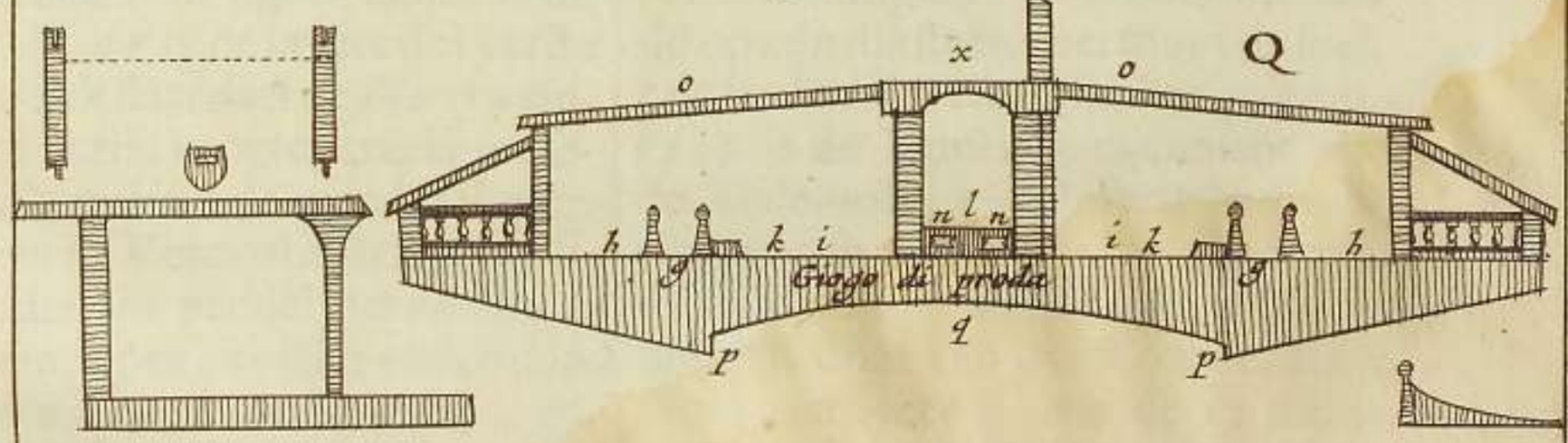

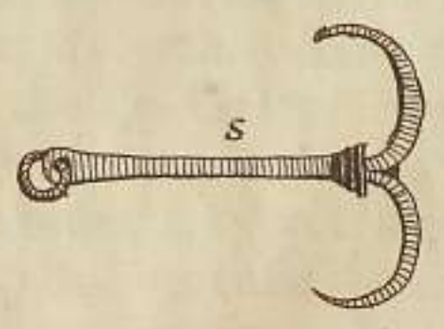

N. Witſen delin.

LXXIX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00367

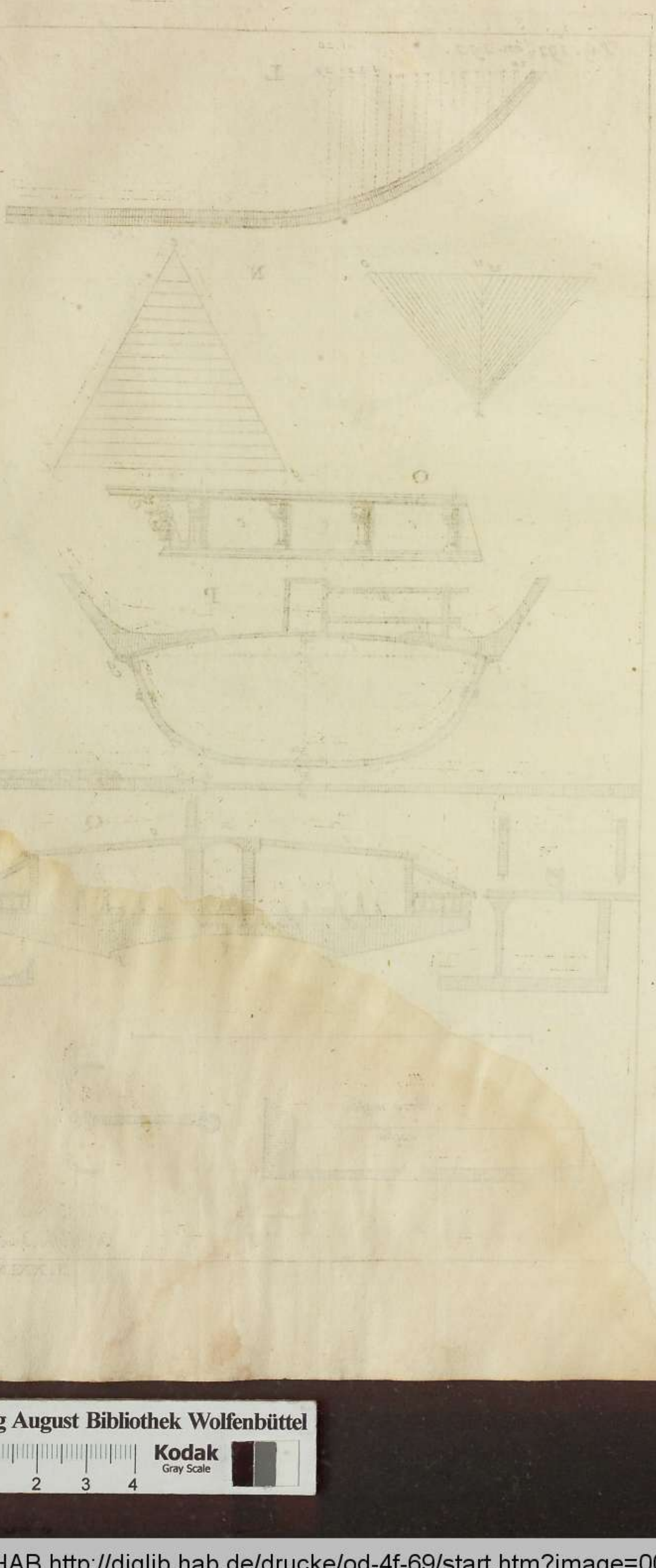

de bochten dezer Gaffel-ribben, maecktmen volgens ieders luſt en verſtant, zy worden gevult met hout, tot de hoogte van de linie *nk*, in de figuer *G*, en de figuer *H*, waer *i* het eint is, 't geen in de ſteven ſteeckt lang $1\frac{3}{4}$ ſpan, *i k* is de gedachte vulling; de gaffel-vleugels zullen qualijck $1\frac{1}{2}$ ſpan dick zijn, men moet voor al wel letten dat zy beyde van een geſtalte zijn.

Om evenwel de rechte breete dezer gaffel-ribben te bekomen, zoo ziet na de figuer *K*, waer *a b* de laetſte *Marera* of verheven Galey-rib is, en 11 't eerſte Gaffel-ſtuck, *m* het laetſte; *c d* is het hacke-bort of heckſtuck, deze ganſche linie moet dan in zoo veel deelen gedeelt worden, als 'tgetal der Gaffel-ſtucken is; *m x* is de lengte waer zy op ſtaen: om nu te weten de wijte boven, als by voorbeelt van de tiende, zoo ziet maer op 't getal 10 aen beide zijden, de tuſſchen lengte is de wijte boven, en dus handeltmen met alle. Om de hoogte te bekomen, ziet in de figuer *G*, op de hooge gemerckte linie, en neemt die voor elck na de getallen ſtaen.

De voor-ſtevens Gaffel-ſtucken ſtaen mede vaſt in de binnen-voorſteven, hare hoogten moogt gy uit de figuer *L* zien, by de daer boven geſtelde getallen; maer om de genoemde hoogten wiskonſtelijck te weten, zoo beſchouw de figuer onder *L* en nevens *N*, *o r* is de breete des eerſte gaffel, welck ſtaet daer de *Marera* eindigt, *u x* is zijn hoogte; treckt uit ieder punt (welcke de merck-tekenen der gegevene Vorck-ſtucken zijn) linien wederzijts paralel met *r x* en *o x*, die t'zaem lopen, welcke enden dan, de plaets waerze t'zaem lopen, de geeiſte gaffel-vleugels zijn, hier 15 in getal: en om de breete boven te hebben, zoo zet voor u de figuer *N*, *f g* is de breete van d'eerſte gaffel, neven de *Marera* ſtaende, *e i* is de lengte van de plaets waer zy in ſtaen; deelt dan de drie-hoeck in zoo veel deelen als de gaffel-ſtucken zullen zijn, en de tuſſchen lengte is de wijte van deze alle boven.

Op de Kajuit of *Poppa*, na buiten toe, zietmen de kanten opgeboeit met een want, na de wijze als in *O* is te zien: 't çiercel ſtaet na buiten toe, en in *c c c* ſchildert of ſnijtmen in 't gemeen tuſſchen de Galeys boorden 't een of 't ander: onder voegtmen ſtutten, Sleutels genaemt, tot vaſtigheit der zelve, 10 a 12 in getale: men ſpalckt de Galeye, en de ſpalken zijn aen de ribben gehegt; op 't bequaemſt werden dees geſtelt daer de Galeye tuſſchen-ſchotten heeft.

Van de Maſten.

De grootſte Maſt is hoog 90 ſpan, onder dick 2 ſpan, en boven aen zijn top $1\frac{1}{3}$ ſpan; de groote ree zal 185 ſpan lang zijn, welck van twee houten over elkander geſlagen is, zoo datze 25 ſpan over ſchieten, wel vaſt gebonden; onder of aen de uiterſte enden dick $1\frac{1}{3}$ palm, en boven $\frac{1}{6}$ ſpan. De voor-maſt is maer van 54 ſpan, onder dick $1\frac{1}{4}$ ſpan, boven aen de top $\frac{1}{3}$ ſpan; zijn ree is op gelijke fatzoen als de groote ree, van twee over een leggende houten, dick aen de binnen enden $\frac{1}{8}$ ſpan en aen de buiten enden $\frac{7}{12}$ ſpan; het overſlaen der zelve is 17 ſpan, hy is lang 112 ſpan. Turckſche Galeyen voeren maer een maſt.

Een doorgeſnede Galeye daer hy op 't breetſte zy.

Ziet in de figuer *P*, waer de buik mede op zijn dikſte is; *x* vertoont de kiel, *c* de bodem der ribben, *n* het kolzem, *r f s u* is de binnenſte evenmaet van de Galey-rib, *e* de boven bodemsrib; en op dat deze te beſtendiger zoude zijn, voegt men langs-ſcheeps te midden door een balck, onder dick $\frac{1}{2}$ ſpan, en breet $\frac{1}{7}$, waer de 12 ſtijlen tegen komen, die in het kolzem vaſt zijn, en het boven-werck helpen dragen. Wederzijts aen de ribben, zietmen zoo binnen als buiten, ſteevige balck-banden, die de Galeye ront gaen, welcke by de Italianen *Cordone* genoemt worden; zy zijn dick $\frac{2}{3}$ ſpan, en breet $\frac{5}{11}$, de binnenſte is vierkantig, en de buitenſte ront: als dit volbragt is, dan maecktmen de *Corſia* ofte Galeis overloop; zet de maſten in;

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00369

in; maeckt de kanon-buis, die langs het gantſche Schip gaet, daer men veel goederen behalven de bus, welck voor aen ſtaet, in bergē kan, op zommige galeyen worden tuſſchen de ſlaven in lichte Kanonnen geſtelt in buiſen en kasjes, tenten werden oock wel gemaeckt voor op, doch zelden: hier na zetmen de knie-ſtucken aen, die de boven water ſteckende breete geven, na de geſtalte als in de figuer *P* is te zien: aen ieder zijde komen 68 van deze *latoni* ofte knie-ſtucken, die proportioneelijk na het lichaem der Galeye geëngt en gewijt werden: aen ieder zijde van de *Corſia* worden 27 roeibancken gezet, gelijck hier met *m* aengewezen zijn, welcke in de zelve *Corſia* vaſt zijn op een ent, en op't ander ent op de *Latone* ofte knie geſtut ſtaen; de bancken zijn lang 10 ſpan, $\frac{2}{3}$ ſpan breet, dick $\frac{1}{2}$ ſpan, ſtaen $5\frac{1}{2}$ ſpan van den anderen: onder de bancken zijn kleine voetbanckjes, om in't arbeiden de ſlaven tot ſteunzels te dienen, waer aen zy oock met hare voeten geketent zijn, *k* is een hout 'tgeen over de knies langs-ſcheeps tot vaſtigheit gelegt wordt: by *t* en *g* zijn dragers die de ribben en knies helpen ſteunen: de plancken die 't lichaem der Galey maecken, zijn een ſpan breet, en $\frac{1}{4}$ dick, doch de binne-plancken kunnen dunder genomen worden.

Van eenige byzondere toegevoegde leden der Galeye.

Beziet hier toe de figuer *Q*, de riemen altezaem 54 zijn, van goet bockenhout, lang $48\frac{1}{2}$ ſpan, by *f* is een hantvatzel, gelijk ook *eeee* hantvatzels zijn, wanneer men 6 ſlaven aen een riem ſtelt, dan bintmen ten einde de vijf hantvatſels een ſtrick, waer mede de zeſte man treckt: by *d* komt een nagel, waer de riem met een tou aen vaſt is: van *a* tot *b* is de riem ront, van *b* tot *c* wortze allengskens platter, en by *c* geheel plat.

De *Giogo di proda* wort hier mede een weinig grooter verbeelt als vooren, om 'toog te hulp te komen; by *q* is de gang of tree, de keepen *p p* dienen om de boven-bodem te bevatten; by *x* is een deck, 't geen men in tijdt van gevecht afneemt, om de roock te loozen van 't kanon der *Corſia*. *o o* Is het dack van de *proda* ofte back, waer onder 't kanon ſtaet, 't geen 's nachts verblijf van veel ſchepelingen is, als wanneer men de ſtucken met berderen deckt, daer het volck dan oplegt; hier zetmen de krijgs-lien op, als 't vechtens tijt is: aen *l* komt het meer genoemde Canon der *Corſia*, aen *n n* zijn touwen die over ſchijven gaen, daermen 't kanon mede aenhaelt: by *i i* en *k k* komen ſtucken te ſtaen, de lichtſte na buiten toe.

g g Is de ancker-plaets: aen *h h* is des kabels plaets. De galderyen ter zijden dienen tot cieraet. 't Ankers geſtalt ziet by *f* hier neven, maer de armen moeten vier zijn in getal, welcke hier maer twee werden vertoont, gelijck oock ieder galeye vier anckers heeft, elck weegt 12 centener pont: 't ſancker wordt over een ſchijf opgewonden zonder ſpil, door de handen der Slaven.

Van 't Roer.

Aen *K* ziet d'omſchrijving en geſtalte eens Galey-roers; 't is dick $\frac{1}{2}$ ſpan, beſlagen als vertoont werdt; daer zijn twee haecken, waer 't mede aen 't Schip gehecht is: aen *f* ziet de wijze hoe het ancker hangt over de kraen en met een kruck opgetogen kan werden.

Om nu klaerder voor oogen te ſtellen, hoe kamer en alle byzondere afdeelingen in de Galeye zich voegen, dient de volgende plaet aen 3, van *r* tot *s* is de kiel, lang 146 ſpan, breet $\frac{1}{2}$, hoog $\frac{1}{2}$ ſpan: by *r* begint de achter-ſteven, waerze in de kiel gelaſt is: van *n* tot *s* is de voorſteven, by *s* is de voorſteven in de kiel gevoegt. *t* Hooft-werk van *a* tot *b* is lang 196 ſpan; van *b* tot *o* is de ſpits, neb of galjoen, lang $22\frac{1}{2}$ ſpan: ♀ is de ree van de groote maſt, by ♄ komt de Bezaens-maſt, en by ☉ zijn rade. By *c* ſtaet de grootſte Galeys-rib, die 26 in getal zijn, en hunne laetſte komt by *d*: tuſſchen *e* en *s* worden de 24 verheven bodem-ribben geſtelt, die aen *f s* ſtaet een ſpan hoog: van *h* tot *h* ſtaen de gaffel-ſtucken. By *a* ſtaet het ſtuck *Dragante* hacke-bort of heck-ſtuck, waer de Kajuit op ſteunt: als de ribben gezet zijn, wegert, en beſchiet men de galey

K

N°. Pag. 192 en 193.

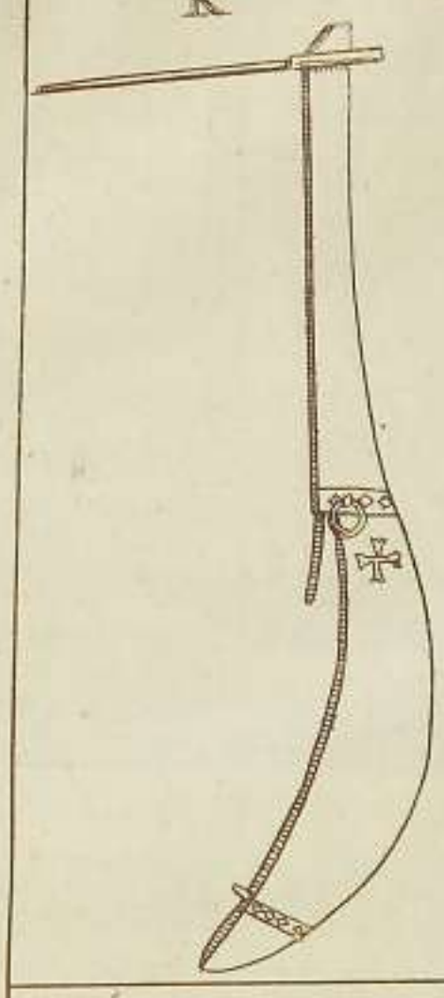

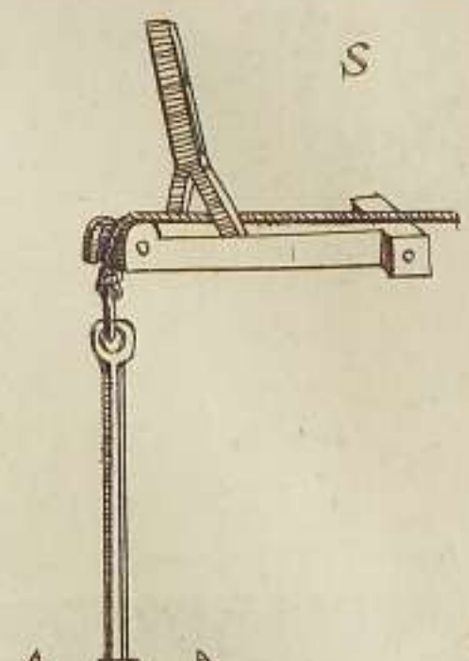

S

3

4

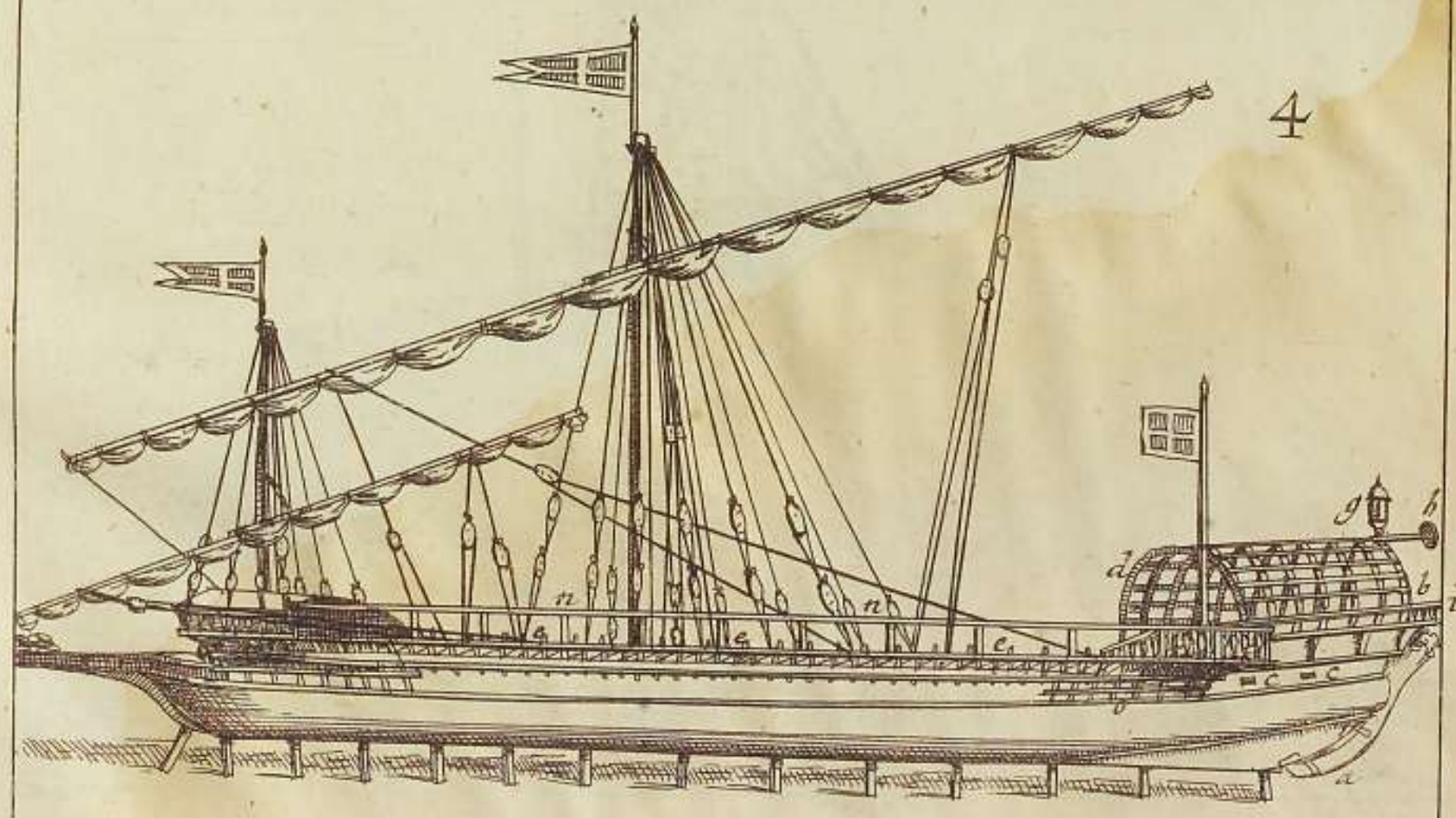

N. Witſen delin.

LXXX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00371

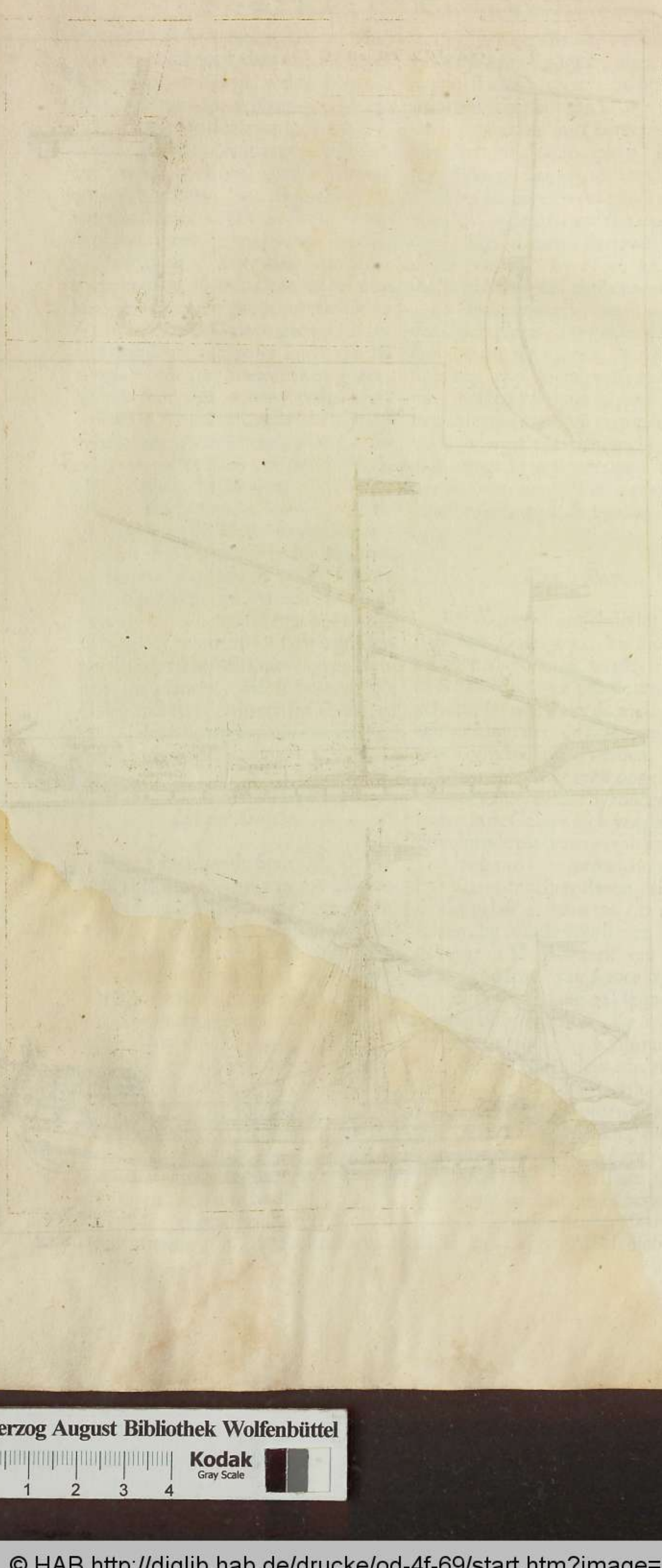

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00372

Pag. 193.

N°. 5

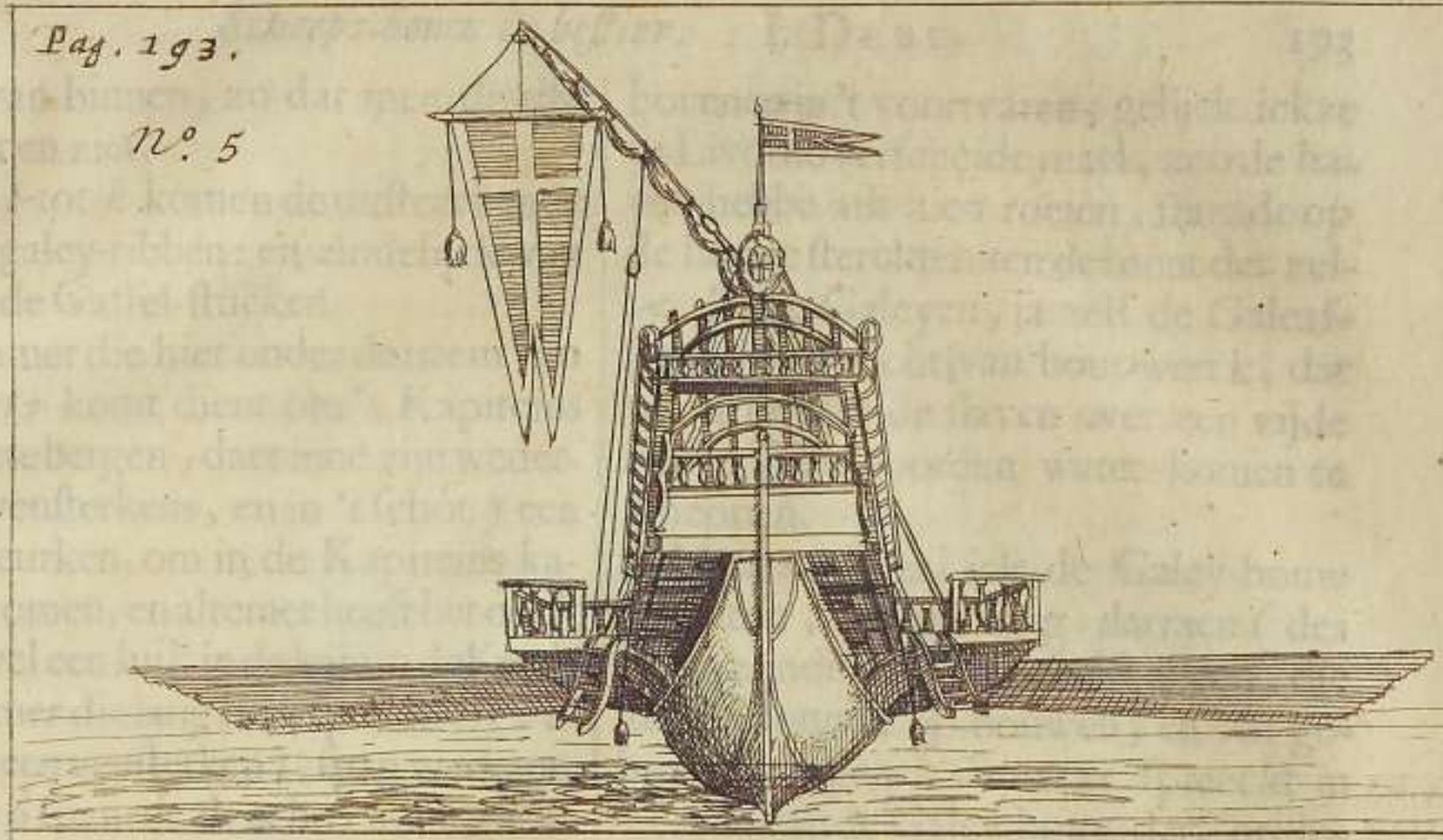

N°. 6

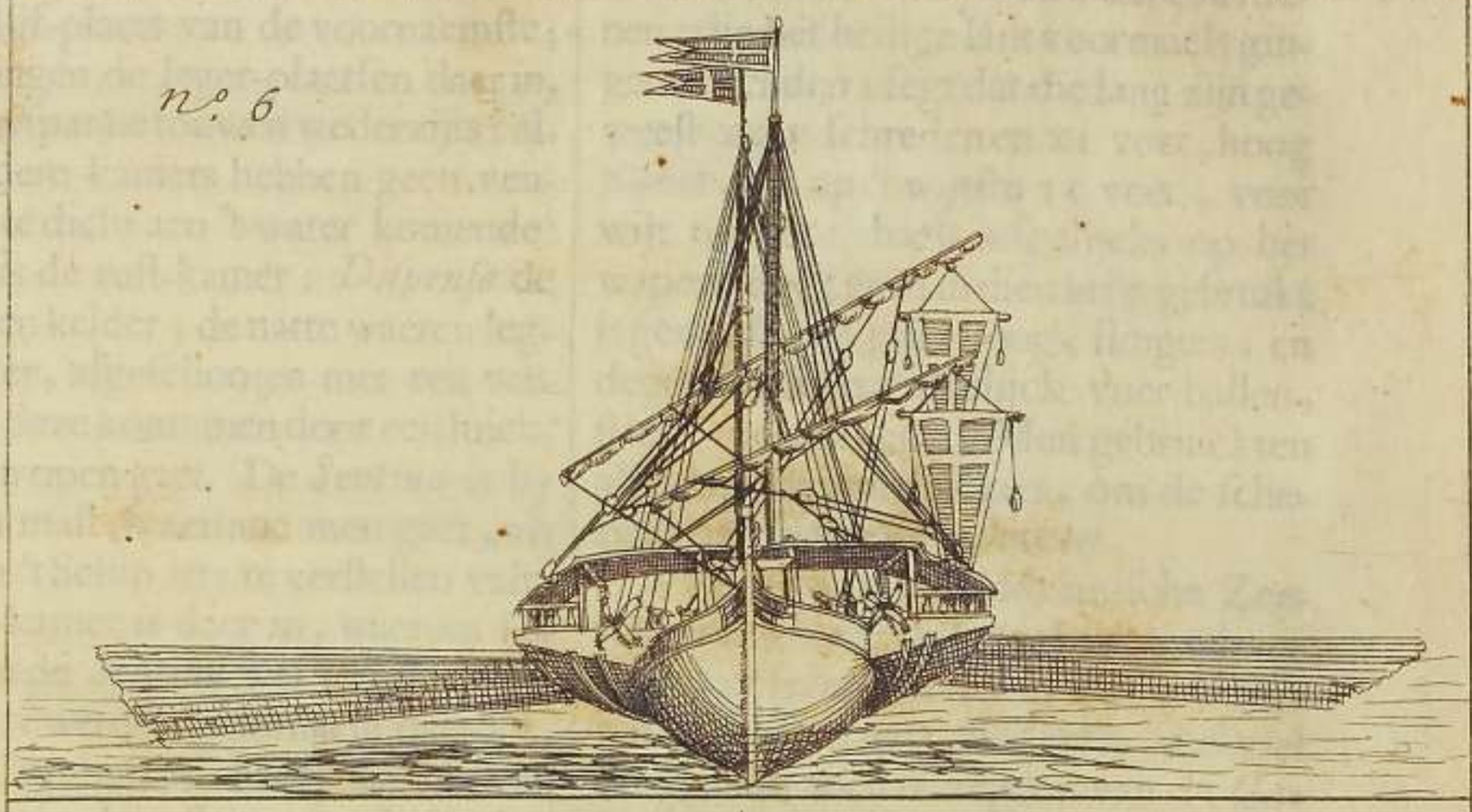

N°. 7

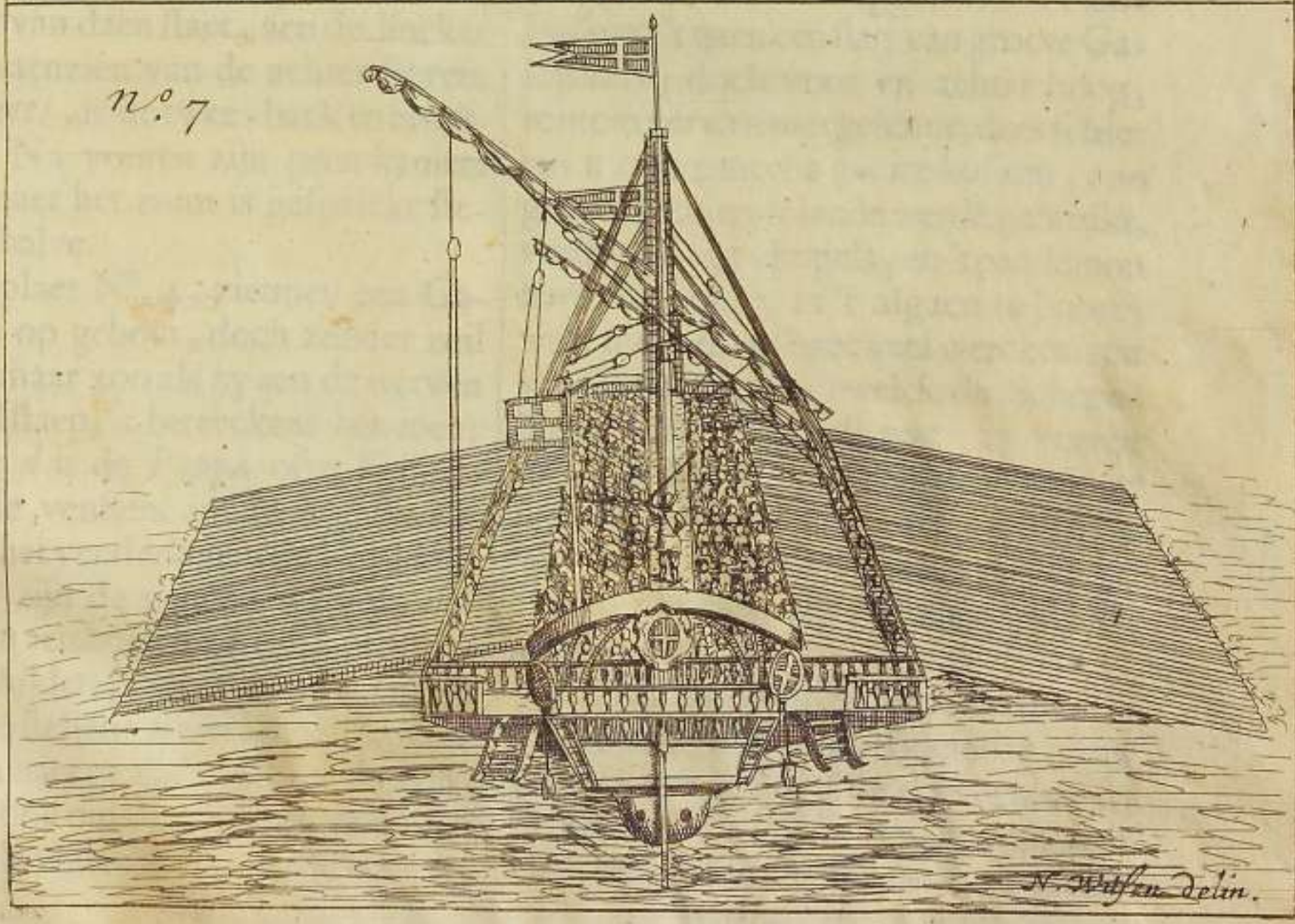

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00373

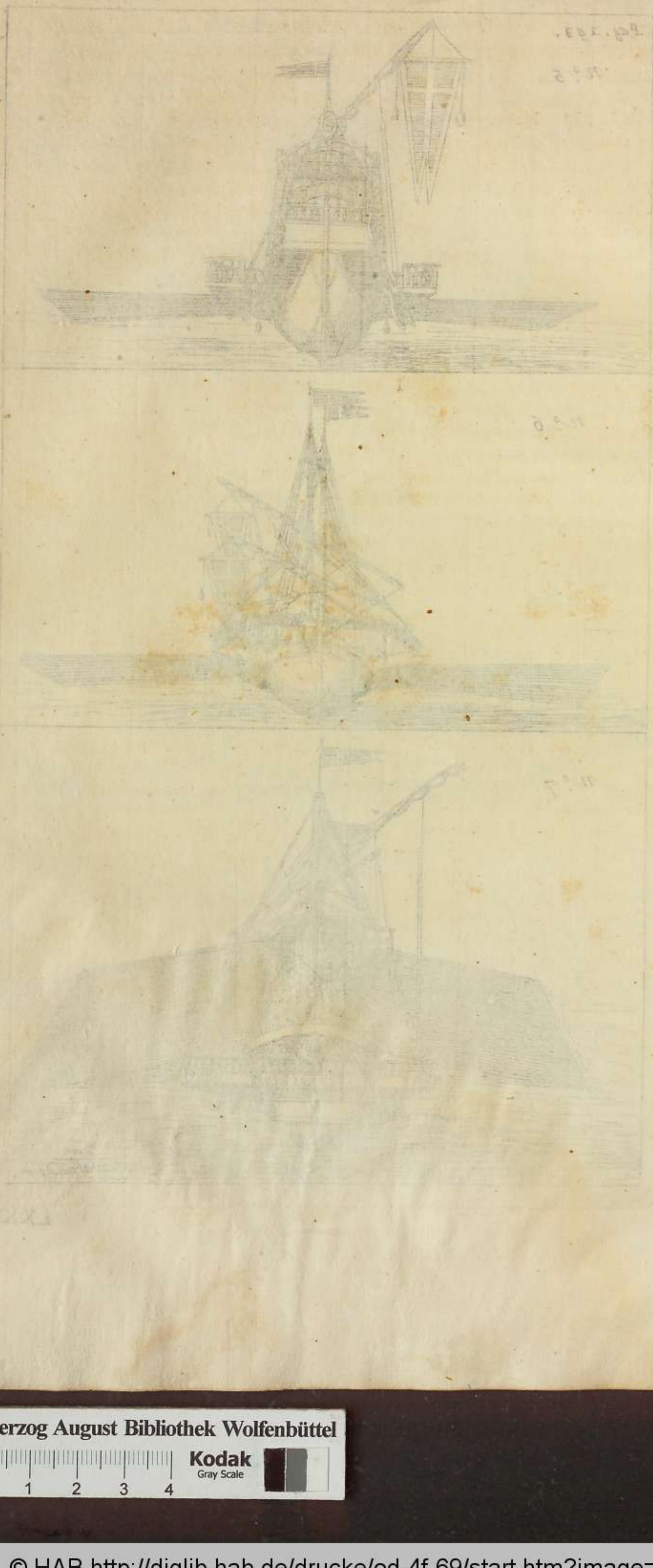

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00374

galey van binnen, zo dat men de ribben niet en ziet.

Van *i* tot *k* komen de uitſteeckende groote galey-ribben: en eindelijck van *m* tot *n* de Gaffel-ſtucken.

De kamer die hier onder de naem van *Scagnieto* komt dient om 's Kapiteins bagagie te bergen, daer inne zijn wederzijts 2 venſterkens, en in 't ſchot *y* een kleen deurken, om in de Kapiteins kamer te komen, en altemet heeft het oock boven wel een luik in de kajuit: de Kapiteins kamer die lang is 24 ſpan, heeft wederzijts een venſterken 1½ ſpan vierkant, ſtaende 6 ſpan uit de achterwant, dit is de verblijf-plaets van de voornaemſte; ſchepelingen, de leger-plaetſen daer in, zijn opgeſpanne touwen wederzijts: alle de andere kamers hebben geen venſters, als te dicht aen 't water komende: *Laguſa* is de ruſt-kamer: *Diſpenſa* de Botlery en kelder; de natte waeren leggen onder, afgeſchooten met een verdeck, in deze komt men door een luick, dat boven open gaet. De *Sentina* is by en om de maſt, waerinne men gaet, als onder in 't Schip iets te verſtellen valt; de kruit-kamer is daer in, waerom het luick van de *Sentina* wel toe dient gehouden te werden, voornaem daerom, dat de Combuis of haert daer boven niet wijt van daen ſtaet, aen de lincker zijde ten aenzien van de achter-ſteven. De *Biſcotti*, is de twee-back en broot-kamer. Na vooren zijn geen kamers meer; maer het ruim is geſpalckt ſtevigheits halve.

In de plaet N°. 4, zietmen een Galey gants op gebout, doch zonder zeil en treil; maar zoo als zy aen de werven op ſtapel ſtaen; *a* beteeckent het roer: van *b* tot *d* is de *Poppa* ofte Kajuit: *c c* zijn de venſters in de bagaſie-kamer, en *o* het venſterken in de Kapiteins kamer: *e* zijn de pennen waer de riemen tegen aen komen: *g* een lanteerne: *h* en *i* ſchilden, om 't wapen van de Heer in te ſtellen: *n* een leuning, waer de ſlaven haer gewaſt deckzel drogen, het dient ook om de tent, wanneer men die over de Galey ſpant, vaſt te maecken, enz.

Op de plaet N°. 5 ziet een Galeye, zoo hy te water legt, en by N°. 6 een van vooren, aen N°. 7 ziet hem van bovenen in 't voortvaren, gelijck ickze te Livorne verſcheide mael, zoo de haven hebbe uit zien roeien, ſtaende op de hooge ſterckten aen de mont der zelve. Deze Galeyen, ja zelf de Galeaſſen, zijn zoo licht van hout-werck, dat wanneer alle de ſlaven over een zijde hellen, de boorden water komen te ſcheppen.

Hier mede zal ick de Galey-bouw beſluiten, in meening datmen (des noots zijnde) uit dit Schrift alleen, die zoude konnen op-bouwen, en ten gebruike brengen. *Sanutus* ſpreeckt in 't brede van de Galey-bouw der Chriſtenen, die het heilige lant voormaels gingen beſtrijden; ſegt dat die lang zijn geweeſt XXIV. ſchreden en XI voet, hoog 7 voet, en op 't wijtſte 15 voet, voor wijt 9½ voet: haelt inſgelijcks op het wapentuig, 't geen in dien krijg gebruikt is geweeſt, als pijl, boog, ſlingers, en degens, buſzen, eindelijck vuer-ballen, ſtinck-potten, enz. Men gebruickten als doe noch veel duickers, om de ſchepen van onderen te quetzen. *Lib. 2. parte 4. cap. XI.*

Van d'overige Middelantſche Zeeſchepen zal om wijtlopigheit te ſchouwen, niet ſpreecken, 't welck oock buiten ons voornemen zoude zijn: veel viel zonder dat noch te zeggen van de *Galeaſzen*, 't geen een ſlag van groote Galeyen is, doch voor en achter hoog, rontom verzien met geſchut, dees ſchieten uit ongemeene zware buſzen, zoo groot als elders te lande werdē gebruikt, veeltijts ſteen-kogels, en 'teen kanon haelt het ander in 't afgaen te boort, waer toe men op haer veel wercktuigen van ſchijven ziet, 't welck de Schepelingen veel arbeit beſpaert: zy voeren over de duizent, ja vijftien hondert menſchen: men vint daer op alles te koop, ten behoeve van het volck, voeren 3 bezaens zeilen, en de Galeyen maer twee.

Van *Galeotta* of klein roei-zee-vaertuig, en *Brigantino* noch kleinder, lang 60 ſpan zwijge inſgelijx, dees hebben 10 riemen op. *Filucca* 't geen een zeer klein open vaertuig is, ſnel in 't voortgaen, 6 a 7 man op hebbende tot roeiers, voeren een klein zeiltjen: zoorten noch kleinder, zijn *Fregata*, *Lindo*, *Barchetta* en *Piatta*.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00375

Italiaensche Seil-schepen der middellantsche zee zijn, *Nawe Polaca, Tartana*, niet ongelijk een Jacht van achteren, voor met 2 Bezaens. *Barcona, caramuzzala*, voerende een groot Schover-zeil, met een Mars-zeil en blinde.

Hollantsche Galeyen.

In deze landen heeftmen ten tijden van de Spaensche krijg, wanneer men op Rivieren, Meeren en binne-wateren oorlog voerde, kleine Galeyen gebruikt, (waer van oude afbeeltzels by my werden bewaert) die geheel open zijn geweest, voor met een uitstekende punt, die breet over 't water stack; wederzijts stonden riemen te boort, die van een man beheert wierden, welcker getal was na de lengte van het Schip: achter stont een klein rontte ntjen, en voor een groote mast, daer zy groote vaenen van af lieten waeyen: midden in stonden de krijgs-lieden, voor en achter had men lichte velt-stuckjes gezet.

Siet Guevarre in't brede over deze stoffe.

Het vaeren op Galeyen sleept veele ongemacken mede, waerom zy verre onder Schepen in waerde zijn te stellen. Weinig of geen verblijf heeftmen daer, om zich te vertreden, of's nachts onder dak te geraecken, veel min in eenige vaste kooien of op bult-zacken te slapen: om de veelheit van menschen die zy dragen, gevoelt men daer veeltijts grooten stanck en benautheit, en om het kleine hol dat zy hebben, kan men weinig voorraet van water en spijs mede voeren, 't geen dickmael groote onheilen veroorzaekt. By de minst harde wint die komt te waeien, wert de Achtertent afgenomen van de Galei, en de boorden staen dickmael onder water, beide met groot ongemack der Schepelingen.

Volgen eenige Spreuken der Ouden, over het varen ter zee, den schrick uitbeeldende die zy door onkunde voor het water hebben gehadt.

Die op zee sterven, zegt *Aristoteles*, sterven tweemael; want haer hert is verdroncken in begeerlijcke eergierigheit, en hun lichaem verstickt door het water, 't welck is den tweden doot.

Zeker Burger-meester *Fabatus* van *Regio*, schoon hy t'zeventigh jaeren out wierdt, verreisden nimmer naer *Messana*, twee mijlen varens buiten zijne plaets, voor reden gevende, dat de Barck daer men tot de overvaert in schepen most, zot was, om dat zy nimmer stil is, ook zoo de zee-man welk noit by een voornemen blijft, van gelijken mede het water, 't geen van stant althans wert verandert, nevens de wint die noit stille staet, en om dat men te lande zig van zotten en gekkelijke zaeken wacht, ist geen reden, (zeide hy) zijn lijf en leven ter zee aen vier zotten te beveelen.

Attalus out wijs-geer, volgens getuigenisse van *Plutarchus*, woonde te *Sparten*, welcke stat door een groote vliet in twee deelen was gescheiden, dien hy nooit over was gevaeren, en vervolgens de helft van de plaets nimmer hadde beöogt, daer de vrees van zig op 't water te begeven oorzaek van was, voorgevende dat het water voor de vischen en het lant voor de menschen was bestemt, en voegden hy daer by, als ick zien zal, dat de vischen op 't lant gaen, dan zal ick mede op het water my begeven.

Alcimenus Epirotisch Philosooph, die den ouderdom van 't negentig jaren bereyckte, viel een groot erfdeel te beurt, 't geen over de vliet *Moratus* was gelegen, dat hy nimmer wilde gaen bezichtigen, uit vrees van het weinig water dat hy over moeste vaeren, zeggende het erfdeel vervloeckt te zijn, 't welk men over water moste halen.

Marcus Porcius Censorinus zeide op zijn sterf-dagh, dat hy de Goden in drie zaecken hadde vertoornt, ten eersten dat hy veele dagen hadde voorby laeten slippen, zonder dienst aen 't gemeene best te doen, ten tweeden dat hy staets geheimen aen een vrouw ontdeckt hadde, ten derden dat hy te water was gereist, 't geen te lant hadde konnen verrichten: 't geen van *Aristoteles* wordt bevestigt, die zeide dat hy zich maer van drie zaeken beroude die hy in zijn leven hadde bedreven, waer onder het voornaemste was, dat oit ter zee hadde gevaeren.

Cropilus leerling van *Plato*, dede al de vensteren van zijn huis stoppen, die op de zee uitzagen, voor reden van zijn doen gevende, dat hy de zee niet wilde zien; om daer door immer niet verlockt

verlockt te werden, op de zee te vaeren, daer by voegende dat *Plato* had gezegt, het zeevaren geen werck van een Philoſooph te zijn. *Livius* melt, dat de Romeinen zoo geluckig zy te lande, zoo ongeluckig te water zijn geweeſt; en ten tijde van *Camillus* dorſt men noch geen ſcheeps-vlooten te Romen op het water brengen, 't geen duerde tot *Scipioos* leef-tijdt toe.

De zee zeiden de ouden, en behoeft niet lichtveerdelijk te werden gehandelt, maer men moet uit noot alleenig hem bevaeren, en die uit luſt het water gaet bezoeken behoort men als een dullen met ketenen te binden.

De zee (hadden zy voor een ſpreekwoort) bedriegt maer eenmael, en die geene welke hy heeft verleit en geeft hy geen tijdt om zig over hem te beklagen.

De zee is zot van aerd, want zy verandert alle vierendeel maens; en maekt geen onderſcheit tuſſchen een Koninck en een Boer. De zee is quaetwillig, en doet altijdt verkeerde dingen, by ſtilte bereit zy zig tot onweer, en by onweer tot ſtilte.

Het ſtoute volk, dat alles durft, loopt in 't verboden quaet, zegt *Horatius*. En op een ander plaets. *Gae! en beveel u ziel aen een bros ſtuck houts*; op welcken toon *Seneca* mede menig werf is ſpreeckende.

Den eerſten zee-man was wel ſtout;
Die zich beval aen 't zwacke hout.
Zegt *Juvenalis*.

Men moet de Zee ſchouwen zegt *Plato*, als meeſteres van alle quaet.

Het veiligſt is 't, zeide *Anacharſis* in al zulke Schepen die op droog ſtaen. En men is te ſcheep voegt hy daer by, ſlechts zoo veel vingeren van de doodt, als het ſcheepsboort dick van hout is, twijffelende of men de Zee-luiden onder de levende, of onder de dooden moeſte tellen. *Diog. laert. l. 1. c. 6.*

Niet ellendiger zegt *Laertius* is'er voor een wijs man als in zee te zwerven. Ja *Horatius* derft zeggen, dat het vaeren by de zee, een onmenſchelijke zacke zy. *car. 1. 3.*

Om dat *Oſiris* 's lants behouder, in een Schip was vergaen, zijn de boots-luiden een geruimen tijdt eerloos by de Egiptenaren geſchat geweeſt. In *Laconia* wiert hun inſgelijcks het landt een geruimen tijdt ontzeit. Het wiert voor een ſpreeckwoordt by de oude Romers veel gebruickt,

Tali vel tali magis nauticus;
Dat is:
Hy is meerder Zee-man als die.

daer door willende verſtaen, dat dees of geen grooter, en onverſtandiger was als een ander.

Junius in zijn *Batavia* melt, dat men oulincx in deze landen nimmer t'zee ging, als naer beſloten boeken, beſproken uitterſte wille, en met God zich te hebben verzoent: wanneer men het gevaer meer ontzag als heden, nu derftmen altans zee kiezen, zonder aenzien van tijdt of weer; van outs wiert de zee geſlooten in de quaetſte tijden van het jaer. *cap. 15.*

VYFTIENDE HOOFTSTUCK.

Evenmatigheden in Vranckrijck omtrent de Scheepsbouw gebruikelijck.

GAleibouw voltrocken, dunkt het my niet ongevoeglijck te zijn, kortelijck te laten volgen, op wat wijze, en na wat proportie Françen de Scheepbouw volvoeren: om dit geſchiktelijk te volbrengen, zal eerſt ſpreecken van de

Kiel.

De Kiel is by haer als by ons, het voornaemſte van een Schip, die alle deelen bint, even als het rugge-been in de dieren, de grontſlag, waer na alle andere deelen worden gevormt, te weten de langte, breete, holte en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00377

hoogte des Schips, als oock de lengte en dickte van de maſt, enz. het is een recht ſtuck hout, even zoo lanck als het Schip, behalven het overhellen van de voor en achter-ſteven: in kleine ſchepen is het van een ſtuck houts, in groote ſchepen van veele ſtucken; en in middelbare gemeenlijk van twee ſtucken hout; in groote ſchepen wordenze lanck gemaeckt 120 voeten, of zomtijts wel meer: in ondiepe plaetzen houtmen de korte voor de beſte, zijnde niet zoo licht gebroocken als de lange.

Voor-ſteven. Aen het ent van dezeKiel, (die ontrent $2\frac{1}{2}$ voet vierkant moet zijn na hun ſtellen op lengte van 120 voet) na vooren, wort de voorſteven ingeent, is rats of kringhs-gewijze van form: de Italianen trecken de zelve op deze wijze; zy trecken op het einde des kiels aen de figuer by letter *A*, de linie *a b*, wiens langte zy ſtellen even aen de langſte verdecks-balck, ſtellende een paſzer met de eene voet in *b* en trecken zoo het vierendeel ronts *a c*. Maer de Francen zeggen dat dan het hooft te licht is, en dat het Schip van vooren niet genoeg in 't water ſinckt, en daerom verlengen zy deze kromte na het oog of goet-duncken, beginnende de kromte des voorſtevens zoo ver van de kiel als zy kunnen, en geven dezelve een ovaels gedaente, tot op de hooghte des verdecks, en laten de kromte van daer na het Ree-hout en na binnen over hellen, welcke Schepen na hun zegghen het beſte zeilen.

Achter-ſteven. De Achter-ſteven wort ſtomp-hoekig aen het ander of achterſte ent des Kiels ingeënt: doch om eenige regelen te geven van het overhellen des voor en achter-ſtevens, zoo zeggen zy dat ieder geſlacht van Schepen zijn eigen maet heeft, als aen Galeyen, helt de voor-ſteven even zoo veel als de achterſteven, en in andere Schepen helt de voor-ſteven viermael zoo veel over als de achter-ſteven of meer; de Italianen laten de voor en ach-terſteven in een Galeye, vaak ieder over hellen 21 palmen, als de Kiel is van 41 Cubiten; dat is na onze maet 103 voeten, maer de Francen houden voor een regel, dat zy de ſchepen door deze overhelling $\frac{1}{7}$ deel verlangen, welk derdendeel zy in 4 gelijcke deelen verdeelen, gevende een deel voor de overhelling van de achter-ſteven, en de overige drie deelen voor die van de voorſteven.

Wijte. De grootſte wijte, of breete van een Schip, dat is de langſte verdeck-balks lengte, wordt van verſcheide maete gemaeckt, in Schepen die ſnel moeten zeylen, en geen laſt dragen, wordenze $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{1}{6}$, of wel $\frac{1}{5}$ deel van de langte des kiels gemaeckt: in de laſt-dragende Schepen worden ſy $\frac{1}{3}$ deel van de kiels lengte gemaeckt: maer het beſte houden zy te zijn, wanneer de breete is tot de kiels lengte, als 5 tot 14.

De plaets daer het Schip op zijn breetſte is, vinden zy aldus; zy deelen de kiel *a d* in 3 gelijcke deelen in *h* en *i*; de grootſte breete zal dan in het eerſte derdendeel van vooren te weten in *h* zijn, de Scheeps-ribben of inhouten, worden gemaeckt uit 3 ſtucken, te weten op de kiel worden geleit de buick-ſtucken, die aen de einden omgekromt zijn, aen deze omgekromde einden worden de zitters by hen genoemt *Genouil* of *Stamenay*, toegezet, en aen de zitters de ſtutten. Op de hoogte van het opper-einde der zitters werden de voornaemſte verdecks balcken geleidt, welcke by haer hooger komen als in onze Schepen: hier hebben de Schepen haer grootſte breete, loopende naer onderen en bovene ſmalder toe: de plaets van deze verdecks-balcken tot de buyck-ſtucken, wordt genaemt de holte des ſchips, en is het $\frac{1}{7}$ van de langſte verdeck-balcks lengte, of wel het $\frac{1}{9}$ des zelfs.

Doch om de evenmaet * die zy in hun ſcheeps-bouw houden, beter te verklaeren, zal hier een van haere tafelen, daer zy ſich na ſchicken byvoegen, beginnende van 50 tonnen, tot Schepen die 1600 tonnen konnen dragen. * *Proportie.*

Tonnen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00378

Frans Vaerthagh Pag. 196, 197. 198 en 200.

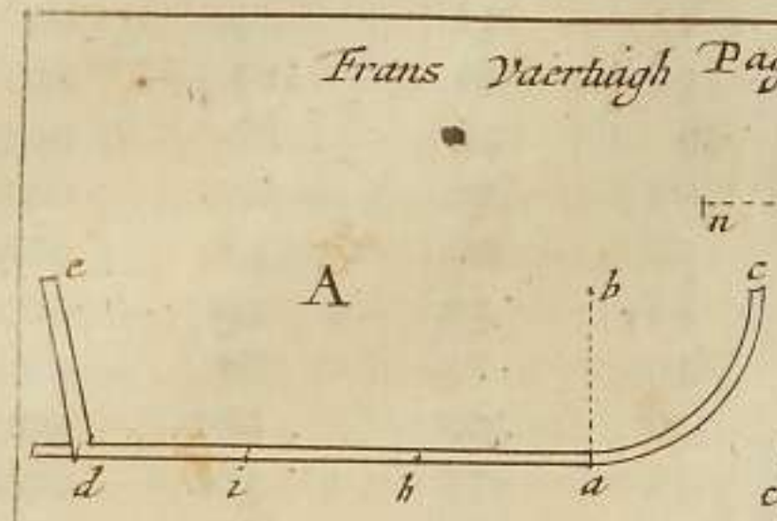

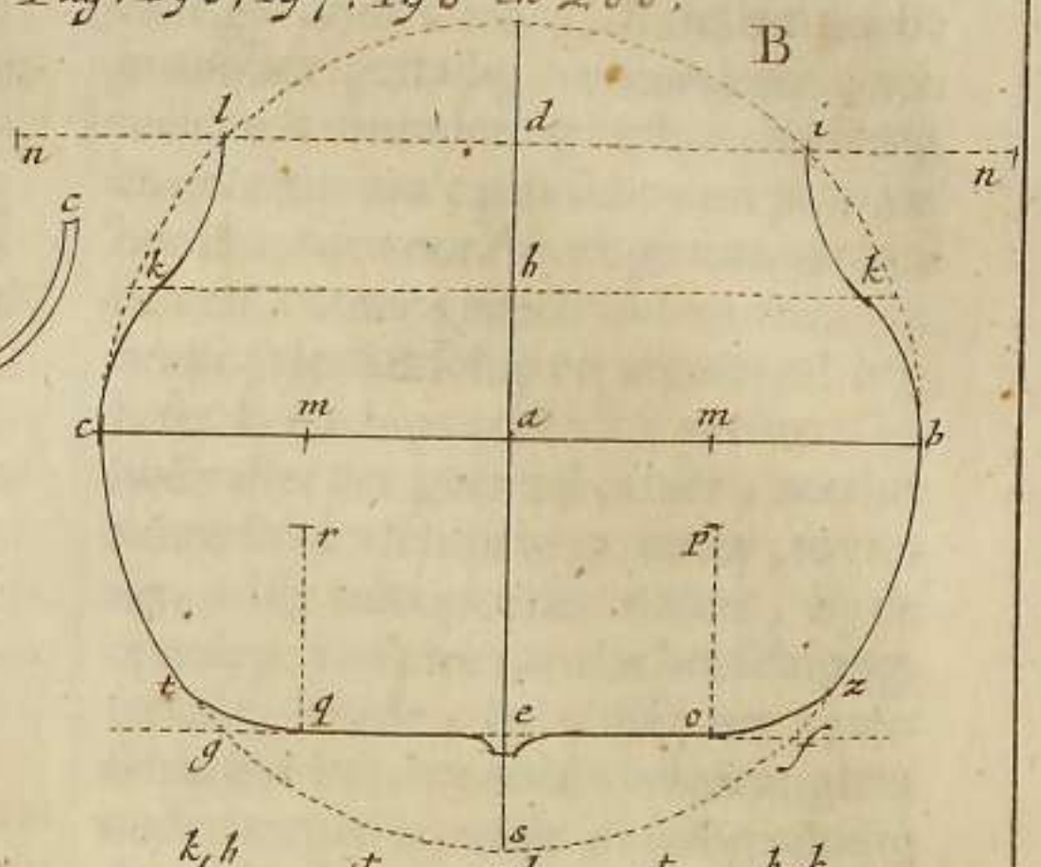

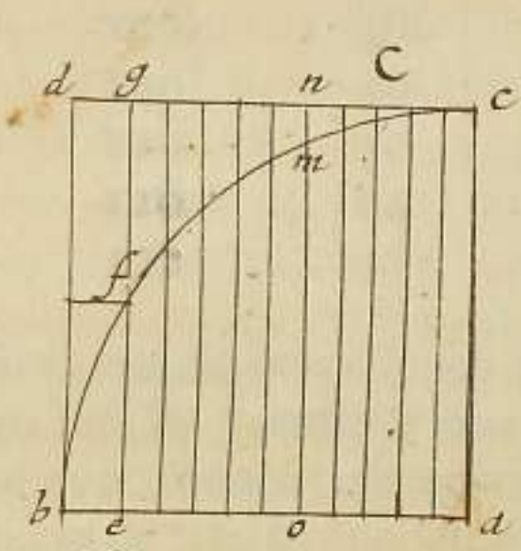

Engelsch Vaertuigh

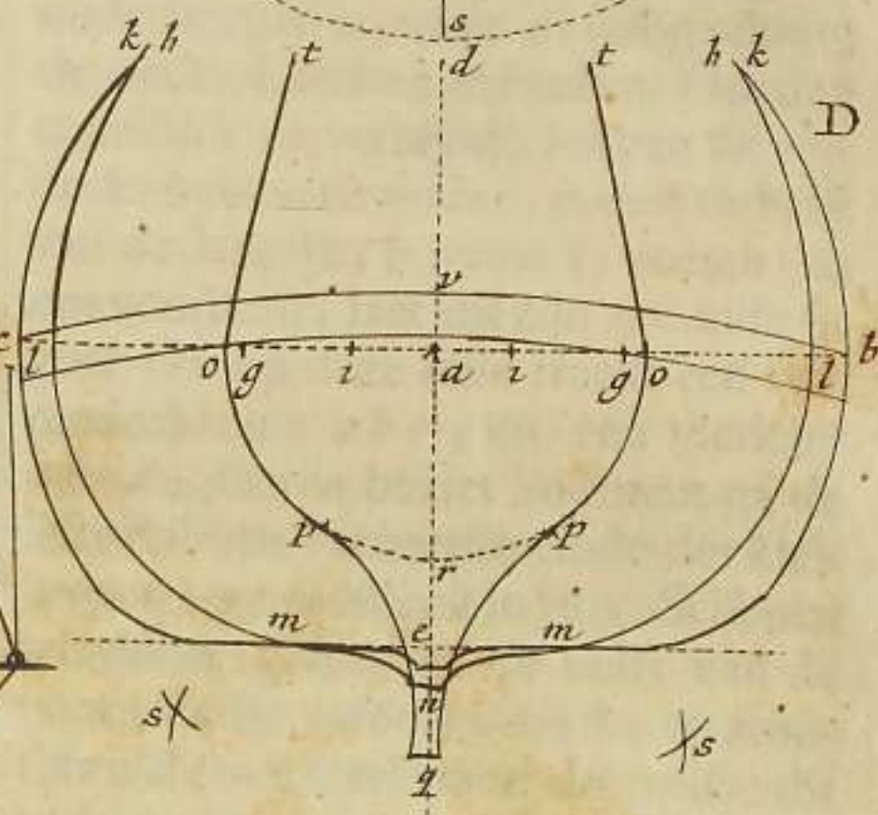

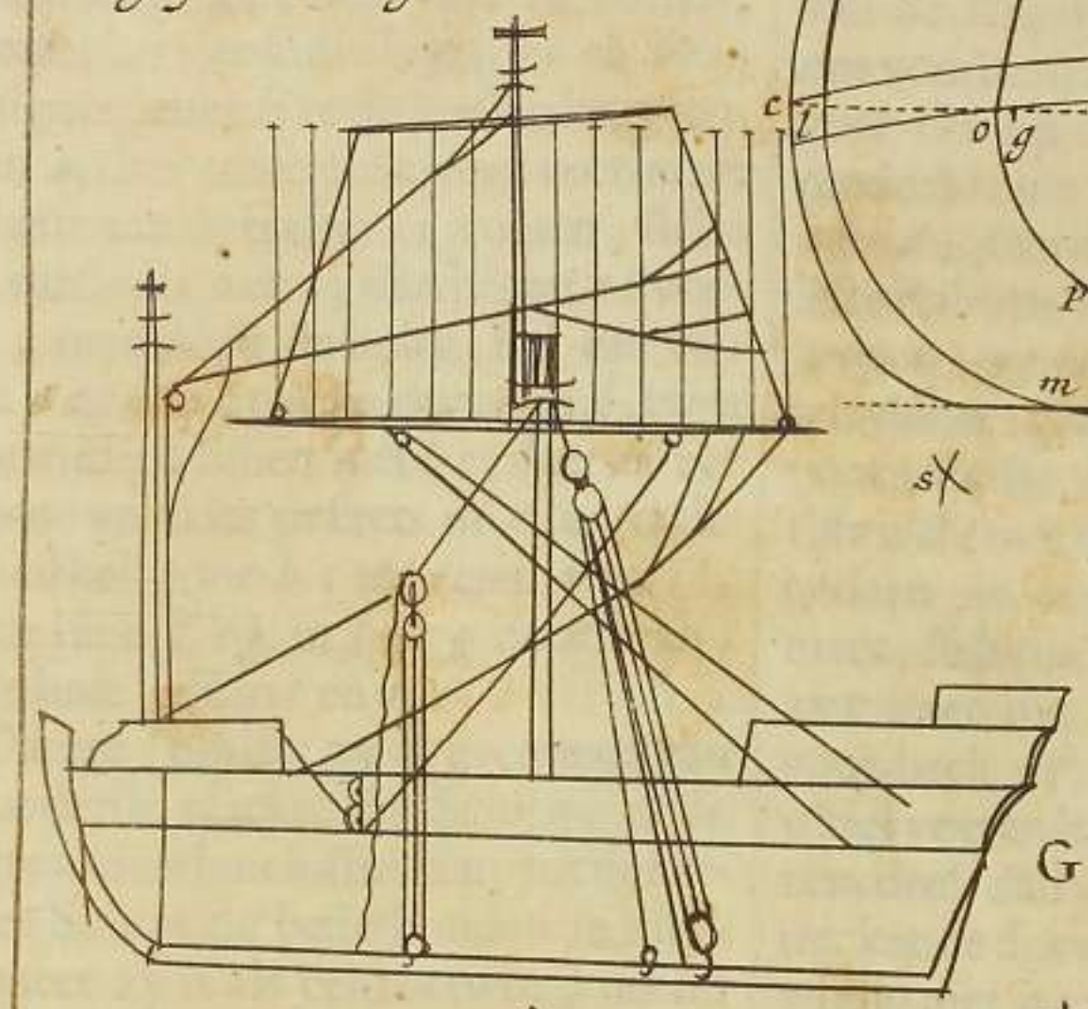

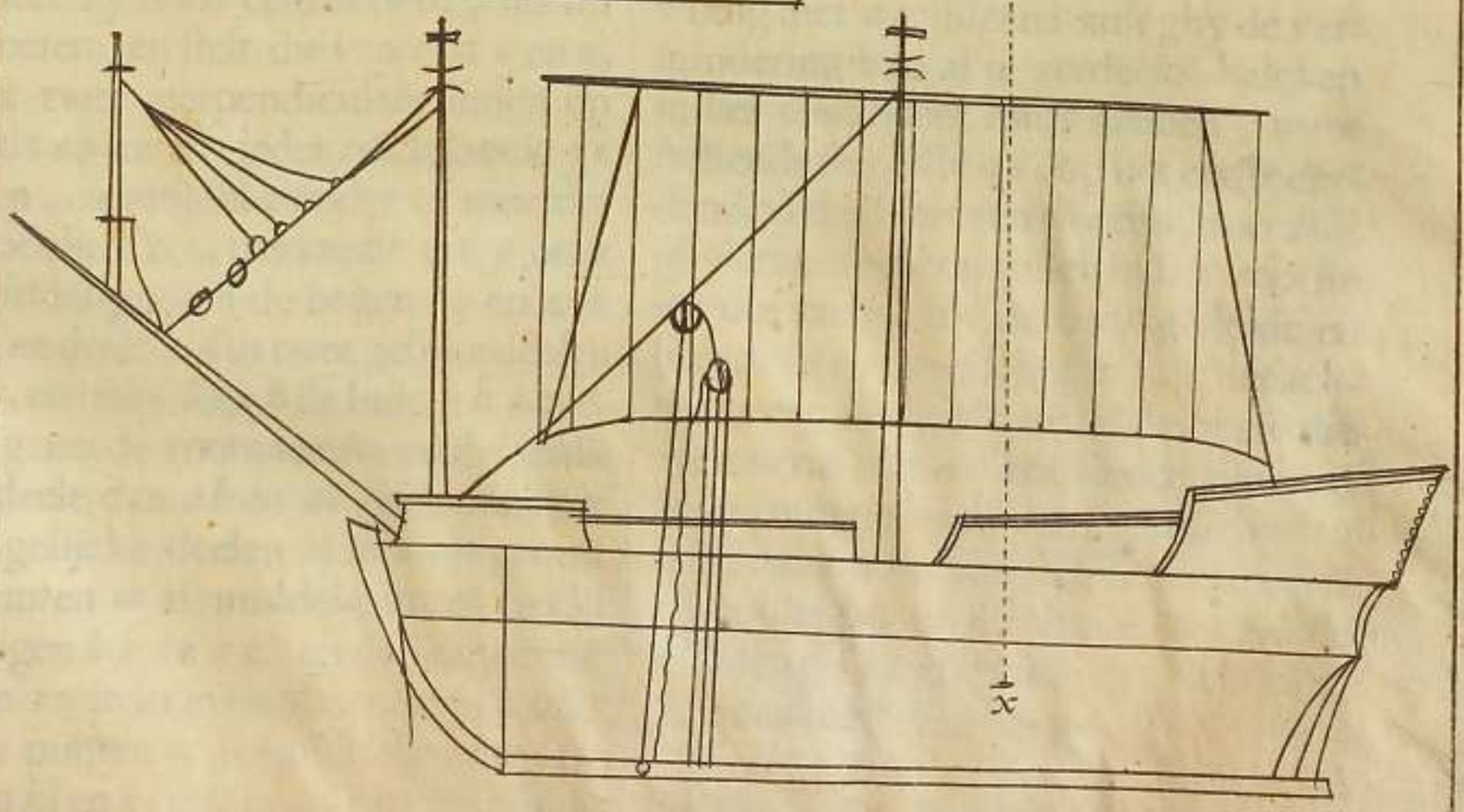

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00379

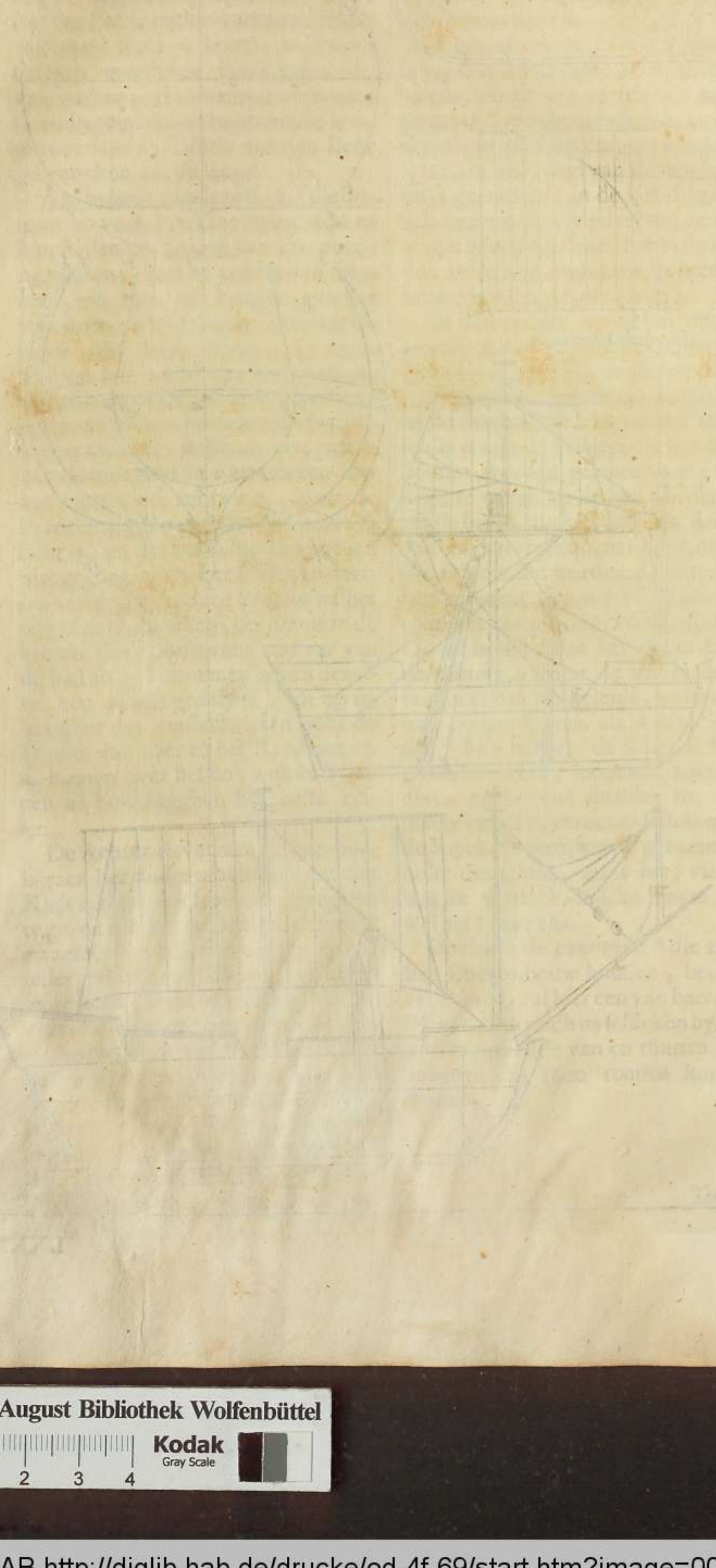

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00380

Tonnen,	*Kiel,*	*breete,*	*holte.*
50	42	15	6
100	52 1/4	18 1/2	7 1/2
200	66	24	9 1/2
300	76	27 1/2	10 1/2
400	84	30	12
500	92	93	13
600	98	35	14 1/2
700	102	36 1/4	14 1/2
800	104	37 1/2	15
900	107 1/2	38 1/2	15 1/4
1000	109	39 1/2	15 1/2
1100	110	40	15 1/2
1400	120	44	16
1600	132	48	16

De form van de grootſte rib maken zy aldus; laet by voorbeelt een Schip van 14 of 1500 tonnen te maecken zijn: nademael in de tafel bevonden wort de breete te zijn 44 en de holte 16 voeten, zoo treckt twee kruis-linien *b c* en *d e* in de figuer letter *B* rechthoekig kruycende in *a*, daer na neemt op een voet-maet de helft van de breete 22 voeten, ſtelle die van *a* na *b* en *c*, dan neemt 16 voeten, namelijck de holte, ſtel die van *a* na *e* en *d*, en trecke door *e* en *d*, twee evenwijdige linien met *b c*: daer na zet de eene voet des paſzers in *a*, en trekt een çirkel door *b c* te weten *b s c i l*, die de linie *f e g* in *f* en *g* doorſnijdt, en de linie *l d i* in *l* en *i*.

Daerna (om dat zy de evenmaet van de onderſte vlackte des Schips, of de lengte van de buick-ſtucken, tot de breete des Schips de beſte houden te zijn, wanneer zy is als een tot twee) neemt 11 voeten, en ſtelt die van *e* na *o* en *q*, treckt twee perpendiculare linien op *f g*, als *o p* en *q r* ieder oock lanck 11 voeten, zomtijdts minder of meerder na goetduncken, treckende uit *p* en *r* als middel-punten de bogen *t q* en *z o*. Daer na deelt *a d* in twee gelijke deelen aen *h*, en trekt door *h* de linie *k h k* evẽwijdig met de voornaemſte verdek-balk *b c*, deelt dan *a b* en *a c*, ieder oock in twee gelijcke deelen in *m* en *m*, en uit de punten *m* als middel-punten treckt de bogen *b k* en *c k*; eindelijck neemt *l n* en *i n* ieder even aen *a m* en treckt uit de punten *n* als middel-punten de bogen *k l* en *k i* en dus zal dan de kromte *l k b z o e q t c k i*, de form des Schips, of des breetſte ribs zijn.

Dit is wat belangt de eerſte of voornaemſte Rib, na welcke wijze de andere gevormt werden, die na een goede evenmaet geſtadig verminderen, aen welcke vermindering beſtaet de deugt en goetheit van't gantſche werck; want hoe beter de voor-ſteven gevormt is, hoe beter het water gedeelt zal worden, en hoe ſnelder het ſchip voortgaen zal: hoe beter het ſchips achterſte verſmalt is, hoe vaſter het gaen zal, daer, zoo het achterſte des ſchips te zwaer zy, te vrezen is het inloopen des waters, by de openinge van't roer, en dat het ſchip agterlaſtig werde; by aldien het agterſchip is te ligt, het oock veel zwarigheit onderworpen is; waerom hoog noodig de middelbaerheit te zocken. Om dan eerſtelijck de vermindering van de verdecks-balken te vinden, neemt de helft van de langſte, te weten 22 voeten, in ons voorbeelt, laet dit zijn *a c* inde figuer *C*: op deze linie treckt een vierendeel-ronts *a b c*, en een vierkant *a b c d*, daerna beziet hoe breet gy de leſte Rib aen't achterſte einde des kiels begeert; gemeenlijck in lange Schepen wordenze gemaeckt de helft van de voornaemſte verdecks-balck, en zomtijts wel twee derdendeel des zelfs: dit gedaen neemt met een paſzer deze maet, ſtelt die in u vierendeel ronts, en ziet waer die de cirkel door-ſnijt, by voor-beelt *e f*; ziet dan hoe veel ribben u kiel voeren kan, die ick 30 ſtel te wezen, deelt dan *a e* in 20 gelijcke deelen, treckende door de punten, linien evenwijdig met *a c*: hier na zult ghy de vermindering van al u verdecks-balcken in het vierendeel ronts hebben; want ſtellende de eerſte *a c*, op het eerſte derdendeel des kiels van vooren, zoo zult ghy'er tien hebben tuſſchen het voorſte ent des kiels, tot de eerſt geſtelde en breetſte *a e*, en tuſſchen *a c* en het achterſte ent des kiels 20: de ribben die even verre van *a c* aen weder zijden af ſtaen, moeten even eens zijn, die dan tuſſchen *a* en *o* zijn, zullen aen weerzijde dienen, en de tiende *o m* zal de leſte aen de voorſte zijde des kiels zijn; daer de voorſteven begint.

Zoo gy dan de tiende rib begeert te vormen, of de laetſte na vooren, zoo laet in de figuer *D*, *b b e c*, de eerſte

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00381

rib zijn, neemt in het vierendeel ront *a b c*, de langte *o m*, en ſtelt die van *a* tot *l*, neemt daerna de holte *e a* ſtelt die van *l* tot *i*, en met die opening des paſzers treckt uit *i* als middel-punt de cirkel-ſtucken *l m*, om dan de verhooging van deze verdecks-balck boven de eerſte te hebben, zoo neemt in 't vierendeel ronts de verlengde *o m*, te weten *m n*, ſtelt die van *e* tot *n*, ſluit dan na goetduncken het ent des ribs *m* met de kiel *n*, door een cirkel-ſtuck; om nu de ſtutten te trecken, deelt *l l* in 4 gelijcke deelen in *g* en *g*, opent de paſzer op $\frac{1}{4}$ des zelfs, en treckt uit *g* als middelpunten de bogen *l k* aen weerzijden, en door dit middel zult ghy de tiende rib hebben, na dezelve wijze handeltmen met de anderen: welcke men dan ſchikt als in de vorm deseerſte ribs is getoont.

Om de leſte rib aen 't ent des kiels na achteren te trecken, neemt in u vierendeel ronts *e f*, ſtelt die van *a* tot *o*, en treckt het halfront *o r o*, daer na neemt in 't vierendeel ronts de lenghte *f g*, ſtelt die van *r* tot *q*, en van *o* na *p*, neemt dan *p q*, ſtelt die van *q* en *p* na *s*, uit *s* dan als middel-punt treckt de bogen *p q*, de ſtutten maeckt men hier recht, gevende aen de bovenſte opening *t t* twee derden-deel van de verdecks-balck *o o*. Om de ronte van de verdecks-balcken te hebben, neemt voor de halve diameter tweemael de langte des verdecks-balck, als hier van *a* tot *x*, en treckt uit *x* als middel-punt de kromte *b v c*: vele geven voor 20 voet langte 10 duim bogt.

Daer zijn eenige die willen, dat de verdecks-balken die even ver van de voornaemſte en grootſte zijn, niet van gelijke langte zijn: maer willen dat die na vooren langer zijn, als die na achteren. By voorbeelt, zoo de langſte verdecks-balck is 30 voeten, zoo geven zy aen de opening des voorſte ribs by de voorſteven 29 voeten, en aen die rib, die na achteren even zoo ver van de voornaemſte verdecks-balck is, geven zy alleen 27 voeten, en zulx daerom, op dat de Schepen van vooren dieper in 't water zouden zinken; 't geen niet onprijſelijck.

Dit zy zoo kortelijck aengewеſen, de geſtalte die de Francen aen hare ſchepen geven, eenige doch makenſe ſmalder en onder ſpitzer, andere vlacker; maer deze manier houden zy de volmaeckſte te zijn: Zal nu voortgaen tot de binnenſte deelen en toetakeling.

De leden dan gemaeckt zijnde, is het nodigh dat de zelve van buiten bekleet worden, en van binnen wel verdubbelt. Men ſtelt dan eerſtelijck een tegen-kiel of kolzem op de gront van 't ſchip, zoo lanck als het ſchip is: dit gedaen zijnde verdubbelt men van binnen het gantſche ſchip, tot aen het verdek toe, van goede en ſtercke plancken, dicker als het buitenſte bekleetzel: de plancken wederzijts naeſt aen de tegen kiel moeten los zijn op dat men dezelve kan opnemen als 'er eenige vuiligheyt onder is, die het water belet na de pomp te lopen. *Kolzem en wangeren.*

In het breetſte van 't Schip is het voornaemſte en eerſte verdeck, en daer onder is de dracht van 't Schip. De verdecken zijn niet evenwijdig met de kiel, maer zy verhogen aen weer zijden van het midden des Schips, na achteren verhoogt de zelvige op tien voeten een voet.

Het achterſte des ſchips, deeltmen gemeenlijck in vier verdiepingen, in de onderſte is de kruyt en proviſie kamer: in de tweede de Konſtapels kamer, en de plaets daer Scheeps-wapenen in zijn. In de derde is de Kapiteins kamer, en daer voor is de verblijf-plaets der Zoldaten, hier neemt de man te roer zijn beroep waer; aen ſtuer-boort in koopvaerders, is de Barbiers kamer, en aen back-boort de timmermans-kamer; maer in oorlog-ſchepen houden zich de Sergeanten daer. In de vierde, die de Hut genaemt wordt, verblijven de Schipper, Stuerman, en zomtijds de Onder-ſchipper. Om het achter-ent des Schips worden galderyen gemaekt, en boven de galdery na achter is de Spiegel, die verciert is met het beeltenis, daer het Schip de naem van draegt. Het voornaemſte van het achter-ent is de Steven, en is een vierdepart langer als de langſte verdecks-balck.

Op het kromme hout de voorſteven, wort een ander hout gevoegt, in welke de uitlegger wort geënt, door middel van twee andere kromme houten na onderen,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00382

deren, dees wort na boven door twee houten aen 't Schip vaſt gemaekt.

Vier maſten worden gemeenlijk op de Schepen gezet; namentlijck, de groote Maſt, de Bezaens-maſt, de Focke-maſt, en de Boegſpriet leggende voor op het Galjoen. Ieder maſt wort van twee of zomtijds van drie ſtucken gemaeckt; het onderſte ſtuk van de groote maſt, dat eigentlijck de groote maſt genoemt wort is even zoo lang als de kiel, of zomtijts een weinig korter, te rekenen van de kiel tot het Ezels-hooft, de groote ſteng is de helft van de groote Maſt, de groote Bramſteng weder de helft van de groote ſteng: de Focke-maſt is een vijfde deel minder als de groote maſt, de Bezaens-maſt is een vijfde minder of korter als de focke-maſt: de Boegſpriet is even zo lanck als de Focke-maſt, of zomtijts wat minder: de Kruis-ſteng, Voorſteng, voor Bramſteng, maecktmen na goetduncken. Men maeckt gemeenlijck de dickte van de Maſt onder op het tiende-deel der lengte, in de dickte duimen gerekent, en in de hoogte voeten. Om de plaetze des groote maſts te vinden, deelt men het voornaemſte en onderſte verdeck in 7 gelijcke deelen, latende 4 deelen na vooren en 3 na achteren.

De maſt moet niet recht op ſtaen, maer moet 3, 4, 5, 6, of 8 voet naer achteren over hellen, na dat de Schepen groot zijn.

De evenmaet van ieder maſt is tot zijn ree als vier tot drie: de ree van de maſt is tot de ree van de ſteng als drie tot twee, en de onderſte ſtenge-ree is tot de bovenſte ſtenge-ree als twee tot een: De dickte van ieder ree in 't midden, moet zijn even aen de dickte van het bovenſte des maſts daer dezelve behoort, en verdunt twee derdendeel na de enden.

Zeilen. Het groot Schover-zeils langte is het derdendeel van de groote maſt, zijn breete is twee voeten minder als de groote ree: het groote Mars-zeil moet ten minſten zoo langh zijn als het Schover-zeil, zijn breete is ongelijck, boven is het niet breder als de groote Mars-zeyls ree lanck is, en onder bykans als de langte van de groote Ree: het groote bram-zeil is halfzoo lang als het groote Mars-zeil, en zijn breete is onder even aen de Mars-zeils ree, en boven zoo breet als zijn eigen ree.

De zeilen van de Focke maſt zijn zoo geëvenmatigt tot haer maſt, als de zeilen van de groote maſt tot de zelve groote maſt.

De Boegſpriets zeilen en verſchillen van de andere zeilen niets in evenmaet.

Ankers. Deze Franſche Schepen voeren zelden minder als drie of vier Anckers, en noit meer als acht, ten zy zy verre reyzen aennemen.

De roe van 't anker is drie mael zoo lank als een van zijn armen; zommige deelen de roe in 2 deelen en een half, en trecken uit het eerſte punt der deelinge, als middel-punt een kring, wiens half middellijn zy een der zelve delen, en geven ieder arm de langte van een zijde eens zes-hoeks in de voorſchreve kring beſchreven.

De ancker-ſtock is altijdt even zoo lanck als de roede.

De zwaerte haers groot Ankers, is op ieder 20 tonnen die 't ſchip voert, 110 pont: het tweede Ancker is een vierde minder, het derde, een derdendeel minder; en het vierde de helft.

	Tonnen	weegt het groot Anker	het tweede
	100	500 pont	312 p.
	200	1100	825
	300	1600	1237
	400	2600	1950
	500	2750	2063
Voor een	600	3300	2485
Schip van	700	3850	2888
	800	4400	3300
	900	4950	3713
	1000	5500	4163
	1500	8250	6188
	2000	11100	8333

Kabels. Haer Kabels wegen gemeenlijck tweemael de Ankers, met een vierde van de Ankers, de langte van het groote anckers Kabel is gemeenlijk 120 vademen; die van het tweede Anc-

ker

ker 100 vademen, van het derde 80 vademen. En dit alles wert dus waergenomen in hunne groote schepen; want in kleine vaertuigen gelijck men die hier te lande veel uit Vranckrijck komen ziet, werde weinig wetten waergenomen, zijn van onderscheidelijcke gestalten, meest boven plat, voeren veeltijdts maer fock en groote mast, zonder bezaen.

Dus verre heeft my goet gedacht te verhandelen de France Scheeps-bouw, daer in ieder genoegzaem merken kan, wat onderscheit zy met de onze hebben, en waerin zy daer mee stemmen over een.

Van het Scheeps-timmeren in Engelandt.

In 't korte opgehaelt hebbende de wijze van Scheeps-bouw gebruickelijk in Vranckrijck, soo als 't zelve ter loop daer hebbe konnen verstaen; dunckt het my niet ongerijmt, insgelijcks te doen, met die van onze overbueren de Engelzen. Welcke van lange tijden af roemruchtbaere meesters in deze konst zijn geweest; en schoon veel van haer regels ophalen kost, en gantsche boecken vullen met haer gegevene maten en ordonnantien, zoo zal echter zulckx achterlaten, om dit werck niet te wijt uit te doen spatten, alleen maer aenroerende zulcke wetten die zelve waernemen zagh, en welck my duncken de voornaemste te zijn, om een algemeine en groove kenniſſe te hebben van hunne stelzels in 't opbouwen haerer Schepen: 't geene hier slechts wert vereist, in een werck daer men Hollants Scheeps-bouw voornaem, en uitheemsch als van ter zijden handelt.

Wanneer zy dan eenig Schip of vaertuig dencken op te rechten, nemen zy bekent de lengte van de Kiel, de diepte in 't hol, en de breete van zijnen bodem, dit bekent, is 't by hun de wijs, het Schip, 't welck te bouwen zijn van zin, te stellen op 't papier proportioneel in een schets, 't geen hoe grooter werdt gemaeckt hoe beter dat het is, delen de verdecken daer op, ook kamers, en rechten masten regelmatig op.

De Rees stellen zy dubbel op de Schetzen, gesnuickt en opgetogen in haren vollen stant, op datze daer door de evenmatige maeten van alle Scheepstouwen konnen nemen: de opgehevene geven de lengten, van Buickgordings, Brasen, Takels, Schoten, Boelijnen; de neergelatene van Toppenants, nokgorden, Kardeelen, enz. Gelijck zy oock zelf den inhout der zeilen op de Schetzen afmeten, na welke wijze men oock vint de lengtens, en plaetzen van Loper, Scheerlijnen, Staggen, alle Boelijnen, waer toe maer te trecken hebt op 't papier een lijn van de stenge Reenock tot de groote Ree-nock, doet zoo ook met de Brasen, Schooten en Smijten, meetende van de plaets haers begins, tot de plaets waer zy moeten eindigen, altans iets voor 't beleggen en krimpen over doende schieten, en zullet zoo eindelijck bekomen op papier een volkomen geschickte teeckeningh van alle het ront-hout, touw en zeilwerk, mitsgaders bequame verdeelinge van Scheeps vertrecken en verdecken; gelijck in de nevenstaende figueren is te zien. Welker eerste onder letter *E* het Scheeps ront-hout, loopend wand, en verdecken vertoont, het tweede by letter *F*, het staende Wand als Stag en Hooft-touwen. Het derde onder letter *G*, in beide de afbeeltzels de maet der Zeilen; insgelijks stelt een Engelsch Timmerman het evenredige model van 't Schips hol en hout op papier, en vangt dan aen, wanneer deze figuren zijn bereit, te bouwen. 't Papier voor zich leggende, waer hy zijne maete na neemt, welcke maniere van doen zeer prijzelijck is: gelijck oock zeer te looven zijn haere gegevene grontslagen, evenmatige Schalen en Tafels: waer uit men zien mag, gegeven zijnde 't Schips lengte, holte, en breete, alle d'overige deelen oogenschijnelijck van wat certer het vereiste Schip mag zijn.

Het komt hier op uit, dat de groote Mast zy tweemael en een half de lengte van den bodem; ofte zy nemen oock wel de breete en de diepte van het Schip te zamen, dat verdubbelt, en het geen daer uit komt verdeelt in drien, waer van de uitkomst is de lengte van de groote mast: andere weder nemen de breete en diepte te zamen, en

Pag. 200. Engels Vaertuygh

E

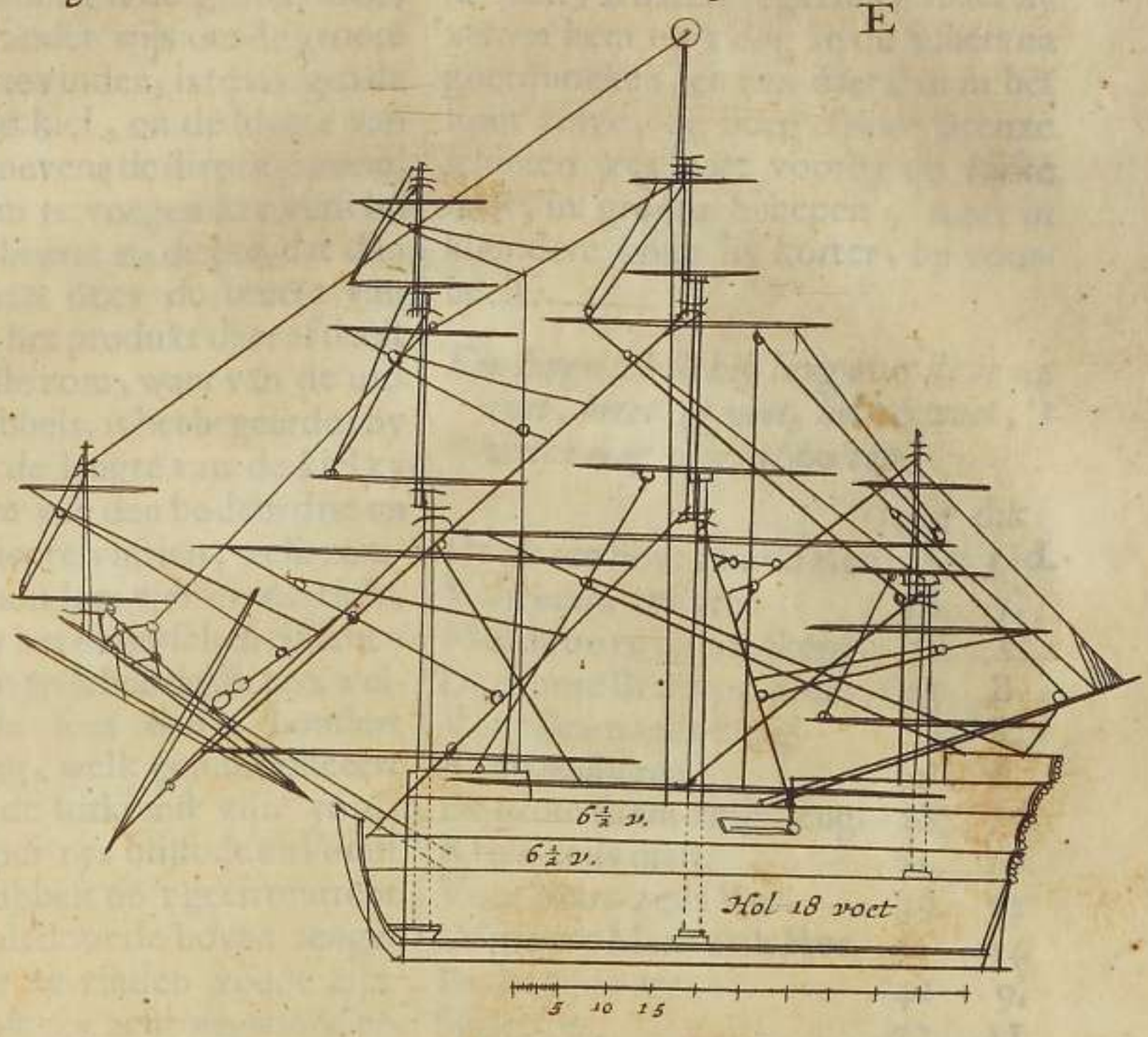

F

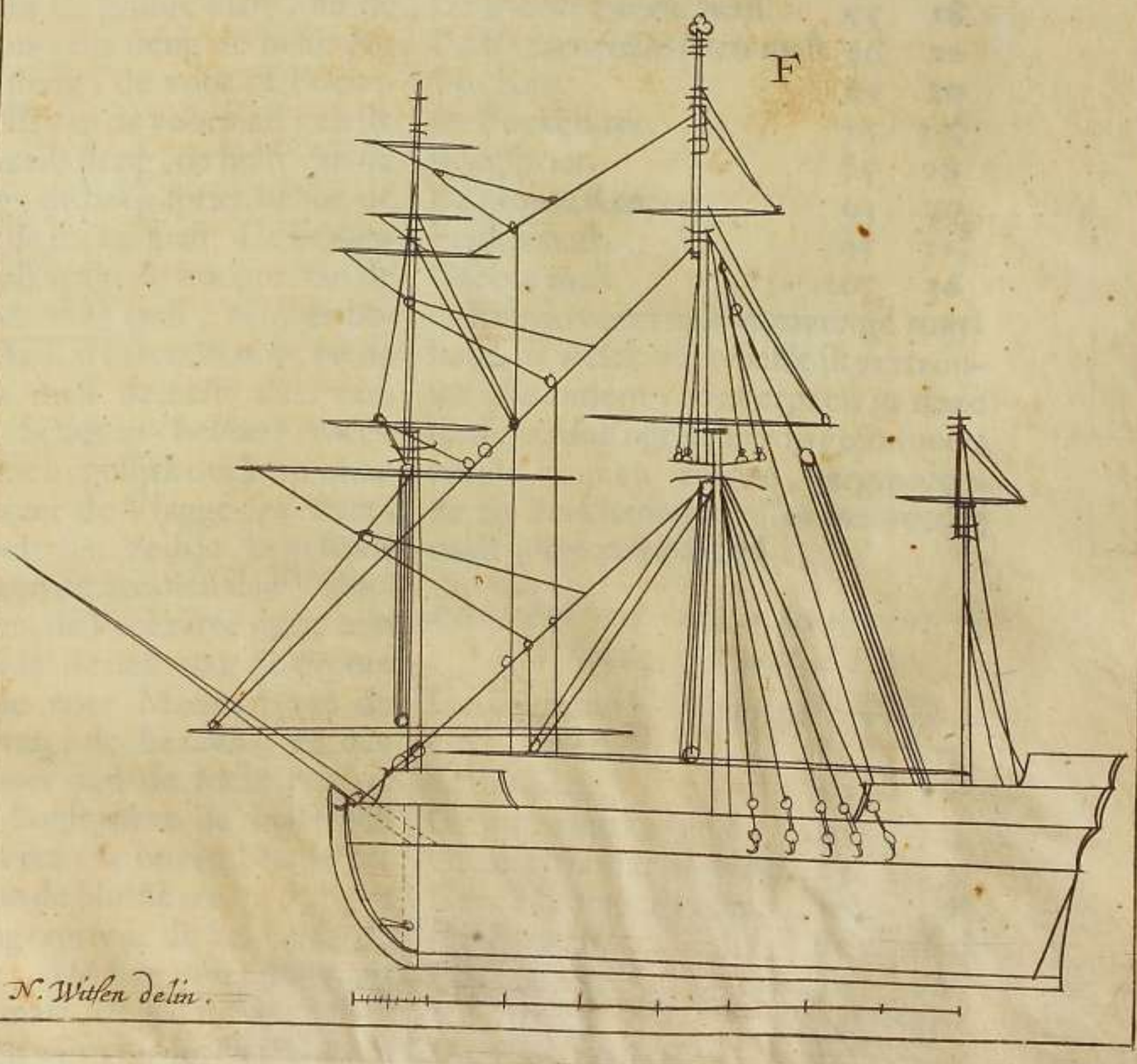

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00385

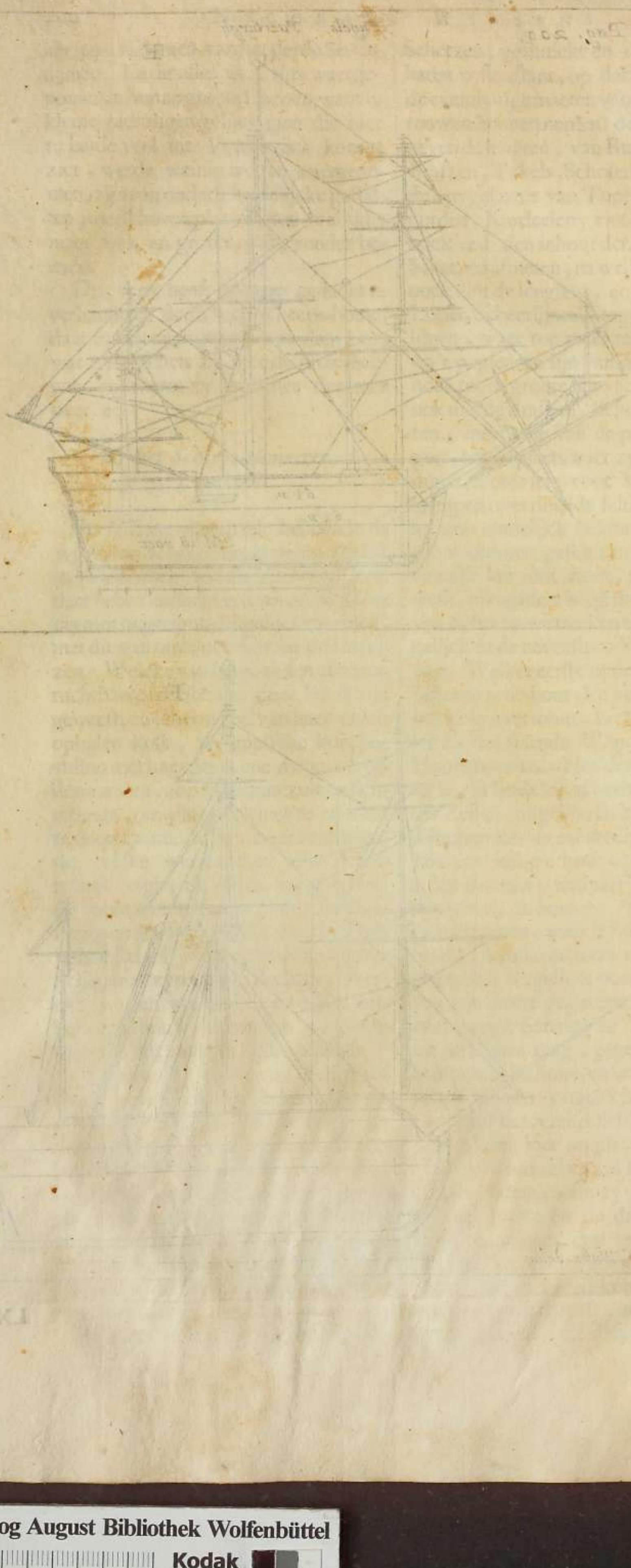

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00386

en dat verdubbelt is de groote maſts lengte. Een ander wijs om de groote maſts lengte te vinden, is te voegen de lengte van de kiel, en de breete van den bodem, nevens de diepte te zaem, en tot die ſom te voegen het verſchil tuſſchen de breete en diepte, dat dan gemultipliceert door de breete van den bodem, het produkt daer af deelt door de laetſte zom, waer van de uitkomſt verdubbelt, is het begeerde: by voorbeelt, de lengte van de kiel zy 86, de breete van den bodem drie en dertig, de diepte vijftien, welk zomme maeckt hondert vier en dertigh, voegt hier by het onderſcheit tuſſchen de breete en tuſſchen de diepte, welke is 18, de ſom dan is hondert twee en vijftig, welk gemultipliceert door 33 zal de uitkomſt zijn 5016, dit gedeelt door 152 blijft de uitkomſt 33, en verdubbelt 66 't geen omtrent een meer is, als door de boven aengeroerde wijze te vinden zoude zijn. De focke-maſt zy acht negendeelen van de groote maſt; de groote ſteng de helft van de groote maſt, en de groote Bram-zeils ſteng de helft van de groote ſteng, de voor of Focke-ſteng de helft van de voormaſt, en de voor Bramzeils ſteng, de helft van de focke-ſteng, de boeg-ſpriet hebbe de lengte van de focke-maſt. De bezaen of miſne maſt heeft de hoogte van de groote mars-zeils maſt, van het bovenſte verdeck af te reeckenen, en de Kruis-zeils maſt de helft daer van. Engelſche Schepen hebben vaeck twee bezaenen, gelijck oock op onze ſchepen, waer de Vlagge-ſpil ſtaet, altemet wel een zeiltje bygehaelt werdt, 't geen de zee-lien een Vinnetjen noemen, de Focke-ree moet zijn acht negende deelen van de groote Ree, en de voor Marszeils-ree de helft daer van; de bezaens ree een weinig korter dan de focke-ree, de blinde en Bagijne-ree de helft van de bezaens-ree, de boven blinde ree de helft van de blinde ree en de bove blinde ſteng omtrent de helft van de blinde ree. De ſtag moet zoo lang zijn als de maſt, de groote maſt ſtaet in 't midden van 't Schip, en recht op. Tot het ſtellen van Bezaen of Miſaenſe maſt, is haren regel los, maer zy zetten hem op 't oog in de Schets na goetduncken, en van daer dan in het hout zelve, de boeg-ſpriet latenze ſchieten zes voet voorby de focke maſt, in groote Schepen, maer in kleindere komt hy korter, by voorbeelt:

Een Engelſch Schip lang over ſteve 94 *voet, breet* 37 *voet, hol* 16 *voet, 't welck mag voeren* 600 *ton,*

	lang	dik
Heeft een bove blinde Ree	18 v.	5½ d.
Voorbram-zeils ree	18	5½
Met de bove blinde Steng.	18	5½
De groote Bram-zeils ree.	23	8
Voor Bramzeils ſteng.	24	8
Kruis-zeils ree.	26	8
De grote Bram-zeils ſteng.	28½	10
Kruis-zeils maſt.	34	10
Voor Mars-zeils Ree.	39	12
De groote Mars-zeils Ree.	46	14
De Bagijne ree.	42	9½
Spriet-ree.	73	11
De Voorſteng.	47	17
De groote Boven-maſt.	55	18
De Bezaens of Miſaen-maſt.	66	22
Sijn Ree.	65	20
De Focken-ree.	79	25½
Boegſpriet.	85	28
De groote Ree.	93	30
Focke-maſt.	95	31½
Groote maſt.	107	36

En zoo voort met het overige rontthout, na welck voor-beelt ik vertrouwe, alle andere voorwerpzels in deze ſtoffe, op de Engelſche wijs geformeert zoude konnen werden, vergrootende en verkleinende alles evenreedig na de mate van de Kiel.

Een ſchip dat lang is 86 *en breet* 33 *voet, hol* 14, *voerende* 460 *ton,*

Is zijn groote Maſt lang	96 v.	dik 32 d.
Groote Ree.	83	27½
Groote ſteng.	49	16
Groote Marszeils ree,	41	12½
Groote Bramzeils ſteng	25½	9
Groot Bramzeils ree.	20½	7
Focke-maſt.	85 v.	28½ d.
Focke-ree.	71	23
Voorſteng.	42½	15
Voor marszeils Ree.	35	10½
Voor Bram-ſteng.	21½	7

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00387

Voor Bramzeils Ree.	18	5½
Boeg-spriet.	76	25
Bezaans Ree.	66	18
Bove blinde Steng.	18	5½
Bove blinde Ree.	16½	4½
De Bezaens-mast lang	59 v.	dik 18 d.
De Bezaens roe.	58	18
Bagijne Ree.	38	8½
Kruis-steng.	31	9
Kruis-zeils ree.	23	7.

Welcke voornoemde Tafelen mede begrijpen alle lengten en dickten van staende en loopende wand, gevoegt tot alle slag van Scheepen, afgemeten by de dikte van hare middel-mast, hier dogh neme weder tot voorbeelt een Schip van vorige lengte en grote, en zal tot verklaring opstellen, de dickten en lengten van alle zijn touw-werk, op dat men vervolgens mede, evenredig weten magh, de maete van touw-werck op alle Schepen in Engelandt. Volgt voor eerst

N°. 1 *Touw-werck van* 1 *duim, en* $\frac{40}{100}$ *gedeelte van een duim.*

2 Voor Bramzeils brasen ieder lang 32 vadem, 4 spriet en voor-bramzeils Boelings 1½ vadem, 2 voor-bramzeils Toppenans lang 28 vaem, 8 Taliereeps, ieder lang 2½ vaem, 4 Sprietens voor de groote bramzeils boelings 1½, 1 Stag van de Vlagge-spil, lang 17 vaem, 8 Talie-reeps van de kruis-steng, elck lang 2 vaem en ½, 1 Loper van 48 vaem, 2 Boelings voor het kruis-zeil, ieder van 16 vaem, 2 kruis-zeils Brassen van 22 vaem.

N°. 2 *Touw-werck dick* 1 *duim en* $\frac{60}{100}$.

8 Talie-reeps voor het kruis-zeils wand, lang 2½ vaem, 2 Vallen van het kruis-zeil, lang 5½ vaem, 1 Looper van 21½ vaem, 1 Kruis-zeils valletje 7½, 2 Toppenants voor 't kruis-zeils ree ieder 6 vadem, 2 Schenkels voor kruis-zeils brasen, ieder lang 1½ vaem, 2 kruis-zeils brasen 12 vaem, 2 boven-blinde knie-touwen van 12 vaem, 1 Garnaetje van 16 vaem, 2 Scheer-lijns van de voor-perdoens 21½ vaem, 1 voor-bramzeils valletje 38 vaem, 2 Schinkels van de voor-bramzeils Brasen 30 vaem, 2 voor-bramzeils boelijns, lang 26 vaem; 6 voor-bramzeils knie-touwen, ieder van 2 vadem; 2 valletjes 8½ vaem lang. 2 groote perdoens, lanck 24 vaem; 2 Toppenants van de groote bram-steng 33 vaem, 2 groote bramzeils brasen 28 vaem, 8 bezaens knie-touwen 9½ v. 2 Toppenants van 11 vaem, 1 Scheer-lijn van 't kruis-zeil, lang 42 vaem; 6 kruis-zeils Spriet-touwen van 1½ vaem, 2 Schinkels van de kruis-zeils brasen, 1½, 2 Bagijne-brasen, ieder lanck 24 vaem, 2 Nock-gordings voor het kruis-zeil van 12 vaem, 2 Buick-gordings voor 't groote Mars-zeil.

N°. 3 *Touw-werck van* 2 *duim, en* $\frac{10}{100}$ *deel.*

2 Scheer-lijns voor de boven-blinde steng van 4 vaem, 4 Nock en Buick-gordings van 7 vaem, 2 Mus-koten van 7½ vaem, 8 Talie-reeps voor 't wand van de voor-steng 2½ vaem, 2 voor-marszeils brasen 28, 4 Sprietouwen aen 't voor marszeil 3 vaem, 2 racken voor de bramzeils ree, 1½ vaem, 10 Talie-reeps voor 't fock-steng-want van 3½ vaem, 2 voor marszeils braszen 28 vaem, 2 Nockgordings voor 't voor-marszeil, lang 14 vaem, 2 knie-touwen voor het voor-bramzeil van 30 vaem, 2 Schinckels voor de voor-bramzeils brasen 1½ vaem, 10 Talie-reeps voor 't bezaens wand 3½ vaem, 2 Schinckels voor de Bagijne-ree 2½ vaem, 2 Rack-touwen voor de Bagijne-ree van 2½ v. 2 Scheerlijns van 2 vaem, 1 Valletje van 36 vaem, 2 Knie-touwen van 17 Vadem.

N°. 4. *Touw-werck van* 2 *duim en* $\frac{90}{100}$ *deel.*

2 Blinde Brasen van 18½ vadem lang, 2 Buick-gordings van 13 vaem, 2 Nok-gordings van 25 vaem, 8 Boven-blinde Wand-touwen van 4 vaem, 2 Schinkels van de bove-blinde van 1½ vaem, 3 Loopers van de stag van 3 vaem, 10 puttinghs van 1½ vaem, 2 Racks tot de bove-blinde, van 35 vaem, twee Buik-gordings voor de Fock, 5 Nok-gordings voor de Fock van 18 vaem, 2 Focke-brasen van 20 vaem, 2 Voor-toppenants lang 5½ vaem, 2 Scheerlijn-

tjes

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00388

tjes van de voor-perdoens van 2½ vaem, 2 Schinkels van de voor-marszeils braſzen van 18 vaem, 1 Talie-reep van de Voorſtenge-ſtag lang 6 vaem, 2 Knie-touwen van 't voor-marszeil, lang 32 v. 2 Buikgordings voor 't voor-marszeil, lang 12 vaem, 2 Schinkels voor de voor-pardoens van 3 vaem, een Voorbram-zeils-reep, van 5 vaem, 6 Voor-bram-zeils Wand-touwen lang 1½ vaem, 1 bramzeils Stag van 21 vaem, 1 Reep voor de bramſteng van 32 vaem, 6 bramzeils wand-touwen van 4½ vaem, 4 Nok en Buikgordings voor het ſchoverzeil van 9½ vaem, 2 valletjes voor 't ſtengewand van 18 vaem, 2 Scheerlijns voor de grote perdoens van 6 v., 2 Toppenants voor de groote Mars-zeils ree, van 30 v., 2 Buik-gordings voor't grote marszeil 12 vaem lang, 2 Schenkels voor 't marszeil van 3 vaem, 2 groote Perdoens van 2½ vaem, 1 bram-zeils val van 43 vaem, 10 Bramzeils Want-puttings van 2 vaem ieder, 2 racks voor het grote bramzeilsree, van 1½ vaem, 2 Knie-touwen voor de Bezaen van 19 vaem, 1 Scheer-tros voor de Bezaen van 14 v. 1 Bezaens-toppenant van 6 vaem, 2 Schenkels voor de bezaen, lang 2½ vaem, 8 Bezaens Wand-touwen van de kruis-ſteng van 5 vaem, 1 Reep voor de kruis-ſteng van 5 vaem, 10 Puttings voor het kruiszeils wand, lang 18 vaem, het bezaens rack lang 1½ vaem.

N°. 5. *Touw-werck van 3 duim en* $\frac{10}{100}$.

1 Blinde reep lang 4 vaem, 2 Nok-gordings voor 't Schover-zeil lang 37 v. 2 braſzen voor de grote ree lang 30 vaem, 2 Knie-touwen voor de groote blinde van 21 vaem, 2 Toppenants voor de groote blind, van 21 vaem, 2 Schenkels voor de blinde braſzen, lang 2½ v., 2 Blinde Schooten van 20 vaem, 1 Stag om op te loopen van 8 vaem, 2 voor-mars-zeils Knie-touwen van 18 vaem, 2 Spruiten voor de focke Boelijns van 2½ vaem, 2 Schinckels voor de Focke-braſzen van 2½ vaem, 2 Scheerlijns voor de perdoens van 20 vaem, 2 Voor mars-zeils-racks van 2 vadem, 1 Beſlag-lijn lang 3 vadem, 6 Nock-gordings voor 't Schover-zeil lang 10 vaem, 1 Top-penant voor de groote ree van 10 vaem, 2 groote Muskooten van 4 vaem, 2 Val-letjes voor de perdoens lang 13 vaem, 2 groote Racks lang 2½ vaem, 1 bram-zeils Stag lanck 22 vaem, 1 Reep voor de groote bramſteng, lang 35 vaem, 1 Bezaens ſchoot lanck 3 vaem, 2 bagij-ne Toppenants lanck 18 vaem, 1 Reep voor de Bezaen lang 16 vaem, 16 Talie-reeps voor 't focke wand lang 4½ vaem, 2 voor-marszeils knie-touwen, lang 36 vadem.

N°. 6. *Touw-werck dick 3 duim en* $\frac{90}{100}$.

1 Valletje voor de blind, lang 20 va-dem, 2 blinde ſchooten van 2½ vaem, 2 Boots-takels aen de focke-maſt van 38 vaem, 2 andere takels lanck 27 vaem, 2 focke-ree Toppenants, lank 25 vaem, 2 Focke-boelijns, lanck 19 vaem, 2 Schenkels voor de voorſteng, lang 2½ vaem, 2 Schenkels van de pardoens, lanck 3½ vaem, 8 voorſteng wand-tou-wen lang 7½ vaem, 10 Puttings van de focke-maſt, langh 3 vaem, 10 Valle-tjes van 't voor mars-zeil, lank 43 vaem, 2 Takels aen de groote maſt van 43 v., 2 andere Takels van 28 vaem, 2 groo-te ree Toppenants, langh 29 vadem, 2 Schenckels voor de groote braſzen van 5 vaem, 1 Talie-reep voor de groo-te ſteng-ſtag van 6 vaem, 2 grote mars-zeils boelijns lanck 33 vaem, 6 Sprie-touwen van 't groote mars-zeil lang 3 vaem, 2 groote mars-zeils knie-touen, lang 13 vaem, 1 groote bramzeils Reep, lang 5 vaem, 2 bezaens loopers van de kruis-ſteng langh 10 vaedem, 1 Be-zaens val van 24 vaem, 1 bezaens ſchroot van 16 vaem.

N°. 7. *Touw-werk van 4 duim en* $\frac{10}{100}$.

2 Sprietzeils toppenants van 4½ vaem, 1 voorſtenge ſtag, van 15 vaem, 2 Voor-ſtenge Perdoens van 18 vaem, 1 Voor-mars-zeils Val van 16 vaem, 20 Talie-reeps van 't groote wand lang 5 vaem, 2 grote boelijns voor 't ſchoverzeil van 20 vaem, 2 ſpriet-touwen van 't ſchover-zeil, lang 3½ vaem, 1 groot Kardeel, lang 36 v., 2 Schinkels voor 't groote mars-zeil, lang 3 v., 10 groote-ſtenge Wand-touwen, lang 8½ vaem, 2 ſchinkels van de groote Perdoens, langh 9 vaem, 2 Nock-perdoens langh 22 vadem, twee ſchenckels van de groote Mars-zeils braſzen, langh twee en ½ vadem,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00389

2 grote marszeils Buick-gordings van 3 vaem, 2 Schinkels van de bezaen, lang $4\frac{1}{2}$ vaem, 1 Bezaens-val lang 5 vaem, 1 bezaens rack van 4 vaem.

N°. 8. *Touw-werck dick 4 duim en* $\frac{70}{100}$.

1 Focke-stag talie-reep van 5 vaem, 10 bezaens Wand-touwen van $9\frac{1}{2}$ vaem.

N°. 9. *Touw-werck dick 5 duim en* $\frac{45}{100}$.

1 Fock-kardeel van 37 vaem, 3 fokke-raks van 3 vaem, 1 Kat-rack van 9 vaem, 2 musschooten van 4 vaem, 1 Stengwand-reep van 22 vaem, 3 grote Ree-racks van 4 vaem, 2 groote ree musschooten van 5 vaem, 1 groote marszeils val van 18 vaem, 1 groote ree Cardeel van 28 vaem, 10 groote Steng-puttings van $3\frac{1}{2}$ vaem, 1 bezaens Stag van 19 vaem.

N°. 10. *Touw-werck dick 6 duim.*

2 Schenckels van de bezaensschoot lang $4\frac{1}{2}$ vaem, 2 voor-mast Takels van 17 vadem, 2 andere Takels van 15 vadem, 2 focke-schooten lang 30 vadem, 1 Voorstenge-stag, lang 9 vadem, 2 groote-mast Takels van 18 vadem, 2 andere takels van 16 vadem, 1 groote-stenge Stag, van 16 vadem.

N°. 11. *Touw-werck dik 6 duim en* $\frac{50}{100}$.

2 Groote Musschooten lang 26 vadem, 1 Steng-stagtalie-reep van 10 vadem, 1 groot Cardeel van 50 vaem, 2 andere Cardeelen van 30 vadem, 2 groote schoten van 36 vaem, 1 Schenkel van het Knie-touw lang 6 vaem, 1 groot Marszeils-reep lang 10 vaem, 1 Bezaens-reep lang 10 vaem.

N°. 12. *Touw-werck van 7 duim.*

1 Strop aen de blinde ree lang 3 vadem, 4 Schenckels van voor-takels, lang $4\frac{1}{2}$ vaem, 16 Focke-wand touwen van 12 vaem, 1 Voor-borst touw van 3 vaem, 1 Strop aen de boeg-spriet van 4 vaem, 1 groot Borst-touw van 4 vaem, 2 groote musschooten van 30 vaem, 1 Schenkel van de stenge-wand reep lang 7 vaem.

N°. 13. *Touw-werck van 7 duim en* $\frac{70}{100}$.

8 Woeling-touwen voor de boegspriet lang 6 vadem, 1 Focke-reep lang 16 vaem, 2 focke-smeeten van 15 vaem, 4 Schenkels van het groote wand lang 5 vaem, 2 groote Wandtouwen lang 13 vaem, 1 grote-stenge Wint-reep lang 6 vaem.

N°. 14. *Touw-werk van 8 duim en* $\frac{20}{100}$.

1 Groote Draei-reep van 16 vaem, 2 groote smijten van 18 vaem.

N°. 15. *Touw-werck van 13 duim en* $\frac{15}{100}$.

1 Focke-stag van 15 vaem, 1 Kraeg om de steven van 7 vaem, 1 Schenkel van de groote schoot lang 7 vaem.

N°. 16. *Touw-werk van 17 duim en* $\frac{70}{100}$.

1 Groote Stag lang 20 vadem.

Hier by quamen noch

2 Repen om het touw te binden, dik 6 duim lang 5 vadem, 3 reepen voor aen de boeg van 4 duim lang 8 vadem, 4 Zorlijnen voor de Ankers, dick 4 duim lang ieder 4 vaem, 1 Zorlijn voor 't stroom-anker dik $4\frac{1}{2}$ duim lang 4 vaem, 1 Portuer-lijn voor het Anker, dik 3 duim, lang 4 vaem, 2 Boeireeps dik 3 duim, lang 46 vaem, 2 Roerings, 5 Loodlijnen, 2 Kabelarings lang 4 vaem, dick 5 duim, 1 Loef-rack dick $5\frac{1}{2}$ duim, lang 5 vaem, 1 Doove-jut, 1 Vang-lijn voor de boot, 1 Vang-lijn tot anderen gebruick, een Vanglijn voor de tweede sloep, een Val-reep, een Selder, een Talie-reep aen de valreep, een Boeireep voor 't boei-anker, een Boei-reep voor 't werp-anker, twee lengen om 't Anker over te zetten, twee Schinkel-rakken, een Val-reep om in de boot te komen, zes Jein-blocken met haer touwen, behalven Lijken en Slabings. En dit zy tot een proef van het Engelsch Touw-werck genoeg gezegt.

Wat belangt de dickte der Kabels, zy stellen die mede na de lasten der schepen, aldus by voorbeelt, een Schip van 300 ton, heeft een hooftkabel van 15 duim, wat zal dan de omtreck van een Hooft-kabel zijn, voor een schip van 460 ton, enz.? Het Hooft-kabel is gemeenlijck zoo menig half duim dick, als het schip voeten

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00390

ten breedt is, in het midden van de Scheeps-bodem.

De volgende Tafel zeer dienſtigh hier voorgeſtelt worden kan, uit dewelcke te vinden zijn, alle de lengten van Kabels of Touwen na haere dikten; op d'eerſte en tweede regel ziet de dickten der touwen in duimen en duims-deelen, aen de volgende regels vintmen 't getal der vademen en voeten op hondert pont zwaerten tous, en zulx tot de dickte van tien duim toe; ieder duims deel is een tiende van een duim, oock zoo de voets deelen een tiende van een voet.

Duimen	Deelen	Vadem en voet in een 100 pont.		Voet-deelen.
1	1	405	0	
1	2	338	0	
1	3	289	0	
1	4	249	0	
1	5	216	3	
1	6	191	0	
1	7	169	0	
1	8	150	0	
1	9	135	0	
2	0	121	3	
2	1	111	0	
2	2	100	3	
2	3	92	2	
2	4	84	3	
2	5	77	3	
2	6	72	0	
2	7	67	0	
2	8	62	3	
2	9	58	0	
3	0	54	0	
5	1	18	4	
5	2	18	0	
5	3	17	2	
5	4	16	5	
5	5	16	1	
5	6	15	3	
5	7	15	0	
5	8	14	3	
5	9	14	0	
6	0	13	3	

Duimen	Deelen	Vadem en voet.		Voets-deelen.
3	1	50	3	
3	2	47	1	50
3	3	44	3	
3	4	42	0	
3	5	39	3	
3	6	37	1	50
3	7	35	3	
3	8	33	4	50
3	9	31	4	50
4	0	30	1	50
4	1	29	0	
4	2	29	3	
4	3	26	1	50
4	4	25	0	
4	5	24	0	
4	6	23	0	
4	7	22	0	
4	8	21	0	
4	9	20	1	50
5	0	19	3	
6	1	13	0	
6	2	12	3	
6	3	12	1	
6	4	11	5	
6	5	11	3	
6	6	11	1	
6	7	10	5	50
6	8	10	3	
6	9	10	1	
7	0	9	5	
7	1	9	3	
7	2	9	2	
7	3	9	1	
7	4	8	5	50
7	5	8	4	
7	6	8	2	50
7	7	8	1	
7	8	8	0	
7	9	7	5	
8	0	7	3	50
9	1	5	5	
9	2	5	4	50
9	3	5	3	50
9	4	5	2	75
9	5	5	2	
9	6	5	1	25
9	7	5	0	75
9	8	5	0	
9	9	4	5	50
10	0	4	5	

8	1	7	2
8	2	7	1
8	3	7	0
8	4	6	5
8	5	6	4
8	6	6	3
8	7	6	2
8	8	6	2
8	9	6	1
9	0	6	0

Zeilen.

Wat belangt hare zeilen; zy geven daer mede van als van tou en maſt evenredige wetten, welcke doch zelden van hen werden waergenomen, 'k zal een voorbeelt geven van Zeil-werck op een Engelſch Schip, waer van men voorgaf dat alles na wet, en ter beſter ordonnantie was gemaekt, 't Schip was lang over Kiel 112 voet, breet 40 voet, zijn groot zeil breet onder 42 voet, hoog 87; het Mars-zeil boven hem hoog 84 voet, breet onder 50 voet boven 42 voet, het middel derde zeil of groote maſt boven-ſeil, hoog 42, breet onder 27, boven 21 voet; 't voorſte maſt onderſt zeil, was hoog 72 voet, breet 40, zijn Mars-zeil hooh 69, breet 46 voet onder, en boven 36, 't derde zeil daer hoog 36, breet 24 onder, boven 18 voet, 't onderzeil van de achtermaſt hadde 72 voet in zijn hoogte, zijn breete tegen de ſteng aen was van 51 voet, voorts ſpits uitgaende, zijn boven zeil hoog 57 voet, breet 30 onder en boven, 't onderſte boegſpriet-zeil heeft in zijn breete 28 v., is hoog 60 voet. En 't bove-zeil daer hoog 60 en ½ voet, breedt 25 onder, boven 30 voet.

Hier na dan kan men den in-hout van alle andere afnemen, waer uit te mercken ſtaet, dat zy haere zeilen hooger nemen als men hier te

lande is gewoon. Verdubbelen oock dickmael hare zeilen 't geen by ons onnoodige koſten werdt geoordeelt; zy overtreffen ook onzen lantaerd, in veelvoudig voeren van Stag-zeilen.

Het op-bouwen harer Schepen geſchiet niet zoo als by ons op vlacke werven, maer in docken, 't geen vacken zijn, welcke door opgelatene Schutdeuren water konnen innemen, als de Schepen volbouwt zijn, om die te doen rijzen en zeil-ree te brengen.

Zy zijn gewoon hare Scheeps kielen uit meer ſtucken t'zaem te zetten, als men hier te lande doet. Setten alle het werck op palen of ſtocken in ſtee dat men hier de kiel op balcken legt. Bouwen haere Scheepen in de boeg het zwaerſt, en de planken zijn daer 't dikſt, om de grooten aenſtoot dieze leiden van het aenſtouwende water, en om uitbarſtinge by ſteeven te voorkomen: tuſſchen de leggers maeken zy ſleuven, tot ſchot voor 't water, waer kettings of touwen door komen, die na de pompput ſtrecken, welcke beweegelijck zijn, om 't water te konnen roeren, en alle vervuilinge te weeren.

't Kolzem werdt by haer gemaeckt t' eenemael van een geſtalte binnewaerts, als de Kiel buitewaerts, waer tegen Slaep-balcken wederzijts van afleggen, na de Scheeps zijden toe. Achter zijn hun Schepen alle meeſt onder ront, en niet plat. De Planken, die zoo voor als achter in ſteven komen, werden by haer met zwaere bouts daer aen geklonken, 't geen men hier meeſt met wel te voegen te wegebrengt; 't is een grote misgreep, dat by hun de ſchepen voor bove dikmael ſcherp werden gemaekt: en onder breet, daer het tegengeſtelde de gebouwen na de konſt doet zijn: onder ſcherp en ſmal, ſnijt de zee, en geeft ſchot aen 't Schip; boven breet vergroot den inhout, en doet dat zy veel laden konnen, waerom men hier te lande de planken voor zoo veel buigt als 't mogelijck is, waer in dog de middelmaet wel dient waergenomen te zijn, te ſcherp en te ſmalle Schepen dragen weinig, te zwaere willen niet voort, en zijn loom als koeien. d'Engelſe feilen mede daer in, dat zy hunne Schepen trogſchewijs zeer breet en onbeſneden vaak maken: achter al te plat, en lootlijnig.

En ſchoon zy wel weten dat een Schip te ſmal en te ſmuig weinig dragen kan, te dick en te groot niet voort wil, zoo zietmen hun dickmael, en meer als onze lantaert deze regels te buiten gaen, daer en tegē vint men weder Engels vaertuig beter zomtijts zeilen, en minder afdrijven als Neerlants, en zulks om dat zy zig meer bevlijtigen plat laeg en lang te timmeren, als men hier te lande gewoon is te doen. Maer trachtende de ſchepen alte zeer wel-loopende te maecken, maken dezelve zoo ſcherp, datze dikmael te ranck zijn, en omvallen, indien menze van ballaſt en zwaerte ontbloote: zy zijn anderzins wackere zee-lien, en weten zig wel te redden in tijdt van noot. Spaeren haere gort-zacken niet, om de gaten te vullen onder water, die zy weten dat uit deien, en gezwollen het nat keeren. Smelten hun teer met gloeiende kogels om brant te ſchouwen, en ſlaen zeilen voor reten en openinge in tijdt van ſtorm om te kalefaten, en te klutzen by ſtilte: ja ombinden de Schepen met touwen in hooge noot, en weten by gebreck van ankers gevulde kiſten met loot of eizer in haer ſtee te gebruiken.

Haere Voorſtevens zijn kring-ſtuckig, om het induicken te beletten, zoo zy voorgeven. De grootſte verdeckx-balck komt by de groote maſt, daer de verdekx-planken oock het dickſt zijn, waer op onze lantaert geen opzight neemt; ſtutten en banden ſtellen zy mede onder hunne verdeckx-balcken, op groote Schepen, die zy ridders benamen, leggen haere Ankers dwarsſcheeps, op een balk, daer toe geſchikt, op onze Schepen hangen die bezijden ſteven binne gaets, en in zee bintmenze tegen de vulling aen, of haeltze op de boeg. Zy zijn zeer naeukeurig dat hare ſtucken wel paſzen in de poorten, zonder wiggen of ſtutten, en dat die wel voorzien zijn met ringen, takels en kogel-backen, oock dat niet over malkander komen te ſtaen; men ziet aen haere Schepen eizere bouts met oogen, daer veeren werden in geſtoocken, oock die geſpliſt en omgeſlagen zijn, andere met zwaere uitſteeckende koppen, die het ſcheeps hout verſchoonen in geval

van

Pag. 207 en 208

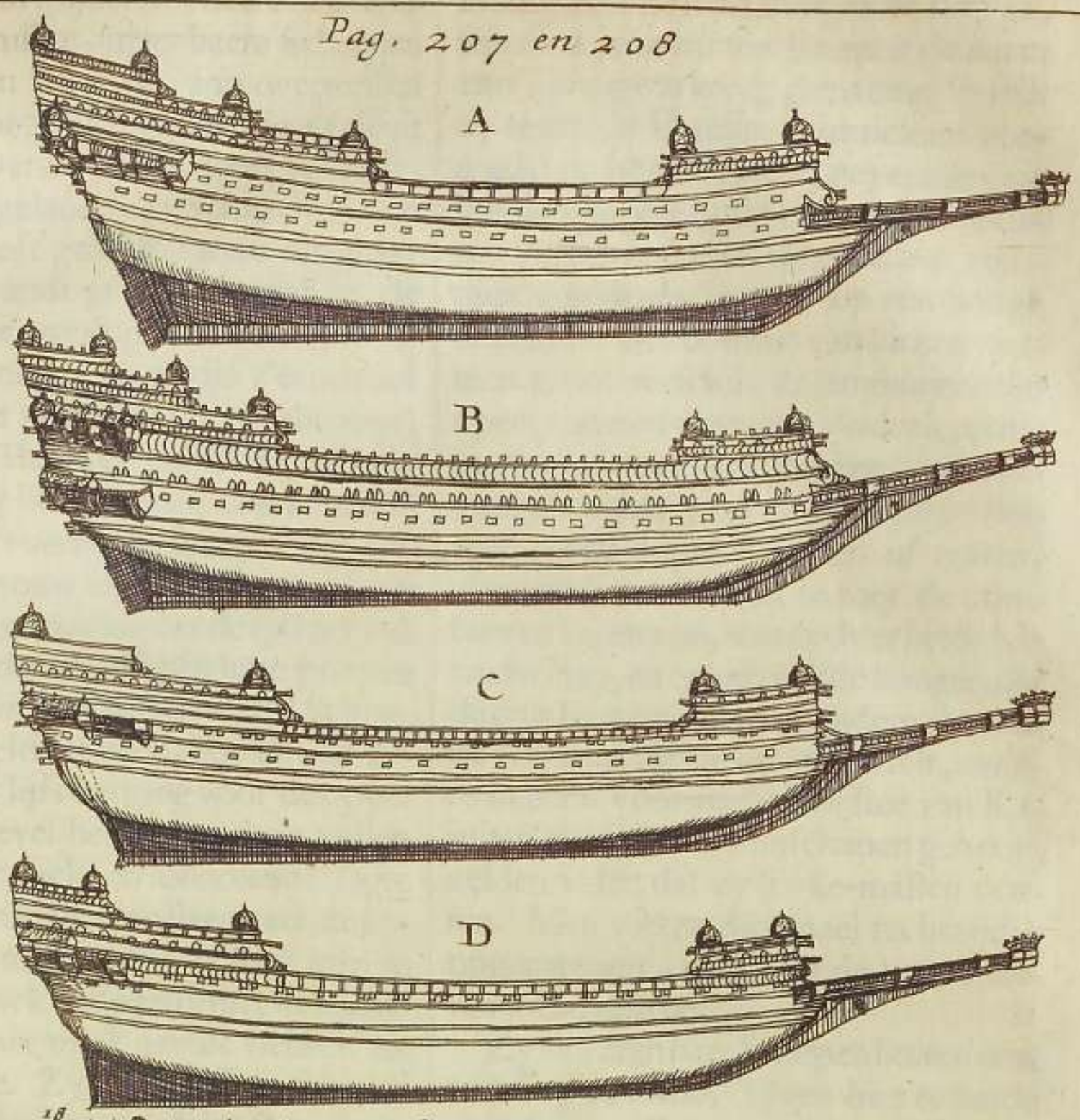

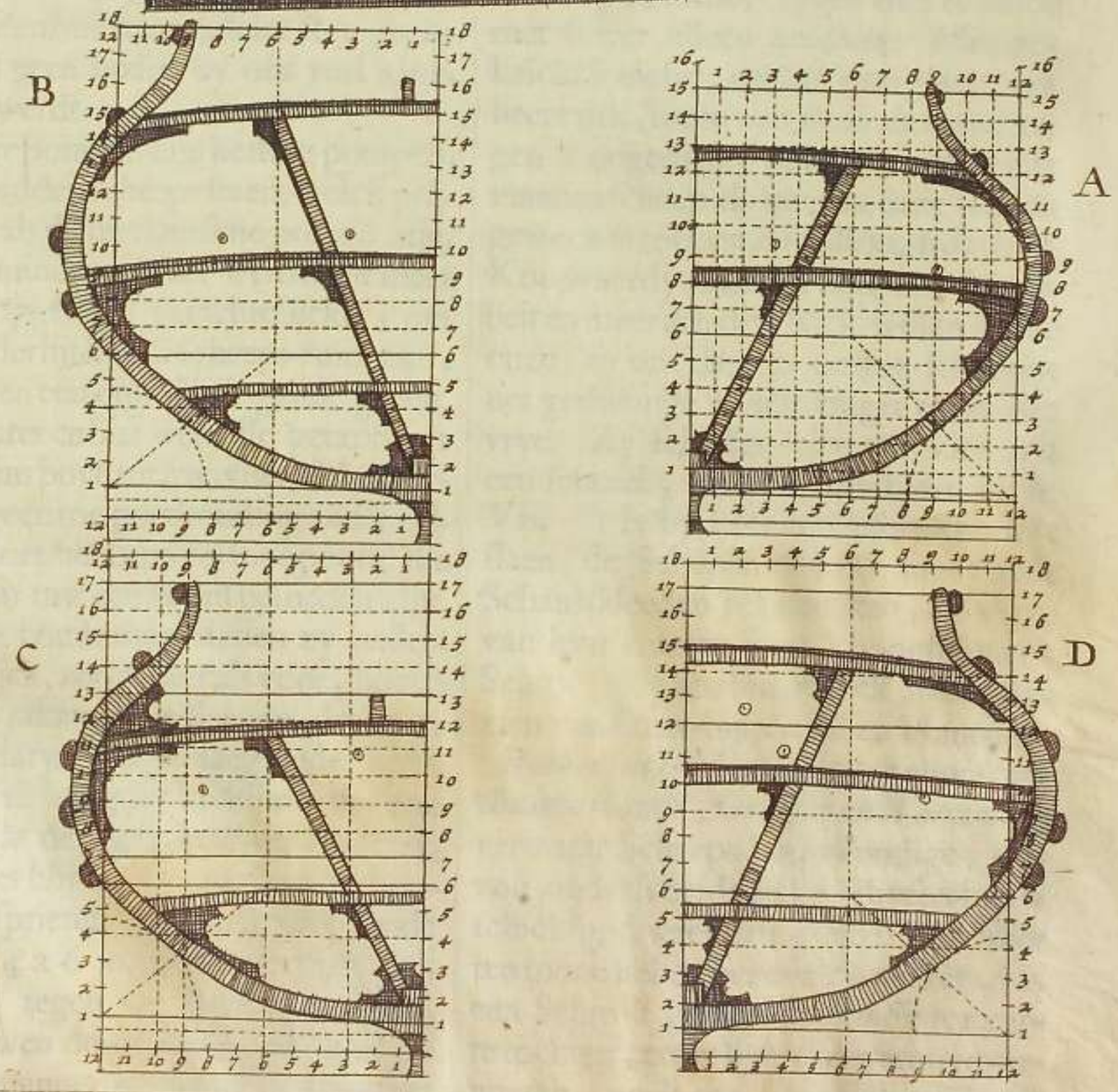

LXXXIV

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00393

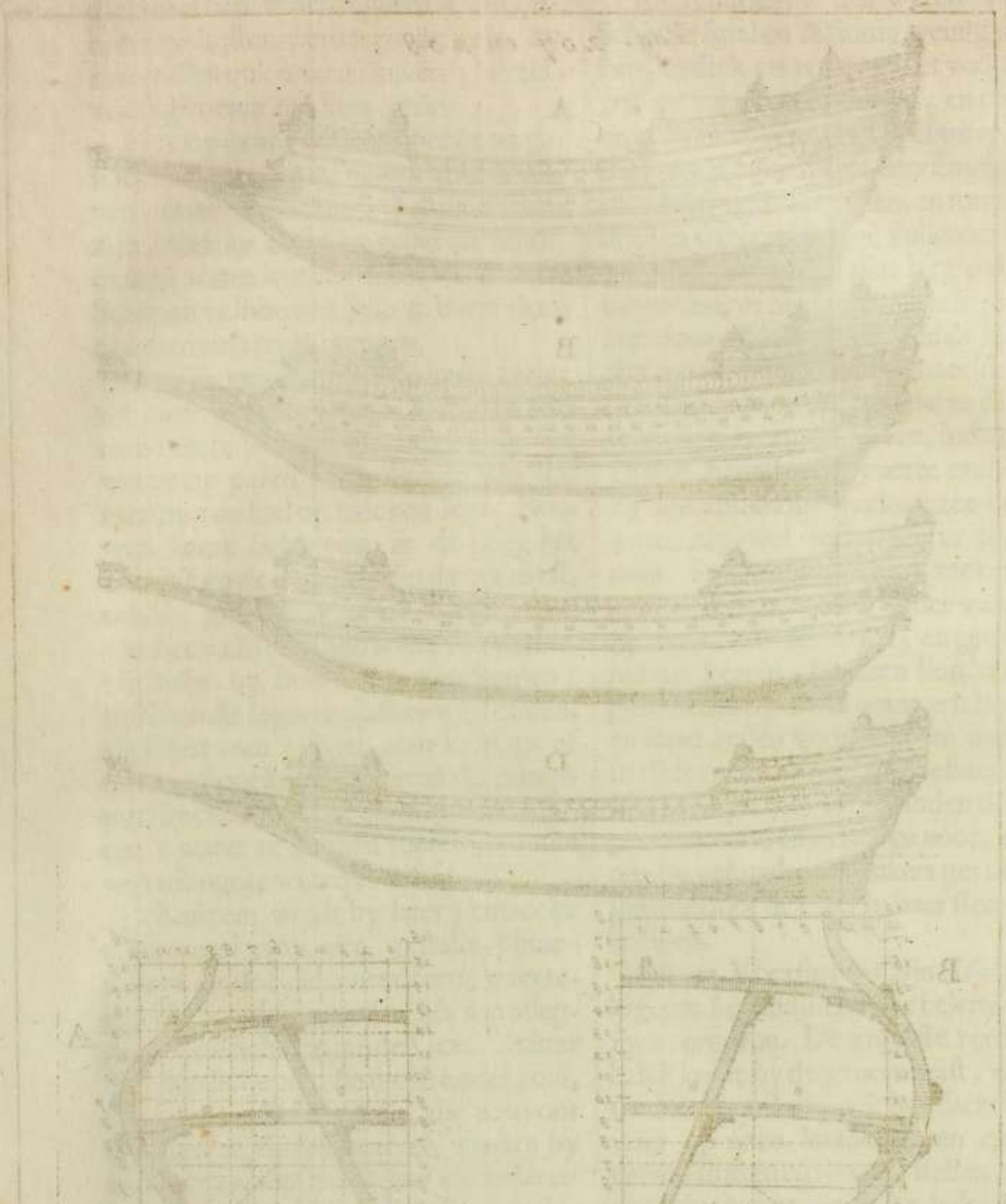

van botzen, en gelijck zy van outs weinig bouts, en ſpijkers tot haere Scheepsbouw gebruikte, maer haere Scheepen ſlegts in een voegden, zoo overtreffen zy hedendaegs alle lantaerd in veelheit van eizerwerck. Daer wort verhaelt, dat uit Engelandt een Schip over den Oceaen heeft gezeilt, waer aen maer een bout wierdt gezien, en dat in de kiel. Hare overlopen in oorlog-ſchepen rijzen niet, maer zijn t'eenemael plat, zonder zijdel afdalinge te hebben; 't geene veele onreinigheden veroorzaeckt. By hen zietmen zeeckere tangen, dieze voorby de kraen onder water om het touw weten te ſlaen, en het Anker zo ligten, wanneer de ſpil te ſwak wert gevonden. Tuſſchen hare poorten voornaem in 't achterdeel des Schips, vintmen veeltijts kaſſen, koojen, of kamerkens tot lijfs-berging voor de opper en minder bevel-hebberen, deze vullen zy met pack, ſack, en alderhande ſagte ſtoffen; om als 't op een ſlaen gaet, de kogels daer in te ſmooren, gelijck men in Engelant oock Schepen vint, welck hare zijden met moſt gevult hebben ter zelver einde. Zy bouwen hun ſchepen dick in den buick, en zulckx ſtevigheits wille, 't geen heden by ons veel nagevolght werdt.

Haere pompen zijn ketting pompen, die te midden ſcheeps ſtaen; welck prijzelijker als de hierlantſche pompē zijn, om dat minder onklaer werden en meer waters opgeven, verachtelijcker, om dat hinderlijck in 't ſcheeps-ruim zijn, zwaer, en een onlieflijck geluit geven. Haer water en bier wert alle getapt met pompkens bovē uit, van vlier, blik of rotting, 't geen tot goethouding van 't zelve veel doet, hebben veel loze poortē die buiten om met een zoom beſneden zijn.

Haere combuizen ſtellen zy onderſchijdelijck, zoo achter als voor, boven en onder, altans acht ſlaende, dat hy en de bottelarye niet te laeg onder aen 't water of te hoog by 't ſchijnen der zon zy, op dat de mont-koſt niet verderve, maer goet blijve. De marſzen op hunne boegſprieten zijn veeltijdts ronde ſchijven 4 a 6 in getal, die voor wederzijdts tegen de ſpriet aen ſtaen, daer touwen doorloopen, en waer op een paer mannen bequamelijck overent komen ſtaen, zy voerden eertijts op hare maſten aen de marſzen groote korven, waer van een hunner ſchepen de naem van *Cordigera* kreeg, een ſchip 't welk zy tegen de Franſen gebruickten voerende 15 hondert man, nevens eenige hondert kopere buſzen. Engelſche Kitzen voeren zomtijts twee maſten, zomtijds een derde, achter op een boogh ſtaende. In 't bouwen van kitzen vintmen groot verſchil, de zommige zijn open, andere voeren een verdeck, eenige twee, oock half dekken, zoo wel voor als achter, op de ſtuer-plegt ſietmen mede dikmael hutten of tenten, alwaer nevens de man te roer de combuis en kojen zijn, waer achter het Schip weder laeg, en op een zelfde hoogte met de overloop voor is, in andere ſietmen de Kajuit achter hoog opgehaelt, andere hebben voor-onders in ſtee van Kajuiten, en zijn zeer wanſchapen gebout, zelden is het dat zy focke-maſten voeren. Men zietze dickmael rechtzijdig opgetimmert, verbredende van onderen tot boven toe.

Zy ſmeeren hare Schepen buiten om, met ſeep en talck, 't geen hier te lande met ſmeer alleen geſchiet. Met gekalckt kanefas, en dat overgoten met heete pik, breeuwen zy in de reeten tegen 't ongediert, voeren altans meer mannen ſcheep als men in deze landen gewoon is te doen, en zulkx om dat haer Koopvaerdy-mannen min aen den arbeit en meer aen den back willen als de onze, en om dat op oorlog-ſcheepen het gedwonge volck trager is als het vrye. Zy ſchaffen vier en vier aen een ſchotel, meeſt Vleeſch en zoute Vis. 't Is by haer een gebruick in 't ſlaen, de Schepen rontom met roode Schans-kleeden te bedecken, de wijze van haer enteren is op 't hooghſt van 't Schip. 't Zy aen hut of back, wel voorzien van Enter-bijl, Sabel en Hant-bus.

Robbertus Dudleus, Hertog van Northumberlandt, Graef van Warwijck, vermaert Scheeps-bouwkundige, verzon onderſcheidelijcke ſcheeps-bouw ſchickings, waer van 4 byzondere hier ten toone ſtelle: het eerſte by letter *A* is een Schip 't geen hy beſtemde tot verre tochten, en koſtelijcke waren te vervoeren, oock om by krijghs-tijdt ten oor-

oorlog te konnen dienen, 't kan voeren 2 lagen enkel kanon, behalven het geſchut op back, half verdeck en hut, mitsgaders eenige buſzen, die van voor en achteren langs ſcheeps ſtaen, oock die voor en achter uit konnen ſchieten, gelijck in de vertoonde geſtalte is te zien, de tentjes die men boven op uitſteeken ziet, zijn ſchuilplaetzen voor het volck, 't heeft maer twee verdiepingen, en is vry ſcherp onder, de dwars-houten die in het ruim komen, zijn ſtercktens halve, en dees vintmen in meeſt alle Engelſche Schepen, dog zy geven ongemack in 't laden, en zijn hinderlijck in 't ſlaen; de kielen van alle zijne Scheepen maeckte hy dubbelt, diep en uitgeholt, om dat de Schepen des te beter by de wint zouden houden, en niet afvallen, gelijck in deze landen de kielen zomtijts om dezelvige reden onder breeder als boven werden gemaeckt, als ook de voorſtevens breet voor uit. De verdeelingen konnen uit de aengetekende cijfers en punten beſpeurt werden.

Het tweede by letter *B* is een Schip t'eenemael ten oorlog geſchikt: voert in zijn tweede laeg dubbelde poorten en buſzen, 't geen mijns bedunckens eenig ongemack bygebracht heeft, op den overloop ſtaen aenboort 17 houte gaffels wederzijts, om zeer zware muſquetten of donder- buſzen in te leggen, die door de hant van een man beſtiert werden, dit Schip is holder als 't eerſte, en van drie verdiepingen, tot berging van meer menſchen, is niet zoo ſcherp als 't eerſte, om dat ruimte van binne zoeckt, en zoo niet op het zeilen, als ſlaen werdt gemaeckt.

Het derde geſlagt by *C* ten toon, is van minder toeſtel, voert ook minder buſzen, is laeger en lichter, waerom het bequaem is in de warme landen te varen, daer men veel kalmpte heeft: kan met minder volk en koſten werden gevoert.

Van de vierde vorm by *D*, op de nevenſtaende plaet zegt hy, datze wel zeilen, dog ſlechter tot tegenweer zijn, om hun langte over ſteven, en ſmalte. Doch zoo wie deze Schepen ontleet begeert te zien, gaet tot het boeck *Arcano del Mare*, by den voornoemden Hertog van Northumberlandt, in 't lichtgegeven, gedruckt tot Florencen in Italien.

Het Engels Schip de *Royale Charles* genaemt, by de Hollanders verovert in de laetſte krijg, is prachtig van gebouw, çierlijk in 't aenzien, en gemackelijck voor de ſchepelingen, 't vierkant welf achter, is met beeldtwerck konſtig uitgeſneden, gelijck oock het Galjoen, beide t'eenemael vergult, de eerſte overloop is met recht opſtaende ſtutten geſtut, de tweede met dwars ſtutten, die kruiswijs door elkandre zijn verbonden: insgelijckx mede de Koebrug of onderſte overloop, die zonder rijzen of dalen gelijck mede alle de verdecken zijn gebouwt. Van d'eene overloop tot den anderen, en het geheele Schip deur, gaet men op met trappen zeer bequaem, trots het beſte Hof te lande. De kiel en buick-ſtucken, als oock het kolzem, en alle inhouten onder, zijn van zeer zwaer hout, na de wijs der Engelſche, dog al het bove-werk is licht op gemaeckt. Op den overloop onder het bovenſte verdeck, ſtont een Tafel met zit-bancken rontom, ten dienſt van de boots-gezellen, daer de Stier-luiden ieder in de konſt der zeevaert onderwezen. De Kajuit is in tween verdeilt, door een ſchut 't geen in de midden ſtaet, alwaer twee open deuren in zijn; de zolder-ring en wanden zijn geſneden, vergult en geſchildert, gelijck als men in koninckklijke woningen ziet. De Galderyen ſtaen wijt uit wederzijts, zoo wel binnen de Kajuit als Hut, waer Cabinetten en geheimen in zijn, aen ſtierboort van het Schip ſtaet een ſecreet voor de maets, overdekt, tegen de twede overloop aen, waer uit men daer ook met een deur ingaet, en aen bakboort is een grote trap met leuningen, waer door men zeer bequamlijck in het Schip gaet. De Combuis ſtaet voor, onder 't verdek, de roock gaet door een koperen ſchoorſteen, twee haertſteden zijn in de Combuis, beide dwars-ſcheeps, en tegen elkanderen aen. De pomp is een rat daer ledere emmertjes aen opgehaelt werden, die

die het waeter door boſzen in zee loozen.

Voor en achter is het Schip even hoog. De Hut is afgeſcheiden, gelijk de Kajuit met een ſchot dat midden doorgaet, en de boven-hut is verdeilt in groote meenigte van kamerkens, zoo wel de voor als boven achter-hut.

Boven de ruſt, ſteeckt een zolderken uit, daer men op ſtaet wanneer men water uit zee wil ſcheppen.

Het Galjoen is voorzien met beeltwerck van Engelen, Griffioenen, enz. alles koſtelijck vergult, midden in 't Galjoen ſteeckt een buis, in geſtalte eens ſchoorſteens, die de ſchepelingen voor een gemack dient.

Het Schip heeft twee betingen, die op het verdeck achter elkandre ſtaen.

De luiwagen is van eizer, en de roer-pen hanght daer aen, met een bout, en gaet daer niet boven over, als in onze Schepen, maer onder deur. De maſten hellen vry veel agter over, uitgenomen de focke-maſt, de groote maſt is uit meer maſten aen een gezet, wel bewoelt, en met bouts doorklonken. In de back zietmen afgeſchotene kamerkens, voor onder-ampt-lieden.

De Roer-pen is langer als gemeen, en zulkx om dat de Kajuit zeer groot is.

De knechten ſtaen onder den overloop: de Pis-back voor, is zeer groot, bekleet met loot, gelijck oock alle de trappen.

Vier Berck-houten zietmen aen dit Schip, en twee Ree-houten. De poorten zijn zoo geſchickt, dat zy de barck-houten niet komen te quetzen. Weinigh min als hondert Kanonnen, kan dit Schip dragen. Dit dog miſtaet het zelve, dat zijne boorden rechtzijdig opgaen, en van geen aengenaem beloop zijn: zijne Ankers werden met ketings opgezet.

d' Engelſche zijn naerſtig in het loop-meeten, met touwen achter uit te laten drijven, daer iets zwaers aen is, 't geen het zelve ſtant doet houden, terwijl een glas loopt, en het touw ontrolt wert; gelijck zy mede ſteets met het loot in de handt zijn.

Hun en ontbeeren mede gene zeer bequame Scheeps wetten en inzettingen, waer van hier eenige ten preuve volgen.

James, Hertoge van Jorck en Albany, Grave van Ulſter, Lord Hoog, Admirael van Engelant en Yrlant, &c. Conſtapel van 't Kaſteel Douvren. Lord Bewaerder van de vijf havenen, en Gouverneur van Portſmuyden, &c. Generale inſtructie voor N N. gevonden in 't Schip de Charity of Liefde, genomen by Capitein de Haen.

VOor eerſt zult ghy zorge dragen, dat den Almachtigen Godt getrouwelijck werdt gedient, aen boort van u Schip, tweemael yder dag by 't gantſche Scheeps-volck, volgens de Liturgie van de Kercke van Engelandt: en dat laſter en dronckenſchap, zweeren en ontheiligen werdt belet, verhindert, en geſtraft.

2 Ghy ſult u inmediatelijck hebben te begeven aen boort van zijn Majeſteits Schip ....., waer af ghy geappointeert zijt tot Commandeur, en ſorgvuldiglijck te obſerveren in wat conditie het is, en in wat tijdt het mag vaerdig zijn, omme ter zee te gaen; waer van ghy narichtinge aen mijn zelfs zult geven, en aen de principale Officiers en Commiſſariſſen van zijn Majeſteits Vloot: als oock, of daer eenige nalatigheit zy, by eenige Officiers van de Werf, of van het Schip, in het vervaerdigen van dien, en wie ſchuldig zijn aen 'tzelve; ten einde de overtreders mogen werden geſtraft, en den dienſt gehaeſt.

3 Gy zult hebben te eiſſchen en te ontfangen, van de Klerck van de Reeckening, een Reecken-boeck, behelzende de qualiteit en conditie van yder particulier Parceel van het loopende en ſtaende Wand, en het meeſt conſiderabelſt van de Bootsmans proviſie, als Kabelen en dun Touw-werk, Ankers, overig Kanefas en Zeilen; en dat inmediatelijck, eer dat gy zult verplaetzen, ghy, met aſſiſtentie van de Schipper (die mitsdezen werdt gelaſt, u hier in te dienen,) zult overſlaen het Wand van't Schip, ſorgvuldiglijck het zelve beſchouwen, en diſtinctelijk obſerveren wat nieuw Touw-werck is geemployeert in 't ſcheeps Wand; op dat, als den Koning nieuw hadde verſchaft, 't ſchip met geen oudt mocht beſtelt zijn.

4 Ghy zult zorgvuldigh zijn, om te inquireren, en obſerveren, het aen boort brengen van alle proviſie, tot den dienſt van 't Schip; dat het zelve mag geſchieden in behoorlijcken tijdt, en dat niet een gedeelte van dien mag werden achtergelaten, en zijn Majeſteit gebracht tot een onnootwendige laſt,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00397

in 't overvoeren van dezelve, na de Schepen zullen te zeil gegaen zijn: en indien ghy eenige nalatigheit of abuis daer in vint, daer van informatie te geven aen de principale Officiers en Commissarissen van zijn Majesteits Vloot.

5 Als alle de voorraet zal aen boort zijn, zoo zult gy te verzoecken hebben de respective Officiers, voorzien met de last van zijn Majesteits Provisien, u te produceren het tegenschrift van 't erkenschrift, en begeeren, dat daer Copyen voor u van mogen geschreven werden, of by den betaelder, of iemandt anders, die ghy zult goetvinden; op dat ghy moogt weten, met wat Provisien dat ghy uitgaet.

6 En voor zoo veel als het is gekomen tot een gemeen (doch ondragelijk) abuis, dat de Officiers, die zijn Majesteits Provisien zijn vertrout, zoo wel van Victualje als van Amonitie, Wand en Timmer-werck, dezelve zeer dickmael laten bederven, eer die aen boort werden gebracht: zoo zult ghy der toe stellen eenigh trouw volck, hoorende tot het scheeps volck, om te maeken een Reeckening in schrift, van alzulke Victualien als aen boort zijn gezonden; op dat ghy 't alzoo niet gants alleen zoude laten staen aen de betaelder, om de Victualje aen boort te brengen: by welckers nalatigheit, of fraude, een gantsche Reyze zoude verlooren gaen, en 't leven van 't Boots-volck gehasardeert. En ghy zult alzoo oock zorg dragen, dat geene van deze Victualien zullen werden verteert, geduerende den tijdt dat ghy zult zijn onder kleine ordre.

7 Zoo dra het Schip zal uit de Haven zijn gegaen, of tot een behoorelijck distantie van de Timmerwerf, waer 't zelve was uitgezet, zoo zult ghy alle de Provisien besichtigen van de respective Officiers, zoo exactelijck als de stouwinge van 't Schip wil lijden, compareerende wat ghy vint met de respective erkentschriften, en begeert, dat de handt, van die de Victualie geleevert heeft, by den Betaelder wordt geproduceert, van de quantiteit van de Victualie, gelevert tot het gebruick van 't Schip, en in wat Schepen het zelve was gezonden: en ghy zult een Reeckening nemen eens in twee maenden, van de Provisien van u schip, compareerende het verteerde met het geene overblijft.

8 Ghy zult niet lijden dat eenige van zijn Majesteits Provisien zullen werden geëmployeert, of gespendeert, aen Boort van zijn Majesteits Schip, onder u Commando, noch toe te laten het snijden van stucken, splitzen, of uitterste ent van een Kabel; ofte eenig Zeil afgesneden, kleinder werdt gemaeckt, ofte Canefas tot het oude te lappen, anders als ghy zelfs, met assistentie van u Schipper, op uwe speciale beschouwing, hebt geoordeelt dienstig en vereist te werden, en ordre toe geeft: En dat een Reeckening van de groote wercken, die noodig gedaen waren, zy onder u Hant, en u Schippers handt, tot uwe justificatie; op dat alzoo alle noodelooze vernielingh mag voorgekomen werden, of u zelfs onschuldig moogt stellen, indien eenige gemaeckt zy. En ghy zult oock hebben te noteeren in u Reeckenboeck, op yeder Touw, wat verandering geweest is, geduurende de Voyagie, wat Provisien verstreckt zijn, en tot wat dienst: wat Touw-werck of Canefas afgesneden is; wat Cabels, Anckers, of Haecken verlooren zijn, en by wat accident: Welck Reeckenboeck, zoo opgereeckent als voorschreve is, ghy immediatelijck, op u aenkomst, sult overleveren, en senden, tot den Reecken-meester van zijn Majesteits Vloot. En ghy zult zorge te dragen hebben, dat gene Provisien werden verstreckt aen zijn Majesteits Schepen, dan daer 't noot wendig voor is, noch aen Koopluiden, als, daer voor ghy zelf verantwoorden wilt: en dat zonder fout, by de eerste gelegentheit van Convoy, ghy zult maecken, dat narichtinge van dien wort over gebracht aen de Reecken-meester, om dat te stellen tot laste van eenige van sijn Majesteits schepen, of dat weder te eisschen van de Koopluiden.

9 Ghy zult eens des Weecks, of meermaels, zoo ghy oorzaek ziet, een Reeckening nemen van de Hoog Bootsman, Busschieters en Timmerluiden Provisien, houdende een Contra Boeck daer af; op dat ghy alzoo aller wegen moogt weten de Conditien van het Schip, Provisien, en desgelijcks, om bequaem te zijn met kennisse, en verzeekert te teeckenen hare reeckeningen, ten einde van de Voyagie: en dat uwe negligentie hier in u niet en mag misleiden, te teeckenen zulke dingen, als op Examinatie bevonden zullen werden vals te zijn.

10 Soo dra ordre zal gegeven werden, dat Volck in 't Schip komt, zoo zult ghy te ontfangen hebben, van de Klerck van de Reeckening, van de werf daer het Schip leght, een Notificatie, wat getal van volck goet gevonden is voor het Schip, geduurende de Voyagie; en alsdan neerstiglijck u te begeven tot verkrijginge van u getal, volgens zoodanige Ordre, als uitgegeven zal werden by de principale Officiers en Commissarissen van zijn Majesteits Vloot; en daer toe te zijn zorgvuldich, om uit te kiezen bequame Luyden, en nutbaer tot zijn Majesteyts dienst, niet toelatende dat het Schip werdt gequelt met Jongens, of swacke Personen. En geduurende de Voyagie, zult ghy zorge dragen, dat u gestelt getal geduuriglijck compleet zy; en dat ghy niet en zult doen stellen eenige Supernumeraries in het boeck, als daer ghy alleen expresse Ordre toe hebt, om zoo te doen, ofte van mijn zelfs, ofte van u Hooft Commandeur, geexcipieert zulcke van zijn Majesteits

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00398

jeſteits ſubjecten, als zal gebeuren ſchip-breuk of verlegentheit: gelijck oock die, welcke ghy zult nemen uit een vremt Schip, welcke geen betalinge zullen ontfangen: en derhalven zult ghy zorge dragen, dat de Betaelder van zijn Majeſteits Schip, onder u Commando, haer doen ſtellen in een apart Boeck, of Colomme van zijn Boeck, geſcheiden van die, welcke van 't Scheeps volck zijn, en betalinge genieten. En zoo dra als ghy zult komen in eenige Haven van zijn Majeſteits Gebiedt, zoo zult ghy te Lande zetten zoodanige Supernumeraer getal van Zee-luy, als ghy zoo aen boort hebt ontfangen, of van vremde, of uit ſchipbreuck geleden Perſoonen: Op dat alzoo zijn Majeſteit niet en mag werden tot eenige onnodige laſt.

11 Ghy zult eer ghy ter Zee gaet, hebben te ontfangen, van de Klerck van de Reeckening van de Werf, een perfect Monſter-boek, van u Volcx namen, en haere aenkomſten, en hare Reeckening, van zulcken als niet verſcheenen zijn in de laetſte Monſtering.

12 Wanneer eenig Man zal aengenomen werden, om in ſijn Majeſteits Schip te dienen, onder u Commando, zoo zult ghy voort in een boeck ſchrijven (by u zelfs tot dien einde te nemen,) de namen van alzulcke perſoonen zoo aengenomen, expreſſerende den dag van de Maent, en het Jaer van haer particuliere aenkomſt; en desgelijcx te infereren in de margine de particuliere Dag van ieder mans ontſlaging, eer ghy teeckent haer Paſpoort. En ghy zult eens des Weecks hebben te monſteren u Scheeps-volck, en te nemen exact merck en Reeckening van alle abſente perzoonen zonder licentie; op dat ghy daer door mooght bequaem zijn te ſtellen den dag van ieder mans wegloopen, of doodt: 't geen ghy alzoo zult noteeren op de Margine van u Boeck. En ghy zult eens in ieder twee Maenden opzenden, aen de Officiers van de Vloot, twee Monſter-boecken, eene voor den Theſaurier, de ander voor de principale Officiers en Commiſſariſſen van zijn Majeſteits Vloot, (geteeckent by u zelfs, en de reſt van de Officiers, die gewoonlijck de Paſpoorten teeckenen,) van de Namen, Tijden van inkomſt, ontſlaginge, doot, of wegloopinge van eenige van u Volck: Op dat daer door bequamelijk mogen onderrecht zijn, en betalen zulcke Paſpoorten als by u gemaeckt zijn, geduurende uwe Voiagie.

13 Ghy zult zorgvuldig wezen, niet onnoodig te ontſlaen Luiden by Paſpoort: De intentie van die Practijck zijnde alleenig voor zieke Luiden. En wanneer ghy eenige zult ontſlaen, zoo zult ghy zorge dragen in de Taxatie van dien, dat ghy niet en taxeert eenig bequaem Zeeman, welcke zoodanig niet en is: En te gebruicken de zelve Taxatie in het Zee-boeck, ten einde van de Voyagie.

14 Ghy zult niet te nemen hebben aen boort van u Schip als bequame Zee-luiden, niet, welcke niet en heeft zeven jaren ter Zee gevaren, (de gewoonelijcke intervallen tuſſchen de Voyagien geëxcipieert,) en alleen heeft gedaen en kan doen de gantſche plicht van een bequaem Zee-man, en zal 24 Jaer moeten oudt wezen. En ghy zult geen perzoon mogen maken een gemeen Boots-gezel, (waer de gemeene Bootsgezellen zijn aengenomen) die geen zeven jaren heeft gedient, ten minſten ter zee, als boven is gezeit, en alleen bequaem is te beſtieren het Schip, daer hy toe vereiſt wort; geexcipieert, dat gy ordre ontfangt om zoo te doen.

15 Ghy zult zorge dragen, te houden u ſcheeps-volck in goede ordre en diſcipline, en dat zy aen boort zijn, alzints vaerdigh ten dienſt, en tot voorkoming van debauchement, wanneer abſent van 't Schip zijn: Derhalven zal niemant mogen van 't Schip gaen als met u eigen verlof, of in u abſentie, van de Luitenant of den Schipper.

16 Eer u Schip gaet uit de Haven, hebt ghy zorge te dragen voor 't verdeelen van u Volck, ſtellende een ſuffiſant getal van bequame Luiden voor de groote ſtucken, kleine Stucken, op ſchicken van zeylen, &c. gelijck gebruikelijck is: dat alzoo yder Man, op occaſie van dienſt, mach weten zijn plicht en plaets. En ghy zult niet alleenlijck doen maecken een Taefel wel geſchreven, om opgehangen te werden in de Stuer-plaets, van alle des volcks namen in 't Schip, en haer reſpective Quartieren; maer oock te doen maeken een klein Geſchrift, om geplackt te werden in ieder Quartier van het Schip, behelzende de namen van zodanige perzoonen, als tot dat quartier zijn geappointeert.

17 Wanneer het Schip, onder u Commando, zal zijn in vremde dienſt, zoo zult ghy geen Gelt uit te ſchieten hebben, tot fourneering voor 't ſchips Proviſien, Victualien, of andere nootwendigheden, alleenlijck, of daer moſt een abſolute en onſchouwelijke noodtwendigheit wezen, of dat ghy expreſſe Ordre van u opperſte had om zoo te doen: En ingeval van eenig zoodanig uitſchot, daer zal geen erkentenis van gedragen werden, als voor zoo veel als ghy ſuffiſante toezegginge van kont produceeren.

18 Ghy zult te zamen met den Schipper en Hoog-boots-man, (en met den Conſtapel, voor zijn Maet,) hebben te beſluiten, wie dat de minder Officiers zullen wezen; en alzoo de bequaemſte zee-luy, gemeene zee-luy, Swabbers en Jongens, expreſſerende dezelve op 't zee-boeck, zonder eenige partialiteit of gunſte.

19 Gy zult niet te tekenen hebben eenige Paſpoorten, tot ontſlaging van eenige van u Volck, als zulcke, dat gedruckte Paſpoorten zijn; om voor te komen de groote præjudi-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00399

tie die zoo dickmael den Koning bejegent, door het nabootzen van de Paſpoorten. En ghy zult, eer ghy ter Zee gaet, zenden, of eiſchen, aen de Klerck van de Acten een quantiteyt van gedruckte Paſpoorten : die ghy zorgvuldiglijck by u hebt te nemen, en te gebruicken, als daer occaſie toe zal wezen : En op uwe t'huis keeren, zult ghy Reeckening te geven hebben aen de gezeide Klerck van de Acten, van de verbruick van ieder onverbroken Paſpoort.

20 Zoo dickmaels als u Schip zal komen in eenige Haven, en geleidt aen ſtrant, of op gehaelt, om ſchoon gemaeckt te werden, zoo zult ghy wel zorge dragen, dat de Officiers en Zee-lui gelijckelijk blijven, en geduurig dienſt doen, en 't zelve weder brengen van de werf: en zullen niet te dencken hebben, dat zy haer plicht voltrocken hebben, wanneer zy het eerſt daer hebben gebracht, of dat het aen ſtrant is geleyt geweeſt, al ſchoon het is in een Haven, waer de Officieren, en 't Volk van zijn Majeſteits Werf by der handt zijn, om te aſſiſteren.

21 Ghy zult op alle occaſien al om betrachten de maintineering van zijn Majeſteits Eere, gevende Protectie voor ſijne Subjecten, en u bevlijtigende wat in u is, om haer te verzeeckeren, en aen te moedigen in haer handel: en ghy zult niet hebben te injurieeren eenige van de Subjecten van zijn Majeſteyts Vrienden of Geallieerde.

22 *In 't ontmoeten met eenig ſchip, of ſchepen, in zijn Majeſteits zeen, hoorende tot eenig vreemt Prince of Staet, zo zult gy te verwachten hebben, dat zy in het paſſeeren voor u hare Top-zeilen ſtrijcken, en innemen haer Vlaggen, in erkentenis van zijn Majeſteits Souvrainiteit in deze Zeen; en of iemant mocht te weigeren het zelve te doen, of wilt tegenſtaen, zoo hebt ghy u uiterſte vlijt aen te wenden, om hem daer toe te dwingen, en in geenen wijze te lijden dat eenige oneere aen zijn Majeſteit werdt gedaen. En of eenige van zijn Majeſteits Subjecten zoo verre haer Plicht mochten vergeten hebben, dat zy na lieten te ſtrijcken hare Top-zeylen, als zy voorby u paſſeeren, (als het kan gedaen werden zonder verlies van de Voyagie,) zoo zult gy hem op te brengen hebben tot de Vlag, om te verantwoorden ſijne verachtinge; of anderzints aen my te zenden de Naem van 't Schip, en Schipper, gelijck oock van de plaetze, van waer, en de Havenen waer na toe het gedeſtineert is; ende ghy zult den Schipper van dien doen betalen de koſten van de Schoten, die ghy op hem hebt ghedaen. En ghy ſult verder Notitie te nemen hebben, dat in zijn Majeſteits zeen zijn Majeſteits Schepen in geenderhande wijze ſtrijcken voor andere : en dat in andere Plaetſen geene Schepen van zijn Majeſteit ſtrijcken haer Vlag, of Top-Zeil, voor een Vremdeling, ten zy zoodanig, vremt Schip eerſt zal geſtreecken hebben, of op de zelve tijdt ſtrijckt zijn Vlagge en Top-zeil voor zijn Majeſteyts Schip, uytgenomen in de Havens van zommige Princen, of op de Rede, binnen 't ſchieten van 't Kanon van eenig Fort of Kaſteel; alwaer de Kapiteins, van zijn Majeſteits Schepen, haer zullen hebben te confirmeren na de gewoonte in die Plaets, en te begroeten de Forten, in zoodanigen manier als gebruickelijck en gewoonelijck is, voor de ſchepen van Oorloge van zijn Majeſteit, of van andere Princen, in die plaets. En op dat ghy u te beter ſoud' dragen in dit Artijckel, zoo hebt ghy notitie te nemen, dat zijn Majeſteits Zeen uytſtrecken tot de Caep finiſtere.*

23 In geval van het by u bekomen van eenige Prijzen, in tijdt van Oorlog, zoo zult ghy zorge te dragen hebben, dat immediatelijck, na de bekominge van dien, de bijlen opgeſlooten worden, en dat alle Goederen en Koopmanſchappen, tot haer behoorende, gelijck oock alle de Scheeps-ruſting, verzeeckert werde van verderf; en 't Schip in de haven werdt gebracht, om daer tegens by het hooge Hof van de Admiraliteit geprocedeert te werden. En ghy zult oock maecken, dat de Officiers van de Prijze werden geexamineert, en drie, of meer, van het ſcheeps volck, dat het beſte blijck kan geven, werden bewaert, en (te zamen met de Chart-partyen, geſchriften van de Ladinge, en andere aen boort gevonden Papieren,) opgezonden werden, aen het hooge Hof van de Admiraliteit.

24 In ordre, tot de voorkoming van de bedroefde Accidenten, die dikmael aen boort van de Schepen gebeuren, by brant, zoo zult ghy ſpeciael zorge hebben te dragen, dat yeder nacht: voor aen 't ſtellen van de Wacht, beide Vueren en Licht werden uitgedaen, ſpeciael in 't hol, Botteliers-kamer, en Kocxplaets; en ghy zult hebben te ſtellen eenige zorgvuldige Officiers, om te gaen in de Kocxplaetze en tuſſchen de Verdecken te zien, of 't zelve voltrocken is; en dat daer na geen Kaerſzen zijn in private Hutten, of tot het ſcheeps gebruick, als in lantaernen. En ghy zult desgelijcks oock ſtrictelijck hebben te verbieden, het gebruicken van Taback, alleenlijck in 't Voor-kaſteel, (alwaer een is,) over een tobbe met water, of waer geen Voorkaſteel is, op het opperdeck iſt geoorlooft.

25 Ghy zult ſorgvuldig zijn tot bewaringe van u boven Maſten, en hen niet te hazarderen in buyigh Weer, anders als in jacht, of andere preſſerende occaſie, en ghy zult oock bequame tijden obſerveeren, om op te zetten uwe Braemzeils, achter Touwen, &c. ſpecialijck wanneerze nieuw zijn, en bequaem om te gebruicken.

26 In 't ontmoeten van eenigh Schip, of Schuit, zult ghy hebben te zenden aen diens boort eenige perzoonen, (voor wiens civiel Comportement ghy zult reſponſabel zijn,) om te zien of daer eenige zy van zijn Majeſteits Sub-

Subjecten aen haer boort hebben, contrary aen zijn Majeſteits Proclamatie, verbiedende, eenighe van zijn ſubjecten te dienen eenig vremde Prins of Staet; en zoodanige als gevonden werden, zult ghy doen afnemen: en gy zult den Schipper, of Commandeur, van dat Schip, in 't welcke ghy die vint, dwingen, hem te betalen al ſulcken ſalaris als hy hem ſchuldig zal weſen, voor de tijdt dat hy gedient heeft. Welcke, gelijck als het mach dienen tot een middel, om te maeken dat zijn Majeſteits Subjecten haer zelfs zullen ontdecken, wanner zy aen boort zijn van vremde Schepen; zo zal 't oock alzoo de vremdelingen doen nalaten haer aen te nemen.

27 Ghy zult oock te onderzocken hebben alle Kapers, die ghy ontmoet, 't zy dat het zijn Majeſteits Subjecten zijn, of Vremdelingen, en in gevalle zult vinden aen haer boort eenige Engelſe goederen, wapenen, proviſien van Oorlog, of Victualien, te doen ſtrickt inquireren van wien zy dezelve hebben, en in geval zy daer geen goet beſcheit van geven, of dat ghy rechtvaerdige reeden zult hebben, om te ſuſpicieren dat dezelve zijn genomen van eenige zijne Majeſteits Subjecten, zoo zult ghy als dan die Schepen brengen in eenige Ports ofte Haven, om daer tegen geprocedeert te werden volgens haer verdienſten.

28 Voor zoo veel de Salvo ſchoten, zult ghy notitie nemen, en ſtricktelijck volgen het navolgende Reglement, te weten:

Een Capitein van een ſchip, van de twede rang, wezende noch Admirael, Vice-Admirael, of Schout by Nacht, in zijn eerſte komſt, en ſalutering van zijn Admirael, of Commandeur in Chef, zal geven elf ſchooten, zijn Vice-Admirael negen, en de Schout by Nacht zeven, en de andere proportionelijck twee min, volgende haer rang: maer den Commandeur van eenig Schip zal niet hebben te ſaluteeren zijn Admirael, of Commandeur en Chef, na dat hy dat eens gedaen heeft; geexcipieert, dat hy twee maenden abſent van de Vlagge is geweeſt.

Wanneer een Schip van de tweede Rangh zal voeren eenig Ambaſſadeur, Hertog, of Edelman, op zijn aenboort koming, zal geven elf ſchooten, en op zijne landing vijftien: En wanneer hy zal voeren een Ridder, Lady, of Gentilman van qualiteit, op haer aen boort koming zal hy geven zeven ſchooten, en op haer landing elf: en de andere ſchepen zullen twee minder geven, volgens haer Rang, en getal van Stucken.

Wanneer een Admirael van Uitheemſche Natie wort ontmoet, zal hy geantwoort werden met gelijck getal, by al de Schepen, die hy ſaluteert.

Indien een Vice-Admirael, zoo zal hem den Admirael dan met twee minder, maer den Vice-Admirael, Schout by Nacht, en zoo meenig als hy zal begroeten, zal hem gelijck getal geven.

Indien een Schout by Nacht, dan zal hem den Admirael, en Vice-Admirael antwoorden met twee minder: maer indien hy de Schout by Nacht, of eenig ander begroet, zoo zullen zy hem antwoorden met gelijck getal.

Wanneer een Oorlog-ſchip, of Koopvaerdy-ſchip van andere Natie, of van ons zelf, ſaluteert een van des Konings Schepen, zal hy beantwoort worden met twee minder.

Wanneer een van de Kapiteins van zijn Majeſteyts Schepen zal occaſie hebben om te ſaluteeren een van des Konings Kaſteelen, zoo zal hy twee ſchooten minder ſchieten, als geſchickt is te geven in 't ſaluteeren van haren Admirael, Commandeur en Chef, als boven is geſeydt.

29 Tot regulering van de onnootwendige vernielinge en expencie van de Buſſchieters Proviſie, zoo zult ghy zorgvuldig zijn te obſerveeren de volgende Regulen en Directien.

Eerſtelijck, ghy zult niet hebben te erkennen op de Buſſchieters bericht, tot de verdervinge van Yzerwerck, Bedden, Stucken, Koper, Lepels, Bedlaecken, getouwde Huiden, of andere Proviſien, die niet bederffelijck zijn, ten zy het reëlijck blijckt, dat dezelve zijn verlooren of bedorven in den dienſt.

2 Na dat de Stucken zullen geladen zijn tot den dienſt, zal het Buſcruit en Loot niet werden meermaels bezocht, als in zes Maenden, alleenlijck op extraordinaire occaſie.

3 Dat voor de eerſte Maent het volck geexerceert zal worden tweemael ter weeck, tot dien einde, dat zy goede Buſſchieters mogen krijgen; toeſtaende, zes ſchooten voor ieder exerceering: dat zy de tweede maent zullen geexerceert werden eens yder weeck; en daer na alleenlijck eens in twee Maenden, toeſtaende zes ſchooten voor yeder Exercitie.

4 Dat geen Wapen, of Stucken-ſmit zal ontfangen werden aen boort van eenige van zijne Majeſteits Schepen, als de zulcke, die geapprobeert zijn by den Meeſter van zijne Majeſteits Stucken, voor een ſuffiſant Werkman: en niet te ontfangen zijne betalinge, dan op de Certificatie van dien Officier, dat hy wel zijne plicht heeft gedaen.

5 Dat na eenig gevecht met den Vyandt, een exacte reeckening zal werden genomen, by den Capitein, of andere principale Officiers van het Schip, indien abſent van de Vlag is, of, indien by de Vlag, by zoodanige als den Commandeur in Chef zal appointeren, van al het Buſpoeder onder zijn bewaringe, het zy in Baelen, Cardoezen, Stuck-laeden, Hals-banden of Bandeliers, of anderzints; en dat de gezeide reeckening zal geaffirmeert werden onder haer handen, dat van die tijdt af verbruicking van 't Buſchkruit, geduurende het gevecht, mach verſeeckert werden.

6 Ghy zult hebben te certifieren, aen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00401

den Meester van zijn Majesteits Stucken, van tijdt tot tijdt, wat Stucken, Buspoeder, Loot, of andere stucken-provisie, zal komen in u, of de Busschieters bewaringe, uit eenig Schip genomen, als een Prijs: en dat dezelve werdt gebracht onder de Busschieters Reeckening, en geatteesteert by u zelfs, en andere principale Officiers, onder u handen.

7 Op de doodt van eenig Busschieter ter Zee, zal den Commandeur van het Schip immediatelijck maecken, dat een overblijf van al de provisie wert genomen, en geatteesteert onder zijn eigen en andere principale Officiers handen; en dezelve over te zenden, by de eerste gelegentheit, aen de Officiers van zijn Majesteits Stucken; om daer te blijven, als een last tot den succedeerenden Busschieter, in 't passeren van zijn Reeckeningen. En de Commandeurs zullen alzoo mede maecken, dat gelijcke Reeckeningen worden genomen van de Victualien, Hoog-Bootsmans en Timmermans Provisien; en dezelve over te leveren geatteesteert als vooren, aen de principale Officiers en Commissarissen van zijn Majesteits Vloot.

8 Dat ieder Capitein, op zijn nader en in de Haven, daer van zal Bootschap zenden, ten einde, tijdelijck ordre mag werden gegeven, omme wegh te nemen het overblijfzel van de Provisie van de Stucken, zoo dra als het Schip in de Haven zal gekomen zijn: en dat, eer hy van zijn Schip af gaet, hy zal maecken dat de Buspoeders plaets zal toegemaeckt werden, en opgeslooten; en andere Provisien van de stucken verzeeckert, tot het overblijf is weggenomen.

30 En alzoo dickmael klachten werden gemaeckt, dat de Commandeurs van zijn Majesteits schepen, dickmaels in het uitgaen, en te rugge keeren, van vremde Havenen, ontfangen aen boort Koopmanschappen van alle soorten, waer by zijn Majesteits Dienst niet alleenlijck wert onteert, maer oock menigmael de Koning werdt gedefraudeert van de Rechten en Inkomsten, op het Inkomen van sulcke Goederen en Koopmanschappen, tot zijn Majesteits groote schade: Zoo werdt ghy derhalven stricktelijck belast, en af geeischt, niet te ontfangen aen het boort van 't Schip, onder u Commando, eenige Goederen, toebehoorende Koopluiden, te brengen in zijn Majesteits gebiedt, (Silver, Kooper, of Bullion, alleen uitgezondert,) of te brengen uit, tot eenig gedeelte, over Zee. Als oock niet te brengen in, of te transporteeren uit zijn Majesteits Gebiedt, eenige quantiteit van Goederen van Koopmanschappen, anderssints, of meer, als geoordeelt kan werden van nooden te zijn voor u eigen occazien.

31 Ghy hebt punctuelijck te observeeren en te volgen al en een ieder van deze Instructien voorschreve, en zoodanige vorder Ordres en Instructien, als ghy, van tijdt tot tijdt, van mijn zelfs, of eenig ander u Opper-Officier, in de Vloot, tot zijn Majesteits Dienst, zult ontfangen.

Gegeven onder mijn Hant, &c.

Nieuwe Ordonnantie, streckende tot verzeeckeringe en beter Ordre van de Oorlog-schepen en Zee-Kasteelen, van den Doorluchtigen CAROLUS II. *Koningh van Engelandt &c. Gevonden in't Schip de Nagelboom, by de Hollanders verovert in Juni, 1666.*

TOt beter Regeeringe van des Koninck Oorlog-schepen, en Zee-Casteelen (waer door, onder Gods voorzienigheit en bescherminge, de welstandt en sterckte des Koninkrijcks bevordert wordt) zijn eenige ordres en Articulen ontworpen, door last van zijn Majesteit, met consent van de Heeren, vergadert op dien tijdt in het Parlament, met last en bevel, dat alle en een ieder Articul getrouwelijck van een ieder zal werden onderhouden.

I. Zal voor eerst en voor al, by alle Hoofden van de Vloot, het zy hooge, het zy lage, goede zorge gedragen worden, dat den openbaren Godsdienst, na de ordre der Kerke, hier in Engelandt vast gestelt, zal naeu op alle de Oorlogschepen en plaetzen worden geviert en onderhouden, en zullen Gebeden en Predikatien naer gewoone ordre worden gedaen, en zal des Heeren Wet eerbiedig werden onderhouden.

II. Alle en een yeder, in des Koninck dienst zijnde, zal hem zorgvuldig wachten van vloeken, zweeren, dronckenschap, of eenige andere onreinigheit, streckende tot oneere Gods, en verderf van goede manieren, op pene van gevankenisse, of na dat den Richter zal oordeelen.

III. Alle en een iegelijck van de Vloot, die bevonden wordt heimelijke kennisse te houden met eenig Potentaet, zijnde van des Konings Vyanden, zonder kennis van de Hoofden van de Vloot, zal daer op gestraft worden met de doodt.

IV. Indien eenig Perzoon een Brief van eenig Potentaet, zijnde een vyant van zijn Majesteit, ontfangt, en binnen de tijdt van 12 uuren niet bekent maekt, hebbende daer toe eenige gelegentheit gehat, aen eenige hoofden van de Vloot, zal gestraft worden met de doot, of zoo het den Richter zal goet vinden.

V. Niemandt zal aen eenig Vyant in tijdt van den Oorlogh eenige hulpe ofte bystandt doen, het zy waer mede dat het zoude mogen wezen, op peene van de doodt, ofte zoo het den Richter zal verstaen.

VI. Indien

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00402

VI. Indien in eenig Schip, dat de onze mochten veroveren, enige bullen en brieven gevonden werden, zoo zullen die bewaert, en de voornaemſte opgezonden worden, en zoo iemant niet oprecht hier in mocht handelen, zal niet genieten zijn gedeelte van de Prijs, en zal geſtraft worden na bevint van zijn misdaet, en na dat het de Richter zal goet vinden.

VII. Niemant zal hem oock vervorderen eenig goet, het zy wat het zoude mogen zijn, uit een verovert Schip te nemen, maer zal het Schip met al zijn goedt geheel werden opgebracht, of zal geſtraft worden na dat het den Richter zal oordeelen, ofte het zy dat hy iets als een buit zelve zal verovert hebben in het gevecht.

VIII. Niemant zal oock eenig Touw, Ankers, of eenig Wapentuig nemen uit het Schip, op pene van de doodt, ofte nae bevindt van de misdaet.

IX. Indien eenig vreemt Schip als prijs genomen wordt, zoo en zal dat Schip dan niet vechten, nochte niemant van de Hoofden, ofte het gemeen Volck, zal van hare kleederen berooft worden, of qualijck gehandelt worden, op pene van dubbel ſchade, maer zal alles geheel gelaten werden, tot dat het in de Krijgs-raedt zal geoordeelt zijn.

X. Alle en een yeder Capitein, ziende de Schepen van den Vyandt, of het teecken van het vechten, zal gehouden zijn, alles tot het gevecht terſtont gereedt te maecken, en het Volck aen te moedigen, op pene van gecaſſeert te werden, nochte zal oock niet mogen roepen om quartier, op peene van de doodt, of nae bevindt van de misdaedt.

XI. Alle Overſten zullen gehouden zijn om de ordre van hare Hoofden en Admiraels getrouwelijck te onderhouden in het vallen op den vyandt, ofte met het vechten tegen den vyandt, even als andere Ordonnantien, op peene van de doot, ofte na zwaerheyt van de misdaet.

XII. Alle en een ieder groote of kleine, die in tijdt van het gevecht hem te rugge houdt of niet mede op den vyandt aenvalt, en doet niet zijn uiterſte devoir tegen den vyandt, zoo zal hy geſtraft worden met de doodt, of na de omſtandigheden van zaecken.

XIII. Indien eenige Convoyers niet getrouwelijck de Koopvaerdy-ſcheepen geleiden en beſchermen, maer haer verlaten, of haer niet helpen tegen den Vyant, of eenig dingh van den Koopvaerder zullen eyſchen, zoo zal hy zijn ſchade vergoeden, en men zal crimineel tegen hem pleiten by de Admiraliteit.

XIV. Indien eenige van de Vloot haer vyanden niet ten uitterſten vervolgen, en hare vrienden helpen, zoo zullen zy geſtraft worden met de doodt, of na dat het de Krijgs-raet zal oordeelen.

XV. Wanneer tot eenige tijt eenige dienſt aen iemandt wert belaſt, zal hy hem niet ontrecken, onder ſchijn van geen gelt ofte betalinge te zullen ontfangen, op pene van de doodt.

XVI. Alle Hoofden ofte mindere, die niet ter goeder trouwe zullen handelen, maer overgaen tot den Vyant, of vluchten met haer Schip, tot verzwackinge van den dienſt, of geven het Schip op aen den vyandt, zullen geſtraft worden met de doodt.

XVII. Alle Capiteins die haer dienſt verlaten, of vluchten, of andere daer toe aenraden, zullen geſtraft worden met de doodt.

XVIII. Alle en een ieder die komt als een Verſpieder, met brieven, om eenig Kapitein of iemant van de Vloot te verleyden, dat zy niet trouw handelen zullen, of het Schip overgeven, zal geſtraft worden met de doodt.

XIX. Niemant zal eenige woorden ſpreken, ſtreckende tot oproer, nochte geen t'zamenrottinge maken, op pene van de doodt.

XX. Niemandt zal eenigh verraedt, het zy van woorden of teeckenen, ſtreckende tot nadeel van des Koninckx regeringe of dienſt mogen verzwijgen, maer zal het moeten terſtont openbaren, op pene van de doodt.

XXI. Niemant zal hem vervorderen te twiſten met zijn Hooft-Officier, op pene van zware ſtraffe, ofte hem te ſlaen, op pene van de doodt, of zoo het de Krijgs-raet zal goet oordeelen.

XXII. Indien yemant van de Vloot zal bevinden oorzaecken van klachte, over de onbequaemheyt van de Scheeps Victualie, zal gehouden zijn het zelve aen de Hoofden van de Vloot bekent te maken, en de Hoofden zullen gehouden zijn dat terſtont te verbeteren; maer niemandt zal vermogen onder dien ſchijn eenige oneenigheit te maecken, op pene van ſware ſtraffe.

XXIII. Niemant zal hem vervorderen te vechten, of te twiſten in het Schip, of ſmadelijcke woorden te gebruycken, ſtreckende tot twiſt; op pene van gevanckeniſſe, of na dat het de misdaet zal vereiſchen.

XXIV. Sal voor al goede ſorge gedragen worden, datter geen onnoodige verquiſtinge zy van het Kruit, Loot, Ammonitie, of eenig ander voorraet; maer dat het alles ſorgvuldig bewaert werde, zonder eenige verminderinge; op pene van gevanckeniſſe, of zo het de Krijgs-raet zal recht oordeelen voor alle die ſchuldig ſtaen.

XXV. Dat voor al zorge gedragen wordt, voor het convoyeren en ſtieren der Schepen, dat niet eenig Schip tegen den Gront, Zandt, of Klippen ſtoote, met verlies van het Schip; op pene van gevanckeniſſe, of nae dat het den Krijgs-raet zal oordeelen.

XXVI. Niemant zal eenig Schip, Magazijn, Kruitkamer, Kits, Boot, of eenigh ding daer toe behoorende al willens aenſteken, het zy dat het mochten zijn van des

vyants

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00403

vyands goet, anders op peene van de doodt.

XXVII. Niemant zal slapen ter tijt als het zijn Wachte is, of tragelijk zijn plicht waernemen, of zijn plaets verlaten; op pene van de doodt, of na dat het de omstandigheden zullen vereischen.

XXVIII. Alle Moordenaers en moetwillige Dootslagers, van eenigh perzoon in het Schip, zullen met de doodt gestraft worden.

XXIX. Dievery, begaen van eenig perzoon van de Vloot, zal met de doot gestraft werden; of na dat het de Krijgs-raet zal goet vinden.

XXX. Geen Provooft, aen de Krijgs-raet van de Vloot zal weygeren, eenig gevangen te bewaren. Hem te laten ontvluchten, en los te laten buiten ordre; zy op peene van dezelve straffe te dragen, welcke den gevangen zoude gedragen hebben, of zoo het by de Krijghsraet zal geoordeelt worden.

XXXI. Alle Officiers en Boots-volck zullen gehouden zijn haer best te doen, om alle quaet doenders bekent te maecken, en haer te vangen, en helpen straffen, of de Officiers daer toe gestelt by te staen; op peene om tegen zodanige te handelen na goet-vinden van de Krijgs-raet.

XXXII. Indien iemandt van de Vloot, begaet de stomme of Sodomitische zonden met eenig Man of Beest, zal gestraft worden met de doodt zonder barmhertigheit.

XXXIII. Alle misdaden die hier niet uitgedruckt staen, zullen na de omstandigheden en andere Wetten gestraft worden.

XXXIV. Vorders is hier oock uitgedrukt, dat de Hooge Admiraels zullen hebben voor dien tijdt volle macht om Ordre te geven aen alle mindere Officiers van de Vloot, om Krijgsraet te houden, die zal moeten bestaen ten minsten uit vijf Capiteins: Wanneer sententie des doods zal uitgesproocken worden, den Luitenant Admirael zal gehouden worden voor een Capitein voor dien tijdt, geen misdaet die de doodt verdient heeft, (uitgenomen muitery) zal ter executie gestelt werden, zonder consent van den Generael, indien de misdaet in het naeuw van de Zee is begaen; maer indien het is begaen op eenige buiten lands reizen, zoo zal de uitvoeringe gedaen worden na den inhoudt van deze Artijculen, door Hoofden van dat Esquadre, ofte Vloot.

XXXV. Is vorders oock goet gevonden, dat een Richter, of Advocaet, zal hebben volle macht om Eedt en getuigenisse iemandt af te nemen te scheep, ingevalle hy onderzoeck doet na eenig misdaet, aldaer begaen zijnde, anders zal die macht staen by de Krijgs-raet. Aldus gedaen, en t'zamengestelt door last en gebiet van de voornoemde machten, en zal aen niemandt eenig ander regt of Authoriteit gegeven werden, die onder des Koninks gebiet zijn, het zy op Zee ofte Land, zoo lange zy onder des Koninck Vloot en dienst zijn, in eenig Schip of Vaertuig.

Anno XIII. Caroli II. Koning.

Spanjaerden bouwen haer Schepen çierlijck; hun Admirael bralt met alle 's Konings Wapenen, kostelijck gesneden, met gout en zilver geverft: heeft een dubbelde Kajuit, drie Galderyen achter om, uitkomende in Kajuit, Hut, en Busschieters kamer, ruim en steevig om tegenweer uit te doen.

Zijn mast is van 9 zwaere masten t'zaem gewoelt, daer touwen toe zijn, van ongemeene zwaerten. Voert 15 hondert man, die alle hun eigen leeftogt verzorgen, waer toe veele Vernuizen en Combuizen op den overloop staen. Haere slaep-plaetzen zijn plat op 't verdeck en overloop neder; eetwaren werden daer te koop geveilt van den Kapitein aen de maets (op kleindere Schepen, en Schepen van Koopmanschap voedt de Schipper 't volck) achter zijnze boven maten hoogh op gebout. Fluiten ziet men by hun zelden, 't zijn al Spiegel en Pynas Schepen, hare Karveelen voeren vier masten.

Hunne Barken gelijkze te Kadix werden gemaeckt, hout men zeer snel zeilende vaertuigen te zijn, gelijck de scherpte voor en achter duidelijck genoeg wijst uit, welkers afbeeltzel hier nevens staet; het roer met twee touwen wert bestuert, die een man in de handen hout. Voeren een zeer groot zeil, waerom met zwaere steenen geballast zijn; het zeil staet dwars Scheeps wederzijts aen boort vast. Dit ongemak is by dit vaertuigh, dat wanneer het zeil over d'ander zijde van de mast zal staen, dat het neergedaen moet werden: zy zijn in 't gemeen lanck 30 a 38 voet, en 8 a 9 voet wijt: doch werden mede wel 8 a 10 voet langer en korter gemaeckt. Deze stelle op 30 voet over steven, en 5 voet diep, 9 voet wijt, worden gevoert gemeinlijck met 8 a 10, en 13 a 14 man, naer groote, en oock naer datze haest hebben. De ringen die op 't berck-hout hangen, dienen de voorom de hals van 't zeil vast te maken, de andere ten halven dienen, om de hooft-touwen te houden. Het Boeizel boven 't Berkhout neemtmen uit van voren tot achteren toe, of by stucken zo men wil, gelijk blijkt in de figuer, en dan kan men met 10 of 14 riemen roeien, of meer zo 't nodig is; de mast vaert recht in 't midden,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00404

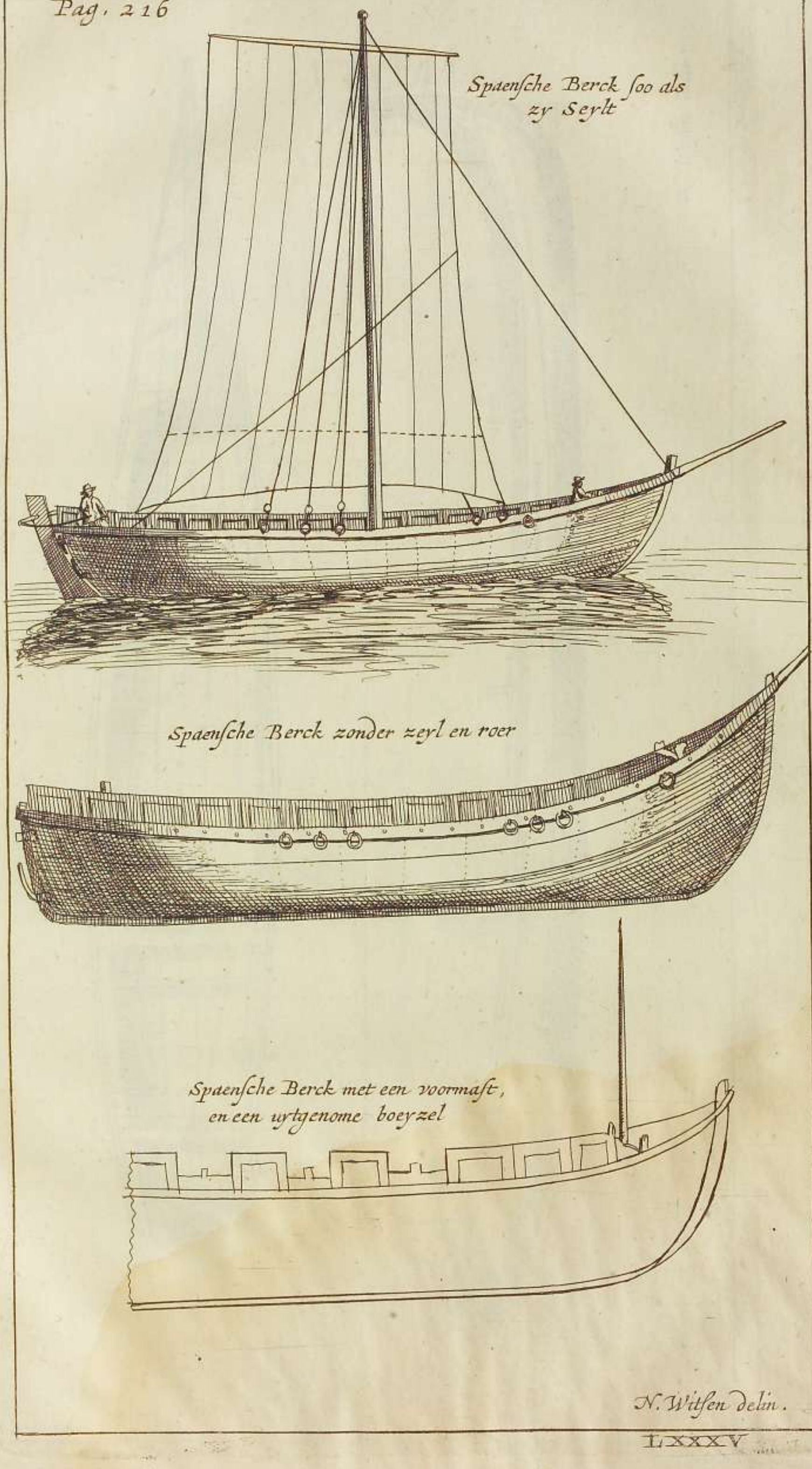

Spaensche Berck soo als zy Seylt

Spaensche Berck zonder zeyl en roer

Spaensche Berck met een voormast, en een uytgenome boeyzel

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00405

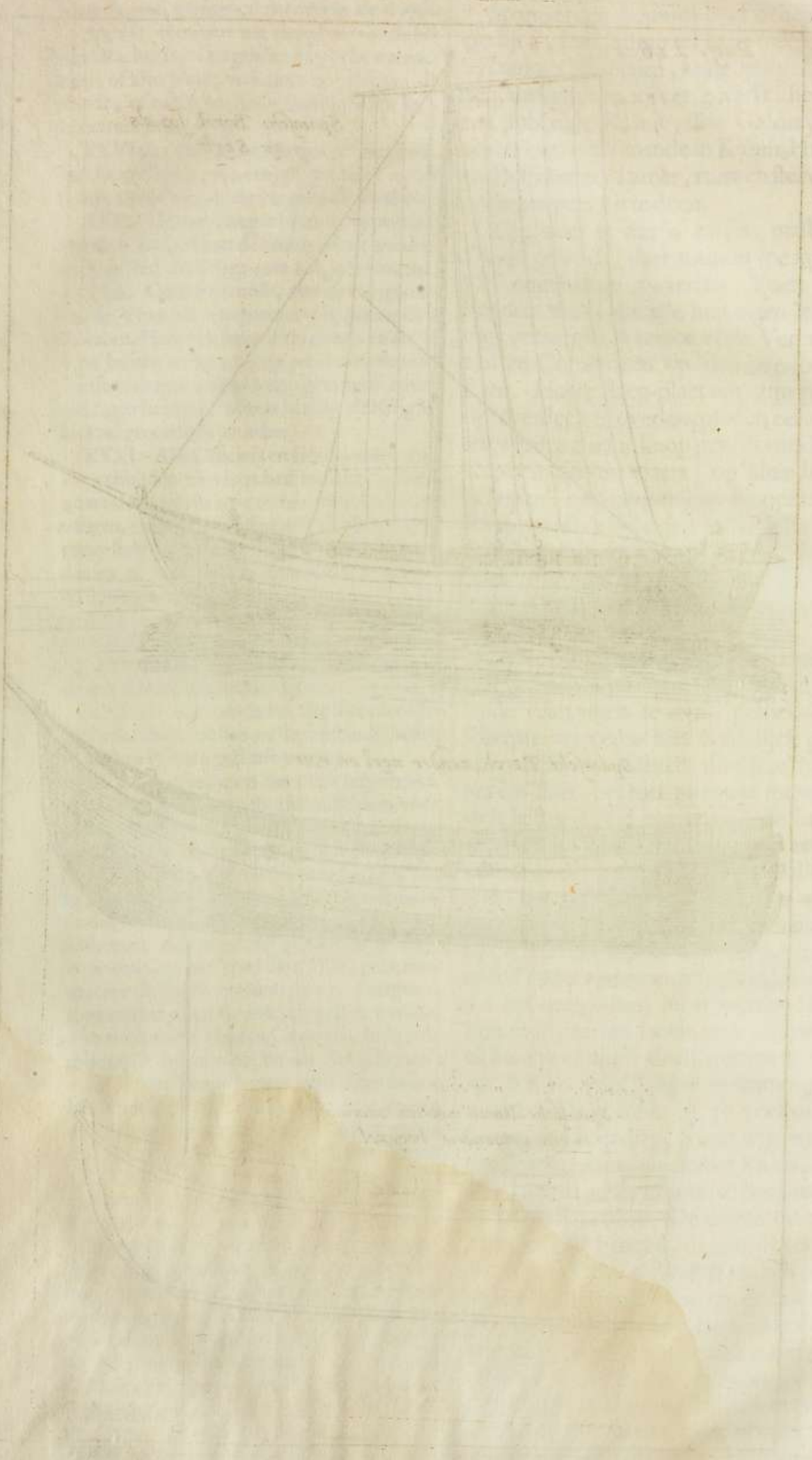

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00406

TAFEL LXXXVI

N. Witsen delin:

GONDEL

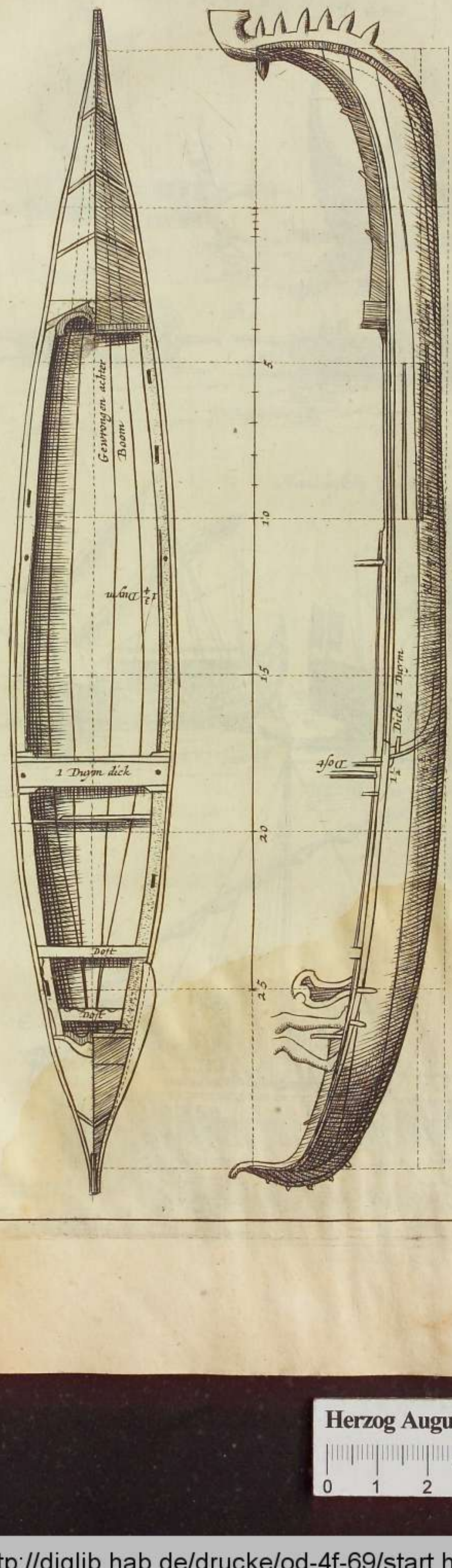

Pag. 216

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00407

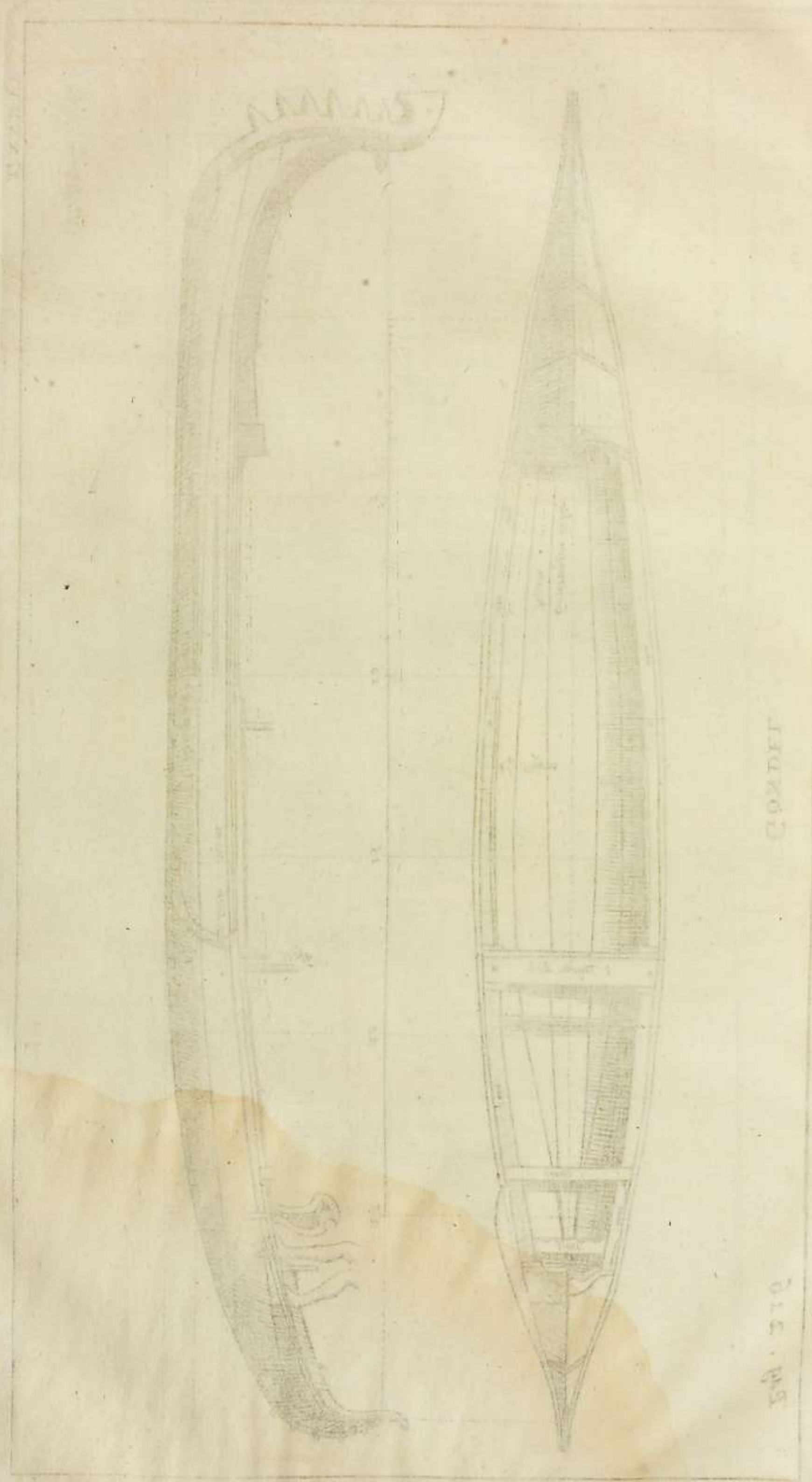

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00408

Pag. 217. 218 en 220.

LXXXVII N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00410

den, en alsze op lange reizen gaen, zo voerenze 2 maſten, d'een heel voor. Als het een ſtorm waeit, zoo wort de middelſte maſt in de Barck neergeleit, en de voorſte in 't midden geſtelt, met een klein zeil.

Zestiende Hooftstuck.

Indiaenſch Vaertuig.

Zoo wel in Ooſt als in Weſt-Indien, en de geheele nieuwe werelt over, vintmen een vaertuig, geholt uit eenen boom, met de naem van *Kanoë* of *Kano*, in gemein gebruick: groot en kleen, na de geſtalte der bomen, waer uit dat zy werden gevormt.

De boomen hier toe, worden uitgebrant of geſneden, en allenskens met ſtutten buitewaerts uitgeſpalckt, en geſchickt na den wil des bouw-meeſters. Met ſcheppers en oock riemen, wert dit vaertuig voortgedreven: zelden voert het zeilen. De laſt wert op den bodem neer gelegt. Om dat nimmer zijn geballaſt, ſlaen zy licktelijck om. Zy en hebben geen roer, maer ſtueren met de riemen achter uit. Zy zijn van binnen opgezet met knies en dwars-ſtutten, op dat niet zouden toevallen en barſten.

De meeſte dezer Scheepkens ſteecken nebben voor en achter uit, de zommige plat, andere ſpits en puntig; zelden zijnze voor ſtomp en ront. Die gene, welke zeil voeren, zetten het masje voorwaerts. Het Zeil is van doek, biezen of matten.

Op het meer *Woldai*, in Moſcovien, gedenckt my in een Kanoë of Schuitken uit een boom geholt, gezeten te hebben, 't geen voor en achter ſtomp, en in de midden veel breder als na de enden toe was; van groote als een gemeene Weiſchuit: men ſchepte het voort achter uit, met een riem.

Andere zijn puntig, voor en achter ſpits, naer om hoog opgaende. Dees Canoës worden geſchildert, gebrant, geharſt en oock gelackt, duerzaemheits halven.

De Schuiten daer de Zwarten in Guinea mede t'Zee varen, en in hunne ſteden zig behelpen, worden uit een boom gehouwen, en *Ehem* genaemt. Deze *Canoos* of *Ehem* worden dus gemaekt en geſneden uit een boom, zonder eenige ſtuckē daer in te voegen, en zijn van een ander fatzoen als de *Jangados*, die men in Brazilien en S. Thome gebruikt, ook als de *Phragios* in Ooſt-Indien. En al iſt, dat het een ligt en veerdig getuig op het water is, nochtans is het bequaem om ras mede te varen. Het is laegagtig, komende niet hoog boven 't water, maer dickmael dat den Piloot agter met zijn lichaem in 't water zit en ſtuert. Zy konnen hier mede zeer ſnel varen, en een groote gank maken. Zijn lank, laeg en ſmal: daer mag maer een man in de brecte zitten, doch wel zeven of acht achter malkanderen: zitten op ronde ſtoeltjes van hout gemaeckt, met het halve lichaem boven het boordt, hebbende in de handt een riem als een ſpae, welck wort gemaeckt van een zekere ſoort van hart hout: zy weten deze riemen gelijkelijk te ſcheppen, op de Galeis wijze, en den Piloot hout de rechte, konnen zulken vaert hier mede ſcheppen, dat het ſchijnt dat zy deur 't water vliegen. Men zoude haer met geen Sloep konnen beroeien: in hol water en willen zy zoo wel niet voort, mits het verheffen van de baren, dat haer de vaert beneemt: dan in een ſtil Water en zijnder geen Sloepen, Fregatten of Gondels, die haer zouden konnen beroeien. Een man daer alleen inzittende, kan het zelve oock wel beſtieren, en mede in zee varen: zy weten hare lichamen na het hellen van de Cano te voegen, en van omſlaen te bevreiden: zy zijn zeer ranck, en ſlaen lichtelijk om: en al gebeurt het, dat zy met eenige Negros in zee omſlaen, zoo weten dezelve (al in het water liggende) die om te keeren, het water daer uit te hoozen, en wederom daer in te ſpringen, zonder dezelve aen landt te brengen.

Hier mede durven zy wel vier of vijf mijlen zeewaert in varen; maer mits-dien zy die zo qualijck konnen in hol water beſtieren, zoo gebruicken zy die

'smorgens vroeg, den eenen vaert uit viſſchen, den ander vaert met Koopluiden aen de Schepen om te handelen, en tegen dat de koelte komt, zoo maecken zy wederom aen lant te zijn, en haer dingen te hebben gedaen. Zy zijn gemeenlijk ſeſtien voeten lank, ander half of twee voeten breet. Dan zy hebben noch andere, die zy gebruiken om mede te oorlogen, en om oſſen te halen en te vervoeren in andere geweſten: deze zijn grooter: men vintze 35 voet lank vijf breet en drie hoog, achter plat, met een roer, en banken, altemael uit een hout geſneden. Deze worden veel gemaekt aen de *Cabo de Trespunctas*, mits daer geweldige dicke en groote bomen waſſen, tot 16, 17, 18 vamen in't ront. De-ze Canoos gebruiken de Portugeezen en Nederlanders veel, om van 't een Kaſteel na't ander te varen. De Negros hebbender ook, die zy voeren, met zeilen van Biezen of Matten van ſtroo gemaeckt, 't welk zy hebben geleert van de Portugeezen: de kleine worden veel gemaekt te *Anta*, mits daer veel houts groeit, bequaem tot het maken van de Canoos. Zy koſten de waerdy van vier Engelſen Gouds, of een *Beſo*, 't welk is bykans zeven Guldens Hollants gelt. De kleine zijnder in groote menigte, voornamelijk op een plaets, die men noemt *Agitaki*, (*anders Aldea de Torto*) daer zy op eenen dag met zeventig of tachentig Canoos uit viſſchen t'zee vaeren. Als zy nu uit de Zee komen, en haer dingen daer mede gedaen hebben, zoo laten zy die niet in het water leggen, maer ſleepen die ſtracks op het ſtrandt: dan komen zy aen elk eint, en dragen die op vier micken (die daer juiſt toe gemaeckt worden) te droogen, om dat zy niet verrotten zullen, maer te lichter, om te gebruicken en te roeien zouden zijn. Twee mans konnen die op hunne ſchouderen nemen, en te landewaerts in dragen. Zy worden eerſt langwerpig gehouwen met houw-meſſen, die hun van de Hollanders gebracht werden: de zijden werden boven een weinig in gehaelt, en plat onder den bodem gemaeckt, dog boven open: de einden lopen voor en achter naeuw toe, als een Hant-boog, zoo dat het voorſte en achterſte eind by nae een fatzoen is, ten waer dat het voorſte eind een weinig leger waer: aen elck eind maken zy een boeg als een Galjoen of penne van een Schip, 1 voet lang, en een palm van een handt dik, 't welck zy gebruiken om de Canoos mede op te dragen. Zy hollen 't met een yzer uit, als de Gietermakers gebruiken: het boort maken zy maer een vinger dik, en den bodem twee: Als het hol geſneden is, zo branden zy de ſchuit rontom met ſtroy, voor het eten van de Wormen, en het op-ſplijten van de Sonne: zy onderſetten de boorden of zijd en met ſtutten, om dat zy niet krimpen zouden, maer effen en ſlecht zouden zijn: vorders behangen en beſchilderen zy deze Scheepkens met* *Fetiſſo*, die zy behangen met Millie en Koren-aderen, om dat *Fetiſſo*, die wel bewaren zoude, en bewarende zy van geenen honger ſterven; zoo dat zy hare Canoos en Schuitkens zeer fraei en konſtig maken, en die oock net onderhouden, en by malkander op een gezette plaets brengen, daerze te drogen ſtaen, en een ieder neemt de zijne, als hy daer mee uit varen of uit viſſchen wil gaen, weg.

** Fetiſſo noemen zy hare gemaakte Afgoden. Fetiſſo is ontleent van Feiticero, een Portugees woort, 't geen eigentlijck beteeckent een Duiveljager.*

Jonken, is een Indiaenſch vaertuig, in groote onze vlie-booten niet ongelijck: zijn van zoo onderſcheidelijke geſtalte, als van verſcheide volken werden gemaekt. De zeilen zijn veeltijdts van riet, en matten: de Ankers van hout: 't geheele werck is met zwaluwe ſtaerten in een gevoegt. De Stierman zit agter op, die met een trommelken 't zeyn aen de man te roer geeft. In ſtee van een roer alleen achter uit, ziet men dat zy wederzijts aen boort twee zwaere riemen als van outs uitſteken, daer zy het Schip te gelijck met het roer mede weten te beſtuuren, by hart weer, of als 't Schip niet wel nae zijn roer en luiſtert. De zommige zijn hoog opgeboeit, andere laeg: eenige voeren veel, andere weinig zeil.

Twee onderſcheidelijcke Joncken ſtaen hier nevens onder letter *B* ten toon. De *Nankinſche Jonck*, die in zijn verwen afgebeelt heb gezien, voert een rooden vlag op de voor-maſt: de vlag, die recht boven op de groote maſt ſtaet, is wit en root, en de twee agterſte vlaggen, welck van de Kampanjen waeien, zijn

zijn graeu, blaeuw, root en wit; de twee welcke op de boeg ſtaen purper, de wimpels zijn root wit en blaeuw, en de hooge dwars-vlag geel, root en blaeuw, onder is het ſchip geel geſchildert, boven graeuw en groen, oock vergult; dit Schip is plat bodemt om de drooghte op de Nankinſche rivier, het is voor plat, heeft 2 zwaerden; het ſtier wert met touwen verhaelt, 't geen men aen andere niet en vint. *a* Is de Kajuit, *b* de Hut, de balcken leggen boven over het verdeck, 't geen plat is.

Andere zijn voor zeer hoog opgeboeit, voeren nebben den angel niet ongelijk, ten boege uit; met een kleine voormaſt die dwars voorover helt, en een laeg tentjen, 't geen achter over water hangt.

Een andere Siniſche Jonk, waer van het hout-model tot my gekomen is, heeft een kiel die uit drie ſtucken is gemaeckt; het middelſte ſtuck recht zijnde, na de geſtalte der kielen die men hier te lande bout, doch de twee andere ſtucken die weinig korter zijn als het middelſte, rijzen op, vier of vijf voet voor en achterwaerts, voor is de boeg plat, driehoeksgewijs, waer van de ſcherpſte punt om laeg ſteeckt, voor over hellende eenigzins, achter is het Schip insgelijks geheel plat, gelijck een Spiegel, dog van de rant na de midden toe inwaerts wijkende, zo dat het Schip geen voor of achter-ſteven heeft.

Het roer hangt ver van 't Schip af, en werdt wederzijts met touwen, die onder door het zelve geſtoocken zijn en boven aen boort vaſt gemaekt beſtuert, want het roer zeer groot is, en met de roer-pen alleen by hart weder niet beheert kan werden. Dit Schip heeft maer een berg-hout, het geen op de hoogte van het verdeck komt te leggen, is ront buitewaerts, en opgezet, na het beloop van 't Schip, onder het zelve is het Schip ront, en daer boven, te weten van het onderſte tot het bovenſte verdeck, plat-zijdig. Het eerſte verdek of den onderſten overloop is gelijck mede de bovenſte, open, langs ſcheeps in de midden, en daer zijn opſtaende boorden rontom; achter by 't roer op den onderſten overloop, treet men met een tree neer, daer het Schip boven de Spiegel open is, die zoo hoog komt als den overloop zelve, zoo dat de wint van achteren in kan waeyen.

De groote maſt ſtaet meer na vooren als na achteren toe, helt weinig achter over, op het verdek, legt dwarsſcheeps een ronde balk, vaſt wederzijts in het berghout, hier gaet de maſt deur, waer hy met een beugel ingeſloten wert, onder ſtaet de maſt los op den bodem, en is daer vierkant, voor op ſtaet een maſt die weinig kleinder is, welck voor over helt, deze beide konnen achter over op het Schip neer gelegt worden. De zeilen worden alle met wind-azen opgehaelt. De maſten hebben toppen die geſpleten, en wederzijts door de maſt zelve met pennen zijn genagelt, boven zijn de enden aen elkandre gewoelt, daer de vlagge-ſpil weder aen gepent is: 't geen mijns bedunkens geſchiet, op dat zy in 't nederleggen van de maſt, de top bequaem daer van konnen doen. Langs de maſt klimt men met latten op. Het Anker, is van hout, nae de gedaente van twee kromme ellebogen die tegen elkandre vaſt gebonden zijn: kort onder de armen, daer geen handen aen zijn, ſtaet een dwars-hout, wederzijts aen de ſchagt gepent, 't welck van zeer taei hout is, dog niet grof. Op het onderſte verdek in de midden van 't Schip, is wederzijts een vierkante deur, waer zy de laſt door innemen, en daer men door in 't Schip komt.

Vier ſtucken ſtaen op het onderſte verdeck weerzijts, twee vlak op den overloop neder, en twee weinig meer verheven; met zwarte verf zietmen buitewaerts vierkante en ronde looze poorten geſchildert, zonder dat, is het Schip niet geſchildert, als alleen het rinkelwerck voor en achter, boven om het boort, zoo wel achter als voor zietmen hecken ſtaen, die afgenomen, en weder opgezet konnen werden. 't Heeft weinig hout voor ſcheen, om hoog tegen het boort aen, buitewaerts ſtaet een ſtelling, daer de maets op klimmen, als zy water uit zee zullen ſcheppen, en hun gevoeg doen.

Achter en voor boven, ſtaen kleine zon-dekjes, voor is den overloop ſmalder als achter, boven oock het Schip enger als onder. Achter buitewaerts tegen back-boort aen, ſtaet een verhe-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00413

ven ſpar, daer zy vlaggen by ophalen, en des noots een klein zeil.

Op de kuſt der *Mallabaeren*, is een vaertuig in 't gebruick, 't geen groote zeilen van boom-bladeren voert. De roeiers zitten onder, en de ſtrijders ſtaen boven op een plat verdeck: hier ſteekt een punt van voor uit; waer dees Indianen groot gewelt weten mede te verrichten. Het touw-werck, daer toe gebruikelijck, wert van boom-baſten, linde niet ongelijck, t'zaem geſtrengelt: de ſcheeps reten zijn met note-doppen gevult, die met kalck werden beſtreken. Dit vaertuig onder letter *C* is te zien op de nevenſtaende plaet.

Het gevaerte onder letter *F*, is een *vaertuig van Ternaten*, en het welk by letter *G* op de plaet werdt vertoont, is een ſchip uit de Zuid-zee aen de *Verraders Eilanden*: waer in aen te merken ſtaet, dat het achter dubbelt, en als twee ſchuiten is, doch voor ſpits tot een toegaende. De touwen zijn van biezen veelverwig geſchildert. Balcken leggen over beide der ſchuitjens boorden, daer een vlacken overloop op komt te leggen. Om de menigte van vaertuigen, die men op deze eilanden vont, noemde Magellanus dees volken *Velos* of *zeilen*.

Twee riemen weder zijts achter, ſturen 't Schip: baſte-banden houden het geheele werck, in ſtee van nagels, te zaem: achter gapen de Schuitkens tien voet omtrent van elkandre. Te midden in ſtaet een tentjen van opgeſpannen hoepen, tot lijfs-berging, by hart en nat weer. Dees Scheepkens zijn lang omtrent 15 of 20 voet, zeilen ſcherp tegen wint, en als zy laveeren, wenden niet, maer verzetten 't zeil ſlechts.

Aen de *Amerikaenſche voor-eilanden*, zietmen ſchuiten, die wel uit eenen boom zijn gebrant, dog rontom boven met opſtaende planken geboeit: hier ſtaen bancken dwers-ſcheeps in, daer roeiers op zitten. Achter zijnze plat, en daer hangt een vierkant bort aen, 't geen voor een roer dient.

Tot *Goa* zijn Vis-ſchuiten gebruikelijck, die met heeſter-banden van binnen en buiten zijn gebonden.

In het Rijck Sina vintmen *Vlotten*, *Eilanden gelijk*, daer veele huizen op ſtaen. Met deze drijf-dorpen vaeren zy het geheele lant op en neer, en drijven alom haren handel. De bodem van deze drijf-eilanden is van biezen of bamboezen t'zaem gelegt, doorvlogten met houte banden, en belegt met zware balken, daer het geheele werck op ruſt.

Voor en achter douwtmen dit vlot met groote kloeten voort. En aen een zwaere houten ſtijl die achter op ſtaet, wordt het Schip met een zeel, des noots, aen landt vaſt gemaekt. Zijn afbeeltzel ziet by letter *H*.

Op de kuſt van *Sumatra* vintmen inſgelijkx *Dorp-vlotten*, daer 4 of 5 huizen op zijn gebouwt, dog deze voeren een maſt, daer een zeil van kokos bladen aenhangt: nevens, voor en achter, een houten anker, daerze zig by nacht mede aen landt vaſt maeken.

Saluſtius melt hoe de Perſianen, wanneer zy aen onbewoonde lantſtreken quamen, huizen van hunne Schepen maeckten en waeter-dorpen bouwden.

By letter *I* ſtaen twee gemeine Sineſche binnenlantze vaertuigen ten toon, die aerdig zijn verlackt, en met draeken çierlijck opgetooit na de Tarterſche wijze, in onderſcheidelijke vertrecken afgedeelt, voor en achter even breet: het achterdeel ſtaet lijn-regt op en neer, maer het voorſte ſchiet uit, en helt over water. Het geheele werck ſluit met voegen. Zy gebruiken in 't bouwen dezer Schepen gene Spijkers of eizere nagels. De zeilen zijn van verbonde matten gemaeckt, die te zaem gevouwen werden, en boven op het ſchip neergelegt; wanneer men huns niet noodig heeft.

Onder letter *k* ſtaen twee Sineſche kleinder vaertuigen afgebeelt, die zy op vlieten en ſtille wateren gebruiken.

Den Nederlantſchen gezanten ontmoeten in Sina, op de Koninckklijcke vaert, twe ſloepen, (waer van een werdt vertoont onder letter *L*,) Slang-ſchuiten by hen genaemt: deze waren konſtig met allerleie verwen beſchildert, het hol of de buik geleeck wonderwel naer een levendigen water-ſlang, die met wier, moſch en ruigte bewoſzen en begroeit is.

't Achterſteven vertoonde een groote menigte van vreemde Slangen, die bo-

ven

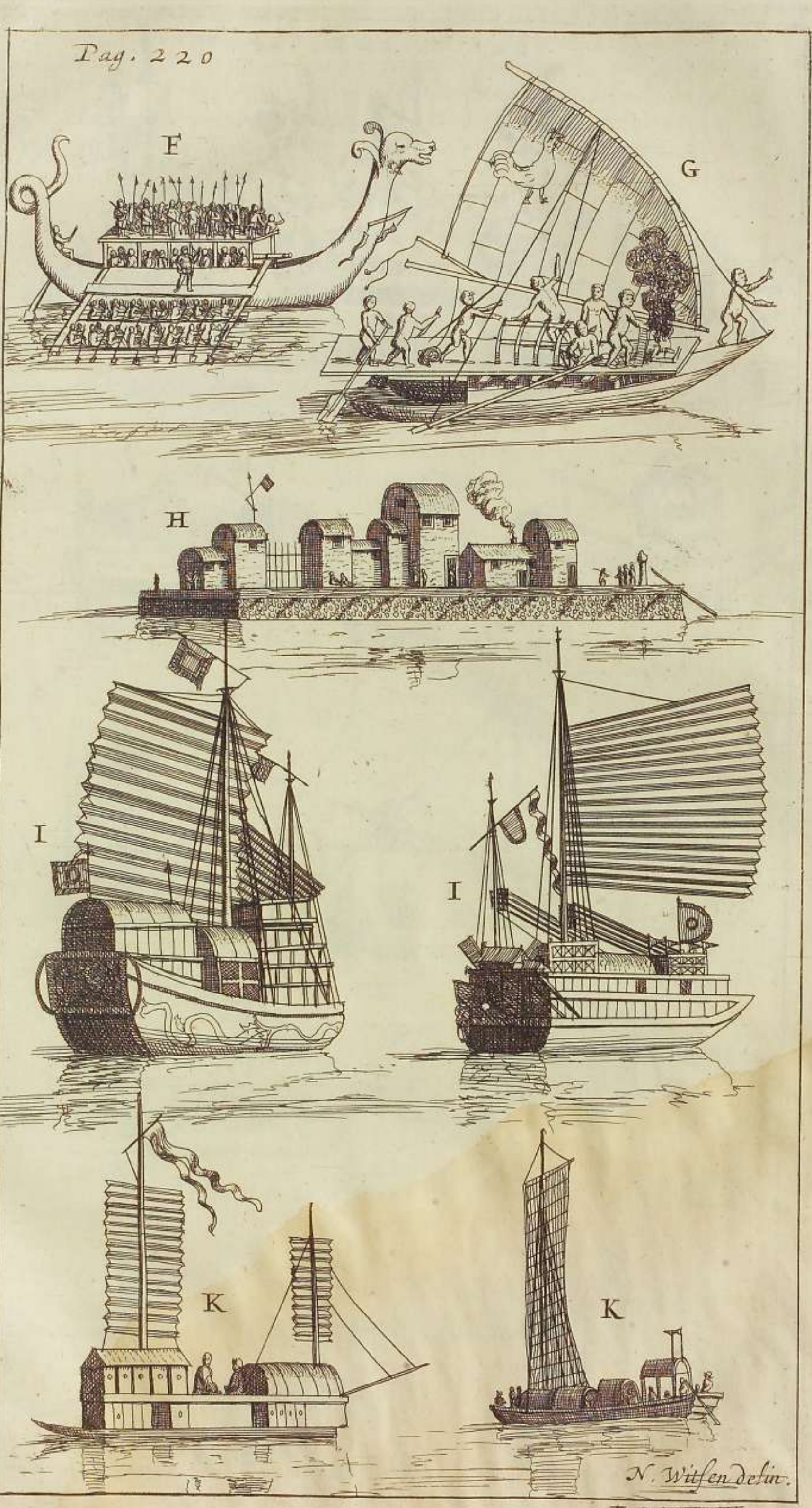

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00415

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00416

Pag. 220, 221 en 222

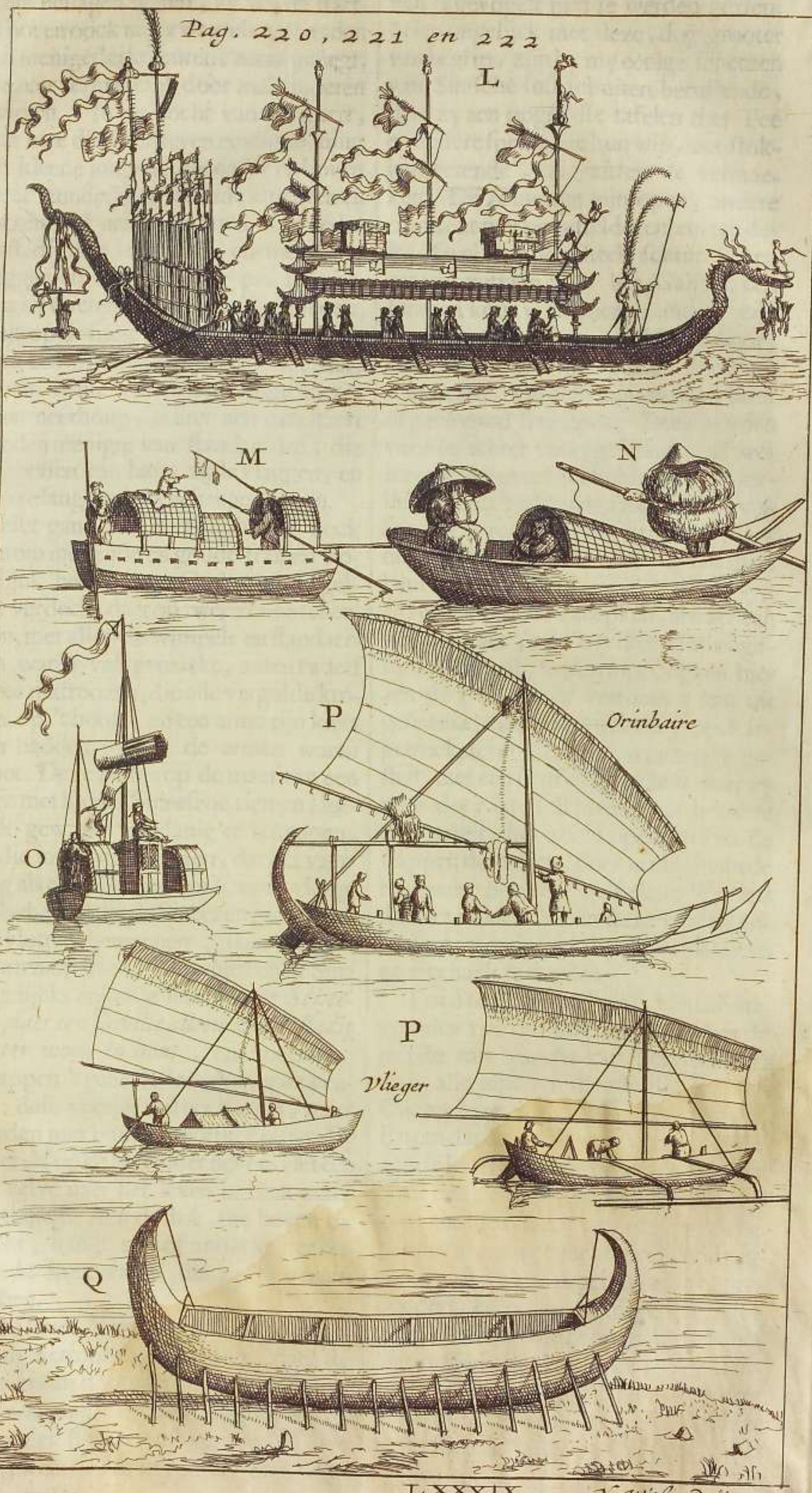

LXXXIX

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00417

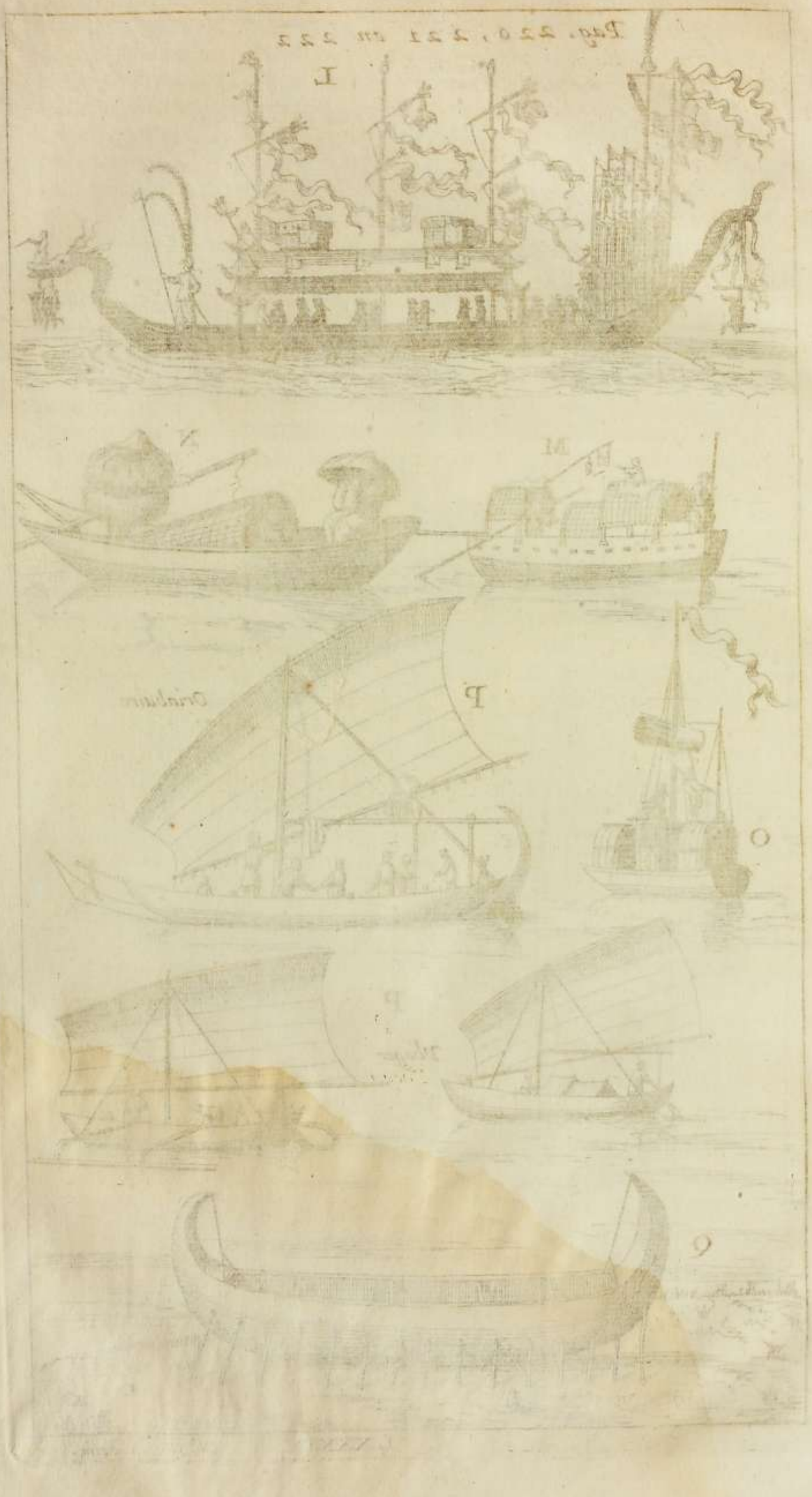

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00418

ven met hair bewoſzen, en met breede yzers beſlagen waren, zy waren daeren boven oock met zwagtels en banden van menigerlei koleuren t'zaem gehegt, die zeer vermakelijk door malkanderen zwieren. In de bocht van de ſtaert, daer mee d'achterſteven eindigde, hing een kleene jongen, die onder en boven water zonderlinge vremde kluchten en potzen wiſt aen te rechten. Op ieder maſt, die drie in 't getal, en met zijde vlaggen en wimpels zeer prachtig behangen waeren, ſtont een afgoden beelt, gelijk op de ſnuit van de voorſteven, men oock een afgoden beelt vertoonde, daer by een heele vlucht levendige entvogelen neerhong; achter aen den ſtaert ſtonden menigte van ſtandaerden, die met boſſen van hair, zijde vlaggen, en zekere lange veeren behangen waren.

Het gantſche vaertuigh was oock rontom met zijde en goude franjen koſtelijck behangen. Onder een hagelwit verdeck, daer op twee zonne ſchermen, met allerleie wimpels en ſtandaerden waren vaſt gemaekt, zaten twaelf fluxe matroozen, die alle vergulde kronen op 't hooft, en een armozijn kleet aen hadden: doch de armen waren bloot. Deze wiſten op de maet van een gom met hunne Sineeſche riemen, leepels-gewijze zoodanig te ſcheppen, en die in 't water te ſlaen, dat het vaertuig als een blixem door 't water vloog.

Behalven dat de Sineezen groote water-vlotten bewoonen, daer geheele buurten op ſtaen, zoo vintmen in Sina inſgelijcks enkelde ſchuiten of *Scheepen, daer een familie alleen zig geſtadig metter woon in hout*, en koopmanſchappen 't geheele lant deur gaet venten: deſe voeren zeil noch riem, maer worden met bomen voortgedouwt. By letter *M* op de plaet hier nevens ziet een der zelve naer het leven in Sina zelve afgemaelt. Aen de ſtok, die boven uit ſteekt, hangt een of ander kenteeken van de koopwaren, die zy te venten hebben.

By letter *N* wordt een Sineſche weiſchuit vertoont, die achter, daer de ſtuer-boom doorgaet open is, en de ſturen, zoo eenige hebben, zijn boven los, en onder ſlechts vaſt gemaeckt. De man, welk de ſchuit voort douwt, heeft zijn lijf met gras of hooi bewonden, om van 't gevogelt niet te werden gezien. Niet ongelijck met deze, dog grooter van begrip, zijn by my eenige ſchetzen van Siniſche luſt-ſchuiten beruſtende, daer zy aen opgediſte tafelen met Teé en andere ſpeize nae hun wijs, met ſtokjens eetende, zig zitten te vermaeken. De zommige zijn open, andere overdekt met opgeſtelde tenten, ten dele, of wel over de geheele ſchuit. Aen eenige zietmen voor het Galjoen een Draken kop vertoonen; andere zijn hoog op geboeit, zoo achter als voor, en de boorden met ronde open gaten geciert. De deks zijn van dun hout of gevlogten Bamboes. Dees worden voor en achter voort geſchept, of wel met 7 kloeten uit het Schip of van 't verdeck voort gedouwt: op kleine visſchuitjens zetten zy een riette zeil, daer de ſtuer-man de ſchoot ſteets van in de hant hout.

By *O* ziet een Scheepken, alwaer een zeil op ſtaet, een trechter niet ongelijck: dit zeil, 't geen ingetrocken hier aen de maſt werdt vertoont, kan uit geſpannen werden vierkant, oock ingetrocken, en klein ter wintvanck geſtelt, met een ſleuf of gat achter, daer zy wint door laten ſchieten, als het al te hart waeit, het zelve openende na de trappen des winds, door middel van de buigzame hoepen (gelijck de Waeiers die het vrou-volck in deze landen gebruickt) zonder dat het zelve behoeve neer gehaelt te werden.

Tot *Siamſianweu*, een haven in Sina, vintmen tien duizent Schepen, daer de minſte van voeren kan hondert ton: dees alle zijn ten dienſte des grooten Chams tegenwoordig Keizer van Sina. En om dat de naem van Keizer met dezelfde letteren geſchreven wort als het getal tien duizent, derft niemandt zeggen, dat de Keizer tien duizent Schepen bezit, maer daer af ſprekende zeggen zy, hy bezit negenduizent negenhondert, en negen en tnegentig Schepen. Behalven deze opgemelde Schepen onderhout de Keizer eenige duizent barcken, die het landt op en neer varen, om zijne tollen op te halen: hier in houden de tollenaers ſtadig huis met wijf en kint.

Groot aental Schepen in Sina.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00419

By Zeilon vintmen ſchepen de Hollantſche Kagen niet ongelijk, die in 't gezigt van 't landt laſten door zee voeren, *Parre* genaemt; waer van de Indiaenſche naem *Parruaes* her komt, een volck dat zich met paerelviſzen onderhout, in Tutokorien aen de Malabaerze kuſt; en zulcks, om dat zy dit vaertuig veel zijn gebruikende.

Wankang is een ſchip 't geen onder de Sineſche vaertuigen wert getelt.

By *P* ziet *Javaenſch Vaertuig*; het hout 't geen voor en achter tegen ſteven uitſteeckt, dient tot ſnydingh der baren, om het Schip te beter voortgank te doen hebben. De vleugels wederzijds aen *de Vlieger*, zijn van Bamboes, behalven de houten daer dees vleugels aen vaſt zijn, welke dwars over het Schip komen te leggen, op dat het Schip te beter vlotte, meerder voere en minder om zoude ſlaen; met loſze roeren ſtuertmen deze, achter uit.

Jonken zijn de voornaemſte Schepen der Javanen, met welcke zy hunne waren over en weder voeren, omtrent twintig laſten groot, en van gedaente bykans als Haring-buizen. 't Hol van 't Schip aen elkanderen is gepent, gelijk men de bodemen t'zamen voegt, hebben van vooren tot achteren een dack als een huis, met biezen bedeckt, waer onder zy bewaert zitten voor de hitte van de zon, regen en douw, daer is een Kajuit voor den Kapitein of Schipper, onder is het t'eenemael in ruimkens verdeelt; daerze de goederen wel vaſt in ſtouwen, men gaeter door beide de zijden in, en aen deze deurgaten hebben zy de vuerſteden; voor uit ſtaet een boeg-ſpriet, voeren een groote en een bezaens maſt, met een groote bezaen, en blinde: wanneer deze Jonken voor de wint zeilen, wordt over ieder boeg de hals toegezet, de fock over een, en 't groot zeil over d'ander zijde, haer zeilen zijn van hout of van biezen gemaeckt, en t'zamen gevlogten, desgelijcks zijn de ankers oock van hout. Kleine barckjens by haer *Praos* genaemt, hebben zeil en wand, van een zelve ſtof.

De wilde menſchen die *in Terra del Fuego* en op de Magellaniſche eilanden woonen, maecken hare ſchuitkens of Kanoos waerdig om te zien, en konſtig, op volgende wijze: zy nemen de baſt van een der dickſte bomen, die zy weten te buigen, riemen daer uit ſnijdende, zoo dat het ten laetſten de vorm van een Veneetſche Gondel krijgt: dees baſt ſtellen zy op houtkens, gelijck men de ſchepen op ſtapel zet: als nu de baſt de form van een Gondel heeft, en beſtoryen is, zo beleggen zy den bodem van vooren tot achteren dwars over, tot vaſtigheit, die zy daer nae weder overleggen met boom-ſchorzen, en hecht te zamen binden. In deze Schuitkens die 10, 12, 14 en 16 voet lang, en ontrent 2 voet breet zijn, konnen 7 of 8 mannen bequamelijck zitten, ſcheppen daer mede zoo ſterck, als men met een beroeide Sloep zoude konnen roeien. De figuer van deze ſchuitkens, zoo als die op ſtapel ſtaen, is als de af beeldinge by letter *Q* uitwijſt. Niet ongelijck miſſchien zullen de *Scheepkens der oude Duitſen* zijn geweeſt, daer Plinius van zeght datze uit een boom geholt wierden.

By letter *R* op de plaet, werdt een *Koninckljck vaertuig van Borneo* vertoont, daer 's Konings baniere afwaeit, die by ſtilte werden voort geroeit; en dan zitten de roeiers rontom op een riete galdery, waer van de uiterſte man in 't water zit; pijl en boog voor hun geweer beneffens zig hebbende leggen. Men vintze mede leger, van voor en achteren, met dubbelde verdecken: als 't waeit halen zy ledere zeilen by: deze werden *Korkor*, *Krokurre* of *Karakor* op het Indiaenſch genaemt. Voeren 150, 160 of 170 mannen; op de kiel is ſlechts een gang of 4 opgeboeit, zijn ſcherp, haer ſtevens zijn naekt en onbekleet, boven het opgeboeide hout, leggen zy lichte balckjens, die over water ſteken, naer de wijte van het Schip, die zy met riet decken in ſtee van een houten overloop, zoo wel binnen als buiten boort, dit riet is omtrent een arm dik: Op deze zoldering of galdery zit 't volk en roeit of ſchept, welke

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00420

Pag. 222

223. 225 en 229

R

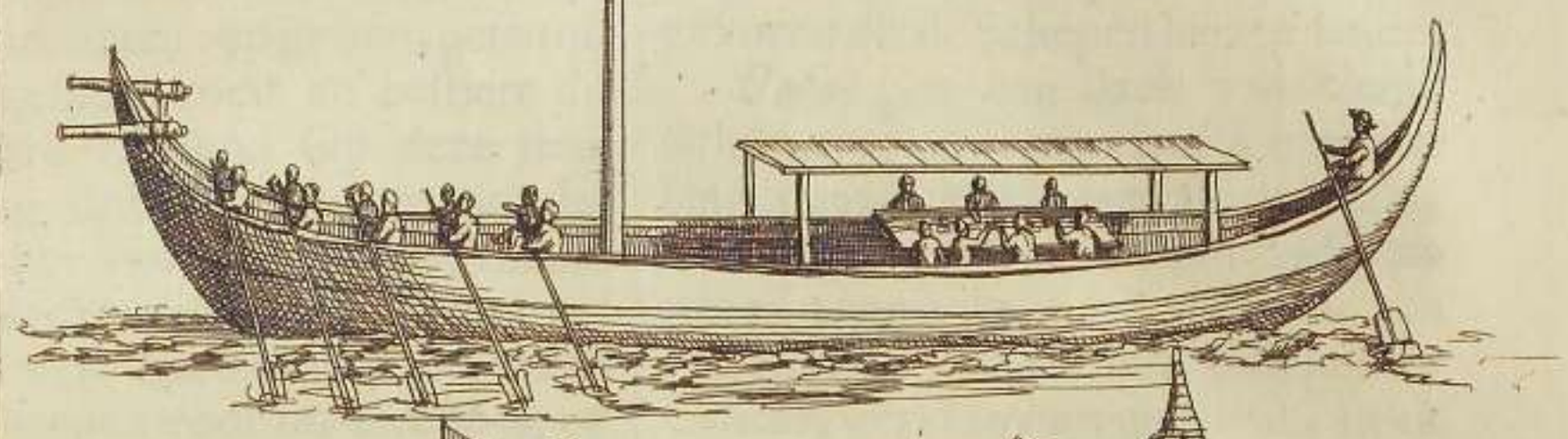

S

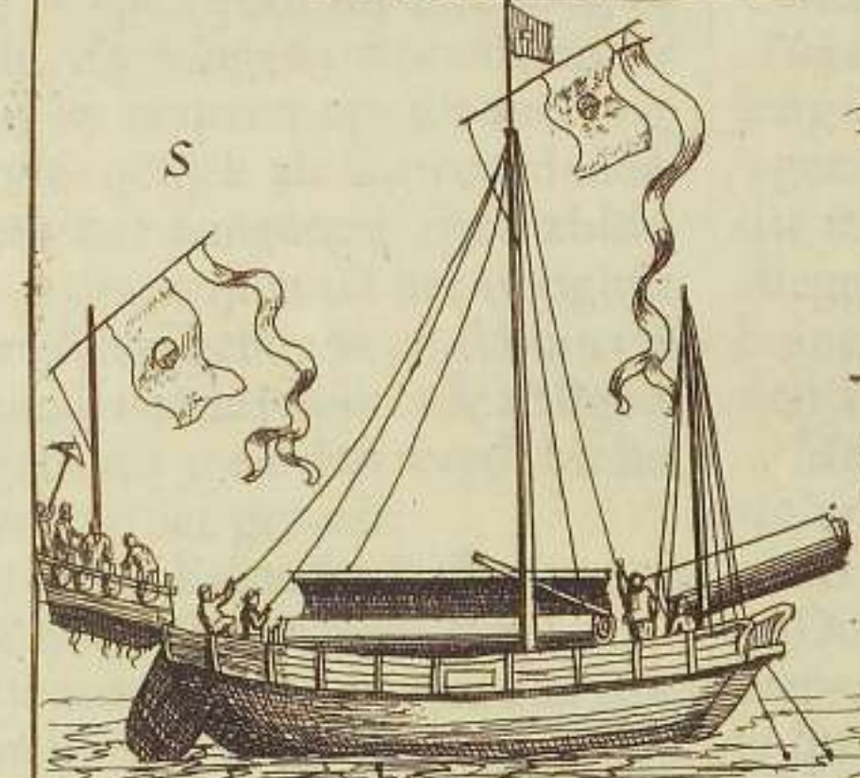

Tzoen

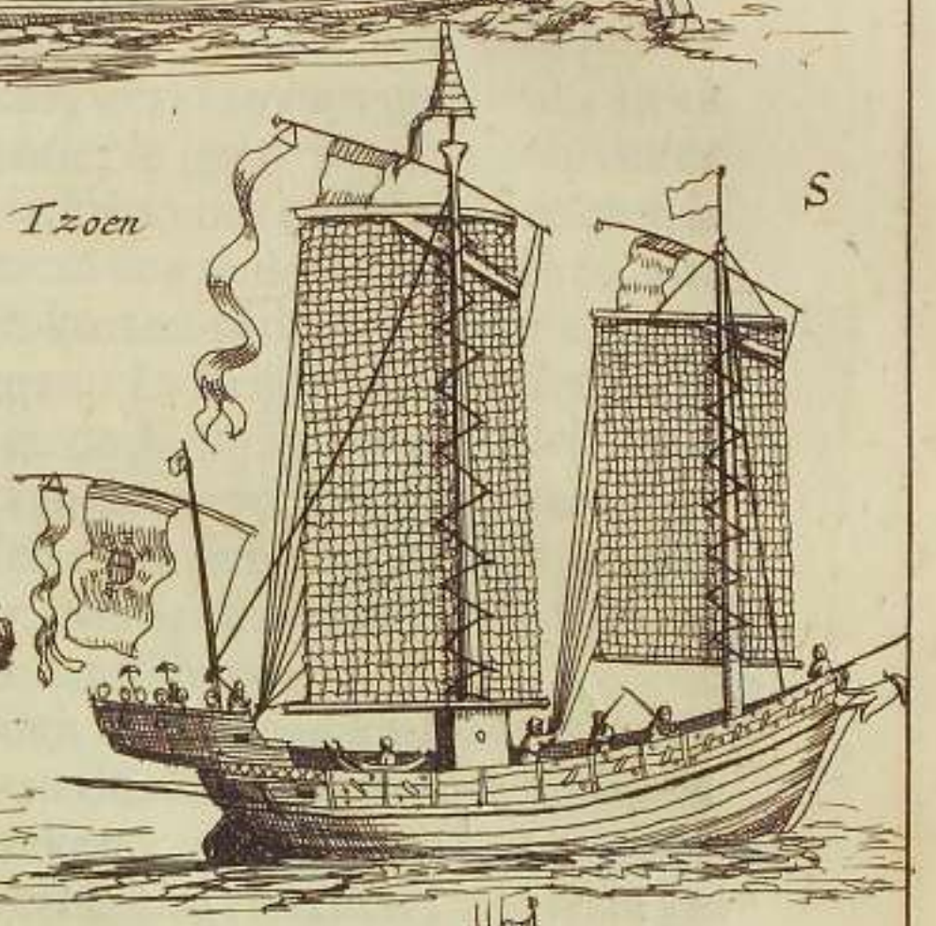

S

Koeja

T

V

Siampan

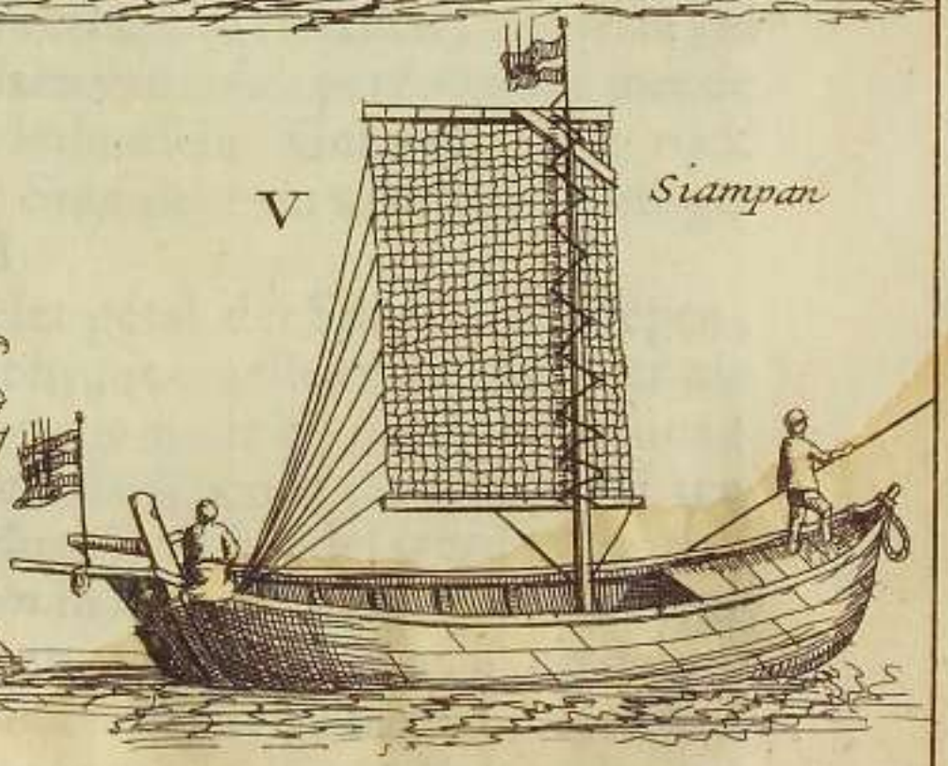

W

XC

N. Wilsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00421

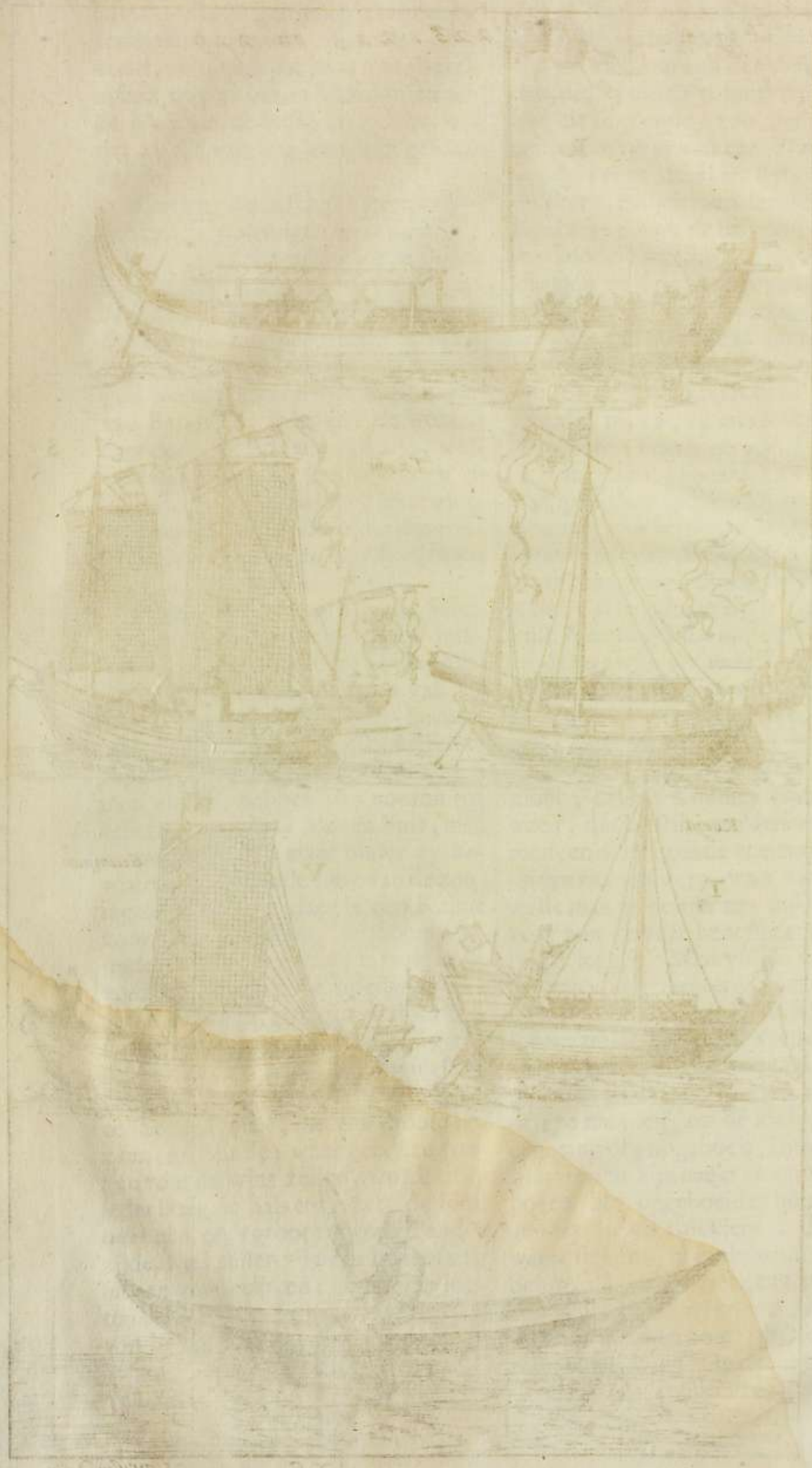

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00422

openingen heeft tuſſchen ieder rei roeiers in, zoo breet dat de ſcheppers daer pas door konnen, om in 't water te ſlaen: de reien roeiers worden vermindert en vermeerdert, na de groote van het Schip: uit 10 of 12 mannen beſtaet ieder roei-rei in 't gemeen. De riemē zijn platte ſpaden, of ſchoppen, met korte ſteelen, niet ongelijk, zeer licht: zomtijds ziet men een rei roeiers binnens boorts ſtaen: op geſang, getrommel en geſpeel roeit en beſtiert dit volck hare riemen. Op deze riete zoldering drijft het Schip, zonder welcke het van wegen zijne ſmalte om zoude moeten vallen. Boven het voornoemde boeizel van hout, zijn dees Scheepen voor uit niet hoog op gehaelt. Zy zingen, trommelen en ſpeelen by beurten op dit vaertuig, den ander gelijck als antwoordende. d'Overwater-hangende riete zoldering, is zomwijlen uit het hooghſte van het ſchip gebouwt, al ſchuins in het water dalende gelijk in deze figuer wert getoont, en dan werdt uit het ſchip zelve niet geroeit.

Aen de Mallabaerze kuſt vintmen zeeker riet, *Bambu* genaemt, daer Schuitjens van gemaeckt worden, die twee menſchen konen voeren. De Indianen gevoelen dat dit riet van zulcken kracht is, dat men dâer in bevrijt van krokodillen zy.

Paro is een roei-vaertuig der Mallabaerſche zee-rovers.

Die van Bantam ghebruiken een krijgs-vaertuig, *Cathurs* genaemt, krompuntig benebt, 't geen een zeil van geweven gras en bladeren voert.

In Angola worden ſchuiten gevonden, geholt uit eenen boom, zo groot, dat drie-hondert menſchen konnen voeren: zijn voor en achter eender geſtalte.

Te Kalicut worden Scheepen gemaeckt, die tuſſchen vier en vijf hondert vaten konnen voeren, boven open en zonder eenig deck: de planken en al het hout aen deze Schepen werden zoo wel te zamen gevoegt, dat zy zonder eenig werck of braeuwzel t'zee konnen varen, en de minſte droppel niet en lecken: de huit uiterlijk werdt evenwel bepekt en âlomme met eizere nagelen beſlagen.

De zeilen werden van boom-wol geweven, hebben twee maſten op. In plaets van ankers gebruicken zy marmer-ſteenen, acht ſpannen lang en twee breet, dieze aen twee ſtercke touwen binden, om bequamelijk uit te konnen werpen.

De zommige zijn plat-bodemt en worden *Zambuchi* genaemt, doch andere heeten *Crampane*: zijn onder gevormt als de Schepen hier te lande.

Parai, is een ſlach van kleine Scheepen, omtrent tien ſchreeden lang, gemaeckt van een ſtuck houts, wiens riemen en maſten van Indiaens riet zijn gemaekt.

Een ander ſlach van Schepen te *Calicut*, wert *Cathuri* genaemt, oock *Almadie*, 't geen 12 of 13 ſchreeden lang is, ſpits voor en achter: voeren in 't gemein een zeil onder 't roeien, zoo dat in korten tijdt zeer grooten weg afleggen. In krijgs tijdt en des noots brengt de Koning twee of drie hondert van dees vaertuigen te water.

Men vint Schepen in Sina, die op rollen over landt zeilen: te weten in platte lantſchappen.

Doch om volmaektelijker als boven van den Sineſchen Scheeps-bouw te ſpreken, zal niet ondienſtig zijn een verhael in te laſſen, 't geen my is gedaen van zeker perzoon, die met de Nederlantſche Gezanten het rijck van Sina deur en weerdeur heeft gereiſt.

Het getal der Sineeſche Schepen, zegt hy, is ontelbaer, en grooter als by eenige natie op de werelt. Hunne kloeckſte ſchepen, die zoo wel ten oorlog als tot handel worden bereit, *Tſoen* in hare tale genoemt, wiens geſtalte twevoud aen letter *S*, op de nevenſtaende plaet, is te zien, waer van het eene ten oorlog, en het ander ter Koopvaerdye is toegeruſt. Deze met een verkeerde naem Joncken by meeſt alle de Chriſtenen werden geheten, wel is waer, dat de Sineeſen, de Chriſten ſchepen Joncken noemen, dog nimmer hun eigen vaertuig.

De groote laſt-dragende *Tſoenen* konnen 700 laſten voeren, doch die ten krijge worden bereit, zijn zelden grooter als van hondert laſt: zijn voor-

zien

zien van een ſteevig voor en achter-kaſteel: de plaets, waer uit de Soldaten zig verweeren. Hier houden zy haer vuer-werken en ſtinck-potten, en daer ſtaen gemeinlijk eenige ligte ſtuckē op, die over ſpillen allerwege heen gedraeit konnen worden. De grootſte voeren 20 en 30 ſtucken, zijn alle ſterck bemant: een Schip van 10 ſtucken voert twee-hondert man. Dit vaertuig is achter breet en verlieſt allenskens na vooren toe, tot omtrent op 3 voet, hebben onder geen kiel, maer een platten bodem, waerom zy ligt omſlaen: voeren twee maſten, een groote en een focke-maſt, dog geen ſtengen of marſzen. In ſtee van ſtaende wand hebben zy een zwaer touw of twe, een voor en een achterſtag: weten inſgelijcx niet van het gebruick der blocx: halen hun zeilen met een katrol, 't geen boven aen de maſt vaſt is, op. De zeilen zijn gemaekt van ſmal-geſplete rottingen, zeer fijn geſchoren, in manier van haer zonne ſchermen. Dit rotting-werk werdt dubbelt tegen elkandere gezet, en met Bamboes blaeden zoo fijn en dicht gevoegt, dat de minſte tocht gaetjens daer in niet gevonden werden. Zy en hebben geen rees, daer zy haere zeilen aen vaſt maecken, noch konnen oock zoo ſchielijck en geſwint niet ſtrijken als wy: want als zy ſtrijken ſullen, zo moeten zy eerſt al de touwetjes aen de maſt los doen, rollen de neergeſtreeken zeilen op, en leggenze op het verdeck van haer Schepen neer, gelijck men op onze ſmak-ſchepen doet. Boven aen de hoek van de maſt, hebben zy door hun zeilen een dwars-hout geſtoken, om hen ſtevigheit te geven: braſzen noch ſchooten hebben zy niet; doch in plaets van die, voeren kleine touwetjes, die alle aen een groot touw vaſt zijn, waer zy mede braſzen en ſchooten: dit touwerck werdt by de onze duizent-been genaemt, verſtrekt mede voor boeilijns. De kabels zijn van fijne rottingen gevlogten. De ankers zijn van hout, die egter zincken en gront houden, trots de beſte anckers van yzer: dees ankers hebben geen anker-ſtokken noch bladen, ofte armen op onze wijs: want het onderſte van dees ankers en is anders niet, als twee ſcherpe uitſteekende houten. De vlagge-ſpil agter ſtaet op die plaets, alwaer in onze Schepen de Bezaens-maſt ſtaet. De ſpil aen de maſt niet ongelijk, heeft insgelijcx boven een katrol, daer de vlag aen vaſt is: aen het voor-ent van de ſpil is een ſtag-touw, waer mede zy de vlag op halen, en konnen laten zacken. De vlaggen hangen aen dees recht opgezette ſteng over dwars.

Vremt is de timmeragie van deze Schepen: zy zetten veel of weinig inhouten daer aen, na de groote van haer Schepen, hebben verſcheide kamers in het ruim, waer door men van den een in den anderen niet en kan gaen: Klimmen met leeren in de Schepen: zy hebben aen ieder zijde maer een berg-hout: haer water bewaren zy niet in vaten als d'onze, maer hebben daer by zondere water-backen toe, binnens boorts. Aen beide zijden van het Schip zijn galderyen, tot geheimen dienende, hebben een vaſt verdek, en een voet hoger als dat vaſte verdek; hebben zy een loos verdek; van planken om over te gaen: hun ſlaep-matten leggen in de afgeſchoten kamerkens die in 't ruim zijn, neer. Haer Kajuiten zijn getimmert als de roeven hier te lande, omtrent een mans lengte hoger als het looze verdek. Het kaſteel begint leger als het vaſte dek, maer ſtijgt daer weder een groot ent boven over: hier op ſtaet een opgeboeide ſchans, daer de ſcheeps opper-hoofden zich by wijlen op verluſtigen, en lucht ſcheppen: hier hangen hunne ſchilden en rondaſſen rontzom, alwaer vervaerlijcke tronien op geſchildert ſtaen. Haere ſpieſſen ſteecken rontom buiten het ſchip uit.

Op een zeer byzondere en konſtige wijze weten zy elkandere van verre met teeckenen toe te ſpreecken, en hun meininge te kennen te geven: waer toe de Stier-man of Schipper boven op de Schans klimt, aen het achter-kaſteel, neemt een ſtock als een halve pieck in ſijn handen, waer van de helft root, de helft zwart is geſchildert: op het rammelen en ſlaen der gommen en trommels, vanght hy aen den ſtock te zwaeien en te zwenken, in veelerleie wijzen: maeckt oock groot misbaer met zijne armen en handen: en dus wert hy verſtaen, van die te lande, of op eeni-

ge

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00424

ge andere Schepen zijn, welke insgelijcx op deze wijze antwoorden: door welk middel de Sineſen elkandre, van zoo verre men een man kan zien, alles konnen doen weten, zonder eenig woort te ſpreecken.

Niet ongelijck hier mee is het doen van de haring-vangers in onze zee, die met het bewegen van haer muts te kennen weten te geven aen die voorby vaert, hoe veel haring zy gevangen hebben.

Het is een groot misverſtant, dat Linſchooten zegt de Sineeſen halve manen en ſterren in haer vlaggen voeren: doch het is hem ten goede te houden, om dat hy noit in Sina heeft gelandt, maer alleen Sinees vaertuig van verre heeft gezien. Dit is waer, dat zy in hare vlaggen een ronde krul voeren, die in tween is verdeelt: het eene deel is root, en het andere deel geel: buiten om deze kring ſtaen acht teeckenen, waer van aen de eene helft ſtaen zes ſtippen: de gront van de vlag is wit, dog de ſtippen zijn zwart: aen de andere helft by ieder teecken zietmen vier ſtippen, daer een ſtreep boven ſtaet.

Hun wimpels zijn aen het onderſte eint geklooft, boven en onder aen zwart geverft, in de midden graeuw, en alle van fijn katoen.

Aen de top van haer middelſte maſt hebben zy een weer-haek, met trappen als een pyramide opgaende, daer krullen van doek aenhangen, die geeſtig zijn geſchildert: hier onder hangt een ſtaert aen, by wiens draden zy kennis van de wint krijgen. Het roer konnen zy binnen in het ſchip halen naer welgevallen.

Het is een minder ſoort van Schepen die zy *Koejas* noemen, onder letter *T* verbeelt.

Een ander en noch kleinder ſlag van Schepen in Sina, werden by haer *Siampan*, *Changpan*, of *Pancung* genaemt, 't geen onder letter *V* is verbeelt. Deze *Siampans* worden van andere geſtalten noch gemaeckt als hier ſtaet verbeelt. Haer ſtuer, en dat van 't Schip *Koeja*, wort met twee ſtocken wederzijts bewogen, gelijck als het roer der Spaenſche barcken met touwen: dees voeren een zeil, en daer nevens twee riemen: andere vier of zes: werden aen de zeekant veel gebruikt, by ſtil weer, om weg te ſpoeien, zijn van groote als onze Stygerſchuiten, konnen 30 of 35 menſchen voeren.

Een vierde ſoort werdt by hun *Lantiones* genaemt: deze voeren zeſtien riemen, aen ieder zijde acht: zijn de Galeien in Europa niet zeer ongelijck: aen ieder riem ſtaen zes mannen, zijn zeer lang en breet. Dit vaertuig is by de Sineeſche zeerovers veel in 't gebruick. Behalven deze alle, ziet men daer jachten, die geheel vergult zijn, en verlackt.

Duizenden menſchen zijnder in Sina, die op het water gebooren zijn, en op het water ſterven.

De tegenwoordige Tarterſche Keizer in Sina, onderhout geheele Scheepsvlooten om zijne wateren te veilen: deze Schepen voeren 't Keizers-wapen in hare vlaggen; welck is een draek met vijf klaeuwen aen ieder poot: hebben zulken voorrecht, dat alle ſchepen, die dezelve ontmoeten, gehouden zijn te wijcken. *Van de Scheepen in Sina, ziet de Atlas van Martinus, Trigautius, Marinus en andere.*

Vijf Schepen ſteken alle drie maenden van *Nanking* na *Peking* af, om den Keizer de tol van ſtoffen en zijde waren te brengen. Voor deze insgelijkx moeetn alle vaertuigen wijken, en eerbiedigheit beweiz en: en wanneer dit ootmoet, niet onderdanig genoeg na den zin der Lautjaes, of beſtierders der zelve geſchiet, zoo treden zy over, halen de meeſter van het Schip op het haere; en doen hem hardelijk afſlaen, en, om dat niet tijdelijk de vlag voor 's Keizers vaertuig heeft geſtreken, groote boete betalen. Waer van een ſpreeckwoort onder de Sineeſche ſchippers is gekomen: *wacht u van de vijf klaeuwen.*

Groot verſtant van de zee-vaert hebben de Sineezen niet: houden zoo veel mogelijk is by ſtrant: de avont-ſterre ſtrekt haer voor lei-ſter in de nacht het compas, daer zy zig tog te byſter wel niet op verſtaen, noemen zy *Loukoe*. By ſtorm zoeken zy het lant, en zettent daer vlack op aen. Wanneer zy in lijfs gevaer, als hopeloos zijn, ontwinden zy hun hair-vlegten, hangen die in 't water, doen de zeilen los, en gaen plat nederleggen. Een gemeen matroos, noemen zy *Swieziere*: een ſtierman, *Taikon*: een ſchipper, *Tſontſoe*.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00425

De Jesuit *Martin* verzekert ons, dat de Sineesen al van outs her, de zee alomme hebben bebouwt; zelf tot aen het roode Meir toe. Gevoelt mede dat tot op heden in het eilandt Madagaskar Sineesche volck-plantingen werden gevonden. Zeker *Lusêng*, segt hy, dat twee hondert jaer voor de geboorte onzes Heilants, al een zee-toght heeft gedaen, om noorder gewesten op te doen.

De Sineesche Jaer-boeken houden insgelijcx in, hoe zeker Keizer *Hiaou*, 140 jaren voor Christi geboorte, een groote vloot, alom na de Indische gewesten afzont.

Men vint in Sina Scheepkens met twee riemen; een voor en een achter: waer mede zy zeer snel weten voort te wricken, door enge wateren, en tusschen stijle klippen deur: van waer een spreekwoort onder de Sinesen gebruikelijk is, dat *de Schepen van papier, en het bootsvolck van eizer is*.

Pinto verhaelt, dat de Sineesen op de Marck-dagen, aen zommige steden met zoo veel Schepen en schuiten komen, dat het schijnen beroerlijke steden te zijn: gelijck uit zijn woorden blijkt. Deze Schepen zegt hy, worden als het marckt is, in zulcken ordening t'zamen gevoegt, dat zy een groote, en schoone stadt schijnen: die langs de wal zomtijts meer als een mijl lang, en drie vierendeel van een mijl breet is, en in meer dan 20 duizent schepen bestaet: behalven noch de *Balonnen*, *Gedeên*, en *Manchuas*, dat kleine Schuiten zijn, daer van 't getal oneindig is. Deze roerende stad, heeft 60 oversten, 30 voor de bestiering en toezigt daer af, en andere 30 tot de bewaring der vreemde kooplieden, om hen in zeekerheit te doen vertrecken. Daer is boven dit alles noch een Cham, die hoog en laeg regt voert; zonder wijder beroep, in de vijftien dagen die de marckt duert, te weten van de nieuwe tot de volle maen. Veel begeven zich derwaerts, meer om d'ordening en schoonheit van deze stadt te zien, dan om iets anders: en zeker, dewijl zy op Scheepen gebout staet, zo is zy wonderlijker dan alle gebouwen, die op 't lant konnen wezen: want men ziet daer zomtijts twee duizent lange, en rechte straten, van wederzijden met Schepen bezet: en het meestendeel van deze Schepen is met zijde tapijten bedeckt; en met veel vlaggen en wimpels verciert: men ziet in zommige straten zoo veel ambachten en winkels, als in eenige stadt op 't landt kan zijn: en de geene die hun handel doen, varen in 't midden deur met kleine schuiten: en dit alles zonder eenige wanordening: de geen die men op dievery betrapt, wort terstont na de misdaet die hy bedreven heeft, gestraft. Zoo haest als 't nacht is, worden alle straten met touwen, die dwars daer over gaen, gesloten; op dat niemant in de nacht daer deur zoude gaen. In ieder van deze straten, hangen aen de masten der scheepen, tien of twaelf brandende lantaernen, om de deurgangers te zien, en te weten wie zy zijn, van waer zy komen, en wat zy soecken: en dus des uchtens rekening van alles aen den Cham te geven. Alle deze lanteernen by nacht ontsteken, veroorzaken een groot vermaeck in d'ogen der aenschouwers. Ieder straet heeft een klock, en schiltwacht: invoegen, dat, als de klock van het Schip des Chams klept, al de andere klocken daer op antwoorden, met een zoo groot gedruis van stemmen, die zig daer onder mengen, dat wy daer af als verbaest wierden; daer men echter regel in hout. In ieder van deze straten, ja zelfs in de minste is een kapelle om te bidden: op groote barcken, als galeyen gemaeckt, heel cierlijck, en zoo wel geschickt, dat zy ten meestendeel, met goude en zijde tapijten zijn verciert. In deze kapellen zijn hun afgoden en priesters, die den dienst van hun offeringen waernemen, en zoo veel giften ontfangen, dat zy rijkelijk daer af konnen leven. Men nam in ieder straet, een der aenzienlijckste mannen, of een voornaem koopman, om met zijn gesel schap des nachts wagt te houden, terwijl d'andere overSten, die als rechters zijn, buiten de ronde doen; op dat geen dief of rover ontloopen zoude: daer toe deze wachters heel luide roepen, om gehoort te worden. Wy zagen daer onder d'aenmerkelijkste dingen, een straet, in dewelcke meer dan 100 Schepen lagen, die met houte afgoden, op verscheiden wijze vergult, geladen waren; die men kocht, om kercken te vercieren. Wy zagen oock veel voeten, beenen, armen en hoofden, die de zieken kochten, om uit godtvruchtigheit weg te schenken. Daer waren oock andere Schepen, met zijde tapijten bedekt, in dewelke kluchten en kamerspeelen, vertoont wierden: daer 't volck in groote menigte na toe schoot. In andere Schepen wierden wissel-brieven na den Hemel verkocht, door dewelcke deze priesters voor groot gelt, veel verdienSten aen hen beloven, en daer by verzekeren, dat zy zonder deze brieven niet zalig konnen werden: om, dat gelijck zy zeggen, Godt een doodt vyant der geener is, die geen goedt aen de Pagooden doen. Zy vertellen hier op zoo veel verdichtzels en logenen, dat deze bedrogenen, zomtijts de brock uit hun eigen mont nemen, om die aen hen te geven. Men vint noch veel andere schepen, vol van doots-hoofden, die de menschen kopen, op dat zy, als iemant sterft, die tot een offer aen zijn graf-stee zouden geven: want zy zeggen, dat

dat, gelijck de overleden in 't graf gezet wort in 't gezelſchap van deze beenderen en doots-hoofden, zijn ziel oock dus in 't gezelſchap van d'aelmoeſſen der gener, die deze hoofden toe behoort hebben, ten hemel moeten ingaen. Sy voegen hier noch by, dat, als de portier aen 't Paradijs daer zodanig een koopman met veel knechten zal zien, hy eer aen hem zal bewijzen, gelijck aen een man die in zijn leven Heer van hen geweeſt heeft: want zeggen zy, indien hy arm en zonder gevolg is, zoo zal de portier niet voor hem open doen: maer hoe hy meer van deze doots-hoofden by hem heeft, hoe hy geluckiger geacht zal worden. Men ziet daer oock andere ſchuiten, in de welcke menſchen zijn, die een groote meenigte van kouwen vol vogels hebben; en die op verſcheide ſpeeltuigen van de zang-konſt ſpeelende, het volck overluide vermanen, deze arme gevangenen, die ſchepzeleu van Godt zijn, te verloſſen: veel komen hier op aen, en geven ieder zoo veel als 't hem belieft aen deze kooplieden, om deze gevangenen los te kopen; die dan uit de kouwen gelaten worden: en als zy wegvliegen, zoo begint al 't volck tot de vogel ſprekende te roepen: *Ga aen Godt zeggen, hoe wy hem hier beneden dienen.* Andere dezen navolgende, hebben in hunne ſchepen groote potten, die vol water zijn, in dewelcke een groote menigte van levende viſch is, die zy in de revier gevangen hebben: deze nodigen oock gelijck de vogel-kopers, het volck om ten dienſt van Godt, deze arme gevange viſſchen, die onnozel zijn, en nooit gezondigt hebben te verloſzen, invoegen, dat men veel vint, die aelmoeſzen aen hen geven: en eenige oock die van deze viſſchen kopen, om hun believen daer mee te doen, die zy dan in de rivier werpen, zeggende: *Gaet ter rechter tijt, en zeg daer beneden het goet dat ick ter liefde van Godt aen u gedaen hebbe.* Wy zagen daer oock ſchuiten, daer in een groote menigte op verſcheide wercktuigen van de ſang-konſt ſpeelden, en dit voor de gene die zulks begeeren, daer af eenige rijck wierden. Andere Schepen zijn met hoornen geladen, die de Prieſters verkoopen, om in den Hemel viertijdt daer mede te houden: want zy zeggen, dat dit de hoornen van zoodanige beeſten zijn, die men om verſcheide oorzaeken aen d'afgoden geoffert heeft, 't zy om ziekten, of om eenige andere ongelucken: gelijck, zeggen zy, het vleeſch dezer beeſten hier beneden, tot Gods eer aen d'armen van d'aerde gegeven is, zoo eet de ziel van de geen, voor de welke men deze hoorn offert, in d'andere werelt de ziel van dit zelve beeſt, die deze hoorn toebehoort heeft, en noot d'andere zielen, zijn vriendinnen, gelijck de menſchen gewoonlijck hier beneden elkandre nodigen. Wy zagen oock andere Schepen in rouw bedeckt, met ſackels en was-keerſen in overvloet: daer oock Vrouwen in waren die om gelt weenden, en die tot de begravinge der dooden gehuert wierden, na dat men heerlijk verzelt of beweent wilde zijn. Ick verzwijge noch die gene, die *Pitaleus* genaemt zijn, die in hun Schepen veel groote, en verſcheide wilde beeſten hebben, die zy vertoonen; en die ſchrickelijck om zien zijn, gelijck Slangen, Crokodillen, Tijgers, en meer andere, die zy in grooten overvloet hebben; en die zy om gelt deden zien, en op 't geluit van vele trommels danſen. Men vindt daer oock verſcheide boeck-verkoopers; handelende zoo wel van 't geen de ſcheppinge des werelts aengaet, daer af zy ontellijke beuzelen verhalen; als van 't geen dat d'aerde, koninckrijken, eilanden en lantſchappen des werelts betreft: gelijk oock van de gewoonten en wetten der volcken: maer voornamelijck der Koningen van China, van hun getal, van hun heerlijcke daden, en van de Stichters der ſteden: en eindelijck van de dingen, die onder de heerſchapy van ieder Koninck gebeurt zijn. Deze maken noch voorſchriften en brieven, en raden de gene, die in geding zijn, als voorſpraken. Wy zagen in andere ſchuiten noch andere menſchen, die wel gewapent zijnde, overluit riepen, dat de geene die eenige ſmaet geleden had, en zich daer af wilde wreken, met hen zou komen ſpreken, en dat zy daer in hun vernoeging zouden vinden. Men vindt in andere ſchuiten wijven, die tot vroet-vrouwen verſtrecken, en hulp-middelen geven, om met gemack te doen baren, of een misval te doen krijgen. Andere ſchuiten zijn vol Voeſters, om de kinderen die gebaert zijn op te brengen, en dat zoo lang of zoo kort, als men begeert. In andere Schepen die men wel toegeruſt heeft, zijn veel heerlijcke en aenzienlijcke mannen, met vrouwen van aengenaem wezen, die dienen om huwelijcken te maken; en de weduwen, of de gene die hun kinderen verloren hebben te vertrooſten. Men ziet in andere ſchepen vrouwen, die zich met kliſteeren, bemoeien, die ten meeſtendeel goet van gelaet zijn. In andere Schepen zijn veel jongens, en jonge dochters, die een meeſter ſoecken, en ſich gaerne voor gelt zouden verhueren: men vint in deze oock ſtadige en achtbare lieden, *Mongilotos* genoemt, die de gedingen en rechts-vorderingen, zoo wel die 't lijf als de goederen aengaen, koopen. Daer zijn oock die de pocken en andere ziekten en wonden, met zwetende hulp-middelen genezen. Kort, in deze roerende ſtadt, wort al 't geen gevonden, dat men op d'aerde kan vinden, en dit noch in grooter overvloet, dan ik gezegt hebbe. Dus verre *Pinto*.

Een ander ſpreekt van het Sineeſch vaertuig aldus:

De Sineeſche Koninclijke voogt-ſchepen overtreffen het geloof; ten ware het ooge ge-

tuige van hare deftigheit draegt: want men huns gelijcken in Europa niet en vint. Zy zijn den hoogen huizen gelijk: te midden vertoont zig een zael wel voorzien van tafels, banken, en eenen deftigen toeftel: de deuren en venfters zijn van findelijck gevlogten hout-werk, koftelijk befneen: in ftee van glazen zijn de raemen voorzien met dunne Schelp-vliezen, of fijn zy-doek, gedoopt in doorfchijnent wafch, 't geen de wint keert en 't licht doet inkomen, befchildert met bloemwerck en ander cieraedje. 't Overige des Schips ter beider enden, is in afzonderlijke vertrecken gedeilt. Te wederzijts fcheeps, zietmen wandel-dreven overfteecken, daer de fchepelingen, zonder 't fchip te hinderen of te betreen, hun ampt betrachten. Het geheele fchip is overgooten met zeeker gom, 't welck glimt, en van zijne onderfcheidelijcke verwen, aengenaem te zien is: binnewaerts zietmen de wanden en zolderingen, vol vogelen, viffchen, menfchen, fteden, enz. alle uit gout en zilver-verwe. Haer lengten komt met de Europifche Galeien overeen, bykans even aen hare holte. Tot den ingang klimt men over een trap, hoog 8 vaem: en aen de poort is een ftelling kafteelsgewijs, alwaer de fpeellien en zangers de ooren fteets ftreelen. Alle gemeine Schepen wijken deze, en zy van gelijke, doen den anderen eerbiedigheit, na ieders waerde. Men hoort daer geen twift of gekijf, alles gaet in ftilfwijgentheit, en na beftemde wetten. Hier toe zietmen aen de voorfteeve met hooft-gulde letteren des beftierders waerdigheit getekent: en veelverwige zijdevaenen waeyen zijlinkx af. By ftilte zietmen deze gevaerten door riemen beweegen, of worden gekloet, getrocken, en oock gewrickt. De vaertuigen, die den vis *Sauel* en zijde-lakenen ten hove voeren, hebben in uitmuntentheit geens gelijck; alles blinckt van gout en vermiljoen-verf. Nanking bewaert veele Schepen, flechts uit welluftigheit toegeftelt, daer in 't van gout, zilver vergult, en alle levende verwe blinckt, die eer Hoven als Schepen gelijk zijn. Dees overdaet rijdt veele Bacchus en Venus kinderen te gronde. Buiten de ftadt *Sucheu* is een tol-huis, 't geen jaerlijcx een millioen ducaten van fcheepstol ontfangt. Sina is door haer bequaemheit tot de vaert, zeer Scheep-rijck: alle fteden (weinigh uitgezondert) kan men bevaeren: en de anker-plaetzen, alwaer men 's nachts ruft, fchijnen geheele fteden te zijn; daer de huisgezinnen zich niet alleen fteets in ophouden, maer oock allerhande vee en gevogelt aenfocken. By de vermaerde ftadt *Chekiang*, is een meir, alwaer veele Schouwfpeelen tot verluftiging, oock maeltijden, op zware en koftelijke zee-paleizen gehouden werden. Die van *Fokijn* hebben zoo veel Schepen, dat zy aen den Keizer aennamen een Scheeps-brug te maecken, uit Sina tot in Japan, ten tijde des krijgs; 't welck een lengte is, omtrent, als uit Hollant tot aen het eilant Wigt in Engelant.

Den Sinefen rover *Iquon* heeft dikmael een vloot van drie duizent groote Sineefche Schepen by een gehadt. En my gedenckt op zeeker tijdt, wanneer de meefte Scheepen buiten zijn, en de minfte voor ons palen leggen, voor dees ftadt Amfterdam, getelt te hebben, 663 groote ree-zeils Schepen en 586 kleine binne en bylants vaertuigen. Waer by de groote van zoo een Sineefche vloot af te nemen is, die zoo veel overtreft, alle Schepen klein en groot, die in deze fcheep-rijke Stat worden gevonden. *'t Getal der Schepen tot Amfterdam.*

De Sineefche Keizer *Hiaovus*, fchepte luft in Toneel en Schou-fpeelen op het water te vertoonen: dede ook in een poel, ten dien einde gegraven, zijne krijgs-lieden te fcheep ftrijden, om hen allengs tot de ware Scheepsftrijden te gewennen. Gelijk *Martinus* dat verhaelt.

De vloet *Mielo* (zegt *Martinus* vorder in zijn Atlas) vloeit voorby *Siangijn*, en is hierom vermaert, om dat hy d'oorzaek van zekere vier-tijdt, by de Sineezen *Tuonu* genoemt, geweeft heeft. Deze viertijdt wordt deur geheel Sina met groote toeftel, blijtfchap en vrolijkheit gehouden: namentlijk op de vijfde dag, van de vijfde maent, ter geheugeniffe van zeker treffelijk en getrou lant-voogt, die van de verraders gezocht zijnde, zig in de vloet *Mielo* wierp. Hy was zeer aengenaem en bemint aen 't volck, en daerom hebben zy tot zijn eer in dezelve dag Scheeps-ftrijden tot vermaek in geftelt: invoegen, dat dit zoo verre toenam, dat nu deur geheel Sina, desgelijkx wert gedaen. De gene die in deze ftrijden komen, hebben zeer fchoone en vergulde Scheepjes, die in verfcheide geftalten als draken, zijn gefneden.

De meeft fcheep-rijke plaetzen in Sina, zijn, *Kieu-Kiang*, dat een plaets is, die uitgang op de zee heeft. Nevens *Kiangnan* of *Nanking* waer van *Martinus* zeght: my dunkt, dat ick alle de fchepen die in de wereldt zijn, in dit eenig landtfchap fie te zamen komen.

De Indianen in de Virginjes, weten zeer

Pag. 229.

A

Scheeps Timmeren
inde Virginies

XCI

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00429

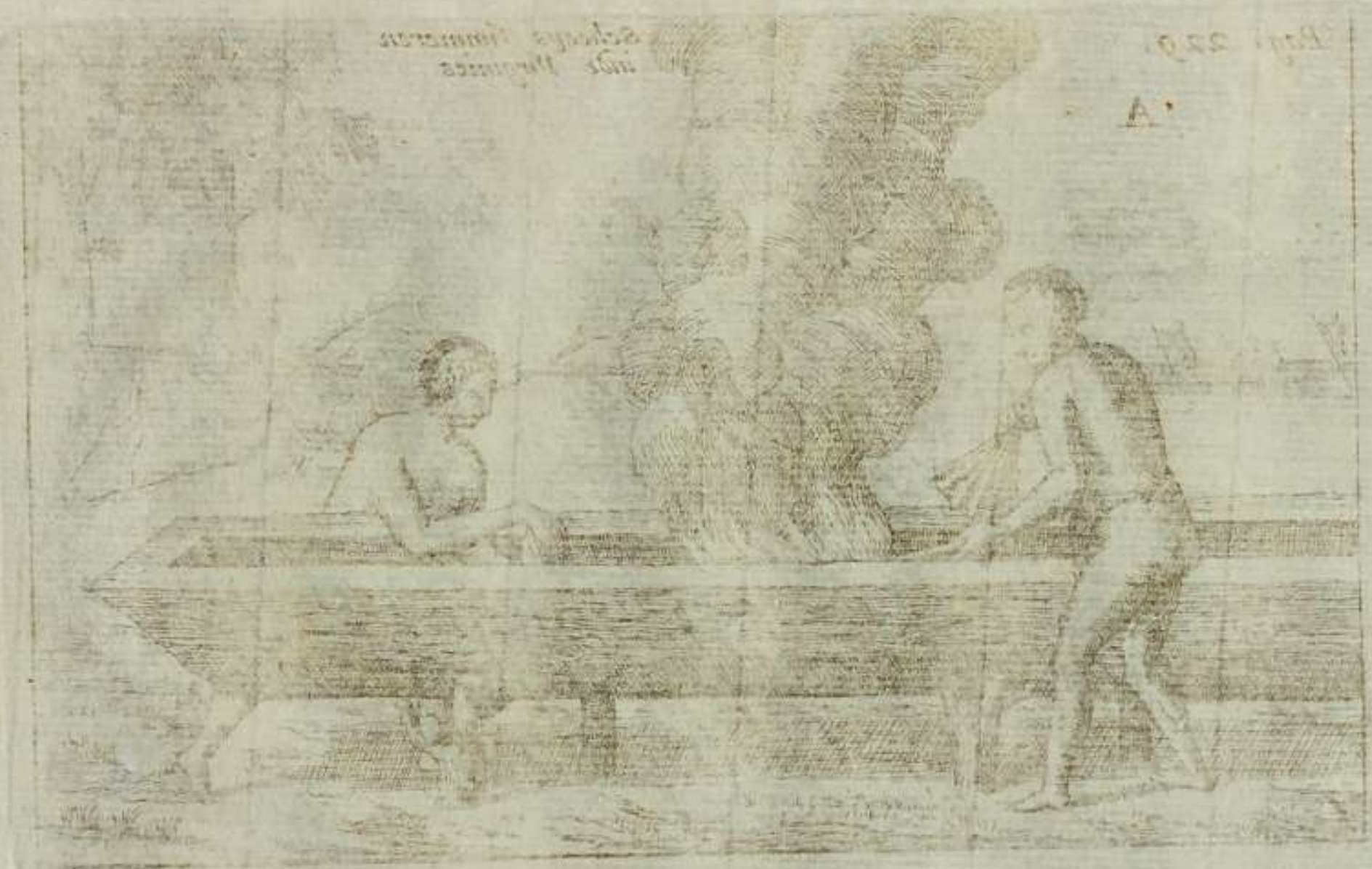

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00430

zeer aerdig hare vaertuigen, zonder behulp van eenig werktuig, toe te ſtellen. Wanneer zy een grooten boom in 't wout verkoren hebben, om een Schuit van te maken, leggen zy vuer van moſch, en kleine ſpaenderen onder aen des zelfs wortel op de gront, 't geen hem deurbrant en velt: daer na branden zy met langzaem vuer, zijne tacken rontom af, en laten den ſtam zoo groot, als zy haer Schuit begeeren te hebben, geheel; 't welck daer na op ſtutten werdt gelegt, zoo hoog, dat zy hem bequaem bearbeiden konnen: 't geen voor de kiel zal dienen, legt men onder: boven op, langs den ſtam van de boom, maken zy vuer, behalven dat de uiterſte kanten vry blijven: en dus branden zy den boom tot een bequame holte uit; en ſchrapen het afgebrande, met ſchelpen die zy aen ſtrant vinden, uit. Met boombladen waeien zy het vuer aen, 't geen alles op de plaet met letter *A* geteekent, hier nevens wort vertoont.

Men vont by outs in Sina, binnelantſche ſtroom-rovers, die de wateren alom onveilig hielden. Deze vochten uit groove Scheepen: plat van bodem en verdeck, zonder eenig hout voor ſcheen te hebben: voor en achter ſtomp, en eener geſtalte. Met riemen en zware bomen brachten zy deze vaertuigen door het water: ſtreden daer uit met pijl, javelijn, en zware ſteenen; zich in 't gemein achter een of ander lanthoek verſchuilende.

Vreemt van bouw is het vaertuig in de ſtraet Davids: 't geene op de plaet hier nevens, by letter *W* wert vertoont. By een wevers Schietſpoel zoude het te recht mogen werden vergeleecken: anderhalf elle hoog, daer het op zijn alderholſt is; ſpits voor en achter: is t'zamen geſtelt, van dunne, doch ſtevige berderen: overtrocken met zee-honde en wal-ruſſe vellen. In de midden, daer het ſchuitjen omtrent een elle breet is, heeft het een ront gat, zoo wijt, dat ter naeuwer noot een man daer in kruipen kan: hier door zet zich de voerder in het ſcheepken neder; ſteeckt zijn voeten langs ſcheeps recht uit; bint zijn rock wel vaſt rontom het gat toe: welken rock hy insgelijckx aen handen en hals, dicht toe bint, zoo dat daer geen water door en kan dringen. Heeft maer een riem die hy in de midden vat, daer aen beide enden een ſchepper is, hier mede ſtiert en roeit hy te gelijk, hout zig ook in 't gewicht daer mede: en of ſchoon het ſchuitjen omſlaet, weet zich te redden en om te keeren. Mijlen verre derft dit volck zich t'zee begeven.

De Heer *Rochefort* verhaelt: dat de geſpalckte houtkens, daer deze ſchuitkens van gemaeckt werden, welck in 't gemeen uit den ronde zijn, t'zaem zijn gebonden, wel ſterck met koorden van gedroogde vis-darmen gevlochten. Met zeker hars weten zy deze berderen, als oock het vel 't geen om het Scheepken, als mede om haer lijf is, te beſtrijcken, en dicht te maecken, dat zelf geen droppel daer door en kan. Hunne lengte is in 't gemeen 15 a 16 voeten: de breete in de omtreck, waer zy zitten, is omtrent van 5 voet: zijn voorzien met witte vis-beene punten: boven is haer vorm plat; onder gelijk een viſch: alder bequaemſt om wegh te ſpoeden. 't Gat in de midden waer zy in zitten, is omheint met een Wal-vis-been. De rocken en mutzen, welcke deze lieden aentrecken, als zy haer te Schepe begeven in dit klein vaertuig, zijn van verſcheide vellen, zonder hair, op malkander gevoegt, zoo dat een ſtuk ſchijnen te zijn. De hars of gom daer die mede beſtreken zijn, ziet uit den zwarten, en dees is haer tot geen ander gebruicke als te ſchepe. De kentekenen daer zy zich na ſtieren by nacht, wanneer verre t'zeewaert in zijn, zijn de ſterren, daer zy haer zeer wel op verſtaen, voor zo veel hun gebruik belangt. De enden der riemen zijn gewapent aen de handen met vis-been: en voor haer lichaem in 't midden van 't Schuitjen, met leere zeelen en horene ſpijkers vaſt. Zy konnen deze Scheepkens zoo ſnel doen voortgaen, dat zy een ſchip, ſchoon voor wint en voor ſtroom hebbende, gemackelijck inhalen. Als zy verre reizen in 't zin hebben te doen, nemen zy een blaze vol zoet water, en een gedroogde of bevrooſene vis mede. Hebbende altans lijnen en hoeken om vis te vangen, die zy zoo als uit het water komt, nuttigen. Als hen luſt te ruſten, maecken zy de rieme vaſt, en laten 't drijven.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00431

Behalven deze kleine ſchuitjens, vintmen in dat geweſt groote open ſchuiten, inſgelijckx van berderen opgehaelt, die met vellen zijn overtogen.

Mancive of *Mancina*, zijn Indiaenſche Schuiten, van 20 of 24 riemen, achter breet, met een hut overdeckt: een middel-ſchot in 't hol langhsſcheeps hebbende.

Almadien zijn lichte, en gezwinde ſchuiten, zonder hut, en ſmalder als de *Mancive*.

Veel zoude noch te zeggen vallen van velerhande uitheemſch vaertuig, als van de *Inrupangen*, ſchepen tot *Goa*: *Coſſes* in *Bengala*: *Pangajen*, by de *Malabaren*. Oock van de Schepen der *Arabiers*, die d'onze in grote zeer na komen. Van ooſterſche *Schoeten*. Van *Caics*, 't geen kleine Barken zijn, die de Coſacken op de zwarte zee gebruicken: hier zetten zy omtrent 40 of 50 ſoldaten in, en begeven zich daer mee op den roof. Met beeſte-huiden is dit vaertuig overdekt, om het water uit te weren, 't geen al met voordacht gae voorby.

Gabarres, zijn vis-ſchuiten in *Gaſcongne*. En *Aiguilles*, tot Bordeaux in Vrankrijck. *Lap-boten*, zonder ſpijker of eenig yzer zijn. *Ruſſche Lodjes*, zijn Scheepen by na zoo groot als onze Galjoots: dees voeren een maſt, te midden in het Schip, daer een ree aenhangt, die verhoogt en verlaegt wert, na welgevallen. Van twee ſtaggen wort de maſt gehouden, die by de ſtevens vaſt zijn: hebben een verdeck, 't geen plat is, alwaer een luick in ſtaet, daer de lading door ingebracht wort. Hebben weinig hout voor ſcheen, de achter en voorſteven zijn een weinig verheven, daer de Schepelingen hun verblijf by nemen. Het ſchips beloop is voor en achter, onder en boven van een gedaente. De buiten-naden zijn belijt met opgevulde hennep-repen, om het ſchip dicht te houden. De hooft-touwen zijn aen geen ruſt, maer aen het ree-hout vaſt. Ruſſche *Boten* zijn groote ruime vaertuigen, zoo wel open, als gedeckt, dacxgewijze: dees voeren een groot vierkant zeil: hebben oock wel een plat verdek, zonder eenig hout voorſcheen: achter in 't ruim is het met een ſchot afgeſchoten, tot verblijf van de boot-meeſter: voor op den bodem om laeg, zitten de roeiers; en achter om hoog ſtaet den Stier-man.

Pauzen zijn zeer wijde en groote open ſchuiten, licht opgehaelt; daer de uitlanders tot Archangel haere koopwaren mede aen boort brengen. De Moſcoviten zijn ſlechte zee-lieden, konnen niet als voor wint zeilen.

Japans vaertuig.

In het Keizer-rijck Japan, eertijts, wanneer de zee-vaert daer in zwang ging, heeft de Scheep-bouw zeer gewackert: men bouwde daer groote *Jonken met vaſte decks*, en drie maſten. *Champans*, en ander zwaer vaertuig, 't geen beſtendig was de zee te bouwen: waer toe zy het gebruick van een Compas met acht ſtreeken hadden; kenden de ſterren, en wiſten daer naer hunne ſtreeck te nemen. Doch zedert het verbot des Keizers, voor omtrent dertig jaren, dat geen Japander zich buiten 't landt mach begeven, 't zy om te handelen, of anderzins, is de ſcheep-bouw dier groote Schepen, insgelijcks verboden op ſtraffe van het leven. Hierom zietmen noch heden in Japan, menigte van groote vaertuigen, die geſloopt, of tot pack-huizen aen de wal gebruikt werden.

De Heer *Boechiljon*, welke lange jaren het opperſte gezag over de Hollanders, en hun handel in Japan heeft gehat, oog-getuige is geweeſt, dat een man levendig aen den kruice wiert genagelt; om dat een verdekt Schip, daer mé zee ter naeuwer noot, mede zoude hebben konnen bouwen, hadde getimmert: hy wiert dus ſtervende op een haven ten toon gezet, daer Japans by en binne-lants vaertuig, ſteets voorby voer, andere ten exempel. De *Champans* dieze eertijts bouwden, en daerze over zee mede toogen, waren lange Schepen; voor het hoogſt, en achter het breetſt: hebbende een breet roer achter uit; en behalven dat, noch wederzijts een zwaere riem, daer zy mede ſtuerden, 't was plat gelijck een ſchouw: 't zeil wiert met een wind-aes opgeheiſt: daer ſtont boven op een bequame

bequame vuer-ſtede: en onder het verdek een groote water-back, hun Joncken zweemen veel na die van Sina.

Heden vint men in Japan alleen 4 onderſcheidelijke geſtalten van Schepen, die eenige opmerking verdienen: als *Fne*, *Phaiofnees*, *Kuſerofne*, en *Koebais*.

Fne, zijn Schepen die laſten dragen, en waerin de koopmanſchappen mede vervoert werden, zoo wel op groote revieren, als buitengaetſche watten, en langs de ſtranden van d'eene haven tot den ander. Deze ſchepen zijn voor en onder zeer ſcherp, en van een goeden ſnee, om vaert te nemen: hun maſt die alleen is, en voor op ſtaet, is vierkantachtig, doch boven aen den top ront; kan achter over nedergelaten, en gelegt werden, 't geen by tegenwint geſchiet, wanneer men roeit; by welken geval dezelve voor een zitbanck dient, waerom hy mede vierkant is: op rollen werdt hy voort langs 't Schip gehaelt, daer ſtaet een open buis, waer hy in gezet wort, is voor en achter geſtagt; welke ſtaggen aen een dwars-hout vaſt zijn, die over boeg en achter-ſchip leggen: by racx, wort het zeil en de raa, om hoog getogen. De zeilen dezer Schepen zijn meeſt altijt van doek, 't geen van vlas geweven is, en zeer zelden van ſtroo en geſpannen riet; en gelijck ieder ſchip maer een maſt heeft, zoo hebben zy oock maer een zeil. Op 't laveren verſtaen zy zich weinig, waerom by tegen wint zy de maſt neder leggen, en het op 't roeien zetten: dit roeien geſchiet ſtaende, en komt met het hierlants wricken ſchier over een, uitgenomen, dat van ter zijden geſchiet, 't geen men hier achter doet: het boort daer de roeiers tegen aen ſtaen, hangt een weinig over water, en is met rinkelwerk cierlijk gemaekt. De riemen zijn met touwen aen zekere dollen vaſt, om niet buitenſporig uitgeſlagen te konnen werden, maer binnen maet te blijven: dees arbeit, gelijk den meeſten te ſcheep, geſchiet veeltijds onder lieflijck maetgezang, 't geen hun het werck ſchijn te verſachten. De Ankers tot dit vaertuig zijn van hout, in geſtalte als twee ſcheeps knies, daer een zwaren ſteen aen vaſt gebonden werdt; van deze voeren zy wel 5 of 6 mede, wanneer langs het landt, en tuſſchen de klippen deur varen. Dreggen van yzer, als hier te lande, zietmen mede by hun, doch zelden. De Kabels zijn meeſt van geklopt ſtroo, 't geen aerdig t'zaem gevlogten wordt, lang ontrent 20 of 30 vaedem: insgelijckx van Kokos-boom baſt, 't geen licht is, en op 't water drijft, en zelden van hennip, die de lengte van 50 vaem berijken.

Vlaggen voeren zy nimmer, als zeer zelden een klein vaentjen achter af, daer het wapen van den Heer of plaets, van waer zy varen, in ſtaet.

Noit komt eenig verw aen dees Schepen. Het hout daerze van gemaeckt worden, is hagel wit, en wort *Fenuki* genaemt, uitgenomen, dat den bodem van *Camfer-hout* is, 't geen gedaen wordt, om den wurm te weeren; want geen ongediert den reuck van Camfer en verdraegt.

Dees ſcheepen werden nooit geteert, doch alle maent eens op 't lant gehaelt, geſchraept, bebrant, en onder weinig geſmeert. Voeren nimmer boven de 60 laſt: doch het vaertuig 't geen eertijts uit Japan naer de omleggende Indiaenſche landen, waeren voer te venten, koſt wel 5 en 6 hondert laſten dragen.

De maſten zijn niet hoog. Achter is een openingh daer het roer door gaet, 't geen geheel ſchuins neer komt, en vry breet is, en dieper als de kiel komt.

De voorſtevens zijn ront. Veel van deze Schepen zijn geheel open, andere doch zijn met een loozen overloop gedeckt, die plat is, en niet opgezet; los is dit deck, om dat de Schepen onbequaem zouden zijn om over zee te gaen; waerom de ſchepelingen matten 4 duim dick by de hant hebben, om als 't regent het verdeck daer mede te bekleden, en de koopmanſchappen voor nat werden te bewaren: doch by zeer harden regen, moeten zy by leggen, en aen 't lant loopen, om de waren dieze voeren, droog te mogen houden: dacxgewijs ſchuins afgaende, worden deze matten over de Schepen geſtolpt, op dat het water des te beter afloope.

Deze zelfde matten, dienen de ſchepelingen voor kooien daer zy te ruſt op leggen.

Achter

Achter is een verblijf afgeſchooten, met ſchuiven, voor de Schipper en Stierman; door welke ſchuiven zy achter uit en deur de boven gezeide openingh in zee, en voor over 't geheele ſchip konnen zien.

Het roer werdt met touwen zoo wel als met de hant beſtiert.

Zy zijn ruim, een derden van de lengte in de midden breet, boven weinig naeuwer als onder, voor en achter ſmoeg.

Het hol is omtrent 4 voet diep boven water, behalven eenig rinkel-werck, t geen aen 't Ree-hout weinig ter zijden uit ſteekt.

Zijn onbequaem, zoo ten oorlog, als tot het bouwen van de zee.

De Combuis, 't geen een open vuiſter is, ſtaet onder 't verdeck, midden in 't Schip: hen ſpijs te ſcheep is rijs, vis, en zee-gewaſſen: de dranck water, nevens *Zacki*, een vocht gelijck bier, doch ſterker, van rijs gebrouwen.

Binnewaerts worden zy zomtijts tot cieraet met papier, 't geen veel-verwigh is, beplakt.

Met Kajer worden deze Schepen gedreven: het Schip heeft inhouten, en is gewagert, gelijk men hier te lande doet.

Het wercktuig, daer deze Schepen mede werden gemaeckt, is zeer klein, fijn en wel gemaekt. Het timmeren, 't geen te verwonderen is, geſchiet al zittende.

Onder het Galjoen, 't geen over 't water uitſteeckt, is het kabel-gat. Een boot, die platbodemt is, ſleepen in 't gemein deze ſchepen achter na, ten waer zy by ſtorm in het Schip wiert gehaelt; waer mede zy ſteets vers water, 't geen zy veel nuttigen en verplengen, van landt binnen ſcheeps-boort haelen.

Phajofnees, zijn Scheepen, die de Lants-heeren op vlieten en binne-wateren voeren: hier ſtaet te midden een plat huis in, 't verblijf des gene die gevoert wort: 't geen met matten is gedeckt, daer het wapen van den Heer op ſtaet, cieraets-halve.

Kuſerofne zijn Scheepkens, daer zy mede op de walvis-vangſt gaen; boven open, onder zeer ſcherp, lang, voeren veel volk, die aen riemen ſtaen te roeien.

Koebais is een binnen lants vaertuig, 't geen zeer gezwint van 40 mannē voort wert gereeit: is cierlijk en aengenaem aen 't oog: in deze ſtaet een verblijf-plaets voor op, gelijk 't gemeen verblijf voor de maets in de *Phajofnees* mede voor tegen 't Galjoen aen komt te ſtaen.

Swaerden werden in Japan aen de ſchepen noit gebruikt.

Tonie is in zeker plaets van Indien de naem van een Canoë, die zomtijts twee aen een gebonden werden, met rieten en baſten van bomen, ſtevigheits wil, daer zy dan een klein zeiltjen op zetten, gelijk men boven aen den Rhijn dikmael mede ziet geſchieden: en dit vaertuig dan, wert *Katapanel* geheten.

Katteamarouw, is een Indiaenſch vaertuig van 6 of 8 rechte houten, dwars over elkandre, ruitsgewijs gelegt, met boom-ſchorzen aen een gehouden, daer een man zich op neder zet, en zich voort roeit met een *Pagai* ofte riem, die aen beide zijden een hant of ſchepper heeft. Een bos Kokosbladen, of *Gabba-gabba*, leggen zy op de houten neder, om te gemackelijcker te zitten, 't geen zy by voor wint over ent zetten, en daer mede zeilen. Dit ongemack is by dit vaertuig, dat het water de Schipper ſteets om de beenen ſpat, en dat de man met ſchip met al zomtijts onder de golven raekt: Daer den naekten Indiaen weinig zich aen kreunt.

Paden is een vaertuig, niet ongelijck aen de Nederlantſche Schouetjens, doch hoger opgeboeit.

In *Ormus* vint men vaertuigen, vry hol van maeckzel, zonder eenig hout verdek voor of achter, wijt uit getimmert op het hart van 't Schip: het achterſte van deze Schepen, is weinig hoger opgetimmert, als het voorſte. Het roer is achter in de ſpiegel, daer het deur ſteeckt, met touwen vaſt gemaekt, zoo dat het zeer weinig heen en weer bewogen werden kan: 't geen doch genoeg is, want de ſtuer-man zit achter op een balk, die dwars over boort leit, hebbende ieder hant aen een ent van het zeil wederzijts geſlagen, 't geen buitens boort, boven water met touwen achter door het ſtuerbort geſtoken is. Na die zeide dan, daer hy wil dat het ſchip zal gaen, ſlaet hy de hant aen 't zeil, en trekt het daer na zich, waer door aenſtonts het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00434

het roer insgelijks wert bewogen, en het ſchip zeer gemackelijck beſtuert.

De maſt ſtaet midden in het Schip, en 't zeil is onder ſmalder als boven: by voorwint, halen zy aen de voorſtevē een klein zeiltjen op, *Zambuza* genaemt, 't zelve van d'eene na d'andere zijde treckende, naerdien de wint waeit, en zy het ſchip willen doen ſtevenen. Dit voorzeil is vaſt gemaekt daer de roeiers zitten, en wert ter zijde met zijne tippen tot aen het achterdeel des Schips getrocken. Behalven dit weten zy noch een klein zeiltjen boven aen de maſt te halen, daer een vaentjen opgeſteecken werdt.

De Touwen, daer zy de zeilen mede opheiſſen, maecken zy achter vaſt aen de dwars-balk, waer de man te roer op zit.

De ſcheepkens, by de volken aen het eilant *Madagaskar* gebruikelijck, zijn van groote, dat daer omtrent 30 of 40 menſchen in konnen varen: binnewaerts met bancken voorzien om op te zitten, boven zijn zy open. De planken zijn met houte nagelen op malkanderen gehegt, gelijck de tonne-bodemen aen een zijn gepent. Andere zijn bedeckt met biezen, die boegſpriet en maſten voeren. De zeilen hebben raen aen 't onder en boven lijck.

Tot *Madura* hebben de Schepen drie zolderingen, van welk onderſte zy met ſchoppen roeien, en ſcheppen, het geweer nevens hare ſchilden bezijden zich hebbende leggen; ſteecken lange ſpieſſen voor uit. De achter-ſteven praelt met het hooft van een gehoornde man veeltijts, of ander ſnakerye.

Aen het eilant *Annabon*, gaen de inlanders met vaertuigen *Saingadæ* geheten uit viſſchen, 't geen kleene vlotjes zijn, die zy met een riem door 't water weten te krijgen.

Van het vaertuig in 't lant *Macaſſar*, zegt de reis-beſchreiving, gedaen onder den Admirael Verhagen, dat het zoo net gemaeckt is, dat by gene Neerlantſche timmer-luiden zoude konnen werden gevolgt. Twee of drie Galeyen hielt wel eer de Koning van *Macaſſar*, tot zijn vermaeck in zee: hier op roeiden omtrent de zes hondert mannen: wel deftig beſneden van onderen tot boven, met Elpen-been en Ebben-hout, wonderlijck geciert en ingelegt. Deze worden op landt onder dack gebergt, als men huns niet noodig heeft.

In *Congo* zijn Schepen, daer 200 mannen zich in verweren konnen: geholt uit eenen boom, *Licondo* genaemt.

In *Siam* zijn groote Schepen, die twee achter-ſtevens, en drie ſtier-boorden hebben.

Baloens, is een vaertuig de Prauwen niet ongelijck, gebruikelijck te *Queda*.

Aen *Payta*, vintmen platte vlotten, van ronde maſten aen een geſlagen, voor breeder als achter: met dwars-houten belegt. Deze worden by dees Indiaenſche Inwoonders voor ſcheepen gebruickt, zetten daer 2 bezanen op, of ſcheppent voort, en noement *Balzem*.

Achter ſtaet een kleine hut van matten overdeckt, drie ellen hoog. Vier vlaggen laten zy achter van het Schip afwaeien, en een uit de midden van het Schip. Meer als twee ankers voeren zy nimmer mee. Voeren eenige zwaerte te ſcheep, daer zy het Schip mede in 't gewicht houden. Geen eizer wert tot den opbouw dezer Schepen gebruickt. Binnewaerts zijn zy zeer wel gegarniert, zoo dat de waeren geheel droog daer in werden gehouden.

Als de Koning in *Pegu* ſterft, werden twee Schepen koſtelijck toegeruſt, en aen elkandre met de boorden gehegt, daer zy dan een tafel in ſtellen, onder een geheel vergult gehemelt, waer het doode lichaem op wert gelegt, en met welriekende ſpeceryen verbrant: het Schip drijft onderentuſſchen de ſtroom af; en de Prieſters ſlaen acht op het vuer, die de aſſche des verbranden Konings met melck mengen, en tot een deeg gekneet, in den ſtroom werpen: waer mede de begraeffeniſſe neemt een ent.

In het lantſchap *Goer* vintmen vaertuigen *Fiegalen* genaemt, die een maſt voeren: midden in het Schip, achter een open hutte hebbende, welk weinig over water ſteeckt: onder 't zeil zijn zy daer in gewoon, ſteets te roeien: en in ſtee van Galjoenen, ſteeckt een houten pen voor uit.

Scheepkens in 't eilant *Nero*, werden *Carcollen* genaemt.

De Maldiviſche eilanden draegen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00435

groote menigte van palm-bomen, hier van maeken de Inlanders hunne vaertuigen: van de baſt der nooten weven zy de zeilen, en touwen, gelijk oock de planken, met houte nagels van den zelfden boom, en gevlochte banden der ſchorze t'zaem zijn gevoegt. Insgelijcks werden deze ſchepen met de vrucht van dezen boom geladen, ja al den voor-raet en leef-toght, die de Schepelingen onderhout, van dezen palm-boom werdt gepluckt. Daer worden mede veel riete vaertuigen, die zeer los op 't water drijven, gevonden.

By de Propheet Jeſaias leeſt men deze woorden: *Wee den lande dat onder den zeilen in ſchaduwe vaert, op deze zijde der wateren des Morenlants. Dat Ambaſſaden op de zee zent, en in Riet-ſchepen op de wateren vaert, enz.* Zoo dat te dier tijde al met ſchepen van riet op de wateren te varen gebruikelijk zy geweeſt: welck riet ick gevoele het *Papier* aen den Nijl te zijn geweeſt. *Cap.* XVIII. *v.* 1.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUCK.

Wiskonſtige betooginge, van hoe veel water tegen de Scheeps-zijde ruſt. Scheeps-meetingen.

Hoe veel water tegen 't Schip ruſt.

'T ZAl niet ongerijmt, of buiten ſporig zijn, hier in te laſzen 's waters perzing, tegen ſtevige lichamen, en die toe te paſſen op de ſcheeps uitterlijckſte deelen, omme te zien, wat zwaerte dezelvige druckt, 't geen (mijns bedunkens) een nutte beſpiegelinge tot deze ſtoffe is: hier toe is eenig toeſtel nodig, 't welck voleint, het gevolg, mijn begeerde naekt leit. De vermaerde Heer *S. Stevin*, gaf my hier toe aenleiding, in zijne nooit volpreezene Water-wigt; zoo evenwel niet, dat het mijne het zijne is; maer dat ick zijne voet-ſtappen volge. Merckt dan op de volgende voorſtellen.

I. VOORSTEL.

Dat op een bodem, die evenwijdig met het waters opper-vlack is, een gewicht ruſt, zoo zwaer als een pijlaer waters, wiens gront is even aen de gegevene bodem, en hoogte als een loot-lijn van 't opper-vlack des waters, tot aen den bodem.

Laet *a b c d*, aen de figuer *A* en *B* een water zijn, *a b* zijn oppervlack, en *g h* een gront, evenwijdig met *a b*: ick zegge op *g h* ruſt een pylaer waters *e f g h*. Het bewijs aen d'eerſte geſtalte is kennelijk genoeg van zich zelven: de twede men aldus bewijſt: laet *e f g h* aen de figuer *B* een hart lichaem zijn, even ſtof-zwaer met het water: 't is klaerblijkelijk, dat dit lichaem in 't water drijvende, het water onder *g h* met de zwaerte des lichaems *e f g h* druckt; het water moet dan oock tegen *g h* met dezelve zwaerte drucken, anders zoude het lichaem niet in die plaets kunnē blijven: indien nu *e f g h*, aen de zijde *a d* gehecht was, dit zal geen verandering kunnen veroorzaecken: tegen de gront *g h* ruſt dan de zwaerte van een pijlaer waters, zoo groot als *e f g h*, 't welck te bewijzen was.

II. VOORSTEL.

Op een vierkante bodem, onevenwijdig met het waters opper-vlack, wiens hoogſte zijde, onder des zelfs opper vlack is, ruſt een gewicht, lichter als een pijlaer waters, wiens gront zy even aen de voorſchreve bodem, en hoogte als een loot-lijn van 't waters opper-vlack, tot de onderſte zijde des gegevene bodems; doch zwaerder als een pijlaer waters van een zelve gront, en hoogte als een loot-lijn van 't waters opper-vlack, tot de bovenſte zijde des gegevene bodems.

Laet *e f* in de figuer *C* en *D*, de gegeven bodem zijn *e g* en *f h*, even aen *e f* en evenwijdig met het waters oppervlack *a b*; ick zegge op *e f* ruſt een gewicht, minder als *f h a i*, en meerder als *e g a i*. Stelt of het water in *e f g h*, geen zwaerten had, dit zoo zijnde, laet dan dit water *K*, gedruckt worden aen

Pag. 235. 237 en 239.

A

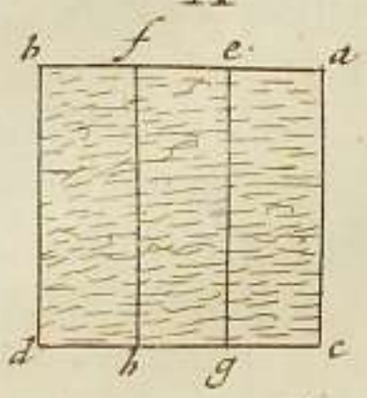

B

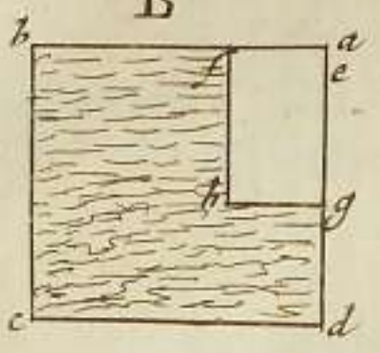

C

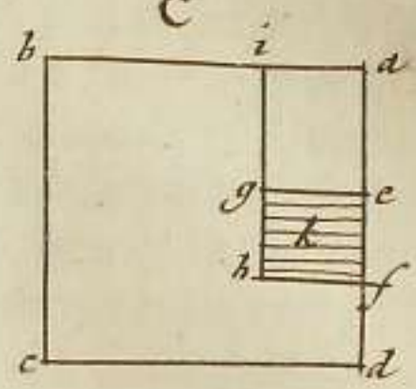

D

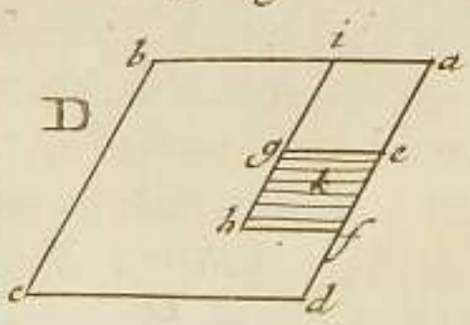

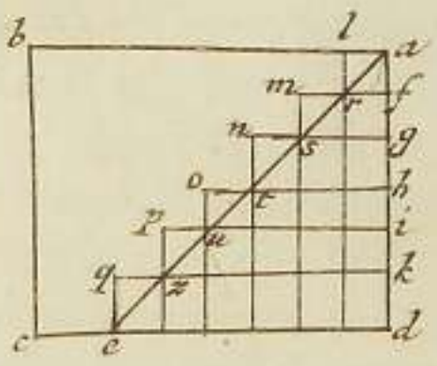

E

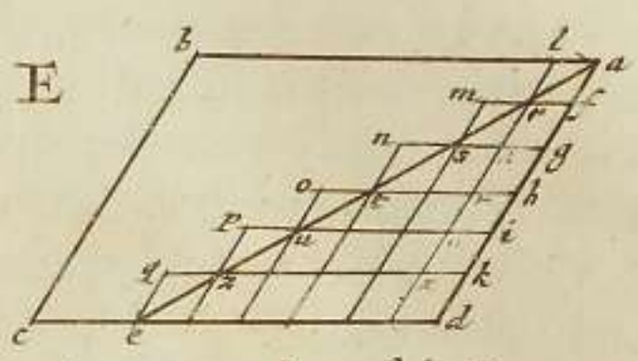

F

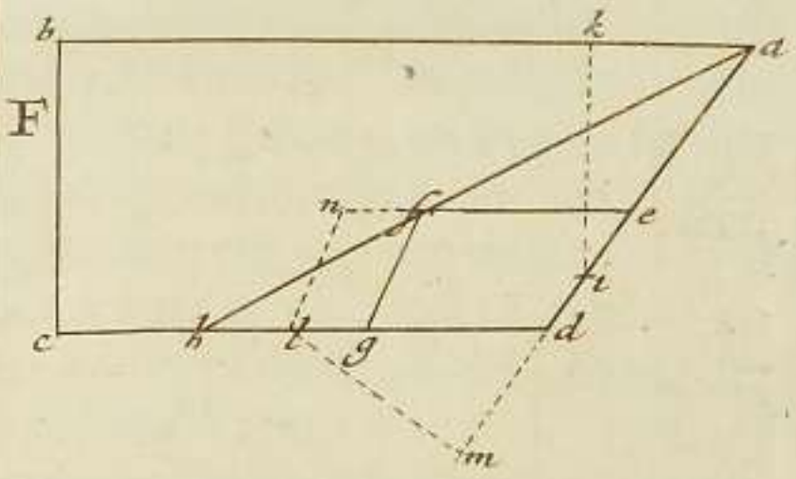

G

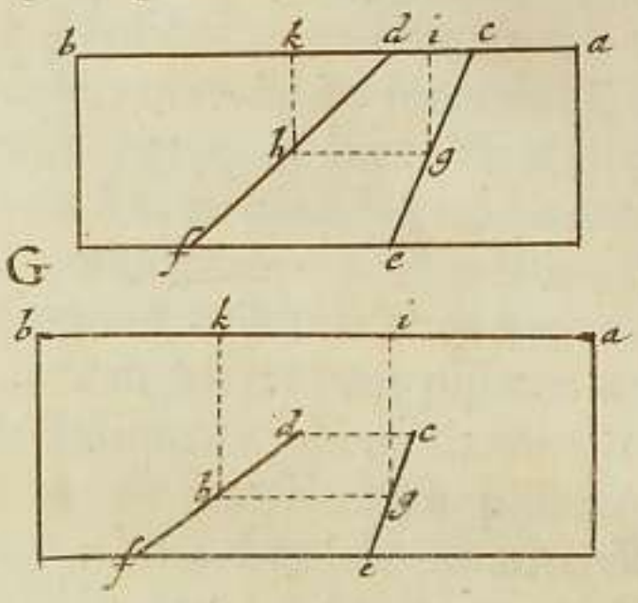

H

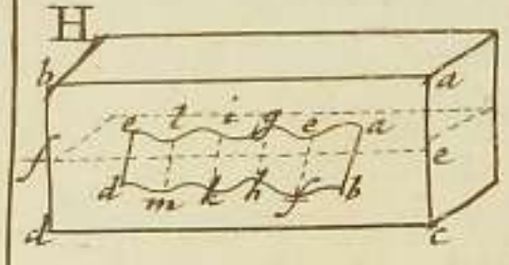

I

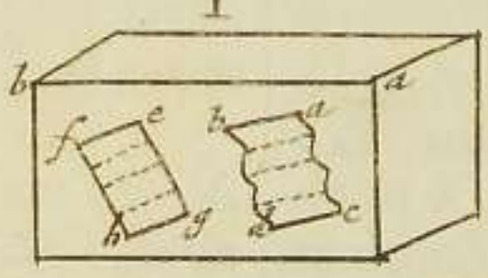

K

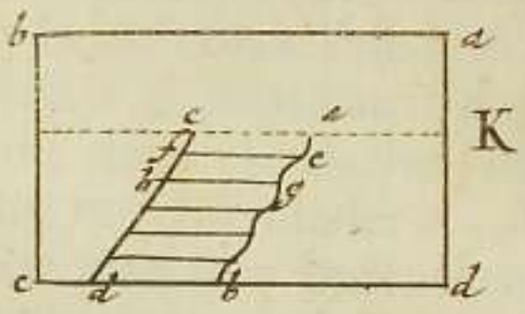

L

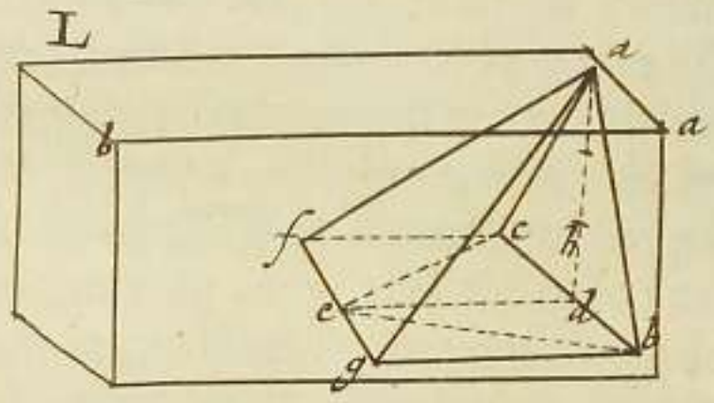

M

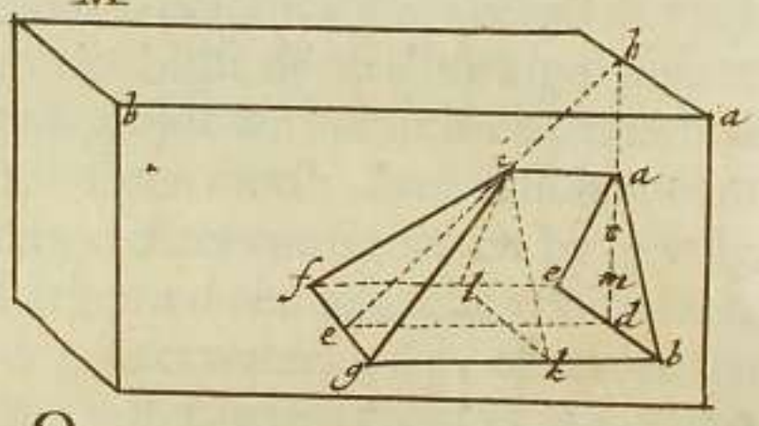

N

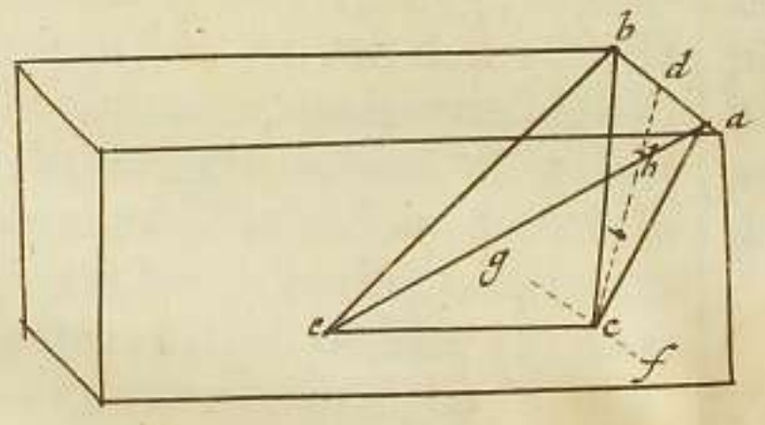

O

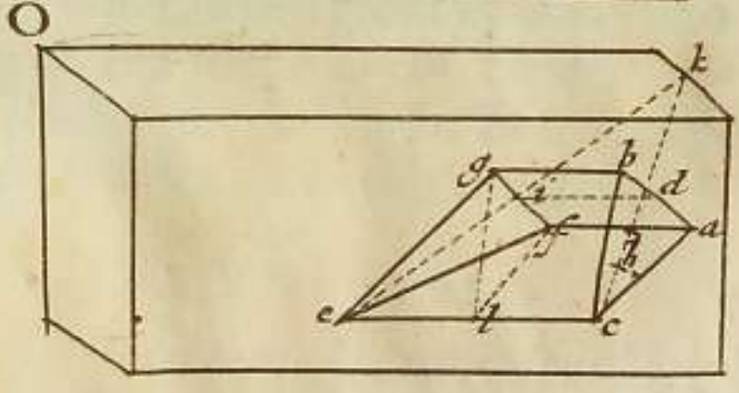

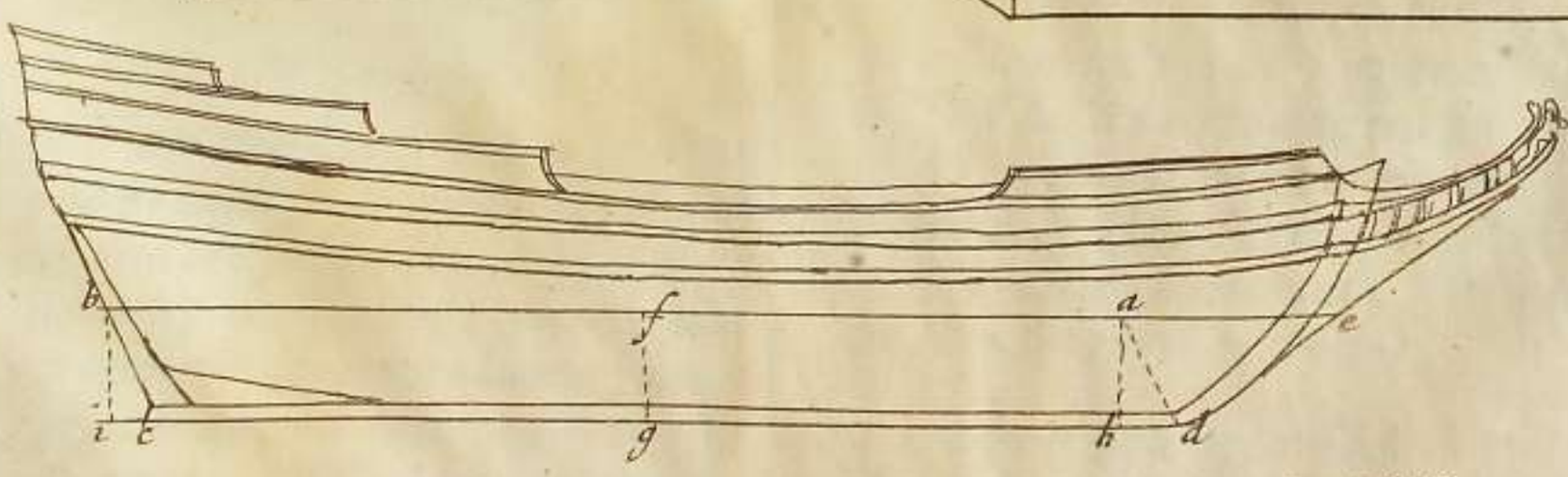

N. Witsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00437

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00438

aen *e g*, met de zwaerte des pijlaer waters *a i g l*, en om bekende reden, zal het water in *e f g h* tegen *e g*, met gelijcke zwaerte parſſen; want het onderſte water hout het bovenſte met gelijcke kracht tegen, als het bovenſte druckt, terwijl het in ſtant blijft *: doch om't waters vloedigheits wil, zal oock gelijcke drucking komen op *e f* en *f h*, en het water in *e f g h* gedruckt zijnde, zal oock al zijn ſchutzels met gelijcke kracht drucken: aengemerckt het water, behalven zijne zwaerte, die alleen naer om laeg druckt, daer hier niet van werdt geſproocken, en welck zonder merkelijk hinder in practijk kan werden verzuimt, vloeient is, welke vloeientheit des waters, alzo het werdt geperſt naer alle kanten, met gelijcke kracht uit tracht te ſpatten, en by gevolg met gelijck geweldt tegen de vier zijden perſt: maer om dat het water in *e f g h* oock zwaer is, en dat deze zwaerte tegen *e f* meer druckt als niet, en minder als tegen *f h*, zoo zal oock tegen *e f* meer gewicht ruſten, als de pijlaer water *e g a i*, en minder als het gewicht des waters *f h i a*, 't welk ik bewijzen moeſt.

Anders.

Tegen de hoeck *e* ruſt zoo veel als tegen eenig plaets aen hem even, in de linie *e g*, om dat een punt in 't water (wat betreft zijn vloeyentheit) na alle zijden evenveel geperſt wert, ziet hier over *Stevins* Water-wicht: en tegen de hoeck van ieder ondertogen paralel, met *e g*, zoo veel als tegen een plaets in zijn linie; en om dat tegen ieder linie meer ruſt, als tegen *e g*, en minder als tegen *f h*, zoo ruſt dan tegen de onder-hoeken meer als tegen de hoek *e*, en minder als tegen de hoek *f*, en door 't gevolg tegen al de hoeken, dat is de linie *e f*; want alle de hoeken of lichamelijke punten, maken de linie *e f*, meer als tegen *e g*, en min als tegen *f h*.

Ziet Stevins Water-wicht X. Voorſtel.

X. voorſtel 1 voorbeels.

III. Voorstel.

Tegen een vierkante bodem, diens hoogſte zijde in 't waters oppervlak zy, ruſt een gewigt, even aen de helft van een pijlaer waters, wiens gront zy even aen de gegeven bodem, en zo hoog als de loot-lijn van 't waters opper-vlak, tot de onderſte zijde des bodems.

Laet *a b c d* aen de figueren *E* een water zijn, *a b* zijn opper-vlack, en *a d* de gegeven bodem; ick zegge tegen *a d* ruſt een halve pijlaer waters, wiens gront zy *a d* of *d e* (die ick even aen *a d* ſtel) en de hoogte *a d*, of ('t geen het zelve is) de driekante pijlaer water *a d e*. Dat dit zoo zy, bewijs ik aldus, deelt *a d* en *d e*, ieder in even veel gelijcke deelen, voorts van deze punten linien getogen, evenwijdig met *a b* en *a d* als hier boven: het blijkt door 't voorgaende voorſtel, dat op *a f* meer ruſt als niet, en minder als de pijlaer water *f l*; desgelijcks ruſt op *f g*, meer als *f l* of *g r*, en minder als *g l* of *g m*; zoo oock op *g h* meer als *g l* of *h s*, en minder als *h l* of *h n*; en zoo voorts op *h i* meer als *i t*, en minder als *i o*: op *i k* meer als *k u*, en minder als *k p*, en eindelijk op *k d* meer als *d z* en minder als *d q*: zoo is dan de zwaerte op *a d* ruſtende altijt meerder als alle deze ingeſchrevene pijlaren waters (die de linie *a e* raken) t'zamen, en minder als de omſchreven pijlaren: maer hoe men *a d* en *d e* in meerder deelen deelt, hoe minder haer verſchil is, en hoe zy beide aen de drie-hoeck *a d e* nader zijn: nu men kan *a d* en *d e* in zoo veel deelen verdeelen, dat eindelijck haer verſchil minder is, als het minſte dat men kan bedencken, ('t geen in practijck zoo veel als niet is) nochtans blijft de driehoekige pijlaer waters altijdt wiskonſtelijck, tuſſchen het minſte en meeſte, dat is tuſſchen de in en omgeſchrevene figuer; en by gevolg ruſt tegen *a d* een gewicht zoo zwaer, als de pijlaer waters *a d e*, of een halve pijlaer water, wiens gront zy *a d*, en zo hoog als een loot-lijn van 't waters opper-vlack, tot de leegſte kant des bodems, 't welck ick bewijzen moeſt.

IV. Voorstel.

Tegen een vierkante bodem, wiens hoogſte zijde onder 't waters opper-vlack is, ruſt de zwaerte van een pijlaer waters, wiens gront even aen de bodem is, en hoogte als een loot-lijn van 't waters oppervlack, tot het midden des gegeven bodems.

a b Aen *F* zy 't oppervlack des waters *a b c d*, *d e* de gegeven bodem, *i*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00439

het midden; ick zegge op *de* ruſt een gewicht zoo zwaer als een pijlaer water, wiens gront zy *ed* en hoogte *ik*: want door 't voorgaende, ruſt op *ad* de driehoekige pijlaer water *adh*, en op *ae* ruſt *aef*, en dienvolgende op *ed*, de drie-hoek *adh*, min de driehoekige pijlaer *aef*, dat is de pijlaer waters *efhd*: maer *efhd* is even aen de pijlaer, wiens gront zy *ed*, en hoogte *ik*; want treckt *ln* in 't midden van *gh*, evenwijdig met *ad*, en verlengt *ef* tot *n*, zoo zal *edln* even aen *efhd* zijn; treckt dan *lm* rechthoekig op *ad*, of zijn verlengde: nu is *edln* een pijlaer, wiens gront zy *ed*, en hoogte *lm*; indien nu *ik* even aen *lm* is, zoo is 't voorſtel bewezen: 't zelve bewijze aldus; *ae* is even aen *ef* of *dg*, en *ad* is even aen *dh*, en daerom is *ed* oock even aen *gh*, en haer helften zijn oock even, te weten *ei* is even aen *gl*, en dienvolgens is *ai* oock even aen *dl*; voorts zijn de hoecken *ldm*, en *kai* even (om dat *ak* en *dl* evenwijdig zijn) en de hoek *dml*, is even aen de hoek *aki* beide recht; en daerom zijn de drie-hoeken *lmd* en *aki* gelijk, en door 't gevolg *lm* even aen *ik*, 't welck ick bewijzen moeſt.

V. VOORSTEL.

Van twee vierkante bodems van even breete, maer haer lengtens ongelijk, wiens hoogſte en leeghſte zijden even diep onder water zijn, zullen de gewichten tegen deze bodems ruſtende tot malkanderen zijn als hare lengtens.

Laet *ce* en *df* in de figueren G de gegeven bodems zijn, *ab* 't waters oppervlack: ick zegge *ce* is tot *df*, als het gewicht op *ce*, tot het gewicht op *df* ruſtende. Want laet *g* en *h*, het midden zijn van *ce* en *df*, en getogen *gi* en *hk* rechthoekig op *ab*; zoo zal het gewicht op *ce* ruſtende, de pijlaer waters zijn, wiens gront zy *ce*, en hoogte *gi*, en op *df* de pijlaer, wiens gront zy *df*, en hoogte *hk* of *gi* (door de 2 voorgaende voorſtellen:) maer deze pijlaers zijn tot malkander als *ce* tot *df*, en daerom oock het gewicht daer tegen ruſtende.

Merckt.

In het derde voorſtel (tot welcke deze eerſte figuer toegepaſt wort) is gezeit van een halve pijlaer waters, wiens gront zy *ce* of *df*, en hoogte de loot-lijn van 't waters opper-vlack *ab*, tot *eof*: doch 't is kennenlijck, dat deze halve pijlaren even zoo groot zijn als die heele, wiens gront dezelve zy, te weten *ce* of *de*, en de hoogte als de helft der zelver loot-lijnen, dat is de hele linie *gi* of *hk*, en daerom blijft ons bewijs vaſt.

Merckt oock:

Hebbe hier voor, de bodems door linien aengewezen, welke men nochtans verſtaen moet vierkanten te zijn, van zulke breten als men die zal willen ſtellen, en dat ſulcks geen verandering by brengt, is klaer genoeg van zich zelven, en daerom onnodig. daer iets meer af te zeggen.

VI. VOORSTEL.

Tegen een bodem, wiens onderſte en bovenſte zijden ieder in een vlack, evenwijdig met het waters oppervlack zijn, maer beide krom (doch gelijckelijck) gebogen, zoodanig, dat alle linien van eenige punten in de bovenſte zijde, tot haer lijckſtandige punten in de onderſte zijde des bodems, alle evenwijdige rechte linien zijn; ruſt even zoveel gewicht, als tegen een platte vierkante bodem, even lang en breet, en even diep in 't water.

Laet *abcd* by *H* een water zijn, *ab* het oppervlack, *ef* en *cd* 2 vlacktens, evenwijdig met de vlackte *ab*, en in de vlackte *ef* zy de opperſte zijde des bodems *aegilc*, en in *cd* de onderſte zijde *bfhkmd*, de twee uiterſte zijn *ab* en *cd*; ick zegge tegen deze kromme bodem ruſt een gewicht, als tegen een ander bodem zoude ruſten, die even zoo breet was als *ab* of *cd*, en zoo lang als de kromme linie *aegilc*, of *bfhkmd*, en even diep in 't water: want laet de linien *ac* en *bd*, in zoo veel gelijcke deelen gedeelt zijn, dat de ſtucken tuſſchen de deelingen rechte linien zijn, als in *egil* en *fhkm*, en getogen *ef*, *gh*, *ik* en *lm*, door deze linien,

linien, zo zal dan de kromme bodem in vierkante bodems gedeelt zijn, als *a b f e*, *e f k g*, *g h k i*, *i k m l*, en *l m d c*: desgelijcks zoumen oock de gezeide platte bodem kunnen deelen, in even zoo veele en groote vierkante bodems, welke alle even veel zullen gedruckt werden door het 4de voorſtel, en by gevolg alle de vierkanten van den krommen bodem, zullen even zoo veel gedruckt werden, als alle de vierkanten van de platte bodem, 't welck te bewijzen was.

VII. Voorstel.

Tegen een platte bodem, wiens opperſte en onderſte zijden evenwijdig met het waters opper-vlack zijn, en de twee andere zijden evenwijdig, en gelijckelijck gebogen, ruſt een gewicht zoo zwaer, als tegen een platte bodem even lang en breet, en even diep in 't water.

Laet *a b* by *I* de opper-vlackte des waters zijn, *a b c d* en *e f g h* de gegevene bodems, waer van *a b*, *c d*, *e f*, en *g h* gelijck zijn, en alle evenwijdig met het waters oppervlack *a b*; *a b* en *e f* even diep onder water, desgelijcks oock *c d* en *g h*; ick zegge tegen *a b c d* en *e f g h*, ruſt even veel water: want deelt *a c* en *b d* in eenige gelijcke deelen, en treckt de evenwidige met *a b* of *d c* als hier boven, en alzoo zal de bodem in verſcheide vierkante bodems gedeelt zijn; desgelijcks deelt ook *e f g h*: het volgt door het vierde voorſtel, dat tegen de bovenſte vierkante bodem, van *a b c d* even zoo veel ruſt, als tegen de bovenſte van *e f g h*, en tegen de volgende van *a b c d*, zoo veel als tegen de volgende van *e f g h* en zoo voort, en by gevolg, tegen de bodem *a b c d*, even zoo veel als tegen de bodem *e f g h*.

VIII. Voorstel.

Twee bodems beide even diep onder 't waters oppervlack, en van gelijke breete, waer van de eene gebogen, en d' ander recht is; zijn gelijck langte tot langte, alzo geprang tot geprang.

Laet *a b* en *c d* by *K*, de gegeven bodems zijn, *a* en *c* even diep onder 't waters oppervlack *a b*, desgelijcks oock *b* en *d*; ick zegge gelijck de langte des krommen bodems *a b*, tot de langte des rechten *c d*, alzoo het gewicht tegen *a b* ruſtende, tot het gewicht tegen *c d* ruſtende. Want laet *a b* en *c d* in verſcheide vierkante bodems gedeelt werden, als in de voorgaenden, zo zullen in de bovenſte vierkante bodems van *a b* en *c d*, te weten *a e* en *c f* zijn als het gewicht tegen *a e*, tot het gewigt tegen *c f* door het vierde voorſtel; en in de volgende zal *e g* tot *f h* zijn, als het gewicht tegen *e g*, tot het gewigt tegen *f h*, en zoo voorts met de volgende: waerom alle de kleine vierkanten van de kromme te zamen, die ick in gedachten ſtel, tot alle de vierkanten van de rechte te zaem, gedruckt zullen werden of lijden, als geheele linies langte, tot geheele linies langte.

Vervolg.

Het blijkt klaerlijck, dat zoo de bodem *a b*, noch daer benevens gebogen was, als de gegeven bodems van het 6 en 7 voorſtel, dat de voorſz. reden blijft; want deze buyging brengt geen verandering by, gelijk klaerlijk is beoogt.

IX. Voorstel.

Tegen een driehoekige bodem, wiens onderſte zijde evenwijdig met het waters oppervlack is; ruſt een pijlaer water, wiens gront zy even aen de bodem, en hoogte als de loot-lijn van 't waters oppervlack, tot de diepte van het $\frac{1}{3}$ deel des gegevene bodems, van bovenen af.

Eerſte voorbeelt, daer een hoeck in 't waters oppervlack is.

Laet *a b c* de gegeven bodem zijn, in de figuer *L*, *a d* recht-hoekig op *b c*, en getogen *d e* rechthoekig op *b c*, in in een vlack, evenwijdig met het waters opper-vlak; *d e* zy even aen *a d*, voorders zy getogen *c f* en *b g*, evenwijdig met *d e*, en *g e f* evenwijdig met *b c*, en eindelijck *a g* en *a f*: dit zoo zijnde, zoo blijckt door 't voorgaende dat tegen *a b c* het lichaem water *b c f g a* ruſt, te weten een Piramide, wiens gront zy *b c f g*, en hoogte als een loot-lijn van de onderſte zijde *b c*, tot het waters opper-vlack; en om dat een pijlaer het drievout is van een piramide van gelijcke gront en hoogte, zoo ruſt dan tegen

Siet Stevins Waer-wigt, aen 't 20 voorſtel.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00441

gen *a b c*, 't derdendeel van een pijlaer water, wiens gront zy *b c f g* en hoogte van *b c* tot het waters opper-vlack: maer *b c f g* is tweemael zoo groot als *a b c*, daerom ruft tegen *a b c*, twee derdendeel van een pijlaer waters, wiens gront is *a b c* of *c b e*, en hoogte als een loot-lijn, van 't waters opper-vlack tot *b c*, of ('t geen het zelve is) een pijlaer waters, wiens gront zy *a b c*, en hoogte $\frac{2}{3}$ deel van de loot-lijn, van 't waters oppervlack, tot de onderste zijde *b c* dat is (*a d* in drie gelijcke deelen gedeelt zijnde) tot het punt *h*, gelijck ick bewijzen moest.

Tweede voorbeelt, daer *a* onder 't waters oppervlack is.

a b c By *M* zy wederom de gegevene bodem, *b c* evenwijdig met het waters oppervlack, *a d* rechthoekig op *b c*, verlengt dezelve tot *h* in 't waters opper-vlack: voorts zy *d e* rechthoekig op *b c* en even aen *h d*, dan getogen *h e*, insgelijck *a i* evenwijdig met de doorsnijdende *h l* in *i* eindelijck trekt *i g* en *i f*: zoo zal (door 't voorgaende) tegen *a b c*, een lichaem water rusten, even aen *a b c f g i*; treckt nu *i k* evenwijdig met *a b*, en *i l* met *a c*, zoo is *i k l f g* even aen een pijlaer wiens gront is *i k l* of *a b c*, en hoogte als $\frac{1}{3}$ van de loot-lijn van *b c* of *k l* tot *a i*, door het eerste voor-beelt; en de pijlaer *a b c l k i* is een pijlaer, wiens gront zy *a b c*, en wiens hoogte een loot-lijn van 't waters oppervlack tot *a i*, om dat *a i* is even aen *a h* (door 't werck: nu deze twee pijlaren beide van even gronden, zijn t'zamen zoo groot als een pijlaer, wiens gront de zelve *a b c* is, en hoogte als de 2 loot-lijnen (d'een van *a* tot het waters opervlack, en d'ander de loot-lijn, welck is $\frac{2}{3}$ van een lijn getogen uit *b c* recht op tot *a i*) te zamen in een linie, dat is van 't waters oppervlack tot *m*, de diepte van het $\frac{2}{3}$ deel des gegeven bodems, 't welk ick voor had te bewijzen.

X. VOORSTEL.

Tegen een driehoekige bodem, wiens opperste zijde evenwijdig met het waters oppervlack is, rust de zwaerte van een pijlaer water, wiens gront is even aen de gegevene bodem, en hoogte als een loot-lijn van 't waters oppervlack, tot de diepte van het derdendeel des gegevene bodems, van bovenen af.

Eerste voorbeelt, daer de opperste zijde in 't waters opper-vlack is.

a b c By *N* is de gegeven bodem, *a b* is in 't waters oppervlak, *c d* rechthoekig op *a b*, *c e* rechthoekig op een linie die evenwijdig met *a b* is, te weten, *f g*, en oock evenwijdig met het waters oppervlack, en de zelve *c e* even aen *c d*, en getogen *a e* en *b e*: tegen *a b c* ruft dan de piramide *a b c e*, wiens gront zy *a b c* en hoogte van 't waters oppervlak tot *c* (om dat *c d* even aen *c e* is;) maer deze piramide is het derdendeel van een pijlaer van gelijcke gront en hoogte, en daerom is oock de piramide even zoo groot, als een pijlaer, wiens gront zy *a b c*, en hoogte het derdendeel van de loot-lijn van 't waters opper-vlack, tot het punt *c* dat is (*c d* in drie gelijke deelen gedeelt zijnde) tot het punt *h*.

Tweede voorbeeldt, daer de opperste zijde onder 't waters oppervlack is.

In de figuer *O* zy *a b c*, *h d* en *c e* wederom als boven, doch *c e* even aen de verlangde *c d* tot in 't waters oppervlack *k*, en getogen *k c*, en *d i* evenwijdig met *c e*, *a f* en *b g* met *d i*, en *f g* met *a b*; en dan getogen *f e* en *e g*, eindelijck *f l* en *l g* evenwijdig met *a c* en *b c*. Tegen de bodem *a b c* ruft de zwaerte van een lichaem waters *a b c e f g*, dat is een piramide *f g l e*, wiens gront zy *f g l*, of *a b c*, en wiens hoogte, als een loot-lijn van de vlakte *d i*, tot het punt *c*, of een pijlaer, wiens gront zy *a b c*, en hoogte de loot-lijn van *d i* tot *h* het derdendeel (door 't eerste voorbeelt) en een pijlaer, *a b c l f g*, wiens gront zy *a b c*, en hoogte van 't waters opper-vlack tot *a b* (om dat *d k* en *d i* even zijn:) nu deze twee pijlaren zijn t'zamen zoo groot, als een pijlaer, wiens gront zy *a b c*, en hoogte als de twee loot-lijnen t'zamen, te weten de loot-lijn van 't waters oppervlack, tot het punt *h*, 't welck ick bewijzen moest.

Merckt

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00442

Merckt.

Het blijckt door het 6, 7, en achtſte voorſtel, dat zoo de driehoeckige bodem *a b c* in deze, en in het naeſt voorgaende voorſtel, oock gebogen waren, als in de gezeide 6, 7 en achtſte voorſtel de vierkantige bodems geſtelt zijn; dat tegen zulcke gekromde driehoekige bodems, een pijlaer water ruſt, wiens gront zy even aen den inhout van de gekromde bodem, en hoogte als de gezeide loot-lijnen, gelijck men zulckx op een zelve wijze betogen kan.

Deze voorſtellen verſtaen zijnde, zal men lichtelijck kunnen vinden, hoe veel gewicht tegen een Schip drijvende in zee of eenig ander water komt te ruſten; want men kan 't zelve in vierkanten en driehoeken deelen, en vinden de zwaerten die tegen deze drie en vierhoeken ruſten: welcke t'zamen geaddeert, de begeerde zwaerten wijſt aen.

Tot een voorbeeldt zullen wy ons voorgeſtelt Schip weer te voorſchijn brengen, in welck *c d* de kiel is, langh zijnde 104 voeten, *e a b* de vlackte des waters; ick ſtel *c d* 10 voeten onder het waters oppervlack; treckt nu *a d* alzoo dat *a b* even aen *c d* is, te weten de kromme *a b* even aen de rechte *c d*: dan zal men de krommelijn *f g* op 't midden des ſchips meten, desgelijcks *a h* en *b i*, en dus men zal bevinden voor

f g omtrent	18½ voeten,
voor *a h* omtrent	16½,
en voor *b i*	10
welcke t'zamen komt	45 voeten.

Hier van het derdendeel voor de gemiddelde breete des vierkants *a b c d*, komt 15 voeten;
gemultipliceert met *a b* of *c d* 104 voet.

Komt voor den inhout van 't vierkant *a b c d*	1560 voeten.
Dit wederom gemultipliceert met de lootlijn van 't waters oppervlack tot het midden des bodems *a b c d*	5 voeten,
zal komen	7800 voeten.

En zoo veel lichamelijcke voeten ruſten tegen 't vierkant *a b c d.*

Multipliceert oock *a e*	36 voeten,
met *a h*	16½
komt	594 voeten.
Wiens helft voor den inhout van *a e d.*	287 voeten;
Dit multipliceert met zijnde de loot-lijn van het waters opper-vlak, tot op het derdendeel van de diepte des bodems *a e d*, zal komen voor de zwaerte tegen *a e d*	3½ voeten, 956⅔ voeten.

Voorts multipliceert de lengte des

Kiels	104 voeten,
met de breete	2
komt voor de vlackte	208 voeten.
Dit met de loot-lijn	10 voeten,
komt voor de zwaerte onder de kiel,	2080 voeten.

Want volgens 't eerſte voorſtel, perſt tegen een bodem van onderen, een pilaer water, wiens gront zy de geſtelde bodem en hoogte van de bodem tot het waters opper-vlack.

Wederom gemultipliceert *e d*	14½ voeten,
met de breete	1 voet.
Komt voor de vlackte	14½ voeten.
Dit met de helft van *b i*	5 voeten,
komt het geprang tegen *e d*	72½ voeten.
Multipliceert oock *b c*	10½ voeten,
met de breete	1 voet,
komt voor den inhout	10½ voeten.
Die met de helft van *b i*	5 voeten,
komt het geprang tegen *b c*	52½ voeten.

Eindelijck telt deze zwaerten by malkanderen, te weten eerſt tegen

a b c d, ruſt	7800 voeten.
Tegen *a e d*	956⅔ voeten.
Komt tegen de zijde des Schips	8756⅔ voeten.
Dit tweemael genomen, komt voor het geprang tegen beide de zijden van het Schip	17513⅓ voeten.
Hier by gedaen het geprang onder de kiel,	2080 voeten.
En het geprang tegen *e d*	72½ voeten.
En eindelijck tegen *b c*	52½ voeten.
Komt t'zamen	19718⅓ voeten.

Voor

Voor het water dat tegen het gantsche Schip ruſt ; indien nu ieder voet water weegt 46 pont 18 loot, gelijck zulx in Texel water by ondervindinge wert gevonden : zoo zal tegen zoodanigen Schip, dat 10 voet diep gaet, een zwaerte ruſten van 918134 pont 28½ loot. Desgelijckx valt zeer licht te berekenen, hoe veel zwaerte tegen het zelfde ſchip ruſt, zoo het dieper, of zoo diep niet en gaet, 't geen kortheits halve voorby gae, alleen zeggende, dat zoo het Schip 1 voet dieper gaet, dat'er omtrent 3559 voeten water meer tegen ruſt: en zoo het een voet lichter drijft, dat'er omtrent 3129 voeten water minder tegen ruſt.

By aldien men dan een vlietende of ten minſten een loſze ſtoffe van gelijcke zwaerte met het waeter, binnen in het Schip dede; zal het ſchips hout gantſch niet te lijden hebben.

Wat voorts het diepgaen der Schepen belangt; die van eicken-hout zijn gebout, zullen dieper zinken, als van vueren hout, 't geen na mijne ondervindinge tegen elkandre is, als 50 tot 43, zoo dat, als een eiken Schip 10 voet diep gaet, zal een vuuren ſchip van gelijcke geſtalte 8½ voet diep gaen; wel is waer, dat als het op het ſcherpe onder van't ſchip aen zoude komen, dat dan de rijzing zeer ongelijck zoude zijn: maer om dat die zelden of nooit bloot leit, en het ſcherpe van het ſchip, ſchoon ongeballaſt, altans beneden 't waters opper-vlack komt, zoo brengt dit geen onderſcheit by. Deze perſing en hindert een Schip dat geladen is geenzins, maer helpt hem veel eer in het dragen van zijn laſten ; doch een ongeladen ſchip, kan het perzen, zoo de in en omhouten niet wel gevoegt zijn, ſchadelijk wezen: het breeckt de opgegevene uitrekening eenigzins, dat een varent ſchip voor, het water op-ſtoot, en achter dalen doet, hoe ſnelder voortgang, hoe hoger opſtijgering, gelijck mede hoe enger kolck: hoe grooter rijzing van water, dat men voor aen het Schip zal bevinden. En achter daer en tegen, zal 't ſchip het water te meer ontvaeren, 't geen vermindering aen de perzing by brengt, gelijck het voor op ſteigeren vermeerdering tot dezelve zwaerte veroorzaeckt: het rijzen en dalen van de baren ter zijden tegen 't Schip aen, ſchijnt deze rekening insgelijckx te zullen verbijſteren: doch dees ongemacken alle, die dit uitreeckenen ſchijnen te ontſtellen, zijn van weinig belang; en 't rijzen van het water voor, zal met het dalen van het zelve achter, ten naeſten by over een komen; gelijck als oock de diepte en de hoogte van de golven, zoo van een inhout zullen zijn, dat het verſchil op een groote rekening van geen waerden is. Hoe hoger echter het water voor tegen de boegh oprijſt, hoe meerder de vaertſtutting zy, en hoe dieper het ſchip gaet, hoe grooter tegenſtant het voor de boeg voelt.

Een Schip dat voor ſtroom vaert, achte ick, dat zoo veel beweging, die zijne voortganck helpt, ontfangt van het omſtaende waeter, als het lichaem waters zoude ontfangen, 't geen gelijck is aen het ſchips onderwaterige deel. Niet buitenſpoorig hier wort gevraegt, waer van daen het komt, dat als men ſchielijck met een groote laſt tegen een ſchip ſlaet, dat het ſchip zal blijven leggen, en by aldien men met een lichte haeck, langzaem daer aen douwt, zal het geheele ſchip, hoe zwaer het oock zy, daer van bewogen werden : hier van ſchijnt de reden te zijn, dat als men langzaem douwt, het water tijdt heeft om van vooren na achteren te loopen, 't geen nootzakelijck moet geſchieden, by aldien het ſchip bewogen zal worden. Gevoechelijk zouden hier veele Wiskonſtige en Philoſophiſche ſtellingen, de Scheepen betreffende, op konnen werden geloſt; als waerom een ſchip hooger ſchijnt, als het water, wanneer men op ſtrant ſtaet: waerom riemen onder water gebogen ſchijnen, enz. doch dit alles zal kortheits halve voorby gaen.

Niet ondienſtig zal het echter zijn, in korten te verklaren, hoe het toeſtaet met het ſchips zwaerheits middel-punt: dit dan hout zich altijt in een rechte linie, met het zwaerheits middel-punt van 't lichaem waters, 't geen zoude zijn daer het ſchips deel ſtaet, onder't waters opper-vlack. Om dit te vertoonen, zoo beelt U E. in, dat het Schip weggenomen zy, en dat alleen overblijft het lichaem

lichaem waters, evē aen dat deel ſchips 't geen onder water quam: het zwaerheits middelpunt dan van dat water, zal op de zelfde plaetze zijn, daer het zwaerheits middel-punt was, van het ſchips onderwaterig deel, even groot met het zelfde water, zoo niet, moeſte het zelve daer buiten zijn, en het hol waters moeſte van vorm veranderen, 't geen tegen 't geſtelde is. Hier uit dan mach men veilig beſluiten, dat het zwaerheits middel-punt, van een recht opvlottent ſchip, altans is in een rechte linie met het zwaerheits middel-punt van zoo een lichaem waters, als zijn onderwaterig hol beſlaet: te weten daer in, onder, of boven. Waer uit te bezeffen is, dat wanneer het zwaerheits middel-punt van een Schip, is boven het zwaerheits middel-punt van 't genoemde deel waters; dat zoo een Schip, wanneer het niet gehouden werdt, om moet vallen, en zich in die geſtalte voegen, dat zijn zwaerheits middel-punt, recht onder 't zwaerheits middelpunt is van het lichaem waters 't geen 't onder waterig ſchips deel beſlaet: 't geen blijckt, zoo men merckt, hoe licht een lichaem boven zwaer, uit zijn rechte linie gedreven wort, en dit topzwaer wort gezeit te zijn. Het verſterckt de ſchepen hartelijck, dat het zwaerheits middel-punt laeg ſtaet. Ranke Schepen zijn het, wien hen zwaerheits middel-punt boven komt, waeromze licht omſlaen; dees zijn te verhelpen met houte huiden om laeg aen te ſlaen, zware ballaſt in te brengen, en anderzins.

Als de zwaerheits middel-punten der ſcheepen bekent zijn, kan men daer uit klaerblijkelijck beſluiten, hoe de Schepen te liggen hebben op het water, 't zy recht op, ter zijden af, en voor of achter over.

Het geheele Schip is even zwaer aen dat deel waters, 't geen zijn hol onder water beſlaet, 't welck by ondervindinge aldus gezien kan werden: neemt een back waters, ſtelt daer een komme in, en merckt, hoe hoog het water zy, weegt daer na de kom, en doet zoo veel water in de back, by het andere water, als de kom zwaer is, zult dan bevinden, dat het water van een hoogte in de back blijft, als het was, doen de kom daer in ſtont, 't geen ſtont te bewijzen. Een zaek, die by *Archimedes*, *Stevin*, *Kircherus* en *Gyraldus*, wiskonſtelijck werdt bewezen. Hier uit dan volght hoe men weten kan de zwaerte aller ſcheepen, wanner zy vlotten, 't zy gelaeden of ongelaeden, by voorbeelt.

Hoemen de zwaerte van een ſchip weten zal.

Het ſchip hier voorgenoemt en ontleet, is lang over ſteven 134 voet, heeft een kiel lang 104 voet, het ſchip is wijt op de uitwatering 29 voet, laet het diep gaen 10 voet, de kiel zy diep 1 voet: om dan den inhout van het Schip te weten, zoo multipliceert voor eerſt de kiels lengte met de hoogte; of 't diep gaen van het Schip, dat hier negen voet zy, des kiels diepte die een voet is daer af getrocken, komt 936, en dan dit weder met zijn wijte 29, komt 27144 voeten. Voor het binnenſte lichaem van den bodem af, tot zoo verre als het Schip in 't water gaet, behalven het geene, dat in het uitſchieten der ſteven wort bevat, de ſtevens ſchieten beide uit, zoo ver in 't water komen: by voorbeelt, 4 voet, dees gemultipliceert met de hoogte negen, en de wijte 27, want ſtelle hier het ſchip om zijn toeloopen twee voet naeuwer als in de midden, zoude uitmaecken 972 voeten, zoo het een vierkant lichaem waere, doch om dat het gelijck als een lijvige drie-hoeck is, treck daer de helft voor af, en laet voor de ware inhout 486 voeten, zoo dat de geheele inhout van dit ſcheeps lichaem, zoo verre als het onder water ſteeckt, zoude beloopen 27630 vierkante voeten, ten ware het vlack een voet van 't bovenſte van de kiel af oprees op zijn hoogſte, waer voor af te trecken ſtaet 1456 voeten, zoo dat noch blijft 26174 vierkante voeten voor het ſchips hol. Hier nu noch by gedaen het lichaem van de kiel 104 voeten vierkant, komt 26278 vierkante voeten, voor den zuiveren inhout van het ſchips onderwaterige deel. Terwijl nu een voet waters weegt 46 pont 18 loot, zal het water

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00445

even aen het schips onder waters deel, of de zwaerte van het geheele schip zijn 1223569 ponden, 12 loot, zegge een duizentmael duizent, twee hondert drie en twintig duizent vijf hondert negen en sestig ponden, en twaelf loot.

Dit dan zy voorgestelt, alleen om aen te wijzen, hoe men handelt met dees zaek, een volmaekte uitrekening daer op alle klijnigheden wort gelet, late achter, voor als noch, en zulcks na dees trant zeer lichtelijck kan geschien. Zoo wie dit uitrekenen van het gewigt der schepen in't werk stellen wil, naerstig heeft te letten op de vorm van de schepen.

Een nuttig gevolg spruit hier uit, hoemen altijt weten kan, wat een schip zincken zal in 't water, met een gegevene last, eer dezelve binnen 't boort is: 't geen te laet dickmael wort gezien, als de vragt geladen is: hier toe gebruickt men slechts den regel van drien, en zegt, een Schip 't geen zoo veel weegt, zinkt zoo diep, wat zinckt het zelve Schip, als daer noch zoo veel by is? op welcke wijs te handelen is geoorloft, om dat het schip buitewaerts boven water alom bykans van een gestalte is, of ten minsten zoo weinig verschillende, dat het op deze uitrekening weinig fael aenbrengt.

In zoet water staet te weten, dat de schepen meer zincken als in brack water, en in brack meer als in zout: want het zoet water lichter of dunder is als het zout. Op kusten daer veele zoete vlieten in zee of zees inhammen uitspouwen, gelijk in onze zuider zee, en de Noortze kust by *Nova Sembla*, *Moscovien*, en elders, vintmen 't water van vermengde smaeck, tusschen zoet en zout.

Scheeps meetingen, en voor eerst een volmaeckte wijze der zelve, ervonden by den Hooggeleerden Achtbaren Heer, Johannes Hudde, Schepen en Raedt der stadt Amsterdam.

Dees vont van vry kort en zeker uit te konnen vinden, de zwaerte van alle last, die eenig Schip in zoude mogen hebben, ofte konnen voeren, is te dier geval uitgevonden, by den voornoemden onvergelijckelijcken *Wiskonstenaer Joannes Hudde*, dat eenig geschil ontstack, tusschen zijn Koninklijcke Majesteit van Denemarcken en haer Hoogmogende, nopende het aental der lasten, waer op de schepen, die naer Noorwegen om hout varen, en volladen zijnde (gereeckent volgens overkomst 4000 pont Hollants voor een hout-last) behoorde gestelt te werden: (de gedaente van deze scheepen voornoemt, in dit werck boven zijn vertoont.) En staet te weten, dat naderhandt door gewight van kogels, zommige Schepen, tot op een zekere diepte geladen zijnde, oock onder andere dat schip, 't welck na deze wijze eenigen tijdt te vooren, en op twee verscheide reizen geen half ten hondert verschillende, gemeten was, daer mede oock zoo naeuwkeurig is bevonden overeen te komen, dat men niet zeggen kon, datter eenig verschil tusschen beide wiert bevonden.

Gelijck oock eenige Lichters, met grof geschut geladen, hier na gemeten, uitgerekent, en de zwaerte van het zelve geschut opgenomen zijnde, is dezelve zwaerte oock bevonden zoo net op een te slaen met de uitreeckening, dat het zelfs de verwachting te boven ging.

Twee perzoonen hebben deze meting gedaen, en oock noit meer als twee uuren tot ieder schip van nooden gehat.

Volgt de gezeide meting met zijn betoog, my schriftelijck van den Vinder mede gedeelt, om op een bequame, gevoegelijcke, en vry zekere manier te bereeckenen, op hoe veel lasten de lading van alle schepen te begroo-ten zy; gestelt zijnde 4000 pont Hollants gewigt voor een last.

1 Voor eerst stel ick met de Wis-„
konstenaers vast, dat alle lichaem dat „
in't water drijft, zoo veel zwaerte van „
water uit haer plaets stoot, als dat lig-„
haem zwaer is. „

2 Zy nu genomen een Schip na „
welgevallen: als by voorbeelt, dit hier „
nevens afgeteeckende onder letter *A*, „
en gestelt, dat het zelve in 't Y-water, „
door zijn volle lading diep heeft ge-„
gaen tot aen de lijn *G F* toe, en daer „
na ontladen zijnde, gerezen is tot „
D E, zijnde de hoogte van 6 Amster-„
damsche voeten. „

3 Zoo

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00448

„ 3 Zo men nu met 't gedacht, dit „ ſchip waterpas (ofte evenwijdig) met „ het waters oppervlak door-ſnijt, gaen- „ de de ſnijingen door *D E* en *G F*, „ zoo zal het ſtuck *D E F G* tuſſchen „ beide uitgeſneen, even zoo veel plaets „ beſlaen als 't water dat door deze la- „ ding uit zijn plaets is geſtooten; en „ derhalven (volgens het eerſte) zal „ het gewicht van zoo veel waters, als „ deze plaets kan bevatten, gelijk zijn „ aen de zwaerte van deze lading.

„ 4 De groote dan van deze plaets „ bekent hebbende, in Amſterdamſche „ cubic-voeten, als mede de zwaerte „ van een Amſterdamſche cubic-voet „ waters in Hollants gewicht, nament- „ lijck van Y-water, daer dit Schip nu „ onderſtelt wert te leggen, en ontladen „ te werden; zoo is kennelijck, zoo men het getal dat in cubic-voeten de groo- te van deze plaets uitdruckt* In Hol- lantſche ponden, daer een uitkomſt van ponden zal komen, welck gedeelt zijnde door 4000 uitleveren zal het „ getal der laſten daer het ſchip opge- „ ſtelt moet werden.

* Komt te multipliceren met het getal dat de zwaer- te van deze cubic-voet uitdrukt, in

„ 5 Hier reſteert dan noch alleen „ maer, hoe men de groote van dees „ ſpatie ofte plaets tuſſchen *G F* en *D E* „ begreepen, meeten zal.

„ Om hier toe te komen, conſidereer „ ick voor eerſt, dat zoo ick dit *ſpatium* „ of ſtuk *D E F G* waterpas in 't mid- „ den doorſny, dat die ſectie ons na ge- „ noeg zal repreſenteeren de middel- „ groote van alle d'andere ſectien bo- „ ven en onder deze van 't gemelde „ ſtuk; gemerckt tuſſchen *F E*, het „ grootſte gedeelte na 't midden van het „ Schip toe, byna in 't loot lijt, (inzon- „ derheit in de nieuwe Noorts-vaar- „ ders) en alleen na achteren en vooren, „ onder deze middel-ſectie naeuwer, en „ boven dezelve wel weder wijder, „ maer na proportie min wijder wordt; „ zulx, dat zoo veel deze middel-ſectie „ te kleen is, ten opzicht van de hogere, „ zoo veel iſſe omtrent weder te groot, „ ten opzicht van de lagere ſectien. Zoo „ dat het dan aen zal komen op het uit- „ vinden van de groote van de middel- „ ſectie.

„ Om welkers inhout dan te vinden, „ zoo ſpan ick een lijn, als by voorbeelt *B C*, tuſſchen *D E* en *E F* in 't mid- „ den, dat is hier drie voet boven de ſu- „ perficie des waters; zoodanig, dat de- „ zelve achter en voor even ver van het „ midden der ſteven af ſtaet, en 't ſchip „ op het wijtſt omtrent raeckt.

„ Daer na meet ik dan deze lijn recht- „ hoekig en water-pas af, hoe ver de- „ zelve van 't buitenſte *ſuperficie* van't „ ſchip af is, gaende van 5 tot 5 voet, „ om dat de rondigheit van 't Schip op „ deze lengte van 5 voet niet merkelijck „ of conſiderabel is, maer als recht mach „ werden aengemerckt, of daer 't zoo „ niet wezen mag, kan men noch een af- „ ſtant tuſſchen beide meeten. Conci- „ pieert nu dat dit Schip water-pas „ doorſneden is, gaende de ſectie door „ deze geſpannen lijn, en dat de helft „ van 't plat dier doorſnijing ons wordt „ vertoont door de figuer *a d c e f g h i k*, „ *l m n o p q r s t u w x y z A B C D G*, „ *F a*, en de geſpanne lijn door de rech- „ te *I H*.

„ Ik begin dan te meten van achteren „ by 't roer, uit de hoek *D* de lengte *D* „ *o*, daer na, de lengte *C* 5, dan *B* 10, en „ zoo voorts van 5 tot 5 voet, tot dat ick „ kome daer de ronte van 't Schip tuſ- „ ſchen de wijte van 5 voet eenig aen- „ merkelijk onderſcheit zoude geven, „ indien men die zelve rondte voor een „ rechte lijn quame te nemen, gelijck „ voor aen de ſteven gebeurt, alwaer ick „ van 2 tot 2 voet heb gemeeten. De- „ wijl nu openbaer is zo men *D C*, *C B*, „ *B A*, *A Z*, enz. conſidereert als rechte „ lijnen, dat de Triangel *o*, *C*, 10, even „ groot is als het *rectangulum C* 5,5 *H*; „ insgelijcks beide de triangels *C B* 10, „ *A B* 10 t'zamen als het *rectangulum B* „ 10,5 *H*, van gelijke de twee triangelen „ *A* 15, 10, *A* 15, 20 even groot als het „ *rectangulum A* 15,5 *H*, om dat als „ deze perpendicularen even ver, na- „ mentlijk 5 voet van elkander af ſtaen, „ en zoo voorts met al d'andere tot daer- „ ze niet evenwijdig beginnen te wer- „ den; zoo is notoir dat het *ſpatium* be- „ grepen tuſſchen *C H*, *H* 110, 110 *g*, „ *g h i k l m n o p q r s t u w x y z. A B C*, „ even groot zal zijn, als de ſom van al „ de perpendicularen daer in begrepen, „ namentlijck *C B A*, *z y x w v t s r q* „ *p o n m l k i h g* gemultipliceert met „ 5 *H*, „

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00449

„5 *H*, of 5 voet. Hier dan by gedaen „zijnde de groote van de triangel *H* „*D C*, als mede van het *ſpatium g f e c* „114, 110 *g*, zoo heeftmen d'inhout „van de figuer beſlooten tuſſchen de „geſpannen lijn, 't Schip, en de uiter- „ſte perpendicularen, 't welck dan af- „getrocken zijnde van 't *rectangulum* „*b E*, *E H*, en daer by gedaen de hal- „ve ſectie van de ſteven en 't roer, na- „mentlijck *a b c d*, en *E F G D*, zoo „krijgtmen de groote van de figuer „*a d c e f g h i k l m n o p q r s t u w x y z* „*A B C D G F a*, welckers dubbelt „is den inhout van de begeerde mid- „del-ſectie. Deze groote der mid- „del-ſectie in Amſterdamſche voe- „ten dan gemultipliceert, met de diep- „te, die 't Schip door zijn lading was „gezonken, zijnde in dit exempel 6 „voet, zoo krijgtmen een getal van cu- „bic-voeten, welck gemultipliceert „met het getal, dat de zwaerte van dus- „danigen cubic-voet waters uitdruckt, „in Hollantſche ponden, ons een getal „van ponden geven zal, die de zwaerte „der lading zal aenwijzen, en by ge- „volg door 4000 gedeelt zijnde, het „getal der laſten, waer op dit ſchip „na deze ladinge te begrooten is. Welk „het gene was, datmen voorgenomen „hadde te toonen.

„ Maer op dat alles noch te klaerder, „te eerder, en ten aenzien van de „practijck, navolglijcker mach blijc- „ken, zoo zal ick zommige zaken, die „de minſt geoeffende omtrent dusda- „nigen ſtof mochten ophouden, noch „wat zoeken te verklaren.

„ I. Het principium, *dat een lig- „haem even zoo veel zwaerte aen wa- „ter uit zijn plaets ſtoot, als dat lig- „haem zwaer is*, kan niet werden te- „gen geſproocken, zoo men ſlechts „denckt.

„ 1 Dat het *equilibrium* zulcx noot- „zakelijck vereiſt.

„ 2 Dat alle *Mathematici*, in de konſt „van 't Water-wicht hebbende ge- „ſchreven, dit voor een *axioma* ge- „bruicken, en by gevolg, dat zoo me- „nigen experientie, als haer concluſien „daer op geveſtigt, confirmeeren; oock „confirmeeren de waerheit van dit „*axioma*.

3 Dat de experientie met een blaes „dit oock zeer krachtig doet zien. Ick „neem een opgeblazen blaes, en leg die „in een back waters; daer na vul ik die „back, tot datze overloopt, en laet dat „water loopen: dat gedaen zijnde, en „alzoo de back boorde vol gekree- „gen hebbende, zoo neem ick zachjes „dezen blaes daer uit, en laet al 't water „dat aen den blaes mocht hangen, eerſt „afdruppen in den back; en dan, daer „aen gehangen hebbende eenige pon- „den gewichts (doch zoo veel niet, dat „de blaes gants onder water wort ge- „trocken,) zoo doe ick dezelve zach- „jes weder met dat gewicht in dien „bak, en vang zorgvuldig al het over- „lopende water, 't geen ik apart bewaer. „Daer na neem ik eenig ander lichaem, „en leef daer mede t'eenemael op de- „zelve manier, eerſt het zelve in dien „back liggende, daer dan water tot „overloopens toe by doende, dan weer „uitgehaelt, hier na het voorgaende, of „een ander evenzwaer gewigt daer aen „gehangen, weder in de back gedaen, „ende driftig bevonden werdende, ge- „lijck nootzakelijk alzoo moet werden „geproportioneert, zo wort dan oock „eindelijck het overloopend water ge- „vangen. En dit aen alle kanten per- „fect gedaen zijnde, zalmen bevin- „den, dat het wederzijts overgeloopen „water evenwichtig is, 't geen dan de „waerheit van dit *principium* ook zeer „krachtig beveſtigt. „

II. Dewijl men weten moet de „zwaerte van het water, waer in het „ſchip leit, als 't geladen en ontladen „is, zoo zoudemen konnen twijfelen, „of men het water alzoo naeuw zouw „konnen wegen, dat het verſchil niet „conſiderabel was. „

Om hier af een proef te nemen, zo „heb ik laten maken een *cubus* van ko- „pere plaetjens, niet grooter als een „half Amſterdamſche voet van buiten, „alles uitwendig zeer accuraet, en glat; „hebbende een klein pijpje in een van „de hoeken, om daer door het kleenſte „hagel, niet grooter zijnde als een ſpel- „den-hooft, in te doen, met behulp „van een kleen trechtertje. Ick nam „hagel, om dezelve zoodanig te kon- „nen ſchicken met hutzelen, dat dien „hoek „

„hoek, daer dat pijpjen in was, 't langſt
„boven water dreef. Hier door bevont
„ick dat met een gout aes, het puntjen
„van dezen hoek, dat noch van 't gan-
„ſche lichaem boven dreef, onder
„raeckte. Dit zoo verre dan gebracht
„zijnde, nam ik den *Cubus* uit het wa-
„ter, droogde dezelve ſchoon af, en
„woeg hem op een ſchael, die met 3
„gout-azen dezen *Cubus* en zijn tegen-
„wigt daer in zijnde, overſloeg; en be-
„vondt dezelve op den 15 Maert te
„wegen, doende deze experientie in
„Regen-water 5 pont 23$\frac{1}{16}$ loot; in 't Y-
„water 5 pont 24$\frac{1}{16}$ loot; in Texel-wa-
„ter 5 pont 26$\frac{1}{4}$ loot; en by gevolg een
„voet regenwater te wegen, 45 pont 29
„loot. Y-water 46 pont 4$\frac{1}{2}$. l.
„ Texel-water 46 pont 18 l.
„ Waer uit dan klaer is te beſluiten,
„dewijl volgens 't boven ſtaende *princi-*
„*pium*, een Amſterdamſche half voet
„waters *cubice* genomen, even zoo
„zwaer is als dezen koperen *cubic* van
„$\frac{1}{2}$ voet, met al den hagel die daer
„in, en 't pijpje dat daer aen is, gelijck
„men 't uit het water heeft gehaelt, dat
„men de zwaerte van het water zoo na
„kan krijgen, dat het verſchil geen $\frac{1}{77}$
„van een laſt op 200 laſten, ja noch
„veel min, zoo men noch acurater
„ſchael wilde gebruicken, zou impor-
„teeren, en dienvolgende in deze mee-
„ting niet conſiderabel. Dat het ver-
„ſchil geen $\frac{1}{77}$ van een laſt op 200 laſten
„zy, blijckt uit de volgende rekening.
„

„ pont 1 laſt.
„ pont azen 4000
„ $5\frac{3}{4}$ —— 4 —— 200
„ 23 16 800000
„ ✕✕ (1
„ ✕✕✕✕✕(7 azen.
„ ✕✕✕✕✕✕ 556521
„ ✕✕✕✕✕✕
„ ✕✕✕✕
„ door —— —— 10240 azen
„ ∞ 1 pont.

„ komt zeer na $54\frac{1}{7}$ pont, 't geen
„ minder is als $\frac{1}{77}$ van een laſt.
„

„ De principaelſte zwarigheit, en
„d'eenigſte die'er (mijns oordeels)
„noch maer reſteert, beſtaet in 't vinden
van de groote van 't ſtuck, dat door „
de lading in 't water komt te zinken. „
1 Dewijl de lading niet eenparig voor „
en achter het Schip doet zakken, en „
dickwils oock meer na d'een als d'an-„
der zijde. 2 Dat de middel-ſectie mo-„
gelijck al te rouwen calculatie zal ge-„
ven, gemerckt de ſchepen niet eenpa-„
rig krom afloopen van boven na de „
kiel, nochte over de lengte van 't Schip „
na de voor en achterſteven, zoodanig „
ook dat hier weinig proportie ſchijnt „
in te konnen gevonden werden, en al-„
les onzeker over gelaten. „

Wat d'eerſte zwarigheit belangt, „
zoo wordt die weggenomen, door het „
obſerveeren, hoe diep dat een Schip „
geladen en ontladen komt te leggen „
voor, achter, en wederzijts in 't mid-„
den: by exempel, een ſchip leit gela-„
den achter op 12 voet, voor op 11 „
voet, ontladen achter op 6 voet, en „
voor op $5\frac{1}{2}$ voet, zoo neem ick dan de „
midden hier uit, namentlijck $5\frac{3}{4}$, als „
blijckt: „

achter	voor	
12	11	„
6	$5\frac{1}{2}$	„
6	$5\frac{1}{2}$	„
	$11\frac{1}{2}$	„
2/		„
komt	$5\frac{3}{4}$.	„

Insgelijcks een ſchip geladen zijn-„
de, (by aldien ick zie, dat het wat op „
zy leit, of zoo men 't zeer acuraet wil „
weten, zoo teecken ick het daer en „
boven noch weerzijts in 't midden,) „
hoe diep het in 't water leit, en daer na „
ontladen zijnde, meet ick hoe hoogh „
het wederzijts is gerezen, en het mid-„
den hier af, neem ick voor de rijzing „
van 't ſchip in 't midden. „

En zo 't mogt gebeuren, dat dit met „
de middel-diepte van voor en achter „
niet mocht accordeeren, zo neem ik „
noch eens het midden van deze twee „
middens, en laet dezelve dan voor de „
middel-diepte over 't gantſche ſchip „
verſtrecken. Dat dit nu geen conſi-„
derabel verſchil kan veroorzaeken „
wort klaer, zoo men ſlechts denckt, „
dat de Sectie wederzijts van 't Schip „
eenzelvig gaende van achteren; by ex-„
empel op 6 voet, beginnende boven het „

„ water, en na vooren op $5\frac{1}{2}$ voet eindi-
„ gende, zeer weinig kan verschillen, van
„ die'er geconcipieert wort horisontael
„ te gaen, van de hoogte van $5\frac{1}{4}$ voet van
„ achteren tot vooren toe; en dat hier
„ door omtrent even zoo veel van achte-
„ ren wert verlooren, als van vooren aen-
„ gewonnen, gelijck uit de nevenstaen-
„ de figuer onder letter *B* zeer makke-
„ lijck kan werden begrepen.

„ Even het zelfde gelt oock in de hel-
„ ling van't Schip, die in 't aengeroerd
„ voorstel oock maer zeer weinig kan
„ zijn.

„ Wat d'andere zwarigheit belangt,
„ namentlijck dat de middel-sectie mo-
„ gelijk al te rouwen calculatie sal ge-
„ ven, die neem ick voor eerst weg, hier
„ mede, dat mijn mening niet en is, dat-
„ men d'aldergrootste accuraetheit zal
„ krijgen, wanneer men een schips
„ volle lading zal meten, met deze mid-
„ del-sectie alleen te considereeren,
„ maer dan magmenze alleen gebruic-
„ ken, wanneer de perpendiculare bogt,
„ van dit te meetene stuck zoo na over-
„ een komt met een rechte lijn, datze
„ als een rechte lijn, zonder merkelijck
„ verschil mach genomen worden, even
„ gelijck ick oock gezeit hebbe, omtrent
„ de bogten tusschen twee perpendicu-
„ laren in 't meeten van deze middel-
„ sectie.

„ Maer by aldien dit anders mogt
„ zijn, zoo zou men dat stuck ten op-
„ zigt van de hoogte, in zoo veel deelen
„ moeten deelen, dat ieder stuck deze
„ eigenschap hadde; en meeten dan
„ vervolglijck ieder stuck apart. Als
„ by exempel zijnde de hoogte 6 voet,
„ zoo zou men 't konnen verdeelen in
„ twee stucken ieder van 3 voeten hoog,
„ en meeten dan ieder van deze stukken,
„ door de middel-sectie van jeders stuk,
„ ofte verdeelen deze 6 voet in 3 stuc-
„ ken, ieder van 2 voet hoog, en mee-
„ ten ieder van deze drie als vooren.

„ Maer ick denk niet dat deze accu-
„ raetheit, ten opzigt van de practijck
„ zeer nodig zal zijn, gelijk zoo daetlijk
„ toonen zal. Immers altijt, zo menze be-
„ geert kanze met weinig meerder moei-
„ ten in 't werk gestelt werden: en in al-
„ len gevalle zalder dan geen zwarigheit
„ overblijven, om niet te gelooven, dat
deze stucken op de gezeide wijze ie-
„ der apart gemeeten zijnde, t'zamen
„ na genoeg zullen uitleveren de groote
„ van het begeerde stuck. 't Geen uit
„ het vervolg noch klaerder zal gezien
„ konnen werden.

„ Voor het tweede zal ick nu dan
„ gaen toonen, dat zelfs deze middel-
„ sectie alleen, ons het begeerde na ge-
„ noeg doet hebben. En om het zelve
„ te effectueren, zal alleen nodig zijn
„ datmen deze 2 volgende *Theorema-*
„ *ta* met aendacht nadenckt en toepast
„ tot de zack.

„ 1 Dat van alle rechtlinige lichamen
„ (als by exempel *AEFGCB*, aen
„ de figuer *C* staende het plat *ADCB*,
„ als mede *EFKG* perpendiculaer
„ op de *basis*, en zijnde *DF* evenwij-
„ dig met *AE* en *AE* gesupponeert
„ recht op *AD*) de lengte *AE* met
„ de hoogte *PQ*, en de middel-breete
„ *HI* gemultipliceert, den inhout van
„ dat lichaem *AEFGCB* zullen ge-
„ ven; dewijl het triangeltje *DPI*
„ evengroot is als het triangeltje *IQC*
„ en *ARH* als *BSH*, en dienvol-
„ gende de geschickte vierkanten *A*
„ *PQB*, en *RPQS*, zoo groot
„ als de ongeschickte vierkanten *AD*
„ *CB* en *ADCB*.

„ 2 Dat de groote van een stuck van
„ een *conus*, waer van de *basis* is een
„ recht-hoek, lang 115 voet, breet 28, en
„ de sectie zijnde d'andere *basis* van dit
„ stuk, lang 110, breet $26\frac{11}{17}$; en dit stuk
„ hoog 6 voet, zeer na zal bekomen
„ werden, indien men de middel-sectie
„ van dit stuck met zijn hoogte multi-
„ pliceert; ofte oock zoo men multi-
„ pliceert met deze hoogte de helft van
„ 't bovenste en onderste plat. Want
„ men zal krijgen voor de juiste groo-
„ te van 't stuck $18492\frac{4}{11}$ voet, voor
„ de middel-sectie met de hoogte ge-
„ multipliceert $18489\frac{1}{11}$ voet, en voor
„ de helft van beide de *bases*, met de
„ hoogte $18498\frac{1}{11}$ voet; 't geen in 't een
„ maer $3\frac{1}{11}$ te weinig, en in 't ander $6\frac{1}{11}$ te
„ veel is, als blijckt uit volgende cijfer:

„ Uit het gestelde is
„ *DC* of *AB* ∞ 115.
„ *BC* of *AD* ∞ 25.
„ *MI* of *LK* ∞ 110.
„ *ML* of *IK* ∞ $26\frac{10}{11}$.

„ De-

de hoogte $NO \propto 6$.
en geſtelt $OQ \propto x$.

RN of ½ *AB* — *NQ* — *SO* of ½ *MI* — *OQ*

57½ —— 6+x —— 55 —— x
115 —— 6+x —— 110 —— x
5/ —— 5/ ——
23 —— 22

$23x \propto 132+22x$

OQ of $x \propto 132$
en $NQ \propto 138$

AB 115
AD 28
920
230
de *basis ABCD* 3220
⅓ *NQ* 46
19320
12880

Inhout van de
Conus, ABCDQ 148120

MI 110
ML 26 18/23
660
220
86 1/23
de *basis IKLM* 2946 3/23
⅓ *OQ* 44
11784
117843 19/23

129627 19/23 inhout van de *Conus MIKLQ*.
dit van 148120 *ABCDQ*.

Reſt 18492 4/23 voor't ſtuk *ABIKLDC*.

Om de middel-ſectie *GHEF* te vinden.

HE of *GF* 112½ is de helft van *AB+MI*.
EF 27 9/23 is de helft van *BC+IK*.
784
224
13 1/5
44 1/26
middel-ſectie 3081 15/23
met de hoogte 6

1°. Komt 18489 1/23 „
van't middel-ſtuk 18492 4/23 hierboven „
—— gevonden. „
Verſchilt maer 3 1/23 voeten, 't „
geen 't middel- „
ſtuk grooter is. „

2°. 't Bovenſte plat 3220
't onderſte 2946 3/23
6166 4/23
2/
3083 1/23
met 6 de hoogte.
18498 6/23
Hier van 't mid- 18492 4/23
del-ſtuck,
verſchilt maer —— 6 1/23 voeten, 't „
geen 't middel- „
ſtuk kleender is. „

Dees volmaeckte meting dus voor af gegaen, zal nu vorder aenraecken de manier van ſcheeps meeten, die in Hollant gebruikelijck is geweeſt, voor als noch, uit laſt van haer Hoog: Mogende.

Alle Schepen of Schuiten, wierden gemeten met Wezelſche hout-voeten; metende de langte over de ſtevens, de wijte op het wijtſte van 't Schip, en de holte van de opper-kant van de buidenning, tot de onderkant van 't ſpie-gat, vier voet, achter het maſt gebint.

Daer na gemultipliceert de langte met de wijten, den uitkomſt met de holte, en gerekent 180 voeten voor ieder laſt, te weten in wijt-ſchepen, ſmal-ſchepen, Dremmelaers, Dam-loopers, Boeyers, Beytel-aecken, en alle ront-ſchepen.

De ront-ſchuiten wierden gerekent 194 voet voor ieder laſt.

Samoureuſen, Pleiten, Geubels en Schiet-ſchuiten 170 voeten voor ieder laſt.

Alle gewegerde Kagen 206 voeten voor ieder laſt.

Alle ongewegerde Kagen 240 voeten voor ieder laſt.

Maer heden is een andere wijze van ſcheeps-meeten hier in practijck gekomen; by voorval van verdrag tuſſchen de Majeſteit van Denemarcken, en haer Hog: Mog: te weten, men vult de ledige ſchepen van alle ſlag met beken-

de

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00453

de zwaerten van kogels en kanon; tot zoo een diepte als zy gewoon zijn, doorzee te gaen, 't geen beſpeurt wort uit de dok of moet en merken, die het zeeſche opper-vlack daer tegen kabbelende, nalaet. Gereeckent dan vierduizent pont voor een laſt, dopt men de ſchepen volgens deze ondervindinge : en om dat alle Schepen te meten, van te lange moeite, en te groote koſte zy, giſtmen de onge-meetene na en in haer zoort, van wat dragt zy mogen zijn: doch doordien de zee met geene waterpaſze linien de ſchepen ſnijt, in deze wijs van doen mis-greepen voor konnen vallen, als oock om dat de ſchepen evenredelijk en wis-konſtigh den ander niet gelijken. De meetinge aen proef-ſchepen, wert ge-daen aen ſchepen die out, middeltijdig en nieuw zijn. Van deze meetinge, eic-kinge, en begrooting der ſchepen, wor-den aen de Schippers brieven verleent, om die in Noorwegen of elders onder 't gebiet van zijn Majeſteit van Deen-marcken te vertoonen, oock brant-tee-kens, op de ſtevens voor en achter ge-zet, om tegens de eick-brieven te werden geconfereert. Eenige nieuwe aen te bouwen ſchepen, ofte andere tot hout-ladinge te voren niet gebruikt geweeſt zijnde, zullen in voegen als voo-ren gemeten worden, en in kas van be-zwaerniſſe, een preuve onder 't gebiet van Deenmarken mogen vorderen.

By uitlanders wert deze volgende wijze gepleegt.

Zy multipliceeren de kiels langte, met de breete op het wijtſte des ſchips, en dit met de holte van de kiel, tot aen de verdecks-balck toe; als by voorbeelt: laet een ſchip zijn, dat zy houden 100 tonnen voeren kan, (te rekenen twee tonnen op een laſt) wiens kiel zy 45 voeten, en de langſte verdeckx-balck 18 voeten, de holte 8 voeten; deze drie door malkander gemultipliceert, komt 6480 voeten, en zoo veel zou den in-hout zijn, indien het een vierkant lig-haem waer, zoo lanck als de kiel, breet als de wijte, en dick als de holten des ſchips: maer om dat de ſchepen achter en voor ſmalder worden, en onder ront-achtig zijn, zoo zien zy, hoe veel de buick-ſtucken na achteren en na voo-ren korter worden, als de langſte gelijk 3, 4, of 5 voeten, na datze ver van 't midden zijn, nemende een middel ge-tal van deze verkorting, als hier by voorbeelt drie voeten, welcke zy met de helft van de holte, te weten 4 multi-pliceeren, komt 24, dit wederom met de kiels langte 45 voeten, komt 540 voe-ten, voor het geene zy aen de eene zijde aftrecken, en zoo veel oock aen de an-der zijde, treekende dan twee mael 540 of 1080 voeten van 6480, blijft noch 5400 voeten, voor den inhout van de holte des ſchips onder het verdeck. En deze holte met zee-water gevult, zal dat water wegen 396900 franſche pon-den; nademael zy reekenen de voet zee-water zwaer te zijn 73½ pont: 't welk het gewigt is, dat dit ſchips hol bevat-ten zoude, als het met water was gevult.

Nu dan zoo nemen zy de helft van het voorſz. gewicht des waters 326900 pont, zijnde 198450 pont voor het ge-wicht dat zulck een ſchip voeren kan; dit dan gedivideert door 2000 pont, de zwaerte van een van haer tonnen, komt zeer na 100 tonnen, dat dit ſchip voert.

Een ſchip zegt *Fournier* Frans Schrijver, draegt zoo veel als het zelve weegt.

Tweede manier.

Multipliceert als vooren de kiels lang-met de wijten, en dit met de holte, reeckenende 80 voeten voor een ton.

Derde manier.

Zy addeeren tot de kiels langte, de langte over ſteven, de helft van de-ze zomme gemultipliceert, met de wij-te, en dit dan met de holte, ſnijdende de twee achterſte cijfer-letteren af, het blij-vende getal wijſt aen hoe veel het ſchip voeren kan.

Vierde manier.

Multipliceert de kiels langte met de wijte, en dit weer met de holte, het ko-mende getal divideert, door de kiels langte, hier by de wijte van 't Schip en de holte, dat dan t'zamen geaddeert, wijſt het quotient aen hoe veel tonnen het Schip voert.

De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00454

De vijfde manier, die by Engelſche en Françen wel voor goet gehouden wordt, doch niet gebruickt, is deze:

Men zal het ſchip, als het opgemaekt is, doch noch op ſtapel ſtaet, tot het verdeck toe met water vullen, nemende tot dien einde een vat, waer van bekent is, de zwaerte des waters, dat daer in kan: dit bekent zijnde, en gevonden hoe menigmael zulck een vat vol water daer in gegoten is, als het ſchip gevult is, zoo is oock bekent, hoe zwaer het ſchip geladen is: indien nu dit ſchip, zoo gevult, in zee was, zonder maſten, touwen of iets anders, op of in te hebben boven de verdecks-balcken; 't is zeker, dat het ſchip dryven zal, nadien de ſtoffe van 't hout lichter als het water is; want zy reeckenen de voet eecken-hout 13 pont lichter te zijn, als die van 't zee-water. Maer het ſchip noch belaſt zijnde, met het hout boven het verdeck, maſten, touwen, menſchen, en andere dingen; 't is zeker, dat dit gevult ſchip zinkē zoude. Indien men nu de zwaerte van de maſten, touwen, menſchen, het hout boven 't verdeck, enz. rekent half zoo zwaer, als het zee-water, dat onder 't verdeck in gegoten kan werden, ('t geen zy voor na genoech houden) zo zal noch 't ſchip konnen voeren met zijn toetakeling, de helft van 't zee-waters zwaerte, daer 't ſchip mede was gevult.

Om te meten, hoe veel voeten water of andere ſtoffe onder 't verdeck leggen kan, zo zoumen deze volgende manier kunnen gebruicken: meet de vlackte by de twee uiterſte ribben op de kiel, desgelijckx de vlackte in de wijtſte rib: als by voorbeelt; dat *a b c d* in de figuer *F* een van deze ribben zy: *a d*, de onder kant van 't verdeck, met welck de ſtreepen *e f*, *g h*, enz. evenwijdigh getrocken zijn: alzoo dat de linie *a e*, *e g*, *d f*, *f h*, enz. voor rechte linien konnen genomen worden. Meet dan *a d*, *e f*, *g h* en de andere parallelen, desgelijcks oock de wijte tuſſchen deze parallelen, te weten *i k*, *k l*, enz. daer na addeert *a d* en *e f* t'zamen, en multipliceert de helft met *i k*, desgelijcks addeert *e f* en *g h* t'zamen, en multipliceert die met *k l* en zoo voort met de andere: deze gevonde getallen t'zamen geaddeert, komt voor de vlackte in de rib *a b c d*. De twee uiterſte ribbens wijte dan gevonden zijnde, zoo addeert de zelve t'zamen: de helft dezer zomme werde gedaen, by de vlakte van de grootſte rib: en van deze zomme eindelijck de helft genomen, komt voor de gemiddelde vlackte: daer na doet by de langte over ſteeven, de kiels langte, de helft is voor de gemiddelde langte: multipliceert dan deze gemiddelde langte, met de gemiddelde vlackte, 't geen komt, neemt voor den inhout van de holte.

Maer alle deze laetſte manieren van meting, konnen weinig dienen om de volmaeckte ladinge der ſchepen te vinden; want behalven, dat de holte bezwaerlijk, ja onmogelijk door rekening volmaektelijk kan gevonden werden, zijnde de formen der ſchepen zeer ongelijk, en t'zamen gevoegt van verſcheide kring-ſtucken.

Om dat oude ſchepē zwaerder zijn als nieuwe, voeren zy minder laſt: want out hout heeft meer ingedroncken water by zich, oock maeckt het meer reeten, daer het water ſteets door ſluipt, 't welk het ſchip bezwaert. Schepen van droog hout voeren meer, als die van nat hout, om dat 't lichter is: en des zomers dragen de ſcheepen meerder als 's winters, na veeler gevoelen, om dat de wateren dan dicker zijn, veroorzaeckt door de koude. In zoet water dragen de ſchepen min als in zout; want zoet waeter lichter is, als zout waeter. Licht water weerhout min, als zwaer water, en derhalven konnen de ſchepen beter zincken, in licht als in zwaer water: ſchoon *Seneca* van gevoelen was, dat het water niet en weerhielt, maer dat het zeecker geeſt was, die de ſchepen op kielen dede drijven.

ACHTIENDE HOOFTSTUCK.

Verklaringe der geſtalte veeler Scheeps-deelen.

TOt oploſſing, en naekte ontleding van de kracht die de zeilen aen de maſt doen, en dees weder aen het Schip, om het zelve voort te doen gaen: als oock tot de ſpil, dient de eigenſchap eens Hevels te werden verſtaen. En om het gemack uit te leggen, 't geen men gevoelt in 't loopen van de touwen door de blockx, moet de aert der Schijven zijn verklaert.

Een Hevel noemt men 't, wanneer een linie een vaſt punt heeft, en wederzijts zijn armen of enden uit-ſteeckt.

Vectis of Hevel.

Hier van zegtmen, dat de eene arm tot den anderen is, als het gewicht hangende aen dees tot het gewigt, hangende aen die arm: by voorbeelt in de figuer *F* de langſte arm *c b* is tot de kortſte *a c*, als het zware gewicht *k* tot het lichte gewicht *l*.

De waerheit hier van leert ons niet alleen d'ondervindinge, maer het zelve werdt van verſcheiden verſcheidelijck uitgelegt. *Ariſtoteles* zogt de reden uit een waeg, daer ſchalen aen hangen, die zijn vaſt punt onder heeft, welcke op de minſte overhelling, met zijn zwaerte aenſtonts neigt daer heen waer het helt. *Archimedes* en *Ubaldus*, die zijne voetſtappen volgt, ſtellen klaerder deze waerheit ten toon, doch *Baldus*, wien 't bewijs van hen niet voldoet, zegt dat dees zaek het menſchelijck geſlacht by den droom moet in gegeven zijn. Andere houden het daer voor, dat de reden te halen is uit de groote van de kringen, die de armen beſchrijven, als zy bewogen werden, of oock wel uit de ſnelte die zy maken (als *Regius*) op haer beweging na dat dezelve groot ofte klein is.

Doch deze bewijzen alle, ſchijnen eenig tegenſpraeck te leiden, waerom dezelve achter laete. Beter voldoet my het betoog van den vermaerden Heer *S. Stevin* 't geen volgt.

„Stelt hier toe het lichaem *G*, waer „in ſtaet te bewijzen, dat gelijck het „lichaem, ofte de zwaerheit (welck hier een zelfde is om haer evenredig-„heit; want gelijk 't lichaem *e f d a*, tot „'t lichaem *e f c b*, alzoo diens zwaer-„heit tot dezes, overmits den pilaer, „door 't geſtelde, overal evenvaerdiger „zwaerheit is) van *e f d a*, tot *e f c b*, al-„zoo den langſten arm, *m l* tot den kort-„ſten *m k*. *m h* Is even aen *m g* door „'t gegeven, laet ons tot elck doen *k m*, „zoo zal dan *k h* even zijn aen *m g* met „*k m*; daer naer van d'eene getrocken, „*g k*, en van d'ander *k i* (welcke *g k* en „*k i* even zijn door 't gegeven) zoo zal „*k m* met *k m* even blijven aen *i h*, en „haer helften als *k m* en *i l*, zullen oock „even zijn. Laet ons nu tot elk, (te „weten *k m*, en *i l*) doen *m i*, en *m l*, „zal even zijn aen *i k*. Gelijck *g i* tot „haer helft *k i*, alzoo *i h* tot haer helft „*i l*, en door onveranderde evenreden-„heit *, gelijk *g i* tot *i h*, alzoo *k i* tot „*i l*, maer *k i* is even aen *m l*, en *i l* an „*m k*, daerom, gelijck *g i* tot *i h*, al-„zoo *m l* tot *m k*; maer gelijck *g i* tot „*i h*, alzoo het lichaem of de zwaer-„heit *e f d a*, tot *e f c b*. Gelijck dan „de zwaerſte zwaerheit *e f d a*, tot de „lichtſte *e f c b*, alzoo den langſten arm „*m l* tot den kortſten *m k*. „

* *Alternam proportionem.*

Gelijck dit nu bewezen is, in een pilaer, die evenvaerdiger zwaerheit is, zoo kan men het zelve alle ongeſchikte formen toepaſzen.

Vide Stevin Weeg-konſt lib. 1.

Behalven de eigenſchap des Hevels, die reets is aengeroert, vintmen noch een andere, bykans van gelijcken aert: wanneer namentlijck het vaſt-punt, aen 't eene ent is, en de macht die heft aen het andere ent, en de zwaerte tuſſchen beide, by zoo een geval zegtmen, dat de geheele linie is, tot de linie van 't vaſtpunt tot de zwaerte, als de zwaerte tot de macht die heffen of houden zal, 't geen van *Ubaldus* dus werdt betoogt.

De Hevel zy *a b* in de figuer *H*, het „vaſt-punt in *b*, de zwaerte of laſt *c* is in „*d* aengehangen, in *a* is de macht die „houden zal. Men hange in *a* een ge-„wicht gelijck aen de laſt *c*, 't geen *e* „is,„

Pag. 249. 251 en 253.

E

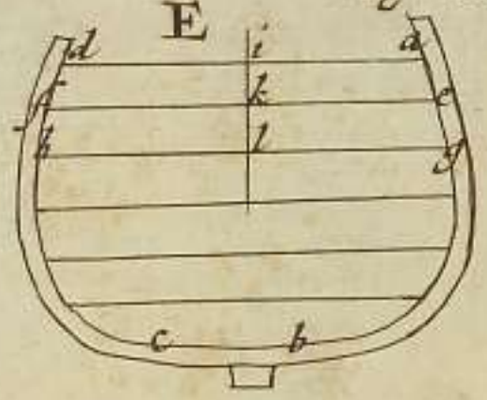

F

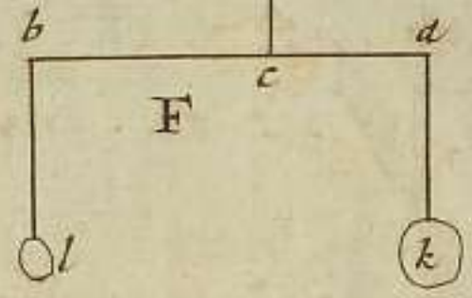

G

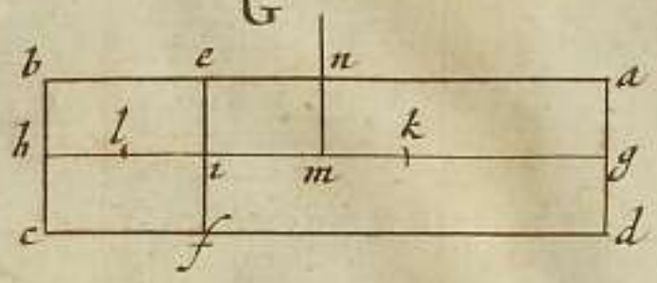

H

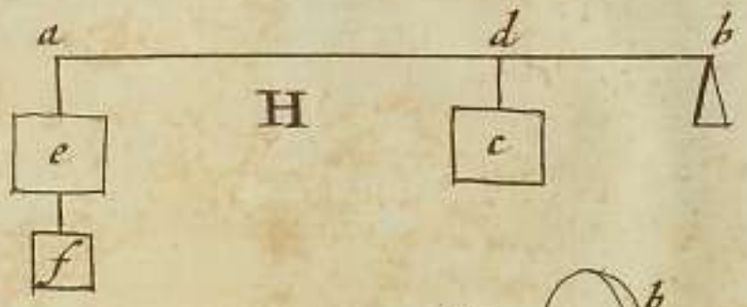

I

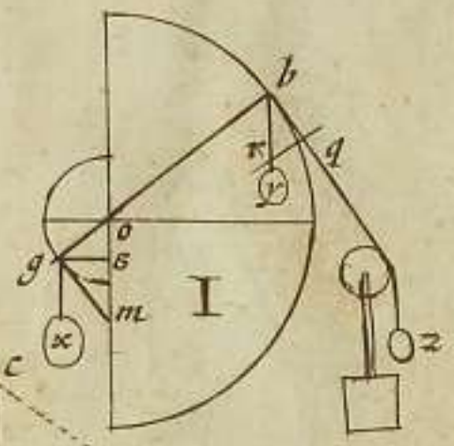

K

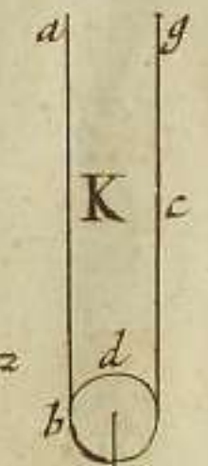

L

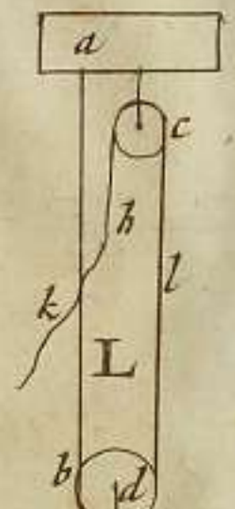

M

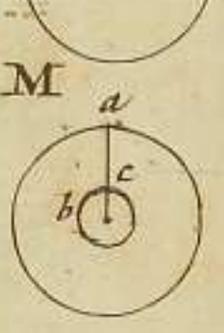

N

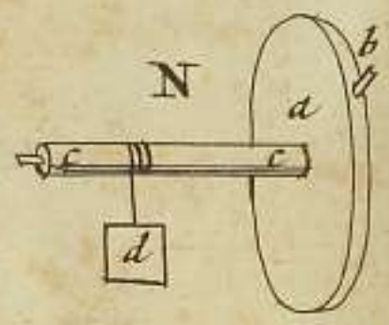

O

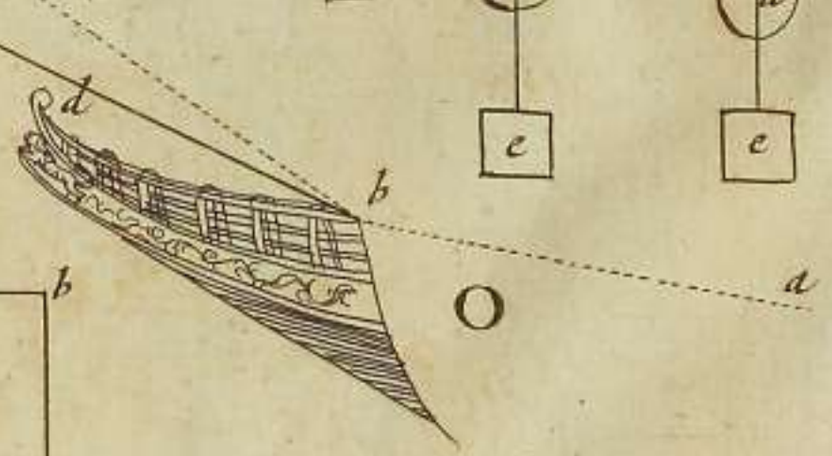

P

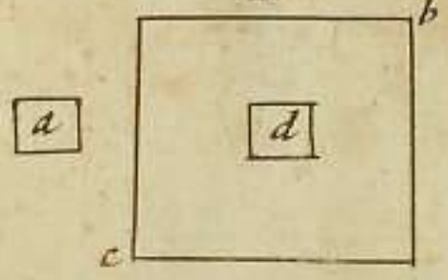

XCIV

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00457

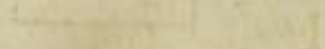

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00458

„is, en maeke dat zich die houde tegen „een ander gewigt *f*, als *a b* tot *b d*; en „terwijl de gewichten *c e* gelijck zijn, „zoo zal oock de laſt *c* tot *f* zijn, als *a b* „tot *b d*; daer naer hangt men het ge- „wicht *f* in *a*. Nadien nu *e* tot *f* is, „als de macht *e* tot de macht *f*, beide „aen de zelve arm *a b*, en dat oock *e* „tot *f* is, als *a b* tot *b d*, volgt gelijck de „macht des gewichts *e* tot de macht „des gewichts *f*, alzoo *a b* tot *b d*: en „gelijck *a b* tot *b d*, alzoo de macht des „gewichts *e*, aen den arm *a b*, tot de „macht des gewichts *c* aen den arm *b d*; „daerom oock de macht *e*, tot de macht „*f*, gelijck de macht van 't genoemde „gewicht *e*, tot de macht des laſts *c*, en „alzoo zal *c* en *f* een zwaerte hebben, „of gelijcke kracht doen aen de Hevel „*a b*. Daer na ſteltmen in *a* zulck een „macht, die het gewicht *f* tillen kan, „die zal dan aen *f* gelijck zijn, en ter- „wijl *f* in *a* even zoo zwaer is, als de „laſt *c* in *d*, zoo zal de macht in *a* te- „gen de zwaerte *f* in *a*, even zulcken „proportie hebben, gelijck hy heeft te- „gen de laſt *c* in *d* aengehangen. Maer „zoodanigen macht in *a* is *f* gelijck, en „vermach het zelvige te tillen, daerom „zal de eerſtgemelde macht, de laſt *c* „tillen konnen. Weil dan de macht „in *a* het gewicht *f* gelijck is, en de „laſt *c* tot het gewicht *f* is, als *a b* tot „*b d*, zoo zal ook de laſt *c* tot de macht „die in *a* moet zijn, om dezelve laſt te „tillen, zijn als *a b* tot *b d*, en omgekeert „als *b d* tot *b a*, alzoo de macht *a* tot „de laſt *c*, 't geen te bewijzen ſtont.

En dit zy zoo, wanneer de Hevel evenwijdig met den ſigt-einder ſtaet. Maer by aldien dezelve onder of boven den zigt-einder komt, zoo verandert deze proportie, en men behoeft zoo veel macht niet te gebruicken, om een zwaerte dus op te wegen, gelijk by voorbeelt in de figuer *I* wert vertoont; want als *b o* driemael zoo groot is als *o g*, en *m g* rechthoekig op *b g*; is *m g* tot het derdendeel van *m s*, als het gewicht *x* aen *g*, tot de kracht die in *b* van nooden is, om *x* te houden. De zelfde reden en proportie gebruickt men, als het hevels kortſte end na boven ſtaet, en dus bevintmen, dat als *b*, de macht, boven of onder de horizontale linie komt, dat altans de macht minder zal behoeven te zijn, als of zy paralel en evenwijdig met den Horizont quam te ſtaen; in dit voorbeelt behoeft de kracht juiſt een darden minder te zijn, als de zwaerte die aen 't kortſte end hangt. Om welk te betogen, zoo hangt aen *b* 't gewicht *y*, alzo dat *y* zy het derdendeel van *x*, dat is als *o g* tot *o b*, alzoo *y* tot *x*, by dit geval zal de waeg *z* weggenomen zijnde, door het tweede voorſtel van 't eerſte boeck in *Stevins* weeg-kunſt, evenwichtig blijven: treckt *q r* evenwijdigh met *b g*; en *b q* rechthoekig op *b g*, hangt *z* aen *b q*, alzoo dat *z* zy tot *y*, als *b q* tot *b r*, of 't geen het zelfde is, als *m s* tot *m g*, want de hoek *b q r* is even aen de hoek *g s m*, en zy zijn beide recht, en de hoeken *q b r*, en *g m s*, zijn mede even, om dat *q b*, *b r*, evenwijdig zijn met *g m*, *m s*: en daerom de drie hoecken, *q b r*, *s m g*, gelijkformig, en de zijden evenredig, door de vierde propoſitie des ſeſten boeckx van *Euclides*: zoo blijckt dan, dat de waeg (*y* weggenomen zijnde) noch evenwichtig blijft, door *Stevins* een en twintigſte voorſtel, nu dewijl dat *x* is driemael zoo zwaer als *y*, en dat *z* is tot *y*, als *ſ m* tot *m g*, volgt het, dat *z* is tot driemael *y* of *x*, als *s m* tot driemael *m g*, of 't geen het zelve is, als het derdendeel van *m s* tot *m g*, gelijck te betogen ſtont.

Dit insgelijckx bewijſt de vermaerden *Deſcartes*, duidelijcken ten vollen; daer nevens reden gevende van alle wercktuigen, die met weinig kracht zware laſten konnen heffen en bewegen.

Reden waerom men door wercktuigen met weinig kragt groote zwaerten kan heffen.

Hier toe zegt hy, dat dezelve kracht, die een gewicht kan opwegen, by voorbeelt van hondert pont, op de hoogte van twee voeten, die kan oock een ander van twee hondert pont opwegen, op de hoogte van 1 voet, en dit beginzel moet nootwendig toe werden geſtaen, als men bedenckt en toeſtaet, dat de kracht altijt geëvenredet en gevoegt moet zijn tot het werck, dat is, zoo men de kracht aenwent, die noodig is het werck te volbrengen, door welcke men hondert pont kan opwegen, op de hoogte van twee voeten; en men verhoogt daer mee een zeker gewicht, maer een voet alleenig; dit moet dan

twee hondert ponden wegen : want het is het zelfde, hondert pont op te wegen op de hoogte van 1 voet, en dan noch eens hondert pont op de hoogte van 1 voet, als twee hondert pont gelijkelijk op te wegen op de hoogte van 1 voet.

Wel behoore hier in acht geslagen te worden, dat niet enkelijck wort gezegt, dat de kracht die een gewicht van vijftig pont, tot de hoogte van vier voeten opheffen kan, een van tweehondert ponden, tot de hoogte van 1 voet, opheffen kan: doch daer werdt gezeidt, dat zy het vermach te doen, zoo zy daer aen gevoegt is, 't geen door middel van een of ander werckтuig zeer bequamelijk kan geschieden : 't welk te wege brengt, dat het gewigt niet hooger rijst dan een voet, terwijl alle de kragt, die anders tot de hoogte van vier voet zoude wercken, beknopter wert gebruickt, en gelijckt als vervormt overgedragen. Wel is waer, dat een kint, 't geen een vierendeel pont tien voeten hoog opheffen kan, juist geen tien vierendeelen te zaem, of 2 pont en een half opheffen zal, tot de hoogte van 1 voet, eenvoudig genomē: gelijk de handen van de kinders zijn gestelt, met zwacke zenuwen, en teere vingers, maer wel als al de kracht in een gesmolten is, en te gelijck wert toegepast.

Klaerlijck kan men hier uit de reden van den Hevel zien, te weten, dat een zelfde gewigt, nu meer en dan min, met dezelve kracht geheven wordt.

Wat een Hevels lange arm uitwint met meerder te tillen, als de korte, dat verliest hy weder in de groote kring die hy maken moet, en het vermeerderen van de tijt die hy moet gebruiken, om zijn werck te verrichten.

Schijve. Dit men zeer bequamelijck insgelijckx toe kan paszen aen de Schijve, waertoe laet aen de figuer *K*, *a b c* een draet zijn, gaende om de Schijf *d*, aen welcke schijf het gewigt *e* is gehecht.

Ten eersten stelle, dat twee mannen, ieder een ent van de draet ondersteunen, of gelijckelijck verhoogen, 't is klaer, dat zoo dit gewigt 200 pont weegt, ieder man zal om dezelve te ondersteunen, of op te wegen, alleen die kracht gebruiken, welck nodig is om 100 pont te ondersteunen of op te wegen: want ieder draegt niet meer dan de helft. Laet daerom het end van de draet *a* aen een spijker vast gemaeckt zijn, en het ander end *c* werde wederom van een man ondersteunt: 't is blijkelijck, dat de man *c* aen de figuer *L* niet meer kracht als te vooren van doen heeft, om het gewicht *e* te ondersteunen; dat is zoodanigen kracht, die noodig is om 100 pont te ondersteunen; om dat de spijker die by *a* is, het zelve werck doet, 't geen de man, die wy daer te vooren onderstelde, dede.

Eindelijck laet ons stellen, dat de man die by *c* is, aen de draet treckt, om 't gewigt *e* te verhoogen, 't is klaer, dat zoo hy de kracht aenwent die nodig is, om 100 pont op te wegen, op de hoogte van twee voeten, dat hy 't gewicht *e* 't geen 200 pont weegt, op de hoogte van 1 voet opwegen zal; want de draet *a b c* dubbelt zijnde, moetmen het ent *c*, twee voeten voort trecken, om het gewicht *e* zoo veel te verhoogen, als of twee mannen den eenen aen 't ent *a*, den anderen aen 't ent *c* trocken, ieder de lengte van 1 voet alleenig.

Waer uit te besluiten staet, dat het de schijf niet en is, die deze kracht veroorzacke, maer de verdubbeling van de draet: want zoo men een schijf by *a* hecht, over welck men de draet, *a b c h* doet gaen, zoo en heeft men geen minder kracht van noden, om *h* na *k* te trecken: en alzoo het gewigt *e* op te wegen, als te vooren, om *c* na *g* te trecken. Maer indien men by deze twee schijven noch een derde by *d* voegden, aen dewelck men het gewicht hangt, en over welck men de draet doet gaen, even eens als aen den eersten; dan zalmen geen meer kracht van nooden hebben, om dit gewicht van 200 pont op te wegen, als men anderzins zoude nodig hebben, om 50 pont op te wegen zonder schijf; want men dus de draet vier voeten moet voort trecken, om 't gewicht een voet op te wegen.

En

En aldus kan men met het vermeerderen van de ſchijven, de aldergrootſte kracht opwegen ende tillen.

Of een touw lichter over kleine of over groote ſchijven gaet.

Een waerdige vrage is het, over welke ſchijven de touwen het lichſte loopen, en welke dat bequaemſt zijn, om zwaerten over te halen, de groote of de kleine? Mijns bedunkens geeft of neemt de groote van de ſchijven hier inne niets, indien de ſpillen een zelve evenmaet houden tot de Schijven, om dat het overwicht eender wijze werckt, 't zy de ſchijve groot ofte klein zy; op de ſpillen komt het meeſt aen, waer van men oordeele, dat hoe kleinder dat zy zijn, hoe lichter de zwaerte voort gaen zal, en hoe grooter reden de Mid-lijn van de ſchijf tot die van de ſpil heeft, hoe gemackelijcker men de zwaerte optreckt, zoo dat groote ſchijven met kleine ſpillen de beſte zijn; want de ſchijf een hevel is, waer in by *a* aen de figueren *M* de kracht is, by *b* het vaſt punt in de midden van de ſpil, by *c* de zwaerheit, die te bewegen is, gelijck dan de geheele *a b* tot *b c*, zoo de zwaerte tot de macht, nu om dat *b c* in de kleine ſpil, korter is als *b c* aen de groote ſpil, zoo moet volgen, dat de kracht aen *a* by de kleine ſpil, zoo groot niet hoeft te zijn, als de kracht aen *a* by de groote ſpil; en zulckx naer evenmaet hunner lengten. Waerom allen bloke-makers is te raden, zeer dunne kopere of eizere ſpillen in hunne blockx te ſteecken.

En dit zy te verſtaen van het licht of zwaer omgaen der ſchijven zelve, sonder acht te ſlaen op eenige aengehangen zwaerte.

Wint-aes.

Hier uit wert mede klaer en kenlijck, dat de kracht, waer mede men het radt *a* by *N*, of de pen *b* draeit, die het Windaes of den Cylinder *c* doet bewegen, op welcke zich een draet windt, waer aen het gewicht *d* dat men op wil wegen, vaſt is gemaeckt: een zelve proportie moet hebben tot het gewicht dat opgehaelt moet werden, als de omtrek van de ſpil tot de omtreck van het rat zelven; of het geen 't zelfde is, de diameter van den eenen, tot de diameter van den anderen, om dat de midlijnen een zelfde reden tot malkanderen hebben, als de omtrecken, zoo wanneer dan de middellijn van de cylinder *c* maer een voet, en die van het rat *a b* 6 voet groot was, en dat het gewicht *d* 600 pont woog; het zal genoeg zijn, dat de kracht in *b* bequaem zy om 100 pont op te wegen, en zoo voort met de anderen.

Wel is waer, dat de eigen zwaerte van de ſchijven en het lichaem van de draet, deze rekening eenigermaten onklaer konnen maecken; als mede dat linien niet wiskonſtelijck recht zijn, noch naer om laeg hangende niet juiſt recht evenwijdig zijn; doch alle deze zwarigheden zijn zoo weinig van belang, dat op 't gebruick in geen aenmerking en komen.

Niet ongerijmt zoude het hier zijn, te handelen van den aert des zwaerheits, en hoe de hemelſche bolletjens, oorzaek van zwaerte en lichte der aerdſche lichamen zijn: doch kortheits wille ga zulckx voorby, en trede voort tot mijn oogmerck, namentlijck tot verklaring eeniger ſcheeps voornaeme deelen.

De maſt is een Hevel.

De *Groote-maſt*, waer door de meeſte voortganck van het ſchip geſchiet, beſtaet mijns bedunkens uit veele hevels, hoe hoger dat hy is, hoe meer hy het Schip voort zal doen vaeren, ten waere al te hoog van boven neder raekte.

De wint van bovenen tot onder aen de maſt toe, die in de zeilen ſlaet, is de kracht die beweegt, het vaſt-punt is onder, alwaer de maſt in het ſpoor gaet; het ſchip aen zijn zwaerheits middelpunt, is het gewicht 't geen te heffen is; hoe nader dan het vaſt-punt of de voet van de maſt, 't geen het zelfde is, aen het zwaerheits middel-punt komt, hoe meerder dienſt en uitgewerckte de machten aen de maſt voort zullen brengen, en hoe ſnelder het ſchip voort zal gaen: zoo dat wanneer de voet des maſts in 't zwaerheits middel-punt ſtaet; de ſchepen op haer alderſnelſt zullen zeilen, want dus zal de linie aen 't hevels eene ent zeer kort, ja ſchier geen zijn, waerom de macht aen de lange linie des maſts veel uit zal winnen, en veel krachtiger zijn, als of het zwaerheits middel-punt ver van de voet des maſts af ſtonde.

Even veel is het, of het genoemde zwaerheits middel-punt boven, onder,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00461

ofte ter zijde de voet des masts valt. Hier uit komt dan te volgen, dat de boven deelen des masts, of de zeilen daer aen geklampt, het schip op het aldermeest voort doen gaen.

Men zoude mede van de windt, die hier de macht is, het zwaerheits middel-punt konnen vinden, en dus dit gestel tot een eenig en onveranderlijcke Hevel brengen: of men kan oock de macht stellen op een gemiddelde plaets; zeg op zoo een plaets, daer boven zoo veel meer gewelt gedaen wert als onder min, welcke plaets zeer lichtelijck uit te vinden is; en aldus zal de mast tot een eenige Hevel gebracht zijn, daer van de macht of het gewelt op eene plaetze zy. De mast is een Hevel, daer aen de macht en de zwaerte evenwijdig met den zicht- einder komen, zoo dat de proportie tusschen de macht en de zwaerte eener aerd blijft, en niet verandert als aen zulke hevels, welke onder of boven den Horizont komen.

Iemant zoude konnen zeggen, indien de mast een Hevel is, zoo most een touw aen de mast vast gemaeckt en getrocken, het Schip veel snelder doen voortgaen, als of het aen het schip zelve ware gebonden, waer van wy het tegen gestelde zien gebeuren, hier op zegge: dat het touw aen de mast, het schip snelder zoude voort doen gaen, indien men evenwijdig met het water trock; maer om dat men dus treckende lager staet, zoo duickt het schip nootzakelijck voor in 't water, 't geen zijnen voortganck hindere.

Zo menig punt als boven de voet, of het vast punt van de mast is, zoo menig begin des Hevels machtigen arm men stellen kan.

Waerom de mast juist van gegevener hoogte moet zijn.

Met recht moge iemant vragen, waerom dan de mast niet hoger gemaeckt, als de wijte met de holte van het Schip tweemael? wien dient tot antwoort; dat de ondervinding heeft geleert, dat masten die hooger zijn, zeer licht van boven neder komen, daer de reden van is, dat aen de top, die verre van het vast-punt af is, de wint meerder kracht kan toebrengen, als aen het gedeelte masts, 't geen om laeg is.

Een ander zoude konnen voorwerpen, by aldien de mast met zijne zeilen een Hevel is, schoon de wint rechthoekig op de mast aen komt, en recht deur waeit zonder kring-stucken te maken, echter zal het Schip na den aerd van veel Hevels voor over, en met het galjoen in 't water moeten duicken, 't geen men echter niet ziet te gebeuren. Waer op tot antwoort dient, dat de zwaerte, die aen de kortste arm hangt, altans zoo veel de macht aen de mast overweegt, dat de macht om het Schip op te wippen niets uitwercken kan, en by gevolg zijn kracht alleen besteet tot den voortganck van het Schip; hierom ballast men schepen, wanneer zy ledig zijn, en men hout die meesten-tijdt achter zwaerder als voor, om by hart weer, de kracht die dan geweldiger in de zeilen valt, te weerhouden, op dat zy het schip niet achter op doe wippen, en voor neder duiken. By aldien mede de snuit van 't schip voor in 't water komt te duiken, zal de wint, die recht langs-scheeps waeit, minder kracht op de zeilen doen, en daerom zal 't schip dan weder rijzen.

Niet tegenstaende dit alles, gebeurt het somtijts, by zeer quaet en hart weer, 't geen de magt aen 's Hevels langste arm zeer doet vermeerderen, dat de Schepen achter op wippen, voor inzinken, en zoo vergaen.

Zoo de mast kleinder wort gemaekt, als boven aen is geroert, bevint men, te veel wints verlooren gaen, en dat de kortheit des langsten arms, of des masts de voort-ganck zonder nootzakelijckheit verhindere.

Om d'ongestadigheit des luchts dan, valt het bezwaerlijck te zeggen; naer dees of geene maet is een mast altijdt het best gemaeckt.

De middel-mast is het grootste, om dat het Schip aldaer, het meest verdragen kan.

Smackzeils masten.

Smackzeils masten hellen voor over, om het zwaerheits middel-punt naer vooren te dwingen, want dees masten werden zeer ver naer achteren gezet, om grooter zeil te konnen voeren.

Masten werden gebogen.

De masten werden somtijts gebocht, cieraets halve, en dat op een derde van onderen af. Met de stagtouwen buigtmen de masten na welgevallen; en wanneer zy te dun zijn, werden daer wangen opgelegt.

De

De langwijlige ondervindinge heeft geleert, dat de maſten van die dickte moeten zijn als boven in dit werck ſtaet verhaelt, want dunder valt te bros, en dicker zijn onnodige koſten.

't Hellen der maſten.

Wat het hellen des voornoemden groote maſts achter over betreft, zulx geſchiet om te ſteviger en vaſter te ſtaen, want dus ſteunt hy op het verdeck, en helpt het zwaerheits middel-punt naer achteren toe, daer na te trachten is, om dat het ſchip achter weinig dieper gaende als voor, beter naer zijn roer luiſtert, want aldus de drift van het waeter ſterker tegen 't roer aen ſchiet.

Aen ſchepen die niet wel by de wint om willen, zal men de maſt weinig meerder achter over doen hellen als gemeen, om dat alzo 't ſchips achterdeel meer zeils boven zig krijgt, en by gevolg van meerder kracht is, als men de voorzeilen laet loopen, om tegen wint te wenden. Aen die Schepen, welcke te licht met het achterdeel wenden, en zwaerlijck met het voorſte van het Schip voor wint om willen, zal men de maſt weinig meer voor over zetten als gewoonlijck, op dat dus het voor-ſchip, meer zeils boven ſich krijge, en by gevolg in 't wenden voor windt om, te ſnelder zy.

Ick doe de maſt van mijn voor opgegeven Schip, juiſt zoo veel duim hellen, als het hol tot het verdeck voeten hoog is, om dat, wanneer dees maſt meer helt, hy de achter-maſt en zeilen in de weg is, en zoo hy minder helle, berijckt het niet ten volle zijn geëiſte wit.

Achter-maſt.

Met de *Achter-maſt* is de zaeck eener aerd, hy helt om te ſteviger te ſtaen; om de zwaerte naer achteren te helpen, om het ſchip te minder voor in te doen duiken, en om plaets te winnen voor zeil en treil des middel-maſt.

De maſten konnen, ſchoonze reets in de Scheepen ſtaen, lichtelijk verzet worden, met het uit-houen van de Viſſcher, inſlaen van wiggen, aenhaelen van ſtaggen en perdoens.

Op Schepen, die zeer verre en langwijlige tochten doen, neemt men de maſten korter als gemeenlijk, en de touwen zwaerder, om te ſteviger te zijn, en niet ligt van bovenen te komen; 't geen de langwijligheit van de reis zoude konnen veroorzaken.

De achter-maſt zoo wel voor een Hevel aen wert gezien, als de middelmaſt, doch om dat het zwaerheits middel-punt verder van zijn vaſtpunt af is, en brengt hy zoo veel tot de voortganck van het ſchip niet, als de middel-maſt.

Van de lengte des achter-maſts, en is weder gene andere reden als de ondervindinge te geven. Hy moet korter als de middel-maſt zijn, om het weinige zeil dat daer aenhangt, en men hangt daer weinig zeil aen, om dat de zeilen van de groote maſt beletten, dat hier veel zeils aenhange; de zwakheit van het ſchip, en laet insgelijkx niet toe, dat de maſten even groot zijn; gelijck mede niet het gebruik, waer toe het achter-deel van het Schip is geſchickt, te weten de kamers die daer boven elkander ſtaen. By aldien het achterzeil zoo groot zoude zijn als het middel-zeil, zoude het de wint-vang aen de middel-zeilen verhinderen, 't Schip achter te veel ſlingeren en ongehoorzaem aen het roer doen zijn, behalven dat de roer-pen niet te gebruiken zoude zijn; want zoo de maſt grooter was, en dat daer zwaerder zeil aen zoude hangen, moſt de maſt meer naer achteren ſtaen, alwaer de pen van 't roer nu over en weer door het ſtueren gaet.

Waerom het Achter-zeil klein is.

Waerom de Focke-maſt recht op ſtaet.

De *Voor of Focke-maſt*, ſtaet recht op, niet voor over, om dat hy het zwaerheits middel-punt niet naer voren zoude helpen: niet achter over, om het tuig van de groote maſt niet hinderlijck te zijn; doch wanneer de ſchepen voor zeer zwack bevonden werden, doet men hem een weinig achter over hellen.

Zoo men acht ſlaet op cieraet, moeten de maſten niet te zeer voor of achter over hellen.

Deze focke maſt is lichter en zwacker als de groote maſt, om dat het Schip voor zwacker zijnde als in de midden, daer niet veel leiden kan, zijn voet en ſtaet op den ſcheeps-bodem

dem niet, om de rontheit van het Schip voor.

Dees wert mede als een Hevel aengemerckt: doch om dat zijn vaſt-punt, in't gemeen verder, als dat van de twee andere maſten, van 't zwaerheits middel-punt is, doet hy minder tot de voortganck van het Schip, als de twee andere maſten.

Reden van de Boegſpriets toeſtant.

De *Boeg-ſpriet met zijn Stenge*, ſchijnt men insgelijckx mede als een Hevel aen te konnen merken, waer van het vaſt-punt aen het ſchips-boort zy: de langte des eenen arms laet beginnen van den top der ſtenge, en recht uit gaen tot het boort toe; den anderen arm gaet van 't vaſt-punt af, tot het ſchips ſwaerheits middel-punt toe. Hier is 't zwaerheits middel-punt alder verſt van't vaſt-punt, waerom dees maſt 't minſt tot dē voortgank van't ſchip doet: hy ſteekt zo verre boven de Leeuw, dat het zeil dezelve even rake, daer mijn gegeven evenmaet naer is gevoegt. Langer te zijn, zoude hem onnut wezen, want alleenig dient, om de wint te vangen die onder, en tuſſchen de zeilen heen ſluipt, en ſteets zijdel-winden te nemen waer. 'tGeen echter kan geſchieden, ſchoon hy laeg ſtaet, en hoe lager hy ſtaet, hoe beter hy te beheeren is. In de figuer *O*, laet *a* het zwaerheits middel-punt zijn, *b d c* de boeg-ſpriet en zijn ſteng, *a b c* de Hevel, die hier in gedachten wort geſtelt. Om dat de lengte van het vaſt-punt des boeg-ſptiets, tot het zwaerheits middel-punt, omtrent van een zelve groote is, met de lengte van 't vaſt-punt, tegen de macht, die aen de maſt is, wert te wege gebragt, dat dees maſt het ſchip zeer weinig tot neerbuigen doet hellen, maer alleen den voortganck helpt bevorderen.

De boegſpriet wort bewoelt, ſterktens halve; en dees woeling weder met een huit bedekt, tegen bederving en ſlijting.

De *Groote-maſt* zetmen aen welgebouwde ſchepen, in de midden van het ſchip, daer het ſchip op zijn ſterkſte is. Doch zo het ſchip voor zeer zwak wert bevonden, zet men hem wel een weinig naer achteren toe, 't geen in zwaere Lants-ſchepen meeſt altijdt werdt gepleegt: dan noit meer als drie voet na achteren. Men verzet insgelijcks mede dees maſten zomtijts naer gelegentheit van 't gebou, en namen achterruim nodigh heeft.

De *Achter of bezaens-maſt* zet men zo verre van de groote maſt af, als't mogelijk is, om des te meer zeil te konnen aenſlaen; zoo evenwel, dat men zich achter bequaem redden kan, en dat daer plaetze voor de roer-pen overblijve: deze Bezaens-maſt wert altijt eenderlei wijze op de ſchepen in gezet, ſchoon, alsmen de ſchepen uiterlijck aenziet, zy verſcheidentlijck geſtelt ſchijnt te zijn: 't geen hier van daen komt, dat het werck boven rontom de maſt, van verſcheiden aenzien is. En eenige ſchepen ſtaetze voor de Kajuit, in andere ſteekt-ze door een derde dek heen, enz. De voet van de *Focke-maſt* dient juiſt te ſtaen op de maet, by my hier vooren beſtemt, in de vergadering van ſteven en kiel, die hy beide met eenen ſtut; want zoo hy meer na vooren ſtont, moeſte hy, om de bogt van het ſchip, hooger ſtaen: 't geen niet vermag te zijn, want de zwakte van het ſchip op die plaetze, zulx niet en lijt: by aldien de voet meer naer achteren ſtont, zoude het zeil te weinigh wint vangen, belet zijnde van de zeilen der groote maſt: en zy zoude de groote maſt mede der wijze in de weeg zijn, dat men dezelve by hart weer niet zoude konnen redden.

De voet van de Boegſpriet ſtaet tegen de voet van de Focke-maſt aen, om elkandret'onderſteunen, en vaſtigheit te geven, zonder het welck, het even eens is of de boegſpriet kort of lang binnen boort ſteeckt.

Maſten aengemerckt, als of geen Hevels waren.

De ſcheeps Maſten konnen mede enkel aengemerkt werden, zonder opzicht op eenige Hevels te nemen: en aldus mach men daer van in 't algemein zeggen; dat zy op zijn alderbeſt zullen zijn geſtelt, wanneer zy het ſchip in evenſtaltwichtigheit behouden: want aldus zal het zelve den meeſten voortganck nemen. Waerom men oulinkx de maſten zeer veel agter over dede hellen, als wanneer de ſchepen achter zeer licht wierden opgebouwt; welck over hellen achter eenige zwaerte by-bracht, waer door het ſchip zijn evenſtaltwichtigheit bequam, 't geen haer oock zeer wel loef dede houden.

De

De twe achter-maſten brengen met haer overhellen te wege, dat het achterdeel van het Schip weinigh meerder inzinke als het voorſte deel, het geen dienſtig is, als gezegt, om het ſchot van 't waeter te beter tegen het roer te doen ſlaen, en het Schip beter te doen loeven. De middel-maſt wert mede voor over wel geſtagt, om dat dus de zeilen beter om willen, en lichter te beſtieren zijn. Dit evenwel en is niet de eenigſte oorzaeck, waerom het ſchip achter dieper gaet als voor, maer de ſcherpte, die het ſchip achter heeft, doet hem zinken meer achter als voor, daer hy veeltijts breder en ſtomper is, en zulx, om dat het Schip achter zoo lang en laeg ſacken moet, tot dat het lichaem waters, 't geen hy beſlaet, zoo veel is, als de ganſche zwaerte van 't geheele agter-ent. Om dan meerder te beſlaen met het ſcherpe end, moet hy daer dieper ſincken als voor met het ſtompe ent, 't geen, met weinig te ſincken, veel waters beſlaet.

Waerom het Schip achter dieper gaet als voor.

Ende by aldien men de maſten niet aen en merkt als Hevels, zoo zal daer door geen nijging van het voorſte Schip naer om laeg, ofte van het achter-ſchip naer om hoogh zijn, maer al de kracht, die de wint in de zeilen doet, gedeit tot voortgank van het ſchip: en de macht aen de maſt is dan van een zelfde kracht, of zy hoog of laeg tegen dezelve komt te vallen: ook is'er geen helpende of hinderende evenmaet tuſſchen de macht, die het Schip beweegt, en zijne zwaerte; maer de minſte macht beweegt alles, zoo daer geen beletzelen zijn, die den loop uiterlijck verhinderen.

Het zwaerheits middel-punt van een vlottent Schip, daer hier (gelijk als boven) meermalen van is geſproken, is een ſtip, te midden in, waer van daen 's lighaems deelen ontom evenwichtig zijn, onveranderlijck. Doch *Philoſophice* en naeukeurig onderzogt, 't geen echter in practijk geen verſchil aenbrengt, zal dit alleen zijn, zo lange het lichaem evenwijdig met den zicht-einder blijft; maer verwrikt 't zelve, zo verandert ook dit: het laegſte deel zal op de verplaetzing, het zwaerſte bevonden worden en daer na toe zal het zwaerheits middel-punt, by zoo een geval hellen; waer van de reden den genen klaer is, die het geſtel des geheelen al verſtaet: doch om dat zulkx hier niet te paſze komt, zal dezelve verzwijgen.

Wat het zwaerheits middel-punt is.

Tot de lengte van de *Groote-raa* neem ick tweemael de wijte van het ſchip, met de holte eens: zoo het langer werdt genomen, zal het zeil te groot zijn, om van menſchen handen in de lucht te konnen werden beſtiert: oock zal een harde windt dusdanige rees zeer lichtelijck aen ſtucken ſlaen. Behalven dat grooter rees te veel ſlingeren op de minſte beweging, en met hunne nocken te groote kring-ſtucken beſchrijven. Zoo de ree kleinder wort gemaekt, geeft men wint over: 't geen ondienſtig is, wanneer een zwaerder kan werden gebruickt, 't geen d'ondervindinge ten vollen heeft beveſtigt.

Van de groote heit der raas.

De zelfde reden plaets heeft in de *Focke-raa*, uitgenomen dat dees een zevende korter moet zijn, om de zwackheit van zijn maſt, die zoo veel als de groote maſt niet vermag.

De *Bezaens-roe* wert zoo groot gemaekt als 't lyden mach, doch nimmer is hy langer als een voet of twee meer als zijn maſt; want zo hy langer is naer om laeg, zal hy 't groote maſt-tuig hinderen, is hy langer naer om hoogh, zal te veel ſlingeren. Hy ſtaet dwars tegen zijn maſt aen, om dat het zeil dus hier geſtreckt ten profijtelijckſten wint-vang ſtaet, en met weinig toeſtel van touw, 't geen achter zeer dienſtig is, beſtiert kan worden.

Bezaens-roe.

Het zeil is een drie-hoek, die twee zijden even groot heeft, dienſtig by alle zijdel-winden; want in voor wint moet men hem dwars tegen de maſt aen zetten, om eenig dienſt te doen, en alsdan onder-ſchept hy van het groote zeil de wint. Het is drie-hoeckig, om dat een vierkant hier niet gevoegelijck beheert zoude konnen werden.

De *Blinde-raa* is een vierde korter als de boeg-ſpriet, om dat zooze langer is, te veel over 't ſchips zijde

schiet, en zijn zeil het gesicht voor uit te veel weg neme, zoze korter was, zoude men wint verliezē, 't geen ondienstig. Zy hangt en is aen de boeg-spriet vast weinig onder de helft, naer boven toe, om dat de spriet daer op zijn sterckste is. De toppen van de masten worden hier te lande van eiken-hout veel gemaeckt, stercktens halve.

De *Groote-mars-raa* is stijf de helft korter als de groote Raa, en zulx, om dat, hoe hooger men komt, hoe kleinder de zeilen naer gelang moeten zijn, om te minder wint te vangen: zoo de zeilen boven zoo groot waren als onder, zouden zy niet te bestueren zijn, en dickmael door weinig harde wint van boven neder komen. Dees Raa zal omtrent zoo hoog staen, als de groote Raa.

De Stengen worden veeltijts achter over gehaelt, schoon de masten voor over hellen, 't geen met de perdoens wort gedaen, om dat çierlijcker staet, en beter te beheeren zijn: want zoo deze voor of achter over hangen, gelijck de masten, zullen de zeilen daer te veel aen slingeren.

De *Voor-marszeils-raa* is qualijk de helft korter, als de Focke-raa. Iemant mochte vragen, waerom dat deze niet van een evenredige groote, met de groote mars Raa zy: dien dient tot antwoort, dat deze Raa grooter mag zijn, om dat zijne stenge korter is.

De *Boven-blinde-raa* is dusdanigh gestelt, dat zy pas van de boegspriet gedragen kan werden, waer na oock het stengetjen is gemaeckt: het staet op het ent van de boegspriet, om dat hoe verder uit de achter-zeilen, hoe beter het ter wint-vanck staet.

De *Kruis en Bram-stengen* zijn weder kleinder, en by gevolg oock haer aengeslagen zeilen, en dat zoo groot als de ondervindinge heeft geleert, dat zy vermogen te zijn. Dit alles zy gestelt op gewoone wind en weer; want by harde storm somtijts mast en ront-hout, breecken: by doot-stilte, zal een schip om zijn zwaerte, en grofheit van leden, niet voortvaren konnen. Iemant mochte voorwerpen, dat men de ront-houten bestendig tegen het alderhartste weer behoorde te maecken, 't geen mijns bedunckens is onmogelijck, om dat de * reden tusschen het hout en den alderhartsten storm, ons menschen is onbekent. *proportie.

Wat de *Marszen* aengaet, zy dienen om de masten vast te houden, hierom zijn de hooft-touwen wederzijts daer aen vast gemaekt; als mede om plaets te geven aen de bootsgezellen, daer zy op staen, wanneer zy boven iets te verrichten hebben.

De marszen worden met lams-vellen bekleet, voor het schuuren van zeil en touen. Zoo iemant vraegt, waerom de masten gedeelt zijn, in twee of drie byzondere deelen, en waerom men zich niet diene van een stuck, of zoo de bomen zoo hoog niet en zijn, van zonderlijcke stucken, met bouts en anderzins aen een gekloncken, en tot een lighaem gemaeckt? zulx geschiet, om dat als de mast bestaet uit veele byzondere deelen, die alleen aen elkandere vast zijn gebonden, dat dan, wanneer een stuck breeckt, d'overige behouden blijven: als mede om dat men de top-masten by hart weder neder dalen, en doen schieten kan, en by stilte, of als des noot is, weder op kan doen reizen; 't geen niet zoude konnen geschieden, by aldien de mast van een stuck waere gemaeckt. Dit te doen is aldereerst gevonden omtrent het jaer 1570 by eenen *Krijn Woutersz. schipper tot Enchuizen*, want te voren men de stengen op de groote schepen woelden aen de toppen van de masten: welck stenge schieten naderhant van alle volcken in Europa na is gevolgt. v. *Beschrijving van Enkhuizen.*

Gelijck het mede geen onnutte vrage is, waerom men het gene in de hoogte staet in de breete niet uit en steke? dit niet geschiet, mijns bedunkens, om dat dus de zeilen, die als dan aen zeer lange rees zouden moeten hangen, zeer zoude slingeren en niet wel te beheeren zijn, als met gevaer; als mede dat het de schepen te veel zoude doen hellen.

De *Spil*, die men stevigheits wille, met zijn onder-erm op den scheeps bodem stelt, en die men in groote schepen wel verdubbelt, of spil op spil ziet zijn, en meerder in getal als op kleine schepen, is mede tot een Hevel te brengen: en zooveel de armen langer zijn, als

de

de halve middel-lijn van het ſpils lighaem, zoo veel te lichter wint men iets op: by voorbeelt, laet het ancker wegen twee duizent pont, de armen, die hier vier ſtelle, zijn zesmael zoo lang als de halve ſpil zelve dick is, en aen jederarm douwen vier mannen: ieder man zal dus geen meer kracht behoeven te doen, als of hy twintig en ½ pont tilde: te verſtaen, zoo zy alle vier even verre van de ſpil af ſtaen; daer zy anders ieder 125 pont zouden moeten tillen, zonder behulp van dit wercktuig: zoo dat zy 104½ pont minder tillen, met behulp van dit wercktuig de ſpil, als zy zouden tillen, wanneer zy het anker moſten heffen zonder wercktuigh. Dit vorderen zy met de verdubbelingh van haren gang, waer van de redenen in het voorige zijn verklaert. Maer om dat de mannen niet even ver van de ſpil ſtaen, en de twee achterſte zoo veel meer uitwercken, als de twee voorſte min, zoo rekent de middel-ſtip, tuſſchen de man naeſt aen de ſpil, en die het verſte daer van is, voor het einde des arms, daer al de kracht van geſchiet: en aldus zal de rekening met de waerheit over-een komen.

Waerom men gemackelijck tilt door een Spil.

En dus is het mede gelegen met de *Braet-ſpeden*: zo haer hant-ſpaken vijf mael langer als't halve ſpit zelve dik is, zijn, 't werk zal zoo veel te lichter gaen: hoe langer datze zijn, hoe bequamer, mits datze maer bruickbaer blijven: dees worden in kleine ſchepen gebruikt, om de minſte omſlag, en om dat men daer toe weinig volck noodig heeft, of oock wel op grooote ſchepen, om de lichte anckers mede op te winden: dog dit ongemack is hier by, dat het winden over braet-ſpeden zeer langzaem toegaet. Hier by echter ſtaet te letten, alzoo de houten, die het braet-ſpit doen omgaen, onder en boven de linie, met den Zicht-einder even-wijdig bewogen werden, dat het winden weinig gemackelijcker gaet, als de hant-ſpaeck onder of boven het braet-ſpit is; 't geen hoe veel verſchilt, volgens de wijze hier voorgeſtelt, na gerekent werden kan. De Braet-ſpeden leggen wederzijts in dicke houten, die koppen werden genaemt, welck op den overloop vaſt zijn, en van boort af ſtaen, of in ſchilt-planc-

En met Braet-ſpeden.

ken, dewelcke tegen het boort aen ſtaen.

Omtrent het winden der Anckers, ſtaet aen te mercken, dat het Ancker onder water zoo veel lichter opgaet, als of het minder woeg, de zwaerte van een lichaem waters, met hem even groot. Om dit te betoogen, zoo laet *d* aen de figuer *P*, een vat vol waeter zijn, gelijck aen *a*: het vlack-vat *d* dan vol waeters, is in 't water *b c*, licht noch zwaer, want het daer in, alle geſtalten hout, die men hem geeft: daer de reden van is, dat wanneer iets rijzen of daelen zal, dan moet een kring van lichamen geſchieden, die verplaetzen, en om dat de waters deelen alle van een aert zijn, en geen redē is, waerom d'een min als d'ander rijſt of daelt, zoo blijven zy in een even ſtaltwichtigheit, zo lange als zy van geen uitterlijcke beweging daer uit geſtooten werden: daerom dan het waeter *d* uit gegooten, het vlack-vat zal 't gewicht des waeters lichter zijn, dan het in zijn eerſte gedaente was. Laet ons nu daer in leggen het lichaem *a*, het zelve zal daer in effen paſzen, om dat zy even en gelijck zijn deur 't geſtelde; en het vlack-vat met het lichaem *a*, alzoo daer in, zal weegen het gewicht van *a*, met zijn voornoemde lichtigheit, dat is, het gewicht van *a*, min 't gewicht des waeters, dat'er eerſt uitgegoten was, maer dat water is even groot aen *a*: daerom *a*, in 't water *b c* gelegt, is daer in zoo veel lichter dan in de lucht, als de zwaerheit des waters met hem even groot, 't geen ſtont te bewijzen, en gelijck met lijckformige lichaemen: zoo is het mede met ſcheef hoekige gelegen, van alle geſtalte, als ankers en andere.

Het Anker weegt onder water minder als in de lucht.

Anker-proef, of zy wel vatten zullen in de grondt, is dat men op een effen gront de punt van een der armen met het ent van de ſtock op de aerde legt, zoo het anker met de punt om hoog valt 't is bequaem.

Riemen, als men roeit, werden van gelijcken op hevels toegepaſt: by de boorden van de ſchuit of ſchip, daer de riemen over leggen: laet ons de zwaerte ſtellen, die te heffen of voor te brengen is, en het water laet het vaſt-punt zijn: gelijck dan de ganſche lengte des riems,

Riemen.

tot des riems, van daer de hant de riem hout, tot aen boort, daermen de zwaerheit ſtelt; zoo is de macht die arbeit tot de zwaerte, en zoo veel de geheele riem langer is, als zijn deel van boort tot in 't water: zoo veel mackelijcker zal de ſchuit voortgaen, als of men die trok of voort doude, en het tegen geſtelde: hier uit volgt, dat die voor of achter zitten en roeien, meer werck doen, als die in de midden zitten, want daer de linie uit het water tot het ſchips boort, om de bogt van 't ſchip, langer is: hierom men mede daer, op Galeien, de ſterckſte mannen zet. Zoo wanneer het ent des riems, dat binnen boort komt, even zoo lang is, als dat buiten boort in 't water ſteeckt, zal de man maer de helft arbeits van noden hebben, of hy 't ſchip trok of voort douwde. Hoe zwaerder of dicker water, hoe beſtendiger het vaſt-punt is, en hoe beter voortgank 't ſchip hebben zal; ten ware het zware water 't ſchip voor ſtutte en weerhielt. Het onderſte, of de hant van de riem, wert hier aengemerkt als vaſt te leggen, maer terwijl die eenigermaten beweegt, zal het ſchip te minder voortganck hebben, uit oorzaek dat dus de beweging gedeelt werdt: die anderzins van de man tot het ſchip alleen over zoude gaen.

Daer zijn boten, die door water gebracht worden, met het wricken van een riem achter uit. Dit doen kan mede tot den hevel werden gebracht, als boven: doch hier van kan men mede zeggen, dat de beweging, die de hant in het water maeckt, en over gaet tot de ſchuit, welck recht uit gaet, veroorzaekt wert, doordien de riem de ſchuit nu ter rechter en dan ter ſlincker drijft; en door 't ſchielijck omzetten, naer geen van beide zijden konnende vorderen, nootzakelijck recht uit moet gaen: want de beweging reets in de ſchuit zijnde, dus niet over kan gaen als met recht uit gaen van de ſchijf.

Volgt nu dat de *Schijve* ontlede, en het bewijs vooren gedaen toepaſſe, waer van ſlechts in 't algemeen ſpreken zal; in meining, dat alle byzonderheden daer door lichtelijck zullen konnen werden verſtaen. In de blockx, te ſchepe, worden de ſchijven gezet, en is kenlijck uit het voorige, dat een laſt met een touw getogen door een blok, de helft lichter voort gaet, als of 't zonder 't zelve getrocken wierde: en zoo men onder aen een tweede block hangt, daer het zelfde touw over gaet, den arbeit zal tweemael zoo veel verlicht worden: doch de laſt weder zoo veel te trager voortgaen. Waer van de bewijzen uit de voorgaende beginzelen klaer zijn. Andere zeggen alleen het gemackelijk trecken door de blocx te zijn, om dat door hulp van ieder block, de helft van de gewichten onderſchraegt word; zoo dat die treckt, maer de helft treckt van de zwaerte, die het getrocken lichaem anderzins by hem heeft; en met het tweede block werde onderſchraegt de helft van de helft, en zoo voort.

Waerom over blockx gemackelijk trecken is.

Het *Roer of ſtuur* van mijn opgegeven ſchip, is lang 26 voet, breet onder 3 voet, boven 1 voet; dik voor 12 duim, achter 8 d., 't geen aldus beveſtige: hoger mag het niet zijn, om dat hooger zijnde boven tegen 't wulf aen zoude ſtooten, 't geen hem onbruikbaer moſte maken, en daerom ondienſtig: 't water ook nimmer zoo hoog het roer komt te ſlaen: de pen mag oock niet lager komen, als het welf van de Konſtapels-kamer, om dat zoo hy lager was, de kamer onbruickbaer zoude zijn: dieper als het ſchips kiel mag het roer mede niet zijn, om dat vaeck gevaer van ſtooten zoude loopen: breeder dient het roer niet te zijn, om dat dus het ſchip te veel zoude doen zwieren, en te zwaer te beheeren zoude zijn; oock noot van afgeſlagen te worden zoude loopen. 't Is kenbaer, dat water op breede en zware lighamen meer vat heeft, als op ſmalle en kleine. Soo men het roer ſmalder maekt, als het hier wert opgegeven, zal het ſchip hem niet gehoorzamen. 't Is onder breder als boven, om dat de breete onder geſtadigh in 't water zijnde, den meeſten dienſt doet, en ſmalte boven, 't roer ſtercker maeckt: want op weinig hout, wint en weer min gewelt zal doen, als op veel hout.

Waerom het klein roer een groot ſchip van plaets doet veranderen.

Om reden te geven, van het doen des roers, aen het ſchip, en waer het van daen komt, dat een groot en zwaer ſchip op de minſte beweging van het kleine roer, van plaets en ſtreeck verandert, hebben *Ariſtoteles*, *Blancanus*,

nus, Baldus en andere, hunnen toevlugt t' onrecht genomen, mijns beduncken tot den hevel: want men hier het onbewegelijck vaſt-punt, 't geen in een Hevel werdt vereiſcht niet vint; noch oock de twee onderſcheidelijke armen. 't Is dus gelegen, dat als men een ſchip na dees of gene weg wil doen gaen, men het roer daer henen went, waer het ſchip heen te gaen wert vereiſcht. Wanneer het roer in 't water dan na die kant overleit, daer 't ſchip naer toe zal moeten ſtevenen, gevalt het door de drift van 't waeter, veroorzaekt, of uit den voortganck van het ſchip, of door den ſtroom, die tegen het gebogen roer aen komt te ſlaen, dat het ſchips lichaem noodwendig keeren moet, zoo lange tot dat het ſchip en het roer, in eene linie zijn: en om dat het ſtuur, met een klijne kring achter te maeken, oorzaeck van een groote kring voor is, behoeft men alleen een zeer weinige beweging aen het roer te doen, om het geheele ſchip te doen verplaetzen. Waer uit volgt, hoe langer de ſchepen zijn, hoe min beweging men aen het roer behoeft te doen, als men ſtuurt.

Vaſte regels, van hoemen de roers op gegeven ſtreecken aenleggen moet, te geven, zoude mijns beduncken niet wel doenlijck zijn, om dat by weinig voortganck, of ſlappe ſtroom, die langs ſcheeps van vooren komt, men grooter hoeken met het roer moet maeken, om door het dwarszetten des zelven, meerder kracht van waeter te vatten, en by gevolg meer en genoegzame macht te bekomen, om het ſchip om te zetten: daeren tegen by harde ſtroom, of groote voortganck, is weinig ſchuinte des ſtuurs genoeg, om een ſchip te verzetten; om dat weinig water dan grote kracht heeft.

Hier van daen is het, dat de man te roer, te ſcheepe, ſteets met de ſtock in de hant, en nimmer ſtille ſtaet; want ſtroom en wint zich geſtadig bewegen en veranderen, daer het omſmijten des ſchips, door de zee-golven, mede veel toe doet. Gemackelijck ſtuuren zoude het zijn, zoo men voer in een water, zonder ſtroom, en daer het ſchip alleen, van de wint wierdt bewogen. Het ſtuur kan van geen ſtroom geholpen worden, als van die recht uit, of ten naeſtenby, met het ſchip gaet: zijdeldriften en helpen niet.

Een ſtrijt, tuſſchen roer en wint, zal een ſchip recht uit doen ſtreeck nemen: dat is, zoo de wint het ſchip naer ooſten drijft, en het roer het zelfde naer het weſten tracht te dwingen, zal het ſchip de middel-weg kiezen, en recht uit loopen naer 't zuiden of noorden, om dat het zijne beweging elders moetende beſteden, niet anders kan: 't geen de reden is, waerom men met half wint koers of ſtreek kan houden. *Waer van daen het komt, dat men met half wint koers kan houden.*

Het zelfde heeft plaets, ſchoon men met een wint, vry ſcherper als half wint zeilt. De zeilen worden byzonderlijcker wijze geſtelt, naer dat de wint wait. Op half wint of noch ſcherper als half wint, worden de zeilen naer de achter-ſteven toe getrocken, over die zijde, daer de wint heen waeit; en men viertze een weinig na vooren toe, aen die zijde, daer de wint van daen komt; op dat dus de wint ſcheef-hoekig op 't zeil vallende, het ſchip doe draeien tegen wint op, na de wijze der molen-wieken: den voortganck, die het ſchip dus krijgt, brengt de wederomſtuitende wint te weeg, die ſcheef-hoekig op het zeil valt, ietwes van zijn beweging aen de zeilen over-geeft.

Hier uit blijkt nu, hoe het dikmael bykomt, dat de ſchepen naer hen roer niet luiſteren; als namentlijck de ſtroom van ter zijden den voortgank recht uit overtreft: oock wanneer het roer te ſmal zijnde, geen waters loop genoeg vatten kan, om het ſchip te bewegen; gelijck oock by ſtilte zonder ſtroom: en in 't algemein, wanneer de roers niet wel geëvenmatigt aen hare ſchepen zijn. Of oock by aldien de ſchepen achter niet genoeg kielen of zinken, na eiſch van den watervang: insgelijx wanneer achter te breet, en het water naer eiſch tegen 't roer niet en ſlaet. *Hoe ſchepen ongehoorzaem aen haer roer zijn.*

't Is kenbaer, dat hoe grooter hoek

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00469

het roer met de kiel moet maecken, hoe traeger de vorderlijcke voortgank van het schip is: want zulx een kenteeken van stilte, of tegen-wint is; en dat weinig of krachteloos waterstroom tegen 't roer komt te slaen. Als mede dat hoe snelder de voortgank van het schip is, hoe beter het schip naer zijn roer luisteren zal.

By de sleden, die tot Amsterdam van paerden over straet getrocken worden, wanneer daer achter iets aen vast is, 't geen haren loop bepaelt, men de roers vergelijcken kan; want de minste beweging, 't zy met een voet of anderzins, dat daer achter aen komt te geschieden, den loop zal bepaelen: 't geen mede plaets aen het roer van de schepen heeft.

Voor het opwippen van de roers worden spijlen door de roer-haex geslagen; ten welcken einde mede een zorglijn door het roer heen gaet, die het schip vast hout.

De roer-pen wert, met een yzere spil, achter aen het roer zelve, vast gehouden.

De Voorsteven streckt tot een grontslag van alle scheeps deelen: en waerom.

Meest alle d'overige scheeps deelen, worden by my uit de voorsteven getrocken: dees strekt voor grontslag, en tot maet van de zelve: waer toe mẽ evenwel eenig ander lit zoude genomen konnen hebben. Zijne dickte zelf vintmen uit de lengte van het schip, waer van de ondervindinge leert: dat de hier voor opgegevene evenmaet, is naer eisch, en dat de dickte, zoo genomen, niet te grof noch te licht en zy. Ront moet dees steven zijn, om dat die vorm een buiten aenkomen de kracht best wederstaet: en zoo hoog, als het hol van't schip zelve; om dat in hem al het werk gegrontslaegt en verbonden is. Heden is het de wijze, dat men binnen scheeps-boort, in 't ruim, voor tegen de boeg stercke banden legt, die aen het steven, en elders vast geklonckeu werden, 't geen goet werck geeft; het lecken verhindert, en dichte schepen maeckt. Wat aengaet alle dese scheeps leden, die haer grootheit uit de steven trecken, en naer steven evenmatig worden geschickt, en is geen andere reden, als de langwijlige ondervinding te geven; die ons eenhellig leert, dat de mate, ten aenzien van steven, dus genomen, als vooren opgegeven is, sterckte genoeg bybrengt, om zulck werck te doen, daer ieder stuck voor te schepe komt.

En terwijl deze maet afhanging is van de evenreden *, die het hout tegen weer, wint, en van buiten aen komende kracht heeft, welker gewelt verscheide, onzeker, ongestadig, en zekerlijck niet te weten is, valt, mijns bedunkens, geen andere reden der hoegrootheden dezer scheeps deelen, ten aenzien van de steven, te geven, als deze langwijlige ondervindinge; waer mede alle de bovengegevene maeten zijn bevestigt. * *Proportie.*

Wel is waer, dat de ondervindinge niet en leert, dat de scheeps deelen juist dus gevormt moeten zijn, ten aenzien van de voor-steven, als in dit werk voor op hebbe gegeven: maer evenwel zy leert ons onwedersprekelijck, dat de deelen eens schips, van gegevener lengte, zoo zwaer moeten zijn, als hebbe opgegeven; 't geen ick aen de voorsteven toe hebbe gepast, op dat men een voet en grontslag, of maet zoude hebben, waer uit men de genoemde deelen evenredig zoude konnen trecken, op alle scheeps lengten.

Ook is mede waer, dat by de ervare Scheeps-timmer-meesters, deze of diergelijcke maeten by de steven dadelijck niet afgemeten werden: 't is hun genoeg, door langwijlige kennisze, en oude ervarentheit, zonder de maet uit steven, of eenig ander voornaem lit te trecken, hunne rechtmaetige grootheit te weten: 't welck doende, zy echter deze wetten, schoon zonder opzicht, na volgen. Geenzins is mijn meining mede, dat men juist, en op een draet, dees gegevene evenmaet waernemen moet: het diene slechts tot een spoor, om niet te verre af te dwalen, en verzekering, dat zoo men deze wetten volgt, men in het scheeps-bouwen geen zware misgreep zal te vrezen hebben.

Verscheide gebruiken veranderen den bouw der schepen.

Omstandigheden, en onderscheidelijcke gebruiken, veranderen den bouw en vorm der schepen: insgelijkx wil ik mede niet zeggen, dat schoon dees evenredige maete goet zy, dat een andere daerom laete van gelijcken goet te zijn, schoon my geen andere, laet staen beter, tot noch toe voor en is gekomen. Een schip van oorlog past boven breet te zijn, tot redding van't kanon, en om te

te bequamer tegenweer te konnen bieden.

Van de breete der ſchepen.

Een ſchip alleenlijk gebout, tot laſten te dragen, is beſt met een ruim hol, en boven ſmal, om veel goederen te konnen ſtouwen, en met weinig volck beſtiert te mogen werden; doch een ſchip, zoo wel ten krijg als ten handel geſchikt, paſt de middelmaet, gelijck aen het hier voor opgegeven ſchip is te zien. Dees maet dan, ſtrecke tot voorbeelt van grote en kleine, van koop en krijgsſchepen.

Scheepen al te breet, leggen wreet op het water, en ſlingeren zonder houw; 't geen hier van daen komt, dat breede ſcheepen, die ſtijf en ſtevig zijn, de baren wederſtaen, als die hun op willen nemen en verſcholcken, waerom zy dezelve verſchudden en doen beven: daer en tegen ſmalle ſchepen, leggen zedig op het water, en gaen met de baren zachjens op en neer, zonder veel te ſchudden of te daveren. Menig maſt men van boven neer ziet ſlingeren, op breede ſchepen, die op ſmal en lichte ſchepen zouden blijven ſtaen.

Het ſchip hier in gedachten gebout, is noch van de wijtſte, noch ook van de naeuwſte; welcke maet met voordacht is genomen, om zoo wel een oorlog, als een koopvaerdy-ſchip te vertoonen. Die alleen op vracht varen, en zich niet denken te verweeren, zijn boven naeuwer, en onder wijder: die alleen ten krijge gaen, zijn boven wijder, en onder naeuwer.

Waerom een ſchip verkieze tot voorbeelt van opgegevener geſtalte.

Naer dit voorbeelt men alle ſlag van ſchepen vormen kan, met ſlechts weinig verandering aen te brengen, na het gebruik, daer ieder toe is beſtemt. Vermeine oock niet onredelijx te doen; wijl my wel bewuſt is, dat ſteets veel ſchepen na dezen aert, zoo hier als elders worden gebouwt; 't geen ſchepen zijn, die om de weſt ten koop-handel werden uitgezonden, daer het vaeck vereiſcht, dat zy zich verweeren moeten, en een vyandt ſlag leveren.

Schepen worden van verſcheide gedaente gemaekt.

Behoudens geheel ront of vierkant, en zoo kort, dat de zeilen niet gereddert konnen werden, of zoo lang, dat in de lendenen te zwack zijn, ziet men hedensdaegs de ſchepen aller gedaente zijn; 't geen geoorloft is, zoo op grontſlagen alles wert verricht, het oneindig en verſcheiden gebruik, oneindig en verſcheide uiterlijcke gedaenten den ſchepen geeft: aen breede ſcheepen gaet het meeſte en zwaerſte hout: aen al te breede ſchepen vallen de zijden zwack, 't geen door het wijt uitſtaen veroorzaeckt wert: lang en ſmalle ſchepen, ſchoon van eenen inhout, vlotten beter als brede, en korte ſchepen; waerom bequamer zijn om de zee mede te bouwen: de reden hier van is, dat lange ſchepen 't meeſte hout plat op het water hebben. Voor boven breet, en onder ſcherp houtmen çierlijck te zijn, en bequaem om zee te bouwen. Dit doet de ſchepen ſteunzel hebben; al te ſcherp maeckt, dat de ſchepen niet wel door wint willen: çierlijck ſtaet het mede, dat de ſchepen boven de kimmen ront opgaen.

Middelbaer groote ſchepen, zijn ver het bequaemſt om mede door zee te gaen: al te groote ſchepen leggen ongemaniert op zee, geraecken zeer licht op droogten vaſt; en werden by ongeval zwaerlijck gereddert. Zeer kleine ſchepen laden weinig; werden vaeck van de zee geweldig overloopen, en zijn ter verweering onbequaem.

Onbekrompen taſte ick in mijn gebouw het hout aen: geve ieder deel zijn eiſch, naer gevondene evenmaet, zonder het hout te ſchromen, wel wetende dat in het timmeren, by de meeſters, de deelen veeltijts teerder en zwacker werden genomen, om ſtoffe uit te winnen: maer ben weder wel bewuſt, dat dees gierigheit menig man koſt den hals.

Van de gedaente des kiels.

De kiel, die dieper als het ſchip zelve zackt, geeft ſneé in het water, en weerhout het ſchip van afdrijven: hy is opgezet in de midden; 't geen hierom is, dat de ſchepen altans in de midden het zwaerſte geladen zijnde, daer komen te buigen, en de kiel dus allengskens recht wordt: zoo men hem ter eerſter aenvanck recht maekt, buigt hy naer buiten toe, 't geen veel onheilen kan komen te veroorzaeken. Andere doch zijn van gevoelen, dat men den kiel van eerſten aen geheel recht behoore te maeken: want hy dus de meeſte dienſt doet aen het ſchip: drijvende, dat het ongemack, 't geen het ſchip komt te leiden,

leiden, als hy gebochelt is, niet ophalen kan, het gemack dat men heeft, hem ter eerſter aenvang geheel recht te maken, ſchoon hy daer na uitbuige. Een gebogchelde kiel zal het ſchip zoo wel geen ſtreek doen houden, als een rechte; maer meerder af drijven.

De lip, die achter aen de kiel uitſteeckt, ſtut het roer, en verhindert, dat ictwes tuſſchen ſteven en roer in kome te ſchieten, en zoo onklaer werde.

Men dient goede acht te ſlaen, in 't loſſen van lange ſchepen, dat de bodem te gelijk van zijne zwaerte wordt verlicht: want om dat veele ſchippers in het midden de ſchepen eerſt loſſen, ziet men de ſchepen een rug op ſteken, en de kiel binnewaerts buigen, 't geen hen zeer krenckt.

De overloop, op ſchepen van oorlog, dient, om bequaemheit tot het ſlaen, meeſt plat te zijn: en men doet dezelve voor zomtijts wel met een treetjen rijzen, om het ſchip van vooren te meerder aenzien te geven.

Het Galjoen. Van de maet des *Galjoens*, datmen voor aen de ſchepen zet, is geen andere reden te geven, als het welgevallen van den bouw-meeſter: doch de hoogte van de knop, boven de leeuw, komt nimmer hooger als de regelingen van de back, zoo daer een back aen de ſchepen is: eenige jaren herwaerts, heeft men het galjoen vry lang gemaeckt: hedensdaegs maecktmen dezelve weder kort, licht, krom, en ſtijl op; 't geen in groote ſchepen, mijns bedunkens, niet te prijzen is, om dat dit te kleinen plaets geeft, tot het vereiſte gebruick, waer toe de Galjoenen zijn geſchickt. Aen ſchepen, doch die alleen op het zeilaes werden gemaeckt, paſſen beſt korte galjoenen, en korte boeg-ſprieten, om dat, hoe langer deze zijn, hoe grooter hoek van beweging zy aen het geheele ſchip toebrengen, wanneer de zee tegen dezelve van vooren aen komt ſlaen, 't geen den loop van het ſchip zeer komt te ſtutten: hoe lichter van hout dat zy zijn, hoe minder tegenweer het water, 't geen daer tegen aen komt te ſlaen, vint, en by gevolg, hoe minder kracht en beweging aen het ſchip overgeeft. Wanneer al te zwaer en lange Galjoenen onklaer in zee worden, is men dickmael genootzaekt dezelve af te zagen: om dat zy om haer groote niet te hermaken zijn, en los hangende, veel onheil aen het ſchip met ſlingeren te wege konnen brengen. Zoo zy al te zwaer zijn gemaeckt, doen zy mede de ſchepen voor te zeer overwegen, en in 't water duiken: op ſchepen van oorlog zijn de grootſte Galjoenen vereiſt: zy dienen tot verblijf der matrozen, om zich te reinigen, waſſen, plaſſen en haer gemack te nemen: als mede, om daer uit het tuigh aen de boeg-ſpriet te redden; en voornaem tot optojing der ſchepen. Op oorlog-ſchepen, ſtreckt het Galjoen voor een gevangeniſſe, daer de miſdadige geboeit in werden geſlooten. Het Galjoen wort bewoelt met hechte touwen ſtevigheits halve: het wort zwaer of licht gemaeckt, na dat de ſchepen ſtevig of ranck zijn, en ſulx om het zwaerheits middel-punt van het ſchip in een geſchickte plaets te krijgen: hierom zietmen dickmael de galjoenen van de ſchepen veranderen, verlichten of verzwaeren, naer de ſchepen ranck zijn geworden, met dees of geene zwaerte boven op te zetten, als maſten enz. of oock na dat zy ſtevig zijn geworden, met een huit onder om te leggen, of anderzins.

In deze landen is men gewoon, voor in de Galjoenen een Leeuw te zetten, het waepen van den ſtaet: en achter, boven op, het wapen van de plaets, daer het ſchip is gebouwt, en t'huis hoort. De ſchepen worden benaemt na veelerhande voorwerpzels; menſchen, beeſten, huizen, ſteden, enz. Doch onder roomſche Chriſtenen, meeſt naer verſtorven heiligen, die zy waenen beſchutters dier ſchepen te zijn, welck na hen werden benaemt; waerom dees oock by noot van de ſchepelingen worden aengeroepen en gebeden, na den voorgang der oude heidenen, die hun houte goden achter op de ſchepen ſtelden, en dagelijx aenbaden. By hen werden de ſchepen mede gewyt en gedoopt van den Prieſter: welck ſcheeps doopen, by zommige Luiterſche mede werdt gepleegt, doch zonder overgeloof: de prediker alleen benaemt het ſchip, en bidt Godes zegen daer over aen, enz.

Nael

Naer over-geloof ſchijnt te hellen, insgelijcx de oude gewoonte, by ſcheeps-bouwers hier gepleegt; dat namentlijck, als een ſchip afloopen zal, en is geſmeert, men voor aen de ſteven de werelt met een kruis, door vette quaſt daer op ſtrijckt.

In een ſchip, dat Conſtantinus de groote timmerde, men de naem van Jeſus Chriſtus, met dit teken I ☧ zag geplant, boven aen een ſtandaert, daer het kruis op ſtont. Om dat de maſt met de raa een kruis verbeelt, zijn by de Roomſch-gezinden veel overgelovige aenmerkingen daer op gemaeckt.

Het ſchip is voor breeder als achter; en zulx om dat achter breeder zijnde, naer geen roer en luiſtert, te veel zog maekt, en den voortganck verhindere, oock het water zoo doet zacken, dat ſchier niets tegen 't roer blijve; waer over diergelijke ſcheepen het ſlingeren achter zeer onderworpen zijn.

Op een derde van vooren, zijn de ſchepen op het alderbreetſt: van daer af dan na achteren toe, valt het water allenskens toe, en dus maekt het ſchip goeden ſchot: zoo men het breetſte meer na vooren zette, zal 't ſchip het water niet genoeg ſnijden: als men het na achteren zet, wort het water achter te zeer ontvaeren, en men kan niet wel ſtueren: hierom dan is een derde van vooren, de rechte plaets, daer het ſchip op zijn breetſt moet zijn. Aen balken, die op het water drijven, men beſpeuren kan, dat voor dick zijnde, de beſte ſchot geeft.

De *Kajuit* wordt achter op het ſchip geplaetſt, om dat daer de minſte beweging is, en men daer van daen het beſt alom over 't ſchip zien kan, acht op roer en zeilen nemen: als mede, om dat het ſchip achter boven zonder hinder breet uitgetimmert werden kan.

Het *verdeck* zackt zomtijts wel een voet by de Conſtapels kamer neer, 't geen geſchiet om het recht ſtaen der buſſen. In Koopvaerdy-ſchepen treet men altemet op 't verdeck by de groote maſt, een tree van een half voet neder, doch het verdek echter eenigzins noch blijft opgezet. Dus ſtaet het mede met den overloop; doch die en behoeft zoo veel niet te zacken, want zy minder op is gezet: wanneer dit geſchiet, en den overloop achter zackt, begint het zacken aen het ſchot van de Kajuit.

De Noort en Ooſter-vaerders verdecken zet men vry hoog op, zoo voor als achter, en zulx, op dat het boots-volck daer zich droog boven op mach houden, want aldus loopt het water af en in zee; 't geen in de noorder geweſten veeltijds over het ſchip heene ſtuift. Op Oorlog-ſchepen behoort het geſchut even wijdig met 't water te leggen, waerom de verdecken niet zeer hoog dienen opgezet te zijn. Tuſſchen het verdeck en den overloop, voornaem op ſcheepen van oorlog, diene zoo veel ruimte te zijn, dat daer een man bequamelijck onder kan gaen, ten waere men, om meerder ruimte in 't hol te hebben, het zelve weinig ondieper maecke.

De *Wagers* in de kimmen zijn dicker als op eenig ander plaetze, om dat daer de meeſte ſlag van het waeter tegen aen komt. Insgelijx zijn *Buickſtucken* en *Zitters* op deze plaets het zwaerſt van hout: andere doch zijn van gevoelen, dat men die op de kiel het dikſte behoorde te maecken, om dat (zeggen zy) wanneer een ſchip ſtoot en breeckt, de breuke in 't gemein onder aen de kiel in 't midden van het ſchip eerſt begint.

Het vlack rijſt ruim een half voet, *Het vlack.* 't geen ick meine aen ſchepen, die met bedachten raet, op de ſnelzeilinge niet en zijn gemaeckt, genoeg te zijn, zoo het voor en achter-ſchip maer heeft zijn behoorlijck beloop, ſnogger en ſmoeg; in en uitgaende naer den eiſch, welck beloop volmaeckt elijk, mijns bedunkens, niet te bepaelen, of met woorden te beſchrijven is.

Het uiterlijck beloop der ſchepen wort onderſcheidelijck gemaekt, na het oog en goetkeuren van den meeſter. Dit is zeker, dat de ſchepen, wiens vlack van voor tot achteren toe, minſt rijſt, dat die het meeſte goet

laden, en diens vlack het meeſt rijſt, het ſnelſt en ſcherpſt door water gaen, gelijck oock in 't gemein zulcke ſchepen 't beſt zeilen, die het zwaerſt in de midden zijn geballaſt. Tot verwondering vintmen ſchepen, die met loſſe maſten en los wandt het ſnelſte zeilen; waer van geen andere reden te geven zy, als dat door ieder ſchock, die de loſſe zeilen en maſten komen te doen, het ſchip beter in zijn evenwicht komt te ſtaen, als voorheen: waer over dan het ſchip beter vaert nemen zal: 't geen in ſchepen, die na dezen aert niet geladen zijn, geenzins zal komen te gebeuren.

Het hangt aen het oog van een braef meeſter het ſchip zijn behoorlijcke omtreck te geven. Het vlack van het ſchip, hier vooren opgeſtelt, rijſt minder als in de ſnel zeilende Fregatten, en meerder als aen de plompe laſt-dragers: wel is waer, dat een meer verheven en ronder vlack aengenaemer is voor 't oog, doch hier is het gebruick voor çieraet gekooren, en een matelijcke rijzing genomen, niet van de hoogſte noch niet van de laegſte, om dat het ſchip tot tweederly gebruick is beſtemt, als gezegt.

De *Kim-gangen* zijn plancken, welke ſtaen tuſſchen 't vlack, en het ſchips opgaende zijden in, zijn rontachtig, en ſtaen dwars tegen 't waters vlack aen, en zulx, om dat, wanneer het ſchip zeer overhelt, ofte aen gront raeckt, het te vlacker kome te vallen, en zich minder quetze of beleedige: de ronte is ook nut, om dat hoekige Kim-gangen meerder water in laten, en lichter worden gequetſt, wanneer zy tegen gront of droog aen komen te ſtooten. De buidenning of wagering, die hier tegen komt, is zoo veel zwaerder, als het ſchip hier meer de laſt daegt als elders, en meerder afſtooten moet.

Het behoort een ſtale wet onder de Scheeps-bouwmeeſters te zijn, dat zy alle uiterlijcke ſcheeps-deelen kringſtuckig maecken: waerom het groote misgrepen zijn, dat men veel ſcheepszijden bordig, en ſchier plat ziet zijn.

Van de wijte. De meeſte ſchepen, die hier ten oorlog worden gebouwt, zijn boven wijder, als het ſchip, 't geen hier vooren op gegeven is: of, om klaerder te ſpreeken, zoo is de bocht, die de inhouten krijgen, daer zy boven het ſchips onderlichaem uitſteecken, meer inwaerts getrocken, als men wel gewoonlijck aen ſchepen van oorlog ziet geſchieden; want deze op hedendaegſche oorlog-ſchepen wel eenigzins binnewaerts gaet, doch als weinig opgeſtegen is, gaet zy weder uitwaerts, en maeckt zoo dat het ſchip boven vry wijder, als mijn opgeſtelde ſchip is. Dus ſtaet het met mijn ſchip, om dat vertrouwe, dat ſchepen geheel om hoog een weinig ingetrocken zijnde, met weinig volck beter te beheeren en te beſchermen zijn; 't geen dienſtig op een ſchip is dat anderen inzicht als vechten heeft. Engte boven geeft weinig wintvanck: vordert de zeilazie, waerom men mede ſmal en lage huts en kajuiten op de ſchepen zet, met weinig ingetrocken buite-werck. De boven-hut is zomtijts in tween gedeelt: en dan maeckt men de ingang wel met twee val-deuren, waer van ieder in een byzonder vertreck leit: de kap van de deur weinig boven de zoldering verheven zijnde, om de toegang des te gemackelijcker te maecken.

Aen ſchepen, die op de ſtraet en heete oorten varen, is 't niet ondienſtig tot gemack van 't kajuits-volck, achter open galderyen te maeken, 't geen bequaemlijck kan geſchien, met de venſters weinig lager en meer inwaerts te zetten, achterlatende de banck, die men meeſtentijts, of altijt achter in de Pynasſchepen ziet.

Dat onze lants oorlog-ſchepen boven dus gebogen zijn, geſchiet tot çieraet, en om dat een groote menigte mannen uit dusdanige ſchepen beter vechten kunnen, als uit naeuwe ſchepen, en hun meer aen bequaemheit tot ſlaen, als vlugheit in 't zeilen is gelegen.

Prijzelijk zijn ſchepen boven naeuw, om dat niet licht geëntert konnen werden; want haer puilende buiken, maeken het boort ontoeſpringelijck: misprijzelijk zijn zy, om dat zy, alſſe op 't zy leggen, meerder hellen, en lichter water van ter zijden opnemen; daer de geboge zijden, waer het water langs rolt, oorzaek van zijn: zy hellen meerder, om dat de ingekrompe boorden zoo dra op het water niet plotzen, als de onder-

uit-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00474

uit puilende buiken, en by gevolg het ſchip niet helpen vlotten. Dit ongemack is aen ſcheepen, welck boven al te wijt zijn, dat zy ranck worden en lichtelijck omſlaen.

Schepen moeten niet te hoog zijn.

Nog te laeg.

Wel moet men zich wachten, van ſchepen al te hoog te bouwen: want deze zijn hier door rank, en vangen onnuttelijk te veel winds: al te laeg en moeten zy mede niet zijn gebout; want dusdanige werden dickmael van het water overſtolpt: al te breede ſcheepen leggen wreet op 't water, en zijn onſterck. Hoe wijder het hout uitgebogen is, hoe broſſer het werdt: waerom men de ſcheeps-houten niet al te veel buigen moet, 't zy door 't vuer of anderzins; 't geen men echter dickmael ziet geſchieden, en zulx om ruimte te winnen: het hout wert krom, als men het na om laeg dwingt, en niet recht uit buigt. In Sweden wert het ſcheeps-hout gekookt, op dat het te beter buige. Hoe verder de banden van elkandre leggen, hoe krachteloozer het ſchip is: waerom daer op te letten ſtaet. Al te ſmalle ſchepen laden weinig, en zijn onbequaem tot tegenweer. Al te lange zijn zwack in de lendenen, en krenken licht, wanneer zy op droog komen te zitten. Al te korte ſchepen zeilen traeg, en ſlingeren zonder maet. Boven top-zwaer, doetze omſlaen: evenveel houts en zwaerte dient aen wederzijde te zijn; want anderzins de ſchepen ſteets over een zijde hangen. Bochtige ſchepen, of die te veel ſpringen, zijn wanſchapen, en afzienlijck voor het oog. Al te ſcherpe ſchepen voor, zinken daer te diep. Al te ſtomp ſnijt geen water genoeg, en vertraegt den voortganck. Vierkante en hoekige ſchepen zijn onſterck, en wanneerze ſtooten, berſten licht: die te veel achter overhangen, ſtaen wanſchapen, en zijn daer bros. De konſtapels kamer dient niet te laeg te zacken; want dus zal 't water, 't geen over 't ſchip komt, daer in loopen, dat groot onheil by kan brengen. Te hooggetuigt, brengt maſt en al dickmael over boort: te laeg getuigt, verlieſt te veel wint, en doet de ſchepen traeg zeilen.

Noch het hout te veel gebogen.

Niet te zwaer.

Noch te lang.

Noch te kort.

Oock niet top zwaer.

Dienen mede niet te veel te ſpringen.

Niet te Scherp of te ſtomp te zijn.

Niet te hoog of te laeg getuigt.

Het *Kolzem* is breeder als de kiel, om dat het ſpoor daer in gemaeckt, en de waegers geheght moeten zijn. Het wert met bouts aen de kiel vaſt geklonken: dient tot ſtevigheit van het geheele ſchip, en mach te recht een binne-kiel genaemt worden. Het heeft voor veeltijts een laſch.

Kolſem.

De *Juffers*, aen de hooft-touwen, dienen om het wandt te verlengen of te verkorten, naer gelegentheit van weer en wint, en zy gereckt of gekrompen zijn: zijn aen ruſt of aen puttings vaſt.

Juffers.

Met hulp van de *Knegts*, werden rees en zeilen opgetogen: hun getal is onbepaelt: op groote ſchepen zijn der veel, op kleine ſchepen minder: ſtaen zoo wel onder als boven het verdeck, en op de back: gelijck oock de Betings, daer men de kabels aen belegt.

Knechts.

Men kalefaet, drijft en breeuwt ſchepen, duerzaemheits halve: want aldus het water door reten en ſcheuren niet en dringt. Dit geſchiet met out werck, hair en moſt, 't geen, als 't ingedreven is, wel vet bepickt moet zijn. Alle hoeken en laſſen der planken, moeten wel voegen en ſluiten.

Kalefaten.

De Pap, daer men de ſchepen mede ſtrijckt, wert gemaeckt van harpuis, ſlechte hars, traen en zwavel: hier hout men dat geen worm door en dringht. Somtijts zietmen het met een ſlechte ſmeering van ongel af, voornaem als de ſchepen na by en niet om de weſt varen. Dit wit geſmeer behoet de ſchepen lange tijt van met groente te bewaſzen of vuil te werden. Zoo zy ver om de weſt de wil hebben, haelt men onder om een goeden huit, daer men ontallijck veel ſpijkertjens in ſlaet: men legt hem op koeien hair: en daer wert oock wel dun geſlagen loot, of koper tuſſchen gevoegt: en dit alles om ongediert, 't geen het hout verteert, te weeren.

Verdubbelen.

By het groote luick, zijn de inhouten het zwaerſt, en zulx om dat de opening daer, het ſchip verzwackt: want waer het luick ſtaet, geen balcken dwarsſcheeps konnen zijn, die het ſchip binden. De bocht of het wulf, 't geen achter over hangt, maekt men çierlijck, of onçierlijck, na welgevallen. Voor op het Galjoen, legt men preſenning en pap-doeken, daer het anker-touw en ſchoot overſleept.

Het Galjoen en de Voor-maſt werden afgezaegt by noot, als het ſchip

te veel bockt, ofte voor lek is: en zoo een schip te ranck in zee werdt bevonden vult men vaten met zout water, om onder meerder zwaerte by te brengen.

Op den overloop, omtrent de luiken, zietmen eizere ringen, daer by hart weer dezelve mede vast worden gezort, gelijck oock achter de stucken, daer men die mede af en aen haelt.

Het *hout-voor-scheen*, wert voor hoger gemaekt als in de midden, schoon de scheepen zonder back zijn, om de zee-golven te keeren.

De *Zaelen*, die op de Bram-stengen staen, dienen om de vlagge-stock te houden: waerom zy oock maer een gat hebben.

Onder de kraen aen 't Galjoen, staet een zwaere hoek-man, die hem stut, als het anker daer over gewonden wordt.

Aen ieder rust zietmen een yzere *Putting*, die glat en van een stuk is gemaekt, welck doorschiet. Hier is een touw aen vast, 't geen over vier schijven gaet, daer men de masten terzijde mede vast hout en aenzet. Een andere is los en beweeglijk, welck dient om een talie in te slaen, en lasten over te nemen. De Puttings onder de marssen zijn vry lang, dienen om de hooft-touwen vast te houden: doch die van de Fok en Bezaen zijn de langste, om dat daer de hooft-touwen tot aen de rant van de marsch niet en reiken. Het *Stengewandt*, werdt met Juffers aengezet. De boeg-spriets mars, heeft geen puttings.

Aen schepen, die laege stuer-plegten hebben, ziet men de plaets daer de man te roer staet, veeltijts verheven zijn, op dat hy met gemack, en bequaemlijck zijn werck kan doen.

Zelden Schepen met drie vaste deks-

De meeste schepen hier te lande gebout, hebben slegts twe vaste deckē; zelden vintmen ze met drie, welke schepen met drie vaste decken, by veele bequamer tot het slaen gehouden worden; want een vyant bezwaerlijck op een geslooten schip in vallen zal: daer dog dit ongemack by is, dat zy zeer bezwaerlijck haer roock loozen. Het derde deck zeer weinig hout voor scheen heeft, daer op men oock weinig kanon zet, om de schepen niet topzwaer te maken. Hier op wort het krijgs-volck, met de hant-bussen gestelt, als men slaet: het is met de back van een hoogte. Halfverdecken zietmen veel in stee van deze derde vaste decks aen de hierlantsche schepen gemaeckt, die half weg scheeps komen, weinig opening blijvende tusschen deze en de bak voor, welk opening men des noots sluiten kan met *Vincke-nets* of Koe-bruggen: 't geen mijns bedunkens, prijzelijker is, als een derde vast dek. Welke Vinkenets ten dien einde veelmael los en ongesloten mede werden gevoert: wanneer zy op zijn gezet, zijn aen bak en achter-kasteel of half verdek vast gemaekt; staen op stutten: de vloer is van tralie-werck, zijn rontom met een leuning voorzien, die met kleeden bedekt kan werden, waer door in 't vechten de musquetten steken: staen op het midden van 't schip, omtrent 8 of 10 voeten breet, wederzijts van de kanten, werden touwen tot aen het schips boort gespannen.

Op schepen, die naer Indien varen, worden dickmael verdecken gemaekt 3 of 4 voeten hoog: boven het eerste of onderste dek, 't geen insgelijks een *Koebrug* wert genaemt: hier plaetst men de soldaten 's nachts, en stout daer de kostelijckste waren in. Deze geven groote stijfte aen de schepen. Om de afwateringe zacken de dekx wederzijts weinig na boort toe, zijn opgezet naer het rijzen der schepen voor en achter, en zulx om dat hare ruimte doorgaens van een hoogte zoude zijn.

Hoe het ruim afgedeelt wert.

Het ruim in de schepen mach verdeelt werden na welgevallen. De schepen ten oorlog, zetten de Kombuis voor de groote mast, 2 of 3 voeten, dwarsscheeps, daer een bottelerye agter tegen aenkomt; wien volgt de schippers kamer, en dan de broot-kamer, nevens voor een schiemans-kamer, waer inne mede andere beampten werden geplaetst: schiemans-kamers, vintmen in de grootste schepen niet. In de schippers-kamer worden de zeilen gebergt, in de zeil-kisten, die na de kruit-kamer toestaen: 't zijn meest hang-macken, daer het volk in slaept, uitgenomen in Kombuis en Botlarye. Soldaten schiktmen met vaste kooyen voor in het kabel-gat, 't geen afgeschooten is in 't ruim.

De

De ſchepen ter koopvaerdye, houden het ruim leeg voor hun koopmanſchap: het volk bergt zich boven, en men ſtelt de kombuis op het verdek, gelijck in het ſchip, tot voorbeelt hier geſtelt, is gedaen, of wel in de back, die of toe of open is. In de kajuits van Ooſtervaerders zet men haerden, of oock wel kachels. Zoo wanneer brant onder in het ſchip mogt geraeken, is 't niet ondienſtig een gat in 't ruim te hacken, en daer water door in te laten.

Het ſchip voort geteert. Als de ſpleten wel gevult zijn, werdt het ſchip boven water geteert; want onder water teer niet en hout. Schepen te plijſteren, zo wel binnen als buiten, tegen brant ook, om onreinigheden en water te weren, zoude een goede vont zijn, zoo hy bequaemlijck konde werden gebruickt.

De *Tingels*, aen de kiel, zijn repen houts, waer mede de waeter-loop op de gront werdt bepaelt, dienende mede om een eſſen bodem te hebben.

De *Heck-balck* dient, om de rantzoen-houten te ſtijven, en by gevolg het geheele ſchip t'zamen te houden.

Zeilen. Van de *Zeilen* weinig te zeggen valt. Hare breeten boven, moeten met de dwars-maſten of raes, daer zy aen gehegt zijn, over een komen: onder zijn de zeilen breder als boven, om dat het ſchip daer meerder wint-vang verdragen kan, zonder maſt-krenken of voorinduikinge te veroorzaeken. De hoogte van de zeilen moet ten minſten zijn, als de lengte van de maſten, daer zy tegen aen ſtaen; dog men maekt haer hooger, om dat los en opgeblazen zeilen het vorderlijckſt aen het ſchip zijn. By ſtille wint, en grooten haeſt, worden by de nocken van de rees, ſpaeken uit geſtoocken, daer men ſmalle zeilen aen hegt, die lei-zeils zijn genaemt: insgelijks worden op de ſtagtouwen mede zeilen aengehaelt. By te harde wint, bintmen riffen en bonnet ten op, om te minder wintvang te hebben.

Pomp. Reden te geven van het ophalen des waters door de pomp, is van klein belang. De ſchrik voort ledig, gelijk d'oude ſpraken, of wel de nootzaekelijkheit der verplaetzinge dier deelen, welker nabuurige lichaemen bewogen en weggenomen werden, wijſt die ons duidelijck aen. De klap, die de buis van de pomp wel dicht ſluit, doet, opgetrocken zijnde, de lucht wijcken, en by gevolg het onder-waeter haere plaets innemen. Twee pompen vintmen in de groote ſchepen voor de ſtuer-plegt, en by de groote maſt een, wel voorzien, bewoelt en met kokers in 't ruim omzet.

Klockhuizen ziet men in eenige ſchepen, boven de ſtuer-plecht, op de boogen ſtaen, om het volck in 't gebet en aen de bak te roepen.

Vlaggen. De vlaggen te ſcheep, die hier te land drieverwig zijn, wit, oranje en blaeuw, of oock wel geheel geel: op Hollantſche ſchepen, dienen om de ſtreeck des wints daer by te kennen, en oock tot merkteeken des lant-volks, dat het ſchip bevaert; daer en boven weten de zee-luiden byzondere beteeckeniſſen daer mede te doen.

Een opgerolde vlag agter uit, is te zeggen, dat iemandt, die van boort is, geroepen werdt, of dat men een of ander zaek hoognodigen gebrek heeft: en dit wert een *Tzjouw* genaemt.

De vlag ter halver ſteng beteeckent een doode te ſcheep. (Als de Heeren Staten het verſlagen lichaem van den Engelſchen Admirael *Bercklei*, naer Engelant over deden voeren, liet de ſchipper een zwarte vlag en wimpel waeien)

Als het ſcheeps-volk rebel is, en zig meeſter maekt van het ſchip, zonder de opperhoofden te willen gehoorzamen, ('t geen op ſchepen, die verre tochten, als naer Indien, doen, zomtijts gebeurt,) zijn zy gewoon alle vlaggen te ſtrijken, en het geusje, of vlaggetje van de blinde ſteng alleen te laten waeyen.

Het opper-hooft, in een Neerlantſche vloot, voert de vlag boven van de groote ſteng af: de tweede in rang van de voor-ſteng, en de derde van de achter-maſt of kruis-ſteng. Onder welke vlaggen, ieder t'zijner plaetze, een wimpel waeit.

Gemeene oorlog-ſchepen van dezen ſtaet voeren geene vlaggen, maer ſlegts dubbelde vleugels van de maſten: ten ware zy, als geleiders, met een hoop koopvaerdy-ſchepen, gaen door zee.

Op het ſchip voornoemt, in dit boek vertoont, waeit een vlag van bovenen: 't geen alleen tot çieraet is gedaen, zon-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00477

der opzicht op den rang te nemen.

Geen Neerlantſche oorlog-ſchepen ſtrijken voor elkandre: maer groeten onderling alleen met eer-ſchoten. Een gemeen kapitein ſchiet voor een Vloot-voogt eerſt, en ieder minder ſchiet voor meerder, jonger voor ouder; meerder antwoort met minder ſchooten, ouder met gelijke. Die van ouder collegie vaert, heeft de voorrang, en is laetſt in 't groeten: die van gelijckjarige collegien komen, houden rang in jaren van hun dienſt, zonder opzigt van plaets, waer uit zy vaeren: doch dit alles uit beleeftheit, zonder wet.

Onder Engelandt en nergens anders (volgens overkomſt en out herkomen,) ſtrijcken Staten ſchepen voor Engelſche koninklijke oorlogſchepen haren top-vlag en opper-zeil, en dat ter halver ſteng.

Ter voller zee (zonder overkomſt) niemant voor elkandre gehouden is te ſtrijcken.

De welleventheit echter eiſcht, dat ſchepen van Republijken, konings-ſchepen eerſt begroeten, indien 's Konings-ſcheepen van gelijcken ſtant, met de ſcheepen der republijken zijn, en dat met ſchieten, achterom te loopen, boot uit zetten, enz. doch alles zonder dwang. Als men zins is achter iemant om te loopen, ſchiet men eerſt, als men reetsachterom geloopen is. Het antwoort dan van Konings oorlog-ſchepen aen die van republijken, geſchiet of met gelijcke of met minder ſchooten, naer beleeftheit van de hoofden.

Vide Aitzema. l. 47.

Jeder Konings Vice-admirael groet een Staten Admirael met gelijcke ſchooten: en mars-zeils of vlaggen werden nimmer geſtreken by voorval van bejegening der Koninklijke en Neerlantſche ſchepen; uit gezondert, als boven is gezegt.

By vlag-ſtrijcken der Zee-hoofden, wert die vlag geſtreecken, welk men voert: zoo geen vlagge af en waeit, groet men met het zeil alleenig. Zeilen zoo wel als vlaggen, worden by dezen voorval zoo haeſtig op gehaelt, als doenlijck is.

Al wie in een vreemde haven komt, behoort derwijze te groeten, als de opper-macht van dat lantſchap welgevalt, en het daer gebruikelijk is, buiten eenig byzonder verbant tuſſchen wederzijts opper-machten: 't geen gemeenlijk met kanon, zonder ſtrijken van vlaggen, of dalen van zeilen geſchiet, na dat het anker in de gront zit, en de zeilen zijn beſlagen: waer op dan wert geantwoort, naer beleeftheit en welgevallen van den Lant-heer, met gelijke meer of minder ſchooten, zonder doch daer toe te zijn verpligt. De vlag van achteren wert nimmer geſtreecken, als wanneer de ſchepen overmant zijn.

Het zeil-ſtrijken minder groet als het vlag-ſtrijken, ſchijnt te wezen: want koningen zulx eerder toegeven als het ſtrijken van de vlag.

De vlag in een Staetze vloot, wert van de groote maſt gevoert by dat hooft, 't geen van 't outſte collegie komt: van de voormaſt by die gene, welk van het volgende in jaren uitgezonden is: en van de achter-maſt by hem welk van het derde of jongſte college in rang, vaert. En op dat alle ſchepen kenbaer zouden wezen, onder wat hooft zy zijn beſtemt, doetmen hun wimpels voeren van die maſt, daer hun voorganger de vlag van voert.

Koopvaerdy ſchepen ſchieten haer kanon by ontmoeting ter eere van oorlog-ſchepen af, zoo het vrint is, in zee.

Op alle havens is men aen vreemde zee-hoofden gewoon gelijcke eer te bewijzen, in 't ſchieten uit ſtercken of kaſteelen; doch aen gemeene kapiteins doetmen minder eer, of wel geen. In Portugal groet men Neerlants opper en onder vloot-voogden, met gelijcke ſchooten.

Wimpels worden nooit geſtreeken, ſchoon men ſchepen ontmoet, daer men de vlag voor te ſtrijken is gewoon: deze wimpels, dat lange en ſmalle geſplete vlaggen zijn, worden çieraets-halve onder de vlaggen gezet.

Als de vlag geſtreeken wort, plegtmen 't zeil te laten ſtaen: beide te ſtrijken is overtollig, doch om dat de minſte ſchepen vlaggen voeren, werden de zeilen meer geſtreeken, als de vlaggen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00478

vlaggen. Staten gemeene oorlog-ſchepen, plagten van alle maſten groote vlaggen te laten waeien, doch zulks wert nu achter gelaten, om alle geſchil in zee te mijden.

Venetien heeft de voor-rang van alle republijken in Europa, als de outſte zijnde: welker ſcheepen daerom van Staten ſchepen, eerſt begroet worden met canon, doch weder met gelijck getal den weergroet ontfangen, te verſtaen, als gelijk by gelijck is: want een Hollants hooft van een Venetiaens gemeen oorlog-ſchip, eerſt gegroet moet werdē.

Van Genueſche en andere ſchepen, verwachten Staetſche ſchepen eerſt het geluit, voor en aleer zy eenige beleefde plicht-pleging doen: en zulx geſchiet zijnde, doen zy den wedergroet met gelijck of minder tal van ſchooten.

Niet voor iemant over te loopen, als men kan, wert voor een beleeftheit ter zee geacht.

Wanneer ſchepen in vreemde havens vallen, en dat daer andere ſchepen aldaer mede vreemt zijnde leggen, van gelijke of meerder qualiteit, of hoedanigheit en anders niet, iſt de wijs dat die komt, eerſt ſchiet.

Op vreemde havens dog, is men niet gehouden aen iemant, mede vreemt, aldaer eer te bewijzen, als naer welgevallen, ſchoon meerder in macht en qualiteit.

In 't uitgaen van eenig vreemde haven, wort niemant gedwongen eer te bewijzen, aen lants-kaſteelen of oorlog-ſchepen, maer wel in 't inkomen: doch uit welleventheit zulx veelmael wert gedaen.

Als oorlog-ſchepen ſcheiden van elkandre in zee, ſchiet de jongſte eerſt, doch wert met gelijke ſchooten weer bejegent.

Als men 't zeil mackt, is men gewoon de vlagh van achteren te laeten waeien, en de geus van vooren.

Die in een vloot Koop-vaerdy ſchepen 's nachts vuuren zal, laet zavonts de vlag van achteren waeien, op dat de vuer-man bekent zoude zijn. Dit gaet met beurten om, behalven dat de vloot-voogt of Admirael twee vuuren altans achter opſteekt.

By Nederlanders werdt het oneven getal van buszen altans geloſt, by uitheemſche even, waer van geen reden als het out herkomen is te geven.

Men loſt zomtijts by een en dezelve groet, twee of driemael het kanon, dog ieder reize minder in getal, en dan gelijk getal op ieder reize wert ontfangen, zo de ſcheeps-hoofden van gelijke qualiteit zijn, of minder, zoo zy verſchillen.

Republijcken zijn gewoon, het groeten met kanon van ſchepen, welcker Heeren minder als Koningen zijn, eerſt te verwachten.

Alleen de Konings Admirael in Vranckrijck, als hy zelfs te ſcheepe is, voert een vierkant witte vlagge, op de groote maſt. En de Vice-admirael voert een gelijcke vlagge van de voorſteng. Als oock de Schout-by-nacht, van de bezaens-maſt.

Vlaggen op Franſche Schepen.

By afzijn van den Admirael, voert de Vice-Admirael de vlag van de groote ſteng.

Deze hooft-vlaggen zijn altijdt een vierendeel langer, als hoog.

Het Opper-hooft van een Franſche ſcheeps-vloot, voert een witte vleugel van de bezaens-maſt, daer het wapen van de plaets in ſtaet, waer hy van afvaert, te weten, onder een ſcheeps-vloote zijnde: dog als hy alleenig is, zal dezelve vleugel van de groote maſt af waeien. Deze vleugels zijn viermael langer als hoog, en te midden deurgeſneden, op twee derden van haer lengte; d'uiterſte einden ſcherp toegaende.

Geen Admiraels vlag mag opgeſteken werden, ten ware in een vloot van twintig oorlog-ſcheepen, om dezelve te konnen verdedigen: en twalef weerbare oorlog-ſchepen op het minſte by een moeten zijn, eer een Franſche Vice-Admiraels of Schout-by-nachts vlagge opgeſtoocken werden mag; van welcke ſchepen, de minſte voeren moet zes-en-dartig ſtucken.

Een gemeen Franſch oorlog-ſchip voert een witte wimpel van de groote maſt, half zoo hoog als de vleugel, en niet korter als tien Franſche ellen.

Haer vlaggen van achteren, zijn altans wit.

De Franſche koopvaerdy-ſchepen, voeren een blaeuwen vlag van achteren, daer

daer een wit kruis door gaet, beſtickt met's konings wapen.

Hun koopvaerdy-ſchepen is 't mede geoorloft by viertijdē, en op verluſting-dagen, vlaggen en wimpels op te ſteken van alle verw en groote, uitgenomen geheel wit. Als oock aen de oorlog-ſchepen wimpels van verſcheide verw; om zich te doen verkennen.

Een Admirael, onder een koopvaerdy-vloote, vermag een witte wimpel te laten waeien, mits hy die inhaelt op 't gezicht van's Konings oorlog ſchepen.

De ſchans-kleden, op Franſche oorlog-ſchepen, zijn blaeuw, daer geele lelien op zijn genaeit; omzet met groote witte banden.

De Franſche vloot-voogt voert vier lanteernen van achteren: de tweede en derde vloot-voogt voert'er drie, en ieder oorlog-ſchip ſlechts een.

's Konings Kaſteelen en ſterckten, groeten den Admirael met 15 ſchooten, die hun met 5 ſlegts beantwoort.

De Vice-Admirael en ſchout bynacht groet 's Konings ſterkten en kaſteelen, met 5 ſchooten, daer weder 5 ſchooten voor ontfangende.

De gemeene oorlog-ſchepen groeten de gezeide Konings ſterkten en kaſteelen met 3 ſchooten, door 2 weder werdende hergroet. En dit is gelijck als heden by hen wert gebruikt. Voormaels droeg een Franſche Admirael een witte vlag van de groote maſt, met goude lelien geſtikt: een groene van de agter, en blaeuwe van de voor-maſt: nevens een rode vlag van achteren; en wimpels van onderſcheide verwe.

Wat betreft het groeten der Franſche oorlog-ſchepen aen vreemde kaſteelen, ſterkten of ſchepen, daer over konnen werden gezien 's konings beveelen, uitgegeven den 9 Mey 1665.

d' Oorlog-ſchepen dezes lants, van de eerſte en tweede Certer, hebben vlaggen van 15 kleet, lang 18 ellen, Geusjes van 6 kleet, lang 7 ellen: wimpels van 25 of 30 ellen: vleugels van 5 of 4½ kleet, en 4 ellen lang.

De ſchepen van de derde Certer, hebben vlaggen van 12 kleet, lang 15 ellen: geusjes van 6 kleet, lang 7 ellen: Wimpels als boven: Vleugels van 4 of 3½ kleet, lang 3 ellen.

Maet der Vlaggen op Neerlantſe ſchepen van oorlog.

De ſchepen van de vier en vijfde Certer, zijn even eens, als die van de derde certer, in vlaggen, wimpels, geusjes en vleugels.

De ſchepen van de zesde certer hebben vlaggen van 9 kleet, lank 10 ellen: geusjes van 4½ kleet, lank 5 ellen. De wimpels zijn van 25 ellen. De vleugels zijn van 3½ of 3 kleet, en 2½ ellen lank.

De ſchepen van de zevende Certer hebben vlaggen van 7½ kleet, lang 9 ellen: geusjes van 3 kleet, lang 4 ellen: wimpels van 25 ellen, en vleugels van 3 of 2½ en 2 ellen lang.

Men geeft de ſchepen in 't gemeen op hare reizen mede twee vlaggen, twe geusjes, twee wimpels en 6 vleugels.

Den Admirael voegt men toe, boven de gemeene vlaggen hier genoemt, noch een vlag van 12 kleet, en een van 9 kleet, een geusje of twee, als mede een wimpel of twee, een witte vlag, een blaeuwe wimpel, een rode wimpel, een geele wimpel; en zulx om te petſiaren.

In byzondere vlooten onzes lants, wert de groote vlag by beurten dikmael gevoert, gelijck ook by nacht de vuren. Om een vyant te verſchalken, ſteekt men wel andere lant-volks vlaggen op. Koningen verbieden veeltijts aen alle ſchepen, die haer vlaggen voeren, dezelve te ſtrijken, voor wien en waer 't oock mochte zijn, als mede eerſt te groeten: waerom oorlog-ſchepen van gekroonde hoofden in zee elkandre mijden, zoo veel het mogelijk is. Op de bezaens-maſt, in koopvaerdy-ſchepen, vintmen veeltijts vlaggetjens, daer het wapen van de woon-plaets des ſchippers in geteeckent ſtaet: en op de focke-maſt, het wapen van de woon-plaets, der reders van het ſchip.

Vlaggen dienen tot çieraet, en ten pronke, daer Hollanderen wel het minſte in uitſteken. Vlaggen van overwonnen ſchepen, worden ter eeuwiger geheugeniſſe opgehangen, in een of andere gemeene plaets. d' Admiraels vlag van den Spaenſen Boſſu, men noch heden in de groote kerck tot Hoorn ziet ten toon.

De inhout der vlaggen is zonder wet, en ieder maelt daer in, 't geen hem luſt.

In 't ontmoeten van vremde ſchepen, de vlagge te ſtrijken, en de mars-zeils

te

Vlagſtrijken, is eigentlijk geen teken van onderdanigheit, maer een groet.

te laten vallen, geſchiet geenſins, tot erkentenis van eenig meeſter-ſchap over de zee, of in teeken van onderdanigheit, maer alleen eerens halve.

Niemant zich meeſterſchap van het onbeheerbare water toe kan ſchrijven.

Lips. lib. 1. van de outheit. En ook Sleidanus, lib. 22.

Vlaggen van overwonne ſcheepen ſteeckt men achter uit.

Cierlijke ſchepen.

Cierlijcke ſcheepen, zijn voor en achter net geſchildert, en met beeldtwerk alom bezet: de galderyen zijn çierlijk gemaekt en met koper gedekt, daer venſters, om ter zijden uit te zien, na de konſt geſneden in zijn. In de hutte maekt men zoo wel in de voor als achter-ſchotten ronde gaten, om lucht en licht te ſcheppen: hebben een goet beloop: zijn wel geſchort en geſtrookt: gaen niet te diep of te laeg: de poorten ſtaen op haer rechte maet; en het bovenſte boort, by de regelingen, is buiten uit een weinig omgekrult.

Welzeilende ſchepen.

Welzeilend vaertuig, is het lange, ſmalle en laege, als Fregats. Hoe laeger het ſchip, hoe minder wint-vang het heeft: hoe ſmalder ſchip, hoe minder lucht en water het te ſnijden heeft. Loſſe touwen, en ſcheve maſten, doet de ſchepen dikmael wel zeilen; waerom de zindelijckheit van de Nederlantſche ſchippers, de ſchepen dikmael min doet zeilen: want het hun onaerdig ſchijnt, dat de maſten gebogen, en de touwen los hangen. Schepen, die voor onder waeter bocken, is het dienſtig dat de Focke-maſt weinig achter over helt, om des te minder zwaerte voor op te hebben. Schepen, die achter en voor wel over ſteven ſchieten, zinken min in 't water, en zeilen wel, doch dit is onçierlijk: ook zo die achter ront zijn. Hoe de maſten tot een goede zeilazie dienen gebogen te zijn, moet d'ondervindinge leeren.

De rontheit der ſcheeps-zijden, dient niet alleen om veel goet te ſtouwen, maer ook om 't ſchip ſtevig te maeken: want als 't in ſtorm helt, ruſt het ſchip op de gebogen zijden: veel onduitſche ſchepen, die platzijdig vallen, zijn rank, en bouwen zwaerlijck zee.

Lange en ſmalle ſchepen zeilen ſnelder als korte en wijde ſchepen, om dat daer minder tegenſtant in is: als mede, om dat men daer op de zeilen alle beter ter wint-vanck, en uit malkander zetten kan, als korte ſchepen: en voornaem, om dat zy twee of drie zeen te gelijk ſnijden, en tuſſchen geen baren in blijven ſteken, gelijk als de korte, die voor en tegen de golven op moeten rijzen, eerze van hun worden voortgedreven. Zy wenden gezwinder als korte ſchepen, ſchoon grooter kring moeten doen, daer hun groote vaert oorzaek van is: hier om iſt dat de Engelſche Fregatten, die laeg, lang, ſmal, en wel geſchort of geſneden zijn, onze ſcheepen, die veeltijts na den vierkanten hellen, in het loopen verre te boven gaen. Het zelfde zietmen aen pijlen, hoe langer en dunder zy zijn, hoe ſnelder zy door de lucht gaen. Om wel te zeilen dan, behoort een ſchip onder gevoegelijck geſneden te zijn, om ſchot aen de baren te geven.

Hoe minder de ſchepen van binnen gebonden zijn, 't zy met zware banden, ſchotten of anderzins, hoe beter vaert zy zullen nemen: hierom bouwen de Turken hare ſchepen zeer los, licht op, en zonder affchutzels van binnen. Portugezen gevoelen, dat de boeg recht op wel zeilen doet. Ranke ſchepen zeilen traeg, waerom men om de zulken een halve of helen huit legt, na den eiſch. Als een ſchip wel geballaſt en geladen is, zoo dat zijn zwaerheits middel-punt op een vereiſte plaets zy, en het ſchip niet te veel voor, achter, of ter zijden overhelle, zal het ſchip wel zeilen, daer zoo veel aen gelegen is, dat dikmael de minſte verandering groote traegheit den ſchepe toebrengt: als het verzetten des maſts: verleggen der ankers, nevens vermindering, of vermeerdering van hun zwaerten: 't ſlaen van dees of geene wigge: het los of vaſt ſtaen des maſts en eeniger touwen: het bewoelen van dit of dat ront-hout: het aenbrengen of wegnemen van dees of geene knie: het ſtil zijn of voortgaen der ſchepelingen op den overloop: het verleggen van een blok: ophangen van een ſplits-hoorn, en 't uitſteeken van een vlag en diergelijke kleinwigtigheden meer.

Wat het welzeilen verhindert.

De rechte evenwichtigheit des ſchips, is qualijk als by geval te vinden, wanneer door ingeleide zwaerte dezelve is ontreddert: het zwaerheits mid-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00481

del-punt houden veele behoort te zijn, weinig over de midden van 't Schip na achteren toe. Voormaels heeftmen alle geſtalten van ſchepen door middel van ſchijven, dezelve door't water halende, beproeft, welk het beſt zeilend mochte zijn: die het ſnelſt over deze katrollen door het water ſchooten, men voor de beſte zeilders hielt.

't Gedenckt my dat ick op het lants-ſchip de Wint-hont naer Riga in Ooſten overvoer: dit ſchip zeilde trots de ſnelzeilenſte ſcheepen van 't geheele lant: maer wanneer wy, met ons reis-tuig, 't ſchip eenigzins beladeden, moeſten zien, dat andere ſchepen, die zelfs een vollen laſt hadden, ons om, en ſteets uit het gezigt zeilden.

Een keep, onder in het ſtuer getrokken, over 't midden van het ſchip of kiel, hout men, dat de loop van 't ſchip bevordert, en het zelve roer vaſt maekt te zijn.

Fregat-ſchepen duiken voor meerder in het water, als fluit-ſchepen, om dat zy daer zwaerder in 't gemeen van hout zijn.

Turkſche Schepen zeilen wel.

Veele ſchepen in Barbaryen gebout, die op den roof uitgaen, zijn voor en achter zoo geſchort, dat zy, in ſtee van loſſche inhouten, gaffel-ſtucken op de kiel hebben ſtaen, die onder met leemige aerde gevult zijn: voeren zwaer zeil, en hun boegen zijn rontachtig, zoo dat de ſchot des waters na aen het hart van 't ſchip eerſt geſtuit wort, als het ſchip de zee-baer ſchier over is. Dees zeilen zeer gezwind, 't geen onze koop-lieden t' haren nadeel dikmael gewaer werden. Hun maſten, die zy voeren, zijn gaef, en van goet hout, beter als het Noortſch. By ſtil water is het eveneens, van wat geſtalte het ſchip voor is, plat, ront, of ſpits; want dan weinig waters te verdouwen valt: ronde boegen, anderzins, breecken beſt den aenval der golven.

Het achter overſchieten, geſchiet om plaets en ruimte te gewinnnen: dit overſchieten gaet ſchuins op, om dat niet wanſchapen zoude toonen aen het oog.

Het beelt-werk, te ſcheep, moet groot gemaekt werden, om dat het van verre werdt geſien: waerom het oock niet nodig is, dat volmaektelijk uitgewerkt werde.

De lanteernen, die achter op ſtaen, zijn vaſt, ofte los: die vaſt zijn, dienen tot çieraet, en werden daerom vergult, en prachtig toegetakelt.

In zware ſchepen, zijn de zijdelplanken, welck achter om hoog ſtaen, van waegen-ſchot, die ſterktens halve met de randen over elkandre ſchieten, en çieraets halve met een bocht binnewaerts naer boven op gaen.

De broot-kamer is met blik beſlagen, tot bewaering van het broot, en het luik van de kruit-kamer met loot bedekt.

Onder om de maſt worden zomtijts yzere banden gelegt. Op den overloop onder de kolder-ſtok, ſtaet een ſchijve, waer by hart weer een touw deur vaert, om het roer te beter te beheeren; en dan ſtaen daer twee mannen aen, hoe dwerſſer het roer legt, hoe zwaerder het te handelen is.

Onder de mars aen de maſt en boegſpriet zijn klampen, wel beſlagen met yzer, om de mars te ſtutten.

Rontom de marſzen zietmen hoepen geſpannen, geerſtrooken of banden genaemt, welck dienen tot vaſtigheit voor de matroozen, die op de marſſen veel werks moeten verrichten; en zonder deze, licht van boven neer zouden vallen. Zy zijn na vooren het laegſt, om het ſchueren van zeil en touwen te verhinderen; waer toe het mede met zervings werdt behangen.

De venſterkens achter in Fluit-ſchepen, die gemeinlijk 4 zijn in getal, ſtaen dwars, volgens het beloop van 't ſchip, om niet wanſchapen buitewaerts te vertoonen: zijn veeltijts zonder glazen, alleen met houte deurtjens. De ruiten moeten klein, 't zy recht of ſchuins, gemaekt werden, om te vaſter te ſtaen.

Klampen ſlaet men buiten en binnens boorts hier en daer, om by op te klimmen.

Men ſchildert ſchepen.

Naer welgevallen worden de ſchepen geſchildert met ſnakeryen of gedrogten. Ieder kieſt verw, die hem behaegt. Geel en root wert veel verkooren, ook wel wit; men maekt boven, ter zyden aen, wolken, of een geſchilderden Hemel, een zee en alderhande oorlogstuig. De bus-proppen, die ſtucken ſluiten,

ten werden root of wit gemaekt. De Kajuits worden zomtijts binnewaerts alom geſchildert met hedendaegſche geſchiedeniſſen. De combuis zet men wel voor de Focke-maſt, op den overloop, en dan ſtaet een ſchot met blik beſlagen tegen de maſt aen. De poorten van binnen zijn altans root, oock de zetborden en ſchanskleden, die men rontom het ſchip ſcheert, wanneer men ſtrijdt, daer veelmael laeken of baei toegenomen werdt. Men vergult en verzilvert ook de ſcheepen: doch dees overdaet werdt meer by uitlanders, als Hollanders gepleegt.

De ſchepen, die Engelſch en Franſche vloot-voogden voeren, zijn uit het water tot boven toe vergult. Looze poorten en ſtuks-proppen die wit zijn, zietmen vaek op koopvaerdyſchepen geſchildert, om des te weerbaerder te vertoonen.

Het gat, daer de roer-pen in het ſtuer komt, wert, wanneer men in zee is, met zeil-kleeden geſtopt, om het water te weeren: op eenige ſchepen ontfangt men 't water daer wel door; dog looſt het weder ter zijden uit.

Wanneer het roer op ſpiegel-ſchepen aengehangen werdt, moet men in de kajuit, als zy achter over ſchiet, een luikjen hacken, daer men het zelve doorlaten kan, 't geen, na dat het ſtuer aengehangen is, weder werdt geſtopt. Venſters in de kajuit, welker getal zy naer welgevallen, en plaets gelegentheit, gaen beſt binnewaerts open na om hoog.

De ſcheeps-ribben, werden Inhouten genaemt.

De hals van het ſchip is die plaets, daer het hout, waer men op den overloop met de borſt tegen aen ſtaet, het laegſte is, en het ſchip op zijn wijtſt.

Het rack, zijnde een kring van bolletjes en ſleen, hout de ree vaſt, en tegen de maſt aen: hier mede rijſt en daelt dezelve langs de maſt. In 't ſlaen, werden kettings gebruickt met muizen onder het rack, tot waerburg of de kettings braken: op dat de ree niet neder kome te vallen.

Puttings zijn yzers of touwen, die onder aen de ruſt en het ſchip vaſt zijn, met bouten wel vaſt geklonken. Twee lange ſtaven eizers, mede puttings genaemt, zietmen in de groote ruſten, welk deur-ſchieten en bewegelijk zijn: met de eene het wandt aen werdt gezet, en door 't ander men boots in en uit de ſchepen tilt. Insgelijks vintm'er een in de kleine ruſten, waer touwen met ſchijven aen vaſt zijn, dienende om zwaerte in en uit te zetten.

De kolder-ſtok ſteekt in de roerpen, en dat naer om hoog, op dat men op de ſtierplegt bequamelijk zou konnen ſtueren.

Stutten houden de Galderye achter vaſt. Hel en Piek, zijn hoeken voor en achter om laeg, onder de kamers, die ſlegts dienen om eenige vodderyen, of oock wel ſcherp in te bergen. Het Twil is een kromme balk, die binnen het gewaeger, achter tegen ſteven leit; gelijck de leggers over den geheelen bodem dwars heen komen te leggen: doch deze vintmen niet altijt in de ſchepen. Achter van de kampanje wert zomtijts een arm uitgeſtoocken, daer men 's nachts een lanteerne op zet. De Ezels-hoofden zijn door-boort, deur welke gaten touwen gaen, die de rees ſtevigh houden.

De hooft-touwen worden met dicke touwen, of omwoelde houten, dwarsſcheeps geſpalkt, ſteevigheits halve: hooft-touwen zijn boven de mars ront om de maſt gelegt. Zy zijn boven gelijck alle zware touwen met leder bekleet.

Als men ſtagtouwen aenzet, moet men dezelve los doen, en herwoelen. Stag-zeilen worden aen touwen geregen, die door middel van eenige blox aen de ſtag zelve vaſt zijn gemaekt.

De Anker-ſtok is dat hout, 't geen met de ankers armen een kruis maekt: dus geſtelt, om dat de handen des te beter vatten zouden. Kabels zijn de touwen, daer het anker aen vaſt is: dees van hoe langer hennip gemaekt, hoe ſterker zijn: zy worden geteert, om de bederving niet haeſtig onderworpen te zijn. Van outs wierden de kabels boven water geſplitſt, om des te beter te mogen houden.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00483

Voor tegen de boeg aen, op het verdek, ziet men een back, die de pis-bak werdt genaemt: deze dient om het water, dat door de kabel-gaeten by hart weder in ſpat, te vangen, benaemt na de gelijkheit van dien bak, welk boven op den overloop ſtaet, waer in de maets hun water loozen.

Op den onderſten overloop werden in zwaere ſchepen ſtutten recht op onder de balcken gezet. De ſpillen op zommige zware koopvaerdy ſchepen ſtaen op het verdek en werden boven met vier, en onder met twee ſtocken om gedraeit; om des te krachtiger te konnen winden. Voor de ſpil, na vooren toe, wert dickmael een dwars-hout, op den overloop geſlagen; op dat het kabel des te beter om de ſpil gae: en onder niet en hapere. In 't ruim van 't ſchip, ziet men zomtijts een balk recht op naer om hooh ſtaen, gehakt als een heugel, deze dient voor een trap, waer een touw by neder hangt.

Loopgraven.

Loop-graven werden in oorlog-ſchepen gemaekt, op dat men, by vechtens-tijt, de kogels, die onder water worden geſchoten, waer kan nemen, en de gaeten ſtoppen. Dit zijn affchutzels van licht hout, na de wijze als galderyen, die in het ſchips ruim, rontom tegen de ſcheeps-zijden aen worden gezet, dervoegen dat men daer bequaemlijk over heen en weer kan gaen, zijn omtrent halver diepte in het hol: hier zet men jongens in, als men ſlaet. Dit is de plaets, daer men kardoes kiſten ter neder zet, wanneer men vechtens wil is, om by de hant en buiten groot gevaer te zijn. Zoo een ſchip onder water in brant wert geſchooten, is dienſtig omtrent de loop-graven een gat in de zijde te hacken, en daer door, water, om het vuer te leſſen, in te laten loopen. Wanneer een geſchoten gat, onder water, van binnen niet geſtopt kan werden, het zy de laſt in de weg is of anderzins, wort een man buiten boort met een prop in de hant op een plankjen gezet, daer een dreg aen vaſt is, die hem onder water haelt. En aldus ſtopt of dekt hy d'opening. Men geeft hem een geolide lap in de mont, om 't water uit het lichaem te weeren. Dit moet in der eyl geſchieden, en de man gezwind weder bove water getrocken werden.

Hoemen geſchooten gaten ſtopt onder water.

In 't gewager, omtrent de poorten, worden zomtijts tochtgaten gehackt, op dat de wint by de inhouten inſpeelende, het hout voor 't bederven bewaere. De touwen, die langs de rees vaeren, worden boven met klampen, welke in het ront-hout zijn geſlagen, by een gehouden, en bewaert.

Looze luiken, zijn kleine luixkens, die midden in de groote zijn, daer men kardoezen door rijkt, by vegtens tijdt.

Waer het van daen komt dat een licht anker een zwaer ſchip doet ſtaen, en hoe de ankers in de gront vatten.

Van de geſtalte, en toeſtel des ankers, is hier voor in 't brede geſproken, waerom daer nu van zwijge. Het vatten zijner armen in de gront, zal niet ongevoeglijk zijn, wat breder op te halen, mitsgaders waer de kracht van daen komt, dat een licht anker en kabel een zwaer ſchip kan wederhouden.

't En is dan het minſte wonder niet, dat men ter zeevaert vint, te zien, dat een klein anker vaſt kan houden een ſchip met al zijn lading, ja de ongeſtuimigheit des waters tegen kan ſtaen. Noch grooter dit wonder is, zoo men gedenkt, wat evenredenheit tuſſchen de zwaerte van het anker en kabel, is tot de zwaerte van het ſchip; want een anker met zijn kabel, een ſchip kan vaſt houden, dat wel 3 of 4 hondertmael zwaerder als het zelve anker met zijn kabel te zamen weegt. Het ſchijnt dat de zee-bouwers dit geheim van de kreeften geleert hebben, dewelke gedurende de ſtorm (uit vrees dat de kracht des vloets haer niet tegen de rotzen en ſlaet) zich in de gront der zee wroeten, en daer in met haer poten, als ankeren.

Om dan geſchiktelijk voort te gaen, dient te weten, dat de geſtalte van 't anker, en zijn zwaerte zy, om de arm en klaeuw lichter in het zant te doen vatten. Want de armen rechthoekig op de roede zijnde, zal de klaeuw ganſchlijk niet in de gront booren, niet meer als een yzere wig in het hout gaet, zoo men daet niet op en ſlaet: en het ſchip met het kabel dus aen het anker trekkende, zal het anker lichtelijk volgen; niet doende, als alleen het zant een weinig op te krabben: maer als de armen ſcherp-hoekig genoegh vallen op de roede, de klaeuw eerſt in de gront vaſtigheit hebbende, zal dezelve zachtelijk dieper en dieper in de gront zinken.

Door

Door de voortgang van het ſchip een kabel allengs meer geſpannen wordt. Het gewigt van 't anker grotelijx helpt tot het zacken in de gront: en hoe de hoek van de armen met de roede ſcherper is, hoe meer het gewigt van 't gantſche anker op de klaeuw, welk op de gront leit, ruſt, en by gevolg dezelve te dieper ingaen zal. Hier aen kan men merken, wanneer het anker de gront eerſt raekt, en plat daer op legt, dat, als het touw begint te trecken, en de roede eerſt op wert gelicht, latende de twee armen langs de gront glijden, dat die zoo geduurig glijden zouden, ten waer de driehoekige klaeuwen, de ongelijkheit des gronts ontmoetende, de eene wat meer en d'ander wat min hechtede, tot dat de roe op de arm, die 't meeſt in de gront vaſt is, begint te draeien en zich te verheffen, 't welk dan na mate dat het anker voortgetrocken wort, door de ſcherp-hoekigheit, die de arm met de roede maekt, de klaeuw doet in de gront zinken. Staet oock aen te mercken, dat een anker met een lange roede vaſter houden zal, als met een korte, uit reden, dat de lange roede door 't ſchip bewogen zijnde, meerder beweging onder in 't zant aenbrengt als een korte, en by gevolg 't anker vaſter houden doet.

De Anker-ſtok, die met yzere ſpyen aen 't anker, by de ring, vaſt gemaeckt wort, behoorde zoo lank na het gevoelen van veele, als de roede te zijn, en te wegen een vijfde van 't gewigt des ankers of daer omtrent. Dit hout helpt mede, dat het anker op eene der armen ruſte, om dat belet, dat het anker niet geheel plat neder leit, waer door de klaeuwen by gevolg gedwongen werden in 't zant te krabben, en vaſt te haeken: als mede, om dat een hout in 't water noit over eint, maer waterpas tracht te drijven. De anker-ſtok dan waterpas zijnde, dwingt de eene klaeuw op 't zant te ſtaen, en by gevolg in de gront te booren. Het ſchijnt mede dat de kracht, die men het anker toeſchrijft, niet alleen van het anker afhangt; maer veel eer van de zwaerte eens ſchips zelve, van de aerd der beweging, van 't water, en 't gewigt van 't kabel; want een ſchip (gelijk alle zware lichamen) heeft alleen een poging na het middel-punt der aerde, en niet ooſtelijk, weſtelijk, of elders heen, zoo 't zelve niet door eenig uitterlijke zaek wort geparſt. Als de zee ſtil is, en de lucht zonder wint, zal het ſchip op het water drijven, zonder anker te behoeven: en ſchoon 'er wint in de lucht is, en dat de zee ſchiet na een of ander oort, zoo is nochtans alle wint of beweginge des waters niet bequaem het ſchip voort te doen gaen; maer de wint, en de zee moeten t'zamen meer macht hebben, om 't ſchip te bewegen, als 't zelve ſchip kracht heeft tegenſtant te doen, door zijn eigen gewicht, die hem na beneden dringt.

Daer van daen komt het, dat een ongeladen ſchip meer moet lijden, als een, dat geladen is, en 't geen voor een licht ſchip een tempeeſt zal zijn, ten aenzien van een grooter, maer een koelte genaemt zal worden.

Dit is mijns bedunkens ook de reden, waerom een anker tot een groot ſchip na gelang kleinder is, als tot een kleinder ſchip; want de zee even zoo veel kragt doet tegen een klein, als tegen een groot ſchip; (mits dat de uitgeſtrektheit van het hout, 't geen tegen 't water ſtaet, van een zelve groote is:) maer een klein ſchip heeft lang zoo veel kracht van tegenſtant niet, door zijn zwaerte, als het groote: daerom kan oock de beweging des waters een klein ſchip eerder voort doen drijven, als een groot ſchip. Wat de zee belangt, die is in zich zelve zwaer, en genegen om in zijn oppervlack water-pas te blijven, en van hoogte na leegte te loopen. Winden en dampen de zee ſteets ontroeren: 't geen veroorzaekt, dat het water zoo ſnel en krachtig niet af en vloeit, en daerom oock zoo krachtdadig niet en zy, als by doot ſtilte zoude wezen. Gelijk ook d'eene golf den ander tegen is, d'eene deze en d'ander geene weg ſchietende, waer door de kracht tot beweging wort gekrenkt.

Hier uit te beſluiten ſtaet, dat ſchoon de kracht van een onſtuimige zee, zeer geweldig zy, dat echter dezelvige zich onderling vernietigt, en dat de krachtigſte baer, maer een korte tijdt duert, zoo datter zoo veel kracht niet behoeft tot tegenſtant van zoo een korte ſtoot, als of het gewelt geduurig was: ten twe-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00485

den volgt hier uit, dat een anker meerder heeft te lijden om een schip in eenparig lopent water vast te houden, als in een zee by tamelijken storm.

In het kabel zijn drie dingen, die tegenstant konnen doen: d'eerste is de stoffe, daerze van is gemaeckt, te weten hennip: het tweede is de zwaerte en dikte des kabels; want indien een dun touwetje een man of twee kan verdragen, wat zwaerte kunnen dan twee of drie hondert zulke touwetjes in een gevoegt verdragen? Zelden of ook nooit hoort men, dat een kabel van 18 of 20 duim in de ronte is gebroken; ten ware het tegen een rots of iets anders aen quam te wrijven. Het derde, dat aen te merken is, en krachtigh tegenstant doet, is de kabels langte; want men ziet, dat men onvergelijkelijk meer kracht van nooden heeft om een lanck touw te spannen, als een kort, voornamentlijk als het zelve zeer lanck is; ja vier mannen zullen genoeg te doen hebben, om een touw, dat een man alleen wel zoude kunnen dragen, te spannen, en te doen komen in een rechte linie. Wanneer al door groote kracht het touw gespannen is, zoo reckt ieder deel voor een kleine tijdt, door het gewelt dat hem wort aengedaen: hoe het kabel dan langer is, hoe meerder kracht van noden is, om het zelve te doen recken; want zoo men veel kracht van noden heeft, om een kabel van 22 duim in de ronte, lank een voet, een deeltje uit te recken, zoo moet men noch veel meer kragt gebruiken om een ander van 2 voeten lang, twee zulcke deeltjes te recken: en hoe langer het kabel is, hoe veel meerder kracht men van noden heeft: waer uit men zich kan voorbeelden, hoe veel kracht men noodig zoude hebben, om een kabel van 120 vademen uit te recken: en wanneer al, door het gewelt der zee, het kabel gespannen en uitgereckt is, weerhout noch het anker door zijn zwaerte, en door het zant, daer het anker in gezonken is. Het gewelt, 't geen op 't anker wert gedaen, kortwijlig is, en schielijk ophout, waerdoor het kabel wederom verslapt, en krijgt, om zoo te zeggen, nieuwe kragt tot tegenstant. Het kabel krijgt noch eenige hulp door het water, dat hem bevochtigt. Waer uit dan lichtelijk is te verstaen, waerom de zee-luiden liever 2 kabels aen malkanderen woelen, als 2 ankers in zee uit werpen, die ieder aen een dezer kabels vast zijn; want boven dien dat 't schip maer aen een kabel teffens trekt, en de tweede dus doende onnut is, en geen tegenstant biet, (een kabel van 200 vademen veel meer tegenstant doet, en wel driemael zoo veel kracht van noden heeft, om stijf uit getrocken te werden als een ander van 100 vademen, en noch veel meer om uit gerekt of verbroken te werden) zoo kanmender noch by doen, dat door een kabel van 200 vademen, gront te werpen is, daer men met een van 100 vadem te kort schiet. Hoe dieper men in zee is, hoe beter het schip voor den aenloop van de zee is bewaert, en hoe vaster 't anker houden zal.

d'Ondervindinge leert, dat wanneer men op zommige gronden d'Ankerarmen en handen met smeer bestrijkt, dezelvige dan beter houden: d'oorzaek hier van schijnt te zijn, dat smeer het yzer door zeekere zantgront beter doet zincken, en dat dan by geval onder het zant de handen een vaster gront komen te genaken, die haer het schip beter doen houden. Op steekgront klei-gront, dari-gront, veen of steengront en heeft dit geen plaets, maer alleen op zulke gronden, die boven een strook gul los zant, en onder vaste aerde hebben.

Eer hier af kome te scheiden, kan niet nalaten aen te roeren met een woort, hoe hedendaegsche mannen van gevoelen zijn, dat de anker-armen of handen niets tot het vast-houden van het schip doen, wanende dat de zwaerte alleen genoeg zy, om 't schips loop die van geen of weinig kracht is, te doen stuiten: welke meining mijns bedunkens niet aen te nemen staet, voor en aleer daer van 't volle bewijs te borde werdt gebracht: schoon men zegt, d'inwoonders van Zeilon slechts ronde steenen gebruiken, in stee van gearmde ankers, 't geen hunne vaertuigen echter even vast zoude houden. In andere gewesten van Indien werden houte haspels, verzwaert met steenen, gebruikt; die onze ankers, en de Zylonder anker-steenen

zonder

zonder twijfel in kracht van houden, ver te boven gaen.

Tot het vol opbouwen van mijn opgeſtelde ſchip zoude noodig zijn:

Yzer-werk en ſpijkers.

21000 pont duim-ſpijkers.
13800 pont klamp-ſpijkers.
8000 pont dubbelde middel-nagels en drielingen.
6000 pont enkelde middel-nagels en drielingen.
7000 pont laſch-yzers.
13000 pont ſchot-ſpijkers en ront-hoofden.
32000 pont duikers.
22000 pont loot en ley-nagels.

Voorts eenige Stelſpijkers, bouts met hoofden, ſpillen en ringen: bouts met draei-ringen, bouts met tacken en ringen. Welke alle, hoe, en waer toe te gebruiken, van te wijtluftigen verhael zoude zijn. Den Timmer-meeſter is zulx ten vollen bekent. Hollantſche ſpijkers van Zweets yzer gemaekt, worden voor de beſte gekeurt, dien Luikſche volgen in deugt. Doch op dat bekent werde, wat gewigt van yzer tot de ſchepen wert gebruikt, volght hier een korte aenteekeninge van het yzerwerk, op ſcheepen van geſtelde groote.

Een ſchip van 150 voet lengte, wijt 38½ voet, hol 15 voet, daer gaet yzerwerk aen 80000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 15000 pont.

Een ſchip van 140 voet langte, wijt 37 voet, hol 13½ voet, daer gaet yzerwerk aen 70000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 13000 pont.

Een ſchip van 136 voet langte, wijt 34 voet, hol 13 voet, daer gaet yzerwerck aen, 66000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 11000 pont.

Een ſchip van 130 voet lengte, wijt 32 voet, hol 13 voet, daer gaet yzerwerk aen, 55000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 9000 pont.

Een ſchip van 126 voet lengte, wijt 31 voet, en hol 12 voet: daer gaet yzerwerk aen, 50000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 7500 pont.

Een ſchip van 121 voet langte, wijt 30 voet, en hol 12 voet, daer gaet yzer-werk aen, 40000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 5000 pont.

Een ſchip van 103 voet lengte, wijt 25 voet, en hol 10 voet, daer gaet yzer-werk aen, 34000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 4300 pont.

Een ſchip van 100 voet lengte, wijt 24 voet, en hol 10 voet: daer gaet yzerwerck aen 30000 pont.
En omtrent aen ſpijkers 4000 pont.

Het groot Jacht, wiens geſtalte hier boven is vertoont, daer is yzerwerk aen 3500 pont.
En omtrent aen ſpijkers 3000 pont.

By Franſche, Spanjaerts en Zweeden, wert meer yzer-werk gebruikt tot de ſchepen als hier te lande, om dat zy weinig houte nagels bezigen.

En dus zal nu de voornaemſte ſcheeps-leden voor verklaert houden: die van min aenzien zijn, laete achter, als daer zijn, zit-banckjens, rigcheltjens, kan en glaſe kasjens, leuningen, geſtalte van koojen, gemack, geutſteen, kelders, vier-wagens, tafels, emmers, balien, keik-venſters, putzen, kooi-deuren, ſcheppers, pennen, om touwen aen te beleggen, mars-zitters, enz. om dat de gedaente en maet dezer alle, zonder wet gevormt werden nae welgevallen en keure van den bouw-meeſter. Wel is waer, dat dit boven geſtelde alles, toegepaſt is op een Pinas of Spiegelſchip, doch (te veranderen, 't geen verandert dient te zijn,) heeft het zelve plaets in alle ſcheepen, van wat geſtalte zy mogen zijn. In allen doch, moet acht op 't gebruik geſlagen werden, daer toe de ſchepen zijn beſtelt: 't zy zy tot hout, koorn, of ſtuck-goederen te voeren, werden gemaeckt: deze na den vierkanten, en geen na den ronde hellen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00487

NEGENTIENDE HOOFTSTUCK.

Losse Werktuigen te scheep.

AEn dit mijn voorgebeeldt schip, 't geen over steeven 134 voeten lang is, zoude-men op een reise, die niet van de verste ofte kortste zy, gelijk naer *Curacao, Aleppo, Gunea* of elders, mijns bedunkens, moeten mede geven de volgende losse wercktuigen: op dat de mannen, die hondert stel te zijn, welck vertrouwe genoeg zoude wezen tot bestiering en bewaering deszelfs, in zee zich daer van dienen konnen.

Kox Gereetschappen.

4 Keetels met haer deckzels, weegen de 208 pont.
2 Kopere potten.
2 Vlacke pannen.
2 Botter-spanen.
1 Smoor-pan.
2 Schaf-lepels.
1 Botter-lepel.
2 Schuim-spanen, en daer toe oly en katoen.
2 Compas-lampen.
4 Kleine Lampen.
6 Kopere Kranen.
4 Botteliers Pompen.
4 Mokers.
1 Vuer-slag.
1 Peper-molen.
4 Wiggen.
2 paer Schalen.
2 Evenaers.
59 pont Gewicht.
2 Tangen.
2 Vorken.
2 Gaffels.
1 Heugel.
1 Broot-korf.
3 Frets.
2 Tuy-ketenen.
2 Vuer-laden.
1 Blaes-balk.
2 Pekel-trechters.
3 Azijn-trechters.
2 Oly-kannetjens.
2 Houte Lantarens.
2 Rode Lantarens.
2 Sloncen.
1 Mostert-steen.
1 Rooster.
1 Treeft.
6 Hangers.
10 Stekers.
3 Groote Schrapers.
8 Kleine Schrapers.
½ Stuck Dweil-laken.
2 Vijlen.
25 Mengelen Lijn-oly.
1 Vaetjen Seep.
18 Tonnetjes Zwarzel.
10 pont Rode Meni.
8 Steene kannen.
12 Potjens.
5 Schijven Zwavel-stocken.
9 Quasjes.
36 Holle Backen.
36 Vlacke Backen.
48 Lokjens.
100 Kleine Eet-lepels.
12 Tafel-borden.
6 Houte Kranen.
3 Pollepels.
2 Mouden.
Voorts een party loop-riet, mosch, enz.
Ook eenige ponden Spaensche Zeep, om lijwaet te wasschen.
1 Looze Steng.
1 Boots Mast, en Spriet.
1 Wang.
5 Boejen.
30 Riemen.
20 Hantspaeken en Haeksteelen.
4 Vlagge-stengen.
6 Riemen tot de boere Schuit.
4 Yzere Schijven.
Woel-banden en bouts, en vorder yzerwerk tot de masten.
Wint-bomen.
Eenige gieters.

Uit de Lijnbaen geef ick hem mede om wel voorziente zijn:

	pont.
Schiemans-garen.	750
84 Bos Huizing.	84
84 Bos Marling.	42
3 Paer Schoten.	793
3 Paer smijten.	356
6 Yzere trossen.	1152

3 Kabel-

3	Cabel-touwen.	2615 p.
1	Paerdelijn.	375
3	Reeps.	375
1	Jijn.	154
24	Bos Witte-lijnen.	71
8	Loot-lijnen.	55
2	Zegen-lijnen.	40
12	Viſch-lijnen, 12 ſtuck-lijnen.	50
2	Troſſen.	236
	Loerding om te winden.	
1	Boots-Touw.	150
	Broekings na eiſch, ook vang-lijnen.	
	Weegt te zamen	35261 p.

Behalven deze noch Kardielen.
Rack-touws.
Portuer en Weef-lijnen.
Vallen.
Mantels.
Boei-reeps.

Van de Zeil-maker.

20 Lijnen van twaleven
6 Bos Huizing.
18 Pont Zeil-garen.
30 Naelden.
100 Ellen out doeck.
2 Seil-vaten.
20 Kousjens.
Een party los klaver en Haer-doek.
Poort-zeilen.
Geteerde preſenning.
Mammiring.
Hang-macken.
Een Tapijt om in de boot te leggen.
Van elck zeil een dubbelt wert mede genomen.

Van andere kleinigheden.

7 Tonnen Pick.
24 Tonnen Teer.
200 Pont Talck.
8 Pont Reuſel.
60 Vadems Brant-hout.
1 Huit Pomp-leer van 26 p. omtrent.
5 Huiden Deck-leer.
26 Kleene Mammiringen.
6 Groote Mammiringen.
2 Gijn-blox, 9 Schijven, 4 Nagels.
50 Pont Zwavel.
200 Kluwens Werk.
4000 pont Harpuis.
10 Splits-horens.
15 Marrel-priems.
Crab-yzers.
Teer en Pick-ketels.
10 Putzen.
24 Pomp-platen.
10 Pomp-bouts.
6 Pomp-huizen.
4 Pomp-haeken.
1 Penterhaek.
24 Onderſcheide Haex.
6 Groote ſpeilen.
15 Boots-haeken.
2 Schinkel-haex.
30 Onderſcheide Kouſen.
1 Kruk met een Stel.
2 Micken tot de Boot.
2 Dreggen wegende 94 pont.
1 Enter-dreg, welk weegt 236 p.
3 Vleugel-ſpillen.
100 Rae-krammen.
200 Rae-ringen.
2 Klocken, Hoecken, en Koperdraet.
6 Bijlen.
2 Slooten.
4 Elgers.
2 Harpoenen.
2 Hei-hoeken.
1 Treck-zaeg.
1 Kraen-zaeg.
Kandelaren.
Timmermans Dreg.
Verſcheide poort en Ree-ringen.
Yzers om Lantarens aen te hangen.
Brant-haken.
1 Domme-kracht.
10 Beſlag-puttings.
7 Diep-looden wegende 150 pont.
12 Servings.
2 Spoel-gieters.
12 Teer-quaſten.
3 Lantarens om achter op te ſtaen.
36 Vadems out Touw.
12 Harten.
12 Emmers.
300 Pont Zwavel.
18 Compaſſen.
1 Peil-Compas.
1 Doos met looſe Rozen en Glazen.
18 Uurglaſen.
1 Quartiers-glas.
3 Vleugel-houten.
3 Vergulde Klooten.
4 Schraepers.
Grof-linnen tot ſchroot-ſacken.
Koe-voeten.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00489

Kettings tot Kombuis en ree.
Plaeten.
Smeer-horens.
Vuer-ſteenen.
Scharen.
Pack-naelden.
Bezems, Stijfzel, Lijm, Krijt.
Koper en Yzer-draet.
Een of twee Zee-uerwerken.
12 Boſſen Dreumels.
¼ Pont Moſcoviſch Glas.
12 Schoppen.
1 Slijp-ſteen.
1 Roode Vlag van 8 kleet.
1 Witte Vlag van 8 kleet.
1 Staten Vlag van negen kleet.
1 Staten Vlag van 7½ kleet.
1 Staten Vlag van 6 kleet.
1 Geusken van 4½ kleet.
1 Top-ſtander.
6 Nieuwe Vleugels.
1 Kolder-bril.
4 Harten tot de Pomp.
4 Emmertjens. 2 Moskuils.
36 Karviel-nagels.
1 Dobbelt en een enkelt block tot de ſtag.
1 Schijf in een out block.
1 Klamp-block.
10 Juffers tot de boot.
2 Spie-boſſen, geboort.

Volgt het looſe Bloock-werck, om te dienen, als 't gevalt dat andere reddeloos worden of weg-raken.

2 Dubbelde Mars-ſchote-blox.
2 Hangers van 15 duim.
4 Takel-blox van 15 duim.
2 Dubbelde Takel-blox van 3 voet.
6 Blox van 11 duim.
6 Blox van 9 duim.
12 Blox van 8 duim.
12 Blox van 7 duim.
18 Blox van 6 duim.
1 Kinnebax block van 2½ voet.
24 Braem-blox.
42 Carviel-nagels.
2 Mos-kuils.
1 Groote Rak-mes 3 Regel-kloten.
1 Marſſe-Rak.
24 Wand-klooten.
40 Loze Schijven.
60 Loze Nagels.
12 Blox van 10 duim.
6 Blox van 12 duim.
2 Dubbelde Trijſſe blox.
5 Schijven. 2 Nagels tot de Gijsblox.
4 Schijven, 2 nagels.
5 Juffers, wel beſlagen met yzere hoepen.
Kardiel en Jijn-blox.
Sleden en Klooten tot racx.
Zalingen.
Doots-hoofden.
Emmertjes.
Lantaren-tonnen.
Hoos-vaten na eiſch.
Heckjes.
Zwarzel-quaſten.
Groote riemen, tot ieder poort een, om in tijdt van ſtilte, jacht te maeken of te vluchten: deze werden tuſſchen de puttings, buiten boort, gebergt.
Eenige ſcheeps Ladders.
Visnetten.

Volgt nu het krijgs-tuigh, dat men deze hondert mannen zoude toevoegen; waer mede zy zich bequamelijk op een reis als voor is geſtelt, zoude konnen weren.

		pont.
2	Metale Stucken van 12 p., kamers-wijs, wegende	1525 1572
4	Metale Stucken van 12 p., recht uit, wegende	2470 2540 2480 2470
2	Metale Draecken van 6 pont, wegende	670 664
de-zc 8	Metale Stucken zouden wegen te zamen	14391 p.
4	Yzere ſtucken van 12 pont, wegen	13600 p.
8	Yzer ſtucken van 8 pont wegen	24000 p.
4	Yzere ſtucken van 4 pont wegen	6000 p.
16	Yzere ſtucken wegen	43600 p.

Alle deze dienen te leggen op bequame Rampaerden, die met touwen, door gaten, welk in de midden zijn, aen het ſchip vaſt gezort werden, wanneer men zeilt in vrede. De zwaerſte ſtucken zet men midden in 't ſchip, om dat het zelfde daer meeſt verdragen mach.
25 Hant-buſzen of Muſquetten, die vry

vry zwaerder te ſcheep mogen zijn als te lande.
4 Kopere Musquetten.
25 Sabels.
25 Sabels met Henxzels.
12 Enter-bijlen.
1 Snaphaens roer.
10 Scheeps-piſtoolen.
7 Heele Pieken.
14 Drieling-pieken.
21 Halve Pieken.
3000 Pont Bus-polver.
400 Pont Lont.
Eenige hant-brazeletten, en een Hellebaert of twee.
250 Kogels van 12 pont.
wegende 3000 pont.
200 van 8 p. wegende 1600 p.
50 van 6 p. wegende 300 p.
100 van 4 p. wegende 400 p.

Te zamen. 600 Kogels, wegende 5300 pont.

Een party groote en kleine ſteenen, om zich daer van in onderſcheidelijke voorvallen te konnen dienen.
40 Schiet-bouts van 12 pont
wegende 480 pont.
40 van 8 p. wegende 320 p.
20 van 6 p. wegende 120 p.
20 van 4 p. wegende 80 p.

Te zamen. 120 Schietbouts, wegende 1000. p.

Hier plagtmen voormaels ſtaele bogen, Rondaſzen en Panoizen by te doen, doch dees zijn nu niet meer in 't gebruick.
12 Braetſpeden
20 Looze maten.
20 Hant-granaden.
8 Scheeps-bijlen.
2 Beſlagen Schoppen.
2 Spaeyen.
10 Vuer-ſteenen.
200 Pont ſchroot.
200 Pont Musquet Kogels.
25 Pont Staef-loot.
25 Pont Draet-kogels.
1 Rolle plat loot, wegende 150 p.
24 Yzere Koe-voeten.
60 Ringen en krammen tot de ſtuckē.
10 Poort-henxzels.
20 Taly-haex.
10 Loze Bouts.
90 Lunzen tot Ropaerden.
10 Varken-ſtaerten.
1 Moker.
24 Ringenen Krammen tot poorten.
30 Sluit-ringen.
20 Spijlen.
8 Hacken tot Ropaerden.
6 Platen tot dezelve
40 Yzere Lovers.
2 Splits-horens.
3 Marrel-priems.
3 Platte Hang-flooten.
5 Ronde Neurenburger flooten.
1 Bout van 5 v., met 8 voet-beugels.
2 Bouts van 4 v., met 6 voet-beugels.
1 Bout van 1 v., met 2 voet-beugels.
Enter en Penter-dreggen, waer van de eerſte kromme weer-haken aen de handen hebben, en de tweede kort van ſchaft zijn.

Behalven dit heeft men op het ſchip noch nodig.

80 Vadems opgeſlagen Wand.
30 Vadem opſtaende Wandt.
4 Opgeſlagen Troſzen.
½ Fijne tros tot Poort-touwen.
12 Bos-huizing.
10 Bos Marling.
1 Lijn van zeſſen.
2 Stuck-lijnen.
10 Leere Brant-emmers.
3 Huiden om 't kruit te decken.
2 Beurs-vaetjes van 50 pont.
1 Beurs-vaetje van 25 pont.
1 Bos Korck, om proppen te maken.
1 Provooſt-Lantaren.
2 Toe } Lantarens.
1 Open }
1 Kruit-ſlons.
1 Tregter tot het vullen der Bandeliers.
1 Tregter tot Kardoeſen te vullen.
1 Kruit-maet van een pont.
1 Van een half pont.
1 Van een vierendeel ponts.
24 Hant-ſpaken.
10 Cardoes-ſtocken.
24 Stel-houten.
24 Wiggen.
10 Dubbelde Tali-blox.
12 Enkelde Tali-blox.
2 Lange Tali-blox.
6 Lepel-kloſzen.
10 Aenzetters kloſzen.
10 Touw aenzetters Kloſzen.
10 Touw-wiſzers kloſzen.
10 Groote Ropaerts-wielen.
10 Kleene Ropaerts-wielen.
2 Moskels voor de Konſtapel.
2 Houte Hamers.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00491

16 Houte Wisschers.
20 Touwe Wisschers.
1 Pont rode verwe.
1 Pont witte Verw.
1 Pont blaeuwe.
80 Lantarens tot de stucken.
20 Schaeps-vagten tot wisschers.
8 Wisser-stocken.
16 Kruit-lepels.
10 Lont-stocken.
32 Kardoes-kokers.
16 Hoeken.
10 Draeplooden.

Constapels gereetschap.

1 Kopere Balance.
4 Pont Yzer gewicht.
2 Pont Loot gewicht.
1 Kruit-zeef met een Trom.
1 Holle back.
2 Pont Kardoes-garen.
3 Riem Kardoes-papier.
1 Snijders Schaer.
500 Wisser Spijckers.
1 Hamerken met een steel.
Schroot naer welgevallen.
Als oock Koe-voeten.
4 Dozijn Naelden.
6 Snijders Ringen.
1 Afbyters tange.
1 Buigtange.
1 Hele ronde Vijle.
1 Halve ronde vijle.
1 Platte Rasp-vijle.
1 Houten omslag.
4 Boor-yzers.
2 Konstapels booren.
10 Kopere Laet-priemen.
10 Kruit-horens.
Tot ieder stuck 3000 pont kruit.
25 Kopere Nagelkens.
10 Pont Talk.
5 Pont Seep.
Voorts 10 pont plat Loot.
6 Pont Loot-wit.
4 Pont zwarte Verw.
2 Pont roo Menie.
Zwart Kurk tot buiten proppen, als genoeg is.
10 Pont Lijn-olie.
6 Pont Roet.
3 Domme-krachten.
8 Kneppels.
2 Mallen.
1 Beurs-vaetje.
Een party poppen en voorslagen om op 't geschut te zetten, van vast hout.

Corporaels gereetschap.

1 Hant-schroef.
1 Kout-beitel.
1 Groote Loot-lepel.
6 Kleine Loot-lepels.
10 Kleine Kogel-vormen.
1 Schraep-stael.
1 Yzere Stamper.
1 Kratzer.
10 Houte Stampers.
1 Kanne met oly om 't geweer te smeeren.
1 Vaetjen Hamerslag.

Ballast werdt te scheep gebracht, zoo veel, dat de scheepen een bequame stevigheit bekomen, 't welk hoe veel 't zy, d'ondervindinge leert. Schepen die naer warme landen varen, voeren houte latten mede, om op te konnen zetten, en zeilen over te spannen: om voor de Son, bedeckt te zijn.

En deze opgehaelde tuigen, vermeine dat genoeg zullen zijn, om het schip door zee te brengen. Doch de schepen die ten krijg juist worden geschikt, voeren meerder oorlogs behoeftigheden met zich, als Granaden, Mast-dreggen, Stinck-potten, enz.

Aen deze hondert mannen, die het schip zoude voeren, een jaer lank, men op de reize levens onderhout diende mede te geven, na mijn goetdunken, als de volgende lijste uit-wijst: 't geen meene als in dagen gedeelt, en na eis en behooren aen ieder perzoon uit wert gedeelt, genoeg tot haer bekomste zijn zal.

Lijste van Leef-tocht ten behoeve van 100 koppen, voor een jaer.

16 Vaten Vleis.
11 Vaten Speck.
13 Amen Spaensche Wijn.
4 Amen Fransche Wijn.
6 Amen Brande-wijn.
9 Oxhoofden Azijn.
4 Amen Oly.
1 Quarteel Traen..

2 Ton-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00492

2 Tonnen fijn, } Sout ieder 1½
5 Tonnen groff } ſack.
80 Tonnen klein Bier.
4 Tonnen goet Bier.
150 Tonnen water.
8 Paer Hammen.
6 Paer ſtucken gerookt Vleis.
8 Paer gerookte Tongen.
10816 Pont hart Broot.
100 Sacken Gort.
50 Sacken witte } Erreten.
25 Sacken graeuwe }
25 Sacken Boonen, die in ſtee van Erreten altemet geſchaft werden.
4 Vaten Boter.
2704 Pont Stock-vis.
330 Pont Soetemelcx-kaes.
12 Pont Koeye-kaes.
½ Sack Moſtert-zaet.
75½ Pont Was, en } Kaerſen.
50 Pont Smeer }

Ieder man heeft op de reis noodig een vaetjen Brande-wijn, of eenig ander ſterk nat: 't geen elck op zijn byzondere koſten verzorgt, na welgevallen.

Op 's Lants oorlog-ſchepen ſchaft men aen de maets als volgt.

Algemeine lijſte, van de lijftocht op een ſchip, voor hondert koppen ter maent.

2250 Pont hart broot, tot 5 pont ieder hooft ter weeck.
40 Zacken weeck broot.
450 Pont kaes, is 1 pont voor ieder hooft ter weeck.
5 Tonnen Vleeſch, is 1½ pont ieder man daegs: en 2 dagen 's weecks.
400 Pont, Stock-vis daer men haring voert, anders moet men hebben 700 pont.
4 Tonnen Haring ter maent.
1¼ Ton Boter ter maent.
5½ Smal tonne gort ter maent.
4½ Smal tonne witte of groene erreten.
2½ Smal tonne bonen, of graeuwe erreten ter maent.
½ Smal-ton wit zout ter maent.
½ Oxhooft Azijn ter maent.
35 Tonnen Bier by de winter, en
42 Somers.
4 Vadem Brant-hout by de winter, en zomers 3 vadem.

Voor de Kajuit.

¼ Oxhooft Franſche wijn ter maent.
4 Stopen Spaenſche wijn ter maent.
2 Stoop brande-wijn ter maent.
1 Ham, en zomers een ſtuck gerookt vleeſch daer by.
¼ Hollantze boter voor 4 maenden.
2 Pont Zuiker ter maent.
2 Tonnen witte beſchuit voor de reis. En water tot genoegte.

Comijne en groene Kaes nae behooren.

1 Kruit-doos geſtoffeert.
3 Stoop Oly voor de reis. Moſtert-zaet na behooren.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00493

TWEEDE DEEL:

Behelzende het beſtier der Schepen, zoo van outs, als te dezer tijdt.

Beſchreven door

NICOLAES WITSEN.

Eerste Hooftstuck.

Beſtier der ſchepen en ſchepelingen, voortijts, by Grieken en Romeinen.

VOleind hebbende de Scheeps-bouw, in oude en nieuwe tijdt: zoo zal 't niet ongerijmt zijn, de wijze, hoe men hen beheert, en beſtiert, geſchiktelijk te laten volgen: waer toe ik de outheit voor af late gaen, en zegge, dat Grieken, zoo wel als Romeinen, alderhande ſlach van krijgslieden op hunne ſcheepen hebben gebruickt: even gelijck men in de lantlegers, met veelerhande wapen-tuig de mannen aengedaen, ten ſtrijde treden ziet. Doch om dat men te ſcheep ſtaende vecht, en het dragen der wapenen weinig hindert, voerden zy op zee veel zwaerder wapenen, als te lande. De marſzen, als men ſloeg, wierden rontom opgehaelt met ſcheut-vrye leuningen, van leder of andere ſtoffe: en daer wierden krijgs-lieden in geplaetſt.

Men ſtreet te ſcheep met veelerhande wapentuig: doch meeſt met zulke die zwaer woegen.

Hoe de boots-gezellen onderſcheiden wierden.

De ſchepelingen wierden onderſcheiden in licht en zwaere boog-dragers, roeiers, *Helciarii*, of touw-treckers ſloep-roeiers: 't geen by hun vaſte amptelingen waren, *Carabitæ* of *Scapitæ* genaemt, en matrozen, welke weder gebynaemt zijn geweeſt, na het ſlag der ſchepen, daer zy op dienden. Zommige roeiers paſten alleen op hun riemen, (welke des nachts op de harde roei-bancken haren ſlaep moſten nemen; en niemant, als den kapitein alleen, ruſte op een ſlecht matras, of ruig wolle kleet,) andere moſten, des noots, 't geweer daer nevens in de hant nemen.

Zommige ſoldaten en matrozen dienden op kontſchap-haelders: andere op oorlog, en andere op wacht-ſchepen: waer naer hun loon, zonder twijffel geſtelt zy geweeſt. Daer was een bende zee-volck te Romen, die men de uitziende bende noemde, dees op groote en machtige ſchepen, met hooge hutten en zware bekken, wiert gelegt, om den eerſten ſtoot af te konnen ſtaen, gelijk het graf-ſchrift, gevonden aen den Campaniſchen weg, daer men na Bajen gaet, uitwijſt: want het ter eeren iemant is geſtelt, die onder de zesde uitkijk-bende hoorde, als volgt:

D M.
M. STABERIUS. MF QUIR. LACER 2 COH. VI. SPECULAT. CLASS. MISEN. V FECIT SIBI ET STABERIÆ VERI DIANÆ MATER ---. ET L. STABERIO PROCILLO FILIO DULCISSIMO VIX AN. XVI. M. VII. D. IIII. HOR. VI.

Naerſtigheit zegt *Vegetius*, wert in de boots-gezellen, verſtant in de ſtierluiden, en ſterkte in de roeiers vereiſcht.

Het is aenmerkens waerdig, dat de ſchepelingen, van outs her, al de naem van maet hebben gevoert, gelijk *Livius* zegt: *unde paraturos navales ſocios*, dat is: van waer zullen ons de ſcheepmaets komen. *Lib. XXVII. cap. 36.*

De roeiers wierden onderſcheiden, en genaemt na datze zaten, met drie byzondere benamingen. Ieder roeier voerde na het gevoelen der meeſt geleerde

leerde mannen, een riem alleen, waerom oock die gene welck d'uiterste op de banken, of, zoo andere willen, het hoogste saten, de meeste soldy verdienden. Deze hadden de zwaerste en langste riemen, waerom zy oock den meesten arbeit deeden. By grooten haest echter wiert'er twee aen een riem gezet. De roeiers in 't begin meestendeel huerlingen zijn geweest, waerom menze ook aen geen ketingen sloot, als hedendaegs geschiet: doch by noot daer slaven toe wierden gebruikt, dien, in stee van gelt, vryheit wiert geschoncken.

Ieder wist te scheep wat hy te doen hadde: zommige waren anker-lichters, andere mast-klimmers en mast-zetters: want men toen de masten dusdanig maekte, datmenze verzetten kost; gedeilt in drie deelen, waer van ieder deel een byzonderen naeme voerden: welke stucken boven elkandre t'zaem gebonden wierden, en, na gelegentheit van tijdt en weer, hoog of laeg verheven stonden. Deze deden niets, als op de pomp te paszen, en het schip droog te houden: geene keken steets voor uit, en stelden de zeilen, welcke vierkant, en oock drie-hoekigh zijn geweest. Een dezer uitkijkers, zat by beurten geduerig boven in de mast, en riep den stierman toe, wat streeck te houden was, en waer heen men de zeilen keeren most: welcke korf-kijkers by de Latijnen wierden genaemt; om dat de marszen, daer zy in zaten, korven of manden niet ongelijck waren: andere mannen weder mosten zich steets op den overloop laten vinden, om tot alle scheeps-diensten zonder onderscheit, in tijt van noot, ofte als byzondere amptelingen te kort vielen, hen te laten gebruicken. Deze dienst de minste in achtinge was, om dat zy, op het wencken van ieder man, reet mosten staen. Doch van de scheepsamptelingen ziet beneden breeder. En schoon elck werck te scheep zijn byzonderen oppaszer hadde, zoo gevielt echter veelmael, dat een man alleen verscheide diensten waernam. Men

Duikers. vont onder de matrozen altijdt dusdanige, die tot duiken in 't waeter bestemt waren, om, als het anker onklaer was, dat onder water te redden. Tot op 70, 80 en 90 vadem, liet dit volck zich onder water glyen, en wisten daer zoo te arbeiden, bykans als of zy in de lucht stonden. Met Olie vulden zy hier toe, op het inspringen, hun mont, 't geen uitspogen als zy om laeg waren, en ter plaetze, daer zy arbeiden mosten; voorgevende dat hier door het water stilde, en het gezicht verklaert wierde. Handen en voeten verwden zy graeuw, om min gezien te werden van de wrede zee-gedrochten, die menschen eeten.

Dit duiken wiert by Romeinen zeer geoeffent, zoo dat daer over byzondere wetten zijn gemaekt. Die iets acht ellebogen diep uit 't water op haelden, 't zy van wat stoffe dat het was, bequam daer van het derde: die vijftien ellebogen diep iets ophaelde, behielt daer van de helft, en zulx om dat, hoe dieper iemant doock, hoe meer gevaer hy liep van om hals te raeken.

Deze duikers wierden ook gebruikt in den strijt, om 's vyants kabel-touwen te ontredden, of te breken, schepen onder waeter te doorbooren: zy namen insgelijx de overboort gevallene of zwemmende vyanden waer, die zy met zich onder water togen, en dus verdrinken deden (want alle man op dit onder water blijven niet af was gerecht.)

By *Quintus Curtius* leest men, hoe *Lib. IV. cap. IX.* die van *Tyrus* een groot storm-gevaerte, 't geen *Alexander Magnus* tegens haer had op doen werpen, met onder water te duiken, vernielden; en dat in deze woorden: *Præcipuum auxilium erat, qui procul hostium conspectu, subibant aquam, occultoque lapsu, ad molem usque penetrabant; falcibus palmites arborum eminentium ad se trahentes, quæ ubi secutæ, pleraque secum in profundum dabant, &c.* dat is: De meeste afbreuk geschiede van die „ genen, welk verre uit het gezicht der „ vyanden, onder water gleden, tot aen „ het storm-gevaerte, alwaer zy dan, met „ zeizens de uitstekende houten en bo- „ men, naer zich trocken, welcke uit ge- „ haelt zijnde, het opgestelde gebouw „ dede invallen, enz. „

My bericht is, in Indiën hedendaegs parel-visschers te worden gevonden, welke een half uur onder water konnen arbeiden, zig aen een touw vasthoudende: waer toe zy hare lichamen met

met olie ſmeeren, en een geölide ſpons op den arm binden, daer zy met de mont in bijten: door zware ſteenen, die zy aen de voeten binden, ſchoenen genaemt, zacken zy omlaeg, waerze die af weten te ſchudden. Dees zijn zoo handig onder water, dat zy de Pareloeſter weten te openen, en de beſte voor zich in te ſlocken, om hen meeſters te bedriegen.

Merſennus zegt, dat zekeren *Joannes Barrieus*, zich 6 uuren onder water wiſt te houden. Tot dit duiken, en herſtellen van verbroke ſchepen onder water, oulinx ledere zacken, en kurke backen, daer de man zich in verhielt, mede wierden gebruikt.

In 't beleg van *Byzantium*, nu *Conſtantinopelen*, duikers wierden gevonden, die ſpijkers onder in's vyants ſchepen wiſten te ſlaen; en daer touwen aen te knopen, waer mede de ſchepen, na 't affnijdē van 't anker-touw, voort wierden gehaelt.

Moriſotus verhaelt van zekeren *Rogerius*, die op 't jaer 1284. onder water wiſt te duiken, en de ſchepen (anders onoverwinnelijk) te doorbooren, zoo, dat zy zonken.

Werk-tuig, daer men mede onder water gaet.

Al het verzonken op den bodem van de zee, of elders onder water leggende, door hulp van zeker werktuig, ervonden hier tot Amſterdam, op kan werden gehaelt: 't geen is van volgende geſtalte en gebruick.

Het werktuig, 't zy van hout, loot, yzer of koper, (doch de zwaerſte ſtoffe is de nutbaerſte, om de drift van 't water, die teere ſtoffe licht verbrijzelt, en om de nootzakelijkheit van zwaerte, want het tuig zinken moet, en in een zelfde geſtalte recht over ent blijven;) heeft de gedaente van een klok, of tonne-boei, die onder open is, hoog weinig minder als een gemeen man lang is: onder om de rant, komt een zware yzere hoep, die de klok uit doet ſtaen; want in water, daer grooten drift is, het loot, of van wat ſtof het werktuig moge zijn, zeer licht t'zamen zoude ſlaen, indien met een ſterke yzere hoep, die binnewaerts zy gelegt, niet uit wiert gehouden. Onder is de mid-lijn dezes klox, een groote ſchrede lank, boven is de klok zeer ſpits toegaende, 't geen geſchiet, om dat een ſcherpe vorm het water beter ſnijt als een ſtompe. Met touwen is het rontom bewoelt, daer'er eenige van beneden de klock neder hangen, alwaer lode platen mede vaſt worden gemaekt, een voet vierkant, en twee duim dik van groote; in welcke plaeten vier gaten zijn, op ieder hoek een, daer de touwen door zijn geſtoken: welke platen 2 voet recht onder de klock komen te hangen: deze dienen voor de man, die zich in dees klock onder water begeeft, om zijn voeten op te zetten, en al zijn toeſtel op te leggen, 't geen hy onder water nodig heeft om te arbeiden en iets op te halen: waerom deze platen ook vermeerdert en vermindert worden naer dat veel arbeits tuig beneden noodigh heeft. Boven aen de klok is een groote haeck, daer een touw aen geſlagen wert, welk touw by de ſteven van het ſchip, waer uit deze klok met de man daer onder in zee wert gelaten, over een ſchijf gewonden, en van de ſpil op werdt gehaelt. Zoo verre als de beenen van de man, onder de onderſte rant van de klok uitſteeken, en noch twee vinger breet, ſtaende op de genaemde platen, zoo verre zijn zy nat, als hy eerſt in 't water gaet: want twee vinger-breet nats komt in de klock, zoo als zy eerſt in 't water wert gezet: zy moet van groote zwaerte zijn, of anderzins bezwaerlijk zinken zoude. Met groote nijptangen, die met touwen toegworden getrocken, het goet gevat wort, 't geen onder water op de gront legt; welke veeler geſtalte zijn, en na de dingen, die men op meent te halen, andere dienen om ſtaven yzer, andere om kanon, ankers en packen op te halen. De nijpers, aen de waren vaſt gemaeckt zijnde, werden met touwen, welke aen de zelve vaſt zijn, uit het ſchip opgewonden. Langzaem moet dees klock in het water dalen, om niet ter zijden om te ſlaen; doch mach zoo ſchielijk opgetrocken werden als het doenlijk zy. Een der gener, die in deze wonderlijke klock onder water heeft gezeten, zeide my, dat hy omtrent een half uur, zomtijts min en meer, onder water harden kan: dat het gezicht onder water vry is, en hy alles zien kan, dat

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00496

dat het water allengskens op-klimt, in het vat, wanneer hy op de gront ſtaet. Als het by de keel komt, en zorg van verdrenken krijgt, treckt hy aen een touw, dat om zijn middel vaſt is, 't geen een zein is, dat die gene, welck in 't ſchip zijn, hem opwinden: opgewonden werdende, vermeerdert de lucht, en vermindert het water in de klock, tot dat boven komende geheel ledig zy: hoe langer hy onder water blijft, hoe hetziger de lucht in de klock wert, zoo dat hem de neus van benautheit zomtijts komt te ontſpringen. Als hy ter regter of ter ſlinker zijde en voor of achterwaerts wezen wil, maekt hy zeinen aen touwen, die benevens de klock onder aen de rant vaſt zijn, en tot boven in 't ſchip komen. Ten waer de meeſte goederen, die op gront, uit gebleven ſchepen leggen, in het zant lagen verwelt, met dit werktuig groote ſchatten te verdienen zoude zijn. Hondert mael en meer, kan men hier mede op eenen dag onder water gaen. Alles wat men aenvat onder water is zeer licht, zoo dat geheele packen juchten de man met zijn eene hant, op heffen kan.

Met dusdanig vat op het hooft gezet, en rontom aen het lijf wel vaſt gemaeckt, zoo, dat evenwijdig met het water bleef, na allen waerſchijn men op de gront van het water, derwijze, als op het lant zoude konnen gaen.

't Zwemmen te ſcheep, was een nootzakelijke oeffening. Die zwom, zijn mont met olie gelijck de duikers vulden, 't geen hy in 't water zijnde uitſpoog, om de zee te ſtillen.

Behalven deze opgehaelde amptelingen zag men te ſcheep noch bootwachters: want by goet weer altijt een man in de boot ſtont, om uit te kijken en wacht te houden. De boot dreef achter uit. Andere voerden een by zonderen naem, van datze alle zwaerten loſten en laden.

Timmer-luiden wierden daer mede niet vergeten, doch deze laeſte ampten hieltmen toen van klein belang, en dieze bedienden, wierden min geacht, als het overige ſcheeps-volk. Den ſtrijders gaf men d'eerſte rang.

Of ook vrouwen te ſcheep voeren.

Het leit noch in geſchil, of de Grieken en Romeinen, vrouwen te ſcheep mede hebben gevoert, of niet: zoo 't geſchag, geſchiede het zelden: mijns bedunkens, en niet als van zeer vrouwzieke mannen.

Leg-plaets der Romeinſche ſcheeps-vloot.

De Romeinen onderhielden ſteets groote burger en hulp-vlooten. De legplaets der ſchepen, tot koſten der Romeinſche inwoonderen, was te Romen, aen de mont van de Tyber: en aldaer onthielden zich zoo veel timmer-luiden, als tot het in ſtant houden van de vloote noodig was: insgelijx was daer altijt reet, een groot aental mannen, die op 't gebot van hun over-heer te ſcheepe traden, en ter haven uit togen.

Het gelt, daer men ſcheeps behoeftigheden voor kocht, wiert uit de gemeene ſchat-kiſt gelicht; doch als die uit geput was, quam het op de burgeren aen: ieder moſt, na gelang van zijne middelen, gelt verſchaffen. Het bouwgelt van ieder ſchip, met vier of vijf rei riemen, beliep, zoo *Polybius* verhaelt, een talent of zes-hondert goude Franſche kronen: 't geen weinig is, ten aenzien van d'onkoſten, die men hedendaegs aen de Scheeps-bouwerye legt.

Wat een ſchip van bouwen koſte.

Vrybuiters.

Het Roomſch gemeen-beſt leende dickmael hun ſcheeps-hollen, aen by-zondere burgeren uit; om de vyandt afbreuck daer mede te doen, geen loon, als den enkelen buit genietende. Men bedong veeltijts op over wonne volken, of den genen, waer mede men in vrindelijk bontgenootſchap tradt, zeeker aental ſchepen te beſtellen, jaerlijx, of voor eens, 't zy te leen of in eigendom: wel wetende, dat een lant niet beter als met menichte van ſchepen te bewaren was: hier van daen quam het, dat de Romers zulcke machtige vlooten, alom in 't water hielden: zy vorderden eenmael dit van hun vyand. *Geeft ons alle de Oliphanten, die gy hebt, en ſchepen zoo veel wy eiſchen.*

Romeinen en Grieken bedongen ſchepen op hun vrienden en vyanden.

Appianus.

Pompejus Magnus, na het zeggen van den zelven Schrijver, voerde een vloot van zes hondert ſcheepen t' zee: doch andere willen dat zy beſtont uit duizent: en dit was de grootſte zeemacht: die oit Romen by een heeft gehadt.

Tot Athenen wierden de ſchepen van het inkomen der gemeene tollen ge-

gebouwt: doch als die afgeſchaft waren, moeſten de inwoonders de ſcheepshollen uit hun eigen beurze naer opgegeven certers leveren: 4, 6, of 8 huisgezinnen min of meerder, na dat zy goet bezaten, te zaem een ſchip opbrachten.

Waepenen, en al den loſſen toeſtel het gemeen beſt beſchickte, ten waer des bouwers miltheit zoo groot was, dat hy oock dit daer by voegde, en het ſchip geheel uitruſtede, waer van hy dan groote lof behaelde. Zomtijts evenwel, kipte men byzondere burgers uit, die ſcheeps-gereetſchap moſten leveren, welcke daer mede van het bouwen zelve waren bevrijt.

Thucidides ſprekende van die van *Chio*, zegt: zy zijn wel tol-vry, doch echter ſchuldig ſchepen te leveren. En dus waren de *Samiers*, *Cnidiers Korinthers*, en die van *Rhodus* den *Athenienzers* ſchuldig, ſchepen toe te zenden, en dat onder ſchijn van vrientſchap.

Men heeft by Grieken zoo wel als by Romeinen, byzondere burgers gevonden, die ter liefde van't gemeene beſt, op hun eigen beurs, en uit vryen wille geheele ſcheeps-vlooten toeruſten, en te water bragtē. Wie daer in de eerſte was, wiert met een ſcheeps of ſteven-kroon begiftigt, ervonden van Minerva. Dit uit dwang zomtijts mede geſchiede, met beloften echter, zoo den tocht zeegbaer uit-viel, dat zy dan betaling van haer ſchepen genieten zouden.

Tot *Genua*, heeft men in tijdt van noot, als 't gemeene beſt ſcheepen had van noden, af doen kondigen, *dat, indien iemant uit zijn eigen beurze de vloot wilde helpen bouwen, dat de republijck hem het gelt te zijner tijdt zoude herſtellen.* 20 Burgeren vontmen, die ieder een Galei op haer eigen beurze bouwden.

V. Weſterm. Stav. p. 129.

Van de burgers tot Stavoren werdt gezegt, dat zy op haer eigen beurze, als 't gemeene lant niet meer vermocht, ſchepen tegen de Noor-mannen in zee hebben gebracht.

In den beginne koos men de ſcheepskrijgs-luiden, uit de leger-rotten: men nam daer toe de jongſte, en ſterckſte mannen, en dwong niemant, zoo lange als vrywilligen hunnen dienſt aenboden.

Wanneer men begonnen heeft Scheeps-zoldaten aen te nemen.

Doch ten tijde des eerſten Puniſchen krijg, vong men aen, vaſte ſchepelingen aen te nemen: in welken togt, ieder vijf-roeirei-ſchip, hondert en twintig zoldaten voerde: doch dit getal vermindert en vermeerdert is, na de groote van de ſchepen, en den eiſch der zaeken, waer toe zy gebruikt zouden werden. Deze zoldaten, dan, wierden gelicht uit zee-regimenten; of, by gebrek van dezelve, uit lant-zoldaten.

Het getal der Soldaten te ſcheep.

By Grieken, men drie-roeirei-ſchepen heeft gevonden, die ſlechts 18 krijgers voerden: en vijf roei-rei-ſchepen, die 50 zoldaten voerden. In het Salaminiſche gevegt, zegt zeker ſchrijver, voerden de Attiſche vijf-roeirei-ſchepen, maer 18 zoldaten ieder; doch *Cimon* d'Athener, zoon van *Miltiades*, bouwde zijne ſchepen vry wijt; en maekte te verdecken boven de hooghſte roeiers, om des te meer volck te konnen dragen.

Homerus verhaelt, dat op ieder ſchip der Beotiers, in 't beleg van Trojen, hondert en twintig mannen voeren: maer op de ſchepen, die Philoctetes timmeerde, ſlechts vijftig. Zedert Trojens val, tot aen de tijdt van *Cyrus*, zijnde omtrent zes hondert jaer, vintmen weinig zee-helden-daden verricht te zijn, gelijck by *Rivius* is te zien.

Wat aerdt van volck men te ſcheepe bracht.

De Romeinen in hunne eerſte zeetochten, manden hun ſchepen met Romeinſche burgeren alleen; doch naemaels hebben zy zonder onderſcheit allen lantaerd daer toe verkooren. Zelf ook vrygelatene, ja ſlaven, aen wien men vryheit ſchonck, zooze zich heldadig quamen te verweeren. Men lietze oock wel vry, voor dat zy te ſchepe gingen, of eenig hant aen riem, of ander ſcheeps wercken ſloegen. Eindelijck is het zoo verre gekomen, dat men niemant aen de riemen zette als ſlaven, uitgelatene pluggen en boos-wichten.

In den beginne wiert geen gelt uitgedeelt aen Roomſche burger-vlootelingen; doch in de laeter eeuwe, heeft-men bevonden, zulx nodig te zijn. By gebreck van ſlaven te dier tijdt, die men aen de riemen ſtelde, geringe burgeren daer toe wierden gehuurt.

Wat een ſtuer-man moſt weten.

Den ſtuer-luiden was niet alleen nodig,

digh, weer en wint-wijs te zijn, ſtrant en lant te kennen, maer zy dienden 's vyants ſcheeps-nebben, die op hen aenquamen, te konnen ontgaen, of als zulx onmogelijk was, het Schip zoo te wenden, dat de punt voor op den boeg aen quam, en niet onder water, of daer het ſchip het zwaerſte was, quam te treffen: en weder als zy bevechters waeren, het ſchip zoo te draeien, dat 't met zijn ſcherpen ſnuit, op zijn zwackſte trof.

Arbeiden naekt.

De bootsgezellen deden hen werk veeltijts naekt, om te vlugger alles te verrichten; doch by te zwaren koude, deckten zy hun lichamen met boxhaire klederen, die regen en wint verduuren: maer de riem-gaſten roeiden meeſt altijt moeder naekt.

De ſtuer-man droeg een mantel, die op de ſlinker ſchouder met een knoop vaſt was gemaeckt, op dat zich met den rechter arm in het ſtuuren te beter redden mocht.

Zeker munt van *Valentinianus*, vertoont een ſcheeps-hooft-man, die behalven dezen rock, geknoopt om de hals, halfs beens geſchoent is, en een lijf-ſtuck zonder mouwen aen heeft.

Streden gedeckt.

By ſtrijdens tijd, togen de ſoldaten, en ieder, die zich bloot vertoonen moſt, ſtijve palt-rocken aen, die met koper en yzere platen, of wel van andere ondeurdringbare ſtoffe bezet waren, om pijlen en werp-ſteenen te wederſtaen. Groote brede ſchilden voerden zy, om zware ſteenen af te wijzen, en den zeizen het quetzen te beletten. Aen de handen droegenze dicke hant-ſchoenen, en laerzen aen de voeten, daer geen pijl door drong.

Wolven zijn wercktuigen geweeſt, de hedendaegſche wippen niet ongelijck: hier mee grepen zy de mannen op 's vyants ſchepen, ſlingerdenze binnen hun boort, en ſchonden daer de ſchepen mede, hier en daer ſtucken afruckende.

Archimedes, zegt men, hadde een vont, waer door hy van zijne ſtats mueren af, de ſchepen der vyanden, die te na quamen, wiſt te vatten en om te werpen.

Met teeckens, die men by de maſten, en achter op ſtak, wiſt een vlootvoogt, in 't vechten beveelen uit te geven aen al zijn onderhebbende ſcheepen, tot de minſte toe.

Boven, aen maſt en ree, voerden zy groote hei-blocken, met yzer beſlagen, die met kracht van mannen in 's vyants ſchepen geſtooten wierden: deze verpletterden al wat hen voorquam, ja deden geheele ſchepen zelf vaek te gronde gaen.

Dolones, zijn houte knuppels geweeſt, daer een ſcherp yzer in verborgen was: dus genaemt, om dat men zijn vyandt daer lagen mede brouwden: want *dolus* een laeg of liſt is gezegt op 't latijn.

Behalven dit, vontmen noch zekere ſcherpe klaeuwen van yzer, die aen lange ketenen hongen, en uit de marſzen, in de naeſt-gelegen ſcheepen geworpen wierden: als de klaeuw gevat had, en hielt, toog men de ketings na zich toe, en dede zoo de ſchepen naderen: deze klaeuwen wierden uit zekere krachtgevende wercktuigen, om te bet macht te hebben, geworpen.

Polybius ſpreekt van zekere ſcheepsoorlogs-wercktuige, *Zambuca* geheten, in zijn eerſte boek, op dezen zin. Op de voorſteven was een ront hout geſtelt, vier ellen lang, drie palm breet in zijn midde-lijn: aen het opperſte hebbende een katrol: hier wiert een leer aengeſtelt: het was met dwars-houten gehecht, vier voeten breet, en zes ellen lang, met ſpijkers wel vaſt in een geſlagen. Het gat van 't verdeck was lang-werpigh, daer dit ronde hout in ſtak. Ter zijden aen den ladder was een borſt-wering, zoo lang als de ladder zelve, hoog tot aen de knie: op het einde wiert een yzer, gelijck een ſcherpe ſtamp-ſtok, drie-hoekig aengemaekt, daer een ring aen den top was; zoo dat den geheelen toeſtel gelijck was aen de wercktuigen, daer men meel mede maelt: in dezen ring dan, ſtak een touw, waer door, als de ſchepen aen elkanders boort lagen, en door het katrol, dat aen het ronde hout was, de opgerechte Kraeyen, *Corvos*, (want dus wierden zy benaemt, op

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00499

vyants boort wierden geworpen, 't zy voor of ter zijden aen de ſcheepen. Daer na als deze *Corvi* of Kraeyen in de ſcheepen gehecht waren, en zy de ſcheeps-zijden aen elkandre had doen naderen, ſprong men van alle kanten over 's vyants boort; maer als het werck-tuig by de boeg in was geſlagen, gingen de ſoldaten by paren kort achter een daer over, om den vyant in zijn eigen ſchip te beſtoocken, waer van de voorſte de ſlagen voor met ſchilden afweerden; de naeſte daer aen, de zijden beſchutteden, en 's vyants ſlagen met hun ſchilden keerden, enz. Somtijts vocht men hant aen hant op deze overgeworpene wercktuigen, gelijck als op bruggen, zonder in elkanders ſchepen over te ſtappen.

Tegens deze handen, haeken, enz. wiert het ſchip met dick leder betoogen; 't geen te wege bracht, dat de punten zoo wel niet en vatten, als op het bloote hout.

Wanneer de vuur-buſzen eerſtelijk zijn ervonden, heeft men die te ſcheep verheven en op groote gevaerten gezet. Geſchut-tuigen en toorens geheten: deze werck-tuigen ſtonden hoogh, en het geſchut was vaſt met hun achter enden, alom heen konnende gedraeit worden, 't zy daer veel of weinig geſchut op lag: hier van de geſtalte by *Valturius* is te zien.

By vreden wierden de Schepelingen ten oorlog geoeffent.

Men was gewoon, de roejers, zoo wel als de zoldaten, by vredens tijdt, in alle tucht te houden, en te oeffenen, op 't minſte teeken te gehoorzamen, op dat voor den vyant komende, niet onkundbaer mochten ſtaen, wat te doen of aen te vatten: want men dan door teekens van handen, trompet, ſtock en diergelijcke ſprack: en dus koſt men den ander onder 't gekreis der wapenen, zonder ſtem verſtaen. Op het zwaeijen van een ſtaf, die zeker bevelhebber, welck achter op ſtont, in zijn hant hadde, wierden de riemen gedwongen, en beſtuert: en dees wiert zoo drae niet uit de hant gelegt, of de riem-gaſten deden insgelijx met hun riemen, en ſtaekten den arbeit.

Daer wierden veeltijts, tot oefening van de roeiers, roei-banken in het zant ter neer geſtelt, derwijze als te ſcheep, waer door men de roeiers de riemen leerden vatten en beſtieren, 't geen oock in de ſchepen zelve geſchiede, terwijlze vaſt aen anker lagen.

In groote ſcheeps-gevechten wierdt dickmael gepleegt, dat men een goet aental van de ſlechtſte ſchepen aen elkandre bant, en die gelijck een wal voor de vloot liet drijven.

Uit zorg dat men geënter zoude werden, wierdt 'er rontom uit de ſchepen lange yzere haeken geſtooken, daer brant-buſzen aen hongen, die alles afwezen.

Franſche ſchepen zijn oulinx hoog van boeg geweeſt, en daerom bezwaerlijk om ge-entert te werden: voerden hooge toorens, daer men uit vocht, en yzere ketting-kabels.

Demetrius, in 't beleg van *Rhodus*, hadde een vlot-wal gebouwt, die met blicke platen was verzien, om het vuur af te weeren. Hy mackte ſcheeps-torens van vier zolderingen, wiens boorden met zwaere ſchilden wierden omzet.

Om prijs, wierden dikmael groote ſcheeps-oeffeningen aengerecht, die 't ſnelſte voortrociden, 't kortſte wendē, en het felſte met de neb troffen, daer een vyandt op zijn zwackſt is, of het eerſt in 't enteren waren, en het aerdigſt rammen konden, ſpanden de kroone. Deze ſcheeps-offeningen zijn verandert, na dat weelde kreeg de overhant in ſpeelen. Geheele meiren wierden gedolven, daer men ſtene ſchouw-banken in 't ront aen maekte: hier boorde men elkandre in de gront, en ſtreet al ſcherzende, ten vermaeke der aenſchouwers, en luſt der Princen.

Scheeps-ſchouw-ſpeelen. Vide Moriſotum, Onuphrium Panvinum en andere.

Tot Romen men noch heden overblijfzelen ziet der ſcheeps-ſchouwburgen: het grootſte ſtont wel eer na aen den Tyber, waer uit het water wiert geleit, en ingelaten na den eiſch.

** Plaetze daer men ſchouw-ſpelen ziet.*

Tot Oranje men een * *Amphitheater* vint, 't geen eertijts met water wiert gevult, om kleine ſchuitjens te konnen dragen, en vrye luſt gevechten aen te rechten. Men zette mede wel mannen in dees ſchepen, die het lijf verbeurt hadden, of die door het oorlog ſlaven waren gemaekt; aen wien men dan namen gaf, van Rhodiers, Perſianen, Grieken

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00500

ken en diergelijk: welker lot was, zich doot te vechten: ten ware de byzondere gunſt des Keizers, na een manlijke verdediging, hen het leven ſchonk.

Eenige hondert grote ſchepen, en daer veel duizent verwezene mannen op, heeft men dus den ander te keer zien gaen. Groot was de pracht die de roomſche Keizers hier in betoonden. Zy verbeelden zee-goden en gedrochten in het water, onder het ſlaen te midden in den ſtroom van koſtelijcke ſtoffe. Neptuin wiert op een wagen gezet, van paerden voort getrocken, en voer zoo op een vlot: 't geen voortgeroeit wiert, alomme door den ſtrijdt.

Ter eere der afgeſtorvenen van groten naem, wierden mede wel ſcheepsſtrijden aengerecht, om des overleden gedachteniſſe te verlengen, en hem roem en rucht-baer te maeken.

Van ſcheeps-ſpeelgevecht, 't geen *Auguſtus* beſtelde, ſpreekt *Tranquillus* „*in Auguſt*, aldus: Hy ſloeg een ſlach „te water by den Tiber, in een uitgegra„ven kom, daer nu het keizers luſt-wout „ſtaet, op welken tijdt hy wacht alom„me, door de ſtadt ſtelde, op dat dezel„ve, en de weinige, die t'huis bleven, „geen onheil van de rovers overquam; „want het meeſte volk het ſpel aenzag.

Van de *Naumachia*, ofte ſcheepsſpeel-ſtrijdt, die *Cajus Kaligula* aenrechte, ziet by *Diodoor*. *Lib. 59.*

Nero, zegt *Suetonius*, vertoonde ſcheeps ſtrijden in zeewater, daer hy zee-viſſchen in liet zwemmen, en tamme beeſten, daer op afgerecht, dede ſtrijden, als of het op lant ware geweeſt: gaf maeltijden den volke binnen ſcheepsboort daer *Auguſtus* placht te laten ſtrijden, en zulx op ſchepen daer met voordacht toe gebouwt, die van andere getrocken wierden: hy ſmeet bordekens te grabbel onder 't volck, daer namen of afbeeltzels op ſtonden, van ſchepen, kroonen, ſlaven, koren, vogels, gout, zilver, geſteenten, enz. en die deze kregen, dede hy zulke dingen ſchenken, als op haer vierkante houte bortjes vertoont ſtonden. Hy hadde ſcheepen doen maken, die in 't midden van het water ontſlooten en dieren, die zy voerden, in 't water ten ſtrijdt uit zetten.

Severus, insgelijx, hadde een ſchip doen maken, daer 400 wrede dieren ingebracht wierden, 't geen te midden in het water wiert geopent, en dus deed men dees leeuwen, beeren, tygers, ſtieren enz. in 't water, ſtrijden, als of het te lande waer geweeſt. Diergelijk gevecht ſtelde *Carinus* in 't water mede aen, tuſſchen zee-gedrochten, en lant-dieren.

Klaudius, zoo *Tranquillus* mee getuigt, hadde een zilveren trompetter verzonnen, die te midden in 't gevecht, onder uit het water opquam, en de ſtrijders moet in blies.

Tacitus zegt van *Klaudius*, dat hy by de vliet Fyris, een kom, die tuſſchen hoge bergen inkomt, tot 't ſcheeps-ſtrijden deed bereiden. Dees omheinde het gehele water, op dat niemant konde vlieden, en liet zoo veel plaets over, dat men elkandre bequamelijck ſlach konde leveren: hy plaetſte hier toe negentien duizent menſchen op veelderleie ſlach van zwaere ſchepen, hondert in getal, en vijftig wederzijts. Dees heete men Sicilijaenen, en die Rhodiers, dit volck verſloeg elkandre gedwongen alle meeſt, d'overgeblevene uit de waterſlag ſtelde hy op droog met degens in den vuiſt, om den ander te verſlaen, en dat op die plaets, daer te vooren het ſcheeps-gevecht was gepleegt, na dat al het water uit had doen loopen. Twee of drie dagen lang geduurde dikmael dusdanigh gevecht. *Lib. 12. ann.* *Diod. lib. 60.*

Met *Conſtantinus* heerſching hielden deze ſpelen op: een wreetheit, den Chriſtenen oneigen, 't geen was in 't jaer onzes heils cccxxv. *De ſcheepsſtrijden houden op.*

Ter geheugeniſze van gewonne ſlagen, en zeegenhaftige zee gevechten, wierd'er mede veelmael ſcheep-ſtrijden of ſpeelen aengerecht, zoo in het ſnelſte te roeien, als anderzins.

Æneas wort voor d'eerſte inſtelder der ſcheeps-ſpeelen gehouden, wanneer hy op Sicilien zijn vaders uitvaert daer mede verheerlijkte. *Wie de inſtelder daer van zy.*

Cloanthus, die het ſchip Scylla voerde, gewon den ſtrijdt; waerom hy oock den eerſten prijs, een talent zilver, wegdroeg, nevens een gulden ſchilt, daer *Ganymedes* van purper in ſtont geborduert. *Mneſteus* kreeg den tweeden loon, een ſchoonen ring-kraeg tot zijn *Virg. lib. 5.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00501

Vide Hygi-num.

geſchenck, *Gygas* behaelde den derden prijs, waer voor hem potten en drinck-vaten, ſchuits-gewijs gemackt, te beurte vielen.

Op het klinken van trompet, en teken van den Kapitein, die achter op ſtont, ſloeg men de handen aen den riem. Met olie, wiert het lijf en armen hier toe wel beſmeert: en men roeide dan zonder eenig hinder van klederen, naekt, bekranſt met groene populier, zoo als in 't lange by den Poët is te zien.

Van byzondere burgeren leeſt men by *Moriſotus*, die luſts-halve kleine Scheeps-oeffeningen aenſtelden, in vyvers, en hun eigen wateren: 't geen met kleine ſcheepkens geſchiede, die om 's eerſt roeiden, nae het geſtelde park: of elkandre te keer gingen met ſtomp geweer, geſchickt, verwart, van verre, of na by, en anderzins.

Vide Tacit. lib. XI. ann. de Naumachia in lacu fucino.

Domitianus vertoonde de liefde van *Leander* in 't water; deed Goden en Godinnen daer verbeelden en zwemmers op 't geluit van trompet zich veelderleie geſtalte geven, met zich door elkandre te ſtrengelen en op te ſpringen, als van ankers, gaffels, ſchepen met maſten, enz. en dit na een gewonnen zeeſlag zich ter eeren, en zijn volk: ſtelde jachten in 't water aen, met beeſten hier op afgerecht.

De hedendaegſche Koning van *Pegu*, viert een jaerlijx feeſt, genaemt *Sapan Daiche*: dan laet hy zich in een uitermaten koſtelijk ſchip, dat vergult is, nevens zijnen zoon, in een ander, tot aen de ſtadt *Meccao* voeren, in gezelſchap zijner Edelen, die ruim hondert ſchepen t' zaem uitmaeken: hier laet hy zijne hoovelingen om prijs haer ſcheepkens roeien; die het ſnelſte roeit, en eerſt aen het geſtelde parck komt, wint den prijs, 't geen een gout beeldt veeltijts is. In ieder ſcheepken roeien twee mannen: dees oeffening duert een geheele maent, en wert om den anderen dach gepleegt.

Op den negen-en-twintigſten van bloei-maent, wordt by de Sineſen een feeſt *Peëlou* genaemt, geviert, met lange roei-ſchuiten, çierlijk geſchildert en opgepronkt, van zijde en veelverwige vanen: hier mede roeien zy om ſtrijt, gins en weder, tegen elkandre, op de rivieren, met boven maten groot geraes en getier te maken.

Peelou wel eer, volgens verhael der Sineſen, opper-voogt van *Parecelles* een vruchtbaer, zilver en gout-rijk eilant was geweeſt, welck eilant hy voorzeide, dat te gronde zoude gaen, waerom hy oock eenige dagen te vooren met zijne jonken van daer, en aen de vaſte kuſt vloot, waer hy als een Godt van de zee wiert geviert, want het eilant kort na zijn vertreck te verzinken quam.

Tot Romen rechte men bywijlen ſcheeps-ſtrijden in de groote ren-baen aen, zoo *Onuphrius Panvinius* getuigt, die zulx uit veele oude ſchrijveren bewijſt. Hier toe dan wiert den boezem, welcke anderzins geheel droog was, met water vervult, 't geen door buizen, ten dien einde gebouwt, daer in geleidt wierde. Wanneer dit ſcheeps-ſpeel-vechten in meerder gewoonte quam, zegt hy, en de groote ren-baen de begeerte der aenſchouwers alleen niet koſt voldoen, hebben *Cæſar*, *Auguſtus*, *Kajus*, *Domitianus* en andere Keizeren, meerder water-boezems ten dien einde doen opbouwen.

By *Tranquillus* vintmen deze woorden: hy (te weten *Cæſar*) ſtelde veelerleie ſchou-ſpelen aen, de geheele ſtad door, niet alleen van allerleie tonneel-ſpeelders, maer ook van kampers, wed-lopers en ſcheeps-ſtrijders: een meir dede hy hier toe uitgraeven derwijze, als een ſchroef, daer men ſchepen van alle ſoort in vechten zach, waer na zulken geloop van volck quam, dat het gedrang menig man het leven koſte. *In Cæſare cap. 39.*

Plutarchus zegt, dat hy, te weten *Cæſar*, ter gedachteniſſe van zijn dochter *Julia* ſcheeps-ſpeel-ſtrijden aenrechte. *In Cæſare*

En *Diodoor* zegt, een ſcheeps-gevegt vertoonde *Cæſar* niet in zee, nochte in eenig moeras, maer op lant, daer toe hy het kamp-velt van Mars uit liet delven. Hier toe gebruickte hy vier duizent roeiers en vier duizent zoldaten. *lib. 43.* *Appianus lib. 11. bel. civ.*

Wanneer men 't gebruik der ſchepen niet vereiſchte, als 's winters, wierden de ſchepen op het lant gehaelt, over rollen en ſchuif-planken, *Hermata* geheten, met macht van handen, of oock *Wanneer de Schepen op droog gehaelt wierden.*

wel

wel met behulp van eenige werckтuigen, die door weinig kracht veel arbeits afleiden. Of wierden oock wel in 't water onder ſcheeps-huizen beſlooten; en dat in zekere ſcheeps-wapen en werkplaetzen, ten dezen einde gebouwt, alwaer men al het tuig, nodig tot een krijg ter zee, vervaerdigde, en oock de ſchepen zelve.

Julius Cæſar liet eenmael zijn geheele vloot op lant binnen de leegerplaetzen zetten, om bewaert te zijn.

Aenmerkens waerdig is het, dat alle ſcheeps-timmer-luiden by de Romeinen zich ſlechts op een zoort van ſcheeps-bouwen leide. Die boots maekten, timmerden noit groote ſcheepen: die jachten maekten, leiden zich noit op het bouwen van ander vaertuig: waer van ieder mede een byzonderen naem wiert gegeven.

Hoe men ſcheep ging.

Wanneer de ſchepen bemant zouden werden, traden de boots-gezellen eerſt aen boort, om alles een goeden plooy te geven, waer naer de roeyers volgden, die geplaetſt wierden op het lot of na bevel: op ieders plaets wierdt de naem by geſchreven, op dat geen verwiſſeling zoude geſchieden, en elck had zijn eigen riem. De Soldaten volgden daer naer: en dit alles, op dat geen verwarring zoude veroorzaekt werden: Niemant mochte na het gegeven teecken buiten het ſchip blijven: ieder zocht een plaets in 't Schip, daer hy zijn wapen bergde, omtrent de achterſteven, of tegen de zijden aen.

Al het volck, 't geen men ſchepen wilde, wiert gelijkelijk in de ſcheeps leg-plaetzen ofte *Navalia* gebracht, daerze dan met hare handen de ſchepen te water trocken, waer na, het aengeroerde inſchepen, geſchiede.

Het ſcheep-gaen ging met groote ſtemmigheit, ſtilte en voorzichtigheit te werck: want zy daer veel overgeloof in hadden: en duiden het minſte voorval tot goede of quade voor-tekenen.

Zoo wanneer iemant, die in de rechter rei ging, niesde, nam men zulx voor heil: zoo iemant, die aen de ſlinker zijde ging, het zelfde deede, voor onheils voor-bode: zoo een zwaluwe op het ſchip zat, eer zy afſtaken, zorgden zy voor onheil. Men offerde en wijde de ſcheepen, ſloegh acht op het vogel-vliegen, en hoender-picken, eer men 't zee koos: en zoo dees onheil ſpelden, wiert den tocht geſtaeckt. Waerom het *Q. Lutatius Catulus*, die den ſcheeps-ſtrijdt ten einde bracht, in den Puniſchen oorlog qualijk afgenomen wiert, dat hy de teken-bedieders verſmaet hadde, die hem vertoonden, niet te moeten varen: want hy lect een ſchrickelijke ſchip-breuk, en alle de buit van 600 overwonnen ſchepen verzonk.

Appius Pulcher, insgelijx zijn huis en vaderlant groote ſchade aen deed, met te ſtrijden tegen die van *Carthago*, in weer-wil zijner voor-zeggeren, die uit de kuikens, hem quaet voorſpelden: de kouw met hoenders nam hy, welck niet picken wilden, en wierpze in de zee, zeggende: wilt ghy niet eten, zoo drinckt. Het picken der hoenders was by hun een geluks-teken, en als dezelve niet eten wilden, moſt men zich van alle ſtrijt onthouden. Hierom dan, naer voorgeven der ouden, verloor dees *A. Pulcher* zijn geheele zee-macht.

Vogelen en hoenders ten dezen einde in de ſchepen wierden gevoet; welkers doen men aenmerckte, zoo haer vliegen, eten, als uitlopen. Een zwaen te ontmoeten voor gelux-teken, en hooglijck in waerden wiert gehouden: voor goede voortekenen hielt men de quakkelen, duiven, wilde ganzen, en kranen. De Exter met een lange witten en zwarten ſtaert een aenſtaende gevaer zeer wel wiert gelooft, te konnen voorzien: waerom hy by zoo een geval zijn neſt zeer aerdig weet te decken.

Als *Timaleon* ten ſtrijde toog, en hem een muil-ezel ontmoete, die met *Apium*, (een kruit, daer men de dooden mee vercierde,) beladen was, en zijne zoldaten daer over verbaeſt wierden, zeide hy: *hebt goede moet, dit is 't kruit, daer de Corinthers d' overwinnaers mede kroonen*: en maekte aenſtonts kroonen van dat kruit, zette die op zijn hooft, en op de hoofden der kapiteinen, 't geen de zoldaten navolgden, en dies te dapperder ſtreden.

Epaminondas, velt-overſte der Thebanen, als 't lint der Lancie van een zijner vaendragers af waeide, en bleef hangen aen een pilaer van een graf, daer eenige La-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00503

Lacedemoniers begraven lagen, en de Soldaten daer over ontstelt wierden, zeide hy: dit beduit de doot der Lacedemoniers, onze vyanden. Dees zelve *Epaminondas* zeide eens, wanneer het zeer donderde, en de Priester het vechten afriet, *gaet slechts voort, de donder heeft den vyandt vervaert gemaeckt.* *Scipio* uit het schip springende, viel ter aerde neder, als hy in Africa lande, 't geen de soldaten voor een quaet teken namen, hy doch zeide daer op: *O lant Africa, ik heb u.* *Cæsar*, die de voorteekenen verachte, schoot een vogel uit den boom, die men zeide hem ongeluck te duiden, daer by voegende: *Indien de vogel zijn eigen ongeval te vooren niet geweten heeft, hoe zoude hy dan ons ongeval te voren weten.*

De autaren, als men voor 't scheepgaen offerde, wierden op strant gezet, zoo dat het water daer tegen aen vloeide. De schepen en schepelingen naderden daer aen zoo dicht, als 't mogelijck was, en woonden dit feest met een grooten aendacht en stilzwijgentheit by. De Slacht-priesters stonden in 't water, het hooft met purper veeltijds hebbende gedekt.

Virgilius zegt:

Lib. III. Æne.

Et positis aris jam vota in littore solves.
Purpureo velare comas, adopertus amictu:

Dat is:

Op strant de Goon voldoet, na 't stellen van 't autaer.
Maekt u een purpren kleet, en dekt daer mee het haer.

Uit dezen *Virgilius* insgelijx klaer is te zien, hoe de achter-steven 't hoogst van 't schip zy geweest: want hy zegt: *Æneas celsa in puppi*, dat is: Æneas in het hooge achter-schip.

Lib. 4.

Als mede weinig vorder, dat de roeiers op banken hebben gezeten, en dat de zeilen aen de masten gebonden waren, schoon zy niet ter wintvank stonden. Want

. . . . *confidite transtris,*
solvite vela citi. . . . . zegt hy,

Lib. 5.

dat's op duitsch: Zit op de banken neer, en maeckt de zeilen haastig los.

Oock kan men vastelijk bespeuren, dat op de roeischepen gangen tusschen de riem-gasten zijn geweest, daer men over heeft konnen gaen, uit deze woorden:

At media, socios incedens nave per ipsos.
Hortatur Mnestheus nunc, nunc insurgite remis.

Dat is:

Mnestheus port zijn mackers aen, daer midden deur gaende.
Nu nu zegt hy is 't tijdt, om aen de riemen te vallen.

En gebruickt het woort *insurgere*, voor aen vallen, dat is, tegen op staen gezegt: zoo dat het schijnt, dat de roeiers, die zaten, op stonden, als zy stijf rocien wilden. Weinig vorder weder vinde dit vaers by den Poët.

Ferratasque Sudes & acuta cuspide contos,
Expediunt. . . . . .

Dat is:

Zy komen met van yzer beslagene haken, en scherpe bomen voor den dag.

Zoo dat deze werktuigen toen zo wel als heden in gebruik geweest moeten zijn. En voorts in 't zelfde boek

. . . . . *jubet ocyus omnes*
Attolli malos, intendi brachia velis.

Dat is:

Hy beveelt haastig de masten op te zette, en de raas met zeilen uit te spannen.

Uit hem staet te besluiten, dat de ouden hare schepen, in stee van op anker te leggen, veelmalen mede op droog zetten, gelijck men heden de platte vis-schepen ziet geschien: zoo dat hare vlacken nootwendig weinig moeten hebben gerezen: en zulx blijkt uit deze woorden: Lib. 10.

Donec rostra tenent siccum: & sedere carinæ.
Omnes innocuæ. . . . . . .

Dat is:

Tot dat de stevens 't droog voelden, en de kielen vast zonder prijkel zaeten.

De Offer-priesters voerden de ingewanden driemael in booten om het schip, of vloot, wien de opper-hoofden ieder in byzondere booten, met een groo-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00504

grooten ſleep navolgden: de Goden om voorſpoet ſmekende: de helft van 't wichelaers kroos wierpen zy Godt Neptuin in't water toe, daer al den misdaet op ladende; en 't overige wiert op den autaer verbrant. De ſlacht-banken waren hemels-blaeuw geverwt: tot offer-vee dienden hun bekranſte ſtieren, die op 't autaer wierden gekeelt.

Xerxes offerde aen de zon, uit een gouden beker, die hy, naer het plengen des nats, nevens een Perſiaenſche Sabel, en een gulden ſchael in de zee wierp, op dat hem geen ongeval op zee over mochte komen.

Zy offerden aen voor winden zo wel als aen tegenwinden: aen dees wit vee, als lammeren, om hun reis te ſpoedigen, en aen die zwart vee, om dezelve niet te ſtutten. Gelijck by ſtorm mede zwart vee wierdt geoffert, om het water te ſtillen.

V. Arrianum en Diod. Sic. Als *Alexander Magnus* de *Indus* af, in zee met zijne ſchepen voer, ſlachte hy ſtieren, ter eere van Neptuin, en deede die in zee werpen: wierp oock in teken van een dankbaer hert, goude ſchalen en bekers in groot getal en gewicht met offer met al weg, in de zee.

Lib. V. *Cloanthus*, by *Virgilius*, ſmeekt den zee-goden, en belooft een witten ſtier, daer hy het ingewant van zal in de zoute baren werpen, nevens heldren wijn, die van de voorſteven in zee geworpen wiert, uit gulde ſchalen, zoo by den zelfden ſchrijver is te zien.

Virg. lib. 5. Kalvers en Ojen, wierden op hoop van goede reis geſlacht.

't Geſternte, en de vreedzame zee wierdt by dezen geval mede aengebeden, en hun offer wierp de hopman van het ſchip, met olijf-tacken om zijn hooft gevlochten, met wijn gemengt, uit de Campanje in zee: 't welck als 't geſchiede, door een trompet-ſteeken wiert verkondigt: de vloot-voogt offerde voor allen, en ieder ſcheeps hooft, voor zijn ſchip en volck in 't byzonder. Men ſmeekte zoo wel om goede reis, als om overwinning.

Daer wierden niet alleen levendige dieren tot offerhande gebruickt, maer oock levenlooze dingen van menſchen handen gemaekt, die, hoe koſtelijcker en hun liever waren, hoe meerder dienſt zy zich inbeelden, den Goden te geſchieden.

Als de vloot zeil-ree lag, bekleeden in Grieken-lant, de vloot-heeren veelmaelen zelve het Prieſters ampt, en offerden aen Mars en Neptuin, waer mede zy gevoelden, dat het heir en de ſchepen geheiligt, en de Goden verzoent wierden.

Wanneer *Themiſtocles*, tegen de Perſianen een zee-ſlach zoude wagen, heeft hy uit bevel van *Euphrantis*, de Wichelaer, twee gevangen menſchen geöffert. *Cimon* ruckten het bit van zijn paerdt, en droeg het Minerva ten offer op. *Thucidid. lib. 1. Diodor. lib. 8.*

Mithridates als hy tegen *Lucullus* zoude ſlaen, wierp zijn gulden wagen, ter eere van Neptuin, in zee.

Wanneer de Koning of Velt- en vloot-heer, by de Spartaners, het heir zoude uitvoeren, offerden hy binnen de ſtadt aen Jupijn: en na het volvoeren deſzelfs, nam de Prieſter vuer van den autaer, en ging het krijgs-volk voor, naer de ſchepen toe, 't geen hy, als gekomen was, daer men te ſcheep zoude treden, aen de vloot-heer overhant rijkten; waer op dan in goeden ſchik, al het volk te ſchepe trat.

Zoo dickmael als *Ageſilaus* tegen zijn vyant trock, geleiden hem een ſtoet van groot en kleine ſtants perzoonen, ter poorten uit: dees offerde bekranſte beeſt-ſlachtingen, onder een ſchel geluit van bazuinen: gelijk hy een hinde, met loof en bloem omhangen, offerde, wanneer tegen Athenen optrock, en by *Epheſus* ter zee ſtapte. *Xenophon.*

Alexander, als hy Perſen in 't gezicht kreegh, rechte twaelf autaren in zijne ſchepen op, ter eeren een gelijk getal van Goden: en na dat te lant getreden was, offerden hy aen de Goden van het lant, op dat zy hem niet ongewillig ontfangen zouden.

Nicias, *Lamachus*, en *Alcibiades*, in Sicilien over zullende ſchepen, goten wijn uit gulde ſchalen in zee, om die te vreden te ſtellen, en hun een gemackelijcken vaert te verleenen.

Het bloet van een zwart, of ſpierwitten ſtier en wout-zwijn, wiert veeltijts aen de Zee-goden geoffert; 't geen uit een ſchael van de kampanje, begeleit *Senec. Natur. quæſt. lib. 4. cap. 6.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00505

met veel gebeden in 't water wiert gegooten, 't welck de vloot-voogt, met olijf-tacken bekranst, verrichte.

Scipio, als hy het oorlog in *Africa* overbracht, liet een stilte onder zijn volck uitroepen, met het opgaen van de zon, en aenbadt de Zee-goden en Godinnen, op dat zy het wel wilden doen uitvallen, 't geen hy aenvong.

Dit insgelijx *Germanicus* dede, wanneer hy den Yssel in voer, die uit last van *Drusus* was gedolven. Op de Zee-havens, by Grieken en Romeinen, stonden vaste autaren, ter eere van de *Najades*, en op de mont van den Tyber een huis was gebout, *Portumnus* toegewijt: want dees geloofden zy opzicht op de havens hadde, en de zee-luiden goeden reis verleende: *Venus* wiert gelooft insgelijx acht op de zee-havens te slaen, waerom haer op de havens mede een tempel was gesticht, daer offerhande in wiert geslacht en veel ontuchtigheden gepleegt.

Honnerus.

Varro lib. 5.

Na gedaen gevecht wierden offerhanden geslacht, om de schimmen der overledene te verzoenen.

Op den aftogt, liet men een duive los, tot teken dat men van zins was weder te keeren, gelijk dat gevogelte, schoon het verre vervoert wert, echter weder na zijn neste vliegt.

Van toen af is het al de wijze geweest, dat de scheeps-hoofden de beveelen van hun opper-heer openden, na dat zy buiten gaets waren, of oock by voorval van onweder, wanneer zy van hun makkers versteecken, en zich alleen vonden. Die scheeps-zeinen van de vloot-voogt niet gade sloeg, met de doot wiert gestraft. Alle teeckenen, die men heden geeft, met het opzetten van vlaggen, geschieden toen door 't geluit van bazuinen en trompetten: en by nacht met aensteken van vuer, een vont van *Alexander* de groote op de vliet *Indus*.

Op het af-steecken van de scheepen behong men die met kranzen en kroonen van jeugdige groente t' zaem gevlogten, uit vreugde, die de hoop van een geluckige tocht veroorzaekte, in welker rontheit zy eenige volmaecktheit aenmerkten: oock wierden als dan de schepen voor met beelden en waepens toe getoit. Die van Athenen voerden een gulden beelt van Minerva te scheep, en op de te rug-reis, zoo dra zy het vaderlijk lant in 't oog kregen, vielen de maets voor de Goden neder, en smeekten haer om een geluckige landing.

Als een geheele vloot te zamen zeilde, wierden de lichtste schepen voor af gezonden, en de last-dragers volgden: zoo men by voorwint zeilde, wiert de vloot in reien van 3 of meer verdeilt, die achter elkandre zeilden: by tegenwint, lieten zy haer schepen elkandre volgen, een achter een, of ten hoogsten twee.

Als de scheepen landen, wiert de achter-steven voor uit, en tegen 't lant aen gezet; als dit geschiede, keerden zich de roeiers om, of roeiden averechts, en streecken de riemen.

Wanneer Zoldaten uit schepen te lande traden op 's vyants bodem, wierp de leits-man een pijl voor uit op de wal, daer mede hy zich veel heil en geluck toe wenschte: by welcke gelegentheit zy naerstiglijk acht sloegen, op 't geen hen eerst ontmoete, en schickten zich, na dat het zelve geluck of ongeluck voorspelden.

Als men op de roei-schepen het gebruick der riemen niet noodig hadde, wierden de zelve langs-scheeps neergelegt.

By winterdag wierden de schepen opgelegt, en meest alle, gelijck gezegt, op 't landt gehaelt. Docken wierden tot berging van de schepen veel gebouwt, die zy *Navalia* noemden, en door water-buizen daer de schepen in wierden gebracht: deze waren overdekt, en men tapten 't water af, als zy wel geplaetst waren, zoo dat de schepen dan als in aerde bedden quamen te staen. Zomtijts doch hieltmen eenige der zelven steets in 't water, als wanneer daer vreeze was, dat men hen haestig nodig zoude hebben: deze wierden dan gedeckt, met huiden en alderhande beeste vellen, tegen regen, douw, en wint.

Leder veel op schepen gebruikt.

Ja het gebruick der vellen en leder, was zoo gemeen te scheep, dat men de zelfde onder scheeps wapenen telden. Hier mede het vyantlijke vuer, en de uitgespatte zwavel-klooten gebluscht wierden.

Wan-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00506

Water-leger. Wanneer de Roomſche ſcheeps-vlooten in buiten-lants geweſten verwinterden, maeckten zy een water-leger, ſloegen een kring van aen-een-gebonde zware vracht-ſchepen, velden de maſten, en men hielt daer wacht op, tot beſcherming van de vloot, die daer achter ſchuilde, en binnen geſloten was. Op 't lant wierden tenten op geſtelt zoo wel voor d'opper-hoofden, als gemeene man. By de raes wierden de ſchepen aen elkandere mede wel gebonden, zoo *Livius* getuigt, en met ketens onder vaſt gemaeckt. *Demetrius* verzon een vlot, waer yzere pennen van voor uitſtaken, daer een vloot veilig achter ſchuilen koſt. Lichte ſchepen en die gezwint wenden en keeren koſten, toen het dienſtigſt zijn geweeſt, om het botzen der vyandlijke Galjoenen te konnen ontgaen, of wel een ander, het ſcherp, 't geen voor uit ſtak, in 't lijf te jagen: 't zy ter zijden, daer het ſchip het zwackſt gemeenlijk was, of in de achter-ſteven. Doch in de laetſte eeuwen, zegt *Scheffer*us, plaetſte men de zwaerſte ſchepen voor in den ſtrijdt. *Cæſar* beſtelde jeder ſchip zijn byzondere plaets in den ſtrijdt, en elck wiſt, wien hy voorgaen of volgen moſte, om verwarringe te mijden. Hierom wierp men alle zwaerten, die eenigzins hinderen koſte, buiten boort, of ontladen dezelve in laſt-ſchepen, als 't op een kampen ging. Zy namen de zeilen dan mede in, beſtuerden en brachten de ſchepen alleen voort met de riemen, uitgenomen, dat het kleinſte zeil alleen aengeſlagen bleef, aen den kleinſten maſt, 't geen men klaer hielt, om des noots uit geſtoten te konnen werden: en dit al by ſtil weer en zee, want in ſtorm, of ontſtelt water, men noit ſtreet.

lib. 30. cap. 10.

Groote naerſtigheit wierdt gepleegt, om wint en waters-loop te winnen: en in dezer wijze wiſten zy de vlooten in ſlag-orden te ſtellen, trots het beſte lant-leger.

Op den aenvang van 't gevecht, wiert luits-keels, en luſtig uit de borſt geſchreeuwt, waer mede de ſoldaten de luſt en moet betekenden, die zy op 't gevecht hadden, 't geen andere echter houden, dat ter eeren *Mars* geſchiet zoude zijn.

Wanneer de Romeinen eerſt aenvongen ter zee te oorlogen, ſchaerden zy hare vlooten derwijze, als zy te lande hunne legers gewoon waeren te doen: de zwaerſte ſchepen hadden toen gemeinlijck den voortocht, die 't ſcherp afbeten, welker boots en ander klein vaertuig volgde, die vuer aenbrachten, om den vyandt te beſchadigen, onder 't gelei van de groote. Deze deden toevoer insgelijx, den grooten van alle nodruftigheden, 't zy van krijgs-tuig of leef-tocht, brachten bootſchappen van 't eene ſchip na het ander, en tergden den vyandt met na hen af en aen te houden, op dat dus de roeiers vermoeit, te lichter van de groote ſchepen wierden overwonnen. *Cnemus*, gebieder te Sparten, beval op lijf-ſtraf ſtil en gehoorzaem onder 't ſcheeps-gevecht te zijn. Dees gebruikte veel duikers en zwemmers, als hy te water ſtreet: oordeelde dat lange nebben zwacke ſchepen maekten, (daer geen ongelijck in hadde;) waerom hy dezelve vry kort dede maken, liet zijne havens en aenkomſten met ſcherpe punten voorzien, om een aenvallenden vyand af te weren. Op hoeken, en daer zy giſten dat den vyant eerſt aen zoude komen, ſtelden zy de weerbaerſte mannen, op de ſtevigſte ſchepen. Het vloot-hooft hielt zich meeſten-tijts midden in de vloot, om röntzom even na te zijn, en zijne beveelen alom uit te konnen zenden. De ſcheeps-reien hadden veeltijts een geſtalte des halve maens, en als de uitpuilende bocht na den vyant ſtont, plaetſte men de weerbaerſte ſchepen in de midden: doch zoo het holle na den vyandt ſtont, voegden zich de grootſte ſchepen aen de hoornen. Zomtijts ging men den vyant te keer in een rechte ſtreek, alle nevens elkandre, of twee en drie dubbelt achter een: als mede driehoekig: zomtijts oock wierdt de vloote zoo geſchaert, dat een drom ſchepen in de midden quam, daer hoorenen alomme van uit-ſtaken. Men zont oock wel zwaere ſchepen voor uit,

Vide Rivium.

Hoe men de vloot ſchaerde.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00507

die 't gevecht aenvongen, in gelijcke afstant van de vloot. Zomtijts geleek de vloot een wigge: oock een ey, gaffel, zeizen, en diergelijck: welcke gestalten alle, na eisch, en gegevene gelegentheit, haer nut hadden.

By *Polybius*, in zijn eerste boeck, wijt-loopig den vermaerden zee-slag tusschen Romen en Karthago, werdt verhaelt: waer in de Romers drie honderd en dertig, zoo lange als gedeckte schepen: en de Carthagenienzers drie honderd en vijftig hadden. Honderd en veertig duizent mannen zach men op de vloot der Romeinen; en hondert vijftig duizent op die van Karthago, meest roeiers zijnde: want ieder schip had maer hondert en twintig krijgs-knechten; alwaer het vloot-scharen duidelijk wort verklaert. De stevens staken zy alle buiten uit, en na den vyant toe. De last-schepen wierden met touwen van andere voort getrocken.

De schepen zeilden en roeiden op den vyandt, dicht in een, of wel wijt van elkandren af, zoo in reien, als geleden, na den eisch des gevechts.

Carm. 1 *ode.* 1. Tot oorlog-schepen meesten-tijts twe en drie rei-ordens schepen, wierden gebruickt: gelijck uit *Lucanus*, in zijn derde boeck, en *Horatius* te bespeuren is.

Men vocht zomtijts oock uit *Lembi*, een slach van schepen, daer'er drie of vier van met de zijden aen een waren gehecht; zoo *Polybius* verhaelt.

In 't vechten was 't een wijze der ouden, dat de helft der krijgs-lieden punt boden, en het overige zich onder en buiten schoots hielt, om de vermoede te verlossen, en de rest te hulpe te komen, zoo de noot het vereiste. Voor en achter op het schip, stonden slingervoerders en boog-schutters: als oock in de mast-korven, die lode of steene ballen wierpen. Van borst-platen en stormhoeden, zijn meest alle schepelingen ten oorlog voorzien geweest; zelfs oock de steenwerpers, die achter de schutters scholen. Het volck, 't geen de groote werck-tuigen spanden, (welke op den over-loop stonden; daer men grove stenen, en veel pijlen of javelijnē gelijkelijk mede uit-wierp) waren omringt van mannen, die groote schilden voerden, op dat zy veilig zouden arbeiden. Vuerpotten, spatten, gemaeckt van koper, die men met olie, zulpher, hars, en diergelijcke stoffen vulde, en brant-pijlen, was een gewoonlijk scheeps-krijgs-geweer by de ouden, gelijk ook de vorken. De schepen wierden met dunne yzere platen zomtijts overdekt, om het vyantlijcke vuer te weeren. De riemen van 's vyants schepen te verbreizelen 't geen met den snuit van 't schip geschiede, voor een helden-daet, en zee-mans konst-stuck wiert gehouden.

Het schilt hong op de rechter zijde, en het zwaert op de slincker: doch wanneer zy den degen nodig hadden, wierpenze de schilden over de linker-zijde, en togen den zelven zoo uit. Deze schilden wierden gemaekt van licht, doch taei hout: overtrocken met leder of ruige beeste-vellen, oock wel t' zaem gevlochten van tenen. *Scheeps-krijgs-geweer.*

De storm-hoeden, zegt *Isidorus*, en *Lipsius* uit hem, waren van platen, of oock wel van leder slechts gemaeckt. Vossche-vellen, en Leeuwe-huiden, hong men zomtijts om het hooft, om des te afgrijzelijker te schijnen, daer pooten en staerten by de rug van neder-hongen: waer van by *Virgilius* is te zien. *Lib.* 7.

Zeizens, daer de touwen en zeilen, op 's vyants schepen, mede afgesneden wierden, *Agrippa* heeft bedacht, ten tijt des Roomschen burger-krijgs.

Potten, daer slangen en ander fenijnig aert-gedrocht in verborgen was, over 's vyants boort, veelmaels wiert gesmeeten: waerom die mede onder het scheeps-krijgs-geweer te tellen zijn.

Als het schieten met Kanon wiert ervonden, men de scheeps-zijden verdubbelde: vulde die met wol, vederen en hair, om de kogels daer in te doen smooren. Eenige leder en wol-balen, zacken, matten, ketenen, potten vol olie en kalck, die uit de mast korven in 's vyants schepen wierden geworpen, en diergelijke werktuigen, op de schepen der ouden by verscheiden voorvallen wierden gebruikt.

De pijlen, die gemeinlijck, zoo te water, als te lande, gebruikt wierden, overtroffen zelden de lengte van drie voeten, en met het yzer voor aen, vier voet,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00508

voet, van dun, doch taei en ſtevig hout waren zy gemaeckt.

De ſchilden zijn ront of vierkant geweeſt, beide langwerpig, en gebogen na het lichaem toe, omtrent vier voeten hoog. Jupiters blixem, Arents-vleugels en andere ſnakeryen, wierden daer buiten op afgemaelt, en bezet met een yzeren plaet aen de rant: in de midden buitewaerts, zach men een uit-puilende bocht of knop, daer dickmael een yzere punt in ſtack.

Op de ſtorm-hoeden ſtaken hooge vederen af, lang anderhalf voet, of ook korter, 't geen zy meinden dat ſchrick verweckten. Dees helmetten verbeelden draeks-hoofden, vogel-becken, oſſe-hoorens: zy wierden open voor, of wel zoo, datmenze ſluiten koſt gemaeckt.

De borſt-platen zijn twaelf vingerbreet, en van koper geſlagen geweeſt. Andere voerden yzere ſchub of oogrocken, en oock wel lappen van onbereit leder.

Cæſar ſchrijft, dat de Zoldaten in zijn tijdt rocken maeckten, van veele lappen op elkandre genaeit, om de pijlen af te weeren. Andere hadden rokken aen, die ruig aen beide zijden waren; en die haer gemack meer zochten, klederen van Canuziſche wol. Het hooft dekten zy met mutzen, en de armen droegen zy veeltijts bloot. De vloot-voogt was in 't gemeen met een hemelſch-blaeuw kleet gekleet.

De Phœniciers, in de vloot van Xerxes, droegen ſtorm-hoeden op het hooft, en hadden linnen borſt-rocken aen, voerden worp-ſchichten, en ſchilden zonder knoopen. De Egiptenaren, die daer waren, hadden geſchaerde helmen op het hooft; en droegen bochtige ſchilden, met groote knoopen, ſcheeps-ſpeeren, met groote heir-bijlen: oock hadden zy borſt-harnaſzen, en zware houwers. Cypriſche vlootelingen, droegen borſt-harnaſzen, en myters op het hooft. De Ciliciers droegen inlantſche helmen, in plaets van ſchilden: rondaſſen van onbereide oſſe-huiden, en hadden wolle kleederen aen. Behalven dat ieder twee worpſchichten hadde, en een degen. De Lyciers droegen borſt-harnaſzen, laerzen en kornoelie houte bogen, met vederlooze riete pijlen, en worp-ſchichten: op hare ſchouders hongen geitevellen; en op het hooft ſtonden mutzen met veeren bekranſt. Zy voerden mede pooken en zeizen. Op alle zijne ſchepen waren Mediſche, Perſiaenſche, en Saliſche vechters.

De Spartaenſche zoldaten, zoo te water als te lande, hadden een gewoonte, als zy naer 't gevecht gingen, hun hair en baert netjes uit te kemmen, en te ſcheeren: waer mede zy te kennen gaven, bereit-willigh na de doodt te treden: want het te Sparten de wijs was, het hair der lijken net uit te kemmen, en op te cieren. De oude Mooren droegen beeſte vellen om het lijf, in den krijg, om te afgrijzelijker te ſchijnen.

De oude Britten verwden zich daer toe geheel zwart. De Traciſche zoldaten droegen zwarte klederen, tot teken van de doot. Die van Etolien deden maer eenen ſchoen aen, in teeken, dat niet vermeinden te vluchten. Cyrus dede zijn volck roode klederen aen trecken, om het bloet niet te zien. De Mybeen in 't wit waren gekleet als zy vochten. *Ageſilaus* dede zijne krijgsluiden bleeck-geele klederen aentrecken. De *Samniters* waren veelverwig gekleet. De krijgs-luiden van de groote Conſtantijn wierden gedwongen, ſchoon zy heidenen waren, kruizen op haere wapens te dragen. Het was ſchandelijck te Romen, dat een Soldaet ongegort of ongeſchoent ging.

Hant en voet-bogen, wierden nu te ſcheep gebruickt. De werp-ſchichten dreef men van zich, met zware veeren, die met zeelen van ſnaren en vrouwenhair gemaeckt, opgewonden wierden; en dat door gaten, in een uitgeholde balck, daerze met hunne punten deur quamen te ſteeken, eer dat de veer ontſprong: hoe langer dat de pijl of ſchacht was, hoe zwaerder het wercktuig vereiſchte te zijn, om hem af te drijven. Lange pijlen, die van weinig kracht gedreven worden, ſlingeren zeer, en doen klein gewelt. Onderſcheidelijker wijze wierpen zy ſteenen en loode ballen op 's vyants ſchepen, met hevels, veeren, ſlingers, en werck-tuigen, Ojevaers geheten. Ieder wercktuig wierp *Bogen.*

eenderleie ſtenen, en tot ieder groote hadde men een byzonderen toeſtel nodig. De ſteenen wierden door gaten geworpen, die midden in de gevaerten ſtonden, om een bepaelden loop te houden. Een ſteen van twee pont, wiert gedreven door een gat van vijf vingeren breet in zijn middel-lijn: een ſteen van vier pont, vereiſchte een gat van ruim zes vingeren: en van tien pont moſt een gat van acht duim breet hebben, om door te konnen gaen: doch een ſteen van zeſtien pont, vereiſte een gat van tien vingeren breet: ſteenen zwaer 128 pont, vereiſchten gaten van twintig vingeren breet, om door gedreven te werden. De alderzwaerſte ſteenen, die geworpen wierden, hadden 250 pont gewichts. Hoe men deze evenredige maet van zwaerte en breete der gaten, daer de ſteenen door gedreven wierden, vint, wert van de geleerde *Buteon*, die over *Vitruvius* heeft geſchreven, aerdiglijck verklaert: door toe doen van de regel van drien, en eenige cubus-tallen het alles wert verricht. Alle hulptuigen, als zenuwen, vlechten, gaten, pennen, en veeren, klimmen evenmatig in grootheit op, na de zwaerte van de ſteenen.

Men wierp zwaere ſteenen over 's vyants boort.

De boog-ſchieters zetten haer eene voet op het ſchips boort, en den ander op den overloop, als zy affchooten, wanneer het ſchip weinig hout voor ſcheen hadde, doch anderzins ſchoolen zy achter het zelve. Dit hout voorſcheen *Muri navium* by de Romeinen wiert genaemt.

Rammen.

Storm-rammen wierden te ſcheep zoo wel als te lande gebruikt: dees zijn by die van Karthago verzonnen, in 't beleg van *Gades*. Zy behouden hunnen naem van een yzeren of koperen kop, die voor aen ſtaet, om des te geweldiger te botzen. Mueren wierden daer mede gevelt, ſchepen ontreddert en gequetſt: dees wierden gedreven los uit de hant, ofte in een mick hangende, aen touwen en ketings, geſlingert heen en weder, van eenige ſtercke mannen, om des te meerder drift en vaert te bekomen.

Booren.

Wanneer de ſchepen aen elkandre vaſt geklampt lagen, wiſt men yzere booren ter zijden in te drijven, bruggen over te werpen, en daer op te vechten. Waer van *Vitruvius*, gelijck mede van vele andere krijgs-tuigen in 't breede handelt: dees leert mede hoe men die wederſtaet, daer ick den lezer hene wijs.

Julius Cæſar, groote nijp-ſcharen verzon, die hy aen lange houten bont, om de touwen der Franſche Schepen aen ſtucken te ſnijden. *Lib. III. de bello gallico.*

Het geheele ſchip wiert veeltijts met buffels-huiden bekleet. De ſcheepsgebieders met de meeſte mannen van aenzien ſtonden voor op in 't gevecht, die zich hedensdaegs meeſt plaetzen, achter op.

Het wiert by hun zomtijts gepleegt, dat in 't enteren die geene, welk het teken droeg, eerſt ſprong over 's vyants boort, 't geen grooten yver, in het krijgsvolck, tot ſlaen, verweckte: want ſcheep of velt-tekens te verlaten, de uiterſte lafheit by Romeinen wiert geacht. Hier van een gedenkwaerdig voor-beelt is te lezen, by *Cæſar* in zijn vierde boeck, van den Franſchen krijg.

Proclus, onder 't gebiet van *Anaſtaſius* verzon wercktuigen, die men in ſchepen wierp, waer door dezelve wierden verplet. Als mede brant-ſpiegels, daer hy de ſchepen van verre mede ontſtack.

Men offerde kort voor het gevecht.

Eer het gevecht aenging, en de vloot-voogt zijn reden aen het volck, om hun moet te geven, hadde geſproken, wiert een offerhande geſlacht, en naerſtigh acht genomen op geluck en ongeluk tekenen: een Arent op de maſt, hielt men voor een zegen-teken: by zoo een geval zy de goden beloften deden van tempels te zullen bouwen, autaren op te rechten, in vergelding van den zegen: daer al het omſtaende volck in toeſtemde, met zich te laten hooren, op het uitſpreken dezer beloften by de vloot-voogt.

De vloot wiert gezuivert en verzoent, zoo wel op den aftocht, als in 't aengaen van 't gevegt.

Ter eeren van Neptuin, wierden gedenk-ſchriften opgerecht, die, hem toegewijt, op aenzienlijke plaetzen wierdē gezet, en zulx zoo wel voor 't gevegt, tot ſmeking om den zegen, als nae 't gevecht, tot danckbaerheit voor 't verkregene. Een autaer ter eeren van Neptuin dus geſtelt, daer drie mannen

in

in een boot te roeien zitten van *Gruterus* met zijn letters is vertoont.

Tot *Capua*, men heden ſtenen vint, daer de volgende letters duidelijk op te lezen ſtaen.

NEPTUNO SACRUM.

. . . . . .

VOTUM. IN SICULO FRETO SUSCEPTUM. SOLVIT.

Dat is:

Dit zy Neptuin geheiligt.

. . . . . .

Heeft zijn belofte in het naeuw van Meſſina volvoert.

De Tempel van Neptuin, op den oever van den Tyber tot Romen ſtont, alwaer nu de kerk van *S. Baſilius* ſtaet. Die ſchip-breuck leet op zee, en 't ontquam, 't geen Neptuin, Godt van de zee, toe wiert geſchreven, pleegden danckbaerheit in dees Tempel: en hong boorden aen de wandt, waer in 't gevaer wiert vertoont, daer hy in hadde geweeſt. Insgelijx ſtont een Tempel Neptuin toegewijt, op de haven van *Ravenna*.

V. Grut. inſcriptiones.

Priapus wiert mede voor Scherm-god van de zee-havens gehouden; waerom hem oock tempels op wierden gericht.

Diana is mede als godin der zee-luiden geëert, en koningin van de golven genaemt geweeſt.

Iſis, de Godin, wiert by de ouden *Pelagia* geheten, zoo als de opſchriften van *Gruterus* melden, en voor beſchermſter van zee en zee-luiden gehouden: oock *Pluto* zelf op het water aengebeden wiert.

Autaren, ter eeren van *Iſis* de Godin, om voorige reden op gerecht, men in Egipten heeft gehadt: daer ſcheeps-ſtuer-borden in 't gemeen op uit gehakt ſtaen: gelijck een daer van, tot Romen in het klooſter van S. Sebaſtiaen, noch heden wert vertoont.

Het over-geloof der Roomſche heidenen gong zoo verre, dat zy zelf aen het quaet weer ter zee een tempel ter eer oprichten. Dit heilig huis der tempeeſten, ſtont buiten de poort de Capenaſche geheten, of in het eerſte gedeelte van de ſtadt, zoo *P. Victor* wil: hier op ſlaen de volgende vaerſen van *Ovid.*

Te quoque tempeſtas meritam delubra fatentur
cum pene eſt corſis obruta puppis aquis.

Dat is:

En gh y tempeeſt, bekentmen dat een tempel hebt verdient, wanneer het ſchip in 't Corſiſche nat, bykans te gronde waer gegaen.

Over welke regels van *Ovidius*, veel geredenkavelt wert: zommige meinen dat zy zijn geſtelt geweeſt ter geval van *C. Nero*, die dees tempel zoude hebben doen bouwen, als hy ter zee in lijfs gevaer hadde geweeſt, gelijk als *Livius* verhaelt. Andere gevoelen, dat zy op Marcellus, die onder *Corſica* een grooten ſtorm uitſtont: en andere weer op *Metellus*, zien; doch dat deze vaerzen zekeren L. Scipio ter eeren zijn geſtelt, wel duidelijk is te zien, uit het oude ſteene over-blijfzel tot Romen by de poort *Capena* onder de aerde gevonden; op 't jaer 1616.: 't geen na allen ſchijn, op de graf-ſtede van dezen L. Scipio heeft geſtaen.

Waer van de twee laetſte regels, aldus op 't out Latijn luiden:

HEC. CEPIT. CORSICA. ALERIAQUE URBE.
DEDET. TEMPESTATEBUS. AIDE. MERETO.

Welcke in 't gemeen Latijn, aldus werden gelezen:

Hic cepit Corſicam. Aleriamque urbem,
Dedit tempeſtatibus ædem merito.

Dat is:

Deze (te weten *Scipio*) veroverde *Corſica*, en de ſtadt *Aleria*,
ſchonck aen de tempeeſten wel te recht een huis.

Welcke *Scipio*, zoon van *Barbatus*, Roomſch Burgermeeſter was, op 't jaer CDXCIV na Romens opbouw, 't geen een jaer na de tijdt zy geweeſt, als *Duilius* over zee-zegen praelde (met welcke hy t'eener tijdt ampt-genoot is geweeſt,)

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00511

weeſt,) zoo dat gewiſſelijck dezen *L. Scipio*, tegen de Sarden, en die van *Corſica* een ſtreng zee-gevecht; insgelijx met zege moet geſlagen hebben, daer hy groote tempeeſten uitgeſtaen hebbe, en behouden van gekomen zy: hy is in *Faſtis* bekent onder de naem van *Scipio Lucii* ſoon: waer van de reden, als oock de verklaering van 't geheel opſchrift in 't breede ſtaet te zien by *Jacobus Sirmondus* Jeſuit.

Het onweer, 't geen van draei-kolken in de zee wiert veroorzaekt, met het ingieten van eek wierdt geſtilt; zoo men *Plinius* geloof mach geven.

Zwart vee wiert aen den winter, en wit vee aen de geluckige zuid-weſte winden geoffert.

Naer ophouden van den ſtorm, wierden de beeſten aenſtonts geoffert, welck verlooft waren, als men die by der hant hadde: wit en geel vee wiert aen de zon, by onweer, mede geſlacht.

Weer en wint vaſt te zijn, aen Son, Maen, aen 't geſternte, aen lucht en zee, aen 't vliegen der vogelen, zwemmen der viſſchen, enz. den aenſtaenden toeſtant des hemels te voorzien, een voorname en nootzakelijke kenniſſe was, die by de ſcheeps-ſtuer-luiden, van outs, wiert vereiſcht: waerom zy zich daer op zeer bevlijtigden, en alle voortekens in acht ſloegen. Van welke tekens by *Valturius* in 't brede is te zien.

Op de nacht-lichten, die zomtijts aen maſt, touw, of zeil zitten, wiert naerſtelijck gelet: wanneer men 'er twee te gelijk zach, die *Caſtor* en *Pollux* wierden genoemt, duiden zy zig zulx tot zegen en heil: maer als daer een alleenig verſcheen, 't geen *Helena* wiert genoemt, ſpelden zy zich onweer en tegenſpoet voor. Wanneer eerſt *Helena* verſcheen, en dat het tweede licht daer dan by quam, noemde men deze twee *Caſtor* en *Pollux*, die haer booze zuſter *Helena* verdreven.

Caſtor en Pollux.

Caſtor en *Pollux* zijn *Jupijns* zoonen geweeſt, zoo de verſierzieke outheit wil, die hy by *Leda* wan, onder ſchijn van een Swaen: dees zuiverden de zee van rovers; waerom zy voor zee-goden zijn gehouden, en aengebeden.

Haer zuſter, *Helena*, zeer ongelu- *Helena.*
ckig leefde. De zommige willen, dat deze *Helena*, de wrede *Dira* zy, die met Paris vluchtende van hare broeders niet gekregen wilde zijn. *Pollux*, wien Jupiter d'onſterffelijkheit hadde geſchoncken, ſmeekte hem, om zulx zijn broeder mede te mogen deilen, of by beurten 't zelve met hem te mogen verwiſzelen, 't geen geſchiede.

Papin. lib. 1.

. . . . . proferte benigna.
Sidera & antennæ gemino conſidite cornu
Oëbalii fratres longe nimboſa ſororis
Aſtra fugate precor, totoque excludite cælo.

Dat is:

Brengt ons de zegen-ſter, komt Oëbaelſche broeders,
Plaetſt u op onze raa, en zijt nu ons behoeders.
Haer zuſter 't onweers licht laet ver zijn en verjaegt.

Van deze ſpreekt *Plinius* aldus:

Cum Solitariæ venere graves ſunt, mergentesque navigia, & ſi in carinæ ima deciderint, exurentes, hominum quoque capita veſpertinis horis Magno præſagio circumfulgent, dat is: Als zy alleen komen, zijn zy zwaer, doen de ſchepen zinken en branden, wanneer zy binnen op de kiel vallen: zy verſchijnen mede by duiſter, om de hoofden der menſchen, met groot voorſpoock.

Solinus melt, dat deze lichten, voornaem *Helena*, met vrouwen maenvloet koſten werden verjaegt. *Diodorus Siculus*, wil dat de benaminge dezer lichten hier van her komt, dat als *Orpheus*, op het ſchip *Argos*, de goden badt, om een gelukkigen reis, en hem in beſcherming te willen nemen, dat daer op aenſtonts twee lichten op de hoofden van *Caſtor* en *Pollux*, twee ſcheeps-helden, quamen te verſchijnen, en dat het weder daer op aenſtonts bedaerden. Wel is waer, dat wanneer zich twee lichten aen de maſt of zeilen zetten, dat daer het onweer

weder veeltijts kort na ſtilt, en na een licht alleen, dat daer het quaet weder eerſt op volgt, 't geen zijn natuerlijcke reden heeft: dan het zelve hier te verklaren, buiten mijn voornemen zoude zijn.

Van toegewijde gedachteniſſen aen Caſtor en Pollux, beſchermers van de zee. Ziet by Gruterus pag. 99. in editione commeliana.

Aen *Caſtor* en *Pollux* deden de zeeluiden beloften, in tijdt van noot: gelijk zulx uit oude marmer-ſtenen klaerlijk te beſpeuren is. In Spanjen te *Murcia*, is een ſteen voor handen, met deze woorden:

CASTORI. ET POLLUCI. DIIS MAGNIS SULPITIA. Q. SULPITII. F. VOTUM OB. FILIUM SALUTI RESTITUM.

Dat is:

De belofte aen *Caſtor* en *Pollux*, groote Goden, van *Sulpitia*, dochter van *Quintus Sulpitius*, om de heilzame herſtelling van haer zoon.

Een andre ſteen tot Romen wert gezien met deze letters:

CASTORI. ET POLLUCI SACRUM OB FELICEM IN PATRIAM REDITUM. TOT SUPERATIS NAUFRAGII. PERICULIS . . . . . EX. VOTO. CUM SOCIIS. L. M. P C. VALERIUS. C. F. AGELLIUS.

Dat is:

Dit zy aen *Caſtor* en *Pollux* geheiligt, om de geluckige wederom-komſt in 't vaderlant, na zoo veel over gekomen gevaer des ſchip-breucks . . . . . volgens belofte met zijn makkers L. M. P. C. Valerius C. F. Agellius.

Op de Roomſche markt een tempel ſtont, *Caſtor* en *Pollux* ter eeren: waer in, om behouden vaert wiert geſmeekt; en voor wel afgeloopen reis, dank-offeren geplengt.

In ſterren dees gebroeders zijn verkeert, zoo d' outheit verdicht; en ſtaen onder den naem van tweelingen, in 't gchemelte bekent. De ouden gevoelden, dat zy macht hadden, om het weer te temmen, tuſſchen de maen en de aerde: en dat ſterren, of zielen van helden zijnde, door middel van het nevelachtig deckzel des luchts, op de ſchepen quamen te zitten. Men zegt, dat als Paus *Paulus*, de derde, den ſtoel bezat, dat deze lichten op het ſlot van *Perugia* verſchenen: en als de lijfwacht der Duitſchen die meenden te verjagen, dat zy op de Hellebaerden gingen zitten. By de Grieken deze lichten *Dioſcuri* zijn geheten.

Op de zee-tocht naer Indien van *Jacob Spex*, heeft men deze vree-vuuren *Caſtor* en *Pollux* insgelijks zomtijts op de maſten vernomen, daer matroos veel, als van outs, van verdicht.

In plaets van *Kaſtor*, *Pollux* en de ſtrant-goden, ziet men heden *S. Nicolaus* by de ooſter-Chriſtenen (daer ik oog-getuige van ben) ge-eert, en als Zee-godt of beſchermer aengebeden.

S. Nicolaes, beſchermer van de zeeluiden.

By *Procopius* vintmen, dat *Epiphanius* het ſcheeps-volck en de vloot zegende, en de gedoopte op ſtrant te ſcheep bracht: veel Chriſtenen toen van die meining waren, dat de uiterlijke doop al des menſchen zonden afwies, waerom zy den zelven uitſtelden, zoo lang als 't doenlijk was, en zelden zich lieten doopen, als by uiterlijk gevaer, hoogen ouderdom, of krankte.

Als'er ſchip-breuk ſcheen gedreigt te werden, keerden zich alle de ſchepelingen na den Scherm-godt toe, 't zy hy achter of voor op ſtont, omarmden den maſt, en riepen dus de goden aen, om hulp.

Wanneer een ſchip geluckig binnens havens quam, na een zwaer uitgeſtaene ſtorm, het volck aenſtonts, als zy op ſtrant quamen, ter aerden viel, en de fortuin voor een heilzamen uitkomſt danckzegginge deden, waer van *Petrarcha* aldus ſpreekt: *Niet blijder als my, ziet men aen lant het ſchip, dat van de golven was aengetaſt, en ſchier verwonnen, wanneer het volk met deernis op het aenzicht geſchildert, zich op den oever, om te danken, ter aerde werpt.*

De gene, welke lijk-ſtaetſie hadde gepleegt, of verſtorvene aengeroert, en vermocht niet ſcheep te gaen, voor en aleer hy zich gereinigt hadde. Want zonder dat, hun onheil voor de deure ſtont, zoo als zy zich inbeelden.

Vlooten en byzondere ſchepen, wierden na, of voor eenig ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00513

vreest ongeval met de Goden verzoent, door godsdienstige plichten.

Wanneer de Argonauten in Mysien aen lant traden, om zich van leeftocht en voorraet te verzorgen, smeeckten zy *Apol* om een heilzame landing.

Hoe men vocht.

Als den Admirael teken gaf, dat men vechten zoude, geschiede zulx met een schilt, 't geen om hoog gestooken wiert, en zoo lang om hoog bleef, als men street: als dit gestreken wiert, men den aftocht blies. Bazuinen staken op, en de wapenen kraften onder het gevecht. Eer 't kampen aengong, tarten zy den ander uit; en toonden om 's eerst de radtheit harer schepen in het wenden en keeren, nevens de sterckte harer schepelingen, in 't roeien en voorthalen: 't geen geschiede om 's vyants roeiers te vermoeien: en als 't met de punten op een treffen quam, hun te verzwacken: zomtijts bleef dit tarten achter, en men zocht ter eerster aenloop zijn vyandt in ontsteltenis te brengen, van den schock, die het galjoen van 't eene schip tegen het lichaem, van den ander dede, (welcke galjoenen aen de schepen van *Æneas*, volgens *Maro*, met Phrigische leeuwen geciert zijn geweest, en de meeste volkren van klein Asie voerden leeuwen op haere schilden, daerze haer dapperheit mede uit duiden) stoof menig man van boven neer, en in zee: 't geviel wel dat die geen, welck zijn vyandt in den gront meende te booren, met zijn neb in den buick van 't vyantlijck schip bleef hangen, zonder den zelven veel te beledigen: 't geen dan zijn eigen ondergang vaack veroorzackte.

Zy leiden naerstigh toe, om de riemen van den vyandt te verbreken, en hem zoo in onmacht te brengen: dit wist men snel en zonder zijn eigen schip te ontredden, met den snuit te weeg te brengen.

Hoe zy elkandre op 't zy smeten, en over boort sprongen al vechtende in het vyants schip, op de plaet onder letter *B* wort vertoont; daer het grootste schip van het kleinste schijnt verrast en overweldigt te werden. Dees figuere, nevens die welk aen letter *A* staet, zeer konstig gemaekt van voor lange, en gevolgt, naer zeker out marmer, is berustende onder de hoog-geleerde Heer *Johan Uitenbogaert*, 's lants Ontfanger, door wiens beleeftheit deze aftekening wert vertoont.

De plaet by *D*, welkers tekening my nevens die by *E* uit Vranckrijck toegezonden, en naer oude marmor-steenen af zijn gemaelt, vertoont gelade vracht-schepen, die de stroom op werden gebracht, doch aen dees te bespeuren is, dat de steen-houwer geen scheeps-timmerman is geweest, want hy de roei-klampen heeft vergeten: en aen *E* ziet men, dat meerder op de gestalte der beelden als schepen is gelet; want die wel aerdig zijn gemaekt, doch veel te groot tot het kleine schip, na de gewoonte der Romeinsche steen-houwers, die slechts acht op het beelt-werk sloegen, en 't overige veel verzuimden, waerom men veele misgreepen in hare ordonnantien vint: hier wert geloft of geladen, na het schijnt: doch alzoo my verklaringe over dit ontbeeren, die op de steen niet te vinden zijn, zal de figuren slechts vertoonen, en de verklaring aen den lezer over laten.

Alle scheepen die onder een vlag voeren, moesten niet te ver van elkandre wijken, noch te zeer den ander naderen, om by allen voorval hulp te konnen bieden, en echter hen mackers niet te hinderen. Binnens lants, op vlieten en meiren wierdt veeltijts slach gelevert uit open schepen, en licht vaertuig, der wijze als op de plaet *C* staet te zien, 't geen mede een waerachtige afteekening naer out marmor is.

Het zee-gevecht geschiede by hun in den beginne, uit schepen *Liburnicæ* genaemt, en daer naer uit *Triremes* (drie-roeirei-schepen,) en *Biremes*, (twee-roeirei-schepen,) die men steviger tot den strijt bevondt; zy zijn van beider zoorte gedekt, en open geweest, schoon zommige dees schepen onder een zoeken te verbysteren.

De slagen, die men elkandre in de scheeps-strijdt met de snuiten van de schepen gaf, onder water 't gevaerlijkst zijn geweest. Als de scherpe nebben in elkanders schepen bleven hangen, de roeijen strijken mosten, met al haer macht, om 't schip te redden. Konst was het, het verheffen van de zee waer te nemen, en

zijn

A

B

N. Wilsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00515

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00516

XCVI

N°. 2. Pag. 306

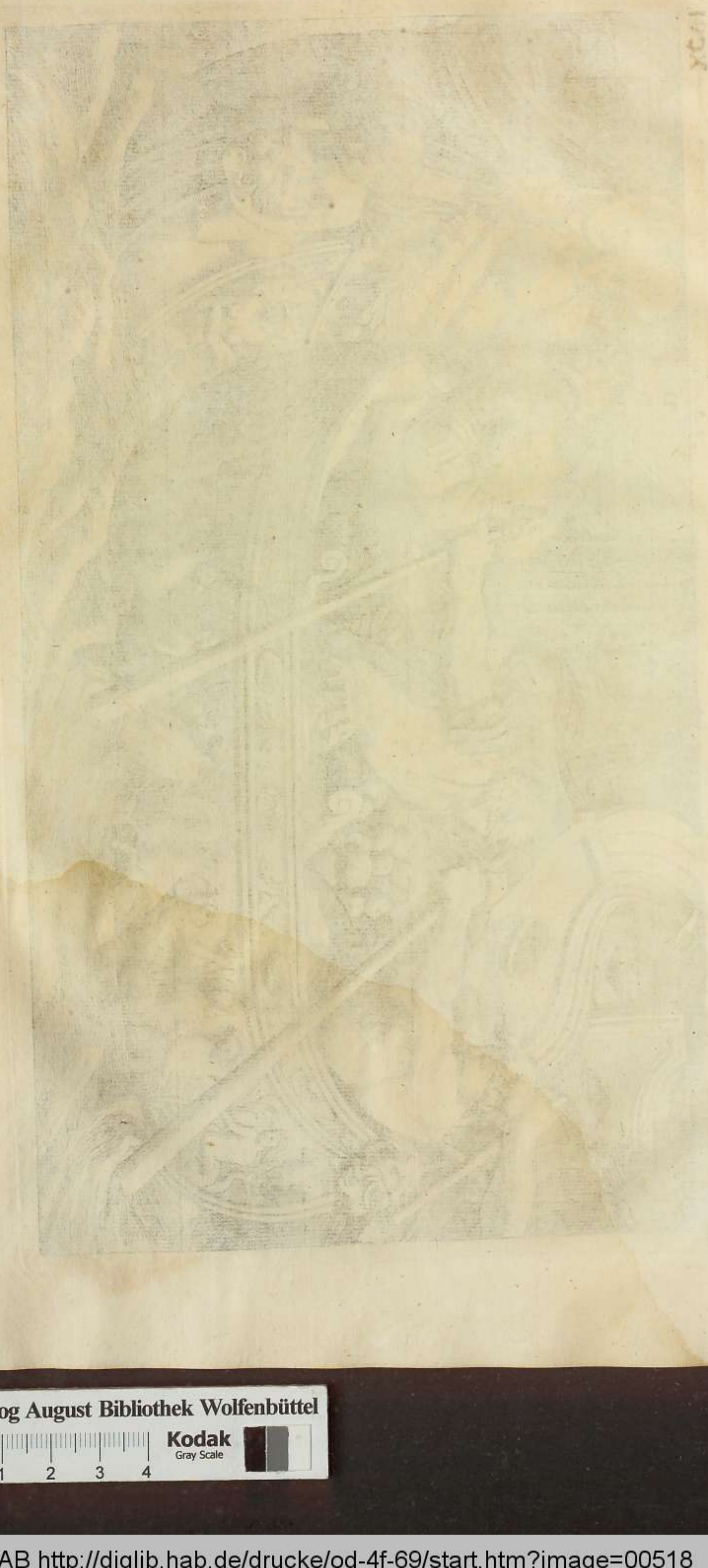

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00518

XCVII

E

n.°. 3. Pag. 306.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00520

n°. 4. Pag. 306 Romeynſche Scheep ſtryt ter eerſter aenval.

C

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00521
Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00522

zijn vyant, als hy hoog ſtont, laeg te treffen. Naerſtig in dit vechten acht genomen wiert, dat als men miſte met zijn ſnuit, dat men in den vyant niet verviel, 't geen licht gebeuren koſt, alzoo de ſchepen dan zeer grooten vaert hadden. Met konſt wiſten zy de voorſtevens, als met loopen van het volck na vooren toe, en anderzins laeg te doen zacken, om den vyandt des te gevaerlijker wond te geven. Het geviel somtijts, dat de ſcherpe nebben van de ſchepen afgeruckt wierden, en in de vyantlijke ſchepen bleven zitten. Schepen zonder dek in het zee-vechten van outs dit voordeel hadden, dat de bovenſte roeiers licht op ſtaen koſten, en de hant te gelijk aen 't geweer ſlaen, (indien zy boven elkander gezeten hebben) want de verdecken boven de opper-roeiers hooft quamen, alzoo dat die dan zich niet verweeren konden. Als men met de neb treffen wilde, moeſten alle roeiers op hun alderſterckſte de riemen aenzetten; en getroffen hebbende, weer te rug halen.

Behalven dat men met ſchepen elkandre in 't water ſlach leverden, zoo wierden veelmaels ſteden die aen zee en op rivieren laegen, met ſcheepsmachten belegert, daer men oock zware vlotten toe gebruickten, waer groote toorenen op ſtonden, daer uit men de ſtat ontdeckte, en de muuren om ver ramden. Onder letter *A* ſtaet een tooren-ſchip op 't koper, 't geen ſtrijtvaerdig tegen de wal aen legt, boven ſteeckt een ſtandaert uit, de roeiers zijn beneen, en achter ſchilden verhoolen. De kloet, daer men het ſchip mede voort douwt, ſteeckt tegen boort achter de ſchilden in: krijgs-mannen zijn verhoolen achter de bovenſte ſchilden: bruggen wierden insgelijx uit de boven genoemde toorenen dikmael op de ſtats mueren geworpen, om die dus te beklimmen, welke vonden alle van geen belang heden zijn: na dat het bus-poeder de werelt is ontdekt, brant-ſchepen evenwel, wiſten d'ouden zeer konſtig toe te ſtellen, van pik, teer, zwavel en diergelijke ſtoffe.

Scheeps-bende tekens.

's Nachts wiert boven uit de maſt, of van vooren gevuert, zeer zelden van achteren: en by daeg, gerookt.

Van onderſcheide gedaenten, zijn de teeckenen geweeſt, die Grieken en Romeinen in hunne zee en lant-krijgs-benden voerden: 't zy het afbeeltzel van de velt of vloot-heer, door-ſtrengelt met vaenkens, rijks-adelaers en ander toetoeizel. Men zach ook een Arent hier toe alleen met uitgeſpreide vleugels op de top van een ſpeer ſtaen: of wel twee t'zaemgeleide handen, teken van eenigheit, en dat van glat gemaekt zilver, om te beter af te ſteecken. De gedaente van wolven, paerden en wilde zwijnen, wierden hier mede toe gebruikt; doch dees laetſte den laetſten rang hadden, om dat men een verken ſlachte, wanneer de krijg zoo te water als te lande by wiert gelijdt, de beelden der Goden wierden mede hier toe op ſpeeren, om gedragen. *Auguſtus*, liet boven op de teeckenen een bal om voeren, waermede hy zijn heerſching over de geheele werelt uit wilde duiden. Het oorlogs-teecken wiert te hooger in achting gehouden, op dat de krijgs-knechten te yveriger het zelve zouden bewaren: om deze te dragen, wierden de ſterckſte mannen verkooren, want zy van zwaer gewicht zijn geweeſt: te ſcheep zetten zy deze teeckens achter op: men zach oock draek-vaenen opgerecht tot dit gebruik, welkers hooft van dun geſlagen zilver, en het achterlijf van doek of zijde, 't geen onderſcheidelijker wijze was geverwt, hier hongen zwachtels, en geſtrengelde koorden by af, wanneer de wint daer onder joeg, vertoonden 't zelve 't lichaem van den draek in volle wezen.

Dit, nevens het *Labarum*, 't geen een vierkant purper vaenken was, met goude boorzels, en verrijkt met edel geſteenten, wiert ter eeren, en tot kenteken van de tegenwoordigheit des vloots of leger-heers opgeſtoken.

De voorlopers en advijs-booten lieten 't zeil vallen, en togen dat zelve haeſtig weder op, tot teken, dat zy den vyant in het oog kregen: of ſtaken oock een ſchilt om hoog. Een purper root, of hemelſch-blaeuwe vaen, wiert tot teken, dat men op den vyant aenvallen zoude, veeltijts gebruikt.

Demetrius, koning der Macedoniers, als hy onder Cyprus, tegen *Pto-*

lomeus koning van Egipten zoude vechten, ſtack een gulden ſchilt achter uit, tot teeken, dat men aenvang van den ſtrijdt zoude maken: 't geen *Lyzander* insgelijx, doch met een koperen ſchilt, dede.

Het hooft-ſchip van *Brutus* droeg de letter *O* tot kenteken achter op. Het zeil of teecken neer te ſtrijken, is van outs af al een teecken van overwonnen te zijn, geweeſt. Wapens neder te werpen, en heil den vyanden toe te roepen, of het ſchip met offer-kleden (*infulis*) te decken was een teken dat men genade badt. Toen *Pompejus* de zee-rovers verſloeg, wierpen zy hun boogen neder, en ſchudden met de riemen, ter eeren den verwinnaer, om lijfs genaa. Ter ſlincker zijde moeſt een overwonnene aen boort leggen.

Belizarius, dede op zekere ſchepen, die bevel-hebbers droegen, roode appels, of knopen zetten, om erkent te zijn: een op den top van de maſt, en twe ter zijden.

Zoo wel te water als te lande, een krijgs-woort, als noch heden, gebruikelijck is geweeſt, op dat men elkandre niet onbekent zoude aentaſten: men leeſt, dat hier toe het woort *Godtſaligheit*, *Victorie*, *Venus*, *Geluck*, *enz.* gebruickt zy geweeſt. Het vuur op overwonnen ſchepen uit te bluſſchen, was in gewoonte by de ouden.

Loon der zee-krijgslieden.

De belooningen, die men aen de ſchepelingen dede, beſtont uit gelt, koorn, en klederen. In den beginne is de zoldye der zee-lieden minder geweeſt, als der gener, die te lande dienden: 't geene doch namaels verhoogt is geworden. *Livius* zegt, dat in 't 340ſte jaer, naer Romens opbouw, men eerſt aenvong zold aen krijgs-liedē uit te deilen: te weten, een derden van een *dragma* (of twee *oboli*, ten tijden van *Polybius*) voor ieder man, 't geen omtrent drie Hollantſche ſtuivers en een half in waerdye zoude beloopen. Maer *Julius Cæſar* verdubbelde het loon, en *Auguſtus* vermeerderde het zelve weder op nieuw, zoo *Polybius* en *Tacitus* getuigen. En dit alles geſchiede te dezer tijdt, niet als loon van werck, maer tot onderſtant alleen voor de huisgenooten der krijgs-lieden. By mangel van rechte kenniſſe der waerdye van de munt der ouden: eenig verſchil valt, onder de geden, over den loon, dat men aen de krijgs-lieden uit-reickten: de zommige zijn van gevoelen, dat de zoldye, die de Romeinſche zoldaten genoten, van een zelfde waerdye altijt zy geweeſt, (d'alderoutſte tijden uitgeſlooten) en dat die nimmer verhoogt of verlaeght wierden, als na den loop van 't gelt.

Lib. 4.

Lipſius wil, dat, ten tijde van *G. Gracchus*, het loon der zoldaten verhoogt zy geworden, en dat men hun het volle gelt gaf, naer gewoonte, en klederen van 't gemeen, om niet. In de burgerkrijg, wil men mede, dat het loon den zoldaten verhoogt is geworden, maer tot hoe hoog, is onwis. *Auguſtus* bracht het op tien *aſſes* daegs: 't geen weinig ſcheelt van 't loon, dat de Grieken gaven: welk was een *drachma* op ieder dag.

Domitianus, zegt *Lipſius*, bracht het loon der zoldaten op vier *aurei* (ducaten)'s maents: Roomſche munt 't geen omtrent eens zoo veel is, als heden een zoldaet ontfangt. Zoo dat de maendelijke zoldy onder *Auguſtus* van een *aureus*, (ducaet) ſchijnt geweeſt te zijn; daer *Caligula* of *Claudius* den tweden by dede, en onder de regering van *Vitellius* of *Otho*, wanneer de burgerkrijg opſtont, is den derden daer by miſſchien gedaen, tot dat eindelijk *Domitianus* het tot vier bracht. *Elec. 1. 1.*

Dit is zeker, dat de boots-gezellen en zoldaten, jaer of maendelijx zeker gewiſſen gift kregen, boven hunnen vaſten loon, welck ſchenckazie, eindelijk uit lange gewoonte tot een ſchult vervallen is, en by het vaſte loon gevoegt.

Ten tijde van *Juſtiniaen*, wiert meerder krijgs-loon en zoldye aen oude als aen jonge uitgedeilt. De hopmannen verdienden het dubbelt loon van een gemeen zoldaet.

By *Livius* leeſt men, hoe dat *C. Octavius*, als hy zegen-praelde, zeventig ſtucken gelts, *denarii* genaemt, ieder bootsgezel vereerde, en het dubbelt daer van hondert en veertig aen de Kapiteins: men vint echter, dat deze wijze van dubbelt deel alleen, aen kapiteins te geven, verandert is geworden, en tot vijf en zes dubbelt gebracht.

Aen-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00524

Aenmerckens waerdigh is het, dat Romeinen, wanneer zy hunne zoldaten, en zee-luiden betaelden, zulx in gout, zilver, en koper deden: om zich van jeder munt-ſlag te konnen dienen.

De kledinge, die in den beginne aen de zee-luiden uit zijn gereikt, waren ruige palt-rocken, welck alleen dienden om koude te weren, waer voor ook een gedeelte van hen ſold wiert gekort, doch namaels, wanneer den ſtaet in hoger top ſteeg, ſchonck men teken-rocken aen de maets, çieraets-halven, om niet.

Spijs te ſcheep.

Men gaf, des vereiſt, gebacken broot, en koorn, op lange reizen, oock meel, knufloock, uyen, en kaes, in plaets van gelt, aen de krijgs-luiden: zoo wel te water als te lande. Om het koren te breken, wierden hant-molens te ſcheep mede gevoert, doch dit geſchiede niet, als wanneer men was gezint lange reizen te maken: 't meel in water gemengt, wiert genuttigt, of zy backten daer koeken van, in olie: oock in wijn en melk. Klompen deeg van veelderlei meel, in meé, azijn, en water gekookt, was een gemeene ſcheeps-ſpijze, onder Grieken en Romeinen. Loock wiert tot zwart broot gegeten, gelijck oock veelerhande aert-gewaszen, die in netten, en korven wierden bewaert.

Het ſchijnt dat ieder man te ſcheep, in 't byzonder en alleen, zijn ſpijze heeft gebruikt, daer dees woorden van *Livius* na te hellen ſchijnen, *en daer ging een gebot uit, dat elck boots-man voor tien dagen ſpijs met zich zoude nemen.*

Root broot, 't geen tweemael gebacken wiert, mede een gemeene ſcheeps-koſt was, by de ouden: dit wierdt voor een goet heel-middel tegen den buick-loop gehouden. Ieder-man, zegt *Polybius* kreeg twee derden van een *medimnus*, ofte mudde tarw ter maent: en in *Xerxes* vloot, gaf men ieder zoldaet een acht en veertigſte deel kooren daegs. Onder uitgediende zoldaten, wiert landt verdeelt, 't geen zy bouwen mochten, om, tot prijs van hen lange dienſten, zich daer op te voeden, en te onderhouden, daer *Livius*, *Appianus* en andere bredelijk van ſpreken.

Speck, verckens-vlees, zout en linzen, insgelijx voetzel der ſchepelingen zijn geweeſt: zoppen van ajuin, eyers en kaes, was hun een daegelijkſche ſpijs. In de eerſte tijden, wiert geen gebacken broot, maer alleen los koorn, aen de lanten water-knechten omgedeelt, ter oorzaek, dat dit beter bewaert en geborgen kan werden, als het los gebacken broot: kocken backten zy onder heete aſſche veel. 't En was toen niet geoorloft, op groote ſtraffe gebacken broot aen zoldaten of matrozen te venten, doch naderhant daer verandering in gekomen is. *Livius lib. XXI en XXIII.*

Keizer *Conſtantijn*, liet dagelijx 't voetzel uitdeilen, aen zijn volck, waer wijn en edick onder was: wijn doch by veelen den zee-lieden en zoldaten is onthouden, welke gevoelden, dat dezelve meerder ſchade dede, met het volck ongehoorzaem te maecken, als voordeel, met hun moet te geven; ja zelfs olie, als te zachten voetzel, verworpen wiert by veelen. Hoe grover en harder ſpijze, hoe prijzelijker die voor lant en zee-zoldaten altijt geacht is geweeſt. Water, en dat zomtijts met edick vermengt, hen gewoone drank was.

Nimmer, hout men, dat meer als voor eene maent voetzel uit wiert gereickt, en dat zoberlijk, volgens het zeggen van *Tertullianus*: *Want niemant* (zegt hy) *moet ten krijge gaen, die een lecker leven zoekt. Scipio*, verboot aen zoldaten en bootsgezellen, immer eenig kuſſen, of bedde te gebruiken: en hy zelf ging hen hier in met een goet voorbeelt voor: want hy nam zijn ruſt op een harde planck, met weinig hooi onder 't hooft.

In blazen wiert het water bewaert: koſtelijck keuken en tafel-toeſtel voerde men niet mede: het zilver zout-vat doch, zach men op den diſch van de kapitein blinken: want dees waren den Goden geheilicht, ieder boots-man hadde een zack by zich, daer hy zijn leeftocht in bergde, en onder hen drien een hant-molenken, om het koren te vermorzelen.

Tweemael 's daegs ſpijzigden men te ſcheep, en dat op zeker gegeven teken, alle te gelijk. By eenige wierdt dit

gepleegt, dat men's morgens vroeg, en dan niet voor's avonts weder at, andere bleven nuchteren tot aen den avont over maeltijdt bleef het geweer op zy, om niet ongewapent verraft te werden, en de krijgs-lieden moeften altijt omgort zijn; daer het woort *cincti* en *diſcincti*, (gegort en ontgort) van daen komt, waer mede zy zoldaten in dienft, of die hun affcheit hadden, mede by verftonden, ontgort te zijn: terwijl men in dienft was, oneerlijk wiert geacht, waerom het tot ftraffe den genen, die misdaen hadde, op wiert gelijdt, voor een tijdt zonder gordel te gaen, ftaende fpijzigden de Romeinfche krijgsknechten, daerze met eden toe verbonden wierden.

Livius XXIV.

De Griekze Admirael *Cormitou*, liet eenmael het volk op zijn fchepen 's morgens vroeg ter maeltijdt gaen, zonder opfteeken van eenig teeken; welk teken hy op de middag, hen gewoonlijke fchaffens tijdt, liet uithangen, op dat zijn vyanden de Athenienzers daer over onverdacht zouden wezen; wanende dat ieder fpijs nuttigde, en geen vechtens zin hadde, dien hy dus fchielijk quam te overvallen en verfloeg.

Sware ſtraf.

Aenmerkens-waerdig is het, hoe *Peſcennius* zijne zoldaten voor ftraffe op leide, den geheelen tocht geen vuer te maken, of eenig verfch gekookte fpijs te eten, en zich alleen met broot en koude fpijs te genoegen, en zulx alleen om dat zy een geroofden haen gegeten hadden: daer-enboven dwong hy hen de maeltijdt uit te ftellen tot op den avont. Zavonts wiert zelden vuer geftookt, en men behielp zich dan met de koude keuken. Zober zijn de krijgs-lieden in hun middag-dranck geweeft, ja veele dronken dan niets, en vernoegden zich alleen met kout water over eenige fpijfe te gieten, of eenige komkommers en falade voor den dorft te nuttigen.

Suetonius zegt van *Auguſtus*, dat hy zelden over dag dronk, en wanneer hy dorfte, goot hy kout water over een brock broot, en at zulx.

Buit die men op den vyant haelde, wierdt gemeenlijck in de Roomfche fchat-kiften gebracht; maer veeltijts meede onder de krijgs-lieden uitgedeilt, zoo ten deele als in 't geheel: waer van beneden breder.

Tarquinius de trotze, een geheelen roof aen zijne krijgs-knechten verdeilde, behalven het weinige, 't geen de Goden op wiert geoffert.

Overwonne lantfchappen, heeft men by Romeinen uitgedeilt gezien, aen landt en zee-zoldaten. Op eigen koften onderhielden de Roomfche Keizers zoldaten in de naeft aengelege lantfchappen, om des noots mannen by de hant te hebben: maer in Romens jeugt, toogen de burgeren ter liefde van 't gemeen, te water en te veldt, en na gedaene dienft, weder aen hun werk, en byzonderen handel: want toen was men van gevoelen, het gemeene beft niemant meer te vrezen hadde, als dusdanige, dien oorlogen een kunft is, en van den krijg leefden.

Cato de re ruſtica.

Wie men ten oorlog opfchreef.

Niemant wiert voor vol ten oorlog aengenomen, als die boven 17, en onder 45 jaren out was, ten ware by noot, wanneer men nam, al wat wapen voeren mocht: doch andere dit getal van jaren eenigermaten verandert hebben. Lant-lieden wierden voor ftedelingen verkooren, want zulke, hielt men, den arbeit beter te konnen verduuren. Alle fchepelingen ftaefden een eet den Keizer en Vloot-heer, zonder welck het een fchelm-ftuck geacht wiert, den vyant te keer te gaen, gelijk blijkt uit *Plutarchus*, en den brief die *Cato* aen zijn zoon in 't leger fchreef, daer *Cicero* van fpreeckt. Verfcheidener wijze, wiert dees eedt gedaen; men zwoer gehoorzaemheit aen Keizer en vloot-voogt, nevens al hun beveelen na te komen, die mogelijck zoude zijn, en zijn leven niet te zullen fpaeren. By *Livius* leeft men, dat de krijgs-lieden zwoeren hun hooft en leits-man te volgen, waer hy ook voor ging, noit te zullen vluchten, en de doot voor de Roomfche vryheit niet te zullen vlieden: en om dat zoldaten en bootsgezellen, dus gewoon waren, eenen

Gellius lib. 10

Servius ad Æneidos 8.

Eut-ſtaven-Vegetius.

Lib. 2.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00526

eenen eet te zweeren, wierden zy Eet-geſtaefden genaemt.

Vegetius.

Dionyſius lib. VI.

Maximius ſprack in dezer wijze zijne krijgs-lieden aen; gy bezworene ſpits-broeders, ja gy mijne eigene eet-genoten.

Lib. I de officiis.

Den eet, zijt *Cicero*, is zoo nootzakelijk den gene die de krijg volgen, dat het onmogelijk ſchijnt, dat iemant ten oorlog koſt gaen, die daer eets halve niet toe verbonden was; om dit te beveſtigen, haelt hy voorname mannen op, de welcke hun magen en na beſtaende vrienden afrieden, zich in 't gevecht te begeven, of te kanten tegen den vyant, zooze niet als zoldaten of bootsgezellen, in waren geſchreven. Ja men ſtont hier oulinx zoo ſtip op, dat het voor een dootſlag wiert gehouden, zoo een vry-man, ſchoon in een openbaren krijg, iemant der vyanden quam te grieven en neder te ſlaen.

Loflijk werdt van *Chryſanta* geſproken, dat wanneer hy zijn zwaert opgeheven hadde, om een der vyanden te dooden, en hy den afrocht hoorde blazen, zijn hant te rug hielt, en de man liet gaen, een moort ſchattende te zijn, iemant om te brengen zonder laſt.

Zomtijts liet men man voor man in 't byzonder zweeren, of zoo de noot haeſt vereiſte, wiert ſlechts een teecken op geſtoken, daer het leger of vloot-hooft zich by vervoegde, en verwachte dus den toeloop der gener, die zich aenboden voor 't vader-lant ten ſtrijde te willen gaen; wanneer dan een goet getal by elkandre vergadert was, nam men van alle, gelijkelijck den eet af. Zoo wanneer men Matrozen, ruiters, en voet-knechten nodig hadde, wiert voor ieder loop-plaets een vaen van byzondere verw op geſtoken; en zoo koos elk dusdanigen dienſt, welken hem aenſtont, zonder zelfs woorden te voeren.

De woorden van den eedt, wierde den zweerende voor geſprooken, die hy had te volgen en na te ſpreken.

Zomtijts, na dat veele bedreigingen en vloecken den overtrederen des eets toe wierden gezegt, riep het volk daer op *idem in me*, dat is: 't zelfde op my. Uitgetogen zwaerden wierden dickmael onder het zweeren, op de borſt of keel gehouden. *Ammianus de Juliani militibus.*

Zoo heilig wiert den eedt by de oude heidenen gehouden, datze zelf de woorden, daer de Goden in het eet-zweeren door aengeroepen wierden, niet als lichtveerdelijk dorſten uitſpreken. Op een ander plaets in *Livius* vintmen deze woorden in het eet-ſpreeken gebruikelijk geweeſt te zijn: *zoo ick wetende en met bedachten zin bedrieg, ofte mijn plicht niet na kome, zoo laet Jupijn my, mijn huis en mijn geheele huisgezin, met een verachten en ellendigen doot ſtraffen.* *Lib. XXII.*

By *Arrianus* zwoer men zijne ouders en kinderen, zo lief niet te zullen hebben, als den Keizer, en vloot of Leger-heer. Op een ander tijt, wiert met eede beveſtigt, te zullen keeren als verwinnaer. Daer wiert mede by de velt en vloot-tekenen gezwooren, zoo als uit *Tertullianus*, en dit veerſken is te beſpeuren.

By twalef tekenen, die 't heilzaem leger draegt,
En by ons zegen-prael heb ik mijn eet geſtaeft.

De Gods-dienſt, zegt *Seneca*, is de ſterkſte oorlogs-bant, nevens liefde tot de tekenen.

Den genen wien het toeſtont de krijg te volgen, en daer toe aengeteekent was, wierde ſtraffe opgeleit, zoze op de tijdt dat men den krijgs-eedt zoude ſtaven, niet verſchenen, en dat onderſcheidelijck na tijts gelegentheit, en inborſt van de vloot of Veltheer, by *A. Gellius* doch, ſchijnt deze ſtraffe van klein belang geweeſt te zijn: maer *Livius* melt, dat men de onwillige greep, bont, en tot den eedt dwong: oock dat eenige weigerende den eedt te zweeren, daer over gegezelt zijn geweeſt, in hechteniſſe geworpen: ja men verkocht have en goet der gener, die weigerde voor 't gemeene beſt ten ſtrijde uit te trecken; hacktenze de duimen af, verklaerdenze eerloos, en verkochtze zelf voor ſlaven: doch na dat men huerlingen ten oorlog voerde, is deze ſtraffe verzacht geworden.

Ou-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00527

Ouderdom en ampts-halven, als ook uit gunſt, zach men veele van de heir-en zee-togten verſchonen. Niemant mocht gedwongen werden, die boven vijftig jaren out was, ten zy in de hoogſte noot. Racts-heeren en die gene, welke eenige waerdige dienſt aen 't gemeen hadden gedaen, wierden insgelijx van dezen laſt verſchoont.

Het zweeren en trouw beloven geſchieden of op 't lant, als het volck eerſt wierde aengenomen, of wel na datze reets in de ſchepen waren getreden, 't geen ook wel tweemael geſchieden, trouw, en tuchts halve. Kox, backers, waerden, en kocchels, wierden van de benden uitgeſchooten: want die de verachtſte onder de ouden altijt geſchat zijn geweeſt. Als het uittrecken, te Romen, der burgerē zelf, in gewoonte was; wiert ieder huisgezin, na tal van mannen, en gelang van middelen, geſchat, zeker aental mannen uit te leveren, 't zy vrye of huerlingen. Volck aennemen, zonder onderſcheit met belooninge door zoldye, eerſt in trijn gekomen is, gelijk gezegt, op het jaer CCCXLVI. na Romens op bouw, en dat met gelt, koorn, en klederen. *Lipſius.*

Slaven heeft men mede 't zijner tijdt tot de krijgh gebruickt: doch deze wierden uit bevel van Keizer *Arcadius* op de bloote arm, met een brant-yzer gemerckt, op dat niet zoude vluchten, of zich verſteeken: als mede binnen in de hant, met 's Keizers naem, en teken, dat men ook op ſchilt ze droeg.

Wanneer groote vlooten t'zee gongen, en dat op een langwijlige tocht, volgden hen zeker aental laſt-ſchepen, die alle nootwendigheden voerden, van ſpijs, dranck, enz. 't geen te koope wiert gevent, zoo dat een geſtadige marckt de vloote althans bywoonde. Wanneer de ſchepen havenden, wiert al dat veil was, op lant in tenten voorgeſtelt: dit deden byzondere koopluiden, ter liefde van 't gewin; of het geſchiede oock by laſt van 't gemeen, op dat de vloote geen gebreck zoude lijden. Deze laſt-dragers waren ronder van gebouw en wel zoo lang als die ſchepen, welcke ten ſtrijde wierden bereit, doch traegh in het weg ſpoeden: waer over men vaak leeſt, dat de koſt en voor-raet-ſchepen geſleept moſten werden: hier in ſtonden de backeryen, en ſmits ambeelden: hier onthielden zich timmer-luiden, en al die, ten dienſte van de vloote, mede toogen: dees droegen allen wapentuig en krijgs-gevaerten. By wint zetten zy zeil op, doch in ſtilte ſtaken riemen te boort, die doch zoo geſchicktelijk niet te boort ſtonden, als op oorlog ſchepen.

De groote der vracht-ſcheepen mat men na haeren inhout, en dat by maeten die *Amphoræ* wierden genaemt, zijnde zoo veel als een voet vierkant, en ook by mudden, die zy *modii* noemden: men vont'er, die drie en vierhondert van dezematen houde koſten, oock duizent en twee duizent, 't geen d'aldergrootſte waren. *Scheeps-mate.*

Die vijf of zes en twintig jaren hadde gedient, hielt men voor uitgediende: en zy genooten den gewoonen zold, ſchoon geene dienſt daer voor en deden.

Op Schepen, die Majeſtraets perzonen voerden, ſtonden de hellebaerdiers voor op. Voor deze, moeſten alle andere het teken ſtrijken, of eenige andre onderdanigheit betoonen, gelijck mede aen lant een minder majeſtraets perzoon voor een meerder de *faſces* buigē moſt. *Lipſius elec. 51 cap. 23.*

Wanneer 't geviel, dat zoo wel by Grieken als Romeinen zegen te water was behaelt, wiert een bekranſt ſchip voor uit naer huis gezonden, om de vreugde maer te brengen. De vlootvoogt en beleider van den zegen, quam ter havenen in, deftig uitgeſtreeken, op het overwonnen Admiraels ſchip, of oock wel op zijn eigen, ('t geen met de wapenen van den overwonnenen rontom zijn boort pronckten. Al zingende trock men ter haven in, klinkende op de wapenen der overwonnene) die van al den ſleep der ſchepen wiert gevolgt. Ieder ſleepte zijne prijs, met een touw vaſt gemaekt, achter na, opgeçiert met al den buit. Als de helden te lande traden, wierden zy verwelkomt van den raedt, of van afgezondene, met toejuichen van het volck. Na den ſlach vergaderde de overwinnaer de doode lijken van zijn volk. Men zong ter eeren Godt Jupijn, en minder Goden: als mede tot lof van de Vloot-heer, en alle helden. Eer dat de Admirael na *Juſtinus.*

een

een geluckige ſlag, en zegen, noch t'huis gekomen was, wierden hem veeltijts brieven van geluck-wenſching te gemoet gezonden, die met lauwer omhangen waren, als ook wel bekranſte bijl, en, pijl-bundelen, die men ſtaets-beſtierders voor placht te dragen: de tempelen wierden geopent, en uit Keizers en Vloot-voogts naem, de Goden gedankt: maeltijden men hier toe, zelf in de tempels hielt. *Faſces.*

Het volck, dat den overwinnaer ontmoete, droeg bloemen, palm-tacken, en groente, t'zijner eeren, in de hand, met hun beſte klederen alle aen gedaen; lietjes zingende hem ter eer, en tot ſchimp van de verſlagene: en dus begeleide den geheelen trijn de vorſt, tot in het Kapitool.

Ter eeren van *Auguſt*, die *Cleopatra* verwon, heeft men den dag van zijn geboorte, en van die, welk de tijdingh van de zegen bracht, als oock vijf-jarige ſpeelen aengerecht.

Op de marmore boog van *Septimius*, aen de voet van het Kapitool: en in die van Conſtantijn, ziet men noch hedendaegs verbeelde ſcheeps-ſtrijden, offerplenging, en andere oeffeningen, ter eeren Godt, en menſch. De Grieken rechten by zo een geval, mede ſpeelen aen, tot vermaek van 't volck.

Als *Klaudius* de Gotten, te water overwon, in 't jaer na Romens opbouw MXXII, rechte men t'zijner eer een gulden ſchilt in 't raethuis op, met een gout beelt op 't Kapitool.

De Grieken, voerden hunne zee-helden, na behaelde zegen, op gekroonde en gekranſte paerden binnen: aen alle wegen, daer zy quamen, autaren op hebbende gerecht, daer ze reuk-werken op ſtookten: ſtrooiden bloemen op den weg, daer zy over reden.

Niemant was het geoorloft te Romen te triumpheren, ten waer den raet en het volck zulx toeſtont: 's nachts voor de praal, ſchaerde men de geluckige benden in het marziſche velt, beſchonck ieder, na mate van 't geen hy had verricht, als met gulde armringen, gelt, en de buit, op den vyant behaelt, wiens lichaem en zelf onder d'overwonnenen, wierden verdeelt. De vlootheer prees al 't volck, in 't gemein, en *Joſephus l. 7. c. 16.*

veele hooft voor hooft in 't byzonder. Verçierzelen, van een zeegepralend krijgs-heer, zijn geweeſt, een hemels-blaeuwe vaen, ſcheeps-kroonen, gulde beckens, een elpenbeenen ſtaf; oock vorſtelijke kleeden, mantels, veel-verwige vanen enz., doch dit, is in de laetſte tijden eerſt in gebruick gekomen. Den gemenen man wierden opgetooide degens, en draeg-banden gegeven; ook ſchilden, haeken om de klederen vaſt te maken, palt-rocken, vlaggen, gekamde helmetten, kettingen, ſpieſſen, mirte-kranſen, enz. ieder hielt zijn gift, of hong het, ter eeren de Goden, in den tempel op. *Duillius* wiert met een wagen, * daer men geheiligde beelden op voerde, beſchonken, als hy ter zee victorie behaelde, waer van te zien by *Moriſotus*. * *Thenet.*

Julius Cæſar, dede zich tempels, en autaren oprechten, en zijn beeltenis nevens de Goden zetten, na dat hy overwinning had verkreegen.

De wagen, daer *Auguſtus* op hadde getriumpheert, wierdt aen *Mars* toegewijdt, en in zijn tempel geſtelt. Dezen wierdt toe geſtaen zich van gelauwer-kranſte helbaerdiers te laten dienen.

Als de overwinnaer te land getreden was, volgde, dat hy ſtatelijk zegepraelde ter poorten in, de gevangenen volgden geketent, en met geſchooren hoofden, tot teken van hun dienſtbaerheit, of het hooft met hoeden hebbende gedeckt, als zy vry waren gelaten: zy wierden ingeleit, achter al den roof, by paren gaende, welke roof op wagenen wiert gevoert. Dees gevangens dan ſleepten ketenen achter na, of zaten wel in wagens, boven op hun overwonne wapens, zelfs de kopere nebben, het çieraet van d'achter-ſteven boven de tenten, en al 't oorlogs-tuig onder het geblaes van veelerleie zee-deuntjes: ja beelden der Goden zelf, wierden om gevoert. Op groote paneelen zach men, de vliet of zee en wijze van 't gevecht geſchildert, of gevormt, afgebeelt: achter en te midden in den trein volgde de overwinnaer zelf, op een ſchoone wagen, van gout en elpen-been gemaekt, die van vier witte paerden voort-ge- *Scheeps zeegen-praelen.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00529

trocken wiert, omhangen met goude en purpere kleden, gekroont met een lauwer-krans: wien mede een bagge, in de gedaente van een hart, op den borst hong: waer mede te kennen wiert gegeven, dat hy in wackerheit, dat deel des lichaems andere menschen te boven ging. Een kroon men zomtijts boven zijn hooft droeg; en aen zijn vinger stak een yzere ring. Daer wiert onder al den prael den triumpheerders steets toe geroepen, door iemant, die achter hen ging: *Gedenckt, dat ghy een menschе zijt*: op dat zich in dezen alle niet te zeer verhovaerdigen zoude. De klederen, daer deze zegenpraelders mede waren gekleet, staken uit, boven alle andere, 't zy het wijde purpre, of wel gulde rocken waren, daer beide voorbeelden van voor handen zijn. Zy hielden een palm-tack in de hant, en waren daer mede oock wel gekroont. Rontom hen gongen knechts met roeden in de hant, die den toeloop van het volck stutten, en wierden gevolgt van't geklanck der bazuinen, en schalmeien.

In den Tempel van *Isis*, was te Romen de gewoonte, dat de zegen-praelders 's nachts te vooren rusten, die met krijgs-benden dan alom was bezet.

Als 't triumf-feest was vol-eint, wiert de vreugde met maeltijden geëindigt. Men droeg de* *Fasces* en den Roomschē Adelaer op een staf van elpen-been gemaekt, voor den overwinnaer. Scheepsnebben van de overwonne schepen, ja gehele schepen zelf, heeft men in de Actiasche triumf op wagenen voort zien trecken, die na 't volcinde der staetsie wierden verbrant, ter eeren van de Goon.

* *Bundels van stoxkens daer bijlen by uitstaken.*

Ook droeg men op groote paneelen, geschrift om, van het geschiede. De tiende van den buit bracht men oock zomtijts de Goden toe, gelijk *Cæsar*, volgens getuigenis van *Strabo*, dede: die dan of bewaert wierden, of verbrant. Welcke gewoonte van het overmande aen de Goden op te dragen, onder de oude duitzen insgelijx in zwang heeft gegaen. Waer van by *Tacitus* is te zien. Ja deze wijs heeft zelf lange onder de Christenen geduert: *en Narses schonk het overschot der schepen aen de Kerk van Methone, gelijck als een gift aen Godt, zegt Cedrenus.*

Lib. 5. hist. cap. 22.

De boots-gezellen en zoldaten, den triumfeerder te voet volgden, met vreugde-kranzen om het hooft, tot in het Capitool: alwaer men dan de Goden dankte met offerhande. De nebben, of eenig ander deel des buits, wierden geheiligt, geweit, en ter gedachteniſſe opgehangen, in de tempels, of verbrant: gelijck de eerstelingen van den buit, tot offer, mede veelmael wierden verbrant; als *Alexander* deed, wanneer hy Indien ging beoorlogen. Beelden wierden mede zomtijts uit den buit gemaekt, en opgerecht, ter eeren van de Goden.

V. Pausanias lib. 1.

Dus zeegepraelde *Appius Claudius* voor de eerste mael tot Romen, na dat hy Koning *Hiero* had geslagen, en veel dap're zee-slagen met die van Karthago by *Messana* loflijck volvoert: als *Silvius* getuigt, in dit Latijnsche vaers: *lib. 6.*

Appius astabat pugnæ, lauroque revinctus
Justum Sarrana ducebat cæde triumphum.

Dat's op duitsch.

Appius was in 't gevecht en quam bekranst van't bloedig strijden,
Te recht men hem dan eeren mach, en zeegepralend t'huis geleiden.

Deze was d'eerste, die zijn schilt in het huis van *Bellona* hoog te pronck ophong: 't geen andere na hem in haer eigen huizen zo wel als gemeene plaetzen dede. De Pœnen hadden een gewoonte, goude schilden te maecken, ten dezen einde, na dat zy geluckelijk hadden gevochten.

Schilden op te hangen, wiert mede voor een teecken van vrede genomen, gelijck het vloot-heers schilt, nevens ander toestel in 't Capitool en elders, na gedane oorlog, op wiert gezet.

M. Valerius Messalla, in het jaer na Romens op-bouw, duizent vijfhondert en 't negentig, volgens *Plinius*, zegenpraelde mede, over de Pœnen, en Koning *Hieroos* tweede nederlaeg, toen wiert de geheele zee-slag, op een tafereel omgevoert, en aen het raethuis te pronck gehangen: *Hiero*, die zich te dezer tijdt by die van Karthago hadde,

lib. 35.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00530

hadde gevoegt, verkreeg een vrede, op dees voorwaerde, dat hy alle Roomſche zoldaten zonder los-gelt zoude laten gaen: hondert zilvere talenten betalen, een vrient van 't Roomſche gebiet blijven, en hulp-benden toe-zenden.

Hoe *C. Duillius* Roomſch Burgemeeſter, zegepraelde over de Pœnen, breet ſtaet te lezen by *Carel Sigonius*, in zijn boek *de Triumphis Romanorum*. (Van 't Roomſche zegen-pralen) deze was de eerſte, die ſcheeps-zegenpraelde, gelijk uit het oude ſchrift van *Duillius* zegen-zuil op 't Kapitool, is te beſpeuren, daer men, onder andere, deze woorden ziet:

CLASSESQUE NAVALES PRIMOS ORNAVET PALMA.

Dat is:

Hy (te weten *Duillius*) was de eerſte, die de ſcheeps-vlooten met Palm bekranſte.

* *Galjoenen.* De ſcheeps-ſnebben die * op dezen zuil zijn te zien, verbeelden rams-hoofden, Olifants-koppen, oſſen-hoofden, en Walvis-ſnuiten: achter-ſtevens ziet men daer insgelijx aen, die gapende monden verbeelden.

V. Lip. lib. 2, c. 14. Lib. 34. cap. 5. Van de ſcheeps zegen-zuil ter eeren van *Duillius* omtrent het vijfhondertſte jaer, na Romens bouw, geſticht, en met verwonne ſcheeps-nebben geciert, gedenkt mede *Plinius*, *Quinctilianus*, *Virgilius*, *Tacitus*, en andere. *Lib. 1. cap. 7. Georg. 3.*

Silius Italicus in zijn zeſte boeck, zegt, dat deze zuil van het Roomſche volk, ter eeren van *Duillius* niet op is gerecht, maer van hem zelve, en Godt Mars toege-eigent.

Drie dingen, vint men, in dees opgerechte ſteen *Duillius*, ter eer, als dat hy d'eerſte was die te Romen een vloot uitruſte, die te water zegen voor 't Roomſche volk behaelde, en ſcheeps-triumph aenſtelde.

Van dit verovert gelt, ziet by Ciaccon. in 't brede. *Oroſius* zegt, dat in dezen ſlag zeven duizent Karthaginenzers gevangen wierden, drie duizent doot geſlagen, en veel van adel voor des overwinnaers wagen gevoert. Veel zilver gout en gemunt gelt, wiert tot buit gemaeckt, daer van het gout noot wendig gelt van Karthago geweeſt moet zijn; want de Romers, te dier tijdt, noch geen gout-munt ſloegen.

Polybius ſchrijft, dat de Karthaginenzers in dezen zee-ſlag, vijftig ſcheepen verlooren, daer'er dertig van genomen wierden, behalven dat het zeven-riem-rei-ſchip van den vloot-voogt in handen der Romeinen viel. *Lib. 1.*

Oroſius en *Eutropius* zeggen mede, dat *Annibal* zijn ſchip verlooren hebbende, met een boot ontvluchte, welk ſchip wel eer, Koning *Pyrrhus* eigen was geweeſt, zoo *Polybius* wil. *Lib. 4. c. 7. Lib. 2.*

Deze *Duillius* was d'eerſte die de ſcheeps eizere handen verzon, zo *Ciacconius* verklaert.

Florus zegt, van dezen ſlag, dat de Romeinen grove en lome ſchepen voerden, maer de Africanen, ſchepen die gezwint wenden, en welgemaekt waren. *Lib. 2. cap. 2.*

Tot zeventig beliep het getal der ſchepen, daer *Annibal* de oude, *Duillius* punt mede boot. *Lib. 4.*

Terwijl *Duillius* zijn vloot toe dede ruſten, oeffende hy Romeinen in het zant, op banken, als te ſcheep, zittende, een man in 't midden ſtellende, op wiens bevel, zy gelijckelijk de armen uitſtaeken, en naer zich trocken. *Polyb. lib. 1.*

d'Oorzaek van 't gevecht tegen de Pœnen by *Duillius* begaen, verhaelt *Zonaras* in een kort begrip zeer volmaektelijk, waer heen den lezer zende. Naer gedaen gevecht hy te lande trat, en de ſtat *Ægeſta* op Sicilien, ontzetten, die van *Amilcar*, welke vluchte, was belegert. *Tom. 2.*

By *Oroſius* vintmen insgelijx, hoe *C. Atilius Regulus* over *Hannibals* nederlaeg triumpheerde, want dees, zeit hy, wanneer tot vloot-voogt over de Kartaegſche ſchepen was geſtelt, vocht ongeluckig, tegen de Roomſche ſcheeps-magt, waerom hy van de zijnigen geſtenigt wiert; andere zeggen doch, datz' hem kruizigden. *Polyb. lib. 1.*

C. Lutatius, Burgemeeſter, en *Q. Valerius* Roomſch-hooft-ſchout, zegenpraelde namaels weder over de Pœnen, als zy onder Sicilie hen vloot verdelgt hadden; zo als *Valerius* getuigt, en toen ſchreven zy d'overwonnenen dees wetten, nevens de vrede, voor. Alle d'eilanden tuſſchen Italieen Africa t'ont-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00531

ruimen: tweeduizent twee-hondert talenten gelts jaerlijx op te brengen: en duizent aenstonts voor een gift; alle de Romeinen, by hen gevangen, op vrye voeten te stellen: geen van beide zoude in 's anders gebiet heerschen, ofte daer krijgs-lieden door voeren enz. en zulx geschiede onder *Q. Lutatius*, en *A. Manlius* burgemeesterschap.

In de Schriften van *Polybius* men vint wijt-loopig verhaelt, hoe de Roomsche *Cn. Fulvius* over de *Illyriers* triumfeerde; met wien den oorlog ontstont, om dat *Teuta*, Koningin der Illyriers, een gezant van Romē om hals hadde gebracht, die by haer quam om te klagen over de zee-roverye van haer onderdaenen op de Romeinsche koopvaerdy-schepen, jaerlijx bedongen dan de Romeinen na den zegen, zekere schatting, en dwongen de Illyriers een groot gedeelte van hun lant, hen in te ruimen, en met geen meer als twee ongewapende booten van strant, of uit eenig haven hunner landen te mogen in zee vaeren.

L. Æmilius viel het zege-pralen kort hier na weder te beurt: want hy de vloot van *Antiochus* by Efezen en Schio verstoeg: veroverde tweeen zestig schepen, zoo als *Livius* verhaelt. Men schreef *Antiochus* wetten voor, dat zich uit *Europa* zoude houden, en een goet gedeelte lants in *Asia* missen: oock betalen, voor oorlogs onkosten, vijftien duizent Euboische talenten, en daer en boven duizent talenten jaerlijx twalef jaren lank, enz.

Q. Fabius Labeo triumfeerde in dit zelfde jaer, om dat hy die van *Kreta* te water zoo benaeuwde, dat zy al de Roomsche gevangenen vry gelei moesten geven. 't Geen breder by *Livius* is te zien. *Lib. 37.*

L. Æmilius Paulus zege-praelde weinig tijts, na dat hy de steden in *Epirus* hadde verdelgt, dede een wonder groot schip, ('t welk van zestien roei-reien, den *Tyber* op gevoert wiert, en geladen met Macedonische schatten,) tot onder de stats vesten komen. Voor zijn zege-wagen liet hy den overwonnen Koning *Perseus*, met zijne twee zoons gaen: den intocht duerde drie dagen. Op den eersten dag, bracht men de tekens standaerden en vlaggen binnen: op den tweeden de wapenen en het gelt: en ten derden dage wierden de gevangenen twee aen twee achter elkandre ingebracht: hier van gedenken *Orosius Florus* en *Vellejus*. Daer wiert toen zo veel gelt in de gemeene schat-kist gebracht, dat het volk lange jaren geen schatting op en bracht. Te dezer zelver tijdt, of niet lang daer na, triumfeerde de Schout *Cn. Octavius* over water-zegen, en *L. Anicius* tegen *Gentius*, koning der Illyriers. *Plin. lib. 17.*

M. Antonius is lange hier na, over de zegen, op de zee-rovers by Cilicie behaelt, blijdelijk te Romen, met toejuiching des volx, ingehaelt. In welke te verdrijven hem die van Byzancen, nu Constantinopolen, te hulpe quamen, zoo *Tacitus* zegt: gelijk ook *Servilius*, om gelijcke oorzaek: dees bracht alleen meer zee-schuimers gevangen, als alle andere voor hem gedaen hadden; en joegze uit alle hun nestel-plaetzen. Hier van spreeckt *Klaudianus* aldus: *En Servilius spande de ongetemde Izauren voor zijn wagen.* *Lib. XII.*

Die van Athenen offerden veeltijts geheele scheepen, ter eere van de Goden, door het vuur, ofte wel voorname deelen daer van; en dat zelve in den storm. Dit geschiede mede, wanneer zy in zee groot gevaer uitgestaen hebbende, beloften daer van hadden gedaen: waer toe dan nieuwe autaren wierden opgerecht. De Roomsche raet vont goet, dat men Jupijn jaerlijx in Herfst-maent offer zoude bieden, om hem te danken voor de zegen die *Augustus*, op *Antonius* had behaelt; waerom zy mede aen Mars een beelt, 't geen een zee-vlag in de hant voerde, heiligden. *Lib. 18.*

De Lacedemoniers offerden hanen, naer bekomen zegen.

Aen stronken van afgehouwen bomen wierden dickmael mede tekens van den zegen opgehangen; 't zy een wapen van den vyant, of iets anders, 't geen nimmer wiert geweert, ten ware de outheit het versleet. Beelden, van

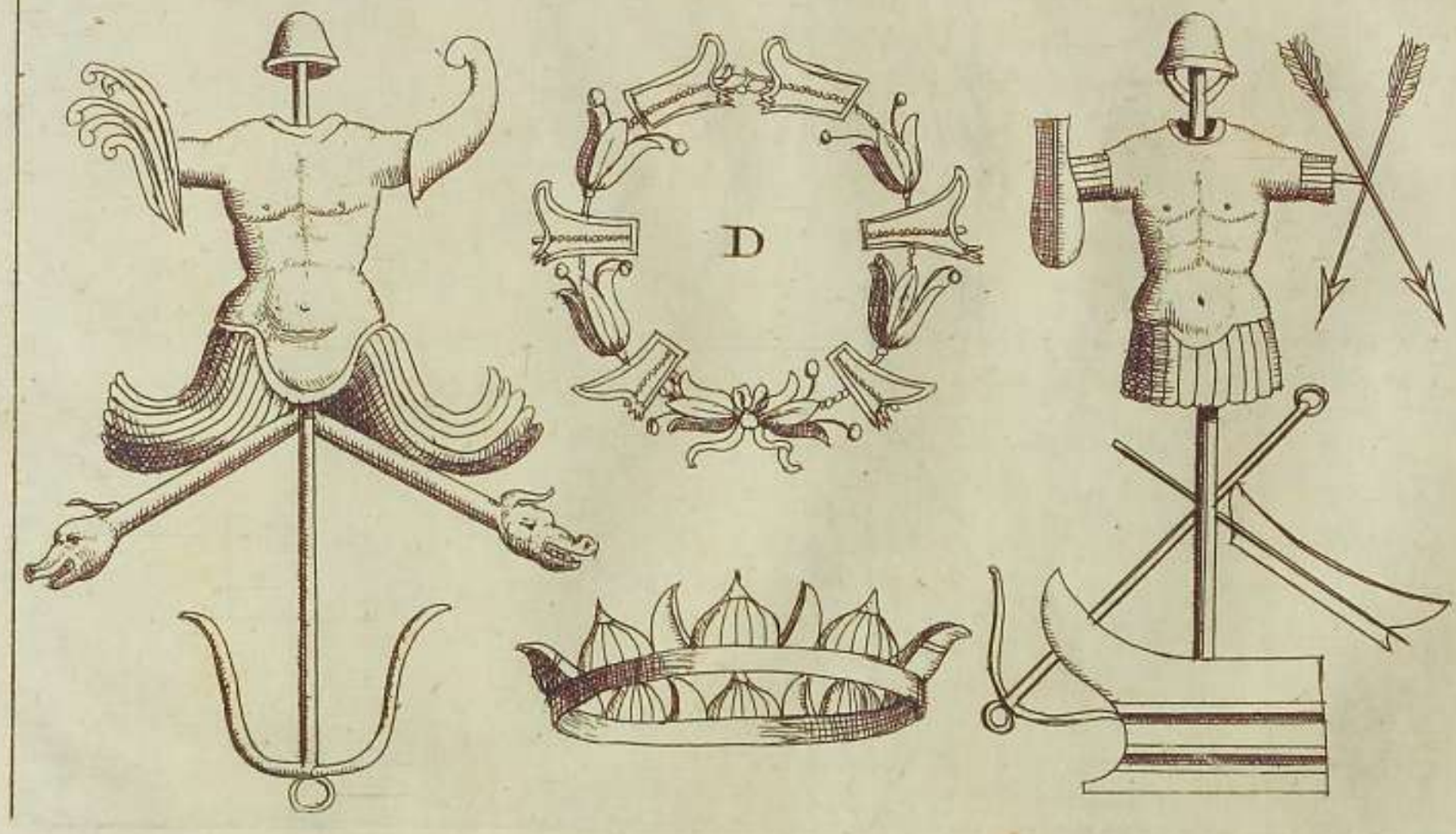

XCIX

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00533

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak
Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00534

van den overwinnaer heeft men ter eeren op zien rechten, gelijk men voor Auguſtus dede, als uit de munten blijkt. Met de ſnebben der overwonne Carthaginenzer ſchepen, het hoog verwelfzel in den tempel van *Minerva* en *Neptuin* wiert geçiert: waer van dees tempel den by-naem van gebekte kreeg. Afbeeltzels der overwonnen galjoenen wierden in de gevels der huizen geſtelt, om dus de gedachteniſſe van de begane heldendaden te verlangen. Men rechten ſteene zuilen op, daer d'overwonnene ſcheeps-nebben wierden aen verbeelt.

Auguſtus, overwinnaer van Ægypten, heeft veel kopere ſcheeps-nebben te zamen doen ſmelten, en daer vier prael-zuilen van doen maken. Den recht-banck voormaels te Romen, zach men pralen met 's vyants kopere Galjoenen.

De verbrokene ſcheeps-rompen, of haer deelen en allen toeſtel, wierden van den overwinnaer, zoo veel doenlijk was, vergadert, en tot teken van meeſter ter zee te zijn geweeſt, opgebracht. Waerom een ſpreekwoort onder de Romeinen gong in zwang: *hy heeft de wracken verzamelt*; daer mede zy zeggen wilden, hy heeft overwonnen.

Gelijk noch heden, ſleepten zy de wapenen en teeckens der overwonne ſchepen achter uit.

Onder Grieken was het ſtijl gedenktekenen van verbroke ſchepen, als nebben, pijlen, wapens, roers, riemen, ankers, en diergelijk, op te rechten, welke te verminderen of te ſchenden, voor een ſchelm-ſtuk wiert gehouden: en dit geſchiede aen de ſtranden, naeſt gelegen, daer het gevecht was geſchiet. Doch zy hebben nimmer of zelden willen toeſtaen, dat dezelve, als by de Romeinen, van ſteen gemaekt zouden werden, op dat de gedachtenis van een anders ongeval niet altans zoude duuren: ja, wanneer dees gedenck-tekenen vervielen, wiert daer geen hant aengeſlagen, omze weder op te rechten.

Met kroonen, kranzen, rocken, arm- en vinger-ringen, pieken zonder yzer, wapen en andere geſchencken, wierden de minder beamptelingen vereert, als men victorie hadde bevochten.

Die eerſt enterde, wiert met een ſcheeps-kroon beſchonken, daer rontom voorſtevens by uit-ſtaeken, van goude of zilvre plaetkens en ander koſtelijke ſtoffe, of ook wel ſlechts van gevlochte eiken, mirten, en lauwer-tacken, daer ſcheep-galjoentjens door geſtrengelt wierden, gewrocht.

Pierre Palliot, in zijn boek *des Armoiriers*, vertoont een ſcheeps-kroon, daer behalven de Galjoenen, ſcheeps-zeilen doorgevlochten zijn. En *Andreas Favin.* geeft ons afbeeltzels, na de outheit gevolgt, daer voor en achterſtevens op ſtaen, met ſtorm-toorenen voorzien.

De ſcheeps-kroonen wierden by de ouden van bloemen, en oock van boom-bladen gemaeckt; gelijk *Romulus*, *Hoſtilius*, met een eiken kroon of krans bekroonde, om dat hy de ſtat *Fidenæ* eerſt beſtormde. Die buiten bevel en toelating zijn hooft bekranſten, wel dapperlijk wiert geſtraft. De Grieken Olijf-tacken in haer kroonen veel gebruickten: andere veelerleie bloemen en kruiden onder een vermengden, in het maeken van Eer-kranzen. De krans van gras voor de edelſte van alle kranzen wiert gehouden: en deze niemant als een gehele gemeente, of krijgs-volk geven koſt, daer alle andere kranzen, van de vloot en velt-heeren alleen konden worden geſchonken. Een verloſte gemeente of ſtaet, de zulke aen haer verloſſer gaf. Dit was de grootſte eer, die een krijgs-overſte koſt gebeuren.

Met Eer-by-namen d'overwinnaers van outs beſchonken wierden. *Camillus*, na 't herſtellen van de Roomſche mogentheit, vader des vaderlants, en tweede *Romulus* wierdt geheten. *M. Claudius*, de zoon van Mars wiert geheten. En *M. Manilius*, om dat hy de Franſchen van het Kapitolium verjoeg, den Kapitoliner wiert genaemt, enz.

Scheeps-kranzen en kroonen (die wel eer't hooft van *Agrippa* kroonden, na de nederlaeg van *M. Antonius* hem van Auguſt geſchonken), nevens twee ſcheeps zegen-prael tekens, onder letter *D* hier nevens worden vertoont.

Digitius, boots-gezel, die onder *Scipio*, in Spanjen diende, wiert met

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00535

een gouden kroon ver-eert, om dat hy 't eerſt in de vyantlijke ſtadt ſprong, want toen * de neb-kronen noch in't gebruick niet zijn geweeſt.

* *Steven of Galjoen-kronen. Livius lib. 2.*

Aen deze hooft-kranzen en kroonen, vintmen, op veele munten, ſtricken en banden afhangen, waer mede men die aen het hooft vaſt maekte. *Alcibiades* in Grieken, was d'eerſte, die met een ſcheeps-kroon wiert beſchonken. Den zommigen wiert toegeſtaen, het gebruik van deze kroonen op alle feeſten, andere alleen ten dage des praels. Met vee beſchonck men mede wel dees helden, en lant, zo veel als een ook om koſt ploegen, op eenen dag. Na de wet van *Solon* wierden de kinderen van die gene, welk in de krijg gebleven waren, uit de gemeene middelen gevoet, en in brave konſten onderwezen, men ſtont hen mede toe, de giften, die de vader had verdient. Den helden was daer geoorloft, het hooft met huiven en kappen te verçieren, oock begraef-plaetzen binnen de muuren van *Athenen* te bouwen, 't geen niemant toegeſtaen wiert, als die het eerens-halve toe-quam, en verdiende. *Miltiades* verkreeg, dat hy zijn beeltenis in een galderye, by de grootſte ſtants perzoonen zoude oprechten, om het Marathoniſch zee-gevecht.

Agamemnon, na het getuigen van *Homeer*, beſchonck *Tydides*, om dat hy met *Hector* hadde gevochten, met de rug, en hoorenen van een geſlachten os, en aen *Achilles* ſchonck hy, twintig kopere potten, tien talenten gouts, paerden, en eenige ſchoone maegden.

Scipio ſchonk xxx. oſſen aen *C. Lælius* den Admirael, na een geluckig zee-gevecht. Een ander wiert om dezelve reden toegeſtaen, het offer-recht, en kopere borden (daer's mans naem en vrint des rijx te zijn, in ſtont) in het Kapitool op te mogen hangen. By Gricken was het in 't gebruik, ter eeren de verſlagene, in een geluckig zee-gevecht,* eer-dichten te maken, en lof-ſpraken aen 't gemeen te houden.

* *Oratien.*

Duillius niet verzadigt van zegē ſtatie vooreen dag, liet'tzedert hy de vloot der Pœnen by *Liparas* verſloeg, Toortzen voor zich dragen, en trompet-blazen, als of hy noch dagelijx triumfeerde.

Livius Lib. XXXII. *cap.* 2.

Aen ieder zoldaet of vloteling, wierden buitgelden uitgedeilt, na mate van het geen verovert was.

v. lib. 3.

In de Africaenſche zegen-prael genoot ieder man veertig *Aſſes*, ofte twee-en twintig ſtuivers, en 6 duiten.

In de triumph van *Paulus* gaf men ieder man 45 *aſſes*, doch den hop-luiden dubbelt deel. *Pompejus*, als hy zegenpraelde, liet uit-deelen duizent vijf-hondert *Drachmaes*, voor elk man.

Buit deiling.

Cæſar, als hy na de burger-krijg praelde, ſchonck ieder zijner zoldaten vijf duizent *Drachmaes*, ofte hondert zes en vijftig gulden. Die zeſtien tochten gedaen hadde, beſchonck *Auguſtus* met vijf duizent *Drachmaes*.

De ſcheeps-bouw, en het ſcheep-varen, in zulken achting te Romen was, dat zelfs de aenzienlijkſte woon-plaetzen der Roomſche hovelingen na de geſtalte der ſchepen, wierden gemaekt, waerom de deftigſte buurten daer, de naem van *Carinæ* ofte kielen wiert gegeven, van welke huizen men noch heden by S. Pieter in de gevankenis, groote kielachtige wulften en andere overblijfzelen vint. De diepſte daelen in deze plaets *Carinæ* of Kielen, wierden *Saburra*, of ſcheeps-ballaſt genoemt, om dat, daer voor heen veel puin had gelegen, van *Romulus* gebou, gelijk by *Varro* is te zien. Ten tijde der Keizeren, was voor aen deze plaets *Carina*, een ſchip van marmer gemaekt, rontom uitgehouwen met zee-gedrochten, 't geen diende tot çieraet en optoiing van de ſtadt.

De plaets *Velabrum*, dat een zeil betekent, binnen Romen, zijn naem behout, van het ſchip dat door den poel, die daer eertijts was, den genen overvoerden, die na den Aventienſchen heuvel wilden, deze plaets uit gedroogt, naderhant de naem van Oſſe-marckt heeft bekomen. Als de prieſters *Luperci* in Sprokkel-maent Godt Pan feeſt vierden, met naekt door de ſtadt te lopen, de vrouwen in de handen met box-vellen ſlaende, daer door zy waenden gelukkelijk te zullen baren, trocken zy haer ſchoenen uit, als zy op deze plaets quamen, in teken dat daer eertijts water was geweeſt, ſchoon andere willen, dat de plaets *Velabrum* zijn naem behout, om dat men daer eertijts onder zeilen,

olie

A

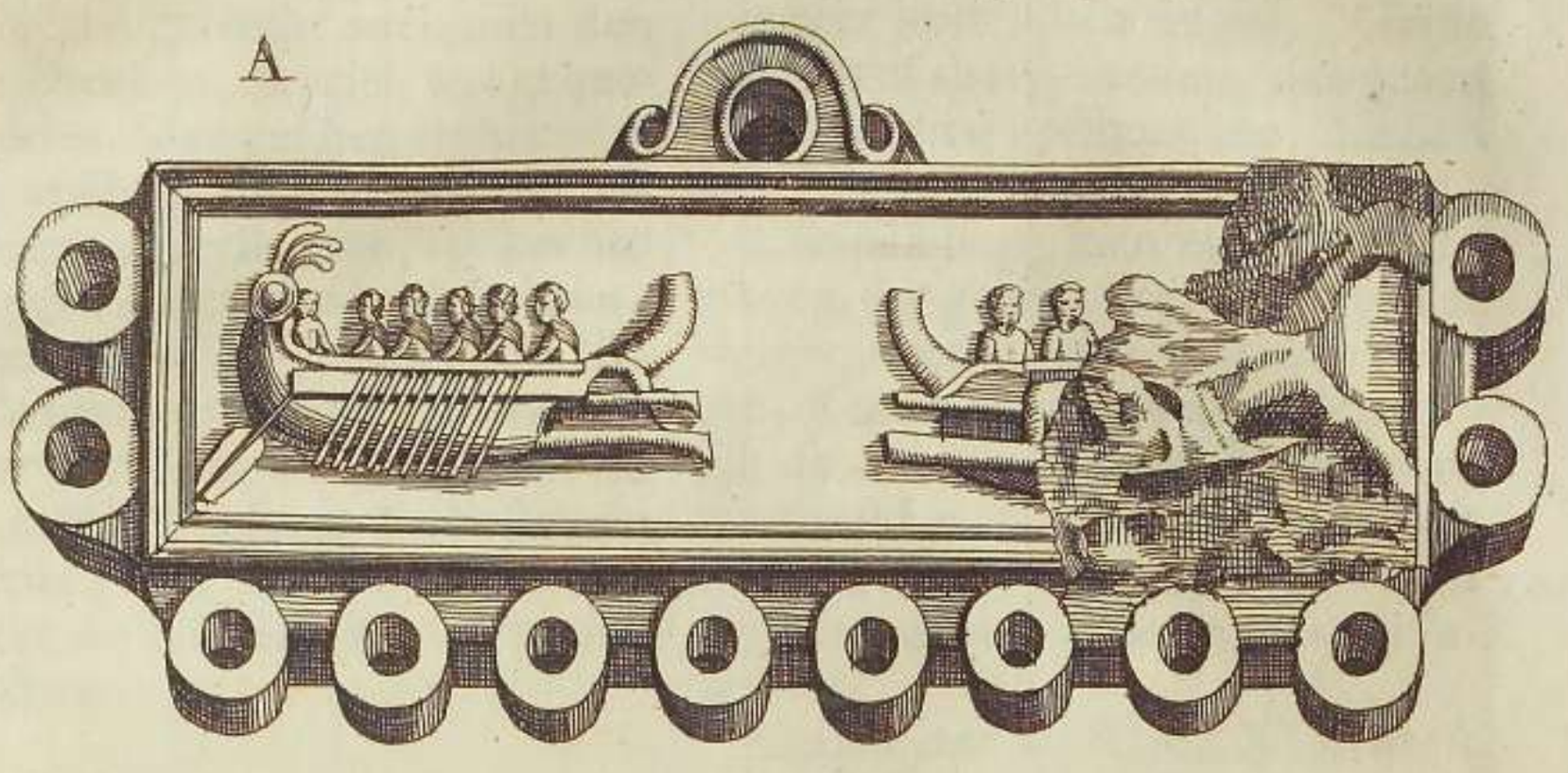

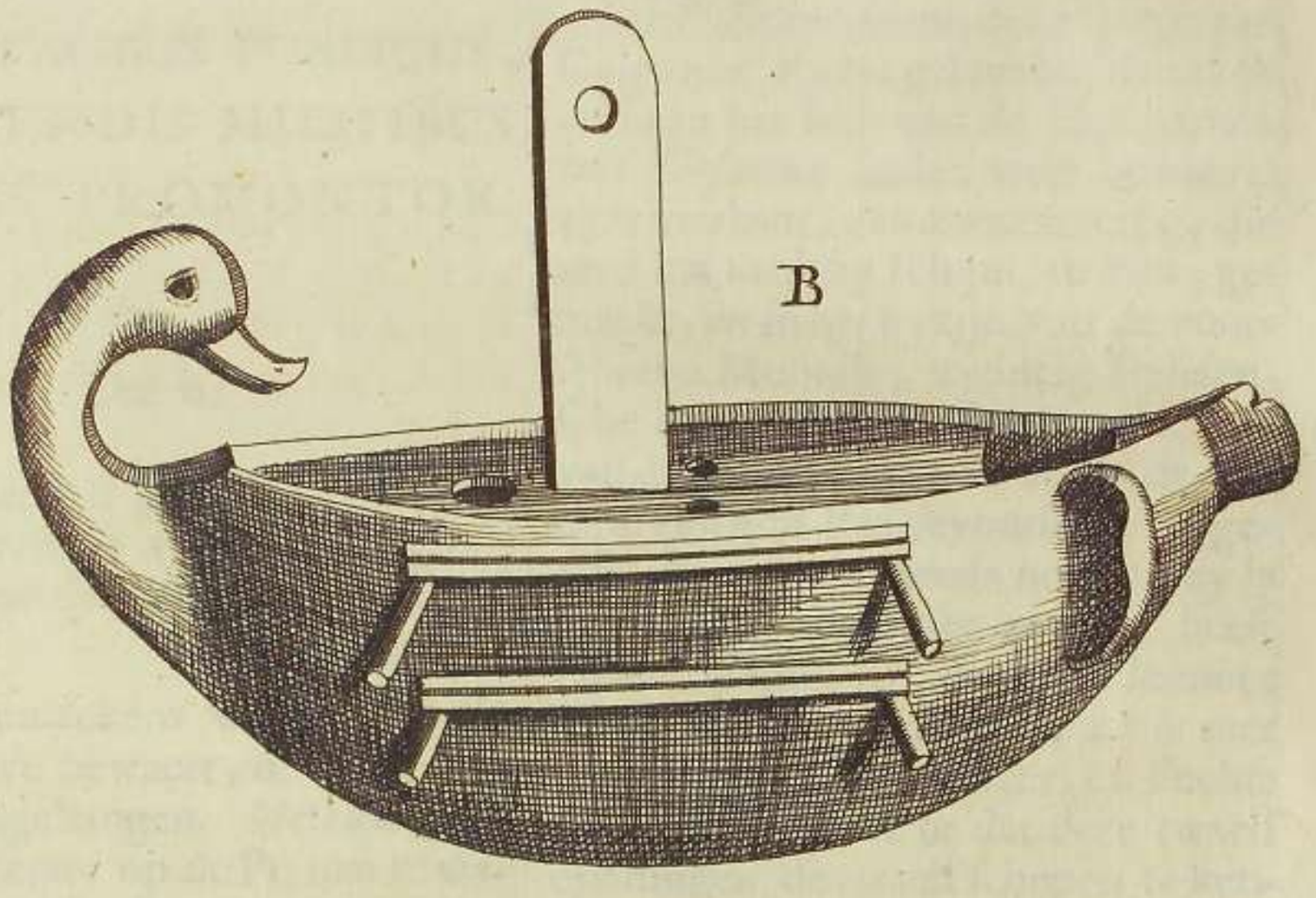

B

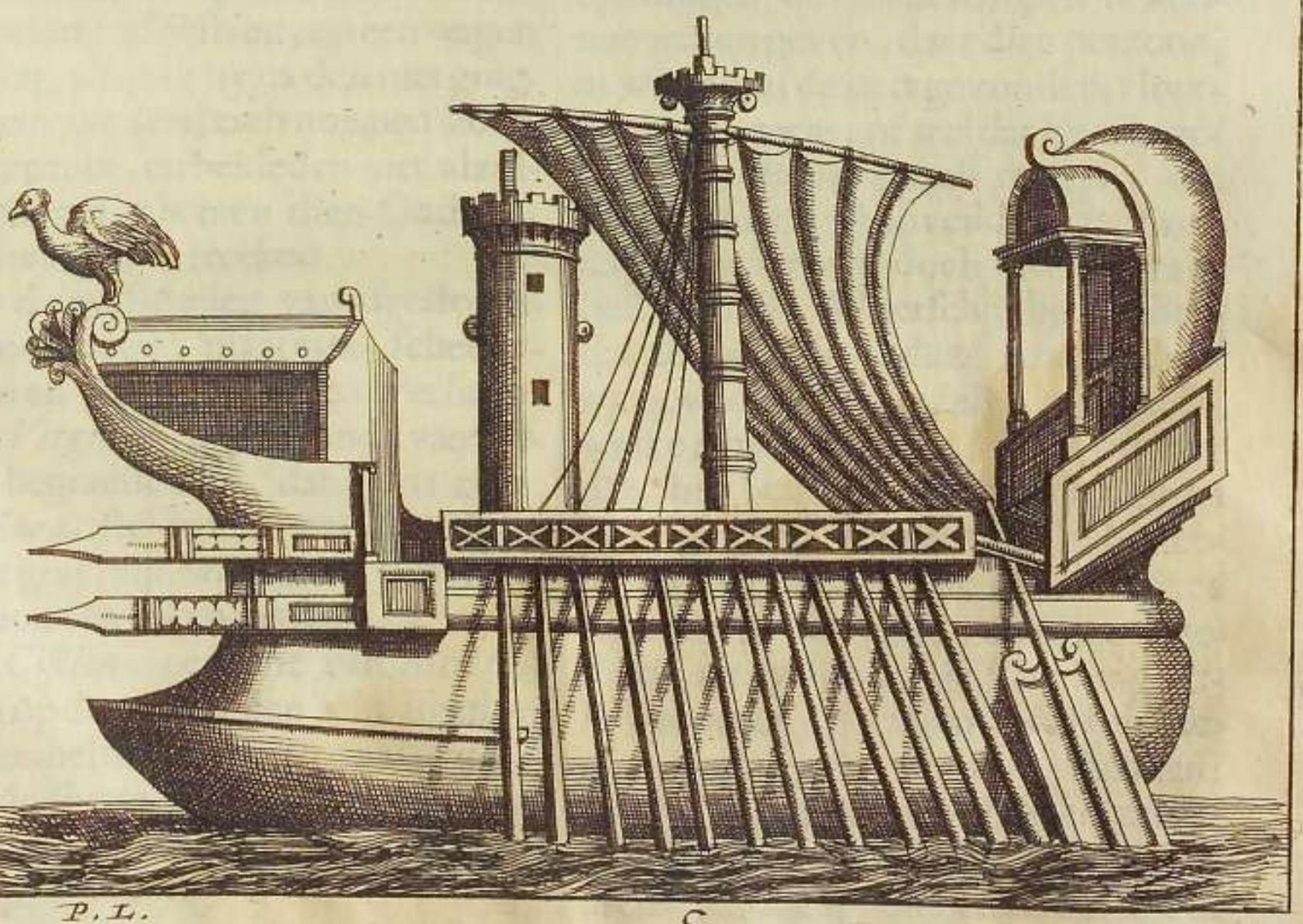

C

P. L.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00537

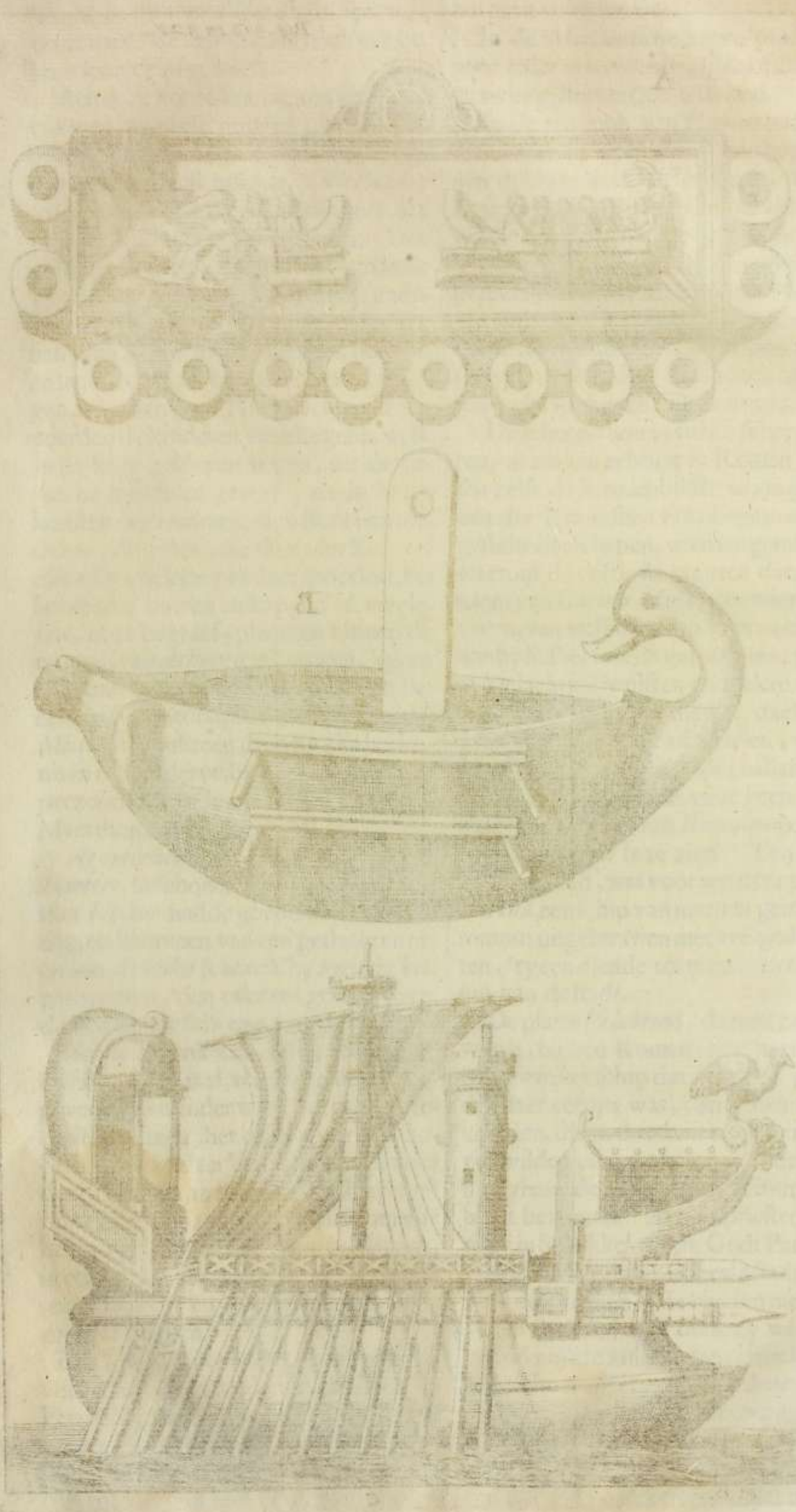

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00538

olie verkocht. Die hun ſchepen het bequaemſt toe hadden getakelt, men hemels-blaeuwe vlaggen ſchonck: gelt en 't burgerrecht zach men den genen ſchenken, die zich wel gequeten hadden. Men gaf hen vryheit van tollen, macht om rechters in verſchillen te kiezen: vryheit om 't gekochte te mogen wraeken, en koop breken; recht van in de ſtadt te mogen heilikken, de naem van vrinſchap, ontſlaging van borgſchap, vrylating uit de krijg, een begraefenis in beſtemde plaetzen, gelijk uit een ſteen, daer *Goltzius* dit affchrift van vertoont, kan blijken.

LOCUS FACTUS PUBLICUS, SEPELIENDIS MILITIBUS CLASSIS PROMONTOR. MISEN.

Dat is:

„ Dees plaets is gemeen gemaeckt, „ tot begrafenis van zoldaten, des „ vloots, van de kaep te Miſenen.

De Zegen-tekens wierden by de helden zelve bewaert, of wel in de tempels opgehangen. *Metellus*, na behaelde zegen op de Pœnen te water, wiert toe geſtaen, op een wagen te rijden, altijt als hy na den raet ging.

Pompejus deed zich noemen zoon van Neptuin, en bekleden met alzulke klederen, als men dien Godt gewoon was aen te trecken. *Lib 6.*

Op de graf-ſteden van afgeſtorvene zee-helden, plagtmen ſcheeps-deelen en wercktuigen op te rechten: gelijk *Virgilius*, ſpreeckende van *Miſenus* begraeffeniſſe, dat aldus zegt: „ *Æneas* ſtelde een groot gevaerte „ op 't graf, zijn wapen met een riem, „ en ook een hopmans ſtaf.

In *Ciſtien*, een lant van Meden, wiert op de graf-ſteden van afgeſtorven zee-helden, het beelt van *Gorgona*, voogdeſſe van de zee, gehouwen, nevens Dolphijnen, en 't een of 't ander ſcheeps-werktuig.

Themiſtocles, om dat hy Grieken had verloſt, met een krans van Olijftacken wiert beſchonken, behalven een zeer koſtelijken wagen. Gulde Cingels of draeg-banden, den genen insgelijx wiert geſchoncken, die zich heldadig had gequeten.

Lampen hong men zomtijts in de graven der gener, die te ſcheep zich wel gequeten hadden, welke het ſchip zelf, of eenig gevecht verbeelden: gelijk de twee nevenſtaende figuuren, voorbeelden daer van zijn: het eerſt onder letter *A* vertoont *Licetus*, in zijn boek *de reconditis antiquorum lucernis*. *Lib.6.cap.1.*

Op het jaer MDCXXXIX. heeft zeker *P. Franciſcaen*, deze lampe van Cairo naer Padua gebracht, alwaer de zelve in het huis van de Heer *Sertorius Urſattus* heden wert bewaert: zy is vierkant, van zwarte aerde, die aerd-hars-achtig ſchijnt te zijn, gemaekt, en in het byzijn van de voorſchreve Monnik, twintig Italiaenſche mijlen buiten Cairo, niet wijt van de oude piramiden, onder de aerde in een graf-ſtee gevonden, der gener, die men *Mummie* noemt: zy is boven eene ſpan niet groot, heeft twaelf openingen, daer het lemmet ſchijnt door gekomen te zijn: is niet boven vier vingeren breet, en ſlechts twee hoog; veellicht dat deze twaelf openingen, de twaelf ſchepen te kennen willen geven, daer dien perzoon, in wiens graf deze is gevonden, vlootvoogt over was, of wel dat zy zijn geſtelt, om dat hy twaelf rovers, die d'Egiptiſche kuſt onveilden, heeft verſlagen: waer van doch niet zekers te beſluiten is. Waerſchijnlijk is het, dat de olie, die in deze lamp gedaen zy geweeſt, van dezelve is geweeſt, welke nimmer uitging: want zonder dat, het brandend-licht van kleinen tijdt geweeſt zoude zijn. De nebben of galjoenen: die men aen deze ſcheepkens ziet, zijn van een out geſtalte, en byzonderlijk ſtaet de groote zoom aen te merken, daer de riemen even buiten boort op ſteunen: als ook het geſtalte der riemen zelve: zy zijn boven en onder van een zelve breete, tien in getale aen ieder zijde:

en

en de roeiers die men ziet, zijn slechts vijf, waer uit, mijns bedunkens, te besluiten staet, dat dees galey een *Biremis* of twee riem-rei-schip zy geweest, van dat geslachte, daer de roeiers op een zelfde verdek, en hoogte zitten, als voor, in dit werk, is verklaert. De roeiers zelve naekt schijnen te zijn, uitgezondert, dat zy een beeste-vacht, of lap kleets, om de schouderen hebben geslagen.

De twede, onder letter *B*, welke by my berust, in Italien wel eer gevonden is, onder puin van oude overblijfzelen, Waer van oordeel, dat in het graf van dees of geen vermaerde zee-man heeft gehangen, of ten dienste voor alzulke ten minste gemaekt zy geweest: is van Koper lang over steven 5 $\frac{1}{4}$ duim, op zijn breetst breet 2 $\frac{1}{4}$ duim, hoog zonder de zwaens-hals 2 duim, hout $\frac{1}{4}$ mutsjen nat, en weegt een half pont.

Vastelijk is te besluiten, dat terwijl de snuit of galjoen van dit schip, ongewapent is, en het eer de snuit van een verkē, of eenig ander dier, als een scherp-snijdende punt gelijkt, het geen oorlog, maer alleen een koop-vaerdy-schip zy geweest; 't geen het min getal van riemē insgelijx schijnt uit te wijzen. Het lemmet heeft voor uit, by de steven, afgehangen. Achter op 't verdek is een gat, om de olie in te gieten, en voor de mast ziet men twee gaten, om lucht (zonder twijfel) te scheppen. Dit schip, nae 't schijnt, heeft zoo wel zeil, als riemen gebruikt: want het boven uitstekende hantvatzel, daer het aen hangt, schijnt de mast te verbeelden. Men ziet daer acht bundel riemen, aen ieder zijde vier, in twee lagen boven elkandre te water steken, zoo voor, als achter aen het schip. Het ruim tot stouwing voor de lasten blijft: doch hoe veel riemen in ieder bundel, 't zy een of meer, hebben geweest, is uit de figuer, alzoo grof gegoten is, niet wel te bespeuren. Boven deze riem-laegen, zietmen dubbele berk-houten, die gedient hebben, na allen schijn, om de riemen met banden aen te hangen, zoo wel, als om het schip sterkte te geven. Alzoo de onderste riem-laeg vry dicht by den bodem of kiel van het schip komt: ben van gevoelen, dat dees alleen gedient heeft gehadt, wanneer de schepen ontladen, en ledig zijn geweest. Wat de zwaens-hals, en kop beduit, aen de oude vaertuigen, is vooren opgehaelt in't brede. Aen de schepen, die ten krijge wierden toegericht, stak dees hals hoger op, en daer quam een tentjen ofte hutte onder tegen aen te staen, 't geen het verblijf van den hopman of overste van het schip was. Voor op de boeg, te weder-zijden, ziet men twee quabben, vlercken, of ooren, rontachtigh uitsteken, 't geen tot navolgingh van de voorste vinnen der vischen is gemaeckt, of misschien zijn 't de ooren van het zwijn, daer de neb de snuit van vertoont, beide, tot çieraet van het schip. De kiel onder, met de stevens maken bykans de gestalte van een half ront uit.

Dat men oulinks namen van wakere zee-luiden, en de gheheugenis der naemhaftige helden daden, bedreven op de zee, heeft zoeken te verlengen, en in eer te houden, leeren ons wel duidelijk, zoo meenigh overblijfzel, van verbroken eer-schriften, in steen, op graven, onder beelden, en elders gevonden, gelijk by de volgende voorbeelden, die uit vele heb gestelt, is te zien.

D. M.
MAGNA. JANUARIA. TATÆ. SVO. BENEMERENTI. FECI. C. ANTONIO. ANTARINO. MILIT. EX CLASSE. PRÆTORIA. MISENATIUM. VIX ANN. XL. MIL. ANN. XXIV.

Dit men tot Romen ziet, in zekere tuin van een Cardinael, en is by een vrouw, ter eeren van haer man, die zoldaet in de Misenische hooft-vloot was, gestelt. Een ander staet aldus.

D. M.
CÆCILI. CELERIS. MIL CLASSIS. PR. MISENSIS, NATIO. BESSUS MIL. ANN. XXV VIX ANN. XLV. H. B. M. E.

Dat is:

Aen de grootste Godt zy dit geheiligt. *Cæcilius celer* zoldaet, in de Misenische vloot: een Bessus van geboorte, die

die XXV. jaer ſoldaet was, en leefde XLV. jaer H. B. M. E.

Op een andere ſteen weder, vint men deze woorden.

TIMAGIO CÆCINIANO TRIERARCHO. ET ALSIÆ POSTUMÆ VXORI. V. F.

Dat is:

Voor *Timagius Cæcinianus*, capitein op een drie-roey-rey ſchip: en *Alſia Poſtuma* ſijn vrouw, heeft hy't in zijn leven gemaekt.

Waerſchijnlijck is het, dat omtrent deze letteren gedenk-tekenen van daden by die gene wiens namen ſtaen vertoont, gepleegt, met verklaringe daer van, hebben geſtaen, nu verdorven door verwoeſtingh, en de tijdt. Te Romen, op een grooten ſteen, ziet men boven aen een viſch verbeelt, een met ſchuitjen onder, daer een maſt in ſtaet, weinig meer na voren als na achteren, die met vier hooft-touwen binnens boorts vaſt is, alwaer een klein knopjen op komt, met een vlag. De geſtalte van het ſchuitjen is niet ongelijk aen een tippige lap-ſchoen, die de noorder volkeren dragen; voor ſmal, en ſpits na boven toegaende, achter breet, ſtomp, en weinig hooger als voor. Tuſſchen welke beide beelden deze letters ſtaen ten toon:

D. M.

M. AURELIO. ERMAISCO BENEMERENTI QUEN. OMNES SODALES. SUI. QUERUNT.

Dat is:

Aen de grootſte Godt.

Voor *M. Aurelius Ermaiſcus*, den den welverdienden, welcken alle zijn metgezellen met beklagen zoeken.

Deze ſteen ſchijnt opgerecht te zijn, ter eeren van een zee-man, of miſſchien een viſſcher, welk zich loflijk te water had gequeten.

Op een ander ſteen, vint men drie mannen in een ſchipken roeien, daer vele woorden van loftuiting, over held-daden ter zee bedreven, van die genen welkers naemen ſtaen gemelt, op zijn te zien.

De Chriſtenen van outs, en hedensdaegs, hebben 't heidendom niets toe willen geven, in hunne zee-helden loflijke gedachteniſſen naer te laten, gelijk aen die van *Hector Ottobonus*, *Nicolaus Capellus*, tot Venetien is te zien, welke beide tuſſchen den jare 1470 en 1499 veel wonders te water tegen den Turk hebben uitgerecht: gelijk by ſchrijveren dier tijt in't brede is te zien. *Vide Monumenta Italiæ per Schraderum.*

Benedictus Piſaurus, vloot-voogt der Italiaenſche ſcheepen, ſloeg den Turk in de Ambracciſche inham, en verjoeg hem in den Helle-ſpont. Won *Leucade en Cephalenia*, overwon den grooten zee-rover *Recchio*, waer over een gedenckteken op zijn graf tot Venetien is geſtelt.

In de kerck van Maria de ſchoone, in dezelve ſtadt, een heerlijk graf-ſchrift ſtaet te zien, ter eeren van *Vicentius Capellus*, Admirael ter zee, die de ſcheeps-tucht in den Jare MDXLI. herſtelde. De Venetiaenſche zee-kracht, wel dapper toonde, en veel heldendaden uitrichte, gelijk aldaer in 't breede ſtaet te zien.

Julius Cicada, verdient geen kleine naem, waerom men op zijn graf tot Genua, een heerlijk marmer-ſtuck op heeft gerecht. Dees ſtreet onder *Doria* voor Keizer Karel, tegen Vrankrijk, veroverde vier galeyen, en queet zich ter zee manlijk, tegen 't Ottomanſch gewelt.

Het geſlacht van *Doria* voorheen, tot *Genua*, veel wackere zee-helden voort heeft gebracht, gelijk aldaer uit veele Graf-ſchriften, en oude gedenk-tekenen in klooſters en kerken is te zien. Deze veel overwinningen op die van Venetien, Piſa, tegen den Turck en elders hebben behaelt. Doch het niet noodig is, van verre voorbeelden te halen der gedenck-ſchriften, die op graven ſtaen; ter eeren van wackere zee-helden geſtigt: men vint die zelfs hier in ons lant, en ſtadt.

Ten noorden van het koor, in de oude kerck tot Amſterdam, hangt boven 't graf van *Heemskerk*, aen zeker pilaer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00541

een zwart marmor tafereel met een opschrift in 't latijn, 't geen verduitscht aldus luidt.

Ter eeren, en ter eeuwiger gedachtenis, van den manhaftigen, en kloekmoedigen zeehelt, Jacob van Heemskerck.

Die het vader-lant zeer groote dienſten heeft gedaen, en, na dat hy verſcheide zee-tochten, in bekende en onbekende landen, twee in *Nova Zembla* onder de Noort-pool, en ook twee na *Oost-indien*, onder de Zuider-pool gedaen had, en van daer als overwinnaer, met grooten buit, en zeeghaftig weder in 't vaderlant gekomen, en eindelijk tot zee-voogt, om tegen den Spanjaert te dienen, gemaeckt was, de Spaensche vloot, in de Middellantsche zee, onder het slot en de stadt *Gibralter*, met een stout bestaen en onverzaegt herte, den achtsten van bloei-maent des jaers CIↃ IↃC VII aengetast, verstrooit en gesloopt heeft. Hy zelfs is aldaer trouwlijk voor het vaderlant vechtende gesneuvelt. De ziel is by den Heere: het licham rust op deze plaets. Vaer wel lezer, en bemin 's mans lof en deugt, wiens halve, de hoogmogende Heeren staten der vereenigde Nederlanden, dit hier hebben doen stellen.

Heeft geleeft veertig jaren, twee maenden, en twalef dagen.

Onder aen ziet men de slag, zeer kunstig uitgehouwen, en daer onder deze vaerzen.

Heems-kerk, die dwars door 't ys, en yzer dorste streven,
Liet d'eer aen 't lant, hier 't lijf, en voor Gibralter 't leven.

Ten zuiden achter het koor, in de zelfde kerk, ziet men ter gedachtenis van dien strijtbaren helt *Kornelis Jansz van Amsterdam*, gebynaemt het *Haentje*, een zwart marmere tafereel opgerecht, en daer in eenige latijnsche vaerzen met gulde letteren, die in 't kort zijn helden-daden ophaelen, en verduitst rijmloos aldus luiden:

Ter eere en ter eeuwiger gedachtenis van den kloekmoedigen en manhaften zeehelt, Kornelis Janzen van Amsterdam, gebynaemt het Haentje, hebben de beschermers en voorstanders van de Noort-zee dit gedenkteken hier doen stellen.

Let aenschouwer, op de wonderdaden van ons volck, en de verwonderens waerdige zeeslagen, zoo zeeg-haftig gevoert. Hier leit de gene begraven, die met zijn kielen de Spaensche zee door kruiste, en de middelantsche zee met het bloet der Spaensche heeft geverwt. Die onlangs, met het veroveren der Spaensche schepen, Duinkerken heeft doen beven. Zoo menigmael heeft hy den vyant zeeghaftig aen getast en tevens 's vyants zee-hop-luiden van hunne schepen berooft, dat den Batavier niet met geheele vlooten behoeft op zee te komen, om den Spanjaert te veroveren; maer een eenig schip, en een eenig overste, zal genoeg zijn. Doch terwijl zich deze zee-helt, in 't midden van de golven, zijn lijf en leven voor het vader-landt op-offert, en ten besten geeft, is hy zeeghaftig en gloor-rijk gesneuvelt. O Romen! poch nu geen meer op uwe Decien. Onder deze marmere graf-steen leit ook het lichaem van een Decier begraven, 1633.

Onderaen staen deze vaerzen.

Hier rust de Heldt, die van zijn vyants schepen,
In zeven mael, quam zeven vlaggen slepen;
En gaf voor 't laetst op twee zoo dapper vonk,
Dat d'eene vloot, en d' ander by hem zonck.

In de nieuwe kerck, ter zelver stede, ziet men het marmere graf, of zee-tombe, van den manhaften zee hop-man *Jan van Galen*, dat hem ter eere, en ter gedachteniſſe van zijn helden daet, dien hy aen het veroveren van eenige Engelsche schepen, in 't gezicht van *Livorno*, deed blijken, hier opgericht is. Hy leit geharnast langs heen, boven op de tombe, in wit marmer; met zijn helm en pluimaedje aen zijn voeten. Onder hem, voor aen de tombe, ziet men in wit marmer de zeeslag, die ter boven gemelde plaetze geschiede, zeer kunstig uitgehouen; daer onder deze vaerzen staen.

Hier

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00542

Hier leit in't graf van eer, de dappere van Galen,
Die eerſt ging buit op buit Kaſtilien afhalen.
En met een Leeuwen hart, nae by't Toskaner ſtrandt,
De Britten heeft verjaegt, verovert en verbrandt.

Effen boven zijn tombe, tegen de muer aen, ſtaet een rondtachtige zwarte marmere ſteen, waer op met gulde letteren, in't latijn, koſtelijk, zijn Held-daden beſchreeven ſtaen, die vertaelt, aldus luiden.

Den Manhaftigen Zeeheldt, *Jan van Galen van Eſzen*, die om zijn manlijk en geluckig uitgevoerde daden, als oock, dat hy in een jaer zes Duinkerkze roof-ſchepen veroverde, en van de Barbaerſche volken of Turken zeer groote buit bevochte, over een vloot ſchepen in de Midlantſche Zee-admirael wiert gemaekt: heeft door een gedenkwaerdige zeeſlag by Livorne, en door't veroveren, met Godts hulp, verjagen, verbranden, en te gronde booren der Engelſche ſchepen, den koophandel met de volken van die zee, den vijftiende van Lentemaent des jaers CIↃ ↃIC LIII. herſtelt, en is, na dat hem zijn eene been was af-geſchooten, den negenden dag na de zege, out, XLVIII. jaren, geſtorven, om eeuwig op de vleugelen der fame te leven. Uit laſt en bevel van de Hoog Mogende Heeren Staten, heeft de zee-raed alhier ter ſtede, deze gedenk-teken doen ſtellen.

Rontom dit tafereel ziet men vanen, vlaggen, ſtanderden, wimpels, ſpietzen, zwaerden, tekenen van zijn zege en manhaftigheit, tegen de muur aen in wit marmer uit-gehouwen.

Op het graf van den wakren van der *Hulſt*, vint men tot Amſterdam deze vaerzen ſtaen.

Hier ſluimert Hulſt, de ſchrick der zee-banier,
Beproeft in ſlag op ſlag, in bloet, in vloet en vier.
De groote zeeraet kroont dien vader. lants beſchermer
De faem des braven Heldts, braveert met ael en marmer.

Aen de want ziet men op een tombe zijn verbeelt lichaem leggen, en de zee-ſlagh vertoont, waer in hy loflijk ſneuvelde, waer de faem met gulde trompetten over heen blaeſt.

Op het graf van den manhaften *Marten Harpertzen Tromp* L. Admirael van't vrye Nederlandt, ſtaen deze woorden.

Æternæ memoriæ

Qui Batavos, qui virtutem ac rerum laborem amas,

Lege ac luge.

Batavæ gentis decus, virtutis bellicæ fulmen, hic jacet, qui vivus nunquam jacuit, & imperatorem ſtantem mori debere exemplo ſuo docuit, amor civium, hoſtium terror, oceani ſtupor.

Martinus Harperti Trompius.

Quo nomine plures continentur laudes, quam hic lapis capit, ſane anguſtior ei, icui ſchola oriens & occidens mare, materia triumphorum, univerſus orbis, theatrum gloriæ fuit: prædonum certa pernicies, commercii felix aſſertor, familiaritate utilis non vilis, poſtquam nautas & milites durum genus paterno & cum efficacia benigno rexit imperio; poſt L *prælia quorum dux fuit, aut pars magna, poſt inſignes ſupra fidem victorias, poſt ſummos infra meritum honores. Tandem bello Anglico tantum non victor certe invictus* X *Aug. an. æræ Chriſtianæ* CIↃ ↃC LIII. *æt.* LVI. *vivere ac vincere deſiit.*

Fœderati Belgii patres.
Heroi optime merito.
M. P.

Dat is:

De eer der Batavieren, en blixem van de krijgs-deught legt hier, die by zijn leven nimmer lag, maer leerde met zijn voorbeeldt, dat een overſte ſtaende ſterven moſt: hy was de liefde der Burgeren, ſchrick der vyanden, en verbaeſtheit des Oceaens.

Marten Harpertzen Tromp.

Onder welke naem meer roems begrepen is, als deze ſteen vatten kan,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00543

en 't is hem te naeuw, wien het ooſte en weſten voor een ſchoole dient, de zee hem ſtof van zegen gaf. De geheele wereldt was hem een ſchouwburgh van eer. Hy was een gewis verderf der zee-rovers, herſtelder van den koop-handel. De gemeinſaemheit maekte hem nutbaer, en niet veracht, na dat hy matrozen en zoldaten, een rouw volk, met een vaderlijk en goedertieren aerd had beſtiert. Na vijftig zee-ſlagen, daer hy opperhooft, of ten minſten gezag-hebber over was, na veel groote victorien, die het geloof te boven gaen, na veel eers, dog alles onder zijn verdienſten, is hy eindelijk in den Engelzen oorlog, niet zoo overwinnaer als onverwonnen, op den 10 Auguſti s'jaers 1653 onſes heils, geſtorven, en heeft t'overwinnen opgehouden. De Vaders van 't vereenigt Nederlant hebben dees gedachtenis aen den wackeren Heldt doen oprechten.

Zijn beeltenis ruſt van marmer, op een prachtigh marmere tombe, alom opgetoit met çierlijk beeldt-werk van wapen en zee-tuigh. Onder tegen de tombe aen, ſtaet de ſlag verbeelt, daer in hy quam te ſneuvelen: waer by de Poët v. Vondel deze vaerzen heeft gevoegt.

Hier ruſt de zee-heldt Tromp, de dappere beſchermer
Der zeevaert, ende zee, ten dienſt van't vryelandt.
Dat 's mans gedachtenis bewaert in't konſtigh marmer,
Zoo levendig gelijk hy ſtierf, voor's Hollandts ſtrant.
Beſluit met moord geſchrey, en donder van kartouwen,
Daer groot Brittanje in brandt, al't water viel te kleen
Hy heeft zich zelf in't hart der Burgeren uitgehouwen.
Dat beelt verduert de pracht van graf en marmerſteen.

Ter geheugenis van de Heldendaden, verricht by den Heer Jacob van Waſſenaer, Admirael van 't vereenigt Nederlandt, een marmer gedenk-teken op is gerecht, in 's Gravenhage: daer ſcheeps-vlooten, waer in hy ſtreet, konſtig op uit zijn verbeelt, nevens het marmer af-beeldtzel van zijn perſoon, recht op de ſteenen tombe ſtaende, gekroont van defaem, welk zweeft boven zijn gekranſte hooft. Het ſchrift luyt als volgt.

Honori & gloriæ.

Herois illuſtriſs: & ex vetuſſima nobilitatis Batavicæ ſtirpe per continuam & legitimam ſucceſſionem prognati, D. Jacobi Dynaſtæ de Waſſenaer, domini in Obdam, fœderati Belgii Architalaſſi, &c.

Rebus præclare terra marique geſtis, non tantum in atlantico oceano, unde ſparſa fugataque Luſitanorum claſſe, magnaque onuſtus præda domum rediit: ſed & in freto Baltico, ubi pulſis adverſariis & inſigni parta victoria, laboranti Daniæ ſuccurrit, & ſimul majeſtatem reip. aſſernit & ſtabilivit.

Ac tandem contra univerſam regiam Anglorum claſſem, cum paucis fortiſſime dimicans & undique cinctus, ne ſic quidem ceſſit hoſtibus, ſed magna prius edita ſtrage, incenſaque demum prætoria ſua navi, herculeo exemplo flammis viam ſibi ad ſuperos paratam invenit.

Anno ætatis LV.

Illuſtriſſ. & potentiſſ. fœderati Belgii proceres viro fortiſſ. optimeque de rep. merito monumentum hoc poſuere, anno reparatæ ſalutis MDC LXVII.

Dat is:

Ter eer, en roem, van den wackeren Heldt, geſprooten by wettig en doorgaende vervolg, uit een oude Bataviſche ſtam; Heer Jacob, Overheer van Waſſenaer, Heer in Obdam, vlootvoogt der vereenigde Nederlanden, enz.

Naer dat hy zich te water en te lande, wel had gequeeten, niet alleen op den grooten Oceaen, alwaer hy de Portugeſche vloot verſtrooide, verjoeg, en buit-rijk keerde. Maer ook in de Belt, daer hy zijn tegenſtrevers, ſloeg, een dapperen zegen behaelde, het duikende Denemarken ontſetten, en te gelijk de hoog-waerdigheit van 't gemeene beſt veſte, en verkreeg.

Ein-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00544

E

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00545

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak
Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00546

Eindeljk tegen de geheele Konings vloot van Engelant, met weinige heldadig ſtrijdende, en alom becingelt, gaf hy zijn vyant niet te goet, maer een groten nederlaegh hebbende gedaen, zijn Admiraels ſchip in de brant ſtekende, heeft hy als eenen Hercules door't vuer, zich een wech hemelwaerts geopent. Op't jaer zijns ouderdoms LV.

De Hooge Mogende Heeren Staten van't vereenigt Nederlant, hebben aen dees zeer ſtrijdbarẽ helt, die't vaderlant groote dienſten deed, dit gedenkteken opgerecht, in't jaer onzes heils 1667.

De ſcheeps-victorie wiert by de ouden afgebeelt, door een gevleugelde Faem, die ſcheeps-deelen en werck-tuigen rontom haer heeft, nevens het geheiligde anker, Neptuin toegewijdt, in haer hant: gelijk hier nevens onder letter *E* wert vertoont, 't geen ik in Italien naer out marmer heb gevolgt. Maer gelijk de belooninge der gener, die te ſcheep iets waerdigs verrichten, groot zijn geweeſt, zoo ſtrafte men daer en tegen ſcherpelijk, die zich misgongen, en niet queten na 't betaemde.

Scheeps-ſtraffe.

Die zich ſlaeuwhertig in 't gevecht toonde, wiert met wijf en kinderen eerloos verklaert: en die genen, welke met deze ſchant-vlek gerackt waren, koſten haer leven lang, tot gene ampten worden gevordert: ja, aen kleding waren dees te kennen, op dat men hun gezelſchap mijden koſt. Te ſcheep te varen tegen dank, wiert voor ſtraf zelf gerekent. Die een kleine misſlag te ſcheep begong, wiert met een touw gegezelt, en die grooter zonde had begaen, hong men met het hooft om laeg. Die zijn hair af ſchoor, moeſt zulx boeten, met dees of geene ſtraffe, naer welgevallen van den Hopman; want het hair af te ſnijden in zee, zy voor een quaet voorſpel hielden. Die ſchip-breuk leden, zulx gewoon waren te doen: de ſcherm-godt wiert dan, na dusdanigen daet, door ſtraf aen de misdadige verzoent, volgens hun gevoelen, waerom zy niet nalatig in deze te ſtraffen wierden bevonden.

Die van *Samos*, zoo *Herodotus* verhaelt, ſtraften de Atheenſche ſchepelingen, die zy in een zee-ſlag overmanden, met het afbeeltzel van een Samoſchs ſchip, op het aenzicht te drucken, in weer-wraek van den Nacht-uil, die de Atheniers op het aenzicht der Samiers, te vooren hadden gedruckt: deze ſchepen van Samos waren ront, om het roer, aen alle kanten, aen te konnen hangen.

Het was van outs een ſchimp-ſtraf, voor zoldaten, zoo te water als te lande, bloet uit de aders te werden gelaten: waer van de reden my onbewuſt is. 't kan zijn, dat gelijk het laten voor een heelmiddel den geenen, die verſchrickt is, ſtrekt, dat alzoo tot ſtraffe, of tot teken van blodigheit en ontſteltenis voor 't gevaer, iemant wiert gelaten. Waer mede hy voor blo en zot uit gekreten wiert.

Het kiel-haelen is te dier tijdt voor een ſtraffe der ſchepelingen, gelijk als heden, in gebruick geweeſt, zoo wel dwars onder deur, als langs-ſcheeps. Men dede mede de maets achter na ſlepen, met het hooft alleen buiten water, 't geen duerde na de zwaerheit van de misdaet. Andere ſtack men met het hooft door de gaten, daer de riemen door ſtaken, het lichaem binnen laetende, welcke aldus tot ſpot ten toon ſtonden: gelijk men hedendaegs in Engelant de moetwillige met het hooft door planken geſtoken, daer ronde gaten in zijn, die om den hals ſluiten, op de ſtraten, voor ieder een te pronke zet. Met afgeſnedene klederen, bloots voets en hoofts, tot ſtraffe, die 't verdiende, te ſcheep op wiert geleit, den geheelen tocht te wezen. Men zettenze mede te pronck, met een of ander ſchimp-kleet aengetogen, of lietze ongewapent gaen, die 't verkorven hadden. *M. Cato*, als een van zijn zee-mannen, ſchoon hy met opgeheven handen riep, dat men hem af halen zoude, aen 's vyants ſtrant bleef ſtaen, keerde met zijn vloot, en deed den achtergeblevenen ſtraffen met de doodt.

By de Macedoniers mocht een zoldaet, die noit vyandt gedoot hadde, geen oorlogs-gordel dragen, maer hy moſt zeker hooft-bant aen hebben, tot teken van zijn blooheit. Die driemael in den oorlog zich vergreep, hoe weinig het oock was, moſt het met de doot bekopen. De blooden wierden de kne-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00547

vels te Sparten af-geſchooren. De Kapiteins hadden een beglaaſden ſtok of ſtaf, daer zy het volck mede tuchtigden: die de zelve brak, en den Kapitein ſloeg, verbeurde zijn hals.

Wanneer de Stierman in zijn beſtek gedwaelt hadde, ſpoogen alle de maets hem in het aengeſichte, en beſpotten hem. Die de doodt verdient hadde, wierden de voeten geſpoelt, of men liet ze drijven, in bootkens zonder eenigh ſpijs of werk-tuigh om zig te redden, te midden in de zee, *Seneca* verhaelt van zeker man, die dus uitgezet, en by de zee-rovers opgevat, eindelijk door zijn dappere daden tot hun hooft verkooren wiert. In onweder, zegt *Plinius*, wiert een vrouw, zoo by de handt was, ontbloot, en naekt ten toon in d'opene lucht geſtelt, 't geen de ſtorm deed verdwijnen, naer hun meining.

Lib. 3. Controv. XV.

lib. 28.

Die het ſchip verlieten, wierden, zoo men hen bequaem, de handen by Romeinen afgekapt. Grieken ſmeerden deſe met roet, gezeldeze dapper af, en brachten hen daer na om 't leven. Doch deze zware ſtraffe niet in 't werk wiert geſtelt, ten ware by ſchaersheit van volk, en in oorlogstijt. Zoo een groote menichte hadde gezondigt, wierp men het lot, en ſtrafte eenige, ten aenzien van allen. Op onbewoonde en vreemde landen wiert het volck, gezet, 't geen ſtraffe, na aen den doodt, verdient hadde. Zee-rovers wierden onthalſt, gekruiſt, en ook van handen ontbloot.

Wie het Admiraelſchap bekleede.

En van andere beamptenten te ſcheep.

Wat den genen aengaet, die het opper-ampt ter zee bedienden: deze zijn zoo wel by Grieken als Romeinen van zonderlijke ſtaet geweeſt. En zulks onder de naem van *Præfectus claſſis*, ofte Vloot-voogt, en Admirael, welk woort in de volgende Latijnſche gedenkſchriften, die op marmer zijn gevonden, ſtaet te zien.

M. CALPVRNIO M. F. GAL. SENECÆ FABIO TVRPIONI SENTINATIANO PRÆF. CLASSIS. PR. MISENSIS PRÆF. CLASSIS PRÆTORIÆ RAVENNATIS.

Op een andre ſteen, vint men deze woorden, PRÆF. OR. MAR. ET. CL. Dat is, oppertoe-ziender of bevelhebber, van de zee-kuſt, en vloot. by die van Lacedæmon, was een wet, dat niemandt twemael dit ampt van *Præfectus maris*, of zee-voogt mocht bekleden. Deſen volgde in waerdigheit en gezag de *Subpræfectus* ofte Viceadmirael, welck ampt in 't volgende marmer af-ſchrift is bekent.

PRÆ. CLASS. BLIT. ET MOSSIC. ET PANNONI. ET PRÆSIDI ALPIVM. SUBPRÆF. CLASS. PRÆT. TRIB. LEG. XVI.

Waer uit, den taelkundigen klaerlijk blijkt, dat een Viceadmirael van een hooft-vloot, Admirael van een minder vloot heeft konnen zijn.

Tot *Baja*, niet wijt van Napels, dit volgende ſchrift, ter eeren van een Romeinſche vloot-voogt, of *Præfectus claſſis*, in marmer opgerecht, voor handen is.

TI. CLAUDIO. ILO. PRÆFECTO CLASSIS PRÆTORIÆ MISENI. PUB. PROC. LUDI MAGNI. PROCO. CLAUDI DACII PRO CON. XX. HÆ REDITALIUM PRÆFE. VEHICVLORUM. PROC. CLAUDI ALESSANDRINÆ PRÆTORIÆ TRIB. LEG. VII. CLAUDIÆ PIÆ. FIDEL. PRÆF. CON. II. GALLORUM PRÆF. CON. II. BOSFORANOR.

t' Eeniger tijt koos men mannen uit den raet hier toe, als ook uit het burgemeeſter ampt, ſchout-ſchap, en mientsmannen, die dit ampt voor eenen tocht, of voor altijt bekleeden. Waer van in 't brede by *Moriſotus* ſtaet te leſen. Ieder ſchip hadde een byzonderen Kapitein, die Scheepsoverſte ofte *Navarchus* wierdt genaemt. Welck woort *Navarchus* voor den Admirael zelve zomtijts mede wert gebruikt, als uit het graf-ſchrift van *Pub. Petronius Arirodiſius* Admirael over de vloot, die te Ravenna lag, blijkt, als volgt.

D. M.

P. PETRONI ARIRODISI EX TRIARCHIS NAVARC. ET PRINCIPE. CL. PR. RAVEN. ET GAVINIÆ GORGOIÆ EJUS ÆLIUS GORGOPHORUS PARENTIBUS.

't Geen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00548

't Geen insgelijks uit het ſchrift, dat op zekere ſteen, die in het Campaniſche landt ſtaet, blijkt, gelijk aen het volgenden is te zien.

SEX. JULIO. Q. FIL. GALER. PRIMINIANO LEG. X. AUG. PROPRÆT. PROVINCIÆ ACHAIÆ. PRÆFECTO. ÆRARI. MILITAR. IIII. VIRO. EPULON. NAVARCHO. TRIARCHO ET PRINC. CLASS. MISEN. M. VALERIUS M. F. GAL. MATURINUS T. P. C.

De oude Romeinen hadden een Opper-ſchipper over haer geheele vloot, die alle het volk te ſcheep beſtierde, dat eenig ſcheeps-werk dede: gelijk het graf-ſchrift van *M. Porcius Satullinus archinauta*, ofte opper-ſchipper van de Ravennatiſche vloot, uit de ſtam *Claudia*, 't geen volgt, vertoont. Wiens Soon-bewaerder der wapenen was, als uit het zelve af-ſchrift insgelijks blijkt.

DIS MANIBUS. M. PORCIUS M. E. CLAUD. SATVLLINUS. ARCHINAVT. CLAS. RAVE. VIVUS FECIT SIBI ET PROCIO L. F. CLAV. PROBO. PRÆF. ARMOR. CVSTOD. ET PORCIÆ MAMMILLÆ JOCUNDÆ FIL. H. M. DOL. MAL. ABES IN FRONTE PED XIV IN AGRO PED XVI.

Die de ſchepen timmerden de naem van *Navicularius* hadde, welk woort men in dit opſchrift ziet, op de Portuenziſche weg, by de puinhopen van *Porto*. Als volgt.

M. VLPIO M. LIB. PHILONICO NAVICULARIO PORT VIX ANN. LIX. M. VIII. D. XXV. T. ANTRONIUS ULPIANUS FABER LIGNARIUS EX T. P. CUR.

De tweede perzoon te ſcheep, was die gene, welke opzicht op de mannen te roer (want jeder ſchip voerden 'er toen twe) en de zeilen hadde: na dees, volgden in rang, de genen, die de roejers geboden. *Ipſe ſedens clavumque regit*, Dat is: Hy zit en beſtiert het roer, zegt *Virg.* waer uit te beſluiten, dat de man te roer, mede heeft konnen zitten, en dat hy niet altijdt ſtont. *lib. 10.*

De zit-plaets van de Bevelhebber was aenzienlijk, op het hoogſte van de Kompanje, hier van zont hy alom ſtrengelijk zijn beveelen uit, die de Schepelingen in alle ſtilte gehoorzaemden: buiten 't beſtier van het ſchip, hadden deze niets te zeggen. De krijgs-luiden hadden hun bezonder hooft, dien zy gehoorzaemden. By de Mileziers heeft men Burgerraets-heeren, gehadt, *Sempernautæ* genaemt: deze als zy in zaken van 't gemeene beſt, raetſlagen zoude, traden zy te ſcheep.

Te Athenen heeft men t'zijner tijt burgeren zonder zold, tot het beſtier op de ſchepen, verkooren, en dat voor een geſtelden tijdt, wanneer die, van andere weder vervangen wierden.

Zy hadden twee Magiſtraets-perzoonen, dien zy *Apoſtres* noemden, welke het tal ſchepen hun aen bevoolen klaer moſten doen maken, uithalen, en ter beſtemder ſtel, by den Admirael op de vergader plaets voeren: Zomtijdts ſtelden zy tien Thalaſiargen of ſcheeps-ſchouten, om de vloot te gebieden, en boven deze alle, een *Polemargus*, die by geſchil der Thalaſiargen, de zaeck vereffenden: dikmael ſtelden zy ſlechts twee, of ook wel maer een gebieder op de vloot.

Te Romen heeft men twee mannen gehadt, onder de naem van *Duumviri navales*. Welke de zorge over zee, en zee-zaken hadde, alles tot de ſchepen dienſtig, in achtnamen, en beſtelden, insgelijks in de Griekſche eilanden, die ναυοδίκαι wierden genaemt. Dit aenzienlijk ampt, wiert by de Napolitanen van een man alleenig bekleet, welck de naem van ναυκελαρχήσας, of ſcheeps-ſchout, droeg. *Demoſt.*

Gelijk uit het oude Griekſche opſchrift, 't geen in het huis der Erfgenamen van *Scipio Sanctinus* Rechtsgeleerde, ſtaet, en my door den Hooggeleerden *Heer Grævius*, Profeſſoor tot Uitrecht, ter handt geſtelt, blijkt. Welck volgt.

ΗΒΩΝΙ ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩΙ ΘΕΩΙΓ. ΙΟΥΝΙΟΣΑΚΥΛΑΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΔΗΜΑΡΧΗΣΑΣ ΝΑΥΚΕΛΑΡΧΗΣΑΣ ΣΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΑΣ.

Dat

Dat is:

Aen Hebon, den doorluchtigen Godt. C. Junius Aquila de jonge; die het ampt van Demarchus en Scheeps-schout beklede, die een krijgs-man, en voorzorger des gemeene best was.

Hebo of *Ebo* was de Schuts-godt der Napolitanen, die verdicht wiert, een baert, menschelijk aenzicht, en stieren lichaem te hebben, en een zelve met de zon te zijn.

Demarchus, is zoo veel als mientsman of liever hooft-schoutte zeggen.

De scheeps-schouten moesten acht slaen, dat de schepen, wel bewaert, en staeg herstelt wierden, ten besten van 't gemeen. Zy deden hier toe schatting uit de burgers, door mannen by hen gestelt, vorderen; waren rechts-mannen van matrozen, vlootelingen, en zoldaten: hadde het oogh op de havenen, en al wat de scheep-vaert betrof.

Behalven dit, my noch een ander Griexze opschrift, welck insgelijx tot Napels staet, voor handen is, daer in van zeker *Naukelarchesas* of Scheepschout wert vermelt, als volgt:

ΟΙ ΠΟΛΙΤΑΙ ΣΕΛΕΥΚΟΝ ΤΟΝ ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΔΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣΑΝΤΑ, ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΑΝΔΡΩΝ, ΝΑΥΚΕΛΑΡΧΗΣΑΝΤΑ. ΑΡΧΟΝΤΑ ΤΟΝ ΔΙΑ ΠΕΝΤΕ ΕΤΩΝ ΤΙΜΗΤΙΚΟΝ.
- - - - -ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΥΝΟΙΑΣ
- - - -ΘΕΟΙΣ.

Dat is:

Burgers, *Seleucus*, zoon van *Seleucus*, die tweemael is geweest overste School-bestierder, Vier-man, Scheepsschout, vijf-jarig Meester, en Schatsmeester.
. . . . aen de goetwilligheit van *Venus*
. . . . aen de Goden.

Zelden wiert men in scheeps-dienst gevordert, als met trappen: en eer men iemant stier-man maekte, most hy langen tijdt voor uit-kijk hebben gedient, gelijck *Nazianz.* schrijft.

Om het weer te voorzeggen, en weg te spooren, sloeg men steets naerstelijk op het gesterne acht.

Phœniciers peilden den hemel, by de groote beer, doch Grieken en Romeinen, by den kleinen. Uit zon en maen, wisten zy weer en wint te kabelen, als ook uit het gevlieg der vogelen, zwemmen der visschen, toestant der schelpvisschen, en het bruizen des zees. Als zy zich uit het gezicht van het lant bevonden, en niet wisten waer heen te wenden, lieten zy vogelen los, die zy geloofden door een ingebooren drift, lant te kiezen, wien zy volgden. De wint namen zy met de ooren waer, en wisten na gehoor daer van te oordeelen.

Kaerten, die de kusten, en veerte der lant-streeken verbeelden, zijn by hen in 't gebruick geweest: by ieders plaets stont de wint-streek aengetekent, dienstig om daer heen en van daen te zeilen.

Van Eb en Vloet, de ouden weinig kennis hadden, gelijk uit *Q. Curtius* te bespeuren is: alwaer wordt verhaelt, 't geen Alexanders schepelingen ontmoeten in de mont van de *Indus*, aen de zee. *Lib. 9.*

Tæcharchi, zijn amptelingen geweest te scheep, die opzicht op de scheeps-zijden hadden, of op het volk, dat aen dees of geene zijde zat.

Het onder-stuer-mans ampt was, de opper-stuer-luiden te hulp, des noots, te komen, en het roer op hun bevel aen te vatten: moeste steets voor op staen, acht op klippen, verborge droogten, havens en kusten nemen: moeste alle scheeps-wercktuigen bezorgen, en klaer doen houden, de wint gade slaen: zijn plaetze was voor op het schip, gelijck in de plaet aen letter *F* werdt vertoont: schoon zommige willen, dat deze uitkijken mede een roer in de handen hadden.

De onder stierman moste mede na de roeren zien, als 't schip stil aen anker lag, welke dan op, en uit het water wierden gehaelt. Dikmael wierden mannen op de schepen gezet, die niet deden, als toezien op alles, zonder eenig gebiet, om bericht daer van aen den Prins te doen, doch zulx geschiede zelden, als op schepen, daer men aen des hopmans goede plicht twijfelde. *Nauphylaces* was volk te scheep, die de spijs en drank bewaerden: *Lintrarius* was die geen, die op de boot moste letten: *Dietarii*

zijn

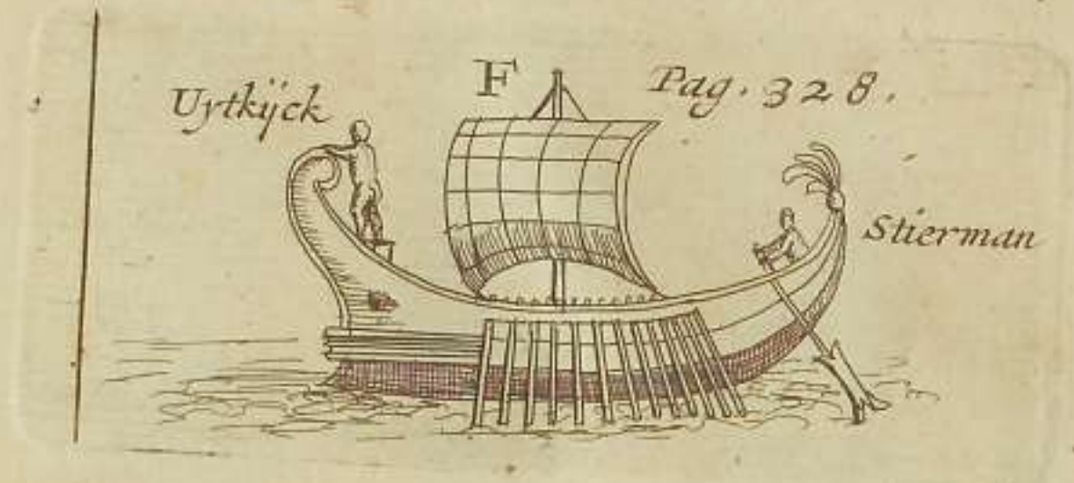

C II

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00551

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00552

zijn gezellen geweeſt, die de maeltijdt te ſcheep bedienden. Tot Athenen heeft men by het lot rechters gekoren, die de zaeken tuſſchen zee-lieden moſten beſlechten.

Andere deden te ſcheep niet als het afgeloopene te meeten, en daer van goede rekening te houden, waer na zy wegmeters wierden genaemt. Andere waren geſtelt, om de roeiers zoo wel als boots-gezellen ſteets te porren, en tot hun plicht aen te manen: zy zeinden om gelijkelijk de riemen aen te vatten en uit te rucken, met een ſtaf, of ander werck-tuig, waer op het volck dickmael alle te gelijk antwoorden: niet ongelijk aen de groeteniſſe, die de ſlaven op de Galeien hedensdaegs gewoon zijn te doen, dees was een tweede man toe gevoeght, die zijn plaets bekleden, by verpozing.

Men vont'er insgelijx te ſcheep, die onder't roeien en ſlaen der riemen, zoetelijk geluit op ſpeel-werktuigen, als Fluiten, gaven; en de maet na den trant van't botzen in de zee hielden: 't geen een der minſte ampten was. Na den ſlag van een Harp, roeiden de Helden op het ſchip *Argo*.

Van den Attiſchen *Alcibiades*, leeſt men, dat hy roeiers op zijn ſcheepen hadde, welcke zoo geoeffent waren, dat zy met de riemen maet ſloegen, en geluit gaven, als of het een Orgel waer geweeſt. Een ander paſte op, dat het ſchip geen ſchade leet: dees deelde de ſpijs en olie uit. Prieſters en Wichelaers ontbraken daer mede niet, die op den offer letten, en het wierooken waernamen.

Op groote vlooten was de vloot-heer van aenzienlijke raets-heeren voorzien. Zwabbers die de Latijnen *Meſonautæ* noemden, wierden uit de onbequaemſte ſlaven gekoren. *Calefatæ*, waer van het duitze woort kalefaten ſchijnt her te komen, betekent ſcheeps-bouw-meeſters: of by de grieken eigentlijck die genen, welke de lecken van het ſchip met pick ſtopten: waerom de Keizer *Michael* van Conſtantinopelen, die *Michael Paphlagon* in't gebiet volgde, καλαφάτης (*Calapharus*) genoemt wiert: want hy een ſcheeps-timmermans zoone was. *Utrarii* waren mannen, die in zacken het water ſcheep brachten. De ſcheeps-bouwers, en toetakelers der zelve, hadden te Romen byzondere gilden, en gebroederſchappen zoo *Morizotus* wil.

Nauſtologi waeren die genen, die de boeken te ſcheep hielden.

Dieturci, was een volck, welkers byzonder ampt was, de ſcheepen te bewaeren, als zy binnens havens lagen.

Scrutatores waren, die de diepten der zee peilden.

Scalarii zijn die gene geweeſt, welke ſcheeps bieze leders maeckten.

Niet wijt van Arles, in Vranckrijk, den ſteen ſtaet te zien met deze volgende Latijnſche letteren:

M. FRONTONI. EUPOR. II IIII. VIR. AUG. COL JULI. H. AUG. AQUIS. SEXTIS. NAVICULAR. MAR. AREL. CURAT. EJUSD. CORP. PATRONO. NAUTAR. DRUENTI CORUM. ET UTRICLARIORUM CORP. ERNAGINENSIUM JULIA. NICE UXOR CONJUGI KARISSIMO.

Waer duidelijk uit ſtaet te beſluiten, dat het ampt der ſcheeps-timmerluiden te dier plaetze, tot een maetſchappy was gebracht, daer een aenzienlijk man tot hooft over was geſtelt.

Als Grieken en Romen in haer bloeien was, wiert het een helden-daet geſchat, zich tot het ſcheeps-ſtrijden te begeven, maer voor die tijden het zelve voor oneer ſtreckte: en het was een verachte voor zaek, zich ter zee te begeven, 't geen hier van daen quam, dat de meeſte volken, die aen zee gelegen waeren, het op een zee-rooven aenſtelden, ja men banden te ſcheep den genen, die het hertelijck verkorven hadde.

Keizer *Adrianus*, beſchonck de zoldaten van de Mizeniſche vloot na xx jaeren dienſt, met het Roomſch burger-recht. Op dat de Grieken veel menſchen zoude krijgen, die het op den ſcheep-bouw en vaert aenleiden, heeft *Themiſtocles* het volk vrydom vergunt die zich daer toe begaven.

Wanneer iemandt ſcheep quam te overlijden, en het gelegentheit gaf, aen lant zijne uitvaert te houden, geſchieden zulx, en hy wiert by Romeinen,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00553

t'eeniger tijt te gelijk met een of ander schips-deel, na waerdigheit verbrant. Zoo de verstorvene een perzoon van grooten aenzien was, wiert daer toe wel een geheel schip gesloopt, 't geen hem in het vuur verzelde. By Grieken zo wel als Romeinen, was dit over-geloof, dat de zielen der gener, die in 't water dreven, niet en ruften. Lijken van d'een plaets na d'andere over te voeren, waenden zy gevaerlijk, voor schip en lijf, te zijn.

By gebreck van zoet water, hongen de oude schepelingen ruige vellen nevens boort, welcke zoet water uit de zee-dampen vergaderden, of lieten het zout water door waschen leem zijperen, 't geen daer door een zoeten smaek bequam. Heden weet men te scheep zoet water met druipen, door vuur, te maken, doch 't kost veel houts. Veel ankers voerden de ouden te scheep mede, om by onweer veel t'effens uit te mogen werpen: want zy geen kennis hadden van touwen op elkandre te steken.

Als de schepen t'zee staken, wierden de zee-luiden met veele gelucks-wenschingen en gebeden van hunne vrienden verlaten, waer van een preuve by *Horatius* is te zien: luits keels riepen geluck uit, zoo wel die binnen boort, als die op 't lant stonden: aen Goden dede men hier toe rijke beloften. By de eerste Christenen ontfongen die gene, die ter zee gongen, de kerkelijke zeegen, en men badt voor haer.

De Heidenen zijn van gevoelen geweest, dat de zee ontheiligt koste werden, waer van te zien by *Seneca*. Voornaem geloofden zy, dat de zee vergramt was, wanneer men onbevarene wateren, of vergelegen landen gong bezoeken: want dan de meeste schip-breuken quamen te geschieden.

Schrickelijk is het zeevaeren in de oogen van de ouden geweest: hierom stelden zy zoo veel offerens daer toe in:

Juven. Sat. 11.

I nunc & ventis animam, committe dolato
Confisus ligno, digitis à morte remotis
Quatuor aut septem si sit latissima tæda.

Dat is:

Gaet heenen drijft op 't nat, en 't leven
nu betrout,
Zes vingeren van de doodt in een geschaeft stuck hout.

De maets, die schip-breuck geleden hadden, schilderden hun ongeval, met de afgrijzelijkheit des zelfs, op borden, die zy al zingende op den rug door 't lant omvoerden, 't geen het volck tot mededogentheit opwekte, om hen iets te geven: waer van te lezen by *Juvenalis*, en ook by *Perseus*. *Sat. 14. Horat. Epist. ad Pison.*

Deze geschilderde borden, met lofdichten den Goon ter eer, wierden dan eindelijk in de tempels opgehangen, tot danckbaerheit van hun behoudeniffe. *Sat. 1.* *Virg. enei. 11. tibul.*

Schepen, die vrede-bootschap brachten, of gezanten tot den vyandt voerden, staken voor een vrede-staf uit, die op 't Latijn *Caduceus* wiert genaemt: in haest, wiert flecht een hoet of muts hier toe op gestooken. *Lib. 1. eleg. 3.*

Afgediende zee-lieden den Goden Eer-dichten in de tempelen ophongen.

Wanneer een Schip zijn gewenste haven naderde, hong men klim-kranzen aen de mast, gelijck de Poët zegt:

Et Nautæ læti imposuere coronas.

Dat is:

De blijde bootsgezellen rechten kranzen op.

Op het feest van de stercke Fortuin, wierden te Romen de schepen bekranst, en men rechte gasteryen midden in de vlieten aen.

Multa coronatæ juvenum convivia lintres, *Ovid. fast. 6.*
Multaque per medias vina bibantur aquas.

Dat is:

De schepen zijn bekranst: het gasten van de jeugt
Is midden in de vliet, men drinkt'er met geneugt. Zegt *Ovidius*.

Als de schepen in de haven opgeleidt waren, wierden daer timmer-luiden op gestelt, die dezelve herstelden, en al dat verbroken was, weder op maeckten, en vernieuwden: zoo dat men zegt, schepen gevonden te zijn, daer niet een stuck aen was, van het hout waer uit zy ter

ter eerſter aenvang opgerecht waren geweeſt. Hier uit ſproot geſchil, dat, zoo wanneer by uiterſte wille een ſchip gemaeckt was, en het zelve door langheit van tijdt, dus verklutſt was, dat daer niets van het hout, toen het teſtament gemaekt wiert, aen gebleven was, of men het zelve ſchip gehouden was te leveren: de rechters tot Romen verſtonden, dat het ſchip 't zelfde bleef, zoo lang het zijn kiel behielt, en langer niet.

Van het midden van ſlachtmaent tot halflente-maent toe, achte men de zee geſlooten te zijn, en de beſtierders der lantſchappen, wierden geſtraft, die ſchepen voor die tijdt uit de haven lieten gaen: de dach dat de ſcheep-vaert, in de voortijt open wiert gezet, wiert met ſpeelen geviert by Romeinen: doch by d'Ægiptenaren offerde men te dier dage aen de Godinne *Iſis*, een ſchip op, nevens eerſtelingen van ſcheeps-voorraet, en leeftocht.

De Romeinen, hebben op veele plaetzen te gelijk, ſcheeps-vlooten by een gehad, om hun overwonne lantſchappen te bewaren, en andere aen te winnen, zy onderhielden zelf een machtige vloot aen de mont van den Rijn, om Neerlanders, Britten, en Franzen, in teugel te houden. Onder alle vlooten wiert'er mede een in't Roomſche gebiet gevonden, die de naem van kooren-vloot droeg, om dat dies doen niet was, als alleen kooren van verſcheide geweſten naer Romen te voeren: doch meeſt van Ægiptē, waerom zy de Ægiptiſche vloot oock wel wiert genaemt: als deze quam te landen, toog men de ſchepelingen witte klederen uit vreugden aen, en daer wiert wieroock geoffert, de Raetsluiden gingen ze te moet, en loofden de leits-mannen. Deze kooren-ſchepen voerden alleen een boven-zeil *Suppārum* geheten.

Daer was een zekeren tijdt geſtelt, by d'oude Romers, welken als iemant hadde gedient, hy zijn affcheit kreeg, en af wiert gedanckt, met verlof van nimmermeer zich ter zee te hoeven te begeven: aen wien dan eenig onderhout toe wiert gelegt, zijn levē lang: welke tijt men hout dat langer heeft geweeſt, als voor de zoldaten die te lande hadden gedient; dat deze tijt zig ten minſten tot 26 jaren uit heeft geſtrekt, by het volgende ſchrift te beſpeuren is.

L. SEMPRONIUS. PROCULUS. VETERANUS EX. CLASSE. MISENES. PRÆTORIA. MILITAVIT ANN. XXVI. SIBI. ET CONJUGI.

Dat is:

„L. Sempronius proculus oudt „krijgsman, uit de Miſeniſche hooft-„vloot, heeft gedient XXVI jaer, „voor zig, en zijn Huisvrouw.

Meſſana was gelijk *Ravenna*, een plaets daer de Romeinen hare ſcheeps-vlooten hielden.

Andere af-ſchriften, uit oude marmer-ſteenen, behalven deze zijn voor handen, daer by men ziet, zee-luiden, gedient te hebben 24 jaren lang, ook noch 26, en eerlijck te zijn ontſlagen.

Het ſchip wiert by de ouden voor een teken van vreemdelingſchap genomen, om dat men uitheemſche landen daer mede bezoekt, gelijk by *Tacitus*, van *Iſis*, by de Sueven geëert, ſprekende, is te zien. *Het teken ſelve* (zeit hy) *der wijze als een Liburniſch ſchip gemaekt, leert, dat de Godts-dienſt van buiten is gekomen.*

De vreemdelingen by de Athenienzers droegen ſcheepkens om, op zeker feeſt, in teeken van dat zy geen inboorlingen waren. Op de oude graven van de *Eretriers*, in Grieken, vont men ſcheepkens geſneden, in teken, dat zy daer vreemdelingen waren.

De Romeinen zijn eenmael zoo ſterk in getal van ſchepen ter zee geweeſt, dat ſchoon zy altijdt meeſt d'overhant op hunne vyanden behaelden, men echter zeven hondert ſchepen telde, die by den vyant in korten tijt verovert wierden, een merkteken, dat die zelve daer in groten getalle zijn geweeſt. *Conſtantinus Copronimus*, als hy de Bulgaern zoude gaen beoorlogen, om hun tot de Roomſche kerk te dwingen, verloor by ſtorm, op eenemael, een vloot van twee-duiſent ſchepen. *Bugeſlaus*,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00555

Vorst van Pomeren, trock tegen Denemarken op, met vijf hondert schepen, die, op vijf en dertigh na, alle quamen te sneuvelen. *Antonius* hadde een vloot toegerust van vijfhondert oorlogs-schepen, die in drie verdeilingen was geschaert.

Plutarchus.

Dat men van outs al, zig meester op zee heeft zoeken te maken, en elkander den vryen vaert of toegank te scheep, tot zekere lant-streken te beletten, uit het volgend vreden-verdragh tusschen Romen, en Karthago blijkt.

Amicitia Romanis & Romanorum sociis cum Carthaginiensibus & Carthaginiensium socius, his legibus & conditionibus esto. Ne naviganto Romani, romanorumve socii, ultra pulchrum promomtorium; extra quod si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi: si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quicquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis jus ei ne esto, intra diem quintum, qui navem applicuerint abeunto, &c.

Polyb.

Dat is:

„ Daer zy vrintschap tusschen Ro-
„ meinen, met hun bontgenooten, en
„ Karthaginenzers, met hun bont-
„ genooten, op deze voorwaerden,
„ en wetten. Niemant der Romei-
„ nen, of hun metgezellen, vare voor
„ by het Schoone Hooft, waer
„ buiten, als zy door storm, of vyant
„ zijn gedreven, of door gewelt ge-
„ bracht, en zy hun geen recht, iets
„ daer te koopen of te ontfangen, als
„ 't geen nootzakelijk zy, om de sche-
„ pen te herstellen, of den Godts-
„ dienst te plegen, en zy hebben bin-
„ nen den vijfden dag, na het landen
„ te vertrecken, enz.

lib. 5. *lib. 1.* Schepen strekten zomtijts voor gestadige wooningen van huis-gezinnen, gelijk by *Lucanus* en *Heliodorus* is te zien, voornam voor de visschers en zee-rovers van Ægypten. Ja de schepen, dienden de zommige voor begraef-plaetzen. Men placht mede een of ander scheeps-deel, met den dooden, die een Zee-man was geweest, in het graf te leggen. By den genen, daer men de dooden, in de aerde begroef.

Antiphilus Byzantin.

De snel-lopende vaertuigen, een hoet, tot teeken, voor op voerden.

Scheeps-strijt, van den Constantinopolitaenschen Keizer Leo de vijfde, die op het jaer 814 heerschten.

De Stuerman, en het Scheeps-opperhooft, dient voor al weer en wint vast te zijn, en grondige kennis van 's luchts veranderingen te hebben, kundigh in 't gesternte; en alle Hemelsteikenen, kaeken, en opkomende weers-vlagen, konnende voorzien, en te gemoet komen, op dat zijne volmaecktheit, en volle kennisse, 't schip en volk behoude, en tegen ongeval beschutte.

De Schepen, en Galeien, die gebouwt werden ten strijde, dienen bestendig te zijn, den vyant, welck zy te keer zullen gaen, waerom, naerstig te letten is, op zijne toerustingh, manningh, en wapeningh, en dat gy d'uwe zoo toeschickt, dat zy bequaem zijn hunne tegenstrevers, niet alleen te wederstaen, maer zelfs oock te overwinnen.

De schepen zullen niet te zwaer van hout zijn, op dat zy niet traeg in 't zeilen worden, noch te rank, of te licht opgehaelt, datze door hunne zwakte, niet te bros bevonden werden, om den indruck der vyandtlijke schepen te wederstaen, doch van eenen middelbare zwaerte, stevig om de vyantlijke *nebben te rug te senden, en niet te grof, dat haer gewicht den voortgangh belette.

** Galjoenen.*

Die bouwen zal, dient alles dubbelt voor en by de handt te hebben, als anckers, riemen, roei-klampen, en bancken, touwen, mastkorven, en alles wat schips-bouw, en gebruik vereischt: voornaem, uitgeholde balcken, planken, werck, pick, teer, en alle wercktuigen, gebruickelijck by den Scheeps-timmerman, gelijck bijl, boor, zaeg, en diergelijcke.

Voor op den boeg, zal men steets een koperen spuit klaer houdē, om vuur in 's vyants schepē te blazen, en hoog boven de spuit op 't ront-hout, dicht beschoo-

* *Pſeudopa-rium.*

ſchotene marſchen, of* maſt-korven, met ſtevige ſchanzen voorzien, daer men dappere mannen ten ſtrijde, in zet, welke den vyant op de voorſteven te keer gaen, of ook wel het ganſche ſchip over, hare pijlen, javelijnen, en andere werck-tuigen, om den vyant te vernielen, werpen.

* *Catar-tium.*

De houte ſtorm-toorens, die te midden op den *overloop ſtaen, werden in de drie-roei-rei-ſchepen van de zwaerſte deelen gemaeckt; waer uit de maets molen-ſtenen, zware klompen yzers, broot-timpen niet ongelijck, en vuer-voetzel in 's vyants ſchepen werpen, waer door de ſchepen reddeloos, of tot aſch raeken, het volck verplet, en om 't leven komt, de ſchepen zijn lang-werpig, van een goet beloop, voerende een onder en boven riem-rei.

Ieder riem-rei, hebbe ten minſten vijf en twintig roei-leden, of banken, waer de roeiers op zitten, zoo ter rechter als ter ſlinker zijde; welke mannen zich zoo wel tot den ſtrijt, als tot den arbeit moeten ſchrap toonen, hondert boven, en onder. Den Hopman zy oppervoogt en behalven hem, ziet men een te ſcheep die op helm, vlagge-ſtok, ſtandaert, of zeil-ſluier, paſt, nevens twee voorſtevens-ſtuer-luiden, en andere minder gebieders. Van de twe voorſte riem-gezellen paſt d'een op 't anker-werpen, en d'ander op de vuur-ſpuit: de kijk-uit zit ſtadig op de ſtevens top, of op de neb, gewapent: en des hopmans zetel is op 't ſtier-plegt; by hem ſtaet een ſchilt-knaep, die de vyantlijke pijlen van hem keert, als men ſtrijt, en ruimte maekt in vrede, om van de gemeene man onderſcheiden te zijn, uit zijn zit-plaets hy alles 't ganſche ſchip over beſchouwen mach, en gebieden na den eiſch.

Daer zullen oock grooter ſcheepen werden gebouwt, die twee hondert man of meer, naer gelegentheit van tijdt, en plaets, voeren: vijftig aen de onder-reien, en hondert en vijftig by de bovenſte, alle dē vyant gewapent konnende beſtrijden.

Zult oock kleindere ſcheepen bouwen, welcke ſnel in 't loopen, gezwint en rat, om iets te verrichten zijn, die maer een reeg riem-gaſten op hebben, men noemtze Galeien, gebruikelijk om de brant-wacht te houden, en alles te beſtellen, daer haeſt by van noden is.

Zomtijts timmert oock laſt en paerde-voerders, om het ſcheeps-reis-tuig, en al den krijgs-toeſtel, na te voeren, op dat het zelve, voornaem als 't vechtens tijt is, de ſchepen niet verzwaere, welke wapen, en ſpijs uitlangen, als men des nodig is.

't En is niet licht te bepalen, het getal der ſchepen, noodig tot een beſtendige vloot, of de mannen daer op, want na tijts gelegentheit, en 's vyants gewelt, dient de menigte der vlootelingen, en ſchepen, als oock alle het krijgs-tuig, vergroot.

De paerd en laſt-voerders, dienen van alles voorzien te zijn, niet alleen van werck-tuigen, tot de vaert dienſtig, maer oock van boog en pijl, werp-ſchacht, en al wat bezonders dienſtig mach geoordeelt werden, voornaem overvloet van alle wapentuig, op dat, in geval eenige wapens ſchadeloos raeken, weder andere ter hant konnen geſtelt werden. Laet hen het toeſtel daer men mede werpt, en diergelijk geweer, mede voeren, op dat door 't gebreck der zelve de notgezellen geen onheil ervare. Behalven de krijgs-knechten, en boven roeiers, zoo zal een ieder, die nevens den hopman te ſcheep is, van den eerſten tot den laetſten, gewapent zijn, met ſchilt, en boog, ſpies en pijl, javelijn, en zwaert, ruſting tot arm, hant, en hooft, en ten minſten zal hy voor gewapent zijn, zoo de achter-ſtucken, borſt en ſcheen-harnaſzen ontbeeren, maer die noch helmetten noch ruſting draegen, zullen met dubbelde * ſnaer-rocx-kens 't lichaem ganſch decken, en achter de rug van de gewaepende de boog gebruiken. 't Gebruick der * werp-ſtenen, is dienſtig te ſcheep, die men in ſtee van ander wapentuig in den vyandt werpt; want ſteenen is een goet en vaſt geweer: maer men zal de ſteenen zoo niet werpen, dat zy alle hare kracht daer toe aenſpannen, en behalven dat, ledig zijn, want als de vyant zich met ſchilden verſterckt, en zich ſtil houdende, het daer op af laet ſtuiten, zullen de keiē ligt vergooit, en de werpers vermat werden, welcke dus aengeranſt, lichtelijk verſlagen en gevelt konnen werden,

* *Cenduchis.*

* *Coch aces.*

en dus te doen, is de wijze der Barbaren.

De Saraceinen laten den eerſten ſtorm op zich afbotzen; en wanneer zy zien den vyant mat, 't zy door ſteen-werpen, boog-ſchieten, of andere wijs van ſtrijden, ſtaen zy met een bots op, vertzagen hunne tegenſtrevers, en vangen aen te hardebollen van na by, met ſlag-zwaarden, en ſpieſſen zonder bezouw.

Daerom, wachtmen zich te recht, en verſpilt niets onnut, maer neme goede voorzicht, dat den vyant liever als den onze ſchade erlangt: men moet het getal der pijlen, en de kracht der mannen, overwegen tegen elkaer, en den toeſtant des vyants van 't begin tot den einde des gevechts wel doorzien, om daer den aenval na te richten. Hier toe voorziet het opper-hooft, dat de maets geen nootwendigheden of voetzel ontberen, op dat zy uit gebrek van 't zelve, geen oproer brouwen, of onze onderzaten, en gunſtelingen hart vallen; door noot, en honger, gedwongen, hun te verongelijcken, en te verdrucken, maer zo 't moogelijck is, berooft den vyants gront, en ſpijſt daer u volck uit: geeft laſt aen alle hop-luiden, geen minder krijgs-knegt te verongelijken, geniet geene gifte van hem, zelfs de minſte niet: ja denckt zelf niet, van iemant ſchenkaedjen aen te vaerden, veel min van den genen welck onder hem geſtelt zijn, 't zy, en hy van grooten of kleinen doen.

Stelt de wackerſte, en luſtigſte krijgsluiden op 't hoogſt van 't ſchip, daer zy hantgemeen met den vyant konnen zijn, de zwackſte, en laf hertigſte, zoo riemgaſten, als punt-bieders, zent na onder, en vervult de plaetzen der verſlagene boven, met de onderſte mannen.

Het opperhooft moet bekent zijn, den imborſt, en drift van alle zijne ſchepelingen, gelijk de jagers die van hunne honden kennen, om dezelve na elcx aert, te mogen gebruiken.

Zal derhalven alles zoo ſchicken, als 't in een voorgenomene Krijg nodig mochte zijn, zoo wat belangt de ſchepen zelve, als de bevaerders. Wapen, voor-raet, en leeftocht, op een verzekerden plaets moet verordent werden, als 't op een kampen gaet.

Eer men te ſcheepe gaet, laet de zoldaeten zich Godt beveelen, met onderlinge ſmeeckingen, en godtvruchtige beloften. Hem af biddende een heilzame reize, tegen hunnen vyandt. Spreeckt daer na alle de maets te gelijk aen, ſteekt haer 't hart onder de riem, en moedigt de hopluiden en minder voogden in 't byzonder aen, zoo veel doenlijck is, dat ieder zijn ampt gade ſlae, en ſteekt in zee, met een goeden wint.

De ſchepen en zullen geen zee kiezen, ieder om 's eerſt, maer wel geſchikt, ieder hoop van 3 of 5, een hooft erkennende, die den leits-man zal zijn, in groote zee-heiren zy d'Admirael zelve opper-voogt, en gebieder: elck een zy wel onderwezen in alles, dat tot ſchip, pijlen en ſtrijdt behoort.

d'Oude onder-hop-luiden hebben beveelen van 's vloots opper-voogt t'ontfangen, welke dezelve weder uitdeelen aen hun ondergeſtelde ampt-luiden: en dit zy van een Konings vloot genoeg gezeit.

Op de ſchepen der byzondere, ſtelt men Schippers in ſtee van Hop-luiden, tot beſtierders, die 't opper-voogt van een Konings vloot, daer zy zich onder vinden, zullen gehoorzaemen.

Met welcke naem van ſchipper *, in d'oude tijden, 's vloots oppervoogden, wierden benaemt, en hun onderhorige beampten hondert-mannen, en leits-luiden. *

* *Drungarius & turmarcha.*

Het zy een ſtale wet, de maets, en de ſchepen ſteets te oeffenen, zoo in 't byzonder, als vergadert, men valle den ander aen met ſchilt, en zwaert, tot welck ſpiegel-gevecht, men de ſchepen ten vollen uitruſte, als of 't ernſt waere: zoo aen een geklampt als los, vatte men elkaer op zonderlijke wijze aen, met lange ſpieſſen, en hant-ſpaken des tegen-geſtelders ſchepen, beledigende: zo dat niemant of hen omtrent derft komen, ten zy hy het groot gevaer niet en ſchroomt. In 't kort, laetze zoo werden geoeffent in jok en ſpiegel-ſtrijt, als men gift dat het in ernſt aen zal gaen, op dat hunne ooren 't krijgs-gekrijt, en geraes niet vreemt voor en komt, of hun verzage, als voor iets dat ongewoon is.

* *Comites & centuriones.*

En dan eerſt, wanneer de zee-lieden, dus geoefent zijn, voertmen hen ten ſtrijd waert, ieder ſchip houdt zich

zigh zoo verre van zijn macker, dat zy elkander niet hinderen, 't zy in hartweer, 't zy by kampens tijt. Gelijk een welgeſtelt, en geoeffent heirleger, vervolgen zy haer loop: en wanneer men lant, wert de vloot geſchicktelijk verſorgt, en als 't ankerens tijt is, zal men zetten, 't zy in een haven, 't zy tegen ſtrant, of in een inham, geſchicktelijk, ſonder eenige verwartheit, op dat, zoo'er onweer opſteekt, de vloot te minder ſchade lijde.

Hoe 't met de wint ſtaet, moogt gy uit het geſternte weten, als oock het geweſt, 't geen gy zoekt, en ten ware een groote noodtzakelijkheit u dwongh. Zonder voor wint, ſtil zee, en een gewiſze hoop van goede reis, en begeeft u niet van de wal in een onſtuimigh water, maer neemt wel waer 's hemels voortekenen, en alles wat d'ondervindinge hier inne leert, en neemt zoo de reis aen.

Wanneer ghy in 't Vaderlant ontſcheept, en de krijgs-lien te lande voert, zonder ſchroom voor vyant, zoo laet de zelve onverwart uit treen, en ruſten. Zy en zullen noch 's daegs noch 's nachts, iemandt van 't landt beledigen, 't zy met de vruchten en gewaſzen, de zelve af handig te maken, of het vruchtbaer landt te verwoeſten.

Indien ghy na by 's vyants landt zijt, of zorgt de zelve na by u te zijn, behoort het dat gy ſchilt-wachten uit zet, zoo te water als te lande. Naerſtigh, wacker en ſlagvaerdigh, u hout, zo, of 't gewis aen de man zoude gaen: want 's vyants liſten zijn veel, zoo ze u te lande bemerken onbezorgt, zullen zy u ſlaen, en 't vier in de ſchepen werpen, of zullen mede een inbreuk, op u vloot doen, indien zy klaer zijn en u onklaer bevinden, 't zy by daeg of by nacht, en zy zullen u dus licht vernielen, maer zoo gy op u hoeden zijt, is al haer inval ydel.

Als de tijt van ſtrijden nadert, zoo hout al de vlotelingen de ſtraffe voor, welck de laf hartige te beurte valt: moedigt hen met bequame redenen, om 't aenſtaende gevaer, niet te ſchouwen, op dat zy zoo uit ſchrik van boete als door belofte van loon, en aenporringe, zich dapper toonen, en zelfs als men na by kampt, zich vol moet houden.

De vyant moet aengetaſt en vermat werden, liever door een vooruitgezondene vlootsgedeelte en andere vonden, als met de geheele vloot, of zijn meeſte gedeelte zelve, ten ware, eene, zware nootwendigheit vereiſchte, het ter eerſten aenval alles te wagen.

Het opperhooft werpt zich niet lichtelijck in 't hartſt van een openbaren ſtrijt, terwijl de kans licht verkeert, en d'oorlogs gevallen wonderlijck zijn.

Waerom wel te wachten is, niet lichtveerdelijk een zee-ſlagh aen te gaen, want als de ſchepen aen elkander vaſt zijn, hart gevegt niet wel t'ontgaen is. Schout derhalven het aenklampen der enterdreggen, zoo gy geen vaſt vertrouwen hebt, op de ſtercken van u volck en wapentuigh: waer door ghy den vyant ontwijfelijk zult doen ruimen.

Want de menighte en groote der ſchepen, en zal geen meeſter ter zee maken, 't en waer men daer op heeft ſterke mannen, vol moedt en hart, en voor al den zegen van boven, welck is te bekomen, met goet leven en weldoen. Tegen de vry gegevene vyanden, handelt met rechtvaerdigheit, weeſt niet onmenſchelijk tegen de gevangens, noch leght hun niet ſchandelijk of godtloos op, en ſchaedt niemant, die u niet heeft misdaen, en die welck u heeft verongelijkt, wederſtaet in goethertigheit.

Als de tijt ten ſtrijde nadert, zoo ſchickt uwe ſcheepen verſcheidelijck na tijt en plaets gelegentheit: en derhalven, als ghy waent meeſter te zijn, en 't gevegt wilt aengaen, op hoop en betrouwen van winſt en zegen, maekt van uwen boden, en uit u eigen wateren te zijn, kampt liefſt na by 's vyandts landen, op dat hy 't vlugten, op zijn bodem (waer hun kans 't ontkomen is) voort vegten op het water, verkieze.

Als de ſchrick een krijgsknecht bevangt, en hy kans om te ontloopen

ziet

ziet, werpt hy zijn wapentuigh van zig, en kieſt de vlucht, want men vint zelden man, 't zy romein of barbaer, die een ſchandige vlugt voor een gewiſſe doot, niet en verkieſt.

's Daegs voor 't gevegt moet raedt, tuſſchen zee-voogt en hoplien gehouden werden, en beraempt, met meerder ſtemmen wat te doen ſtaet, het beſtemde alom uitgedeilt moet zijn, aen 's vloots beſtierders, welck de beveelen vaerdigh hebben na te komen: en zoo, by geval, iets buiten giſſingh te voor komt, heeft het opperhooft een tzein te doen, uitdruckende zijné wil, waer alle hopluiden zig na te voegen, en't belaſte te volvoeren hebben, 't zy met ſchilt ſlaen, opgeving van roock, wujingh, en op en neer halen van zeilen, of anderzins.

Het opper-hooft van de vloot zy voor al voorzien van een uitſtekent ſchip, wackere maets, in moet en ſterckte, hunsgelijken overtreffende.

Van gelijken de zeevoogts-plaetsbekleder, ſchout by nacht, en al wie over meer als een ſchip ſtaet, nemen de wackerſte mannen by zich, op dat zy, als hoofden en voorgangers, oock meerder gewelt konnen doen. Dees en alle d'andere ſcheepen, hebben ſteets 't oogh op het Admiraels ſchip; waer van zy beſtiert werden, en wiens laſt zy volgen, ten ware in byzondere voorvallen, anders wierde vereiſcht.

Hier toe dient, op een verheven plaets, zeker teken, 't zy een vlamvaen (*Flamulum,*) of iets anders opgeregt te zijn, in 't ſchip van den zeevoogt, om daer mede te zeinen, na welgevallen, 't zy men zal voortgaen met kampen, aenvallen of aerzelen, of dus veinzen, en keeren, iemant die in noot is, te hulp te komen, traegh of geſwind voort te gaen, laegen aen te ſtellen, of wel die t' ontgaen. En wat diergelijke beveelen meer mogen zijn, welcke de ſcheeps-hopluiden, gewaer wordende, hebben na te komen.

En dit zeinen geſchiet hierom, dewijl men onder 't gevegt, noch door ſtem, noch door Trompet, een ander zijne mening kan doen verſtaen, terwijl de grooten oproer, 't bruiſzen van de zee, het gekrijs der wapenen, de vaert en 't botzen der ſchepen, nevens het geſchreeuw der kampers, 't gehoor verdooven.

Doet het 't zein, zoo 't over ent ſtaet, ter ſlincker of ter rechter zijde neerdalen, 't werde geſchut opgeligt, ofte neergehouden, weg-genomen, en oock t' enemael verandert, neemt af zijn kruin, verandert zijn geſtalten en verw. Van outs ſtack men een helmet of krijgshoet op een lange ſpies, root van verw inteecken, van aenval, doch miſſchien, zoude men met weizen der handen, dit alles verrigten.

Laet het kennen van dees tekenen, met haer beduitzels, zoo ingeboezemt zijn, allen den hoplien, en hunne plaets bekleeders, dat zy ter eerſter aenzien, de laſt daer door gegeven, verſtaen, en aenſtonts weten te volvoeren.

De ſchickingh des vloots, 't zy dat de vyant perſt en dwingt, om te werden handt gemeen, 't zy dat ghy op hoop van zeegen, hem aenranſt: werde, na voorvallende gelegentheit door den Vloot-heer geſtelt: want men daer van geen vaſte wetten geven kan, dewijl 's vyants toeſtel en rangh niet te doorgronden is, eer men het ziet.

Altemet zal hy de vloot half maens gewijs ſcharen, met hoornen of handen, aen ieder eind, aen 't ſcherpſt ſtelt hy de manhaftighſte hoplien, en kloekſte ſchepen, aen de buitenſte kringh, te midden in, zy de vlootheer geſtelt, op dat hy alles beſchouwe, ſtiere, gebiede, en hulp zent, daer hy ziet, dat de zijne te kort ſchieten: en de halfmaens-wijſche ſtellingh, dient voornaem om den vyant te beſluiten.

Op een ander tijt, ſtelt de ſchepen lijnregt, om, des nodig, met de nebben, op 's vyants boegen in te rijden, en met de vuerſpuiten de ſchepen aen brant te helpen.

Deelt oock de vloot in verſcheide ſcheeps-benden, en als de eene gevochten heeft, d'ander op den vyant aenvalle, 't zy van vooren of ter zijden

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00560

den en in de ſtart, en zoo zal men den vyant wederſtaen en verſlaen.

Men verzint oock krijgs-liſten, want als de vyant wijt en zijd verſtroit is, en op de onze, die zy niet alle zien, aenvalt, overrompelt men hem haeſtelijck met het lichaem van de vloot zelve, welck of verſchoolen was, of in der yl, door macht van riemen, nadert: en zoo zal men alle zijne krachten dempen. Als men zeer vlug vaertuigh heeft, laet men die de vlugt veinzen, en den vyandt achtervolgen, zonder oit t'achterhalen, als wanneer men friſſche ſchepen by de handt hout, welcke in der vluchtelingen ſte, 't gevegt hervatten, en hen vyandt ſlaen. 't Is oock geen onnutte les, de zwakſte aen te ranzen, wanneer men ſorght den ſwaerſten niet beſtendig te zijn. Daer wordt vaak gevogten handt aen hant, tot in den duiſteren nacht. Voor af gematte ſcheepen, voert friſſche aen, en verpooſt de maets, die den wreden vyandt vellen, en dit doet voornaem, als U E ſcheepen, die van den vyant te boven gaen.

Veinzende te eerzelen, zult ghy den vyant, die u over hals zoeckt te volgen, verbijſteren, en zijn welgeſtelde zeebende verwarren, wanneer 't tijt is hun op 't lijf te vallen, zijt gy de ſterckſte in getal der ſcheepen? zent twee of drie van d'uwen, tegen haerer een.

De ſcheeps-ſtrijt is beſt aengevangen, als het weer den vyandt, heeft ontreddert, of als hy door ſtadige zee-kaaken is afgemat, of wanneer gy 's nachs kanze ziet, hunne vaertuigen ten vnure te doemen, en oock indien ghy bemerckt, hy voet aen lant, en 't volck verdeelt heeft.

Doch dewijl de voorvallen, zoo onderſcheidelijck zijn, is 't niet wel doenlijck, vaſte wetten of voorſchriften te geven, waer zich een Vloot-heer navolge, doch hy bidde Godt, dat hem uit de vuiſt heilzame gedagten invallen, des vereiſcht.

Veel werkx heeft men verzonnen, zoo om ſcheepen als ſchepelingen te vernielen, gelijck het vuur met geklater, en de vierige roock, daer men ſpattende, de ſcheepen mede ontfonckt.

De boogſchieters ſchieten, by de ſtevens, en van ter zijden, kleine ſchagtkens, *Muſculi* geheten.

Andere hebben fenijnigh gedierten, in beſlooten potten, om over 's vyandts boort te werpen, gelijck ſerpenten, ſchorpioenen, die zoo ghy ze raeckt, bijten: en de beet is doodelijck.

Oock potten vol levend-kalck, welck verbroken, binnen 's vyants boort, hun verſtikt, en 't gezigt verbijſtert, een groot ongemack voor de kampers!

De minck-eiſers, op 't vyantlijcke boort gegooit, geen klein onheil geven, en zijn in 't ſtrijden zeer t'onpaſſe.

Vuer-potten, welck in 't vyantlijke vaer-tuig geworpen en verbroken worden, daer de ſelvige zich ontſteken, laten een voornaem werptuigh zijn.

Als mede de handt-buizen, waer uit de ſcheeps gezellen, van achter kopere ſchilden, veel vuer den vyandt in 't gezigt werpen.

Groote voet-angels of ſpijckers, in zware koddens geſtooken, om hangen met brandtvoedtzel, ontſtoocken, en in de ſchepen geworpen, zal de ſelvige in kolen leggen, en als de maets komen om deze te bluſzen, zullen de pennen hun de voeten quetzen, 't welck geen klein ongemack den tegenſtrijders aenbrengt.

Met kranen of andere werk-tuigen, die tot lichten gebruickt werden, en bewegelijck zijn, herwaerts en derwaerts, wert oock wel heet en brandent pek, geworpen in de ſcheepen der tegenſtrijders, die aen d'uwe vaſt zijn.

Men zal de geheele vyants vloot verdelgen, zoo men breet tegen hen aenlegt, aen hem geketent is, en aen een zyde werk geeft, en aenklampt, terwijl andere ſtevige nebben, hun in de rugh zetten, dat het davert, maer ghy dan, als de ſchok aenkomt, zet af een weinigh, om 't vyantlijck gebouw niet te ſchragen, en zoo zal men die in de gront booren: men ſlae wel acht, dat de banden, die de ſtrij-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00561

dende ſchepen t'zamen houden, niet op een plaets wederzijts aen't ſchip vaſt zijn, maer dat het vyandlijk ſchip ſchiete meer na achteren toe, op dat de man, die hem poogt te overroeien, plaets heeft om aen te ranzen, tot dat hy is gedoken: en dit diene mede, op dat in ſchepen, die twee of meer riem-ſlagen hebben boven elkander, de onde rriemgaſten met lange ſpiezen door de roeigaten den vyant lenzen, en ombrengen.

Gelijk het mede zeer noodig is, van en uit de onder-riem-laeg, 't vyantlijke vaertuig aen te randen, op dat de ſchepen, door-boort, het water drinken, en te gronde gaen.

Krijgs - voorvallen zijn ontallijk, waerom het werck van te langen ſleep zoude zijn, wetten in allen voor te ſtellen.

Vooral moeten de ſchepen voorzien zijn van ſtercke mannen, die zich niet ontzien hart tegen hart, en hant tegen hant te vechten, van een vluggen geeſt, rap, en geoeffent in alle wapen-tuig, te landt gebruikelijk: maer voornaem oeffent den genen meeſt daer in, welck ghy op 't bovenſte dek denkt te ſtellen.

Maekt altijdt meerder in getal van ſchepen te zijn, als den vyandt, of ten minſten gelijk.

En zoo men bemerkt, dat hun ſchepen ſterck gemant zijn, ontziet oock u volck niet; maer gelijktze in getal, of overtreft hun. En als ghy de zwaerſte ſchepen tot de tocht toelegt, zoo brengt de krijgs - luiden van twee kleindere ſchepen op een groot: of kieſt uit al uwe macht de luſtihgſte. Twee honderd krijgers of meer, voere ieder ſchip.

Men takelt ook kleinder vaertuig toe, meer bezeilt als het zwaerſte, om den vluchtenden tegen-ſtrijder t'achterhalen, en des noots zelve te ontkomen. Deze houden zich ſtil, zo lange als men huns niet behoeftig is, en werden t'zijner tijt gebruickt, om den vyant te beledigen, of zelf het gevreeſt onheil af te keeren.

Grooter en kleinder ſcheepen, zal men bouwen, en uitreeden, na de plaets, daer men ſtrijden moet, en den vyandt, daer men tegen te doen heeft: want ieder volkaerd heeft zijne by zondere watermachten: de Saracijnen bezigen zwaer en log vaertuig, de Scythen ſnel en klein, om dat zy in het zwarte meer door enge ſtroomen afzakken. En dit zy van den toeſtel eens waterlegers genoeg.

Als ghy den aftocht blaeſt, wijckt met de ganſche vloot, halfmaens-wijs, welcke geſtalte, zoo wel int 't komen als keeren, oorbaer geoordeelt wert.

Na het ontgorden van het zwaert, deelt in billickheit de buit onder u volk uit, onthaelt hun met gaſtereien, çier en vreugde maeltijden, begiftigt de wakkeren, en ſtraft de laſhertigen.

De veelheit der ſchepen, bemant met bloode krijgs-lien, is van geen waerde, zooze tegen weinige, en knechten volmoet, te doen hebben.

De zegen des twiſts, en kanswaging beſtaet niet in 't getal der mannen, maer in koen en dapperheit derzelve: weinig wolven doen grooten ſlacht, onder een groote kudde ſchapen.

Wel naerſtelijck het doen der vyanden moet beſpiet werden, om zich naer de groote en meenigte harer ſchepen, wapen, en volck te beſchikken.

Hebt by de werken klein, en grof vaertuig, niet ten kamp alleen geordent, maer ook, om wacht te houden, leeftocht aen te voeren, en de vloot te herſpeizen, Galeien van een reeg riemen.

De Zee-voogt zy voor al yverig, en op zijn hoede, ſtemmig in zijne beveelen, en voorzichtig in zijn voornemen, om behagelijk voor Godt te zijn.

Ter eeuwigduuriger geheugeniſſe, van aenzienlijcke ſcheepen, ſcheeps-daden, en zee-zegen-pralen, heeft men oulinx in gebruik gehadt, ſcheeps-gedenk-penningen te ſlaen, voorzien met ſchepen, en hun ſnebben * of eenig ander deel; welcke mede veeltijdts voor zinne-beelden op oude munt geſlagen wierden. *Scheeps-gedenck-penningen.* **Galjoenen.*

Gelijck als *Julius Cæſar*, toen hy *Pompejus* verſloeg, onder Sicilie, in het jaer DCCV, na Romens opbouw, een penning dede ſlaen, daer de driepuntige geſtalte van het eilant Sicilie, met drie beenen, in vorm van een drie-hoek, gehouden in de handt van een naeckt vrouws - perzoon, de Siciliaenſche maeght verbeeldende: die met haer voet

voet op een ſcheeps neb ruſt, op wierd verbeelt. Een andere pennig vint men noch, ten tijde van *Cæſar* gemunt, 'daer een ſcheeps roer, een hooren des overvloets, nevens een ſchilt voerders ſtaf, op vertoont werden. Het ſtuer beduit 't heerſchen op den aerdbodem: de kloot, die afgedeelt is, zijn de lantſchappen der werelt: de hooren betekent volheit van alle vruchten, en ſchatten, en de ſtaf de vrede. Hier mede wilde *Cæſar* uit drucken, dat hy 't alles wel hadde beſtuert, loffelijk voor de Romeinen geſtreden, volken overwonnen, ook ſchatten, en rijkdommen voor 't gemeene beſt vergadert. *Domitius*, over groot-vader van *Nero*, wiert na de moort van *Cæſar* de ſtadt ontzeit, doch namaels herſtelt, en erkent op nieuw voor vlootvoogt: dies liet hy een penning ſlaen, daer aen d'eene zijde zijn wezen, en aen d'andere een ſcheeps ſneb, met eenige zee-wapenen, op ſtonden.

Florus lib. 4 Oroſius lib. 6.

Zes of acht verſcheide munten vint men, daer het dubbelt hooft van *Janus* aen d'eene zijde op geſlagen is, en, op d'andere zijde, ſcheeps-nebben van verſchillende geſtalte: gelijk oock de penningen zelve van verſcheide zwaerte zijn. Eenige ſteken vier ſpitzen voor uit, andere zes of twee; en oock eenige ſlegts het Galjoen zonder ſcherpte. Ieder ſcheeps ſcherpte ſtaet in 't 't Galjoen op een byzondere hoogte, en wijze.

Noch zijn 'er penningen voor handen, van *Cæſar*, en *Veſpaſianus*, daer op de gevleugelde Faem met een lauwre krans in d'eene hant, en een palm-tak in den anderen, met de voet op overwonnene ſcheeps-nebben vertoont worden, tot teeken van hun zegen-pralen: als ook eene, daer aen dees zijde het aenzigt, van *M. Poblicus* ſtaet, en aen d'andere een krijgs-man, die met zijn rechter voet op een ſcheeps neb ruſt, en met de rechter hant een palmtak ontfangt.

M. Antonius munte een penning, daer aen d'eene zijde zijn aenzicht op ſtont, en aen d'ander zijde een ſchip, geroeit van vier mannen, daer een Hopman of gebieder voor op ſtaet, en een ſtier-man achter by 't roer zit. Op een andere ziet men een lang ſchip, dae een vlag af waeit, met deze woorden: *Felicitas Auguſti*, dat is, heil van Auguſtus. Deze beide zijn zonder nebben.

Niet te onrecht, vindt men de Fortuin, met een ſcheeps roer en zeil by de ouden, op onderſcheidelijcke penningen geſlagen, gelijck oock de overvloet op veele oude munten verbeelt werdt, met boegen van ſchepen, daer *Ceres* by ſtaet: waer mede zy wilde te kennen geven, dat de rijkdom en overvloet van over zee, met hulp van ſchepen tot hen was gebracht. *Numa* en de nazaten van *Ancus*, Rooms Koningen, hebben gedenck-penningen doen maken, daer op d'eene zijde hun beide wezens ſtaen, en aen d'andere zijde twee poorten: onder welck een de faem met een lauwer-krans en onder d'andere een ſcheeps-ſnuit vertoont werden.

De Grieken zijn voorbarig in verdichtzelen geweeſt: hier van zegt men, dat als *Melicerta*, zoon van de koning *Inus* te Thebe zich buiten boort wierp, een Dolphijn hem op den rugh nam, en hy in een Zee-godt zy verandert: waer van men tot op heden een penning ziet, daer hy, aen d'eene zijde, op een dolfijn legt, daer een palm-tak nevens ſtaet: en op d'andere zijde een ſcheepken, 't geen onder een vierkant zeil voort wert geroeit.

De koop handel is by Grieken zoo wel als Romeinen, op onderſcheidelijke munten, met het hooft van Merkuer en een ſcheeps-neb verbeelt geweeſt.

Op een penning van *Hadrianus*, wort *Aſia* uitgebeelt, door een ſtaende vrouwe, houdende in de rechter-hant een ſlange beknepen, en in de ſlinker-hant het roer van een ſchip, hebbende de voet op het voorſte van een ſchip gezet.

Op een penning van *Antonius*, iſze zonder ſchip, en heeft in plaets van het roer een anker: datze op het voor einde van een ſchip ſtaet, en het roer, of anker heeft, betekent dat men in *Aſia* naeuwlijx anders als te ſcheep komen kan, ofte dit ziet wel op haer zee-vaert, en zee-bedreventheit, als van *Rhodus Efeſus*, en andere zee-ſteden, daer toen ter tijdt de Schip-vaert bloeide: datze een ſlangh, beknepen houdt,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00563

kan gevoegelijck gepaſt worden, op het krijgs bedrijf van *Trajanus*, *Hadrianus* voorzaet, die alle de volkeren, tuſſchen de ſtroomen *Indus* en *Eufraat*, den oorlogh aengedaen hadde, en *Kosdroem*, Koningh der Parthers, welcken tot die tijdt toe niemant overwonnen had, verdelgt, en den Parthers een nieuwen koningh gegeven hadde, alzo de ſlang als beknepen, en het vorige Aſiatiſche lighaem ingelijft heeft.

Men vint een penningh, waer op Conſtantinopolen ſtaet af-gebeelt, nevens een overwinningh beelt, met uitgeſpreide vleugelen, houdende een ſpies in d'eene, en een ſchilt in d'anderhandt: de voet zetze op het boort van een ſchip, daer zomtijdts niets, zomtijdts een lauriertack, boven wordt vertoont: waer door uitgebeeldt wierdt, de jeugdige ſtrijdbaerheit, zeeghaftigh, en zeekundigh, of aen de zee gelegen.

Noch is voor handen een penningh van *Maximus*, onder dit opſchrift, *virtus Illyrici*, de manhaftigheit van *Illyricum*. Hier ziet men, 't zy de Keizer, 't zy iemandt anders, met een ſpies in de handt, op een ſnel lopent paerdt zitten, en onder het paerdts voeten, een ſchip, dat ſterck voort geroeit wort: op d' overloop ſtaen gewapende Krijgs-knechten, met ſchilt aen ſchilt, geſchicktelijck gevoegt; het zy op een ſnelle en ſpoedige tocht van de Illyriſche benden, te paerde, en te ſcheep volbracht, gemaeckt, ofte dat *Illyricum* (lantſchap over Italien,) vaerdigh hulp te paerde, en te ſcheep uitleverde.

Onder de munten der Franſche Keizer-koningen, is een penning van *Ludovicus Pius*, Karel de groots-zoon, daer op vertoont wordt een ſchip, by na op de oude wijs der Romeinen, met verſcheide uitleggende riemen, en een ſtuerſpaen aen 't einde uitgevoert: de maſt, die te wederzijde met touwen ſtaet geſchoort, draegt het kruis op een ſpies.

Men ziet oock, op een penningh van *Klaudius*, een wel-gekleede Vrouw, die het roer van een ſchip in de handt, en een ſchips ſteven nevens of onder haer heeft, met het byſchrift *Britannia*. Dat men Britanjen in zoo ledige ſtant ziet, te achten is, om dat een gedeelte van het eilandt (gelijck *Suetonius* zegt) zich binnen weinigh dagen, aen *Klaudius*, zonder gevecht, of bloet ſtorten, over gaf.

Desgelijks is 'er een penningh van *Hadrianus*, alwaer een naekte vrouw, met hangende hairen, de rechterhandt op 't hooft leit, zettende de eene voet op het boort van een ſchip, en de ſlinckerhandt, waer in zy iets als een ſcepter, of rijcks-ſtaf draeght, in de ſchoot laet zacken: datze de ſcepter in de ſchoot laet hangen, kan vertonen, datze haer heerſchappy niet machtig is op te beuren.

De Tyber wordt op een penning van *Antonius Pius* uitgebeelt, als een oude ſtroom-godt, hebbende een riet in de hant: ſteunt met den eenen arm op eenige heuvelé, en met den anderen op een ſchip; met het byſchrift *Tiberis*: tot de ſtad toe (zeit *Dioniſius*) is de Tyber bevaerbaer voor groote ſcheepen, en tot zijn oorſprong, voor matige bootjes. Op een diergelijcke penningh van *Aurelius* ziet men, dat 'er veel waters uit zijn kruick vloeit, 't geen geoordeelt wordt, ter gedachtenis van 't overvloeyen des Tybers te zijn gemaeckt, dat te zijnen tijden zeer zwaer geweeſt is: zulcks het veel gebouwen verwoeſten, veel vees wegnam, en een grooten honger veroorzaeckte.

Noch vintmen een penning, waer op *Cybele*, de moeder aller goden, afgebeelt wordt, zijnde een ſtaende beelt in een kort en opgeſchort kleed, met de armen en beenen bloot; houdende een ploegkouter in d'eene, en een ancker in d'andere handt: uit de gront ſchieten twee koren-airen. 'topſchrift is *Tellus ſtabilis*, dat is, de ſtandbare aerde: ick achte dat het anker is, om aen te wijzen de gemeenſchap, die het aerdrijck met de zee heeft; 't zy om dat het als in de gront geveſt is, of om dat het als van de zee omhelſt wordt; gelijck d'aerdbevingh van outs (ſchoonze niet wiſten door welcken Godt veroorſaeckt) niemant gereder toegeſchrevē wiert,

dan

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00564

dan *Neptunus*, die daerom oock met d'aerde zijn gemeenen tempel had.

Op een penningh van *Domitianus*, wort de krijgs-heldinne *Pallas* verbeelt, met een werp-ſpies, en ſchilt, op het boort van een ſchip, gelijck ofze als in't ſpits te ſtrijden ſtaet, met de nachtuyl, haer toegewijde vogel, nevens zich.

Oock wort gevonden een penning, waer op een roeiende galey gezien wort, met het opſchrift: *Lætitia Aug.* keizerlijcke blijdſchap.

Noch vint men een penningh van *Hadrianus*, waer op een galey ſtaet, met het opſchrift *Felicitati Auguſti*, keizerlijcke geluckigheit, waer door de geluckige ſtant van den ſtaet, door de beſtieringh des Keyzers, als met een ſchip door zijn ſtuerman, betekent wordt.

Zoo vint men noch op een andere penningh van *Heliogabalus*, een roeyende galey, met het opſchrift, *Felicitas Temp*: geluckigheit der tijden, 't welcke de zelve beteeckening kan hebben.

Op een andere penningh van de jonge *Valentinianus*, wordt de heerlijkheit der Romeinen uytgebeeldt, door een ſchip, waer op een overwinningh beelt aen't roer zit, met dit opſchrift, *Gloria Ramanorum*, d'eer der Romeinen.

Op een penningh van *Titus* worden gelezen deze woorden, *Victoria Navalis*, dat's ſcheeps overwinning, daer een beelt nevens ſtaet, hebbende twee vleugelen op hare rugge, in de eene hant een krans, en in d'andere een lauriertak, ſtaende op de helft van een ſchip, tot een teken, dat d'overwinningh op zee verkregen was.

Een penningh vint men van *Lucius Antonius*, des dry-mans Broeder, waer op de godtvruchtigheit uitgebeelt wort, door een beelt, hebbende in d'eene hant een ſtuerſpaen, en in haer arm een hoorn des overvloets, met een Oyevaer aen hare voeten.

Noch is voor handen, een penningh van *Poſtumus*, met de woorden, *ſalus provincialis*, 't heil der landtſchappen, daer de Rijn te nedergeſtreken, d'eene hand aen een boot-je ſlaet, en met d'ander een riet houd, ſteunende met den arm op een heuvel: daerom veillicht met dit opſchrift verheerlijckt, om dat de Galliſche landſchappen, door de Rijn geſloten, van den gereden aenloop der landt verwoeſtende Duitſchen bevrijdt bleven.

Men leeſt op verſcheide penningen: *Concordia Exercituum*, eendracht der heyren, 't zy onder vertoningh van een Vrouw, met de krijgstekenen, of van twee in een geſloten rechterhanden, die boven het gedeelten van een ſchip, een krijgs-teken vaſt houden.

Op een penningh van *Gordianus*, ziet men een ſcheeps-brugge, daer de Keizer, op de voorganghvan een overwinningh beeldt, met eenige Krijgs-knechten overtreed: voor opſchrift ſtaet: *Trajectus Aug.* Keizerlijovertocht. Van *Pompejus* zeit *Florus*, dat hy, een ſcheepsbrugge gemaeckt hebbende, d'eerſte der Romeinen over den *Eufraet* getrocken is. Dergelijcken overtocht kan oock hier vertoont worden, dewijl *Gordianus* op den Perzen oorlogende, tot over dien ſtroom, zijn heyrleger geleidt heeft.

Scheep-bruggen wierden oulinx veel gemaekt, van dicht geſloote tonnen, en vaten, met banden en zeelen aen elkandere verknocht: ook ſloeg men tonnen den bodem in, en ſtacker veel of weinig, na de breete des waters, 't geen men over moſt, op malkander vaſt, rontom wel dicht beſtouwt, dat daer geen water door koſt, daer de mannen dan achter een, door kropen: en dus koſt een geheel leger in korten tijt een water overkomen, zonder eenig pael in den gront te ſlaen, of ſchip te gebruiken. Ten dezen einde, voerden de legers groote ledere worſten, of zacken mede, die men op blies, en voor ſchip-bruggen gebruickte, daer dan raderkens ter zijden aengebonden werden, die van mannen omgedraeit wierden, 't welk dan d'opgeblazene zakken dede voort gaen.

Touwen ſpande men over vlieten, daer berden aen-gebonden waeren, die voor ſcheeps-bruggen wierden gebruickt, of men gebruickte daer vier-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00565

kante hant-ſpaeken toe, die in elkandre geſlooten konden werden, en gedeckt met ſchotten: oock kaſſen gevult met biezen, of dicht geſloten tonnen, onderſcheidelijk gevormt; wol-baelen in vriezent water, tot den overtocht mede zeer bequaem zijn, oock tonnen op zijn ent gezet, van lange balken gevat.

Strabo lib. 7.

Lib 7.

Florus ſchrijft van zekeren bode, die door hulp van een blaes, door 't water tuſſchen 's vyants ſchepen deur ging.

Herodotus in zijn vierde boeck, verhaelt, hoe *Darius*, zoon van *Hyſtaſpes* de Schyten den oorlogh aen willende doen, een vloot uit-ruſte van zes hondert ſchepen: en een krijgs-heir van zeven hondert duizent mannen over willende ſchepen, dede hy een ſchip-brug over den Bosphorus van Thracien leggen, welck vijf hondert ſchreden lang was, dien hem zoo wel aen ſtont, dat hy daer zijn troon op liet rechten, om het volk over te zien trecken, en beſchonk den bouw-meeſter met veel voor-rechten. Xerxes, zoo *Herodotus* gedenckt, dede een brug van 674 Schepen over den Helleſpont leggen, zoo gemaekt, dat daer drie openingen in bleven tot door-tocht voor kleine ſchepen. Deze ſchepen wierden van zes ankers, voor en achter uit, wel vaſt vertuit. De Kabels waren van wit vlas, en het kruit *Byblus* gemaeckt, die 60 pont woegen, op ieder vaem: dees brugh wierdt met een korſt van aerde bedeckt, om een gemackelijke overtocht voor paerden, en andere beeſten te verleenen. *Strabo* zegt, dat de engte, waer deze ſchepen tot een brug ſtreckten, wijt was 3750 ſchreden, ofte 30 ſtadien.

Cajus Caligula dede een ſcheepsbrug leggen, tuſſchen *Baja* en *Puſſol*, op de lengte van drie duizent zes hondert ſchreden, met een dubbelde rang van ſchepen, wel vaſt geankert in de gront, met aerde belegt, en geplavijt. Over dezen brug reed hy trotzelijk twee dagen achter een. Ter eerſter male, zat hy op een paert, gekroont, met en bijl in zijn hant, in 't gout gekleet, en ter tweede mael zat hy op een wagen, die van paerden, vaerdig ter loop, voort-getrocken wiert.

Krantzius verhaelt, van een houten dijk, of ſcheeps-vlot dat voor Koppenhagen, by de vereenigde Hanzee-ſteden wiert gelegt, waer uit de ſtadt zeer heftig wiert beſchooten, en beſtookt.

Op het jaer 1627 in 't beleg van Rochel een vlottende dijk van veertig aen een gehechte ſchepen, was gemaeckt.

De brug, die Parma over de Schelde leide, van de Heer *P. C. Hooft*, Droſt tot Muiden aldus wort beſchreven:

„Van beide de oevers af, tuſſchen
„de ſchanſſen van Sante Marye en Sant
„Philips, zach men zware paalen ge-
„ſlagen, tot dat zy vijftig voeten qua-
„men in 't ſlijk en 't water te ſtaen, en de-
„diepte het heyen verboot. Deze ge-
„bonden met leggers en planken daer
„op, engden meer dan duizent vocten,
„de doorvaert. Het midden wijt, wel
„dertien hondert voeten; ſtopten twee
„en dertig pleiten, d'eene ontrent twin-
„tig voeten van d'andere, en t'zamen
„vaſt gemaeckt, met maſten, die rei-
„kende van boort tot boort, oock een
„vloer van deelen dragen: zijnde daer
„en boven, zoo voor als achter, ſteve
„aen ſteve, en d'uiterſte aen de ſtaende
„werken gevetert, met groove kabels,
„of yzere kettingen. Elck ſchip had
„ten weder einde een ſtuck geſchuts,
„en een anker tegens eb en vloet, voor
„dertig man in, zoo tot beſcherming,
„als om de touwen te vieren, of aen te
„halen, naer dat het water wies of viel.
„De brug doorgaens, had breete voor
„tien man in 't gelidt, uitgezondert by
„de ſchepen, alwaer zy aen elck ent
„van de ſtaketzels, twee ſchouders
„van de zelfſte breete, juiſt vierkant,
„om tot wapen-plaetzen en ſtrijk-wee-
„ren te dienen, uitbeurde. Zy was ge-
„borſt-weert, zoo verre als 't pael-werk
„toe langde, met de dubbelde heinin-
„gen van berden, en aerde daer tuſ-
„ſchen geſtampt, tegens allen hagel van
„mosketterye. De gemelde ſchouders
„hadden mede eenige donder-buſſen
„op: ook voor zich twee regels paa-
„len over dwars, vier in den regel, en
„gedeckt, met verre overſtekende
„balken, geſpitſt met yzer, om de
„vyantlijke ſchepen daer op te ontfangen.

Men zach oulinx een vont van over 't water te gaen, door middel van opgeſpanne blazen, die men aen de voeten

ten bant, en gelijck als laerzen gebruickte, of wel met de knien daer op leggende, waer van by *Cæſar* en *Suetonius* ſtaet te lezen.

De oude Spanjaerts en Arabiers wiſten zekere horden op blazen te leggen, daer zy mede over vlieten toogen; van welcke ſtoffe zeer volmaecktelijck handelen *Valturius* en *Frontinus*.

Van *Markus Aurelius* vint men een penning, waer op men dusdanige bruggen, of overtochten ziet, met een borſtwering ter zijden, en vleugelen aen de enden, met het by ſchrift *Virtus Aug.* Keizerlijcke manhaftigheidt: en dusdanige vleugelen zijn 't, die *Arrianus*, in de beſchrijvingh van diergelijcke bruggen, trappen noemt. Elck hooft van de brugge, in d'aerde geſloten is, om de paerden, en laſtbeeſten een gemackelijcker toegang te geven, en tevens om het geheele werck te binden. In korten tijt, voegt hy'er by, wordt dit geheele werck verrigt, en met een grooten yver, en gewoel, nochtans buiten wanſchick of verwerringh; want de aenmoedigingh op elck ſchip, en de opwackeringh der gener, die hun plicht waernemen, de vaert van't werck bevorderen. Noch beſpeurt men uit een penningh van *Gordianus*, dat deze overtocht enckelijck met een keizerlijck roei-ſchip geſchiede, waer in de Keizer voor aen, en vervolgens de ſtandaertdragers geplaetſt zijn; 't zy in't overzetten van eenige ſtroom, of met over d'een of d'andere zee te varen.

Twee penningen zijn voor handen, d'eene van *Nero*, en d'andere van *Karakalla*, waer op men ziet een aenkomſt te ſcheep, onder afbeeldingh van een roeyſchip, 't zy dat aldus eenige geluckige voorſpoedigheit beteeckent wiert, gelijk men op andere penningen ziet, of dat het de Keizerlijcke aenkomſt te water wil te kennen geven: want op de penningh van *Nero*, ziet men dit opſchrift, *Adventus Auguſt.* (de aenkomſt van Auguſt. *G. P.* welke laetſte letteren men lezen kan, *Græcia Peragrata* (Griekenland doorgetogen zijnde.) De Ægyptenaren hadden merckteken van een ſchip op munten, en elders; daer zy de oppermacht mede wilde beduiden. De Tyriers voerden op munten, en vlaggen afbeeltzels van ſcheepen, zigh zelve daer mede de vont van't ſcheepbouwen, willende toeſchrijven.

Abaris, die uit Scythien was, de tocht van Apol naer de Hyperboreen heeft beſchreven: dees, zoo de verdichters willen, had een pijl van Apol te ſchenck, met welken, als hy wierp, hy zelve alom mede vloog, at nimmer, en is voor een Godt by het domme volck gehouden geweeſt. Dees voer alle ſtromen, en zeën op en neer, waerom t'zijner eer een munt is geſlagen, daer een omgekeerde ſcheepsneb op ſtaet verbeelt, nevens eenige Dolphijnen.

Van *Klaudius* en *Domitianus* vint men penningen, vertonende waterſtrijden, met grieckſche opſchriften: op d'eerſte ſtaet dit, overwinningh der Kapitolijnſche ſcheeps-ſtrijders: op d'andere, *Flavius Sabinus* heeft het gegeven. Hier ziet men eenige ronde gebouwen, ringh-ront beſloten, prachtig en çierlijck opgemaekt, en in de zelve een water-boezem, waer op eenige roey-ſchepen tegen elkanderen aenkomen.

Men vint een penningh van *Nero*, op welcke dit ſchrift ſtaet, *Auguſti Por. Oſt. S. C.* dat is, Oſtienzer haven van Auguſtus raedts-beſluit, uit welke opſchrift in bedencken komt, of niet *Auguſtus* zelf aen dit werck de eerſte hant gelegt hebbe. Alhier ziet men twee vleugelen van getimmerte, halvemaens wijze uitgeſtreckt, zijnde aen 't eynde geſloten, of als geſloten, met een groot leggend beeldt, dat op een dolfijn ſteunt: aen 't ander eynde ziet men een ſtaend Kolosbeeldt, op een zware voet ſteunende te midden in de zee gebouwt: in de boezem zelf vertonen zich eenige ſcheepen, en galeyen, die aen ancker leggen.

Twee penningen zijnder noch gevonden van *Trajanus*, waer op de zeve haven van *Oſtia* ſtaet afgebeelt, die zomtijdts wel verzien, zijn met de

de naem van *Portus Trajani* (*Trajanus haven.*) Op deze penningen, ſtaet de haven met koſtelijke gebouwen verçiert.

Men vint oock penningen van *Auguſtus*, die met byvoeging van een roer, anker, Scheeps-ſteven, ſcheeps overwinningen, en ſcheeps-zegen-tekenen te kennen geven, dat zy op de ſcheepsoverwinning van den jongen *Pompejus*, aen de kuſt van Sicilie zijn gepaſt.

Op een andere, die *Panvinius* vertoont, ziet men, ter eeren het wed-rennen van *Severus*, een Schip, 't geen boven plat en verdekt is, zonder roeiers, met een roer: in de midden ſtaet een zuil, daer boven een zeil aen vaſt is, 't geen onder van een naeckt man gehouden wert: voorts eenige ren-baens eieren * op verheve columnen. Het ſchrift is *Lætitia temporum*, dat is: vreugde des tijds. Rontom het ſchip men ziet wed-loopen; mitsgaders eenig wilt gedierte.

* *Deze waeren van ſteen, en bepaelden de loop-banen.*

Men ziet op de penningen van *Auguſtus* en *Titus* een ſtaende Pylaer, *Columna Roſtrata*, dat is, ſteven-zuil genaemt, waer aen eenige ankers, en ſcheeps ſtevens of nebben zijn gehecht: boven op verheerlijckt met het beeldt van den Keizer, om eenige verkreege ſcheeps-overwinning; in alles van ſtant, gelijk de zuil, welke voor of van *Kajus Duillius* zelve opgeregt is, die noch te Rome met haer op-ſchrift voor handen is, en voor 't alderoutſte overblijfzel der Roomſche outheden gehouden wort, als geſtelt, zoo men gelooft, op het jaer na Romens opbouw 493.

Noch vint men penningen van *Lollius Palicanus*, waer op afgebeelt ſtaet een vierkante zetel, gezet op een verheven borſt-weering met ſcheeps-ſtevens verçiert, beteeckenende de vertoog-plaets, *Roſtra* geheten, dat ſnebben, ſnuiten, of liever voor-ſtevens van ſcheepen zijn, om dat dusdanige ſcheeps-ſtucken, tot gedachtenis en praeł, aen dit gebouw gehecht, en ten toon gehangen wierden: hier van zeit *Livius* aldus: de ſcheepen der Antiatiers wierden ten deele te Romen in de ſcheepskolken gebracht, en ten deelen in brant geſteken; met welcker ſnuiten goet gevonden wierdt, de verheven vertoogplaets, op de markt gebouwt, te verçieren, waer na deze plaets *Roſtra* dat 's ſnuiten wierdt genaemt: inſgelijx zegt *Plinius*, de ſcheeps-ſnuiten, aen de vertoog-plaets gehecht, waeren aen de markt een verçierzel, en als een kroon, den Roomſchen volke op 't hooft geſtelt. De nieuwe vertoog-ſtoel of ſteven puy, weinig van de andere verſchillende, zietmen op een penning van *Auguſtus*, waer op twee mannen, (men oordeelt *Auguſtus* en *Agrippa*,) op een zetel zitten. Tot bewijs der uitſtekentheit van dit gebouw, is genoeg, dat het van *Livius* een Tempel wort genoemt. Dat het niet los op zich zelven, maer aen eenige marckt vaſt hebbe geſtaen, geven de woorden van *Ammianus Marcellinus* bedenkelijk te kennen, daer hy, van *Konſtantinus* ſprekende, zegt, als hy tot de *Roſtra* quam, de afzichtelijkſte markt der voorgaende mogentheit, verſtomde hy van verwondering. Dees *Roſtra* ſtonden aen de voet van 't paleis, te midden en op de markt, daer heden de Kerk van Maria de Verloſterſche ſtaet.

C. Marius op het jaer CCCC XVI. na Romens op-bouw, was de eerſte, die de ſcheeps nebben van zes verwonnen ſchepen, aen den Puye op de marckt ſtelde. Noch hedensdaegs men twee kopere zuilen ziet, in de Kerk van S. Jan te Lateraen tot Romen, die op bevel van *Auguſtus* gemaeckt wierden van de ſcherpe ſnebben *Roſtra* of Galjoenen der overwonnene ſchepen van *Cleopatra*, en in den Tempel van Jupijn geſtelt: of, zoo andere willen, in die van de Godinne Iſis, van waer ze namaels in de Kerke van S. Jan Lateraen zijn gebracht.

Deze opgehaelde munten, of gedenck-penningen, (weinige uitgezondert) en diergelijke andere meer, zijn bewaert in de laden van *Johan Witſen*, Geheim-ſchrijver der ſtadt Amſterdam, mijn broeder.

Dus heeft men noch op heden in 't gebruick, gedenck-munten te ſlaen, ter geheugeniſſe van verkrege zee-zegen, gelijk een penning was voor handen, waer op d'eene zijde de nederlaeg der Engelſchen, in haer rivier, omtrent Chattam, en het verbrande van haer ſchepen in 't jaer 1667 door de Hol-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00568

Hollanders werdt vertoont.

Wanneer de Stadt Breda, door ſeventigh wackere Helden, daer eenen *Heraugier* Leidtsman over was, voor den Staet met een Turf-ſchip wierdt ingenomen, ſloegh men een Munt, daer het ſchip op ſtont, ter geheugeniſſe van het Feit. Op de eene zijde, vindt men deſe woorden.

Breda à ſervitute Hiſpana vindicatâ, ductu Principis Mauritii à Naſſ. Anno cIↃ IↃ xc.

Dat is:

Breda is van de Spaenſche dienſtbaerheydt ontſlagen, door 't beleydt van Prins Maurits van Naſſauw, in 't jaer 1590.

Op de andere zijde ſtaen deze woorden: *Parati vincere aut mori*, dat is, op Duytſch; Wy zijn bereydt te overwinnen, of te ſterven.

Dit volgende Vaers wierdt insgelijcks op dit Helden-ſtuck toen ter tijdt gemaeckt.

Iam credi res geſta licet, non vana poëſis,
Machina Trojani qua celebratur equi.
Quem fatum hoſtibus, & fatali funere Trojæ,
Ipſa intra muros traxit, & arce ſtetit.
Hoc Heranguerus meruit, qui talibus auſis
Tale edi facinus poſſe reapſe probat.
Cum navi occultus quamque ipſe attraxerat Hoſtis,
Bredæ auſu ſimili illabitur, & ponitur,
Hoc differre tamen: quod Troja hoc corruit aſtu:
Sed Breda excuſſo eſt libera facta jugo.

Dat is:

Nu mach men gelooven dat de ſaeck geſchiedt is, de Poëzy is niet ydel, waer door het gevaerte des Trojaenſchen Paerdt geviert werdt, welk zwanger van Vyanden, op de Muuren getrocken is, en op het Slot geſtelt; dit heeft *Heraugier* verdient, die met zijn ſtout beſtaen ſelf toont dat zulck een daedt kan gedaen werden, wanneer hy verborgen in 't Schip, 't welck de Vyandt ſelf in treckt, met een diergelijck ſtout beſtaen in Breda valt; doch dit onderſcheydt is hier, dat Troyen door deze liſt gevallen is, maer Breda is vry geworden, en heeft het jock van den hals geworpen.

Dit Turf-ſchip was toegemaeckt met een Soldering, redelijcker hooghte, zoo, dat 'er omtrent ſeventigh Mannen onder liggen koſten, alwaer den Turf boven op geſtouwt wierdt, 't was te verwonderen hoe deze Helden zich in dit naeuw verblijf de tijdt van drie dagen koſten erhouden, krom gebogen, met de beenen in 't water zittende, en dat in een koude Winter-tijdt, zonder van voedtſel te zijn voorzien: zy verrichten echter het aenbevolen ſtuck. *Matthijs Helt*, Luytenant van deze Bende, boodt zijn eygen Ponjaert aen, datmen hem deurſteken zoude, indien hy quam te hoeſten, 't geen hem door verkoutheydt ſomtijdts quam te beuren, en zulcks, op dat den aenſlagh door 't geluydt niet zoude werden ontdekt. Doch hier van breeder ziet by *Meteren.*

Op het jaer 1602. hebben vier Staten Oorlogh-ſchepen, zes machtige Spaenſche Galeyen vernielt, op de hooghte van Grevelingen, inde Noortzee. Waer over te dier tijdt een Gedenck-penning wierdt geſlagen, daer den ſtrijdt op wert vertoont. Met deze woorden:

Anno cIↃ IↃ 11 *Or. F. P. F. F. trirem. VI. depreſſ. fract. fugatisque.*

Dat is:

Op het jaer 1602. hebben de Vereenighde Staten zes Galeyen te gronde doen gaen, vernielt, en verjaeght.

In Zeelandt wierdt mede te dier tijdt, een Munt geſlagen, ter geheugeniſſe van het overwinnen eens machtigh, en rijck geladen Kraeke; daer aen d'eene zijde op ſtont:

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00569

Possunt quæ posse videntur.

Dat is:

Al dat doenlijck schijnt, is doenlijck.

En op d'andere zijde stont het hovaerdigh *Symbolum* (Zin-spreuk) des Konings van Spanjen, een Wereltkloot op zee drijvende, daer een peerdt uytspringt: met deze woorden: *non sufficit orbis*, dat is: de Wereldt is my niet genoegh: waer achter staet een zwemmenden Leeuw, het wapen van Zeelandt, welcken deze woorden toe zijn gevoeght, *quo saltas insequor*, dat is: Waer ghy springt, ick volgh u.

Op een andere Penning, insgelijckx in Zeelant geslagen, ziet men een zwemmenden Leeuw, met deze woorden, *Luctor & emergo*, dat is: ick worstel en drijf boven. Op d'andere zijde staet een zegen-schip met deze woorden: *Imperator Maris, terræ Dominus*, die op Zee heerscht, is meester te Landt.

Als deze Staet, na zoo meenigh Zee en Landt-gevecht, de Vreeden trof met Spanjen, heeft men tot Amsterdam, ter geheugenisse, zeker Munt doen slaen, daer op de heylige Vrede aen d'eene zijde staet, met deze woorden, *Ob cives servatos:* Om 't behoudt der Burgeren. En oock deze,

Pax una triumphis innumeris potior.

Dat is:

Een vreden is waerdiger, als ontelbare zegenpralen.

Aen de andere zijde, dit volgende is te lesen.

Extincto, terra marique publico bellorum incendio, per LXXX annos continuato cum trib. Philippis, Hisp. Reg. tandemque odiis utrimque sublatis & asserta patriæ libertate pacis nom. & omine ætern. læti. lubentesque S. P. Q. Amsteldam. CIↃ IↃ CXLVIII. S.C.

Dat is:

Na dat het Oorlogs-vuer uit was geblust; 't geen tachentigh jaren had geduert met drie Philipsen, Koningen van Spanjen, en dat eyndelijck de haet te weerzijde was geweert, het Vaderlandt in vryheit was herstelt, heeft den Raedt en het Volck van Amsterdam op het jaer 1648, ter liefde van de eeuwige Vrede, vreughdigh dit doen slaen.

Op de Vrede met *Cromwel*, toen *Beschutter van de Engelsche Republijck*, is hier ter Stede, by den Raet een gedenkpenning doen slaen, daer aen d'eene zijde de Vrede met een hoorn van overvloedt, en koopmanschap op werdt vertoont, met deze woorden, *Hæ mihi erunt artes.* CIↃ IↃ CLIIII. Dit zullen mijn oeffeningen zijn. 1654.

Op de andere zijde staen deze Latijnsche woorden.

Q. F. F. Q. S.

Post atrox bellum, quod inter Anglicæ Belgicæque Reip. rectores bis frustra tentatis pacis conditionibus, Anno CIↃ IↃ CLII *exarsit, in quo maximis utrinque classibus sex septentrionali. Duo mediter, mari pugnata sunt cruenta prælia, Dei Opt. Max. beneficio, auspicio Olivari M. Britaniæ Protectoris & Fœder. Belg. ordinum pax. cum antiquo fœdere restituta, cujus optimæ rei in memoriam sempiternam. S. P. Q. A. hoc monumentum F. C.*

Dat is:

Naer den scharpen Krijgh, die tusschen het gemeene best van Engelant en Hollant, heeft gewackert, schoon men de Vrede tweemael te vergeefs zocht te treffen, op het jaer 1652, en dat te wederzijts met machtige Scheepsvlooten, zesmael in de Noordt-zee, en tweemael in de Midlandtsche Zee, bloedigh was gevochten, is de Vreeden, en het oudt Verbont herstelt, onder 't geley van Olivier, Beschutter van Engelant, en de Staten van 't Vereenight Nederlandt. Ter gedachteniſſe van deze loflijke zaeck, heeft de Raedt van Amsterdam deze geheugh-penning doen maken.

Op de Vreden, laetst, met de Koningh van Engelandt geslooten, nae

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00570

zoo menigh bloedigh zee-gevegt, heeft den zelfden raet van Amſterdam, een gedenck-penningh doen ſlaen, daer op men, aen d'eene zijde, een vloot ſcheepen ziet, met deze woorden. *Sic fines noſtros, leges tutamur, & undas.* Dat is: Zoo beſchutten wy ons landt, wet, en zee: nevens een leeuw, die oorloghtuigh met zijn voeten vertreedt, daer deze woorden onder ſtaen: *Leo Batavus*, de Hollandtſche leeuw.

Aen de andere zijde ſtaet het wapen van Amſterdam, met dit ſchrift.

Deo auſpice, aſſertis non minore animo, quam ſucceſſu, avitis patriæ legibus, adverſus tres potentiſſimos Hiſpaniæ reges, coactis deinde ſemel iterumque contra vicinos, britannos, arma ſumere Batavis poſt pacem egregia virtute bello partam, atque reducta generis humani commercia. Conſules ſenatusque Amſtelodamenſis. Monumentum hoc CIↃ IↃC LVII. *F. C.*

Dat is:

Door Godts hulp, met geen minder uitkomſt, als moet, de oude wetten van 't Vaderlandt hebbende herſtelt, tegen drie machtige Koningen van Spanjen, zijn de Hollanderen, tot tweemael toe, tot den oorlog gevergt, van de naburige Engelſchen, wanneer zy door manhaftige dapperheit, de vreden herſtelt, en de koopmanſchappen onder de menſchen weder hebben doen leven. Waerom de Burgemeeſters en raet van Amſterdam, dees gedenckpenningh hebben doen maken, in 't jaer 1667.

Op het jaer 1550 is de zilvere penningh geſlagen, daer aen men op d'eene zijde het wezen van *Andreas Aurea* ziet, en aen d'andere zijde een Galey, met deze woorden, *non dormit, qui cuſtodit*, Dat is: *Die waekt en ſlaept niet.* Het ſchip is voor zeer puntigh, en verbreet, tot achteren toe, alwaer het ront opgaet: eene maſt ſtaet daer midden in, en de kajuit, die boven open is, is op ſtutten of dwers-houten, die over de achterſteven ſchieten geveſt. Ieder riem ſchijnt maer van een man te werden beſtuert, alles na de wijze, te dier tijde gebruickelijck. Deze munt is ter eeren van dees genoemden zeehelt, *Andreas Doria, of Aurea* geſlagen, wanneer hy op 't bevel van Keizer Karel met een zware zee-macht, de zee van de Barbaerſche Rovers zuiverden, en de ſtadt *Aphrodiſium* ofte *Mahadia* in Africa overmeſterde.

In het jaer 1571 zijn twee penningen in Italien geſlagen, ter eeren *Paus Pius V*, en *Johannes* van Ooſtenrijck, Baſtaert van Keizer Karel, de vijfde, van dien naem. Na dat de laetſte de Turckſche zeemacht in de Lepant hadde verſlagen, daer 25000 Turken quamen te ſneuvelen, 4000 gevangen, en 14000 Chriſten ſlaven verloſt: de ſcheeps-vloten der Chriſtenen, en ongeloovigen, ziet men daer op in goeden ſchick geſchaert: De ſcheepen, die voeren maer eenen maſt, zijn voor en achter van een geſtalte.

In het jaer 1588 is in Engelant, na het verjagen en verſlaen van de Spaenſche vloot, een grooten gedenckpenningh geſlagen, daer de Paus met zijn raet op wert vertoont, wien ezels ooren aen het hooft ſtaen, en op d'andere zijde, ziet men een vloot ſchepen, daer van eenige zinken, en werden vernielt, zeil ſchepen ziet men daer by: dier eenige echter riemen te boort hebben.

A°. 1596 is een bontpenning tegen Spanjen, tuſſchen Engelandt, Vrankrijck, en het vereenigt Nederlandt geſlagen, daer de wapens van de drie vereenigde op eene zijde zijn te zien, met deze woorden. *Rumpitur haud facile*, Dat is: Het wordt qualijk verbroken. Op d'andere zijde, ziet men d'ontredderde Spaenſche ſcheepsvloot, door de winden verſtroit, met deze woorden, *quid me perſequeris*, Dat is: Wat vervolght ghy my.

Na den nederlaegh der Spaenſche vloot, in het jaer 1588, in Zelandt een gedenckpenningh wiert geſlagen, daer op d'eene zijde nevens het zeeuwze wapen, deze woorden ſtonden, *ſoli Deo gloria*, Dat is: Godt zy alleen de lof. Aen d'andere zijde ziet men een groot aental ſchepen te

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00571

gronde gaen, met deze woorden: *Claſſis Hiſpanica, venit, vit, fuit*, dat is: de Spaenſche vloot is gekomen, gegaen, en geweeſt.

Aen een andere munt, geſlagen voormaels hier te lande, ziet men een ſchip vol volks, leggende op haer knien, met de handen na den Hemel geheeven, daer deze woorden by ſtaen: *Heere behoedt ons, want wy vergaen.*

Behalven deze, noch een andre penningh hier te land geſlagen, is voor handen, daer een ſchip in ſtorm drijvende, op ſtaet, met deze woorden: *Fluctuat, nec mergitur*, dat is: het wort geſlingert, maer en zinkt niet.

Rhodiens Scheeps-recht.

1 Zoo wie het ancker ſteelt, eens ſchips, dat in de haven of op de reede legt, en dat de dief zulx bekent, de wet gebiet, dat men hem pijnigt, en dwingt te betalen, het dubbelt der ſchade, daer door geleden.

2 Zo de boots-gezellen, met kenniſſe van den Schipper, de ankers van eens anders ſchip ſteelen, dat in de haven, of op de reede legt, en dat dit ſchip kome te blijven, door 't berooven des ankers: zoo moet de ſchipper, die deze diverye toe heeft geſtaen, alle de gelede ſchade van het ſchip en goet betalen. Zoo iemant werktuigen en eenige nootzakelijkheden tot een ſchip, als kabels, ſloepen, zeilen, of iet anders ſteelt; zal de ſteelder het dubbelt van de gelede ſchade vergoeden.

3 Zoo een bootsgezel door gebodt van den Schipper, eenig goet van koopman of reiziger ſteelt; zal den ſchipper het dubbelt van 't geſtole goet betalen, en de bootsgezel, die de dievery heeft gedaen, zal men hondert ſlagen met de ſtock geven: maer zoo een bootsgezel zulx geſtoolen heeft zonder kennis van iemant, en daer op gekregen wort; zal hy aen den lijve geſtraft worden, voornamentlijck, zo hy gout geſtolen heeft, en daer en boven het geroofde goet aen den eigenaer herſtellen.

4 Zoo de Schipper aen zeker oort komt, daer men dieverye pleegt, of daer rovers woonen, en de koop-lieden, of reizigers hem duidelijck zulx bekent maecken, en dat het Schip genomen wort; zal de Schipper zulx aen de eygenaers vergelden. Maer zoo de ſchipper het gevaer des lants verklaert, en dat de koop-lieden, en reizigers echter het ſchip daer heen begeeren geſtuert te hebben, zullen de reizigers of koop-lieden gehouden zijn, de ſchade te vergoeden, die geleden wordt, aen den ſchipper.

5 Zoo de bootsgezellen krakelen, zullen zy zulx alleen met woorden doen, zoo d'een d'ander ſlaet, en daer door quetſt, zal die geen, die geſlagen heeft, aen de gequetſte, het meeſterloon, onkoſte, en den verzuimden tijdt ten vollen goet doen.

6 Soo de boots-gezellen twiſten, en dat d'een den ander met een ſteen of ſtock ſlaet, zoo, dat de geſlagene desgelijx doet, ſchijnt het, dat hy daer toe is gedwongen: en indien hy, die geſlagen is, daer van ſterft, en men bewijſt dat het die gene is, die eerſt met ſteen, ſtock, of yzer geſlagen heeft, zal hy die hem geſlagen heeft, niet geſtraft worden: om dat de verſlagene ervaert, 't geen hy d'ander heeft willen doen, overkomen.

7 Zoo ſchipper, koopman, of bootsgezel iemant een vuiſt-ſlag geeft, en hem daer door een oog berooft: of dat hy hem met de voet ſchoppende, een ſcheuring ofte breuck veroorzaekt: zal hy, die geſlagen heeft, het meeſter-loon betalen, en daer boven tien kronen geven, voor het gemiſte oog, ofte voor de breuk, die hy heeft gemackt. Maer zoo die, welck geſlagen is, daer van ſterft, zal hy die geſlagen heeft, ter doot veroordeelt worden.

8 Zoo de Schipper aen wien het ſchip is vertrouwt, met het gout in een ander lant vlucht, door toeſtemming der bootsgezellen, zullen haer goederen zoo vaſte als roerlijke daer voor aen worden getaſt: en het gelt 't geen men daer van bekomt, minder is, als de waerde des ſchips, en onkoſten, zullen zoo wel de ſtierman, als bootsgezellen gehouden zijn, zoo lange te dienen, tot dat alle ſchaden volkomentlijck zijn voldaen.

9 Als de Schipper raedt gepleegt heeft, de goederen te werpen, vraegt hy de

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00572

de reyzigers, die gelt in 't zelve ſchip hebben, waer na men het lot werpt, gelt mede gerekent zijnde: Der bultzacken, klederen, en gantſche toeruſtingh wort overleg van waerde gedaen. Na dat men in zee geworpen hebbe, zal men aen de Schipper en de reyzigers niet meer toeleggen, en als een pont, aen dien die 't roer hout, en die welck de voorſteven regeert een half pont, zonder meer: en aen ieder bootsgezel drie ſcrupelen. Den knechten, en roejers drie minen, zoo 't is dat eenige reyzigers ſcheiden, en voet op't landt zetten, die zullen berekent zijn, op twee minen. Dit zelve zal insgelijks onderhouden worden, zoo het gelt, en 't geene de bootsgezellen toekomt, is gerooft, door den vyant, dieven, ofte zee-rovers. Zoo men eenigh overkomſt, of maetſchappy heeft ghemaeckt van winſt, na dat rekening is geſlooten, en geſchat, alles wat in't ſchip zy, zal ieder ſchade dragen, na gelangh van winſt, dien hy verhoopte.

10 Zoo de Schipper en bootsgezellen onachtzaem zijn, om hunne dienſt waer te nemen; en dat daer door ſchade ofte ſchipbreuk geleden wordt: zijn Schipper en bootsgezellen gehouden, de ſchade der koopluiden te vergoeden. En zoo het ſchip met zijn ladinge vergingh, door misgreep des koopmans, zal hy de ſchade, het ſchip, en alles wat deur de ſchipbreuk geleden is, boeten: maer zoo de ſchipbreuck, geſchiedt zonder ſchult van d'een of d'ander: dan zal het geen gebergt werdt, behoorlijck gedeelt worden.

11 Dat de koopluiden of reyzigers geen zware en koſtelijcke koopmanſchappen, in een oudt ſchip doen: zoo 't gebeurde, dat de waren daer door bedorven, zal de ſchade aen die geene komen, die 't oudt ſchip hebbe doen laden. Als de koopluiden een ſchip huiren, hebben zy hare koopmanſchappen niet eerder in te laden, voor dat zy eerſt neerſtelijck den genen, vie voormaels het zelve ſchip bevracht hebben, ondervraegt hebben, of het zelve verzien is van alle toeruſtingh? of de maſten, de raes, de zeilen, en anckers goedt zijn, of daer verwiſſelingh van touwen zijn? de ſloep wel toegeruſt? de roeren na behoren? genoegzame bootsgezellen, dat goede zee-luiden zijn? of 't ſchips-boort wel geſtelt is? en om 't, met een woort te zeggen, zy hebben te letten of alles wel ſtaet, eer zy hare koopmanſchappen daer in brengen.

12 Zoo yemant eenig goet te bewaren wil geven, in een ſchip, of huys, dat hy zulcks doe, in't bywezen van drie getuigen: en zoo het goet van belang is, dat hy daer een ſchrift van neme. Zoo die gene dan, die 't zelve te bewaren had, zeit dattet hem af handigh is gemaeckt, moet hy toonen waer 's huis of ſchips geopende breucke, of waer de dieverye door gekomen is; en zweeren, dat dit geſchiet is, zonder bedrogh. Zoo hy dit niet doet, zal hy alles wedergeven, gelijck hy 't ontfangen heeft.

13 Zoo een reyziger te ſcheep komt, by hem eenigh gout hebbende; 't zelve zal hy in bewaringh den Schipper geven: zoo hy zeit, gout ofte zilver in't ſchip verloren te hebben, by taal zal men hem niet behoeven te gelooven: de Schipper, bootsgezellen, en al het ſchips volk, zullen echter gehouden wezen, zich met den eedt te zuyveren.

14 Zoo yemant de goederen, die hy in bewaring heeft genomen, loochent, en wordt met getuigen daer van overwonnen, of zoo men 't by hem vint, na dat hy 't verloochent, ofte beſworen heeft: zoo zal hy 't zelve dubbelt betalen, boven de ſtraffe des valſchen eedt.

15 Zoo een ſchip, koopluiden, ofte reyzigers op heeft; of dat de Schipper met ſlaven bezet, in een ſtadshaven, of op eenige rede komt: en dat iemant uyt het ſchip gegaen zijnde, zich overrompelt vint, van dieven, ofte zee-rovers; en dat de ſchipper op het ſchreeuwen der boots-gezellen, het ſchip bergt, insgelijcks de goederen der Koopluiden, en reyzigers: zoo zullen dien genen, welck uit het ſchip gegaen zijn, haer goederen herſtelt worden: maer zoo iemant tegen de Schipper wilde dadigen, van dat

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00573

hy hem gelaten heeft, in een plaets daer hy gevaer van rovers lijdt, men zal zijn klagen niet achten, om dat de schipper en de bootsgezellen niet zonder reden zijn gevlucht. Zoo een koopman ofte reyziger ergens een slaef laet staen, die hy in bewaringh heeft, moet hy den zelven aen zijn Heer vergoeden.

16 Schippers, en koopluiden, die gelt op de schepen leenen, zijn niet gehouden borge te stellen, de vracht, koopmanschappen, en het schip noch in zijn wezen en geheel zijnde, zoo't niet is, dat men vreest voor ongeval op zee, of voor zee-rovers. Van het gelt, dat met borge gegeven is, zal men scheeps-woeker betalen.

17 Zoo iemant gout ofte zilver tot gebruick van een gezelschap geeft, gedurende zekere reise, of anderssins, en dat men in geschrifte gestelt heeft, hoe langh dees maatschappy van leninge duren zal, zoo die gene welck gout ofte zilver ontfangen heeft, het niet aen den eygenaer herstelt, na verlopen tijt, en dat het kome te vergaen, het zy door vuur, diefstal of schipbreuck; die geene, die het gout toekomt, moet het zijne weer bekomen, en blijft van alle schade bevrijt. Maer zoo de schade viel, eer de tijt vervult was, zo zal hy gehouden zijn, zoo veel schade te lijden, als hy winst gehadt zoude hebben, door overkomst.

18 Zoo iemandt, die op reis is, gelt geleent hebbe, en de tijt verlopen zy, zoo zal de borge betalen, na de wet. Zo'er geen middel tot betaling is, zal het gelt wel blijven onder borgtocht, doch zal men daer van betalen de scheeps-woecker, al den tijdt, dat de reyziger afwezigh zal zijn.

19 Zoo iemant een schip gehuurt, de godspenningh gegeven heeft, en daer na zeit het niet van doen te hebben, die verliest de godtspenningh. Zo de schipper tegen't verdrag doet, zal hy aen de koopman het twevouwt van de godtspenning geven.

20 Zoo iemant een schip gehuurt heeft, en het verdragh-schrift ondertekent, en verzegelt is, te weder zijden, dan heeft het zelve zijn volkomen kracht. Maer indien het niet ondertekent en verzegelt is, geenzins. Men mach oock, na goetvinden, boete in't geschrift sluiten. Wanneer niets in geschrift gestelt is, en dat de huurder geen gelt voor zijn koopmanschap gegeven heeft, zal hy aen den schipper de helft van de bedonge huure geven. Zoo de schipper zijn woordt niet en houdt, zal hy aen de koopman het half bedongen huer-loon geven. Zoo de koopman zijn goederen uit het schip haelt, zal hy den schipper de volle huer betalen.

21 Zoo twee t'zamen gezelschap gemaekt hebben, zonder zulx te beschrijven, en dat zy 't zelve aldus meer gedaen, en haer woordt gehouden hebben: altijdt schattinge en de omgelden gemeen betaelt, ende zoo een van beider schepen schade lijdt, zal den ander het vierde deel van de schade des beschadigden lijden, nademael daer niets in geschrifte is gestelt, en dat zy onderlinge maetschappy gemaeckt hebben op haer woort alleen. Maer zoo zulx beschreven is, zijn zy vast aen een verbonden, en de gebergde goederen zijn hen gemeen.

22 De schipper zal niet anders met zich nemen, als water, mont-kost, touwen, en andere nootwendigheden, tot scheeps gebruik, om dat de koopman het gantsche schip volgens overkomst beladen mach. Wen de schipper, nae dat de koopman tot genoeghte heeft gheladen, ietwes laden wil, zulx vermach hy te doen, indien het schip de ladinge lijden mach: maer zoo daer na eenig goet over boort moet geworpen worden, zoo zal de schipper alle schade dragen, te verstaen, indien de koopman het schippers goet, ofte inladinge met drie getuigen heeft willen weeren: anderzins zullen zy de schade gemeen boeten.

23 Indien schipper en koopman eenig geschrift gemaeckt hebben, zijn zy gehouden het zelve t'achtervolgen. Zo de koopman de geheele ladinge niet in 't schip doet, zal hy echter het overige van de vracht betalen, gelijk zy over een gekomen zijn.

24 Zoo een schipper zeil heeft gemaeckt, na dat de helft van de bedon-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00574

ge huure had ontfangen, en dat de koopman wil dat hy weder keert, verlieſt hy de helft van de bedongen huer. Maer als de ſchipper het beding niet voldoet, zal hy het even-waerd des beſprooken loons verbeuren.

25 Zoo de beſproocken legtijdt verloopen is, en tien dagen daer en boven, zal de koopman de mont-koſt voor de bootsgezellen betalen: maer zoo voorder tijt verlopen is, zal hy het ſchip ontladende zulx goet doen: zoo de koopman de huer wil verhoogen, zal na goetvinden de ſchipper zeil maken.

26 Soo het ſchip by dach, ofte by nacht vergaet, de ſchipper ofte eenig bootsgezel buiten het ſchip ſlapende, alle ſchade komt op den genen, die buiten het ſchip geſlapen hebben, en die daer in gebleven zijn, zijn vry: maer die onachtzaem zijn geweeſt, zullen aen de Heer van 't ſchip de ſchade, door haer misdrijf geleden, betalen.

27 Soo een ſchip t'zeil gaet, met koopmanſchap van eenige koopluiden, en dat'er iets quaets aen het ſchip geſchiet, of dat het vergaet, door miſlach van den ſchipper, of zijne bootsgezellen, de goederen ter begeerde plaetze komende zullen daer voor niet aen worden getaſt, zoo men met getuigen bewijſt, dat het ſchip door onweder is vergaen: alles wat'er van 't ſchip en goet over blijft, zal tot vergoeding van de ſchade zijn. De ſchipper doch, zal daer voor hem aftrecken de helft van de vracht. Soo wie loochent een overkomſt gemaekt te hebben, en dat hy in tegendeel overwonnen wort, van drie getuigen, zal hy zijn gedeelte in 't gezelſchap betalen, en daer en boven de ſtraf voor zijn verlocheninge.

28 Soo eenig koopman, ofte iemant van de reders de oorzaeck zy, dat het ſchip ter beſtemder dage niet vertreckt, en dat het dus gebeurt, dat het zelve van zeerovers wierde genomen, door vuer, offchip-breuck quame te blijven, zoo zal die geene, die de oorzaeck van dit vertragen is, de ſchade boeten.

29 Als de koopman de goederen niet levert, ter geſtelde plaetze, en de gezetten dag laet voorby gaen, zoo, dat daerna ſchade geſchiet, het zy door zeerovers, brandt, ofte ſchipbreuk, alle de ſchade aen 't ſchip komt op den koopman, maer niet voor dien tijdt: want dan zullen zy beyde, te weten de ſchipper en de koopman, de geleden ſchade dragen.

30 Zoo een koopman, hebbende een ſchip doen laden, zilver met zich neemt, en dat het ſchip door ongeluck kome te blijven, het geen men bergen zal van 't ſchip, ende goet, is tot beyder profijt: maer 't gout, 't geen de koopman met zich genomen heeft, zal hy behouden, na dat hy de tiende penning daer van heeft gegeven. Zoo hy zelve behouden is, ſonder hulp van iets dat aen 't ſchip behoort, zal hy de helft van zijn vracht betalen: maer zoo hy behouden is door eenige plancken, ofte werck-tuigen van 't ſchip, ſal hy het vijfde inbrengen.

31 Zoo iemant een ſchip laet, en dat eenigh quaet het ſchip overkomt, al wat geberght zal zijn, zal aen wederzijden komen. Het zilver, dat behouden zal zijn, zal een vijfde betalen: de Schipper, en boots-gezellen zullen hen beſt doen, om alles te bergen.

32 Zo een ſchip, door zeker koopman geladen, vertreckt voor bedongen prijs, of na gemaeckte maatſchappy, en datter eenig ongeluck, by zee overkomt, de koopman zal de helft van de vracht niet eyſchen, maer het ſchip, en goet zal in toeleg komen: en zoo de koopman, of die de redery aen heeft gegaen, eenigh goet geleent hadde, dat hy in handen had, zoo moet men zich gedragen na het beſchreven verbant.

33 Zoo de ſchipper de koopmanſchappen ter begeerde plaetze gelevert heeft, en dat 'er eenige ſchade aen't ſchip komt, de ſchipper zal de geheele vracht ontfangen, de ontlaſte goederen, noch het ſchip zijn niets aen de reyzigers * ſchuldigh, maer 't geen noch in 't ſchip gevonden zal zijn, zal in toeleg met het ſchip komen. * *Vectores.*

34 Zoo het ſchip linnen ofte klederen voert, zal de ſchipper die met goede omwintzelen voorzien, op dat de goederen door ſtorm, of 't ſpringen van de zee-baaren niet en bederven

ven. Zoo het schip te veel inwatert, zal de Schipper zulcks datelijck aen de koopluiden doen weten, op dat zy daer in voorzien. Zoo de boots-gezellen het niet aen de schipper bekent gemaekt hebbē, en dat alzo de goederen bederven, de schipper en de boots-gezellen zullen de schade beteren. Zo de schipper, en bootsgezellen met getuigen hebben laten weten, dat het schip te veel water in heeft, en dat men de goederen in de lucht moet brengen, en dat men dit onachtzaem laet voor by gaen, zoo zullen de schipper noch bootsgezellen schuldig aen de schade zijn.

35 Zoo men, na het schip, met de goederen in zee te werpen, verlicht te hebben, genootsaeckt is de mast te kappen, ofte wel zoo men die door eenig toeval verliest, alle de boots-gezellen, koopluiden, koopmanschappen, en het schip zelver, zullen in toeleg komen,

36 Zoo een schip onder zeyl zijnde, by dag op een ander schip zeylt, al de schade die daer door ontstaet; komt op schipper, boots-gezellen, * reyzigers, en oock op de koopluiden, zoo het by nacht gebeurt, die gene, die de zeilen los gemaekt heeft, moet een vuur opzetten, of moet een groot gerucht maken; het welck niet doende, en dat het schip bleef, komt op hem de schade, mits het door getuigen wort bevestigt, dat'et op deze wijze is geschiet. Indien die, welck op de zeilen past, onachtzaem is, en dat de schiltwacht slaept: als men met volle zeilen zeilt, en dat men op eenig klip raeckt, zullen zy de schade boeten, die daer door geleden wort.

* *Daer het woort reyziger staet, komt vectores in't latijn 't geen eygentlijck beteken, een die reyst, of die een ander over zee, en wegvoert.*

37 Zoo der iets gebeurde, daer door het schip bleve, en de goederen gebergt wierden, de gebergde goederen zullen het vijftiende geven, maer noch de koopman, noch de reysigers, sullen het schip aen den schipper betalen.

38 Zo een schip, met koren geladen van de storm overvallen wort, zal de schipper deckingen geven, en de boots-gezellen zullen pompen, maer zoo door haer onachtzaemheidt de koopmanschappen nat worden, zullen zy de schade boeten. Zoo de koopmanschappen bedorven zijn door onweer, de schipper, boots-gezellen, en de koopluiden zullen t'zamen de schade dragen; maer de schipper, bootsgezellen en het schip zal het hondertste deel van de gebergde goederen hebben. Als men in zee moet werpen, zal de koopman eerst werpen, daer na de bootsgezellen; en dat dan niemant steele: soo iemant steelt, sal hy het dubbelt betalen, en zijn winst verliezen.

39 Soo een schip, geladen met koren, wijn ofte olie; en dat zonder toestemmingh van den koopman, de schipper zeylmaeckt, en het schip blijve, doch de goederen geberght worden; sal de koopmanschap niets van de schade des schips dragen, om dat het koopmans wille niet en was, dat men daer quam. Soo het schip onder zeyl zijnde, de koopman zeyde tot den schipper, dat het nodig was op een zekere plaets aen te zeylen, of te zetten, 't welck in d'overkomst niet bedongen was, en dat het schip quam te blijven, en de goederen niet, dan sal den koopman het schip ten vollen betalen: Soo het schip blijft door de wille van dese beyde, zullen zy beyde de schade dragen.

40 Soo een schip bleeve, door schipbreuck, en dat men bergde een gedeelte van schip en goet: en dat de reyzigers met sich droegen, gout, zilver, zijde stoffen, peerlen, ofte gesteenten, het gout zal het tiende betalen, het zilver het vijfde: soo de zijde stoffen niet nat geworden zijn, het tiende gelijck 't gout: en zoo zy nat geworden zijn, zal men de schade, ofte lackagie aftrecken, ende in toeleg brengen: de peerlen, na dat ze geschat zijn, die by 't gout vergelijckende, zullen het schip helpen vergoeden.

41 Soo de reyzigers zeylmaken, en dat het schip bederft, ofte vergaet, en dat men de reyzigers goederen bergt, zo moeten zy 't herlappen, des schips helpen betalen, zoo twee ofte drie reyzigers haer gout, of gelt verloren hebben, zullen al 't scheeps volck, ja 't schip zelve de schade helpen vergoeden.

42 Soo

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00576

42 Soo een vracht-ſchip bevonden wordt geſcheurt te zijn, en dat men daer de koopmanſchappen uitneemt: zal het aen de wille des Schippers hangen, de goederen in dit ſchip of in een ander, daer in hy over-komt met den koopman, te brengen, welverſtaende dat dat ſchip bereit leit: en zoo niet, en dat de ſchipper een ander ſchip in de haven brengt, zal de ſchipper de vracht betalen.

43 Soo een ſchip overrompelt zijnde door ſtorm, en dat, na de goederen in zee geworpen te hebben, de maſten, 't roer, de ankers ofte ſloep breecken, zal dit alles in toeleg * komen, met de waerde des ſchips, en de gebergde goederen.

* *Contributie.*

44 Indien een ſchip, met koopmanſchappen geladen, in ſtorm zijn maſt verlieſt, of dat het roer breeckt, of de ſloep ſpilt, en de goederen door de ſtorm bevochtigt worden bevonden, zal dit alles in toeleg komen. Soo de goederen bedorven worden, door 't in vloeien des waters, zonder ſtorm, zal de ſchipper zijn loon genieten, doch zal de waren, zoo als hy die ontfangen heeft, weder leveren.

45 Soo een ſchip door ongeluk vergaet, die gene, die eenige goederen te lande brengt, zal tot loon genieten het vijfde deel van de gebergde goederen.

46 Soo de ſloep (de touwen, die de zelve aen 't ſchip vaſt houden, breekende) vergaet, met de bootsgezellen, die daer in zijn, zal de ſchipper de erfgenamen van de geſtorve bootsgezellen een jaer huer betalen: maer die deze ſloep van 't vergaen beſchermt, zal die wedergeven, zoo als hy die gevonden heeft, doch het vijfde deel voor zijn loon genieten.

47 De gene die gout, zilver, of iet anders, acht ellebogen diep onder water van daen haelt, zal het derde deel voor hem genieten; zoo op 15 ellebogen, de helft: maer van de goederen, die de zee te lande werpt, en die men een elleboog diep in 't water vint, zal het tiende deel de berger genieten.

48 Die eenige ſcheeps-goederen rooft in ſchip-breuck, zal het viervouwt vergoeden.

49 Die eenige vracht of laſt, aen een byzonder toe-behoorende; gedaen heeft by 't gemeen, of daer toe de ſchipper gedwongen heeft, zal niet alleen de ſchade betalen, maer oock het gevaer van ſchip-breuk; en daer en boven ſtreng geſtraft worden.

50 Welck eenige goederen van de geene, die, ſchipbreuck geleden hebbe, ſteelt, of die hen profijt door bedroch zoeken, zullen het viervouwt aen die, die dit ongelijck geleden hebben, vergoeden.

51 Wie door dief-ſtal, of met gewelt eenige goederen in ſchip-breuck neemt, na dat hy die zal weer gegeven hebben, zal hy, zoo hy een vry perzoon is, voor drie jaren gebannen wezen: zoo hy van gemeen volck is, zal men hem voor eenige tijdt doen wercken voor 't gemeen, en zoo hy ſlave zy, zal men hem tot het verdrietigſte werck brengen.

Rhodiſch ſcheeps-recht, ter neer geſtelt, op bevel der Keizeren, Tiberius, Hadrianus, Antoninus, Pertinax, en Lucius Septimius Severus.

Tiberius Cæſar Auguſtus, Opperprieſter in 't 32 jaer van zijn Tribuniſche macht. De boots gezellen, ſchippers en koop-luiden, mijn verzocht hebbende, de toevallen op zee voorkomende, te ſlechten, en in toeleg te brengen. 't Antwoord van Nero was: machtigſte, wijze, en doorluchtige Keizer Tiberius, ick en acht niet noodig te zijn, de zaken te prijzen, die U E. Mogentheit voorſtelt. Zent na Rhodes, en maeckt, dat men daer neerſtig onderzoekt, alles wat de zee-luiden, ſchippers, koop-luiden, en reizigers, de ladinge ofte zee-goederen, de rederyen, het kopen en verkopen van ſchepen, het loon van de bouwers, de bewaringe van gout, van zilver, en andere verſcheide goederen aengaet.

Tiberius dit ontfangen, getekent en in bevel gebracht hebbende, gaf het aen de doorluchtige Burger-meeſter *Antoninus*, en andre Burger-meeſter-mannen, die met hem beraetſlaeghden te Romen, geduerende het Burger-meeſterſchap van *Laurus* en *Agrippinus*.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00577

Deze zaken wierden oock voortgebracht, door den zelven, aen den Keizer *Vespasianus*, dewelcke het in de volle raet ondertekende.

Is het niet waer? dat *Antoninus* antwoorde aen die geene die hem een verzoeck-schrift voordroegen: voor mijn, ick ben wel Heere des werelts, maer de wet is die van de zee, dat de zaken der zee, zich voegen na de wetten der Rhodiers, om datze niet strijdende met onze wetten bevonden worden. De machtige *Augustus* antwoorde oock het zelve.

Scheeps-recht.

1 De huure des schippers zal twee gedeelten zijn.

2 De huure van die het roer bestuert, anderhalf gedeelte.

3 De huur des genen, die de voorsteven beheert, een en een half deel.

4 De huur van de timmer-man een, en een half deel.

5 De huer van de sloep-meester een gedeelte.

6 De huer eens bootsgezels een gedeelte.

7 De huur van die op den haert ziet, een half deel.

8 Een koopman mach twee knechten met zich nemen, maer moet vracht voor hen betalen.

9 De plaets eens reizigers te scheep, is drie ellebogen lang, en een breet.

10 De reizigers zullen geen visch in de schepen braden, noch de schipper zal hen zulx toelaten.

11 De reizigers zullen geen hout in de schepen kloven, noch de schipper zal hen zulx toelaten.

12 De reizigers zullen het water na de mate nemen.

13 Een vrouwe zal een elleboge voor haer plaetze hebben, en een kint een halve elleboog.

14 Soo een reiziger in een schip komt, zal hy zijn gelt in handē des schippers geven; en zoo hy 't niet en geeft, en zijt het gout of zilver verlooren te hebben, zoo zal men zijn zeggen niet achten, om dat hy het de schipper niet behandigt heeft.

15 De schippers, bootsgezellen, en de reizigers, die t'zamen varen, zullen eedt doen.

16 De vracht van duizent mudden zy 50 goude stuivers, * en van een out schip 30 goude stuivers. * *Solidum.*

17 De wet gebiet, dat, zoo men aen de zeevarende iets leent, zonder gevaer met borge: dat men 't niet in geschrifte stelle; en zoo men eenig geschrift gemaeckt heeft, zal zulx niet gelden, na de wetten der Rhodiers.

18 Zoo iemant, hebbende gelt te woeker ontfangen, betaelt heeft de jaerlijxze rente, en dat na acht jaren eenig verlies, of door brant, of door roovinge over komt, zoo zal men verdrach over de renten maken, na de Rhodische wet: maer zoo hy de wettige renten niet betaelt heeft, dat men behout, 't geen in 't verdrag beschreven is.

19 De schippers * zijn niet gehouden over verbanden, die de bootsgezellen maken, maer wel over misdaden. * *Contr. actus.*

20 Zoo de schipper eenig goet ontfangen heeft, is hy gehouden het weder te geven: zoo hy iets niet heeft willen ontfangen, niemant kan hem tot het ontfangen dwingen.

21 De schippers, wien eigen is, niet minder als het derde, van 't geen dat in het schip gebruickt wordt, waer heen zy ook gezonden worden om gelt te lenen, en dat in 't schip te brengen, het zy voor eene reis, ofte voor de heen en wederom reis, na dat men daer van schrifte gemaeckt hebbe, 't zal volkomen onderhouden worden. De geene, die gelt leent, moet een man in 't schip zenden, om de leeninge te leveren.

Die van Athenen onder veelvoudige wetten, ten dienste van haer staet, hadden'er oock, die den scheep-bouw en bestier betreften, waer van eenige hier laete volgen.

Het eerste, dat men de kinderen leert, zy lezen en zwemmen.

De raet van vijf hondert hebbe zorg om nieuwe schepen aen te doen bouwen.

De raet, die nieuwe schepen aen heeft gebouwt, vermach vergelding eischen, en ander geen.

Zestien Trierargen laeten'er zijn, om een schip toe te rusten: en die gene, welcke dat ampt bekleeden van haer 25 tot 45ste jaer, deelen gelijkelijk

onder

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00578

onder zigh de onkoſten die men aenleggen moet.

De Trierargen, beſtelt om een ſchip uit te ruſten, zullen naer hen middelen gekooren worden, welcke moeten zijn van tien talenten, (zes duizent rijxdaelders) maer zoo wie meer als tien talent bezit, zal men na gelang van zijn haven doen bouwen, tot drie ſchepen met een ſloep toe, behoudende dezelve evenmaet, by den genen, die minder als tien talent bezitten, en men vergadert'er van die gene zoo veel als nodig zy tot den opbouw van een ſchip alleen.

De Trierargen, welck in bedieninge zijn, en die gene, welck verzorgen, dat de vloot toegeruſt wordt, halen de namen op der gener, die wapen aen't gemeen-beſt moeten verſchaffen, van wien zy de wapens mede vorderen, voor de vloot.

Die gene, welk verkooren zijn, om de Trierargen in ampt te volgen, hebben zich aenſtonts na de vloot te begeven, als zy zijn verkooren.

Al wie op den beſtemden tijdt zijn ſchip niet klaer brengt, boete zulx.

De Trierargen hebben rekening van haer doen te geven.

Niemant zy verſchoont, ſchepen te moeten bouwen, als alleen de negen-mannen.

Staet aen te mercken, dat by het woort *Trierargen* den genen hier wort verſtaen, die de hollen der ſcheepen met haer toeſtel leveren.

Men kan niet gelooven, zegt *Demoſthenes*, dat iemant het gemeen-beſt bemint, zo hy geen ſchepen doet bouwen.

De ſcheeps-bouw is te dier tijde van het zelve gebruick geweeſt, als hedendaegs. Men voerde Koopmanſchappen over, dede landen op, doch 't voornaemſte wit was, zijnen ſtaet en landen te beſchermen, 't geen geſchiede, met het verdelgen en vernielen der onderlinge ſchepen, verhinderen der vaerten en elkander met ganſche vlooten ſlag te leveren. Hoe en op wat wijze zulx geſchiede mach men zien uit de twee volgende zee-ſlagen, gedaen by Perſianen, Grieken en Romeinen.

Xerxes zee-gevecht.

Xerxes, zijn vader in 't rijck volgende, bracht Ægypten onder zijn gebiedt, en, aengeraden door zijn vrient *Mardonius*, een man van groote moedt, ervaren ter zee, zich wijsmakende, niet alleen te overweldigen die van Athenen, en Grieken, maer gantſch Europa onder te brengen, dede een groote toeruſtinge: maeckte een verbondt met die van *Carthago*, welck hem, gelijck zommige zeggen, 200 ſchepen beſchickten, en drie hondert duizent mannen, om de Grieken aen te taſten.

De Grieken, hier van door *Demaratus* gewaerſchouwt, vergaderden te Corinthen, alwaer de krijgs-hoofden *Ariſtides* en *Temiſtocles*, als oock het volck van Athenen, en *Egine*, te zamen verzoent waren. Zy trocken dan op hun zijde, die van Sicilie, Corſica en Creta, en beraetſlaegden uit te ruſten, tegen de Perſianen, 200 ſchepen, de *Themiſtocles*, tot den oorlog tegen de Egineten hadde laten bouwen. De bende, die *Xerxes* voerde, waren in zoo groote getal, dat *Herodotus* getuigt, dat men noit zoo veel volck by malkenderen gezien hadde. *Diodorus* maeckt gewagh van acht hondert duyzent mannen, twee hondert galeyen, acht hondert en vijftig ſchepen, bequaem om paerden te voeren, en drie duizent andere ſchepen: in welck getal die van Carthago niet begrepen waren, om dat die oorlogh byzonder voerden, ſchorzende evenwel het voornemen van *Xerxes*. *Juſtinus* zegt, van zeven hondert duizent mannen, uit zijn eygen landt, en driemael hondert duizent van zijn hulp benden, een duizent twee hondert ſchepen. Andere die neerſtigh onderzocht hebben, het getal van deze macht, maken ſtaet, dat'er waren vijf milioenen, twee hondert-en-vijfendertigh duizent, twee hondert en twee en twintigh perzonen: een getal waerlijck ongeloffelijck, ten waer zoo veel vermaerde mannen zulcks beveſtighden. Wonderlijck is het, dat men

Lib. 11. *cap.* 1.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00579

zegt, een man gevonden te zijn, genaemt *Pythius*, die *Xerxes* met ſijn machtigh heyr ſpijſde, en hem vereerde, op zijn vertreck, twee milioenen, zeven hondert en vijftigh duyzent goude kronen. De vergader plaets der ſchepen wiert gegeven in de golf, tuſſchen Cuma en Phoce, ſteden in Eoliden, in kleyn Aſia, aen de ooſtzijde van 't eylandt *Lesbos*. Waer *Xerxes* quam, en zijn troon ſtelde op een heuvel. Zich toen ziende omringt aen d'eene zijde van thien duizent ruyters, die goude, en zilvere Granaden in de handt hadden, met tien duizent andere ruyteren, en zijnen lijfwacht, die men onſterffelijcke noemden, om dat altijdt haer getal vol was. Nevens zoo veel milioenen menſchen, een gedeelt op zee, en een gedeelte gereedt daer op te gaen, en hem in gedachte komende dat na 100 jaren geene van alle in 't leven meer zijn zoude, had de tranen uyt de oogen laten biggelen, na dat hy dan aen de zon in een goude kop geoffert, en zijn houwmes in zee geworpen had, dede hy deze ſchrickelijcke hoop volks met twee bruggen in acht dagen, en acht nachten overbrengen. De Grieken, die de Perſianen zoo veel in voorſichtigheit en ervaringh te boven gingen, als het volck van Perſen haer in getalle overtrof, oordelende dat men haer niet en konde aengrijpen, als in 't nauw van den berg *Oëta*, die tuſſchen Theſſalien en Achayen is, welck men Termopylas noemt: noch ter zee, als in de golf en 't nauw Eubeé, gaven de bewaringh van de Termopylas aen de moedige *Leonidas*, dewelcke met 300 Lacedemoniers, drie aenvallen tegenſtont, en verſloegh den bloem der Meeden, en de onſterffelijcke Perzen, maeckte zulck een bloedtſtortinge in het leger van *Xerxes*, dat hy hem het hooft driemael dede omkeren, om te vluchten. *Themiſtocles* voerde 't gezagh ter zee, en bevocht een aenmerckelijcke zegen, om dat hy de voordeelen van plaets en wint wel wiſt waer te nemen. Want *Magabates*, overſte van de Perziſche vloot, gebooden, de voortocht na Eubea te zeilen, zonder te overdencken, op het vallen des vloets, en de beweeginge van de golf, die daer hart gaet, en zwaer is. Ter nauwer noot, dan, waren zy daer gekomen, hadden het ancker geworpen, en dat den dagh aenquam met goet weer, of de zee wierdt onſtuymig, zoo, dat hy in weynig uuren vier hondert ſchepen verloor.

Themiſtocles ziende dat'er geen meer als 250 zeilen waren, nam voor, zee te houden, en viel op de ſchepen der Perſianen aen, toen zy uyt haer havens quamen, om alzoo te beletten, dat zy zich by een vergaderden. Dit hem in 't eerſte geluckende, dede hy veele ſchepen zincken, maer eyndelijck ziende dat hy over al niet wezen konde, en dat de Archipel zich in een boſch ſcheen te veranderen, door de menigte des vyants ſchepen, die van alle kanten voort-quamen: quam hy haeſtelijck aen het eylandt van Eubea, en bracht zijn vloot by de Kaep van Artemiſie, de aldervoordelighſte plaets, die ergens gevonden wort, daer zich de vyanden niet konden verſterken, *Xerxes* zond dan 200 van de beſte ſchepen uyt zijn vloot, om het eylandt om te lopen, en die van Athenen, op het onverſiens te overvallen, van de andere zijde. Maer het ongeluck wilde, dat zy zich by nacht begaven aen de klippen van *Gereſtes*, daer zy alle ſtranden, ofte braken, tegen de caep van *Caphareus*. Waer van *Themiſtocles* verwittigt zijnde, door 50 ſchepen, die de Grieken hem zonden, gaf zich wederom in 't gedrangh van de vloot der vyanden; verſloeg vele ſchepen, en begaf zich toen weder aen de caep van *Artemiſie*. De Perzen niet konnende aen d'eene zijde verdragen, dat een kleyn getal ſchepen hun dus trotſten, en aen d'ander zijde, vrezende de gramſchap van *Xerxes*, beſloten 's anderen daegs ſlag te leveren: hier toe hebben zy hare ſchepen in ſchick geſtelt, omcingelende de caep van *Artemiſie*. Die van Athenen, zonder te verwijcken, deden zo veel, dat de Perſianen waren gedwongen, des avonts te aerzelen, hebbende ten min-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00580

minſten zoo veel ſchade geleden, als gegeven. De Grieken, bezeffende dat *Xerxes* de Termopyles vermeeſtert had, en de doodt van *Leonidas*, vonden goet, te wijken na Salamine, alwaer haer vloot herſtelt, en bevonden wiert 380 ſchepen, ſterck te zijn. Zy beſlooten dan wel tot een ſlagh: maer beſpeurende de nederlaegh der Athenienzers en Lacedemoniers, en hoe *Xerxes* met ſijn ſcheepsvloot tot *Phalerus* was, en haer perzoonelijck quam bevechten, verlooren zodanig de moedt, dat zy niet anders dochten als te vluchten, zoo *Themiſtocles* zulcks niet voorgekomen had, en hen gedwongen met wil, ofte onwil, ſlag te leveren. Want geen andere middel om te ontkomen was.

Xerxes, moedigh op ſijn goede voortgangh te lande, verhoopende, al zijn voornemen te verzekeren, door een ſcheeps-ſlagh, moedigde de zijne aen. De Griecken in tegendeel namen voor, zich te verdedigen. *Xerxes*, in 't kriecken van den dagh, verſcheen aen den tempel van *Hercules*, op een hoogte, in't lantſchap *Megara*, zittende op een gouden troon vergezelſchapt met ſchrijvers, om aen te teyckenen het gedenckwaerdighſte, dat'er in de ſlagh geſchieden zoude, kunnende van de plaetze het gevecht gemackelijck beſien. Zijn vloot was toen noch ſterck 1000 ſchepen. *Themiſtocles* hadde onder zich, niet meer dan 180 ſchepen, toevende zijn vloot ſlag-vaerdigh te ſtellen, tot dat de ure quam, op welcke men gewoon was een harde wint uyt zee te hebben, die de zee met groote baren beweeght, 't geen de grieckſche galeyen niet hinderde, om dat zy zeer leegh waren, maer wel de Perſiſche ſchepen, om dat die hoog, boven 't water verheven ſtonden. Dees zwaer en moeielijk te beweegen waren, die gezwint en licht. *Themiſtocles* ziende *Ariamenes*, Admirael der Perſen, broeder des Koninks, op een groot ſchip, vechten met pijlen, gelijk als uit een muer van een Kaſteel, leide hem aen boort. De twee ſchepen zijnde aen een geklampt, ſprongen de Perſianen over, daer *Ariamenes*, na een groot gevecht, met een ſpies doorſteken, en in zee geworpen wiert. De andere Perſianen voor aen, gelijk in getal met de Grieken, om de nacuwte der zee, daer de ſlag geſchieden, niet kunnende als met een lange reie aenkomen, (want den een den ander beletten zoude,) wierden tegen den avondt op de vlucht gedreven, *Xerxes* hoorende van *Arſaces*, dat de Griecken de zegen bevochten, en beſlooten hadden, na 't naeuw van den Helleſpont te gaen, om de ſcheeps-brugh, die hy daer gemaeckt hadde, te breken, wiert zoo met ſchrik bevangen, dat hy vrezende achterhaelt te werden, van ſtonden aen vertrock. *Juvenalis* voegt'er by, dat de zee zoo bloedig, en met lijken bezet was, dat zijn ſchip ter naeuwer noot, het water ſplijten kon. Deze ſlach geſchiede den 23 van herfſt-maent, in 't eerſte jaer van de 75tigſte Olimpiade, 480 jaer, voor *Chriſtus* geboorte. *Diodorus* wil, dat op de zelve tijdt, als de Grieken de Perzianen verſloegen, de Carthagenienzers, die Xerxes geboden had Sicilien aen te vallen, van *Gelon* waren verſlagen, en dat in 't jaer daer na, den 25tigſte van Herfſt-maent.

Het Actionſche Zee-gevecht.

Dit is een van de vermaerſte zee-gevechten, die ooit voorgevallen zijn: waer van de hoofden, *Auguſtus* en *Antonius*, zijn geweeſt, de dapperſte en ervarenſte haerer eeuwe, die alle de machten van Ooſten en Weſten by een getrocken hadden. *Plutarchus* verhaelt, dat'er aen de zijde van *Antonius* elf Koningen zijn geweeſt, die hem met alle hare machten hulp brachten, waer van zes perzoonlijk 't gevecht by woonden. De plaets, daer de ſlagh geſchiede, was voor de golf van Ambracie. In de vloot van *Auguſtus*, vontmen 400 oorlog-ſchepen, en in die van *Antonius* 800, veel grooter als die van *Auguſtus*. Men zach'er eenige met 6 tot 9 roei-banken. Zy hadden toorens op, zoo dat zy kaſteelen of drijvende ſteden ſchenen te wezẽ. De zee ſcheen te beſwijken van den laſt, en de wint koſtze ter naeuwer noot beroeren, doch die van *Cæſar* hadden niet meer dan

van 3 tot 6 roei-banken. Aen de zijden van *Epirus*, te land, zach men het volck van *Antonius*, zijnde een getal van hondert duizent te voet, en 12 duizent te paert. Het volck van *Augustus* die aen de Caep Action waren, zijn 92 duizent te voet, en 12 duizent geweeft te paert: het meeste deel der Roomsche Raden waren aenschouwers van dezen slag. *Antonius* ziende, dat hy geen roeiers genoeg tot zijn scheepen had, verbranden een gedeelte zijnder schepen, en behielt alleen 500 van de zwaerste, op welcke hy laden 22 duizent mannen, en twee duizent pijlschieters. Op zestig na verbranden hy alle de Ægyptische schepen, zegt Plutarchus. Het gevecht wiert eenige dagen uitgestelt, om een storm die daer opstont; de stilte gekomen zijnde, zachmen de twee vlooten zeilen, *Antonius* gcleide de rechter veugel met *Publicola*, en *Cælius* de linker: *Marcus Octavius*, en *Marcus Instejus* de middelhoop. Aen de ander zijde stelde *Augustus* voor de linker-vleugel van zijn vloot *Agrippa*, en behielt de rechter voor zich. *Antonius* liet zich met een fregat voerē door de vloot, om zijn volk te moedigen, dat zy zich als krijgs-helden zouden dragen, waerschouwende de pilooten niet meer van haer plaetzen te wijken, als of zy ten anker lagen, zich betrouwende op de groote zijnder schepen. *Augustus*, des gelijx, liet zich door zijn vloot voeren, vermaende 't volck niet te vrezen voor de menigte hunner vyanden: dat de zegen niet aen 't getal, maer aen de kloeckmoedigheit hing, dat de vloot des vyants bestont uit geraept volck van verscheide landen, die meer gewent zijn lasten te laden, als wapenen te voeren: dat zy gebreck van roeiers hadden: dat de schepen, hoe groot en sterck dat zy mochten wezen, geen menschen en quetsten noch dooden: dat'er veel volk moet zijn, om die te bestueren: dat dier zwaerte den vyant hinderen zouw, zoo om dat het de zee-luiden de middel beneemt, om haestelijk het gebodt der piloten te gehoorzamen: als om datze niet en kunnen wenden met zulke snelligheit, als tot dusdanig een ontmoetinge van noden is, en noch veel minder te vluchten en zich te bergen: want de zwaerheit haer traeg maeckt, en de hoogte hun bloot stelt voor de pijlen. Dat hem maer een ding verdroot, te weten, dat hy de moedigheit van zijn uitgelezen Roomsche zoldaten moest stellen tegen deze Barbaren: die hy zonder eere overwinnen zoude, van welke zy niet overwonnen konden zijn, als met schande: dat hy zeer wel wist, dat zy meer gemoedigt wierden, door haer eigen kloeck-moedigheit, als door zijn woorden. Hy vermaende hun, al haer moet in 't werck te stellen, en niet te lijden, dat het hoog-verheeven schip, verciert met louter gout, en purpre zeilen, van de dertele *Cleopatra*, die in de vloot van *Antonius* was, haer ontquam, en datze de schatten weg voerden, die de loon van haer moeite zoude zijn, de eere van haer gevecht, en de vrucht harer overwinning. Na dit alles, en dat'er naer allen schijn een hart gevecht aenstaende was, vernam *Augustus* uit eenig gelaet van *Antonius* en *Cleopatra*, dat zy eenig bysonder voornemen in 't zin hadde, verbaest door zekere quade voorzegginge. Die versch voor waren gekomen, als van hongersnoot die haer begon aen te tasten, dit had hen dan doen besluiten na Ægypten te keeren, waer toe zy maer een eerlijcke reden zochten. *Augustus* dit merckende, besloot hun te laten vertrecken, op dat hy ze, als onder zeil waren, in 't vluchten aen mocht tasten; want hy beelden zich in, dat zijn schepen licht zijnde, de hare lichtelijk konde achterhalen, en verstrooien. *Agrippa*, vrezende dat *Antonius*, door kracht van riemen en zeilen, de vlucht verhaesten zoude, voorwende aen *Augustus* dat des vyants vloot, door de storm, die stercker op stroom als op de reede geweest had, alreede in wanschick was, 't geen hem tot de slag deed besluiten. *Augustus* dan, na dat bevoolen hadde, wel acht te nemen op alle gelegentheden, die voor quamen, van den vyant aen te tasten, gingh zelf om de koenheit van *Antonius* te beproeven, en oock die van zijn volck, met zijn vloot na den vyant, hem te tarten tot gevecht; of te verjagen, en hun ziende in de mont

van

van de * inwerp, zonder bewijs van vertrecken of ſlag te leveren, doch hier door wierden ſy niet eens bewogen, maer verſterckten alleen de voorhoop van hare vloot, om de ſlag af te weren en tegen te ſtaen: waer op *Auguſtus* niet wiſt wat zyde te kiezen: doch terſtont, na eenige twijffelingh, naderde zijne macht, welck hy dede aen die ſijde trecken, daer men den vyandt beſt becingelen kon, of ten minſten zijne ſchickingh breecken. Maer *Antonius* vreezende omcingelt te worden, naderde met zijn ſchepen, en quam ondancks tot den ſlag. Dus dan begon het gevecht, alle de hopluiden volvoerden haer plicht, en twiſten moedighlijck om den zegen. De ſchepen van *Auguſtus* hadden groot voordeel op die van *Antonius*, nademael zy lichter zijnde, den vyant ter reder aentaſten, dieze met een ongelooffelijcke ſnelligheit deden zincken, en in de grondt joegen, ſchoon de plancken, met koper, zoo Plutarchus wil, 't zamen waren ghehecht: want vonden weinigh tegenſtant, by de groote, en zware vyants ſchepen, en als zy geſtoten hadden, aerzelden zy met groote ſnelligheit, waer over 's vyandts ſchepen haer niet konden volgen, noch op het minſt beſchadigen. Niet te min, wanneer de ſchepen van *Auguſtus* aen wilden taſten, die van *Antonius*, ontfongē zy haer met pijl-ſchoten en ſteenen, en zochtenze aen te klampen: want als zy hant-gemeen quamen, waren zy de ſterkſte, en konden de lichte ſchepē haeſtigh in de grondt boren. Dit was de oorzaeck dat *Auguſtus* nauw acht nam, en met een wonderlijcke ſnelheit zyn ſchepen dede wijken, zonder groote ſchade: Soo dat de vloot van *Antonius* vocht als het voetvolck, die de vyanden verwachten, daer die van *Auguſtus* de manier van de ruyters navolgde, welcke met een loop op de vyant aenvallen, en dan weder te rugh wijcken, de zegen lag langh in de waegſchael, zonder dat men groot voordeel aen een van beide zijden kon bemercken. *Cleopatra*, die voor de ſlagh haer tot de vlucht bereidt had, verliet *Antonius*. Want deze Ægytiſche vrouw, die met 60 ſchepen in de haven ten anker lag, ziende zulk een bloedig gevegt, en niet wetende aen welke zijde de victorie keeren zoude, kon niet langer verwachten den twijffelachtigen uitkomſt; maer vol van ſchrick, dede een teecken, om haer ſchepen onder 't zeil te brengen, en na Ægypten te vluchten. Deze ſchepen, die vlack voor de wint hadden, zeilden midden door de vloot van *Antonius*, en brachtenze heel in verwerring: in de volle zee komende, nam zy de weg na Alexandrien. *Antonius*, die nader by *Cleopatra*, als by zijn lichaem, dat hy bezielde, was, ziende dat zy onder zeil was, verliet zijn hop-luiden en zoldaten, in 't midden van de ſlag, zich begevende in een boot, vergezelſchapt alleen met twee van zijn huis-genoten, ſtelden haer te volgen. Hoewel deze ſlaphartigheit de moet van zijn volck verminderde, de ſlach evenwel duerde noch eenigen tijdt, zonder dat *Auguſtus* den vyandt konde t'onderbrengen, dan met uitermaten groote gewelt en moeite van de zijne. Hoewel zijn eerſte voornemen was de ſchepen van *Antonius* te bergen, en in zijn geheel te laten, ten einde hy de groote ſchatten, die in de ſchepen waren, mochte bekomen: niet te min, ziende de hartneckigheit der vyanden, veranderde hy zijn voornemen, en geboot die met vuurwerken te naderen.

Dit gezicht was deerlijk, nademael men alle de ſchepen vol vuers zach. Die van *Auguſtus* wierpen vlammende ſchichten, brandende toorzen, en yzere potten vol pick, en gloeiende kolen: terwijl dan dat de zoldatē van *Antonius* bezich waren het vuur te bluſſchen, of over boort te werpen, voegden zich die van *Auguſtus* daer by, en maekten een deerlijke ſlacht-banck. De genen, die zich van't vuer konden ontſlaen, ſmeten zich in zee, in de genade der baren: andere, die niet vlijtig genoeg waren, verſtickten door de rook, of verteerden door de vlam, die, aengeſtookt door de wint, geſtadig aen wies, en noch meerder ſchade in de ſchepen bracht. Een Tijgerzouw deernis gehadt hebben, door zulk een beklagelijk gezicht. *Auguſtus* ondertuſſchen vervolgden zijn overwinninge,

* *Golf*

ninge, dien hy eindelijk na zulck een ſtreng gevecht, verkreeg. De ſlag gewonnen zijnde, en alles wel verzekert, zant hy veel van zijn volk, om het vuer te leſſchen, bergde noch 300 ſchepen, die in zijn macht bleven. Deze, en alle de toeruſtinge van *Antonius* gekregen hebbende, dede hy hem en haer achtervolgen: maer *Clopatra* had haere ſchepen zoo ver reets gevoert, dat'er geen middel was, om die te achterhalen. *Auguſtus*, ging na deze volbrachte overwinninge, in de tempel van Apollo die by dē oever van de *zeeboeſem was, en offerde hem de voorſtevens der Galeyen, die hy op deze geluckige dag had verkreegen, en dede op dezelve plaetze een ſtadt bouwen, die hy *Nicopolis* noemden, om tot eeuwige gedachteniſſe te dienen van zulk een vermaerde overwinning.

* *Golf.*

* *Gezeyt zegen, of overwinning-ſtadt.*

Aenmerkens waerdig is het, dat men vint by *Plutarchus*, hoe *Antonius* niet dulde, dat zijne ſcheeps-hoofden de zeilen ſtreken, als men aen't gevecht zoude gaen: waer uit vaſtelijck te beſluiten is, dat het een gewoonte zy geweeſt te ſlaen met neergelegen zeilen.

Hy moedigde zijn volck, en zeide datze zich in zouden beelden te lande te vechten, om de grootheit van de ſchepen.

Æmilius, de Romein, dede *Antiochus* den oorlog aen, met zeven honderd weerbare oorlog-ſchepen. Zoo dat van die tijden niet gezegt mach werden, 't geen *Ovidius* zingt van zijne voor-eeuwen: *Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos, navita*, dat is: zy zeilden, en hadden geen kenniſſe van wint-ſtreek: terwijl men zulke vlooten heeft gehadt: want nootzakelijk zijn hier toe kundbare beſtierders geweeſt, die weer en wint-vaſt waeren, ſchoon ons de waere, en oprechte konſt haerer ſtiermanſchap is verhoolen.

Vermaerde Zee-roovers, die men in de Roomſche Gedenck-ſchriften vint.

Onder de vermaerde zee-roovers, maken de ouden gewach van *Dionides*, die ten tijde van *Alexander* leefde: van *Stilico*, die ten tijde van *Demetrius*: van *Cleonides*, die ten tijde van *Ptolomeus*: van *Chipandas*, die ten tijde van *Cyrus*: van *Miltas*, die ten tijde van *Dionyſius*: van *Alcamon*, die ten tijde van *Cæſar*: en van *Agathocles*, die ten tijde van den Keizer *Auguſtus* leefde. Te verhalen van ſtuck tot ſtuck, wat begin deze zee-rovers hadden, wat roveryen zy deden, en de gevaren, daer zy de menſchen in brachten, en de ſteden, die zy verwoeſten, de wreetheit, die zy pleegden, de rijkdommen, die zy verkregen, en het einde datze haddē, zoude te lang vallen op te halen, en noch verdrietiger te lezen: het zal genoeg zijn voor dit mael aen te mercken, dat niet een van deze zee-rovers op zijn bedde ſtierf, noch zijn uiterſte-wil * maeckte. Zy betaelden alle op de uur haers doots, de ſchade, die zy gedaen hadden, zonder te genieten de rijkdommen, die zy gerooft hadden.

* *Teſtament.*

Dionides, de zee-rover, wilde noit in dienſt van *Darius* of *Alexander* treden, noch vrede met hen hebben; maer plonderde alles wat hem ontmoete: om dees oorzack ruſten Alexander de Groot een machtige vloot tegen hem toe, en hy wiert gevangen voor Alexander gebracht, die zeide: zegt my *Dionides*, waerom dat ghy de geheele zee ontroert hebt? antwoorde hy; waerom hebt ghy de gantſche aerde geplondert, en de heele zee geſchuimt? Alexander zeide weder, het is om dat ick een Koningh ben, en ghy zijt een zee-rover: waer op *Dionides*; ô *Alexander*, ghy en ick zijn van een zelve aert en ſtaet, uitgenomen dat men my een zee-rover noemt, om dat ick met weinig volk de zee geſchuimt heb: en u heet men Vorſt, om dat ghy met groote legers roveryen bedrijft: zoo de Goden my wilden begunſtigen, en u misgunnen, zoo dat ick *Alexander*, en gy *Dionides* waert, miſſchien dat ick een beter Prins, als gy een zee-rover zoude zijn. *Stilico* ſchuimde de Caputiſche zee, 16 jaerē lang, en dede groote ſchade aen die van Bactes en Rhodus. By Koning *Demetrius* eindelijk gevangen: en zijnde voor de Koninck gebracht, vraegde hy hem: *Stilico*, wat hebben u de Rhodiers, en die van Bactes gedaen,

gedaen, dat ghy haer zoo bedorven hebt? *Stilico* gaf tot antwoort, ick wilde wel, Heer, dat ghy my zeide: wat u mijn vader gedaen had, dat ghy hem liet onthoofden, en my gebannen hebt? ick rade u in dit mijn laetſte uur, dat ghy geen menſchen vervolgt tot het uiterſte punt; want het is gevaerlijk te doen te hebben, met die haer eer verlooren hebben, en die geen rekenſchap van haer leven hoeven te geven. Van *Cleonides*, die de zee ſchuimde 22 jaren, zegt men, dat hy 7 jaren in zijn ſchip is gebleven, zonder zijn voet op 't lant te zetten: deze zee-rover was ſcheel, en van de natuer niet voor niet geteeckent: want hy was zeer wreet: tegen die geene welck in zijn handen vielen, hield zijn woort nooit. Onder andere wreetheden, die deze beul pleegden aen de gene, die hy kreeg, was, dat hy haer handē en voeten liet binden en hebbende kokende olie in een ſpuit laten doen, liet hy de gevangenen daer mede beſpuiten, tot dat zy in de olie verſtickt waeren. De Koningh *Ptolomeus* ruſte een vloot uit, en ving hem, welk hem vraegde: *Cleonides*, wat helſche razernye heeft u geleert zulke wrede pijnen aen de menſchen te gebruiken? waer op *Cleonides*: ick en heb niet alleen willen pijnigen de lichamen van mijn vyanden, met welcke zy my vervolgden: maer oock wilde ick hare ingewanden verbranden, waer mede zy my hateden: 't welk *Ptolomeus* hoorende, beval, dat men *Cleonides* dagelijx met ziedende olie zoude natten: en om hem meerder te doen lijden, verlangde men zijn leven zoo lang men konde.

Chipandas, de zee-rover, was geboren te Theben, ten tijden van *Cyrus*: deze was een man van groote moet, hoogdravend, machtig, en deugdzaem: hy had hondert dertig ſchepen, met de welke hy onder zijn bedwang hielt, alle de Ooſterſche Koninkrijken, en dede zich vrezen aen alle de weſterſche Vorſten. Konink *Cyrus* liet een zee-vloot tegen hem toeruſten: en na dat hy hem gevangen, en voor zich had, vroeg hem: waerom zijt ghy in dienſt van de Koninck van *Parthen* gegaen? hebbende van my zold getrocken. Waer op *Chipandas* antwoorde: de wetten op 't lant, en verbinden die op zee ganſch niet, en men is niet gewoon, op het lant de wetten ter zee te onderhouden: dit zegge, om dat wy zee-rovers gewoon zijn, zoo dikmaels van meeſters te veranderen, als zich de wint op zee verandert.

Miltas, de zee-rover, leefde te gelijk met *Dionyſius* van Siracuſen: hy plonderde ganſch Aſien: regeerde meer dan dertig jaren op het water, maer eindelijk van de Rhodiers gevangen, en gebrocht ter plaetze daer hy ſterven moſt, hefte hy zijn oogen ten Hemel, zeggende: ô Neptuin, Godt der zee, waerom verlaet ghy my tegenwoordig? aengezien ik u in zee geoffert hebbe, meer als 500 menſchen, die ick met mijn eigen handen ſlachte: heb'er meer dan 40 duizent doen verdrincken, meer dan 30 duizent van ziekten doen ſterven, en meer als 20 duizent doot geſlagen: hoe is het dan mogelijk, dat een menſche alleen my kan doen ſterven, my, die zoo veel menſchen heb doen ſterven? *Alcamon* was een zee-rover, ten tijden van *Sylla* en *Marius*: deze koos de zijde van *Sylla*, en ving *Julius Cæſar*, die uit vrees voor *Sylla* vluchte: *Cæſar* zeide dikmael tegen den rover ſpots-gewijze, dat hy hem zouw laten hangen met al de zijnen: daer na, als *Julius Cæſar* 't Roomſche rijk in handen had, ruſten hy een vloot tegen *Alcamon* uit: welke gevangen zijnde, en na de galgh, daer hy aen gehangen zoude worden, gebracht, begon te zeggen: ick en ben niet droevig over mijn verlies, noch over mijn doot; maer het verdriet my grootelijx in handen gevallen te zijn, van die geene, die ick eertijts in mijn macht gehadt heb: en dat die geen, die ick konde en moeſt in vier deelen houwen, my nu ophangen doet.

Het ſchip is een Ægyptiſch zinne-beelt.

De oude Ægyptenaeren verbeelden door zinne-beelden, in een varent ſchip, alle de eigenſchappen; waer door Godt, als door dienaren, het geheele al beſtuert en onderhout, welkers afbeelding de Iſiſche Tafel ons heeft nagelaten ('t geen zommige voor het

geheilighde schip *Baris* nemen, dus genaemt, om datze de Ægyptische Godtsdienst, als in een kort begrijp, uytdruckt, in afgemaelde verbeeltzelen, die hunne oorspronck heeft, van de Godinne *Isis*, de hooghste Godtheidt in Ægypten. Waeromze by haer voor de stichster der Godtsdienst, en hemelsche wetten gehouden werdt.

De tafel is van koper, gevonden onder de puyn van het vervallen *Bourbon*, bewaert in de Mantiaensche scharkamer door Romeinen, voormaels uit Ægypten gevoert, daer dit werckstuck de Godtheit, ter eeren met groote konst, en moeiten gewrocht is geweest; 't geen ons den arbeit uitwijst, welck oock schijnt te verzekeren, dat het gemaeckt zy, ten tijde als dees konst, by de Ægyptenaren, meest in zwangh gongh, voor dat *Cambyses* den inval in Ægypten dede. In de tempel van *Isis*, is dit werck-stuck ten toon gestelt geweest, uit dees tafel dan, is het nevenstaende schuitjen onder letter G, met zijn vracht, afgetrocken.

Het scheepken zelf beduit, dat alle de hemelsche invloeyingen, de geheele wereldt deurschieten, even als een schip, 't geen alle oorden bevaert. Het is in't water gestelt, om dat zy gevoelden, dat de dingen, die in het scheepken onder zinnebeelden werden vertoont, in het water, ofte in vochtige dampen, die over al op aerde verspreit zijn, wercken.

Aen de achtersteven ziet men een havikx kop, daer een veder, en de slang Aspis boven uit steken. Met deze, beteikende zy de overvloedigheit van leven, licht, en beweginge, waer door Godt het meest op aerde uitwerckt. De voorsteven pronckt met een struick, zeven gety kruit, een verborgene vergelijcking, waer mede zy wilden zeggen, dat alles na Godts wil, en wezen, uit-gevoert werdt. *Horus*, *Isis* zoon, is de stuerman, daer andere *Osiris* van maken, dat is, de kracht van wereldt en zon, die ten allen tijde, na den eysch, ieder zaeck zijn behoorlijcke hitte, en koude geeft. Hy heeft de gedaente van een jongelingh, om dat de wereldt van dau gevoet, steets nieuw en jongh schijnt. Door dezen *Horus* wierdt zoo wel by de oude Ægyptenaren verstaen, het gesternte om hoogh, als de zon en zienlijke aerde.

Noch werdt hier wel mede, het geheele al verstaen, maer dan heeft hy zijn hooft met koordekens bedeckt, en vloeyen vlieten rontom hem uyt. By dees verstonden zy de ziel van de wereldt, of hooghste geest van de zons godtheidt, met welcke naem zy hunnen Godt *Apis* betekenden, die wel eer koning in Ægypten hadde geweest, het volck wetten gegeven, getempt, en schranderheden in gescharpt.

Isis, die de maen op haer hooft draegt, zit voor op, voert een arentsveder in de handt: 't geen bediet, dat zy de zons huysvrouw is. Voor de os, daer andere een tweegehoofde bock van maken, verbeeldtzel van den Ægyptischen *Janus*, steekt een sterrekijckers quadrant op een stock, daer de tijdt by werdt verstaen, *Apis* dan, en *Isis*, ofte zon en Maen, bieden den ander hulp, tot onderhout van de wereldt, dees verschafte vuer en geest, die vocht en droogte, beide de lucht en zijn gematigtheit voortbrengende, daer alle schepzelen by bestaen. Met de gevleugelde kloot, boven de os, wilden zy betekenen, dat niets ontbloot was, van de Goddelijcke invloeyinge, en bestieringe.

Horus stiert het schip, gelijck als Godt alles regeert: hy zit geknielt, dat is, dat de zichtbare wereldt zich bucken en onderdanigh stellen moet voor de ziel des wereldts, ende onzichtbaerheit des zelfs, die hunne zitplaets, na het gevoelen der Ægyptenaren, in de zon heeft. De slangh, die wederzijts by de kloot, af gekronckelt hangt, beduit het leven, 't welck Godt, aen alle schepselen uitdeylt.

Het gewas, dat voor de os staet, is iets uitgewerckt en voort gebracht, van de genoemde invloeyinge en goddelijckheden. Achter hem staet een tackhey-kruit, de heilige plant, teecken der vruchtbaerheit.

Het

Pag. 362.

N. Wilsen delin.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00587

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak
Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00588

Pag. 363 en 364.

A

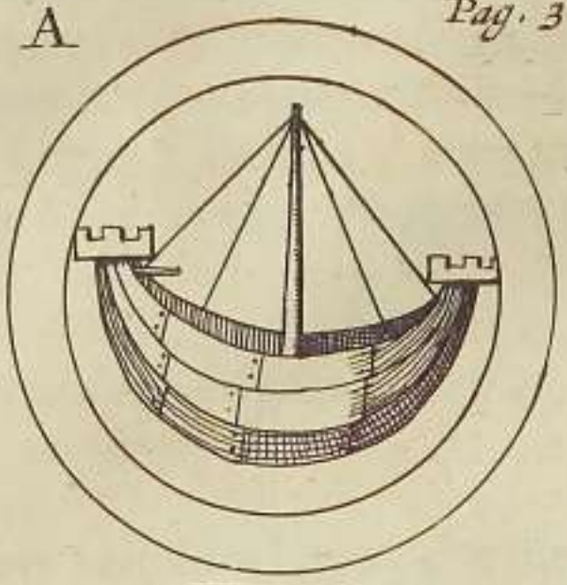

H

C

B

E

D

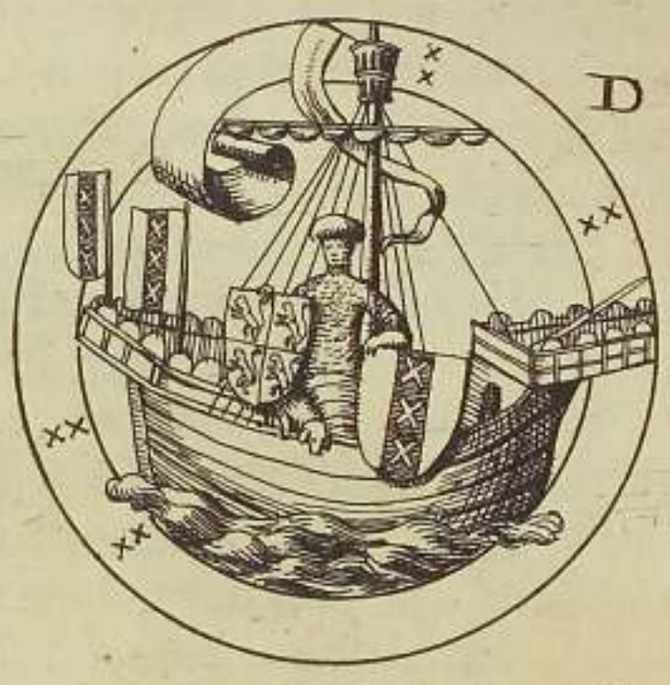

F

G

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00589

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00590

Het beeldt van de zon wordt by de Ægyptenaers, in een ſchip verbeeldt, dat van een krokodil geroert werdt, 't geen zy heyligh hielden, waer van te zien by *Kircherus*, *Pignorius* en *Gyraldus*.

Wapens daer ſchepen in zijn verbeeldt.

Om niets achter te laten, dat dienſtigh kan zijn tot vermeerderingh van kenniſſe, in de ſcheepbouwerye, en haer toeſtant, oulincks, zal hier eenige oude wapens laten volgen, die ſchepen, en vaertuigen, vertoonen: waer uyt vaſtelijck te beſluiten is, dat de ſchepen dier geſtalte zijn geweeſt, wanneer dees wapens haer begin genomen hebben, gelijck het ſchip in 't wapen van de manhafte *Tromp*, *de Ruyter*, den zweedzen Admirael *zee-helm*, en andere, van hedendaegſche geſtalten is. Het oudt Amſterdamſche wapen, zoo heden wert gebruyckt, verbeeldt by letter *H* op de nevenſtaende plaet, is een koch, het oudtſte vaertuigh, daer men in deze landen van gedenckt: hier in ſtaen twee hollandtſche graven, na de oude wijze gewapent: hebbende een hont die zijn pooten op het boort geſlagen heeft, tuſſchen zich ſtaen; welcke graven, de Magiſtraet dezer ſtede, om de hantveſten, en willekeuren, van hen verkregen, tot een eeuwigh teken van danckbaerheit, in haer zegel voerd. Van de namen dezer, is geen zekerheit, eenige willen, dat d'eene uit het huis van Henegouwen, om dat men 't zelve wapen in zijn ſchilt ziet, zy geſprooten: d'ander heeft een baniere, daer in de drie molen wieken, het hedendaegſche wapen, in de hant, diens gelijck oock, op 't achter ſchip ſtaet; andere willen, dat d'eene Graef Willem de vierde, en d'andere Hertogh Aelbrecht, om dat die deze Stadt zeer begunſtigt hebben, vertoont: doch al op een loſſe voet. In dit oude wapen ſpeurt men mede groote veranderingen, want men vint bezegeltheden daer in alleen maer een out ſchip wert vertoont, na de geſtalte als op de plaet letter *A* wert verbeelt, 't geen nevens de volgende by letter *C*, *B*, *E*, *F*, in in de nauwkeurige boeckerye van den achtbaren Heer, *Pieter ſchaep*, voorzittend ſchepen, en raet dezer ſtede, werdt bewaert.

Hier ſtaet een maſt te midden in, recht op, en daer ſtrecken eenige touwen van, naer beneden, tot aen het ſchip toe, op d'achter en voorſteven, heeft het een uitgeſneden hackbort, elck met drie vierkante opſtaende tanden, of toppen: en hoewel men geen ſtuur of roer aen dit koggeſchip, kan gewaer geworden, zoo ſchijnt het evenwel een roerpen of helmſtock te hebben; andere echter twijffelen of deze kogge het rechte zegel der Stat Amſterdam zy, want men des niet verzekeren kan, om dat de letters, die daer ront om ſtaen, out en verbroké zijn, zo dit zegel dan by die van Amſterdam gebruickelijck is geweeſt, moet het voor den jare 1296 zijn geweeſt, en ten tijde miſſchien dat Amſterdam, noch een dorp was, ſtaende onder het gebiedt van de Heeren van Amſtel. Het zegel dat in outheidt daer aen volght, is het eerſte, hier voor, zeer gelijck, doch heeft geen ſtuerpen, noch uitgeſneden hackborden, maer een ſchilt hangt aen de maſt, daer men een overent-ſtaende leeuw in ziet, even als in het wapen van hollant, rontom in de rant ſtaet met oude letters, *Sigillum opidi de Amſtelredamme*, Dat is: Zegel der ſtede van Amſtelredamme, gelijck onder letter *B* op de plaet ſtaet vertoont. Dit zegel vindt men aen brieven in den jare 1357 verleent.

Een ander zegel, voormaels hier ter ſtede gebruickelijck was, om aen brieven te hangen, waer mede de Burgemeeſters, verklaerden dees of geene hunne poorters te zijn, 't geen hen diende om tol vry te varen, van des graven tollen, in hollant, gelijck onder letter *C* wert vertoont. Hier ziet men insgelijcks, de kogge met opgerechte hooft-touwen, dan van wanſchapen toeſtant: 't geen ſchier zoude geloven, dat by de meeſters

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00591

onkunde toekomt: want te dier tijde de ſnykonſt hier te lande in geen hogen top is geweeſt. Het zelve ouder ſchijnt te zijn geweeſt als van den jare 1275. wanneer deze vryheit van tollen is verleent. Dit kan zijn, dat ſchoon dees kogge het oudtſte zegel was, gelijck zijn toeſtant wel ſchijnt uyt te wijzen, dat echter het Hollants wapen, naderhandt, op 't ſchencken van de vryheit, ter eeren van Graef Floris, daer aen gehangen zy. Voorts ſtaen hier latijnſche letteré, by die, alzo hier buiten voorwerp zijn, achterlaten zal. By de letter *D* ziet men een koggeſchip, insgelijcks zonder ſtuer; maer aen de maſt is een wimpel. Een man ſtaet in het ſchip, die het Amſterdamſche wapen in zijn ſlinckerhandt is houdende, en in zijn rechterhant hout hy het wapen van Henegouwen. Brieven vint men van den jare 1432, die met dit zegel zijn verzegelt.

Het zegel, onder letter *E* is weder een ander geſtalte van d' Amſterdamze koggen: voert een groote maſt, marskorf, en wimpels met kruizen, daer deze woorden rontom ſtaen: *Sigillum ſecretum opi Amſtelredamenſis*, Dat is: Het geheim zegel van 't ſtedeken Amſtelredam: met dit vint men briven bezegelt in den jare 1487. Een ander zegel onder letter *F* is weder een kogge, van een geheel andere geſtalte, als de voorgaende, gelijck als blijkt, met een boeg-ſpriet. De man, die hier in op de rechter zijde ſtaet, ſchijnt een Heraut te zijn: want hy een rok over zijn wapens aen heeft getogen: 't geen den Herauten eigen is; van 't wapen *D* en *G*, by mijn oude bezegeltheden, heden wordé bewaert. Het zegel, onder letter *H*, vertoont ons kogge hedensdaegs, dog is van een geheel andere geſtalte, als het voorgaende: gelijk uit de figuer mach beſpeurt werden. Rontom *D* en *G* deze woorden ſtaen: *Sigillum ſecretum opidi de Amſtelredamenſis*, Dat is, Het geheim-zegel van 't ſtedeken Amſterdam. In het eerſte komt de hont binnensboorts, met zijn hooft uit het voor-onder zien. Waer toe de Herauten dienen, is my onbekent: miſſchien hebben die van Amſterdam hier mede te kennen willen geven, dat zy te dezer tijdt, te weten op het jaer 1482. wanneer zy haer ſtat eerſt hebben omgemuert, beſtendig zijn geworden, een oorlogsbots te wederſtaen, en een ieder, die hen aen wilde taſten, de krijg verkondigden.

Deze ſchepen, zonder roer, zijn miſſchien daerom, dat Amſterdam, in zijn eerſten opbouw geen groote vaerten, noch hebbende aengerecht, zonder onderſcheit op alle geweſten handel zocht. De hont de wackerheit der inboorlingen ſchijnt te beduiden. Over de vier eeuwen het outſte dezer wapens out niet kan zijn: want deze ſtadt zelve geen meer jaeren telt, ten ware het ten tijde, dat Amſterdam een dorp was, gebruickt zy geweeſt: waer van ons niet en heugt. Aerdig kan men hier uit beſpeuren, hoe het met de bouwery der Kog-ſchepen oulinx heeft geſtaen, en hoe haer geſtalte ſteets is verandert, met den tijt, gelijck men oock hedens-daegs de geſtalten der ſchepen ſteets veranderen ziet. De figuren te beſchrijven, zal ik kortheits wille achterlaten, wijl alles in de prente wert vertoont.

Keizer Galba, volgens *Dion. Caſ.* in *Cæſ Oct.* bezegelde alle zijne ſchriften met een zegel, daer een hont, die van de voorſteven eens ſchips over boort zach, op ſtont. De ſcheeps-zijden aen de koggen ſchijnen van karvielwerck, ofte planken, over elkander gelegt, gemaeckt te zijn, en het ſchip moet nootzakelijk een verdeck gehadt hebben, om dat de mannen daer op ſtaen. De maſten zijn kort, en de zeilen zwijmen veel na het out Romeinſche werk. Achter, daer de meeſte plaets van tegenweer ſchijnt te zijn, is het weinig opgeboeit, of met ſchilt-borden omzet. Het oude zegel van de ſtadt Harderwijck is insgelijcx een koggeſchip, van geſtalte, als op de plaet N°. 1 wert vertoont: doch, van wat ouderdom dat dit zy, is my onbekent. *Lib. 1.*

Onder de zegels en wapenen van het huis *Devergy*, in Vrankrijck, vinde ik'er een, 't geen de geſtalte van een vaertuig hebbe, daer op drie krijgstoorenen ſtaen, vertoont aen No. 2. Dit trekt zijn oorſpronck, zegt *Andre du*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00592

Pag. 365 en 366.

n°. 1

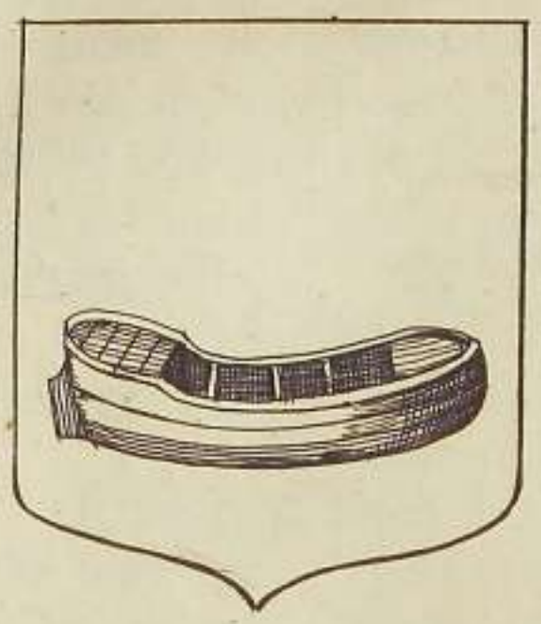

3

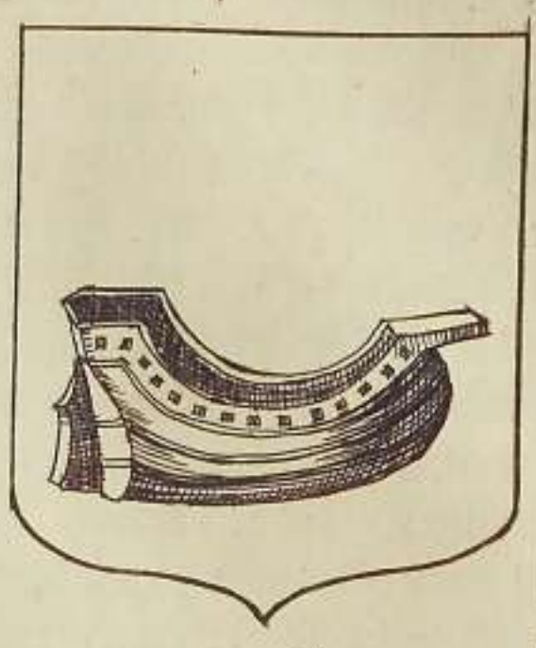

4

5

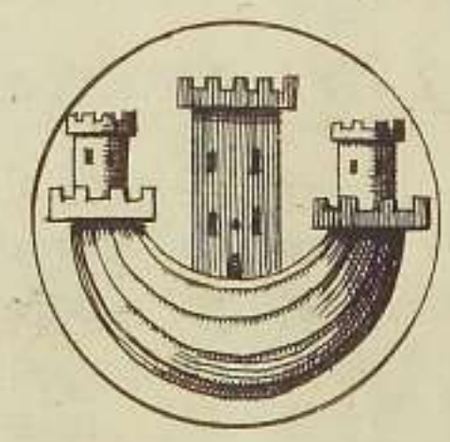

2

6

7

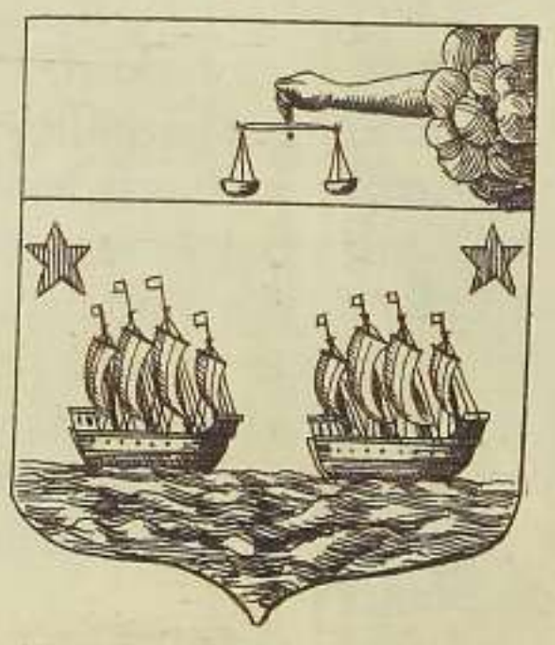

8

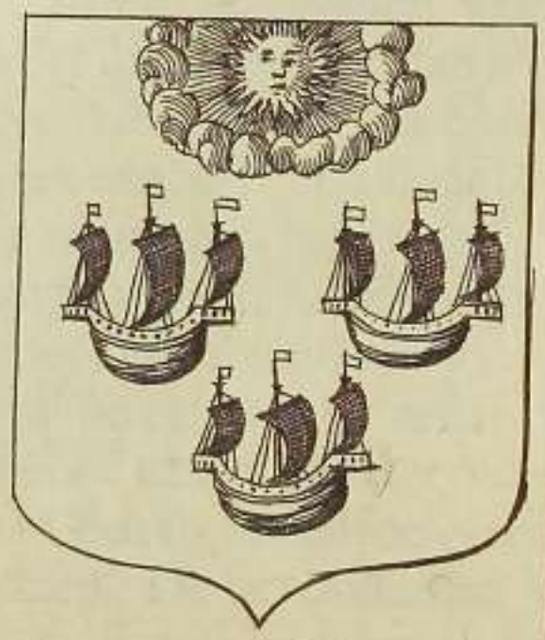

9

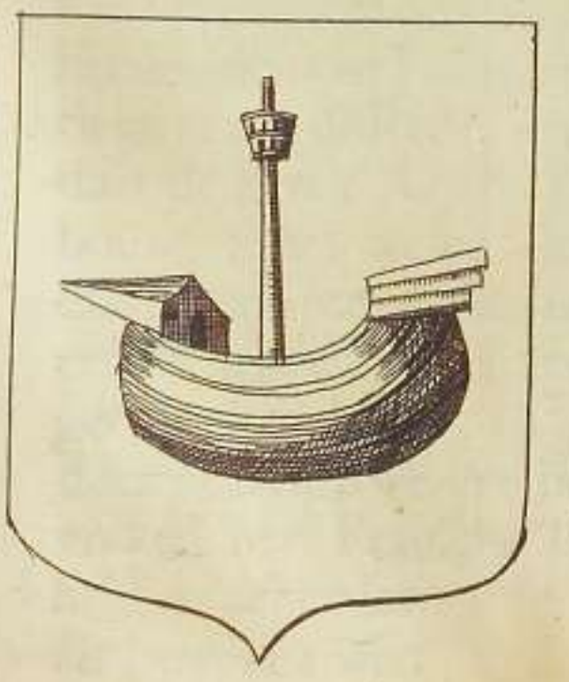

10

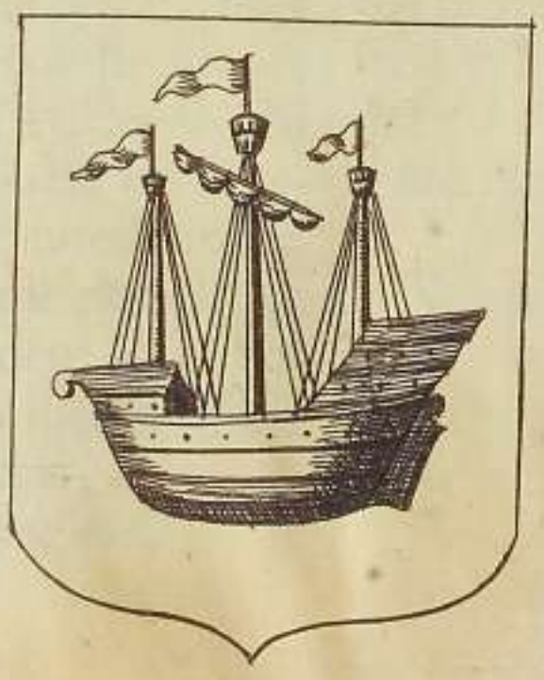

11

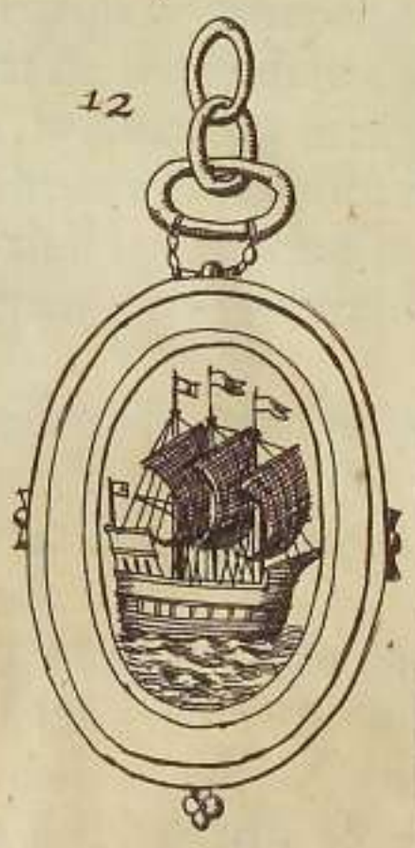

12

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00593

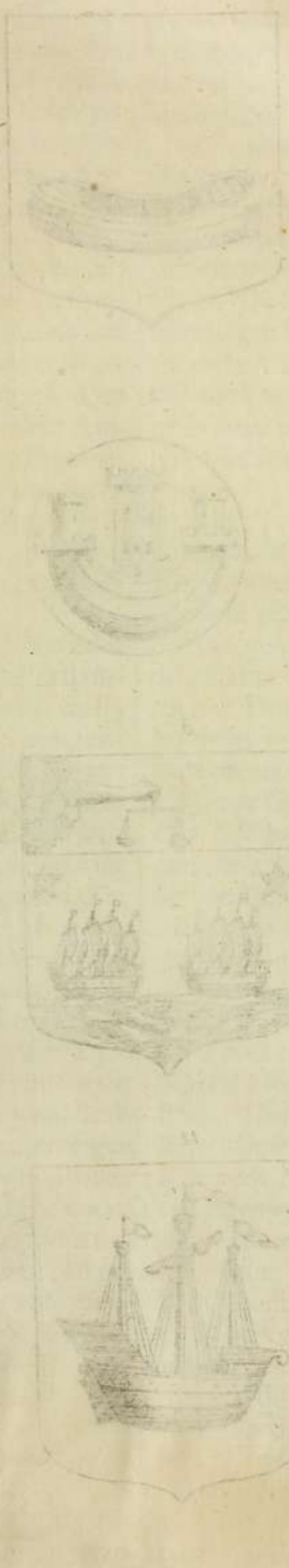

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00594

du Chesne Touvrangeau van zeker ſlot de Vergy, in het lantſchap van *Autun* gelegen, 't geen van outs, en by *Cæſars* tijt, na de geſtalte van een ſchip gebout zy geweeſt. Romeinſche zeeſcheepen, zijn te dier tijdt van andere geſtalte als dit geweeſt, gelijk ook de Franſche, die de Romeinen in timmeren zeer naby quamen, waerom beſluite, dat dit binnelandtſch vaertuigh, of wel een onverdekte laſtdrager moet geweeſt zijn.

Silveſter Petra Sancta, Roomſch Jeſuit, vertoont Engelſche waepens, die Ankers en ſcheeps-zeilen verbeelden, nevens een ander, daer een zeeboot, by hem een *Puniſche* genaemt, in ſtaet vertoont.

Zeker geſlacht in Brunswijk, genaemt *Bothmar*, voert een boot in haer wapen, van gedaente, als op de plaet by N°. 3. ſtaet te zien. Het huis van *Segger*, in Ooſtenrijk, draegt een ſchip tot haer wapen, van een zeer ongemeen geſtalte, gelijk by N°. 4 is te zien. De zeilen, touwen, en maſt, voeren zy, voor een kroon, daer boven op. De tijdt, wanneer dit wapen is geſticht, en dat de ſchepen deze gedaente hebben gehadt, is my onbekent: zoo giſſing echter plaets mach hebben, geloof dat deze vaertuigen, voor vijf of zes hondert jaer in gebruick zijn geweeſt, ten tijde des yzeren of duiſteren eeuws; want by de aelouden gebruikte men andere ſchepen, als deze: gelijk men mede t'zedert vijf hondert jaeren dede, 't geen klaerlijk te bewijzen is.

Het wapen van Parijs is een ſchip; zijn oorſpronck ſchijnende te hebben van het eilant in de vliet de Seine, daer het midden van Parijs, het outſte zonder twijffel van de ſtadt, op is gelegen, en daer de kerck *Noſtre Dame* op is gebouwt: het welck de uiterlijke gedaente, zoo men na den omtrek ziet, van een ſchip heeft: doch andere halen hoger deze zaeke op, en willen dat hier door het ſchip wert verbeelt, alwaer de volken het Franſche lant eerſt mede hebben aengedaen, 't geen eer gezegt, als bewezen wert. Want de geſtalte van dit ſchip zoo out niet ſchijnt te zijn.

Pierre Palliot wil, dat dit wapen al van de tijd der Druiden af, Parijs eigen is geweeſt. 't Geen heidenſche Prieſters waren, die in het duiſtere der wouden hunne afgoden offerden: daer *Cæſar* en andere ſchrijveren van melden. Andere weder zeggen, dat dit ſchip herkomt van de Godinne Iſis, die by die van Parijs aengebeden wiert, welcke onder een ſchip vertoont is geweeſt.

By hem ſtaet dit ſchip verbeelt, by na op de hedensdaegſche wijze, uitgezondert, dat het ſchips hol geweldigh ſmal en ſpits na vooren toegaet, van achteren boven, met tralie-werck omzet, 't geen hedensdaegs geheel toe wert gemaekt. Het voert drie over ent ſtaende maſten, zonder boeg-ſpriet, gelijk by N°. 5 op de plaet hier neven is te zien. Het ſchip N°. 6 is het wapen van 't ſtat-huis, tot Parijs, daer in aen te merken, dat ieder maſt maer een zeil voeren kan, en de ſtant van de focke-maſt, die op 't galjoen ſtaet, nevens zijn rechtboordigheit: het wapen N°. 7 dient het gezelſchap der Laken-bereiders tot Parijs, welk ſchip niet verſchilt met N°. 6, als dat dit ronder van beloop, en voor niet zo ſpits is. De ſchepen N°. 8, welck het wapen van de handelaers der ſpeceryen tot Parijs verbeelden, voerē vier over ent ſtaende maſten, ieder met een zeil, zijn rechtboordig: daer en tegen de ſchepen op N°. 9. welke het wapen van de juweliers maecken, zijn ront, behalven dat zy, voor en achter, vaſt op een wijze, zeker dikke nebben hebbē uitſteken, daer de twee maſten, van een en de zelfde geſtalte zijnde, op ſtaen. De bezonderheit van geſtalte dezer Parijſche waepen-ſchepen, meine, dat de byzondere tijdt is toe te ſchrijven, wanneer zy in zijn geſtelt; gelijk men hedensdaegs noch ziet, dat van tijdt tot tijdt het gebouw en geſtalte der ſcheepen veel veranderlijk is.

Wapens, die ſcheeps Ankers vertonen, van allerhande vorm, en ſtelling, ſtaen by dezen *Palliot*, en andere ſchrijveren veel verbeelt.

Zekere maetſchappyen van koopluiden, in Engelant, onder Koningh *Eduwart* en *Eliſabeth* geſticht, voeren ſcheepen in haer wapens, die alle vaſt van een geſtalte, en zeer onbeſneeden zijn, voor noch achter niet geſchort,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00595

maer trogs gewijs, tot boven op gebouwt, in plaets van een Galjoen, steekt een zwaren balck, de oude rammen gelijck voor uit, en het boort is niets opgezet, als alleen achter een weinig, door de zeilen zijn groote kruizen genaeit.

Onder de gezelschappen der helden, heeft men voormaels een gevonden, die de naem voerde, van *d'order van 't Schip ofte Zee-schelp*: hier van spreeckt de Nederlantsche Herauld aldus:

De ridderlijcke order van 't Schip of Zee-schelp, schreeven eenige de oorspronck toe, zekere Françoizen, die van de Gepides, (een zeevolck, aen de zee *Germanicum* woonachtig, ende wel vermaerde zee-luiden) gekregen hebbende, zoo veel kennisse en bevindinge van de zee-vaert, dat zy niet alleen die, maer oock alle andere natien in geluck van zeilagie, passeerden, zouden geresolveert hebben, op te nemen voor haer, ende die plaetze, alwaer zy haer ter neder zoude stellen, voor Blason de Figuere van een schip, doch dat zy noch d'een noch d'ander effectueerden, maer alleen dat *S. Lovys* Koninck van Vranckrijk ter gedachtenisse van haer, dede slaen een munte, met de figuure van een schip, en zeeschelp. Andere zeggen stoutelijk, sonder nochtans te expresseren, fondateur, tijdt, ofte plaets, datter is geweest een ridderlijcke order van een schip, ende zee-schelp; hebbende *voor Blason* twee schepen in een schilt *d'Or*, in forme van een zee-schelp, waer in stonden twee wassende manen, tot gedachtenisse van zoo veel victorien, de welcke de Fransche Koningen hadden verkregen, tegen de Barbaren in den oosten; ende van hunne vaendelen, gemerckt met die figuere van de mane: zijnde die principale *Stemma* van 't Ottomannische huis, genomen van 't out *Byzantium*, 't welck voor zijn *Blazon* een *Croissant* hadde, gelijk *Lipsius* zeit, geobserveert te hebben, in Busbequio, ende seeckere oude medalien, op welcker eene zijde stont eene halve maene, met inscriptie, *Byzantium*.

Zommige dat deze ordre is geinstitueert, by den Koninck S. Lovijs zelve, ten tijde zijner twede vojagie over zee, anno 1263 ende uit die reden, den collier dezer ridderlijcker order geformeert van dubbele *coquilles* (beteeckenende den zandigen oever ende zeehaven van *aiges mortes*, alwaer hy embarqueerde) ende de wassende manen, te beoorlogen d'ongelovige, die daer volgende de wet van *Mahomet*, ende voeren de wassende maen in haer wapen, ende onder aen in een ronde van gout, de figure van 't schip, symbole van zeevaert. By welke laeste meiningh ick my zoude voegen, alzoo de gestalte van het schip hier nevens N°. 12 vertoont, van die eeuwe, en niet ouder schijnt te zijn.

M. Zuerius Boxhornius, spreekt hier van als volgt.

„Ick vinde aengetekent dat onder „*Dirck* en *Robert*, Graven van „Vlaenderen, in 't jaer 1099 veel „hollandtzen adel, in den oorlog zy „geweest, die onder Godefred de Bul„jon wiert gevoert, en dat met groo„ten eer. Toen is opgekomen, een „out gebruik der Fransen, de ridder„lijcke ordre, die van de schilp wiert „geheten, welcke aen dusdanige al„leen wiert geschoncken, die in een „water strijdt haren dapperheit voor „'t gemeene best hadden doen blijcken. Men leest dat veel van de hol„landsche Edel-luiden, in deze or„dre aen-genomen zijn geweest, „'t geen een vast bewijs is, dat dien „volck-aerd toen ter tijdt al goede „scheeps krijgs-luiden zijn geweest.

Doch wie lust heeft, namen der gener te zien die schepen, of scheepsgedeelten, als anckers, zeilen &c. in hare wapens voeren, slaet het boeck op van *Mr. Charles Segoing*, *Tresor Heraldique*. *Joh. Guillim*. Engelsman in zijn boeck, *à Display of Heraldrie*, vertoont wapens met mastkorven, op halve masten, oock anckers, en roers. Behalven een wapen van zekeren hertogh *Albertus de Alasco*, 't geen een schip is, daer een mast recht op, in staet, 't welck hier om zijn vreemt gestalte onder N°. 10 wert vertoont: daer deze woorden by hooren: *Deus dabit vela*, Dat is: Godt zal zeilen geven. Een ander 't geen geen boegspriet heeft, ziet onder

N°. 11

N°. 11.

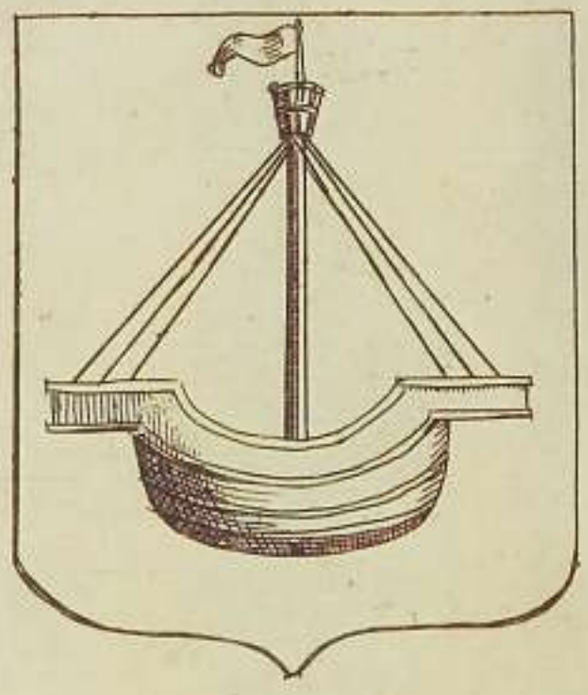

N°. 12.

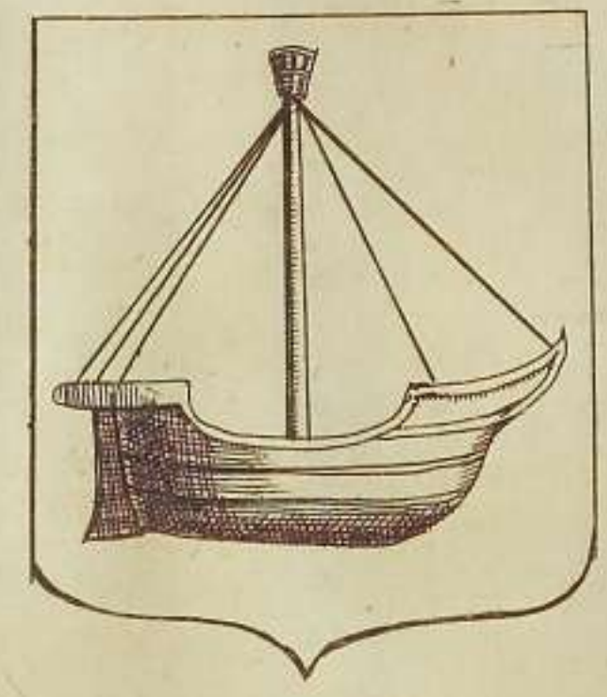

N°. 13.

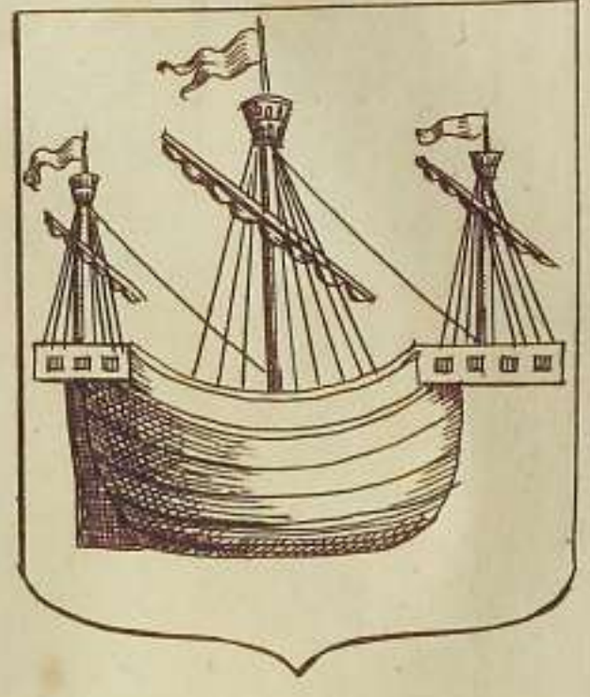

N°. 14

N°. 15.

N°. 16.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00597

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00598

N°. 11 het wapen van *Andreas Doria*, met deze woorden : *Omnia fortunæ committo*, Dat is : ick beveel het alles aen 't geluk. Aen welck laeſte men de marſzen of maſt-korven op de toppen der maſten ziet , na der ouden wijze : en het roer gaet ſchuins neer , na omlaeg. Aen N°. 11, op de andere plaet hier nevens, ſtaet zeker ſchip vertoont , 't welck een wapen is van zeker oudt geſlacht , in Schotlant , *Hendrickzon* genaemt. De voor en achter ſteven is van een zelve gedaente, en het ſchip zeer onbeſneden: de maſt draegt een ronde ſtorm-korf, en wederzijtds dalen ſtaggen , naer de ſtevens toe, af. Het heeft geen ſtuer of plaets daer toe, waerom met riemen, of ſtuer-borden , geſtiert ſchijnt geweeſt te zijn, by het getal twaelf wiens gelijcken men op oude munten in Engelandt vindt gheſlagen , nu ruim voor een eeuw, oorloghs vaertuigen verbeeldende, ſtaet insgelijcks, een Schoots wapen ten toon, doch niet zoo oudt dit, als het voorgaende ſchijnt, want het meer met den hedendaegſche bouw, over-eenkomt. *Van Adelen*, een oudt aenzienlijck geſlacht in Noort-hollandt, voert een ſchip in 't wapen, ten naeſten by van een zelfde geſtalte, met dat van *Hendrickſon*, Schotsman , 't geen by hen voor omtrent anderhalf eeuw aengenomen is : waerom beſluyte, dat te dier tijdt , zommige ſchepen van dezen vorm zijn geweeſt. Behalven van deze geſtalte, bouwde men toen ſchepen, die vier bezaens voerden , en voorop een groot zeil , met een mars-zeil daer boven, welcke voorſte maſt, als de drie andere maſten was. Andere weder, voornaem, wanneer *veſputius America* ontdeckte , voerden een maſt alleen , te midden in het ſchip , of wel twee, waer van de kleinſte achter op ſtont , met kaſteelen voor en achter , die onderſcheide ſolderingen hadde. Groote riemen lagen deze ſchepen wederzijts te boort , en voerden voor en achter oorlogs buſzen , ſlooten ront voor en achter toe, doch andere hadden een zwaren pen voor uit ſteken. Jonger zoude ik het wapen van *Bemont*, by N°. 13 achten ; om dat het ſchip, daer vertoont, 't welck het wapen van dat geſlachte is , van minder outheit ſchijnt te wezen. *Hieroſme de Bara* in zijn boeck *blaſon des Armories*, vertoont het wapen van den ridder *Deſcalat* , 't geen een zeilent ſchip is, en om zijn vreemt geſtalte waerdigh is, dat wert vertoont gelijck by N°. 14 op de plaet hier nevens is gedaen. Het heeft geen focke maſt, en de ſtengh op de groote maſt is zeer kort. Het achter kaſteel is boven plat, heeft geen hout voorſcheen, en ſtreckt tot de groote maſt toe. De back gaet ſpits als een roef , boven toe. De boeg is ront , en de boegſpriet ſtaet ſteil op. De voorſteven is onder vry breedt, 't geen tegen 't afvallen wert gedaen.

Het figuerken, by N°. 15 vertoont , een out Griecks vaertuigh , zoo als het zelve op zekere oude munt , in het boeck *les commentaires hiſtoriques*, beſchreven door *Jean Triſtan*, vont ; waer in de toeſtel van het zeil waerdigh is te werden gezien , aen N°. 16 ziet het af-beeltzel van een ſteen , gevonden in het huys te Britten , daer een out Sackſchisvaertuig op ſtaet.

Het

HET TWEEDE HOOFTSTUCK.

Neerlantsch Scheeps-bestier, op scheepen van oorlog.

HEt staet aen 't Hooft van een vloote, algemeine wetten uit te geven, daer zich alle schepelingen na hebben te voegen; zoo wel by tijdt van vrede, als oorlog. Geeft dezelve schriftelijk uit, en doetze met dieren eede bezweeren. t'Zee zijnde, zet hy dusdanig zeil op, dat het minst bezeilt schip de vloot volgen kan: loont, en straft, naer verdienste: tot welcker uitvoering hy een scherprechter mede voert. Zijn wil maeckt hy door teeckenen bekent, die daer te vooren toe bestemt zijn. Deze worden steets verandert by tijt van oorlog, op dat een vyandt daer geen kontschap van en krijge. Hoe en op wat wijze men op onze vlooten in den laetsten oorlog heeft gezeint, uit het volgende is te zien.

Algemeine Zeinen,

*Voor de Scheepen van oorloge, behoorende onder de vlooten van den Staet der vereenigde Nederlanden, mitsgaders de Koopvaerders, die in tijdt en wijlen by de zelve Scheepen van oorloge zullen werden begeleidt.**

* *Geconvoieert.*

Van een Ree, ofte in zee geanckert zijnde, 't zeil te gaen.

I. ALs den Admirael ofte het hooft van de Vloote, by dage van een ree, of in zee geanckert zijnde, begeert t'zeil te gaen, zal zijn Bezaen en voor-mars-zeil ontslaen, een blaeuwe vlagge achter af laten waeien, en twee schooten schieten; d'andere Admiraels van de byzondere * verdeilingen, 't zelve gewaer wordende, zullen mede alzoo doen, en een schoot schieten. De byzondere scheepen ofte Capiteinen dat ziende, zullen daer op mede onder zeil gaen, en alle hooft-officieren doen mede het zelve zein, zonder te schieten.

**Esquadres.*

** Admirael Generael. By nagt vuyren te voeren.*

II. * d' Algemeene Vloot-voogt, zal des nachts gemeenlijk voeren twee vueren, en de andere Admiraels van de byzondere verdeilingen, ieder een vuer: en als de algemeine Vloot-voogt, een derde vuer op zet, zullen de voorsz. andere Admiraels ieder een tweede vuer, en voorts alle de byzondere scheepen ieder een vuer opzetten: doch zoo haeft den algemeinen Vloot-voogt het derde vuer wederom inneemt, zullen de voorsz. andere Admiralen haer tweede vuer, en voorts oock alle de byzondere Schepen haer opgezette vuer mede wederom in nemen, en wie hier van in gebreke blijft, zal ieder reize daer mede komen te verbeuren 10 guldens, zonder iemant te verschoonen.

III. Als den Admirael ofte het hooft van de vloote geanckert zijnde, begeerde by nacht t'zeil te gaen, zal hy drie vueren achter op de Companje zetten, en twee schooten schieten. Dan zullen d' andere Admiralen van de *hooft-verdeilingen ieder twe vueren op zetten, en een schoot schieten, waer naer alle de Schepen van de vloote, ieder een vuer zullen opzetten, ende alzoo in goede schick t'zeil gaen; ende wie zich buiten last van de vlagge komt af te maecken, het zy onder wat voorgeven dat het oock zoude mogen wezen, daer mede ieder mael verbeuren zal 25 guld., zonder dat tot zijne verontschuldinge zal werden aengenomen, het gemein zeggen, dat het by abuis is geschiet.

** Esquadres.*

By nacht de te anckeren.

IV. Of 't zake waer, dat de Vloote onder zeil zeinde, den Admirael ofte bevel-hebber geraden vont, by nacht te anckeren, zal als dan by de twee vueren, die hy gemeinlijk voert noch een derde vuer achter op zetten, ende een in 't focke-wand hangen, en schieten als dan twee schoten met grof geschut, zonder scherp: de andere Hoofden 't zelve gewaer wordende, zullen als dan ieder noch een tweede vuer achter op zetten, ende een in 't focke-wandt hangen, mitsgaders een schoot schieten, waer naer alle de byzondere schepen elk een vuer achter op zetten, ende een in 't focke-wandt hangen zullen, om alzoo bequamelijk by den anderen te anckeren, wel uit malkanders water: ende geanckert zijnde, als den Admirael Generael zijn vuer in 't Focke-wandt inneemt, sullen de andere dat van gelijcken doen, op straf van 25 guldens, by de naelatige te verbeuren.

** Commandeur. By dach over te wenden.*

** Esquadres Vice-admiraels.*

V. Als den Admirael ofte Bevel-hebber,* by dach de vloote begeert te doen wenden, zal hy een Geusken van achteren aen de vlagge-stock laten waeyen, en twee schooten schieten: de andere Hooft-amptelingen, van de * verdeilingen, niet alleen Admiraels, maer oock hun * stede-houders, ende Schouten by nacht, zulx gewaer wordende, zullen mede ieder een Geusken als boven, van de Vlagge-stock laten waeien, ende zullen dezelve Admiraels van de byzondere verdeilingen, daer nevens ieder een schoot schieten, daer op dan alle de schepen van de vloote geschick-

ſchicktelijk zullen hebben te wenden, te weten, eerſt de achterſte, die door anderen, voor haer wendende, op 't lijf zouden konnen werden geloopen, ende zoo vervolgens, op ſtraffe, dat den nalatigen voor de eerſte reize zal verbeuren tien guldens, voor de tweede reiſe 25 guldens, en voor de derde reize naer exigentie van ſaecken werden geſtraft.

's Nachts over te wenden.

VI. Zoo d'eerſte Vloot-voogt de vloote onder zeil wezende, 's nachts begeert over te wenden, zal hy een derde vuer achter op de Companje zetten, ende ſchieten twee ſchooten met grof geſchut zonder ſcharp; d'andere hoofden 't zelve gewaer werdende, zullen ieder een twede vuer opzetten, ende een ſchoot ſchieten, mede zonder ſcherp: de byzondere ſchepen dat ziende, zullen elck een vuer achter op zetten, ende 't zelve gedaen zijnde, zullen de laetſte ſchepen in maniere voorſz. het eerſt over ſtaeg laten loopen, en zoo vervolgens van achteren op, om den anderen geen ſchade te doen, op ſtraffe, dat den naerlatigen voor de eerſte reize zal verbeuren 10, ten twedemael 25 guld. en ten derdenmael naer vereiſch van ſaecken, werden geſtraft.

Streeck of koers te veranderen by nacht.

VII. Zoo wanneer den Admirael ofte Bevel-hebber begeerde by nacht zijn ſtreek te veranderen, ofte dat hy van d'een of d'ander kuſte of plaetſe, daer de vloote zich af en aen, of kruiſſende, heeft onthouden, begeert cours te zeilen, zal hy een derde vuer achter op, en noch een vuer in de groote Mars zetten, oock daer beneffens twee ſchooten ſchieten: d'andere Admiraels van de byzondere verdeilingen 't zelve gewaer wordende, zullen yder een tweede vuer achter op, ende mede een vuer in de groote mars zetten: de Capiteinen ofte Commandeurs van de particuliere ſcheepen dat ziende, zullen elck een vuer achter op zetten, ende alzoo haren Admirael volgen, op boete dat daer over voor den Krijgs-raet te rechte geſtelt, en naer eiſch van zaecken geſtraft ſullen werden.

By nacht met hardt Weder de Fock in te nemen.

VIII. Zoo den Admirael of Commandeur by nacht met hart weder zijn Fock begeert in te nemen, ende met een zeil drijven, zal hy een derde vuer achter op, ende noch een vierde aen zijn vlagge-ſtock opheiſſen, oock twee ſchooten ſchieten: d'andere Admiralen van de † verdeelingen zulx vernemende, zullen een tweede vuer achter op zetten, ende noch een derde aen haer vlagge-ſtock opheiſſen, oock een ſchoot ſchieten, de fock in zijnde, zal den Admirael het vuer van de Vlagge ſtock weder in nemen, ende zullen d'andere ſcheepen gehouden zijn, een vuer te blijven voeren, zoo lange den Admirael drie vueren op heeft, op ſtraffe dat de naerlatige voor de eerſte reize zal verbeuren 25 guldens: de twede reize 50 guldens, en voor de derde reize naer eiſch van zaeken werden geſtraft.

† Particuliere eſquadres.

By nacht de Fock weder by te maken.

IX. Zoo wanneer den Admirael ofte Commandeur by nacht, als 't weder afneemt, zijn Fock wederom begeert by te maken, zal hy op nieuws een vuer aen zijn vlagge-ſtock opheiſſen, en twee ſchooten ſchieten, ende zal in zulken cas voorts alles geſchieden, ende in 't werck geſtelt worden, 't gunt in 't voorgaende lit uitgedruckt ſtaet.

Die by nacht ongeluck krege.

X. Of iemant by nacht eenigh ongeluck kreeg, 't zy van brant, breken van maſten, reen, leckagie, ofte andere diergelijcke rampen, zal alsdan altemet een ſchoot ſchieten zonder ſcherp, en zoo veele lantarens in zijn wandt hangen, als gevoeglijk zullen konnen gezien werden, waer op alle de andere ſchepen van de vloot, die zulx bequamelijck konnen doen, ende voorts al de Jachten, Galjoots, en andere kleine vaertuigen, gehouden zullen zijn, daer naer toe te loopen, om hem byſtant te doen, op boete, wie hier in nalatig bevonden wort, daer over voor den krijgsraedt te rechte geſtelt, en na eiſch van zaken geſtraft te werden.

By nacht landt ofte droogte gewaer wordende.

XI. Die by nacht eenig landt of droogte gewaer wordt, zal een ſchoot ſchieten, en een vuer in zijn bezaens-wandt hangen; waer op den Admirael 't zelve zeyn ziende, zijn behoorlijk zeyn zal doen, om te wenden.

Den krijgsraet aen boort te komen.

XII. Wanneer den Opper-vloot-voogt den Krijgs-raet aen boort begeert te hebben, zal hy een roode Vlagge van zijn Companje laten waeyen, ende een ſchoot ſchieten. Zullende in de gemeene Krijgs-raet verſchijnen, deſe onderſtaende Perſoonen:

Michiel Adriaenſz. Ruiter, Lt. Admirael van Hollant en Weſt-Vrieſlandt.

Adriaen van Trappen, gezeit *Banckert*, Lt. Admirael van Zeelant.

Aert Janſz. van Nes, Lt. Admirael, onder 't Collegie op de Maze.

Willem Joſeph van Gent, Lt. Admirael onder 't Collegie tot Amſterdam.

Jan Corneliſz. Meppel, Lt. Admirael, onder Collegie in 't Noorder quartier.

Hans Willem van Aylua, Lt. Admirael van Vrieſlandt.

Johan de Liefde, Vice-Admirael op de Maze.

Izack Zweers, Vice-Admirael tot Amſterdam.

Cornelis Evertſz., Vice-Admirael van Zeelandt.

Volckert Schram, Vice-Admirael in de Noorder quartieren.

Enno Doedes Star, Vice-Admirael van Vrieſlandt.

Jan van Nes, Schout by Nacht op de Maze.

Jan Gideonſz. Verburg, Schout by nacht tot Amſterdam.

Jan Matthijſz. Schout by Nacht van Zeelandt.

David Vlug, Schout by Nacht in de Noorder quartieren.

Hendrick Brunſvelt, Schout by Nacht van Vrieſlandt.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00601

XIII. Als de Hooft-Admirael aen boort begeert te hebben d'andere Admiraels van de byzondere * hooft-gedeelten, zal als dan naer ouder gewoonte laten waeien een roode Geus van de Vlagge-ſtock van de Compagne, ende een ſchoot ſchieten.

** Eſquadre.*

Admiraels van de Eſquadres aen boort te komen.

XIV. Als den Hooft-Admirael de Hoofden ende byzondere Hop-luiden, van zijn onderhebbende vloots-afdeilingen byzonder aen boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de Nock van de Bezaens roede laten waeien, ende een ſchoot ſchieten, zonder ſcherp, ende zullen alsdan alle hooft-amptelingen en Capiteinen perſoonlijck aen boort komen, op ſtraffe van 't tegengeſtelde doende, ieder mael te verbeuren tien guldens, zonder eenige verſchooninge, ten ware door ziekte, of andere nootzaekelijkheit verhindert wierden.

d'Officieren ende Capiteinen van de Admiraels Eſquadre aen boort te komen.

XV. Als den Admirael generael, den Lt. Admirael *Adriaen Bankert* van Zeelant, met zijn gedeelte vloots aen boort begeert te hebben, zal hy een roode Geus van de Nock van de Bezaens roede laten waeyen, en een ſchoot ſchieten zonder ſcherp, ende zullen als dan alle Hooft-officieren, ende Capiteinen perzoonlijk aen boort komen, op ſtraffe als by 't lit XIV. in dezen is beſtemt.

De hoofden en Capiteinen van andere Eſquadres aen boort te komen.

XVI. Als den Admirael Generael den Lt. Admirael *Aert Janſz. van Nes* met zijn * ſlagorde aen boort begeert te hebben, zal hy een blaeuwe Vlagge van zijn Bezaens-roede laten waeien, en een ſchoot ſchieten, alles in manieren, en op ſtraffe als in het lidt XIV. is geſtelt.

** Eſquadre.*

Als den Admirael Generael, den Luitenant Admirael *Willem Joſeph van Gent*, met zijn Eſquadre aen boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de kruis-ſtenge laten waeyen, en een ſchoot ſchieten, in manieren, ende op ſtraffe als in 't lidt XIV. in dezen is geſtatueert.

Als den Admirael Generael, den Luitenant Admirael *Jan Corneliſz. Meppel*, met zijn Eſquadre aen boort begeert te hebben, zal hy een blaeuwe Vlagge van de Kruis-ſtenge laten waeyen, ende een ſchoot ſchieten, in manieren, en op ſtraffe als in 't lidt XIV. in dezen is geſtelt.

Als den Admirael Generael, den Luitenant Admirael *Hans Willem van Aylua*, met zijn Eſquadre aen boort begeert te hebben, zal hy een roode vlagge van de Kruis-ſtenge laten waeien, en een ſchoot ſchieten, mede in manieren, en op boete, als het lidt XIV. in dezen is mede brengende.

Ende als den Admirael Generael, of d'Admiraels *Banckert*, of *van Gent*, de voorſz. beraemde zeinen doen, om de Officieren en Capiteinen van haer onderhebbende Eſquadre aen boort te hebben, zoo zullen de verdere Admiralen, en Officieren, die onder een van dezelve Eſquadres zijn gerengeert, daer op mede terſtont aen boort komen, en de Zeinen, op haere name geſchikt, gebruicken, als zy de Hooft-amptelingen ende Hopluiden, die onder derzelver onderlinge Collegie gehooren, hebben te ſpreken.

XVII. Als den Admirael Generael alle de Hooft-officieren en Capiteinen aen boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de Compagne laten wayen, ende een ſchoot ſchieten; waer op alle de Hoofden en byzondere Hop-luiden zelver in perſoon aen boort zullen komen, en geen anderen in haer plaetze zenden, ten zy uit hoogdringende nootzaekelijkheit, op de verbeurte van vier Rijxdaelders, datelijk by die gene die hier van in gebreecke blijſt * op te ſchieten mede doen.

Alle de Hooft-Officieren en Capiteinen aen boort te komen.

XVIII. Wanneer den Admirael Generael de Capiteinen van de Fregats aen boort begeert te hebben, zal hy een gewoone Wimpel achter van de vlagge-ſtock laten waeien, en een ſchoot ſchieten, deſgelijx zullen alle de Hoofdē van de hooftverdeilingen mede doen.

** Namptiſeren.*

Capiteinen van de Fregats aen boort te komen.

XIX. Ende als hy alle de bevel-hebbers van de Branders by hem begeert te hebben, zal hy een blaeuwe Wimpel, een vaem of twe onder de nock van de Bezaens roede laten waeyen, ende een ſchoot ſchieten, waer op zy aenſtonts aen boort zullen komen, op boete, dat de naerlatige yder mael zal verbeuren 10 guldens, zonder iemant te verſchoonen.

Commandeurs van de Branders aen boort te komen.

XX. Ende of hy wilde de Schippers of Bevelhebbers, van de oorlogs-toeruſting en leeftocht-ſchepen aen boordt te hebben, zal hy een gewoone wimpel op de zelve plaetze laten wayen, zonder ſchieten, ende zullen dan terſtont aen boort komen, op ſtraffe van tien guldens te verbeuren.

Schippers van de Ammonitie ſchepen aen boort te komen.

XXI. Maer als hy de ſchippers of ſtuerluiden van de Gailloots of kontſchap vaartuigen begeert aen boordt te hebben, zal hy een blaeuwe Wimpel van de Nock van de Beſaens Roede laten wayen, waer op die dan al te zamen ten ſpoedigſten aen boort zullen komen, op ſtraffe van yder mael te verbeuren tien guldens

Schippers van de Galjoots of Advijs-barquen aen boort te komen.

XXII. Als den Admirael ofte Bevelhebber alle Stuyrluiden, aen boordt begeert te hebben, zal hy een roode Wimpel voor van de Vlagge-ſtock op de Boegh-ſpriet laten waien, op welck zein zy op't ſpoedigſte aen zijn boordt zullen hebben te komen.

Alle Stuerluiden van de Vloot aen boort te komen.

XXIII. Als den Admirael ofte Commandeur begeert te hebben, dat alle de ſchepen ende Jachten achter hem om zullen loopen, om zijne meyninge te verſtaen, zal hy een blauwe Top-ſtander achter van zijne Vlagge-ſtock laten waien.

Schepen en Jachten achter den Admirael om te komen.

XXIV. Als den Admirael goet vindt, dat alle de Brandt-wachten, of Buiten-wachten, 'savondts ofte 's morgens, als hy zal begeren, zullen af-komen, zal hy de Vlagge van boven in een Chiouw laten waien, ende een ſchoot ſchieten, ende zal 't zelve zein oock dienen

De buitenwachten te doen afkomen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00602

dienen voor de Lt. Admiraels, die een Eſquadre voeren, waer op dan alle buiten wachten, hun ten ſpoedigſten by de Vlagge zullen vervoegen, op pœne van vijftig guldens te verbeuren.

Den Admirael by dage willende ſpreken.

XXV. Die den Admirael by dage begeert te ſpreken, 't zy door gebreck, of om eenige kondtſchap te brengen, zal een Top-ſtander van zijn boven blinde ſteng laten wayen.

Jacht te maken op 's vyands ſchepen.

XXVI. Voorts, als den Admirael geraden vindt, dat jeder ſijn beſt zal doen met jagen, zal hy een roode Vlagge achter af-laten waeyen, ende de Staten-Vlagge van boven, zoo die al bevooren niet en wayde. Ende als den Admirael geraden vindt niet langer te doen jagen, zal hy de roode Vlagge van achteren in-nemen, de Vlagge van boven neer halen, de zelve in een Chiouw laten wayen, ende een ſchoot ſchieten, op welck zeyn alle de Jagers zullen ophouden met jagen, ende dadelijck by de Vlagge komen, 't en ware de naeſte verſeeckert was alſulcken Schip ofte Schepen, daer men jacht op maeckte, te konnen bezeilen ende vermeeſteren, in welcken geval hy met een roode Vlagge achter af zal blijven jagen, ende een ſchoot ſchieten, tot teicken dat het vyandt is, doch 's avonts sonder langer uytſtel weder by de Vlagge moeten wezen.

Jacht te maken op vremde ſchepen.

XXVII. Als eenige vreemde Schip ofte Schepen gezien worden, ſchoon 't geen vyandt mochte wezen, zullen de naeſte van de bezeilde ſchepen daer op jagen, ende van de zelve onderſtaen de gelegentheit van den vyandt, ende andere tijdinge, ende aen haer verklaringe twijffelende, of het vyant mochte wezen, ofte niet, de zelve onder de Vlagge brengen. Doch by de zelve niet konnende komen, zal hy het doen aen den naeſten Hooft-Officier, die zulcks dan by de eerſte gelegentheidt aen de Vlagge zal bekent maken; ende zal op alzulcke Schepen jacht gemaeckt worden. Zoo men een vremt ſchip ziet, zullen twee van de naeſte wel-bezeylde Schepen daer op volgen, ende jacht maken. Zoo men twee, drie, vier of vijf ſchepen ziet, zullen een of twee meer van de naeſte, ende beſt bezeylde ſchepen daer op volgen, zonder meer, ten ware den Admirael, ofte Commandeur goet vonde, de algemeyne jacht-zeyn te doen, met dien verſtande, dat altijdts ſtaet gemaeckt moet werden, niet langer ofte verder te jagen, dan dat men zekerlijck 's avonts weder by de Vlagge kan wezen, zonder daer van in gebreke te blijven.

Ongeluckige ſchooten in 't gevecht.

XXVIII. Of 't gebeurde, dat gedurende 't gevecht tegen den vyandt, yemandt eenige ongelucken ſchooten kreegh, ende noot hadde van ſincken, de zelve zal in zulcken cas den Prince Vlagge, door een van zijn poorten uit-ſteken, ende zullen de naeſte daer by wezende ſchepen, als dan alle devoir doen, om de noothebbende alle mogelijcke hulpe te bewijzen, ende voorts al de kleyne Vaer-tuigen, als boven dat ziende, zullen gehouden wezen, op dat noot-teecken, zoo veel doenlijck is, hem te komen helpen, op ſtraffe van de hoogſte *euvel-neming: Maer ingevalle yemant door ongeluckige ſchooten, door gebreck van kruyt om kardoezen te vullen, ofte uyt eenige andere nootzakelijkheit, gedrongen wierde wat van den vyandt af te houden, zonder nochtans yemant anders tot hulpe van noode te hebben, om hem te redden, de zelve zal een prince Vlagge in 't bezaens Wandt laten waeyen, in welcken cas de Capiteinen van de volgende ſchepen gehouden zullen wezen haer tuſſchen hem, ende den vyant te vervoegen, om alzoo ten beſten te vervangen: Ende en zal niemant ſodanigh van den vyandt mogen af-houden, of 't zelve zeyn doen, zonder hoogdringende noot, daer van hy gehouden zal wezen voor den Krijgsraedt behoorlijck te verantwoorden.

*Indignatie.

Den vyandt by nacht gewaer wordende.

XXIX. Die den vyandt by nacht gewaer wordt, zal een ſchoot ſchieten, een vuer in zijn groote Mars zetten, ende twee vuyren achter op, ende den vyandt al ſchietende vervolgen, ende zal den Admirael als dan drie vuyren achter op zetten, ende een in de Mars waer op de Admiralen van de byzondere *hooft-verdeylingen yeder twee vuyren achter op, en mede een vuyr in de Mars zetten zullen, op welck zeyn een yeder zijn beſt zal doen, om den vyandt te bekomen, ende alle glazen een ſchoot ſchieten, om malkanderen daer op te volgen, ende alle mogelijcke afbreuck aen den vyandt te doen.

*Particuliere Eſquadres.

XXX. Als den Admirael Generael zein wil doen, dat alle ſchepen van de Vloote haer zullen vervoegen op haer rangh, ende poſt, zoo als hun bevoolen is, zich in een volle en geheele ſlag, tegens den vyant te onthouden; zal den zelven Admirael Generael, een Geusken van de Nock, van de Bezaens roede laten waeyen, ende twee ſchooten ſchieten; de Admiraels van de byzondere Eſquadres, mitsgaders oock de ouderlinge Hoofden van de ſmaldelingen, onder yder Eſquadre, zulks ziende, zullen aenſtonts mede een Geusken van de Nock, van de Bezaens roede laten wayen, ende zullen de zelve Admiraels van de byzondere *hooft-verdeylingen, daer nevens jeder een ſchoot ſchieten: waer op een yeder van de Hopluiden ende Bevelhebbers, van ſchepen van oorlogh, Branders en Jachten zich ſtip op zijn beſtemde poſt zal vervoegen, zelfs alwaer 't zaecke dat men als dan geen vyandt in 't gezicht en hadde, op de boete by 't vijfde *lidt-verdeylingh van het naerder *beſtel, tot waernemingh van goede Krijghs-tucht gewillekeurt tegens die gene, die zich buyten hun beſtelde hooft-verdeylingh begeven, of 't zelve verlaten.

*Eſquadres.

* Articul.
* Ordre.

XXXI. Als men met den vyandt in *ontmoetingh wezende, den Admirael van de

* Rencontre.

Zeynen om 't een of 't ander, of meer Eſquadres te

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00603

gelijck in den vyandt te doen vallen.

Vloote geraden vindt, dat het Esquadre van den Lt. Admirael *Adriaen Banckert*, in den vyandt zal vallen, zal hy een witte Vlagge van de voorstenge laten waeyen, ende zoo hy begeert dat het Esquadre van hem zelfs met ende nevens het Esquadre van den Lt. Admirael *Banckert*, in den vyandt zal vallen, zal hy een gewoone Vlagge van de Kruysstenge laten waeyen, ende zoo hy goet vindt, dat het geheele gros in den vyandt zal breken, zal hy een roode Vlagge onder de Bezaens roede laten waeyen, waer op dan een jeder zijn uyterste best zal doen, om in den vyant te vallen, ende den zelven aen te klampen, zonder hier van om eenige reden ter wereldt in gebreke te blijven, op boete van gestraft te worden, na vereysch van de zaecke.

XXXII. Als den Admirael Generael begeert, dat het voorste Esquadre van de Vloote eerst tegen den vyandt aen zal wenden, zal hy zijn voor Bram-zeyl los in de Gy laten waeyen, ende als hy begeert, dat het achterste Esquadre eerst tegen den vyant aen zal wenden, zal hy zijn groot Bram-zeyl in de Gy laten wayen; waer op de Hoofden van de zelve Esquadres goedt acht zullen hebben te nemen, ende haer daer naer stip te voegen.

d' Admiralen van de Esquadres niet by de vyandt op komende, de Capiteinen echter haer devoir te doen.

XXXIII. Of 't gebeurde ('t gunt Godt verhoede) dat de Admiralen, Commandeurs ofte Vlagge-luyden in 't vechten, of anderssints in ongelegentheit geraeckten, ende den vyandt niet konden bezeilen, ofte naer behooren niet en geerden, zullen de Capiteynen van 't zelve Esquadre daer naer niet hebben te wachten, maer haer vervoegen by 't gros, ende daer zy den vyandt den meesten af-breuck, ende het lieve Vaderlant den meesten dienst zullen konnen doen, op boete van naer vereysch van zaecken gestraft te worden.

Water halen voor de Vloot.

XXXIV. Als'er iemandt bestelt is voor de Vloote Water te halen, zal een schoot schieten, ende een Wimpel van zijn groote stenge laten wayen, waer op die gene, die Water van doen heeft, zijn Vaten aen zijn boordt zal brengen.

Krengen.

XXXV. Als den Admirael met schoon Weer begeert te krengen, ende schoon te maken, zal hy een Top-stander van de Voorstenge laten wayen; op dat zijne byhebbende scheepen (die vuyl zijn) 't zelve van gelijcken mogen doen.

Teken of zeyn, waer aen de Staten schepen elkanderen sullen kennen.

Soo de schepen, zijnde van den anderen geraeckt, eenige by dage elkanderen in 't gesicht kregen, zal den loefwaersten, beyde zijn Mars-zeilen laten loopen, ende een Geusken achter van zijn Vlagge-stock laten waeyen, maer met schoverzeyl alleen zeylende, zal den zelven loefwaersten zijn Fock, ende Bezaen opgeyen, ende van gelijcken zijn Geus achter van zijn Vlagge-stock laten wayen.

Den lywaersten dat ziende, zoo hy mede met Mars-zeylen zeylt, zal als dan zijn Schover-zeyl, ende Fock opgyen, ende d'ordinaris Vlagge van de Compagnie laten waeyen.

Maer met Schoover-zeyl alleen zeylende, zal den zelven lywaersten, alleen zijn groot Zeyl opgyen, ende zijn gewoone Vlagge van achteren in een Chiouw laten wayen, op boete, dat wie hier in nalatigh bevonden wert, daer mede yder reyze zal verbeuren vijf-en-twintigh guldens.

Idem by nacht.

XXXVII. Zoo 't zelfde gebeurde by nacht, zal den loefwaersten zijn groot Zeyl opgyen, ende met twee Lantaerens gelijck blicken, twee vaem van den anderen by de groote Mast, ende dat tot tweemael toe, een weynighverscheiden.

Den lywaersten dat ziende, zal als dan zijn Fock opgyen, ende met een Lantaeren driemael achter malkanderen blicken, mede een weynigh verscheiden, ende omtrent de groote Mast, alzoo men 't daer best van den anderen kan zien.

't WOORDT.

Ende ingevalle den eenen den anderen quame te verspreken, ende toe te roepen, hola van waert schip, zal het eerste woordt zijn N., ende den anderen daer op antwoorden N., mede op de straffe van vijf-en-twintigh guldens, als vooren by de naerlatige te verbeuren.

Op welcke woorden, en zeynen, in de twee bovenstaende leden begrepen, men den anderen zal konnen verkennen, dat men 's lants schepen is, ten ware dat men bemerkte dat het vyandt was, die het zelve oock deden, daer op men zal moeten verdacht zijn.

Ordre op 't convoyeren, ende in 't cours seylen.

XXXVIII. In 't begeleiden van eenige koopvaerders, en ook anderssins in 't streeckzeilen, zal gevolgt worden het bestel voor dezen in gelijke gelegentheden in acht genomen, te weten, dat den Admirael Generael gestadigh zal voor zeilen; ende de andere op zoodanigen rang ende schick, als de onderlinge Esquadres zal wezen voorgeschreven.

De achterste en lywaerdste schepen zoo veel zeyl by te maken, als vooren konnen, om by haer Admirael te houden.

XXXIX. Allen hop-luiden in 't gemeen en byzonder, werdt by dezen wel duidelijk gelast over dach ende nacht in 't zeilen, zoo veel zeil by te maecken, ende te houden staen, als kan goet doen, en haer schepen konnen verdragen, tot dat zy de hoogte van haer Admiraels ofte Commandeurs schip hebben bezeilt, daer zy haer altijds by zullen hebben te houden, 't zy de schepen zeilen, drijven of ankeren, zonder van zulcks eenigzins te blijven in gebreecke, insonderheit de leiwaerdste, en wie echter van de leywaerdste Zeil komt te sparen, zal met zulck zeil spaeren, ieder mael verbeuren ses guldens, datelijck op te schieten *; derhalven ieder by deezen belast wort

*nampizeeren.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00604

wort, inzonderheit de ſlechtſt bezeilde geen tijdt te verliezen, ofte geen zeil te ſparen, om ſtadig by zijn Admirael ofte Commandeur te wezen, alzoo den dienſt van 't landt daer aen ten hoogſten is gelegen; oock wel verdacht te wezen, door loſſigheit of onvoorſichtigheit, geen maſten, reen, of ſtengen aen ſtucken te zeilen, ende wie anders bevonden wert te doen, zal verbeuren 25 guldens.

Op een reede niemandt de wacht op, of af te ſlaen, voor dat den Admirael die af-geſchooten heeft.

XL. Zal oock niemandt op de reede des avonds ende des morgens hem vervorderen, de wacht op en af te ſlaen, met den trommel, ofte op en af te blazen met den trompet, voor en al eer op het ſchip van den Admirael de wacht des avonts ende des morgens zal afgeſchooten zijn, waer op dan terſtont alle Hooſt Officieren, ende Capiteinen van de vloote, zullen volgen, met den trommel, en trompet, ten zelven einde te doen roeren, op boete van 10 guldens te verbeuren, voor die daer van in gebreke blijft.

Een yder in't anckeren, wenden, &c. behoorlijck te weyren.

XLI. Alzoo by ondervindinge bevonden wort, dat in 't ankeren, en in 't lichten van 't anker, als oock in 't wenden, mitsgaders by hart of donker weder, by zommige niet behoorlijck en wert gevuert; wert wel uitdruckelijk gelaſt allen amptenaeren en hop-luiden daer van geenſins te blijven in gebreecke, op ſtraffe, dat die in gebreecke blijft, voor de eerſte mael zal verbeuren vier rijxdaelders, datelijk hantvulling daer van te doen, voor de twede mael acht, en voor de derde mael feſtien rijxdaelders, ende daer en boven noch goetdunckelijk gerecht zal worden; waer op de hoofden van de onderlinge Eſquadres gelaſt werden goet acht te nemen, ende daer van oprecht verſlag te doen, zonder ymant door de vingeren te zien.

Geſtadigh van de ſtenge uyt te kijcken.

XLII. Alle Capiteinen wort gelaſt 't geſtaedig uitkijcken in haer onderhebbende Schepen, naerſtelijk te doen waernemen, wel verſtaende, dat die den man te roer moet vervangen, twee glazen aen de ſtenge zal uitkijken, zoo weer ende wint zulx toelaet; en zal die gene, die eerſt een vyants oorlog-ſchip ziet, 't welck naderhandt by 's Lants vloote wort genomen, daer voor genieten een vereeringe van twee hondert en vijftig guldens, 't welck hem by blijck ſchrift van den Admirael ofte Commandeur zal werden betaelt, ende van de buit-gelden voor af getrocken. Desgelijcx voor een Vyants koopvaerdy-ſchip 50 guldens, ende zullen d'officieren van de wacht op ieder ſchip de matroozen tot het uitkijken houden, en daer voor in de voorſz. gevalle genieten 25 guldens.

Zeyn om een Eſquadre of gedeelte te verplaetzen.

XLIII. Als een Admirael van een van de hooft-gedeelten van de vloote, ſich van de Hooft-vlagge wil afzonderen, of anderzins herwaerts of derwaerts verzeilen, begeerende, dat alle de Schepen van zijn onderhebbende Eſquadre hem volgen, zal hy een blaeuwe vlagge laten waeyen van de groote ſteng, onder zijn gewoone vlagge; ende zoo wanneer een Vice-Admirael, ofte een Schout by Nacht zulx wil doen, zal hy, om alle de Schepen van 't Eſquadre, die by verdeelinge onder hem geſchickt zijn, zijn vlagge te doen volgen, mede een blaeuwe vlagge laten waeien, onder zijn gewoone vlagge, van de voor- of kruis-ſteng.

't Bezetten van Prijzen.

XLIV. Als eenige Prijzen verovert werden, daer verſcheiden oorlog-ſchepen omtrent zijn, zal die geene, wiens volck eerſt geraeckt binnen het boordt van 't veroverde ſchip, het zelve alleen bezet houden, zonder dat eenig ander volck, alhoewel van ſchepen, die tot de veroveringe mede mogen toe gebracht hebben, zal vermogen, buiten toeſtemminge ende begeeren van 't volck, 't welck albereits in de prijze is, mede aen boort te komen, ten waere dat zy riepen of zeinden om hulpe, op ſtraffe van het tegen geſtelde doende, daer over naer vereiſch van ſaeken andere ten voorbeelde geſtraft te werden: maer zal naderhandt geſchicktelijck werden geoordeelt, of, ende hoe verre anderen, die tot de veroveringe 't hare mede gedaen hebben, voor of nevens die gene, die de prijze bezet heeft, zijn gerechtigt ofte niet, zonder iemant daer omtrent eenigzins te verkorten.

Order in Miſt.

By openbaringe van Miſt, dicht by den anderen te blijven, ende wel op de Zeyn-ſchooten te letten.

I. VOor eerſt zullen alle de ſchepen onder de vloot zijnde, dicht by malkanderen houden, zoo wanneer men ziet een miſtbanck komen, ruim drift hebbende, zullen alle de zeilen opgyen, ende met het hooft laten drijven van de wal af: doch de miſt haer beloopende, zoo dat men genootzaekt werdt te zeinen, zal den Admirael ofte Commandeur vier ſchooten met grof geſchut dicht aen den anderen ſchieten, en gyen de zeilen op; gelijck mede wat verſcheide d'een naer d'ander zullen doen de Commandeurs, die mede in de vloote mochten wezen, ieder op zijn rang naer den anderen, op welcke zeinen alle de zeilen zullen werden opgegijt.

By Miſt, Schoovers zeilen weder by te maken.

II. Inſgelijx, wanneer den Admirael ofte Commandeur goet vint, de ſchover-zeilen by te maecken, zullen dan doen dezelve zein van vier ſchooten te ſchieten, als mede de andere Commandeurs jegenwoordig zijnde.

In Miſt, by verandering van Windt, ofte op lager Wal bezet zijnde.

III. Ende zoo men by verandering van wint, ofte op lager-wal ware bezet, en over den anderen boug genootzaeckt wierde ende begeerde te wenden, 't zy de Schepen zeilen ofte drijven, zal den Admirael en de Commandeurs voornoemt, in gevolg als vooren, ſchieten, wat verſcheiden van den anderen, ieder twee ſchooten.

By miſt te anckeren.

IV. Ende zoo men genootzaekt is, by miſtig weer te ankeren, zal den Admirael en gemelte Commandeurs ieder drie ſchooten ſchieten, in ordre als vooren.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00605

By Miſt weder onder zeyl te gaen.

V. Ende, zoo men geanckert zijnde, goet vonde wederom onder zeyl te gaen met Schoover-zeylen, zullen doen de zelve zeyn van drie ſchoten te ſchieten, om over den beſten bough, van lager wal te geraken, ofte cours te gaen, daer na men zoude mogen wezen gedeſtineert; oock wel bedacht te wezen, dat men met Miſt niet meer, als met Schover-zeylen zal zeylen, ten ware door noot, om van 't lager te geraken.

Om by Miſt by malkander te blijven.

VI. Zoo oock, in Miſt zeylende ofte drijvende, zal den Admirael ofte Commandeur alle uyren of twee Glazen een ſchoot ſchieten, om des te beter by den anderen te blijven.

BEVEELEN.

Op de verdeelinge van's landts Vloote, met den gevolge ende aenkleven van dien.

Verdelingh van de Eſquadres.

ALzoo onder de jegenwoordige Vloote beſtelt zijn, *Michiel de Ruyter* Lt. Admirael, over Hollandt ende Weſtvrieſlandt, als Generael, *Adriaen van Trappen* gezeyt, *Banckerts* Lt. Admirael van Zeelandt, *Willem Joſeph van Gent*, Lt. Admirael van Hollandt ende Weſtvrieſlandt, hoorende onder 'r Collegie ter Admiraliteyt, tot Amſterdam, Soo is goedt gevonden het gros te verdeelen in drie Hooft-deylingen onder de gemelte Hoofden, die ieder de Vlagge van boven zullen voeren, als Admiraels van hare byzondere Eſquadres, ende den gemelten Lt. Admirael *Michiel de Ruyter*, een Wimpel onder de Vlagge, als Admirael Generael; en zullen ieder onder haer hebben een Vice-Admirael, ende Schout by nacht, die hare Vlaggen mede zullen laten wayen, zoo lange de tocht zal duyren, ofte tot dat anders zal werden bevoolen.

Verdeilinge van de voorgeroerde Eſquadres.

Onder 't Eſquadre van de voorgenoemde Luitenant Admirael *de Ruiter*, als Generael, zullen wezen beſcheiden deze onderſtaende N. N. N.

Onder 't Eſquadre van de voornoemde Lt. Admirael *Banckert*, zullen wezen beſcheiden deze onderſtaende N. N. N.

Onder 't Eſquadre ofte hooft-deiling van de voornoemde Lt. Admirael *van Gent*, zullen wezen beſcheiden, deze onderſtaende N. N. N.

Zeynen ofte-kenen, om de ſchepen van yeder Eſquaare te onderkennen.

De zeinen om d'Eſquadres t'onderſcheiden, zijn, dat alle de ſchepen van 't Eſquadre van den Admirael *de Ruiter*, zullen voeren de wimpel van de groote ſtenge.

Den Lt. Admirael *Banckert*, met alle de ſchepen van zijn Eſquadre, de wimpel van de Voorſtenge.

Den Lt. Admirael *van Gent*, met alle de ſchepen van zijn Eſquadre, de Wimpel van de Kruis-ſtenge.

Zeinen voor begelei-ſchepen, met haer onder hebbende koop-vaer dyeſchepen.

Als den Commandeur by dage van een Reede begeert t'zeil te gaen.

I. ALs den Commandeur by dage van een Reede begeert t'zeil te gaen, zal zijn Bezaen ontſlaen ende een ſchoot ſchieten, de andere Capiteinen van oorloge ende ſchippers dat ziende, zullen haer Bezaen ontſlaen, ende mede onder zeil gaen.

By nacht 't zeyl te gaen.

II. Als den Commandeur begeert by nacht t'zeil te gaen, zoo zal hy een vuer achter op de Companje zetten, ende een ſchoot ſchieten, zoo zullen de andere mede elck een vuer achter opzetten, zoo wel de koopvaerdy-ſchepen als Oorlog-ſcheepen, waer naer den Commandeur twee vuiren zal op zetten, en dezelvige blijven voerende, ende de andere Schepen elck een.

Als den Commandeur by nacht geraden vint te anckeren.

III. Of 't zaeck waer, dat den Commandeur geraden vont by nacht te anckeren, zal alsdan twee vuuren achter op zetten, ende in 't Focke-wandt hangen, ende ſchieten een ſchoot met grof geſchut, de andere ſcheepen dat ziende, zullen een vuer achter op zetten, ende een in 't Focke-wandt hangen, omme alſoo bequamelick by den anderen te anckeren: ende als den Commandeur, zijn vuyr in 't Focke-wandt inneemt, zullen de andere dat van gelijcken doen, en alzoo lange als de zelve twee vuuren achter op heeft, zullen de andere geſamentlijck een vuer achter op houden.

Soo den Commandeur des nachts begeerde te wenden.

IV. Zoo den Commandeur des nachts begeerde te wenden, zal drie vueren achter opzetten, ende een ſchoot ſchieten, de andere dat ziende, zullen elck een vuer achter op zetten, ende de ſchepen van oorloge twee vueren, ende datelijken over ſtaeg loopen, om malkanderen geen ſchade te doen.

Zoo den Commandeur met moy weer begeerde te krengen.

V. Als den Commandeur met mooy weer begeerde te krengen, zal een Top-ſtander van zijn voor-ſtenge laten waeyen, op dat zijne vuile byhebbende ſchepen van gelijken mogen doen.

Zoo den Commanduer by dag begeerde te wenden, zal een Geusje van de vlagge-ſtock laten waeien en een ſchoot ſchieten.

Als 't doncker ofte miſtig wert dat men malkanderen niet ſien kan, zal men op de Trommel ſlaen, ende de Trompet blazen.

VI. Als 't doncker of miſtig wert, datmen malkanderen niet kan zien, zoo zal men op trommelen doen ſlaen, ende trompetten doen blazen, ende met muſquetten ſchieten, om alzoo op 't geluit by den anderen te blijven, ende zoo den Commandeur by miſt wilde anckeren, zal met grof geſchut, twee ſchooten dicht naer den anderen ſchieten, ende zoo hy wilde wenden, maer een ſchoot.

De Capiteynen ende Schippers aen boort.

VII. Zoo den Commandeur de Capiteinen, en alle de Schippers van zijn byhebbende

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00606

de Scheepen aen boort begeerde te hebben, zal hy een ſchoot ſchieten, en een wimpel van de bezaens roe laten waeien.

Krijgs-raet aen boort.

VIII. Als den Commandeur de krijgs-raet aen boort begeert, zal hy en roode Vlagge achter af laten waeien, ende een ſchoot ſchieten.

Als den Commandeur begeert, dat alle de Schepen achter hem om zullen loopen.

IX. Als den Commandeur begeert, dat alle de ſchepen achter hem om zullen loopen, om zijn meeninge te verſtaen, zal hy 't op de Ly leggen, en een Topſtander van de Vlagge-ſtock achter laten waeyen.

By nacht cours te veranderen.

X. Zoo wanneer den Commandeur by nacht begeert ſtreeck te veranderen, zal hy een vuer in de groote Mars zetten, beneffens de vueren die hy ordinaris voert, ende een ſchoot ſchieten, de andere ſchepen dat ziende, zullen elck een vuer opzetten, ende d'Oorlog-ſchepen drie vueren achter op, ende alzoo den Commandeur volgen.

Zoo den commandeur des nachts met hart weer zijn Fock begeerde in te nemen.

XI. Zoo den Commandeur by nacht met hart weer zijn fock begeerde in te nemen, en met een zeil drijven, zal hy neffens de twee vueren dien hy achter op heeft, noch een derde vuer aen zijn Vlagge-ſtock op-hyzen, ende de Fock in zijnde, zal dan het derde vuer wederom innemen, ende zullen de andere Schepen elck een vuer opſteecken, om malkanderen geen ſchade te doen, omme te beter by den Commandeur te blijven.

Zoo den Commandeur by nagt als het weer afneemt, de Fock weder by maekt.

XII. Zoo den Commandeur by nacht, als het weer afneemt, zijn Fock daer weder begeert by te maecken, zal hy dat derde vuer wederom aen zijn Stock op-hijzen, ende een ſchoot ſchieten, zoo zullen de andere Schepen mede noch een vuer achter op zetten, en de fock by zijnde, dan het eene vuur innemen.

Als men by nacht met korte zeilen zeilt.

XIII. Zullen de Capiteinen en alle de ſchippers verdacht zijn, als men by nacht met korte zeilen zeilt, elck een vuer te voeren.

Of iemant by nacht eenig ongeluck kreeg.

XIV. Of iemant by nacht eenig ongeluk kreegh, 't zy by brandt, breken van maſten, Roers, Leckagie, ofte andere diergelijcke, zullen als dan altemet een ſchoot ſchieten zonder ſcharp, ende zoo veel lantarens in zijn want hangen, als hy binnen ſcheeps-boort heeft, waer op alle de andere ſcheepen van de vloote gehouden zullen zijn daer naer toe te loopen, om hem te hulp te komen, zoo veel mogelijk zal zijn.

Of het gebeurde, dat men ſlaegs zijnde.

XV. Ende of 't gebeurde, dat men ſlaegs zijnde eenig ongeluckige ſchoot kreege, ende noot hadde van zinken, zal zoodanige een Prince-Vlagge achter van zijn Bezaens-roede tot een Sjou laten waeyen: d'andere dat ziende, zullen op dat noot-teeken zoo veel doenlijck is, komen aſſiſteeren, en den vyandt alle mogelijcke af breuck doen.

De ſchepen van den anderen geraekende door miſt ofte anderе onheilen.

XVI. Zoo de ſcheepen door jacht, miſt, of andere onheilen van den anderen geraeckten, ende by dage malkanderen ziende werden, zal de loefwaerſte zijn Bezaen ende Fock opgyen, ende zoo blijven leggen, den leywaerſten dat ziende, zal van gelijcken zijn Bezaen en de Fock opgeyen: dat gedaen zijnde, zal den loefwaerſten naer den leywaerſten toe komen, ende of het zelve by nacht gebeurde, zal den loefwaerſten in zijne groote Focke-mars een vuer zetten, 't welck den lywaerſten ziende, van gelijken zal doen. *dere inconvenient.*

Den vyant by nacht gewaer wert.

XVII. Die den vyandt by nacht gewaer werdt, zal een ſchoot ſchieten, ende een vuer in zijn groote Mars zetten, ende drie vueren achter op.

By nacht landt ofte droogte gewaer wert.

XVIII. Die by nacht landt ofte drooghte gewaer werdt, zal een ſchoot ſchieten, ende aen elke zijde in zijn bezaens wandt een lantaren hangen. Die 's vyants ſcheepen verneemt, zal een rode vlag achter af laten waeyen, dezelve zoo veel mael op en af halende, als hy 't getal van ſchepen verneemt.

By dage den Commandeur te ſpreken.

XIX. Die by dage den Commandeur begeert te ſpreeken, 't zy door gebreck ofte eenige nieuwe maeren, zal een top-ſtander ofte een vlag in een Sjouw van zijn boven-blinde-ſteng laten waeyen, en een ſchoot ſchieten.

't Woort.

XX. Als den eenen den anderen toeroept: holla, van waer 't ſchip? zal den anderen roepen van N. en zal de eerſte dan weder antwoorden van N.

Wort geſtelt tot Admirael N.
Vice-Admirael N.
Schout by nacht, N.

Een zein, om elkandre of 't vyant zy of vrient, by tijdt van oorlog te verkennen, aldus te zijner tijdt gebruikelijck is geweeſt. In 't ontmoeten zal den loefwaerſten zijn leye ſchoot hoorn van zijn ſchover-zeil opgyen, en een top-ſtander van zijn boven-blinden laten waeyen, zijn Prince-vlag achter op de companje eerſt een weinig open laten waeien, en daer naer in een tzjouw, en tot tweemael open en tweemael in een Sjouw. Den leywaerſten zulx ziende zal zijn lye-ſchoot-hoorn van zijn fock op gyen, en de zelfde zein by top-ſtander en vlag mede doen. Men heeft hier toe, oock wel tekens, die men in de vlagge naeit.

't Zijnen van 't zeil te gaen, is 't gebruick, dat den Admirael in 't gemeen niet doet, voor dat zijn eene ancker opgewonden is, en het tweede touw om de ſpil leght, ten waer buiten gewoone nootzakelijckheidt, het anders vereiſchte, zaken die door deze tekenen niet bekent konnen werden gemaeckt; laet men bootſchappen, door

door kleine vaertuigen, die hem ten dien einde ſteets volgen, ofte doet alle zijne onderhorige ſchepen, achter hem om loopen, en zeght zoo mondelingh wat zijn wille is.

Laet geen ſchepen onverſpreit, is't mogelijck, voor by zeilen.

Ziet de loef van zijnen vyandt te bekomen, 't zy met die af te winnen, of wel met door hem heen te ſlaen.

Nodigh is het voor 't gemeen, dat een Vloot-heer behouden blijve: waeröm hy, mijns bedunkens, zich zoo zeer niet in't zwaerſte van 't gevecht behore te begeven, als wel goede toezigt op alles te nemen, en 't gevecht van wanſchik * bevrijden, moet de ſtrijdende hart in ſprekē, en alomme dienſtige beveelen uit zenden, 't geen *Polybius* beveſtigt, ja het krijgs-hooft, wil hy, moet zich t'eenemael uit het gevecht houden, daer men om het hooghſte niet en dingt: doch als hy merckt, dat de zommige hun plicht niet na komen, is't niet ondienſtigh, die aen te voeren, en zelve dan te deizen. Buiten ſchoots zich echter altijdt te houden, geen vloot-voogt en voegt. Van de Spaenſche Admiralen voor dezen, wert gezegt, dat zy zich, terwijl men ſtreet, in een opgeſchoten kabel vervoegden, dat ſchootvry was, en de kajuits met huiden zoo dicht hadden doen bezetten, dat geen kogel aldaer doordringen koſt: 't geen verfoeyelijck (door huiden, los gehangen, geen kogels zullen dringen:) de vloot-voogt komt die te kort ſchieten te hulp, 't geen als geſchiet is, hy weder aerzele, zoo doch, dat het geen wijcken, uit vrees gelijck zy.

* *Diſordre.*

V. Metren.

Schepen, daer vloot voogden op zijn, dienen van amptelingens plaets bekleders voorzien, met een getal van 2 of 3 onder Hop-luiden, om by aflijvigheit te volgen in het opper-ampt, op dat aldus wan-ſchick wert geweert. Gemeene oorlogſchepen, insgelijcks, wanneer men op een ſcherp gevecht gaet, behooren, uit gelijcke reden, 2 of 3 bequame Stedehouders op te hebben. Een Oorlogh-ſchip behoort by voorſchreven voorval, op te hebben zes bequame Bus-ſchieters, en hun maets, om dat dickmael veele menſchen in een ſcherp gevecht te gelijk worden gequetſt, is het dienſtigh, dat ieder ſchip 2 opper, en 2 onder Heelmeeſters voert. Alle kleine vaertuigen, die zich onder een vloot bevinden, om kontſchap te brengen, behooren matelijck te zijn gemant, met riemen, en kleine ſtuckskens voorzien, om van gering vyantlijck vaertuig niet te konnen werden genomen. Ieder ſchip zy genoeghzaem voorzien, van gevulde kardoezen, om by gebreck van dien niet genoot zaekt te zijn, van den vyant af te houden. En behoort niet te zijn overladen. Een vloot dient niet in te veel of te weinig verdeelingen te zijn verdeelt. Het enteren van's vyants ſchepen, den Hollanders nuttiger is, als langh ſchut gevaer te houden. Het kan zomtijdts niet ondienſtigh zijn, in een groote vloot, een hinder lage te houden, die op de vyandt niet los gae, voor en al eer zulcks, by 't Opperhooft van de vloot, naer gelegentheit, werde bevolen.

Als men zegen bevecht, en den vyandt onder raeckt, doet de Admirael hem vervolgen, zoo lange doenlijck is. Maer zoo men te kort ſchiet, en het tot een nederlaegh geſchapen ſtaet, deiſt hy langhzaem, en dat al vechtende in goeden ſchick. Stelt gelt-prijzen op, naer ieder manlijck zich gedraegt, voort veroveren van 's vyands ſchepen, af-halen van vlaggen, in brant ſteken, ofte gront ſchieten van 's vyants vaertuigen.

In 't overleg der zaeken van belang, zeint hy alle ſcheeps-hoofden aen boort, en pleegt zoo voorzichtelijcken raet, 't zy dat hy de onder-Admiralen alleen daer toe roept, of wel de Capiteinen alle daer nevens, ofte wel deze, en de pilooten daer en boven. Beſtelt toegeſlooten beveelen en wetten, op alle ſchepen, waer het ſcheeps-volck zich naer heeft te voegen, in geval dees of geene van hun ſcheeps-hoofden aflijvig komen te worden, en wien hen in 't ampt zal volgen. En zoo het een onder-Admirael is, of men de vlag by aflijvigheit zal blijven voeren ofte niet.

Alle verwarring, weert hy uit de vloot,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00608

vloot, en laet de ſchepen elkandre niet voorby zeilen. Ieder ſchip wete, wien hy voor heeft te gaen, of volgen zal, in 't ſchicken van een vloot, men klein zeil te maeken heeft, op dat zulx te bequamer kan geſchieden.

De geheele vloot, verdeelt hy, zoo wel in groote als ſmalle afdeilingen, en beveelt ieder wel op zijn rang te paſzen. Met het drietal geſchiet veeltijts de hooft verdeiling: en men voegt ieder deel evenveel ſchepen toe, van een geſlagt, fregats, branders, galjoots, enz. oock geſchut.

De Manhafte *Tromp*, als hy eenmael de vloot der Engelſchen ſlag zoude leveren, ſchaerde in vier gedeelten zijne vloot: drie deelen gelijkelijk in een rechte linie tegens hun aendoende zeilen, en de vierde voor een achterhoede houdende. In den wreden zeeſlag, op den tiende van ooghſt-maent, des jaers 1653. voorgevallen tuſſchen de Engels en Neerlandts Republijken, roemruchtbaerlijk volvoert by den genoemden dapperen Helt *Marten Harpertſz. Tromp*, voor dezen Staet, was de Neerlantze vloot in vijf afdeelingen geſchaert, een deel ſtack weinig voor uit, drie volgden gelijkelijck, en het vijfde diende voor achter-hoede.

Den Admirael, met die onder hem beſtemt zijn, voegen zich in de midden; 't zy men in 't lang, breet, of in een halve maen zeilt, welcke laetſte geſtalte het dienſtigſte is, om dat alle ſchepen dus nut konnen bybrengen. Zoo het voor de wint gaet, voegt zich den Vice-admirrel aen ſtuer-boort, en den Schout by nacht, of het derde Vloothooft aen backboort. Gaet het by de wint, zoo volgen de verdeelingen elkandre en den Admirael echter de midden, of oock wel de voortocht hout. Moet men wenden, 't zy dat de vyandt van achteren komt, of anderzins, zoo geeft men d'achterſte den voortocht, om verwarringe te meiden, die zeer licht zoude werden veroorzaekt, by aldien de gene, die d'achterſte dan zijn, voor zoude moeten komen. Een Admirael moet ſteets van zijne ſcheepen onderſchraegt werden.

Het komt op de wijsheit van den Admirael aen, een vloot wel te ſcharen, en te verdeelen: hy mengt na behooren zware en lichte ſcheepen, waer van deze tot verweering en ſcheuring van 's vyants vloot dienen, en die om 't enteren, den vyant aen te klampen, en te verwinnen.

Een vloot dicht geſlooten te houden, zoo, dat een vyandt daer zoo min als 't mogelijk is, in booren kan, veelmael groote dienſt heeft gedaen: als men dit van meening is te doen, de ſcheepen klein zeil moeten maeken.

Licht vaertuig kan vaerdig keeren en wenden, is dienſtig om de windt den vyant af te winnen: welck, als gewonnen is, de buſſen 't meeſte dienſt doen, dus kan men doel-ſchieten, van en aen den vyant komen, na wil en welbehagen. Groote ſchepen zijn geweldenaers en dienſtigh, om in een vloot te dringen, en zijn ſchick t'ontredden; doch loch in 't gemein: hooge ſchepen hebben de minſte noot van geënterd te werden. De vaerdigſte ſchepen laet men voor afgaen, om den vyant te ontdecken: de brantſchepen houden zich op zy van de groote ſchepen, om die des noots ten dienſt te zijn: de vloot na den eiſch vermengelt, en verdeelt, zal de meeſte dienſt doen.

Het heeft die van Athenen, tegen de vloot der Syracuſanen ſtrijdende, tot nederlaeg gedijt, dat zy hare ſcheepen niet te wel geſchaert en hadden.

Als een vloot kruiſt, op den vyandt, is 't dienſtig, dat zich de ſchepen 's morgens met den dag verſpreien, 't zy enkel, of dubbelt: doch niet wijder als dat ſavondts weder by den ander konnen wezen.

Zoo te vechten ſtaet binnen een Baei of haven, moet men zijn vloot ſcharen, na gelegentheit van droochten, ruimte en plaets, die men heeft: is het ruim genoeg, zoo hout de gewoonlijke ſtelling, die vermeint beſt te zijn, zoo niet, is het beter wanſchickelijk, als in vereiſte rang te leggen, en te zwacker daer door te werden. Enkel, over lang te leggen, niet te raden is, de hoorens en enden zijn dus te zwak, en konnen niet ſchielijk geholpen worden, om haer afſtant: noch te kennen oock andere niet tijdelijk genoeg by komen, en dus werdt mede een vloot lichtelijk

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00609

van een geſcheurt, en zich zelf byſter gemaeckt; krings-gewijs vielen de Engelzen in den laetſten krijg, eenmael op de Neerlanderen aen, die in een drom lagen, met welcke kring zy voorby de Nederlanders beurt voor beurt zeilden, achter een, zoo, dat zy ieder in 't byzonder dus weinig koſten gequetſt werden, elkander verpozende, en de Neerlanderen nooit ruſt hadden. Strijdende vlooten zeilen door elkandre zomtijts, 't zy in een rechte ſtreep, trop, of halve maenſche wijs, eer men aenvalt, voet by ſtick hout, en in breeckt, 't geen op een of meerder plaetzen wert gedaen. Zoo 't geſchieden kan, is 't zeer nuttig in 't ſlaen, dat twee ſchepen by een ſtrijden, en den een ſteets voor den anderen ſchiet, terwijl d'ander weder laede, en zich redde. By kleine troppen en ſcheeps-hoopen werdt mede dikmael gevochten. Te vechten boven windt in een ruime zee, is beter als in een beſlooten haven of baei, waerom men het binnens havens vechten moet mijden, en dezelve verlaten, indien voor aenval wert gevreeſt.

Zoo de vyant op de hielen, en na by te zijn vermeint werdt, moet men naerſtig brant-wachten uit zenden, 't zy met ſloepen, klein vaertuig, of met groote ſchepen, en als het volck op 's vyants bodem te landt gezet werdt, zal men te vooren goede kuntſchap van gront en wal nemen; een gedeelte vloots, zoo na aen lant zetten als 't mogelijk is, langs de kuſt heen, en de ſtucken op een zy rucken, om op landt te ſpeelen.

Noit moet men landen, als met een hoop volck, die men vol oordeelt, om weer te bieden, en gelandt zijnde, laet men hoede by de vaertuigen, 't zy met opgeworpen bolwerken, of zwaer geankerde booten, waer buſzen op geplant zijn. Het wapentuig werdt niet aen landt gebracht, als onder goet gelei, op dat niet werde verraſt.

In 't enteren, zal het ſchip 't geen de naeſte is, zijn macker te hulpe komen, ten ware hy riep, geen hulp van noden te hebben. Als men jaegt, zet alle zeilen by, tot blinden, en water-zeilen toe, doet de zeilen mede natten.

Als Vloot-voogden en bevel-hebbers in een ſcheeps-macht aen 't vechten gaen, met haer eigen ſchepen, 't is niet ondienſtig een ſchip van minder aenzien (die zy daer toe ſteets omtrent zich behooren te hebben) voor af te zenden, om het ſpits af te bijten.

Wel ſtaet een Admirael te letten, wat het dienſtigſt is, een vyandt af te wachten, of hem zelve in te vallen: geeft tekenen, aen recht of ſlincker vleugel, voorſte of achterſte ſcheepen, en dien hem goetdunckt, dat eerſt invalle op den vyandt, of wel aen beide te gelijck, om den vyant van achteren of elders op het onverzienſt aen te taſten, of wel om den genen van de zijne, te hulp te komen, die te kort ſchieten.

De groote vloots-verdeilingen worden weder in drie, of meer byzondere deelen verdeilt, na gelegentheit. Een Admirael zoekt zijn vyandt in alles te verkloeken.

Als *Simon* de Perſiaenſche Vloot had verwonnen, zetten hy zijn volck op de Perſiaenſche ſcheepen, trock hen hun klederen aen, en toog zoo na *Pamphilia*, daer hy de Perzianen, onverdacht, (welke meinden hen eigen volck voor te hebben,) overviel en verſloeg. Met opſteken van vreemde vlaggen, 's vyants ſchepen hedendaegs veel maelen worden verſchalckt, en genomen.

Roei-ſchepen in een vloot, die de groote ſchepen, des noots, voort konnen boegzeeren, konnen niet ondienſtigh wezen.

Men veinſt zich zomtijts te vlieden, ſchoon men des niet zins en is, gelijk *Claudius* Roomſch Burgemeeſter dede, welck veinſde met zijn vloot naer Romen te willen keeren, waerom de Pœnen, het naeuw van Meſſina verlieten, dies hy ſchielijk zijn ſtevens wende, en in Sicilien (daer hy naer trachten) lande.

Een gedeelte van de vloot zomtijts te verſchuilen, of hen buiten ſchoots te houden, tot een waer-burg, is dienſtig, om een vyant onvoorziens op het lijf te vallen. Waer van voorbeelden te zien by *Ferrettus* in zijn tiende boek. Zoo den vyandt met een leeuwen-huit niet overwonnen kan worden, raet *Lyzander*, dat men 't voſzen-vel moet aentrecken. Schoon *Fabritius* zoo goetaerdig was, dat hy der vyanden vloot

aen

aen brant niet wilde ſteeken als hy zulx konde doen.

Het was een wackeren krijgs-treck van *Lyſander*, dat hy onderſcheyde malen zich van de Athenienzers, die hem ſlag wilden leveren, liet tarten, tot dat hy hen eindelijk, welk waenden dat van *Lyzanders* vloot niet aen dorſte werden getaſt, als zy op het onverdachtſt waren, overviel en verſloeg. *Cato*, tegen de Ætholiers te water zullende ſtrijden deed een groot geſchreeuw, en veele vreugde tekens in zijn vloot opgaen, op dat de vyant zoude meenen, dat hem hulp-benden toe waren gezonden, 't geen hem dede overwinnen, en hun de belegerde ſteden verlaten.

Voor 't gevecht moedigt den Admirael zijn volck met woorden aen, en duit alle voorvallen, is 't mogelijk, ten beſten. *Julius Cæſar*, zijn Admiraels ſchip in zullende treden viel ter aerde neder. dit wiert van zijn volck voor een quaet voor-teecken gehouden, waer over zy zich bedroefden. Hy doch zulx merkende, zeide, gedanckt zijt ghy *Jupiter*, voor dit gelux-teken, want dit beduit, dat wy gelijkelijk aen dit lant, waer uit wy trecken, weder zullen belanden.

Als *Cabrias*, vloot-voogt der Athenienzers, te ſcheep ſtrijden zoude, en de blixem voor het ſchip neder ſloeg, waer over het krijgs-volck verſlagen wiert, zeide hy, wel aen, nu is 't tijdt van vechten: want *Jupiter* het teecken geeft.

Veinzen, te willen ſlach-leveren, als men des niet van zin is, zomtijts zeer dienſtig kan wezen. *Annon*, Admirael te Karthago, deed zijn zeilen vallen, als of hy ſlag hadde willen leveren: ('t geen toen de wijze was) zulx deede oock zijn vyanden; terwijl hy die ſchielijk weder inhaelde, en ontvluchte.

Kleine ſcheepen laet den Admirael tegen 's vyants groote ſcheepen niet ſtrijden, ten waer in noot of by ſtilte, en in engten, als de groote ſchepen zich niet keeren konnen.

Alcibiades, als hy niet wijt van lant eenmael zee-gevecht hielt, liet onder 't gevecht, op het hooft van de haven vele maſten over ent zetten, en daer zeilen aen ſlaen, op dat zijn vyant zoude meinen, dat hem hulp-ſchepen uit de haven toe wierden gezonden. Maer den Admiraël *Memnon* dede geheel anders, als hy ſterck genoeg van ſchepen was: hy liet maer weinig ſcheepen de maſten op zetten, en lokte zoo den vyandt tot den ſtrijdt, door ſchijn, dat hy maer weinig ſchepen by zich hadde. *Chabrias* liet ten dien einde twee ſchepen aen een binden, beide maer een maſt en een zeil op hebbende.

Esberen, Admirael der Deenen, zoude 40 Schepen der Zee roversaen doen, daer hy vreesde zich niet ſterk genoeg toe te zijn: waerom hy boven in zijn maſt dede vueren, als of hy zijn andere ſchepen zeinden, om aen te komen: dit bracht ſchrick in de Rovers, en hy dreefze op de vlucht.

Tinnich, wanneer *Theodoſia*, een ſtadt in *Pontus*, belegert was, nam in duiſtere nacht veele kleine bootjens, ſtelde in ieder een Trompetter, lietze wat wijt van den anderen roeien, en toog zelve met twee groote ſchepen na den vyant toe, welck wanende, dat 'er een groote vloot ſchepen naderde, brak op, en toog weg.

Koningh *Philippus* bedroog zijnen vyandt, door een brief: hy wilde met zijn vloot door-breeken, en inval doen in 't landt der Amphiſſenſen: maer de Athenienzers en Thebanen hielden de engte der zee bezet: hy ſchreef dan een brief naer Macedonien, dat hy dezen tocht uit zijn zin ſtelde, en eenig ander vooornemen had, waer van hy den brief drager met voordacht in 's vyants handen dede vallen, die zulx geloof gevende, opbraecken, en hem dus den doortocht lieten.

Conon wetende, dat de vyant op zijn Admiraels-ſchip toeleide, deed een licht ſchip nae de gelijkenis van zijn eigen ſchip toeſtellen, daer hy den vyant mede bedroog: want dees op het zelve aenvallende met zijn grootſte ſchepen, liep *Conon* voorby, waer door hy de nederlaeg quam te krijgen.

Dionyſius, als hy de ſtadt Civita wilde aendoen, en verraet onder zijne vloot zorgde te zijn, gaf hy aen ieder ſcheepshooft een beſlooten brief, daer niets in en ſtont, met laſt dat zy die brieven niet zouden openen, voor hy een zein

daer toe gegeven hadde, kort daer op, voer hy aen boort van jeder schip, zonder het gemelde zein te doen, eyschte de brieven wederom: de genen, die de brieven geopent hadden, hielt hy voor Verraders.

Als *Dionysius* Caulonie te water had belegert, quam *Alcibiades* met 12 schepen, om de stadt te ontzetten, wien *Dionysius* met 15 schepen tegen voer, hy dan, weeck af, en deede 's nachts vueren op zijn schepen aensteken, welcke vueren *Dionysius* achtervolgde, maer hy deed dees allenskens uit doen, en liet brandende fackelen op kurk en zetten, welcke hy een anderen streek heen dede drijven, en aldus geraeckte hy te Caulonie binnen, want *Dionysius* de kurken vervolgden. De Admirael *Frederick*, die voor de Gibelinen in Italien tegen de Güelphen vocht, zette's nachts een lanteerne op een stuck kurck, doende het licht op zijn schip uyt: het kurck dreef na lant, en hierom meinden de Guelphen, dat *Frederik* het op strant zetten: zy volgden het licht, terwijl dat hy 't ontsnapten.

Binnen droogten een vyant te verlocken, waer hy onkundig in de stroomen is, zeer voordeelig, veelmael kan wezen: waer van veele oude en onlangs vervallene voorbeelden voor handen zijn.

Zorgloos moet een vluchtende vyant niet vervolgt werden. Dit was den wackeren Helt, *Michiel Adriaensen de Ruyter*, Nederlandtsche opper en gemein vloot-voogt, zeer wel bekent, als hy der Engelschen vloot, na een bloedigh zee-gevecht, had al geslagen en op de vlucht gedreven: daer viel een mist van den hemel, en de drooghten waren veelvoudigh, waer om hy 't jagen staekte, en zich met zijn reets verkregen zegen, te vreden stelde.

Conon, Admirael van Athenen, ziende, dat zijn vyant meerder schepen hadde dan hy, veinsde zicht te vluchten, waerom hy van zijn vyandt wiert vervolgt: dees zont de best bevaren schepen voor uit, hier op viel *Conon* aen, en versloegze, waer door de achterste, verbaest, in zijn handen vielen.

De Veneetsche Admirael *Pisan* tegen de vloot van *Genua*, zullende strijden, deed met voordacht 10 van zijn schepen de wijck nemen: dees wierden van de Genuezen vervolgt, waer door haer vloot in wanschick quam, en zy de slagh verlooren.

Terwijl het gedeelte van een vloot strijt; is 't zomtijdts dienstigh dat het overige zich verpoze, om na weinigh rust, te yveriger den vyandt aen te vallen.

Op klein en gemeen vaertuigh, dat men voor af zent, 's vyants schepen af te laten slooven, meermalen groot voordeel aen heeft gebracht.

Als *Mahometh*, de tweede Turcksche Keizer, Constantinopolen ingenomen had, maeckte hy een groote scheepsmacht vaerdigh, om Italien af te loopen. Tegens hem quamen de Venetianen met een zware vloot te water: zy zonden dan, als het strijden aen zoude gaen, een goet aental schepen voor af, en lieten van verre hare overige scheepen achter elckandre volgen. De Turck hier over ontstelt, en onbewust, hoe veel schepen noch te volgen stonden, nam de vlucht.

Aristomenes, liep met zijn schepen onder den vyant, en dede zijn volck in den strijdt roepen: *laetze vluchten*. Dit ontstelde den vyandt zoo, dat hy waerlijck op de vlucht toogh.

Oorzaeck van groote zegen is het meer-malen geweest, dat men, op 's vyants bodem te lant gestapt, de schepen aen het vuer over heeft gegeven, of van lant doen steken, en zoo de hoop van vluchten de beanghste t'eenemael ontnomen. Waer door dan ieder zich tot vechten vint genootzaeckt.

Barbaroſſa, Koning te *Tunis*, zette eenmael vlaggen der Christenen op zijn schepen, en zeilden zoo de haven van *Balearis* in, als vrint: het kanon dies halven op de wallen, tot vrindelijcke groeting, wiert gelost, en aldus overviel hy de stadt.

Artemisia voor *Xerxes* strijdende, dees vont van vreemde vlaggen op te zetten, mede heeft gebruickt.

Froto

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00612

Froto, Koning der oude Deenen, onder welckers beſtieringh onze Heilandt *Jeſus Chriſtus* is gebooren, was niet te vreden met het gebiedt ooſtwaerts te voeren ; maer trachten daer oock weſtwaerts na, hier toe ruſten hy een groote zee-macht toe, en viel op Vrieſlandt aen. *Wicho*, vorſt der Vrieſen, gongh hem met een wel gemande vloot te keer: doch in den aenvangh, deed *Froto* zijn ſchutters langhzaem pijlen werpen, om, als de vyandt daer van ontbloot mochte zijn, des te heviger aen te komen vallen. *Wicho*, in meining dat dit langhzaem pijl-werpen uit flauwhertigheit voortquam, geboot dies te heviger en haeſtiger de bogen te loſſen, tot dat hy eindelijk, van pijlen ontbloot, wiert overwonnen. De Deenen ſtapten toen te landt, en na behaelde roof deeden herder na zee, en verbranden al het vrieſche vaertuigh.

In 't jaer 1218 is een zee-ſlag voorgevallen, tuſſchen *Philippus*, Koning van Vranckrijck, en *Hendrick* de derde, Koning van Engelandt, als wanneer de Engelſche, met heete aſch en kalck, in de ſchepen der Franſchen quamen te werpen, zoo dat zy haer vyanden het uitzien beletten; 't geen die van *Tyrus* wel eer aen Alexanders ſchepelingen met heet zant deden.

Ieder vloot-hooft worden twee of drie ſchepen toe-gevoeght, die ſteets by hem houden, om hulp te bieden, en beveelen te ontfangen.

Dees houden zich te loefwaert, voor uit, of wel op de lye wintveeringh: den een voor den ander. De Admirael belaſt aen alle bericht jachté, Galjoots en kleine vaertuigen, die zich in de vloot bevinden, een wacker oogh, in 't ſtrijden op zijn ſchepen te houden, om den genen, die in noot is, te hulp te komen, menſchen te bergen, ſchadelooze te ſleepen, en die aen gront raken te redden, zoo veel mogelijck is, die in brant of waters noot zijn, door een ongeluckigen ſchoot, ſtaen zy by, weeren 's vyants branders af, en veroveren die, is't mogelijck.

De Fiſcael van de vloot, die zich op het ſchip van den Admirael onthout, zent hy in 't gevecht, op een klein vaertuigh van boort; op dat hy al om 't toezier, wie zich wel en qualijck quijt. Op dat hy den genen aenklaegt, die hun plicht niet na komen, zoo 't behoort.

Koopvaerdy-ſchepen, die in de vloot mochten zijn, zijn de zorg van den Admirael bevoolen. Deze doet hy aen ley blijven, of te loevert, na men ſlaet: of beſluitze oock wel in een halve maen, binnen d'oorlogs vloot. Ieder ſchip heeft te blijven onder de vlag, daer het is beſcheiden, om alle wanſchick te meiden.

Branders belaſt hy ſtip te blijven, by en om die ſcheepen, daer zy beſcheiden zijn. Deze weeren vyantlijke branders af, en klampen 's vyandts ſcheepen aen, op bevel van de Capiteins, daer zy onder zijn gevoegt, of ook wel uyt eigen bewegingh, als zy tot een geluckige uitkomſt kanze zien: doch dit niet lichtelijk. In 't ankeren zet de vloot der wijze, als de ſchepen gewoon zijn te zeilen, zoo te loefwaert als te ley, voor en achter van den Admirael, naer dien het is beſtemt.

Geen Hopman vermach de vloot te verlaten, zonder uitdruckelijk toeſtaen van den Admirael, ten waer des genoot-zaekt, tot berging van lijf, en ſchip.

Zoo iemandt by ſtorm van de vloot afraeckt, voegt zich na de beſcheiden loop of wacht-plaets, om de vloote op te zoeken.

Op verre tochten, daer men dagelijcx hoogten nemen moet, doet hy al zijn onderhebbende ſcheepen eenmael 's daegs achter om hem loopen, om te verpreien, en ieders toeſtant en wedervaren t'onderſtaen.

Belaſt, dat by tijdt van miſt de trommel geſlagen wordt, en na zekeren verſtreecke tijdt geſchooten uit by zondere ſchepen.

Verkondigt de geheele vloot over, dat niemant, zonder verlof, zich aen landt begeve: in 't ſlaen beveelt hy, dat de Boots en Chaloepen uit de ſchepen in zee gezet worden.

Als de vloot in de haven legt, verhindert hy dat kaei-draeien aen boort komen, en zulx, om het weg-loopen van 't volck te verhinderen, als oock het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00613

aenboort brengen van onnoodigen dranck, en het ſteelen of verkoopen van ſcheeps-gereetſchappen.

Doet wel toezien, dat eer de ſcheepen uit de havens zeilen, zy wel bemant zijn volgens eiſch. In tijdt van vreden, mant men 's lants oorlog-ſchepen zelden over de twee-hondert man: in oorloghs tijdt met drie of vier-hondert man, uitgezondert dat de vloothoofden ſterker altijdt zijn, en dat na zwaerten van de ſchepen.

Een koopvaerdy-ſchip werdt bevolckt, na dat het groot is, en de reize lang zal vallen. De Fluiten voeren het minſt 10 of 12 man, met een jongen.

De Pynaſſen het meeſt, doch al na zy ſchut voeren 70 of 80 man: roofſchepen of buiters: werden met volck opgepropt.

Het moet de zorg van den Admirael bevoolen zijn, dat alle ſcheeps behoeftigheden, in voorraet omtrent de vloot in klein vaertuig werden bewaert, ſnel ter vaert, om de vloot te konnen volgen, en achterhalen.

Is althans verdacht, van geen onervaren volck, tegen ervaren zeeluiden te doen ſtrijden. Hy doet zijne bootsgezellen en zoldaten, in een geſtadige oeffening blijven: want van leegh zijn althans quaet voortkomt. *Publius Scipio*, op dat zijne zoldaten niet ledigh zouden zijn, als zy binnens wals waren, liet hen hout bereiden, om ſchepen daer van te bouwen, ſchoon des niet nodigh hadde.

Hy treet niet licht tot den ſtrijt, ten ware groote kans tot zegen ziet. *Nicia* voor-ganger der Karthaginenzers riet *Demoſthenes* het ſlaen tegen de Syracuzanen af, als ontijdigh zijnde, 't geen van hem wiert veracht, waerom hy vocht, doch quam te ſneuvelen, en verloor den ſtrijt.

Het ſtaet den Admirael toe, alle zijne ſchepelingen tot gehoorzaemheit te brengen, en willigh in 't volvoeren zijner beveelen.

Een vloot-voogt moet zich ontzachelijck met een ſtemmigh wezen maken, zoo *Cato* wil.

By af-ſterven van een vloot-voogt, in den ſtrijt, het niet ondienſtigh wezen kan, (om het volck niet te doen verſlauwen) dat zulcks wert geſtilt, en de vlagge niet geſtreken. De manhafte Heemskerck, als hy voor Gybralter ſtreet, deed de vlagh hierom vaſt ſpijckeren op de maſt.

Te naeuw bepaelde beveelen of commiſſien geheele ſcheeps-vlooten, van een goeden toeleg, menighmalen hebben verzet, gelijck de Spaenſche vloot hervoer in 't jaer 1588. Deze had bevel niet te ſlaen, of in Engelant te landen, voor dat de vloot van *Parma*, uit Duinkerken, by haer was, welcke te langh toefden: ondertuſſchen wierdt zy geſlagen, daer zy, zonder het zoo nauw bevel, een of ander Engelſche haven hadde konnen vermeeſteren. Waerom een voorzichtig Vloot-voogt niet te zeer behoort gebonden te zijn.

Op tweede en Onder-vloot voogden, paſt al het gene, dat van de vloot-voogden boven is gezeght, als zy ſcheeps vloots-gedeelten alleen gebieden: anderzins hebben zy de beveelen van den Vloot-vooght te gehoorzamen, en 't gedeelte der vloot, daer zy over zijn geſtelt, te gebieden.

Het woort Admirael, 't geen een Vloot-vooght, of Heer betekent van de Perzianen, Turken, en Arabiers is ontleent; en, voor de vaert in de Midlandtſche Zee, uit deze geweſten, ten heiligen krijg, nimmermeer gebruickt: het is by hun een benamingh van zeker ampt te lande geweeſt, gelijck uit *Robertus Monachus*, in zijn kronijk van Duytſlant, te beſpeuren is. Hy ſpreeckt van zeker gevecht, waer in 12 Admiralen van de Koningh te Babylonien quamen te ſneuvelen. In die geweſten (voegt hy daer by) noemt men Beſtierders der landtſchappen Admiraels. Men vint, hoe op 't jaer 801 een gezant van den Admirael *Abraham*, die op de grenzen van *Africa* geboot, by *Charle Magne*, tot Paris quam. De Hiſtorie van *Tudebodus*, zegt, dat op 't jaer 1098, 12 Admiralen, die het Turckſche Heir geleiden, doodt zijn geſlagen. En weinigh lager, in zijn boeck, vint men deze woorden: den Admirael ſeide, verlochent den Godt, dien ghy gelooft. cap. 42.

Van

Van Admiraels die te lande geboden,
cap. 42. by de *Hr. Joinville* breder ſtaet te zien.

Doch namaels is dit woort Admirael by de aengeroerde volken, voor gebieders te water, mede gebruickt, van wien het tot ons over is gekomen.

Maer om volmaeckt elijck te zien, wat beveelen in 't rang-houden en anderzins, op vlooten van ons landt uit
* *Ordre* werden gegeven, en wat * beſtel daer werdt gehouden, volgt hier, het algemein bericht *, 't geen by de hooft-vlootelingen is beſtelt, in de laetſte waterkrijg, die dezen Staet, tegen zijn Majeſteit de Koning van Engelandt heeft gevoert.
* *Inſtructie*

---

* *Ordre* *Algemein bericht, en beſtel* der Heeren afgezondenen, en volmachtigden van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, op's Lants vlooten, met beradinge* en goetvinden, van de Heer L^t. Admirael de Ruyter, ter neer geſtelt *, voor de Hooft-officieren en Capiteinen van de zelve vloote, daer naer zy zich in de aenſtaende tocht, * ſlach, ofte bejegening met den vyandt zullen hebben te gedragen.*
* *Advijs*
* *gearreſteert.*
* *Expeditie.*

EErſtelijk wert ernſtelijck gelaſt, dat in't uit of in zeilen van eenige zeegaten, de kleine ſchepen de groote uit de zeilen zullen moeten blijven, en de zelve achter aen volgen, om, of de grote ſchepen aen de gront quamen te zitten, haer altoos te konnen hulp-bieden, op dat dezelve groote ſchepen gevoegelijk in zee, ofte binnen mogen geraken, en die't tegen-geſtelde doet, zal goetdunckelijk geſtraft worden.

En alzoo 's lants vloote tegenwoordig is verdeelt in drie *hooft-deilingen,
* *Eſquadres.* te weten eerſt de voor-hoede ofte voor wint zeilende, de rechter-vleugel: ten tweede het lichaem van de vloot, ofte 't middelſte gedeelte, en ten derde de achter-hoede (ofte als men voor de wint zeilt) de ſlincker-vleugel; zoo zullen in zee gekomen zijnde, de Luitenant Admirael *Adriaen Banckert*, en *Hans Willem van Alyua*, mitsgaders den Vice-Admirael *Cornelis Evertſz.* met hun onderhebbende * ſcheepsbenden aen ſtuer boort, en de Luitenant Admirael *Willem Joſeph van Gent*, en *Jan Corneliſz. Meppel*, mitsgaders den Vice-Admirael *Iſaak Sweers*, met hare onder-hebbende ſchepen aen back-boort van de hooft-verdeiling, gevoert door de Luitenant Admirael *de Ruiter*, en *Aert Janſz. van Nes*, mitsgaders den Vice-Admirael *Johan de Liefde*, zich begeven en onthouden, als men voor de wint zeilt: maer by de wint zeilende, zal de voornoemde bende, van de Luitenant Admirael *Banckert*, en *van Alyua* voor uit zeilen, de hooft-verdeiling van de Luitenant Admirael *de Ruyter* en van *Nes* in 't midden, en dan de voornoemde L^t. Admirael *van Gent* en *Meppelen* derwijze als vooren, achter aen.
* *Eſquadres.*

Wanneer de hooft-vlagge geraden vint, by dage, ofte des nachts over te wenden, zal de zelve het zeyn doen, dat daer toe in 't algemeen zeyn-boek, articul 5 of 6 is beraemt, de andere hoofden zoo L^t. Admiraels, Vice-Admiraels, en Schouten by nacht, 't zelve gewaer wordende, zullen in gevolg dezelve articulen mede zeyn doen, waer op dan 't achterſte vloots-gedeelte eerſt zal wenden, daer aen't hooft of middel-eſquadre, en zo vervolgens het voorſte; zulx, dat 's Lants Vloote alzoo gewent zijnde 't Eſquadre, 't welck te vooren het laetſte was, als dan zal wezen het voorſte; en zal oock de zelve ordre, tuſſchen de vlaggen van ieder Eſquadre onderhouden worden.

De L^t. Admiraels zullen ieder haer Eſquadre, volgens den inhout van dit bericht, in drie ſmal-deelen verdeelen, gelijk het hooft-eſquadre mede gedaen zal werden, en daer uit eenige Fregatten beſtellen, die byzonder oppaſſen zullen, zoo daer eenige van de ſchepen in de gront ofte brant geraeckten, het volck te bergen, mitsgaders te beſtellen, dat de Branders zich gedragen, volgens het 17 Articul in de nader ordre van haer Hog: Mog: ontworpen den 17 Julii 1665. om zoo in goede ſchick t'zee te komen, en niet verwart te wezen, maer den vyant ſchielijk komende

mende te bejegenen, altijdt in ſtandt de zelve 't hooft te konnen bieden: en zal een ieder gewaerſchouwt zijn, malkander ruimte te geven, om ter degen den anderen uit het ſchut te blijven, achtervolgens het 12 Articul van de gemelde nader ordre: oock wel te doen letten op den brant, die door ſchieten van 's vyants ofte eigen proppen in 't lants ſchepen zoude konnen werden veroorzaekt, op dat die tijdelijck mach werden geleſt. Derhalven zal, zoo wanneer 's lants vloote den vyandt te loefwaert mochte gewaer worden, indien 's lants vloote over ſtuerboort zeilt, den Lt. Admirael *Aylua*, te loefwaert voor uit, en de Vice-Admirael *Cornelis Evertſz.* te loefwaert achter uit van Lt. Admirael *Bankert*, en des zelfs onderhebbende ſmal-deelingh, zich met haer onderhebbende ſmal-deelen begeven, en onthouden.

Zoo zullen oock van gelijken de Lt. Admirael *van Nes*, te loefwaert voor uit, en de Vice-Admirael *Jan de Liefde*, te loefwaert achter uit, van den Admirael *de Ruiters* ſmal-deling zich met hare onderlinge ſmal-deelen begeven, en onthouden.

Desgelijx zullen oock de Lt. Admirael *Meppel* te loefwaert voor uit, en de Vice-Admirael *Iſaack Sweers*, te loefwaert achter uit, van de Lt. Admirael *van Gent*, en des zelfs onderhebbende ſmal-deeling, zich met hare onderlinge ſmal-deelen begeven en onthouden: maer indien 's lants vloote in 't voorſz. geval over back-boort zeilt, zal de zelve vloote zig in ſtant ſtellen als over ſtierboort is gezegt, en zoo doende zal 't Eſquadre van de Lt. Admirael *van Gent*, dat te vooren de achter-hoede gehadt heeft, nu de voor-hoede bekomen, en de Vice-Admirael *Sweers* met zijn onderhebbende ſmal-deeling, die te vooren de achterſte van de geheele vloote zijn geweeſt, nu de voorſte van dezelve vloote worden, en vervolgens de voorſte van de geheele vloot weder de laetſte, namentlijck de Lt. Admirael *van Aylua*, met zijn onderhebbende ſmal-deelen, ten ware nochtans in dit geval 's lants vloote zoodanig geplaetſt lach, ofte in zoodanige ordre onder zeil was, dat, om te ſpoediger in een goede geſtalte aen den vyandt te komen, deze ordre moſten werden omgekeert.

Ende of het quame te gebeuren, dat de vyandt aenley, en 's landts vloote te loefwaert was, by aldien de zelve 's landts vloote over back boort zeilt, zal den Lt. Admirael *Aylua* aen ley voor uit, en de Vice-Admirael *Evertzſ.* aen ley achter uit, van de Lt. Admirael *Banckert*, en des zelfs onderhebbende ſmal-deelen, zich met hunne onderhebbende ſmal-deelen begeven, en onthouden.

Soo zullen oock van gelijcken de Lt. Admirael van *Nes* aen ley voor uit, en de Vice-Admirael de *Liefde*, aen ley achter uit, voor de Admirael de *Ruyters* onderhebbende ſmal-deelen, zich met hare onderlinge onderhebbende ſmal-deelen begeven, en onthouden.

Desgelijcks zullen oock de Lt. Admirael *Meppel* aen ley voor uit, en de Vice-Admirael *Sweers* aen ley achter uit van de Lt. Admirael van *Gent* en des zelfs onderhebbende ſmal-deel, zich met haere onderhebbende ſmal-deelen begeven, en onthouden: maer indien 's landts-vloote in dit geval over ſtierboort zeilt, zal de zelve vloote haer in ſtant ſtellen, als over bak-boort is beſtemt, ende zoo doende zal wederom 't Esquader van de Lt. Admirael van *Gent*, dat te voren de achterhoede gehadt heeft, nu de voorhoede bekomen, en de Vice-Admirael *Sweers*, met zijn onderhebbende ſmal-deel, die te voren de achterſte van 's landts vloote was, nu de voorſte van de zelve worden, en vervolgens de voorſte van de geheele vloot weder de laetſte, namentlijck de Lt. Admirael *Aylua*, met zijn onderhebbende ſmal-deel, ten ware, dat oock in dit geval zoodanigh geplaetſt lag, ofte in zodanige ſchick, onder zeil was, dat om te ſpoediger in een goet poſtuer aen den vyant te komen, deze ordre werden omgekeert.

De vloote aldus geſchaert, en in de voorſz. gevalle in ſtant leggende, om zich te weeren, of den vyant aen te vallen, zal een ieder van de byzondere

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00616

dere koop-luiden op zijn hooft, daer onder hy beſcheiden is wel paſzen, zonder in 't minſte van den vyandt af te wijken, ofte dragende te houden, als door hoogdringende noot, al waer't dat hy zach, dat'er iemandt die voor hem geſtelt lach, door noot ofte wan-plicht zijn beſtelde ſtee niet en hielde, maer na zijn uitterſte vermogen betrachten de plichten van zoldaet en zee-manſchap, op verbeurte van anders doende aen den lijve geſtraft te worden, in gevolg van het 6 articul, in de meer genoemde Nader-ordre.

Oock wort wel uitdruckelijk gelaſt, ſchoon men by den vyandt niet en is, maer in zee zijnde, ieder op zijn rang, en by zijn hooft te blijven, daer onder hy beſcheiden is, mede op ſtraffe als in de meer gezeide Naerder-ordre, articul 5 ſtaet vermelt.

Ende zullen de Hooft-officieren van ieder Eſquadre alle dagen drie van hare bezeilſte Fregatten, beneffens eenige Galjoots rontzom de vloot beſchicken, om door de zelve alle doenlijke kontſchap te bekomen, en iets nieuws vernemende, zullen daer van datelijck aen de hooft-vlagge komen bericht doen. En by aldien de voorſz. Fregatten eenige koopvaerdy-ſchepen quamen te veroveren, die voor buit verklaert wierden, zullen dezelve over het Eſquadre, daer onder 't Fregat ofte fregatten beſcheiden zijn, verdeelt worden: En of het gebeurde: dat Godt wil geven, dat zy een vyandtlijk Oorlogſchip ofte ſchepen veroverden, zal het ſchip ofte ſchepen, ſchut, en de penningen daer toe by haer Hog: Mog: geſtelt by den veroveraer ofte veroveraers alleen genoten werden, volgens het placcaet daer op by de hoog-gemelde haer Hog: Mog: uit gegeven den tiende Maert 1665.

Een Admirael geeft ook by zondere wetten uit, voor ieder ſchip, waer na men zich binnen boort hebbe te voegē, om bequamelijk gereet te zijn, den vyant aen te taſten, gelijk te zien is, by de volgende beraemde beveelen, van 's Hollants Admirael in den laeſten krijg uitgegeven. Doet alle ſchepen genoegzame tekenen op ſteken, op datze elkander erkennen mogen.

Beraemde Ordre, voor de ſchepen, van oorlogh, om zich klaer te houden, binnen ſcheeps-boort, tegen den aenſtaenden ſlagh.

Eerſtelijck te laten vullen tot elck ſtuck 42 ſchooten.

De Cardoezen te bergen in de kiſten daer toe gemaeckt in't ruim, ende in de kruit-kamer.

Bequame mannen uit te zoeken, om by de kardoes-kiſten, ende in de luicken te ſtellen.

De luicken met prezenningen te decken.

Te belaſten aen die geene, die in de luicken ſtaet, geen kokers aen de kardoes-kiſten te geven, voor en al eer hy de zelve omgekeert ofte bezichtight heeft, of'er eenigh vuer in mochte zijn.

Te bezorgen tot ieder ſtuck 2 kardoes-kokers.

Het volck hy het ſchut te verdeelen.

Dagelijcks als de gelegentheidt zulcks lijdt, het volck by haer ſchut te doen gaen, en te drillen.

De Conſtapels onder en boven by 't ſchut te verdeelen, en onder by 't zwaer ſchut een man te ſtellen, om de kardoezen aen te brengen.

Het ſcharp, en proppen in de kranzen te leggen.

De koel-balies, en Brant-zwabbers by de ſtucken klaer te houden.

Tuſſchen ieder 2 ſtucken een ſpijker te ſlaen, om de kruit-horens aen te hangen.

De proppen al te mael ront en hart, als kluwens te laten winden.

Alle de gene die by het ſchut verdeelt zijn, te zeggen, dat, als den Admirael of Capitein begeert, dat elck by zijn ſchut, en op zijn plaets wezen zal, zoo zal de klock driemael geluit worden, en de gene die op het derde geluit niet op zijn plaets en is, zal voor de eerſte reize verbeuren zes ſtuivers, ten behoeve van den armen, en den Provooſt; de tweede reyze twee ſchellingen, en de derde reyze keurlijck geſtraft worden.

De hant-granaten, en ſtinck-potten

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00617

te laten gereet maken, ende bequame mannen te beſtellen, om de zelve te werpen.

Het hant-geweer aen bequaeme mannen te deelen, en de zelve tweemael 's weecks daer mee te oeffenen.

Ende als de Trompetter allarm blaeſt, dat elck dan zich met zijn hant-geweer gereedt zal houden, en boven komen.

Vijftigh van de bequaemſte zoldaten, uit de zee-zoldaten te zoecken, om Snaphanen te geven, die men boven op 't ſchip gebruickt, en de andere by het ſchut te verdelen.

Noch eenige ſnaphanen, donderbuſzen en karabijns in de kajuit gereedt te houden.

Eenige buſzen, lange picken op de bovenſte overloop te leggen, en eenige korte buſzen op de tweede overloop klaer te leggen.

Brant-emmers rontom 't ſchip klaer en vaſt te maken.

Oock eenige koel-balies en brandtzwabbers in de ruſten gereedt te houden.

Een groote koel-balie met eenige brandt-emmers ende brant-ſpuiten in elcke mars te zetten.

Achter op de hut een kabel-touw ofte paerdelijn gereet te houden:

Alle de raes met kettings te laten vangen, en muizen onder de racks te leggen.

Eenige troſſen lijnen, bouts, en vorder toebehoren boven klaer te liggen, om het beſchadigſte op het ſpoedighſt weer te hermaken.

Vier of zes bequame gaſten te beſchicken, om op het lopende goet te paſzen, met belofte van een redelijcke vereeringh, zoo zy haer dienſt wel komen waer te nemen.

De focke-maſt met een loze ſtag te bezorgen: in elcke ſloep neffens de roeiers zes brave musquettiers te beſtellen, en oock daer twee zware donder-buſzen gereet te houden.

De ſloeps en boots-dreggen met plancken gereet te laten maken, om voor de timmerluiden gebruickt te worden, buiten boort.

De Timmerluiden haer Smeerproppen en houte proppen, lappen, ſackjes, nagels, de banden om 't lijf, en al haer vorder gereetſchap te deeg gereet te houden, en na behoren onder en boven op alles wel toe te zien en te verdelen.

Alle de officieren na behoren te verdelen, en elck zijn poſt te beveelen.

Eenige jongens in de loopgraven, en kabel-ruimen te zetten.

Alle de lege kardoezen af te nemen, en die te leggen, zo'er plaets is, in de brootkamer, of ergens anders.

Een druil ofte zeil te brengen in de bottelery voor de gequetſten.

Tot alle de Snaphanen dubbelde bandeliers te laten vullen.

Om volder kenniſſe te geven, waer een ieder op de ſchepen dezes ſtaets, zich heeft na te dragen, wat beſtier men daer hout, hoe men ſtraft, en loont, zoo den dapperen, als verminckten, zal hier laten volgen den artikulbrief, het bericht en de nader bevelen, roerende den oorlog ter zee, nevens een nader beſtel en beraemde tuchtigingh. Opſtelling van prijzen, en beloningen, op 's landts vloot, in den voorgangenen zee-oorlogh.

Artikel-brief, ende Inſtructie, roerende den oorloge ter Zee, waer naer alle ende eenen yegelijck, die ter zee op 's lands ſchepen vaert, zig na heeft te gedragen.

DE Staten Generael der vereenigde nederlanden, allen den geenen, die dezen zullen zien ofte hooren lezen, heyl: *doen te weten*, alzoo wy, tot onderhoudinge van goede beſtieringe, ordre, ende krijgs-tucht, in 't beleidt van den oorloge te water, tot wederſtant der algemeene vyanden, Zee-roovers, ende tot beſcherminge der vereenighde Nederlandtſche Provintien, mitsgaders der zelver goede Ingeſetenen, en handelaers ter zee, goet ende raedtſaem gevonden hebben deze navolgende articulen te beveelen en vaſt te ſtellen: *ſoo iſt*, dat wy laſten en beveelen wel duidelijck allen Admiralen, Vice-Admiralen, Capiteinen, Luitenanten, Officieren, Soldaten, ende gemeene Boots-gezellen, die hen in onzen dienſt, ende onder de Collegien ter Admiraliteyt, te water zullen begeven, dat zy alle de zelve ordonnantien ende articulen zullen bezweeren, ſtricktelijck te zul-

zullen onderhouden, ende doen onderhouden, op de ſtraffen, breucken, ende verbeteringen daer in begrepen.

I. Eerſtelijck, zal den Admirael, Vice-Admirael, ende Capiteyn, Luytenant, ofte de gene die 't opper-bevel hebben zal, alle morgen ende avondt Godt de Heere op zijn ſchip ofte ſchepen doen aenroepen, ende zal daer toe een yeder ter beſtemder tijdt zich gereedt houden, op de boete van vier ſtuyvers voor de eerſte reyſe, de tweede dobbel, ende de derde reyſe acht dagen in de boeyen te water ende te broodt zitten.

II. Alle de geene, die hem in 't lezen van Godts woordt, het doen van 't gebedt, met lacchen, klappen, ofte andere ongelaetigheit, onbehoorlijck, ofte ontuchtigh aenſtelt, die zal terſtont voor de Maſt geſtelt, ende van zijn quartier gelaerſt werden, ende daer en boven een ſchellingh verbeuren voor den Provooſt.

III. Niemandt en zal den naem des Heeren ydelijck in den mont nemen, of daer by zweeren, op ſtraffe van aen den Maſt, van zijn quartier volcks gelaerſt te werden, ende daer en boven te verbeuren twee ſtuyvers voor den Armen, ende ſes ſtuyvers voor den Provooſt.

IV. Sullen allen ende eenen yegelijcken bezonder gehouden wezen, ons, mitsgaders alle andere die tot de regeringe van de Admiraliteit zijn beſtelt, getrouwelijck te dienen, ende te gehoorzamen, ende alles na te komen, 't geene hen van wegen de zelve zal werden belaſt ende bevolen, ende altijdt bereydt ende willigh te zijn, op alle tochten ende wachten, aenſlagen, ende anders, hoedanigh die zouden mogen wezen, zonder daer inne nalatigh te zijn, ofte uit den dienſt te mogen ſcheiden, om wat oorzaeck dat het zy, zonder behoorlijcke af-ſcheit, ende dit alles op boete van geſtraft te worden aen lijf ende goet, naer den eyſch van de misdaedt, zonder genade, gelijck dat breder in deze navolgende articulen verklaert ſtaet.

V. Niemandt en zal hem oock vervorderen den geweldigen Provooſt, zijne Dienaers, ofte andere Provooſten op ieder ſchip geſtelt, eenighſints te wederſtaen, ofte in 't volvoeren heurs ampts te hinderen, ſlaen, ofte dreygen, maer den zelven in 't volvoeren van zijn ampt, des noot, ende verzocht zijnde, by te ſtaen, ende de misdaders te helpen vangen, ende ſtraffen, op ſtraffe van den lijve.

VI. Alle Luitenanten, Schippers, Stuyrluiden, Officiers, ende Boots-gezellen, zullen onderdanigh wezen den Admirael, Vice-Admirael, ende haren Capiteyn op een ieder ſchip, daer op zy aengenomen, ende geſtelt zullen zijn, zonder den zelven te mogen verlaten, ofte daer af te ſcheiden, zonder verlof van haren Capitein, op verbeurte van den lyve.

VII. Niemant en zal hem vervorderen zijnen Capiteyn, ofte zijn Plaets-bekiederen, eenigh geweldt, ofte overlaſt te doen, met dreygement ofte anderzints, op verbeurte van den lijve.

VIII. Ende zullen alle Capiteinen, Officiers, ende alle andere Matroozen haer in dienſt begevende, gehouden wezen den lande te dienen, zoo lange het de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit gelieven zal, zonder de zelve haren dienſt te zullen mogen verlaten, voor en al eer haer by den Raden voornoemt, behoorlijck afſcheits-brief vergunt zal werden, op verbeurte van den lyve.

IX. Zullen mede de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit (de ſchepen in zee, ofte aen landt zijnde) vermogen eenige van het volck af te dancken, van 't een op 't ander ſchip, in 't geheel ofte deel te ſtellen, zulcks zy luiden goet, ende voor den lande dienſtigh zullen vinden, zonder dat jemant hem daer jegens zal mogen ſtellen, ofte in weygeringe blijven, op verbeurte van hare zoldye, ende daer en boven keurlijck aen den lyve geſtraft te worden.

X. Ende zullen van nu voortaen de maentgelden, ende koſt-penningen, zoo van de Capiteynen, als van de Matroozen, die eerſt in dienſt genomen worden, eerſt ingaen vier dagen te vooren, dat zy te zeil gaen, al is 't ſchoon dat zy meer dagen na de monſteringe aen landt quamen te leggen, ende zoo zy binnen twee dagen na de monſteringe quamen te zeil te gaen, zullen evenwel vier dagen aen den Heere goet hebben.

XI. Zoo iemant eedt gedaen, gelt op de hant ontfangen hebbende, ofte hem laet aenteikenen, verliepe zonder Paſport, die zal aen den lijve geſtraft worden, ende naer geſchreven als een Schelm.

XII. Zoo wie hem laet aenteikenen by twee ofte meer ſchepen ofte Capiteinen, zal gekielhaelt, ende met de Boot voor Schelm aen landt gezettet werden.

XIII. Alle die geene, die in zoldye aengenomen zullen worden, zullen hebben boven hare gagien, behoorlijcke mont-koſt ende dranck, die henluiden geſchaft zal worden, by den Capiteyns van een yegelijck ſchip, op alzulcke maniere als men op de ſcheepen van oorloge gewoonlijck is te doen, zonder dat eenige Officieren, Boots-gezellen ofte Soldaten, uit oorzaecke van de leef-tocht ende mont-koſten, jemandt zullen eenigen overlaſt doen, op verbeurte van acht dagen te water ende broodt in de Boeyen gezettet te worden; maer indien yemandt met de zelve mont-koſten, hem zelven niet en zoude willen laten genoegen, zal 't zelve te kennen geven den Admirael, Vice-Admirael, ofte Luitenanten, omme daer inne verzien te werden na behooren.

XIX. Zo jemant aen 't lant gaet zonder verlof,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00619

of wiens quartier het niet en is geweeſt, zal aen boordt komende, als daer geſchaft is, niet vermogen eenige ſpijze ofte dranck te eyſſchen, ende zal daer en boven eenen gulden verbeuren, de eene helft tot bate van den Armen, ende de andere helfte tot profijt van den Provooſt, ofte ook anders geſtraft worden tot keure van den Capitein; maer zoo wie na bezetter wacht ſcheep komt, zonder zoo lange verlof van den Capitein uitdruckelijck te hebben, zal boven * wilkeurlijcke verbetering veerthien dagen in de yſers zitten, ende wie zonder 's avondts aen boort te keeren, den geheelen nacht aen landt blijft, zal metter daedt gekielt werden.

* *Arbitrale correctie.*

XV. Een yegelijck zal verantwoorden zijn ampt, ende onderwindt, te weten de Schippers en ſtuer-luiden voor 't geene haer luyder ſchip aengaet, de Bus-ſchieters voor 't geſchut, kruit en Loot, en zoo voorts ieder in 't zijne: ende zoo 't gebeurde, dat door haer verzuim ende quaetwilligheit eenige ſchade geviele, ofte eenige goederen vermiſt, ofte onnuttelijk wierden verdaen, zullen gehouden zijn 't zelve te verbeteren ende betalen, tot waerdering van den Raedt, ende zal over zulx een yeder, den welcken de opzicht of bewaringe van eenige ſcheeps-behoeften bevoolen zijn, gehouden wezen, 't huis komende, aen zijnen Capitein behoorelijken ſtaet over te leveren, van alle 't geene hy ontfangen heeft, waer 't zelve gebleven, ende wat daer noch van overig is, op pene, dat aen niemant van de zelve, eenige betalinge van zoldye, in 't geheel of ten deele zal werden gedaen, voor dat de zelve ſtaet, by hem aen den Capiteyn behandigt, ende by den Capitein aen den Raedt overgelevert, ende van alles behoorelijck verantwoort zal zijn; ende ten einde de ſcheeps-behoeften met meerder ordre mochten werden verbruickt, zoo zullen geenige Officieren ofte andere, eenige behoeften mogen aentaſten om te verbruiken, dan met voorweten ende duidelijk verlof van den Capitein, op ſtraffe als in dezen Artijkel vermelt.

XVI. Geen Officiers, Bus-ſchieters, Bootsgezellen ofte andere, en zullen haer vervorderen eenigh Buſpoeder, kogels, en andere behoeften van oorloge te verſteecken, verkoopen, ofte aen landt te brengen, het zy in tonnen, hoornen, klederen, nochte anderzins, op verbeurte van geſtraft te worden met de koorde.

XVII. Niemant en zal zich vervorderen, wie hy zy, eenige werktuigen, den Bus-ſchieters, ofte timmerluiden, ofte anderen aengaende te verleggen, verwerpen, ofte vervremden, op pene van geſtraft te worden zonder genade, na den eiſch van zaeken.

XVIII. De Timmer-luiden, die zich op de Schepen van oorloge in dienſt begeven, zullen gehouden zijn dezelve te timmeren, calfaten, ende dicht te houden, ende alles aen dezelve te herſtellen, 't geen dat in haer vermogen zal zijn, op pene, zoo door haer nalatigheit, den zelven eenige ſchade ofte verderf over quame, ofte hier aen landt iet aen dezelve getimmert moeſte werden 't gene zy in Zee hadden konnen doen, dat alle het zelve aen hare ſoldye ſal werden gekort, en daer en boven wilkeurlijk geſtraft: ende zullen mede zoo wanneer de ſcheepen aen Landt getimmert werden, gehouden zijn daer aen neffens 's Lands Timmer-luiden te arbeyden op ſtraffe als vooren.

XIX. Alle de Bus-ſchieters ende Marsklimmers, zullen ghehouden weſen haer quartier te waecken ende te roer te gaen, in de Boot te vallen, het cordeel, de ſchoote, en de halſen waer te nemen, en te beſtieren op ſtraffe van driemael van de ree te vallen.

XX. Zoo wanneer de Quartier-meeſter roept, val, val, om in de boot te vallen, zoo wie dan in gebreecke is, zal men veertien dagen in de boeyen te water ende te broot zetten, ende daer en boven zes ſtuivers voor den Provooſt verbeuren.

XXI Niemant zal hem vervorderen, naer dat de wacht opgeſlagen ende bezet is, eenige vreemde ſprake te ſpreecken, noch houden, noch vuer-teecken te doen, noch eenig gerucht ofte wapen-roep te maecken, ten ware datter van de vyanden eenig onraet vernomen werde, op ſtraffe van den lijve.

XXII. Niemant zal hem vervorderen op te blijven naer de wachte opgeſlagen is, maer terſtont te gaen daer hy gehuisveſt is, op verbeurte van te zitten in de boeyen vierdagen te water ende te broode.

XXIII. Dat hem niemant en vervordere eenige muiterye te ſtichten, ofte t'zamenrottingen te maecken, aen Landt, ofte binnen 't ſcheeps-boort, 't zy om wat oorzaeke 't zelve zoude mogen wezen, op pene, van aen lijf en leven geſtraft te worden, na vereiſch van de zaecke; ende in gevalle yemandt van zoodanige vergaderinge ofte t'zamen-rottinge quame te vernemen, ofte by iemandt daer van aengeſproocken wierde omme mede te ſtemmen, de zelve zal gehouden zijn zulcx datelijk den Capitein, ofte den raet te verwittigen, op peene van aen den lijve geſtraft te werden: ende in gevalle iemandt van de zelve t'zamen-rottinge zijnde, 't zelve quame te ontdecken, ende de beleiders van dien te noemen, zal niet alleen vry van de ſtraffe zijn, maer daer en boven tot een vergeldinge genieten vijf en twintig guldens; ende wie buiten de zelve t'zamen-rottinge zijnde, zulx zal komen te ontdecken, zal daer voor tot een vereeringe genieten vijftigh guldens, ende daer en boven gevordert werden tot het eerſte Ampt, daer toe hy bequaem zal zijn.

XXIV. Niemant zal hem vervorderen eeni-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00620

eenige Brieven te ontfangen, ofte uit te geven, ofte af te zenden, dan in tegenwoordigheit van den Capitein dieze eerſt beſichtigen zal, dewelcke het zelve den Admirael ofte Vice-Admirael zal moeten aengeven, op ſtraffe van de Galge.

XXV. De Quartier-meeſters met haer quartier Volx zullen gehouden zijn, zoo wel by dage als by nachte boven te zijn, ende den wacht te houden, op verbeurte van gekielt te worden.

XXVI. De Quartier-meeſters zullen gehouden wezen, boven te komen als men het volk ſchaft, om yeder zijn ſpijze toe te dragen, en acht te nemen, datter niet verlooren en gaet, ende de leef-tocht die daer over ſchiet, zullen zy wederomme nemen, ende beſtellen die in de Bottelerye, ende zullen niet eer beneden gaen, voor het Volck gegeten heeft, op verbeurte van drie reyzen van de ree te vallen.

XXVII. Niemandt en zal vervorderen van zijn wacht te gaen, voor dat'er een ander in plaetze zal gekomen zijn, op pene van drie reyzen onder de Kiel doorgetrocken te worden, ende geleerſt te worden van alle het ſchips-volck.

XXVIII. Zoo wie op zijn wacht ſlapende bevonden wort, zal drie reizen gekiel-haelt worden, ende geleerſt van alle het ſcheeps-volck.

XXIX. Zoo iemant het Cyflet, ofte zijn quartier verſliep, die zal voor de eerſte reyze ter goetduncken van den Capitein, ende Officieren geſtraft, voor de tweede reyſe van alle 't ſcheeps-volck gelaerſt, ende voor de derde reize onder de kiel doorgetrocken worden.

XXX. Zoo wanneer den Trommel geſlagen wort, om te zeil te gaen, zoo zal hem een ieder t'ſcheepe begeven, om de Schepen uit de haven op het ſtroom te helpen, op verbeurte, zoo wie als dan in gebreecke van dien bevonden wordt, (zonder daer toe om merkelijke reden, van zijnen Capitein verlof te hebben) van driemael van de Reede te vallen, ende daer en boven elke reize te verbeuren drie ſchellingen grooten, de twee derde-parten tot profijte van den Armen, het ander derdepart voor den Provooſt, den welken belaſt wort daer van goede optekening te houden, om de zelve boeten op elcke betalinge afgetrocken te werden.

XXXI. Zoo wanneer dat'er in de Havens, of op de ſtromen eenig ſcheeps-werk zal te doen wezen, als omme leeftocht te laden, ende andere nootzaeckelijke zaken, zo zullen de geene, die daer toe beſtelt zullen wezen, 't zelve hebben naer te komen, op peene dat die geene, die daer inne in gebreke zullen bevonden worden, driemael van de ree vallen, ende daer en boven elcke reize verbeuren twee ſchellingen grooten, daer van de twee derden tot voordeel van den armen, ende het andere derdepart voor den provooſt, den welcken werdt belaſt, daer van goede kennis te houden, omme dezelve boeten op elcke betalinge af gekort te mogen worden.

XXXII. Een iegelijk zal gehouden wezen in tijds ſcheepe te gaen, zoo wanneer de ſcheepen af-zeilen, op verbeurte zoo wie de zelve ſchepen laet afzeilen, zonder te ſcheep te komen, van driemael onder de kiel door gehaelt te worden: en zoo wie aen landt blijven ſtaen, zulx dat de ſchepen zonder haer komen in Zee te loopen, zullen met de koorde zonder eenige genade werden geſtraft, ten ware door noot zulx waere geſchiet: ende zullen tot dien einde de Capiteinen gehouden wezen, den geweldigen provooſt, met de eerſte ſcheepen die inkomen, daer van kenniſſe te geven, ten einde dezelve mogen gevat en geſtraft worden, als vooren verhaelt.

XXXIII. Zoo wanneer de boot vaert met eenig volck, om eenige leef-togt te halen, oft anderzins, daerze zoude mogen gezonden worden, en zal hem niemandt, als dan daer van vervorderen aen 't landt, ofte anderſins te blijven, maer zal gehouden zijn, in 't wederkomen met den boot weder t'ſchepe te komen, op verbeurte van acht dagen te zitten in de Boeyen te water ende te broode: ende zoo hy daer over nacht aen blijft, zal drie reyzen van de ree vallen, ende gelaerſt worden van alle het ſchips volck.

XXXIIII. Zoo wanneer iemandt van zijnen Overſten aen 't landt, ofte aen eenige ſchepen gezonden werdt, en zal niet langer uitblijven, dan hem bevoolen wordt, ten ware by belet van weer en wint, op verbeurte van drie reyzen van de ree te vallen, ende gelaerſt te worden van een quartier volcks.

XXXV. Niemant en zal hem vervorderen den Huiſman, ofte borger te ſlaen, of van hare goederen te berooven, op verbeurte van den lijve.

XXXVI. De Capiteinen hare officieren, boots-gezellen en zoldaten, en zullen geene queſtie tegens malkanderen nemen, op peene van geſtraft te werden, naer gelegentheit van de ſaecke, ende ter beſcheidentheit van den Admirael. Ende alzoo uit dronkenſchap de meeſte onheilen ontſtaen, zoo werdt een yeder, 't zy Officieren ofte andere by dezen wel duidelijcken verboden ſich droncken binnen den ſcheepe te laten vinden, op peene dat de officieren die haer met droncken drincken zullen komen te verloopen, voor de eerſte reize veerthien dagen, en de andere matroozen acht dagen in de boeien zullen worden geſtelt, ende voor de tweede reize daer over geſtraft zullen werden, ter beſcheidenheit* van den Admirael of Capitein, daer onder zoodanige dronckenſchap zal werden gepleegt. * *Diſcretie.*

XXXIII. Oock om alle gelegentheit

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00621

van geſchil door dobbelen ende ſpeelen te verhinderen, zal niemant ſich vervorderen eenige dobbel-ſteenen, kaert-ſpeelen, ende diergelijke ſpeel-tuigen van tuiſcherye binnen ſcheeps-boort te brengen, op * wilkeurlijke verbetering.

* *Arbitrale correctie.*

XXXVIII. Zoo yemant eenen anderen vervordert te ſlaen in cuvelen moede, metter vuyſt, ſtocken, ofte koorden, zal drie reyzen van de ree vallen, ende geleerſt worden van een quartier volx.

XXXIX. Zoo yemandt binnen Scheeps-boort eenig mes trocke met eenen cuvelen moede, zonder nochtans ſmerte te doen, zal met een mes deur de handt aen de maſt geſteecken worden, ende daer aen blijven, tot dat hy 't zelve deur-treekt.

XL. Zoo iemandt den anderen van zijne mede-gezellen quetſte, 't zy t'ſcheepe, ofte aen landt, zal driemael gekielhaelt worden, betalen de onkoſten, met het meeſter-loon.

XLI. Zoo iemant binnen ſcheeps-boort, naer ende over vreede vecht, zal verbeuren zijn handt, daer mede hy den vreede gebrooken heeft.

XLII. Zoo iemandt eenen anderen doodtſtaeke ofte ſloege, zal den levende metten doode rugge tegen rugge gebonden, ende zoo te zamen over boort geworpen worden; ende zoo het aen landt geſchiede, zal met het zweert geſtraft werden, datter de doot naer volgen zal.

XLIII. Niemant en zal hem vervorderen noch onderwinden binnen boort met eenige kaerſſen, ofte diergelijke licht te gaen, of loopen, dan den geenen die by den Capitein daer toe geſtelt zal wezen, op verbeurte van keurlijk geſtraft te worden.

XLIV. Omme te beter te voorziene tot gevaer van vuur, ende brandt, die op den ſchepe geſchieden mochte, zoo en vermach niemant binnen ſcheeps-boordt eenigh vuur te maken, ende verbiedt men allen Boots-luiden, ende allen anderen, dat hem niemandt en vervordere, te hebben, noch te brengen op de ſchepen eenige Bulten ofte Sacken gevult met Hoy ofte Kaf, noch insgelijcks Kiſten, Harnas, Tonnen; ten ware by expreſzen conzent van den Capitein, op verbeurte van een Maent zolts.

XLV. Oock en zal niemant hem vervorderen ergens Taback te drincken, ofte by avondt met licht ofte lonten in het Cabelruym te gaen, op pœne van by den krijgsraedt daer over geſtraft te worden na behoren, maer zal het Taback-drincken moeten geſchieden tuſſchen de groote ende fockemaſt, of daer 't zal worden bevolen, op ſtraffe als voré.

XLVI. Soo wie in 't ſcheeps-werck, ofte by oorloge binnen den ſchepe gequetſt ofte geſchooten werde, die zal gemeeſtert worden tot 't gemeene landtskoſte, ende hy zal boven dien evenwel zijn volle zoldye ontfangen, ende of 't gebeurde dat iemant daer door eenige leden quame te verliezen, ofte aen eenige van dien verminckt te blijven, zal daer over na gelegentheit ende groote van dien werden beloont.

XLVII. Alle de geene die 's Heeren bezoldinge ontfangen, zal in tijde van noot met de wapenen daer op hy is geſtelt, voort moeten komen, ende zich met alle neerſtigheit onder zijn quartier in defenſie moeten ſtellen, op pœne van lijf-ſtraffe; ende zoo yemant niet vechten en wilde als het van noode wezen zal, die zullen geſtraft worden met ter doot, zonder genade.

XLVIII. Niemant en zal hem onderwinden eenigh geſchut te ſchieten, te hanteren, noch in de kruit-kamer te komen, dan alleenlijk den Conſtapel, en alzulcke Bus-ſchieters, als hen tot heurluider hulpe gegeven zullen zijn, op ſtraffe van driemael onder de Kiel getrocken te worden, ende verbeurte van een Maent zolts.

XLIX. De Kocks zullen gehouden wezen het vet, en ſmout van den vleeſche komende, zoo verre het eetelijck is, te bewaren, om Pottagie te koocken, ende het vuyl te employeren tot onderhoudinge van den ſchepe, zonder daer af yet t'heurder luyder profijte te mogen achterhouden, op ſtraffe van keurlijck verbetert te worden.

L. Niemandt en zal het Bier onnuttelijck ſtorten, ofte eenige leef-tocht over boort werpen, aen 't lant brengen, ofte verkopen, op boete van geſtraft te worden aen den lijve.

LI. Niemant en vervordere hem eenige koſt of dranck, den Gevangenen in de yzers zittende, te geven, op verbeurte van een Maendt zoldts, ende daer en boven te zitten te water ende te broodt, acht dagen langh.

LII. Oock zal hem niemant vervorderen op te ſtaen, van den Back daer hy aen gerecht is, om aen een ander Back te gaen eeten, noch eenige koſt nemen, ofte wech ſteken, op pœne van geſtraft te werden zonder genade, ter beſcheidenheit van den Capiteyn, ende zijne Raden.

LIII. Niemant en zal vervorderen eenige koſt ofte dranck, uit de Bottelerye met geweldt te halen, ofte raedt ofte daedt, daer toe te geven, op verbeurte van drie reyzen gekielt, ende van alle het Scheeps-volck geleerſt te werden.

LIV. De Botteliers van de ſcheepen, en zullen geen lege fuſtagie hebben, klein noch groot, tot heurluyder profijte, maer zullen de zelve gehouden zijn te bewaren tot behoef van den genen die de leef-tocht bezorgen, op verbeurte van keurlijck geſtraft te worden.

LV. Niemandt en zal hem vervorderen, 't zy edel ofte on-edel, groot ofte kleyn, eenige Vrouws-perſoonen t' Scheep te brengen, op verbeurte van daer over naer gelegentheyt van ſaecken geſtraft te worden.

XVI. Zoo

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00622

LVI. Zoo wie d'een den anderen eenigh gelt ofte goet ontſteelt, zal 't zelve vier dobbel wederomme geven, ende voor de eerſte reyze keurlijck daer en boven worden geſtraft: indien hy andermael weder bevonden wort, zal boven de voorſz. herſtelling (reſtitutie) gekielt worden, ende met hondert ſlagen gelaerſt, ende voor de derde reyze zal aen den hals geſtraft worden, zonder genade.

LVII. Insgelijcken en zal hem niemandt vervorderen, eenige vreemde ſchepen, komende ofte gaende, van ofte naer de plaetzen welcke met deze landen bevrintſchapt, ofte immers gene vyantſchap en plegen, te overvallen, beſchadigen ofte krencken, in wat manieren dat'et zoude mogen wezen, ten ware met duidelijck verlof, van den Admirael ofte Bevelhebber, op pœne van geſtraft te worden aen den lijve.

LVIII. Niemant zal hem vervorderen aen landt te gaen, 't zy Capiteyn of anderen, op vyanden gronden om beuyt, of gevangens te halen, zonder van den Admirael, of zijnen Bevelhebber verlof en toeſtemming te hebben.

LIX. Dat hem niemant en vervordere, de ſchepen inkomende, daer af te gaen, zonder verlof van den Capiteyn, of in zijne af-zijn van zijn Plaets-bekleder, op verbeurte van te zitten in de boeyen acht dagen te water ende te broode.

LX. Of 't gebeurde dat 'er eenige ſchepen van den vyandt, ofte andere beuyten over quamen, ende genomen wierden, zoo en zal hem niemandt vervorderen eenige Kiſten, Koffers ende Packen open te breken, noch oock eenige ſecrete brieven te bezichtigen, dan zullen de zelve brengen in handen van den Admirael van de vloote, ofte in zijn afwezen, aen den Vice-Admirael ofte Commandeur, omme voorts by den zelven terſtont verzeeckert, ende getrouwelijck, zonder eenighzints die te verminderen, overgezonden te worden aen de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteit in den quartiere, ende ter plaetze daer de zelve uitgevaren zijn, omme by de zelve verklaert te werden op de deugdelijckheidt ofte ondeugdelijckheidt van dien: ende zoo eenigh Capitein ofte Capiteynen by den Admirael gelaſt zijnde ergens te trecken tot bewaringe van eenige Kiſten, ofte anderzins, eenige verkregen beuyten, zullen de zelve van gelijcken moeten overzenden, zonder eenige andere Admiralen, ofte Vice-Admiraels, in eenige vloote aen te ſpreken, ende dit alles op ſtraffe van de Galge.

LXI. Van gelijcken en zal niemandt hem vervorderen in eenige ſchepen, het zy koopvaerders, ofte andere, over te gaen, zonder duidelijck bevel van zijn Capitein, ende daer toe van den zelven geordonneert te zijn, noch aen zulcke ſchepen eenigh geweldt te doen van ſmijten, ſlaen, quetzen, ofte qualijck tracteren, ofte yet daer uit te nemen, op verbeurte van geſtraft te worden naer gelegentheit zijner misdaet.

LXII. Of 't oock gebeurde, datter eenige Gevangenen gekregen wierden, niemandt en zal hem vervorderen de zelve te verſteken noch hemelen, maer zonder eenigh verdragh voor den Admirael, ofte Commandeur brengen, om op alles ondervraegt te werden na de gelegentheit van de zake: ende zullen geene gevangen Perzoonen geloſt mogen werden, dan by kenniſſe van Ons, ofte de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteyt, op ſtraffe van de Galge.

LXIII. Niemandt zal zich vervorderen eenigh geweer te verzetten, verkoopen, ofte vervreemden, op ſtraffe van te verbeuren boven de waerde van dien, tot profijt van 't landt, een Maent zolts voor de eerſte reyze, ende voor de tweede reyze aen 't landt gezet te worden zonder Paſpoort.

LXIV. Dat oock niemandt hem zal vervorderen met geweer aen 't landt te gaen, zonder verlof van den Capiteyn, ofte in zijn af-wezen van den Luitenant, op pœne van de eerſte reyze van de Ree te vallen, ende voor de tweede reyze boven het vallen van de Ree, noch te verbeuren een Maent zolts, ten profijte van 't landt.

LXV. Alle Boots-gezellen, Soldaten, ofte andere die hen in dienſte van den lande te water zullen willen begeven, die in 't lezen ende bezweeren van deze Articulen niet prezent en zijn geweeſt, ende namaels noch hen in-ſchrijven laten, ende den Heere gelt ontfangen, die en zullen niet minder aen deze voorzeyde articulen met eede verplicht ende verbonden blijven, dan of zy in 't zweeren van dezen jegenwoordigh waren geweeſt.

LXVI. Niemant zal vermogen te ſcheepe eenigen Toeback ofte Brandewijn te brengen, omme die te verkoopen, op verbeurte van de zelve, ende daer en boven na gelegentheit geſtraft te werden, ende zal op zoodanige ſchulden geen acht genomen werden, toe te voegen een vierdepart ten profijte van den Provooſt, ende de reſte voor 't landt.

LXVII. Ende alle andere behoorlijcke ende gewoonlijcke leden, hier vooren niet geroert, noch geſtelt, ende nochtans in oorloge te water gebruickelijck, ende in oude tijden waergenomen zijnde, zullen geſtelt, vermeert, ende hier by gevoegt mogen werden, naer de gelegentheidt zich zal mogen voordragen. Welcke beveelen en leden alzoo volkomen waer te nemen, en naer te volgen zijn, zo veele als die eenen yegelijcken * opzichtelijck aengaen, zullen alle Capiteynen, Luytenanten, Edel-luiden, Schippers, Officieren, Soldaten, ende Boots-gezellen, ende alle anderen kleyn ende groot, die zich in dienſte te water begeven, hen verbinden die wel ende trouwelijck te onderhouden, ende daer op den behoorlijcken eedt doen in handen

* *Reſpectivelijk.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00623

handen van de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteyt, ofte andere die daer toe beſtelt zullen werden.

EEDT.

Wy belooven ende zweeren de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der vereenigde Nederlanden, die by de Unie ende handthoudinge van de ware Chriſtelijke Gereformeerde Religie zullen blijven, gehouw ende getrouw te wezen. Den zelven vroomelijck ende getrouwelijck te dienen. De Collegien van de Admiraliteit, ende de particuliere Admiraels, Vice-Admiraels, Capiteinen, en andere Hoofden over ons geſtelt, ofte noch te ſtellen in hare beveelen te reſpecteeren, ende gehoorzamen na behooren. Ende voorts ons te reguleren naer de Articulen ende Ordonnantien op onzen dienſt gemaeckt, ende noch te maecken, zoo waerlijk helpe ons Godt Almachtig.

Men ſtraft de ſchepelingen oock dickmael met voor ſchelm aen landt te zetten, zoo wel op bekent, als onbekent landt. Voor kleine misgrepen zet men hun een wartel om het lijf, en laetze zoo tot ſpot van anderen, het ſchip ſchoon vegen.

NADER BEVEL.

Van de Hooge Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, tot waernemingh van goede tucht in's lants Vloote.

DE Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den geenen die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Heyl: doen te weten, dat wy naer voorgaende rijpe overleggingen, ende hier op gehadt hebbende het goetduncken van onze gecommitteerde Raden in de reſpective Collegien ter Admiraliteit, daer over onder anderen mede door afgezondenen uit den haren herwaerts beſchreven, tot beter beſtiering en tot waerneming van de noodige ordre en krijgs-tucht in 'slants Vlooten, mits-gaders tot meerder verzeekering van de dappere Helden, ende tot afſchrik van alle kleinmoedigen, beſtelt en geſchickt hebben, gelijk wy beſtellen en goetkeuren mits dezen, de punten en leden hier naer volgende.

I. Den Admirael, of die gene, die t' eenigen tijde van de Vloote van dezen Staet als Hooft zal gebieden, mitsgaders oock alle andere Hoofden, Commandeurs, Capiteinen, Bevelhebberen, ende Officieren, zullen met alle ſchuldige gehoorzaemheit naerkomen, ende volvoeren, oock door anderen onder haer bevel ſtaende, doen naerkomen ende volvoeren, al het geene hen-luiden by ons, ofte van onzent wegen belaſt ende bevoolen zal werden, alles naer hun uitterſte vermogen, zonder van des te blijven, in gebreeke, op boete, dat die geene, die t'eenigen tijde ſich wetens ende willens tegens zoodanigen laſt ende bevel mochte komen te vergrijpen; daer over geſtraft zal worden metter doodt: edoch by verſuim, onkundig, of anderſins buiten opzet, zoodanige laſt ofte bevel overtredende, daer over keurlijk naer eiſch van ſaecken gecorrigeert zal worden.

II. Den voorſz. Admirael ende alle andere Hoofden, Commandeurs, Capiteinen, Bevelhebberen ende Officieren, zullen zich altijts bereit en willig houden tot alle tochten, aenſlagen, en anders, hoedanigh die ſouden mogen wezen, zonder daer inne nalatig te zijn, of uit den dienſt te mogen ſcheiden, om wat oorſaecke dat het zy, zonder behoorlijk verlof, op verbeurte van geſtraft te werden aen lijf ende goet, naer den eiſch van de misdaet zonder genade.

III. Alle de hoofden van de Eſquadres Commandeurs, Capiteinen, Bevel-hebberen, ende Officieren, zullen met gelijke gehoorzaemheit ende vaerdigheit punctelijk naerkomen ende volvoeren, oock door anderen doen naerkomen ende uitvoeren, 't geene henluiden belaſt ofte bevolen zal worden, door den Admirael, of die geene die de Vloote als boven gelijk Hooft beſtuuren zal: gelijk ook alle Vice-Admiralen, Schouten by nacht, en de byzondere Capiteinen onder de *onderlinge Eſquadres hoorende, aen den Admirael van haerluider Eſquadre, ende voorts alle Officieren, Matroozen en Zoldaten op ieder ſchip aen haren beſtelden Capitein ofte Commandeur mede gelijke gehoorzaemheyt bewijzen, ende naerkomen zullen, op ſtraffe als in 't bovenſtaende eerſte Articul in 't geval aldaer vermelt, met behoorlijk onderſcheit, breder uitgedruckt ſtaet.

* *Reſpective.*

IV. Zoo wanneer de vloote, of eenig gedeelte van de zelve, tegens den Vyandt in * handel werdt gebracht, zullen alle minder Hoofden, ende gemeene Capiteinen, Bevelhebberen of Commandeurs, haer ten uitterſten quijten, om den Vyandt alle mogelijcke afbreuk te doen, alles nochtans volgens d'ordre by den Admirael of 't Opper-hooft van de Vloote, 't zy door hem zelfs, 't zy door de Admiraels van de onderlinge hooft-deilingen, of anderzins gegeven, op peene, dat die geene, die bevonden zullen werden eenigzins in haer plicht te hebben gemanqueert, daer over, zonder eenige genade metter doot geſtraft zullen worden.

* *Actie.*

V. Alle de Capiteinen en Commandeurs van byzondere ſchepen, zullen zich onder haere toegevoegde Eſquadres hebben te houden, op ſtraffe dat die geene die zich zonder bevel daer buiten zullen hebben begeven, ende niet en konnen bewijzen, dat haer eene nootzaekelijkheit

kelijckheit daer toe heeft gedwongen, daer over, zoo zulx geſchiet zy in ofte ontrent eene ſlag, zy metter doot, ende anderzins met afzetting, of ook wel zwaerder, naer gelegentheit van zaecken geſtraft zullen worden. Des zal het Opper-hooft van de vloote, ende ook de Admiraels van de Eſquadres verdacht wezen, niet meer zeils te maecken als de gelegentheit ende noot vereiſſchen zal, ende op d'onbezeilſte ſchepen giſſinge maecken, om by malkanderen te konnen blijven: maer ook zullen de byzondere Capiteinen ordre ſtellen, by hun Officieren die de wacht hebben, dat zy acht nemen op de zeilen, die by 't Opper-hooft, Admiraels, ofte andere welbezeilde ſchepen worden gevoert, op hun onderhebbende ſchepen, reſpectivelijk, op dat zoo veel zeilen by gemaekt ende gehouden worden, datze by ende onder haer Eſquadre zullen konnen blijven, ende zal in zulken geval den Officier die de wacht heeft, de misgreep ofte nalatigheyt oock hebben te verantwoorden.

VI. Alle de geene die in 't gevecht van den Vyandt afwijken, of afdeinzen, zonder te konnen bewijzen daer toe door eenige ſchooten onder water, door buſſen, gewoonlijke beſchadigtheit aen maſten, zeilen, enz. of andere zware rampen genootdruckt te wezen, zullen daer over, als kenlijck in hun plicht haperende, geſtraft werden, *metter doodt*, zonder eenige verſchooninge.

VII. Ende zoo wanneer jemandt door zware rampen, genootzaeckt werdt, wat van den vyandt af te houden, tot blijck van 't welcke een byzonder zeyn ofte teecken beraemt ende gebruickt zal worden, zullen die geene, die haer daer omtrent bevinden, haer naer uiterſte vermogen bevlijtigen om de zelve te vervangen, ende haer tot dien eynde tuſſchen hem ende den vyandt vervoegen, op ſtraffe van daer inne wetens ende willens, buiten noot, nalatigh blijvende, insgelijcks, als groffelijck in hun plicht gebrekende, *metter doodt* geſtraft te werden.

VIII. Die gene die haer van den vyandt af-keren, ende op de vlucht begeven, voor ende al eer zy lieden daer van door den Admirael van haerlieder Eſquadre geſchicktelijck af-geleit worden, alwaer 't ſchoon, zoo, dat eenige of veele ſchepen haer al bereits op de vlucht begeven hadden, zullen daer over met de koorde geſtraft worden, datter *de doodt* navolght, zonder dat het exempel van anderen, die al voor haer als boven in de zelve laf-hertigheit mochten wezen vervallen, haer daer van eenighzints zal verſchoonen. Ende of 't gebeurde dat des Admiraels ſchip eenige ongelegentheit over quame, zulcks dat het zelve op zijn poſt niet zoude konnen blijven, zullen de Vice-Admiraels, ofte in geval de zelve oock in gelijcke ongelegentheit mochten wezen vervallen, de Schouten by nacht, die plaetzen waer nemen, ende de byzondere Capiteinen hun daer by moeten voegen ende houden, op ſtraffe als vooren, ten ware den Admirael het geheele Esquadre zoude willen verplaetzen, in welcken gevalle daer toe een byzonder, ende wel kennelijck zijn, zal worden beſtemt ende gedaen.

IX. Als de vloote, of eenigh gedeelte van de zelve, met den vyant in gevecht komende, mochte wezen of geraken in ly benedens Winds van den Vyandt, zal een yegelijck, ſchoon binnen ſchoots van den Vyandt wezende, echter noch al blijven volharden, alle mogelijcke plichten aen te wenden, om hooger, ende hooger op te zeylen, ende den vyandt te naderen, zoo veel zulcks zonder verwarringh ende verbrekinge van de beraemde ordre zal konnen geſchieden, op pœne van daer inne naerlatigh blijvende, naer de mate van zijne begane misdaet ofte faulte, 't zy *metter doodt*, 't zy met af-ſettingh of banniſſement, of ook anderzints wilkeurlijck na eyſch van zaken, geſtraft te worden.

X. Die gene die in 't voorſz. geval zoo verre in ly zijn geraeckt, dat zy den vyandt niet konnen beſchieten, zullen alle mogelijcke vlijt, ende kracht hebben aen te wenden, om by den vyandt op te komen, ende tot dien eynde by te maken, alle zeylen die goet doen konnen, op ſtraffe van daer inne naerlatigh blijvende, als mede kenlijk in hun plicht haperende, insgelijcks *metter doodt* geſtraft te worden.

XI. Ingevalle de vloote van dezen ſtaet, of eenigh gedeelte van de zelve, met den vyandt in handel komende, voordeel mochte hebben van den Windt, zal een yegelijck zijn beſt doen, om eenige van 's vyants ſchepen aen te klampen, te enteren, ende te verooveren, alles nochtans met goede ordre, ende volgens den laſt die by den Admirael dienthalven zal wezen gegeven; ende zoo yemant daer inne nalatigh blijft, zonder eenige redenen van onmogelijckheit te konnen bybrengen, ende bewijzen, zal de zelve daer over mede, als kenlijck in den hooghſten trap nalatigh zijnde in zijn plicht, *metter doodt*, zonder eenige verſchooninge, geſtraft worden.

XII. Ende op dat al 't geene voorſz. is, met 't gunt den tijdt ende de toevallen nader zouden mogen komen te vereyſſchen, onder Godes zegen geſchicktelijck ende buiten verwarringh in 't werck geſtelt mogen worden, dat derhalven de reſpective Eſquadres, haer altijts zullen houden wel ende behoorlijck van den anderen geſcheiden, oock de ſchepen van ieder Eſquadre niet te dicht in den anderen getropt, om t'allen tijde by den Vyandt komende, wel ende behoorlijk geſchaert, tegens dezelve te konnen aengaen, en elkanderen de windt niet te benemen, noch oock d'een d'andere te beletten om den vyandt bequamelijk te konnen beſchieten, als mede,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00625

om den vyandt in 't geſicht bekomende, en om het voordeel van de wint moetende gedongen worden, deste beter boven wint te konnen blijven of geraecken, ten ware nochtans by den Admirael of 't Opper-hooft van 's Lants Vloote dezen aengaende t'eenigen tijde andere ordre mochte wezen gegeven.

XIII. Zoo wanneer eenig Hooft-officier naer eenig ſchip ofte ſchepen van zijn Eſquadre, of oock naer eenig ander Schip of ſchepen van 's lants vloote, die haer omtrent hem zoude mogen bevinden, een of meer ſchooten doet, om dezelve ſchepen te doen op of afkomen, of ook wel hem inwachten, en dat de Capiteinen of Commandeurs van zoodanige ſchepen daer aen niet promptelijk en gehoorzamen, ende zulx aenſtonts naerkomen, ingeval zy geene genoegzame redenen van dien konnen bybrengen ende bewijzen, zal 't zelve mede voor een taſtelijke wanplicht werden opgenomen, ende zullen zylieden mitsdien daer over metter doodt geſtraft werden.

XIV. Alle de geene die eenig Oorlogſchip van den Staet aen de Vyanden komen over te geven, 't zy Hoofden, gemeene Capiteinen, of andere Officieren, die by overlijden of andere ongelegentheit van dezelve Capiteinen het commandement over 't ſchip aenbevoolen is, zullen daer over by den Scheepskrijgs-raedt ende alle andere Rechteren geſtraft werden metter doodt, zonder eenige genaede of verſchooninge.

XV. Ende ten einde alle overtredingen tegens 't geene voorſchreven ſtaet, in gevolge den inhoudt van de bovenſtaende leden, mitsgaders oock alle andere wan-plicht in dezen niet byzonder uitgedrukt, naer eiſch van zaeken, prompt ende voorbeeldelijk geſtraft mogen werden, zal den Admirael of die geene, die de Vloot als Hooft gebiedt, op de aenſtelling van eenen iegelijk goet, ende naeuw acht hebben te doen nemen, ſtellende ten dien einde voor 't aengaen van de ſlach eenige ervarene perzoonen op de ſcheepen, jachten, branders, galjoots, of ander vaertuig by de vloote wezende, om alle byzonderheden net waer te nemen, en van alles op haren eedt te mogen geven goede getuigeniſſe: en zal den zelven Admirael, of het hooft van de vloot by eenig gebreck of wan-plicht den Krijgs-raedt daer over hebben te ſpannen, ende aenſtonts in Zee, volgens dezen jegenwoordigen inſtrumente, ende andere onze beveelen, albereits ter neer geſtelt, ende gedaen, of noch vaſt te ſtellen, en te doen, oordeel wijzen: oock 't zelve aenſtonts in 't werk ſtellen ende doen volvoeren, zonder om eenigerhande oorzaeke zulx te verſchuiven, of uit te ſtellen tot zijne wederkomſte hier te lande, op pene van ſelfs daer over geſtraft te worden: edoch in gevalle t'eenigen tijde door 't een of 't ander toeval de voorſz. ſtraffe in zee niet gewezen en volvoert mochte wezen, zal den gemelten Admirael of Hooft van de vloote aenſtonts naer de komſt van de vloote binnens duins, de verdiende ſtraffe, zoo haeſt het eenigzins mogelijk is, beſluiten en doen in 't werk ſtellen, zonder van des te doen eenigzins in gebreeke te blijven, op ſtraffe als vooren.

XVI. Zoo eenige ſchepen van 's Lants Vloote, geduurende het gevecht, maſteloos quamen te geraecken, of in eenige andere ongelegentheit te vervallen, dat zy niet konnen voortzeilen, in zulken geval, zullen de welgeſtelde ſchepen die daer naeſt by zijn, alzulke beſchadighde Schepen een touw toewerpen ofte brengen, ende haer van den vyandt affleepen, is 't mogelijk: ten welken einde eenen iegelijk altijds eenige Cabel-touwen, en Paerde-lijnen voor de hant zal hebben te houden: doch by zoo verre zulx niet doenlijck mochte wezen, ende de voorſchreve ſchepen by gebrek van andere voorſieninge kenlijck in handen van den vyant zouden komen te geraecken, zullen in dien gevalle de voorſz. naeſte ſchepen het volck van zoodanige reddelooze ſchepen bergen, ende de ſchepen zelve in den brandt ſteecken, of in de grondt helpen, op dat den Vyandt die niet en kome te veroveren t'zijner verſterckinge, ende tot verzwakkinge van dezen Staet.

XVII. De Bevelhebbers van de Branders, zullen zoo wanneer de Vloote van dezen Staet met den vyandt in gevecht komt, haer laten vinden by de ſchepen van oorloge van dezen Staet, die dicht aen den vyandt in 't gevecht zullen wezen, ende zullen de Hoofden, Capiteynen, ofte Commandeurs van alzulcke ſchepen van oorloge gehouden zijn, zoo wanneer zich eenige gunſtige gelegentheit opdoet, de zelve Branders te geleiden, dicht aen 't boordt van den vyandt, om niet alleen de voorſz. Branders, onder gunſt van de kracht ende van den roock van 't Canon aen 's vyandts boordt te helpen, maer oock om de behoorlijke uitvoering gedaen zijnde, de Chaloupe met het volck van den Brander getrouwelijck te bergen: alles op ſtraffe naer eyſch van zaken.

XVIII. Alle Capiteynen ende Commandeurs zullen hebben te bezorgen, dat voor het volck op 's landts ſchepen van oorloge dienende, wel ende behoorlijk, volgens 's lants ordre werde geſchaft, ende dat hare ſchepen wel van water voorzien blijven, op dat alle klachten ende ongelegentheden uit het gebreck van dien ontſtaende, mogen werden vermijdt ende voorgekomen, op ſtraffe, dat die gene, die bevonden zullen worden anders gedaen te hebben, door de Collegien ter Admiraliteyt, daer onder zy behooren, daer over zullen worden geſtraft, ten ware daer over al bereits by den Scheeps-krijgs-raet behoorlijcke boete ware geſchiet.

XIX. De

XIX. De ſchepen voor zee, Zeil-vaerdigh leggende, zullen geen Officieren of Capiteynen aen landt mogen vernachten, zullende oock by dage aen boordt van hare ſchepen hebben te verblijven, immers daer niet af te gaen, met den minſten ondienſt ofte met eenigh verzuim van de zaken van 't landt, op keurlijke ſtraffe.

XX. Sullen het volk op de ſchepen dienende, dagelijcks zoo in ſcheeps-werck als in 't manieren van 't Canon, ende 't gebruyck van't handt-geweer oeffenen, om 't zelve alzoo meer ende meer bequaem te maken, om den gewenſchten dienſt by gelegentheyt daer van te konnen trecken, op ſtraffe dat die gene, die daer inne gebreeckigh blijven, daer over keurlijk geſtraft zullen worden.

XXI. Alle Chaloupen zullen voor Sonnen ondergang aen boort van 's lants ſchepen moeten werden gebracht, oock na Sonnen ondergangh geene Chaloupen van het eene ſchip na het ander mogen varen, ende in geval van by-een-komſt zullen de Hooft-Officieren ende Capiteynen alle overtolligen dranck vermijden, oock in Zee den anderen niet mogen vergaſten, op ſtraffe van daer over door 't Opperhooft ende den Krijgs-raedt naer eiſch van zaken geſtraft te worden.

**Meſnagie.* XXII. Zullen mede tot behoorlijke * ralijkheit van 's landts kruit, ende om 't zelve niet onnuttelijck te verquiſten, geen eer-ſchooten mogen werden gedaen, als uit het ſchip van het Opper-hooft, onder wat deck zulks zoude mogen zijn, zelfs oock niet onder den titul van het Canon af te moeten blazen, op ſtraffe van d'eerſte reys over ieder ſchoot vijfen-twintigh guldens te verbeuren, de tweede reys dubbelt, ende voor de derde reys afgezet te worden van hare bedieningen.

XXIII. Sullen oock geen Kaydrayen aen boordt dulden, maer de zelve echter tegens ordre aen boort komende aen de Matrozen tot prijs geven, al 't gene daer in zal worden gevonden, zullen oock geene vaertuigen ongeviſiteert van boordt laten varen, om de Matrozen en Zoldaten door ſnoode vonden van hare plungne, of een gedeelte van dien niet te doen ontblooten, ende de zelve plungne by zulcke Kaydrayen ofte andere vaertuigen vindende, die haer weder af-nemen, en herſtellen aen zoodanige Matrozen en Zoldaten, als de zelve af-genomen zijn, tot welcken eynde geene Kagen ofte Vaertuigen van ontrent de vloote onbezien zullen vermogen af te varen.

XXIV. Zal door niemant, wie het zy verlof tot het opvaeren van eenig volck gegeven mogen werden, als met kenniſſe ende by goetvinden van het Opper-hooft.

XXV. Zullen het volck dagelijx inſcherpen de toegezeide belooninge, indien zy zich helddadig, in voorval jegens den Vyant komen te quyten, ende het tegengeſtelde aenzeggen, wat ſtraffen zy hebben te verwachten, zoo zy haer qualijk komen te gedragen, of haer in den dienſt van den Lande nalatig toonen.

XXVI. Ende op dat van alle misvallen en wan-plichten des te beter kenniſſe moge werden bekomen, zullen de Schouten by nacht, van de Eſquadres acht hebben te nemen op den handel der Kapiteinen in 't waernemen van de ordres onder ieder Eſquadre geſtelt, op 't ſtuck van zoldaet en zeemanſchap, ende byzonder oock in voorval van ontmoeting, zoo veel de gelegentheit, ende hun eigen plicht toelaten zal.

XXVII. Zullen mede bezorgen ende doen bezorgen, dat de ziecken ofte gequetſten op 's Lants Vloote wel mogen werden gehandelt, genezen, ende van alles zoo veel mogelijk bezorgt, tot welcken einde ieder Kapitein hem op zijn onderhebbende ſchip zal hebben te verzien van zoo veel oude reine ſlaep-laeckens, als zijn onderhebbende ſchip ſtucken Canon is voerende, zonder daer van eenigzins te mogen blijven in gebreke, ende zal hun daer van vergoedinge gedaen worden, voor zoo veel bevonden zal zijn, dadelijk in 's Lants dienſt gebezigt te wezen.

XXVIII. Het Opper-hooft van de vloote, zal de Heel-meeſters op de Schepen houden, ende doen houden tot haer plicht, ende door den Doctor ende Chirurgijn Generael vande vloote t'elckens, ende als de gelegentheit zulx vereiſcht, doen bezoeken hare Chirurgijns kiſten, of dezelve wel ende na behooren zijn verzien, ende in ordre werden gehouden.

XXIX. De Capiteinen ende Commandeurs op de Schepen, zullen op den Vyandt niet hebben te doen ſchieten, voor en al eer dat zy nae by gekomen zijn, en dat zy zulx met vrucht, tot nadeel ende vernieling van den zelven konnen doen, op ſtraffe dat de geene die haer in dezen komen te vergrijpen, daer over, naer gelegentheit ende de omſtandigheden van haer begane wan-plicht, met afdanckinge, banniſſement, of oock wel metter doodt geſtraft zullen werden.

XXX. Bejegenende eenige Oorlog-ſchepen van eenige Koningen, Princen, Potentaten of Republijquen, met dezen Staet in verbont of onzijdigheit zijnde, zullen den zelve betoonen alle heusheit en vrientſchap, zonder nochtans yetwes van dezelve te gedoogen, dat tot kleinachtinge ofte ſchade van dezen Staet zoude mogen ſtrecken.

XXXI. In gevalle eenige ſchepen der voorgemelte Officiren, Vice-Admiraels, of Schouten by nacht van de onderlinge hooft-verdeilingen, in de bejegening zulx mochten werden getroffen, datze tot verderen dienſt onbequaem ende onnut waren den treyn te volgen, zullen de voornoemde Hooft-Officieren op 't een of 't ander bequaem ſchip van haer onderhebbende Eſquadre over gaen t'harder keure, naer gelegentheit van zaeken,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00627

daerze met behoorlijk aenzien ontfangen, ende by de bevelende ende minder Officieren gehoorzaemt zullen werden.

XXXII. De Officieren en Capiteinen van 's Lands vloote zullen goede acht hebben te nemen op de *aenstelling ende plichten van der zelver scheeps-volk, en alle wan-plichten, moetwil ende ongehoorzaemheit doen straffen, zonder daer van eenigzins te blijven in gebreecken, op straffe zoo daer in nalatig werden bevonden, dat zulx haer en hare Scheeps-Officieren zal werden toe gerekent, daer van zy zullen hebben te verantwoorden.

* *Comportement.*

XXXIII. Ende op dat onse goede meyninge in desen vervat, des te beter volvoert zal konnen werden, zullen de Hooft-Officieren ende Capiteynen hare Luytenanten in behoorlijck acht hebben te houden, ende doen houden, voor ende ontrent het Scheeps-volk, op dat het zelve Scheeps-volck haer des te beter kome te gehoorzamen, ende oock van dese, ende alle andere ordres die hun naer desen gegeven zullen worden, geen geheymnis vereyssche nde, aen hare Luytenanten van tijdt tot tijdt geven mededeilingh, zonder daer van te blijven in gebreke. Des zullen oock de voornoemde Luytenants de voorschreve ordres in goede achtinge hebben te nemen, zonder de zelve onder 't Volck, ofte aen anderen bekent te maken. Oock verplicht wezen, in geval daer omtrent by hare Capiteynen yets wierde versuymt ofte naergelaten, de zelve daer van op de gevoeghlijckste wijze, ende met behoorlijck ontsagh te waerschouwen, 't welck haer ten besten, ende als een lit van plicht zal worden toegereeckent, gelijck in 't tegengestelde van nalatigheydt, zy luiden ook 't zelve zullen hebben te verantwoorden.

Den Eedt, voor 's Lants Officieren ter Zee.

Wy belooven ende sweeren, dat wy in 't houden van Krijgs-raedt, ende in 't recht-spreken, ons in alle oprechtigheyt zullen reguleren naer den Artikulbrief, mitsgaders naer de Placaten ende ordres van 't Landt, albereyts gemaeckt, ofte noch te maken, ende in specie mede naer den inhoudt van de nader ordre op 't stuck van de Krijgs-discipline te Water, den seven-en-twintigsten Julij, des jaers sesthien-hondert vijf-ende-tsestig gedaen emaneren.

BEVEL.

Op 't rechts-gebiet, tot vermydinge van verschil der Zee, ende Lant-amptelingen op de Vloote.*

* *Jurisdictie.*

DE Staten Generael der vereenigde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy na rijpe overleggingh ende ingenomen bericht van de Heeren onze Gevolmachtigden in 't voorleden Jaer bezig geweest hebbende tot uytpressinge ende over 't bewindt van 's Landts Vloote, ende van den Luytenant Admirael de Ruyter, als Generael van de voorsz. Vloote, mitsgaders de bedenckingen van eenige Heeren Gecommitteerden uyt de onderlinge Collegien ter Admiraliteyt, om te vermijden alle misverstanden in 't stuck van rang, achtingh, ende oeffeningh van rechts-gebiedt, tusschen de gewoone Zee-Officieren, ende de Landt-Officieren, die wy mede op 's Landts Vloote gebruycken, ende *herhaling van 't gunt in de voorige tochten, dieshalven tot onderlingh genoegen is gestelt, ende gebruickt geweest, verstaen dat voor eene algemeyne regel zal werden vast gestelt, gelijck vast gestelt werdt by dezen.

*Resumptie.

Eerstelijck, dat den Luytenant-Admirael, Vice-Admirael, Schout by nacht, ende oock een gemeen Scheeps-Capiteyn in 't schip hem toevertrouwt zal werden aengezien, ende aldaer aen hem toegedraghen, gelijcke achtingh, als aen een Gouverneur, of een Commandeur in een Stadt offterckte, mits dat hy wederom van zijne zijde aen een Capiteyn, Luytenant of Vaendrick, gebiedende eenigh aental Scheeps-Soldaten op zijn onderhebbende schip zal laten wedervaren, gelijke eere en achtingh, als een Kapiteyn of ander Officier een Compagnie gebiedende in een bezettingh toekomt, ende te wedervaren gebruyckelijck is.

Ten tweeden, dat den Colonel, ende na hem den Luytenant-Colonel, ende Majoor in de jegenwoordige tocht mede op 's Landts Vloote gezonden, volgens hare hoedanigheit ende eer-merck *behoorlijck aenzien en gemack genieten zullen, ende dat oock den gemelten Colonel het eyschte gebiedt over de Officieren en Soldaten van de Landt-krijgh in de gantsche Vloote na Krijgs-gebruick hebben, ende behouden zal, doende onder de zelve houden alle goede ordre ende naeuwkeurige tucht.

*Character.

Ten derden, dat in geval van landinge der voorsz. Militie, den boven-genoemden Colonel den zelven als hooft sal gebieden, alles nochtans onder het bevel, geley, ende opper-gezagh van den Luytenant-Admirael de Ruyter, als Generael van 's Landts Vloote.

Ten vierden, ingevalle het mochte komen te gebeuren, dat d'een of d'ander misdaedt, groot of kleyn, eenig Officier van de voorsz. Landt-Militie quame te begaen, of oock wel dat een gemeen Soldaet quame te begaen eenigh swaer misdrijf, daer over hy met verlies van 't leven, of van eenigh lidt, of oock wel met kielhalinge zoude mogen gestraft werden; in zulcken geval daer over geoordeelt, ende gevonnist zal worden, by den grooten Krijgs-raedt, die gestelt zal wezen uit

uit den Luytenant-Admirael de Ruyter, als Generael van 't gantſche Leger te water, de jegenwoordige Hooft-Officieren van de voorſchreve Landt-Militie, die den gemelten Luytenant-Admirael daer toe zal beroepen, waer onder de Luytenants van de Colonels Compagnien na ouder gewoonte mede toelatelijck wezen zullen.

Ten vijfden ende ten laetſten, zoo wanneer over eenigh gemeen Soldaet, ten aenzien van kleyne misgrepen, recht geſproken zal worden, dat als dan 't zelve zal geſchieden, door den Krijgs-raedt van 't ſchip, geſtelt uit de gewoone Scheeps-Officieren, met ende nevens den Capiteyn, Luytenant ofte Vaendrick, mitsgaders oock de Sergeanten over de voorſz. Scheeps-Soldaten op 't zelve ſchip gebiedende, waer inne den Hooft-Officier of Capiteyn van 't ſchip, of wel zoodanigh ander Scheeps-Officier, als by eenige gelegentheit van de zelve 't opper bevel van 't ſchip zal hebben in zijne *hoedanigheit als in't eerſte lit gemelt ſtaet, zal voorſitten, ende de eerſte ſtemme hebben, ende na hem den Capiteyn van de Landt-Soldaten op't zelve ſchip zijnde, dan wederom den Scheeps-Luytenant, of wel op ſchepen by Hooft-Officieren gevoert werdende, den eerſten Scheeps-Capiteyn, die onder den Hooft-Officier op 't ſchip zoude mogen zijn, vervolgens den Luitenant ofte Vaendrick van de Landt-Militie, ende zoo voorts over ander, dan een Scheeps-Officier, ende dan een Lant-Officier; ten welken einde de Scheeps-Officieren aen de eene, ende de Landt-Officieren aen de andere zijde van de tafel geplaetſt zullen werden, na dat die gene die 't bevel over't ſchip heeft, aen 't hooge einde ſijne plaets zal hebben genomen.

*Qualiteit.

Ende wert den Luytenant-Admirael de Ruyter, mitsgaders den Colonel van de Landt-Militie op de Vloote zijnde, mits dezen belaſt zich hier na te gedragen, ende te doen gedragen, allen den genen die het zoude mogen aengaen.

---

*Publicatie.

GEMEINMAKING.*

DE Staten Generael der vereenigde Nederlanden, allen den genen, die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Heil: doen te weten, dat wy naer ingenomen * verſlag, van onze Gemachtigden tot de zaeken van de Zee, achtervolgens ons voorgaende beſluit, bezig geweeſt hebbende over verſcheiden punten, raekende de *beſteding, ende verſterckinge van 's lants Vloote, eerſt-daegs in Zee te brengen, ende 't gunt tot goet beleit over dezelve, mitsgaders tot aenmoediging vande Officieren, Soldaten en Matroozen van dien, als mede tot aenmoediginge van de goede Ingezetenen en Patriotten van den lande zal konnen ſtrecken, ende naer rijpe overlegginge, daer op gevolgt, ten einde het volck van oorloge ter zee, by de tegenwoordige tijds gelegentheit, meer ende meer ten dienſte van het lieve vader-lant gemoedigt, en aengemoedigt moge werden, huiden onder anderen by herophaling van ons beſlootene van den zeven-en-twintigſten Januarii leſtleden, goetgevonden, ende vaſt geſtelt hebben, gelijk wy vaſt ſtellen mits dezen.

* *Raport.*

* *Employ.*

I. Dat alle die geenen, die in eene bejegening ofte ſlag van wederzijts vlooten eenig Engelſch Oorlog-ſchip zullen komen te enteren en te veroveren, zullen hebben ende behouden, niet alleen het veroverde ſchip, maer oock het Canon, Tou-werck en anckers, ende alle het vordere gevolg, ende aenkleven van dien.

II. Dat daer benevens, die geene, die het ſchip van den eerſten Admirael van de Engelſchen zullen komen te enteren, ende veroveren, als vooren, boven het veroverde ſchip, met den gantſchen gevolge ende aenkleven van dien, zullen genieten tot een prijs en beloninge van hare dapperheit, de ſomme van vijftig duizent Caroli guldens.

III. Over ieder ſchip van de andere Admiralen, in manieren voorſz. verovert wordende, een zomme van dertig duizent Carolus guldens.

IV. Over ieder ſchip vande verdere Opper-hoofden, een zomme van twintig duizent Carolus guldens.

V. Over alle andere Oorlog-ſchepen gevoert wordende by gemeene Capiteinen; voor ieder ſchip, voorzien met veertig ſtucken, ende daer boven, thien duizent, ende voor ieder Oorlog-ſchip van minder aenzien (Kitzen en Jachten daer onder niet begrepen,) zes duizent Caroli guldens.

VI. Daer en boven dat die geene, die met eene goede dapperheit vechtenderhandt zal komen af te halen de Vlagge, van boven, van den eerſten Admirael, daer voor tot een prijs zal genieten twee duizent Rijxdaelders, of vijf duizent Carolus guldens.

VII. Vooor de boven-vlaggen van de andere Admiralen, duyzent Rijckxdaelders, of twee duizent vijf hondert guldens.

VIII. Voor de Vlaggen van de Voorſtengen vijf hondert Rijckxdaelders, of twaelf hondert vijftigh guldens.

IX. Voor de Vlagge van de Bezaens Maſt drie hondert Rijckxdaelders, of zeven hondert vijftigh guldens.

X. Voor de Vlaggen van achteren hondert Rijckxdaelders, of twee hondert vijftigh guldens.

XI. Dat wijders mede een van 's vyandts Oorlogh-ſchepen komende vernielt te werden door een of meer van 's landts Branders, die geene die de voorſz. Brander of Branders zullen hebben aengevoert, daer over tot belooninge zullen genieten een gerechte derde-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00629

part van de prijzen hier vooren toegevoegt aen 's landts Oorlog-schepen, gelijke vyants oorlogh-schepen veroverende.

XII. Ende voor zoo veel eenige Patriotten genegen zouden mogen wezen 't haren byzondere koste eenige Branders uit te rusten, ende by 's landts Vloote te voegen, dat de zelve met zoodanige Branders eenige vyandtlijcke Oorlogh-schepen vernielende, daer vooren zullen genieten een gerecht derde part van 't gene als boven toegevoegt is aen schepen by particulieren ten oorlogh uit-gerust, die gelijcke Oorlogh-schepen van den vyandt mochten komen te bemachtigen.

XIII. Dat mede den genen, die een van 's Vyants Branders, wezende in postuer om eenig oorlog-schip van den Staet te beschadigen, komt te vernielen, daer voren toegeleyt zal worden een prijs van zes duizent Carolus guldens.

XIV. Ende op dat alle goede ingezetenen ende Patriotten van den lande, oock mogen werden aengemoedigt, om byzondere toerustingen van oorloge, ten dienste van 't lant, ende tot afbreuck van de Vyanden van den staet te doen; hebben wy over zulx mede vast gestelt, gelijk vast gestelt wert mits dezen, dat alle die geenen, die haer met eenige scheepen ten oorloge toegerust, komen te vervoegen onder 's Lants Vloote, haer ten dien einde aengevende aen den Admirael, ofte 't Opperhooft der zelver vloote, ende schickende onder de vlagge, over het veroveren van schepen, 't af-halen van vlaggen, ende anderstints zullen genieten tot eene belooninge van hare genegentheit, getrouwigheit ende moet, over ieder voorval, noch eens zoo veel, als ten aenzien van 's lants Oorlog-schepen hier voren is gestelt.

XV. Dat voor die geene die eenige oorlogschepen van de Vloote van dezen Staet, ende voornamentlijk van de Hoofden in gevaer wezende, moedelijk ende mannelijk komen te helpen, daer voor insgelijx zullen genieten een aenzienlijke prijs by ons te begrooten, naer gelang van den dienst by haer gedaen, zoo als volgens getuigenisse van de Officieren daer by, aen, ende ontrent geweest zijnde, bevonden zal worden te behooren.

XVI. En ingevalle t'eenigen tijde ('t geen Godt verhoede) eenige Schepen van 's Lants Vloote door den vyandt mochten wezen verovert, dat die geene die de zelve zullen komen te verlossen, ende weder te nemen, daer vooren tot een prijs zullen genieten de gerechte helfte van de zommen hier boven ten aensien van 't veroveren van de Engelsche Oorlogschepen breder uitgedruckt staende, boven, ende behalven de volle prijs, 't welck henluiden mede noch zal volgen, in gevalle zy den veroveraer zelfs insgelijx komen te nemen.

XVII. Dat mede zoo aen de byzondere Commissie-vaerders, als aen de oorlog-schepen van den Staet, eenige Engelsche of vyantlijcke schepen buiten eene algemeine slag van wederzijts vloote veroverende, zal werden toegeleydt ende voldaen de gerechte helft van de prijzen die zyluiden in gevolge van 't geene voorsz. is, zoude genieten, ingevalle zy zoodanig Engels Oorlog-schip in een algemein gevecht hadden komen te veroveren, ende dat zonder onderscheit in wat gewest van de Werelt zulx oock zoude mogen komen voor te vallen, mits behoorlijk doceerende van hare verrichtinge.

XVIII. En op dat eenen iegelijken door oprechte liefde tot zijn vrouw en kinderen gedreven zijnde, des te meer ten dienste van 't lant gemoedigt moge werden, dat over zulx ten aensien van alle de gesneuvelden, die in levende lijve wezende, aen eenige van de gestelde prijzen zouden deelachtigen hare weduwen ende kinderen uit den buit, ende de gestelde belooninge zal werden toegevoegt tweemael zoo veel als de voorschreve gesneuvelden zouden hebben genooten, zulx dat de voorsz. weduwe ende kinderen daer inne zullen deilen, met een dubbelde handt.

XIX. Alle welcke gestelde gelt-prijzen zullen werden betaelt in 't geheel, ende sonder eenige aftrecking, aen den genen, die de veroveringe der voorsz. Schepen, of de afhalinge der voorsz. vlaggen wezentlijk zullen hebbegedaen (zonder dat daer van eenig deel voor 't recht van 't Landt, van den Admirael, ofte van eenig ander Hooft-officier, die daer toe niet metter daet toe gebracht heeft, afgetogen zal worden) zelfs oock, al waer 't zaecke, dat zoodanige schepen naer de wezentlijcke veroveringe mochten komen te sincken, of anderstints te vergaen, ende zulks niet wezentlijck binnen de havenen dezer landen opgebracht te worden; gelijck mede in 't aenzien van de genomen schepen, ende den verderen buit, daer van afhangende, geslaekt zal werden van de gerechtigheit tegenwoordig daer van by de Collegien ter Admiraliteit, uit den hoofde van den Admirael Generael getrocken werdende, die mede in 't geheel ten profijte van de veroveraers zal werden afgestaen, en afgestaen werdt mits dezen.

XX. Ende ten eynde aen de betalinge der voorsz. prijzen ende belooningen in tijden en wijlen geen gebreck ofte uitstel moge werden bevonden, hebben wy goetgevonden, daer toe te schicken, ende als een oorspronk toe te voegen, gelijk wy daer toe schicken en voegen mits dezen, het profijt, spruitende uit de lagerzetting van renten over het Comptoir van den ontfanger, doubleth van vijf tot vier ten hondert, met den aengroei van dien, over den loopenden jare sestien-hondert vijf en tsestig, mitsgaders oock de bewuste twee mael hondert ende veertig duizent Carolus guldens, by den Raet van State in voorraet gehouden werdende,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00630

dende, ende noch 't geene voortkomen zal uit de hooft-goedige Schattinge ende andere middelen over 't beſteck van de Generaleit in te voeren, tot verval van 't andeel daer op 't zelve beſteck * in alle buiten gewoone beden ende laſten ſtaet aengeſlagen te werden, voor zoo verre de zelve middelen, boven 't geene daer uit tot eenige druckende ende ſpoedige nootzakelijkheit zoude mogen wezen gelicht, zullen konnen ſtrecken, en noch daer benevens in *onderſtant de Provincien van Hollant, Zeelant, Vrieſlant, ende Stadt en Landen verſocht en gemachtigt, gelijk de hoog-gemelte Provintien verſocht en gemachtigt werden by dezen, om de verdere prijzen, die onder Godes zegen zouden mogen werden verdient, en uit de voorſz. beſtemde middelen niet zouden konnē werden vervallen, veerdiglijk te voldoen, tot laſte van de generaliteit, onder belofte en onze blijkſchrift van dienthalven by ofte van wegen de gemeene Unie, niet alleen ten aenzien van het verſtreckte hooftgeit, maer oock over den gelts-win van dien, tot vier ten hondert, in 't jaer ſchadeloos gehouden te zullen werden.

* *Reſſort.*

* *Subſidium.*

XXI. Wijders zal tot meerder aenmoediging van bezonderen, die haer met eenige ſchepen, op onze beſtellinge ten oorloge uytgeruſt, onder's landts Vloote zullen willen ſchicken, om fortuyn op den vyant te ſoecken, op yeder van zoodanige ſchepen, voorzien van twintigh tot dertigh ſtucken, ter begeerte van de Reeders, het getal van vijf-en-twintigh of dertigh Muſquetiers uyt 's landts krijgs-volck gelegt werden.

XXII. Daer-en-tegen hebben wy oock tot meerder verzekeringh van de dappere Helden, ende tot af-ſchrick van de kleynmoedigen, geſtelt ende gewillekeurt, gelijck geſtelt en gewillekeurt wordt mits dezen, dat alle die geenen, die eenigh oorlogh-ſchip van den Staet aen de Engelſchen komen over te geven, 't zy Hoofden, gemeene Capiteynen, ofte andere Officieren, die by overlijden of andere ongelegentheyt van de zelve Capiteynen, het bevel over 't ſchip aenbevoolen is, daer over by den Scheeps-Krijgs-raedt, ende alle andere Rechteren geſtraft zullen werden metter doodt, zonder eenige genade ofte verſchooninge.

XXIII. Dat van gelijcken mede alle hooge ofte mindere Officieren, die met hare onderhebbende ſchepen, buiten vermoeden, van de vlagge mochten komen af te loopen, zonder conzent ofte bevel van den Admirael, of 't Opper-hooft van de Vloote, daer over insgelijcks metter doodt, zonder eenige verſchoninge geſtraft zullen werden.

XXIV. Ende zal den zelven Admirael op de gedragingh van eenen yegelijck goet ende nauw acht hebben te doen nemen, ſtellende of machtigende tot dien eynde voor 't aengaen van de ſlagh, eenige ervarene Perzoonen op de Jachten, Galjoots, ende ander vaertuigh by de Vloote wezende, om alle byzonderheden naeuwkeurighlijcken waer te nemen, ende van alles op haren eedt te mogen geven goede getuigeniſſe, zullende by eenige ontbrekingh of wanplicht, den Krijgs-raedt daer over hebben te ſpannen, ende aenſtonts in Zee, volgens den Articul-brief, ende deze onze nadere beſtellinge, vonniſſe te wijzen, oock 't zelve aenſtonts te volvoeren, zonder om eenigerhande oorzaecke zulcks uyt te ſtellen, of uyt te ſtellen tot zijne wederkomſte hier te lande, op ſtraf van zelfs daer over by de Hooge Regeeringe geſtraft te worden.

XXV. Ende op dat alle 't geene voorſz. ſtaet, komen moge tot kenniſſe van den geenen die 't behoort, laſten ende beveelen wy hier mede de Collegien ter Admiraliteyt, 't zelve aen hare onderhebbende Officieren aenſtonts bekent te maken, met bevel, om 't zelve tot aenmoediginge van 't Boots-volck ten beſten te beſteden, ende te verſpreyden, zulcks ende daer 't behoort: oock voorts, dezen te doen verkondigen en aenſlaen ter plaetze daer de zelve gewoon zijn verkondigingh en aenſlaen te doen.

XXVI. Des werdt den Admirael van de Vloote midts dezen mede wel uitdruckelijck gelaſt, dat hy de voorſz. onze goede meyninge ten zelven eynde op 's landts Vloote ter bequaemſte tijdt insgelijcks zal hebben te laten verkondigen, ende deze aen de Maſt van ieder ſchip aenplacken, oock 't zelve zomwijlen naer vereyſch van zaken te doen vernieuwen.

VERKONDIGING.

DE Staten Generael der vereenigde Nederlanden, allen den genen die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Heyl. *Doen te weten*, dat wy tot aenmoedigingh van de goede Ingeſetenen van dezen Staet, goet gevonden hebben by de jegenwoordige verkondigingh eenen yegelijcken bekent te maken, oock te verzekeren: dat alle de geenen, die in's landts dienſt ten Oorloge te Water, zoodanigh zullen komen verminckt te werden; dat de zelve onbequaem zullen zijn zich, te konnen geneeren, by zoo verre ſy by uytkoop begeren onderſtant te hebben, zullen genieten naer de hoedanigheydt van hunne verminckt heydt, als hier onderſtaet uytgedruckt, te weten.

	guld.
1. Voor het verlies van beide de Oogen,	1500
Voor het verlies van een Oogh,	350

Ende voor andere toevallen of verminckt heden aen de zelve, beneden de voorſz. onderlinge ſommen, ter goetduncken van de Collegien ter Admiraliteyt daer onder ieder is beſtelt.

2. Voor

2. Voor 't verlies van beyde de Armen, 1500
Voor 't verlies van den rechter Arm, 450
Voor 't verlies van den ſlincker Arm, 350
Ende voor andere toevallen ofte verminckthe-den aen de zelve, beneden de voorſz. ſommen ter goet keuren als voren.

3. Voor 't verlies van beyde de Handen, 1200
Voor 't verlies van de rechter Handt, 350
Voor 't verlies van de ſlincker Handt 300
Ende voor minder toevallen ende verminckthe-den aen de zelve, beneden de voorſz. ſommen, ter keure als voren.

4. Voor 't verlies van beyde de Beenen, 700
Voor 't verlies van een Been, 350
Ende voor minder toevallen, als beneden de voorſz. reſpective ſommen, ter beſcheydentheydt als vooren.

5. Voor 't verlies van beyde de Voeten, 450
Voor 't verlies van een Voet. 200
Ende voor andere toevallen ende verminckthe-den aen de zelve, beneden de voorſz. ſommen, ter beſcheydentheydt als vooren.

Ofte dat aen alle die geenen, dewelcke in 's landts dienſt als boven, zoodanigh zullen komen verminckt te werden, dat de zelve daer door onbequaem zullen zijn geworden om haer te konnen generen, ofte yets toe te brengen tot hun eygen onderhoudt, een zilvere Ducaton ter weecke t'haerder begeerte, haer leven langh geduerende, toegevoegt zal werden. Ende dat vorders alle andere verminckthe-den van geringen aerd, naer gelang zullen werden betaelt. Tot welcken eynde deze onze verkondigingh aen de Collegien ter Admiraliteyt gezonden zal werden, om by de zelve alomme verkondight te werden.

POINCTEN.

Dienende tot beter beſtant ende waernemingh van goede huyshoudingh, in 's landts Vloote, by de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael beſlooten.

DE Staten Generael der vereenighde Nederlanden, allen den geenen die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Heyl. *Doen te weten*, dat wy den vijfthienden dezes, tot waernemingh van goede * huyshoudingh in 's landts Vlooten, goet gevonden hebben vaſt te ſtellen de navolgende poincten.

* *Oeconomie.*

I. Dat aen de Capiteynen ende Gebieders van de Oorlogh-ſchepen, voor 't uitloopen van de Vloote, tijdelijck door de Collegien ter Admiraliteyt belaſt zal worden, zich te voorzien van Bier, Water ende Brandthout, voor zoo langen tijdt, als naer de gelegentheidt van hare onderhebbende ſchepen, zonder te grooten belemmeringe, doenlijck zal zijn, immers ende in allen gevalle, ten minſten voor den tijdt van zeven weken, ende voorts van alle leef-tocht voor den tijdt van drie Maenden buyten Duyns uyt te houden, op ſtraffe, dat t'eenigen tijde daer aen gebreck bevonden werdende, de voorſz. Commandeurs ende Capiteynen voor ieder twee dagen, die de zelve bevonden zullen werden minder dan den beſtelden tijdt te konnen uithouden, aen wat ſlagh 't gebreck oock zoude mogen werden bevonden, geſtraft zullen werden in eene boete van 't beloop van een dach koſt-penningen over alle hun ophebbende Eeters; ende by zoo verre het voorſz. gebreck tot den tijdt van een Maent, of daer ontrent zoude mogen komen te beloopen, dat in zulcken geval de gebrekige Capiteynen daer-en-boven af-gezet zullen werden; ende wert den Krijgs-raedt, mitsgaders oock alle andere Rechteren, wel duydelijck gelaſt, daer naer recht te doen, zonder eenige verſchooninge.

II. Dat door Gemachtighden uyt de gemelde Collegien ter Admiraliteyt daer toe te verkiezen, noch voor zes weken, Water, Bier ende Brandthout verzorght, ende de Vloote naergevoert zal werden, mitsgaders noch daer-en-boven een goede menighvuldigheyt van alle andere leeftocht ende nootdruftigheden, oock Pyen, Hoozen, Schoenen, Hembden ende Combaerſen, als mede noch by gelegentheidt eenige ververſchinge van Kool, Peen, Rapen, Pruymen, Appelen, Ajuyn, ende diergelijcke, d'onkoſten daer op loopende te vervallen, ende te betalen uyt de buiten gewoone toegelatene laſten by de Provintien, tot onderſtant van de zaken te water gedragen, des dat den voorſz. inkoop zoo veel doenlijck, geſchiede met behoudingh van de vryheidt, om 't ingekochte binnen zeeckeren tijdt te mogen herſtellen, mits daer aen iets latende vallen.

III. Dat tot de ladinge van dien gebruikt zullen werden kloecke Galjoots, of ander klein vaertuig, d'een door d'ander, bequaem om hondert vijftig pijpen nat te konnen inladen, ende voor al mede hecht ende genoegzaem om zee te bouwen, van Ankers, Kabels, ſtaende ende loopende wandt, wel voorzien, om niet met de eerſte harde wint uitter zee gedreven te werden.

IV. Dat het zelve vaertuig behoorlijk zal wezen geballaſt, met een grenier daer over, om alzoo naer 't lichten van de ladinge, ofte een gedeelte van dien, bequaem te blijven om te konnen zee houden, ende op dat men niet genootzaekt werde tot merkelijk tijdt-verlies het water over te pompen, ende de ledige Vaten wederom met zout water te beſlaen.

V. Dat het Water zal werden geſlagen in goet hecht vaet-werck, met yzere banden, omme alzoo des te beter geconſerveert, ende met

met minder ſpillinge overgenomen te konnen werden.

VI. Dat zorgvuldiglijk bezorgt zal werden, dat het bier wel gehopt, ende wel gekookt, gebrouwen zy in Maert ende April, of wel in September ende October, om des te beter te konnen duyren, ende niet ſtinckende te werden.

VII. Dat het voorſz. Bier, Water ende Brant-hout zoodanigh zal moeten wezen geſtuwt, dat men altijts zoo van de eene, als van de andere ſpecie, zonder belet zal konnen uitlichten, ende dat ten dien einde het Bier voor, ende het water achter gelegt zal werden.

VIII. Dat aen alle matrozen en zoldaten opentlick zal werden verkondigt, ende bekent gemaeckt, dat van wegen den Staet zoodanige voorſieninge, als voorſz. ſtaet, gedaen is, ende dat derhalven niemant zal behoeven eenig gebreck te lijden.

IX. Dat alle Commandeurs ende Capiteinen, die geduerende de reize eenich bier, water, brant-hout, of ook eenige andere Victualie, ofte nodruftigheden zouden mogen van noode hebben, uit de voorſz. verzorgde voorraet zullen moeten werden gerieft, des, dat by zoo verre, ende voor zoo veel zulx zal dienen tot plaets-vulling van 't geene dezelve, volgens de beraemde ordre hadden moeten binnen boort hebben, zy-lieden daer vooren, boven de ſtraffe in het eerſte lidt vermelt, ſchult-plichtig gemaeckt ende aengeſlagen zullen werden, met tweemael 't beloop van 't gunt het geleverde 't gemeene landt komt te koſten, zo over inkoop, als over vracht van de voorſz. Galliots, ende andere onkoſten daer op vallende, maer by zoo verre, ende voor zoo veel zulx zoude mogen dienen tot vulling van 't geëiſchte, boven 't geene de gemelte Commandeurs ende Capiteinen, volgens de beraemde ordre, moeten aen boort hebben, dat zyluiden in zulcken geval daer vooren zullen werden ſchuldig gemaekt, alleenlijk met de prijs van den inkoop, verhoogt met de gewoone onkoſten daer op loopende, zoo wanneer de voorſz. Commandeurs ende Capiteinen hare leef-tocht aen de oorlog-ſchepen in de zee-gaten leggende, moeten doen aen boort komen in beide de gevallen de waerdye van 't Vaet-werck daer inne mede begrepen, mits dat de Capiteinen het zelve vaet-werck wederom herſtellende, daer jegens oock met de zelve waerdye van dien zullen werden ontlaſt.

X. Dat tot beter ende geſchikter onderhoudinge, ende naerkominge van 't geene voorſz. is, gemaeckt zullen werden twee Lijſten, beyde vervattende den prijs, waer naer ieder aerd zal werden uit gelevert, ge-evenredet, naer 't gene voorſz. is, d'eene in aenzien van de Commandeurs ende Capiteinen die binnen den beſtemden tijdt gebreck hebben; ende d'andere ten aenzien van zoodanige, die niet anders van noden hebben, dan het geene vereiſcht wert boven 't gunt by hun volgens de beraemde ordre ſtonde te bezorgen.

XI. Dat mede ten zelven einde op 't ſchip van 't Opper-hooft over 's Lants Vloote, geſtelt zal werden een bequaem en naerſtig Boeck-houder, mitsgaders op ieder der voorſz. Galjoots, bequame Commizen, om van alles te houden volmaeckte aentekening, mitsgaders om ieder Commandeur ofte Capitein, naer 't geene voorſz. ſtaet, wel te ſchult-plichtigen, ende 't zelve t'zijner tijdt over te ſchrijven aen 't Collegie ter Admiraliteit waer onder hy behoort, om vervolgens by 't zelve Collegie hem op de ordonnantie van zijn koſt-penningen 't geteeckende gekort, ende oock vervolgens gelijcke zomme van wegen den ſtaet in de verdeilinge van de hulp-gelden aen 't Collegie voor betalinge geſtreckt te werden.

XII. Dat voorts tijdelijcke ordre geſtelt zal werden, ten einde dat naer 't verloop van de voorſz. drie maenden, de Vloote in, ofte voor de Wielinge, wederom gelijcke voorraet van alles moge gereet vinden, voor noch andere drie maenden, ende dat de zelve de gelegentheit zulx toelatende, aldaer met eenen op 't ſpoedigſte moge ſchoonmaecken, ende 't volck eenigermaten ververſchen, even ende in alles op dezelve wijze, als ten aenzien van de eerſte drie maenden hier boven in 't breede uitgedruckt ſtaet.

XIII. Ende wert aen de Collegien ter Admiraliteit mits dezen belaſt, in alle de ſchepen van haren beſtek, boven haer eygen voorraet van Ankers ende Touwen, noch in te ſchepen een bequaem Touw, ende een goet Ancker, om des noots zijnde, aen andere ſchepen van gelijcke Certer, onder 't zelve Collegie hoorende, over gedaen, ende 't gebreck van dezelve daer mede geholpen te mogen werden.

XIV. Werdende daer en boven oock aen de gemelte Collegien ter Admiraliteit gelaſt, altijts te hebben en te houden goede voorraet van anckers, kabels, maſten, ſtengen, ende diergelijke behoeften, ende de ſchepen ſtaende ter bezorginge van een ander Collegie, die naer 't ontfangen van eenige rampen, door ſtorm of anderſints, in haerluider beſteck reddeloos mochte komen in te vallen, oock naer vermogen te voorzien, tot koſte ende laſte van 't Collegie, waer onder zoodanige ingevallen ſchepen zijn behoorende, welcke Collegie daer van volkomentlijk betalingh zal hebben te, ofte dat by gebreck van dien, zulx op de hulp-gelden, zodanigh Collegie toekomende, by den Staet ingehouden, ende aen 't andere Collegie uitgekeert zal werden.

XV. Dat oock de reſpective Capiteinen bevoolen zal werden, altijts eenig gelt binnen ſcheeps-boort mede te voeren, om by noot

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00633

zelfs buitens lants, eenige nootzaekelijckheden in der haeſt te konnen doen inkoopen, ten minſten naer gelang van ieder hondert koppen van zijn onderhebbende Scheepsvolck twee of drie hondert guldens.

XVI. Ende op dat de zieken in de Schepen niet van vuiligheit en ongemack en komen te vergaen, of dat daer door ontſteking ende meerder zieckte veroorzaeckt werde, zal over zulx van den beginne aen, de Matroozen en Zoldaten, aen een ende dezelve bak te zamen etende, opgeleit werden, elkanderen by ziekte en ſucht ten dienſte te ſtaen, ende dat de Capiteinen geordonneert zal werden ſcherp acht te nemen, dat dit geval voorkomende, den voorſchreven geordonneerden dienſt nagekomen moge werden; dat oock de Capiteinen ten zelven einde door de Collegien ter Admiraliteit, ende opperhoofden in 's Lants Vloote, wel ſcherpelijk daer toe zullen werden gehouden, dat zy hare onderhebbende ſchepen alle dagen, ten minſten driemalen ter weecke doen reinigen, met ſpoelen, ſchrobben en anderzins, ende daer en boven oock zomwijlen de ſchepen met Azijn doen beſproeyen, daer inne eenige Genever-beſien branden, ende diergelijcke andere hulp-middelen, jegens quade lucht, by tijds, ende dikmaels in 't werck ſtellen.

Vernieuwing van 't Placaet van Prijzen.

Voor die geene, die met Chaloupen van de Schepen in's Landts Vloote komen af te keeren en te vernielen eenige Vyandts Branders in ſtant zijnde, om ienige van's Landts Schepen te verbranden, mitsgaders voor ander Vaertuig, een Chaloupe van een Vyandts Brander vernielende, of in de grondt ſchietende, of wel een Brander zelfs vernielende.

DE Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy na voorgaende rijpe overleggingh goet gevonden hebben in over-een-komingh van onze beſluyten van den derden September zeſtien-hondert vijf-en tſeſtigh, ende van den een-en-dertighſten Auguſti zeſtien-hondert zes-en-tſeſtigh, tot vergrootingh van ons Placaet van den tienden Martij zeſtien-hondert vijf-en-tſeſtigh, op het ſtuck van de Prijzen in 's Landts Vloote uytgegeven, verder te willekeuren, ende te belooven, als volgt.

Dat de Capiteinen ofte Commandeurs van 's Landts Schepen van Oorloge, de zelve Schepen in gevaer zijnde om van een vyants Brander verbrandt te werden, hare Chaloupen met een behoorlijck aental van kloecke ende wel-gewapende Mannen zullen hebben te gebiedcn, om zoodanige vyantlijcke Branders te veroveren, vernielen, ofte te dwingen datze haer zelfs hebben te verbranden, in welcken gevalle die geene alzoo gebruyckt zijnde, ende den Brander verovert, vernielt, of als vooren gedwongen hebbende, hooft voor hooft voor een vereeringe zullen genieten hondert guldens, voor zoo veel zulcks alleenlijck zoude zijn geſchiedt, uyt het ſchip in gevaer wezende, om van zoodanige Branders verbrandt te werden. Dat oock alle de naeſt gelegen Oorlogh-ſchepen, zoo haeſt zy zullen bemercken 't een of 't ander Oorlogh-ſchip buyten haer in gevaer te zijn, om als vooren verbrandt te worden, hare Chaloupen mede met gewapende Mannen ten eynde als vooren zullen hebben af te zenden, dat in zulcken gevalle zoodanigen 's Vyandts Brander ofte Branders verovert, vernielt of gedwongen werdende door 't Scheeps-volck van verſcheide Schepen zich zelfs in brandt te ſteecken, de zelve gezamentlijck (die van 't gevaer hebbende Schip daer in mede begrepen) tot een prijs zullen genieten de ſomma van zes duyzent guldens, om onder haer na gelangh van haer Maentgelden, volgens d'ordre van 't Landt verdeelt te worden.

Dat mede de Jachten, Advijs-Gailjoots, ende ander kleyn Vaertuygh, die een Chaloupe van een Brander van den Vyandt zullen komen te vernielen, in de grondt te ſchieten, of anderzints den Brander onbruyckbaer te maken, daer voor tot prijs zullen genieten de ſomma van drie duyzent guldens eens, mits daer van behoorlijck doende blijcken; ende die geene van 't zelve Vaertuygh die een van 's Vyandts Branders zelfs zullen komen te vernielen, daer vooren tot een prijs als boven zullen genieten een ſomma van zes duyzent Carolus guldens, alles onvermindert, ende boven 't geene by 't dertiende Articul van 't Placaet van den tienden Martij voornoemt goet gevonden is, ten aenzien van de Oorlogh-ſchepen vernielende een van 's vyandts Branders, wezende in ſtant om een ander Oorlogh-ſchip van dezen ſtaet te beſchadigen.

Laſtende den Generael van 's Landts Vloote in der tijdt, dat hy van 't voorſtaende alomme by aenplackingh aen de Stuer-plecht in ieder van 's Landts Schepen en minder Vaertuygen in de voornoemde Vloote kenniſſe zal hebben te geven, ten eynde een ieder zich daer na hebbe te ſchicken, ende des te meer tot haren ſchuldigen plicht, en betrachtinge van den noodigen dienſt van 't Landt, jegens den Vyandt opgeweckt moge worden.

Ver-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00634

Vernieuwing van 't Placaet

Op het verbranden ende in de grondt booren van veroverde Schepen, ende dubbelt prijs daer voor te verdienen, mitsgaders ſtraffen tegens die gene die met hare Prijzen ontijdigh, ende ſtaende het gevecht uyt's Landts Vloote loopen.

DE Staten Generael der vereenigde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy na voorgaende rijpe overleggingh goet gevonden hebben in gevolgh van ons beſluyt van den derden September 1665 ende den een-en-dertighſten Auguſti 1666 van nieuws t'ordonneren als volght.

Dat de Hooft ende minder Officieren, mitsgaders Capiteynen ende Commandeurs op de Schepen van oorloge onder 's Landts Vloote hoorende, zoo wanneer men met den Vyandt in gevecht komt, ende door Godes zegen in 't begin van de ſlag eenige Schepen verovert wierden, gelijck verhoopt werdt, 't Volck daer op dienende, die haer op belofte van quartier hebben overgegeven, zonder het minſte tijdt-verlies, nochtans zoo veel doenlijck, zalverende, zoodanige veroverde Schepen aenſtonts zullen hebben aen brandt te ſteken op diverſche plaetzen, ende inzonderheydt in de Conſtapels Kamer, ende datze tot dien eynde tijdelijck eenige Teer-krantzen, Swavel, Harpuis, Teer-tonnen, en ander Brandt-getuygh zullen hebben gereedt te doen maken, ende gereedt te houden, om 't geval voorvallende, datelijck gebruyckt te werden, alles op dat den Veroveraer, ofte Veroveraers des te bequamer mogen zijn, ende blijven, om zonder tijdt-verſuym den Vyandt alle verdere af-breuck te doen, ende daer door het ooghmerck van den Staet te betrachten, oock te bereycken; des dat den veroveraer of veroveraers voor 't alzoo in brandt geſteecken ſchip, zal ofte zullen genieten noch zoodanigen zomme van penningen, als wy tot prijs in ons placcaet van den tienden Martii 1665. hebben geſtelt, ende mitsdien in plaetze van een enkelde, een dubbelde prijs: welverſtaende, dat zoo wanneer den vyandt t'eenemael zoude mogen verſtrooit, ende in wanſchick gebracht wezen, de veroverde ſchepen als dan zullen mogen werden behouden, ende in 't Vaderlant voor prijs opgebracht, ende dat in zulken gevalle de veroveraers zullen worden gehandelt in gevolgh van 't voorſchreve placcaet van den tienden Martij voornoemt: dan in geval t'eenigen tijdt bevonden zoude mogen worden, dat de Hooft-Officieren, Capiteinen ofte andere Commandeurs van de ſcheepen van 's Lants Vloote volgens de bovenſtaende ſchicking, hare veroverde prijzen, niet zullen hebben in brandt geſteecken, of wel in de gront gehackt, maer daer mede ontijdig, ende het gevecht noch duurende, komen uit de vloot te loopen, niet alleen verſteecken zullen zijn van haer portie in de prijs ende waerdye van 't veroverde ſchip, met den gevolge ende aenkleven van dien, volgens den Placcate van den tienden maert meer genoemt, aen de veroveraers toegeleit, maer dat zy noch daer boven geſtraft zullen worden in een boete van gelijcke zomme als hun voorſchreve deel in 't een en 't ander zal komen te bedragen; ende dat oock zoodanige andere Officieren, Matroozen en Soldaten, als bevonden zullen worden aen zoodanige overtreding ſchuldig te zijn, inſgelijx mede in plaetze van haer deel in de zelve prijs of in de waerdye van 't ſchip, uit haer beurze, ofte te goet hebbende zoldye gedoemt zullen worden in een boete van gelijcke zomme, als het voorſchreve haer aenpart in 't een ende 't ander zal komen te bedragen. Ende dit alles onvermindert zoodanige lichamelijke, keurlijke of gelt-ſtraffe, als zy-luiden over hare ongehoorzaemheit volgens den Articul-brief en Nader Ordre op Krijgs tucht bevonden zullen worden ſubject te wezen.

Beſtierders op byzondere ſchepen zijn, als volgt.

De *Capitein* heeft het Opper-bevel, en is de eerſte op het ſchip: dees neemt al het volck aen, uitgezondert, Luitenant, Schipper, Schrijvers, en der Soldaten Commandeurs; heeft opzicht over alles, en krijgt bevel van de Opper-heeren, om den dienſt, daer het ſchip toe beſtelt is, waer te nemen, en al d'onderhebbende mannen te beſtieren.

Hem ſtaet het toe, zich ſteets te oeffenen, in alle konſten en wetenſchappen, die een zeeman te ſtade komen: is ervaren in de konſt van ſtueren, bus-ſchieten, en 't vechten ter zee. Weet wanneer zijn vyandt enteren zal, en hoe men zeilen ſchickt. In zware voorvallen, roept hy zijne onder beamptelingen t'zaem, pleegt raedt met hen, naer een yverigh gebedt tot Godt: hout ſtrengh recht, by voorval, dat men rechts-plegingh aen booswichten ſtaet te plegen, is hy eyſſcher, zijn raet beſluit: de ſchrijver tekent het verrichte aen. Maeckt zich bevreeſt en bemint.

Heeft macht om nevens zijn krijgsraedt jemant van 't leven, ter doodt

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00635

te doemen ; wel verſtaende als onder geen vloot is , maer alleen door zee gaet. De ſcheeps krijgs-raedt, zeght *Homeer* , beſtaet uit alle de ſcheeps hooft beamptelingen : met deze mach een Capitein, des noots, beſluiten wat hem te doen ſtaet, werwaerts te keeren , en wat te verrichten , wanneer hy alleen , en van zijn mede-mackers is verſteken.

Hier toe geeft men veeltijts den Capiteins beſlooten bevel-brieven mede, daer zy zich in noot van hebben te dienen.

Stelt goede ordre : dat ſpijs en dranck, gerechtelijck aen de maets, en na den eiſch , werde uitgedeelt : dult niet dat het volk, de zelve byzonderlijck beware: ieder moet hy zijn ſpijs, als men rantzoen uit-rijckt , zuyver doen houden : belet dat het zelve wech wert geworpen , ofte verkocht. By tijt van zieckten, doet hy alle quartieren het ſchip binnen en buitenwaerts reynigen, weert dobbelen, en ſpelen , en laet niet toe , dat jemant, om zijn byzonder gebruyck , licht ontſteke. Bant ſtrooy , en hooy uit de kooyen : doet zomtijdts lantaernen, op den overloop, by nacht hangen, die wel dicht geſlooten zijn : doch meeſt by de beting. Als hem vreemde oorlog-ſchepen ontmoeten : neemt het punt van eer wel in acht , loſt buſzen over en weer.

Draegt goede zorgh , dat wackere mannen in zijn ſcheeps-dienſt krijgt, daer hy op betrouwen mach , ſterck en grof , van bequamen ouderdom , ervaren in zaken van de zee. Wat onheilen onervaren volk in een ſcheepsſtrijt by heeft gebracht , de oude voorbeelden van *Xerxes* , *Heraclius* , en veel andere hedendaeghs ons leeren. Zeker vermaert vloot-voogt eenmael zeide , liever te willen vechten , met matroozen , die heel vroom of die heel godtloos waren ; als met duſdanige , die tuſſchen beide zijn : want de vroome zijn bereidt te ſterven , en ontzien de doodt niet : oock de godlozen niet, welke duivel , of hel , niets en achten , maer die half en half zijn , durven aen de man niet , want zy voor het ſterven te veel ſchricken. Kieſt vrye voor gehuwden.

Men twiſtredent , wat dienſtiger is te ſcheep , volck van een lantaerd te hebben of gemengt. Den zommige behaeght het , dat al het volck van hunne landts-luiden zy : andere , die wel de meeſten hoop maken , nemen allen lantaerd aen , zonder onderſcheit : 't geen te prijzen , mijns bedunkens , want dus veele t'zamenrottingen werden voorgekomen. Zoo dra de tonnen achter uit zijn , of oock wel eer , doet hy ordre ſtellen , waer ieder man ter tafel gaet : voegt gelijke in aenzien , en die het beſt over een komen , by elkander. Zeven of acht mannen eten t'zamen aen een back.

Eer het vechten aengaet , by tijdt van ruſt , moet ieder weten , waer hy geplaetſt zal zijn , wanneer het op een vechten gaet.

Weert alle godloosheden : verbiet vloeken en zweeren. Zoo een Predicant ſcheep is , laet hy het volck ter behoorlijker tijdt de predicatie hooren : 's morgens en ſavonts laet hy het gebet ſpreken tot Godt , in 't openbaer : laet Pſalmen zingen , en Godes Woort by een Voor-lezer eerbiedelijk voorlezen , als oock wel gedruckte predikatien , zoo geen Prediker te ſcheep en is.

By tijdt, dat men landt of vyant is vermoedende , hout hy ſteets een uitkijk aen ſteng. Laet oock wel toezien , dat alles klaer is, als 't vechtens tijdt is , doet Enter-dreggen vaſt-maeken , die in de boeg-ſpriet hangen , en met yzere kettings aen de betings vaſt zijn. Laet oock ſchoot en raes vangen , muizen op de maſten onder de racken leggen , zout op den overloop ſtrooyen , om vaſter te ſtaen. Geeft laſt , dat het ſchip in 't ſlaen, overal wel genat is, en dat water-balien en brant-zwabbers by alle ſtucken klaer ſtaen. By andere landtaerd varſche beeſte vellen , om brandt te weeren , klaer worden gehouden. De ſchotten worden dan ter neer gelegt , en al wat ſplinters mocht veroorzaeken , en het ſlaen verhinderen , geweert.

Schenckt de maets voor 't gevegt een dronck wijn , om hen moet te geven.

De plaetzen van afgeſtorven beamptelingen , verziet hy met anderen , uit zijn volck , die des weerdig zijn.

De

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00636

De Kapiteins,op Staten oorlog-ſchepen, moeten al het kocks en kajuits gereetſchap verzorgen, daer zy gezetten loon voor genieten: ook zo alle de kaerzen, dwijlen, zwabbers, &c.

De *Luitenants* zijn de tweede beampten te ſcheep: deze gebieden in 't afzijn van den Hopman: moeten alle twiſt onder 't volck weeren.

Zoo daer een Predikant ſcheep is, ſtaet het hem toe, tweemael ter weeck, by toelaten van weer en windt, Gods Woordt in een predicatie den volcke voor te houden, daer hy naerſtelijk ieder zijn plicht voor moet leggen; legt zich meer op een Godzalige oefening, als op zware twiſt-punten af te loſſen, beſtraft op 't alderhoogſt het zweeren, vloeken, en alle ongebondentheden, die te ſcheep veel in zwang gaen. Moedigt het volck aen, wanneer het op een ſtrijden gaet, trooſt de verwonde en kranken, beriſpt ten allen tijden de maets, wanneer hy ongeregeltheden ziet; bewaert de kruitkamer in 't gevegt. Deze wort onthaelt aen de tafel van de Kapitein, en heeft zijn verblijf in de hut of galderye.

Op ſchepen, daer geen Predikanten zijn, werdt Godes woordt van voorlezers den volcke voor gedragen: deze gaen ter diſch by minder amptelingen.

Op koop-vaerdy-ſchepen dient de Schipper of Stuerman, de macts voor Prediker, met alle zedigheit en Chriſtelijcke iever, waer toe hy ſchriftelijke gebeden voor alle noots-tijt mede voert.

Hy trachte, dat van zijne gemeente niet gezegt kan werden, 't geen *Plato* eertijts van de ſchepelingen zeide: *Zy zijn grof en ongemaniert.* Hierom verfoeide *Plinius* de vinders der ſchepen, en ſchipvaert. Hy ſtelt hen het geſtadige gevaer voor oogen en wecktze dus tot vroomheit op: zonder alle onheil, zegt de Poët: is men te ſcheep maer drie of vier vinger breet van 's doots gevaer: en *Bias* de wijze, twijffelde, of men die geene die te ſcheep voeren, onder de dooden, ofte levende behoorde te tellen.

De Luitenant volgt de Schipper in waerdigheit, deze moet op het ſchip, en alle ſcheeps-behoeftē paſzen; ontfangt dezelve, en rijktze uit, den genen die des noodig hebben, tot dienſt van 't ſchip: draegt zorge, dat het ſchip tijdelijk gereinigt werdt, met ſpoelen, en anderzins: doet alle tuigen ſmeeren, en teeren, na den eiſch, en op zijn beſcheide plaetze ſtellen.

De Luitenant en Schipper wijzen het volk de plaetzen aen, waer haere kiſten zullen ſtaen, en ſlaep-plaetzen zijn: of zy zoeken die zelve mede wel. Op 's lants oorlog ſchepen behelpt zich de gemeene man meeſt in hang-macken, onder 't verdeck en den overloop.

De officieren gebruiken vaſte kooyen in kamers, ieder daer hy beſcheiden is, na waerde, en zijn ampt. Op koop-vaerdy-ſchepen worden zelden andere als vaſte ſlaep-plaetzen gebruikt. Niemant van 't gemeene volk vermach zich des nachts t'ontkleeden, zelfs niet de ſchoenen uit te trecken.

De Luitenant, en Schipper, voeren uit, de beveelen van den Kapitein, die zy uit zijn eigen mont ontfangen, 't zy zy het volck zelve zulx aendienen, of dat weder door minder officieren laten de verrichten: moeten paſzen op het waeterhaelen, en toezien, als de maets ſchaffen, dat alles geſchicktelijk in 't werck gaet, en ieder zijn gerechte deel ontfangt. De Luitenant is de voorſpraeck, van 't volck by den Kapitein, werdt afgezonden wanneer iets buiten ſcheeps-boort te beſtellen zy, 't geen van gewicht is, zoo wel te lande, als aen andere ſchepen, in Zee.

De Schipper neemt acht, dat de ſcheeps-deelen, zoo loſſe, als vaſte, niet verwaerlooſt, of bedurven werden: deze zoo wel als de Luitenant, moeten letten op hun hooft-wachten: dat de glazen wel gekeert werden, wint en weer waernemen, en hun giſſing, van hoe veel het ſchip afgeloopen heeft, aen de ſtuerman over geven, die zijn beſtek daer uit maeckt, en giſt waer dat men zy: 't geen deze twee ongehouden zijn te doen. Doch dit werck, neemt op zommige ſcheepen de ſtuerman waer, en beraetſlaegt des noots met de ſchippers of die, welck het opperhooft zy. Voorſichtige Luitenants en Schippers, evenwel, houden ieder hen loopsrekening en beſtek in't byzonder; 't geen men met dat van de ſtuerman

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00637

vergelijkt, om een gemeent waer beſtek uit dezen alle te vinden. By harde wint waekt alle man.

Deze volgt de *Stuerman*, die op het roer moet paſzen, en ſteets den Capitein aenbrengen, waer hy het ſchip vermeint te zijn.

Hy behoore kundig te zijn, in plat en klootze drie-hoek-rekening: den loop der hemelſche lichten grondigh kennen, haer lengten en breete volmaektelijk konnen berekenen: het Aſtrolabium, en den graet-boog wel gebruiken en nette hoogten nemen. Het Compas met zijne miswijzinge moet hem zijn bekent: hy moet die konnen vinden, en goede giſſing maecken, van de plaets des ſchips, na zijn vaert, gehouden ſtreeck, en een goet beſteck in de kaerten. Ty-rekening moet hy verſtaen, van alle plaetzen, nevens de loop der paſzaet-winden, en ſtroom-kavelingen. In de hoogte te nemen moet hy goede acht op de dampheffingen ſlaen.

De winden moet hy op het oog weten te onderſcheiden, en hare naemen kennen, zoo als zy hier neven ſtaen.

In tijdt van ſtorm, als men vreeſt, dat het ſtuer aen ſtucken mocht geſlagen werden, zijn de ſtuer-lieden gewoon, in volle zee, het zelve vaſt te binden, en het ſchip dus te laeten drijven, welcken te raeden is, het zelve by vier of vijf mannen liever te laeten houden, zoo, dat het bewegelijk blijft: want aldus minder gevaer van verbroocken te werden, loopen zal, als of het vaſt ſtont: of als men 't vaſt maekt, moet ten minſten eenig ſpeelen hebben. By hart weer ſtuurende, moet een groot aental mannen aen 't roer ſtaen, met talien, die op de roer-pen vaſt zijn, ſtuerende. Na de maete van de wint, doet een Stuerman zeilen minderen, en vermeerderen, beginnende van de bovenſte af, ſchiet en verhoogt de ſtengen naer gelegentheit van 't weer, als hy op anker legt.

Verzorgt dat by hart en nat weder alle luiken en openingen wel dicht geſlooten zijn. Wanneer hy gedwongen is de maſten te kappen, zal hy, ten ancker leggende, de focke-maſt en bezaen zoo lange houden, als het mogelijk is. Zeilende, kapt men geen maſten, of zy moeten over boort waeyen: aen ancker leggende, worden de maſten gekapt, uit zorg, dat zy 't touw zullen doen breken, en 't Schip op ſtrant zetten. Het lant ſchouwt hy by onweer, zoo veel 't mogelijk is, en als men daer niet boven kan, werpt men 't ancker: 't geen *Seneca* van de ſtuer-luiden in zijnen tijt al zeide, *Nautæ* (zegt hy) *intempeſtatibus terram timent*, dat is: de zeeluiden ſchroomen by ſtorm het lant.

Een goet Stuer-man behoort mede weerwijs te zijn, aen zon, maen, en aen het hemelſch gewelf, goet of quaet weder te voorzien. Indien de Maen op den vierden dach, na dat hy vol geweeſt is, helder bevonden werdt, houtmen dat het den geheelen volgenden maent goetachtig weer zal zijn, volgens het zeggen van d'oude Ægyptenaren: zooze root bevonden werdt, betekent het harde wint: indien zwart, regen. Wanneer de hoornē van de maen ſtomp en ruig vertonen, zulx betekent regen en wint. Op een kring, om de maen, volgt gemeenlijk wint, en dat van die kant, daer hy het helderſte is. Zomen in 't opgaen van de zon, ſtralen zeer root bevint, betekent zulx wint, regen of miſt: de zon zavonts root, geeft op den volgenden dach goet weder. Dicke wolcken, om de zon in 't opgaen, beduit dat dien dach koude volgt: wanneer de zon in 't ondergaen blanck vertoont, volght 's nachts veeltijdts regen, en wint.

Wanneer het water raeſt, en de baren hart tegen 't ſchip ſlaen, zonder dat men onweer verneemt, beteeckent zulx, dat in kort een ſtorm zal volgen: oock zoo, wanneer men een geraes in 't water hoort.

Als men de zee-honden in goet weder zeer uit het water ziet ſpringen, dat betekent een onweer, dat haeſt ſtaet te volgen, welcke gemeinlijk met de neus zwemmen, daer de wint ſtaet van daen te komen, van welke ſtoffe volmaektelijk te lezen, by *Plinius*, *Varro*, en andere.

BEVELEN over de ZEILEN.

Als het ſchip ter reede legt, het anker, en het touw gewonden zijn, by goede wint, om t' zeil te gaen, ſpreeckt de ſtuerman in volgende zin.

De wint is ruim en goet, laet vallen de

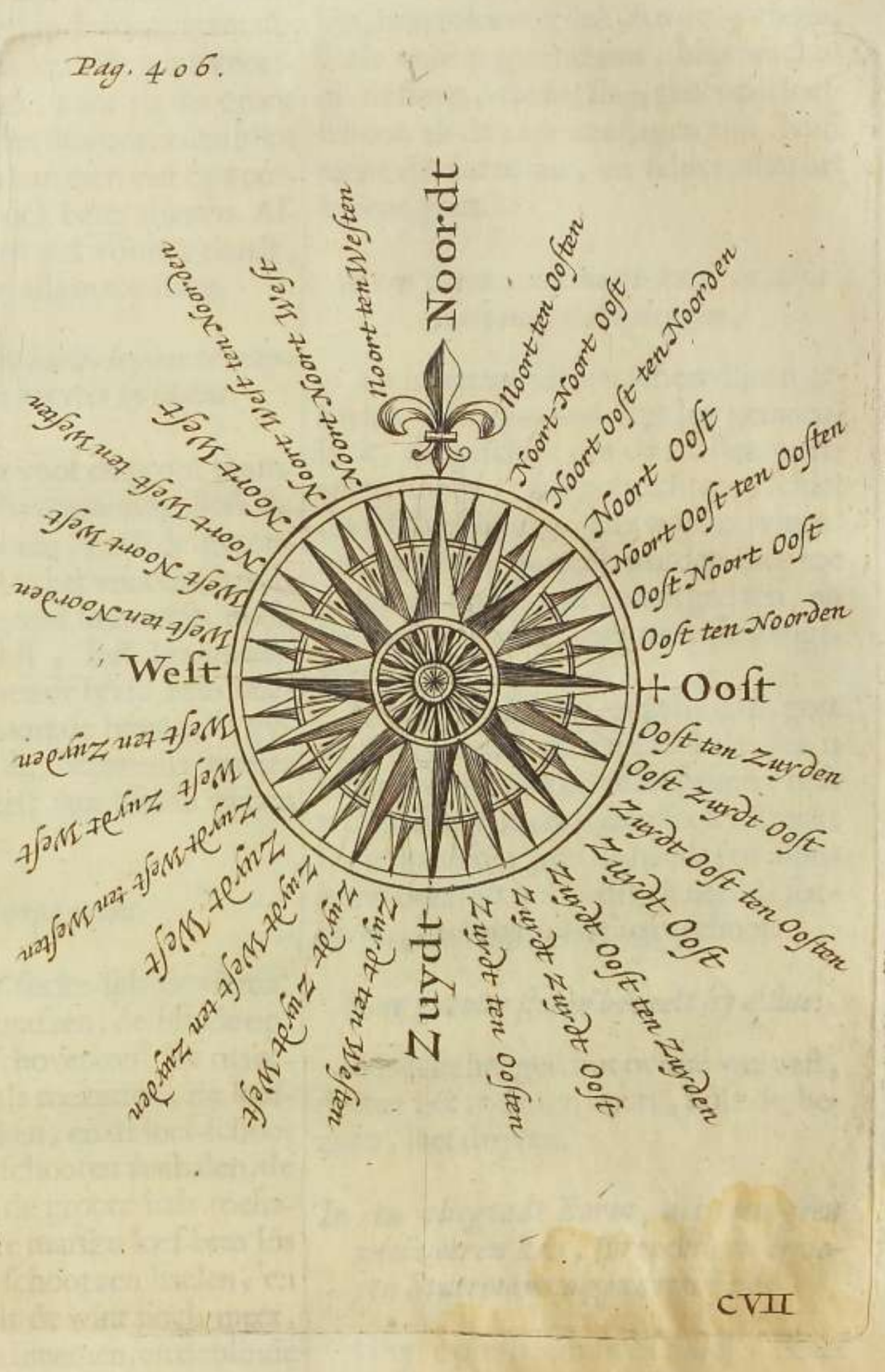

CVII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00639

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00640

de Fock, ſtoot het voor, en groot mars-zeil uit: maeck los de bezaen, en laet hem hangen in de gy; oock de blint en 't kruis-zeil, breet de blinde, maeckt los de boven blinde, oock het voor en groot bram-zeil, hijs al de by-zeilen op, voor en achter in top, zetze kant, geeft op de focke-hals, haelt de ſchooten achter aen 't anker-ſtock. Hout het groot zeil in de bant: want aldus het ſchip recht voor de wint voort-ganck zal maecken: want als dit groot zeil by ſtont, zouden de voorzeilen blint leggen, en aldus kan men met de voor-zeilen het ſchip oock beter ſtueren. Alle ſchooten worden wel voort gehaelt, en de zeilen laeten alle in top ſtaen.

Als't een friſſche koelte begint te wayen, ſpreekt en beveelt hy aldus:

Haelt neer het voor en groot bram-zeil, neemt in de boven-blinde, loſt de bove-blinde-ſchooten, haelt de gytou-wen voor, neemt in het voor bramzeil, en dan mede het groot bramzeil, oock zoo het kruis-zeil, loſt bramzeils-ſchooten, laet gaen de bram-zeils boe-lijntjes, en haelt voort de bramzeils gy-touwen; braſt de bramzeils raetjes recht, en al de reſt van kleine zeilen neemt in.

By ſcherpe wint.

Laet hy de loef-focke-ſchoot vieren, en loſzen de loef-braſzen, de blinde op-toppen, en het ſchover-zeil los maec-ken: de focke-hals toezetten, de loef-braſzen los maecken, en de loef-ſchoot los ſmijten, de ly-ſchooten aenhalen, de halſen toereten, de groote hals toeha-len, en de groote marſze loef-bras los doen, de groote ſchoot aen haelen, en ſcherpt of ſchraelt de wint noch meer, doet hy de blinde innemen, en de blinde ree aenbraſzen, en recht toppen; daer na de blinde ſchooten loſzen, en de blinde gytouwen voorhaelen, en alles wel beleggen, en vaſt maeken: het groot boelijn doet hy in 't blok leggen, en uit-haelen, insgelijks laet hy de grote mars-ze, voormarſze en focke boelijns uit ha-len: de bezaen laet hy vallen, en by haelen, om te beter by de wint te zeilen, doet de ly-braſſen aenhalen, en laet al-dus zoo dicht by de wint ſtueren, als het bequaem vol en by kan zeilen.

In het opkomen van een ſtijve koelte, ſpreekt hy op deze wijze:

Zwigt het want, neemt in het voor-mars-zeil, los ly-bras, ſmijt los de boe-lijn, bras te loevert aen, los de lyſchoot, haelt voor u gy-touwen, bras wacker op de ſteng, uit het ſlag, geef op u loef-ſchoot, als de zeilen beſlagen zijn, braſt recht de marze-rae, en ſchiet dan het lopend goet.

In een ſtorm, als mars-zeils in zijn en als men zal byleggen,

zo is het wandt met ſcheer-lijnen ge-zwigt. Het ly-wand legt los gemeen-lijck, dit geſchiet om de maſten over-ent te houden: want-zwichten geſchiet door ſcheerlijntjes, en zwigt-zervings: ten halve van de maſt worden hier toe de ſcheer-lijntjes aen 't want gedaen, en boven by 't rack, legt men de zwigt-zervings.

Gy op u ly-ſchoot, zegt hy dan, gort op aen ly, ſteeck op u focke-hals, los u focke boelijn; gort op te loefwaert, bras recht u focke-ra, beſlaet u fock, ſtreckt focke kardeel achter de handt, en aldus komt dees in 't hol: ſtrijck neer de foc-ke-raa, hael aen de bezaens-ſchoot.

In een grooter ſtorm beveelt hy aldus:

Maeckt het geſchut overal wel vaſt, douwt het roer aen boort, bolt de be-zaen, laet drijven.

In een vliegende ſtorm, als men geen zeil voeren kan, ſpreeckt een ervaren Stuerman volgender wijze:

Ghy op u ly groote ſchoot, ſtaet klaer by u gordings, ſtrijck neer u rae, haelt voor u gordings, ſteeck op u groo-te hals, gy op u groote ſchoot, los u gro-te boelijn, braſt recht de raa, beſlaet u groot zeil, bolt u bezaen, haelt an u be-zaens ſchoot. Het groot zeil wordt by ſtorm een voet of twee gezet, en de buik van 't zeil met een zwigt-zervings voorzien.

Als

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00641

Als hy het Schip te loevert wil doen laveren, en de wint noorden is, dogh de koers noord-ooſt, gebiedt hy aldus.

Haelt de ſtuerboorts-hals toe, ſmijt los de loef-braſzen, braſt aen de ly braſzen, haelt uit loef-boelijns, haelt de bezaens, en groote ſchoot dicht aen 't gat, ſtuert dan vol, en by, zoo dicht by de windt als 't mogelijck is. Hoe lijt het aen? weſt-noordt-weſt? een quade windt, niet hoger douw op, niet hoger, hoe lijt het aen? zuyd-weſt; maeckt klaer om te wenden, en als men koers kan houden over de andere boeg zoo went, benje klaer? als Godt en gy niet hoger, houw vol, geef het ſchip vaert, op dat het wenden magh, leght in ly het roer, daer voor wenk aen, viert uit de focke-ſchoot, loſt de ly-focke-bras loſt het Mager-mannetje, braſt aen de voor-zeilen, ſteekt op de groote hals, als de wint van voren komt, laet gaen het zeil, braſt aen de braſzen, rukt of het zeil, haelt toe de groote hals, haelt aen de groote ſchoot, geeft op focke-hals, los de loef-ſchoot, haelt toe de focke-hals, hael aen de ly-braſzen, haelt uit of veſt de boelijns, en de ſchooten dicht aen 't gat, ſteeck door de bezaen, en ſtuert zoo dicht by de windt als men kan, niet hoger, hoe legt het aen? noordt-weſt, niet hoger. Viert uyt de groote en bezaens-ſchoot, maeckt los de ly-braſzen, en hout zo ſtreeck recht heen, de wint is breet, viert noch wat uit van u groote ſchoot, loſt de boelijns, braſt aen de loef braſzen, gijt de bezaen op, maeckt los de blinde: by moje koelte, en dat de wint van achteren komt, ſteeckt op de hals, en haelt an de groote-en focke-ſchoot, breet de blinde, en zet al de zeilen recht voor de windt.

Als het zoo dicht aen de wint komt, dat het zoude overſtaegh raken, en als men met Back-boordts halzen toe ſeylt, zegt hy aldus:

Duwt het roer dight aen boordt, te back-boordt, los de beſaens ſchoot, breeck kort in de focke-ſchoot, hael dicht aen de focke-en Marze-bras: en zoo het ſchijnt overſtaegh te willen, en het op zijn gadt of achter uyt-deiſt, leght over het Roer, haelt de Fock verkeert, los de Focke-boelijn, los het Mager-mannetje, hael uit de Ly focke en Marze-boelijns: en als het weer ſlaegswijs is, zoo laet men de zeylen weer zetten, als die geſtaen hebben.

Als men tegens danck overſtaeg raeckt, of een uyl vanght, en men met Stuer-boorts-halzen toezeylt, ſpreeckt hy aldus.

Leght het Roer dicht aen Stuer-boordt, (dit geſchiedt om dat het Schip, met de zeylen op de Maſt leggende, achter uit ſeylt) Gy op de bezaen, los de groote met de groote Marze-boelijns, ſteeck uit u groote ſchoot, bras u achter zeylen recht, houdtze zoo leevende, en als de windt dwars, aen back-boordt in-komt, leght over het Roer, maeckt los de Focke-boelijn, los het Mager-mannetje, ſteeck op de Focke-hals, ſteeck uit de Focke-ſchoot, ruck wat toe de Focke-hals, bras de Focke-rae dicht aen Stuer-boord aen, hael kort aen de Focke-ſchoot; En als de windt dan recht van achteren komt, zoo ſteekt op de Focke-hals, laet de Fock recht loopen, hael aen de bezaens-ſchoot, vier af de loef groote braſſen, hael aen de groote Schoot, zet toe de Focke-hals, hael zoetjens aen de Focke-ſchoot, zet de zeilen by de windt, veſt boelijns, belegh ſchooten en braſzen, moet u Roer wat, en zoo is 't vol en by, neemt het zoo recht waer.

Als jemant uit een ander Schip, aen boort te komen heeft, laet hy zijn ſchip weinigh achter ſchieten, met maken van kleyn zeil, of voorwaerts als jemant van boort aen een ander ſchip varen zal.

Voorzichtigheit en kennis van een goet Stuerman, wanneer men ſlaet, hoognodigh wert vereiſcht, om een ſchip aen boort te leggen, en daer af, de zeilen zoo te beſtieren, dat men jemant in kan halen, of ontvlieden, en boven de wint komen, in 't heetſte van 't gevecht, bint men die zeilen in, welcke

welcke het meeſte werck geven en't minſt tot den voortgangh doen. In ruime zee, voornaem by nacht doet hy 't ſchip om een ſtreek winds of twee niet licht wenden, om alle onheilen voor te komen.

De regte tijt en plaets het hier zoude zijn, om 't ampt des Stuermans te ontleden, in alle zijne deelen, ('t geen alreets by my was verricht) doch door dien zulcks van veel dappere Mannen ten vollen in alle talen reets in't werk is geſtelt, daer *Snellius* de kroon onder ſpant, oock Nierop, Laſtman, en andere geen kleine lof over verdienen, zal het zelve ſtaken, aengezien ons oogh wit is te doen, 't geen van andere niet en is gedaen.

Als men jacht maeckt, beveelt een verſtandigh Stuerman, dat het volck zich ſtil houdt: want zulks helpt den loop van't ſchip, en laet hun voor, of achter of ter zijden ſtaen, naer het ſchip zwaerte op dees of geene plaets vereiſcht, om in even-wicht te zijn, en wel te zeilen.

Laet geen anker vallen, voor dat de zeilen in zijn; want het anderzints by hart weer om het touw te doen is. Als men ten anker komt in een haven, met een geheele vloot gelijckelijck, of daer veele Schepen reets aen anker leggen, moet de Stuerman, en ieder, dien 't gebiedt op een ſchip bevolen is, zorge dragen dat in goede ſchick het anker wordt geworpen: te weten, den ander niet te na, niet te dicht of te ver van de wal, of oock niet in eens anders ſtroom, maer wel geſchockeert. Het is betamelijck, dat, wanneer het hart begint te waeyen, gelijckelijck bot uit alle ſchepen wordt geviert, op dat d'een den ander niet op't lijf of touw zacke. Zoo verre behooren ſcheepen van elkandre geankert te leggen, dat met het deurgaen van't touw ruimte genoeg overblijft, om andere anckers te konnen doen toegaen: insgelijcks zeer dienſtig is, dat ſchepen, ten anker leggende, hare rees langs ſcheeps-kayen, om de minſte wint vangh te hebben, en als 't gebeurt dat de ſchepen elkandre op't lijf raken, door de uit-ſtekende rees niet verwarren in elkaer, gelijck men veeltijds hoort gebeuren. Met gekayde rees, de ſchepen bequamelijck ſchavielen konnen.

Aen twee ankers de ſchepen voor vloet te leggen, zeer dienſtigh wort geoordeelt. Doch men heeft naerſtelijck acht te ſlaen, dat de touwen elkandre niet komen te vijlen.

Ieder ſchip zal twe of drie ſtreeken uit des anders ſtroom alderbeſt worden geanckert. Het is dienſtigh insgelijcks, dat geankerde ſchepen hunne ſtengen ſchieten.

Den *Onder-ſtuerman* ſtaet het toe, den Stuerman behulpzaem te zijn, en hem te onderſchragen in het werck: oock zoo den *derde waek*. Kleyne koopvaerdy-ſchepen voeren alleen eenen Stuerman, doch zware ſchepen twee. Wanneer een Loots-man te ſcheep is, moet die op gronden, en landtverkenningh paſzen, oock op de loop van't water en ſtroomen. Het loot, daer de diepten der gronden mede worden gepeilt, is onder met ſmeer beſtreken, om de aerd des gronts te kennen, waer uit de plaets, waer men is, verkent wordt. In welck pijlen des gronts de Zee-luiden byzondere kunſt-woorden gebruicken, als *O Tertepa*, *Notſche*, effen gront, naelt-gront, geen gront, &c. Zy moeten wel voorzien zijn, van goede zee-kaerten, om alle havens en klippen, wel te konnen verkennen. Een Lootsman oordeelt, wanneer het anker geſmeten moet werden, en wanneer het gelicht dient te zijn.

Het loot, dat uitgeworpen wort, heeft de geſtalte van een kegel. De zommige zijn van gevoelen, dat de ouden zich ter zee hebben geſchickt en geſtiert, na de verwen en aerd van zant, en aerde, die zy, onder den kiel, op de gront bevonden.

Hondert vaedem touw, of diepte, vereiſcht een loot van acht pont, by goet en ſtil weder: drie pont touw, vereiſcht tien pont loot, by goet weder: vijf pont touws in onweder, vereiſcht twaelf pont loot: twee hondert vadem diepte, vereiſcht in goet weder zes pont loot, en acht pont touw: doch dit zy te verſtaen, als het ſchip ten ancker legt: want anderzints het

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00643

loot wel 6 of 8 mael zwaerder moet zijn; en dit alles volgens de langwijlige ondervindinge.

De reden van dit vermeerderende gewicht is, dat de zwaerte, die zacken zal, moet in gewigt overtreffen, 't water, 't geen hy beslaet: hoe langer touw, hoe meerder plaets in 't waeter beslagen werdt, en by gevolg, hoe zwaerder het loot moet zijn. In gevalle de plaets, welck het touw, en wicht in 't water beslaet, zoo veel weegt, wanneer het vol waeter is, als het touw en wicht te zaem, zal het wicht niet zinken, maer blijven hangen. Het afdrijven van stroomen, brengt dikmael groote dwalingen by, in 't pijlen van de gronden.

Het loot, daer men de diepte mede werpt, overtreft zelden 36 pont, daer touwen van acht-hondert of duizent vaedem op zijn alderlangst aengestooken werden: laeger gronden meet men niet. Hoe dieper gronden, en meerder vaert, hoe zwaerder loot. *Blancanus*, en *Leo Baptista* pijlen gronden, met een galle te laten zinken, welcke, als op de gront raekt, schielijk naer boven botst, terwijl zy de tijdt, dat de noot onder water is, met een water of zantlooper afmeeten, welcke wijze van doen, mijns bedunkens, veel zwarigheden na zich sleept: want het loode haexken, daer de noot aenhangt, in 't daelen, de noot zeer licht ontsnappen kan, zoo door de stroom als andere dingen, die hem in 't daelen ontmoeten konnen: behalven dat de uer-loopers onwis gaen, en het schip stil diende te leggen, om de noote waer te nemen, als hy rijst.

De *Schrijver*, hout boeck of aentekeninge, van al dat tot het schip behoort, van al dat in en uit het schip gaet, als mede van alle de eetwaeren: schrijft de namen van het boots-volck op, nevens hen geboorte plaetzen. Stelt de beveelen van de Capitein in geschrift, en plackt het aen de mast: moet dach-schrift houden van alles wat in den schepe geschiet, rakende den dienst van 't landt, hout de rolle van het volck klaer, leest alle maent den Articul-brief het volck voor: mach geen geschenken trecken van 't volck, dat by hem aengenomen werdt. Wel zorgvuldelijck moet hy aentekenen, wie te scheep komt te sterven, haer goederen opschrijven, en rekening daer van houden, als die voor de mast verkocht werden. Wie oock uit den dienst gelaten, en ingenomen wert. By alle gelegentheit (zijnde buiten de bocht van Vrankrijk westwaerts) hebbé zy over te schrijven, aen haer Betaels-heeren den toestant van schip en volck. Hoe min gelt zy verschieten aen het volck, hoe dienstiger dat het zy, nimmer doch verlegt hy meerder gelt aen iemandt van de boots-gezellen, als het vierden van de soldye. Hy moet de aentekeningen houden van schulden, die tusschen den een en den ander op het schip worden gemaekt. Al wat op den geheelen tocht aentekenens waerdig voorvalt, zelf het getal der gedane schooten, hebben zy op te schrijven, en op haer overkomst aen den zeeraet te behandigen: by de namen der genen, die buitens lants komen te verloopen, zijn zy gewoon een galge te zetten.

Allen Hooft-officieren ist gevoeglijk zich te houden achter de groote mast: voor dezelve, en onder de gemeene man te verkeeren hen tot oneer streckt.

Den Schrijver volght de *Chirurgijn* of *Heel-meester* in rang, en aenzien te scheep, wien op 's lants schepen een onder-meester, en knecht toegevoegt is; zijn kist moet wel voorzien zijn van alle nodige wercktuigen der konst, nevens heel en genees-middelen in overvloet: hy moet zelve wel geoefent zijn, en zonder voorgaende proeve niet aengenomen werden: hy voorziet zich van alzulke heel-middelen, als oirbaer zijn tegen zieckten, die te scheepe veel voorvallen, gelijck als scheur-buik die veroorzaekt wert, uit stilte, haveloosheit, ongemack, en oude kost. Het eeten van tamerinde, is hier een goede heel-middel toe: loop, herkomende uit groote hette, eeten van veel vruchten, water-zucht, heete koortzen, spruiten, de veeltijts uit ongezonde lant-winden: wormen in de beenen, zoo de reis na de heete landen leit: verstерving in de leden, zoo het op Groen-lant of andere koude gewesten aen is gezien.

Onder kranckheden, die de zee mede brengt, is de zee-ziekte geen van de minste, schoon niet gevaerlijk, als by onge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00644

ongemeene toevallen, hier zijn weinig heel-middelen tegen, als zich ſtil te houden, en plat neder te gaen leggen, dwars-ſcheeps, een goede eet-maet te houden, en lange gewoonte van 't zee-vaeren. De oorzaek van deze ziekte, ſchijnt niet anders te zijn, als een onmatelijke beweging in de maeg, waer door de waterige en vlietende ſtoffen in de maeg, na de mont van de maeg geſchut worden, waer het braeken en walgen door veroorzaeckt wert; voornaem, als dit waterige vermengt is met gal, zoute en ſcherpe dampen. De beweeging, die het ſchip doet, brengt duizelingen aen het hooft, door welcke duizelingen dan de maeg in zijn gewoonlijke beweging geſtut werdt: want veele zenuwen, die uit het hooft ſpruiten, in de mont van de maeg komen te eindigen. Meer aenſtoot zal iemant van deze quale hebben, als hy met het gezicht na vooren van het ſchip ziet, dan als hy met de nek daer heenen ſtaet: want dus werden de dampen meerder na de mont van de maeg gedreven: meerder insgelijx als het ſchip over kleine, als over groote baeren gaet: want korte golven het ſchip meerder doen ſchudden, als groote. Nuchteren insgelijx zal men zoo veel noot van dees ziekte niet hebben, als hebbende gegeten.

Onder het gevecht, zit de heel-meeſter in de kombuis, of in de botlary, alzo hy daer de meeſte plaets heeft, de verwondenen brengt men in de Botlarye daer een gat in komt, aen het ſchot tegen de Combuis aen, waer door zy de gequetſten tot den meeſter brengen, als hy in de Combuis zit. (Door dit gat de ſpijs in 't gemeen gerijkt wert.)

Eenmael daegs, voegt zich de meeſter voor de groote maſt, onder 't verdek, daer ieder, die verwont is, en gaen kan, tot hem komt, en laet zich verbinden. Met uitroepen dan werdt zijn komſt de maets bekent gemaeckt.

Zijn kiſt moet op een bequame plaets in 't ſchip ſtaen, daer zy minſt bewogen wert. In 't vechten hout hy zijne ijzers aen 't vuer, en de zalven klaer.

De kranken, te ſcheep, moeten van hun baks gezellen worden gedient, en waergenomen. De verſtorvene worden in haer Kombaers genaeit, en met een ſchoot aen ſtuerboort overboort gezet: want aen back-boort jemant overboort te zetten, oneerlijk by Matroos is: hier om wort daer in 't af-loopen van de ree groot verſchil gehouden, en alle krengen, die te ſcheep komen te ſterven, men aen back-boort in zee zet: ten waer men dicht by lant was, en hun begroeve. Die by nacht ſterft, wort 's morgens na het gebet overboort gezet: die by daeg ſterft, 's ſavonts na het avont gebedt.

Alle quetzuren, die de matroozen in het ſchip door ſcheeps-werk bekomen, is de meeſter gehouden te heelen, zonder daer byzonderen loon voor te genieten. Wanneer daer een genees-meeſter te ſcheep is, zal de Heel-meeſter met hem te rade gaen, en zijn goet-dunken volgen.

Hoog-boots-man en *Schie-man* paſſen op het touw-werck, ſchoten, en halzen: houden takels klaer, korten en lengen; ſplitzen het verbroken touw-werck, woelen en binden oock het zelve. Ieder heeft een macker, maet of ampt genoot; dees zijn als onder Schippers. De eerſte paſt op al wat aen de groote maſt betreft: zijn maet op de bezaens maſt. De tweede op de focke-maſt en zijn maet op de boeg-ſpriet: hun ampt is de goederen te doen overheizen, die ſcheep komen, en wel acht te ſlaen, dat de zelve geen ongemack en lijden, in het overkomen: bezorgen de raes, doen die vaſt maken, zoo, dat zy altijt klaer zijn. Slaen goede acht dat het ſchip net en rein blijft, en dat geen toeback als voor de maſt gedroncken wert, en zulx met hoorentjes op de pijpen, op dat geen brant daer door wert veroorzaekt.

De *Timmerman* moet zich zelven van wercktuigen voorzien, nodig tot zijn konſt, om te breeuwen, 't ſchip dicht te houden, 't verbrokene her maeken, enz. waer toe hem nodig is, hout, maſten, peck, teer, roet, loop riet, moſch, werk, en diergelijke: moet het ſchip ſteets lappen, daer het noodig is, hout proppen reedt, zuivert pompen en houtze klaer. Ziet wel toe, dat, als hy eenige reeten of ſcheuren in 't ſchip dicht maekt, voornaem die onder water zijn, hy het hout niet te veel peutert of klopt, op dat zich geen grooter opening

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00645

ontdecke daer het ſchip grooter onheil van te verwachten zoude hebbē.

Een *Conſtapel*, dient moedigh en dapper te zijn, wel geoeffent in zijn konſt. Hem moet de groote van zijn buſzen, nevens de kracht van zijn kruyt, wel bekent zijn: dezen alleen ſtaet het toe't geſchut te hanteren, en in de kruit-kamer te gaen: mitsgaders alzulcke Boſ-ſchieters, als hem toe werden gevoeght: doet in 't laden zijn ſtucken binnensboorts-loopen.

Het kan niet ondienſtigh zijn, dat by ieder ſtuck op perkement, de namen der Bus-ſchieters worden geſchreven, welcke den *Conſtapel* toe zijn gevoegt, om op dezelve te paſzē.

De *Conſtapel* draegt zorge over het oorloghs-tuygh: hem is een maet en Ampt-genoot toegevoegt. Zy moeten het kruit tijdelijck keeren, en te droogen zetten, by goet weer: moeten op het touw paſzen, als men ten ancker komt, en het zelve bekleden, op dat het zich niet ſchadeloos en vijle.

Hy behoore goede giſzinge te konnen maken, van de vlucht des kogels, wetende dat de kogel korter over water, als over landt vlieght. Men geeft aen een ſtuck, ſchietende 2 pont yzer, $1\frac{1}{2}$ pont kruit, en van 2 tot 12 pont toe, $\frac{1}{2}$ pont meer, voor ieder pont yzer. Andere rekenen de zwaerte van 't kruit, na de zwaerte van de ſtucken, gevende voor ieder 40 pont ſpijs in metale ſtucken een pont kruit: in yzere ſtucken maeckt men voor ieder 500 pont ſpijs, een pont kruit.

Hy ſtelt de zwaerte van de kogels boven ieder ſchiet-poort, zuivert de buſzen ſteets wel, hout rein zijn Wiſſchers en lepels.

Eer men laedt, blaeſt men gemeinlijk de ſtucken met een weinigh kruyt af. De kardoezen en kogels moeten wel aen gezet zijn, op dat zy uit de ſtucken, en in zee niet komen te rollen. Maeckt de monden der ſtucken met houte proppen, als men huns niet nodigh heeft, toe, en beroetze wel, tegen 't inwateren: verdeelt de Cardoezen, jeder na zijn aerd, in byzondere kiſten, wel gemalt. Nait ſchroot zakskens van ſtevig pompleer.

Zet de zwaerſte ſtucken onder, in het hart van 't ſchip.

De *Conſtapel* doet zijn kruit in tonnen, wel dicht met huiden decken: de wielen der roopaerden met zeep ſmeeren: zet tuſſchen twee ſtucken een balie water, en nat de zelve om de zevende of achtſte ſchoot. Als de ſtucken heet zijn, heeft men min kruit van noden, als dat zy kout zijn. Hy ziet de ſchooten wel af, en mikt liever onder als boven het vyandts ſchip: want aldus de kogel beter zal komen te raken. Vuurwerken, die men tot den vyant over wil brengen, moeten onder in het ſchip bewaert werden, tot dat men huns nodigh heeft, om alle onheilen te weeren.

Voor vuur-werken te ſcheep, konnen de piekē daer vuur-bundels voor aen zijn, niet ondienſtigh wezen, zoo wel om den vyant met de ſcherpe punten te beledigen, in 't enteren, als om de ſchepen zelve in brandt te ſteken, als oock de pijlen, die voor ſcherpe punten hebben, om te hechten, en omwoelt zijn met zakskens, gevult met vuurvoedtzel om brandt te verwecken. Men bezet de ſchagten dezer pijlen oock wel met haekskens, om in de zeilen des vyants te blijven hangen.

Een oudt ſtuck linnen, gedoopt in de brandewijn, en uit een ſtuk geſchooten, heeft veelmael groote ſchade met aenſteken van de zeilen gedaen.

Glaze vleſſen en gevulde vuur-potten, die men uit de marſzen, of in 't enteren, in 's vyandts ſchepen werpt, daer brandende lonten aenhangen, welcke de ſtof ontvoncken, als de kruick verbroken is, veelvoudelijck te ſcheep worden gebruikt, als oock ſmook-en ſtinck-potten met granaten, welcke het bequaemſte van een langwerpige vorm zijn, om door de tralie-luiken in het ſchip geſtoocken te konnen werden. Nevens vuurballen, welcke uit de handt, of wel uit ſlingers geworpen konnen werden.

Als men draet en kettingh-kogels op de ſtucken zet, heeft een *Conſta-*

pel

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00646

pel te letten, dat de ketting onverwart op het midden van het ſtuck komt te liggen. Als men gloeiende kogels ſchiet, zet een dichte houte prop op het kruit, nevens een bundelken nat werck, of linnen op dien prop, en dan laet den kogel in loopen, welcke aenſtonts geſchooten dient te zijn. Klompen van een gemengde pap uit kalck, hamerſlag, buskruit, ſteen, kogels, &c. t'zaem gekneet, en uit de buſzen in 's vyants ſchepen gezonden, groote dienſt zomtijts hebben gedaen.

Stang-kogels en bouts worden gebruikt, om het ront-hout te vellen. De Kalven in de Roo-paerden behooren dervoegen geſtelt te zijn, dat men 't geſchut dampen, en heffen kan, na den eiſch.

Hier zoude nu zeer gevoegelijk wiskonſtig van de vlucht des kogels werden geſprooken, en wat ſtreeck dezelve beſchrijft door de lucht, en die te vinden: hoe een vallende en opgaende zwaerte zijn gang verhaeſt, en vertraegt, met oneffen maet in ieder ogenblick: wat de lucht, daer de kogel door gaet, tot de vlugt toe of afbrengt: waer by het komt, dat hoe ſnelder de lichamē door de lucht bewogen worden, hoe meerder de lugt hun wederſtaet: dat een geſchoten kogel, een parabel figuer beſchrijft, wiens top-punt is op die plaets, daer het lichaem op zijn hoogſte is. Of het waer zy, dat een ſtuck op 45 graden verheven, het verſte toe-draegt, en waerom: als mede van de bereiding zelve aller vuer-wercken; zacken, die alle reets tot dit werck by my vervaerdigt zijn geweeſt, doch door dien bemercke, dat deze ſtoffe van *Galilæus*, *Torrecellius*, *Deſcartes* en andere breder is verklaert, en dit werck reets te wijt-loopig valt, zal zulx ſtaeken.

De *Zeylmaker* maeckt nieuwe zeilen, en herſtelt de veroude.

Kuypers ſlaen op de vaten acht, verhinderen het lecken, ſtouwen de ledige weg, en verpompen of ontladen ze des noots.

De *Quartiermeeſters*, te water, zijn zoo veel als Corporalen te landt, jeder moet op zijn beurt met zijn quartier-volcks boven zijn, zoo wel by dage, als by nacht: let dat de glazen van de Man te roer niet eer als zy uit zijn, om werden gekeert.

Als een uur-glas uit is, wert een klop aen de klock gegeven: zy moeten boven komen, als de kock ſchaft, om ieder zijn ſpijs toe te dragen, en te zien, dat niets verlooren ga, ſlaen acht, dat de uitkijk, voor op, zijn werck wel waerneme. Als het quartier uit is, port hy de provooſt, welcke daer op het quartiers-volk, dat volgt, boven doet komen: ontſteeckt de lichten. Zy zijn drie in 't gemein, ofte zomtijts oock wel vier op ieder ſchip ſterck, paſſen op boot en Chaloep, beſtueren die, ieder in zijn quartiers tijdt, en geven laſt, wie van de maets vallen zal. Schicken 't volck aen de bras, en gebieden luits-keels.

By noot ſtaen zy aen het roer, 't zy in gevecht of op gevaerlicke gronden. Het geheele ſcheeps-volck wert verdeelt in quartieren, dus met een onduits woort benaemt, ſchoon de deelen drie zijn; welcke verkent worden met de naem van 's Prins, Graef Maurits, en Graef Ernſt quartier. In 't eerſte quartier gebiet de Luitenant of Opperſtierman, in't tweede de Onderſtierman of Schipper, en in't derde de Schipper af derde waak.

Deſe gebiets verdeiling hangt aen de wil des Capiteins; waerom de Luitenant daer dickmael van verſchoont blijft. De wacht, ter middernacht, werdt genaemt de honde wacht: want het moeylijck valt die waer te nemen. 's Avonts werdt de wacht opgezet na het believen van den Capitein, zomers veeltijdts met de nacht en's winters een uur of drie, na het vallen van den dagh. De laetſte 's morgens duert tot het vroegh ſchaffen toe: van die tijdt af tot aen het tweede ſchaffen, is het de eerſte dag wacht, en dit neemt het volck waer, wiens quartier het eerſte is na de laetſte nacht-wacht. De tweede daghwacht, is van het tweede ſchaffen af, tot den avondt toe, en zoo lange na het laetſte ſchaffen, als het den Capitein gelieft de nacht-wacht op te zetten, 't geen geſchiedt met het opſteken van trompet, ſlaen van trom, of oock wel ſlechts met uit-roepen van een Provooſt.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00647

Dit toeven, of liever dees tijdt tuſſchen het avont-ſchaffen, en het opzetten van de wacht, werdt by zee-luiden de plat-voet genaemt. En dus verwiſſelen de beurten : zoo dat nu op dees, dan op geene de middernacht-waeke valt.

Nevens de voorgenoemde Hooft-officieren, waken onder hun te gelijck, in ieder quartier, eenige der minder officieren, als Hoogbootsman, Schieman, Conſtapel enz. By Opper-ſtuerman, waekt de Schiemans maet, by de Onder-ſtuerman, de Schieman: by de Schipper of darde-waeck, de Boots-man en Conſtapels-maet ; en heeft ieder zijn Quartier-meeſter by zich. In ieder quartier zijn de Buſſchieters, en Maſt-klimmers even-ſterck, en het volk is gelijk in alle drie quartieren verdeilt. Altijdt moet zich een quartier-volx boven houden, ten waere dat in tijdt van noot *over al* geroepen wierdt, wanneer al het ſcheeps-volck boven komen moet. Quartiermeeſters moeten acht ſlaen op den genen, die aen boort komẽ, en weren vreemden. Hun ampt is't de kranken te bezorgen, op het toeback drincken acht te nemen en ongeregeltheden te verhoeden, zoo veel in hun is.

De *Corporael*, anders genaemt commandeur over Soldaten, moet het hantgeweer ſchoon houden, en, ſlaegs zijnde, de zoldaten aenvoeren, de mosketten bezien, of zy na den eiſch met kogels zijn geladen. Stelt ſchilt-wachten uit voor de kajuit, en aen de val-reep, geeft ordre, dat ieder zijn patroonen klaer heeft.

De *Provooſt* ſlaet alle wan-ordres en ongeregeltheden, die de matrozen plegen, in acht; daer hy den Capitein of Luitenant kenniſſe van doet hebben : let wel, dat de maets geſchicktelijck eeten, geen ſpijs over boort werpen, en de plaetze ſchoon houden, daer zy ſchaffen. Drijft het volck tot haer werk aen. Sluit de moetwillige, op't bevel van den Capitein, in het Galjoen en boejens. Paſt op, dat ieder in zijn wacht boven is, roept de quartieren uit: 't geen geſchiet, met het ſlaen van een ſtock op de groote maſt, t'zeffens uitroepende welcker wacht het is. Dwingt d'onwillige in 't gebet te komen : en laet niet toe dat iemant ongeſchoent in de kooye legt, of dat iemant zijn water binnen boort maeke, natte klederen ongetrapt laet liggen ; of getier en geraes maecke. Straft de jongens. Als eenige ſtraf t'ſcheep ter uitvoering wort geſtelt, daer geen ſcherp-rechter is, moet alle man de hant daer aen ſlaen, op dat niemant het verwijt te hooren heeft. Als men iemant kielt, wort de raa geſtreeken, daer de Lijder op werdt gezet, en met een touw (zwaerte aen zijn voeten hebben,) onder deur het ſchip gehaelt. De Conſtapel en boots-man maecken hem met zervings vaſt.

De *Bottelier* rijkt de ſpijze aen den kock uit; die hem de Capitein ter hant doet ſtellen, en het bier, of den dranck aen de matrozen. Op ſchepen van het lant geniet de Capitein 7 ſtuyvers voor ieder van de eerſte vijftigh man, voor de tweede, vijftigh, ieder 6½, en voor al wat daer over is 6 ſtuyvers tot koſt-gelt's daegs : doch op koopvaerdy-ſchepen, bezorgen de reders de leef-tocht voor hun volck. Hy neemt acht op de eetwaeren, en weert de bederffeniſſe, zoo veel mogelijck is : van den toeſtant der eetwaeren heeft hy de ſcheeps-hoofden ſteets te waerſchouwen, op dat by gebreck, den eet-maet* langzaemlijk en niet plotzelijck vermindert wordt; verdeelt dezelve in't byzijn van den Luitenant. Dees Bottelier is een maet of metgezel toegevoegt, die zijnen arbeit onderſchraegt.

* *Ranzoen.*

De *Verzebalie* weeckt de vis, kloptze, en maekt de ſpijs ſchoon. Verlucht de ſtock-vis dickmael, die zulx meer nodig heeft, als andere ſpijs, eensdeels om dat zy de myt zeer onderworpen is, andersdeels, om dat zy boven ligt, om voor de hant te zijn, alwaer zy de meeſte beweging ontfangt, en by gevolg het meeſt der verderving onderworpen is.

Hoemen eetwaeren goet hout.

Gort, en erweten, hoe dichter gehouden, en vaſter gepackt, als maer zuiver en droogh in de tonnen zijn gedaen, hoe beter dat bewaert zullen werden. En het verluchten is hen niet nodigh, zoo lange de tonnen niet geopent zijn, doch als deze tonnen eens geopent zijn, moet het dickmael geſchieden, anderzints loopt het

het gevaer dat zy klonteren, en verderven. Meel moet wel verzorght zijn, en dickmael gekeert: want het eerder bederft, als koorn. Het vleeſch, en ſpeck moet wel voorzien blijven van pekel: alle vaten, die lecken, moeten gedicht en voort weder opgevult werden. Geroockt ſpeck, en broot, dat hart is, moet dicht en droog blijven; hoe minder geroert, hoe beter. Zoo men vaten maeckte, hoger als gemeen, die in vier of vijf bodems verdeelt waren, en zoo tot ieder bodem, een openingh of kraen was, zoo doch, dat de nattigheydt van boven tot beneden mocht deur zijpen, en dat men de bodems ſtelle, dat zy uitgenomen konnen werden, gebruikshalven, zal men zoo wel gepekelt vleeſch, als dranck, daer langer als gewoon, goet in konnen houden; waer van de oorzaeck is, dat dusdanige vaten minder zoude worden bewogen, en meerder beſchut blijven voor de uitterlijcke lucht, als andere.

Water, 't geen ſtinckt, kan met kloppen, en in de lucht te ſtellen, gezuyvert werden, of oock met inwerpen van leem, of potaerde, die daer door gewrongen wert: oudt en ſtinckend water gekookt zijnde, zal beter geur bekomen. Wanneer 't water bitter is, vermengt het met een weinig meel, 't geen als 't gezonken is, het water een zoeter ſmaeck zal doen hebben. De ſponsgaten van de watervaten, werden met blick gedeckt; doch wanneer het water begint te ſtincken, zoo heeft men die te doorbooren, en het water zal minder ſtinken, als het lucht krijgt. Om verſch water in noot te bekomen, zegt *Plinius*, zal men huiden, en beeſte vachten, nevens het ſchip buiten boort uitſteken, en vergaderen zoo den dauw, en damp uit ter zee, welck zoet zal bevonden werden.

De vlees en water-tonnen, is dienſtigh, eer men die vult, met wijngaerd-bladen, of andere zuere nattigheidt, om geſpoelt te werden: dit zal zoo wel het water als het vleeſch, duerzaemheydt aen-brengen. Het vleeſch moet by kout weder gezouten werden, en de pekel of ander nat, bedeckt zijnde met geſmolten vet, zal dat, voor verrotting, beſtendig doen zijn.

Het vleeſch moet dickmael herpekelt worden: het broodt moet zomtijdts gedroogt en verlucht worden. Bier dat op de ſchepen wordt gedronken, dient wel gehopt, en in lente of Gras-maent te zijn gebrouwt.

Het water moet niet zonder onderſcheit aen zijn getaſt, maer het zuiverſte dient eerſt gebezigt, en het dicke moet men laeten zincken; 't geen in 't gemeen, na dat gezet, en gewerckt heeft, zijn vorige geur erlangt. Het water moet in vaten met yzere banden zijn geſlagen.

Erweten en boonen, die zeer hart zijn, zal men doen ſtampen, en zoo de Maets voorzetten.

Den kranken behoort men de harde ſcheeps ſpijs te onthouden, en zaghte voetzel geven.

De *Kock* moet net, en reyn zijn, over de ſpijze, die hy koockt: hy en verdoet geen water of hout onnuttelijck, nat zijn ſchouw dagelijcks, ſchaft niet, of heeft daer bevel van den Capitein toe, treckt de bel, wanneer het volck om te eeten zich neder zal zetten: 's maendags 's morgens, ſchaft hy gort voor de vroegh-koſt: 's middaegs witte erten, en ſtockvis, 's avonts weder het zelfde, en zulks tot donderdagh toe, wanneer men 's morgens gort ſchaft, 's middaghs ſpeck of vleeſch, en grauw-erten, 's avonts dan grauw-erten en ſtockvis, op vrydag en zaturdagh wert eveneens geſchaft, als op maendagh, zondagh 's middagh ſpeck of vleeſch, en de reſt dan als op donderdagh 's morgens, geen dagh uitgezondert, altijt werdt gort geſchaft.

Een-en-twintigh-mael werdt gort op veel koopvaerdy-ſcheepen in een week geſchaft: voornaemelijk op die, welck om de Ooſt, of Vranckrijck varen, daer ſpeck en vleeſch op gezette dagen by wordt gevoegt. Op zommige ſchepen van oorlogh, wert nimmer vleeſch geſchaft, ten ware het zelve hier of daer, aen lant verſch gekocht konde werden. Speck hout men nutter als vleeſch, voor de Zee-

lui-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00649

luiden, dit blijft beter goet, en is van beter verteringh als het oude vleesch. In zommige plaetzen schaft men aen de schepelingen, gedrooght ossen vleesch, tot stof gemalen.

De drank, in de Noort en Oost-zee, is hier: op verdere tochte nenkel water, of water met eeck vermenght. Kaes, boter en broot, wort wekelijk by maet aen het volck uitgedeilt, boter doch niet geschaft, als in tochten, die niet verre zijn: en dan een half pont ter weeck, nevens het dubbelt van kaes. Op zommige schepen wert geschaft als volgt:

Sondag, voor zes persoonen aen een Back.

De vroeg-kost, een back grutten, met peeckel-haring: 's middags een back graeuwe erreten, en een pont vlees of een half pont speck, voor dien dach, voor ieder hooft: 's avonts wederom graeuwe erreten.

Maendag, Dingsdag, Woensdag.

's Morgens een back grutten, met de man een peeckel-haring: 's middags en 's avonts stock-vis met doop, en een back groene erreten, voor af

Donderdag.

Vroeg-kost, een back grutten, met een peeckel-haring als vooren. 's Middags, een back graeuwe erreten voor af, en een pont vlees voor dien dach, 's avonts een back graeuw erreten.

Vrydag en Saturdag.

Als gezegt is, op maendag enz.

Jeder kop 5 pont hart broot ter week: een pont kaes, nevens een half pont boter: bier zoo veel zy drincken mogen. Zomwijlen wort'er ziet-haring geschaft opde vis-dagen.

Eenden levendig te scheep mede genomen dienstig zijn, zy beter vleesch houden, en cieren leggen als de hoenders.

De kock is gehouden, het vet of smout van 't vlees komende, zoo het etelijck is, by de grutten te doen, voor de maets. Het vuyle smeer wert aen het schip verbezigt. Hem is een Maet of Onderkock, verzebali en een jongen, toegevoegt.

De *Trompetter* en *Tamboer* moeten zich laten hooren, wanneer iemant van aenzien, van, of aen boort gaet.

De *Matroozen* dienen trouw, en arbeitzaem te wezen, stil hun aenbevolen werck, zonder twist, te doen. Moeten de schepen loszen, en laden, de zeilen af en aenslaen, versch water, hout en alle nootwendigheden, van landt halen: in kort zy moeten alles doen, 't geen hun belast werdt van den Capitein, Luitenant, Schipper, &c. Dienstigh is het hen, dat zy in de konst van zwemmen wel geoeffent zijn, want zulcks hen dickmael te passe komt.

Uit Matrozen werden eenige tot Bus-schieters verkoren, welcke daer toe de bequaemste werden geoordeelt, die ieder op haer toegevoegde stucken moeten passen, welcker zoldye mede dickmael boven die van gemeene Matrozen wert gestelt.

De Matrozen, zoo wel als de Zoldaten, kiezen onder zich ieder een maet, of mergezel, om den ander behulpzaem te zijn, by zieckten, of andere onderlinge nootzakelijckheden. Zy bergen haer plunjen, is't nodig, in een kiste, en dienen elkandre.

Wanneer 's nachts de quartieren uit zijn, wert het volgende roerzang van twee Matrozen gezongen, die d'een voor, d'ander achter onder het verdeck staen, en dat vaers om vaers, op 't bevel van de Quartiermeester.

Roer-Zang.

Hier zeilen wy met Godt verheven,
Godt wil ons de zonden vergeven;
Onze zonden en ons misdaet:
Godt is ons troost, ons toeverlaet.
Quaert quaert te roer, een ander quartier
Te waecke gaet, Godt verleent ons hier,
Geluck en behouwe reis om veer
Geluck en behouwe reis, mooy weer,
En voor wint, blijdt scheiden, klaer gezicht,
Goet voorspoet, God hout ons in goede pligt.
Godt bewaert doch dit goet en schip,
Voor een steen, berg en voor een klip:
God bewaert kiel, roer, mast, steng, en wand,
Want dit staet doch altemael in Godes hant.
Godt wil dit schip bewaren,
En alle maets, die daer mee varen,
Voor zee, en voor zant, voor vuer, voor brant,
En voor den helschen boozen vyandt.
En voor al quaet gezelschap:
En is'er oock hier een quade knaep

In

In 't ſchip die hout Godt voor zijn hoeder;
Eert vader, moeder, ſuſter broeder,
Die komt'er uit al metter ſpoet?
Siet datje jou geen zeer en doet!
En voor alle quaet ons Godt behoet,
Godt bewaert ons voor een quaet gemoet.
Her uit quartier in Godes naem,
Verloſt de man te roer, zoo quaem
Ick vry, oock van mijn dienſt ontbonden,
Godt maeck my vry van al mijn zonden.

Zy voegen dickmael hier noch deze en andere regels achter:

Niemant zal daer in de helle,
Als de Kock met zijn gezelle,
En de Bottelier met zijn maet,
En 't mannetje, dat met ſtockje ſlaet.
Verzebali goede heer,
Stijgt uit u kooi, en doetje geen zeer,
Ververſt u vis, enz.

Doch deze, als niet betamende vermengt te zijn met een ſtichtig liedt, gae voor-by.

En dus werden opgeweckt, door dat gezang, de bootsgezellen, welckers wacht aenſtaende is. Ieder matroos is gehouden te roer te gaen: indien hy des onkundig is, moet een ander op zijn eigen koſten, in zijn plaetze ſtellen.

De man te roer, moet zijn oog geſtaedig op het compas hebben, en de handt aen de kolder-ſtock. Hy maekt dat de kiel van het ſchip, met de loop, die men hout, op een ſtreeck geſtadig zijn.

's Daegs moeten de matroozen by beurten, na het bevel van den Capitein, op de maſt klimmen, en uitkijken, met beloften van beloning, zoo iets gewenſt in 't ooge krijgen: 't zy ſchip, of lant. De kiſten, die de bootsgezellen, en zoldaten te ſcheep gebruiken, hebben haer gezetten maet, die zy niet te boven mogen gaen.

De *Soldaten* moeten de beveelen van hen opper-hoofden nakomen, goede acht op haer geweer nemen: zy zijn gehouden, ſchooten en halzen aen te helpen halen: oock de ſmijt waer te nemen. Zy worden veeltijts voorzien met een pye en bultzack. Zee-zoldaten zijn te keuren, voor gezette lant-zoldaten.

Deze volgen de *Hooplopers* of half woſſen brazems, van zeſtien tot achtien jaren out. Dees doen mannen werck, en verdienen weinig meer als jongens.

Jongens vegen het ſchip en de back op, en doen ander ſcheeps-werck, op laſt van officiers, en bootsgezellen, wien zy ter tafel dienen. Brengen de ſpijs op, en ſchenken den dranck. Zy moeten wel al het ſcheeps-volck ten dienſte ſtaen; ieder doch is beſcheiden, zoo hier, als daer, en in 't ſlaen, dragen zy kruit en loot aen, luiſteren in 't ruim of het ſchip oock doorboort wert. Hun werck is het, op vlaggen, bezaen, en kruis zeil te paſzen.

De *Zwabber* is die geene, welcke met een dweil het ſchip doorgaet, en alle onreinigheden opdroogt.

Zoo daer *vrye luiden* op de ſchepen bevonden werden, die zijn ſchuldigh ſcheeps-wetten te onderhouden, zonder doch dat zy werck behoeven te doen, als in groote noot.

In 't gevecht hout zich de Capitein boven, met een gedeelte van het volck, die te gelijk op de zeilen paſſen.

De Luitenant ſtelt hy by 't geſchut.

De ſchipper elders.

De Stuer-man moet op het roer paſzen.

Van de Zeil-ſteen, die het Compas zijn wezen geeft.

De kracht en genegentheit, die de Compas-naelt heeft, van na het Noorden en Zuiden te wijzen, bekomt en leent hy van de zeil-ſteen: waerom het niet buitenſpoorig zal zijn, kortelijk iets van dezen edelen ſteen hier in te laſzen. 't Zijn naeuwlijx vier hondert jaren, dat de kracht van dezen ſteen by de werelt, bekent is geworden. De Italianen zijn't, die het eerſt op het weghwijzen van dezen ſteen, zich in 't ruime nat dorſten begeven. Hen volgen de Spanjaerts, die de Eilanden van Canarien daer mede op deden. Met reden werdt gegiſt, dat dien zee-man, welke het alder eerſt in America lande en tot Madera met weinig gezonden aenquam, daer hy aen *Columbus*, den Genuees, zijn tocht verhaelde, het gebruick van Compas en Zeil-ſteen heeft gehad.

Wel is waer, dat de Magneet of Zeil-ſteen, en veele van zijn eigenſchappen, van alle eeuwen af bekent zijn geweeſt.

De Rabbinen melden, dat dees ſteen niet alleen den Hebreen bekent is ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00651

weeſt, maer oock, dat zy gebruickt zy geweeſt in 't bouwen van de hutte des verbonts. Klaerlijck is uit *Plutarchus* te beſluiten, dat de Ægyptenaren niet alleen den Magneet hebben gekent, maer zelve dat zy van zijne treckende kracht kundig zijn geweeſt. Zy ſtelden zwaere Magneet-ſteenen dier voegen in haer tempelen, dat eenige onderſtelde lichamen van yzer, als een verbeelde Zon, en Maen, in de lucht quamen te hangen, gelijk valſchelijck van Mahomets doot-kiſt wert verhaelt: hier door wil men, dat Jeroboam de gemeente tot afgoderye verlockte.

Lucianus ſchrijft, dat de Prieſters van de Syriſche Afgodin, haer beeldtzels in de lucht deeden hangen, met kracht van den Magneet; gelijk Jeroboam het kalf insgelijx gedaen zoude hebben. *Homerus*, *Plato*, *Ariſtoteles*, *Pythagoras* en andere ſtemmen eenhellig toe, dat by de ouden kenniſſe zy geweeſt, van veele eigenſchappen dezes ſteens. Andere zijn van gevoelen, dat dezen ſteen aengebeden is geweeſt, en dat het Heidendom waende eenige godlickheit daer onder te ſchuilen.

Pythagoras melt het minſte niet, van dat het noort-wijzen dezes ſteens aen de outheit bekent geweeſt zoude zijn, die nochtans een onder-zoeker van alle verborgentheden was.

Gelijck het mede raetzelen zijn, of de ſchepelingen, op de vloot van *Salomon*, het gebruick van 't compas hebben gehadt, voornaem om dat de geweſten, waer heen en waer langs deze vloot heeft gezeilt, zonder de zelve, te bevaren zijn geweeſt.

Ophir. *Ophir* wert na alle waerſchijnlijkheit gelooft geweeſt te zijn 't lant van *Pegu*, *Siam*, of de kuſt by *Sumatra*, (zeker loofwaerdig Man, welck lange jaren in Indiën heeft gewoont, zegt my, dat noch hedendaeghs zeker plaets in de Indiaenſche geweſten met den naem van *Ophir* by de Indianen is bekent) en *Malacca*, de groote koopſtadt, daer men gout, elpenbeen, zimmen en alle de waaren venteden, die de Dienaers van *Salomon* mede hebben gebracht. Zeilon ſchijnt het Eilandt geweeſt te zijn, 't welk zy op wegh aendeden, 't geen van *Bochartus* in 't brede werdt betooght, uit over-eenkomingh der beide namen, uit de gelegentheit van 't landt en af-ſtant van de vaſte kuſt, uit de geſtalte van het Eilandt, uit de groote toeſtant van lucht, Woeſtijnen, meer en vrugtbaerheidt, vruchten: als van rijs, honigh, gengber, appelen, palmbomen, metallen, gedierten, als mede uit het langh leven der Inwoonders, geſtalte der lichamen, raddigheidt, kleinmoedigheidt, wetenſchappen, Godts-dienſt, kledingh, aenzien der Koningen, gebreck van wijn, welke zaken alle, beide deze plaetzen werden toegepaſt.

Ophir zegt *Atha: Kircherus*, in zijn boeck *China Illuſtrata*, is een oudt koptiſch woort, waer mede d'Ægyptenaren Ooſtindien benaemde. *Bochartum lib. 5. c. 46.*

De vloot wiert aen de roode-zee toegeſtelt, van waerze de kuſten langs, naer *Ophir* zeilde: het anker wiert alle nacht geworpen, of de ſchepen tegen lant gezet. Alle drie jaren eens, wiert deze vloot by *Salomon* af-gezonden, ofte zy beſteden drie jaren op de reis, 't geen beide waer kan zijn. Traeg gongen toen de Zee-reizen voort, voornaem in geweſten, aen 't roode meer gelegen, waer men noch op heden het by nacht niet derft laten doorſtaen, om de veelheit van klippen, en droogten, die daer werden gevonden. Van plaets tot plaets verkoor men te dier tijd nieuwe ſchepelingen, en Matrozen, welcke kuſt, en zeekundigh waren, op by-zondere pleatzen, daer de vloot voor by toog: gelijck de Portugezen op de eerſte tocht, die zy naer Indiën deden, van landt tot landt inboorlingen mede voerden, die hun van alle havens, en gelegentheden onderricten. De onkunde der Mouzons, de leghtijdt voor den handel, en het toeſtelle der vloot, kan de tocht van *Salomons* vloot zeer licht op drie jaren hebben vertraegt. *Ulyſſes* insgelijcks, maeckte een zeer lange reis op een korte wegh, van Trojen na Sicilien varende, als oock de Argonauten, die van Theſſalien na Colchos voeren. Men nam toen leef-tocht op de ſchepen in, voor een korten tijdt, her-

herſpijsde ſteedts van landt tot landt, 't geen de reize mede heeft vertraegt.

Koning *Hira* boot hulp aen *Salomon*, op zijne tocht, zant hem zeeluiden toe, en deed zijn eigen ſchepen die van Salomon verzellen, op de reis, en onder eenen vlag vaeren.

Lipenius, Joſephus, lib. 8. Vierhondert talenten gouts, ieder talent gerekent op twaelf duizent goude kroonen, bracht deze vloot van Ophir tot Jeruzalem: behalven zo veele andere waeren, als in het heilige boek worden gemelt.

Hira willen eenige, dede te gelijck met Salomon zijne ſcheepen aen den binnenſten boezem van de Roode zee bouwen, doch andere zijn van gevoelen, dat zy beide dezelve in de middellantſche zee dede bouwen, en dan geſloopt over lant dragen, gelijk men zegt, dat noch heden te dier plaetze van de Turcken wert gedaen. Te Tyrus hielt dezen *Hira* zijn verblijf, zoo de ſchrijveren willen: onwaerſchijnlijk is het, dat hy zijne ſchepen, die naer Ophir of Siam voeren, de Middellantſche zee deur, en geheel Africa om zoude gezonden hebben.

Joſaphat, koning van *Juda*, maeckte vrientſchap met *Ochozia*, Koningh in Iſrael, wiens doen godloos was. Zy twee zondé vlooten na Tharzis uit, doch God verdelgde deze: dit Tharſis werdt van vele het zelfde met Ophir gezeit te zijn: doch uit den Propheet Jonas, die te Joppe, ('t geen in de Midlantſche zee legt) in ſcheepte om na *Tharſis* te vaeren, te beſluiten ſchijnt te zijn, dat dit *Tharſis* zoo verre niet moet afgelegen hebben.

V. Vortelium. Zommige Joodſche ſchrijveren zijn van gevoelen, dat het geheele binnen Indiën, Ophir van outs genaemt zy geweeſt; naer zeker man, voormaels als een hooft van volck-plantinge uit Syrien naer Indiën gezonden.

Joſephus wil, dat men t'zijnen tijde Ophir het Gulde-lant noemde, 't geen miſſchien het zelfde lantſchap is geweeſt, dat men heden *Aurea Charſoneſus* noemt: op de lantſtreeck van Malacca gelegen.

Franciscus Vatablus, is van meining dat *Ophir* Hiſpaniola geweeſt zoude zijn, en zulx om de langwijligheit van Salomons reis goet te maeken. Doch dit ſchijnt tegen de waerheit te ſtrijden, om dat daer geen Elpenbeen werdt gevonden, noch veele andere waren, die zijne vloot naer Ieruzalem over voerde.

Rafael Volateranus giſt, dat *Ophir* het eilant *Sofala* in Ethiopie geweeſt zoude zijn, doch met weinig reden. Meerder ſchijn heeft het zeggen van die gene, welcke gevoelen, dat Ophir de Philippinſche eilanden geweeſt zijn; ſchoon niet zoo volkomentlijck kan werden bewezen, als met de plaetze boven aengeroert wert gedaen.

Het is waerſchijnlijk, dat, indien het Compas by de ouden bekent ware geweeſt, dat zy het ons, hun nakomelingen, over zouden hebben gelaten; want te edel is dit wercktuig om met de hevel der vergetelheit overdekt te konnen werden. *Plinius*, daer hy van de zeevaert ſpreekt, rept zelf het minſte niet van het noort-wijzen dezes naelts. Daerom te gelooven is, dat hy daer niets heeft van geweten. In't verkennen van landen, en ſtranden, beſtont toen de konſt der zeevaert, en by nacht in het ſtreeck pijlen by 't geſternte. Daer en ontbeeren echter geen geleerde mannen, die van gevoelen zijn, dat de oude wereldt het gebruick van 't Compas gehadt zoude hebben, dier voegen als men het zelve heden is genietende, waer toe hen ſchijnt te ſtijven, die plaets by *Plautus*, *Cape modo verſoriam, ventus ſecundus eſt.* Dat is: *Neemt het drayertien, 't is voor de wint.* Benevens noch deze plaets, daer hy zegt. *Cape verſoriam & recipe te ad herum.* Dat is: *Neemt een drajertien en gaet naer de Meeſter toe.* 't Geen, mijns bedunkens, alle zeer loſze bewijzen zijn, want men te ſcheep veel dingen vint, die zich drayen, en beweeglijck zijn, behalven het Compas, en dit *verſoria* of *drajertie* by *Plautus*, ſchijnt niets anders geweeſt te zijn, als een of ander wercktuigh, 't geen men opſtack, om te zien hoe de wint was, en of men 't zeil zoude konnen gaen. En by aldien het Compas in treyn hadde geweeſt, *Virgilius* zoude niet gezegt hebben.

Stypmannus c. 3. parte 2.

Æneid. 3.

Erramus pelago totidem sine sidere noctes.

Dat is:

Wy dwalen in de Zee, de nacht is zonder licht.

Zekere *Fullerus* wil, dat de kracht des zeilsteens van outs by *Hercules* zy gevonden, en *Herwartus* van *Hammon.*

De Sinezen houden staende, dat zy van voor duizendt jaren al, het rechte gebruick van 't Compas hebben gehadt: waer van niets derf bepalen, als onkundigh zijnde harer jaer-boecken.

Martyn echter, schijnt hun gevoelen hier in te stijven: want hy zegt, dat by hen vele eeuwen, voor de geboorte onzes Heilandts, de kracht van den zeilsteen bekent zy geweest: en onder de regeringh van Keizer *Zing*, die op 't jaer elf hondert en vijfthien, voor de geboorte des Heilandts, begost te heerschen. Gezanten voor de eerste mael van de *Kozinziners*, by hen *Kiaochi* geheten, zijn gekomen, met een geschenck van een witte Hen of Fezant, waer voor zy van 's Keizers Leermeester *Chericung*, dat een groot sterre-kender was, weder wierden begiftight met zeker wercktuigh, 't geen van zelf, zonder ophouden, een onfeilbare wegh naer 't zuiden toonden, zoo wel te water als te lande. Dit werck-stuck wierdt *Zinan* genoemt, en met de zelfde lettergrepen geschreven, daer men heden het Sinesche woort van Zeilsteen mede schrijft. Dit echter vermeine valsch te zijn, dat *M. P. Venetus*, de kenniffe van 't Compas, uit Sina, tot ons in Europa overgevoert zoude hebben; dewijl men langh voor zijnen tijdt, het zelve in Europa heeft gebruickt, *Vascus Gama* melt, dat als hy de hoeck van goede hoop ontdeckte, daer Barbaren vont, die het gebruick des naelts in hare scheepkens ten volle hadden. Die evenwel, deze kenniffe uit Europa hebben bekomen, 't zy te land door Ethiopie, of wel te water, de roode zee langs: want toen *Columbus* America ontdeckte, op 't jaer MCCCC is de zeilsteen reets alom in gemein gebruick geweest, 't welck lange voor de tocht van Gama voorgevallen is geweest. Aen *Johannes Goja* Italiaen, geboren in het rijck van Napels, wert de vont van 't compas toegeschreven; schoon andere drijven, dat het voor zijn tijdt, al bekent geweest zoude zijn. Dit is zeker, dat hy d'eerste zy, die het zelve in Italien, in gebruick heeft gebracht. Zeker *Flavius* is daer van in Italien de eerste Schrijver geweest, al-hoe-wel zommige zich verbijsteren, met hem voor den vinder zelve te stellen. Andere weder geven d'eer van 't vinden des Compas aen *Johannes Scholius* Pool, en andere aen *Gasp. Corterialis*, in 't jaer M. D. doch te onrecht, mijns bedunkens.

Te vergeefs dan, trachten de Franschen zich de lof toe te matigen, van het vinden des Compas, schoon *Rogerius Bacon* zeker brief geschreven heeft van het noortwijzen der naelde, geraeckt van den zeilsteen: want de schriften van *Goja* den Italiaen langh voor de leeftijdt van dezen Fransman geschreven zijn geweest. Bros insgelijcks is het bewijs, 't geen zy van de Lelie trecken, die op de rooze van 't compas staet. Want zulcks niet en dient, om het Franfche wapen te vertoonen, maer alleen tot aenwijzingh der gewesten op den doos: gelijck men dit teken alom in diergelijcke voorvallen veel placht te gebruicken.

Met meerder reden, mochten dan, de hoog en Nederduitschen, zich den lof toe schrijven, van vinders des Compas te zijn, om dat alle benamingen, op 't compas geschreven, geheel Europa over, Italien en Spanjen uitgezondert, met duitsche woorden zijn geschreven.

Goja dan ontdeckte deze dierbare verborgentheidt by geval, dat hy een naelde, die by een zeilsteen hadde gelegen, door een klein strootjen, of houtjen hadde gestoken, 't geen hy in een back water dede drijven. *Vide lipenium.*

Niet alleen, dat men, door behulp des zeil-steens, het gewest bespeurt, daer het schip na toe leit; maer zijne af-wijzing doet ons dickmael op zonder-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00654

derlijcke plaetzen weten, hoe verre men van dit of geene lantſchap zy : doch om dat de afwijkinge van 't Noorden des Zeil-ſteens, tot noch toe op alle plaetzen te recht niet is waergenomen, en ook om dat dezelve niet beſtendig, maer veranderlijk is; zoo en kan dit niet volmaektelijk dienen, om den afſtant der lantſchappen, in Zee zijnde, te weten. Die gene, welcke naer Indiën vaeren, konnen klaerlijk aen de miswijzing van 't Compas beſpeuren, hoe naer zy by landt zijn, wanneer zy op de hoogte van de Kaep zijn gekomen; want daer tegenwoordig 4 of 5 graden noortweſtering aen de miswijzing valt. Insgelijx kan men een merkelijke verandering zien aen 't Compas, wanneer men op de hoogte van de eilanden *Azores* komt; waer de naelt een buiten gewoonlijke miswijzinge heeft. 't Geen doch alles met de tijdt verandert : want hier tot Amſterdam wel eer een noordooſterende miswijzing is geweeſt van 9½ graden, daer na van 9 graden en heden alleen van 2 graden.

De declinatie des Magneets, die men meint voor zes-hondert jaeren al bekent zy geweeſt, zoude een zeer nuttige eigenſchap zijn, by aldien zy naer den eiſch koſte werden gebruikt. Ja men zoude daer door den afſtant van de pool zelf by de duiſterſte nachten konnen verkennen.

Hier toe zoude noodig zijn, dat een geſtreecken naelde, op een beweeglijk punt, even ſtalt-wichtig wiert geſtelt, dier voegen, dat zy zonder hinder rijzen en dalen koſt : en dus zoude men konnen zien, dat de naelde zich verhief, naderende aen de pool, en dat zy daelde, als zy daer af week.

De naem van *Magneet* komt her, of van de vinder zelve, of van de plaets, daer hy is gevonden, 't geen in Magnezia geweeſt zoude zijn.

Quem magneta vocant patrio de nomine Graji,
Magnetum quia ſit patriis de finibus ortus.

Zegt *Lucretius*; dat is op duitſch:
Men noemt hem een Magneet, van 't Griekſche Vaderlant.
Want in 't Magneten landt men hem het eerſte vant.

Zoo *Plinius* wil, is het een Herder geweeſt, die hem eerſt van der aerde opnam, en zijne kracht beſpeurde: *Plato* drijft, dat *Euripides* hem zijn name gaf. Zy wert mede van veele ſchrijveren de Hercules-ſteen genaemt, om zijne kracht en uitſtekende eigenſchappen. Zy wert by veelen de Herackleeſche ſteen genaemt, om dat *Heracklea* een ſtadt van *Magneſia* zy geweeſt. Oock de Lijdiſche ſteen, om dat *Lydium* insgelijks een ſtadt van het voornoemde lantſchap was. Is onderſcheiden in man en vrouwlijke kunne : het mannelijck geſlacht de meeſte krachten heeft, is veelverwig, wort in onderſcheide geweſten gevonden, en tot veele qualen heel en geneesbaer geoordeelt.

Carus, de Epicureiſche Poët, tracht het trecken te verklaren, met te zeggen, dat uit de ſteen zekere kleine lichamen vliegen, die het yzer omvatten, waer mede zy weder te rug gaen, van waer zy komen, dat is aen de ſteen.

Andere nemen haren toevlucht, tot onbekende eigenſchappen en wonderen, om den aert dezes ſteens te verklaren. *Paracelſus* gevoelde, dat de kracht in de ſterren ſchool, welcke van een en dezelfde eigenſchap zoude zijn, als de Zeilſteen: waerom zy zich onderling zochten te vereenigen, 't geen het trecken zoude veroorzaken : andere weder haelen de reden uit het geſternte de Beer, en zeggen, dat het zelve begiftigt is, met een kracht, die de ſteen na zich doet trecken : andere gevoelen, dat onder de Pool, op den aertbodem, bergen van Magneet-ſteen gevonden werden, die haers gelijcken de geheele werelt over, na zich trecken. *Robbert* de Engels-man meint, dat de ſteen noch treckt, noch getrocken wert, in het wijzen na de Pool; maer dat zy door een verborgen genegentheit mikt, en zich ſlechts keert naer de poolen toe : andere vlieden tot verborgene geeſten, 't geen belacchelijk is, gelijk ook alle de boven genoemde gevoelens, op loſſe gronden zijn geveſt. Doch zoo wie luſt heeft alle de eigenſchappen van den Magneet klaerlijk opgeloſt te zien, vervoegh zich tot de boeken van den wijtberoemt, en nooit volprezen Heer *Renatus Deſcartes*, daer hy alle ver-

noeginge dees aengaende zal vinden. Wel is waer, dat, ter eerſter opſlaen, de preuven duiſter zullen ſchijnen, als afhangig van 't geheel geſtel des werelts; waerom die naerſtig dienden werden beſpiegelt en doorzien, zoo iemant het recht begrip daer van begeert te genieten, en de duiſterheden verklaert te zien; zonder welck de ſchroef-ſtuckjes, die door de lucht zweeven, en van het eene aſpunt tot het ander vliegen, nevens de gemene ſleuven, die in den ſteen en het ijzer werden gevonden, wonderen zullen ſchijnen te zijn.

Vl'e Kircherum Cabbeum, Gilbertum en andere van de bÿzondere eygenſchappen des zeilſteens.

Voor dat men kenniſſe hadde, van de naelde op een punt te doen draeien, en het Compas dus te bereiden, als men het zelve heden in 't gebruick bevint te zijn, dede men de naelt, op water drijven, in een beſlooten kom, welke zich aldus naer het Noorden went, even eens als of zy op een punt verheven ſtont en dreef.

Met groote voorzicht moet de Compas-naelt aen de ſteen geſtrek[en] worden. Men ſtelt de Noort-po[ol] van de ſteen, op 't midden van de naelt, en ſtrijckt hem zoetelijck tot het einde van de zelve: tilt dan de ſteen hoog op, en voeght hem dan weder voor de tweedemael, op 't midden van de naelt, met de noort-pool, en ſtrijckt als voorn: zonder hem de zelve wegh langs de naelt te rugh te halen, op dat hy zijn gekregen kracht niet weder verlieze, tegen over 't punt van de naelt, dient de ſteen weinigh ſtil gehouden te werden, als men hem geſtreken heeft. Hoe de naelde moet geſtelt zijn, hoe de roos gedrukt (die eenige houden, dat onnuttelijck op de compaſzen drijven, meinende, dat het de drift van de naeld verhindert,) en de doos geboort, daer zal niets van ſpreken, als zijnde een zaek van anderen reets verhandelt.

HET DERDE HOOFTSTUCK.

Beſtier op koopvaerdy-ſchepen. Wat nut de ſcheeps-bouw geeft. Scheepsdaden by Neerlanders gepleegt. Haven-bouw.

OM voor-eerſt te ſpreecken van't beſtier op koopvaerdyſchepen in't algemein, zal voor af laten gaen, hoe zich de Schippers dragen; wanneerze met een geheele vloot naer een zelfde of na by een leggend geweſt, meinen heen te zeilen. Zy verbinden zich dan, om elkanderen des noots hulp te bieden, beramen wetten, en kiezen zich hoofden van de vloot; 't geen by hun Admiraelſchap maken wert gezegt, welke verbanden binnens havens, onderſcheidelijck werden gemaeckt, naer gelegentheidt van tijdt, in vreden ofte oorlogh, en oock naer dat de geweſten zijn, waer heen de reis op aen is gezien.

De zommige begrijpen veel, andere weinigh hooftpunten. Een uit allen laet hier volgen, zoo als de zelve worden gemaeckt voor vlooten, die naer Vranckrijck varen.

Alle andere konnen daer na genoegzaem af-gemeeten werden. Het ſtaet de Schippers toe, buitens 's lants insgelijck, zoo veel geley en gezelſchap te zoecken, als het doenlijk is.

Hoe men Admiraelſchap maeckt.

„ Wy ondergeſchreven Schippers „beloven, en verbinden ons mits de„zen, te zeilen met de eerſte bequa„men wint, die Godt verlenen zal, „van hier na Nantes, Rochel, en „Bordeaus in Vranckrijck, &c. ende „daer by te onderhouden alle de le„den, als in de tegenwoordige admi„raels-brief zijn begrepen. Alles op „ſtraffe daer toe geſtelt, en houden „voor onzen Admirael N N, Vice„Admirael N N, Schout by nacht „N N, en op dat, in gevalle van „eenige ſchade, (dat Godt verhoe„de) de zelve over 't voorſz. admi„raelſchap na behooren mach wer„den vergoet, hebben wy onze on„derlinge ſcheepen ende ingelaede „goederen by onze beſte kenniſſe ge„prij-

„ prijzeert, ende de waerde van dien,
„ achteraen dezen by Commiſſariſſen
„ daer toe geſtelt, doen ſchrijven, ende
„ daer beneffens zelfs onderteeckent,
„ ende hebben voorts alle de geen van
„ onze lieden, die geen geſchut zijn
„ voerende, tot behoef en onderſtant
„ van de voorſz. Admirael, Vice-Ad-
„ mirael, en andere ſchut-voerende
„ ſchepen betaelt .... van de hondert
„ guldens, naer beloop van onzer aller
„ onderlinge waerderinge. Ende zal
„ niemant anders vermogen het vuer te
„ voeren, dan den Admirael en Vice-
„ Admirael, die't zelve nacht om nacht
„ zullen moeten voeren, ende alzoo
„ d'een voor en d'ander achter in de
„ vloot zeilen, op de boete van vier
„ gulden, daer voor zy lieden zullen
„ genieten van elcke ſchip tien ſtui-
„ vers, daer van den Admirael de helft,
„ den Vice-Admirael een derde, en de
„ Schout by Nacht een zeſte ontfan-
„ gen zullen Dat den Admirael of
„ Vice-Admirael, die het vuer voert,
„ zeil zal moeten maken, na die het
„ qualijkſte bezeilt is, dat oock nie-
„ mant het vuer voorby zal mogen zei-
„ len, alles op boete van tien gulden.

„ Of het gebeurde, dat iemandt van
„ 't Admiraelſchap zijn maſt, rae, roer,
„ of zeil quame te verliezen, of leckin-
„ ge of ander letzel kreeg, zal by dage
„ een rol doek, of bonet uit de marſze,
„ of van de top laten waeyen, ende by
„ nacht 3 vueren boven den ander uit
„ hangen: welcke noot-teeckenen an-
„ dere ziende, zullen een vuur uit han-
„ gen, en na dien man toe lopen, om
„ hem alle mogelijke hulpe te doen
„ en niet van hem ſcheiden, eer zy hem
„ in goede haven gebracht hebben zoo
„ het doenlijk is, op boete van vijftig
„ guldens elck ſchip te verbeuren, de
„ helft tot profijt van de verlatene, en
„ het overige voor den armen.

„ By aldien iemant buiten deze lan-
„ den in eenige havens, of elders aen de
„ gront quame, of eenig letzel kreege,
„ zullen d'anderen al t'zamen ſchuldig
„ zijn hem alle mogelijcke hulpe te
„ doen, en 24 uuren na hem wachten,
„ om zijne ſchade te beteren, of van de
„ gront te helpen, op gelijcke boete van
„ vijftig guld. en te bekeeren als voren.

„ Dat een iegelijck zich alle avonden
„ ende morgen zal ſchicken de laetſte
„ en achterſte man om te lopen, op ver-
„ beurte van drie gulden. Als den Ad-
„ mirael, of Vice-Admirael raetzaem
„ dunckt te wenden, of ſtreeck te ver-
„ anderen by nacht, zal hy gehouden
„ zijn, een ſchoot te ſchieten, ende twee
„ vuuren by den anderen te zetten, ende
„ by miſt een ſchoot te ſchieten, en zul-
„ len alle d'andere ſchepen by nacht
„ een vuer moeten opſteken, ende me-
„ de wenden, op dat elck ander ſchu-
„ wen mach, op verbeurte van drie gul-
„ dens.

„ By aldien iemandt by nacht deur
„ noot eenig zeil minderde, zal hy ge-
„ houden zijn twee vuuren op te ſteken,
„ en zullen als dan alle d'anderen haer
„ daer na moeten gedragen, ende van
„ gelijcken doen, op boete van twaelf
„ guldens t'elcke reis te verbeuren.

„ Wie onder de vloote eenige vreem-
„ de ſchepen gewaer wert, zal tot een
„ teken van onraet, op dat alle andere
„ mogen gewaerſchout zijn, by dage
„ de fock driemael op en neder halen,
„ ende by nachte een vuer ontſteken; de
„ Admirael twee vueren, en op de ly
„ werpen, tot dat de ſchepen by hem
„ zijn: ende zullen alle andere zulx
„ ziende, van gelijcken doen; op dat
„ men zien mach, dat'et een iegelijk
„ bekent is, ende hen alsdan ſtracx by
„ den anderen voegen, of het noot wa-
„ re d'een d'ander by te ſtaen op boete
„ van tien guldens.

„ In gevalle iemant door ſtorm, miſt,
„ of anderzins van het Admiraelſchap
„ quame te verdwalen, ende daer na de
„ vloote of eenig ſchip van dien ziende
„ werde, zal gehouden zijn tot een teken
„ van kenniſſe by dage de bezane in
„ kruis te zetten, en by nacht een vuer
„ opſteken: welck teken hy mede zal
„ gehouden zijn te doen, in gevalle die
„ gene, die vuert, quade ſtreeck name.

„ Desgelijx by dage of by nachte in
„ twijffel ſtaende, den anderen toeroe-
„ pen: hola N. ende zal den anderen
„ daer op antwoorden N.

„ Ende indien zulx niet geantwoort
„ wert, zal den zelfden ſtrax te ken-
„ nen geven by dage met de bezane ver-
„ keert, ende by nachte met een vuer als

boven:

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00657

„ boven : ende zullen alsdan alle andere „ van gelijken doen, en haer terſtont al „ t'zamen ontrent dien man voegen, „ die het teken gedaen heeft, om hem „ (of 't noot ware) alle mogelijcke hul- „ pe te doen, op verbeurte van 10 gul- „ dens.

„ Zoo het Admiraelſchap ergens op „ de rede, of in een haven quam te leg- „ gen, ende den Admirael by overleg „ van eenige uit het Admiraelſchap (zo „ 't doenlijk is) goet vonde, t'zeil te „ gaen, zal hy 2 ſchooten ſchieten, op „ dat alle d'anderen hen oock mogen „ gereedt maken: zoo zulx by nacht „ geſchiet, zal elk vuer opſteken, om „ den anderen te wijcken, en onge- „ luck te verhoeden, ende zal niemant „ zijne kours gaen, voor dat de laetſte „ man onder zeil is, daer na een iege- „ lijk zal moeten wachten, op verbeur- „ te van zes guldens.

„ By aldien het gebeurde (dat God „ verhoede) dat den vyant onder het „ admiraelſchap quam, zal een jege- „ lijck, zoo wel die geen geſchut als „ die geſchut voeren, hem moeten „ voegen dicht by den anderen, om „ den vyandt alle hinder en ſchade te „ doen, die zy konnen: mits dat de „ ongewapende hen zullen moeten „ houden uit de wege, datze de ſchut- „ ſchepen niet en verhinderen, in 't „ verweeren, ten waere datze jets „ voornamen tot nadeel van den vy- „ andt ende zullen alle koſten, ſcha- „ den ende verleempten over zulcks „ geleden, het zy van des vyandts „ geſchut, ofte in wat manieren het „ zelve zoude mogen geſchieden, be- „ taelt ende geboet werden over de „ gemeene vloot. By zoo verre den „ Admirael tot eenige tijde de Schip- „ pers van het admiraelſchap by hem „ begeert, zal hy een vaentjen achter „ van de Compagnie laten wayen, en- „ de een ſchoot ſchieten, ende zullen „ als dan alle Schippers hen daer „ heen voegen, om des Admiraels „ begeerte te hooren, op verbeurte „ van 6 guldens.

„ Dat niemandt van dit admirael- „ ſchap op eenige rede, of in eenige „ haven zal mogen lopen voor den „ Admirael ofte Vice-Admirael, die „ oock 't zelve niet en zullen mo- „ gen doen, ten zy dat den laetſten „ ende alderachterſte hoogh genoegh „ is, ende dags genoegh hebbe, om „ daer mede te komen, op verbeurte „ van 60 guldens, elck ſchip te ver- „ beuren, d'een helft tot profijt van „ de verlatene, en het ander voor „ den armen.

„ De ſcheepen zullen zeilen ieder „ op zijn rang, en plaets daer hy be- „ ſtelt is. Die in groot gevaer op zijn „ ſchip is, door muiterye en hulp „ vereiſcht, laet achter uit de kajuit „ een tafel-laken aen een ſtock waien.

„ Of het gebeurde dat iemant van „ 't admiraelſchap lant gewaer werde „ by nacht, of in duiſter weer, die zal „ twee lantarens voor by malkande- „ ren zagens gewijze op en neder ha- „ len, en by dage twee pyen in ma- „ niere als vooren, op verbeurte van „ 6 gulden.

„ Ende zullen alle boeten, dewel- „ ke in deze niet verdeelt en zijn, „ komen tot profijte van het gemeene „ admiraelſchap.

Van de koopvaerdy ſcheepen uit deze landen varende, zijn de Schippers gewoon, elck uit de plaets van daer hy vaert, een Zee-brief mede te voeren. Welk verleent wordt van de beſtierders der zelve, om zijn landt-aerd te konnen bewijzen: By voorval van dees of gene ontmoetinge: deze behelſt de Schippers en 't ſchips-naem, 't ſchipsgroote, waer het eigen is, voor 't geheel, of ten deele, welck alles by de Schippers met eede moet beveſtigt zijn. Wanneer elders de peſt d'overhant heeft, verziet men zich mede van een gezont-brief, waer in als vooren Schipper en ſchips-naem vermelt moeten zijn, van waer, en waer heen het ſchip de wil heeft, wat zijne ladingh is, &c. en als 't ſchip zeewaert gaet, wordt het niet uitgelaten, zonder blijck van in en uit gaende tol en gelei-gelt voldaen te hebben, nevens maſt-en have-gelt. Van het koopmanſchappen te water, zegt *Ariſtoteles*, dat het veel loflijcker is als te lande.

Op dat de ſchepen dezes lants niet uitvaren zoude, zonder gewapent, en

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00658

en voorzien te zijn, na den eiſch en zoo ſchade mochte komen te lijden, 't geen van onvoorzichtige ſchippers, en waeg-halzen, lichtelijck zoude geſchieden, hebben de Beſtierders algemeine bevelen daer op beraempt, en uitgegeven, op dat alzoo een jegelijck het zijne beware, en 't gemeen geen af-breuck lijde, als volgt.

Ordre op 't wapenen en mannen van ſchepen, uit de vereenigde Nederlanden over zee varende in't algemein.

1 SChepen, groot zijnde van veertig tot vijftig laſten zullen moeten op hebben zeven mannen, ende een jongen, twee gotelingen, elck van acht hondert ponden gewicht, twee ſteen-ſtucken, vier kamers, elck van hondert ponden gewichts, vier musketten of roers, zes lange en twaelf korte ſpieſzen.

2 Van vijftig tot zeſtig laſten, zullen moeten op hebben acht mannen, een jongen, twee gotelingen, zwaer te zamen twee duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, elck van hondert ponden, zes roers of musquetten, zes lange ende twaelf korte ſpieſſen.

3 Van zeſtig tot zeventig laſten, negen mannen, een jongen, vier gotelingen, zwaer te zamen vier duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht-kamers, elk van hondert pont, en ſpieſzen als vooren.

4 Van 't zeventig tot tachtig laſten, tien mannen, twee jongens, gotelingen, ſteen-ſtucken, ende muſquetten als voren, twaelf lange en twaelf korte ſpieſſen.

5 Van tachtig tot negentig laſten, elf mannen, twee jongens, zes gotelingen, zwaer te zamen zeven duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, te zamen zwaer zes hondert ponden, roers en ſpieſſen als vooren.

6 Van negentig tot hondert laſten, twaelf mannen, twee jongens, zes gotelingen, zwaer te zamen acht duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, roers en ſpieſſen als vooren.

7 Van hondert tot hondert en tien laſten, dertien mannen, twee jongens, zes gotelingen zwaer te zamen negen duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, te zamen zwaer acht hondert ponden, acht musquetten ofte roers, een dozijn lange, en twee douzijn korte ſpieſſen.

8 Van hondert en tien, tot hondert en twintig laſten, veertien mannen, twee jongens, zes gotelingen, zwaer tien duizent ponden, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, roers en ſpieſſen als vooren.

9 Van hondert en twintig tot hondert en dertig laſten vijftien mannen, zes gotelingen als vooren, zes ſteen-ſtucken, twaelf kamers, t'zamen zwaer tien duizent pont, tien musquetten ofte roers, twee douzijn lange, en drie douzijn korte ſpieſſen.

10 Van hondert en dertigh, tot hondert en veertig laſten, zeſtien mannen, twee jongens, acht gotelingen zwaer te zamen elf duizent ponden, ſteen-ſtucken, roers ende ſpieſſen als voren.

11 Van hondert en veertig tot hondert en vijftig laſten, zeventien mannen, twee jongens, acht gotelingen, zwaer te zamen twaelf duizent ponden, ſteen-ſtucken, musquetten en ſpieſſen als boven.

12 Van hondert en vijftig tot hondert en zeſtig laſten, achtien mannen, drie jongens, acht gotelingen, ende zes ſteen-ſtucken, beyde als vooren, twaelf musquetten ofte roers, twee dozijn lange, en drie dozijn korte ſpieſſen.

13 Van hondert en zeſtig tot hondert en zeventig laſten, negentien mannen, drie jongens, gotelingen, ſteen-ſtucken, musquetten en ſpieſſen als boven.

14 Van hondert en zeventig, tot hondert en tachtig laſten, twintig mannen, drie jongens, gotelingen, ſteen-ſtucken, muſquetten en ſpieſſen als boven.

15 Van hondert en tachtig tot hondert en tnegentig laſten, een en twintig mannen drie jongens, acht gotelingen, zwaer te zamen veertien duizent pont, zes ſteen-ſtucken, twaelf kamers, t'zamen zwaer zes hondert pont, veertien musquetten ofte roers, ende ſpieſſen als vooren.

16 Van hondert en tnegentig tot twee-hondert laſten, twee-en twintig mannen, drie jongens acht gotelingen, te zamen zwaer ten minſten veertien duizent ponden, acht ſteen-ſtucken, zeſtien kamers, zwaer ten minſten twaelf hondert pont, zeſtien musquetten, ende ſpieſſen als vooren.

17 Ende alle andere ſchepen, boven de twee hondert laſten zullen moeten toegeruſt worden, ende van alles verzien zijn, na gelang, wel verſtaende, wel met meerder volck, geſchut ende wapentuig, maer niet minder.

Van Noort en Caep-vaerders in't byzonder.

1 De Noort-vaerders, ende die van de viſſcherye, zullen oock met geſchut varen, ende uitgeruſt zijn, als volgt.

2 Noort-vaerders van 't zeventigh tot tachtigh laſten zullen moeten op hebben zeven mannen, een jongen twee gotelingen, te zamen zwaer twee duizent ponden, ofte daer boven, twee ſteen-ſtucken, vier kamers te zamen wegende drie hondert pont,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00659

vier roers, zes lange ende vier korte ſpieſzen.

3 Van tachtigh tot tnegentigh laſten, acht mannen, een jongen, twee gotelingen, wegende te zamen twee duizent vier hondert pont, twee ſteen-ſtucken van gewichte als voren, Vierroers, zes lange ende zes korte ſpieſzen.

4 Van tnegentigh tot hondert laſten, negen mannen, een jongen, vier gotelingen, wegende te zamen vier duizent pont, twee ſteen-ſtucken, vier kamers, t'zamen zwaer vier hondert pont, zes roers, een dozijn lange, en een dozijn korte ſpieſzen.

5 Van hondert tot hondert en tien laſten, tien Mannen, twee jongens, vier gotelingen ten minſten van vijf duizent pont, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, zwaer te zamen zes hondert pont, roers ende ſpieſzen als vooren.

6 Van hondert en tien tot hondert en twintigh laſten, elf mannen, twee jongens, vier gotelingen, wegende te zamen zes duizent pont, ſteen-ſtucken, roers ende ſpieſzen, als vooren.

7 Van hondert en twintigh tot hondert en dertigh laſten, twaelf mannen, twee jongens, zes gotelingen, wegende te zamen zeven duyzent ponden, vier ſteen-ſtucken als vooren, een dozijn lange, ende een dozijn korte ſpieſzen.

8 Van hondert en dertigh tot hondert en veertigh laſten, derthien mannen, twee jongens, zes gotelingen wegende acht duizent ponden, ſteen-ſtucken, roers ende ſpieſzen als vooren.

9 Van hondert en veertigh tot hondert en vijſtigh laſten, veerthien mannen, twee jongens, ende van alles gewapent als vooren.

10 Van hondert en vijſtig tot hondert en zeſtigh laſten, vijfthien mannen, twee jongens, ende gewapent als vooren.

11 Van hondert en zeſtigh tot hondert en zeventigh laſten, zeſtien mannen, drie jongens, ende voorzien als voren.

12 Van hondert en zeventigh tot hondert en tachtigh laſten, zeventhien mannen, drie jongens, ende gewapent als vooren.

13 Van hondert en tachtigh tot hondert en tnegentigh laſten, zullen moeten op hebben achtien mannen, drie jongens, ende van alles gewapent zijn als vooren.

14 Van hondert en tnegentigh tot twee hondert laſten, zullen moeten op hebben negentien mannen, drie jongens, ende van alles gewapent zijn als vooren.

Beroerende de Buiſzen.

15 Buizen van vier-en-twintig tot dertig laſten, zullen gemonteert werden met twee gotelingen, elck van acht hondert pont, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, elk van hondert en vijftig pont, zes roers, zes langen, en zes korte ſpieſſen.

16 Buizen boven de dertig laſten, zullen moeten op hebben vier gotelingen, zwaer te zamen vier duizent pont, vier ſteen-ſtucken, acht kamers, van gewichte als boven, zes musquetten ofte roers, acht lange ende acht korte ſpieſſen.

17 Geen buizen, boots of andere haringſchepen zullen moeten uitvaren, noch in komen nochte oock zuiden ofte noorden varen, zonder gelei, ten ware datze zamen op hadden achtien ofte twintig gotelingen, met twaelf ſteen-ſtucken en hare kamers, op boete, dat de overtreders, op elck laſt zullen verbeuren t'elcke reize twee ponden van veertig grooten 't pont, mits datze dan noch by 't Admiraelſchap (onder de zelve te maken) zullen moeten varen. Wel verſtaende, dat niemant gehouden zal wezen, ongewapende ſchepen onder het Admiraelſchap te nemen, ende dat de Admiraelſchappen met woorden gemaeckt, zoo krachtig zullen wezen, als die gene die by geſchrifte gemaekt zullen worden.

18 Alle welcke voor-verhaelde ſchepen hen zullen moeten verzien, met kruit, klooten ende ſcherp, omme met elck ſtuck te mogen ſchieten, zeſtien ſchooten, ofte meer, zoo wel met gootelingen, ſteen-ſtucken, als roers.

Naer der bevel van haer Hog: Mog: op de groote, toeruſting, wapening, manninge, en Admiraelſchap, der ſchepen die door de Straet na de Middelantſche zee varen.

1 Eerſt, dat gene ſchepen na de middellantſche Zee mogen bevracht werden, om ſtuck-goederen van verſcheide koop-luiden te laden, of in te nemen, ende in eenige haven ofte plaetze, aen de voorſz. middellantſche zee gelegen te vervoeren, ten zy de zelve groot zijn hondert tachtig laſten, ende gewapent met vier-en-twintig gotelingen, de kleinſte, ſchietende vijf ponden yzers, en ander wapentuig naer behooren, en op hebbende vijſtig mannen, twee ofte drie jongens daer onder begrepen, alles wel meerder maer niet minder, ende dat zoodanig ſchip niet zal mogen verzeilen, ten zy met twee gelijke ſchepen in zijn gezelſchap, ende dezelve met vaſt Admiraelſchap aen den anderen verbonden zullen wezen, alles op boete van by de ſchippers te verbeuren, hare vrachten, die zy zoude mogen verdienen, ende daer en boven van duizent gulden, op ſchip en goederen te verhalen.

2 Gene ſchepen by byzondere luiden bevracht, ende met granen, of met andere waren geladen zullen mogen werden, ten zy de zelve gewapent ende gemant zijn, na gelang van hare groote, als volgt; te weten, een

ſchip

ſchip van hondert laſten, met tien Gotelingen, en twintigh Eters: een ſchip van hondert tot hondert en vijftigh laſten, met twaelf Gotelingen, en vier-en-twintigh Eters: een ſchip van hondert en vijftjgh tot twee hondert laſten, met veerthien Gotelingen, ende twee-en-dertigh Eters: de voorſz. Gotelingen, de minſte ſchietende vier ponden yzers, ende vorder alle wapen-tuigh na gelang: wel verſtaende dat de zelve ſchepen oock geen ſtuk-goederen van jemandt byzonder zullen mogen innemen, zoo lange andere ſchepen, als in 't voorgaende lit, gewapent tot ladinge van ſtuck-goederen, hun voordragen, ofte daer op aenleggen: ende zullen oock gene andere ſchepen, als ten minſten gemonteert ende gemant zijnde naer inhouden van dit artikul, in eenige plaetzen aen de Middelanze-zee, ofte andere zeeboezems of wateren daer op uytkomende, eenige andere goederen mogen laden als Zout, op te verbeurte van de vrachten die zy daer aen zouden verdienen, ende daer en boven van duizent gulden, op ſchip en goederen mede te verhalen.

3 Van gelijcken zullen alle andere ſchepen uyt deze landen varende na Vranckrijck, Engelandt, Yerlandt, *Terra Nova*, ofte andere plaetzen: om van daer voorts naer en door de voorſz. Straet te verzeilen, gehouden wezen haer te gedragen, wapenen ende mannen, gelijk in't voorgaende artikul is beſtelt.

4 Ende indien eenige ſchepen, anders als voren toegeruſt, gewapent ende gemant, onderſtaen door de Straet in de Middelantze Zee te varen, verſtaen ende bevelen wy, dat op de zelve geen verſeeckeringe gedaen zal mogen werden, en indien eenige gedaen werde, verklaren wy de zelve van nu ende als dan, egeen, ende van onwaerden, begerende, dat daer op geen recht zal werden gedaen.

5 Doch zullen de verzekerde van de goederen in byzonder bevrachte ſchepen geladen, tegens haer verzekeraers mogen beſtaen, by aldien zy by geſchrift van beſchouwing doen blijcken, dat het ſchip na behooren gewapent, ende gemant is bevonden.

6 Ende zal oock op de ſchepen die in 't openbaer op ſtuck-goederen leggen, geen nietigheidt van verzekeringe plaets hebben, alwaer 't dat by de Schippers eenige misgreep of nalatigheidt in de ſchouwingh, wapening ende manninge werde gepleegt, alzoo den Koopluiden niet mogelijck is daer voor zorge te dragen en genoegzamen daer inne is verzien, dat volgens dit placaet geen ſchepen op ſtuck goederen mogen aenleggen, die niet na behoren gemant, ende gewapent en zijn, ende de Schippers daer van ſchouwingh moeten verzoecken.

7 Geene maſten, touw-werck, kruit, ende andere wercktuigen van oorloge (daer toe byzonder verlof zoude mogen zijn gegeven) zullen in geſcheept ende geladen mogen werden in eenige andere ſchepen, als die in Admiraelſchap varen zullen, ende haer na 't reglement dien aengaende in 't eerſte articul geſtatueert, volkomentlijck gedragen, op de verbeurte van de goederen, ofte waerde van dien, die ſtrijdigh dezen, geladen ofte gevoert zullen worden.

8 Alle ſchepen uit deze landen naer de middelantſche Zee varende, zullen zich in de Zee-havens te zamen in een bondigh admiraelſchap moeten verbinden, met uitſluytinge van alle ongewapende: ende niet genoegzaem gewapende ſchepen. Gelijck hen oock in zee, ofte in eenige vrye ende onzijdige havenen, naer gelegentheyt, zoo veel doenlijck is, te zamen voegen ende in admiraelſchap verbinden zullen, alle de ſchepen uyt verſcheiden zee-havens dezer landen komende, ende naer de ſtraet willende.

9 De ſchepen van Levante herwaerts komende, zullen van hare laedplaetze niet mogen vertrecken, als't zy met zo veel gezelſchap als zy met vier of vijf weken naer elckander te wachten zullen konnen hebben, ende alle de gene die van be-ooſten de Golve van Venetien komen, zullen gehouden wezen aen te loopen op Santen, alwaer de ſchepen in de Golve van Venetien ladende, oock zullen gehouden wezen aen te lopen, aldaer veerthien dagen naer elckander wachtende; indien daer waerſchijnlijckheidt is van eenige ſchepen toe te komen, ende daer van ten minſten met drie ofte vier wel gemonteerde ſchepen, t'zamen op hebbende, t'zeventigh of tachtigh Gotelingen, in compagnie herwaerts komen, en zwacker van geſchut zijnde, tot Livorno aen-lopen: daer oock zullen moeten aen-lopen alle ſchepen, komende van alle plaetzen beweſten de Golve van Venetien, ende aldaer veerthien dagen na compagnie wachten, ende d'eerſte ſchepen aldaer veertien dagen na compagnie gewacht hebbende, zullen als dan alle de ſchepen, die zich daer by elckander vinden, te zamen in een goet, vaſt ende bondigh Admiraelſchap herwaerts komen, alles op verbeurte van duyzent guldens, by een yder te verbeuren, die tegenſtrijdigh hier mede zal hebben gedaen.

10 Ende op dat de Admiraelſchappen te beter onderhouden mogen worden, zullen de ſcheepen in 't Admiraelſchap gevoegt, haer by den anderen moeten houden, zonder dat iemant, 't zy in gaen of komen, van de vloote zal mogen ſcheiden, voor datze gekomen zijn op zoodanige hoogte, daer nootzakelijck verandering van ſtreeck voor eenige ſchepen wert vereiſcht, ende zullen als dan d'andere, die noch langer by elkandere kunnen blijven, gehouden wezen zulcks te doen, zoo lange als doenlijck zal wezen. Ende zal oock niemant van de vloote mogen ſcheiden zonder verlof van den Admirael, op boete

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00661

zoo yemandt buytens tijdts, of zonder verlof van den Admirael, of tegens de genomen ordre, het admiraelschap quame te verlaten, dat de zelve zal gehouden wezen, ten behoeve van de andere schepen, in't Admiraelschap gebleven, te betalen alzulcke zomme van penningen, als zy onderlinge zullen hebben bedongen, ende in geval van uitstel ofte weygeringe, zullen het schip ofte schepen, die haer het admiraelschap hebben ondertrocken, midlerwijl ende datelijck daer voor mogen * aengetast worden, alles boven, ende zonder verminderinge van de voordere straffen in voorgaende placaten goet gekeurt, ende dat zoodanige schepen het Admiraelschap verlatende, geene bescherming van scheepen van oorloge zullen hebben te verwachten, ofte te genieten.

* *Geëxecuteert.*

11 Zy verboden wel uitdruckelijk, dat gene masten, riemen, touwen, gotelingen, kruit, ofte andere tuigen van oorlooge, zonder behoorlijk verlof, by iemant op Saleé, Algiers en Tunis zullen mogen vervoert ende gebracht, nochte in zee, ofte eenige andere havenen onderwegens van andere schepen over gescheept worden, om in de voorsz. plaetzen te brengen, rechts-weegs, ofte door omwegen, ofte onder hoedanige schijn het zoude mogen wezen, op verbeurte van lijf en goet, alwaer 't dat de overtreders na verloop van eenige jaren eerst wierden ontdekt, en zullen den aenbrenger ofte aenbrengers, indien zy mede schuldig zijn geweest, daer van verschoont, ende anderzints na behooren geloont worden.

12 Ende op dat deze ordonnantie te beter na gekomen, ende de overtreders zouden mogen ontdeckt worden, is geordonneert, dat alle Schippers, willende varen na de middellantsche zee, 't zy met stuck-goederen, of door byzondere koopluiden bevracht zijnde, om hier of elders uit deze landen te laden, gehouden zullen zijn schouwinge te verzoeken aen de gecommitteerde daer toe gestelt, eer zy van hare laed-plaetzen, of daer hare schepen uitgerust werden, zullen mogen vertrecken, op verbeurte van alle haer verdiende vrachten; ende daer en boven van duizent guldens, welke boete zy mede verbeuren zullen, by aldien zy bevonden werden, naer gedaene schouwing eenige verminderinge ofte bedrog in de wapening ende manninge haerder schepen gedaen te hebben: ende zal de zelve, als oock alle andere boven geschreeven straffe daer in by de Admiraelschappen niet anders en is bedongen, verdeelt worden een vierde-part voor den aenbrenger, een vierde-part voor den Officier die de klachte zal doen, een vierde part voor den armen, ende het resterende vierde-part tot profijt van de last-gelden. Ende op dat de voorschreve schouwinge na behooren mach geschieden, is geordonneert, dat de Magistraten van de Steden, alwaer de schepen na de Middellantsche Zee bevracht, of afgeladen zullen werden, uit de aenzienlijkste koopluiden eenige zullen bemachtigen ende be-edigen, omme in de zeehavenen onderzoek te doen op de groote, toerusting, wapening, ende manninge van de voorsz. scheepen, ende of de Schippers oock eenige kneeplingen * hebben, welke schippers des vermaent zijnde, haer aen de voorsz. gemachtigden by eede zullen moeten zuiveren; dat zy het volck op hare schepen zijnde, gehuert ende aengenomen hebben, om met haer de aenstaende rijze te doen. Wert mede belast alle Schippers, Commizen, Stuerluiden, ende andere, eenigh bevel op de voorsz. schepen hebbende, de voorsz. schouwinge van ende in hare schepen te gedogen, zonder eenig belet daer tegens te doen, of te laten geschieden, op boete van keurlijke verbetering, ende daer en boven tot vervallinge van de onkosten van de voorschreve gemachtigde aen de zelve te betalen zoodanige tax als met kenniſſe ende goetvinden van de voorsz. Magistraten, daer over zal werden beraemt: welcke penningen by de beladers ofte bevrachters, of die de goederen ter bestemder plaetze zullen ontfangen, aen de voorsz. Schippers ofte Commizen zullen worden geboet; ende zullen de voorsz. gemachtigde gehouden wezen datelijk, ten overstaen van de voorsz. Magistraten, ofte hare gemachtigden te rekenen, ende verantwoorden naer behooren, oock aentekeningen van haer schouwingh te houden, ende daer van blijk-schrift aen de schippers ende alle andere die zulx verzoeken geven.

* *Mortepayen.*

Te handelen van het Zee-recht, op deze plaets, mijn voornemen is geweest, waer toe oock veele schriften reets vervaerdigt hadde; doch terwijl bespeur, dat dees zaecke van *Grotius*, *Vinnius*, *Peccius*, *Loccenius*, *Tako Glins*, *Quintein Weytzen*, en den schrijver der Wisbuysche, oude Hanze-stedensche en Oleronsche Zee-rechten, ook in zoo meenig plackaet op dit stuck in deze landen, zoo van outs als te dezer tijt, van de regeerders en hooge overigheit uitgegeven, en met den druck gemeen gemaeckt, int brede, en volmaektelijk is verhandelt, zal den lezer daer heene zenden; alleenlijk latende volgen de

Zee-wetten voor Boots-gezellen, op de Haring-visscherye, gemaeckt in den jare 1619.

1 Alle Perzoonen hen nu voortaen verhuyrende ter Haringh-vaert, verbonden zullen zijn, haer werck, ende dienst zulcks te volbrengen, als den Stuerman hen dat bevelen

len zal, zonder daer uit te gaen buiten duidelijck verlof ofte wille van den Stuerman, op boete, dat de Stuerman den zelve gezelle voor elck ſchoft zal mogen korten vijf ſtuyvers, voor een halve dagh tien ſtuyvers, ende voor een gehelen dag twintig ſtuyvers, ende dat aen 't eerſte vierendeel van de huyre dat hem kome zal, na dat hy uit zijn werck gebleven zal wezen: ende zoo verre de zake in rechte kome, zal de Bootsgezelle als dan verbeuren tegens den Officier drie Carolus guldens.

2 Ende zoo wie hem met een Stuerman verhuyrt tot eenigh werck, het zy van leggen, kaecken, kuypen, timmeren, boſſchieten, of andere ſcheeps-wercken, en't zelve niet en doet, ofte doen en konde, ofte dat jemant in zee wezende hem met groote dranck belaſte, zal den Stuerman uyt zee komende den zelven mogen oorlof geven, mits hem niet meer betalende dan den zeſten penningh van zijn bedongen huyre.

3 De Bootsgezellen hen by een Stuerman hebbende verhuyrt, ende naderhandt weder by een andere Stuerman zich verhurende, daer over verbeuren zullen een boete van tien gulden, ende noch keurlijcke verbeteringh doen, naer welgevallen van ſchepenen! Een Stuerman zulcks wetende, ende zulke Bootsgezellen huyrende, zal mede verbeuren gelijcke tien gulden: ende indien een Stuerman daer van by een Bode, ofte ander goede kenniſze gewaerſchouwt ware, ende noch daer-en-boven met de zelve Boots-gezellen ter Zee voere, zal hy verbeuren over elke Bootsgezelle daer van hy gewaerſchouwt zal zijn, twintigh gulden, te bekeren d'een helft tot profijte van den Officier van der plaetze daer die voor-kenniſze af-genomen zal worden, ende d'ander helft voor den Armen: ende om zulcks te voorkomen, zal den Stuerman gehouden zijn de Boots-gezellen, eer hy die aen-neemt, af te vragen, of zy met niemant anders verhuyrt en zijn, al eer hy met hun huyr maeckt: zullen oock geen Stuerluiden, des wetende, ofte naderhandt gewaerſchouwt zijnde, een die zijn eerſten Stuerman verlate, mogen aen-nemen ende in Zee voeren, elck mede op gelijcke boeten: des zal den eerſten Stuerman, daer de huyre mede gemaeckt is, een vryen wille ende keure hebben, of hy zulke ontrouwe Boots-gezellen in zijn ſchip zal willen voeren, voor de eerſte bedongen huyre ofte niet, ende zoo ver den Stuerman hem niet en begeerde te hebben, zoo zal hy ongehouden zijn den zelve eenige huyre ofte loon te geven: blijvende evenwel de Bootsgezelle die hem andermale verhuyrt heeft, ende den Stuerman die hem andermael ofte derdemael huyrt, vervallen in de boete als boven, ende dat uyt haer eygen goederen; ende de Boots-gezellen hen verhuyrt hebbende, om met eenige Stuer-luiden ten haringh te varen, ende den Stuerman te leure ſtellende, zullen gehouden zijn ter eerſter rechts-vervolgh te rechte te ſtaen, ter plaetze daer zy haer verhuyrt hebben, om van daer te varen, zonder te mogen af-wijcken ofte overwijzing * verzoecken, ter plaetze daer zy woonachtigh zijn, ende dat tot dien eynde genoegh zal zijn, dat aen haer luider Perzoon, waer die bevonden zal worden, ofte ter plaetze van haer luider laetſter woon-plaetze een wete ofte daghvaerdingh werde gedaen, met aenkundigingh *, dat, of zy-luiden verſchijnen ofte niet, dat den Stuerman ende d'Officier van der plaetze daer zy hen beſteedt hebben gehadt, van daen te varen, recht gedaen zal werden by Schepenen ofte Rechteren der zelver plaetzen van de beſtedinge, volgens den inhoud van 't Placaet: en ingevalle zyluiden by den Rechter aldaer gedoempt worden, 't zy verſchijnende in rechten, ofte dien veracht hebbende, dat op zulcke verkregen vonniſſe verleent zal worden, * ſtrikte uitvoer-brieven, om by den Deurwaerder uitgevoert te worden, in alle ſchijn, of 't zelve by den Hove van Hollant gewezen ware, niet tegenſtaende eenig tegenſtel * en beroepinge.

* *Renvoy.*

* *Intimatie.*

* *Regoreuſe executoriale.*

* *Appel.*

4 Dat een Stuerman gereet leggende omme ter Zee te zeilen, de Boots-gezellen gehouden zullen zijn, ten tijde ende uyre hen by den Stuerman geſtelt, t' ſcheep te komen: ende zoo wie niet t' ſcheep en komt, ende den Stuerman t' zeil gingh, zal verbeuren een boete van zes ponden jegens den Officier, ende daer-en-boven geſtraft worden tot keure van Schepenen.

5 Alle Scheeps-kinderen, Boots-gezellen ende Huyrlingen uyt ter Zee komende, mits ontfangende t'elcke reize den vierden penningh van hen luider huyre, te vreden zullen zijn, ende zonder murmuratie wederom ter Zee zullen moeten varen, op de verbeurte van 't gelt dat hen van den Stuerman zoude mogen komen, tot profijte van 't ſchip, ende noch zes Carolus gulden tot profijte van den Officier; ende ſloeg hy den reder ofte Stuerman, zal tot keure van Schepenen geſtraft worden.

6 Indien den Stuerman deur eenigh gebreck van quade fortuyne, oorloge, leckagie van ſchepen, ofte eenigh ander verlies van want, inne quame, ende om die ofte andere oorzaken niet raetzaem en dochte zijn neringe vorder te voltrecken, zal volſtaen, mits betalende de Gezellen na beloop des tijts tot S. Lucie toe, den dertiende van wintermaent; welverſtaende, dat ofte den Stuerman oorbaer dachte langer in zee te blijven, om neringe te doen, zullen de Gezellen den Stuerman moeten dienen, zoo lange het hem goedt dunckt, mits dat zy daer af betaelt zullen worden na beloop des tijdts van haer huyr, zulcks hier na verhaelt wort in 't zevende lit; maer indien den Stuerman op S. Lucien dagh van zijne neringe ſcheyt, ende

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00663

deur quaet weer ende wint lange onderwege blijft, en zal hy in zulcke gevalle de Boots-gezellen niet meer betalen, dan tot dien dag toe, ende zullen alle de Bootsgezellen, zoo wanneer zy aenkomen, gehouden wezen te helpen af-snijden, alles op straffe van de onwillige Boots-gezellen hare geheele huyre, ende daer-en-boven keurlijck gestraft te werden van Schepenen.

7 Ende indien eenigh Stuerman zijn schip ofte goet verliest, by quade fortuyne van Zee ofte van zande, zal hy gehouden zijn, de Huyrlingen te lonen na gelangh van de tijdt dat zy met hem gevaren zullen hebben, zoo verre zoo veel goederen geberght worden, dat 'er boven berg-loon de huyre na beloop des tijdts van de zelve goeden betaelt mach werden, te weten, dat men alle de weken van den teelt zal rekenen van Bamisse tot S. Lucien dagh toe, die acht weken voor twaelf. Maer zoo verre 't schip ende goedt van den vyant ofte Zee-rovers genomen of gelosgelt* wort, zal de huyre van de Boots-gezellen ofte Huyrlingen staen tot goet-vinden ende middelingh van onpartijdige Stuerluiden, ofte uyterlijck van den rechten, daer alzulck schip uyt-gevaren zal wezen, na gelegentheit van de zake.

* *Gerant-zoeneert.*

8 Dat niemant eenige Haring, 't zy verse of anders uit den scheepe zal mogen te dragen, op de verbeurte van twintig stuivers, tot profijte van den Officier, ende den haring den stuerman te herstellen op keurlijke boeten van schepenen, ten waere 't zelve geschiede by toestemming en kennisse van den Stuerman.

9 Dat ook niemant eenig Bier buiten den schepen zende, noch dragen zal, noch oock niemant van buiten in den scheepe roepen, op de voorz. boete van twintig stuyvers, ende keurlijke straffe als voren.

10 Wat Boots-gezellen ofte vennot van de Stuerman, gelt of haring ontfangen hebben, ende daer mede ontloopen, zal gehouden wezen de ontfangen penningen ofte haring te herstellen, ende zal daer en boven verbeuren de boete van twintig Carolus guldens; een derde deel tot profijt van den Officier, het ander derdendeel, tot behoef van de stede ofte plaetze, en het derde deel tot behoeve van de schepen, ende noch keurlijke boete van Schepenen.

11 Wie in scheeps-werck, ofte by oorloge, ter voorval van dien, binnen den schepen gequetst ofte geschooten wordt, dien zal het meester-gelt zonder iets meer betaelt worden uit het gemeene schip, zonder eenige montsten gehouden te zijn: en indien hy eenige leemten behouwt, daer en zal 't schip ofte reders niet in gehouden wezen, maer hy zal ontfangen zijn volle huere, van de reize daer in het zelve geschiet.

12 Dat den genen, die hen verhueren in tijdt van oorloge om ten haring te varen, ende niet vechten en willen als 't van noode wezen zal, dat de zelve tot goetvinden van den rechter daer 't schip uitgevaren zal zijn, gestraft zullen worden.

13 De Stuer-luiden zullen hun boots-gezellen, scheeps-kinderen en huerlingen, die zy aengenomen mogen hebben, ofte aennemen zullen, alleen loonen met geldt, zonder de zelve te loven eenige haring, visch, makereel, korf haring, bier, broot, ofte eenige andere waren of koopmanschappen, hoe die ook genaemt zoude mogen wezen. Dan zullen dezelve alleen mogen toestaen op ieder reize, die den Stuer-man ten wille doen zal, een kinnetjen Haring, zonder meer, die hen met kennis van den boek-houder of hooftreders zal werden gelevert uit de scheeps-haring, zonder dat de zelve eenige haring zullen mogen uitschieten, of oock eenig hout leveren, 't welck by de reders zal werden bezorgt, op de verbeurte van 't zelve hout: ende zal den jongens volgen, een kinnetjen haring voor de geheele teelt, by den zelven t'ontfangen, op zoodanigen reis, als zy des zullen begeren; maer zullen de bootsgezellen, en andere huerlingen 't zelve moeten ontfangen op ieder reize, op de verbeurte van dien, en den Stuerman ofte Boeck-houder anders doende, zullen uit haer eigen goeden verbeuren vijftig Carolus guldens, van ieder bootsgezel, huerling, ofte jongens, die zy meerder haring, visch ofte andere waren hebben gelooft; te bekeuren d'een helft aen den Officier die de uitvoering * doen zal, ende de weder helft ten behoeve van den armen, en den aenbrenger half en half.

* *Executie.*

14 Welcke voorsz. kinnetjens haring al t'zamen toegeslagen zullen moeten werden binnen 's daegs zonder dat men dezelve, weder zal mogen opslaen om te packen ofte verzorgen, op de verbeurte van den zelven haring; en daer en boven een boete van zes Carolus guldens, ten behoeve van den Officier, behalven keurlijke boete van Schepenen, zoo wel by den Stuerman als Vennot uit haer eigen goeden te verbeuren.

15 Geen Stuur-luiden, scheeps-kinderen, bootsgezellen, ofte andere, binnen scheepsboort eenige Haring in zee zullen mogen uitschieten voor scheeps-haring-voeringe ofte anders, in wat manieren 't zelve zoude mogen geschieden, omme de zelve te leggen in gelijke tonnen, halve vaten ofte kinnekens, dan alleen den jedelen, kuit-zieken, nachtschamel, klaer ende zuiver, d'een uit den anderen te schieten, op de verbeurten van den haring, ende zes gulden uit haer eigen goederen, zoo wel by den Stuerman als by den Vennot. Maer alle boter-half-vaten, en kinnekens, die binnen scheeps boort opgegeten worden, zonder meer, zullen geleit worden met visch of haring, tot profijte van dē schepe.

In

In den jare 1611, 12, 20, en 29. zijn by haer Hog: Mog: onderſcheidelijke placcaten ter neer geſtelt, de Haringvaert, Viſſcherye en haer recht betreffende, die alle in de Placcaet-boecken ſtaen te zien.

Niemant vermag zijn Roer onklaer te houden, zoo, dat daer netten aen zoude konnen hechten.

By goet weer, als iemant viſſchen wil, zal de Stuer-man zijn achter-fock ofbezaen hijſſen.

By nacht zullen zy haer ankers hebben in te nemen.

Die niet en viſcht, vermag niet onder de viſſchers te drijven, maer moet zeil maecken.

In 't net ſchieten, vermag men den ander niet te na te komen. Men wachte zich wel een anders wandt te kerven.

Ieder zet zijn naem op de netten, om altans bekent te mogen zijn, enz.

De Haring, die voormaels by Noorwegen en onder Schoonen placht te ſchuilen, vangt men nu in 't voor-jaer op de kuſt van Schotlant, en in 't najaer op de kuſt van Engelant, benoorden de Teems: van waer zy, in de winter, de hoofden deur trecken, achter Engelant ſchieten, en tegen 't voor-jaer grootelijx vermeerdert, voor de ſchotze kuſt zich weder laeten zien.

V. Klockius in Ærario lib. 11. cap. 35.

Deze viſſcherye van de Nederlanders grootelijx wort geoeffent. Men heeft in een jaer het Teſſels gat voormaels by de vijftien en zeſtien hondert buizen, driemael op de vangſt, uit en in zien zeilen. Heden beloopt het getal omtrent zeven hondert, ieder zeventig laſt voerende, elck laſt hout hondert en twaelf tonnen, en ieder ton omtrent negen hondert haringen. Zooze nu driemael laeden, gelijk meeſten-tijdts geſchiet: komt het getal der gevangen Haringen op vele millioenen te beloopen.

In het jaer 1590 voeren van Enchuizen alleen 350 Buizen, op den Haringvangſt in zee: welcke ſtadt zoo ſcheeprijk is geweeſt, dat als de Koningh van Spanjen de Nederlantſche ſchepen in beſlag nam, men daer in korten tijdt drie hondert groote ſchepen op heeft gebouwt.

Op het jaer 1163, heeft men eerſt deze Haring beginnen te vangen, 't geen eerſt by die van Zirick-zee, in 't werck wiert geſtelt. *Willem Beukelſz.* van *Bier-vliet*, de eerſte was, die den Haring zoute, en in tonnen packte, op het jaer 1416: hy ſtorf in het jaer 1447, en Keizer *Karel* de vijfde, waerdeerde dezen vont zoo hoog, dat hy in het jaer 1556. te Bier-vliet het graf van de man ging bezoeken. Voor hem wierdt den Haring verſch gegeten. Kort hier op, is tot Hoorn het eerſte groot Haring-net gemaeckt. Daer van de Heer *Huigens* aldus ſpreekt:

V. Grot: Mare. lib. Boxhornius cap. 14 van het vry Haring vangen der Hollanders onder Engelant.

V. Meeſter Symens Tractaet van de Haring.

Heb ick van allen eerſt 't groot Haring-net gebreit,
Van allen eerſt geſpreit, van allen eerſt verbreidt.

Ter tijdt, als by den laetſten Engelſchen oorlog den Haring-vangſt in de Noortzee ſtil ſtont, gaf Godt zulcken grooten overvloet van Haringh in de zuider zee, dat zommige viſſchers in een maent elck acht-hondert laſt Haring vongen, zijnde omtrent 80 hondert duizent haringen, waer van de 800 laſt verkocht wiert voor 15000 en 620 guldens.

Die van Amſterdam inzonderheit, hebben, om den ſcheeps-bouw en vaert voort te zetten, veele goede wetten en keuren, dies wegen, uytgegeven; zoo rakende den Zee-luiden zelve, als de Timmermans, Maſt-makers, Touw-Slagers, &c. Niemant mach Meeſter Timmerman werden, ten zy hy proef-ſtuck, van zijn Konſt geeft, met een planck van 25 voet te ſloeren en in te brengen, een nieuwe naet te drijven, en een roer van vijf haken, of wel een ſpille van vijf gaten te maken.

Alle maſten, en ſprieten, die 'er gevormt werden, moeten zes of acht kant behouwen worden, zonder dat daer eenige proppen in mogen geſtoken worden. Het hout, daer de maſten van gemaeckt worden, moet volgens keure by winter zijn gehackt; men meetze binnen de zeven en veertien palmen, van 't vierkant hout, zes voet, de veerthien palm van 't ent acht voet,

ende

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00665

en de ſtick-houten van't endt twaelf voet.

Quade hennip wert by Keur-meeſters, gewraackt. Het kabel-garen moet twee-en-vijftigh vadem uit een pont hennip zijn geſponnen, en het lijck-garen zeſtigh vadem uit een pont hennip. In regen vermach niemandt garen uit te ſcheeren, om ſtrengen of touwen van te drayen, zelfs oock niet by nacht. Alle lijcken, lijnen, en huyzingh moeten geſlagen zijn, van gellingh of van fijne Rijſche hennip, zonder daer toe eenige andere hennip te mogen gebruicken. De marlingh moet volgens Amſterdamſche wet van rijſche hennip zijn gemaeckt.

V. Hant-veſten van Amſterdam l. 5. part. 3.

Anckers worden geſtort over 't block, om preuve van haer ſterckte te geven.

Beſtier op Koopvaerdy-ſchepen in't byzonder.

Van keuren op 't loſzen en laden van ſchepen, reglementen voor Bootsvolck, &c. ziet het Placaet-boeck van Amſterdam.

Geſproken hebbende, in 't algemein, van't ſcheeps-beſtier op koopvaerdy-ſchepen, zal't niet ondienſtig zijn, in 't korten aen te roeren, hoe het op ofte in de ſchepen zelve, ſtaet en toegaet.

Als byzondere Ingezetenen dezes landts ſchepen uit-ruſten, om buit op den vyandt te behalen, en hem af-breuck te doen, die men *Kapers* noemt, wordenze gemant, zoo van Bevelhebbers, als gemeen Bootsvolck, gelijck's landts oorlogs-ſchepen: doch zomtijdts meerder in getal: want haer kracht in't enteren beſtaet, dat met veel volcks moet geſchieden: waer mede het beſtier oock ten volle over-een-komt.

De Reders of Eygenaers van de ſchepen, beſtellen de leeftocht voor het volck. De huyr van't volck wort geſchickt na de buyt, die daer is verovert, waer zy mede in komen te deelen, of zoo men niets beloopt, geniet het volck veeltijdts geene loon.

De Koopvaerdy-ſchepen, die naer Ooſt-Indien varen, zijn ſterker gemant, door den banck, als de lants oorlog-ſchepen, en komen in minder beamptelingen over een. By't aflijven van den Schipper, vervangt de Stuerman Schippers plaets. De Koopman ſlaet acht op de lading, vent de zelve, en verhandeltze: heeft zijne Schrijvers en Boekhouders onder zich.

Deze Schippers op ſchepen, die naer Ooſtindiën varen (welcke ſchepen diepe hollen hebben, gelijck alle koopvaerdy ſcheepen, zijn achter hoog en wijt uitgebogen, tot lijfsbergingh, en ſtouwingh van goederen,) hebben 't gebiet over 't Scheeps-volck, ende de beſtieringe van dien; als mede van zeil te maken, 't zelve te verminderen of vermeerderen, ſtreken te zetten, of te veranderen. Als zy in een vloote gezamentlijck hen reis vervorderen, wert althans een Opper-Bevelhebber over de geheele vloot geſtelt, die de vlagge voert, en gebiedt. By gebrek van deze, hebben de Koop-luiden beurt voor beurt het opper-gezagh. Op ieder ſchip is een raedt van vijf Perzoonen, die Rechters zijn geſtelt, met volkomen macht, om in alle kleine misbruicken recht te doen. Deze zijn de Koopman, als Voorzitter, Schipper, Onderkoopman, Opper-ſtuerman, en Hoog-bootsman. Gene by-een-komſte, 't zy om recht te plegen, of anderzins, mogen van het eene ſchip op het ander geſchieden, zonder vol bevel van de Opper-vloot-voogt. Drie of viermael 's nachts in jeder wacht de ronde onder en boven in de ſchepen moet gedaen worden, om alle onraet, onheil, en t'zamenrottinge van het volck te weeren. Niemant vermag des Heeren naem ydelijk misbruiken, of zweren, de Godts-dienſt beſpotten, geſchillen om verſcheide Godts-dienſten aenrichten, op zware ſtraffe daer toe geſtelt.

Zonder duidelijk bevel van Koopman, en Schipper, mach niemandt timmeren binnen deze ſchepen. Niemant binnen ſcheepsboort mach zijn toegevoeghde dranck-maet verkopen, of beſparen, maer moet het zelne aenſtonts nuttigen. Geen leeftocht mach overboordt geworpen worden, onder voorgéven dat verdorven is, zonder toeſtemmingh van Schipper en koopman. Ieder Krijgs-man heeft

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00666

heeft zijn geweer ſchoon en kant te houden, en moet het zelve wekelijk vertonen den Gezag-hebberen. Die werktuigen van Heel-meeſter, Timmerman, of Kock verwerpt, of verſteekt, tot ſtraffe, wort gelaerſt.

Hy verbeurt een maent loon, die eenig geſchut, zonder laſt, af-ſchiet. Op de krancken moet acht geſlagen werden, en onderſtant geboden van die genen, welck onder het zelfde gedeelte volcks zijn beſcheiden. Zoo wel buiten, als binnen moeten dagelijcks de ſchepen gewaſt, en gereynight worden. De goederen, tot den lijve van een af-geſtorvene behorende, is men gewoon voor de maſt te verkoopen. Niemandt vervordere zich te dobbelen, ſpeelen, of eenige ſpeeltuigen te maken binnen ſcheepsboort, op ſtraffe van acht dagen in de yzers te zitten: het verlorene met ſpel men niet gehouden is te betalen. Niemant vermach zich droncken te drincken, of te plockhayren, vuur te gebruicken elders binnen ſcheepsboort, dan met laſt, toeback drincken, dan op het bovenet, of in het Galjoen, alles op verbeurte van zware ſtraffe daer toe geſtelt.

Naer bezetten wacht, ieder zich ſtil zal te houden hebben, en zijn beſtelde poſt waernemen. Niemandt vreemts binnens-boorts kome, als met toelatingh van Bevel-hebbers. Hoy of ſtroo in de ſlaep-plaetzen te hebben, of oock eenige koye in te nemen buyten laſt, niet toe wort gelaten.

Het zee-doopen aen den onbevarene niet toe wert gelaten. Maer ter gewoonlijke doop-plaetzen, ieder back volcks met een flap-kanne wijns wort beſchoncken.

Zaken, die de Zoldaten op deze ſchepen aengaen, by den krijgs-raet af-gedaen moeten werden; welcke beſtaet uit den Koopman, Schipper, Sargeant, Corporael, en Lants-paſzaet: doch wanneer het zaken van groote gewichte zijn, de zelve by den breden of vloot-raet, zoo daer meer als een ſchip by den ander is, afgedaen moeten zijn.

De bezwoorene inſtellingen den volcke maendelijk voorgelezen moeten worden.

De Vloot-raet dezer ſchepen beſtaet uit alle de Koop-luiden, Schippers, onder-koop-luiden, Opper-ſtuerluiden: doch in zaeken de krijgs luiden betreffende, komen, in plaets van onder-koop-luiden, en ſtuerluiden, de twee eerſt gebiedt hebbende krijgs-luiden, 't zy hop-luiden of minder beamptelingen. De eerſte bevel-hebber de voorzit in deze vergaderinge heeft. By ongelijk getal heeft hy een, maer by even twee ſtemmen. Deze raet heeft macht de verſtorvene plaetzen te vervullen, en onbequame uit den dienſt te ſtellen: ſpreeckt vonnis over zware misdadige, op het ſchip van den Opper-bevel-hebber: hy beraemt oock op 't nemen van de ſtreeken, aen doen van plaetzen, enz. draegt zorge geen kruit noodeloos in de vloote geſpilt en werde. By't overboort zetten van eenig afgeſtorven menſch, men een ſteenſtuck los laet ſchieten. Den Predikanten en Kranck-bezoekers deze raet niets meerder en beveelt als den kerken-dienſt waer te nemen; doet hen in goede achting houden, en niet beſtraffen, in 't byzijn van het volck, ten waer de misgreep grovelijk waer. Deze hebben goede zorge te dragen van het volk tot deugden ſteets aen te manen, alle kerkelijke twiſten ſchouwende: de beampten vermanen zy in 't byzonder, zoo eenig misgreep komen te begaen, voor alle vergaderinge zy het gebet te ſpreecken hebben. Het boots-volck met gods-dienſtige boeken werdt voorzien. En niemant hout zich uit het gebedt of predikatie. De gebieder van de vloote heeft recht, in alle byzondere Scheeps-raden te komen, en daer de voorzitting te hebben.

De vonniſzen aen misdadige ter uitvoering beſtelt worden op de ſcheepen, daer het feit voor is gevallen: en wanneer een byzondere Scheeps-raet recht in kleine zaecken, en daer toe zy recht te ſpreecken is beſtemt, ſpreeckt, zal de ſcheeps-bevel-hebber daegs voor de uitvoering zijn ſchip zoo dicht by des vloot-voogts ſchip houden, als het doenlijck is, en een vlagge aen den Cralijn by de marſch op haelen, en dus eengeheel uur laten waeien, op dat de

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00667

vloot-voogt weten magh dat men 's daegs daer aen recht plegen zal, op dat hy zelve over kome, ofte iemant met zijn bevel, zende. Doch indien iemant van zijnen raede niet overkomt, voor de middag op den beſtemden dag, gaet de Scheeps-raet met haer zaken voort, en indien het feit lijfzakig geoordeelt wert, ſteeckt men het voornoemde teken weder op, op dat de Vloot-voogt zulx zy bekent, en by beſtelling doet.

Als de Schippers en Stuer-luiden verſchillen in de ſtreeken die men nemen zal, zulx den bevel-hebber, of koopman bekent moet gemaekt werden, om hen te vereffenen.

De Schie-mannen en Hoogboots-luiden dragen zorge, dat de ſchepen wel geſtouwt worden, ten welcken einde zy tuſſchen de ſcheer-houten, ende aen 't boort, gaten doen maken, om de ſtortgoederen daer door bequamelijk in te ſtorten. Onder Peper, Nooten, en Nagelen geen andere goederen geſtouwt moeten zijn; om het verbroeien en heetworden dezer ſtoffe: en deze ieder in byzondere ruymen geladen moeten zijn. Olie, boven en voor de handt geplaetſt moet wezen, de vaten daer deze in is, eenigzins wan gelaten moeten werden, de hoepen en bodemen aengedreven, met zout, zant en water wel gewreven, om alle leckazie voor te komen.

Fardeelen, packen, en andere ſtuckgoederen op elkandre tegen de ruimen van de ſpeceryen worden geſtuwt. De koſtelijkſte waren in de middelſte lagen gelegt moeten zijn, om van onderen niet beſchadigt, of van bovenen door leckazie bedorven te worden. Stuwt de Peper zoo, dat zy de pomp niet ontredden kan.

De Provooſt, welcke aenklager van feiten op dees byzondere ſcheepen is, getuigen hoort, ten overſtaen van twee rechteren, genomen uit den Scheepsraet. Die deze Scheeps-rechters van onrecht laſtert, bloots-hoofts met geboogen knien, en gevouwen handen, Godt, het gerecht, en den verongelijkten om vergiffenis moet bidden. Die iemandt dreigt, tot vreden wordt gedwongen.

Niemant buiten laſt van boort mach varen, op byzondere ſtraffe daer toe geſtelt.

Deze ſcheepen worden gemeenlijck voor twaelf maenden van lijftocht verzorgt, en dat voor hondert koppen met een en twintig duizent ponden broot (meer en min na het getal van volck,) waer van ieder man weeckelijck vier pont geniet, twintig tonnen vleeſch, elck van vijf hondert en vijftig ponden, tweemael 's weecks aen ieder man drie vierendeel pont vleeſch geſchaft wert. Noch is dusdanigen ſchip van twintig tonnen ſpek, elk ton op drie hondert en vijftig pont gerekent, voorzien: 't geen eens ter weeck wort geſchaft: en drieduizent pont ſtock-vis: waer van viermael ter weeck ieder man een vierendeel ponts geſchaft wert.

Ieder man rijckt men vijf kazen uit, van zes of zeven pont zwaerte, voor de rijs. Dertig toelaſten water laed men insgelijx in dusdanigen ſchip, daer hondert man op varen, waer van ieder man een flapkan daeghs krijgt, behalven noch achtien pijpen water voor de kock. Een tonne Bier voor ieder man: achtien toelaſten Spaenſche, en twee Franſche wijn, waer van een mutsken daegs aen 't volk uit wort gereikt. Twee Oxhoofden Brande-wijn, twaelf ton Boter. Vier varkens Azijn, vier en twintig halve amen Olie, een aem Limoen-zap, vier quarteelen Pruimen, vijftig zacken gort, twintig zacken grawe, en twintig zacken witte erweten; een grof-ton Miredik-wortel, een halve ton moſtaert zaet, 40 geroockte Hammen, 50 ſtux gerookt vlees, 8 gerookte tongen, enz. 't geen alles naer voorgeſchreven wetten en maet, de Schipper aen zijn volck gerechtelijk uit doet deelen.

Op ſchepen die naer Weſtindiën, de Straet, en elders varen, is de Schipper 't Hooft, wien Stuerman, en Hoog-bootsman volgt. Dees voeren een Heelmeeſter, Meeſter-Buſſchieter, Kock, en by wijlen een Perzoon die acht op de ingeladen goederen ſlaet, onder naem van *ſupercargo*, zonder Officieren meer; wiens ampt het is te bezorgen dat het Koopmans-goet, zonder ſchade, geloſt en geladen wert, hy koopt, en verkoopt, en hout van alles boeck, en rekeningh.

Als

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00668

Als men zout laet, moet het ſchip onder, en alom wel droogh zijn gemaeckt, voorzien met een garniering, of looze wageringh, en geſchot, dwars ſcheeps: zoo oock met koorn.

Wijn-vaten moeten voorzichtighlijck gezet worden, met de ſpons-gaten alle na om hoogh, wel vaſt met wiggen geſtouwt, zoo dat zy niet over dwars raken konnen. De ſlechtſte Wijnen dienen onder te zijn geleit: want, hoe hoger wijn legt, en minder laſt op zich heeft, hoe beter dat hy wert bewaert.

Alle bodemen moeten wel zijn voorzien, eer dat men over takelt, om leckagie te vermijden: men vultze voor 't ſluyten tot overlopens toe. Dus handelt men mede met uit-gegeſt bier. Hoe kleinder wijn-laſt is, hoe beter de wijn over werdt gevoert. Dienſtigh is het hierom, kleine ſchepen te bevrachten om wijn te laden: want als veel vaten op elkandre zijn geſtelt, de onderſte lichtelijck krenken.

Zoo een Schipper juwelen in zijn ſchip heeft, moet de zelve naerſtelijck bewaren, en in tijdt van gevaer aen zijn lijf binden; op dat, ſchoon het ſchip quam te blijven, die met hem behouden worden.

Wol moet dicht gepart, en in een gedraeit, daer byzondere wercktuigen toe zijn. Dit geſchiet zomtijdts met zulcken kracht, dat de ſchepen zelf daer over komen uit te zetten, 't geen ſchadelijck en te mijden is. Als men ſtuck-goederen laedt, moet het ſlechte en zwaerſte onder leggen, het min duerzaemſte boven. Fruit moet droog gepluckt, en geladen zijn, zomtijts verlucht, en afgeveegt. Walvis-traen, en Haring, wort gepackt zoo 't valt: 't is onverſchillig, waer, of hoe die komt te liggen, als maer dicht is gepakt, en de openingen wel zijn voorzien.

Maſten moeten in 't breetſt, en langſt van 't ſchip komen te leggen, de ledige plaetzen worden met knuppel-hout gevult. Papier werdt nimmermeer alleen in een ſchip gelaeden, want het de ſchepen te ranck zoude maeken: 't kan alleen niet wel geſtuwt worden: als men 't laet, wort het beſt voor en achter in het ſchip gedaen, de zwaerſte laſt te midden plaetzende. Noortze planken mag men zoo veel laden, als in en op het ſchip liggen konnen.

Die Slaven voert, en behoort niet te verzuimen ſchutten langs en dwarsſcheeps te zetten: want anderzins, by ſtorm, dat het ſchip zeer helt, de nackte zwarten lichtelijk over elkander vallen, naer het laeghſte van het ſchip, 't geen ſchip-breuck kan veroorzaeken. Verlucht die dickmael, ſchaft haer eetbare ſpijs, en reickt dezelve gelijk-deelig uit, ſchijdt mannen, en vrouwen, jong, en out van elkaer, en zetze in byzondere hocken, om ontuchtigheden te vermeiden: geeft hun matten om 's nachts op te ruſten, doet de ſchepen onder met ſteen laden, 't zwaerſte in de midden, 't geen voor een garnier ſtreckt, om de ſchepen zeil-vaſt, en niet ranck te doen zijn: tweemael 's daegs dient het ſchip afgeſpoelt te zijn, daer weinig edik onder 't water gemengt, zeer dienſtig toe is. De Negros laet de Schipper alle morgen boven komen, by beurten, om zich te reinigen, en te waſſchen. Dog men heeft voorzichtig te zijn, dat zy by 't geweer niet en komen, of zich meeſter van het ſchip maecken, daer dickmael groot onheil van is gezien. Voor het vroeg-ſchaffen werden de baldadige geſtraft. Over ieder kot ſtelt hy een zwart, tot opziender over zijne makkers.

Als Paerden in de ſchepen worden geladen, moeten ſtallen bequamelijk in het ſchips ruim zijn geſtelt, zoo dat de beeſten elkandre niet komen te raecken, moeten zoo geplaetſt worden, dat nimmer op de geheele tocht te liggen komen. Het hooy dat tot haer voeder mede wort gevoert, is aen groote ſtrengels gevlochten, zoo dat bequaemlijk weg geſtouwt kan werde. De waterleggers onder de voeten van de paerden, op de bodem werden gelegt, waer men het water uit pompt, als men het nodig heeft, die men ledig zijnde met zout water aenſtonts weder vult. De paerden ſtaen met de hoofden tegen elkandre, en na het midden van het ſchip toe,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00669

daer een bequame gang tuſſchen deur gaet, zoo, dat men tot alle de ſtallen bequaemlijk in kan gaen. De gerniring onder de voeten van de paerden, op de water-vaten; moet wel vaſt zijn gelegt. De krebben, daer de paerden uit eeten en drincken, zijn gemeen voor alle, ſchoon zy in byzondere ſtallen ſtaen. Tarwe-meel, vermengt onder 't drink-water, is heelzaem en verkoelt De zieke paerden moeten alleen gezet, en van d'andere paerden afgeſcheiden zijn.

Walvis-ſpeck ſnijt men (als de viſch gevangen is) buiten boort, aen klijne ſtuckjens, en bergt dat in vaten. De baerden worden tegen de zijden van het ſchip aen geſtouwt, en onder op den bodem neer gelegt, om 't minſt hinderlijk te zijn. Zy worden mede wel buiten boort tegen het ſchip aengehangen, als het ſchip volladen is. Groote voorzichtigheit moet zijn gebruickt in 't harpoenen van de viſch. Aen het touw dient vaerdig bot gegeven, wanneer het dier de lens in 't lijf heeft; en de bijl moet by de hant zijn, op dat het touw gekapt kan worden, zoo het onklaer raeke, en de boot door't weeren, en getier van den grooten Wal-viſch niet omgeſmeten wort: gelijk men het touw oock in tijts moet laten ſlippen, als't ten einde bot is, en de viſch veel woet. Niemant vervoeg zich met de Harpoender in de ſloep, als die vaerdig is in't zwemmen. Als de Walviſch, door't veel voudigh bloet laeten, veroorzaekt door de Harpoenen, die hem in 't lijf zijn gejaegt, ſterft, wort hy op de zijde, nevens het ſchip geſleept, en aen enden gehackt, als boven is gezegt.

De Boots of Chaloepen, daer dit viſchen uitgeſchiet, worden ter zijden het ſchip, buitewaerts vaſt gemaekt, of wel achter met jucken, zijdelinx aengehangen.

De Groenlants-vaerders ballaſten zig met water-vaten, die na de zwaerte van de vangſt ontledigt worden, en met walviſch-ſpek gevult.

Traen en Olie-laſt wort heilzaem voor het ſchip geoordeelt, om dat het hout daer door verhart.

Een voorzichtig ſchipper draegt althans goede zorg, dat zijn lading zoo geſtouwt, en geſchikt is, dat den overloop vry blijft, en men alom de buſzen kan gebruiken, om zich des noots, te verweeren.

Fluiten of Pynas-ſchepen, die na-by vaeren, voeren minder volck als die gene, welck verre tochten doen. Spiegel-ſchepen meerder zijn gemant als Fluiten: want zijn breder, en brengen meerder werck by. Schepen zoo klein, dat onder de tien man voeren, voeren meeſt tijds ſlechts een ſchipper, zonder ſtierman of ander hoog beampteling. De jongen kookt de ſpijs, en ſchaft voor alle, aen eene back, by de buick, zonder eetmaet*, gelijk men op de ſchepen van oorlogh doet. Schoon de Schipper meeſter is van't ſchip en volck, zoo vermach hy echter de maets niet te ſtraffen, moet hen beklagen, of aen Oorlog-ſcheeps Hopluiden, zoo hy die bejegent, of wel t'zijner woonſtede na verrichte reis; uitgenomen dat hun geoorloft is het volck met de handt een ſlag te geven, gelijk een meeſter aen zijn knecht vermach te doen.

* *Rantzoen.*

Matroozen op Ooſt- en Noort-vaerders is toegelaten, zeker klein gedeelte koopmanſchap in de ſchepen, zonder vracht-loon te laden, 't geen by hun voeringh werdt genoemt, waer van te zien de reglementen van haer Hoog: Mo: dierwegen uitgegeven. Het ſtaet een Schipper toe het volck in goede tucht te houden, hun dagelijcks Godts woordt voor te lezen, en gebeden te doen ſtorten. Hy weert dobbelen, vloecken, en zweren, gebiedt ſteets ſtilte in het ſchip, op dat de man te roer niet verbijſtert; pleegt raet met al zijn volck, in tijdt van noot: hout goet beſteck, en verdeelt de nacht wacht zoo wel als die van den dagh.

Huert zijn volck op maen-tgelt, of wel op de reis, 't geen hun te beter op doet paſzen.

Als pick, teer of zout voert, doet hy de pomp wel verzorgen, want by voor al dat dees genoemde ſtoffen, ſmelten, lijt de pomp groote laſt van beloopen, en onklaer te werden, daer zomtijdts het behout van't ſchip zelve aenhangt. Zoo hy uit koude landen komt, moet goede acht ſlaen, dat geene lecken onder aen het ſchip zijn,

zijn, die toe mochten vriezen, op dat die, in de warmte komende, ontdojende, het ſchip te gronde niet doen gaen.

Doch om naecktelijck te zien, hoe het op deze ſchepen toegaet, laſch hier in d'aerdige vaerzen van E. *Herckmans.*

't Jarent zoo de Zon vertrock
Uit het tweelingh kinder hock,
(Om na de oude wijzen zang
Weer te gaen der kreeften gang,)
Heeftze my na de oud gewoont,
Met haer na de ſtrant getroont.
Na de ſtrant die Hollandt ſcheyd
Daer tegen over Texel leid,
Na't Santduynigh Helder-ſtrant,
Daer zoo menigh Zee-man lant,
Daer zoo menigh Vreemdeling
Met zoo veel verwondering,
Dagelijcks in Hollant treet,
Daer men zoo veel welkomſt heet.
Daer men van der kielen boort
Zoo veel vreemde tijding hoort,
Daer zoo menig moeders kind
Wacht op dienſtigh weer en wind.
Daer zoo menig dapper quant
Raeckt met voeten 't leſte lant.
Daer men zoo veel droefheits teelt,
Als m' elckander Godt beveelt.
Daer 't zoo vaeck aen 't ſchreyen gaet,
Went'er op een ſcheyen gaet,
Daer men zoo veel kuſzens ziet
Als men Reyzers lucken biet,
Daer meê elckaer bedroeft te moe,
Seit adieu tot weerziens toe.
Daer zoo heb ick mee verbeyd
Na des winds gedienſtigheid,
Die ter voorgenomen reys
Eyndelijck voldeed mijn eyſch.
Zoo ick 's ochtens lagh en ſliep
Komt de Loots van't Nieuwediep.
Mannen (roept hy) op na Zee,
'k Zie de Schipper op de ree,
De anckers winden, 't is noch vloed,
Mannen op, de wint is goed.
Yder wert terſtondt geweckt,
De eene geeuwt en de ander reckt,
De eene ruſt zich om te kleen,
De ander haeſt zich na beneen,
Deze voort na ſtrant toe vliet
Na de komſt der ſchepen ziet.
Loots die moet hem op den draff
Die zeit, Kijn zy keumen af,
Maeckje ree en haeſtje voort,
Goe wint, goe tye, we ſelt na boort.
Men doet een ſcheydronck, en men telt
Voor koſt en dranck, de waert zen gelt:
Van daer me dat'lijck na de ſtrant
De pincken en galjoten mant.
Wie dan zen lief te zelſchap heeft,
Die trooſtze voor het laetſt beleeft;
Het krijten gater fel in zwangh,
Men kuſter vaeck een bracke wang
Van tranen, met een droeve lip,
Het ſcheyden is een harde klip.
Dan maeckt den Lootsman vaeck getier,
Wech met dit liffe laffen hier,
't Is tijdt het ty vergaet te loor,
En zet met een zen rug te ſchoor,
Hang op, en torſt jou in de boot,
Daer mee zoo haelt men an de ſchoot,
En af-ſteekt van de ſchreyer hoeck;
Men ziet zomwijl een witte doeck
Staen weyflen op een duyntjen, och!
(Zoo veel gezeit) ick zieje noch.
Aen boort geraeckt men onder dies,
Daer ruycktet in het eerſt wat vies
Voor die de Zee onlijdigh haet
Om datze tegen 't ſchip aenſlaet.
Die wert daer van zwaerhoofdigh mee
Of ſpuwt van quaedtheydt in de Zee.
De loots terwijl zen mercken zet
En nadert onder des te met
De eerſt', de tweed', en derde ton,
En 't ſchip zoo buiten gaets bevon.
Des neemt de loots zijn af-ſcheit dan,
Daer op Matroos met alle man
Goe reys roept, nu zijnwe al gelijck
Hier binnen ſcheeps-boort even rijck.
De Schipper roept met heerſchappy,
Draey man te roer 't ſchip op de ly.
Hoog-Bootsman maeckt de takels klaer,
En roept het ſcheepsvolck allegaer;
Hael op de boot, za repje voort,
Een wind-boom, twee dry buiten boort,
Maeck vaſt, en hys nu voor wat bet,
Dus wert de Boot in 't ſchip gezet.
Hael nu de zeylen van de maſt,
De Stuerman zet de koerze vaſt.
Terwijl Hoogh-bootsman met zijn Maet
't Volck dat te roer en wake gaet
Ordentlijck in quartieren deelt,
De Schipper elck zijn ampt beveelt,
Op dat zich elck naer waerde quijt,
Daer mee zoo wort het ſchaffens tijdt.
Dan treckt de jongen aen de bel
Gelijck als of mer preken zel;
Hier elck in zijn gewoone hoeck
Zich zet, met zijn devotie boeck:
Men zingt een lof-zang tot Godts eer,
Den Lezer ſtatigh voor hem neer
Sen oogen ſlaet, en overluyt
Het algemeen gebedt ſpreeckt uit.
Terſtont kocks jongen of zen maet
Gaet eten (roept) gy Heeren gaet, &c.
Elck voegt zich na beneden ſtrack,
Men brengt de grut of erret-back.
Een hachje mee zoo 't vleeſch-dagh is,
Of ander ſtock- of zoute-vis,
Een Bootsmans praetje dan daer by
Van oude kousjes, jaer gety,
Dat gaet'er om, men drinckt eens toe,
En daer mee weer na boven toe.
De Man te roere wert verloſt,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00671

Die vint dan by de kock zen koſt.
Terwijl vertelt m'elckaer een quack,
En zuygt met een een pijp toeback.
De Jongen haelt de Zwabber t' wijl
En dwijlt het ſpeeckzel op en quijl.
Quartier en Pompers, wert'er dan
Geroepen van de Stuerman.
Eerſt pompen, dat is de oude toy
En dan voort ſlapers in de koy.
't Quartiers-volck paſt dan op de wacht
En ſlaet op wint en zeylen acht.
Daer vaeck een waterlandtze Boer
Die roept niet hoger man te roer,
Of oock niet lager, zoo 't dan raeckt.
Gebeurtet dat men dan gevoelt
't Schip hellen, of wat meerder koelt,
Zet mars-zeyl, roept de Schipper ſnel,
Ten zy zaeck dat 'et hart en fel
Begint te waeyen, datme op 't leſt
Roept, mars-zeyl, mars-zeyl in, is beſt.
Hael in, maeck los de toppen ras,
Los boe-lijn ſchoten en ly-bras,
Gey voor de ſchooten, Kees en Fop
Zijn in de mars, die pudzen 't op.
Met dies de Man te roere klopt
Hou pompers! 't leſte glas dat lopt.
Het pompen gaet voor 't ſlapen wis
Daer mee 't quartier verſtreken is.
En voort zoo roept men dan, quaer quaert.
Godt geef ons al behouwen vaert,
Op deze vaert, en alle vaert,
Het jonghſte varen Godt bewaert.
Het liet en endicht niet zoo dra,
Of d'ander komen voor en na,
In py en bollickvangers doſt,
Met wert de Man te roer verloſt.
't Quartier dat wert van wacht verruylt
De ſlaep in ander koyen ſchuylt.
En ondertuſſchen ſcherpt de wint,
Die langs hoe heftiger begint;
't Voormars-zeyl dat leyt op de rant,
Maer 't wert nu in de mars gemant.
Daer na komt vaeck een regen vlaeg,
Dan komt de zee-kap wel te ſtaeg;
Wie met zen voeten droog wil gaen
Die treck dan vry zen leerzen aen.
Dan roepter een beneen 't verdeck
Jong brengh een keers hier is het leck,
En zegt het aen de Timmerman
Die teeckent dan met krijt daer an
En met 'et eerſte moye weer
Hy 't drijft en wrijft, met pick en teer.
De Stuerman wert terwijl ontwaer,
't Paert Pegaſus of Adelaer,
Of Kooren-aer, of Leeuwen-hart,
Of eenig ander zuid-geſtart.
Daer zit hy dan in Ruſt of 't Wandt,
En ſpriet-oogt na de Foma-hant,
Of na een ſtarre daer hy dan
In 't boeck heeft declinatie van.
Op dat hy 't dan te beter vat,
Zoo roept hy vaeck hout (dragend) wat,
Of is 't in ly? hael aen de wind,
Op dat de Stuerman hoogte vindt.
Terſtont zoo zingt men weerom Quaert;
t'Wijl paſt de Stuerman in zen kaert,
Waer heen 't met deze gang belent,
En of 't niet beter dient gewent.
Mit komt de Schipper voor den dagh:
En vraegt de Stuerman (die gewach
Maeckt, van de trecking van 't Compas)
Hoe veel die Ooſt-of Weſtlijk was.
Die in den opgang heeft gepaſt,
En maeckte door bewijs-reen vaſt,
Dat hier ſchaers anderhalve ſtreeck
De Leli na 't Noord-ooſten weeck,
Daer toe zoo wraecktet ruim zoo veel
Dat maeckt drie ſtreecken in 't verſcheel:
Berekent daer uit blijckt gewis,
Dat d'ander boeg de beſte is.
Tot wenden ſtemtmen voort 't beſluit,
Dan roept men ree, ree, overluit,
Goe ree, antwoorden de ander bly.
Leg man te roer dan 't roer in ly.
De Fock wert aen de wint gebraſt:
Maer 't wil niet wenden, des belaſt
Men 't voor de wint te wenden om.
Bey, dat waer zeker al te dom,
Antwoort de Stuerman, want de koelt
Men langer mack en hantzaem voelt,
't Is beſt groot Mars-zeil by gemaeckt,
Met dies een man na boven raeckt,
Die 't los maeckt, en te mars uit ſtoot.
Hael an dan loef en ly Mars-ſchoot,
Ga by, hijs Mars-zeil allegaer,
En maeckt de ſmijt en ſchooten klaer,
Het ſchiet nu vry wat beter voort,
Dies duwt het roer in ly aenboort;
Daer na zoo raekt het over ſtaeg,
Laet leggen Fock, hael achter ſlaeg,
Los bras, hael groote ſchoot eerſt aen,
Geef op groot hals, laet boelijn gaen.
Moet wat, hals toe met alle man,
Stouw deur bezaen, hael Braſſen an,
Hael op de fock en zetze kant,
Veſt Boelijns, en ſchiet op het wandt.
Met gaet de man te roer zen gang,
De ſlapers gaen te kooy, zoo lang
Tot dat de Jongen vroe-koſt kraeit;
De wint hoe langs hoe ſachter waeit,
De Schipper op de Vleugels let,
't Voormars-zeil wert'er by gezet,
Met ruimt de wint de ſchooten viert
Klaes het de goede wint geſtiert.
Los boelijns boven en beneen,
De wind is back-ſtaeg zoo ick meen,
Hael op fock-hals, maek los de blind.
De Koopman op de goede windt
Vereert Matroos of met Arack,
Of Brandewijn, of goe Tabak,
Voor dat hy deze tijding kreeg.
Mit roept de Schipper hou om leeg,
Hals-op quartiers volck, in bezaen,
En rijgt het groot Bonet dan aen.
Terwijlen zijn de grutten gaer,
De Kock die maeckt de vroe-koſt klaer,

Sen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00672

Sen jongen voor een Koſter ſtreckt,
Die onder des de belle treckt,
Elck een ſich by de wercken zet,
Men zingt en doet het vroe-gebedt,
En daer mee aen het ſchranzen weer,
Elck Bootsman dan verſtreckt een Heer.
En na de vroe-koſt ieder gaet,
De ſlaper daer zijn kooye ſtaet,
De Wakers, d'eene Marling windt,
En d'ander Schiemans-garen ſpint;
Hier eener ſtaet en ſerving vlecht,
De Timmer-man die klutſt en ſlecht;
Een ander 't ſtaende-wand bekleet:
Aldus wert t'ſcheep den tijdt beſteet.
Nu man te roer op 't ſtuuren ziet,
En maeckt zoo groote gieren niet,
De Sonne na ons koers ick gis,
Dat over 't Zuid-zuid-ooſten is.
De Stuerman op zijn zaken paſt,
Die krijgt Quadrant en Graed-boog vaſt;
Of Aſtrolabe, zoo 't vereiſcht,
Na dat men ver om 't zuiden reiſt.
Daer zit hy dan op 't luick en wickt.
Of achter by het luick en mickt.
Kocks jongen komt aenlopen ſnel,
Vraegt Schipper, of noom ſchaffen ſel:
Wel bengel (zegt hy) ſeg jou maet,
Het ſchieten voor het ſchaffen gaet.
Dat oock zoo haeſt niet is gedaen,
Of dat 'lijck krayt de middags-haen.
Jan hagel gaet aen't eeten, maer
De Stuerman (na de tijdt van't jaer)
't Verſcheel des zonnen evenaers
Hy tot zijn hoogt (al iſſe ſchaers)
Of af, of toe doet, daer me vaert
Hy voort, te ſtellen in de kaert
Met Paſzers punt, en ſtuckje krijt;
Beſteck op zijn gegiſte wijt:
En ſchrijft de hoogt van yder dach
Dan achter in zijn Almanach.
Kajuyts-gaſt zetje, roept men dan;
De jongen draegt het eeten an.
De gaſten hebben 't mael in't lijf,
Die zoecken boven tijt verdrijf,
Den een klimt op, den ander neer,
Dan ziet 'er een daer ginder veer
Wat wits, die roept een zeyl, een zeyl;
Een ander weer, geluck en heil.
Waer is't? voor uit, of van ter zy?
In ly voor uit, hy nadert vry:
Indien het dan de Schipper hoort,
Die komt dan met zen kijker voort,
En ſpriet-oogt dat hem d'ooge traent,
De lucht is dan te bruyn getaent,
Of't ſchip dat hobbelt al te veel,
Dan komt de Kock en kijckt wat ſcheel
Zeyd, dat hy voor ons over wil,
Dat zie 'k (zeyt bijl) wel zonder bril,
Het is een Kruyſzer of een aer,
Die graeg in't Vlie of Texel waer.
Konſtapel zeit de Schipper, gaet
Ontſteecktje londt-ſtock, roepje maet,
En hael 't wend-vering ſtucken uit.

Wat weet men of het waer een guyt;
Voorzichtigheit die kan niet ſchaen,
't Is haeſt weer uit de wech gedaen.
Een ander van die zelve ſlag
Roept mannen 'k zie een Prince vlag:
Terſtont is't jongen repje, vry,
Ga zet ons Prince vlag daer by;
Hy nadert 't wijlmen maeckt gewach,
Of 't oock van kennis wezen mach,
't Woort holla ſtaet elck op de lip,
En datelijck, van waer het ſchip?
Van Amſterdam, daer hoort het t' huis:
Van waer het jou? van Maeſlant-ſluis;
Zoo dat vaer wel, van waer de reis?
Van Dantzig; waer heb jy jou eiſch?
Heen na Moſcovien, dat is goet;
Jan-hagel wijffelt met den hoet,
T' wijl komt de jongen met de kroes,
Die toont m'lckaer, en roept avoes,
Avous, behouwe reis daer mee,
Met gaet elck weer zijns weegs door Zee.
Dus volgtme 't ongebaende ſpoor,
Dan ſchiet de dijning hart van voor,
Dat is quaet teken, onder dies
Zoo biet de goede wint verlies.
Dan roept men met een luyde klock,
Zet toe groot-hals, ſchevijlje fock:
Met wort het ſtil de wint loopt ſchuyl,
Daer mee zoo vangt den uyl, een uyl.
Daer na zoo komt 'er bruynte, knap
Zet toe, fock hals, hael zeilen ſchrap,
Blind in, blind in, bazaen weer by,
Hael boelijns uyt, bras aen in ly.
Daer komt een kaeck met mottig weer
Laet lopen bey de mars-zeils neer,
Gy op, met eenen in de mars
Hael in, het ziet 'er uyt zoo bars
En of 'ter katten ſpouwen wou,
Zoo dat mer ſchier van grouwen zou.
T' wijl deel-dag, ſchaft de bottelier;
Daer na zoo gaet de kock te vier.
Quartiers-volck roept de Schipper ſtraf,
Kom boven hael Bonetten af,
Met dies een zee voor over ſpat,
Matroos die wort zen rockje nat;
Duw op je roer wat lichter ga,
Zet by de groot-en Focke-raa.
Wat leger nu, Mars-ſchooten los,
Beleg dat zoo, zet an je Tros.
De windt die maeckt verbolgen ty.
't Schip leit gelijck een krab op zy.
Het volck wort uit de kooy geport,
't Gebedt terſtont geſproocken wordt.
Daer mee zoo zet hem ieder ſchrap,
Hou vaſt de back en botter-nap,
Hy 't zout-lock, zet jou voeten pal.
Wel Kees waer henen, wordje mal?
Hy rolt na ly gelijck een kloot.
Klaes krijgt de grutten in de ſchoot:
't Waeit hart goe mannen, 'k wed het maekt
Dat haeſt de fock op ſteven raeckt.
Terſtont men boven overluit
Roept, mannen over-al her-uit.

Fock

Fock in, duw 't Roer te loefwaert aen,
Bazaen eerſt in, 't zal beter gaen
Voor wint, op dat men mackelijck
De fock met drachten nederſtrijck.
Hael in zoo luſtigh licht jou roer,
Een rabant jongen, voort jou loer.
Loef man te roer, jou gang weer ga,
Laet drijven nu op Godts gena.
Met komt 'er een vervloge zee,
En ſmackt het Galjoen ontwee:
Dan is't ga by, houw en beleg,
Maer al vergeefs, 't Galjoen is weg.
Een ander die wat verder gaet
Geheelijck over 't ſchip heen ſlaet,
Wie die niet kan ontlopen rat
Die ziet als een verzoopen kat.
Quartieren, roepje, droog jou doſt,
De plat-voet wert van 't roer verloſt.
En daer mee dan de nacht begint,
Wen uit de ly een ruymer wint
Komt barſten, lijck een dondervlaegh,
En ſmackt het ſchip heel overſtaeg,
Her uit terſtont, dan is'ter drock,
Hael om groot zeil, maeckt by de fock
't Stampt dan voor eerſt te hart in Zee:
Was dat gedaen 't groot mars-zeil mee
Dus hijſt men op, dus haelt men neer,
Dat is ſchier alle dagen weer.
Hier wert de Zeeman toe gewent,
Die meeſt zijn tijdt op 't water ent.
't Schiet over ſteven dapper in,
Ter Noort-kap, 't Kol, of Keyzerin;
Wie 't henzen dan niet af en koopt
Wert van de ra in Zee gedoopt.
Dit gaet'er om en meerder dan
Ick 't zeffens wel bedencken kan.
Tot dat men komt ter plaetze, daer
Men eerſt wert van de ſteng ontwaer,
Een toren, waerder, duyn of Kerck,
Een Lootsmans ſchuyt, of baack, of merck
Van d'inkomſt ofte havens kuſt,
Van daer men op was uytgeruſt.
Dan zet men 't ancker van de plecht,
De booy-reep by der handt gelegt,
Het touw komt door de kluyzen uyt,
Terwijl zoo naeckt de Lootsmans ſchuit.
Zoo niet, me neemt de mercken net
De boot wert over boort gezet.
Men roeit voor uit men peilt de gront,
Dus komt men door der haven mont;
En anckert ter gewenſchter ree,
Daer is't dan welkom uit der Zee.
Dan loſt me rondom 't grof geſchut.
De vlagh bromt achter op de hut,
De Schipper, Koopman of Commijs,
Na lant vaert, volgens d'oude wijs;
Zoo 't oock Matroos eens beuren mach
Komt dan Lantganger voor den dach;
Hey Kees die tooyt hem op zoo knap,
En kees dat is zijn koopmanſchap
Die draegt hy mee na landt te koop
En Klaes met kaes vermeert den hoop.
Is 't dat 'er dan wat overſchiet,
Dan ziet men op een kleintje niet.
Matroos die zoeckt een moye Trijn,
En deze bier, taback en wijn.
Dus wert aen lant het gelt verſpilt,
De winbaer hant is rijck en milt.
Matroos gelijck een Keuning ſtreeft
Tot dat men weer zen lading heeft.
Terwijlen doet m'elckaer de weet,
Het Oorlog-ſchip dat leit gereet,
En toeft de gantſche Vloot voor zee,
Daer maecktmen Admiraelſchap mee.
Den Admirael voor d'Oppermacht
Vice-Admirael en Schout-by-nacht.
Met d' ander Schippers allegaer,
Beſchrijven dan de Zein-brief daer,
En onder des de wint wert goet,
Men kavelt ty, en met de vloet,
Maeck los bezaen, het touw om ſpil,
Met dies Jan-hagel op de dril.
Het Anker voor de kluizen wint;
Stoot uit dan Mars-zeil, en ontbint
De Fock, en hael de ſchooten aen,
Dus placht men zeewaert t'zeil te gaen.
Men wacht voor gaets de leſte man,
Wie aen de gront zeilt helptmer van,
In 't eerſte vuert den Admirael,
En d'andre volgens altemael.
Verachtert iemant al te zeer:
Men ſmijt op ly, en wacht hem weer,
En 's avonts loopt den Vuur-man, by
Den alderlaegſten man in ley.
Wie niet en volligt, heeft verbeurt
De boete die de Schout bekeurt.
Dan beurt het veeltijts onverwacht
In miſt, of harde ſtorm by nacht,
Dat deze iets aen ſtucken zeilt,
t'Wijl geene 't ander over peilt;
Schoon dat men al in 't wenden ſchiet,
De een wendt en de ander hoortet niet.
Dus dwaelt de Vloot, dees ooſt, die weſt,
Die dan alleen is doet zijn beſt.
't Gebeurt oock dat men veeltijts wel
Vind d'een of d'ander meegezel,
't Zy vrint, of van de vloot, zomwijl
Is 't ook een ſchelm of rover kiel,
Een ſnege wel bezeilde Fluit,
Stoot Bram-zeil, Stag en Ley-zeil uit,
De voorloop vry den looper maeckt,
Die anders wel in klem geraeckt.
Maer wie wat mee voor 't vragen heeft
En 't hart, die liever ſlagen geeft
Dan buit, die biedt ſijn zwanger ſchut,
De Bloet-vlag achter op de hut:
Dat zeid, indienje niet te laf
Wat van men eiſcht, zoo hael 't hier af.
En voort zoo ruſt men om te ſlaen,
De ketens vangt men om de raen.
Mars-ſchooten vaſt, en water by
De ſtucken, 't zeil dan in de gey.
Maeckt vaſt dan boven 't Boeve-net,
Steen-ſtucken voort langs-ſcheeps gezet.
Is 't tijds genoeg, Schans-kleden aen,
Zoo niet, het moet'er zoo op ſtaen,

Dan

Dan ſpringt men luſtig in de bocht.
Het bus-kruit geeft de koegels locht;
Geeft vuur Conſtapel, neem hem wis,
En raeck wat, ziet toe, ſchiet niet mis,
Los tali, zet 't raempaert wat om,
Draey in de Wiſzer, buyg wat krom,
Man aen lantarens, koegels hier,
Geef aen kardoezen nomber vier.
Met treft beneen 't verdeck een ſchoot,
De ſplinters treffen meer dan 't loot.
Voort tuſſchen wint en water komt
Een ander, daatlijck eens gepomt.
Terſtont heeft bijl een prop gevat,
Vlieg na beneen en ſtopt het gat,
Daer na den rover klampt aan boort,
Waeg-halzen over, repje voort.
Daer ſtaenze, 't ſchip is boven dicht;
En worden voor en na gelicht,
Steen-ſtucken, ſchroot en ſtenen braeckt
Dat boven op haeſt ruimte maeckt.
Vier kiſten (voor en achter op)
Die barſten uit haer zwanger rop
Out yzer, ſteenen, ſpijckers-roeſt,
Dat alles daer omtrent verwoeſt.
Den rover des ontziet de buyt
En rept zich voor de weder-ſtuit.
Wie m'aenvalt dat 's niet evenveel
Want flauw en hart heeft groot verſcheel;
Zoo dit ſignjoor van daeg behaegt
Dat hy't zen *Donna* morgen klaegt
Daer mee zoo heeft de ſtorm een ent,
Des yder na zijn koerze went.
Scheviel Matroos je zeilen dra,
En Man te roer jou gang weer ga.
Daer na paſſeert men 't Doggers zant,
Daer ſchiet een dogger uyt zen want,
Die geeft dan voor een hachje vleys
De verze ſoo op Schippers eys,
En daer mee zuidwaert aengezeilt
De wint die werdt noortweſt gepeilt,
Het vliegt door 't water als een pijl
Veel harder dan men giſt, terwijl
Men 's nachts een lant-vier ziet voor uyt:
Maer weten niet wat dat beduyt,
Dies werptmen 't loot dat ſtom is, zeit,
De gront op twaelf vadem leit.
Dan is't ree, ree, je roer in ly;
Her uit met alleman ga by,
Hael om de zeilen, zetje pal,
Op dat men't wende van de wal.
Met des de tomelooze wint
Zen krachten t'enemael ontbint,
En dondert tegen 't vlacke ſtrant,
En roert het ondergrondigh zant,
En buldert, blixemt, woed en raeſt
Dat al de zeilen met ter haeſt
(Door dwang) geraken in de bant
En 't ſchip drijft voor de wint na lant.
Help tuy- (help dagelijcks) ancker, houw
't Een ſleept en 't ander breeckt het touw
Help Godt hier is men 't ende raet,
De doodt elck een voor ogen ſtaet,
't Plecht-anker dan (naeſt Godt) gewis
De laetſte hoop des levens is.
Dat moet dan end'lijck buiten boort,
En mits het krachtig ſlingren, voort
Met axen en met bijlen vaſt
Gekorven groot en focke maſt;
Daer leytme maſteloos en laf
En rijd het op zen ancker af.
Daer na des winds verbolgen kracht
Allengskens meer en meer verzacht
Het anker wert gewonden op,
Me recht de groote ra in't top,
Op d'afgehouwen maſten ſtomp
Getakelt toe, al ſtaet het plomp,
Het ſtrekt maer voor een noot behulp,
En uit dees woeſte barning gulp
Te zoecken beter haven aen.
Daer op dan weerom t'zeil gegaen.
't Groot mars-zeil dat behouwen was
Komt hier voor 't ſchover zeil te pas,
Voorts fock, veur mars-zeil en bazaen,
Voor wint in't dry en vierkant ſtaen.
Het lant genaekt, me keert en went,
Men wert by Kijckers duyn verkent.
Den loots (terwijl) komt over rat
Men ziet de eerſte ton in 't gat
En zoo men by de derde komt.
De vlagge van 't kompangie bromt.
De Koopluy en Commyzen ſtrack
Lant-gangers aen met brief en ſack
Na lant toe varen, daer men weer
Voor 't laeſt adieu, zeit welkom Heer.
Daer eetm' en drinkt, en maekt wat moets,
De paerden ſpantmen voor de koets,
Kom voerman eens gedroncken, dan
Sit op, ſla voort nu als een man,
't En wraeck niet in de wage-ſtreep,
De wint die heeft men in de ſweep,
De Voer-man Paert en Wagen ment
Tot Beverwijk of Purmerent,
Van daer te ſchuit te water bly
Tot over 't ſcheep-rijk ſwalpent Y.
Belantmen aen het Veen- moeras,
Dat over al om 's werelts as
Met zoo veel macht van kielen zweeft,
Daer in de kracht van Hollant leeft.
Dat niet alleen by d'Africaen
Geroemt wert, maer by d'Indiaen,
In 't ooſt en weſtter Indiën beid'
Daer zoo veel zeevaerts tuſſchen leidt:
Daer laetſt mijn zee-vaert landen quam,
Ick meen ten *Amſtel* aen den *Dam*.
Die werelt, die byzonder heeft
Dat aller werelt wonder geeft;
Die gener werelt Koninx Kroon
Doet dav'ren in haer Burger-troon.

Galjoots en Boejers: vaeren met 5 of 6 man, meer en min, na haer groote, daer de ſchipper 't hooft op is, hy ſlaet acht op de lading, en gebiet het volck. In Buizen en Pincken, is een Stuerman d'eerſte, die oock zelf de roer-ſtock meeſt den tijd in handen heeft. Hy ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00675

biet de netten te ſmijten, en op te halen. De buis-lien houden zich te vreden met gort en verſſche vis, die zy vangen. De maets zijn verdeilt in want arbeiders, leggers, en kaekers, ieder loon treckende na zijn arbeit. De Pincken voeren vier man, behalven de Stuerman, die zelden boven een nacht of twe in zee blijven: doch de buizen zijn zwaerder van volk. Het volk op de Buizen vaert meeſt by de tocht. Binne-lants ſchepen worden beſtiert door 1, 2 of 3 man ten hoogſten.

Wat nut de ſcheep-vaert geeft.

Van 't gebruick en de nuttigheit der ſchepen niet veel en hoef te zeggen, wijl die is bekent. De ſcheep-vaert tot ons brengt, al wat op uitheemſche bodems waſt, en in vreemde landen valt. Het naerſtig en bequaem ſcheep-bouwen in Hollandt lange tijdt gepleeght, hun veel geweſten, onbekent, heeft doen zien. Aen de Neerlandtſche ſcheeps-bouw te wijten is, het ontdecken der landen in de Zuid-zee, nieu Guinea, de doortocht, zee en eilanden achter Magellanes engte, op gedaen by *Brouwer* en *la Maire*. De onbekende geweſten in 't Noorden, als het noorderdeel van *Nova Sembla*, *Corea*, *Noort-America* enz.

En wat onbekende ſtrant des werelts (zeit *Strada*,) *ofte wat eindt des werelts is'er, dat de Neerlanders niet en hebben onderzocht: hoe enger dat hen landt-palen zijn, hoe ruimer de zee, die zy bewoonen, en t'onder brengen.*

Adam van Bremen, die omtrent het jaer CIↃLX heeft geleeft, zegt, dat de *Freſones* ofte Vriezen, de noorder geweſten te ſcheep op gongen zoeken. Onder Vriezen of *Freſones*, de Hollanders mede werden verſtaen, want het dorp Noort-wijk van dezen *Adam*, out kerkelijck Schrijver, in Vrieſlandt, wert gezegt te liggen: 't geen *Zalvianus* insgelijks beveſtight, welck zegt: dat het volck, aen Maes, Rijn en Schelde, de de naem van *Freſones* hebben gehad: zoo zijn ook Tiel, Utrecht, Flaerdingen, Reinsburg in oude ſchriften voor Vrieſche plaetzen bekent: oock Nimwegen zelf, daer de Vrieſſche Koning op de poort dede zetten: *Huc uſque regnum Stauriæ*, dat is: tot hier toe het rijck van Staveren.

De Latijnſche woorden van den ſchrijver *Adam*, die om de vreemdigheit van ſtijl doe invloeyen, zijn als volgt:

Item retulit nobis beatæ memoriæ Pontifex Adalbertus in diebus anteceſſoris ſui, quoſdam nobiles de Friſia viros, cauſa pervagandi maris in Boream vela tetendiſſe, eo quod ab incolis ejus populi dicitur, Wirrahæ fluminis directo curſu in aquilonem nullam terram occurrere, præter illud mare quod Libercæ dicitur. Cujus rei novitate perveſtiganda conjurati ſodales à litore Freſonum læto celeumate ſunt progreſſi. Deinde relinquentes hinc Daniam, inde Britanniam pervenerunt ad Orchadas. Quibus à læva demiſſis, cum Nordmanniam in dextris haberent, longo tractu glacialem Island collegerunt. A quo loco maria Sulcantes in ultimum ſeptentrionis axem, poſtquam retro ſe omnes de quibus ſupra dictum eſt inſulas viderunt, omnipotenti Deo & Sancto confeſſori, Willebrado ſuam commendantes audaciam, & viam, ſubito colapſi ſunt in illam tenebroſam, rigentis oceani caliginem, quæ vix oculis penetrari valeret. Et ecce inſtabilis Oceani Euripus, ad mitia quædam fontis ſui arcana recurrens, infelices nautas jam deſperatos, imo de morte ſola cogitantus, vehementiſſimo, impetu traxit ad chaos. Hanc dicunt eſſe voraginem abyſſi, illud profundum, in quo fama eſt omnes maris recurſus, qui de creſcere videntur abſorberi, & denuo revomi, quod fluctuatio dici ſolet. Tunc illis ſolam Dei miſericordiam implorantibus, ut animas eorum ſuſciperet, impetus ille recurrentis Pelagi quasdam ſociorum naves abripuit, cæteras autem revomens, excurſu longo, ab alteris poſt terga repulit. Ita illi ab inſtanti periculo, quod oculis viderant opportuno Dei auxilio liberati, toto niſu remorum fluctus adjuvarunt. At jam periculum caliginis evadentes, & provinciam frigoris, ad quandam inſulam altiſſimis in circuitu ſcopulis ritu oppidi munitam, inſperate appulerunt. Quam viſendo-

viſendorum gratia locorum aggreſſi, repererunt homines in antris ſubterraneis meridiano tempore latitantes præquorum foribus infinita jacebat copia vaſorum aureorum, & ejusmodi metallorum, quæ rara mortalibus & prætioſa putantur. Itaque ſumpta parte gazarum, quam ſublevare poterant, læti remiges, feſtive remeant ad naves. Cum ſubito retro ſe venientes contemplati ſunt homines miræ altitudinis, quos noſtri cyclopes appellant: quos antecedebant canes magnitudinem ſolitam excedentes. Quorum incurſu unus de ſociis raptus eſt, & in momento coram eis laniatus, reliqui vero ſuſcepti, ad naves evaſerunt, gigantibus (ut ferebant) pone in altum vociferando ſequentibus. Tali fortuna comitati Freſones Bremam perveniunt, ubi Alebrando Pontifici ex ordine cuncta narrantes Chriſto & pio confeſſori ejus Willebrado reverſionis, & ſalutis ſuæ hoſtias immolarunt.

Dat is:

Van gelijken heeft ons verhaelt de Prieſter *Adalbert* ſaliger geheugenis, dat in de dagen van zijn voorganger zekere Edele Vrieſche mannen, het zeil ophaelden, om de zee nae 't Noorden te doorloopen, daerom dat van de inwoonders wierdt gezeght, dat recht uit ten Noorden van de rivier *Wirraha* geen lant (in zee) te ontmoeten was, behalven de zee, die *Liberca* wierdt geheten: om welcke nieuwigheit te onderzoeken, eenige gezwoorene metgezellen met bly geſchal van de Vrieſſche ſtranden zijn vertrocken. Daer na aen deze kant Denemarken, en aen die Engelant laetende leggen, zijn zy by de *Orchades* gekomen, welcke zy ter lincker zijde lieten leggen, en Noorwegen ter rechter. Maer na een lange ſtreek vaerens quamen zy in Ysland aen: van welcke plaets zy na den uiterſten Noorder As zeilden: en als zy nu alle deze genoemde eilanden achter zich zagen, haren weg en koenheit aen den almogenden Godt, en den heiligen Biegt-vader *Willebradus* bevelende, zijn zy ſchielijk vervallen in de donkere duiſternis van den kouden Oceaen, die men naeuwlijk door konde zien. En ziet! den onſtadigen zeeſlind-kolk, (Euripus) herlopende na ſtille verholentheden zijns oorſpronx, treckt tot zich met een ſtercken drift in den verwarden poel (Chaos) de ongeluckige en ſteets wanhoopende matroozen, die om de doodt alleenig dachten. Dit zeght men, dat den grondloozen kuil des afgronts is. Dit zy het diepe hol daer van werdt gezeght, dat de zee als hy ebt, in ſchiet, en waer van hy by het vloeien, weder uitgeſpoogen wert. Toen baden zy Gods alleen barmhertigheit aen, op dat hy hare zielen wilde ontfangen: en de kracht van het te rug loopende water nam eenige ſcheepen der metgezellen wegh, andere doch wierden verre uitgeſpoogen, die zich met alle kracht tegen de drift van 't water roeiende, hielpen: en zoo wierden-ze van het tegenwoordige gevaer, 't geen zy met hare oogen zagen, door Godes hulp verloſt. Maer nu het gevaer des duiſternis en de plaets der koude ontkomende, zijn zy onverdacht aen een eilant gekomen, 't geen ronts-om met hooge klippen, als de ſteden, was bebolwerckt. Hier landen zy, om de geweſten te bezien, en vonden daer menſchen in onderaertſche kolken, op de middag zich verſchuilende; voor welker deuren vele gulde en metalle vaten, die de menſchen koſtlijck houden, gevonden wierden. Derhalven een gedeelte van den ſchat, zoo veel zy draegen konden, de roeiers mede namen, en voeren aen de ſchepen. Te rug ziende (in 't weg-gaen) zagen zy menſchen van wonderlijke hoogte, die men by ons Reuzen noemt, voor welcke honden, grooter als gemeen, liepen. Een van de maets wiert hier van gevat, en aenſtonts, in 't gezicht van de reſt, verſlonden, de andere in de ſchepen genomen zijnde, ontquament. De Reuzen (zoo zy zeiden) hun dicht op de hielen volgende, luidkeels geweldig ſchreeuwden, en naer dees bejegening, quamen zy te Bremen weder aen, daer zy alles den Prieſter *Alebrandus* verhaelden, offer gevende voor haren weder-komſt, en behoudenis aen Chriſtus en den godzaligen Biegt-vader *Willebradus*.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00677

Wel klaerlijck uit dit verhael (ſchoon met eenigh verdichtzel is vermengt, gelijck meeſt alle hiſtorien van dien tijdt) te beſluiten is, dat de Vrieſen, voor by Yslant, de zee, naer Groenlandt toe, ver op zijn gezeilt, en daer onbekende landen onderzogt hebben. Draien en maelſtromen te worden gevonden, by Groenlant, en Noorwegen, onze hedendaegſche Schippers eenhelligh zeggen. Het blijckt insgelijcks, dat de ſchepen, op deze tocht gebruickt, roei-en zeilvaerdigh waren.

De vliet *Wirraha*, daer deze Schrijver gewag van maeckt, vermeine dat by Noorwegen of Laplandt, in de Noortzee uit heeft geſtort; welcke Noortzee oulinks by noorder volken, met de naem van de Zee *Wirraha*, bekent is geweeſt, gelijck uit zekere brief blijckt: waer van het af-ſchrift my aen 't hof van zijn Zaerze Majeſteit *Alexei Michailowits*, *aller Ruſſen zelfs Erhouder*, &c. uit de geheime landtſchriften mede is gedeelt. Welcken brief de Moskoviten drijven, dat by *Alexander* de Groot aen Slavoniſche Ruſzen, in't jaer des wereldts 3727 geſchreven zoude zijn, daer aen, om de tael (want in't Slavoniſch is geſchreven) en de ſchrijftrant, die meer na een Tarterſche als Macedoniſche handt zwijmt, twijfele.

Dit is zeker echter, dat de brief out is, en by hun tot bewijs van oude Heerſchappy werdt bewaert, 't geen ons genoeg tot het vereiſchte bewijs is. De brief, ſchoonze hier een weynig buitenſporig komt, laet, om zijn vreemdigheidt, vertaelt volgen.

Alexander, Koning der Koningen, Heerſcher boven de Koningen, dienaer van de hooghſte Godt, Beſtierder van de gehele wereldt, de machtichſte Heer van allen onder de Zon, den ongehoorzamen tot een wenck, haeſtigh zwaert, en ſchrick.

De Aldergeëerſte boven de geëerden op de geheele werelt.

Ick biede U E. eeuwigh heil over vele volcken, afgelegen, en onbekende van onze Majeſteyt, eere, vrede, en gunſt zy u lieden, en U E. krijghshaftige Slavoniſche Natie, gloor-rijke Ruſſche ſtam, Princen en Beſtierders van de *Wirrahaſche* tot de Caſpiſche zee, onze vette en beminde *Arabanus Welikoſuno*, en de voorzichtige *Haſſanus*, en de gelucki-ge *Haveſſanus*.

Door dien ick U E. in 't by zijn, niet omhelze, op dat ick U E. ontfange gelijck als vrienden, volgens mijn hert, uit een edelmoedige dapperheit van mijn ziel, zegge ick U E. heerſchappye deze gunſt toe, dat alle de volckeren, en af-komſte die van de *Wirrahaſche zee* tot de Caſpiſche zee de aerde van U E. Prinsdom bewoonen, zijn U E. en U E. Nazaten, met een geduyrige dienſt onderdanig; nochte zy zullen mogen gehaelt worden van jemant uit of buyten die lantpalen.

Dit prijzelijck werck maken wy U E. bekent, met een brief, onderſchreven van onze Koninckliick, hoogh gehevene hant van gerechtigheit, en beveſtigt met het zegel van onſes geſlachts Heerſchappye, gebonden met een gouden bant. Gegeven U E. tot een gedurige eer, in groot *Alexandria*, de Stadt van ons gebouwt, door wil van de Goden Mars en Jupiter, en de Godinnen Venus en Pallas, in de maent Prinioſſi, op den eerſten dag.

't Opſchrift in goude letteren luyt dus.

Ick *Alexander*, Koning der Koningen, en boven de Koningen, Soon van de hemelſche groote Goden Jupiter en Venus, maer voort aertſche van *Philippus*, die machtige koningh, en van de koningin *Olympias*, hebbe dit verzekert in eeuwigheidt, met mijn hoog opgehevene handt van gerechtigheidt.

Dat dan de zee *Wirraha* de Noort zee betekent, hier uit klaerlijk blijkt om dat der Ruſzen gebiedt van de Caſpiſche tot de Noort zee is ſtreckende, en by gevolg dat de vliet *Wirraha* in deze Noort zee uit heeft geloopen.

Met ſchepen wy ons lant veilen, en voor uytheemſche Vyanden beſchermen, de vryheidt, ons zoo dier ge-

gekocht, bewaren, gelijck zulks dickmael heeft gebleken.

Heldendaden ter Zee by Hollanderen vertigt.

Wat loftuitingen men de Nederlanderen ten tijde der Romeinen toe heeft gevoegt, uit oorzaeck van hen groote ervarentheit ter zee, en konſt in 't zwemmen, ziet by *Martinus Schokius* in't brede. *Claudius Civilis*, een oprechten Hollander, nam de wapens in de vuyſt, tegen 't woeden der Romeinen: voor d'algemeyne vryheit; die wel t'zedert verdruckt, doch echter nimmer onderdruckt is geworden.

cap. 17.

Hy drijft de Romers dan te lande uit, en verovert 24 hunner ſchepen. Onder Keizer *Klaudius*, is zeker *Ganaſcus*, Noorthollander, te water zeer gevreeſt geweeſt. Want hy ſchuymde de gehele Franſche kuſt. Wanneer *Veſpaſianus* heerſchte, hebben de Nederlanders, een Britze vloot, die op haer kuſten zworf, overvallen, genomen, en te gront doen gaen. *Civilis* trotſten den Romein, aen de mont van de Maes, met een aental overwonnen vaertuigen; daer hy zeilen van Roomſche paltrocken, die veel verwig waren, opzetteden: en het hielp niet, ſchoon *Cerealis* met grooter ſchepen, zijne watermacht meinde te vernielen. Tot verwondering is by *Tacitus* verhaelt, hoe onze Batavieren, het eilandt *Mona*, nu *Mon*, of *Angleſei* geheten, in Engelandt hebben overwonnen, daer zy met een ſcheepsmacht voor ten anker lagen, zwemmende alle aen lant, met de zwaerden in de vuyſt.

Tacitus. Lib. 4. hiſt. cap. 16.

Als *Ottho* heerſchte, de Romeinen insgelijcks te water van de Hollanders zeer dapper zijn geſlagen.

Onder Keizer *Probus* in het jaer CCLXXX zijn zes-thien-duizent mannen te ſcheep uit deze landen geſtapt, en gevaren na de Zwarte zee, daer zy't alles hebben omgekeert, geplundert en gerooft. 't Geen zy insgelijks in Grieken, en Sicilien, hebbé gedaen, vol buits en lofs, te rug kerende. *Ammianus* melt, hoe de Hollanders immer de zee over geſtoken, Londen en geheel Britten hebben overmant.

Van de dapperheidt onzer oude voorvaderen, getuigen zeer eenhellig *Plutarchus*, *Ammianus Marcell.* *Zozimus* en andere. *Carolus M.* ſchonck de Vriezen hare vryheit om dies wille, dat zy zich zoo dapper in den oorlogh ter zee hadden gequeten, noemtze *dappere mannen, en van een wonderbare ſtoutheidt*: 't geen geſchag in 't jaer 802.

Plutarch. in Othone Ammian. l. 16. & 20.

Matthæus Pariſienſis zegt, dat op 't jaer MCCXVII, drie hondert ſchepen ten oorlog uit deze landen wierden gemant; om voor 't geloof ten ſtrijde uit te trecken, onder *Willem*, *Graef Floris* jonger Zoon, deze vloot te Vlaerdingen toe wiert geruſt.

De woorden van Matthæus Pariſienſis *aldus luiden.*

Circa dies iſtos, facta eſt motio maxima, ex Colonienſium, & Friſonum (id eſt Batavorum) Provinciis, virorum, & bellatorum, qui à principio prædicationis crucis poſt generale concilium trecentas naves magno ſtudio ingreſſi ſunt, ut vota ſuæ peregrinationis exſolverent crucifixo.

Godefrid, Monnick van *S. Pantaleo*, die te dier tijdt leefde, ſpreeckt van deze vloot aldus.

Wilhelmus, Comes Hollandiæ, & Georgius, Comes de Wiede, cum aliis cruce ſignatis Teutoniæ, ad terram Sanctam navigio proficiſci deſiderantibus; ſuper unum de nobilioribus terræ fluvius fluvium Moſam congregati ſunt, apud Flerdinga.

Dat is:

Wilhelm, Graef van Hollandt, en *Joris*, Graef van Wiede, met andere kruis-getekende van Hollant, begerende te ſcheep naer het heylige landt te reizen, zijn vergadert op een der edelſte vlieten van de aerdbodem, op de rivier de Maes, by Vlaerdingen.

In 't jaer 1370 zeker verbont van handel op is gerecht, tuſſchen het rijck Denemarcken en de Hanzeſteden, waer Amſterdam en andere Hollandze ſteden onder begrepen zijn geweeſt, gelijk uit het af-ſchrift der briven, daer over ter neer geſtelt by *Boxhornius* is te zien. Hier uit te beſluiten ſtaet, dat den koophandel over zee en ſcheepsbouw te dier tijden al, in

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00679

deze geweſten geweldigh heeft gewackert.

Groote lantſtreken gaf de Koning van Denemarken tot verzegeling van dit verbont aen de verknogte Hanzeſteden te pande voor 15 jaren: deze by hun naer eigen lands wijs wierden beſtiert, zich zelfs Rechters, uit hunne lantsluiden ſtellende, die geſchillen richteden, welke zoo te lande, als te water, 't zy onder de Haring-vangers, (want toen den haringh onder Schonen wiert gevangen) of andere Reden: deze Rechters de naem van Voogden droeghen, als blijckt uit het volgende Voor-recht.

Aelbrecht, by Godts genaden Palsgrave op den Rhijn, Hertoge in Beieren, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, ende Heere van Vrieſlandt; doen kond, allen luiden, dat wy gegeven hebben, ende geven, met dezen open brief, voor ons en onze nakomelingen, ende Rade onzer ſtede van Amſtelredamme, dat zy tot eeuwige dagen jaerlijks eenen Voogt zetten mogen, ende zullen, op den lande te Schonen op haren vitten ende landt, dat zy nu daer hebben, of namaels daer verkrijgen mogen, van den Koninck van Denemarken, alle zaken ende recht van onzer Stede wegen te bedrijven, ende te bewaren, als zy daer te doen hebben. In oorkonde dezen brief bezegelt met onzen zegele, gegeven op den zeſten dag in Aprille, in't jaer onzes Heeren duizent drie hondert een-en-tnegentigh, na den loope van onzen hove.

Op't jaer 1295 dryghden de Vlamingen den Hollanders en Zeeuwen, t'huis te willen komen vinden, doch deze toefden niet, deden een inval in Vlaenderen, verwoeſten 't landt, wonnen Steden, en verſloegen de Vlaemſche t' eenemael; zonden de gevangenen, naeckt naer huis: waer van te zien by *Thyſius* en andere. Dit geſchagh onder 't geley van *Floris*, Graef van Hollandt.

Lib. 10 Ann. Eland. *Mejerus* melt, hoe dat *Willem*, Heer van Oeſtervant, zoon van *Joan* van Henegouwen, de tweede Graef van Hollandt, een zeer grooten zegen tegen de Vlamingen te water behaelden, op't jaer 1304. op S. Laurens dag, in't ontzetten der Stadt Zirikzee. Thien duizent Vlamingen wierden in den eerſten ſlag verſlagen, behalven dat hy veroverde een ontelbaer aental ſchepē, 't geen zommige tot op elfhondert brengen, waer onder de Chronijk met zijne divizien, daer zonder twijffel veel klein vaertuig by is geweeſt: en de oude Chronijke, *Faſciculus temporum* geheten, voegt 'er by, dat 'er 90 Paviljoenen, behalven deze ſcheepen, wierden verovert, 't geen ik gelove galeyen geweeſt te zijn. Naer den eerſten ſlagh viel een tweede voor, die geheele twee dagen duerden, behalven dat de nacht het gevecht dede ſtaken. Met yzere weerhaken ſloeg *Willem* zijne ſchepen aen elkaer: op dat zy van de ſtroom niet wech quamen te drijven, of in wanſchick geraken: maer de Vlamingen bonden hare ſchepen met touwen ſlechts aen een, die by nacht van de Hollanderen aen ſtucken wierden geſneden, zoo, dat hun vloot, op het waſzen van de Zee, botſten tegens een, en dreef zonder behouw, waer door zy tenemael in *Willems* handen quam te vallen; ja de Vloot-voogt *Guido* of *Geje*, Biſſchop tot Uytrecht, wiert in Hollandt zelf gevanckelijck opgebracht. In dit gevecht quam het de Hollanders veel te baet, dat zy de maſten, en de touwen, daer de maſtkorven aen vaſt waren, zeer aerdigh wiſten te vernielen, waer door het krijgsvolck dan, 't geen op de maſten ſtont, of in Zee, of op't verdek te pletteren quam te vallen. Men wierp brandende houten over't boort van elkanders ſcheepen, op dat het vuer, en den roock de krijgers verhinderen mocht: met nat leder wiſten zy toen het vuer, uit de vyantlijke ſchepen geworpen, af te weeren.

De Vlamingen hadden een zeer groot brant-ſchip toegeſtelt, 't geen by hun ontſtooken, en op de Hollanders af wiert gezonden, doch de windt dreef het te rug, en 't vernielde veel van hun eigen ſcheepen. Zoo men de oude Nederlantſche Chronijk, die by zijne divizien of afdelingen is bekent, geloof

mach

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00680

machgeven, zijn in deze tweede ſlach duizent Vlamingen gebleven, zoo verdroncken als gevelt: doch de Vlaemſche Chronijck maeckt dit getal zeer klein.

De Rijm-chronijk ſpreekt, in't out Hollants, van dezen ſlach op onderſcheide plaetzen aldus:

2 Onze. „ So waret ſekerlike al [a] uſe
„ Die Scepe groet als huſe.

„ Vier Cogghen namen 's Graven-dranc.
„ Si namen daer ten ſelven male,
„ Vor Bridorp dat weet men wale,
„ In enen ſcepe, vive min
„ Dan hondert vate bier waſſer in:
„ Ende ſouten ſalme ende vleiſch,

„ Die Vlaminghe hadden volx ſo vele,
„ Dat ſy 't waende al te ſpele
„ Metten lopen hebben ghewonnen,
„ Hierom was 't dat ſijs begonnen.
b 't Was of ſtont welgezien voor hun. „ Want [b] ſi haddent harde ſiene
„ Jeghen enen man hadden ſiere tiene
„ Op ten watre ghereit te ſtrijde.

„ Ende men ſcoet ten ſelven tide
„ Met LX Oeſtelen ende Springale,
c Groote Voet-bogen, die men op banken afſchoot. „ Die [c] banc Armborſten weet men wale,
„ Scoter twee hondert ofte mee.
„ Die pile vloghen aſt ware ſnee,
d Stoutelijk. „ Hier mede ſcoetmen met [d] ghenende.

„ Met duſent armborſten ofte mere
„ Scoetmen wel wt 's Graven Here.

„ Daer wort gheworpen menigen ſteen,
e Top-kaſteelen. „ Van den [e] koketten nederwaert,

„ In enen Caſteel op enen maſte,
„ Ende in top ſo waren gaſte,
„ Die 't Hollantſch volk ſere quelden,
„ Ende menighen man neder velden.
„ Want ſi worpen menigen ſteen
„ Ten leſten male ſachmen re een,
„ Dat hy van den Caſtele ſpranc
„ In den watre, ende eer iet lanc,
„ Viel 't Koket altemale
„ Van den ſcepe neder te dale.

„ Si deden maken grote viere,
„ Van drogen houte die barnden ſere
„ Die dat beriet wiſte mere
„ Als 't was in den beſten brant
„ Slogen ſi daer an haer hant,
„ Ende worpent d'andere jegen 't hoeft.

In 't jaer M IIIICLI. een geweldigen Water-ſtrijt in deze landen op de Maes voorgevallen is, tuſſchen *Margriet* Keizerin, en Gravinne van Hollant, en haer zoon, Hertog *Willem* van Beieren. Deze ſlag en bloetſtortinge, was zoo groot (zegt de Chronijk) dat de Maze drie dagen lang daer na ebden en vloeiden, root van menſchen-bloet: daer worde, gaet zy voort, gehoort een vreezelijk geluidt in de lucht, van roepen en gekrijt, van barſten der armborſten, geklank der zwaerden, breken der lancien, werpen der ſteenen, ſchoeren der ſchilden, want het was een dag des toornigheits, en des wraeks. De hoofden wederzijts in dit gevecht tegenwoordig zijn geweeſt.

In 't jaer 1298 hebben de Hollanders de Ooſt-vriezen voor Monnikkendam in een groote ſcheeps-ſtrijdt verſlagen, by wien zich de Uitrechtze Biſſchop had gevoegt, die het met een boot te naeuer noot ontquam.

Cranzius vermelt, dat de Hollanders in 't jaer 1422 met groote ſchepen de Ooſt-zee bevoeren: en 1439 krijg te water voerden, tegen de Ooſterſche zee-ſteden, daer zich de Venetianen, en Spanjaerts by hadden gevoegt, om de Hollanders de zee te doen ruimen, en haer vryen handel te verhinderen. Een geheele Ooſterſche Zout-vloot, nevens veel andere koſtelijk geladen Weſterſche ſchepen en 3 Krajers wiert'er overwonnen. Hier mede hielt de dapperheit der Hollanderen geen ſtant, maer zy ſpatte uit, met hare zee-machten op den Oceaen en Middellantſche-zee, waer zy de Havens haerer vyanden beſloot, en alle het vaertuig binnen hielt:

Naer

Naer het dempen dezer vyanden, zuiveren van rovers, en 't vry-maeken van d'onheerbare Zee, ſtaken en voerden toen de Hollanders den bezem op de maſt, waer van my tekeningen na de wezentlijke ſcheepen met de bezems die uit de marſſen ſtaken, of in manden aen de toppen hongen, afgemaelt, te voor gekomen zijn.

In het jaer 1471 bracht Karel, de Stoute, een vloot van XXIV. ſchepen ter zee, om een Franſchen Roof-vloot het hooft te bieden, dien hy zoo een ſchrik daer mee aen joeg, dat de Franſen t'zee niet dorſten kiezen, maer zich lieten trotzen voor haer havens, en hun meeſter blijven van de zee.

In 't jaer 1475. zoo *Baacker*, Engels ſchrijver, verhaelt, wierden Koningh *Eduardt* van Engelandt, vijf hondert ſchepen uit Hollandt en Zeelandt toegezonden, om volck in Vranckrijck over te voeren.

Dat in de ſteden Dordregt en Amſterdam, de koop-handel, en by gevolg de ſcheep-bouw van voor lange heeft gewackert, uit de vaerzen van zeker onbekende Poeët, die in 't jaer 1450 heeft geleeft, blijckt, welcke ſchoon na den beſten trant niet zijn gemaeckt, echter zaeks-halven, laete volgen. Dordrecht beſchrijvende zegt hy:

Congrua vendenti es varias res & ementi
Non longe ſalſis namque jaces ab aquis,
Ad te mille rates veniunt, variis onerata
Mercibus, innumeris rebus, & ingenuis.

Dat is:

Ghy koopt en verkoopt alles, want ghy leght niet verre van de zee, tot u komen duizent ſcheepen, die met velerhande ontelbaere en brave waeren geladen zijn:

Van Amſterdam ſprekende, zegt hy:

Oppida mercando ſuperare propinqua videris.
Unde tibi gaſæ copia multa fluit.
Eſt maris ingenuus portus tibi, namque feruntur
In te diverſis quo bona multa locis.

Dat is:

Ghy ſchijnt, met koophandel te drijven, alle na by gelegen Steden te overtreffen, waer van u veel ſchatten toevloejen: gy hebt een goeden zeehaven, tot u worden veele waren van verſcheide plaetzen gebracht.

In het jaer 1604 was'er zulcken grooten vaert van Amſterdam op Ooſten, dat men daer 400 Ooſtervaerders gelijckelijck voor de palen in een vloot, heeft zien ankeren, welcke alle binnen 14 dagen geloſt, geladen, en weer zeil-ree lagen.

Vrouw *Jacoba*, Gravinne van Hollandt, hadde in 't jaer 1427 een groote ſcheeps-vloot op de Zuiderzee toe doen ruſten, om zich met geweldt meeſterſche over 't geheele landt te maken; die van d'Amſterdammers en d'andere Hollandtze Zee-ſteden, by het eilandt Wiringen wiert verdelgt. Dit gevecht geſchag uit ſcheepen, die door Zee wierden geroeit, gelijck uit de oude Hollantze Chronijk te beſluiten is.

Niet voor by behoore hier te gaen, hoe die van Amſterdam, in het jaer 1477 tien ſchepen ten oorlogh uitruſten, daer zy een geheele oorlogsvloot, binnen de Franſche havens mede hielden, welcke het op deze landen had gemunt. In het jaer 1543, wanneer *Carolus quintus* over deze landen heerſchte, verſtouten zich twaelf Zeeuwſche en Hollandtſche ſchepen van oorlogh, de haven van Bordeaux in te zeilen, en daer een geheele vloot koopvaerdyſchepen te vernielen.

In het jaer 1555, is'er een geweldig zee-gevecht voorgevallen tuſſchen een vloot van 24 Hollandtze Vrachtſchepen, en 26 Franſche Oorlogsſchepen, op de hoogte van Diepe. De Franſche beter op den ſtrijt voorzien, als de Neerlanders, welcker ſchepen jeder met 25 Mannen ſlechts bevolkt waren, klampten hunnen vyant met Enterdreggen aen. Dus vocht men twijfelachtigh, een langen tijdt; tot dat de Nederlandtſche Koopvaerdyſcheepen, zorgende dat zy te kort mochten ſchieten, het vuur in het bus-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00682

buskruit wierpen, en zoo gelijkelijck met haren vyant te gronde gongen.

Verhalens waerdigh is 't gevecht in den jare 1571 tuſſchen Chriſten Bondtgenoten, en den Turck voorgevallen, 't geen niet ontijdigh hier mach worden ingelaſt: alzo een Soon van 't huis, 't geen deze lande toen beſtuerde, Opperſte der vloote zy geweeſt, en de Nederlanders een groot deel der Vlootelingen uitmaekten. Uit plicht dan van 't verbondt, 't welck de naem van Heilig gegeven wierdt, maeckte de Paus twaelf Galeien toe, onder *Marc Antonio Colonna*, de Venetianen hondert veertien Galeien, met zes Galeaſzen, en twee Hulken, onder *Sebaſtiaen Veniero*. De Koningh van Spanjen een-en-tachtentigh Galeien, en twintigh groote Schepen, onder *Don Johan van Ooſtenrijck*, zijnen Baſtaert Broeder, dien de ſtaet van Hoogh-Admirael werdt op-gedragen. De Grootmeeſter van Malta, en andere Vorſten, deeden 'er elck naer zijn vermogen het hunne toe: der wijze, dat 'er twee hondert negen Galeien, zes Galeaſzen, vijf-en-twintig Koggen, veertigh Jachten, nood-druft van mont- en oorlog voerende, in Zee gebracht wierden. Boven de Schippers, Boots-luiden, en zwermen der Riem-ſlaven, waren zy verzien met twaelf duizent Italiaenſche, acht duyzent Spaenſche, drie duizendt Duitze Soldaten. Hier hadden zich noch by gevoegt, drie duizent goetwillige, van verſcheide Lant-aerd: daer onder veele Nederlanders, zoo Edel als on-eedel, die 't leven, hun anderzins vruchteloos, mits d'ellende des Vaderlandts, zochten tot welſtant des gemeenen Chriſtenheidt te beſteden: niet-te-min, gelijck zoodanige t'zamenſpanningen, mits de verſcheidenheit der bezondere inzigten, traeglijck voltrocken worden, en de zware toeruſtingen, veeltijdts boven giſſingh aendragen, waſt, eer alles te hoop quam, met Famaguſta om gekomen; daer de Chriſtenen van gedult en beſtendigheidt, de Turken van mein-eedt en wreetheidt, d'uiterſte proeve bewezen. Om echter, met het ledig laten van alzulcke krachten, zich tot geen ſpot te maecken, verzaemdemenze in 't laetſt van Herfſtmaent, by 't eilant Corfu. De Turken daer en tegen lagen by Lepanto, met twee hondert zeſtig Galeyen; maer hadden niet half zoo veel vechters als de Chriſtenen. Oock waren zy naer hun gebruick licht gewapent op 't beſchadigen, niet altoos op 't beſchutten: De Galeyen zonder borſt-weeren, om in vryheit de booge te handelen, daer de onzen meeſt gehelmt en geharnaſt, hooge ſtijve boorden te baet hadden, om teffens 't lijf te bergen, en de buſzen te onderſteunen, die in toerijken en wisheit van wonden, de pijlen verre te boven gaen. Hun Ammirael was *Haly Baſſa*, zijn Stede-houder *Ochiali* of *Vluſaly*, een Italiaen, die 't Chriſtendom verloochent had. *Porthou Baſſa*, geboot over 't krijgs-volck. Het ancker gelicht hebbende, quamen zy op den zevenden van Wijn-maent den Chriſtenen, die hen zochten, by 't Eylandt *Cuſelay* in 't oog. Deze derhalven, 't zelve verlatende, winnen de ruimte, en verdeelen zich aen vijven. Ter rechter zijde had *Jan Andrea Doria*, van Genua 't gezach: ter ſlincke *Auguſtino Barbarigo* van Veneedje. *Don Johan* hielt het midden; *Don Alvarez Baſſan*, de achter-hoede. d'Eerſte praelde met groene, de tweede met geluwe, de derde met blaeuwe, de vierde met witte vlaggen. Aen de waerdigſte zeide, had *Don Johans* Hooft-galey den Roomſchen Ammirael, aen de ſlinke den Veneedſchen, en vervolgens den Genueeſchen, daer de Prins van Parma, en den Savoyſchen, daer die van Urbin op was. Den laſt der voor-tocht hadden de zes Veneetſche Galeaſſen, die een weldig geſchut voerden. Het achterſte was gegort, met de Hooftgaley van Malta ter rechte, de Lomeliner ter ſlincke, inhebbende *Paulo Jordaan Urſin*. De Jachten werden van der handt gezonden, om ieder de hoope van vlucht te benemen. *Don Johan* in een boot getreeden, deed zich van boort tot boort roeien, om de gemoederen ten ſtrijde te wecken; 't welck daer en tuſſchen van de andere hop-luiden niet verzuimt wiert; eindelijk in

zijn Galei gekeert, en raemden den vyant goelijk binnen scheuts, doet hy een der grootste stucken afbernen, trompetten op klinken, en de vecht-vanen opsteken. * Daer op volgde het krijgsgeschrey, 't welk gedommelt onder 'tgedruis van 't woelent boots en oorlogsvolk in de lucht steeg.

** In d'eene stont een gekruiste Christ, in d'andere een Marien beelt, in de derde de wapenen der bontgenoten.*

De Turken over den andren kant, rechten hunne spits in de breete, recht uit, buiten hunne gewoonte, zonder vorm van halve maen. *Porthan* had het bestier van 't midde, *Haly* van de rechte, *Ochiali* van de slinke zijde. In't eerst was hun de wint mede, daer na gingh hy leggen, en weder verheffende, liep hun tegen. Als de dag ontrent ten halve was, raekten de vlooten aen elkandere. Den eersten aenstoot leedt *Barbarigo*, die drie Galeien verloor, en zijn oog aen een flits, zulx hy 't 's anderen daegs bestorf. Maer een yselijke opening maeckten de zes Galeassen, doende krijgs-volk, banken en slaven, door de kracht huns geschuts, over hoop tuimelen. Al de metale buyzen gaven, tot vijfwerfs toe vuur, en weinig scheuten, die mistasten: daer die van den vyant, mits de hooghte hunner Galeien, doorgaens, zonder treffen, over d'onze heen droegen. *Don Johan*, op hebbende vier hondert uitgeleze zoldaten, klampte zelf den Turkzen Admirael *Haly* aen boort, die met drie hondert Janitzers, en hondert boog-schutters gemant was. Met een verhief zich 't gevecht, aen verscheide kanten; daer veel doorluchtige mannen zich met ongeloofelijke vromigheit queten: voornemelijk *Maturin* van *l'Escut*, *Romegas*, een Fransch Ridder van Malta; die derwijze den schrick in 't gansch oort had, dat noch heden de Turcksche moeders, om hunnen kinderen een verveertheit aen te jagen, niet dan zijnen naem in den mont nemen. Voorts de zoldaten, niet alleen, maer oock de slaven, op hoop van vryheidt te verdienen, sloegen hant aen 't geweer, en toonden groote dapperheit. Het bulderen van 't geschut, en het dreunen der kielen, de roock, de vlam ten Hemel wellende, deden ieder hooren en zien vergaen. *Haly* ten laetsten werdt verslagen, zijn Galey bemachtigt; andere verbrant of in de gront geschooten, ettelijke op strant gejaegt, het overschot in de vlucht: waer onder oock die van *Ochali*: en niet dan vijftig in alles, zoomen meent, die 't ontquamen. Vijf en dertig duizent mannen zijn'er door 't water, vuur, ofte scherp verslonden: Christenen tien duizent, Turken vijf en twintig duizent, drie duizent vijf hondert gevangen, hondert dertig Galeien genomen, wel 12 duizent slaven verlost.

Niet weinigh heeft de Hollantsche dapperheit te water uitgeblonken, in de wrede slagh die op de Zuider-zee, tegens *Bossu* is voorgevallen, in 't jaer 1573. Het vyants Admiraelschip, d'Inquisitie hadde een dubbelde kiel, en twee bodemen, op dat het niet in de grondt geschooten konde werden. *Dees vermaerde slag by den Hoogh-geleerden Heer*, P. C. Hooft, *aldus wordt verhaelt.*

De Graef nu sterck ontrent dertigh zeilen, zoo kleine als groote, en zijnde met hof-staet en twee hondert Soldaten, in zijn Admiraelschap gestegen, dat den haetlijcken naem van Inquisitie, en twee-en-dertigh metale stucken voerde, lichte den derden van wijn-maent, het anker van voor Amsterdam; dan kon mits 't weldigh wajen, niet voor den vijfden, over Pampus raecken. Toen streeft hy na de Noorthollanders toe; in opzet evenwel van hant-gemeenschap te schuwen, en 't voordeel van zijn schepen en schut, bet bezeilt en toelangende, niet te verwaerlozen. d' Anderen daer-en-tegen wel zoo kloeck in getal, stelden al de kunst der Boots-en Stuurluiden te werck, om tot aenklampen en enteren te komen. Met dit toe en ontleggen, en dwers door elkandre zwieren, liep die halve en de gehele volgende dagh ten avondt; zonder dat 'er meer dan twee van de zijne achterhaelt en aengeranst wierden. Op 't eene voer Hopman *Schuilenburgh*, zwager van *Boshuizen*. Dien viel Hopman *Jacob Til* tot driemaels toe aen boort, en overweldight hem ten laetsten. *Schuilenburgh* met noch zes, werd na Hoorn gezonden, d'anderen ontrent vijftigh, doorsteken, of in Zee gewor-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00684

geworpen. *Til* verloor boven twee mannen niet, maer alzoo hy zelf en noch twintig van de zijnen gewont waren, wert hem 't veroverde ſchip weder ontnomen. Hopman *Taams Geltzak* van Medenblick ranſde het tweede ſchip aen; dan kon des geen meeſter worden. Zedert droeg zich niet byzonders toe, tot op den elfden der maent. 'Toen quam men elkandere weder onder 't geſchut, 'twelck van de Boſſuſche zijde zoo vreeſſelijck donderden, dat het voor de bontgenooten onmogelijk om verduuren ſcheen. Zy joegen 'er echter op aen, trachtende door alle wegen aen den vyant vaſt te raecken, die hun t'elken male ontworſtelde, en zijn oude gangen ginck. Maer hun Admirael *Cornelis Dirxzoon*, van Monnickendam, inhebbende Hopman *Ruich-haver*, met een deel zoldaten, pijnt het zoo lang, dat hem endtlijk gelukte, 't ſchip van *Boſſu* in te zeilen, en 't zijne daer aen te hechten. Hy had in de mars leggen etlijcke rapſche gaſten, die potten met ongeleſchte kalk, en verſcheide vuer-wercken van boven neder in 't gezicht der Spaenſchen dede ſtuiven. Met een quam Hopman *Pieter Back* van Hooren, zich aen 't ander boort werpen: *Jacob Trijntjes*, van Enkhuizen voor de boeg; Hopman *Boer* van Schellinck-woudt, aen d'achterſteven. Doch dees, ſtaende mits zijn laegte te zeer aen de vuur-potten, uit *Boſſuus* ſchip ten doel, werdt gedwongen te deizen, en 't roer van *Boſſu* met vreden te laten. Kleen voordeel nochtans was dit den Grave, die al vechtende, met de drie andere neder dreef, ende achter de Nek by Wijnes aen den grondt klemde. Een Koninx ſchip daer en tuſſchen van hondert twintig laſt, dat onder *Willem Veſt*, van Enckhuizen ſtont, wert door de bontgenooten bemachtigt. Maer 't was zoo leck geſchooten, dat men 't volck en ſchut, te weten vier metale, vier yzere gootelingen, en eenige boſſen, daer qualijk kon uitlichten, eer 't weg zonk. Vijf kleener, aen zekere zanden verzeilt, werden benoodigt zich op te geven, *Jan Simonſzoon Rol*, met het overſchot, nam de vlucht, tot over Pampus. Daer hielt men 's avonts krijgs-raet, en beſloot des volgenden morgens *Boſſu* te gaen ontzetten, of het leven daer in te ſchieten. Ende was *Jan Simonſzoon*, met het krieken van den dag, onder zeil: de reſt insgelijx wanende, dat het den vyand gold. Maer hy zette zijn loop recht toe naer Amſterdam. Aen d'andren, die verwondert waren wat het bedieden mochte, nochtans gehouden zijn vlagge te volgen, gaf hy thans te verſtaen, dat hem de Spaenſche knechten gedwongen hadden dien wech te nemen. Zoo liet men *Boſſu* in de ly: doch dezelve daerom niet zich ridderlijk te weeren; maer beide Zoldaets en Hooft-mans plicht betrachtende, ſtont geplant by de maſt, in vollen roer-ſcheutvry Harnaſch, met de Rondas aen den arm, het zwaert in de vuiſt. Ende duerde 't gevecht de gantſche nacht deur, of ſchoon de Noort-hollanders 't behulp hadden, van verſcheide water-ſchepen. Die geſtadig af en aen voeren, met dooden en gequetſten, met voorraet en verſch volck. Waer onder zich veele Burgers van Hooren mengden, uitbrandenden yver, voor vryheit, en Vaderlandt. Ende ſtaet hier niet te verzwijgen, de ruſtige koenheit van hunnen *Jan Harinck*, die 's morgens met de twee-licht, by de takels van *Boſſuus* ſchip opklauterde; de vlag van de ſteng ruckte: en daer mee nederdaelde: hoewel het hem 't leven koſte, mits hy door een luick in zijn borſt geſchooten wiert. Entlijk als 't nu aen den middag ginck, na acht en twintigh uuren ſtrijdens, en 't verlies van al zijn krijgs-volck, op veertien of vijftien mannen na, tradt *Boſſu*, geen ander uitkomſt ziende, in handeling, en gaf zich over, enz.

Niet ongerijmt zal 't hier zijn het dubbelt van zeekeren brief in te laſſchen, geſchreven aen den Prince *Willem van Oranje* by de ſtaet en regeringe in Noort-holland, tot Hoorn, over dezen zegen; my ter handt geſtelt van den Hoog-geleerden Heer *M. Adriaen Weſtphalen*, als volgt.

Den 14 October 1573.

Deurluchtige Hoog-geboren Vorſt, en G. Heere, wy gebieden ons in allen onderdanigheidt in U. F. G. goede gratie.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00685

Wy mogen niet laten U. F. G. te adverteren die groote wonderlijcke victorie die ons den almogen Godt nu den 12 dezes maendts verleent heeft, by welcke ons niet alleen victorie van aenwinninge van een schip ofte twee gebeurt is, maer hebben U. F. G. Hooft-vyant, en bederver onzes Vaderlandts, den Grave van *Bossu* met zijne Familie, en den Heere van Croningen, met anderen Adel, als *Weldam* uyt ten Hage, *Joost van Werven* uyt ten Briele, *Gerrit Pinzen*, *Gherebout van Wartwijcke* in Vlaenderen, *Romery van Quesnoi*; *Numan* uyt ten Hage, *Blyenburgh* van Dordrecht, *Hans van Molen* van Lubeck Camerlink, en *Corquera* een Kapitein van de Spangjaerts, die in des Graven schip waren, alhier tot Hoorn gevangen uyt den Albanischen Admiraels-schip ingekregen, daer wy Godt almachtigh hooglijcken zonder ophouden loven en danken, en U. F. G. zonderlinge te gratuleren hebben, daer by hebbende noch groote menighte van Zoldaten, zoo Duitschen, Walschen en Spangjaerden, in gevanckenisze, tot omtrent twee hondert toe, dan zijn eenige van de zelve onder *Savemente* van haer lijf en leven by den Admirael ontfangen, alzoo zyluiden hen onder in den schepe begeven hadden, en in meninge waren tot den lesten man toe te vechten, 't welck niet zonder groote bloedtstortinge van den onzegeschiet zoude hebben, dan die Vice-Admirael *Bosch-huyzen* met de andere armade ziende de animositeit van onzen Admirael en andere schepen, en den bezettingen van hen-luiden Admirael-schip, gaven den vlucht, zonder eenigzints te pogen heuren Grave *assistentie* te doen, ende zijn noch drie ofte vier van de grootste schepen omtrent Pampus die door die droogte niet wech konnen komen, daer na eenige van onze kleine scheepen gezeilt zijn, op hope, die mede in handen te krijgen, zulcx dat zy opgisteren zeer tegens den anderen geschooten hebben, niet wetende hoe dat het vergaen mach zijn, ende zoo zonder groot perijckele die bewaringe van den Grave en zijne Familie niet gedaen mach worden, bidden en begeeren wy ootmoedelijk, dat U F G. gelieven zal, ons te overschrijven U F G. goedenwille en gelieven, den welcken wy in dezen, en allen anderen zaken als getrouwe onderdanige onderzaten bereit zijn na te komen en te volbrengen, dan zoo die lasten en onkosten van dezen Armade te water en te lande zoo excessive groot en zwaer vallen, en 't platte landt by den vyant overal bedorven is, en langer niet en vermag eenige contributie te doen, en ons by U F G. een hoope gegeven is, van subsidie van penningen uit het zuider quartier, bidden dat toch U F G. gelieven zal, ons metten eersten supsidie van gelt te doen, want het onmogelijk is, ons de lasten voorschreven zonder hulp te mogen supporteren, aengezien het lantjen klein, en de armade ter zee, behalven te lande, zoo groot is als oit by Keizers ofte Koningen gehouden en gesustenteert mach zijn.

In de Boekerye van den geleerden Heer *Mr. Floris Florisszen*, Scheepen tot Enckhuizen, rust een oorspronkelijk schrift en lijste van 't metalen Geschut op den vyant onder *Bossu* den 12 van Wijn-maent 1573. verovert, 't geen door zijn E. D. byzondere gunste hier late volgen.

Een Slang genaemt Hopman onverzaegt, met het wapen van Gelderlant.

Een half Cartouw, genaemt de Vuyl, met het wapen van Bisschop David van Utrecht.

Een halve Slang, met een Vuil, en wapen als vooren.

Noch een halve Slang met een Vuil, en wapen als vooren.

Een half Cartouw, met het wapen van Nassou.

Een halve Slang met de Hollantsche tuin, en 't wapen van Dort.

Een Quartier-slang, met het wapen des Koninx van Spangien.

Noch drie Quartier-slangen, met het wapen van Spanjen als vooren.

Drie Quartier-slangen gekomen van 't huis te Bueren, met het Keizers wapen.

Vier Quartier-slangen met het wapen van Rotterdam.

Drie

Drie Valckenetten met des Keizers wapen van eenre kloot.

Twee dubbelde Valkenetten met het wapen van Leyden.

Twee dubbelde Valckenetten met des Keizers wapen.

Drie dubbelde Valckenetten met het wapen van Amersfoort.

Een achtkantig Valckenet met een Wapen daer een kruis in ſtaet.

Een Valkenet met een Draex-kop, met een ledig Schilt.

Twee Valkenetten met des Keizers wapen.

Twee Valkenetten met het wapen van Delft.

Een Quartier-ſlang met een Draex-hooft aen't achter-einde, met het wapen van Amſterdam.

Een dubbelt Valkenet, daer op St. Joris ſtaet, met een Voet-boogh en Schilt, daer in een kruis ſtaet.

Noch een dubbelt Valckenet met een ſcharpe rugge ten halve na voiren, met een ſchilt zonder wapen.

De vloot der Neerlantſche Bontgenooten, die de Spaenſche Armade onder *Boſſu* verſloeg, beſtont uit 28 hooft-oorlog-ſchepen, behalven het kleine vaertuig in groot getal. Drie maenden ſolds voor des Admiraels ſcheeps-volk, beliep twee duizent twee hondert acht en veertig guldens vijftien ſtuivers.

Voor het ſcheeps volck van den Vice-Admirael *Piet Back*, moeſte in den zelven tijdt zijn duizent vier-hondert een en dertig gulden vijftien ſtuivers, voor de volgende ſchepen, alzoo minder gemant waren, liep de zoldye niet zoo hoog, alzoo dat deze acht en twintig ſchepen al te zamen in ieder drie maenden, voor zoldye noodig hadde, de zomme van vier en dertig duizent zes hondert dertig gulden, twee ſtuivers, en 4 penningen, gelijck my uit de oorſpronckelijke Monſter-rolle, geteekent den 7 December 1573, by de hant van den Admirael *Reinier Feints*, en de mercken van *Symon de Gent*, *Heyn de Bef*, en *Cornelis Janſz. Neeldoe*, is gebleken.

De moet en dapperheit der Zeeuwen in 't jaer 1574, by Romerswael, als zy de vloot der Spaenſchen, die Walcheren meenden af te loopen, t'eenemael verſloegen, zeer helder heeft geblöncken. Toen ter tijdt ſtaeken die van Hoorn en Enchuizen niet t'onrecht weder den bezem op de maſt.

Wel hartelijck heeft Spanjen het zee-gewelt gevoelt, wanneer men in het jaer 1596 Cadix overrompelde, uit plonderde, en te vuere ſtelde.

In 't jaer 1599 ruſteden de vereenigde Staten een vloot van LXX Schepen toe, die met acht duizent mannen was bevolckt: dees bracht den Spanjaerden zulken ſchrick aen, dat alle die gene, welcke na aen zee woonden, hun met het naderen van deze Vloot, op de vlucht gaven.

In den jare 1605 heeft insgelijx Spanjen, de Nederlantſche dapperheit te water, kracht-dadelijck beproeft, als een kleine Scheeps-vloot, daer den Edelen *Haultain* Opper, en *Hayman Corneliſz. Opſie*, mijn Over-groot-vaders broeder, van mijn Moeders-vaders zijde, onder Vloot-voogt over was, veele ingehuerde Spaenſche Schepen, met krijgs-volck geladen, om in deze Landen te loſzen, verwoeſte. Dees tocht den Spanjaert duur ſtont; want van 12 bende krijgs-volk, geen zeven hondert man te lande quam. Men ſpoelde al de Spanjaerts toen de voeten, in weer-wraeck van zoo menigh overboort geworpen onnozele Viſſcher en Koopvaerdy-man. Weinig Hollanders quamen te ſneuvelen, waer onder *Opſie* een was, die tot Ports-muiden den laetſten Bloei-maent van zijne Vlotelingen (by toeſtaen van de Engelzen) zeer zeeg-haftig, na krijghs-gebruik, wiert begraven.

De Onder-zeevoogt van Noordt-hollandt, *Johan Gerbrantz.* met *Lambert Hendrickſz.* anders *Moy Lambert*, leggende voor Duinkerken, om op d'uitloopende ſchepen te paſſen, zoo zijn in Slacht-maent drie ſchepen uitgekomen, den Zee-vooght *Adriaen Dirckſz.*, ophebbende hondert en twintigh koppen, nevens den Onder-zeevoogt *Jan Klaeſz.* op het ſchip de Parrel, met noch twee andere ſchepen, de Hollanders in meening die te beſpringen, zijnze den geheelen nacht gevolgt, daer twee uit hun gezicht ontquamen: Hopman *Moy Lam-*

bert heeft den zeevoogt in 't gezicht gehouden, en tegen den avondt, den elfden van Slacht-maent aengeranst en beschoten, het zelve dede ook den Duynkerker. Met Sonnen ondergang, heeft *Lambert* den Zeevoogt aen stierboort aengeklampt, en zoo heeft men met elkander yfselijck gevochten binnen scheeps-boort, met alderhande kort geweer. *Jan Gerbrantz.* quam hem oock van achteren aen boort, stiet zoo hert tegen des zeevoogts bezaens mast aen, dat die overboort bonsde. Lang wiert 'er met spieszen en dolken, op den anderen gedout, waer van *Adriaen Dirckſz.* met zijn behoutzoon, getreft, voor doodt nedervielen. Hier mede begon de Spangiaerts gemoet te verflauwen, en zy om genade te roepen, hebbende alrede drie-en-dertig dooden, en veele gequetste, en hebben haer aen de Hollanders overgegeven, die negen-en-tachtigh perzoonen in beide hun schepen hebben overgenomen, waer van te Rotterdam veertigh, en te Enckhuizen een-en-twintigh gehangen zijn: de reſt wierden verbeden. Veel schoone stucken geschuts, daer onder acht metale, met andere oorlogsbehoeften, nevens vier-en-twintigh tonnen Bus-kruyt, is met dit schip, groot twee hondert vaten, tot den oorlogh bekomen. Hier bleeck de moedigheit van Hopman *Lambert*, maer op hebbende 82 Mannen, dat hy daer mede den zeevoogt met hondert zes-en-twintigh Mannen, dorfde aen boort leggen: hy verloor maer drie Mannen, en had thien of twaelf gequetsten.

Te langh zouw het vallen, op te halen, wat de Water-Geuzen (dus genaemt) manhaftigh uit hebben gericht, en al de bloedige zee-slagen, met groote zegen tegen Spanjen uitgevoert, zoo wel in Europa, als ver, in afgelegen Indiaensche Zeen.

In het jaer 1600 verstouwte zich een Hollants-Schip tot voor Antwerpen te zeilen, tusschen alle vyandts sterkten heen, en den Admirael daer te bestrijden, welcken hy oock in Zelandt binnen bracht, in weerwil van veel duizenden, die aen landt stonden, en het aenzagen.

In't jaer 1607 hebben onze Lantsluiden den rijken Spaenschen Vloot onder *Gibralter* vernielt: en in 't jaer 1629, verfloeg en verjoeg *Piet Hein* alleen den Duinkerckschen Admirael en Vice-Admirael. In't jaer 1613, sloegen 8 Nederlandtsche schepen, die naer Indiën voeren, tegen 17 groote Spaensche Galjoenen, daer zy 'er 13 van namen, en te gronde deden gaen.

Hoe heldadig de Manhafte *Tromp*, met 13 schepen, een Spaensche vloot, van 67 groote schepen, daer 25000 Mannen op waren, aentasten, is noch in geheugenis van Menschen. Waer van zeker Schrijver onzijdigh aldus spreeckt.

De Koninck van Spanjen, achtende dat de oorlogh te lande in Nederlandt, langdurig zoude wezen, en dat 't verlies van d'eene Stadt, met de winste van d'andere geboet wierde, en ziende dat de geheele macht der algemeyne Staten, bestont in den handel en zeevaert: zoo heeft hy goet gevonden, de kosten van oorloge, te landt, te verminderen, en liever gewilt t' oorlogen over 't gebiedt ter zee, dan te landt. Daer in gestijft zijnde, door de voorbeelden van de oude en hedensdaegsche volckeren, die door het gebiedt der Zee, de heerschappy te landt bekomen hebben. Hy geloofde, dat men met Vlooten, verr' gelegen landen kon veroveren en bewaren, en de nageburen voor by gaende, zijn Regeerstaet, elders onzichtbaer, en aenzienlijck maken. Hy wist, dat die van *Argos*, met hun schepen, verre van Griekenlandt het gulde Vlies bekomen hadden, en zeer machtige Koningen hun gout en rijkdom ontrooft. Hy hadde door het voorbeeldt van zijn Voorouderen geleert, dat door de scheeps-vaert, nieuwe Werelden zijn ontdeckt geworden: en dat den Godts-dienst, Rijckdommen, Wetten, Zeden, ja de beleeftheidt zelve, overgevoert worden tot volcken, die onder een andere hemel wonen. Hy hadde gehoort, dat Nederlandt omringt wort van de Zee, of dat de zelve daer tegen aenspoelt; dat zy binnen 's lants, van alle noodtzaecklijckheden on-

voor-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00688

voorzien zijn, en die van buiten met groote koſten moeten halen: dat zy oock, door de Zee-vaert, niet alleen rijck geworden zijn, maer oock hun ouden Heer laſtigh vielen. *Ambroſius Spinola*, de ernſtighſte en getrouwſte Dienaer, die de Kroon Spanjen oyt gehadt heeft, riedt dit zijn Meeſter geſtadelijck. Daerom heeft hy oock, gedurende de tijdt van zijn bewindt, in de havens van Vlaenderen meer ſchepen doen bouwen, dan zy plachten te houden; hebbende met geldt en belooningh veel van 't Neerlants Scheeps-volck derwaerts aengelockt, en in korten tijdt door den roof, groote rijckdom verkreegen; waer door hun geluk ter Zee zoo hoogh ſteygerde, dat zy, die eertijdts maer met weynigh Roof-jachjens de Zee ontſeilden, naderhant met gantſche Vlooten; aen d'eene zy de Engelſche en aen d'ander zy de Nederlandtſche Zee, als door ſtormen en onweder geſlooten hielden: dat zy, die op de galgh, en op haer halzen roofden, daer na tegen Neerlandtſche gevangene geloſt wierden.

Tot dezen eynde heeft hy in Spanjen, Portugael, Gallicien en Biſcajen, een zeer machtige Vloot, door d'ingeſpannen zeenuwen, en 't ſweed van alle de Spaenſche Koninckrijcken uit-geruſt, om zijn geluck noch eenmael te beproeven. Na een geruime tijdt met uit-reden geſpilt te hebben, ſtack de Vloot eindelijck, in 't begin van Herfſt-maent uyt haer vergaderplaets, de haven van Corunna in Gallicien, na de Engelſche hoofden af. Het opperſte bewindt was toevertrouwt aen *Don Antonio d'Oquendo*, (vermaert door een zee-ſlagh, gedaen met den dapperen Zee-helt *Pater*, in de *Bahia de Todos los Sanctos*,) op een ſchip *Sant Jago*, groot acht hondert laſt, voerende zes-en-tzeſtig zware buſzen. De Zeevoogden, *Andrea de Caſtro* van Caſtilien, en *Petro de Quaderon*, van Napels, hadden yder een ſchip van zes hondert laſt, en 66 ſtucken. Hondert laſten minder was dat van den Zee-voogt van Gallicien, *Franciſco Fayo de Sotto major*. Doch *Mater Tereſa*, over 't welcke het hooghſte geſagh hadde de Zee-vooght van Portugael, *Lopes Docias*, voerde acht-en-tzeſtig ſtucken geſchut, zwaer duizent en twee hondert laſt. De gantſche Vloot beſtont in zeven-en-t'zeſtigh, zoo Galjoenen als andere machtige ſcheepen, bemandt met vijf-en-twintig duizent zielen. Daer onder de puyck benden der Zoldaten van Spanjen en Portugael. De ſcheepen hadden meeſt namen van Heiligen, oock van den Zaligmaker; om te doen gelooven, dat die gene, die deze Vloot zouden commanderen, Godt en zijn Heiligen zouden ſchijnen te willen bevechten. De bloem der Spaenſche jeught hadde zich binnen deze boorden gevoegt, Hartogen, Graven, Banderheeren, Ridders van *St. Jacob*, elck yverighſt, om iets groots te beſtaen, ten dienſte van haren Koningh. Veel-Edelen, verlatende hun huyzen, gingen vrywilligh, op hun eigen Beurzen mede, achtende eers genoegh van hunnen Koningh verkregen te hebben, dat zy mede mochten gaen, op zoo een vermaerden en doorluchtigen tocht.

Den nederlandtſchen Zeevooght *Tromp*, onthieldt hem niet verre van Beveſier met derthien ſchepen; wanneer haer den vijfthienden van herfſtmaendt, deze Vloot, met een weſtnoordt-weſten windt van verren in het weſten op deed. Geen moediger dapperheidt, dan die aen haer zelven het eenighſte ſteunzel vindt, zonder overſlagh te maken, op de macht van haer tegenparty. Zoo veel betrouwden de Hollanders haer zelven toe: datze met zoo weinigh zeilen, die aldervreeſſelijckſte Vloot dorſten aenranzen, op hoop, van geſtijft te worden. En op het gedonder der Buſzen, ruckte den Onder-zeevoogt *Witte Wittenſzoon*, van de Cingels, met vijf ſchepen derwaerts. Met de uchtentſtondt, kreegh hy *Tromp* in het oog, die nu ruym een uur ſchut-gevecht met de Spaenſche Vloot gehouden hadde. De Statiſche door de Onderzeevoogt geſterckt, konden nu uitmaecken achthien zeilen. Het luſt my, de beruchte namen der onverſchrikte

schrickte Krijghs-helden, tot de geheugenis der Nakomelingen over te geven, die zonder inzicht op haer swackheidt, den vyandt ziedende van overmoet, aengetast hebben, zy zijn geweest, de Zee-voogt *Tromp*, de Onder-zeevoogt *Witte Wittenszoon*, de Hopmannen, *Colster*, *Ham*, *Palfhooren*, *Rijngels*, *Vlieger*, *Post*, *Jan Gerbrandtszoon*, *Pieter Pieterszoon*, *de Windt*, *Kamp*, *Foran*, *Isbrandt Waterdrincker*, *Brederode*. De Schippers *Laurens Pieterszoon Back*, *Frederick Hovelingh*, en *Adriaen Thomas*, *zoon*.

De Spaensche vloot lach wintwaert van *Tromp*, die zijn groote zeil opgeide, en den indruck inwacht. Moediger was *Oquendo*, in het aenvallen, als uitharden. Hy zette recht op onze Zeevoogt aen, meenende de Vloot, die zich in malkanderen hieldt, te scheiden. Dan wierde door *Tromp* zeer rauwelijk onthaelt, verflaeuwde te mets, en week om de Noort, na de hoeck der Cingels. Met zulck een voorspoet, liep deze eerste schermutzeling niet af, voor de Hollanders, of het schip de Groote Christoffel van *Fredrick Hoveling*, sprong zeer ongeluckig door zijn eigen Buspoeder, in de lucht, dat niet meer als een mensch gebergt wierdt. Den zeventienden van Herfst-maendt, des morgens, verspreide zich zoo dicken nevel over het water, dat de vlooten malkander uit het gezicht verlooren. Doch de mist opgeklaert, ontdeckte den vyandt dicht onder de Engelsche kust, omtrent de sterckte Yda en Foicksfton, geweeken. Flux wenden de Hollanders de stevens derwaerts: doch de windt op middag verflappende, waren genootzaekt te zetten. By slot-vonnis der Scheeps-raet, wierdt als doen binnen des Zee-voogts schip vast gestelt, de Spanjaert, niet tegenstaende de veelvoudige zwarigheden van het nachtgevecht, met opgaen der Maen, en verloop der Ebbe, aen te tasten. Om malkander in de duisternis t'onderkennen, zou de Zee-voogt twee vuuren op de Spiegel, een in de groote Mars, en achter over 't Schip een Bonnet voeren: doch d'andere zeylen, alleenlijck een vuer, en over de Companje een Bonet. Met een klein koeltjen, uit den zuidoosten, zettenze in dicht gesloten gelederen, des midder-nachts na de Spaensche Vloot, die doenmaels oock onder zeil, na Douvres liep. Het treffen ginck ten twee uuren aen. In deze hevigheit, drevenze gelijk na de Hoofden. De golven hadden haer verbolgentheit nedergeleit, maer niet de menschen. De dageraet ontdeckt Douvres: en twaelf scheepen uit de Braeke tot hulp van *Tromp*, door de Bevel-hebber *Bankert* aengevoert. Ondertusschen liep de Spanjaert geduurig voor uit, en onder de Slooten van Duins ten ancker; schendig genepen door het Hollantsche geschut. Ja zoo vinnig hadden de buszen der Staetsche schepen haer mont op gedaen, dat het Bus-poeder begon te ontbreken. Dit mangel dwong de Vloot af te wijken na Cales, om uit die Stadt voorzien te mogen worden. En alhier veertig duizent ponden Pulver, vier duizent Kogels, en andere krijgs-behoeftigheden bekomen hebbende, zet weder te rug na Duins. De Engelschen twisteden by geval met de Spaensche, over het strijken der Vlaggen: doch deze de aenkomst der Hollanders bemerkende, weecken van haer, recht en dicht onder de sterckten in Duins, alwaer ten zuiden der zelve, de Staetsche Vloot, sterck acht en twintig zeilen, insgelijcx ten ancker liep.

De vyandt aldus bezet, maeckte het vereenigde Landt wacker, om niet zoo een toelachende gelegentheit te laten ontsnappen. En met zulk een yver in dit werck voort gedreven, dat de werelt als noch niet genoeg verwondert, hoe een Punt des Aert-bodems geduchter macht in zee brengen kan binnen een maent, dan de machtigste Koninck in ettelijke jaren? Wat is'er vreemder, als dat in de genoemde tijdt, by de hondert schepen voor de Engelsche Kust, door Hollandt en Zeelandt uitgerust, gezien zijn? laet de stroopers en dwing-landen der volckeren, de *Romeinen* van haer Zee-macht by *actium* spreecken? doenze haer eigen handen een rechtvaerdige wraek, over het ongelijck en de moort, van onnozele Landtschappen, aen haer zelven namen. De zon heeft een ander wonder gezien in onze dagen,

over

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00690

over het welcke zy zelfs verbaeſt ſtaen, die het uitgerecht hebben. Wie zal zeggen, wat aenmerkens waerdiger is, of de tijdt, waer in de heerlijckſte zeegen des werelts toegeſtelt is, of de meenigte van ſchepen, het boots-volck, zoldaten en geſchut; of de korte omtreck, binnen welcke de uitruſters beſlooten leggen; of de macht van dit geringe landt, dat noch een zoo grooten macht in zee gebracht zoude hebben: indien het niet geoordeelt had, dat door de tegenwoordige de vernieling der Spaenſche kon uitgewerckt worden? De Kayen, Havens, en Scheeps-timmerwerven, van Hollandt en Zeelandt, woelden en grimmelden van nieuwe toeruſtingen te water en te landt. Het ſcheen niet, dat men van alle kanten ſchepen timmerde, maer ofze van zelfs groeiden, men zach geen opbodt van Matroozen, maer haer van zelfs in de ſchepen vallen. Een iegelijk acht, dat men op niemands bevel behoorde te wachten, nu de gemeene haet tot Spanje, en de vierige liefde, tot het Vaderlant hem aenvoerde. Elck docht daer zijnen Hopman te vinden, daer *Tromp* was, ordre om te vechten te ontfangen, daer *Tromp* was: buit te halen daer *Tromp* was: zoo groot een aenzien had deze Zee-helt, dat elck zich de zeegen toeſchreef, daer hy ſlechts tegenwoordig was.

De Hollanders dan dagelijcx aengroeyende, bezetten met dichter wachten den vyandt in Duins. Doch de toeverzicht kon zoo naeuw niet gehouden worden, of derthien Duinkerkers ontſnapten het des nachts in een duiſtere lucht, met een groot gedeelte der voet-knechten, in Spanje nieu geworven, en geen klein getal gequetſten. Tot dit vervoeren, holpen zeer yverig de Engelſche, by doncker weder in de nacht, met klein vaertuig, dicht onder de wal af en aen roeiende. Maer om den vyandt die gelegentheit af te ſnijden, liep *Bankert* tegen het Noorden derzelve, ten ancker. In 's Gravenhage maeckten de algemeine Staten geen kleine zwarigheden, over het aentaſten der Spaenſche Vloot. Van de heimelijke toegenegentheit des Engelſchen Koninks, tot deze landt-aerdt ſchenen duidelijke tekenen genoegzaem te zijn, datze met alle krijgs en lijfs behoeftigheden door hem voorzien wiert. Doch niet tegenſtaende *Karel* de eerſte, ſich, door aenhouden der Franſche en Staetſche Gezanten, on-zijdigh verklaerde, en *Ocquendo* laſt had te vertrecken; zoo heeft evenwel de Hollantſche Zee-vooght, den Onder-zeevoogt, *Witte Wittenſzoon*, en Bevelhebber *Banckert* met acht en twintig zeylen en vier Branders, tegen d'Enſche ſchepen, vier en dertig ſterck, geleidt. Te meer, alzoo de geruchten zich verſpreiden van groote toeruſting ter zee in Engelandt: en de opperſte Bevel-hebber *Pennington* genoegzaem aen de Spaenſche zijde ſcheen te hellen: op verſcheiden reizen had hy *Marten Harpertſz. Tromp* laten weten, laſt te hebben, namentlijck, met die te zamen te ſpannen, den welken de eerſte vyantſchap aengedaen wierdt. En daer de Spanjaert die baniere opſtack, tot tweemael met ſchroot los brandende, zoo kreund' hy dit zich weynigh; hoewel hem een doodt lichaem door des vyants Buſſen getroffen, vertoont wiert.

Den dertienden der gezeide maent, lichten d' Engelſche haer ankers, en zetten te loefwaert van de Statiſche. Over dit verplaetzen leide *Tromp* wederom krijgs-raedt: by welckers ſlotvonnis, de Vloot in zes ſlagh ordens verdeelt is. d'Eerſte beſtont uit acht zeilen, onder het beleidt des Hopmans *Denijs*. De tweede uit achthien, aengevoert door de Zee-vooght: de derde uyt negen-en-twintigh, door d'Onder-zeevoogt *de Witte*: de vierde uit derthien, door d'Onder-zeevooght *Jan Evertſz.* de vijfde uit thien, door de Schout by nacht, Jonckheer *Kats*: de zeſte uit even zo veel, door de Bevelhebber *Houtebeen*, vier ſchepen waren geſchickt, om't volck te bergen; drie, om alle behoeftigheden aen te voeren. *Tromp* zoude *Oquendo*, *Jan Evertſz.* den Zeevoogt van Portugael *Lopes Docias*, *Kats* den Duinkerckſchen Zeevoogt *Michiel Doorn*, *Denijs* het zuider deel der Spaenſche Vloot, en *Houtebeen* het noorder aentaſten. Sy verhoopten doenmaels over de ſtroom

der Engelſche kuſt na't Noord-ooſten te drijven, om haer opzet uit te voeren: wanneer, behalven zeven andere, twee ſcheepen't aldaer aenbrachten, en volle laſt, van de algemeine Staten, om den vyandt, indien hy niet uit quam, in *Duyns* aen te taſten.

In middels ontloock den morgenſtont, in welcke de toebereidingen gemaeckt zijn, waer door Spanjen op Zee zoo een neep gekregen heeft: datze haer verminckt heit in geen drie eeuwen verwaſzen zal: een weinigh buiten de middel-linie des Hemels rees de Son, volgens de gezette loop der natuur, den 21 van wijn-maent, uit de kimmen der wereldt: als *Tromp* juiſt voor het begin der ſlagh, aen *Penninghton* een brief afvaerdighde, van inhout. *Dat de Spangiaert d'Engelſche rede onvry gemaeckt heeft, is zeker: want door u aenkundingen, is ons bekent gemaeckt: dat ghy vyandt zoudt wezen, van die de eerſte vyandtſchap aen den ander betoonde. Wy vertrouwende op de veyligheidt des Koninckliycke Haven en u woordt; zijn met ons Jacht gezeildt door de Spaenſche Vloot: doch van de zelve met een Kogel rauwelijck onthaelt. Het deinen der golven heeft het loot krachteloos gemaeckt: daer't op onze harten was aengeleit, miſte't de ſtreeck, en trof alleenlijck het zeil. De boosheidt is hervat met een ander ſchelmſtuck, op't ſchip van Hopman Balck wierdt een Man door de Spanjaerden doodt geſchooten, en de baniere des oorlogs opgeſtoken: Indien de beloften ſchuldt maken, wy verzoeken, volgens beloften, u byſtant. En zooghy te milder geweeſt zijt in't toezeggen, als ſtantvaſtigh in't nakomen: ten minſten zullen de Engelſche zich onzijdigh houden: of anderzins was ons reden gegeven, om over zulck een ongelijck, aen alle Koningen en Vorſten te klagen. Wy zijn met een onvoorzettelijck voornemen ingenomen, den vyandt albier aen te taſten, en't recht der wapenen, en des Koninckx bewilligingh, door't onvrijden der rede, te gebruicken: verkiezende de doodt voor d'ongehoorzaemheyt: want geen andere keur overgelaten is: te weten, of te vechten als Zoldaten, of de laſt der algemeine Staten niet na te komen, als wederſpannige. Doch die vaſte inbeeldinge is by ons alle van de Doorluchtigſten Karel de eerſte: voornamentlijck, dat dit werck van zijn oordeel voor goet gekeurt, of van zijn beleeftheidt en zachtzinnigheidt, ten minſten, ten beſten gehouden zal worden.*

De brief was aen *Penninghton* overgelevert, doen *Tromp*, by na met deze woorden, zijn Matroozen een hart in't lijf ſprack: *mijn trouwe Maets en Spitsbroeders, ick verzoeck op u het geen, daer alle onzer eer aenhangt, het welck is, dat ghy niet wilt verlaten my, die een groot en gedenckwaerdigh ſtuck wil beſtaen. Ick en begeer niet, dat ghy u zonder my in gevaer geeft. Ick ben bereidt met u te vechten, zelfs voor aen te gaen. Gedoogt niet, dat mijne en uwe handen ontweldigt werde, den prijs, die ons zal ſtellen in't getal der veroude Overſten en Dapperſte Krijgs-helden. Deze Zee zy u als een veldt, om eerlijck t' overwinnen of te ſterven. Gy hebt op andere tijden elck hooft voor hooft, brave dingen beſtaen, en uitgevoert, nu zal ick beproeven, wat ghy beſtaen derft onder my u nieuw gekoren Zee-voogt. Dus langh heb ick op meer ſchepen gewacht, niet om u den moedt te benemen, maer om die wat uit te ſtellen, op dat ze u nu met een betere gelegentheit, tot grooter eere mocht ſtrecken. Laet de geweldige gevaerten van Galjoenen u niet verbluffen. De vermetelheidt van't menſchelijck vernuft, ſteygerde noyt zoo hoogh, of een rechtſchapen Krijgsmans hardt, kan 'er tegens op klauteren. Het beſtaen alleen maeckt ons machtigh, over't geen anderen deden wanhopen. Het zal ook 't eerſte niet zijn, dat zulcke houte Eylanden en trotze Zee-gebouwen, voor de lage Hollandtſche kielen, de vlagge moeten ſtrijcken. Gaet heen, vliegt by die Kaſteelen, by de Merſzen op, en haelt'er Vlaggen en Wimpels af, en houdt u verzekert, dat ick't treffelijk zal beloonen. Wie d'eerſte opklimt, zal den eerſten, de tweede den tweeden, en voort elck zijnen prijs ſtrijcken, na dat hy verdient. Gy zult u bedrogen vin-*

den,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00692

den, indien ghy u ſlaphertigh, dragende, eer en prijs meent in te leggen. Ick houde my verzekert, dat ghy niet zoo zeer door mijne mildadigheidt en bevel, als door u eigen goetwilligheidt gezindt zijt aen de Man te gaen. Het voordeel overtreft hier verre het gevaer: want ick voer u niet alleen aen om onſterffelijcke eer, maer oock om buit te halen. U paſt het, die bergen, deze ſterckten, en toorens te vernielen, en te ſloopen. U paſt het, die kielen welcke onze Noordt-zee, onze wateren niet dragen konnen, tot een noit gezien getuigenis der Spaenſche Mogentheidt, in 't Vaderlandt te brengen. U paſt het, die zonder vreeze alles wagen derft. Wat wy met metale Buſzen niet konnen te weegh brengen, dat zullen wy met Vuur-werken, Granaden, en Brandſchepen overweldigen. Het woordt dat ick u geef, is, brandt, houdt, kerft, dompelt. Valt aen met my, ghy alle die de behoudenis van u zelven, van't Gemene beſte, van u goedt en bloedt, van u vrouwen en kinders zoeckt. Na deze reden wende hy na 't noorder deel der Spaenſche Vloot: het welcke d'ankers los kappende, onaengezien de waerſchouwingh van *Franciſco Feio*, te dicht na de wal zette, en aldaer aen de grondt. De Miſt opgeklaert, ontdeckte de vaſt-zittende kielen, aen de Hollanders: die zoo vinnigh een buy van kogels tegen de zelve in joegen, dat de Matroozen en Soldaten plotzelijck in de boten vielen: doch de meeſte in 't water: om zich te bergen aen ſtrandt. Een groote verbaeſtheidt ſloegh onder de Spangiaerden: die uytermaten aen-nam, wanneer de brandt in zeventhien van de ſchepen geraeckte. Uit hare ſterckten, ſchooten d'Engelſche ettelijcke reizen op de Staetſche, die te zeer naderden.

Ondertuſſchen d'overige der Spaenſche Vloot, verdeelt in ettelijke ſlag-orden, wenden de Stevens zeewaerts: en *Tromp* haer achter aen. De Zee-voogt van Biſcaien, met de zeilen in een ander Galjoen verwart, bracht de Noorder-vleugel in geen geringe wanſchick. De Hollanders namen die gelegentheit waer, en in korten tijdt al de ſchepen. Hopman *Muſch* was met de boeg-ſpriet vaſt geraekt, aen de Galdery van 't groote Galjoen, *Mater Tereza*: het welcke ondertuſſchen door *Jan Everſzoon* en ettelijke van zijn ſlag-orden dapper aen getaſt wierdt. Doch dit wonderlijke Water-ſlot, te vaſt gebouwt, om met kogels doornaeit, te ſterck bezet, om overvallen te worden, gaf ſchrickelijk vuur van alle kanten. *Tromp* en *van Galen* bezeffende d'onmogelijckheidt, om ſulk een ſterckte te overweldigen, zenden twee Branders derwaerts, die beide mis liepen. Met drie andere wiert het werck geluckiger hervat: want zoo gewis dreven deze den Portugees aen boordt, en namen hem in'er brandende armen: dat de vlam hem niet alleen, maer oock *Muſch* aen ſtack. Het Schou-ſpel was immers zoo yſſelijk, als wonderlijck. Van duizent man ontquamen naeulijx twee hondert: d'overige verbranden of verdroncken, of wierden half gezengt in de lucht opgejaegt, of aen ſtarzen geſmeten, door de ſlag des Buspoeders. Noit kraeckte de Hemel vreezelijker, als toen de Kruit-kamer van dit wanſchapen licham aenging. Door de barſt dreunde de ſtrandt der zee, en in de duiſternis flickerde de vlam niet anders, dan of de hel haer mondt had opgeſpert. Sulck een geweldt gebruickte 't pulver: dat een geheel Cartouw gloeiende na de wolcken opgelicht wierdt, en zoo yverig poogden *Oquendo* en *Franciſco Fajo* den Portugees t'ontzetten: dat hy naulijx in 't doncker ontſnapte, en deze, te volſtandig *Lopes Docias* met klein zeil in wachtende, van *Tromp* en *Witte* omringt en bemachtigt wiert. Behalven vijf andere ſcheepen, veroverde Hopman *Jaersvelt* den Grooten Alexander. De Zee-voogt van Napels verging met zijn volck op de Goying. De miſt, en nacht, en harde windt, behielden *Oquendo*, *Michiel van Doorn*, en andere.

Ick ſchrick te verhalen, hoe bloedig, hoe wreed en ſchrickelijck, dit gevecht met onze openbare vyanden toeging. Men vochter in een naeuw perck, tuſſchen zandt, bancken en plaeten, en elck binnens boords, als met een afgeheint perck beſlooten, had'er zijn dood-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00693

kist ter eere of ter oneere. Veele sacht-achtige en ter zee onervaren, liepen de zee-luiden in de weg. Die stonden vielen als met een slag ter neer, niet wetende wie hun quetste of ter neer velde. Balken, planken en splinters brachten meer menschen om hals, dan de yzere kogels. Terwijl iemant mickt om op 's vyants schip los te branden, wordt hy door de zelve venster, waer uit hy schoot, zelfs geschooten. Een ander streckt zijn kooy en bulster voor een doodt-baer, en rust in der eeuwigheit, daer hy 's nachts gewoon was te rusten: die bezich zijn, met het zeil in of op te halen, raecken al werkende de handen quijt. De dooden leggen over de overloopen overhoop, verminckt en verleemt, en die nu niet meer vermach, wreekt zich noch over zijn vyandt, met vloecken en qualijk spreeken. d' Een verstmoort in 't water, d'ander wort levendig in de lucht gevoert: een ander van peck, zwavel en vuer, als op de rooster van Ætna gebrandt en gebraden, geeft langzaem den geest. Het dreunen en donderen der Cartouwen klonck zoo vreezelijk, dat het scheen of Godt voorgenomen had de werelt te vernielen Geen menschen hebben in voorleden tijden diergelijke gehoort, toen de kracht des Bus-poeders noch verborgen was: noch de laetste tijden hoorden oit van eenigen scheeps-strijdt, daer zoo veel groove Bussen, zoo meenigmael achter den anderen gelost werden. Ghy zoudt gemeent hebben, dat al de lucht tusschе Zandwijk en Doeveren, Vulkaens Harnas-winkel waer geweest. Noit stondt Lemnos noch Lipara noch Cilicien zoo in de brandt. Voncken met roock, dicke domige lucht met asch vermengt, verdonkerden den Hemel en den vyandt voor d'oogen der Hollanders, zoo eindigde dien dach 't gevecht.

Des volgenden daghs was d'Hollandtsche Vloot t'enemael verstroeit, en de Spaensche uyt 't gezicht: behalven een schip, dat door de Zee-voogts sloep, bemant met negen Matroozen tot gehoorzaemheidt wiert gedwongen. Op de tweede dag na't gevecht, ontdeckte *Tromp* by de Cingels ettelijcke Spaensche zeilen. Derwaerts dan wendt hy de Stevens; doch het water ginght te hol, om haer by te komen. Hy zet dan met klein zeil langs d'Engelsche Kust, en wordt onder strandt een Spaensch Galjoen gewaer. Sonder bot van tegenweer, geeft dit zich zelven over. In de hoofden bemachtigden van *Galen* en *Hector Pieterss* noch een ander: en by de Cingels, is noch een tot Prijs gemaeckt. Niet verre van Cales joegen 't drie Spaensche tegen de Strand: en noch een geluckiger de Teems in. Doch de Vloot in Duins geloopen, deed' aen *Penninghton*, en de bezettelingen in de sterckten behoorlijcke eerschoten, zonder antwoordt te ontfangen. Van de drie-en-twintigh gestrande Schepen, in de eerste torn, hadden d'Engelsche wederom zes vlot gemaeckt: dieze met volck bezettende, voor haer behielden. Maer *Tromp* aen Hopman *Colster* het bewint latende over vier-en-twintigh zeilen, om op de vyandt te paszen; zet de streeck na 't Vaderlandt: in het welke een ongemeene blijdschap bedreven wiert, over zoo heerlijke zegen.

En alzoo heeft die machtige Vloot door onwaerdeerlijke kosten en 't spillen van een geruime tijdt, toegerust, of tegen de stranden der Fransche en Engelsche Koninkrijcken, gescheurde dennen, gekneusde balcken en brocken, bedorven schatten, gequetste, lijcken, met een schandelijcke Schip-breuck op geworpen: of is van d'Overwinnaer na zijn stroomen, en havens met slepende Vlaggen wech gevoert. Soo langh als de Nederlanden geregeert hebben, en is 'er geen grooter dagh aen den Hemel verschenen, als deze, op welken de Zee-heldt der Nederlanders aen d'eene zijde, en der Spangiaerdts aen d'ander zijde, zoo dicht hun Scheeps-legers by malkander geslagen, en in slagh-orden gestelt hebben, met zulk een geluck, dat het schijnt dat ons de Koningh, als door onderhandelingh, die wy met de Zee en windt hebben, overgelevert is. De schade voor ons in de slagh geleden, was klein, by zoo grooten zegen, daer wordt maer een schip van onze Vloot vermist, en van ons krijgs-

krijghs- en Boodts-volck naeuwlijcks hondert, daer van de Vyanden wel duizenden verſlagen, verdroncken en gevangen zijn, en veertigh ſchepen, zoo gezoncken, verbrandt als genomen. Wy hebben noit zoo een zegen gehadt, die ons zoo weynigh bloedts gekoſt heeft. En dat door de byzondere zorge van onzen Zeevoogt, die niet en wilde dat men der vyanden ſchepen aen boort klampen en enteren zoude, maer alle de zelve reddeloos en ſchadeloos ſchieten, op dat zijn volck van de menighte, die op der Vyanden Zee-vooghden waren, niet en zoude vermeeſtert en overrompelt worden. Hierom heeft hy die met dickwils wenden, of en aen, en dapper ſchieten, af-geſlooft en vernielt. Op deze zegen mogen de Batavieren roemen tegen de Koningen, Vorſten en Princen des wereldts, als hebbende de machtighſte Koninck des Chriſtenrijcks, naeſt Godt, overwonnen en gedwongen, door hun Scheeps-macht.

Wel hoogh blinckt oock uit Galens *dapperheidt ter Zee, als blijckt uit het volgende.*

Langh genoegh had *Galen* zes Engelſche ſchepen onder *Appelton* binnen Livorne bezet gehouden: Derwaerts verzeild om *Bodely* leggende in *Porto Longono* uit te locken. Deze, na langh marren, vindt eindelijk geraadtzaem *Appelton* van zijn toelegh te verwittigen: en gelijckelijck een kans op de Hollanders te wagen. Te meer, alzoo *Galen* hem gedreigt had binnen *Porto Longono* aen te taſten. De Vlooten, te zamen gevoegt, waren ten vollen beſtendigh den indruk des vyandts te ſchorten. *Appelton* bereedts tot de punt der vuur-baeck uit geboegzeert, zagh met verlangen d'hulp-ſchepen van *Bodeley* te gemoedt, den 14 van Lentemaendt naderden acht ſchepen en een Brander, na de klip Meliora: vier ſtaecken voor uit, vijf mijlen by d'andere achter in gevolgt. Geſwindt ontdeckte ze *Galen*, die van ſchip tot ſchip gevaren, den Hopmannen en Matroozen met klem van woorden een moedt in boezemde. Zijn eigen volck voor de groote Maſt ontboden, ſpreeckt hy van de Campanje aldus aen. *Wie kent d'onrechtvaerdige wapenen niet, die de goddelooze Dwingelanden in Engelandt, gewendt hebben Koninclijck bloedt, tot een gruwel der Aerdbodem, in te drincken; op datze met minder ſchroom, wreedt door gewoonte, de moorden van de vreedzame naburen verwoeder bedrijven mochten. Droncken door zegenen; nu haer Eilandt ten eynde des adems, op eigen bodem een binnenlandtſche vyant verlooren heeft, hebbenze zoo voor bedachtelijck een ander gezocht en gemaeckt: tot een voorwerpzel om haer wreedtheidt te oeffnen: tot een voorbeeldt om haer mogentheidt by de wereldt geducht te maken. De lijdtzaemheidt ſtaet den Hollander duur genoegh. 't Is tijdt dat'er wraeck genomen wordt, van dieze met een meer als heidenſche ongebondentheit tot zee-ſchuimen misbruickt hebben. Tegen deze voert ons heden't geval aen. Voorwaer, indien de liefde des Vaderlandts met de verwiſſelingh des lucht s verandert is, 't gevaer zal den flauwhertighſten een ſtercke ſpoor wezen tot dapperheidt. Godt verhoede de nederlaeg; anderzins wy zijn bereed verkocht tot Slaven, om in de Barbados Taback te planten. En zeker heeft Nederlandt de vryheidt zoo duur bezegelt met bloedt: op datze zoo veil van Koningsmoorders met de voet geſchopt zouden werden? Oordeelt zelf: is't niet beter voor 't Vaderlandt het leven te wagen: dan een dienſtbaren adem ter beſcheidenheit van een ondraegelijck Landtaerdt te halen?*

De reden was geeindigt, flux ſtuift *Galen* na *Bodeley* toe. Ruimte vondt *Appelton*: dewelcke ziedende van overmoedt te feller involgt: benootzaeckt voor den veerthiende der Lentemaent, den haven van Livorno te ruimen, indien hy 't Fregat Fœnix te vooren genomen, en daer mede de Rede ontveilt, niet herſtelde. Met groot gedommel dan uitgeſpat, vergde *Galen* te veel: want deze om gewent, giert den Bonavontuur op zijde, eer d'Engelſche zich in ſlach-ordens ſchaerden. Acht Schepen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00695

paſten op *Bodeley*: met d'andere acht valt hy *Appelton* op 't lijf. Hevig verhief ſich aen dit hooft-gedeelte den ſtrijdt. Men vocht hier voor d'oogen van Italien, om de Zee-kroon. Zidderende zach Livorno de vlooten onder een vermengt: en de ſtoutſte water-zielen vinnig met malkander. Door de donder der Cartouwen beefde de zee, en de ſlach, tegen de rotzen aengekaetſt, balderde te ſcheller met een weerſtuyt. Uit een dicke roock flickerden t'elleken reis yſſelijke blixemen. 't Snorren van de kogels, verdoofde 't geſchreeuw der Matroozen. Hier vloogen de zeilen aen flenters: daer borſten de ribben, en plotſten de maſten van boven neder. Ses-en-veertig metale Buſſen, voerde *Steven Lais* op de Bonaventuer. Voor uitgeſpat, krijgt *Galen* aen de zijde, den vollen laeg, en een kogel in de Buspoeder kamer, die hem ſchip en volk in de lucht op joeg. Van ruim twee hondert man wierden alleen vijf gebergt. Door die toeval verzwackte de moedt der Engelſche. Voordeelig inmiddels voor de Hollanders wackerde handt overhandt de windt uit 't ooſten. Sy verzagen oock dat geluk niet: onder't voordeel van *Cornelis Tromps* geſchut leyde een Brander *Edmond Zee-man* op den Samſon aen boordt. De vlam floeg door 't verdek en zeilen, zijn ſchip in een uur aen flarzen. 't Volck wierdt door de Hollandtſche Sloepen meeſt gebergt.

Deze geluckige beginzelen moedighden niet weinig *Galen* aen. Hy ſteekt dan zeeghaftig na *Bodeley*, en zoo gewis de buſſen op een naderende Brander aen; dat hy terſtont te gronde ging. Doch vervallen tuſſchen twee Fregatten, onthaeltze beide met geen minder moedt als beleydt: want boven windt geraeckt, genoot niet weinig voordeel. *Appelton* verlaten van *Bodeley*, verliet hem zelf niet. Door de Hopmannen *Bogaert* en *Rooker* aen geklampt, beet zoo vinnig van zich, datze beyde afweken. Doch deze, door de *Boer* geſtijft, hervatten de torn. *Appelton* te mets afgemat, zach geen kans, om den dans t'ontſpringen. Met een dappere wanhoop valt hy na beneden, in opzet, 't Bus-poeder aen te ſteecken: maer wederhouden van de Matroozen, vondt ſich binnen vier uuren genootzaeckt, verzwackt door tachentigh dooden, en ruim zeſtigh gequetſten, den Luypaerd over te geven.

Tegen *Harman Form*, op *Madonna della Vignia*, verdeedigt hem hartneckig de Levantſche Koopman. Zoo gewis wierdt d'aenvaller onder water getroffen, dat hy 't leck niet ſtopte. Na de wal dieshalven gewent, geraeckt op de droogte *Mars Secho*, in de grondt. 't Goet en volck wiert gebergt. De Levantſche Koopman verwiſſelde ſlechts den vyandt: want door Hopman *Ham* aengetaſt, kreuckte eerlang, afgeſlooft in de voorige kans-waging. De Pellegrim, met de Bezaens maſt aen de Boegſpriet van de *Vries* op Suſanna verwart, had veel voordeel, dewijl zijn vyandt geen tegenweer, als uit de boeg doen konde. Soo geluckigh echter loſte deze 't voorſte geſchut, dat de groote maſten 't Rae-zeil van de Pellegrim in zee neder ſtorten. Om hem op de zijde te drijven, had hy bereets een ancker uitgebracht. De toelegh misluckte; doch *Botter* voor de *Vries* van zijn wederparty afgeſlingert, over gelopen ſmijt den Pellegrim aen boordt, en gezwindt volck op d'overloop. Hy in onmacht, ſtelt zich zonder bodt van tegenweer, ter beſcheidenheit des aenvallers.

Van de zes Engelſchen, was 't Schip Maria alleen over gebleven: en 't getal en moet te gelijck vermindert. Na *Bodeley* dan deinſt het te rug: en deze, ziende zijn mackers zoo byſter af geſmeert, op de vlucht. Met acht ſcheepen, had hy geduurende de ſlach tegen d'Hopmannen *Sybrant Mol*, *Joan Richewijn*, *Cornelis Slort*, *Meindert Ooſtwoud*, *Adriaen Roodhaes*, *Jan Govertszoon*, *en Jan Uitenhoven*, boven windt ſchut-gevaerdt gehouden. Thans verſchrickt door *Appeltons* nederlaeg, ruckt de zeilen by, en verſtuift. Ten zy de nacht op handen was geweeſt, hy had buiten twijffel in de kaers gevloogen.

Maer *Galen* in d'eerſte torn het been boven de enkel afgeſchooten, verbergt een geruime tijdt de wondt. d' Onderſtuer-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00696

ſtuerman bemerckt het t'eerſt, en waerſchouwt hem voor doot-bloeden. *Licht* antwoorde hy,, *is zulck een ongeluck voor't Vaderlandt te ſterven, in't midden der zegen.* Op de Ballaſt nedergelaten, wierdt het Been afgezet onder de knie. Tot verſterckingh nuttigde hy een glas Wijn: en ſonder teecken van pijn, uitgedroncken, wierp het ter aerden, met deſe woorden: *d'Engelſche moet en't doch al betalen.* Naeuwelijx verbonden, ſtondt ernſtig aen, om boven te wezen. Doch verzwakt, door't uitgudzen des bloets, wierd belet. Hy boezemde dan van onder ſijn volk t'elkens met een luyde ſtemme, moedt in; en verſtaende de vlucht der Engelſche, geboodt alle zeilen by te haelen: om d'overwinnig te vervolgen. Maer deze te verre voor uit geſpat, keert weder op de rede van Livorno. De ſlach ſtondt den Vyandt op ſes Schepen; twee verbrandt, een gezonken, drie verovert, drie hondert ſes en tachentigh Dooden, twee hondert drie en tnegentig gequetſten, en verſcheide gevangen: den Hollanders op 't verlies van *Madonna della Vignia*, hondert drie en twintig Lijken; en ruim ſoo veel verwonden. Indien ſes Staetſche Zeilen, nevens d'andere, het werck beyvert hadden, dien dagh was ſchrickelijcker aen *Bodeley* geweeſt.

Zulck een vrucht beleefde *Galen*, van ſijn bevochte zegen, dat hy tot den Raedts-Heer *Pieter van der Straten*, tuſſchen de toejuychingen der *Livornoizen*, ingebracht, den 23 der Lentemaent, de quetzuur beſtierf, in't negen-en-veertighſte Jaer des ouderdoms. Het Lijck uit de Middelandſche Zee na Amſterdam gevoert, is in Wintermaent, aldaer zeer heerlijck ter aerde beſtelt. Na de Nieuwe Kerck quam de ſtazie langs d'Oude Turfmarckt, en Kalverſtraet. Voor de Doodbus, aengeroert aen de ſlippen des Roukleedts, door ſeſtien Zee-hopmannen, wierdt een Wapen-rock, Bevelhebbersſtock, en Wimpel gedragen: ingevolgt by een geharnaſt Man, en Ros van Eer. Achter de Bloet-verwanten, quamen de Admiraliteyts-Heeren en Raets-perſonen, beſlooten door een groote toevloeyingh van Burgers; een Vaendel met ſleepende Geweer, maeckte de voorſte Troep uit. 't Hooft-gebouw der machtigſte Koop-ſtadt, bromt met een kortbegrijp van ſijn doorluchtige daden in Steenen ingebickt: doch duurſamer te vinden in de geheugenis der Vrye Bataviſche Romeynen.

Van de Nederlandtſche dapperheyt, en macht ter Zee, zal in't Noorden gewis noch zijn gedacht, voornaemelijck het Zee-krijgsmans.

Zeegevecht van Opdam en de Wit, in de Sond.

De Nederlantſche Scheepsmacht, onder 't gezach van den dapperen Zee-voogt *Opdam*, de Onder-zeevooghden *de Wit*, en *Pieter Floriſz.* met vijf-en-veertigh tamelijck groote Oorlogs-ſchepen, ſes Branders en ſes Galjoots, alle kloeckelijck bemant, na de *Zond*, tot onderſtant van de Deenſche Koninck *Frederick*, gezeilt zijnde, zeilden den 28 van Wijnmaent des Jaers 1659 van Schagen, konnende door tegenſtrevende Winden, eerſt den 8. van Slachtmaent de Sond paſſereen, hebbende een dagh of twee geanckert gelegen achter de Lap, derwaerts de Sweden hun Geſchut hadden doen brengen, om de ſelve van daer te beſchieten. Hier lag der Sweden Scheepsmacht, beſtaende in achtien kloecke, ſeſthien middelbare, en veerthien mindere Schepen, alle met het uitgeleſenſte volck bemant, onder't beleit van den Manhaften Opper-zeevoogt *Wrangel.* De Zee-voogt *Opdam*, met een noorder Wint's morgens ten 8 uuren lichte het Anker, en na dat de voorz. Vloot in drie troepen verdeelt was, ſoo liepen ſy tuſſchen de Caſteelen door, die alreeds vuur gaven, doch om het deinſen des Zees weinigh uitrechten. De Hollan-

Hollandersgrepen de Windt van de Sweden, en geraeckten tusschen 9 à 10 uuren in 't gevecht, *Opdam* en *de Wit* waren in't begin by een : Het Schip van den Graef *Wrangel* kreegh een geheele laegh van *Opdam*, die hem wilde entren : maer ontleide het hem met sich om te draien : hoewel niet sonder verscheide schoten te krijgen. Voorts dreef de Stroom de *Wit* van het gros af.

Hier na quam *Bilckenstern* by de *Wit*, hem gevende twee lagen, en enterde toen, maer hy vocht treffelijck, tot hy met geseide *Bilckenstern*, en noch een ander Sweets Schip op vier vademen aen landt, by den Ziegelscheun dreef, en alle drie te gronde gingen : hy had over de t'sestigh dooden, zijnde zelfs met twee musquetkogels doodelijck gewont, daer hy anderhalf uur daer na af storf, sijn schip sinckende, sat hy op sijn knien met den Sabel in de vuyst, hem vroom werende, zulks dat twee Musquetiers, hem niet dervende naderen, hem toeriepen om sijn degen af te leggen, maer hy noch vertrouwende op de sijne, hoewel die te wijt af waren, riep de Sweden aldus toe : *Dewijl ick zoo veel Jaren mijnen Degen voor Hollandt hebbe gevoert, zoo wil ick die aen geene geringe Soldaten overgeven.* Eindelijck, liet hy sich van twee Sweetse Hopmannen te lande brengen, maer is, volgens der Swedensseggen, in't Boot gestorven, en op het Stadt-huis te Elzeneur gebracht ; doch de Maets seggen, hy met sijn Schip alree gesoncken zijnde, door een Veerman van Elzeneur, doodt aen landt is gebracht, die van de Sweetsche Majesteyt, daer over met een goude Keten en Medailje is vereert. *Opdam* geraeckte tusschen seven Sweetse schepen, de Morgenster lagh hem aen de Spiegel, de Jonas bezijden, onder den Zeevoogt *Hendrick Gerdlon*, voort hadt hy'er noch een voor de boegh, die het voorste des Schips in brandt bracht, noch ses à seven andere, af en aengaende, gaven elkander de lage ; dit duurde wel twee uuren dat *Opdam* alleen vocht, en alhoewel gichtigh, had sich getroost op een zetel, voor de groote mast doen stellen, daer hem Godt wonderlijck voor de hagelende kogels bewaerde, die met honderden en duizenden om sijn ooren vloogen. De Sweedtsche Majesteyt aensagh dese Batalie van Land af, die ten elf uuren 'er zoo bitter verhief, of Hemel en Aerde scheen te vergaen, en weder in haren eersten *Chaos* soude verkeeren : want het blicksemde van ruim 3000 de alderschoonste Bussen die oit Christenrijck in twee strijden t'samen zagh.

In't midden sagh men na lange roock de Eendracht, van de Zeevoogt *Opdam* als verrijsen, en de Onder-zeevoogt *Hendrick Gerdlon*, swaerlijck in sijn schouder gequetst, hem voor aen gelegen hebbende, krengde : de Morgenstar achter aen *Opdams* spiegel verovert, die sijn Luytenant met sommigh volck daer op settende, is geseide Morgenstar, voor de boeg van Hopman *de Liefde* gesoncken : Die vijf-en-veertigh Sweeden, en des Zeevoogts volck op sijn Schip bergde. Den tweeden Onder-zeevoogt den *jongen Wrangel*, op de Pellikaen, wiert op zijde van *Opdam*, plots in de grondt geschooten. Dezen Helt en wilde doen hy al in het water lagh, geen quartier, en wilmen, dat alsoo met sijn meeste volck is gebleven : de naeste van de Nederlanders by den Zeevoogt was *Jan van Kampen*, die neffens *Aert van Nes*, *Opdam* in't hevigste onderschraegden, want *van Kampen* raeckten sijn twee masten quijt, en meinende tot *Opdam* door te dringen, komt hem een Engels Fregat met twee en veertigh Stucken op zy, meinende *van Kampen* in de gront te zeilen, die dit siende, hem schickte, en brande met Schroot daer lustigh in, soo datter veel vielen, en sijn Luitenant *Hoogenhoeck*, daer op met eenig volck overspringende, veroverden het bovenschip, de Engelsen weken

na

na beneden, hebbende hun kardoeſen op den overloop geſtroyt, in ſtucken getreden, en aen brandt geſteken, waer door zommige in hun geſicht verbrandt zijn; hier door meenden de Engelſchen onder uit de poorten te ontſnappen, maer de Hollanders hackten daer onder; want hadden geroepen *no quarter, no quarter*: haer Buſſchieter ſich alſoo in de lv ſiende, liep van ſpijt met de lontſtock na de kruitkamer, om hun alle levendigh na den Hemel te ſenden, maer hy wierd onderweegh, met een achtienponder de kop af-geſchoten, en de Hollanders wierden Meeſter van het Schip, doende de Engelſche dat met pompen boven water houden, en na Koppenhaven brengen. *Jan van Campens* Schip raeckten haer groote Maſt over boordt, het pavillioen, touwerck en boorden wegh geſchooten, de Cajuyt ontreddert als een ſchuer: en alſoo hy wel drie uuren de brandt in ſijn Schip had, moſt men geduurigh pompen, alſoo dat deſen Helt het reddeloofte Schip had naeſt den Zeevoogt *Opdam*, den Onder-zeevoogt *Pieter Floriſz.* had oock verſcheide Sweeden om hem, en ſy ſchenen nergens meer om bezigh te zijn, dan de Hoofden te vermeeſteren, wetende dan te gemackelijker met de reſt om te ſpringen: twintig van de Hollanders vochten mannelijck, de zegen was twijfelachtigh, en 's namiddaegs liepen de Sweden onder Kronenburgh, en de Hollandſche vloot dreef met de ſtroom na Ween, en anckerden by 't boſch; De ſchade midlerwijl tuſſchen beide Vlooten was niet weinigh, hoewel eenige die van de Sweeden merckelijck grooter maken, als de onſe ſouden geleden hebben.

Hopman *Jan de Liefde*, by na om hals, redde hem wonderlijck. Op de Nederlandtſche Vloot bevondtmen vier hondert dooden en veel gequetſte. De verdroncken en geſchoten Sweden quamen 's nachts aen de wal drijven, daer onder oock eenige van *Wittens* ſchip, die daer begraven zijn. Den Zee-voogt *Opdam* vijf à ſes voet water in ſijn ſchip hebbende, dede dat kalefateren, en liet ſich, wegens de Gicht in een ſtoel overhyzen in een Galjoot, en ſoo in het ſchip van Hopman *Snoek*, quam den tienden dagh van Slachtmaendt binnen Coppenhaven, daer de Soldaten en Koopvaerders al aengekomen waren.

Geen kleine Parel is het aen d'Eerenkroon der Nederlantſche Bontgenooten, de loflijck bevochtene zegen, op den Jare 1666. in een vierdaegſch bloedigh Zee-gevecht, tegen het machtigh Rijck van Engelandt, behaelt. Welck by *Swinnas* aldus werdt beſchreven.

Verhael van de bevochtene Zegen der Vereenigde Nederlanderen, tegen de machtige Vloot des Koninckx van Engelandt, in een vierdaegſche Slach, ſijn begin nemende den 1 Junij 1666.

Ondertuſſchen had ſich *'s Lands Voorſpreecker de Wit, Cornelis Witſen oudt Burgermeeſter te Amſterdam, en Gecommitteerde ter Generaliteit*, met eenige andere afgezondene uit d'Algemeene Staten na de Helder begeven, en de Vloot vier en tachentig Schepen van oorlog ſterck, want eenige kleine, bleven by ſchaersheid van Volck leggen, elf Branders, en twaelf Jachten, op den eerſten van Wiede maent vol moedigheit afgevaerdigt, om den vyandt op haer eigen ſtranden te ontmoeten. In drie Slachordens was ſy geſchaert. d'Eerſte uit Zeeuwen en Vrieſen, onder *Cornelis Evertſz.* en *Tjerck Hides*, de tweede uit de Maſe en Amſterdammers, onder den Opper-zeevoogt de *Ruiter* en van *Nes*: de derde mede uit Amſterdammers en Noord-hollanders onder *Tromp* en *Meppelen*: op welkers laetſtens Schip twee Vrouwen voor Matrozen, om vijftien gulden ter maent haer verhuert, ontdeckt, en te rug geſonden wierden.

Om Gods zegen over de uitgeloope Vloot af te ſmeken, wierdt ter algemener Vergadering beſloten de Schriftgeleerde alomme te gelaſten, haer alge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00699

meene gebeden hier over tot Godt uit te ſtorten, op dat door de overwinning van redelijcke menſchen een reedelijke Vrede mocht bekomen werden.

De Nederlantſche Vloot dan dus verdeelt, en eenige dagen met tegenſtrevende windt geworſtelt, is eindelijck zeven mijlen voor't Noord-voorlandt van Engelandt ten ancker gekomen. d'Engelſche dit beſpeurende, zijn met tachtig zeilen af, en na de Nederlanders toe gezeilt. Ordre gaf de *Ruiter* om d'Ankers te kappen, en de gewenſte gelegentheit niet voor by te laten glippen. En boezemde te gelijck met deſe woorden ſijn volck een moet in: *Wy ſtrijden*, ſeide hy, *voor de Vryheit van't Vaderlandt, en behoudenis onzer lieve panden, tegens d'onredelijkheit dier Volkeren, die den ondergangh van den Staet, tegen alle redenkaveling na trachten. Yder pas op ſijn plicht, en gedenck, dat deze ſtrijdt of verheeve hoofden, of gedoken halzen onder't jok zal verſchaffen. Op de uitkomſt loert de wijde Werelt, of de ſchantvlek des voorleden Jaers niet uitgewiſt zal werden. Die daer mede bevlakt zijn, verbeteren haer ſchult, en d'onbevlakte ſpiegelen zich aen de geſtrafte. Voor dapperheit ſtaet Eerbeloningh, en voor lafheit ſtraf open. Men quijte dan zijn eedt, en volge mijn voorbeelt.*

Dus geëindigt, gingh't treffen, op den 11. van Wiedemaent, even na de middag met een weſt-zuid-weſte wint, voordeelig voor d'Engelſe, aen. Doch een uur voor de kans-waging wiert het Schip van *van Gent* (want deſe als Opper-hooft van't zee-regiment, was ook een ſchip toevertrout) door't ſtampen der zee, maſteloos, en na Goeree geſleept. Hevigh was der Engelſchen indruck op *Tromps* en *Meppelens* ſlag-orden, welcke in ley haer onder-ſchut beter als d'Engelſche wiſten te gebruiken, want haer vluchtige klooten ſchoten doel, en d'Engelſche door't hellen, water. Aenſtonts raeckten den Opper-zee-voogt *de Ruiter* en *van Nes* met haer ſlag-orden den Vyandt op't lijf, en een Engelsman met vijftigh ſtucken van *de Ruiter* begroet, in de grondt. Slach over ſlag wenden de Vlooten tegens malkander, en d'Engelſche eindelijk Noord-weſt over. d'Onder-zee-voogt de witte Vlagge *William Berklei* op't Schip *Swiftzure* met zeventigh metale ſtucken, en noch eenige andere niet te gezwind in't volgen, wierden afgeſneden, en hy van *Hendrick Adriaenſs.* na't verlies van ſijn leven, bemachtigt, en op Hellevoet-ſluis met *Tromps* en *Jan van Nes* maſteloose ſchepen in geſleept, die ſich op andere begaven.

Geen beter geluck betrof het Schip *Loyal George* met 44 ſtukken: want door Hopman *Jacob Adriaenſz. Zwart* geklampt, wiert van acht overgeſpronge Matroſen tot overgaen gedwongen. Hy ſleepte dan oock ſijn roof na Hellevoet-ſluys. Terwijl Hopman *van der Zaen* 't ſchip de Seven-wolden met ſeſtig ſtukken, ons 't voorlede jaer ontrooft, nu den Engelſchen ontweldigde, ſoo tobbelen de kanſſen over en weder, dat de winſt van d'eene kanswaging de andere tot verlies ſtrekt. Maer't ſchip Duivenvoorde van Hopman *Otto van Treslon*, door een ongelukkige prop van een ſterke wind te rug gedreven, aengeſteken, vloog in de lugt: ontrent 70. waer onder den Prins *de Monaco* en den Grave van *Guiche*, wierden gebergt: 't zelve ongeval quam't Hof van Zeeland voerende Hopman *Simon Blok* over. Sy dan noord-weſt overgewend, geraekten ook met de zeeuſche en Vrieſche ſlagorden in een hevig gevecht, en ontrent den avont een Engels ſchip, van 60 ſtukken van *de Ruiter* getroffen, een musket-ſchoot achter hem, in de grondt. Den Engelſchen Opper-zee-voogt *Monk* reddeloos geſchoten, moeſt ten anker, tot hy ſich geret had. Maer den Schout by Nacht van de witte Vlagge door *de Ruiter* afgehavent, ontworſtelde noch drie Branders, en drie hondert der ſijne door ſchrik over boordt geſprongen, gaf voor't laetſte het moord-lodt aen den manhaften *Cornelis Evertſz.* Of hy te gronde gegaen is, is onwis, dat hy nooit weer by

by de Vloot gezien is, is zeker. De duiſterheit van de nacht ſcheide ondertuſſchen 't gevecht, en gaf tijdt, om 't ververbroke wandt te herſtellen.

Volgens daegs de *Ruiter* zijn Hopmannen te zamen geroepen hebbende, moedigde haer weder ten ſtrijde aen: *Zy hadden met dappere mannen te worſtelen, doch haer moedigheit kon dit alles overſtappen, indien zy dezen dach als giſteren haer plicht betoonden, hy zoude haer te gelijk als Soldaet en Opperhooft voorgaen.* Hier mede geeindigt, zette zich ieder ſchrap, en na den vyandt toe.

De ſtrijdt verhief zich in de morgenſtondt weder met gelijcke hevigheit. Tweemael gaven de Vlooten malkander in 't algemeen de laeg. Doch door kalmte van een geſcheiden, ſplitſten en knoopten weder haer wandt. Ten elf uuren wackerde weder de windt, en te gelijk het gevecht. *Tromp* op *Jacob Corneliſz. Zwart* over geſtapt, ziedende van overmoet, zet nevens *van der Hulſt*, *Haan*, *Pieter Salomonſz.* en *van Amſtel* diep in den vyand in: en nu reddeloos van de vyanden omcingelt, zou geen klein gevaer van vuur of water geloopen hebben, ten waer d'Opper-zeevoogd de *Ruiter*, het twijffelachtigh gevecht beſpeurende, met zijn gantſche flagh-orden daer op ingevallen was. Hier verhief zich een fel gekamp. d'Engelſche trotsheit ſtreed met de Nederlandſche volſtandigheit, ieder betoonde van de uiterſte dapperheit niet verbaſtert te zijn. 't Schip van *Pieter Salomonſz.* geraekte in de vlam, en hy met zijn volk op 't ſchip van Hopman *Schey*, daer hy eindelijk van een kogel getroffen, op 't eer-bedde zijn leven eindighde. Meer verlies gaf den beroemden Onder-zeevoogd *van der Hulſt* in 't midden der vyanden moedig worſtelende, doorſchooten. d' Opper-zeevoogd de *Ruiter* verloor zijn groote ſteng, des hy de wimpel *Aert van Nes*, met laſt om den vyandt weder aen te grijpen, toe zond, terwijl hy zich in ly hertakelde: en 't wierd zoo ter uitvoering geſtelt, dat de ſchade vry geboet wierdt: want geen gering getal der Engelſche ſchepen geraeckte zoo te grond, als in de brandt. Die men bequaem door den dicken nevel des buspoeders heeft konnen optellen, waren deze:

Een van de roode Vlagge met zeſtig ſtucken, ontrent de middag gezonken.

Een van de blaeuwe met in de vijftig ſtukken van de *Ruiter*, ten drie uuren te gronde gedompelt.

Een van de witte Vlagge met vijftig ſtukken, door de *Liefde* onder de golven bedeckt.

Een van de witte Vlagge met vijftig ſtucken door van *Meeuwen*, een half uur na 't voorige te gronde gejaegt.

't Schip den zwarten Arent, 't voorleden jaer den Nederlanderen ontrooft, nu van *Marrevelt*, door zijn geheele laeg na den afgrond gezonden.

Noch een ander, te vergeefs een nood-teecken op geſteken, heeft men zien zincken.

Verſcheiden wierden verbrandt, die door 't geflikker der Nederlandſche Branders niet konden getelt werden. Een alleen, wy willen op geen loſſe waan roemen, heeft zijn vlam beſcheidelijk aen een ieder vertoont, genaemt de St. Paul.

Driemael dan wenden de Vloot telkens tegen malkander, doch ten vierdemael, haer getal nu tot op acht en dartig vermindert, namen met volle Zeilen na de Londiſe Rivier de vlucht, en de Nederlanders haer achter aen. De duiſterheit van de nacht gaf de vluchtelingen voordeel. Volgens daegs op den dertienden, ging 't vluchten en vervolgen voort. Zy door verſcheiden reddelooze ſchepen belemmert, ſtakender zelfs den brand in: van drie (wy willen boven haer eigen bekentenis niet roemen) belijden zy zelfs. *Askue* Opper-zeevoogt van de witte Vlag, op 't ſchip Royale Prins, met tnegentigh metale ſtucken, raeckte op de Galper aen grondt. De verbaeſtheit dede de vluchtelingen haer Zee-voogt vergeten. *Tromp* op 't ſchip van *Zweers* overgeſtapt, zet hem met twee Branders na, en ten zy hy zich had over gegeven, hy waer in de lucht gevlogen. Nu had de *Ruiter* zijn ſteng en ſtandaers weder op geſteken, en op dat het ontredderde ſchip van *Askue* tot geen beletzel

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00701

zou ſtrecken, ordre tot verbranden gegeven.

Onderwijl quam Prins *Robbert* de Vluchtelingen met vijf-en-twintigh verſche ſchepen onderſchragen. Hier door tot een-en-tzeſtigh aengegroeit ſchenen met deze nieuwe hulp, oock nieuwe moedt op te vatten. Zy hielden dan volgens daegs op den veerthienden ſtand. Den Hollandtſchen Zee-voogt, om de gemoederen zijner Hopmannen ten ſtrijde aen te hitzen, als de welcke door drie dagen vechtens afgeſlooft, licht voor een verſchen vyandt mochten kreuken, roept haer aen boort, en ſpreekt haer in dier voegen aen. *Hier ziet gy*, zeide hy, *de Engelſche, hier de Nederlandtſche Zee-machten. Hoe veel zy tegens ons vermogen, hebben de vorige dagen geleert. Eenen dagh ſtrijdt ſtaet u noch met my uit te houden, aen welcken des Vaderlandts wel of qualijck varen hangt, de macht om't zelve te verdedigen is u ter handt geſtelt. De Vaderen des Vaderlandts; ons bloedt verwanten, en lieve panden haken na den geluckigen uitſlagh. Wilt u doch nu de lauwerkrans niet laten ontroven, die gy giſteren zoo manhaftigh hebt wech geſleept. 't Is den zelven vyandt dien ghy giſteren voor onze macht hebt doen vluchten. Toont u dan als Zoldaten: beter is't voor 't Vaderlandt te ſterven, als ſchelmachtigh loopende't zelve ten proye der vyanden te laten. Indien ghy malkander trouwelijck byſtaet, d'overwinningh is, door Godts zegen, in onze handt.*

Dus gehard, voegt zich yder na zijn eigen boordt, en zette zich ſchrap om op des *Ruiters* winck zijn vyandt onder d'oogen te zien. Ontrent ten acht uuren in den morgenſtondt verhief zich met een zuid zuid-ooſten windt, en wederzijdſche hartneckigheidt, den ſtrijd. Uit vier-en-tzeſtig beſchadigde ſchepen beſtondt noch de Nederlandtſche Vloot, want drie waren verbrandt, en d'andere maſteloos, of met de maſtelooze, of met haer Prijzen na Hollandt. Fel was echter der Nederlanderen indruck tegens een verſchen vyandt: welkers dapperheidt te hooger uitſtack, wijl zy door een driedaegſche ſtrijdt af-geſlooft, haer onvermoeiden vyandt onbeſchroomt onder d'oogen zagen: maer daer de volſtandigheidt de vermoeitheidt onderſchraagt, krijght de fierheidt voedtzel.

De *Ruiter* dan den zijnen het teiken gevende, ſloegh met zijn drie ſlagordens driemael door den vyandt heen. Hier wiert dien gantſchen dag zoo hartneckigh gevochten dat den hemel benevelt, de aerde bewogen, en de zee met bloedt geverft wierdt. 't Schip van Hopman Uitenhout geraeckte in de vlam, en vervolgens in de gront. De Liefde met zijn afgeſchoten ree ontworſtelde noch een Brander. Doch *Prins Robbert* dapper getroffen, zoude den Nederlandtſchen Brander niet ontweken zijn, ten zy den zijnen die op hem paſten, hem waer voorgekomen, beide dan in een gewart in de vlam, en een ander Engels ſchip op 't lijf raken. *Tromp* met eenige der zijne reddeloos geſchoten ontworſtelde noch den hevigen indruck der vyanden, om zich te herſtellen. Dus hardebolde men lang, op een onzekeren uitkomſt, en 't geval ſcheen twijfelachtigh aen wie het d'ovetwinningh wilde gunnen. De *Ruiter* dan het dalen der Son beſpeurende, gaf zonder aenzien van voordeel des vriendts, het beroemde teiken, om met alle ſlagordens gelijck in den vyandt in te breken. Sommige der Nederlanderen waren boven, zommige beneden windt: den gelijcken aenval beklemde d'Engelſche tuſſchen beide. Zy hier door omringt, deden noch anderhalf uur groot bod van tegenweer, maer temets verflauwt, voor't aenklampen der Nederlanderen bevreeſt, en in ſcheuring gebracht, wenden alle haer ſtevens en zetten't ten twedemael met alle zeilen by op de vlucht: acht of thien van de witte Vlagh voor windt: de roode en blauwe met den haren by de windt na d'Engelſche Kuſt: en yder, na de vrees 't gemoet ontſtelt, zocht een goed heen komen. De Nederlanders haer achter na, paſten vaſt op 't aenklampen. Den Schout by nacht *Brunsveldt* dwongh te gelijck twee Engel-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00702

Engelſche ſchepen, den Bul en Eſſex, met acht-en-vijftigh ſtucken tot overgevingh, doch niet genoegh met volk bezet, maeckten haer weer Meeſter, maer ten tweedemael van Hopman *Pauw* aengerant, moeſten kreucken. Den onder-zeevoogt *Koenders* ſleepten de Nagelboom met twee-en-tzeſtigh ſtucken met zich. *Rut Maximiliaen* de Convertine met vier-en-vijftigh. Noch twee zagen zy omtrent den avondt te gronde gaen. 't Is wis, dat her zelve ongeval meer andere getroffen heeft, die tot kenniſſe der Nederlanderen niet zijn gekomen. En ten zy Godt Almachtigh door een ſchielijcke dicke miſt de oogen der Overwinners benevelt had, weynige zouden meſchien de tijdingh gebracht hebben. Maer daer was voor die tijdt genoegh Chriſten bloedt geplengt. 't Scheen dat de Godtheydt den overwinners een pael ſtelde, en haer geboot met ſlaen op te houden. En 't wierd van haer gehoorzaemt: want de vluchtelingen door de nevel onduyſtert, om niet blindelingh verleyd te werden, hielden zich geſloten, en volgens daegs den vyandt t'eenemael uyt het gezicht; wenden, na een vierdaegſche ſtrijdt, haer ſtevens met lauwerkranzen bevlochten, na de Nederlantſche ſtranden, na dat zy drie-en-twintigh der vyanden ſchepen verbrandt, verdroncken, en genomen hadden. Zeven ſleepten zy ten roof met haer, als de Nagelboom, de Zevenwolde, Eſſex, Convertine, Swiftſure, Loyal George, en den Bul: welck laetſte haer, te gronde waert begaf.

Deze overwinning quam den Nederlanderen op vier ſchepen te ſtaen, als dat van *Treſlon*, van *Simon Block*, van *Pieter Salomonſe*, en van *Uitenhout*, alle door vlam verteert, geen in vyanden handen vervallen. Met zeſtig quamen zy in de Wielingen, tien in Texel, en tien op Hellevoetſluis. Weinig Nederlanderen waren geſneuvelt, en onder deze den Zeeuſchen Zeevoogt *Cornelis Evertſz.* den Onderzeevoogt van de *Hulſt*, Hopman *Otto van Treſlon*, *Simon Block*, *Pieter Salomonſz.* en *Hautijn*. Maer d'Engelſche hadden een grooter moordt geleden, die 't getal harer dooden meer, als harer gevangenen wiſten te bedekkē: 't eerſte wiert geſchat op zes duizend, waer onder *Chriſtoffel Mings*, *William Berklei*, en verſcheide Hopmannen: het tweede zy by ons getelt op drie duizent, onder welcke *Askue*, Zeevooght van de witte Vlagge, met eenige Hopmannen. Verſcheide ſchepen ontzoncken haer noch in 't vluchten.

Nooit had d'Oceaen vinniger gebalder, noit felder gevecht, noit wreeder gemoort gezien. Vier dagen wierden met ſtrijden doorgebracht, eer 't Moord-tonneel met een neveligegordijn wiert beſchooven. d'Opper zeevoogt de *Ruiter*, munten in dapperheit, voorzichtigheit, en beleidt uit: want telkens met zijn Vloot den Vyandt geboort, joeg zelfs verſcheiden der vyanden ten afgrondt, ontzette zijne benarde, of hietze van andere onderſchragen, en zijn Vloot telkens weder in ſlag-orden herſtelt, maekten zich verſchrickelijk voor zijn vyandt. *Tromp* als een brullende Leeu, drong onverzaeght in 't midden der dickſte drommen der vyanden in, en van bloed en merg beſpat, verſcheide malen van ſchip verandert, bleef zelfs onveranderlijck van inborſt. Ieder dede onberiſpelijck zijn plicht, zelfs die in de voorige ſtrijdt van laf heydt beſchuldigt waren, toonden haer ontzacchelijck voor haer vyanden.

En de dapperheyt bleef niet ſlechts onder de Mannen. Een Vrouw, hoe naeuw uitgeſift, wiert noch op 't ſchip van Hopman *Houtijn* na de ſlag gevonden, welcke haer voor Soldaet daer op begeven had. 'tSchijnt dat dat teer geſlacht hier te lande een Amazoniſche dapperheit heeft ingezogen, en zoo 'er ergens van gevonden werden, 't zal in ons Nederlandt zijn.

Behalven deſe manninne heb ick er drie gekent en geſproken, die ſig op de Vloot der Nederlantſche Bontgenooten voor Matrooſen hadden doen

aennemen, waer van d'eene doort verlieſen van haer Been, 't geen een ponts Kogel wegnam, ontdekt wiert, d'andere wierden kenbaer door 't verwiſſelen van gewaet: trots de beſte Mannen wiſten ſy het Scheeps-werck ſchoon, in de top des Maſts, en by 't hartſte weer, niet alleen te doen; maer toonden oock ſtrijtbare Harten in den Borſt te voeren: gelijck zy op den toets vol moets, ſtrijt, en onvertſaegt buyten den gewoonen aerdt der Vrouwlijcke kunne zijn bevonden. Diergelijcke Heldinnen vont men hier te lande in den Landt-krijgh tegen de Koning van Spanien, laetſt gevoert, daer *Keenauw Haſſelaers* tot Haerlem onder alle in uytſtak, welcke als voorgangſter, een geheele Bende Vrouwen ten ſtrijde aenvoerde.

Dan de gevangens wierden vaſt ter gevanckenis wech geſleept. *Askue* met eenige Hopmannen en zijn Schrift-geleerde, op Loeveſtein, en d'andere elders, die haer over 't goed ondhael verwonderende, van het hart onthael tegens de Nederlantſche gevangenen in Engelandt overtuygt bleven. 't Doode lichaem van *William Berklei* wiert gebalzemt, met een fluweel kleedt over de kiſt behangen, ter Kapelle der groote Kerck in 's Gravenhage, tot nader ordre geſteldt. En door een Trompetter den Engelſchen Koning aengeboden. Zoo handelen de Nederlanderen met haer gevangenen, zoo met haer doode vyanden, dat zy haer in 't wel doen verbijſteren.

Maer van *der Hulſt* wiert oock met ongemeene lof tot Amſterdam ter aerde beſtelt, en 't graf met een opgeheven ſtacy-beeld ter eeuwiger gedachtenis verçiert. Zijn plaets wierdt met *Sweers* vervult. *Cornelis Evertſz.* raeckte oock met lof ter aerde, en zijn Broeder *Ian Evertzen*, weder in zijn plaets. Dus wiſſelden die Broeders te mets haer ſtaet, dan in 't leven, dan door de doodt.

Tot vergeldingh der Heldenſtucken, wierden drie tonnen gouts verſchaft, en nevens de veroverde ſchepen aen de beſt verdiende uytgedeelt. Men ſtelde oock ter vergadering een aenbouw van twaelf der grootſte ſchepen vaſt, om by ramp noyt verlegen te zijn. Hier toe wierden twintig tonnen gouts verſchaft.

Alle uytheemſche Vorſten wierdt door haer Afgezanten, dezen zegenprael verkondigt. *Aitſma* ſpreeckt aldus van dezen ſlagh.

In deze Batalje is aen te mercken, dat den *Lt. Admirael Generael de Ruiter*, in zijn beleidt hier zoo goede ordre hielt, dat de Engelſche noyt eenige kans kregen, om de Nederlandtſche Vloot van een te ſcheuren: Oock niet min remarcabel zijnde, dat den *Luitenant Admirael Tromp*, zich tot meer als gemeen wonder, van 't een tot 't ander, en diverſe ſchepen begevende, de zelve zoo aenvoerde, dat eens van 280 Man, zijn Perzoon maer met 40 daer af quam: En zoo yverden hy als een Heldt, in deze geheele Battalje, volbrengende de zoo menigmael wenſchingen by hem gedaen, van zijn Vaders doodt noch eenmael te wreecken. Hy was oock een weinig in zijn been geraeckt. Aenmerkelijck was 't: dat de Vice-Admirael *Barckley* na dat heldadig hadt geſtreeden 40 dooden hebbende, en zich tot overgeven gedwongen ziende, noch wilde nederſmijten 2 of 3 van zin verwinners, en geen quartier begeerende, wierdt in de keel doorſchooten, loopt eenſlaegs na zijn Hut, en die hem volgden, vonden hem ſtrax bebloet en doot op de Tafel, met de armen van malkanderen geſtreckt, leggen; zijn doode lichaem wiert mede in den Haeg gebracht, ten huiſe van Doctor *Ruys*, daer men hem zag, balzemde en bewaerde, om, gelijck hy een goeden Mignon van den Koning van Engelandt was, aen zijn Majeſteit te vereré, hebbende maer twee maenden aen een Engelſche Lady getrouwt geweeſt. Capiteyn *Zweers*, op 't veroverde ſchip van *Aſcue* komende, gaf die

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00704

die de handt, en hem de ſleutel van zijn Servis, met reverentie, als verwonnen: Van dit ſchip zijn 500 Engelſche op de Nederlandſche Schepen gebergt, en 't ſchip verbrandt, tot beneden; het ſprong den 14 Junij, 's nachts by elf uuren, als de brandt aen de Kruit-kamer quam; het voerde 92 ſtucken, waer van de onderſte lage waeren 36 ponders, daer onder 8, ſchietende 48 pont: 't Schip was van Yzer en Hout zoo vaſt, als 't beſte der Engelſche Vloot, had op 620 man, en was 't zelve, daer op den Koningh Anno 1660, uit Hollandt mede van Schevelingen na Engelandt, als hy herſtelt wiert, voer. In 't ſlaen zijn mede diverſche vreemde voorvallen gebeurt, want de Nederlanders hier oock niet misgaende, verlooren dien braven Helt *Cornelis Evertſz.* van goet beleidt, en de kroon van dat geſlacht: als mede *Abraham van der Hulſt*, mede van goet beleit, en hoewel zoo heerlijk van poſtuur, is in de gezonde lincker borſt, tot rouw van veele, met een Muſquet-ſchoot getroffen: Capitein *Jan de Haen* had *Jeremias Smit*, Vice-admirael van de blaeuwe Vlag, met 76 ſtucken, wel een uur op zy, maer de Engelſman geen luſt tot aborderen hebbende, ſchaveelden van malkander: daer zijn 2 of 3 ſchepen geweeſt, die 24, ja 36 ponders hadden zitten in de balcken en de grote Maſt. Seker Conſtapel achter uit de geſchut-poort willende zien door 't klaren van de roock, waer, en hoe na den Vyandt was, wiert het hooft even buiten 't gat afgeſchoten, de maets hem dus ziende, ſmeten de reſt het gat uit, in zee: een ander door ſplinters de rug weg, wilde na boven om revengie, dan raeckte onderweeg middel deur, en zoo vergat die het boven gaen: een ander zijn vader ziende by hem ſtaen, en de borſt te pletteren geſchoten, zeide zijn vader adieu, die alzoo ſtervende, hy hielp (om ruimte in 't ſchip te maken) buiten boort zetten. *Chriſtoffel Mings* door de ſtrot geſchooten, ſtont wel een halfuur achter op zijn Companje, houdende zijn keel, om het bloet te ſtelpen, met zijn vingeren toe, maer een twee-de ſchoot hem door den hals treffende, was met hem het leven uit.

Het getal van ſchepen, mannen, en geſchut, nevens de namen der Hoofden, waer door deze Zee-ſlag dus manhaftig wiert volvoert, kan uit de volgende lijſte werden beſpeurt.

Lijſte van de Schepen, compoſerende de Vloote van den ſtaet der Vereenigde Nederlanden, zoo als de zelve op den 1 Junij, ende de volgende dagen, Anno 1666. zijn in zee geloopen.

Wegens de Admiraliteit van Rotterdam.

		Stucken	*Matrozen*	*Soldaten.*
L. Uit. Adm. de Ruiter.	Seven Provintien.	80	425	50
L. Admirael van Nes.	d' Eendracht.	76	350	50
V. Admirael de Liefde.	Ridderſchap van Hollant.	66	305	45
S. by Nacht, van Nes.	Delft.	62	260	40
Colonel van Gent.	Gelderlant.	66	305	45
Laurens Davidſz.	Groot Hollandia.	64	260	40
Maximiliaen.	Waſſenaer.	56	220	30
Evert van Gelder.	Klein Hollandia.	46	175	25
Frans van Nydeck.	Louis.	40	175	25
Elandt du Boys.	Utrecht.	36	130	20
Huibert Jacobſz. Huyg,	Gornichem.	36	130	20
Jeuriaen Jeuriaenſz. Poel.	De Vrede.	40	175	25
Nicolaes Naelhout.	Harderwijck.	36	132	20
——— Twee Fregatten,				
Willem van Dijk.	Nimmegen.	34	110	20
Jacob Zwart.	Schiedam.	22	70	10

Twee

		Stucken	Matrozen	Soldaten.
—— —— Twee Advijs-jachten.				
Pieter Wijnbergen.	Swol.	16	40	40
Dirck de Munnick.	't Hart.	8	20	0
—— —— Twee Branders.				
Jan van Braeckel	Rotterdam.			
Jan Broerſz. Vermeulen.	Gouden Ruiter.			
18		838	4500	505

Wegens 't Collegie ter Admiraliteit tot Amſterdam.

		Stucken	Matrozen	Soldaten.
Luit. Admirael Tromp.	Hollandia.	82	400	50
Vice-Adm. van der Hulſt.	De Spiegel.	74	350	50
Schout by Nacht Sweers.	Gouda.	72	425	45
Cap. Hendrick Adriaenz.	De Reyger.	70	300	45
Pieter Salomonſz.	De Liefde.	66	275	45
Nicolaes Marreveldt.	't Geloof.	66	275	45
Jan de Haen.	Kalants-ooge.	66	275	45
Jacob Andrieſz. Swart.	Deventer.	60	250	40
Jacob Corneliſz. Swart.	Provintie Uitrecht.	60	250	40
Hendrick Gotskens.	't Wapen van Uitrecht.	60	250	40
Hugo van Nieuwen-hof.	Stadt en Landen.	60	250	40
Jan van Amſtel.	De Vryheit.	60	250	40
Thomas Fabricius.	Tijdt-verdrijf.	60	250	40
Corn. van Hoogen-hoeck.	Suyer-huis.	50	215	30
Jacob Willemſz. Broeder.	Dom van Uitrecht.	46	200	30
Jan Uittenhout.	Landtman.	46	200	30
Jan du Bois.	De Vrede.	46	200	30
Ottho van Treſlong.	Duyvenvooorde.	46	200	30
Jan de Jongh.	't Raethuis van Haerlem.	46	200	30
Michiel Huis.	Kampen.	46	200	30
Hendrick Vollenhoof.	De Tromp.	46	200	30
Hendrick Boom.	De Wakende Boey.	46	200	30
Floris Florifz. Bloem.	De Son.	44	115	30
Wouter Wijngaerden.	Haerlem.	44	185	30
Jan Bon.	De Haen.	30	120	20
Jacob Dirckſz. Boom.	Ylſt.	30	120	20
Arent Simonſz.	Overyſſel.	30	120	20
Jan van Lier.	Aſperen.	30	120	20

Voor d'Ooſt-Indiſche Compagnie.

		Stucken	Matrozen	Soldaten.
Corn. Wil. van der Zaen.	De Beſchermer.	54	250	30
Enno Doedes.	Goude Leeuw.	50	225	30
Thomas Tobiaſz.	Harderwijk.	46	200	30
Jacob Paeuw.	Staveren.	46	200	30
L. Collonel Palm.	Kruyningen.	60	250	40
Dirck Schey.	Stadt Gouda.	46	250	40
Jacob van Meeuwen.	Amſterdam.	60	250	40
Jooſt Verſchuer.	Jaersvelt.	46	200	30
36		1820	8140	1235

Wegens

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00706

Wegens 't Collegie ter
ADMIRALITEYT
In't Noorder Quartier.

		Stucken	*Matrooz.*	*Soldat.*
Luit. Admirael Meppelen.	Weſt-Vrieſlandt.	80	286	78
Vice Admirael Schram.	Pacificatie.	72	242	78
S. by Nacht Stachhouwer.	't Wapen van Enckhuizen.	72	246	49
Cap. Hout-tuyn.	Prins van Oranje.	66	232	51
Croock.	Hollandtſche Thuin.	56	206	35
Graef Jan van Hoorn.	Gelderlandt.	62	232	40
Thoen.	Joſua.	54	178	34
Wijnbergen.	't Noorder-Quartier.	60	254	40
Fictol.	Caleb.	46	202	35
Vlug.	't Wapen van Naſſouw.	60	213	40
Berck-hout.	De drie Helden Davids.	46	202	26
	11	674	2493	506

Blijven leggen.

Ancker.	d' Eendracht.	44
De Boer.	Hollandt.	46
Hen.	't Wapen van Medenblick.	46
Mauw.	't Caſteel Medenblick.	30
Poſt-hoorn.	't Wapen van Hoorn.	30
	5	196

Wegens 't Collegie ter
ADMIRALITEYT
Van Zeelandt.

	Stucken	*Matrooz.*	*Soldat.*
Lt. Admirael Cornelis Evertſz.	70	280	100
Vice-Admirael Banckert.	60	230	100
Cornelis Evertſz. de Jonge.	60	220	80
Jacob Penze.	50	148	60
Simon Block.	58	188	60
Andries de Hoſe.	50	168	50
Adriaen van Cruyningen.	50	153	57
Jan Tant.	50	156	60
Jan Matthijſz.	50	150	50
Willem Marijnſz.	36	118	40
Dirck Jopſz.	36	122	45
Adriaen Bruinen.	36	100	55
Jan Crijnſz.	30	105	30
Jan Blanckert.	26	90	25
Willem Hendrickſz.	14	40	15
Met Advijs-Jachten.			We-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00707

Wegens 't Collegie ter

ADMIRLALITEYT

In Vrieſlandt.

		Stucken	*Matrozen*	*Soldaten.*
L. Admirael Tjerck Hiddes.	Weſt-Vrieſlandt.	72	360	55
Vice-Adm. Koenders.	Groeningen.	70	306	
S. by Nacht Brunsveldt.	Prins Hendrick Caſimier.	72	320	50
Commandeur Runſtil.	Rie van Sneeck.	66	246	
Cap. Vyzelaer.	Ooſtergo.	64	246	40
Wijtſe Byma.	Weſtergo.	56	205	30
Bar. Hid. de Vries.	De Steden.	52	200	30
Jooſt Hermanſz.	Stadt en Lande.	52	227	
Jooſt Michielſz.	Princeſſe Albertine.	50	294	30
Chriſtiaen Elbertſz.	Ommelanden.	48	189	
Corn. Vinckebos.	Friſia.	36	155	25
Van de twee laetſte is blijven leggen.				
——— ——— Twee Branders.		638	2748	260

Meindert Soetjens. De Groene Ridder.
Roelof Janſz. De Rob.

	Schepen	*Stucken*	*Matrozen*	*Soldaten.*
1 *Wegens 't Coll. ter Admiral. van Rotterdam.*	18	838	3500	505
2 *Wegens' t Coll. ter Admiral. van Amſterdam.*	36	1890	8140	1235
3 *Wegens 't Coll. ter Admiral. van 't Noorder quartier.*	11	674	2493	506
4 *Wegens 't Coll. ter Admiral. van Zeelandt.*	15	676	2268	807
5 *Wegens 't Coll. ter Admiral. van Vrieſlandt.*	11	638	2748	260
	91	4716	19149	3313

Deſe bovenſtaende 91 ſoo ſchepen als Jachten, zijn gemonteert, met 4716 ſtucken, is 75 op de hoop meer als 51 *Stucken* voor elck ſchip: En 19149 Matroozen en 3313 *Soldaten*, is voor elcken ſchip 246 man, en ſchiet noch over 76 man, behalven eenige Branders en Galjoots.

En zoo men al de loflijcke Daden, die te water by de Nederlanders zijn gepleeght op wilden halen, daer was papiers te weynigh, om alles te ontvouwen, op de Kuſten van America, tegen Portugael, als oock in Ooſtindien en elders is ſulcks meermael gebleken, gelijck oock in de Middelandtſche Zee tegens de Turcken, want wel hoogh onlanghs ter Zee mede de Hollandtſche dapperheydt is gebleken. Wanneer op den 27 van Oogſt-maent, 's jaers 1670 d'Amſterdamſche Admirael *van Gent*, 7 Algierſche roof-ſchepen, vol moedts, aenransden, dien hy met zijn drie ſchepen het ſcherp bood, dede vluchten: en eyndelijck terwijl zijn overige ſchepen vaſt naderden, zoo teyſterde, dat zes van hun de ſtrandt kozen, en de ſchepen met al den laſt d'Overwinnaers ten beſten gaven. Hier onder vondt men de drie eerſte Vlootvoogh-

den

Vijfthien yſere ſtucken wierden bekomen, en ontallijk veel rondhout vernielt.

Op orden van den *Ruwaert* ſpat Hopman *Ian Laucourt* met veertigh Man te lande, die Quinenburgh, en de by gelege plaetſen brandſchat.

Maer men had tot noch toe te vergeefs des Konings ſchepen geſocht, die op deſe Rivier, omtrent Upnor Kaſteel, haer onthielden. Soo engh was hier het water, dat'er maer een ſchip gelijk, met een voorwind kon door geſtout werden.

Men liet het dan 's avondts, op den een-en-twintighſten, door drie oorlogſchepen, en eenige Jachten, onder Hopman *Thomas Tobiaſz.* ontdecken; die den *Ruwaert van Gent*, en *Ian de Liefde*, met haer byhebbende ſchepen, volgens daeghs, met een koele Ooſt Noord Ooſtewind, volgden.

Vier mijlen hoogh waren zy op geloopen, als wanneer zy de Rivier met vier geſoncke Branders geſtopt, en haer voor uit geſonde ſchepen hier voor by, in een bocht, met zes Engelſche Schut-gevecht zagen houden, die door twee gezoncken ſcheepen, met geſpannen Kettinghs over Vlotten, bebolwerkt waren.

Orden gaf den *Ruwaart*, om hier op in te vallen, en de gevaerlijkheidt door dapperheit te verachten. Maer 't werck ſcheen een weinig te horten, wijl 't geval eenige der ſwaerſte ſchepen had aen grondt gebracht.

Hopman *Brakel*, op een der lichtſte, biedt zijn fierheidt aen, en zet op ontfangen orden de Jennithe, met vier-en-veertigh ſtucken, en hondert vijftigh man, met zoo een ongemeene dapperheit aen boordt, dat hy 'et in een ommeſien had vermeeſtert; na dat hy de Kettingh; door 't uitzeilen der Vlotten, had doen zincken.

Hem volgde *Ian Danielſz. van Rijn*, met een Brander, die, den voorſten van de bebolwerckte, *Matthæus* genaemt, met twee-en-vijftigh Stucken, door zijn vlam vernielde. De verbaeſtheidt heeft d'Engelſche herten door deze fierheidt zoo bevangen, dat zy van de vier andere ſchepen afſtooven, en de zelve ter beſcheidenheidt der Hollanders lieten.

Twee der zelver, onder welcke 't Slot van Honingen, met zeventig Stucken, geraekten door Branders in de vlam, en de *Carolus Quintus* in der Hollanderen handen, doch naderhandt door een medegedeelde vlam van twee flickerende Branders, by hem gezoncken, aengeſteken.

Den Onder-zeevooght, *Ian de Liefde*, veroverde met zijn Boot den Koninglijcken Karel.

Het Volck van eenige Branders vervielen, in de handen der Engelſchen, die na krijgs gewoonte, van 't leven, in de furie, wierden berooft.

Deze kanswagingh dan dus volbracht, quamen *de Ruyter*, *van Nes*, en *Alowa*, welckers ſcheepen, door orden des *Ruwaards*, 't Konings diep bezet hielden, de Krijgs-raden, met haer vernuften, tot verder dapperheit onderſchragen.

Eenige der grootſte Engelſche ſchepen lagen noch boven het Kaſteel Upnor, tot voor Chattam: deze aen te taſten, was een heet hangh-yzer, om aen te gaen, wijl de Rivier nauw, gebocht, en ondiep, de ſchepen geen bequame doortocht verleende, die van 't Engelſch geſchut licht konden verſpaendert worden. Doch men vergde't geluk noch verder: 't Schijnt dat het wil waer genomen zijn, wanneer 't zich beſcheiden aenſtelt.

Niet licht moet men een voorſpoedigen ren ſtuyten, of men beklaeght zich te laet.

Ront is 't geluk, wanneer 't ontrolt is, grijpt m'er vergeefs achter na. Maer die 't wel waer neemt, ſteigert met het zelve ten top.

Men vondt dan goedt, ook deze, waer 't mogelijk te vernielen. Dies ſtapte van *Gent* op den Beſchermer, en *Ian de Liefde* op Gorkum over: maer 't verloopen Gety brocht haer aen gront, en dede het werck die

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00709

avondt ſtaken, volgens daeghs zet m'er na toe.

Drie lichte Oorlog-ſchepen wierden gelaſt, vijf Branders tot het Kaſteel te beleiden, maer zelfs niet voor by te zeilen.

Ongemeen was de dapperheit der Branders, noch Kaſteel, noch Beukery, aen d'overzijde der Rivier opgeſtelt, noch Chattamze-brugh met geſchut beplant, kon haer wederhouden, ſchoon 't grof Geſchut donderde, en de Handbuſſen hagelden.

Zy vallenze dan alle drie, den Koninghlijken Boom, 't getrouwe Londen, en den Koninckklijken Jacob, yeder met tachtigh ſtucken geſchut aen, en ſtakenze, haer Dreggen gehecht zijnde, in den brandt.

Onderwijl wierdt de Hollandſche Vloot met elf Vrieſche ſchepen verſterckt. Doch het werk nu voltoit, zakten zy in goede orden weder de Rivier af, met haer ſlepende twee veroverde ſchepen, den Koninckklijken Karel by *Monck* met t'negentigh ſtucken gevoert, en de Jennithe by *Brakel* genomen, na dat'er behalven deze, noch zeven in kolen gezet, en twee tot ſtoppingh der Rivier by d'Engelſche zelfs gezoncken waren.

Geen vijftigh mannen, wierden by de Hollanders gemiſt, zonder aen eenige ſchepen, als Branders, die zy den Engelſchen duur verkocht hadden, de minſte ſchade geleden te hebben. 't Getal der Engelſche doden bleef ons bedeckt, doch zeker is't, datter veele geſneuvelt zijn.

Maer men hielt echter de Rivier noch bezet, en de Vloot met twa elf Zeeuſche ſchepen vermeerdert, nu tot twee en tachtigh aen gegroeit, in drie deelen geſchaert, na dat zy een vlootelijken Dank-dagh gehouden hadden.

Een deel wierdt onder den Zeevoogt *van Gent*, om in 't Noorden alles wat Engels of Schots was, op te ſchuimen, afgevaerdigt; Het andere onder de *Ruyter* bleef voor de Rivier: en 't derde onder *Evertſz.* hield af, en aen. Maer de ſchrick had *Ieremias Smit*, met zijn onderhebbende Vloot, voor by alle Engelſche en Schotze Havenen, te Kinſaal in Yerlandt gejaegt: Hier na toe vloden ook eenige Koninghs ſchepen van Portsmuyden, die miſſchien de veiligheidt harer Haven niet veel vertrouwden.

Wie zal de loftuitingh van deze zegen gegeven werden, de Beleggers, die door een rijp overlegh, en uitnemende voorzichtigheidt alles overwogen, en behendig beſlooten hebben, of d'uitvoerders, die door een mannelijke dapperheidt, en ongehoorde fierheidt den optocht geblazen, en haer zelven in 't Spits geſtelt hebben? Zeker is 't, dat Hollandt deze voor haer uitvoeringh, en genç voor haer raetplegingh geen kleine dankbaerheit ſchuldigh is. Want hier door was d'Engelſche macht zeer verſwakt, wijl veel van haer Zeekaſteelen, die de Hollandtſche ſlag-orden t'elkens braken, zoo genomen als vernielt waren.

Brakel zijn verovert ſchip ter Maes in ſleepte. Met twaelf duyzent gulden boven 't veroverde ſchip, en een goude Ketting, wierdt hy vereert, en op een der grootſte ſchepen, om door zijn dappere moedt meer ſchrick den Vyanden aen te jagen, geſtelt.

Wel hoogh onlangs ter Zee mede de Hollandtſche dapperheidt is gebleken. Wanneer op den zeven en twintighſten van Ooghſtmaent, 's jaers 1670. d'Amſterdamſche Admirael *van Gent*, zeven Algierſche roofſchepen, vol moedts, aenransden, dien hy met zijn drie ſchepen het ſcherp bood, dede vluchten: en eindelijk terwijl zijn overige ſchepen vaſt naderden, zoo teiſterde, dat zes van hun de ſtrandt kozen, en de ſchepen met al den laſt d'Overwinnaers ten beſten gaven. Hier onder vondt men de drie eerſte Vlootvoog-

den

den van het Turcks roof-nest Algiers.

Als *Assan Rais Biscain*, Admirael, *Brayhim Rais* Vice-Admirael, en *Aroutchy* Schout by nacht. De namen van twee andere Capiteynen zijn, *Alyrais* en *Achy Cassa*. Het schip van den Admirael, was langh hondert en twee en vijftigh voet, acht duym, breet zes en dertigh voet. Het schip van den Vice-Admirael was langh hondert vijftigh voet, acht duym, breet vijf en dertigh voet. Het schip van de Schout by nacht was langh hondert vijftigh voet, zes duim, breet vijf en dertigh voet. De twee volgende zijn langh geweest hondert zes en dertigh voet, breet een en dertigh voet. Het kleinste was langh hondert dertigh voet, breet dertigh voet. Alle zeer net toegetakelt op zijn Turcks, ronts om met schanskleeden bezet. Hadden op al te zaem vijfthien hondert en tnegentigh Mooren, nevens twee hondert vier en tachtigh Christen Slaven, voerden acht en twintigh Bassen, twee hondert en vier stucken grof geschut.

Niet langh na dit gevecht, toonde Schipper *Iacob Volckertsz.* genaemt de Kaper, zijn dapperheidt tegen zeker Roof-schip van Algiers, 't geen vier hondert Mannen, en acht en twintigh Stukken droeg, den Dadel-boom voor teiken voerende, de Hollander had geen meer als achthien Bussen, en dertigh Man om tegenweer te bieden; hondert en vijftigh Turcken smeet de Roover over, die meest naer boven vlogen om rondthout, touwen en Ketings te ontredden, drie uuren langh duyrden dit gevecht binnens boorts, uit Schans en Bak. 't Boven schip voor den Vyandt blijvende, tot dat eindelijk de Barbaren moesten wijken, die niet verslagen wierden, moesten over boort in Zee springen en verdrincken, een Moor die de vlagh af streek, wiert met een kogel van boven neer gelicht, gelijck men mede de rest aen die gene gaf, welke zich hier en daer verborgen hadden. En aldus bracht dezen Helt zijn schip behouden binnen, weghdragende de roem van een braef Soldaet.

TEXEL
HAVEN-BOUW.

Het gebeurt zomtijts, dat binnens duins, en in de Haven van ons Land het Texel, schepen, hoe hecht zy zijn, te gronde gaen, by groote storm. Om zulks te beletten, een besloten Have niet ondienstigh gebouwt zoude zijn, die, naer het gevoelen des Piloots, *Marten Swaen*, het alderbeste gemaekt konde werden, by het nieuwe Schilt: om dat daer een vlakte bevonden wort, over de zes-en-tzestig morgen begrijpende, tusschen de thien en vijfthien voeten, over al diep; bequaem om ontrent de duizent schepen in te leggen: ten anderen om de weinige stroomen die daer gaen; want de stroomen die tusschen Texel en de Helder inloopen worden vernietigt, door de stromen die tusschen Texel en Eyerlandt in loopen, zoo dat de stroomen daer zwacker zijn, als op eenige plaets daer omtrent: als mede om de harde en vaste gront, die 't gezeide vlack heeft: ook staet aen te merken, dat deze vlakten aen een hoger wal is uit den Noortwesten, en uit het Zuid-Zuid-westen: met drooge zanden verzien benoorden en beoosten: in 't Noord-oosten met vlacke gronden daer weinig stroom gaet: deze vlackte dan moesten rondt om afgepaelt zijn, om de stroomen noch zwacker te maken, en om de ysgangen te wederstaen. Als hier een bequame haven was gemaekt, zouden de schepen t' allen tijden in en uit konnen loopen, en zich tegen 't harde weer verzorgen, 't welk duidelijcker aldus wert vertoont.

Laet by voorbeelt H de haven zijn, voor't nieuwe Schilt, deze haven dan, diende rontom wel vast met palen verzorgt, en daer de meeste stroomen op aenkomen, het meeste verzien te zijn: by A op de neven-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00711

ſtaende plaet zal 't genoegh zijn een regel palen te zetten: by B twee regels, om dat daer meerder ſtroom tegen ſtaet, en om de zelve reden zoude men by C drie regel, en by D vier regels palen moeten zetten, met wier en andere aerd-ſtoffe wel voorzien: voor de gaten zouw men Crap-hoofden maken, om de ſtroom en ysgangh te beletten, die daer anders in zoude loopen, van buiten zoude men de zelve met vier regels palen en wier voorzien, en van binnen met een regel palen, en over al met palen verzorgen, daer 't noodig zal zijn bevonden, gelijk aen 't af-beeldzel, hier nevens is te zien. Men behoort 12 palen in een roede langte op een regel te zetten, en de zelve boven met gordings te ſluiten, omze vaſt te maken, deze gordings, of ſluit-baiken behooren twee roeden langh te zijn. Binnen in de haven, zal men insgelijks palen ſlaen, drie in een roede langte, om de ſchepen vaſt aen te maken.

Tot dit werck zoude men omtrent van nooden hebben 30 duizent palen, en ſluit-balken. Staet aen te merken dat men ter plaetze daer 't meeſt op aen komt, als oock daer de ſterckſte palen van noden zullen zijn, eycke palen nemen zal; en voorders zal men alle mogelijcke middelen aenwenden, om wel verzekert te zijn; dat alles ſterck, en beſtendigh zy.

Volgt hier, tot meer verlichtingh van het werk, driederhande geſtel van paelwerck, gelijck in de plaet ooghblijkelijck is te zien: in de eerſte figuer is A B een dichte regel palen, langh 22 voet, C D zijn langh 32 voeten, van welcke om de tweede een moet ſtaen, en E F 36 voeten langh, ſtaende om de derde of vierde een, om de wier tuſſchen te zetten, indien men 't zonder wier niet ſterk genoeg en oordeelt, hoe wel het anders zeer ſterk en vaſt is.

In de tweede figuer, zijn A C en B D, twee regels palen, en van de pael E F, moet men'er om de drie palen een zetten, deze palen zullen langh zijn, yder 36 voeten, tuſſchen A C en B D, zal men onder aerd en daer boven op wier werpen; en aldus zal men met de tijt vaſtigheit van wier bekomen, zonder welk dit model niet beſtaen kan. In de derde figuer, is G H een dichte regel palen, langh 36 voeten, desgelijks ook E F, hier tuſſchen werdt onder 't water aerde in gedaen, en daer boven op wier, om de palen meer ſtant te geven: A B zijn eecken palen, langh 40 voeten, waer van om de drie een ſtaen, I K zijn ſchoren, of ſtutten langh 25 voet, oock om de drie een, zoo maecken deze drie te weten A B, I K, en I K, 't zamen een dichte regel: C D is een dichte regel palen, lang 36 voet, wiens ent C, twee voet boven 't water is. En dit laetſte paelwerck is het vaſte en dienſtighſt tegen harde ſtroomen en ysgangen.

Behalven dees opgehaelde vondt van Texel haven bouw, willen andere, dat men niet wijt van het Schilt, na buiten toe, een haven zeer bequaem zoude konnen maken, mits men de *Pierre-velden*, welke daer leggen, en ieder zes uuren droogh loopen, groot zijnde zes hondert morgen, wederzijdts tot aen de groote Kil, bedijckte. En in dien Dijk een goet aental ſchot-deuren ofte ſluizen leide, die met waſzent water moeſten geopent, en met vallent water geſlooten zijn, als wanneer de deuren in de Dijk die tegen de Kil aenquamen, geopent moeſten werden, zo, dat al het water, 't geen met de vloet op de velden was gezet, deur de Kil in Zee zoude moeten loopen, 't welck een geſtadige ſcheuringh zoude houden, welck de Kil niet alleen diep, maer hoe langer hoe dieper, en wijder zoude maken. De diepte in de Kil heeft reets bequaemheidt om vry diep gaende ſchepen te zetten, zijn breete is als in de Kaert hier nevens werdt vertoont, volgens de maet die by *Iacob Bos*, Vernufteling en Landtmeeter, daer van genomen is. De weinige droogten die daer in zijn, zeer licht wech zijn te nemen.

De

Pag. 478 en 481.

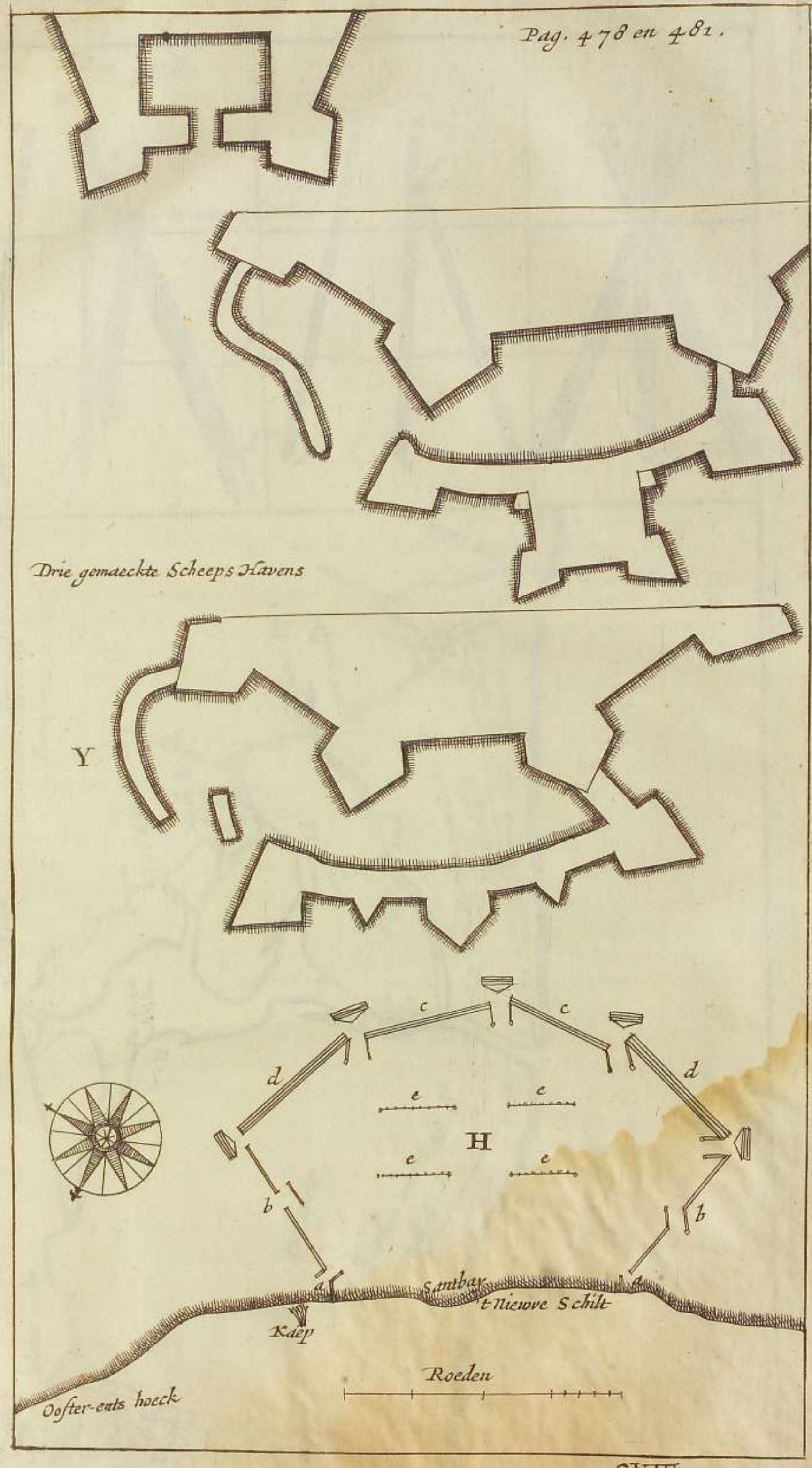

Drie gemaeckte Scheeps Havens

CVIII

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00713

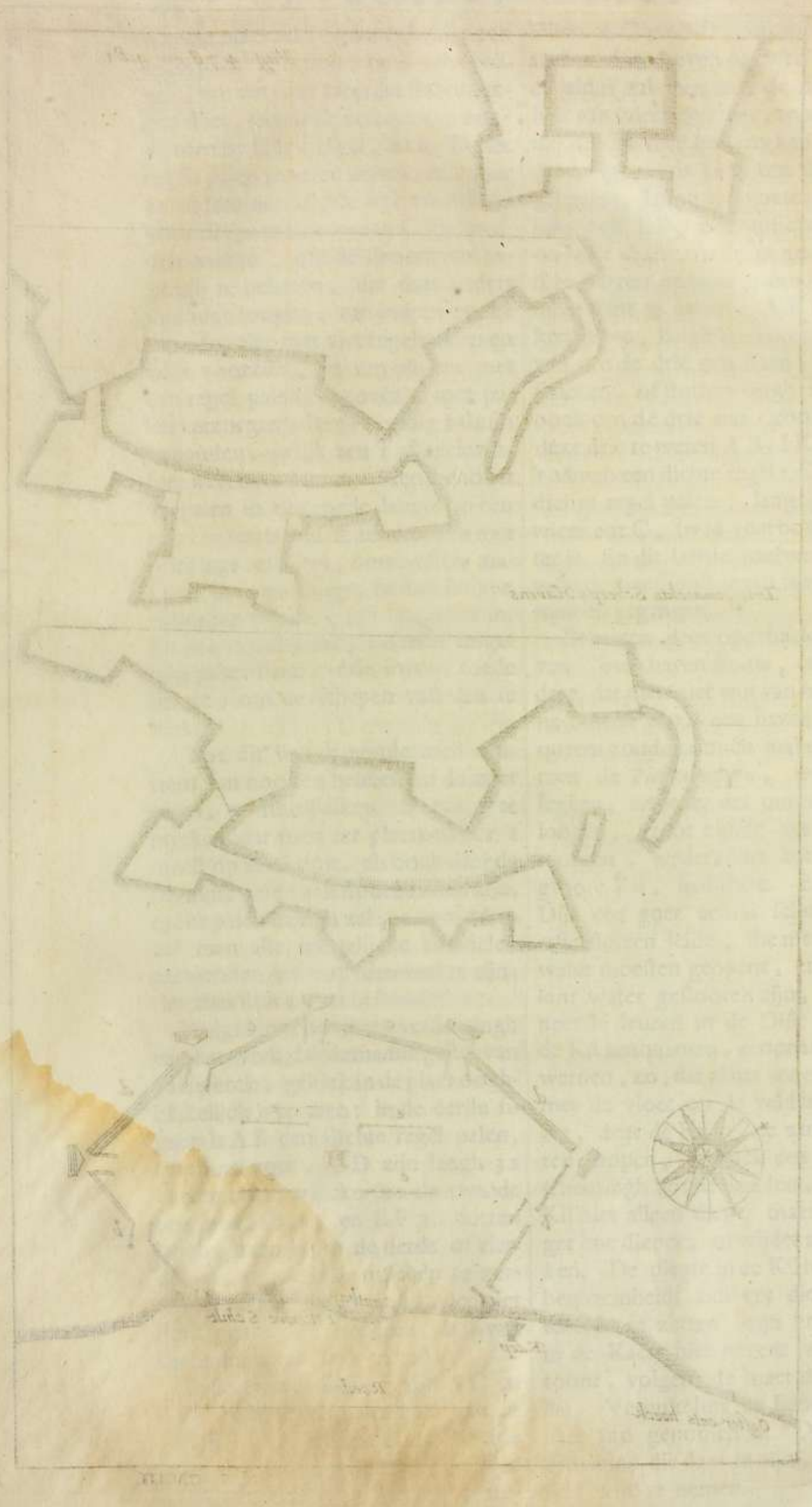

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00714

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00715

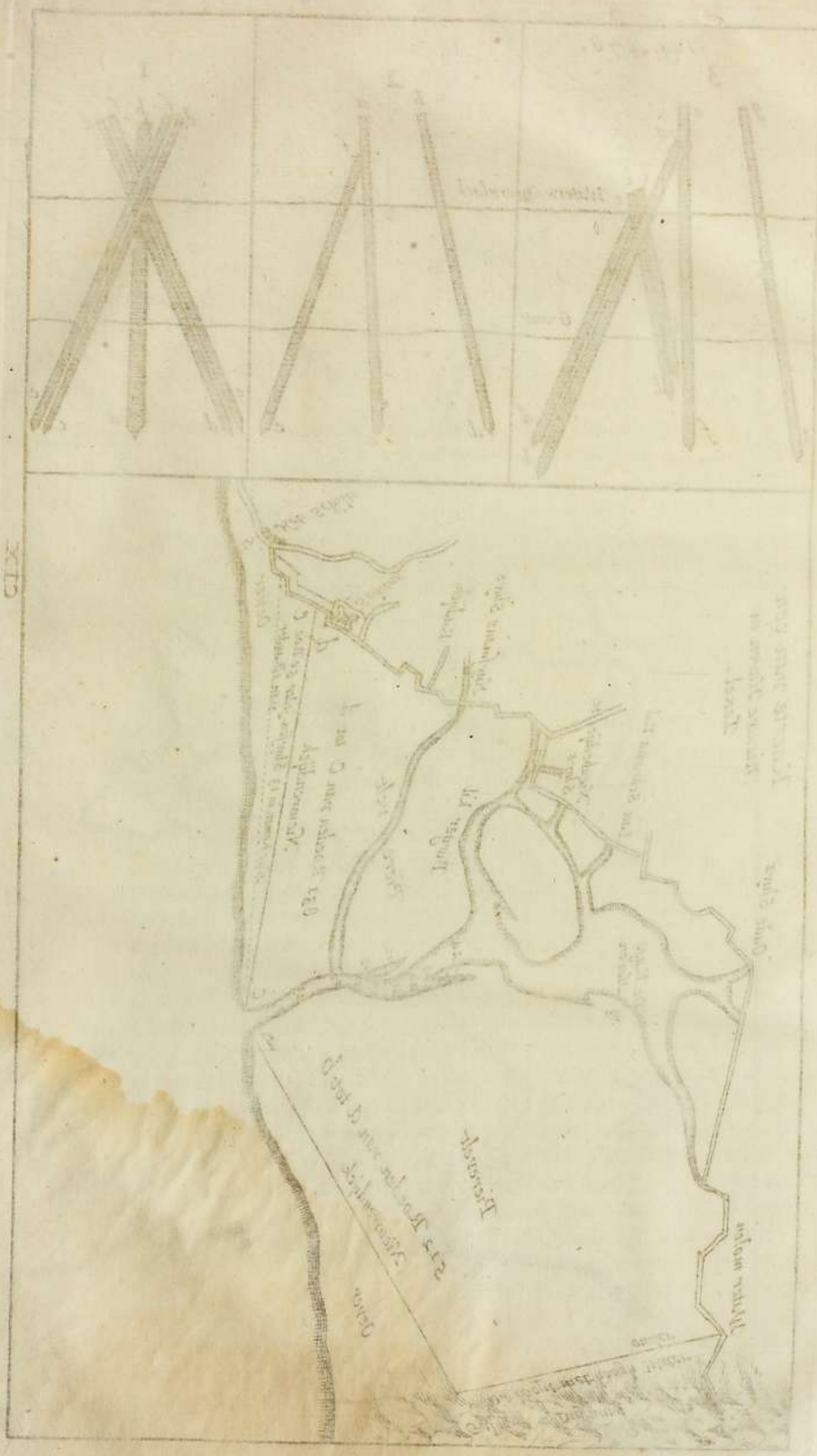

De dijk koſt binnewaerts van aerde, en buiten van wier gemaekt worden. Het en zoude niet nodig zijn, dat dees dijk boven zwaer wiert gemaeckt, alzoo het vaſte landt wederzijts legt, en daer weinig aenloop van water te verwachten is. Voor droogte tegen den dijk aen, is 't niet noodig dat men zorgt, om dat de zee in het gat vallende, dezelve dijk zoude ſtrijcken, daer by langs ſchieten, en weinigh aenſtoot doen leiden. Met kleine koſten zoude zy konnen werden onderhouden. Gelijk alles uit de kaerte blijkt.

In 't Nieuwe-diep insgelijx, en miſſchien met veel minder koſten een beſloten, een veilige haven te maken zoude zijn; met het wech-nemen van den drumpel, en anderzins.

De Oever die de natuer gelegt heeft tegen 't Piere-velt voor het Schilt, zoude ſtrecken tot bewaring van den dijk, en wering van den grooten aenloop des waters. By E zoude een Sluis konnen werden geleght, daer door by winter-dag, het klein vaertuig na de Kaeghaven varen konde. De Dijk B na aen de duinen, behoefde van weinig ſterkte te zijn, alzoo het daer vry ondiep is, en op 't Piere-veldt zelden veel water ſtaet. De Dijck C D, zoude wel tot aen het ſchilt konnen werden gelegt, maer, om dat het Piere-velt tuſſchen letter S en E zeer diep is, zoude dat een geduurige kom vol waeter maecken, 't geen onnodig. Deze haven diende met een bequame ſterckte te zijn voorzien, voor een vyantlijke aenloop, gelijk men tegen 't Mars-diep aen, zeer dienſtig insgelijx een ſterckte zoude konnen zetten, die het geheele gat bewaerde.

By de Galge-duinen, zeecker leege plaets en openinge is, welcke aengevult diende te werden, 't zy door aenſtuiving of anderzins.

Wat vorders Havens in 't algemeen betreft, men maektze of vintze; dezulke zijn de beſte, waer in de ſchepen veilig zijn van vyant: weer en wint: wiens toegang niet te eng, of te gevaerlijck, door droogten en klippen, kunnen wederſtaen, daer men met vele winden kan in en uit komen, en daer vaſte Ankergront zy. In 't verkiezen der zelven, ſtaet dan te letten, van waer de gevaerlijxſte winden wayen, en of de ſchcepen onder hoog gebergte ofte hoofden tegen de zelve winden konnen ſchuilen: als mede ſlaetmen acht op de drift van 't ty en ſtroom, en ziet of de ſchepen drijftig zijnde geraeckt, door 't ſpillen van Ancker of anderzins, tegen gevaerlijcke rotzen ofte drooghten zoude konnen afvallen, en ſchade lijden. Klygrondt is de keurigſte, men let mede, of de ſlag van 't water dat in de gaten valt, uit een openbaren zee hinderlijck kan zijn: mede, of men bequamelijck landen kan, zonder van eenige barning gehindert te konnen werden. Ofte oock, dat platte ſtranden, en een ondiepen wal verhinderen kleine vaertuigen tegen 't droogh te meeren, en of men droogs voets op d'aerde kan ſpringen, en waren uitſchepen: oock of men zich des noots, kan verweren teghens lantvyandt, en of men ſchielijck overvallen kan werden. Plat landt, of zoo, dat men van zich kan zien, kieſt voor heuvels of bergen.

Rivier-havens behooren ruim te zijn, zoo, dat de ſcheepen bequaem keren en wenden konnen. In alle enge Vlieten leggen geen ſcheepen veil; tegen uiterlijk gewelt van uit het landt. Havens gemaeckt met voorbedachten zinne, ſluit men, des mogelijk, met ketings, 't zy dat die geheel overgaen, of datze wederzijts aen eenig pael-werck, of dam, te midden in de mont, vaſt gemaeckt zijn: 't geen de ketingen korter, en by gevolgh ſteviger doet zijn, welke Dam oock dienen kan om de ſlag van 't invallende water te breken. Men ſtelt mede wel een Krijgs-tooren, aerde of ſteene ſterkte wederzijts. Men ſlaet houte Hoofden te midden in de grondt, en ringen of palen aen de wal, om de ſchepen aen te vertuien, ende vaſt te maeken. Beſtelt alomme Schilt-wachthuisjens, en daer mannen in, om de ſchepen gae te ſlaen, brant en ongemak te weeren. Op ieder aenkomſt te lande, zet een krijgs-maetig aerd-of ſteene Bolwerck, na de kunſt, tot beſchermingh voor de wal. Hoofden dienen om de ſchepe te vervangen, en te ſluiten: om de havens mont-veilig te doen zijn, zy konnen onderſcheidelijk werden gebouwt, zoo van geſtalte als ſtoffe, na den eiſch

des

desgewests; 't zy van ingeslagen palen alleen, en die of recht neer, 't zy enkel of dubbelt, ofte over dwars, met bouts aen een geklooncken, en met dwars balken gesloten, met klei, wier, zant, schelpen en rijs-boszen gevult, of ongevult: en oulinx oock wel met gebrant hout, ofte koolen, dieze meenden waeter te wederstaen. Wier wederstaet best het waters perzing, en takken de slach van 't water. Men vint deze Hoofden gebogen, recht of kring-stuckig, alles na gelegentheit van de plaetzen daerze zijn gebouwt: men maektze mede van enkel steen, klei, mortel en puin; 't zy voor met een borst-weering opgehaelt of niet; geheel van steen, eener aerd, of slechts met een soom van vooren, en althans met een drumpel onder aen de voet, tegen 't waeter aen, nevens zware sluit en deck-steenen boven op. 't Gantsche werck oock wel van geslagen bogen, of uit loutere steen is gemaeckt, waer van het laetst het sterckst, om dat het gewelt van ter zijden, en niet van om hoog komt. Van outs wist men t'zaem te klenzen van zeker hars, zulpher en aluin, een pap, 't geen de steen onder water zoo t'zamen hielt, dat de stucken onafscheidelijck van elkander scheenen te zijn, 't welk hun tot havenbouw voor kalck streckte. In 't damleggen, en grondt-slaen, van Hoofden, werden onder palen ingeslagen, zoo de gront weeck is, van Mast, of Elzen-hout, indien 't werk niet zwaer is; dees verduuren 't water en de aerde best. Men bekringt met hout werk het geene dat uit het water op te halen staet. Maer zo de gront vast is, laet men slegts steenklompen zinken of zant en vaste aerde in zacken genaeit, en gebriezelde puin en back-steen in korven; oock kan men natte klei daer toe gebruicken, doch dan dient de plaets afgestoocken, en bezet, op dat de klei niet weg en vliete. Deze Hoofden dan of Moeljes worden recht of schuins opgehaelt; de laetste breken den anval van 't water meest, voornaem als zy gedeckt zijn, zoo verre als het water op loopt, met tacke en rijs-bossen, dewelcke in een gegort, en vast met pennen in de grondt gestoocken moeten zijn. Water door los hout speelende, verliest al zijne kracht, en tegen schuins opgaende hoogten klimmende geef allenghskens iets over van zijne bewegingh, ofte verliest allengskens zijn gewelt, zonder dat schade ofte inbreeck kan doen, waer en tegen, water slaende tegen een loot lijnig schutzel, besteet al zijn geweldt te gelijck, en tegen eene plaets; waerom zulcke dijken, dammen of hoofden dickmael werden verbroken, en van een geruckt.

d'Inkomst van Havens, waer het water sterck vloeit, of daer men een uit Zee komende wint vreest, zy dienstigh voorzien van een dam, te midden in den mondt. Waer het landt schadelijck af-spoelt, steeckt men kribben, ofte dwars hoofden dwars uit, waterwaerts in de gront, van enckel of dubbelt pael-werck, en die zullen 't landt daer doen aengroeyen. Van vuurbaken by nacht, moet geen Haven zijn ontbloot: 't zy dat men kaersen in lantaerens daer toe gebruickt, of dat men vuuren en aerdkoolen brandt, op verhevene plaetzen, in wippen, of op toorens.

De ondiepten moeten steedts wel afgebaakt werden: en de diepte bepaelt, met drijftonnen of iets diergelijcks.

Men laet oock mercktekens uit het water opsteken, daer de grondt tot anckeren goet of quaedt is. Wat de groote van havens betreft, daer en bepale niets van, die moet zijn, na men veel schepen daer in wil bergen, en elck schip moet ten minsten zoo veel plaets hebben, dat omzwayende den ander niet en rake: gelijck mede geen havens in 't byzonder aenroere, kortheits wille, zoo meenigh Haven, zoo menig onderscheidelijk gestalte, zoo wel aengaende de sterkten die men tot haer verweringh aen de wallen rondtom de zelve zet, als wat de hoofden en moeljes betreft: Ook de pael en dijck-wercken, welke dingen alle na de gedachten van de Meesteren, en gelegentheit van plaets gemaeckt moeten werden, zonder dat men daer toe vaste Wetten kan geven, drie voorbeelden alleen, van havens in gedachte, stelle ten toon, in de nevenstaende verbeeldingh onder letter

letter Y, met hunne bolwerken en grafften die beter nat als droogh zijn, tot beſchuttingh voor de ſchepen, welckersgelijcken en ongelijcke, veel zoudē konnen werden verzonnen: 't geen onnodigh achte. Hier op doch ſtaet in 't algemein te letten, dat de Havens zoo gebouwt werden, dat men bequaemlijck hulp, en behoeftigheden, van verre zonder gevaer kan toebrengen.

Havens, die diep landt-waert in ſtrecken, hebben zelden ſterckten van node, om dat, eer men tot de zelve komt, men gemeinlijck veele beuckeryen voor by moet, en geen vyandt zich lichtelijck verre landtwaert in derf begeven. Havens, die aen de mondt van den Rivier, welck in Zee loopt, leggen, of aen eenigh ander zee boezem, welck een nauwen uitgangh heeft, zeer lichtelijck vaſt te maken zijn, met kaſteelen, toorens, kettinghs, Vrieſche Paerden, 't geen lange houten met yzere pennen zijn, &c.

De Haven van Conſtantinopolen, wordt zeer geprezen, om haer diepte, en welgelegentheit; ja men zegt dat de ſchepen daer zoo veiligh zijn, dat bykans niet nodigh is 't ancker te werpen. Zy is wijt omtrent een mijle, ſtreckende van Conſtantinopolen tot Galata, en wort met zeer licht vaertuigh, den Venetiaenſchen Gondole niet ongelijck, *Permes* geheten in korten tijdt overgevaren.

De Haven van *Joppe* oulincks zeer roem ruchtbaer is geweeſt, gelijck oock die, welcke de Joden aen de Rode zee eertijdts hadden, te weten *Ailath* en *Aſiongaber*, van welke drie in de Heilige Schrift ſteets gewag wert gemaeckt.

Herodes ſchepte luſt, om een Zeehaven aen de ſtadt *Ceſarea*, *Sebaſte* genaemt, met groote koſten op te doen bouwen, doch om dat dees meer door konſt als uit aengebooren bequaemheidt was geſticht, is zy vervallen, en vergaen. De Haven van Alexandrie, in bequaemheidt en koſtelijckheit van gebouw, alle Havens ter wereldt voormaels overtrof; gelijck mede de Haven van Athenen, daer meer als vier hondert ſchepen veiligh in koſten leggen, zeer vermaert is geweeſt.

De Haven, eertijts *Luna*, nu *Speciæ* geheten, niet wijt van *Genua* gelegen, die ik tweemael heb bezichtigt, in bequaemheit vele andere te boven gaet, waer van *Strabo* aldus ſpreeckt.

Luna portus maximus juxta ac pulcherrimus, plures includens portus, omnes prope littus profundos, quale omnino convenit eſſe receptaculum hominum qui tanti maris, tanto tempore dominium obtinuerunt.

Dat is:

Luna is een zeer groot en ſchoone Haven, die in zich veel andere bevat, alle zeer diep, tot dicht aen de ſtrant, en zoo als behoorde een ſchuilplaets der gener te zijn, die van zulcken groote Zee, zoo langen tijdt de heerſchappy gevoert hebben.

Het Vierde Hooftstuck.

Verklaringen van ſcheeps Spreeck-woorden, en verſcheiden eigen benamingen.

A

Achter-ſchip. Het gedeelte van het ſchip, van achter de Bezaen tot het ent toe.

Achter of voor, voor een eeken zitten. Gezeght als een ſchip achter of voor vaſt zit.

Achter uit zeilen, Jemant laten ſtaen, en achter laten, 't zy aen landt of op eenigh ſchip, 't geen achter blijft.

Achter-eb. Het laetſte van de Eb, ofte van het vallend water.

Achter dwers-touw. Een touw, waer mede het ſchip van achteren vaſt gemaeckt wert, ter poorten uit.

Achter-zeilen. De zeilen, die tot de groote en bezaens maſt hooren:

deze houden het ſchip te loefwaert: waerom het bezwaerlijck valt, de ſchepen met deze zeilen alleen te beſtieren, als het voor de wint is, of een back-ſtaghs windt waeit: in voorwint geit men het ſchoverzeil ende bezaen op. Als het ſchip voorlaſtigh is, doen de voorzeilen, en als het achterlaſtigh is, de achterzeilen de meeſte nut. De voorzeilen doen het ſchip een zedigen loop nemen, en men zeilt daer gemackelijck mede.

Aenberen. Met alle Zeilen zeilen: en zijn beſt doen om voort te komen.

Aendiepen. Met een ſchip naer landt toe zeilen, zoo dat men ſteets de diepten meet.

Aennemende koelte. Een windt, die toeneemt, en vermeerdert.

Aengangh maken. Voort zeilen.

Aen leger wal zijn. Oneigentl: 't onderleggen, iets verloren hebben.

Aenboorden. Een ſcheeps Timmermans woordt, en gezeght, van het maken der bovenſte deelen, aen de ſcheeps zijde.

Aenhalen. Harder wayen als voor heen, nemen in wint aen.

Aenzetter. Een ſtock daer men kruit en loot in de ſtucken mede aenperſt: hier op ſteeckt men de Wiſſchers.

Aen lant wayen. Dit woordt wordt gebruickt, wanneer iets te ondeeg is geſchiet, daer ſtraffe op volgen zal. Ofte wanneer men iets aen zal vangen te doen, daer gevaer, onluſt, en moeyte van te verwachten is: 't heeft zijn oorſpronck van dat, als de wint ſterk naer lant waeit, de ſchepen dickmael komen te verongelucken.

Aenhouden. Na landt of na eenigh ſchip zeilen.

Aen het touw houden. Wert gezegt, wanneer men ten anker komt, en touws genoegh geviert is: hout aen het touw, zegt men dan, viert niet meer.

Aenrijgen. Het Bonnet aen't zeil vaſt maken.

Aen grondt zetten. De ſcheepen op droogh vaeren, zetten, of halen; dit geſchiedt met de voorſteven na landt toe, ofte oock met de zijden; het eerſt aen de zwackſte en zmalſte ſchepen, het tweede aen de brede en ſtevighſte: Met half ty geſchiet het; wanneer men de ſchepen wil ſchoon maecken; waer toe zantgront de bequaemſte is.

Aenſlaen. De zeilen aen de rondthouten of rees vaſt maken.

Aengaen. Het gaet ooſt of weſt aen: wert gezegt van de ſtreeck des compas, waer langhs het ſchip zijn voortgangh neemt.

Aen't zorren. Aen den arbeidt: of liever aen den arbeidt, om iets geheel vaſt te maken.

Aen ly, lywaerts. Na die zijde, daer de wint na toe wait: hier van daen komt het woort, *wacht u voor dely.*

Aenboort leggen. Het eene ſchips zijde tegen het andere ſchips zijde aenleggen.

Aen Zee wenden. 't Zeewaerts in wenden.

Aen Zee laten ſtaen. t' Zeewaerts in zeilen zonder wenden.

Afvallen. Ter zijden af wech zeilen, en niet zoo dicht by de wint houden, als doenlijck: 't geen met wil en oock tegen wil geſchiedt.

Af en aen leggen, of houden. Af en aen zeilen, tot verſcheide malen toe.

Afwerpen. Schielijck en onverdacht, ergens van afzeilen, ten aenzien van een ander. Oock wort in 't enteren gezeght, *afgeworpen werden*; als men niet aen boort van den vyant komen kan.

Aflopen. Afzeilen.

Afhouden. Wanneer het anker ingewonden wert, het zelve van de boegh af-keren, op dat geen ſchade aen het ſchip geſchiede. Anders ruim windts zeilen. Oock van lant zeilen. Als het touw over een braetſpit gewonden wert, is daer een Man, die het touw, dat gewonden is, af-hout, en te rugh haelt.

Afgieren. Schielijck afzeilen.

Affchaken. Botgeven, vieren.

Alles komt af, behalven pompen. Een ſpreeckwoordt te ſcheep, als men wil ſpreecken van iets, dat altijdt duert.

Antwoorden in eigen ſpraeck. Schieten

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00720

ten op jemandt, die eerſt geſchoten heeft.

Ancker opzetten. Het anker voor vaſt maken, als het gewonden is, na dat het voor de kraen geheiſt is; met anker-talien, en portuer-lijnen.

Ankeren. Het Anker in de gront werpen.

Anker voor de boeg vieren. Als men ankeren wil, het Anker redden en gereet ſtellen, met een weinig te doen zacken.

Anker t' huis halen. Het Anker opwinden, en innemen.

Anker-gront. Gront, die bequam is om 't anker te vatten, en te houden.

Anker-oog of Neut. Het gat in de Anker-ſteel, alwaer de ring deur komt.

Ankeraſie. Gelt, dat betaelt wort, voor het recht van 't anker werpen.

Anker vangen. Het anker 't geen buiten tegen het ſchip aenhangt, met yzere ketings of touwen vaſt maeken.

Arbeiden in zee. Een ſchip arbeit in zee, als het veel ſlingert, en rolt, 't zy door ſtilte of hol water, of oock als men recht tegen de zee aenzeilt by de wint, ofte als men legt, daer een ſterke ſtroom tegen de wint op gaet.

B.

B*Aertze.* Een ſoort van ſcheepen eertijts in Hollant gebruikelijck, die men ten krijge toeruſteden, zoo binnen als buitens duins. In den Gelderſchen krijg, An. 1518, wiert by die van Hoorn, en d'omleggende dorpen een geweldig groote oorlogs baertze gebouwt, om de kuſt te veilen, 't geen zeer hoog op was vertuint, zeilende boven alle andere ſchepen, van die tijdt. Koſt met riemen by ſtilte werden geroeit, was licht na zijn groote, en voerde veel zeils.

Balien. Met tobbens water uit het ſchip gieten.

Balie. Een tobbe of back.

Bakenen. Siet zeinen.

Baer. Een groote vloet water, die uit zee in rivieren of baeyen loopt.

Bakboort. De ſlincker zijde van het ſchip, als men met het gezicht na vooren ſtaet.

Backſtags-wint. Een tamelijck harde wint, zoo, dat het touw de Back-ſtag, daer het zeil tegen komt, ſtijf ſtaet, en niet en labbert.

Bak. Het verblijf van 't ſchip, voor op den overloop. Deze zijn open of geſlooten: het wulf van de geſlootene, komt tot aen de ſteven toe, en is gelijk van hoogte, en plat; of daelt voor met een tree weinigh neder: de opene hebben voor een Schilt, waer men door op 't Galjoen gaet.

Ballaſten. Zwaerten in de ſchepen laden, om het ſchips zwaerheits middel-punt naer omlaeg te krijgen: de ſchepen ſtevig en bequaem om te zeilen te maecken.

Bekaeit komen. Wert gezegt van 't een of ander hout, dat zich niet wel en ſluit of voegt aen het ſchip.

Ballaſt ſchiet. De ballaſt verſchokt, en valt van d'eene plaets tot d'andere.

Beweeren, beweert zijn. Ergens zijn, daer men om het quaet weder niet van daen kan.

Bezet zijn aen lagerwal. Na aen 't landt zijn, daer de windt heen waeit; zoo, dat men daer niet afzeilen kan.

Beloopen. Ziet oploopen.

Beſtillen. Stil werden.

Beruifelt. Beſlommert te ſcheep met veel ongewoone beletzelen, zoo dat men zich niet redden kan.

Beloopen zijn van een wint of ſtorm. Wert gezeght, als men onverdacht van het quaet weer overvallen werdt.

Benarren, den vyandt bezetten. Wert mede gezegt als men op een laegerwal verzeilt is, aldus dat'er weinigh kans om op te komen is.

Benden. Het zeil met bantzels vaſt maeken.

Beitels. Zeker aerdt van ſchepen.

Beſlag-lein. Een touw om iets te beſlaen, gelijk'er een aen de nock van de bezaen is, om hem te beſlaen, of te bewinden.

Beloop van 't ſchip. Het fatzoen en geſtalte des zelfs.

Beneden wint zijn. Aldaer zijn, waer de wint na toe waeit.

Benepen zijn. Wert van een ſchip gezegt, wanneer het niet vlotten kan, of over drooghten geraecken, om ſchaersheit van water.

Beſlooten Ree. Een baei of ree, daer men geen volle zee kan zien.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00721

Becken. Het Galjoen van het schip tegen de baren zetten. Oock wel op de windt leggen, en niet veel afvallen.

Bevryen een schip. Een schip met de pomp droogh maecken. Of oock een schip van den vyant verlossen.

Begijne ree. Deze ree komt onder de Bezaens mars, heeft geen val of draeireep; maer is vast gemaeckt aen de zalen met een strop, om de schooten van het kruiszeil daer by uit te halen.

Bekleden. Het buiten-werk van 't schip met lichte plancken bedecken, zoo lange als het schip noch niet ten vollen gemaekt is, op dat het zelve niet werde gequetst: gelijk men de kromme boeg plancken bekleet, terwijl zy gebogen worden. Als men om het dick touw, dun touw rontom windt, werdt zulx mede bekleden of woelen geheten. Gelijk het kabel in de kluis met dun touw mede wert bekleet, of omwonden. Als de masten of raes omwoelt werden, dan slaet men veeltijts hoepen met spijkers in het hout, daer het woelen ophout, om het touw van affchieten te weerhouden: insgelijcx is de anke-ring bekleet.

Beddingen. Zijn houten, die onder de Buszen en Rampaerden gelegt werden, als dezelvige niet wel in de poorten geschickt zijn.

Beting-bouts. Zijn korte yzere staven, welke in de Beting-balck gestoocken werden, tegen 't afwippen, en ontslippen van het touw.

Beting en Boeg-spriet stutten. Zijn houten, die tot meerder vastigheit, tegen 't onderste en bovenste verdeck vast aen gestelt werden. De Beting, is een zwaere dwars-balck, die dwarsscheeps staet: hier men de kabels aen belegt: zy staet in 't gemeen onder het verdeck, doch op zommige last-dragers gelijk oock de spil, boven op, om onder plaets te winnen, en dan moeten de kluizen, daer het touw door gaet, mede rijzen. De Boeg-spriet is geslooten met yzere beugels, die door den overloop steken en geslooten werden.

Berg-houten. Zijn de groote houte zo men, die langs-scheeps in de scheepszijde staen: deze werden van drie of vier stucken gemaeckt met haeken aen een gevoeght. Men ziet'er veeltijts twee onder en twee boven 't geschut: of oock wel alleen twee onder, zonder eenige boven. Berckhouten die dicht aen een staen, worden uit een stuck zomtijts gemaekt. Dat de berg-houten buiten doen, doen de lijf-houten binnen in het schip: beide binden zy het schip. Hoog opgetimmerde schepen voeren de meeste berg-houten, en zulx op dat het boven-werck niet te veel uit zal schijnen te steken.

Benzels. Touwetjens daer men iets mede bindt.

Bejagen. Achterhalen.

Beslaen. De zeilen beslaen, ofte aen haere ronthouten binden. *Schepen beslaen.* Scheepen arresteren, of in 's lants dienst nemen, tegen wil der eigenaers, doch voor een redelijk loon.

Beleggen. Een touw aen het een of ander hout of yzer vast maeken.

Beursvaetjen. Een tonnetje, daer boven een lederen zack aen is, om buskruit in te doen.

Bysteken. Het schip met de neus eeniger mate in de wint zetten, om het zijn loop te doen vertragen.

Byleggen. Niet vorderen in den loop.

Bylegger. Een tegen-wint, of dusdanigen harden wint, dat men geen zeil voeren kan: als dan maeckt men het roer aen ly vast, en aldus zal de zee op de boegh en breede zijde van 't schip breeken.

Byhaelen, byzetten. De zeilen bybrengen, en ter wint-vanck-stellen.

By de windt over zeilen. Zoo scherp zeilen, als 't doenlijck is, mits de zeilen niet leuteren.

Bystaen. De zeilen byhaelen en uitzetten, waer van het zeggen: *laet bystaen.*

By laten komen. Meerder dat heen zeilen, daer de windt van daen komt.

Bitter-enden, stucken kabels binnen boort, die onnut zijn, en afgehackt werden, als men een schip toemaekt, gelijk als enden, achter een knoop, of diergelijke: anders, *Honde-enden.*

By de wal langs vaert men zekerst. Is oneigentlijk gesproké, en wil seggen, zijn staet niet te hoog voeren.

Byvoet. Een touw buiten om de racken

ken, dienende om de zelve toe te zorren.

Bit. De ſcherpte van 't ſchip voor aen: anders *Het Sne.* Het hout, 't geen voor onder, tegen de Steven gezet wort, buite waerts, wert mede *bit* of *loef-hout* genaemt. Van de ſcherpte achter, werdt gezegt het ſchip *is wel of qualijck geſchort.*

By de windt ſmijten. De neus van het ſchip na de windt toeſtellen.

Blanck zeil by maken. Gezegt, wech zeilen.

Blazen of opblazen. De ſchepen op zy halen, om te kalefaten of ſchoon te maken. Van outs wierden blaesbalcken gebruickt, daer men wint mede in de ſchepen blies (de zelve boven dicht gemaeckt zijnde) om te zien of zy dicht waren: waer van dit woordt zijn oorſpronck heeft.

Blaesbalck. Vullingh van hout, het geen van de knie, die buiten tegen ſteven en barrig-hout leit, af gaet, tot op de huit van 't ſchip. Dit wert tegen de ſlagh van het water gemaeckt.

Blaeuw in zetten. Yzer in het ſchip zetten, of ſlaen.

Blanck ſchip. Nat ſchip.

Blafteren. Gezegt, als het ſchip met de neus in de windt ſtaet, en de zeilen los leggen of ſlaen.

B*laken.* Het ſchips-huit buiten om, met aengeſtoken riet, branden, tot zwert wordens toe, 't geen tegen 't doorbooren der wormen wert gedaen.

B*licken of blickvieren.* Een of ander vuerigh of brandend teiken, op en neder halen, of oock met kruit haſtige vueren maken.

B*lijven. Een ſchip blijft*: vergaé in Zee.

B*oven wint zijn.* Aldaer zijn, waer de wint van daen komt.

Bocks-oor. Een yzere kram aen de rampaerden.

Bol maken. Iets ront en breet te ſcheep uit zetten.

Boeg. De Borſt van het ſchip: deze wert rondtachtigh, ja wel kringhſtuckigh gemaeckt, waer toe het hout met hevels gebogen wert: de hevels moeten met yzere ringen in de in-houten vaſt gemaeckt zijn, welcke gaten namaels geſtopt werden: hoe meerder het hout gebogen werdt, hoe dichter de hevels moeten ſtaen.

B*oeglegger.* Een ſchip, dat het eerſte is, dat varen zal, na de Beurtman, opgeſtelde veeren.

B*oegen.* Zeilen.

B*ovenhalen.* Te boven zeilen.

B*outs.* Touwen, die men gebruickt om het wandt te voorzien, als het verbroken is.

B*olwater.* Hol water.

B*ollen, de bezaen bollen.* De bezaen korten, en minder zeil ter windtvanck doen ſtellen.

B*ordige zeilen.* Zeilen die plat ſtaen, als zy ter windt-vanck ſtaen: deze zeilen beſt by de windt.

B*oeten.* geſcheurde netten herſtellen.

B*ovenet.* Het hooghſte verdeck in 't ſchip achter.

B*oevenet.* Traliewerk, 't zy van hout, of geſchoren touwen, over de opening van het ſchip, 't geen den genen, die enteren willen, afweert.

B*oeg-kruizen.* Siet laveeren.

B*ocken.* Niet wel rijzen tegen de golven.

B*olſter.* Een klos, daer de boegſpriet op leit, nevens de voorſteven, op dat hy niet over ſlingere, aen dees geene zijde.

B*olwercken een ſchip in Zee.* De goederen of laſt in een ſchip verleggen. Siet mede een andere betekenis onder *Werken.*

B*ock.* Twee ſtutten, die wederzijdts in de ruſten geſtelt worden, en boven te zamen gewoelt zijn, om maſten in de ſchepen te zetten, en groote zwaerten in te heizen, of oock om het ſchip te kielen.

B*oelijn.* Een touw, 't welck gebruikt wert, om de mars-zeils vallen, en de groote kardeelen, klaer van malkandre te houden, en dat zoo lange als de zelve nieuw zijn: want als zy gereckt zijn, werden deze niet gebruickt.

B*oſzen.* De gaetkens in de ſchijven, daer de ſpilletjens doorſteken.

B*oej.* Een langwerpigh block, 't geen men laet drijven met een touw, aen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00723

't anker vaſt, op dat de plaets, waer 't anker in de grondt zit, althans geweten mach werden: hier toe worden mede wel dichte tonnetjens gebruickt. Wanneer geen boey op het anker drijft, dan moet men een dreg uit de boot op grondt laten dalen, om zoo het anker te vatten.

Boog ofte ſpeel. Een langh hout, daer men de ſpil mede omdraeit.

Bonnet. Een zeil, 't geen aen de onder zeilen vaſt is, 't welck af en aen geregen kan werden, daer dickmael noch een tweede Bonnet aengezet wordt.

Boeg-touw. Een touw, daer men het anker mede reddet, als 't voor de boegh is, zijnde een partuer lijn.

Bordingh. Zeker vaertuigh te Koninckx bergen.

Botloef. Een ſtock, daer een gat voor aen in is, alwaer de focke-hals of ſmijt doorvaert, en rijt.

Bogen. Ronde houtjens met gaten, die over de boegſpriet leggen, dienende om het touw-werck door te laten gaen.

Boorden. Aen boort leggen.

Botgeven. Vieren, ofte meerder lengte van touw van zich geven.

Boutjens. Vierkante lappen zeils, die tegen de lijken aen gezet worden, alwaer het zeil, om de aengeſlagen touwen ſterckte van noden heeft.

Boegzeren. Met een boot het ſchip voort roeyen, in ſtil weder: dit geſchiedt, met een touw voor uit, ofte wel met boot en ſloep aen wederzijts boort vaſt gemaeckt, en dus roeyende met dubbelde roeyers.

Boeyen. De hoger ſcheeps-zijdel-planken toezetten, die het boei-zel genaemt werden.

Bregangh. Het hout aen de ſcheeps zijden tuſſchen het ree-hout, en het bovenſte bergh-hout, daer het geſchut deurſteeckt.

Breeuwen. De reeten en voegen, met werck of moſt ſtoppen. Moſt is het dienſtigſt tuſſchen plancken ingelegt, om zijne onverganckelijckheidt, doch werck beter tuſſchen de naten om zijn langdradigheidt. Met graeuw papier kan men de ſcheeps-reeten, zeer dicht krijgen, 't welck nat zijnde zwelt, en met peck beſmeert, hart hout. Als de plancken ſchuins naer om hoog gehackt zijn, valt het ſchip mackelijk te breeuwen.

Braſzen. Touwen, daer men de raes en zeilen mede omhaelt, welck om halen aenbraſzen gezegt wert.

Britzen. Geezelen, 't geen voor de maſt met een touw geſchiedt, zonder dat de klederen uit werden getogen, doch jongens worden ontbloot en met dunne touwetjens gekaſtijdt.

Breet leggen. Met de zijden tegen een ander ſchip aen leggen.

Branden. De Schepen zengen met brandent riet, om de worm te wederſtaen. Anders het ſlaen, en ſpatten van 't zee-water tegen 't landt aen.

Breet-boegh. Een ſchip, dat een breden boegh heeft. Hoe langer ſchepen, wert geoordeelt, hoe breder de boegh behoorde te zijn, om dat die de meeſte vaert hebben, en by gevolgh het water daer harder tegen aenſlaet, 't geen zwacke boegen zwaerlijck wederſtaen.

Bramzeils koelte. Weer, dat men bequaemlijck, de hoogſte zeilen voeren kan.

Bram boven bram voeren. Eigentlijck vier zeilen op een maſt boven elkandre voeren. Oneigentlijck gezegt zich groots en trots toonen.

Bulckhoofden. Zijn ſchotten, die men dwars ſcheeps, in't hol zet, op dat de ingeladene waren, of oock wel de ballaſt niet verſchiete.

Braetſpit. Een wercktuigh te ſcheep daer men mede wint. Deze werden mede in de boots gebracht, als men het anker winden zal.

Bril. Een uitgeſneden hout op den overloop, ter plaetze, alwaer de kolderſtok doorgaet, of in de draey klos ſtaet. Anders oock wel de kloſze zelve.

Brie. Kleine koelte, die ongeſtadigh is.

Buddingen, ofte Beddingen. Zijn de plancken, welke over de kiel, door 't kolzen gearbeit zijn, alwaer het ſchip

Buik van 't zeil. De holte weinig beneden het midden van 't zeil.

Buick-gordingen. Zijn touwen om de zeilen voort te gorden.

Buiſch weder. Dampig, nat, en donker weer.

Buiten. Tot buit maecken.

Burg. Ziet ruſt-lijn.

C.

C *Enten.* Latten, die geſpannen werden om 't ſchips beloop na te voegen.

Combaers. Scheeps-bedt.

Combuis. De Keuken te ſcheep. Op koopvaerdy-ſcheepen, ſteeckt de Schouw by de billen van het ſchip veeltijts uit.

D.

D *Aelen.* Buizen, daer het water tuſſchen d'overloop deur, uit de pomp in zee loopt: dees zijn van binnen met loot beſlagen.

Daer ſtaet water in het ſlach. Daer is water te ly, of aen de laeghſte zijde in het ſchip.

Dagh. Een kort dick ent touws, daer men de ſchepelingen mede kaſtijdt.

Dat men beſtevent bezeilt men. Daer de voor-ſteven na toeſtreckt, als het ſchip met uitgeſpannen zeilen vlot is, daer kan men met de zelfde wint na toe zeilen; te verſtaen by goet weer, en geen groote zee.

Dam. Een ſtuk-houts, 't geen ergens ingezet wordt, om iets te ſtutten, 't welck namaels weder wech genomen wert.

De Son tot Gode gaet. De Son gaet onder: dit is een out Hollants Viſſchers woort, oorſpronkelijk, mijns bedunkens, uit d'oude onwetenheit, en onkunde van de plaets, daer de Son in onder gaet.

De loef iemant afſteken. Eigentlijk de wint iemant afwinnen, boven iemant zeilen, of aen die zijde van iemandt heen zeilen, daer de wint van daen komt. Oneig. iemant een voordeel afzien.

Den roden haen in 't kruit-ſteken. Het kruit in de brant ſteecken.

De Stuerman zeilt van de plecht af. Oneigentlijk gezeght als iemant, die meeſter is, t'onderraeckt.

Dennen. Het dack, verdek, of wulfzel des ſchips, op binnelants-vaerders, oock de buick.

De looze. Een bocht touws, dat loshangt.

De greep van 't ſchip. De ruimte en ſcherpte van de ſteven onderwaerts, wiens goede geſtalte veel tot de zeilazie doet.

Deinzen. Het ſtorten van de zee-golven, omtrent het lant.

Deiningen. Zee-golven.

De ſteeck. Het ent van 't kabel-touw, daer de ring komt.

Deck, Verdeck. Welfzels te ſcheep, daer men overloopt. Men zegt mede *Half-verdeck, Vierde-deck.*

De fock uit-houden. Oneigentlijck iemant verdueren.

De zee is zonder water. Oneigentlijk, daer overvloedt plach te wezen, is niets.

Demp-gordings. Touwen, die de zeilen gorden, om dezelve gemacklijk te beſlaen: dees zijn aen de marszeils van groote ſchepen.

De zeilen leggen blint. De zeilen vatten geen wint, belet zijnde door andere zeilen, die dezelve voorvangen.

De wint verzeiſt. De wint verſchiet, 't zy hy goet of quaet wert.

De wint is wieuw. De wint is quaet.

De wint is waeuw. De wint is goet.

De wint waeit met zengen. De wint waeit met buyen.

Deizen. Soetjes te rug zeilen, vlieden, of te rug dreiven. Wanneer het ſchip went, en dan komt te deizen, leit men het roer over, ofte op de verkeerde zijde, op dat het ſchip dies te beter over ſtaeg raecke.

Het deiſt op zijn gat, zeght dan de Zeeman.

De voor-voet hebben. Voor uit zijn.

De wint is op en neer. Daer is geen wint.

De windt hout met het landt in. De wint is na lant.

De wint hout met het landt af. De wint is van landt.

De wint op knijpen. De wint winnen, of boven wint komen.

De wint kruipt naer dit of geen geweſt. De wint verandert langzaemlijk.

De wint viert. Wert gezegt, wanneer het roode zich aen den Hemel vertoont, daer de wint dreigt van daen te

te zullen komen; 't geen de zee-luiden voor een gewis teken houden.

Deutelen. Kleine pennetjens in de houte nagels slaen, vastigheits wil.

Deizig weer. Dicke lucht.

Diep-loot. Een stuck loot, 't geen aen een touw gebonden, overboort wert geworpen, om de diepten des zees te peilen, 't heeft onder een gat, alwaer men ongel in doet, op dat door het aengekleefde stof, men oordeele van de gestalte des gronts.

Dicht slach voor en achter hebben. Wert gezegt van een schip, dat dicht geschooren is met een Vinkenet.

Die zeilt boven windt, ziet wat hy vint. Hier mede wert verstaen, dat te hoog zeilen ongemack baert.

Diep gaende schip. Is Oneigentlijck een perzoon, die veel verquist, en veel noodig heeft: en genomen van den arbijt, die diepgaende schepen na zich sleepen, om te beheeren.

Drift hebben. Diep genoeg zijn om te bevaeren.

Doot aenslaen. Dicht aen slaen.

Dokig weer. Donker weer, betrocken lucht.

Dosten. Roei-banken.

Door laeten staen. Zonder zeil te minderen, voort zeilen, by harde wint, ofte oock in plaets van iemandt te wachten, voort zeilen.

Doopen. Iemant van de nock van de Ree laten loopen, voor dusdanige plaetzen, alwaer de doopeling nooit te vooren heeft geweest, welcke plaetzen van outs her, onder de zee-luiden, daer toe verkooren zijn; zelfs schepen, die nooit dusdanige doop-plaetzen voorby zijn gezeilt, zijn het recht van dopen onderworpen: en de Schipper is gehouden by dezen voorval de maets met een drinck-penning te vereeren, zoo hy niet wil lijden, dat de snuyt stilzwijgens van het schip afgezaeght werdt, of eenigh scheeps-deel verduistert. Met gelt koopen het die gene insgelijx af, die het niet en lust in zee te vallen. De jongens worden in stee van doopen, onder een mande gezet, wien men dan tobbens vol water over 't lichaem giet.

Dolboort. De bovenste bandt van het schip.

Dollen. Houte pennen, daer de riemen tegen aen komen.

Dompen. De stucken achter op halen om laegh te schieten, 't geen geschiedt, wanneer men zijn vyant na de grondt wil jagen, of dat het schip hoger legt, als dat van de vyandt.

Doode stroom. Stroom tusschen volle en nieuwe Maen, als het water minst wast. Oock een stille stroom tusschen Eb en Vloet.

Door windt douwen. Zoo scherp zeilen, dat men gelijck als tegen wint opzeilt.

Doodt loopen. Voor by zeilen, harder zeilen als een ander.

Doeken. Zeilen aenslaen op kleyne Zee-schepen. *Opdoeken* de zeilen t'zamen vouwen en wech-leggen.

Doen opzwaien. Een schip ergens doen afwenden, met eenigh anker te laten vallen, 't zy als men een enge Rivier opzeilt, en dat de boot voor uit roeit, met een werp anker 't geen vast aen 't schip is, ofte wel slechs met het anker uit het schip te doen vallen. Wanneer een schip te na aen de grondt of wal komt, en de windt het daer niet af kan brengen, laet men het ancker uit de boot vallen, en dus windt men daer by, het schip af. Eb en Vloet verloopen zijnde, zwait het schip van zelve op.

Doen opwerpen. 't Zelve als boven.

Dog-schuit. Kleine schuitjens, die de Dog boots volgen.

Dok. Een kom ofte afgeslotene plaets daer men schepen in maeckt, of herstelt: deze zijn twederlye, met schot-deuren, die geheel droogh gemaeckt konnen werden, ofte wel open: welcke laetste zaghte en modderige grondt hebben, en met de vloeden droogh ofte vol lopen.

Docken. In een Dok het schip vast aen grondt zetten.

Doppen. De schepen merken van wat inhout zy zijn.

Doppen. Voor een eygen naem genomen, zijn ronde houte ringen, die op den overloop, of tegen 't boort om zekere gaten geleght werden, daer touwen deur varen.

Doodtmans oogh. Siet hane pooten.

Boodt-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00726

Doodtwater. Het dray-water ,'tgeen achter 't roer opkomt, als het ſchip-vaert heeft, dus genaemt, om dat het ſchijnt ſtil te ſtaen, ten aenzien van het water, 't geen voor by het ſchip gaet: anders *zellingh.*

Doorgaende koelte. Een harde geſtadige windt, zonder ſtorm.

Dragende houden. Het ſchip daer heen zetten, alwaer de windt heen wait, gezeit van dat de zeilen dan volſtaen, en het ſchip ſchijnen te dragen: als dan haelt men de halzen na achteren toe, tegen de voorſte Hooft-touwen, ofte men haelt de halzen ſtijf neder, tot aen het dolboort, met een loef-haek. Oneigentlijck, zich in den zelven ſtaet houden, daer men in is, doch zoo dat men zijn middelen eerder vermindert, als vermeerdert.

Draeien op de Ly. Dit geſchiedt als men de Steven na die zijde toezet, daer de windt van daen komt, om het ſchip zijn ſnellen voortgang te benemen, en te toeven.

Drillen een ſchip. Een ſchip voort winden door een touw, dat aen een pael vaſt is, en op een Lichter, die voor't ſchip legt, voort gewonden wort.

Drijven. Met moſt of werck, de naden en ſpleeten aen een ſchip vullen.

Drijf-zeil. Een zeil, dat onder water uitgeſtreckt werdt, wederzijdts ſcheeps, vaſt aen zijne ſchooten, om het ſchip by ſtilte voort te doen drijven, daer heen waer de vloet gaet. Dit geſchiedt mede in groote Storm, om, als het ſchip zeer ſlingert, het zelve recht te doen leggen, op zijne Stevens: noch werdt dit mede gepleegt om een anker uit te drijven.

Driftigh zijn. Werdt gezegt als het anker niet vat ofte hout, maer naſleept.

Dreg. Een anker met vier ofte drie handen.

Dreggen. Aen Dreg-ankers vaſt leggen.

Draey-reepen. Touwen, daer de rees inhangen. Hier komt het kardeel op; om de Rees te heizen, of op te zetten.

Druil. Een zeer klein zeiltjen, 't geen achter aen 't ſtuer by de vlagge-ſpil gezet, en ter wintvanck geſtelt wert, als het ſchip aen anker legt, om het zelve op de windt te houden, en te minder te doen ſlingeren. Of wel als men het ſchip wil doen kenteren. Het wort met een hals, die tegen de Bezaens-Mars aen komt, opgehaelt. Dit zeiltjen wert mede onder aen de Bezaens-Maſt opgeheiſt.

Met een druil iets doen. Jetwes langzaem doen.

Druypen. Het anker of de Dreg laten vallen, tot voor de Boeg.

Duckdalf. Een hooft van zware palen in 't water geſlagen, daer men ſchepen aen belegt, en vaſt maekt, 't geen zijn naem behout van den *Hertogh van Alva*, wel eer Gouverneur wegens Spanjen in deze landen, die insgelijcks hart en onverzettelijck was, als dit paelwerk.

Dwars in't water. Zy eigentlijck, als het eene ſchip dwars tegen 't ander aen komt. Oneigentlijck: jemant in de weeg en hinderlijck zijn.

Dure ſchepen blijven aen landt. Oneigentlijk koſtelijke dingen ſchroomt men te koopen.

Durk. De plaets, daer het vuyl water in loopt, anders de Zoo.

Dwars vertuyen. Het eene anker leggen, aen d'eene zijde van de ſtroom, en het ander anker aen de andere zijde, recht tegen elkandere over: dus dragen de ſchepen gelijck, over Eb en Vloet.

Dwars zees leggen. Met de zijde van het ſchip, tegen de ſlagh van de Baren leggen.

Dwars zees zeilen. Tuſſchen de Baren zeilen.

Duimlingen. Zijn de yzers op 't achterſteven, alwaer de roer-haecks hangen.

Duyveljagen. Met ſteenen over de ladinge rollen, om die des te beter te ſtuwen. Oock het inperzen van wolzacken in de ſchepen, 't geen anders *Traven* werdt gezegt.

Dwars-ſtroom. Een ſtroom, die by het landt heen gaet.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00727

E

En rug opsteken. Wert gezegt als de schepen zich te veel verheffen in de midden, door oudtheidt: of voor zy en achter zacken. Oock als te hoog gebouwt zijn, en by onweer achter te veel lichten.

Een Zee. Een golfwaters.

Een zeil op den dijck. Een zeil op een schip, dat zoo stevigh is, dat niet wert bewogen.

Een anker toe laten gaen. Een anker in gront werpen.

Een groot schip voeren. Oneigentlijk. Een zaek van gewicht by de handt hebben.

Eens loefs doen Iets doen zonder zammelen, ten eerstten en zonder beraet, 't geen van het woordt loeven zijn oorspronck heeft.

Eerst in de boot, keur van riemen. Oneigentlijck. In alle voorvallen die eerst komt voordeel heeft.

Eint voor eint zijn. Wert gezegt, wanneer kabels, en alle het loopende wandt ten einde toe uitgeloopen zijn, 't geen geschiet, om te gemackelijker te rijden.

Eyzersiek zijn. Wert van de schepen gezegt, als bouts en spijkers beginnen los te werden, 't geen geschiet, als de roest haer verteert heeft, waer hulp-middel toe is, plat loot over de bouts te slaen, by zoo een geval is niet ondienstig lange yzere banden om het schip te slaen, daer in noot de yzere hoepen toe ghebruikt konnen werden.

Elck geneer hem op zijn vaerwaeter. Oneigentlijck, geen zaecken zonder kennis aen te vangen.

Enteren. Van buitenen over het schips boort springen, 't geen vyantlijk achter op de billen, aen de hooft-touwen, of voor de boeg geschiet.

Enter-luiken. Luiken, die voor in de Back of achter in de Kajuit gemaekt werden, op dat men by noot, als het boven-schip over en aen den vyandt is, daer door op den overloop kan komen, om den vyandt van onderen te weeren.

Ezels-hooft. Een half ront block, boven op de mast, waer de steng in gezet werdt; hier zijn onder twee yzere oogen aen, daer takels door gestoken werden, om de stengen op en af te laten: voor aen 't Ezels-hooft zijn sluit-houten, die met yzer bekleet zijn, welke de rees sluiten. Dit is met Schapen-vacht bekleet, tegen 't slijten van de zeilen. Te wederzijde is het Ezels-hooft, vol kleine spijkers beslagen, stercktens halve.

F.

Fatzen. Zeilen, die des noots, om meer wint te vangen onder aen de groote zeilen, of aen de bonnetten werden geregen, welcke bonnetten zelve aen de groote zeilen gehecht zijn.

Fitten. De diepte peilen, van de geboorde gaeten, daer men nagels in slaet. In 't booren dient de boor vet gesmeert te werden.

Fock is blint. Dit wert gezegt, wanneer het voor de wint gaet, om dat de fok dan geen of weinig wint kan vangen, belet door de groote zeilen, die dwars scheeps staen.

Focke Kardeel. Een touw 't geen de Rae ophaelt, 't welck aen een draeireep vast is.

Fok op steven of boeg. Fock om laeg, met ree met al, by hart weer.

Fregat. Een schip 't geen lang en laeg gebout is, met een spiegel, weinig hout voor scheen hebbende, veeltijts zonder back, niet hoog achter opgeboeit, zeilaedjes halve.

Fustasie. Vat-werck.

G.

Gaende raecken. Werdt gezegt als de schepen van haer ankers spillen, of als by onweer de losse goederen in het schip om ver gesmeeten werden.

Garnieren. Het schip binnewaerts, van onderen en ter zijden met planken beschieten, tot bewaring der ingelaede goederen, welck dexel een Garnier genaemt wert.

Gaerboort. De eerste planck die aen het schip gebracht wert, naest de kiel.

Gaer zijn. Gebrant ofte gezenght na den eisch, 't geen men de plancken doet, op dat zy buigen, hier by aen te merken is, dat men de planken die geboogen moeten werden, langer neemt als de maet recht uit, uitwijst, om

om dat het gebogen hout verkort binnewaerts. Het gebrande werdt binnewaerts gezet. Want het hout buigt daer heen, waer het gebrant is.

Gaings. Dus wierden eertijts de Fluitſchepen in Hollandt genoemt, die *Velius* zeght, dat Anno 1595 tot Hoorn eerſt derwijze zijn gebouwt, als menze heden ziet. Men maeckteze, zeit hy, vier, vijf, of zes mael zoo lang als wijt.

Galderye. Het gene men achter ter zijde aen de ſchepen ziet uit ſteken. Aen Engelſche ſcheepen ziet men die groot en prachtig: aen Hollanders, klein en onkoſtlijk: aen Ooſterlingen ziet men'er geen.

Ganze Vleugel. Een boom, waer mede men de ſchoot-hoorn van de Bezaen uit hout.

Gang, een gang. Zoo veel zees, als een laverend ſchip over een zijde zeilt.

Gaende houden. Voortgaen op dezelve wijze, als men begon, 't zy in 't zeilen of aen anker te rijden.

Gelde zee. Een zee zonder ſcheepen.

Gezackt zijn. Wert van de ſpiegel gezegt, als zijn ronte laeg komt.

Gemaniert zijn. Streeck houden, en recht door zee gaen, qualijck gemaniert, wert van een ſchip gezegt, als het zeer helt, ſpringt, en niet na het ſtuer luiſtert.

Geen zoen bieden. Het biet geen zoen. De onſtuimigheit des luchts en ſtilt niet, het weer en ſchijnt noch niet te willen bedaren.

Geen ſcheeps verſtaen. Oneigentlijck: onkundig in een zaeke zijn.

Gebakent zijn. Eigentlijck: met palen, en tekens, die op geſteken werden, afgemerckt landt hebben, op dat de voorby varende zeeluiden zien, waer zy zijn. Oneigentlijck werdt dit gezegt van hoe een zaeck by dees of geenen opgenomen werdt, en hoe 't daer mede geſchapen is.

Geen twee groote maſten dienen op een ſchip. Geen twee konnen gelijck heerſchen. Regering in regeeringh is ondienſtig.

Geen zee komt ons te hoog of te na. Oneigentlijk, niets kan ons deeren.

Geik. Hout-ſpaeck, die men by de rees uit zet, om zeil aen te doen.

Gegert. Stijf vertuit, zoo dat het ſchip niet zwaeien kan. Dit geſchiet op diepe, en niet op ondiepe wateren; want in ondiep water ſchueren, by dezen geval, de touwen te veel tegen de kiel aen.

Geſlooten back. Open back.

Gezont touw. Sterck en gaef touw.

Gezont ſchip. Een ſchip, dat wel wil byleggen, of aen de windt houden, en over ſtaeg loopen kan, daer lange ſchepen het bequaemſt toe zijn. Een ſchip zonder letzel.

Geſprongen zijn. Wert van maſten en rees gezeit, als zy geſcheurt ofte geborſten zijn.

Gevlogen ſchoot. Met een gevloogen ſchoot zeilen. Als men zeilt voor de windt, tuſſchen twee ſchooten in, en als alle zeilen dragen.

Geſprongen ſchoot. Het zelve.

Geer of Tong. Stucken zeil-doek, die men aen de zeilen zet, om haer onder breder te maken, als boven: oock een ſtrook plancks op de ſant-ſtrook, dienende om te vullen.

Gevelingen. Binnen Garniringh.

Gewoſſen hout. Hout, dat niet gezaegt is, maer zoo aen de ſchepen gezet wordt, als 't gewoſſen is, 't welck het ſterckſte is.

Getey. Toeſtant van Eb of Vloet.

Geck. Een wercktuigh in de pomp. Men vindt driederley pompen te ſcheep, een met een geck en mick, en ſlag-pompen, die met een ſtock recht op en neer gaen: beneffens ketenpompen, die met een rat, ofte wiel om gedraeit werden: deze het meeſte water opgeven.

Geſtreken zijn. Met plancken gedekt.

Geuzen. De wint geuſt. De wint wert goet, welk zeggen van 't hervormen des Godts-dienſts in deze landen her ſchijnt te komen.

Geipen. Het overſlaen van zeilen op de andere zijde, onvoorziens en by vlagen.

Geip. De houte roede, die de Bezaenzeilen uit-hout.

Gelijt zijn onder Zee. Werdt van een ſchip gezegt, dat met een vaſt gemaekt ſtuer in ſtorm drijft, of zeilt.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00729

Getuigt zijn. Voorzien zijn van touw, zeil, en maſt, men zegt hoog, laeg, ſlecht of wel getuygt zijn.

Geyen. Opheizen.

Gy moet onderſtreken zijn. Oneigentl. dat yemant behoore ſtil te zwijgen.

Gijken, Ofte Spieren. Stocken daer men de ly-zeils mede uitvoert.

Gierſlagh. Een draey of kink dat in het kabel door 't zwayen van't ſchip komt.

Gieren. Schielijk heen en weder wenden met het ſchip, of zwayen.

Gierigh gemaeckt. Te klein gemaekt.

Geyn of Jeyn. Een blok met drie ſchijven, daer iets mede overgehaelt ofte gewonden wert.

Gillingh. Eenigh hout dat ſchuins na om laegh af-gezaegt is. Half ronde neergebogen ſtijltjens. *Het Gillingh-hout.* Komt achter boven 't ſtuer, wijdt, nae het ſpringen der ſchepen: dient om het ſpiegelwulp op te houden, op dat de roerpen bewegen kan; wert cieraets halve beſneden.

Gotelingen. Kleine Schietbuſſen.

Gorden. Berk-houten. Mede touwen, dienende om de windt uit de zeilen te krijgen, aen ſpriet of gaffel zeilen.

Goede loop hebben. Gladde vaert loopen. Wert gezeght, als het ſchip wel na het ſtuer luiſtert.

Gront ſchoot krijgen. Eigentlijck een ſchoot onder water krijgen, oneigentlijck iets verliezen: ofte t'ondergebracht werden.

Grontſchoot geven. Oneigentlijk, met reden jemant doen ſwijgen.

Greep van't ſchip. De ſcherpte van't ſchip voor onder by de ſteven.

Gront-inhouten. De ſcheeps inhouten naeſt aen de kiel.

Grontbreken. t' Zeil gaen of ancker lichten.

Grof-zee. Een zee, als de Baren hoog aenſchieten.

Groter Zee overgevaren zijn. Oneigentlijck, in meer gevaer geweeſt te hebben.

Gril. Het af-ſcheitzel in het hout, tuſſchen 't pit en buytenſte hout.

H.

H*Als toe zetten, hals opgeven.* De hals, ofte de tip van het zeil ſtellen en vaſt maken, 't geen geſchiedt in zijdel winden, om de zeilen te beter te doen dragen.

Halzen op. Werdt gezegt als't ſchip voor windt zeilt.

Hang-mack. Een lap-zeils, lakens of geweven ſcheer-touw, 't geen tegen de zolderingh van het ſchip hangt, dienende den Schepelingen voor ſlaep-plaetzen: die met twee enden zijn, werden de bequaemſte geoordeelt, want met vier enden ſchudden zy te zeer.

Hanen. Vierkante ſtuckskens koper, of metael, dewelcke midden in de ſchijven komen, daer een gat in komt, en een nagel doorgaet, waer de ſchijf over loopt.

Hanepoten. Zes, acht, of thien ſmalle touwetjens, die van elkandre geſcheiden, en door blocks geſtoken werden, genaemt doodtmans oogen; dit geſchiedt tot pronck; men voeghtze aen de bram-zeils-ſtengen en bezaens-ſtagh, oock op de bezaens-roe, en onder de mars.

Handen. Iets over-rijcken, anders aenmannen.

Hant-ſpaeck. Een hout, niet ongelijck aen een yzere koevoet, daer men iets mede omzet, wint ofte verzet.

Halstalie. Een talie om in het zeil te zetten, tot een burgh van de ſmijt, by de hals, als het ſtijf waeit, en oock als men de hals niet wel toekrijgen kan, of als men de ſchoot beter in binden wil.

Haken. Scheve enden van plancken, gehackt om beter te voegen, met de keelen.

Halver Zee. Half wegh tuſſchen het eene en het andere landt, te midden in de Zee.

Hang-plegt. De plaets daer de Man te roer ſtaet, in eenige Fluit-ſchepen.

Handt over handt. Meerder en meerder, of minder en minder, men zeght het ſtormt hart, handt over handt meerder, ofte het weer bedaert handt over handt.

Handtzaem weer. Weder, dat zeil en touw wel te handelen zijn.

Haverye. Een verdeilingh over't behou-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00730

houden goet, wanneer geworpen is, of ſchip-breuke geleden.

Hals-klamp. Een klamp buiten boort daer de hals deur vaert, deze is somtijts verciert en beſneden.

Hart van't ſchip. Het middelſte van 't ſchip, hier zijn de planken het alder dickſt. Doch achter aen het ſchip zijn de planken het alderdunſt, om dat het ſchip daer het minſt te lijden heeft.

Harpuis. Werck om de ſcheeps reten mede te vullen, dit werdt van out en verſleeten touw veeltijdts berijdt, 't geen ontwonden, geklopt, en gekookt werdt, waer na het in de zon gedroogt moet zijn, bol en los omgeſponnen tot de dickte van een menſchen arm.

Hengſt. Een touw onder de Marszeils Ree, dienende voor de boots-gezellen om op te ſtaen, als zy 't Mars-zeil beſlaen.

Heeft geſcheept, daer mede voort moet. Oneigentlijk, is beladen met iets, daer niet van ontſlagen kan worden.

Hevels. Houten of hant-ſpaeken, waer door de planken ter zijde mede aen het ſchip gebracht werden, als men timmert.

Heyen in zee. Zeer diep in 't water zacken met het ſchip, als het rijt.

Hennegat. Het gat, daer de roer-pen door in 't ſchip gaet: hier is een kraeg van zeildoek omgeſpijkert, om het water te weeren.

Het anker ſlipt. Het anker raeckt los, of gaet deur. Het kabel de kluis uit loopt, en het anker is niet te houden.

Het zeil intrecken. Oneigentlijk, zijn ſtaet verminderen.

Het ſchip leit in zwijm. Als het ſchip van water overſtolpt, dreight te zinken.

Het ty waemt. De ſtroom doet de modder of het zant van de gront boven komen.

Het ty waelt. Het ty keert.

Het is'er een doode ſtroom. Oneigentlijck, daer valt niets te doen.

Het Compas ront waeien. Vervolgens uit alle hoecken waeien.

Heet ſchip. Een ſchip dat wel voorzien is van mannen en oorlogs-tuig.

Heen leggen met iemant. Een ſtreeck met iemant zeilen.

Het ty breekt den hals. Het water begint op te houden van ebben ofte vloeien.

Het ty vergaſt. Het is ſtil water, ebt noch vloeit.

Hef op de vulling. Neemt maet van de volling-planken.

Helling. Timmer-werf.

Het mach'er in, als 't maer wel geſtouwt is. Oneigentlijk, men vermag veel als men zijn beſt doet.

Het ſchip leit kael. Het ſchip legt zonder maſt en touw.

Het anker kentert in zijn zelling om. Het anker keert in de gront.

Het ſchip giert onder zee. Het ſchip wort door 't anker-touw of ſtroom gins en weer getrocken, onder water.

Het zeil ſcheurt. Oneigentlijk, de zak is bedorven.

Het lant is geleidt. Buiten het gezicht van 't landt zijn.

Hellen. Over een zijde leggen. Zo het ſchip, wanneer men leef-tocht inneemt, na ſtuer-boort helt, waenen overgeloovige zee-luiden, de reis zal lang-wijlig zijn, dog zoo 't helt na bak-boort, betekent het een goede en voorſpoedige rijze. Scheeps-laſten worden gemeenlijck aen back-boort ingenomen.

Henne-ſchot. Het ſchot in de bak dat ſcheep-waert in ſtaet: Hier zijn poort-openingen in, om ſtucken langs-ſcheeps in te leggen: die op de hoeck komen te ſtaen, worden buiten-boort gerockt; des noots.

Hengelen. Of en aen zeilen met voordacht.

Heffen. Een wijze van planken te meten by het ſcheeps-timmeren.

Het anker is blint. Het anker leght zonder boei.

Hiel. Het ondergedeelte van de maſten: de hielen van ſtengen zijn vierkant.

Hielen. Het achter te veel neer zakken van de ſchepen.

Hooger-boort. Het boort dat het hoogſte is, wanneer het ſchip op zy legt.

Hooger-boort houden. Oneigentlijck, zich aen zaeken, ofte perzonen betrouwen, die machtig zijn, en helpen konnen: oock moedig zijn, en zich groots toonen.

Hoos. Iets dat zich in zee vertoont,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00731

opgaende na bovenen in de geſtalte van een zeer lange ſmalle rijs-bus, met fijne tacken, breet onder en boven: ofte als een boom met wortel en tacken: dit is water, 't geen ſchijnt als of uit de Zee van een pomp opgetrocken wiert; valt dikmael plotzelijck ter neder.

Hooft-zeilen. De zeilen behoorende tot de fockemaſt, en boegſpriet, deze houden de ſcheepen uit de wint, en doenze af-vallen.

Honden huys. Een houte kap, dat tegen de luik-gaten op de buizen gezet wert, op dat de Zee daer niet in en loopt.

Hoogh of laeg uithalen, of uitgehaelt zijn. Wert gezegt van de waerdye en geldingh eens ſchips, als het gebouwt is.

Hombergaten. Gaten in de toppen van de ſtengen, daer de draey-reepen door-loopen: anders *tuin-gaten.*

Hooft en ſteert leggen. Al verloren geven.

Honde-pinten. Dubbele enden van touwen, om te zeizen, ofte iets vaſt te maken, waer toe daer zwijpings aen-komen. Voor de groote beting ziet men veeltijdts wederzijdts, 4 ſtevige honde-pinten ſtaen, om het kabel aen te ſlaen: zy zijn onder en boven aen ringen vaſt.

Hooftzee. Een zee, die tegen de wint aen komt, 't geen dikmael gebeurt na groote ſtorm, als de wint ſchielijck verandert.

Hofſtede. Een zwaer anker, 't geen in de gront legt, daer een houten dobber opdrijft, alwaer ſchepen by uit of op gewonden werden.

Huydichten. Plancken in het ſchips huit zetten.

Huiken. Al willens niet zoo veel voor windt af-zeilen, als men kan, maer allengskens de ſchoot ruimen, of de zeilen oock wel te laten zacken. Hier van het zeggen komt; met huikende zeilen loopen, (dat is met geſtreken zeilen) 't geen oock gezegt wert als men het niet derft in top zetten.

Huyzingh. Het bovenſte getimmer aen een ſchip, gelijck als het bovenſte bergh-hout: het ree-hout, de kajuit &c. Als de ſchepen te rank zijn en te zeer ſlingeren, wert het boven-werck zomtijts afgenomen, doch zulcks beneemt veel ruimte in het ſchip, en men kan de halzen zoo wel niet toezetten. Schepen worden mede wel boven breet uit gezet, die onder aen 't water ingetrocken zijn, en zulcks om ſlagvaerdiger te zijn. Gelijck de ſchepen, onder water oock wel gebroken werden, en uitgezet ſtevigheitshalven. Doch dit hindert den loop. *Huizingh* is mede 't zelfde als *Marlingh*, daer men touwen mede bekleedt.

Huiken en guiten. Het krijten en razen van de windt.

Hut. Het achterſte en bovenſte verblijf te ſcheep, 't geen zijn naem behout van dat men eertijdts zeildoeke hutten of tenten ſpande op 't verdeck van de ſchepen, om onder te ſchuilen.

Huiberts leggen. Dit wert van planken of balcken gezegt, die aen het ſchip ſtaen, en ſchuins na om hoogh lopen, en dan weder weinigh dalen: of ook van een ſchip, dat overdwars van u leght, het leght huiberts af, wert dan gezegt.

Hulk. Een ſchip van oudts in deze landen gebruikelijck, en wel de grootſte van die genen, welcke na verre landen voeren: daer zijnder geweeſt die omtrent 200 laſt voerden.

I.

Jagen ofte jacht maken. Een ander ſchip vervolgen.

Inbreken. Vernauwen.

In 't zog varen, of in iemants water varen. Wanneer het eene ſchip, het ander kort op de hielen volgt, en vaert, en dat in de lange waterſtreek, die alle ſcheepen volgt; het zog genaemt.

Inhouten. Scheeps-ribben, die van elkandre ſtaen na welgevallen, volgens beſpreck van den Bouw-heer. voor aen zijn zy het digtſte, moeten gebogen werden, na het beloop van 't ſchip.

Inkaken. Op klein zee-vaertuigh de zeilen inpalmen, en over de andere zijde

zijde zetten, wanneer het ſchip wenden moet.

In kalmte leggen. Wertgezegt wanneer het ſchip ſtil legt, by groote ſtilte.

In klampen zetten. Een of ander ſcheeps los wercktuigh aen 't ſchip vaſt ſlaen, met houtjens, voor een tijdt, om niet te waggelen ofte bewegen.

In ly zijn. Oneig. in't onderſpit zijn.

Ingetrocken zijn. Wordt van ſchepen gezegt als zy voor of achter boven ſmal zijn.

Inboegen. Inzeilen.

In waen houden. Eenigh timmerwerk te ſcheep na den eiſch houden, zoo dat het niet verzet.

Inzwaluwen. Planken in een voegen.

In't wol hacken. In de gezengde planken hacken, die om te beter te buigen, op 't vuer gelegt zijn.

Inklampen. In een klamp zetten: met houte klampen werdt het anker op de boeg leggende, vaſt gemackt.

In of uit de wint zetten. Een zeil ter wint-vanck zetten, ofte in-nemen.

In rak en dak met jemandt gaende houden Met alle zeilen vol, by, achter, of voor jemandt te gelijck heen zeilen.

In top trecken. Eigentl. het zeil zoo hoogh ophalen als het doenlijck is, oneigentl. zich gedragen boven zijn ſtaet.

Inkomen rooken. Inkomen zeilen met een harde wint.

In en uit krijten. Gezegt als de wint met buyen hart wait.

Iemandt in 't vaerwater zijn. Oneig: jemandt in de weg en hinderlijck zijn, 't zy met woorden of anderzins, om dat wanneer het eene ſchip het ander volgt in zijn zog, of water, zulcks hem hindere.

Jok op 't ſtuer zetten. Talien op de roer pen zetten, in de Conſtapels kamer, of oock wel een touw alleenigh aen het einde van de pen maken, waer mede de Man te roer geholpen wert, by hart weder.

Juffers. Zijn blocks zonder ſchijven, met yzer beſlagen, daer men de hooft-touwen en ſtaggen mede aenzet, hier zijn hanepooten door geſchoren.

K.

Kabel om. Wint het anker.

Kabelaringh. Een kabel-touw binnen ſcheeps-boort, daer men het ancker-touw mede wint. Dit gaet voor tegen ſteven binnewaerts over drie rollen heen.

Kabel korten. Het kabel thuis halen, of om ſpil winden, als men 't anker van zins is te lichten.

Kaek. Een opkomende harde windt.

Kat. Een block daer een jein, of een looper door vaert, om zwaer werck te doen.

Kalefaten. Het veroude aen een ſchip herſtellen, waer van daen het woort kalefatingh.

Kardoes. Een bundelken papier of leder, gevult met bus-kruyt, de maet tot dit of geen geſchut zijnde.

Kam. Een ſmal ſtuckhouts, dat onder aen den Uytlegger komt, daer twee gaten in zijn, die het zelve gebruick geven, als de hals klampen, 't geen is de groote hals toe te zetten: gelijck mede de focke-hals toegezet werdt.

Kammen. Twee lange houten daer ronde gaten in zijn, onder de rees vaſt geſpijkert, waer de zeilen aengeregen werden.

Kardoes-ſtok. Een vorm daermen de kardoezen opnaeit, 't zy van linnen, papier, of perkement.

Kalken. Scheepen onder water met kalck beſmeeren, tegen de worm, 't welk veel om de weſt gedaen wort.

Kaeien de rees. De rees ſcheef ſtellen, en vaſt maecken, wanneer het ſchip in de haven legt, 't geen geſchiet, op dat zy niet te zeer en ſlingeren, of te veel windt vangen, en de touwen krenken.

Katte-ſpoor. Balck banden die op den ſcheeps-bodem leggen, ſtercktens halve.

Kaidraeien. Met klein vaertuigh aen groote ſchepen vaeren, om waren te venten.

Kabel inſteken. Het babel aen de anker-ring vaſt maeken.

Kabel uitſteken. Het kabel bot geven.

Kardoes-ſcherp. Veelderhande klein yzerwerck 't geen in kardoezen gedaen

daen wert, en zoo in de ſtucken geſtoocken.

Kardeel. Een touw, daer men de zeilen mede opheiſt.

Kabel larga. Een zwaer touw, zeer hecht geſlagen, 't geen om ſpil en maſten gaet, dienende om 't kabel in te winden, 't welck daer aen gezeiſt wert: als dan gaet dit om de ſpil, en wert weder los gemaeckt, als het tot de ſpil (omgewonden werdende) gekomen is: daer na bint men 't by het kluis weder aen, en zulx, om dat men met dit touw beter winden kan.

Kabel-gat. Een affchutzel ofte kamer voor in 't ſchip op zommige in 't hol, op andere in 't verdeck, of op de koebrugge, daer de touwen in bewaert worden. Op ſchepen naer Indien, dienen zy tot ſlaep-plaets der Soldaten: de kooyen, welcke boven elkandre in 't rondt ſtaen, zijn zeer eng en naeuw.

Kaepen. Hoog op getimmerde gevaerten van houte palen, die de zee-luiden voor baken en kentekens dienen.

Kaelen-boeg. Een boeg, daer geen ankers op leggen, ofte een ſchip, dat zijn ankers quijt is.

Kaelen-ſteng. Een ſteng zonder mars, als op Katten.

Kan zeilen noch drijven. Het ſchip is loom, en wil niet voort.

Karviel-ſchip. Zijn van outs ſchepen geweeſt, die met dubbelde nagels waren gemaeckt, een groote met een kleine op malkanderen geſlagen hebbende, met ſmalle boegen, en brede achterenden, der geſtalte als een bijtel. Van Karviel-ſcheepen zegt *D. Velius*, in zijn beſchrijving van Hoorn het volgende. *In 't jaer 1460 werden hier (te Hoorn) de eerſte Carviel-ſchepen gemaeckt, daer men te vooren niet hadde dan Hulken, Razeilen en Krajers, en die altemael gewracht Crap-ſchuits wijze met de planken op malkander.* Deze Karviel-ſchepen hebben haer naem van Carabus, 't geen van outs by de Latijnen zeker aerd van ſchepen is geweeſt.

Karviel-werck, hout-werk, daer van de planken of balken, met haer kanten over elkandre ſchieten.

Kat. Een werp-anker.

Katten. By hart weer, als men vreeſt, dat het anker niet houden zal, een licht anker met een wel geſmeert oog van touw, om 't kabel ſlaen, en dat na de gront op 't groot anker zenden, 't geen hem helpt houden.

Katten op lant of ſtrant. Palen ſlaen voor de Anker-ſtock, op dat zy niet los en glippe.

Keggen. Wiggen te ſcheep.

Keelen. Smalle enden van breede planken, dus gehackt, om te bequamer te voegen.

Kerven. Het Anker-touw afhacken, in tijdt van noot, oock touwen bereiden, wanneer men een ſchip toetakelt.

Kenteren. Het ſchip op zy halen, om ſchoon te maecken, tegen droog aen: oock keeren, en wenden. *Als* de ſchepen lange in zee zijn, zonder ſchoon gemaeckt te werden, groeit daer gras aen, 't welck de vaert verhindert: en my gedenckt gras aen Engelſche ſcheepen gezien te hebben, 't geen de lengte van 18 duim hadde.

Keering. Het gat of kooker, daer de maſt in ſtaet, op Haring-buizen.

Kiel-halen. Het ſchip over een zijde by de maſt neerhalen, om ſchoon te maeken.

Kimmen. De planken, daer het ſchip onder zijn bocht krijgt, buitewaerts aenzetten: welcke kimgangen werden genaemt.

Kim-bedden. Zijn de planken en balken, daer de kimmen ofte het ſchips eerſte rondigheit op ruſt.

Kiel hangt. De kiel komt een weinig laeger, als gewoonlijk.

Kluif-fock. Een tweede fock op binnenlants-vaerders.

Klinck-werck. Hout-werck, daer van de planken of balcken op elkandre leggen, met hun kant.

Klinck. Het krom omgeſlagen ent van een ſpijker of bout.

Klaver. Zijn drie kringen, die men achter boven op het roer trekt, wanneer het gemaeckt zal werden, om het zelve daer na uit te houwen.

Klaes. Een nijp-tangh, daer men de planken mede buigt en dwingt.

Klutzen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00734

Klutzen. Iets te ſcheep herſtellen aen 't hout-werck.

Kloeten. Een klein vaertuigh, met een boom voort douwen.

Klinken. Stucken hout aen een ſlaen. Hoofden van ſpijkers om ſlaen. Iets buiten boort toe drijven.

Kluizen. Stormen.

Kluis. Het gat, daer 't kabel door gaet, dees zijn twee of vier in 't getal, hoe nader zy aen ſteven ſtaen, hoe minder het ſchip ſlingert.

Kluis-zacken. Langwerpige zacken, gevult met werk, die men in de kluis-gaeten ſteeckt, by hart weer, om het water te keeren. Het *Kluis-hout*, is het hout, daer de gaten in komen, waer het kabel-touw door ſchiet. Dit hout wert nu zoo dick genomen als het geheele boort is, om dat het water niet tuſſchen de plancken en inhouten in en zijpe.

Kleden. Het zwaere wandt omwinden en woelen, als ſtaggen en hooft-touwen, om des te ſtercker te zijn. Wanneer het ſchip aen ancker leght, wert het touw in de kluis insgelijcx bekleet, op dat het niet ſtucke rijde.

Klouwen. Oude ſchepen herſtellen.

Knits of Knitzels. Touwen van twee kabel-garens gemaeckt.

Knechts. Dwars overent ſtaende houten, daer men de groote en focke Kardeelen aen belegt.

Knie. Een krom hout, gelijck een knie: deze ſtutten alle de verdekken, en leggen aen de balken.

Knie-hals. De bogt, die in de knie is.

Knik-ſtag. De blinde ſtag: die aldus werdt benaemt, om dat het ſchip, als het ſtoot, daer gelijk als tegen knikt.

Klim-ſtag. Een touw, daer de maets by voor op langhs de boegh-ſpriet klimmen.

Knapen. Klampjens in 't timmeren gebruicklijk, om by voorraet iets vaſt te ſlaen.

Koe-brug. Een tweede verdek op zommige ſchepen, 't geen zeer ondiep is, tot berging van plunjen, en ſlaep-plaetzen der ſchepelingen. Dit verbint de ſchepen, en maecktze vaſt: gaet over 't geheele ſchip, of wel ten halve alleen. *Koe-brug* betekent ook een tralie-werck, 't geen boven over het ſchip geſpannen werdt, daer Soldaeten op ſtaen als men ſlaet, van een Vinkenet daer in verſchillende, dat dit alleen het midden van 't ſchip bedeckt, en het Vinkenet het geheele ſchip.

Korte zeilen Ingebonde zeilen.

Kolzem. Ofte *kolswijn*, en *zaet-hout.* Een tegen kiel, die binnen het ſchip komt: dees wert verdubbelt, daer de maſt ſtaet.

Kompagne. Dus wert de plaets achter op het ſchip genaemt.

Kojnen. Zijn korte ſtucken houts, voor ſcherp, welcke men te ſcheep tuſſchen vaten legt, om die vaſtigheidt te geven.

Koot. De Kajuit of Stiermanskamer, op haringbuizen.

Kogel-backen. Backen tegen boort aen, tuſſchen 't ſchut, om ſcherp in te leggen: doch meeſtendeels legt men het zelve op het boort neder, in touwekranzen, om te min ſchade te doen, zoo wanneer een vyandtlijcke kogel daer in quam.

Kombuis. De kooken: op oorloghs-ſchepen, ſtaet die in 't ruim, dwars ſcheeps: op koopvaerdy-ſchepen onder 't verdek, en achter, of wel midde ſcheeps, met de haert na achteren toe, en oock wel boven in de bak, ter zijden of in de midden, tegen 't ſchot aen: jeder plaets zijn byzondere nuttigheidt heeft.

Koordaſie. Alle zoorten van touw, zoo kabel-touw als poort-touw, puts-touw, en zwabber-touw, gie-touw, en tzor-touw, plicht-touw, en racke-touw, haecke-touw, en boots-touw.

Kont-wachter. Een langhwerpige klamp, daer de blinde ſchinkel doorgaet, om de ſchoot klaer van de ankers te houden, ofte wel de ſchinkel zelve.

Korten, in-korten, af-korten. Nader aen komen met het ſchip, 't zy door de wint, of boegzerende.

Krengen. Het ſchip op zy, en aen een zy halen, om iets te herſtellen, 't geen in Zee kan geſchieden met de buſzen aen een zy te halen, 't zy om een gat te ſtoppen, of wel om

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00735

een of ander ront hout op te zetten.

Krap-geslagen-touw. Touw, dat stijf gedraeit is.

Kraen of kraenbalck. Een voor uitstekent hout, ter zijden de steven, daer een schijf voor aen is, waer over men het anker ophaelt, en ret als 't op en neer is. Dit is binnen boort, gelijck een knie gemaeckt.

Kraeg. Een dick touw of prezenning, om de steven, en om de top van de groote mast, oock om de stag, die de mast hout: anders houte latten, om de Visschers, tegen de mast aen.

Kromsteven. Oneigentlijk, een onbehouwen mensch, eigentlijck een geslacht van scheepen op de Maes gebruickelijck, zijnde breet-achtigh, voor hoogh, en hout voor scheen hebbende, wiens mast boven krom, het roer vry breedt: niet als te langh: zijn stijf op het water. De Steven is geboggelt, en wanschapen gemaeckt.

Kruishouten. Houten, daer men halzen, schooten en brasen mede beleght.

Kruispoorten. Poorten in de Constapels kamer.

Krimpen. Werdt van de wint gezegt als zy af-neemt, oock als het meerder tegen windt wert. Dan neemt men blinden in, en zet halzen toe.

Kruisscherp. Kogels, daer bouts overdwars doorgaen, die veel bewonden werden, om niet te schampen of de stucken zelve te quetzen: deze werden mede knuppels en tangen genaemt.

Krickemick. Een werktuigh van drie palen, die op de grondt gezet werden, onder wijt van elkandere, doch boven te zamen lopende, daer men blocken in hangt, om zware balcken op te winden, en te heffen.

Kromwulf. Het gebogen wulf achter aen het schip, boven de spiegel en onder het vierkant wulf: achter uit de hut wort zomtijts doch zelden, een tweede krom-wulf gemaekt, daer een wandel dreef op uit getimmert werdt, die boven met yzere hoepen vast is.

L.

Laerzen. De schepelingen kastijden met een dag of touw.

Lager wal. Het landt, daer de windt na toe waeit. Oneig. van jemandt gezegt werdt die in ongelegentheit is. *Aen lager wal zijn.*

Labberkoelte. Stilachtige windt.

Lapzalven. Een schip herstellen en schoon maken.

Lantzicht. Een stuck zees, zoo lange dat men even uit ter Zee landt kan zien: waerom gezegt wert, binnen of buiten landt-zicht.

Landtpeilen. Afzien na wat streeck, eenigh landt afgelegen is.

Laet vallen. Dus spreeckt men als het schoverzeil, de Fock en blinde los gemaeckt werdt, en de rees om hoog staen. Maer van de top zeilen wert gezegt stoot uit u top zeilen; en van bezaen, haelt de bezaen by: dat is, stelt hem ter wintvangh.

Laet vliegen de schoten. De schooten laten loopen, 't geen by hart weer en onverdachte buyen geschiedt, uit vrees dat men de zeilen mochte verliezen; of oock als het schip te zeer heldt en de bregangh onder water staet.

Laveren. Over dwars heen en weer zeilen, om wech te spoeden, wanneer men in de windt heeft.

Landtvallingh. Landt-opdoeningh. Indien men landt op doet na eigen gissingh en meyningh, dan wert gezegt een goede landtvallingh, en wanneer men onbekent landt, of bekent landt buiten vermoeden, op doet, dan zeght men het is een quade landtvallingh.

Landtwindt. Een wint, die op gezette tijden, uit het landt in zee waeit.

Landt-slot. Een beslooten Haven of Ree, van omleggende bergen.

Langs stroom vertujen. Een ancker recht voor uit leggen, en een ander recht achter uit; 't geen geschiedt, wanneer men vreest aen landt te drijven.

Lasch aen steven. Een stuck houts, 't geen veeltijdts buytewaerts, onder tegen de steven gezet werdt: daer de stevens veeltijdts met koper beslagen zijn.

Laetze

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00736

Laet ze pompen, die kouw hebben. Oneigentl. hy arbeide of verricht dit of dat, wie wil, ick niet.

Landt met yemandt bezeilen. Oneig. met jemandt over wegh komen, en omgaen.

Laſtadie. Een Werf, of plaets daer men ſchepen bouwt.

Leuvers. Oogen in het lijck, om de einden of ſpruiten van de boelijns vaſt aen te maken.

Leggers. Water-vaten, die dienſtigh gepickt zijn, en met yzere hoepen omſlagen.

Legt u roer aen ly. Dit wert gezegt als het ſchip wenden moet, tegen de windt om.

Lengen. Touwen uit-vieren en bot geven : anders touwen, daer men iets mede overneemt.

Legger. Een planck, die men uit het ſchip aen landt legt, om daer over te gaen, of wel een vaertuigh, of vlot, 't geen nevens een ander ſchip legt, om het zelve om te halen, op dat het vernieuwt werde, en ſchoon gemaeckt.

Leggen. Wert gezegt van een ſchips afſtant, ten aenzien van een ander, ſchoon het zeilt.

Lens zijn. Wert van de pomp gezegt, als hy geen meer water ophaelt, en 't ſchip droog is: doch een weinigh water onder in het ſchip is niet ſchadelijck: want het beneemt de ſtanck.

Lens. Leeg.

Lichtingh. De kringh of draying van 't touw rondt om de ſpil.

Lijſt-lijnen. Touwen, daer men de Bonnetten aen de zeilē mede rijgt.

Lijck. Het touw, dat rondtom aen het zeil vaſt is.

Ly zeil. Een zeil, dat ter zijden aen de andere zeilen vaſt werdt gemaeckt, om meerder te vertieren. Turckze lyzeils zijn van de beſte geſtalte, onder breet en wel gegilt, boven ſmal toegaende, met lange tippen Nederlandtſche ſchieten boven te veel achter de groote zeilē. Van katoen maken de Turken mede zeilē.

Loeven. Het ſchip daer heen laeten lopen, waer de wint van daen wait, ofte dicht by de windt houden. Die een ſchip wil doen loeven, haelt de bezaen by, die het wil doen af-vallen, de blinde.

Log zijn. Gezeght van een ſchip, dat traegh in't zeilen is.

Loopen laten. Werdt gezegt, in een harde ſtorm, met klein zeil, het ſchip laten loopen.

Ter lens gaen. Als men de zeilen ter wintvank ſtelt, met loslating of ruiming van de touwen, die haer houden.

Lywaerts ty. Als windt en ſtroom een zelven wech gaen, 't geen ſtil water geeft.

Lijfhouten. Plancken, die op de verdecken het naeſt aen boort leggen.

Looze poorten. Borden, waer mede men de ſchut-gaten vult als de buſſen te boort ſtaen, en men des niet nodig heeft, om wint en water uit de openingen te weeren.

Log-gaten. Gaten op den ſcheepsbodem, tuſſchen de inhouten deur, daer het vuyl water door loopt.

Loef-gierig. Als een ſchip te zeer genegen is, tegen't roer aen, in de wint op te loeven, ofte de voorſteven wintwaerts heen te ſteken. Daer de oorzack van is, wanneer een ſchip, te voorlaſtigh is. Hoe meer achterwaerts de zeilen ſtaen, hoe meer een ſchip loeven zal, hoe meer voorwaerts hoe meer afvallen.

Los ſcherp. Kettingh kogels.

Loot lijn. Het touw daer men de diepte der Zee mede peilt, niet boven 200 vadem langh: want dieper in zee zelden gront te werp en is, met een gemeene lijn: dees is, op de twee vaem met een zwart leer gemerckt, als ook aen de derde vaem; met dit onderſcheit dat het leer geſcheurt is; aen de vijf vadem, is het touw met een wit lapjen gemerckt, aen de zeven vadem met een root leertjen, aen de vijftien vaem met een wit leertjen. Die het loot ſmijt daer dit touw aen vaſt is, ſtaet in de groote ruſt, en als hy werpt draeit men het ſchip een weinigh op de ly.

Looze kiel. Een kiel die onder de andere kiel gelegt werdt, om dat het ſchip minder zal afdrijven, en beter aen de wint zeilen, hier toe zet men

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00737

mede wel alleen kloffen aen de kiel, 't zy voor of achter, om te loeven of af te vallen.

Looze Voor-ſteven. Een ſteven buiten tegen de andere ſteven aen, 't geen gedaen wert om beter zee te ſnijden, by de wint te houden, en minder af te vallen.

Looze Achter-ſteven. Een Achter-ſteven, tegen de andere Achter-ſteven aen, 't geen geſchiet, als het ſchip kort en onder dick is; zoo dat het water niet vaert genoegh heeft tegen 't roer, om het ſchip wel te beſtieren.

Looper aen een takel. Een touw, dat men in handen heeft, als het goet over geheiſt wert.

Looden. Het loot uit werpen, om te zien hoe diep het is.

Loef houden. Werdt van de ſcheepen gezegt, wanneerze wel by de windt zeilen, en niet zeer af vallen: hierom gebruickt men zwaerden, en werden de breede voorſtevens gemaeckt, 't zy van onderen, tot bovenen, of wel onder met een bocht alleen.

Lucht-gaten. Vierkante gaten van 3 duim benevens het kolzem, door de zitters en buick-ſtucken, waer het pomp-water doorgaet. In de buick denningen werden mede lucht gaten gemaeckt, om het water te doen ſchieten, dat daer op ſtaet.

Luiwaegen. Een dwars-hout of yzer op groote ſchepen, daer de roer-pen over loopt. Op Boejers, het hout, waer over de zeilen over en weer gaen.

Luchje. Een klijne koelte of wint.

Lumieren. Daege raeden.

Luien. Touwen op en neer halen.

Luy zijn. Niet genoeg gebogen zijn.

M.

MAntels. Takels, die in 't focke en groote wandt vaeren, om zwaer werck mede in te zetten.

Mans-kop. Zeker blok voor in 't ſchip, om iets te beleggen.

Marszeils-val. Een touw, daer men het mars-zeil mede opheiſt.

Mars-vellen. Zijn vellen, daer men de marſſen mede bekleedt, voor het ſchuuren.

Mager water. Ondiep water.

Mars boven mars. Twee marſſen boven elkandre op een maſt: mars boven mars voeren. Oneigentlijck gezegt, van iemant, die zich trots en grootmoedigh gedraegt.

Mannen. De ſchepen met ſchepelingen voorzien.

Maſt-ſpooren. De gaten maecken, daer de voet van de maſt in komt.

Mars-zeils op de rant. De mars zeils om laeg hebben, op de mars boven 't Ezels-hooft.

Mars-zeils ter halver ſteng. De mars-zeilen half-wegh opgeheiſt, 't geen geſchiet, om iemandt in te wachten, of uit vrees voor te harden wint.

Mallen. Dun geſneden planken, na de geſtalte van ſcheeps-deelen, om voor vormen te dienen.

Marling. Dun ſterck touw gebruikelijk, om kleine blocken mede te binden, en de einden van zwaere touwen te takelen.

Marlen. Touwetjes aen de zeilen hechten, waer mede men dezelve in bint. De lijcken worden om de zeilen gemarrelt.

Marl-reep. Een dun touwetjen, daer men het onderſte lijck van de zeilen mede ophout, als men recht voor wint zeilt: dit geſchiet mede met een hane-poot.

Matten. Zijn t'zamen geweven kleden van platting, en einden van dunne touwen: deze worden op de groote en focke-ree geleght, en op draei-reepen, op dat zy tegen de maſten niet aen ſtucken wrijven, als oock op de boeg-ſpriet, en dolboort van het Schip, by de groote halzen, op dat de zeilen niet aen ſtucken vrijven, oock om de ſchoot-horenen te bereiden.

Melken. Ziet luien.

Met de laetſte ſchepen t'zeil gaen. Oneigentlijck: te laet komen, en te zeer zemmelen.

Met een opgerecht zeil iemandt aen boort komen. Oneigentlijck: met haeſt en toorn iemandt aen komen.

Met open halzen zeilen. Voor windt zeilen.

Mee gaen. Doordrijven, aen komen, verdrijven of nae ſleepen. 't Ancker gaet

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00738

gaet mee, of gaet deur.

Men bezeilt altijdt niet, dat men beſtevent. Oneig. 't luckt altijdt niet.

Meer-touwen. Touwen, om de ſcheepen aen landt mede vaſt te maeken

Meeren of maren. Een ſchip binnens-havens vaſt maeken.

Midſcheeps het roer. Is gezeght, ſtiert zoo, dat de roer-pen, of kolder-ſtok, met de ſteven in een ſtreeck zijn.

Minut-lijn. Een dunne lijn, daer men zomtijts een planckjen aen 't einde vaſt maeckt, met een weinig loot: hier van is 't gebruik giſſing te maken, hoe veel men gezeilt heeft, doch alzoo zelden gebruickt werdt, late achter 't zelve te verklaren.

Moeten. Zachjens opduuwen. Moet het roer: dat 's duuw zacht.

Misverſtant van ſtreek. Dit zegt men te zijn, wanneer men niet weet, hoe het landt van zich leit.

Motverig hout. Hout, daer hier en daer plecken in zijn, na de gedaente en verw, als de vederen van motten. Dit is onbequaem onder water, doch goet boven water.

Monnicken. De beting-ſtutten, die recht op ſtaen, anders *Speenen.*

Mouzon. Een windt, die een gezetten tijdt uit eene hoeck waeit, en een gezetten tijdt uit een andere hoeck.

Morlen. In het ſchips ruim arbeiden by donker en den taſt.

Muizen. Toegedraeide touwen op de kabelaring en elders.

N.

Nacht-huis. Een klein huisken, 't geen voor de man te roer ſtaet, zonder yzer t'zaem gezet, alwaer het compas mitsgaders een lampe inhangen.

Naet-prezennig. Lange ſmalle zeildoeks zomen, die men gepikt en geteert, gebruikt om de ſcheeps voege te decken.

Nagelen Het ſchip onder met kleine ſpijkers beſlaen.

Neute. Een kruisjen op het ent van de anker-ſchaft, daer de ſtock zijn vaſtigheit aen heeft. Ziet oogh.

Neus-kijker. Een man, die voor op het ſchip uit ziet na klippen en ſtranden.

Nebben. De boven-enden van de knies, tegen de balken aen.

Niet hoger zeilt. En zeilt niet nader aen de windt, of daer heen, waer de wint van daen komt.

Niet lager. Zeilt niet meerder daer heen, waer de wint heen waeit, en laet het ſchip niet afvallen.

Niet nader het roer. Laet het ſchip weinig afvallen, daer de wint heen waeit, of na ley, en nadert niet meerder met de ſteven na het geweſt, daer de wint van daen komt.

Nocken. De zeilen by de Nock vaſt binden.

Nok-ooren. Siet ſchoot-hoornen.

Nok-gordings. Reepen of touwen, om de nok te beheeren, en te beſtieren: de ly nock-gordings werden eerſt ingehaelt, op dat de loef nock-gordinghs te gemacklijcker volgen.

Noortweſteringh en *Noortooſteringh.* Werdt van de compas-naelde gezegt, als zy na die geweſten afwijkt van 't Noorden.

O.

Ombraſſen. De zeilen van het ſchip om halen, met bras-touwen, als men wendt.

Omſlojen. Omzwicken.

Omboxen. Ietwes zwaers met koevoeten, of hantſpaken om zetten. anders boxen.

Omhalzen. Met de halzen de zeilen omhalen in't wenden.

Onder een ſtaenden zeil is goet roeyen. Oneig. wanneer jemandt vaſt inkomen heeft, en dan tot gelt-winning zich daer en boven noch bevlijtigt.

Onder de windt laten loopen. Het galjoen in de windt zetten wachten.

Onderſcheut zijn. Zoo na zijn dat men beſchieten kan.

Onder of over ſtrijcken. Met plancken decken, of beſchieten.

Onder't zeilgaen. Beginnen te zeilen.

Ontſlaen. Los maken.

Ongezont ſchip. Een ſchip, dat niet gemacklijck wendt, ofte overſtaegh wil; oock dat niet wel by de windt zeilt. Van welk laetſte korte ſchepen de meeſte noot hebben.

Ontracken de bezaens roe. De bezaens Roe van zijn maſt los maken, en overdwars zetten, 't geen geſchiet

by voor wint, ofte als alle de zeilen trecken konnen; om spoet te maken: met een rack is de roe aen de mast vast, anders deursteecken. Staet te weten dat de bezaen by zoo een geval zonder dezen toestel weinigh dienst doet.

Onder deur rijden. Als men in storm aen ancker legt, en tommelt, en dat de schoffels of zee-baren over 't schip vliegen.

Onder zee gelegt zijn. Wanneer men in storm een bylegger heeft, en zonder zeil drijft, zoo dat de golven, op de steven en zijden breken: dan wert het roer vast gebonden, of wel met veel mannen gehouden; 't geen het zekerste is: anders *by leggen.*

Onder een goet ly goet zeilen. Met ruime windt zeilt men snel.

Onklaer zijn. Zegt men van touwen, die warren, ofte met slagen zijn.

Ongemaniert zijn. Wert gezegt van schepen, die niet wel na haer roer luisteren, en niet vaerdigh in 't wenden zijn, of ongeschicktelijck door zee gaen.

Ongemaniert in Zee leggen. Seer schudden en bewegen.

Ontslaen. 't Een of ander zeil, als het anker geligt is, los doen. De bezaen wert gemeinlijck eerst ontslagen.

Oogh. Het gat in de ancker schaft, anders de Neut. Op de noverloop zijn yzere oogen, daer de boots aen getuit werden.

Oogh in't zeil houden. Oneig. wel oppaszen, en op alles acht slaen.

Oor-yzers. Yzers ter zijden aen de rampaerden, om die te bestieren en te bedwingen: anders *Bockshorens.*

Op een spring leggen. Aen ancker leggen met een touw voor en achter uit, dus gezegt, om dat als het voorste of achterste touw gekapt of gewonden wert, het schip aen een zijde drijft of springt.

Oplangers. Plancken, die buiten tegen het schip op en neer zijn gespijkert, om lasten daer by over in 't schip te trecken.

Op toehouden. Na toe houden.

Opzetten. Werdt van het rijzen der schepen gezegt zoo voor als achter, oock van de barrighouten.

Op zijn groot scheeps iets doen. Iets groots en kostelijck maken.

Opharden. Een touwslagers woordt, en gezegt eenigh touw by het wiel opdrajen.

Oplopen. Inzeilen, ofte verrasszen.

Op zijn gat zetten. Iets achter op zetten.

De bezaen op zijn gat zetten. De bezaen ophalen.

Op zijn buick zeilen. Op zy leggende voort zeilen.

Opgyen. Byhalen. Ophijzen.

Op droog varen. Oneigentl. zich verderven, en schade aendoen, oock zich in gevaer stellen.

Op't zeil gaen. Eigentl. naer genome hoogte, kundtschap van geweest, zee, en streeck, het schip onbezorgt doen voort-zeilen. Oneig. ergens op betrouwen, en zich verlaten.

Ophalen. Als men te laeg vervallen is, met het schip te rug zeilen.

Opdouwen. Tegen wint ofte in stilte langzaem opzeilen, met laveren, werpen: ofte drijven, anders een haven zoeken gevaers wil, en zich uit zee begeven.

Opwaert aen. Na die plaets toe, waer men heen wezen wil.

Op de loogh het hout leggen. Het hout over 't vuer leggen en zengen, op dat het buygzaem werde.

Op water schoot vertuien. Vertujen tusschen beide, niet langs stroom ofte dwarsstroom. Op een open ree, wort best vertuit, dat heen, waer de windt van daen wait: zomtijts vertuit men met vier ankers, twee voor en twee achter uit, ofte oock met een ancker voor en achter uit, ofte oock met uitgebrachte touwen om palen, of aen landt geslagen.

Op de hals rijden. Aen anker leggen in groot gevaer.

Opgnappen. Schoon en klaer maken.

Op keepjens nemen. Op schouder dragen.

Opheffen. Een wijs en benaming van meten by de scheeps Timmerluiden.

Op hoogh zijn. Op droog vast zitten.

Op en neer zijn. Zeght men van de scheepen, als hare zijde recht op gaen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00740

gaen. Ook van het anker als het by 't ſchip hangt.

Opſchorting. De verenging en ſnijding van het achter onder-ſchip.

Opſchieten. Het touw binnen ſcheeps-boort ſchicken.

Oproeden. Wert van de buſzen gezegt, als men haer laedt-gaeten reddert en klaer maeckt.

Open gaets zijn. Zoo geplaetſt zijn, dat men een zeegat bezeilen kan.

Op ly leggen, ſmijten, of draeien. Inwachten, het ſchip met de neus in de wint zetten: Oneigentlijk zich lui en moede om te ruſten ter neder leggen.

Opgearmd. Wert gezegt, van bezaen ofte fock; wanneer zy op een zonderlijcke wijze ter wint-vanck ſtaen, van 't eerſte als men bylijdt, van 't andere, als men voor wint zeilt.

Op dreg leggen. Uit de boot een dreg-ankertje werpen, en daer aen drijven, 't geen geſchiet, als men het anker zoeckt, wanneer daer geen boei op is, en anderzins.

Opboeien. Iets te ſcheep hoog op timmeren. Als *Cæſar* met *Cleopatra* ſtreet, waren hare ſchepen te hoog opgeboeit, en daerom onbruickbaer en te log, zoo *Florus* getuigt.

Op doen. Zich van verre vertoonen.

Opwerpen. Het ancker met de boot voorwaerts brengen en laten vallen, en dan daer by het ſchip voort trecken of winden.

Op en neergaende tyen. Vloeden, die van buiten af, in de binnen-wateren komen en weder te rug gaen.

Oplangen. De hooger inhouten ofte ſcheeps-ribben.

Opſtutten. De ſtutten in het ſchip aenzetten.

Op ſtapel ſtaen. Wert van ſchepen gezegt, die op de werf ſtaen, en getimmert werden. In Engelandt zet men de ſchepen het achterſte nae 't water toe op ſtapel, en haer lager als voor of aen de landt-zijde.

Open windt. Voor windt of zoo goet als voor windt.

Open houden, een ſchip open houden. Dit wert gezegt, wanneer men te loevert, of boven de wint van een ander ſchip is, en zoo blijft, om hem althans te konnen bezeilen.

Opper-wal. Het landt, daer de windt van daen komt.

Opzetten. Scheeps verdecken voor of achter doen rijzen, waer van het zeggen: hoog of laeg opgezet.

Orkaen. Een zeer harde ſtorm-windt, die zoo geweldig aen komt, dat het ganſche water daer van bewoogen werdt, en opſtuift, drijft het compas ront, werpt ſchepen om verre, en doet het water over landt vloeien.

Overgeworpen zijn. Werdt van een ſchip gezegt, dat aen gront gebracht is, om ſchoon te maecken, en het over een zijde valt.

Overboort. Oneigentlijck verlooren, verdurven of te niet.

Overoor bouwen. Het ſchip boven wijt uit bouwen, 't geen bequaemte geeft, in 't ſlaen, doch maeckt rancke ſchepen.

Over ty zijlen. Met een goet ty zeilen: daer heen zeilen, waer het water heen loopt.

Overſtaegh loopen. Van de genomen ſtreeck tegen wint aenloopen.

Overſteven hangen. Werdt van het voor uitſteken des ſchips gezegt.

Overnagel ſchieten. Wert van het voor-uitſteecken der ſteven gezeght, het ſchip ſchiet veel of weinig over nagel; hoe langer de ſchepen voor uit ſteken, hoe beter zy water ſnijden, en ſnelder vaeren, doch korte ſchepen wenden beſt, en zijn bequaemer te beheeren. Anders weg ſpoeden.

Over landt zeilen. Werdt gezegt, als men in zee buiten giſzingh ver van 't landt af is, daer men gemeint had, landt te moeten zijn.

Overleggen. Het ſchip naer een andere zijde wenden.

Overtijden. Het ſchip met de dienſtigſte ſtroomen voort laten drijen, en in het tegen-ty ſtoppen, ofte anker laten vallen.

Overzeilen. Als het eene ſchip het ander zoo op het lijf zeilt, dat het zinckt.

Overdwars drijven. Eigentl. als het eene ſchips ſteven tegen de zijde van een ander ſchip drijft. Oneig. jemandt in den wegh zijn, ofte ook jemandt beknorren en bekijven.

Over Eb en Vloet leggen. Een anker

Eb

Eb en Vloetwaerts leggen.

Overſtier. Teleur, bedorven, als of men zeide, 't is achter af, in zee, en zoo onthandigh.

Over een en ander boeg gaen. Laveren.

Overloopen. Gezegt als een ſchip voor by de ſteven van een ander ſchip heen zeilt.

Over en weer leggen. Wederzijdts overdwars leggen, om wech te ſpoedigen. Laveeren met korte gangen.

Over al. Dus roept men als alle het Scheeps-volck moet boven komen.

Over ſtaeg ſmijten, of lopen. Wenden tegen windt om, en dan moet het roer aen ly leggen.

P.

Paerde-lijnen. Touwen, om een ſchip op te korten of ergens heen te halen.

Pappen. Werck, hayr en moſch, te zaem gemengt, tuſſchen de ſcheepshuit op vers geteerde planken zetten.

Pal. Zeker yzer of houte ſtutzel van 't braetſpit en ſpil, dienende als men die windt, om te ſtutten, op dat zy niet te rug en drajen.

Pajen. Het ſchip van onderen op tot aen het eerſte berkhout harpuizen.

Papenaet. Een platte naet in de zeilen.

Platluizen. Een zoort van licht opgeſlagen turf-ſchepen, in Vrieſlant.

Plat voor 't laken zeilen. Met en voorwindt zeilen.

Platingh. Dicke kleden van gevlochte touw of anderzins, die men op de rees legt, om het wrijven te beletten tegen de maſt aen.

Peezing. Dunne touwetjens, en lijntjens.

Penter-haek. Een talie, om 't ancker achter op te zetten.

Peil of *Peilingh.* Is het getal der voeten en maet van de diepte, die het ſchip gaet, 't geen wanneer men aen geen mercken ziet, men beſpeurt met een lange ſtock, by het roer neder te ſteecken.

Peilen. Werdt gezegt van het nemen des Zons hooghte, en 't ſchips afgelegentheit van eenig ander ſchip of landt.

Peesjes. Touwen aen de haringh netten.

Pataſzen. Een ſcheepsnaem in Spanjen.

Pitziaren. Scheeps Opper-hoofden vergaren, op het ſchip van den Admirael, ofte oock als een Schipper zijn volk, dat aen landt is, aen boort roept, door eenigh teken: anders t'zamen ſpreken.

Plegt-anker. Het zware ancker, 't geen men niet gebruickt, als by groote noodt.

Pleg-touw. Plechtankers kabel.

Plantzier. Het bovenſte van de galderye.

Porren. Die gene wacker maken, welke te wacht, en boven moeten komen.

Pomp-ſteken. Pomp-ſtocks bewegingen.

Pothuis. Ziet hang-plegt.

Pompkleden. Kleeden, daer men de pomp mede bekleedt, ofte omwint, vaſtigheidts halve, op dat zy te minder barſte: waer toe zy oock wel met touw omwonden werdt, 't geen men onder aen de maſten mede zomtijts doet, gelijk de rees, met touwen omſpijckert werden, tegen 't ſplijten: anders Kraegen.

Poorten. De vierkante gaten, waer de buſzen uitleggen: dees moeten met maten in een ſchip zijn, want al te veel verzwackt het ſchip.

Prangen. Als men alle de zeilen voert, die men kan: om ergens boven te komen, en het rond-hout te nauwer noot blijft ſtaen, dan zegt men *het prangt*: of wanneer men ook zijn uiterſte beſt doet om voort te komen door Zee.

Prejen. Verſpreken, 't geen achter af geſchiedt, wanneer de ſchepen elkandre voor by gaen.

Prezenningh. Geteerdt zeil-doeck, 't geen om te bekleeden werdt gebruickt.

Preſten. Van oudts *engen* of *angen*: ſchepen, of Mannen door bedwang in gemeene dienſt te Zee brengen.

Priem-yzer. Een lang yzer, 't welck men in de laetgaten ſteekt, om de kardoezen te door-booren.

Punter-balck. Een lang-ſtuck-houts, doch

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00742

doch heden zelden in 't gebruick, 't geen dient om het anker te redden, uit te voeren, en vaſt te maecken. 't Werdt voor by de hooft-touwen, uitgevoert. Heden zet men de ankers tegen de vullingen, en haeltze met takels op.

Punteren. Het ancker met zijn armen en handen, door een punter-haeck op ſchips-boort leggen: anders *opzetten.*

Puts. Een ſcheeps Emmer, om water uit de zee te ſcheppen.

Q.

Quartier-roepen. Lijfs genade bidden.

Quade loop hebben. Dit werdt gezegt als het ſchip niet wel na zijn roer luiſtert.

Quartier-kogels. Loode kogels in vieren geſneen.

Qualijck gezeten zijn. Wanneer een ſchip op droog heeft gezeten, en daer eenig ongemak van heeft behouden.

Quoinen. Groote houten wiggen, met hantvatzels aen 't een einde, om die daer by onder de ſtucken te ſteecken, ofte uit te halen, als men de ſtucken hoog of laeg zet.

R.

Rammen. Als men een ſchip te water doet gaen; met lange balcken, de ſtutten en onderlaegen, weg-ſtooten, ofte oock wel andere houten onder 't achterſte van 't ſchip drijven, op dat hy zoo rijze, en van landt loope.

Rack-klooten. Bolletjens, die kettingswijs om de maſt zijn, tuſſchen de ſleen inkomende, en zulcx op dat de ree te beter ſtrijke.

Raketros. Een touw om 't rack toe te haelen, gehaekt in de byvoet.

Rack. Een ent zees, ofte weghs tuſſchen het eene landt ofte hooft, en het andere landt.

Raes vangen. Loze Kettings of touwen om de raes ſlaen, dieze houden, by voorval als de gewoonlijke begeven.

Ranck. Dit zegt men als een ſchip geen ballaſt in heeft, en al te licht en los is, oock wanneer het ſchip door te veel water in 't ruim, en graen of zout, dat gaende is, te veel ſchut en beweegt.

Ravelingen van ſtroom. Dwarl-ſtroom, die geen ſtreeck hout, en tegen elkandre loopt.

Recht door zee gaen. Oneigentlijk oprecht handelen.

Reeree. Dus wert te ſcheep geroepen, als het ſchip wenden zal.

Reeden, reiden. Bereiden, uitruſten, ſchepen toe-ruſten.

Ree-houten. De bovenſte zoom of bant om het ſchip.

Regelingen. Zijn de latten die men boven achter aen het ſchips-boort verheven ziet, daer men met de armen op leent.

Recht het roer. Hout de helm-ſtock om hoogh, en het roer te midden ſcheeps.

Reef of Rif-gaten. Benaeide gaten in de zeilen, waer door men banden ſteeckt, om de bonnetten en ſatzen aen te rijgen: oock om de zeilen in te binden, by hart weder.

Reggen. De maſten neerleggen, op kleine ſchepen.

Reven. Zeil in binden.

Recken. Een mars-zeil opheizen, waer van men mede zeght, het val recken langs den overloop: anders *het Marszeil op loopen.*

Recht zees zijn. Met de neus van het ſchip tegen de golven ſteigeren.

Ree-banden. Touwen, by dewelke de zeilen aen de rees vaſt gemaeckt werden.

Ree-ringen. Kleine ringetjes, met krammen op de groote en Focke-ree geſlagen, om de zeizingen daer aen vaſt te maecken, waer mede men de zeilen beſlaet. Zeizingen zijn gevlochte touwen, gelijk als tuiten.

Rees in't kruis zetten. De rees dwars over het ſchip ſtellen, zoo dat men de zeilen kan aenſlaen.

Rijden. Ten anker in ſtorm leggen.

Rijden over twee baren. Twee golven te gelijk beſlaen, 't geen van lange ſchepen geſchiet.

Rij-touw. Een touw daer men de focke-ſchoot dicht mede aen haelt, om het ſchip te beter te doen vallen.

Rijden tuſſchen windt en ſtroom. Aen anker leggen, als wint en ſtroom tegen elkandre botzen, en van gelijcke kracht zijn. 't Geen de ſchepen zeer doet ſlingeren: doch dit komt niet

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00743

veel op't kabel aen, en dan legt het ſchip dwars zees.

Rijden op de hals. Met gevaer rijden.

Rijden dwars. Is wanneer de ſtroom tegen't ſchips-zijde komt, en dus leit het kabel insgelijcks weinig.

Rijden met de rees opgetopt. Dit geſchiedt als men onder veel ſchepen rijdt.

Rijden gekruiſt. Dit doet men, als de groote en focke ree opgezet zijn, tot de humber-gaten of top toe recht op getopt en recht opgebraſt.

Ry-tuigh. Anckers en touwen daer de ſchepen in zee oprijden.

Ribben. Kleine balckskens, die tuſſchen de dicke balcken in leggen, twee of drie tuſſchen yeder.

Rif. Een gedeelte aen het zeil.

Rogboort. Het bovenſte boort van't ſchip.

Roer in't water houden. Oneig. een zaeck gaende houden.

Roezemoezen. Platen, die kiel en ſteven te zamen houden.

Roerſtrop. Een ſtrop door't roer en ſteven vaſt geſplitſt.

Roerhart. Wert gezegt wanneer een ſchip zich bezwaerlijck laet beſtieren: en dan zet men twee talien op de roerpen, onder in de konſtapels kamer, ofte men ſlingert een enkeltouw om het eynde van de roerpen, en treckt zoo gins en weder.

Rooſters. Smalle latten kruiswijs door malkandre geſpijckert, die men om lucht te ſcheppen, als luiken gebruickt.

Rocken. Lappen van prezenningh om maſten ofte pompen.

Roeringh. Het touw, dat om de ringh van't anker gewoelt is.

Ruimen. Wanneer men meer voor windt krijgt, zegt men: *het ruimt* en dan breet men de zeilen.

Ruim-ſchoots zeilen. Met goede wint zeilen, de ſchoot is een touw, 't geen het zeil hout, het welk als ruim ofte lang uit geviert is, ſtaet het zeil dwers over't ſchip en komt by gevolgh de windt van achteren: hier van zegt men een ruime windt.

Ruſt-lijn of *burgh.* Een touw, dat de Ree vaſt hout, wanneer dat de andere touwen begeven: oock een korte keten, gehecht onder de voormaſt-ruſt, dienende om het anker vaſt tegen de boeg te houden.

Ruim Het hol van't ſchip. Schepen die op ſtuck goederen varen, maekt men wijder van ruim als andere, om dat onderſcheidene zaken niet wel te ſtouwen zijn.

Ruſt. Het uitſtekende hout ter zijden aen de ſchepen, alwaer de hooft-touwen aen vaſt zijn, by welck men na boven klimt.

S.

Aft-ſtroock. De eerſte en onderſte zijdel-plank, die achter tegen ſteven aenkomt.

Schrangen. Schuins leggen.

Schaken. Vieren, Botvieren.

Schandek. Het hout, dat het boort deckt.

Schanskleden. Kleden, die boven ront om de ſchepen geſpannen worden, in't ſlaen, om niet gezien te zijn. Deze werden ook dickmael ſchoot vry gemaeckt. Men ſpantze mede om de marzen daer men uit ſchiet: voor dezen gebruickte men ſchilden hier toe.

Scholcken. Het hol gaen der Zee: het ſcholckt veel of weinigh zegt men.

Schocken. Het ſchip ſchokt: het ſchip verſchuift.

Schiltknoop. Zeker knoop in touw, gelijcker zoo een aen de kraen loopt.

Schans. De ſchans van het ſchip is achter voor de ſtuer plegt, daer men des noots uit vecht.

Schooren Staken, daer men de ſtevens in't timmeren mede op, en vaſt zet.

Schegge. Een ſtuk-houts, 't geen voor of achter tegen de ſteven aengelaſt wort, als hy te ſmal is: anders een *loozeſteven.*

Schut gevaer hebben. Vechten met grove buſzen.

Schoverzeils weer. Weder, dat het zo hart waeit, dat men niet meer als het groot zeil kan voeren.

Schreulſtaen. Zeit men van't zeil, als het hoogh ſtaet.

Schravelingh. Moeyte, die men aenwent in't zeilen om voort te komen, en wech te ſpoeden, 't geen op veelderleye wijze geſchiedt.

Schrale windt. Scherp en meeſt tegen windt.

Schie-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00744

Schieten, ſtengen ſchieten. De zelve neder doen zacken, ofte dalen door de zaelen, naer om laegh.

Schillipen. Deckzels op de ſchiltbanken.

Schiltbancken. Sware plancken, daer het braetſpit in leit, tegen de zijde van het ſchip aen.

Schaecken ſchrijven. Perken af-ſchrijven, om te breeuwen.

Scheffen. Lange houten, een duim dick, die men gebruikt, om wol en andere balen, in de ſcheepen te perzen, en te traven.

Scherp ſchip. Een ſchip dat onder, voor, en achter, ſmal is, 't geen om 't wel zeilen gedaen wert: doch al te ſcherpe ſchepen, zijn in deze landen niet goet, om dat al te diep gaen, en ongemackelijck op onze droogten zijn. Van deze ſcherpte kan men qualijck regels of maet geven: het buigen moet na het oogh en wil van den Meeſter zijn.

Schipper te voet zijn. Oneig. uit zijn doen en wel varen zijn.

Schilt-hoofden. Koppen, die wederzijdts in het ſchilt aen boort ſtaen, om iets aen te beleggen; dienende mede tot cieraet.

Schilt. De borſt-weringe achter het galjoen.

Schenkels. Touwen, die om de enden van de rees vaſt geſplitſt zijn, daer de braſzen aenkomen, omtrent een vaem langh of oock wel korter.

Schiemans gaern. Een zoort van dun touw.

Scheerhaek. Een yzere haek der wijze als een zeiſen, daer men's vyandts want mede ſnijt.

Scheerlijnen. Touwen, om de hooft-touwen ſtijf te houden, als het quaedt weer is, of, oock als 't ſchip in de haven legt, zijnde door blocxkens geſchooren.

Schalken. De luicken vaſt maecken, op dat zy door het hobbelen niet gaende raecken, 't geen met looze klampjens geſchiet. Anders touwen met handen voort halen, door ſchijven.

Schrale windt. Een windt, die niet geheel goet waeit.

Schamp-decken. Decxkens over de kanten van de poorten.

Schrobben. Het ſchip op droog zetten, en met bezem en ſchrapers ſchoon maeken: ook wel af branden met riet of licht tacke-bos: 't welk als gedaen is, men het ſchip met roet beſmeert, tot aen het onderſte berghout toe: of oock wel met roet en zeep vermengt, doch het beſte is, met traen, olie, hars en zwavel te zaem gekookt.

Schoot-hoornen, en *Nock-ooren.* De tippen of einden van de zeilen: hier aen worden ſchooten en halzen vaſt gemaeckt.

Schoot-water. Is water, dat van rivieren in zee komt vallen, zoo dat men het van het zoute of zee-water onderſcheiden kan.

Schut-leng. Een touw om de buſzen in te lenzen

Schot-bouts. Zijn yzere bouts, daer gaten door zijn, welck dienen, om het hout tot de ſchepen aen te zetten.

Schoot. Een touw, dat de rees aen haelt.

De blinde ſchoot. Wordt onder aen de blinde mars vaſt gemaekt, als het zeil niet ter wint-vanck ſtaet.

Schoffel. Zee-baer.

Scherpen. Meer in de windt werden: hier van zegt men: de wint ſcherpt.

Schieten. Het tou-werck in ronde kringen ofte ſchijven leggen.

Schavielen. Redden en uit de wech maecken: anders de zeilen na de wint zetten.

Schover-zeil. Groot zeil.

Schover-zeils-weer. Weder dat men dese zeilen voeren kan.

Seizen. De zware touwen vaſt maeken, en beleggen met honde-pinten en anderzins.

Sijn neus onder halen. Voor diep in 't water zacken.

Sijn poos te roer ſtaen. Eigentlijk, zijn tijdt aen 't roer uit ſtaen. Ieder man ſtaet gemeinlijk een glas of twee te roer. Oneigentlijk, zijn werck nevens een ander wel en overmaetigh gedaen hebben, genoeg en veel geleden te hebben.

Slabbers. Zijn oulinks kleine ſcheepkens geweeſt, gebruickelijk in deze landen, om haring mede te vangen.

Sigt. Zoo verre als men een ſcheepshol in zee zien mach.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00745

Sloeren. Maet van plancken ſtellen, die men aen het ſchip zal voegen: anders ſlingeren.

Slagbed maken. Den toeſtel tot het ſlaen ofte wiegen maecken, als de ſchepen af zullen loopen.

Slagh van't ſchip. De zijde van het ſchip aen ly.

Slaglijnen. Touwen, om de zeilen te vangen.

Slaet aen de takels. Maeckt de takels vaſt aen het geen opgeheiſt moet werden.

Slabbingh. Bekleetzel ofte omwoelingh der kabels, ſtercktens halve, 't geen twee ofte drie vadem langh gedaen werdt, met zervinghs en dunne touwen op die plaets, daer het touw tegen 't ſchip meeſt ſlijt.

Slagzijde. Een ſcheve ſcheeps-zijde, 't zy by misval in het timmeren, ofte verruckt in 't laden.

Sloopen. Een oudt ſchip ontdoen en breken.

Slag-wijs zijn, de windt is ſlaghswijs. De windt is geſtadigh, zoo dat men daer ſtaet opmaecken mach.

Slegten. Het ſchips-timmerwerck, glat en effen maken.

Slag over ſlagh zeilen. Heen en weer laveren met korte gangen.

Slot-gat. Een gat in de maſt boven de zalen, waer een hout of yzer door komt, daer de ſteng op ſtaet, en het ſlot-hout door geſtoken wert.

Sloey-knies. Houte knies, die buiten aen ſteven, galjoen en berk-houten ſtaen.

Slaecken. Zeil minderen.

Slag-boegh. Als men laveert, de ſtreeck, die men ter zijden afdoet: hier van zeght men de ſlag-boegh loopt mee en tegen: 't is een goede ſlag-boeg, als de wint ruimt.

Slijter of *ſleet.* Een ſchip, 't geen outheits halve geſloopt en afgebroken werdt.

Slijckende koelte. Een windt, die zachties afneemt.

Smeeren. De ſchepen met ongel-talck en andere vettigheden onder beſtrijcken, op datze glat door Zee gaen, en van ongediert meerder bevrijt mogen zijn, daer geſtoote glas zeer dienſtigh in vermengt werdt. Dit geſchiedt meeſt aen ſcheepen, die om de weſt gaen.

Smijt. Een touw om de zeilen toe te halen.

Smuick ſchip. Voor laeg ſchip.

Snywater. Een ſchee, die over de voorſteven getimmert werdt, wanneer het ſchip voor te breedt van boegh is, en de ſteven te klein, om het water na den eiſch te ſnijden. Dit zal het ſchip beter in de wint doen opdringen, en niet zoo ſtijf tegen de Zee ſlaen. Anders een *klos.*

Snoepingh. Een naet, de welke op de hoeck van eenigh hout komt, en daer een zoom af neemt.

Soot. De koker, die in het ruim om de pomp komt.

Sondek. Een verdek voor de hut, daer men voor zon en regen onder ſchuilt: hier ſtaen bancken in, is met een ſchot of ſchans, daer open deuren in zijn, afgeſchut, en gaet tot het endt van 't half verdeck toe, of is korter, naer welgevallen van den Bouw-meeſter.

Sog-peilen, Suigen. Giſzen en afmeten, hoe verre men de ſtreeck, en effenheidt in Zee, achter uit ziet, waer by den traegen of ſnellen voortganck is te bemercken, ofte oock wat loop het ſchip doet, of het afdrijft ofte niet. Kort zoch is een teken van een langzamen loop, dus genaemt, om dat het na zich zuigt, 't gene daer in komt, waerom niet werdt geleden, dat het eene ſchip in 't anders zog vaert.

Sorlen. Wech-zeilen om 's eerſt, gelijck men doet in 't vluchten.

Sorglijn. Een ſterck touw achter door de ſteven aen het roer vaſt, om het zelve te houden, by aldien de vingerlingen braken: het komt wederzijts door kleine gaten in het ſchip, die met doppen omringt zijn, gelijck oock het gat, daer het touw deurſteeckt, 't geen de boot hout: het dient mede om het roer ter neder te houden, als het op ſtuit.

Splitzen. Touwen ontwinden, verknopen, en tot een vereiſcht gebruick brengen.

Spant-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00746

Spant-rechten. De ſteven, als men timmert, recht op zetten, waer na men in't timmeren, de zant-ſtrook op de loog legt, dat is: de eerſte zijdel plancken berijden aen zet.

Speizen, een ſchip ſpeizen. Een ſchip inwachten.

Speilen. Dwars-bomen, die men om iets te houden, ſchrap zet, als men timmert: anders, yzertjens, die men gebruickt tot het ſluiten van bouts.

Splitshoorn. Een yzer of hout in geſtalte als een kegel, daer de touwen mede van elkandre geſplitſt worden.

Splits hamer. Een hamer, die, aen een endt ſcherp is, om touw te ſplitzen.

Spiegaten. De gaten, daer op den overloop het water door uitgaet.

Sperepen. Touwen, daer de vlooten of dobbers in de haringh-netten aen vaſt zijn.

Spreiden, gillen, veel doeckſprijden. Dit geſchiedt wanneer de zeilen onder wederzijdts met lange ſchuinze tippen, die ſchoot-horenen genaemt worden, uitgeſneden zijn, om de zeilen dichter aen boort te halen, en meerder windt te doen vangen, en anderzins.

Sponningh. Een naet ofte uitgeſneden keep, in eenig hout, daer men een ander ſtuck hout om te ſluiten invoegt, gelijck als in de kiel, welcke ſchuins komt, daer de plancken in en tegen aengezet werden.

Spoorbalck. Een zware dicke planck, ofte balck, die midden door het ſchip legt, dus genaemt, om dat het ſpoor daer in, of doorgaet.

Splisgangh. Een gangh ofte planck, die in de ſcheeps-zijde komt, doch niet tot aen de ſteven rijkt.

Spoor. Het gat, daer de maſt in ſtaet. Op kleine jachten vindt men somtijdts meer ſpooren als maſten, en zulks om de maſt te konnen verzetten.

Spaenſche ſtag. Een ſtagtouw, 't geen de blinde Ree aen de boeg-ſpriet hout, en belet van te veel ſlingeren.

Spiegel. Het platte gedeelte onder achter aen het ſchip.

Splits-tongh. Het endt van een wimpel of vlagh, daer voor een ſnee aen is.

Sprijzel. Planckwerck dunder, als wagenſchot.

Springen. Dit wordt van de maſt gezegt, als hy ſcheurt.

Stroocken. Dit werdt van 't beloop en ronte des ſchips gezegt: het ſtrookt wel of qualijck, zegt men.

Stoelen. Zijn lange houten, of ſtocken onder breder als boven met een keep of kant in de bovenſte zael komende, alwaer de vlagge ſpil in ſtaet.

Stuinders. Scheeps inhouten ofte ribben, die binnen het wageren, ofte binnen het beſchieten, tegen de zijden aenleggen.

Stamp-ſteven. Een ſteven, die recht op gaet. Oneigentlijk een onbehouden menſch.

Stil-ſtaen. Wert gezegt van de ſcheepsuiterlijke deelen, als ze recht zijn, ongebogen of geen kring-ſtucken.

Stinckende ſtorm. Een harde ſtorm.

Stamp-zee of Klop-zee. Een golf of ſchock water, die voor hartelijck tegen het ſchip komt aen te ſlaen.

Stapelen. Een ſchip op de werf zetten, 't zy hoog of laeg.

Stamp-ryen, Stamp-ſtooten. Wert van het ſchip gezegt, als 't voor zeer op en neder ſpringt in zee.

Stevenen. Zeilen.

Stouwen. Iets in packen te ſcheep, zoo naeuw als men kan.

Stuer-laſtig. Achter te veel ingezonken.

Stuermal. Een vorm, waer het roer na geſneden is: deze neemt men veeltijts te ſcheep mede, om by geval het roer onklaer raecke, een ander te maecken.

Staggen. Zijn de zwaere touwen, die de maſten na voren toe houden: deze zijn veeltijts geſpleeten, om des te bequamer vaſt gemaekt te konnen werden.

Stijve koelte. Zoo veel wint, dat men pas de top-zeilen kan voeren.

Stop. Dit is gezeght, hout op het anker-touw uit te vieren, en beleght het.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00747

Storting der zee. Het nedervallen van de baeren.

Stijlen, ſtelt-lijnen. Touwen aen de haring netten.

Stoppen. In ſtilte als het ſchip drijft, of wanneer het tegen ty gaet, aen anker zetten.

Stout zetten. Iets te ſcheep zoo ſtellen, dat het aenzienlijcker en toonbaerder is, als naer gewoonte.

Strijken. Met planken beſchieten.

Stapel-blox. Houten, daer men de kiel op legt, wanneer men een ſchip zal timmeren.

Stuer-plegt. De plaets, daer de man te roer ſtaet.

Stoppen. Beleggen.

Stomp. Een nedergevelde of verbrokene maſt.

Stijf vertuit. Dit is als de kabels zoo ſtrack ingewonden werden, dat het ſchip niet wenden kan; en dan moet men een weinig vieren.

Stuit-wint. Een wint, die te rug komt gekeert, door eenigh tegen geſtelt lichaem, en na die plaetze ſchijnt te waeien van waer hy komt.

Staef-kogel. Een kogel, daer een ſtuck yzer door ſteeckt: dees rijckt verder als een ketting, en hender als een ronde kogel.

Strijken. Vlaggen of zeilen doen dalen: 't geen een ſcheeps-groet is, of wel een teecken van onderdanigheit. Iets in het ſchip nemen met touwen inlatende.

Strijken riemen. De riemen ſtil in't water houden, als de ſchuit vaert heeft, om dezelve te ſtutten: of averechts roeien.

Stroom als een zel. Zeer hard vloeiende ſtroom.

Stag-kraeg. Touwen, die men om de enden van de ſtag woelt, vaſtigheits halve.

Stutten de poorten. De poorten met houten toehouden, om het water te keeren.

Strecken. Werwaerts de kuſten leggen, na dit of dat geweſt.

Sta by zeizen of zein-repen, ſta by zorren. Sta by den arbijt, om zeil of touwen te beſtieren.

Stier-boort. De rechter zijde van't Schip, als men met het gezicht na vooren ſtaet.

Suyer Zon. 12 uuren.

Swichten. Het wandt met ſcheer lijnen, en zervings vaſt maken, wanneer men op anker legt in de haven; om door minder bewegingh minſt te ſlijten, en onklaer te werden.

Sweep of ſwack. Een touw, dienende om't kabel te beleggen.

T.

Takel. Een touw, daer men alle goederen mede in en uit het ſchip heiſt.

Talie-reep. Een touw, daer men de hooft-touwen mede vaſt maeckt.

Talien. Aenhalen.

Taenen. Aen het viswant een verw geven.

Takelen, en ontakelen. Touwen af en aenſlaen.

Tanden. Overwinnen.

't Bladt. Het onderſte van de riem.

Te luy zijn. Wert van ſcheeps-hout gezegt, dat niet genoeg gebogen is.

Ter halver Zee. Midden in de Zee, tuſſchen twee landen.

Tegen jemandt aenleggen. Met de ſteven na een ander ſchip houden en zoo komen aen zeilen.

Ter dragt ſtaen. Werdt van de zeilen gezegt als zy zoo ſtaen, dat alle dragen, en wint vangen.

Te gaat gaen. Gezegt als een ſcheur in eenigh timmerwerck te ſcheep van zelve toe gaet.

Te loever of aen ly-boeg. Voorwaerts aen dees of geene zijde.

Ter lens loopen. Met zeer weinigh klein en laegh zeil, het ſchip laten loopen, 't geen geſchiedt in ſtorm, en al te harden weer, wanneer men het boven zeil niet kan beſtieren, wintshalve.

Te roer gaen. De helmſtock in de hant hebben, en het ſchip ſtueren, naer 't compas en voorgeſtelde ſtreeck.

t' Huis halen. Het ancker t' huis halen. Dat is, opwinden.

Ty. Stroom.

Ty wech. Daer de ſtroom het hartſte loopt.

Tykabelen. Acht op Vloet en Eb van water ſlaen.

Ticht van Zee. Drift van't water in Zee.

Tillen, het ſchip tilt. Is gezeght het ſchip

ſchip rijſt ſmal en ſcherp van onder na bovenen op. Franſche ſchepen, beginnen van de groote maſt af na achteren toe te tillen.

Togenaers. Viſch ſchepen, oulinx hier gebruikelijk.

Topzeils koelte. Een windt zoo hart, dat men de zeilen pas tot boven toe uit houden kan, zonder die te ontredden.

Torn-touw. Een touw, waer mede men het ſchip vaſt hout, wanneer het afloopt.

Tollick. Een klein maet ſtocxken gebruikelijk te ſcheep, of in 't ſcheepstimmeren.

Top-reepen. Vier dubbelt geſtrengde touwen: deze recken weinig.

Toe zorren. Toerocken, door kracht van zee of wint.

Toeſchaken. Toeſteken.

Toppenants. Touwen: behorig tot de nocken van de ree, om die te verzetten, verhogen en verlagen; mars-zeils Toppenants, dienen tot Bramzeilsſchoten.

Touw aenhouden. Touw vaſt maecken, als'er genoeg uit geviert is.

Top-ſtander. Een vlag, die boven van de hoogſte maſt waeit.

Touw-bocht. Een kringh touws, zoo als het in't ront in't kabel-gat legt.

Toeroeden. De proppen van de buſzen met roet dicht maeken.

Toegaen. Het uitſchieten van 't touw, als't kabel overboort gezet wort, of 't ancker valt.

Toerieten, ofte toereien. Hals-touwen en andere toe haelen.

Tonne-boei. Een ton wel dicht met hoepen toe geſlagen, dick in 't midden, onder en boven ſmal, welcke op de ankers gelegt wordt, gelijk de houte boeien, doch meeſt op de zware ankers: dees zijn prijzelijcker als de hout boeien, om dat lichter zijn, en nimmer zinken, gelijk zomtijts den hout boeien door ingedroncken water gebeurt.

Tornen. Tegen houden, vaſt houden.

Toeleggen. Een ſchip aenvangen te bouwen, de kiel toeleggen, dat is de kiel opzetten.

Touw-werk opſchieten. Het zelve als 't anker gewonden is in goede ſchick ſtellen.

Toppen. De zeilen boven verminderen: anders recht ſtellen.

Touw-ſcheren. Het touw ſpannen en vaſt maecken, gelijck men de hooft-touwen doet, als men binnens havens legt.

Trenzinge. Een woelingh van dunne touwetjens tuſſchen de draeyinge in.

Travade. Een ſtorm wint, die de ſchepelingen ſchielijck overvalt, doch niet lang duert.

Traven. Lading in ſchepen perzen.

Trenzen. Dun touw tuſſchen de ſlagen van dik touw in woelen.

Tſjouwen. Een Vlag in een gerolt, een Tſjouw genaemt, achter af laten waeien, 't geen voor een merck-teken ſtreckt, om aen boot te komen: oock wel een teken van noot, anders ſchepen toe takelen.

Tſorren. Iets't geen los is, met touwen, klampen en ſpijkers vaſt maecken, dat het niet en ſlingert, waer van men zegt *Tſor-touwen.*

'Tſchip is tuſſchen twee halzen. Het gaet voor wint, gezegt om dat, als de halzen of enden der zeilen wederzijts even verre van boort uitgeſtreckt zijn, dan by gevolgh de wint vlak van achteren in komt.

T' zee-leggen. 't Zeewaert in zeilen.

'T ſchip treckt veel water. Het ſchip gaet diep.

T' zee laten ſpringen. Met het ſchip t'zeewaert in ſteecken.

'Tſchip laet veel water vallen. Het ſchip is achter ſcherp en in de midden of voor breet.

'Tſchip ſtrookt wel. Het ſchip is van een goet beloop.

'Tſchip kan tegen zijn leet niet. Het ſchip is bros.

Tuſſchen twee klippen heen vaeren. Oneigentlijk wanneer men in een dubbelt gevaer is en beide ontſnapt.

'T zeil in de bant houden. 't Zeil niet laten waeien.

'T zeil in top halen. Oneigentlijck een grooten ſtaet voeren, zo hoog of hooger, als de middelen konnen lijden.

Tuigen, getuigt zijn. Dit wert van het ſtellen der touwen, zeilen en maſten, op de ſchepen, gezegt, hoog of laeg getuigt, breet of ſmal getuigt &c.

Tuimel-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00749

Tuimelbanck. Een banck die veel in de kajuits gemaeckt werdt, welck omgedraeit kan werden.

Tuitouw. Een gemeen kabel-touw, 't geen van 't woordt Ty zijn naem herkomt.

Turcken. Ronde-houten gelijck wielen, om de ſtucken in de rampaerden te leggen, ofte uit te nemen, anders ſtel-houten.

't Web ſcheren, of centen omzetten. Latten rondtom het ſchip zetten, in't timmeren, waer men zijn beloop na vormt.

V.

VAert geven. Het ſchip een weinigh met den goeden windt laten loopen, of dezelve van achteren in de zeilen te laten ſlaen, ſchoon tot nadeel; om vaert te bekomen, en des te beter te konnen wenden.

Val val. Gezegt, matroozen ſtijgt in de boot, om te roejen.

Valreep. Een touw door wiens hulp men by het ſchip neder klimt.

Van back-boort tot ſtierboort jemandt zenden. Oneigentlijck, de ſpot met jemandt drijven, en hem gins en weder zenden.

Varkenen. Het ſchip in zee tuſſchen water en windt ſchoon maeken, met een wercktuigh, 't geen vol bezems ſteeckt, en een varcken genaemt wert.

Van de wint houden. Ziet dragende houden.

Varen, opvaren. De ſcheeps-touwen op-ſchieten, en ergens in 't ſchip ter neder leggen.

Verkeerde ſtut. Een der kromme inhouten, die achter boven aen het ſchip komen.

Verleken zijn. Op droog zitten.

Verlooren lip. Een lip of uitſtekende zoom van eenigh hout, dat omgekeert legt, en met de lip of laegſte ent na om laeg.

Verteeren, verteert zijn. Werdt van maſten, en rees gezeit, als zy in ſtorm gebroken zijn.

Verliezen. Ziet afvallen.

Vertojen. Ziet tzorren.

Verlijcken of verlichten de ſchade. Een woordt onder de Scheeps-reders gebruickelijck, en gezegt wanneer men een ſchade, 't zy met werpen, of door ſchipbreucke voorgevallen, over al't behouden goedt laet gaen.

Verhandt-rijcken. Overleveren.

Verſcheren. Werdt van het voor by ſchieten, der balcken en plancken te ſcheep gezegt, waer in het bouwen acht opgeſlagen moet werden, om dat hoe meerder de buick ſtucken en knies verſcheren, hoe ſterker het ſchip is.

Verbinden, een ſchip verbinden. Het ſchip door het verſtouwen, van eenige ingeladen goederen, ofte oock wel met verzetten van eenige vaſte ſcheeps-leden, het ſchip traeg zeilende te maken.

Verweiderenmet het ſchip. Of vallen, afdrijven tegen wil van de Stuerman.

Vervangen. Verloſzen.

Veel zog hebben. Achter breet zijn.

Vellen, de fock vellen. Hem ſchrap en ter wintvanck ſtellen.

Veegen, geveegt zijn. Werdt gezeit van een ſchip dat onder ſcherp is.

Veel water vuyl maken. Oneigentl: veel moeiten om eenige zaek doen, eigentlijck, met ſchepen door ondiepten varen, waer in men zeer moet arbeiden om voort te komen.

Verleegen weer. Zeer quaedt weer in Zee.

Verzoecken het ſchip. De naden en openingen bezien, om te herſtellen en te vullen.

Verkens. Scheeps water-vaten.

Verklicker. Ziet boef-lijn.

Verdubbelingh. Een huit van plancken, die van onderen af, tot aen het eerſte bergh-hout toe, over de ſchepen getrocken wordt; waer tuſſchen veeltijdts hayr, geſlagen loot, of koper gelecht wert, om de wormen te weeren, die de ſchepen doorbooren: de naden werden bepickt: voor en achter worden de ſchepen mede wel verdubbelt. Onder de Spaenſche ſcheepen die by d'onzen in Duins verovert wierden, vondt men eenige die een huit van vijf voeten dick hadden, om ſchoot-vry te zijn. In Koerlandt is onlangs een ſchip gebouwt, daer men

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00750

men van yzer geſlagene platen tuſſchen de verdubbeling inzette, doch is ondienſtigh, bevonden om dat de roeſt het hout op eet.

Verlegen weer. Quaet weer.

Ver t'zee zijn. Oneigentlijck: veel in een zaeck gevoordert hebben: veel van een zaek houden, en die lieven.

Verſche ſchoot. Een ſtreeck zoet water, 't geen uit ſoete rivieren een ent weegs in zee gedreven wort, zonder te vermengen.

Verſteken. Gezeght als het eene ſchip het ander verlieſt, of oock als een ſchip zijn reis niet kan volvoeren.

Verkent raken of zijn. Kenniſſe hebben, waer men is, als men lant ziet.

Vertuyen. Met touwen het ſchip vaſt leggen.

Vertuyning bladt. Een planck, die op het boort, boven het Ree-hout ſtaet.

Vertuyen met vier touwen. Vertuyen met twee touwen aen landt, en twee in 't water, of twee voor en achter.

Vertuyen met water-ſchoot. Dit is vertuyen ſchuins, niet langs ſtroom, of dwars ſtroom, maer tuſſchen beiden.

Vertieren. Voort gaen in zee, men vertiert veel of weinig.

Uyl vangen, over ſtaeg loopen, door wint loopen. 't Omſlaen of wenden van een ſchip, in weerwil van den ſtuerman.

Uit zijn roer zijn. Niet naer het roer luiſteren.

Vieren. Botgeven, uitpalmen.

Uitleggers hooft. De uitterſte knop, die voor aen het galjoen komt.

Viſſingen. Klampen, daer de maſt op den overloop in ſtaet.

Vingerlingen. Siet Duimlingen.

Uithouwer. Een touw, waer mede men eenig zwaer goet, dat men in 't ſchip heizen wil, van boort af hout, en als 't hoog genoeg is, laet in 't ſchip komen, ook een touw: dat de blinde ree ophaelt, naer boven toe, op dat hy de ſtag niet ſtucken vyle.

Vijſtingen. Houten die met yzere bouts doornagelt zijn. Binten om de maſten ſteunzel te geven, en recht in 't ſpoor te houden.

Uitwerpen, een vlag uitwerpen. Een vlag te ſcheep uitſteken.

Uitloopen. Ontzeilen.

Uitluien. Met een ſchijf ofte katrol graenen en zout uit de ſchepen heiſzen.

Vinke-net. Een ſchering van touwen, over het ſchip, tuſſchen back en half verdeck, 't welck geſpannen werdt, als men ſlaet, om den vyandt en zijne werptuigen te weeren, oulincx gebruikelijcker als hedensdaegs, wanneer men geheele ſchepen van voor tot achteren dus over weefden.

Vuer-blaes. Een ſchip van vueren hout, die om hen lichte veel goets draegen, doch zijn zwack, en de veelheit van lading doet haer vaeck te gronde gaen, voornaemelijk als zy graen ofte zout in hebben; want die waere licht gaende raeckt: zy zijn gelijkzijdig, en zulx, om dat het hout van dien aert niet wel te buigen is, doch tuſſchen water en wint zijn zy zeer beſtendig, en werden min van de wurm en ſpringers door gegeten: om dat vueren-hout volder van hars is, als eiken.

Viert goet koop. Viert het touw veel uit.

Uithangen. Wert gezegt, als eenigh hout over water hangt.

Vierkant wulf. De plaets, daer het wapen achter tegen aen ſtaet.

Vlotten. Op 't water drijven.

Vlack water. Stil zee.

Vlagh voeren. Oneigentlijck, meeſter zijn.

Vlooten. Dobbers daer de Haring-netten aendrijven: anders vlot zijn.

Vleet. De Haring-netten als zy in zee leggen.

Vlotgaende ſchip. Een dicht ſchip.

Vlag-heck. Het getraliede houtjen, daer de vlag aen vaſt is.

Vol zee. Hoog water.

Voert. Inham, ofte Zee-boezem.

Voor laſtig ſchip. Voor te zwaer ſchip, waerom het qualijk wenden zal.

Voort laken gaen. Voor wint zeilen.

Voort laten ſtaen. Geen zeil minderen, niet wenden, maer met een zelfde ſtreeck het ſchip doen zeilen.

Voor en achter dicht. Wel beſlooten met bak en ſchans, om tegen-weer daer uit te konnen bieden. Anders

van beide dicht.

V*oor-ſchip*. Het ſchips-gedeelte van de focke maſt af, tot het Galjoen toe.

V*oor hooft roejen*. Voor een ſchip uit roejen.

V*olſtaen*. Als de zeilen geheel uitgeſpreit en ront opgeblazen van de windt ſtaen.

V*oor de Fock loopen*. Oneigentlijk geſchoren, bedrogen of gequelt werden.

V*oor ſtroom en wint zeilen*. Oneig. alles voorſpoedigh gaen.

V*oor over loopen*. Voor verby be boeg van een ſchip heen zeilen, 't geen geſchiedt van ſchepen, die het meeſte gezagh hebben: minder ſchepen zeilen achter om: en dit geſchiedt mede door heusheidt dickmael.

V*oor optornen, voor't ancker optornen*. Voor 't anker blijven ſtaen. Oneig. iets tegen houden.

V*oorganger*. Het voorſte endt van't kabel, 't geen aen 't ancker vaſt is.

V*oeringe*. Kleine koopmanſchap, die den luiden, welke in ſcheeps dienſt zijn, toegelaten wert in het ſchip te laden.

V*ol-houden*. Siet volſtaen.

V*oorlegger*. Aen anker of voor anker leggen.

V*oor een anker opkomen*. Op het anker aenkomen.

V*oor ſcheen klimmen*. Na boven klimmen, zonder touw-trappen.

V*oor dwars touw*. Een touw, waer mede het ſchip van vooren vaſt gemaeckt werdt.

V*oor een eeken zijn of zitten*. Gezegt, als het ſchip droog leit, en het water wech is geloopen.

V*oor vloedt*. Als het water begint te rijzen.

V*oor-onder*. Een kamerken in't voorſte gedeelte van het ſchip, onder 't deck, op Binnelandts-vaerders en eenige fluiten.

V*oorkomen*. Dit werdt van't anker gezegt, als't buiten water voor de boeg komt.

V*oor voet hebben*. Voor uit zijn.

V*oor zee leggen*. In de haven leggen.

V*olhandigh weer*. Weder dat men pas de zeilen en touwen handelen kan.

Handigh weer. Weder dat men de zeilen bequamelijck kan handelen.

V*roekoſt*. Het eerſte ſchaffen.

V*reetſchepen*. Aldus wierden de Convoyers eertijdts in Hollandt genaemt.

V*uyl zijn*. Werdt van het ſchip gezegt, als't buiten om met groente, ſchelpen en ander tuigh bewoſzen is.

V*uyl water maken*. Dit wert gezeght, als een ſchip door de modder ſleept, zonder echter gront te raken.

V*uylen*. Quade gronden gevaerlijck om over te zeilen.

V*uer-kleden*. Nattehuiden, daer men de ſcheepen somwijlen mede bedeckt, in't ſlaen om brandt te weren.

V*ullingh*. Dit komt van het woordt vollen, of vullen: 't zijn gangen, of plancken, die men buitewaerts tuſſchen de bergh-houten ſtelt, oock binnen in 't ruim, halver hooghte, daer men een openingh laet, tot dat het hol van 't ſchip gebouwt is, om de ſtellingen, daer in vaſt te zetten, waer op men timmert: ook om water tuſſchen d'inhouten by in te ſchieten, op dat men bezie of het ſchip dicht is. Oock noemt men vullingh, een planck-ſtroock die op den bodem nevens het kolzem legt, welck uitgenomen kan werden, om den durck, is't nodigh, te zuiveren. De regelingen achter boven worden mede wel met hout gevult, op dat het ſchip achter te meer lijfs zal ſchijnen te hebben.

W.

W*Aacker*. Een londt, dat althans brandende gehouden werdt, in de back of voor 't kaſteel.

Wageren. Plancken binnewaerts tegen ſcheeps inhouten aenſlaen.

Wangen. Lange uitgeſchaefde ſtucken hout, die men op maſten, ſprieten, en rees legt, als zy te zwack bevonden werden: zy leggen gemeenlijk op de maſten na het boort toe.

Warlen. Heen en weer ſlingeren.

Waesachtige gront. Kegel gront, en ſteenachtige gront.

Wandt zwigten. By hart weder de hooft-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00752

hooft-touwen op de hooghte van de ree, met Servings vaſt aen een binden, om te minder te ſlingeren.

Water-vaſt ſchip. E en ſchip ſtevig, en niet rank.

Water-borden, halsmaſten. Plancken, die op het ſchips boort gezet worden en afgenomen konnen werden.

W*ant talien.* Het ſtaende wandt met lijnen ſcheeren.

W*anten.* Kleden, daer men 't touwwerck mede deckt.

W*ateren een ſchip.* Water in 't ſchip doen, om te zien of het dicht is, wert oock van geſchoten kogels gezegt, als zy in en uit het water keilē.

W*aterdraght.* Even zo veel water als het ſchip diep gaet, zoo dat het ſchip pas daer over kan.

Water ſlaen. Water uit de zee ſcheppē.

W*aterlijn.* De moet van het water, die buiten op het ſchip ſtaet.

Waering. d'Overloop op kleine ſchepē.

Water zeilen. Zeilen, die men achter tegen 't ſchip tot onder aen 't water toe zet.

Wat maſt en kiel lijden mach. Oneig. zoo veel doen, als jemants middelen veelen mogen.

W*aken.* Dit wert van de boeye gezegt, die op het anker drijft: de boeye waeckt: dat is, hy drijft boven het ancker.

W*aent ſchip.* Dat is waer van daen het ſchip, dus roept men elkandre in Zee toe.

W*aenhout.* Hout dat rondt om niet over al evenveel ſtof heeft, maer op zommige plaetzen ledig is.

W*eerſtroom.* Een ſtroom als het water tegen de gewoonlijcke drift loopt.

W*eerwint.* Een wint, die onbeſtendig is.

W*el geleit zijn.* Dus ſpreeckt men van de deught eens kabeltouws.

W*evelingen.* De dwars-touwetjens, daer men by op en neder klimt.

W*eeckback.* Een groote back op den overloop, daer de verzebalie water indraegt, en zijne ſpijze in weekt, en reinigt: anders den *vuylenbras.*

W*even.* De wevelingen ſcheeren.

W*encken.* Als een ſchip over ſtaegh went: het eerſte wint-vangen van de zeilen.

W*el by de windt zijn.* Zeilen na behoren niet te hoogh of te laegh.

W*el by zijn laſt zijn.* Op zijn pas geladen.

W*erken.* Het op en neer ſpringen van een ſchip in Zee.

W*erck.* Siet Harpuis of Harpluis: 't geen van 't herpluizen, zijn naem behout.

W*int over geven.* Lager zeilen: als men genootzaeckt is, of door de windt gedwongen werdt.

Winnen. Als men viſt, het net op halen.

Wiegen. Het ſchip heen en weer bewegen, als het afloopen zal, om ſchot te krijgen, 't geen met touwen geſchiet, en lange onder geſtocken boomen, daer het ſchip op ſteunt.

Wintwaerts van zijn. Aen die zijde zijn, daer de wint van daen komt.

Willen. Stucken van oude kabels, die men buitewaerts tegen de zijde van het ſchip hangt, om quetzinge voor te komen.

Wintveering. Dat gedeelte des ſchips, waer de ſtucken ſtaen, naeſt aen de man te roer, voor de Conſtapels kamer. De poorten, die hier komen, zijn wijder als d'andere: gelijk mede de hals, en boeg-poorten, om het ſpelen van 't geſchut. Men zet hier toe wel loſſe borden in de ſcheeps-zijden, om des noots uitgenomen te konnen werden, als men de ſtucken veel ſpeelens geven wil, en bykans langs ſcheeps doen ſchieten.

Winkelen. In de winkel-haeck zetten.

Wint volgen. Met het verloopen van de wint zijne ſtreeck verzetten.

Wint loopt uit en in. De wint verandert ſchielijk van ſtreek: is ongeſtadig.

Wirri. Een zoort van binnelantſche ſchepen in Engelandt.

Wiſſen. De buſzen ſchoon maeken.

Wintwaers ty. Een ty, dat tegen de wint aenloopt, 't geen hol waeter maekt.

Wiſzer. Een ſtock, daer voor een lams-vel om gebonden is, alwaer men de ſtucken mede ſchoon maeckt: deze worden oock van zwaer voor uit gepluiſt touw gemaeckt.

Wint ſtaet op geen ſtreeck. De windt is niet beſtendigh.

Windegelt. Gelt, 't geen van de Koopluiden, aen de Schippers gegeven werdt, voor 't ſlijten van hare touwen, om de goederen te loſzen en te laden.

Worſten. Oude afgekapte ſtucken touw.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00753

Wricken. Met een riem achter uit, jollen en boots voort doen gaen.

Wrijfhouten. Ronde langachtige houten, welke buitewaerts tegen de ſcheepen gehangen werden, voor 't aenbotzen en ſtooten van uiterlijck geweldt.

Wrak hout. Bedorven en verrot hout.

Wreeg of wreet zijn. Wert van de ſchepen gezegt als zy zwaerlijk op 't water leggen, en in onweder zich niet wel op zee en ſchickē, te veel ſlingeren, niet wel rijzen en dalen.

Wrack. Een gebleven ſchip, dat op droog of gront zit, of in Zee drijft.

Wuiten. Houten, daer touwen door geſteken zijn, om in hart weder het kabel van de ſpil af te houden, als het beſlijckt is, of oock zoo dik dat het met geen handen omvat kan werden, dit by bequaem weer met de kabelaring geſchiedt.

Wuiven. Den ander van het eene tot het ander ſchip toewenken.

Wuit. Een wercktuigh, daer men te ſcheep ſchiemans gaern op ſpint.

Z.

Zalen of zalingen. De dwarshouten, die even beneden de toppen van de maſt wel vaſt kruiswijs in elkandere zijn gevoegt. Dees houden, mars, hooft-touwen, ſteng, en ſtag, top-reepen en hangers vaſt. Hun geſtalt is kring-ſtuckig met de holte na binnen: ſtaen dwars en langhs ſcheeps. Kleine Juffers zijn op de hoeken van de zalen, daer kleine hooft-touwen, die ſchuins van de groote hooft-touwen afgaen, aen vaſt zijn.

Zeilen inbreken. Zeilen innemen.

Zet borſt aen. Dit is het woort als men kracht van noden heeft, om 't anker te lichten en ſpil te drayen.

Zeil torzen. Zeil voeren.

Zee winnen. Van landt af met het ſchip diep in Zee zeilen.

Zeilen ſlaen voor de maſt. In de wint krijgen, of in ſtilte leggen.

Zoo recht. Dus ſpreeckt de Stuerman, als de Man te roer wel doet, en den ſtreeck volgt na eyſch.

Zeil op rant. Zeilen neder.

Zeizingen. Banden, daer de zeilen aen de rees mede vaſt zijn. Ook de touwen, daer twee kabels aen elkandre mede vaſt zijn.

Zeilen op ſtootgaern. Met ſlechte banden de zeilen gehecht hebben, om die licht los te rucken.

Zeinſchip. Een aerd van Schepen eertijdts gebruickelijck in deze landen, open, zonder vaſt roer of maſt, welcke beyde zy opzetteden, als zy in zee gongen, ſmal voor, zoo wel als achter, ſpits toegaende; voerden ſlechts drie Mannen met een jongen, zeilden wonder ſnel.

Zeeling zaet of te zade. De kuil, die een ſchip in de gront gemaeckt heeft, daer het ingezeten heeft.

Zeilen ſcheppen. Dit wert gezegt als de zeilen op of tegen de maſten leggen, en niet ter wintvang ſtaen, uit oorzaeck van 't ſchip draeiing, en dat men dan wint vangt, met het verleggen van 't roer.

Zeilt zacht. Oneig. Gaet niet haeſtig voort.

Zeilen breden. Als de wint ruimt, ofte meer voordelig wert, de zeilen vieren, ofte meer dwars ſcheeps ſtellen.

Zetgang. Een looze gangh, die men ront om het ſchip zet als men bouwt, op de boeygangh, ofte mede een planck, die ront om op den overloop tegen boort ſtaet.

Zee en lucht is aen malkanderen. Dat is, het ſtormt en waeit hart.

Zeehout, hout voorſcheen. Het boort van 't ſchip, ofte het hout boven den overloop aen de ſcheeps-zijde.

Zee-tonnen. Tonnen of vaten, die op ankers met een arm, vaſt in zee gelegt werden, dicht gepekt dat daer geen water in komen kan, boven wijt, en onder ſmal. Deſe dienen den Zee-luiden voor baeken, in het in en uit zeilen van de Zee-gaten: zy zijn aen yzere kettingen vaſt, die onder aen het anker in de grondt vaſt zijn: in't uit-lopen neemt men die waer, welck aen de rechter handt leggen, in't inkomen, die aen de linker handt leggen. Waer droogten zijn en gevaer is legt men witte tonnen, en daer goet anker gront is, ziet men eenige tekens op de tonnen ſteken.

Zeemanſchap gebruiken. Geven en nemen, niet al te vaſt op zijn ſtuck ſtaen, na reden en billigheit iets verrichten, ſchoon men buiten gewoonte, berecht en bevel gaet, 't geen te ſcheep dickmael geſchieden moet by voorvallende gelegentheit, van windt, weer en anderzins, waerom de Zee inſtructien niet te zeer bepaelt moeten zijn.

Zee-handen en voeten hebben. Een goet Zeeman te zijn.

Zee-waters. Een Golf en baer.

Zee winnen. 't Zeewaerts in zeilen.

Zeil. Het woort zeil wordt voor een geheel ſchip onder de Zee-luiden gebruickt.

Zeil ergens op maken. Eigentl. ergens na toe zeilen, oneig. giſzing ergens op maken.

Zervings. Dick gevlochte ſtrengen, van out touw, die t'zamen gezet werden, daer men kleeden van maeckt, die musquet ſchoot vry gezegt werden te zijn, waerom menze veel rontom ſcheeps-boort hangt, als men ſlaet.

Zwaluwen. Een zoort van houte nagels, daer men balcken en planken mede verbint.

Zog-gat. Een hok achter in 't ſchip, onder de Conſtapels kamer, daer ſcherp in geberght wert.

E Y N D E.

APPEN-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00754

Appendix, ofte Byvoegsel,

Tot de

SCHEEPS-BOUW

EN

BESTIER,

Beschreven door

NICOLAES WITSEN.

De Letter P. *betekent* pag. C. colom. *en* L. linie.

Tot het eerste Hooftstuk.

V. Bochartum lib. 1. cap. 33.

PAg. 4. c. 2. l. 47. *Tursiones*, zijn van oudts zeker aerd van Visschen geweest, den Delphinen niet ongelijk; van welke het verdichtsel zijn oorspronk her schijnt te hebben, dat, namentlijk het volk *Tyrseni*, Menschen in Delphinen vervormden. Welke Natie ook dezen Visch voor een teken aen hare Schepen hadde staen.

Tyrseni.

P. 5. c. 2. l. 14. Schoon *Macrobius*, en andere Schrijveren meer, met waerheyt bevestigen, dat op dees Munt het hooft van *Ianus* met het Schip staen verbeelt; zoo zijn echter andere van gevoelen, dat deze Penning geslaegen zy, voor een zin-beelt des algemeynen Watervloets, wanneer *Saturnus*, die een zelve met *Noach* is, alleen met de zijnen over is gebleven.

Bochartus lib. 1. cap. 1.

Lactantius de falsa Relig. lib. 1. cap. 1.

P. 4. c. 2. l. 37. *Neptuin*, die de zelve met *Iaphet* gelooft wert te zijn, is daerom Godt der Zee genoemt, om dat het gedeelte des Werelts, dat hem te beurte viel, veel in Eylanden bestont. De vleugels van *Merkuer* Scheeps-zeylen beduyden, zonder welke de Koophandel, daer hy Godt van werdt gezegt te zijn, bezwaerlijk kan gedreven werden.

P. 8. c. 1. l. 55. De *Phænicers*, en die van *Sidon* werden gehouden de eerste te zijn geweest, die de Schip-vaert na de Sterren stuerden, en afmaeten, 't geen hun van Merkuer was geleert, zoo *Manlius* wil.

P. 7. c. 2. l. 15. *Bacchus* wert de zelfde met *Nimrod* gelooft te zijn geweest.

P. 1. c. 2. l. 9. Het woordt *Gopher*, werdt by *Fullerus* voor Cypressenhout vertaelt, 't geen, zoo *Martialis* wil, lange duert, en den worm wederstaet. Hier van maekten de Athenienfers kisten, daer zy de beenderen der gener in bewaerden, die in den Krijgh en voor het Vaderlandt quamen t'overlijden. De stok van bevel, die *Iupijn* voerde, uyt dit Hout was gemaekt (zoo de Oudtheydt verdicht) daer mede zy zijn altijtdurend gezagh wilden afbeelden.

Lib. 6. Epigram. 49.

Alexander M. zegt *Aristobulus*, dede een scheeps-vloot bouwen, van de neergehakte Cypresboomen in Babylonien.

P. 33. c. 2. l. 54. De *Phænicers*, houdmen, dat haere Schepen met zeker pek van *Narycia* of *Brutia* hebben bestreeken, 't geen zeer deuchtzaem en vasthoudende wiert geschat. *Cedrium* is pik geweest, dat uit Hout in Syrien droop, daermen Schepen insgelijks mede bestreek, 't welk *Avicenna Alkitran* op 't Arabisch noemt, en *Cabab* in 't Hebreeus.

Plin. lib. 14. cap. 22. Ausonius Epist. 4.

P. 7. c. 1 l. 34. Het verdichtsel van

Europa, geſchaekt onder 't wezen van een Stier, wil *Bochartus*, dat zijn oirſpronk heeft van het dubbelzinnig Phænieſch woort *Alpha*, 't geen zoo wel een Schip als een Os betekent.

P. 10. *c.* 1. *l.* 47. Daer en ontbreken geen geleerde Mannen, die de naem van het Schip *Argo* uit zijn groote, in de gront-woorden zoeken. Uit *Vitruvius*, en *Theocritus* wort beſlooten, dat dit Schip vijftigh of zeſtigh cubiten langh is geweeſt. Het woort daer het ſprekend hout mede uit wert gedrukt, dat aen den kiel hongh, inſgelijks voor een hout dat het Schip beſtuert, genomen kan werden: ſchoon *Apollodorus* dit ſtuk houts aen den voorſteven plaetſte. *Lib.* 1. *cap.* 2.

Het Schip *Argo*, zoo men geloof aen *Rhodii Argonautica* mach geven, voerde zeil, was binnewaerts met hechte planken gewapent. Als men 't te water bracht, wierdt de aerde ten deele opgedolven, in welke opgedolven ſleuf rollen gezet wierden, daer het Schip over voort gonk. De riemen wierden omgekeert en aen de banken vaſt gebonden, als men huns niet noodigh hadde, een vadem langh over boort ſchietende. De roejers arbeideden zoo wel ſtaende als zittende, de maſt ſtont midden in het Schip. Zijne riemen waren met leenige tienen aen de dollen vaſt gebonden. Wanneer dit Schip af ſtak, wierden 'er vele Oſſen ter ſlacht aen den Autaer gebracht, en *Iaſon* beloofde aen de Godt te *Delphos* zoo veel ſlacht-Oſſen, als 'er Helden van zijn tocht wederom zouden komen. Het ingewant des Vees, wierdt by dit geval in zee geworpen, en de wijn uit ſchalen gegooten, zoo men uit den zelfden Schrijver mach beſpeuren. De Helden hielden afſcheit maeltijden, eer zy te ſcheep traden. Het waepentuig wierdt tuſſchen de riemen en onder de roeibanken geplaetſt, en ieder wierdt een riem toegevoeght by 't lot. De voorſteven was krom. De maſt zetten zy op, na dat het Schip uit de haven, en een goedt endt voort was geroeit, waer uit te beſluiten is, dat hy te bijſter groot niet moet zijn geweeſt. Als men te lande tradt, wierdt het Schip met touwen en eizere ketings vaſt gemaekt. En om dat dit Schip meer malen, het woort van *Krom* toe werdt gevoegt, is het geloofbaer dat het niet gelijkzijdigh maer ront van beloop zy geweeſt. Met Leeuwe huiden de *Argonautæ* bekleedt zijn geweeſt. De achterſteven (welke plaets voor geheilight wiert gehouden) hooger was als de voorſteven. De Roejers zaten twee aen twee, op een bank, als uit deze woorden van *Rhodius* is te beſluiten, *zy nemen banken paer aen paer*. *Lib.* 1. *Rhodius lib.* 1.

P. 6. *c.* 1. *l.* 33. *Servius* verhaelt, dat *Dædalus* een zeil maekte, zijn kleedt of mantel uitſpannende met zijn ermen. *Iſis* wert mede vertoont aen oude Munten, ſtaende op een Schip, een zeil uitgeſpannen in haer handen houdende.

P. 5. *c.* 1. *l.* 34. Het rooven dat *Iupiter* wort gezeght gedaen te hebben aen *Ganymedes*, in ſchijn eens Arents, en dat *Phryxus* op een Ram over Zee voer, beide met Schepen dus benaemt, zy te verſtaen. Inſgelijks dat *Iſis* op een Hont in Ægypten over Zee quam varen.

P. 7. *c.* 1. *l.* 44. Van dit verhael, ziet by *Herodotus* in zijn eerſte boek, daer hy zegt, dat de Dochters die gerooft wierden, op den voorplecht ſtonden, en Waren kochten. Andere doch gevoelen dat deze *Io* niet geſchaekt wierdt, maer datze met den Stuurman van 't Schip te doen had gehad, en alsze haer zwanger bevont, al willends met de Fænicers was wegh gevaren. *Io* was Dochter van *Inachus*, en zy wierdt tot Vrouw van *Oziris* in Ægypten verkooren, Koningin gemaekt, en naderhandt van *Iupiter* bezwangert, en in een Koe vervormt.

P. 4. *c.* 2. *l.* 46. Van dezen *Arion* ziet inſgelijks by *Herodotus* in zijn eerſte boek, gezegt *Klio*.

P. 7. *c.* 1. *l.* 44. *Europa*, zoo 't verdichtzel houdt, wiert van *Iupijn*, onder de gedaente eens Stiers, geſchaekt, zy was de Dochter van *Agenor*, Koning der Sidoniers, welcke Jonkvrouw niet gevonden wordende, de Sidoniſche Venus en Godin wierdt genoemt, waer by niet anders te verſtaen zy, als dat het Schip daer dezen *Iupiter*, die Koning was van *Kreten*, de Maegt mede ſchaekte, het teken van een Stier voerde. De Phænicers dan te dier tijdt *Europa* zoc-

kende,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00756

kende, en de Griekſche Zee door varende, ſtichten *Tharſis*, waer van daen het komt dat die van *Tharſis*, eene aerd van Schepen met de Phænicers voerden.

P. 10. *c.* 1. *l.* 47. Daer zijn Schrijvers die het getal der Helden, welk op het ſchip *Argo* voeren, tot op 46 begrooten.

P. 7. *c.* 2. *l.* 51. Andere zeggen, dat de eerſte Zee-vloot gebouwt wierdt in de Stadt *Naupactus*, en zulks van de Heracliden, die *Euriſteum* den aldertrotſten Konink van 't *Peloponeſus* overwonnen, te voren een zeer wreeden vyandt van *Hercules*, en daer na van deze zijne zoonen. Dit 's doch onwis, maer niet is te twijfelen, van de groote vloot die uit *Suſa* tegen Grieken wierdt gezonden, noch van de Scheeps-vloot van *Mitridates*, Konink van *Pontus*, die uit 400 zwaere gebekte Schepen, en 600 lichter Schepen beſtont, noch ook niet van de vloot van *Pompejus* die uit 500 machtige twee en drie ordens Schepen beſtont, waer mede hy in 40 dagen, de Zee-rovers ſterk 800 Schepen verwon, en nam. Deze vloot van *Pompejus* was verdeelt in 24 Admiraelſchappen, en in 53 afdeelingen geſchaert, om na alle Oorden heen te varen, en den vyant alzins te vervolgen, *Pompejus* zelve hielt 60 van de grootſte Schepen by zigh, en na behaelde zegen, ſlachte hy hondert Stieren aen *Neptuin*, en hondert aen de *Victorie*.

P. 11. *c.* 2. *l.* 14. Andere geven de Samothracers de lof, van de Maſt eerſt aen het Schip gemaekt te hebben, en andere weder den Konink *Ægeus*.

P. 6. *c.* 1. *l.* 5. *Ægeus* had aen zijn Zoon *Thezeus* een ſwart en een wit zeil mede gegeven, op de tocht na Creten, als hy den *Minotaurus* met liſt gong beſtooken (zoo als de verdichtzelen luiden) met bevel, indien hy den *Minotaurus* kon dooden, en weder naer huis keeren, dat dan de witte Zeilen zoude aenſlaen; 't geen by hem door verliefde vergetenheit, over 't vermaek dat dien nacht met *Phedra* had genoten, den Stuerman wierdt vergeten te belaſten.

P. 6. *c.* 2. *l.* 18. Deze *Danaus*, wil *Dioniſius*, dat het Scheep-bouwen in Ægypten van de Phænicers had geleert. Het Schip *Danais* naer hem genoemt, in Grieken, de naem van *Penteconteron* verkreeg, naer het getal zijner Dochteren. Andere zeggen, dat *Danaus* niet met een Schip alleen, maer met een geheele Vloot, uit Ægypten in Grieken over quam.

De Egineten, volgens gevoelen van *Heziodus*, zijn de eerſte die Wapenen op Zee hebben gevoert. De Miſeners en Trojanen waren 't die den Helles-pont het eerſt bevoeren.

Seſoſtris Konink van Ægypten, zegt *Diodorus Siculus*, was d' eerſte die met een langh Schip d'Erythreiſche Zee heeft bevaren.

P. 11. *c.* 2. *l.* 1. Of zoo andere zeggen van Konink *Eulus*, of *Hellen*.

l. 5. Jollen of *Scaphas*, anders *Teſtacea* geheten, welke van Biezen of Teenen waren geweven; men zette de daer zomtijts zeilen op, uit baſten van Boomen gemaekt, waer van by *Lucanus* en *E. Hiſter* is te zien, welk laeſte zegt, dat deze Scapha (anders by d' Ægyptenaren *Poctona* mede geheten) met Hars boven op was beſtreeken.

P. 6. *c.* 2. *l.* 8. Welk by nacht vaeren, naer het geſternten is geſchiet; daer *Thales Mileſius* by zommige vinder van wert te zijn gelooft.

Doch *Callimachus* in ſijne Dichten, zegt, dat den Beer een zeker teken aen 't varen geeft, ervonden by die van *Tyrus*.

Fabius was de eerſte onder de Romeinen die de Zee-kaerten maekte.

P. 11. *c.* 2. *l.* 10. Het Schip dat *Cope* wiert genaemt, was een vont van de Platèènzers, zoo *Strabo* wil, 't geen eerſt alleen ſlechts zeilen voerden, doch naderhandt, dezelve geſtalte houdende, wierden daer Riemen op geleght: dier gedaente was mede het Schip van *Iſis*, 't geen tot teeken een Ganze-kuiken voerde.

P. 11. *c.* 2. *l.* 19. En dit Anker behielt zijn naem van *Angyra*, hooftſtadt der Tyrrhenen.

l. 48. Daer zijnder die willen dat *Gryfon* die anders *Triphon* wert genaemt, verſcheide ſlagh van Neb-ſchepen dede bouwen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00757

P. 9. *c.* 2. *l.* 50. Andere zeggen, dat dit Schip zijn naem behielt van de wittigheit der zeilen, want het griekſche woort *Argos* zoo wel wit als ſnel betekent, volgens *Hyzichius*.

P. 1. *c.* 2. *l.* 30. De voet by Grieken en Romeynen weinigh grooter is geweeſt, als die gene welk men hier hedensdaeghs gebruikt.

P. 2. *c.* 1. *l.* 8. *Salmaſius* wil, dat een Cubit of Elboogh de groote van twee voeten heeft gehad.

P. 9. *c.* 2. *l.* 35. Andere zeggen duidelijk, dat deze *Bellerophon* een edelen
Homerus. Griek was, welk den Zee-rover *Chimarrus*, die de kuſt van Lydien beſtroopte, overwon, wiens Schip een Leeuw voerde tot zijn kenteecken, en droegh een Draek op den ſpiegel.

Dees *Chimarrus* wiens Schip Chimera was geheten, *Geit* gebynaemt wiert, 't geen oorzaek tot verdichtzels heeft gegeven.

Jupiter, wil de verdichtzieke outheit, veranderde zich in een Ram, om tegen *Tiphon*, een trotzen Reus, Heer van Ægipten, te ſtooten: 't geen te kennen geeft, dat Jupijn op een Schip door Rams-hoorens kenbaer, heeft geſtreden.

P. 9. *c.* 2. *l.* 50. *Homerus* ſpreekt van een Pheacidiſch Schip, gemaekt door Konink *Pheacus*; het geen langh was, en wel het eerſte van dien aerd zoude zijn geweeſt; dit Schip naderhandt aen *Alcinous* Konink der Pheacen wierd ge-
Solinus. geven, dien het weder aen *Uliſſes* leen-
Procopius. de, wanneer hy by geluk op een plank
Atheneus. uit zijne ſchipbreuke aen het Hof van
Apoll. *Alcinous* was gebracht. Welk Schip
Rhodius. Neptuin eindelijk in een Eylandeken
Ovidius. vervormden, zoo de verdichters zeggen.

De ſchepen der Trojanen, zegt *Ovidius*, welke van de Vrouwen aen kolen wierden gelegt, in Tiberienſche Nymphen zijn verandert, en alzo onſterfelijk gemaekt; 't geen *Virgilius* zegt aen *Berecynthia* Moeder der Goden te zijn geſchiet.

P 11. *c.* 2. *l.* 13. Andere zeggen, dat *Ikarus* het driehoekigh Zeil alleen vont, en dat het vierkantigh Zeil, de Maſt, met de Marſch daer boven, nevens Voorſteven en Katrollen van *Dædalus* daer by zijn gedaen.

Eupalemus ervond den twee-tant, om het ſchip te verdedigen.

P. 8. *c.* 2. *l.* 49. Van het heerſchen ter zee ziet de Commentarien van *Caſaubonus* over *Polybius*, in't breede.

Byvoegzel tot het twede Hooftſtuk.

P. 16. *c.* 2. *l.* 3. Miſſchien moge jemant voorwerpen, dat op de ſchepen die de reien boven elkandre hebben gehad, de riemen elkandre in de weegh zijn geweeſt, datſe buiten boorts, en in't roejen tegens een hebben gebotſt, welken men zoude konnen antwoorden, dat velicht de riemen tuſſchen zware berkhouten deur, buitens boorts hebben uytgeſtooken, zoo, dat zy noch te hoog noch te laeg hebben konnen werden bewogen, ſchoon de roejers zulks zelfs wilde.

P. 17. *c.* 1. *l.* 30. Jemant mochte zeggen, ſchoon alle de roejers die aen een Riem arbeideden de Riem niet konden vatten, zoo hebben zy meſchien met touwen daer aen getrocken, 't geen niet kan zijn, terwijl de ſchrijvers melden dat de roejers de Riemen met hare handen vaſt hielden.

P. 13. *c.* 2. *l.* 34. De *Biremes* en *Triremes* dat twee en drie riem-rei-ſchepen zijn, zoo wel open als gedekt zijn geweeſt, gelijk uit *Polibius* is te beſluiten.

De gedekte hadden een overloop *Lib.* 16.
boven 't hooft der roejers.

De breete van een ſchip met acht reie Riemen van 22 voet by zommige gehouden wert geweeſt te zijn, de langte 180 voet. De kielen van de ſchepen die ten oorlogh wierden bereit, meeſt altijt van eikenhout zijn geweeſt.

P. 16. *c.* 2. *l.* 40. Men kan ook zeggen, dat de ſchepen wierden benaemt, naer zy veel verdekken hadden, daer van geroeit wiert; doch boven 3 of 4 verdecken is het niet waerſchijnlijk dat de ſchepen op zijn geſtegen, om de groote hoogte te vermeiden. En ook naer zy op jeder verdek veel mannen aen een Riem hadden zitten; by voorbeelt dat een bi- of tri-remis dat's twe-

of

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00758

A

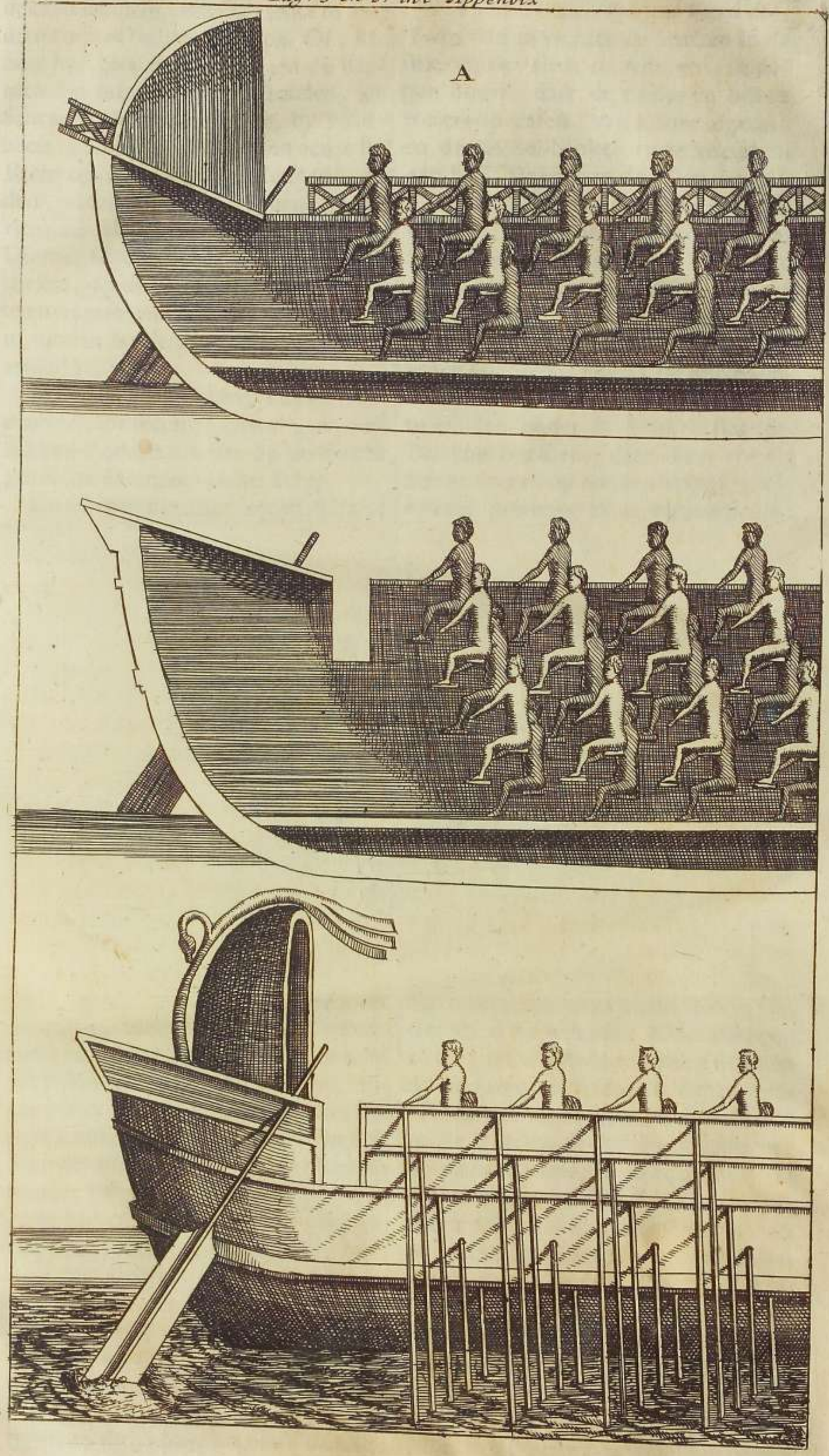

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00759

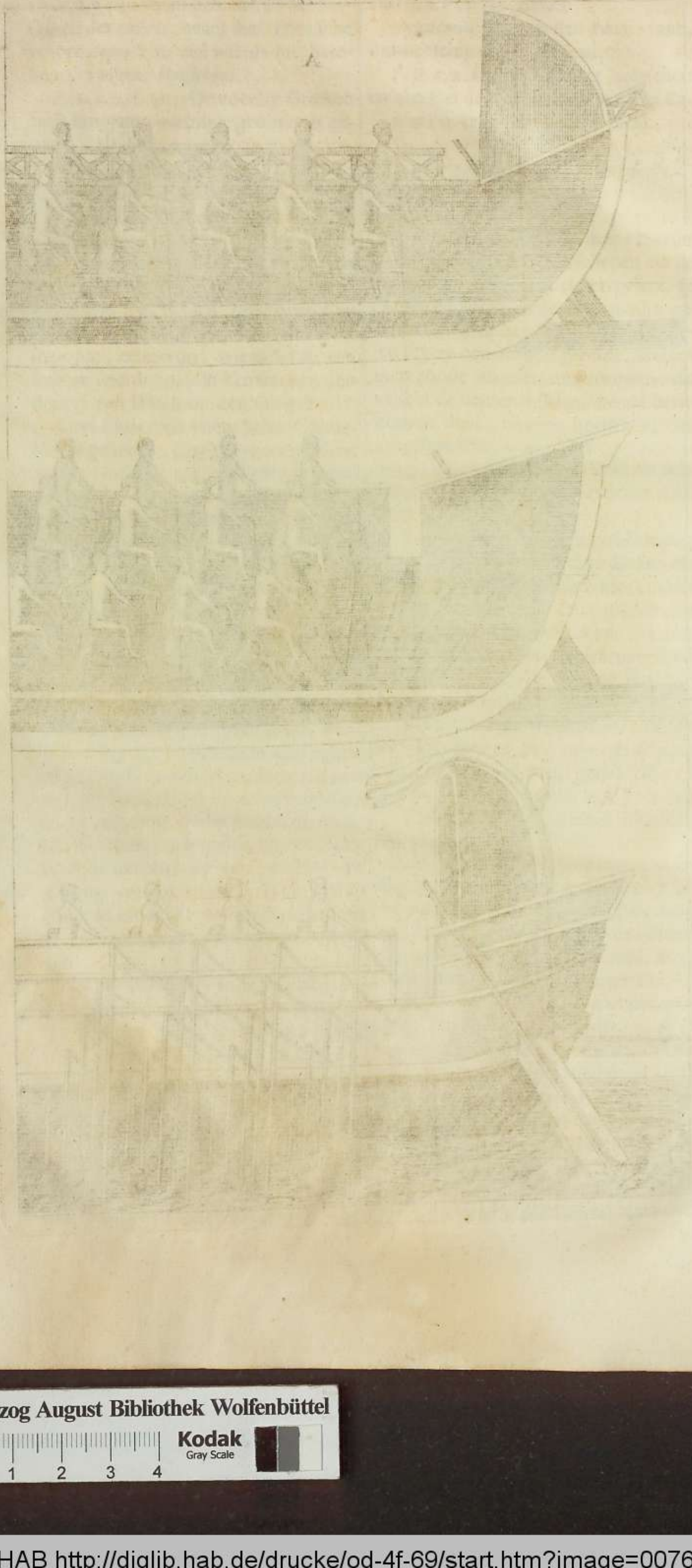

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00760

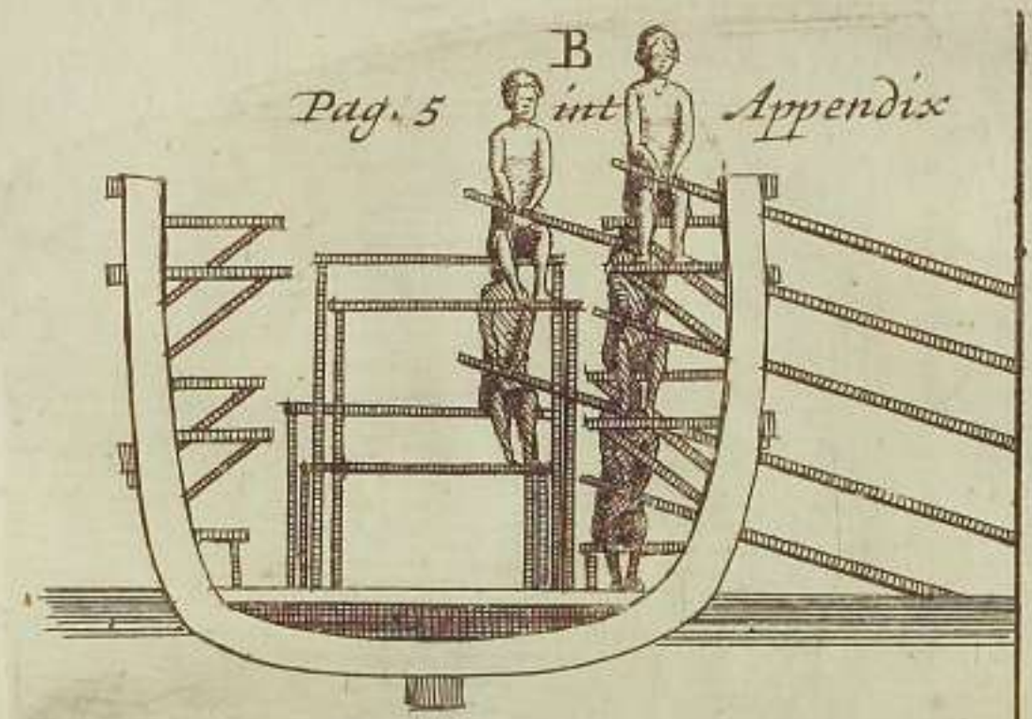

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00761

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00762

of drie-riem-rei-ſchip twe of drie verdekken hadden, waer op jeder byſondere roejers hadden gezeten. Of, dat naer het getal der roejers aen de Riemen die boven elkandre ſtonden, de Schepen wierden benaemt, by voorbeelt: zoo op drie verdekken aen jeder Riem op elk verdek 4 Mannen ſtonden, moeſt zoo een Schip een twaelif-riem-rei-ſchip benaemt zijn geweeſt. Dit toegeſtaen, de plaetzing van alle de roejers, op de ſchepen die tot 40 en 50 reien opgeſtegen hebben, bequaemlijk te vinden is, 't geen anderzints bezwaerlijk ſchijnt.

Het getal der Riemen, 't zy de ſchepen veel, of weinig, of wel geen verdekken hadden, wiert by de ouden geſtelt na de lengte van het Schip.

De ſchepen die maer eenen ſpits of punt aen 't Galjoen uytſtaecken, gehouden worden voor enkele lange ſchepen met een ry riemen, en die twe punten hadden, zeggen zommige, *Biremes* of twe-riem ry-ſchepen geweeſt te zijn, en daer men drie punten of ſcherpten voor aen uit zag ſteeken, zouden drie-riem ry-ſchepen zijn geweeſt.

Schepen die men de naem van lange gaf, naer het getal van riemen die op haer lagen (zoo eenige Schrijvers meenen) zomtijts benaemt zijn geweeſt, 't welk verwarringh in de zommige by heeft gebraght, en het ſchip 't geen na zijn tal riemen was benaemt, met de ſchepen die na riem-reien wierden benaemt verbijſtert is geweeſt. Zoo dat, de ſchepen die men vijftigh-riemers noemden, alleen 50 riemen wederzijts aen boort hadden liggen, zonder tot 50 onderſcheiden ordens op te ſtijgen; 't zy zy 2 of 3 mannen aen jeder riem hadden ſtaen, en Bi- of Triremes daer van inſgelijks konden werden genaemt, of niet.

P. 14. *c.* 2. *l.* 5. De banken daer de roejers op zaten, gaven vaſtigheyt aen 't Schip, alzoo zy de beide ſcheepsboorden t' zamen hielden.

P. 18. *c.* 1. *l.* 2. De Riemen zijn, als de roejers op onderſcheiden hoogte zaten, van verſcheide lengte geweeſt, die verſt van 't water zaten, den grootſten Riem nodig hadden. De roei-banken wierden met Leeder veeltijts bekleet.

P. 13. *c.* 1. *l.* 44. *Voor het woord dan.* Twee voeten werden de banken in de drie- en vier-riem rei-ſchepen, na dezen bouw, daer de onder en boven roejers op zaten, van boort afgezet, en de middel-banken twee voeten en een half. De banken der Thraniten en Thalamiten (boven en onder roejers) waren vaſt aen de boorden van het Schip, te wederzijts, doch de banken der middel-roejers (zygiten) ſtonden op ſtutten, welk onder aen den bodem, of op eenig verdek van 't Schip vaſt geſlagen wierden; 't zy dat de ſtutten enkel of dubbelt waren, op de einden, of te midden onder de banken ſtaende. De voet-bankjens daer deze roejers hunne voeten op zouden zetten, wierden een gewoone elboog hoog gezet, 't geen het vierendeel eens mans lengte is, men holtze weinig uit, op dat den voorzittende onder-roejer, ruggelings over vallende, te meer ruimte over blijve, tot beweging.

De zitbank van de onder-roejer ſtaet een voet met een vierendeel of half voet van de zitbank der boven-roejers, en alzoo ſchiet de onder-roejer met zijn hooft, dat hy langer is, tuſſchen de boven-roejers in, en dus ſlaet een achter boven roejer zijn riem boven het hooft van een onder voor roejer, 't welk dienſtig om plaets te winnen, ſlaende egter op gelijke lengte de riemen in't water.

De zygiten ofte midde-roejers zaten op banken die ſcheepwaert in ſtonden, om plaets te winnen, in de hoogte, zoo egter, dat zy hare riemen tuſſchen de onder en boven roejers deur, quamen in zee te ſteeken, welke riemen onder de zitbank der boven roejers, en voor de borſt van de onder roejers quamen. De riemen der midde-roejers, alzoo zy verſt van 't water zaten, en diepſt binnen 't Schip, de langhſte na deze ſtelling zijn geweeſt.

En dit alles na de meiningh van den genoemden Heer M. Meiboom, mach beſpeurt worden, uit de nevensgaende Plaeten, onder letter A en B. De bovenſte Figuer by A verbeelt een *Triremis*, of dri-riem rei-ſchip, en de twe

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00763

onderſte *Quinqueremes*, ofte vijf-riem rei-ſchepen. Doch ſtaet te letten, dat de roejers weinig meer in een geſchikt behooren te zijn; dat de boven-roejers hun riemen boven de hoofden der onder-roejers moeten ſlaen, dat de banken der midde-roejers, die met de witte verw verbeeldt worden en ſcheepwaert in ſtaen, van ſtutten onderſteunt behooren te zijn, dat de voetbankjes der opper-roejers achter tegen de ruggen der onder-roejers aen komen te ſtaen. Hier uit volgt, dat de middel-roejers de aenzienlijkſte roeiplaets hadden, als het ruimſt zittende, en bedekt voor de zee en wint, daerentegen de bovenſte, die met hare hoofden boven 't boort uitſtaken, wint en weer ſteets moeſten waernemen. Der onder-roejers, (ſchoon zy de kleinſte riemen hadden) plaets was verachtelijk, alzoo zy het achterdeel van de boven-roejers voor 't gezicht hadden. De bovenſte roejers, welke met het bovenlijf op onverdekte Schepen boven 't boort uitſtaken, namen, als een vyandt naderden, het geweer in de vuiſt, waer over ook hun loon mede hooger als der onder-roejers is geweeſt.

P. 17. *c.* 2. *l.* 27. De Schepen *Tri-* en *Quadriremes* waeren wel de gebruikelijkſten in den Krijgh, doch echter heeft men daer toe mede gebruikt, Schepen die hooger in rejen op ſteegen.

Byvoeghzel tot het derde Hooftſtuck.

P. 21. *c.* 1. *l.* 10. Onder de namen der oude ſchepen telt *Pollux*, *Cydari*, *Cydali*, *Harpophora*, *Tiarmenos*, 't welk drie zeilen voerde. De zommige hadden in Lybie de naem van Rammen of Bocken. *Lenticulus* was te Romen zeker klein ſlach van ſchuiten.

P. 21. *c.* 1. *l.* 22. In het Boek *Addit. Lamb. Schafnaburg.* wert gewagh gemaekt van ſchepen, *Cocones* geheten, 't geen ongetwijfelt groote Zee gevaerten zijn geweeſt, want hy zegt, *multæ naves magnæ tam trieres quam cocones in mari Mediterraneo ſubmerſæ perierunt*, dat is, daer zijn veel groote Schepen, zoo wel roei-ſchepen (drie roei-rei ſchepen) als *Cocones* in de Midlantſche Zee vergaen.

Deze zaek wort op een ander plaets *in compilatione Chronologica* op het Jaer M CC LXV gezeit voorgevallen te zijn, en daer zijn dees Schepen *Cogkones* genoemt, zoo dat het geloofliijk zy, dat dit ſlagh van Schepen met d'oude Koggen, gelijk in het Amſterdamſche Wapen zijn vertoont, over een komt.

P. 21. *c.* 1. *l.* 37. *Rates* by *Curtius* voor een byzonder ſoort van Schepen wert genomen, *Cicero* maekt inſgelijks onderſcheit tuſſchen het woort *Navis*, 't geen een Schip ſlechts betekent, op 't Latijn, en *Ratis*, en zulks in deze woorden, *cum aut navibus aut ratibus conarentur accedere*, dat is, terwijl zy met ſchepen en *rates* zoeken te naderen. Ziet hier van ook by *Varro:* waerſchijnlijk is het dat *ratis* een vaertuigh zy geweeſt licht en los opgebouwt. *Lib.* 4. *cap.* 8. *In Verrem.* *Lib.* 6.

P. 25. *c.* 2. *l.* 27. Het ſchip van *Philopater*, willen eenige, dat voeren konde 12000 vat, jeder vat op 2000 pont gerekent: van 400 mannen wierdt het voortgeroeit; de hoogſte riemen hout *Caramuel* dat 38 cubiten lang zijn geweeſt.

P. 19. *c.* 2. *l.* 22. De geheele Rijnſtroom en de Stranden van het out *Batavia*, zijn onder Conſtantijn met *ſtratæ* ofte *conſtratæ naves*, dat 's gedekte ſchepen, voorzien geweeſt, om den aenloop van uytheemſche vyanden te weeren, gelijk by *Iunius* in zijn *Batavia* klaerlijk is te zien. *Cap.* 9.

P. 22. *c.* 2. *l.* 29. *Apollinaris* ſchrijft zeer duidelijk, dat deze Saxen buiters op de Zee, tuſſchen Engelant en Hollant zijn geweeſt, ſtout te water, voeren in ſchepen die met huiden waeren overtrokken. Der geſtalte, na allen ſchijn, als op de Plaet, boven, by de Wapens, aen N°. 16, is vertoont, 't geen gevolgt is naer een donker aſchgrauwe Steen, gevonden in de buyten-muer van het huis te Britten.

De geleerde *Iunius* verhaelt in zijn *Batavia*, van zeker Perſoon tot Hoorn, hem in maeghſchap beſtaende, die in een boot van vier planken en drie bereide huiden, 't geen hy alleen op zijn rugh koſte dragen, de Noordt-zee in voer,

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00764

voer, de Zont door, en tot Dantzik belande; tot groot verwonderingh der aenſchouwers die het vaertuigh uit de Zee op zagen komen.

Lib. 3. de Bel. Gal. *P.* 22. *c.* 2. *l.* 10. De Schepen der Francen (ſegt *Cæzar*) waren platter van Kiel als het Romeinſche vaertuigh, en zulks om te gemakkelijker op drooghten te konnen zitten. De voor en achter Stevens ſtonden zeer verheven, gebouwt van eiken hout. De roei-banken waren van balken gemaekt, een voet hoogh, met yzere ſpijkers aen een geheght, die een duims dikte hadden. De Ankers tot deze ſchepen, aen yzere Ketinghs vaſt waren, de ſchepen zelve waren zoo hoogh (ſeght hy voorts) dat d'onzen dezelve met Pijlen niet wel beſchieten konden.

Lib. 5. de Bel. Gal. *P.* 18. *c.* 2. *l.* 6. *Cæzar* van dit geſlacht van Schepen een goet aental dede bouwen, die weinigh lager van boort waren als de *Actuariæ* gemeinlijk plachten te zijn: behalven ook noch andere daer hy laſten in wilde voeren, die weinig wijder waren.

Annotinæ wierden zekere ſchepen by de Romeinen genaemt, die leeftocht voerden.

Cæzar de Bel. Civ. *P.* 23. *c.* 2. *l.* 18. Als *Iulius Cæzar Brunduſium* had belegert, wierden by hem en *Pompejus* veel Vlotten en Toren-ſchepen gebruikt, die aen vier Ankers, uit vier hoeken in het water vaſt wierden geleght.

P. 20. *c.* 1. *l.* 3. Deze *Trabariæ naves* anders *Littorariæ* en *Caudicæ naves* wierden genaemt.

P. 21. *c.* 1. *l.* 10. Hier by konnen noch geſtelt werden, de ſchepen *Barcæ, Holkades, Nuctetiæ, Aphractæ, Silphæ, Heneres, Meliacum, Mediæ, Sætthie, Olorinæ* of Swaen-ſchuitjens, die klein waren, en ſlechts dienden om zich te gaen vermeiden door de Zee, gemaekt na de geſtaltenis van een Zwaen.

Valerius Flaccus ſchrijft van zeker ſchip *Serilla*, dat van Werk en Teenen was gemaekt, en onder met linnen t' zamen genaeit, zoo *Pacuvius* vermelt, dat zommige uitleggen met koorden en touwen.

Porthinides, Oxiæ, Iulopezæ, Horiolæ, Geſcoretæ, Cillones, Mydium, Hyppona, dat groote laſt-voerende ſchepen waren, *Carcheſium*, een ſchip dat een groote Mars droegh, den diepe Kroezen gelijk, *Cope* of *Copinæ*, 't geen een zesde van zijn lenghte breet was in 't ruim. *Pegaſea*, een Hipponiſch ſchip, ſcherp en ſpits. *Antiate*, een gebekt Antiatiſch ſchip. *Arcta*, een klein Boſphoriſch rover-ſcheepje. *Autoſchedium*, *Actos* een kort gedrongen ſchip. *Bariskos*, een ſterk groot en zwaer ſchip. *Cnidiurgus, Comeſtria, Cline, Curina* en *Corina*, dat ledere ſchepen zijn geweeſt, *Cervirus, Dioiris, Delphinophora, Epatrocle, Epibathras, Eikoſoryga*, een groot ſchip, aldus benaemt na de twintigh zeilen die 't gebruikte. *Euſelmus, Falcata*, een ſchip dat leeftocht voerde, zonder of met Toorens. *Hiberoſa*, een ſchip gebruikelijk onder de Hebreen. *Hippobatros, Hepetres, Italiota*, een gebekt ſchip, van twe ordens riemen, en een Toorn. *Lampſacogos, Maſcula* een Koopmans ſchip. *Maſſaliote*, een Koopvaerder. *Mylotoparia, Myriagogis, Ocyalos, Pheredea*, een gebekt ſchip, aldus na zijn bouw-meeſter *Pheredus* benaemt. *Philacide, Piſtris*, (dat zijn naem van den Zee-vis Piſtris daer het naer geleek, hadde bekomen, langh en ſmal) *Proplos, Magona, Picta*, een ſchip dat met Pek dicht was beſtreken. *Quinquetoſtaria*, een roeiſchip met vijfhondert roejers, *Sitagogis, Siccaria*, roof-ſchepen, *Sandalos, Sumpſeris, Strongylon, Scalmus*, by de Phænicers ervonden. *Situlæ*, laſt-ſchepen. *Ephacæ*, volk voerders. *Cæteæ*, ſchepen groot en zwaer, na den Vis *Cæta* benaemt. *Cucurbita*, een Viſſchers ſchuit. *Circirium, Triris, Tabrica, Trochelophora*, dit droegh zijn naem van de Katrollen die het voerde. *Typhis*, een ſchip aldus na zijn bouw-meeſter benaemt, 't geen anders den Dolphijn-voerder wiert geheten, om dat het voorſte van het ſchip gemaekt en geſneden was als de kop van een Dolphijn, met ſnuit en oogen; en aen de zommige van dezen aerd, zagh men de geheele Hiſtorie van den Metymnaſiſchen Amphion, die op zijn ſnaren ſpelende, de rugh van een Dolphijn bereedt.

De vracht ſchepen, die zeil te meeſten

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00765

ſten tijdt voerden, of ook wel zeil en riemen te gelijk, zijn by de Romeinen drievoudiger proportie geweeſt in hare lenghte (na de meiningh van zommige) zoo, dat zy driemael langer als wijt waren, doch de Jachtſchepen viervoudigh en viermael langer als wijt, andere waren ſlechts eens zoo langh als hoogh, en ſeer ſmal. De Jacht-ſchepen waren niet ſeer diep, licht opgebouwt, van dun hout, van onderen ſcherp en ſnel, boven twemael breder als onder, lagen daerom niet vaſt op het water, en moſten aen jeder zyde evenveel geladen werden.

Carina was een grof en zwaer ſchip, bequaem om groote laſten te vervoeren.

De ſpitze bekken die aen de ſchepen gebracht wierden, dienden mede om van vooren wint en water te breeken.

d' Ægyptenaren bouwden ſchepen, anderhalfmael langer als breet, en de lenghte wiert altijdt by de breete en de hooghte na de dikte van de Kiel afgemeeten. De Maſſilioten, of die van Marſeiljen, bouwden ſchepen van dobbele lenghte, ſpits en bekkigh, behalven dat hare lichte ſchepen twe vierdendelen en een halflanger waren als breet, en dit was na de wijs van *Phocis*, daer zy herkomſtigh van zijn.

Plauſtrum, 't geen anderzins een wagen betekent, van den Poëet *Oppianus* voor een ſchip is genomen, gelijk mede de zilvere Wagen van *Nerites* by *Homerus* genoemt, voor een ſchip te nemen is. Dit was een werk van Vulkaen, Nerites een Soon zijnde van *Nereus*, en van de ſchoone *Doride*, doorſoght alle de zeen, deze was zoo ſchoon, dat hy *Narciſſus* te boven gongh, en *Venus* op hem verlieft zijnde, nam hem in zee op haren Wagen, en hy haer niet willende te wille zijn, veranderde zy hem in een Zee-ſlak, die als noch *Nerita* wert genoemt, welk het varen in een ſchip, of 't rijden op een wagen door de Zee ſteets noch na ſoekt te bootzen, met zigh aen het waters opper-vlak te begeven, en daer te drijven, voort werdende gejaeght van de wint, die in zijne ſchelpe, welk hy over ent ſet, ſlaet.

Samina, was een ront ſchip, by die van *Samos* eerſt ervonden.

Liuto, een ſcheepjen na de geſtalte van het ſpeel-werk-tuigh een Luite, 't geen zijn naem van de Lofzangen behout, die daer op geſpeelt wierden, het heeft een rond en dikbuikigh lijf.

Lenunculus, een klein Viſſchers ſcheepjen.

Faſellus, was een ſchip in Campanie gebouwt.

Ramberga een ſoort van groote ſchepen, omtrent het Jaer 1344. in Spanjen gebruikelijk.

De ſchepen *Codicariæ* geheten, hun naem erlanghden, om dat van veele berderen te ſamen wierden gemaekt, want *Codex* een bundel berden of houte planken was gezeght; doch andere willen, dat deze ſchepen hun naem van *Codex* den vinder of eerſte bouw-meeſter der zelven bequam.

P. 21. *c.* 1. *l.* 46. De ſchepen welke die van Colophon bouwden (een Stad in Jonie, daer men hout Homerus van geboortigh te zijn) wierden zoo in waerde om haer bequaemheidt gehouden, dat daer een ſpreek-woordt uit ſproot, *Colophonem addere*, dat is eigentlijk gezeght, Colophon by doen, doch dit wiert gebruikt wanneer men ſprak van de uiterſte en de bequaemſte hulp ofmiddel aen te wenden.

Centaurus, *Bucentaurus*, *Priſtis*, *Scylla*, zijn ſchepen geweeſt naer hun geſtalt aldus benaemt.

Amphiricon en *Ampheris*, zijn ſchepen geweeſt die haer naem hadden van riemen twevoudigh uit te ſteken.

Parones, waren ſchepen die onder de grootſte wierden getelt.

Polyteles is vaertuig daer in men zigh gongh verluſtigen, cierlijk opgetoeit.

P. 24. *c.* 1. *l.* 29. Zeker ſchip daer *Cleopatra* zig in voeren liet, *Thalamegus*, of *Thalamegon* van eenige wort geheten, *Seneca* noemt het *Cubiculata*, en andere *Thalamiphora* of *Navithalama*; het was alom met Ivoir bezet, de achterſteven was vergult, het zeil dat men daer by zetten koſt, was van purper zyde, en hongh aen gulde touwen, de riemen van zilver, het tentjen achter, was vergult, zy zelve was gekleet als *Venus*, en had naekte kinders als Cupidoos om haer zitten, jonge Maeghden, die de Gratien

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00766

X

b

a

d

c

e

g

f

g

h

C

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00768

Gratien en Nereiden verbeelden in't gewaet, ſtuerden 't ſchip, en hongen aen het Want, terwijl andere langhs den Oever reukwerk maekte.

P. 21. *c.* 1. *l.* 46. Andere ſchepen waren geheel ront, waer van zy mede haer naem erlanghden. *Haliadæ* zeeſchuiten by de Grieken zijn geweeſt. *Strategia* en *Stratiotidæ naves*, zijn ſchepen die oorloghs gereetſchap voerden. *Cnidurdes*, waren ſchepen van de Cnidiers gebouwt. *Dromadi*, zijn ſchepen, om haren ſnellen loop aldus benaemt.

P. 19. *c.* 1. *l.* 52. Van de ſchepen der Ægyptenaren, ſpreekt dezelve *Herodotus* aldus:

Hunne (der Ægyptenaren) wachtſchepen worden van eenen Doornboom gemaekt, die in geſtalte met de Pyreneeſche Lotes-boom (wiens Traen een Gom is) over een komt. Uit deze Doorn houwenze blokken van t'we ellen groot, die zy tichels gewijze fatſoeneren, en in dezer voegen t' zamen hechten, zy laſſchen deze blokken met veele en lange Nagelen aen malkandere, en alſſe die dus t' zamen hebben gehecht, dan leggenze daer roey-banken over heen. Knies of Ribben gebruyken zy niet, maer in de repen en voegen ſtoppenze van binnen Biblos. Zy maken maer een eenig Roer of Stuur-bort, dat door de Kiel hene gaet. Zy gebruiken ook een doornen Maſt, en zeilen van Byblos gemaekt. Deze ſchepen kunnen tegen de ſtroom niet op varen; 't en zy dat'er een ſtijve koelt onder waeyt, maer zy worden op het landt voort-getrocken; voor ſtroom drijvenze aldus af, jeder ſchip heeft een horde, dat van Myrika en geſpouwen Riet t' zamen is gehecht, en eenen doorgeboorden Steen, van omtrent twe Talenten zwaer, zodanigh een Horde latenze, aen een Touw vaſt gemaakt, voor aen het Schip, en den Steen aen een ander Touw, achter aen't ſchip dryven; de horde derhalven, als'er het gewelt van't water komt tegen aen zetten, gaet van zelf en trekt den Baer voort: met de naem van Baer zijn deze ſchepen aldaer bekent. De Steen die langhs den gront achter aen ſleept, ſtuurt het ſchip recht. In groote menighte vintmen deze ſchepen in Ægypten, waer onder zommige de zwaerte van eenige duizent Talenten konnen voeren.

P. 20. *c.* 1. *l.* 42. Dit vaertuig *Ponto*, hadde anderhalve lengte van zijn breete, diende meer om laſten en zwaerte op binne-wateren te vervoeren, of om ſchepen uit de Havens, en over droogten te trecken, als de zee te bevaren, had ook geen hoog verdek in het midden.

P. 25. *c.* 2. *l.* 27. Dit ſchip wiert van wegen zijne wonderlijke ruimte *Megala* geheten.

P. 27. *c.* 1. *l.* 31. *Ptolomeus Philadelphus* deed een ſchip maken, lang 400 ſchreden, jeder ſchrede op 5 voet gerekent, wijt 30 cubiten, een cubiet op anderhalf voet gerekent, hoogh 50 cubiten; 't geen van *Pyrrhus Ligorius* (Edelman van Napels) zeer breedelijk wert ontleedt, in zijn Boek *Diſcorſo della Nautica de gli Antichi*, waer van het afſchrift by my door byſondere gunſt van den Edelen, Hoogh-geleerden Heer *Carolo Dati* van Florencen toegezonden, wert bewaert; in meiningh t' zijner tijdt het zelve het licht te doen zien. Dit ſchip dan, ſeght hy, was aen de kiel als de Rivier-ſchepen in 't gemeen zijn, platachtigh van onderen, het hadde twe voor- en twe achter-ſtevens, hoog uit het water, welke niet by elkandre ſtonden, maer aen jeder eint ſtondt een voor-ſteven en een achter-ſteven, de voorſtevens onder, en de achterſtevens boven, 't geen, na men giſt, wiert gedaen, om dat dit wonder lange ſchip 't geen op de Nijl meeſttijts voer, welk op veel plaetzen vry eng is, bezwaerlijk anderzins zoude hebben konnen wenden, maer aldus kon men voor en achterwaerts varen, zonder wenden van het ſchip. De Kabels waren lang 70 cubiten, de zeilen van fijn linnen, purper geverwt, gelijk ook al de touwen: het had roei-banken op vele plaetzen, alzo het geweldigh diep was.

Aen de plaet hier nevens onder letter X, vertoont A een Toorn-ſchip, na de oude wijs, gelijk zulks af is getekent uit zekere ingeſnedene langhwerpige Medalie, by my beruſtende, aenmerkelijk is daer aen de Maſt, met het opgebonde zeil aen de ree. De letter B verbeelt een *Biremis*, of twe-riemrei-ſchip, van *Ligorio* gevolght na out

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00769

Marmer, C is een ſchip 't geen geſchilderdt ſtaet, aen 't houte wulf van de Kerk te Diemen, buiten Amſterdam, welk wulf is gemaekt in 't Jaer 1500, zoo dat men ongetwijffelt te dier tijt de ſchepen hier ter ſtede dus mede heeft gebout; aenmerkelijk zijn daer aen de Maſtkorven, de twe Bezaens, het voor en achter Kaſteel, de houten die in ſtee van een Galjoen voor uit ſteken, de kortheit van de Maſten, en het genaei der Zeilen, waer van de kleden dwars tegen elkandre aenſtaen, 't geen ick gelove, ſterktens halve is gedaen. De ribben die buitewaerts van boven na beneden toe over de Berghouten zijn geleit: de doppen die de buiten balken vaſt houden. Deze Kerk is geweldigh out, men vint daer in zeker glas onder een geſchildert Doots-hooft, het Jaer elf hondert en zes en dartigh ſtaen, op deze wijze ɔb136. zoo dat de Kerk ten alderminſten al van die tijdt af heeft geſtaen. De Figure by letter D vinde ik in een out Spaens Boek, getekent in den jaere vierhondert en tnegentigh, waer uit beſluite, dat men toen in Spanjen dus heeft gebouwt, E is het ſchuitjen *Monoxylon*, 't geen nevens de volgende van Ligorio heb geleent, het is van tacken t' ſaem gevlochten, F is een Swaen-ſchuitjen, daer de Ouden mede uit te verluſtigen voeren, G zijn *Apluſtria* of çierſels daer de Ouden de ſchepen mede optooiden, H zijn Roeren.

P. 25. *c.* 2. *l.* 26. Behalven dit ſchip (daer vier duizent Roejers, en drie duizent ſtrijders op waren) bouwde dezen *Philopater* noch een ander ſchip, niet ongelijk dit zelve. Waer *Atheneus* van verhaelt, dat het lang was 280 cubiten, had een achter-ſchip, hoog 53 cubiten, met vier Roeren, jeder 30 cubiten lank, de grootſte riemen waren laugh 38 cubiten, aen welkers handtvatzels een tegenwicht van Loot aen gehangen was: het had twe voorſtevens, en twe achter-hutten, met 7 ingangen, de zijden waren omzet met vaſtgeſtelde ſchilden, drie duizent Riemen konden daer op leggen, doch met vier hondert koſtmen bequaemlijk roejen, 150 mannen hadden toezight op de voor-raed. Als het uitvoer, zweefden 50 Booten om hem, jeder met 5 Riemen, waer uit men trompetten, en reukwerk maekte.

P. 27. *c.* 2. *l.* 15. Deze *Demetrius* was zeer ſcheeprijk en prachtigh in het bouwen van zijn ſchepen: ſtelden daer twe of drie rejen riemen op, hy beſtreet *Ptolomeus* met 170 ſchepen, en keerden overwinnaer binnen *Cyprus*. Met 300 ſchepen toogh hy tegen *Caſſander* Konink der Macedoniers op, en verdreef hem uit de Zee, tot aen de Thermopylen toe.

P. 27. *c.* 1. *l.* 31. Dit ſchip zeggen andere, voerde voor ballaſt wel elf honderdt mudde Linzen. Men zeght mede, dat dit ſchip de grontflag maekte aen den Toorn *Pharus*, die by nacht buiten Romen, aen de zeevarende ligt verſchafte, en dat de drie haven-torens daer niet op wierden geſtelt; het was van dennen hout gemaekt, en gebruikt om een ſteene naeldt uit Ægypten na Romen over te voeren: welk werk afgedaen zijnde, wiert het gezonken.

Het ſchip dat den *Obeliſcus* of naelde ten tijde van Conſtantijn overbracht, met 500 roeyers voort wiert gevoert.

l. 42. *Caligula* deed een brugh van ſchepen maeken over zee, langh 4000 paſſen, van Miſenen tot Puteoli, en reet daer by nacht over, zeggende, dat hy de zee berydelijk zoo wel by daegh als by nacht wilde maken. Om licht te hebben op dezelve, liet hy aen de Oevers alom groote vueren aen ſteeken. *V. Dion.*

Xerxes dede inſgelijks tuſſchen *Feſtus* en *Abydon* in Thracien een Brug, qualijk een mijle langh, leggen; daer zijn volk tegen de Grieken over trok. Deze *Caligula* bouwde ſchepen daer hy veelverwige zeilen op zetten met achterhutten van cederen hout. *Herodotus.* *Suetonius.*

Tyrius, in't dertiende geſprek, ſpreekt van een ſchip, *Phenix* geheten, 't geen van Ægypten na Trojen voer; 't welk zeer wijt en lang was, hier op een Koninklijk Paleis ſtont, men zagh daer Bad-ſtoven en Worſtel-plaetzen in, om dit ſchip te plaetzen was een byzonder Dok of Haven gebouwt, daer het als een vruchtbaer Eilant lagh, want daer ſtonden verſcheide vrucht-bomen op en wieſſen.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00770

Navis Philopatris, Zeker Schip van Philopater.

Pag. 10 int Appendix.

P. L.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00771

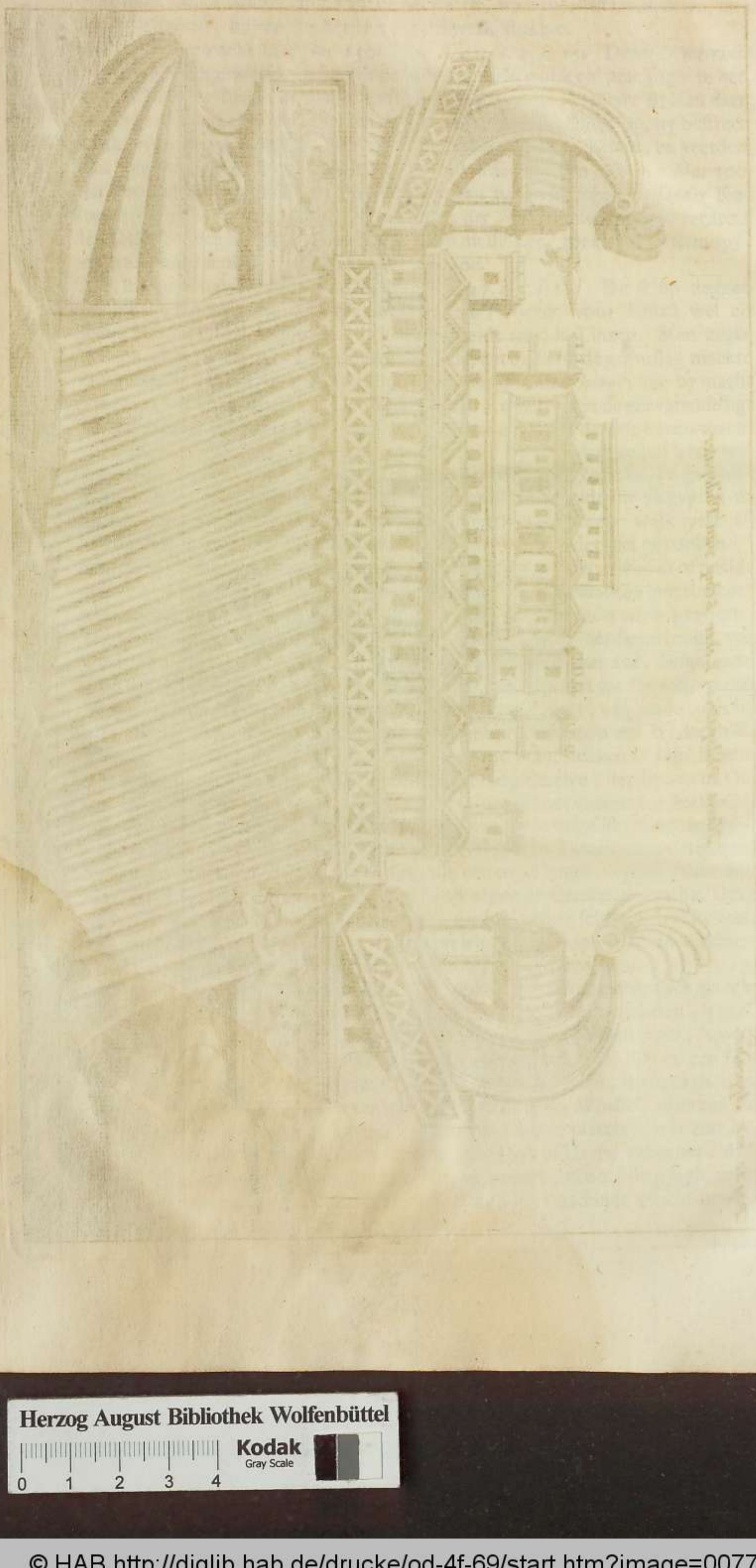

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00772

P. 20. *c.* 1 *l.* 26. Deze ſcheepkens, anders *Vitilia navigia* geheten, waeren met leder overdekt, en rontom gevoedert; men koſtze lichtelijk t'zamen vouwen. Daer wordt gezeght van de Poëten, dat het ſchip *Argo* ('t geen doch ongelovelijk is) dusdanigh zy geweeſt, om dat het van de ſchepelingen op de ſchouwders over landt een groot ende weeghs uit de Adriatiſche tot de Tyrreniſche zee gevoert zoude zijn; 't geen, mijns bedunkens, te grooten ſtreek van geberght landt is, om een ſchip, of de ſchepen die *Iaſon* by zich hadde, over te dragen, voornaem, dewijl dit ſchip, daer hy heldedaden en dappere ſtrijden mee verrichte, van eenige zwaerte en groote geweeſt moet zijn: doch, zoo dit geen verdichtzels zijn: heeft het overlandt-voeren nergens bequamer (mijns bedunkens) konnen geſchieden, als ter plaetze daer ik 't hier vooren heb gemelt.

Gellius en *Varro* ſchijnen te willen, dat deze *Naves Sutiles*, of genaeide ſchepen, dusdanigh waren gemaekt, dat een ofander vulzel op dun hout wiert geleght, daer men dan biezen op naeiden, en dit, om de ſchepen lichaem en geen zwaerte te geven.

P. 20. *c.* 2. *l.* 38. *Tacitus* de geſtalte van deze ſcheepkens *Monoxylon* ghenaemt, beſchrijft, en ſeght, datze by de duitzen veel wierden gebruikt, hadden punten wederzijts, op dat zy althans ſonder wenden, een voorſteven voor uit mochten ſteken: zy wierden door gene zeilen voortgezet, noch de riemen zijn niet vaſt, maer los aen de zijden geweeſt.

P. 27. *c.* 1 *l.* 4. Dit ſchip van *Hiero* was gebouwt op de wijze (zo de zommige willen) van een ſchip met drie ordens riemen, en dat van 60 treffelijke timmer-meeſters, de nagels die daer in ſtaken, waren van gehard yzer, daer lagh een verdek op, 't geen met bepikt zeildoek was beleght, en de planken waren met lode platen overtogen: het wierdt met witte touwen toegetakelt, en de zijden buitewaerts waren met lode platen beleght, 300 konſtenaren bereideden de ſtoffe. Onder het koſtelijk ſny-werk ('t geen dit ſchip vercierden) was een *Atlas* wonder konſtigh gewrocht, op de Marſzen koſten Mannen werden geplaeſt, om op den vyant met ſteenen en pijlen te woeden. Als dit ſchip eenmael van Siracuſen na Alexandrien in Ægypten voer, koſtent met zijn toeſtel 3000 Talenten, en wierdt verzelt met 1050 Viſſchers ſcheepjens. Het was toen geladen met 10000 aerde vaten vol Siciliaenſche gezouten viſch, en vleeſch voor 20000 talenten, zoo de oude ſchrijvers melden. Van dit ſchip zinght de Poëet Archilocus aldus:

Quis ratis eximiæ inventor Mortalis? eam quis
Infractis traxit funibus in Pelagum, &c.

't geen geheel vertaelt dus luit.

„Wie is de ſterffelijke vinder van dit „uitſtekende ſchip geweeſt? wat hak„kende Bylen hebben dit zwaer werk „gemaekt? en hoe zijn de Balken aen „de Kiel vaſt gehecht? Het magh ver„geleken werden by den top van den „berg Ætna, of de Cycladiſche Eilan„den; rontom welke de golven van „de Ægeiſche zee ſlaen. Aen beyde „de zijden ſtaen de muuren even wijt „van malkander; hebben de Reuzen „dit werk tegen de Goden uitgebragt? „zijne bewolkte hooge toppen raken „aen de Sterren, het heeft drievoudi„ge borſtwapens van binnen. Het An„ker-touw is even als die daer *Xerxes* „de twe ſtranden van *Seſtus* en *Abydon* „mede t'zaem knoopte. En de lette„ren aen die zware zijden ingeſneden, „verklaren wie dat moejelijk ſchip „heeft konnen doen voort zetten; de„ze wort Hiero genaemt, waer mede „hy de vette vruchten van Grieken„lant, en alle de geſchenken van Pon„tus Eilant zoude voeren, een Griek, „een Siciliaen. O Konink Neptuin! „draeght togh zorge, in de blaeuwe „Zee-golven, voor dit twijfelachtige „ſchip.

P. 20. *c.* 2. *l.* 26. Het woort *Cymba*, wort mede gebruikt voor allerhande ſlagh van ſchepen, zoo groot als klein, van waer het woort *Cymbio*, een vat om in te offeren en uit te drinken, herkomſtigh is, 't welk een ſchuitjen niet on-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00773

gelijk is, als mede de *Cymbale*, een ront ſpeel-werk-tuigh.

P. 19. *c.* 2. *l.* 6. Deze ſchepen *Cameræ*, waren gedekt, daks-gewijze, met Berderen.

P. 23. *c.* 2. *l.* 14. Onder Admirael *Boiſot*, die de Spanjaerden op de Schelde ſloegh, een ſchip toe wiert geſtelt, het Kaſteel van Delft geheten, 't geen van twe ſchepen aen elkandre geheght, was gemaekt, dit voer zonder zeil of riem, doch wiert met een rat, daer 12 mannen aen arbeideden voort gebragt.

P. 21. *c.* 2. *l.* 2. *Lucianus* melt in eene zijner zamen-ſpraken, van een Ægyptiſch Koorn-ſchip, langh 120 elboogh. De achterſteven rees ſoetjens op, naer om hoogh, waer een gulden Gansken achter aen ſtont, omtrent deze achterſteven zagh men onderſcheidelijke verblijf-plaetzen; men zeght (zeit hy) dat dit ſchip zoo veel Kooren voeren mach, als het geheele lantſchap *Attica* in een jaer nodigh heeft; jaerlijx kon deze laſtdrager verdienen aen vraght (zoo de ſpotter *Lucianus* ernſtelijk ſpreekt) twaelf Attiſche Talenten, 't geen omtrent 22000 gulden na onze munt zoude beloopen. De lengte van de gemeene laſtdragers, hout men mede als vier tot een geweeſt te zijn. Doch oorlogh-ſchepen langer zijn geweeſt. Zommige ſchepen waren van gemenghder aerd, langer als enkele vracht-ſchepen, en breder als enkele Oorlog-ſchepen, voerden zeil en riem, welke laetſte de Koopvaerdy-ſchepen, om de koſten, veeltijts ſchouwden.

P. 25. *c.* 1. *l.* 15. Andere willen dat dit ſchip langh zy geweeſt 560 voeten, en andere ſlechts 420 voeten.

P. 21. *c.* 1. *l.* 8. Het woort *Ploja* voor een Oorlogh-ſchip by Joſephus wert genomen.

P. 27. *c.* 1. *l.* 4. *Hiero* (zoo eenige Schrijvers willen) hadde dit ſchip tot een laſt- of koorn-drager doen bouwen, dat zonder riemen, maer met zeilen alleen door zee gongh, daer hy twe duizent Hollandtze laſten in koſt laden.

Byvoeghzel tot het vierde Hooftſtuck.

P. 28. *c.* 1. *l.* 13. Het geberghte daer de Arke zich ter neder zette, wert inſgelijks het Gordiſche of Corcyreſche Geberghte geheten. *Euſebius. Bochartus.*

P. 28. *c.* 2. *l.* 12. Van den berg *Ararat* ſpreken de Sybillen (wiens trouw doch by velen is verdacht) aldus:

Aſſurgit Phrygiæ mons quidam in finibus atræ,
Arduus alta petens, Ararat quem nomine dicunt, &c.

Dat is,

Daer reiſt een zekren Bergh in 't zwart Phrygiſche lant,
Met namen Ararat, welk is van hogen ſtant, &c.

Dit geberghte met de naem van *Celæne* by de oude Schrijveren mede ſtaet bekent, daer van zeer veel is verdicht, als te zien is in *Ovid. Faſt.* 4. *Virg. lib.* 3. *Æneidos.* *Ptolemeus* zeght, dat dit een bergh in Galatie zy geweeſt, anders *Taurus* geheten. *Livius* in zijn eerſte boek, zegt dat *Celæne* de Hooftſtadt zy van Phrygien, gelegen op een hoogh geberghte. *Strabo, Lucanus.*

Het zijn de Schyten, die van outs het landt rontſom 't geberght *Ararat* hebben bewoont, welke, zoo als by *Iuſtinus* ſtaet te zien, voorgaven, dat hun landt het oudtſte van alle andere landtſtreeken was, want het nimmer van water was bedekt, of 't was altijdt het eerſte droogh en ontdekt. *Lib.* 2.

Mela, Chryſoſtomus, Aratus en *Iſidorus*, tellen 't geberght *Ararat* onder de Bergen van Armenien.

De ſpraek die de oude inwoonders des geberghte *Ararat* of *Cordie* ſpraken, hout *Strabo* dat ten delen Arabieſch is geweeſt. *Corcur* is op 't Arabieſch een langh ſchip gezeght, waer van deze Volken hunnen naem van Cordiers ſchijnen behouden te hebben, alzoo de Arke zich daer eerſt ter neder zette.

Het woort *Baris* is op't Arabieſch uitgangh gezeght, met welke naem de bergh *Ararat*, by vele Schrijveren ſtaet bekent, om dat Noach daer uit de Arke gongh.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00774

P. 29. *c.* 2. *l.* 12. *Cæſar Octavianus*, heeft een geheele Vloot ſchepen over de Peloponneſiaſche enghte doen voeren, by winter weer den onſtuimigen zee ſchouwende te overvaren, zoo *Dion Caſſius* getuight.

P. 30. *c.* 1. *l.* 42. Van de tocht die *Draek* dede, ziet by *Camdenus* Engelſch Schrijver, in zijn Boek *Annales rerum Anglicarum*. *Parte* 1.

P. 33. *c.* 2. *l.* 2. Zeker Koningh van Denemarken, heeft op't Jaer 1073 de Saxen den oorlog aen gedaen, en een groot aental ſchepen over lant ten ſtrijt in zeker vliet, doen voeren, welken zelfden wegh hy met zijn vloot over landt weder te rug toogh: gelijk Lambert Schafnaburg: in zijn boek *de Rebus Germanicis* verhaelt.

P. 30. *c.* 2. *l.* 10. Naderhant (zegt zeker oude ſchrijver waer van de bladen ongedrukt, in de boekerye dezer Stadt beruſten) in den jare 1228 is het Heiligh lant, 't geen weder in handen der ongelovige was vervallen, met een zwaer heirtocht beſtormt, daer de Hollanders zich wonder wel in droegen. Om den Toorn die aen zee te Damiaten lag, te winnen, hadden zy twe zware Koggen opgebouwt, die ſ' aen elkandre vaſt wiſten te hechten, zo, dat het een eenig werk, en een zwaer kaſteel of drijvend Blokhuis ſcheen te zijn: boven vier welgewanghde Maſten die daer op ſtonden, was een Stormhuis of kaſteel getimmert, vierkant, van dikke balk-planken, kruiswijs geleght, en met leder over-trokken, om het vyantlijke vuer, pijl en ſteenen te weerſtaen, 't geen, als men vocht, nat wiert gemaekt: hier hongh een lange brugh of leder by neer, die, als men hem oprechte en uitſtak, 45 voet over ſte ven quam te ſteeken. De Vyant gongh dit werktuigh met het griekze vuer, en de ſtormers met ongebluſte Kalk te keer, 't geen de Hollandtſche ſchepelingen met water daer edik en zant onder was geklenſt, verdoofden, en niet tegenſtaende het gevaerte eindelijk in den brant raekte, zoo lieten ſy de leder op den Toorn vallen. Het was een helt van Leiden die zich 't eerſt verſtoute daer over op het Slot te ſpringen, die van *Hajo* een Vries, wiert gevolght; terwijl men onder uit het ſchip, van waer mede een Brugh tegen 't Slot aen was geleght, den onder-deur met Hamers en Bylen opende. Zo voor als achter uit, tegen aen het Slot, waren deze Koghſchepen zeer ſterk vertuit. Naderhant, wiert (melt deze ſelve Schrijver) in 't winnen van *Damiate*, een brugh op vier kleine Koggen geleght, waer over men alzins de mueren van de Stadt beſtormden. De Kettingh die de Haven van Damiate floot, zeght men vijf voeten dik geweeſt te zijn. Het Kaſteel *Alchacia* wiert op deze togh den Saracynen door de Hollantze ſchepen, inſgelijks ontnomen.

V. Ubbo. Em. lib. 8.

P. 31. *c.* 1. *l.* 55. Voor weinigh tijdt zeker vaertuigh tot Londen in wezen is geweeſt, 't welk zoo langh was, dat het de Koningh diende om met de bal daer in te ſpeelen, boven was het plat, voor en achter ſcherp, had Luſt-prieelen en een open Speel-baen in de midden.

P. 32. *c.* 2. *l.* 34. *Mahomet* dede een ſchip bouwen, zoo *Fournier* wil, 't geen drie duizent Tonnen konde laden. *Lib.* 1. *cap.* 27.

P. 33. *c.* 2. *l.* 55. Op het jaer 1400. wierdt op bevel van den Hertogh van Borgonjen, Graef van Hollandt, die met Uitrecht te dier tijt in oorlog was, een ſchip tot Amſterdam gebouwt, 't geen de *Katte* wiert genaemt, dat een geweldigh en vaſt Blok-huis ſcheen te zijn, waer mede hy de Rivier de Eem beſloot. Het was zo afgrijzelijk groot, en ſchrickelijk van aenzien, dat wanneer het voor de Eem lagh, en van de Ysgangh omgeſmeten wiert, zoo, dat het achterſte voor quam te leggen, dat de vyanden uit vreze vloden, wanende dit omkeeren den aerdt des Kats te zijn. *Faſ. Temporum.*

Op het jaer 1300 zant *Philippus* Koningh van Vranckrijk 300 ſchepen, die Marſzen, en hooge top-kaſteelen voerden, nevens 5 galeyen, aen Willem, Graef van Hollandt, te hulp, in zijn Vloot, die hy tegen de Vlamingen uit had geruſt. Welke top-kaſteelen ick vermeine dat achter op hebben geſtaen, ten waere het woordeken *en* tuſſchen Marſſen ende hooge top-kaſteelen *V. Faſ. Temp.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00775

conjunctive of 't ſamenkoppelend te verſtaen waere, en dat de kaſteelen in de marſzen hadde geſtaen.

P. 33. *c.* 2. *l.* 2. Onder de beſtieringh van *Manuel Comnenus* Byzantienſch Keizer, verhaelt *Nicetas*, dat zekre Venetianen met een Schip vluchteden, 't geen drie zeilen voerden, zoo groot, dat noit zijns gelijken was gezien, en nagejaegt van 's Keizers ſchepen, niet overwonnen koſte werden, om zijn hooghte.

Lib. 5.

P. 29. *c.* 2. *l.* 12. Dit viel voor, onder Keizer *Anaſtaſius*. Eenige zeggen dat het koper Schip elders inde Stadt onder de voet van een koperen Fortuin, die in een Vroulijke Tronie was verbeelt, ſtont; en op dat men zeker weten mochte dat het ſtillen des onweers uit het ſchenden van dit Schip ontſtont, wiert daer een proef meermalen van genomen.

P. 29. *c.* 1. *l.* 27. In dit Schip, 'tgeen anders *Delium Navigium* wierdt genaemt, zegt *Plato*, dat *Theſeus* 14 mannen nevens zigh in Creta behouden over voerde, waer voor hy aen *Apol* te *Delos* een jaerlijks geſchenk beloofden te doen. *Herodotus* wil, dat dit Schip maer vijf paer riemen voerden.

Lib. 6.

l. 45. *Paralon* bequam zijn naem van den Helt *Paralus*.

l. 52. Het Schip *Salamine* wiert nimmer (zoo men *Thucydides* geloof mach geven) gebruikt, als om den genen te halen die voor recht geroepen wierden.

P. 29. *c.* 2. *l.* 22. Van dit papiere Scheepken jaerlijks aen *Iſis* op een Feeſt geheiligt, ziet by *Calcagninus* in 't brede.

P. 30. *c.* 2. *l.* 33. Opmerkens waerdigh alzulcke Schepen zijn geweeſt, die de Oude voor Merkten, Tempelen, Hoven en Wandel-plaetzen hebben gebruikt.

P. 31. *c.* 2. *l.* 54. Een ander ſpreekt van dit Nemorenſer Schip aldus.

Dit Schip was van Eik en van Cypreſſen hout gemaekt, verdubbelt rontom met planken, waer een bewaſt en met Grieks pik bepikte doek over was geleght, zeer dicht toe geſmeert, en boven dat doek waren loode placten vaſt geſpijkert, en t'zaem geſondeert. Alle balken, planken, en het loot waren met kopere ſpijkers van verſcheide lengte door geſlagen. Het was vry groot, en in verſcheide vertrekken afgedeelt. Het lag vaſt en kon niet varen. Was binnewaerts verciert met ſchilderijen, en koſtelijke marmerſteenen van verſcheide verw, en brantwerk. In't midden had het een Fontein van ſpringend water, daer, door loode buizen van onder d'aerde het water heimelijk ingeleit wiert. Welcke buizen 1300 voeten lang zijn bevonden, daer was een Wandeldreef in, omzet met Pylaren. Vele Kameren en Schilderijen, die men daer in zag, waren ingeleit met vreemde en koſtelijke geſteenten, het hout was tuſſchen de planken vaſt gebreeuwt, met gewaſt werk, en beleit met loode platen, waer op men deze woorden ziet.

C. CÆSAR, DIVI AUGUSTI FIL. AUGUSTUS GERMANICUS PONT. MAX. TRI. XIIX. PP.

Doch om naekter te doen weten, hoe 't zich toeſtont met dit Schip, 't geen uit het Nemorenſiſche Poel, van outs Dianaes Spiegel genoemt, op is gehaelt, ten tijde van den Card. *Colonna*. Zal hier laten volgen een verhael 't geen my van Florencen is toegezonden door den vermaerden en hooghgeleerden Heer *Nicolaes Stenonis*, Deens Edelman, uit de geſchreve Boek-lade van den Ridder *Franceſco Gualdi*, naeuwkeurigh Liefhebber der Outheit: waer uit ſchijnt te werden bewezen, dat niet *Tiberius*, als ik heb verhaelt, maer *C. Caligula* ſtichter van dit werk was.

By de Nemorenſiſche Poel, dus genoemt by Suetonius, *doch huiden de Poel van Caſtel Gandolpho; zeit men, dat* C. Cæſar *een Landhuis begon, dat, hy daer na ſtervende, voort onvolmaekt bleef. Het water van deze Poel maekt de rivier* Numicius, *die by* Adea *in de Zee loopt. By deze Poel is een ſtuk land* Nemore, *nu gemeenelijk* Nemi *geheeten.* Servius *zeit, dat niet wijd van* Riccia *een Boſchjen is,* Nemore *genoemt, waer in een Poel is, de Spiegel van Diana gezeit, en dicht by* Nemi, *is de Cintiaenſchen Akker, zoo geheeten na* Cinthia, *en nu noemt men dien gemeenelijk* Genzano; *die huiden de aengenaemheit ziet van de plaets, zal zich niet verwonderen, waerom deze Poel by de Ouden de Spiegel van Diana genoemt is geworden:*

want

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00776

want zy heeft in't midden de alderaengenaemſte Valeije, die niet wijder daer om zwiert, dan alleen twee mijlen. D'andere zijde van deze Poel, (waer men zegt, dat C. Cæſar *zijn Landhuis begon te bouwen) gelijk men gelooven mach, was doenmaels niet dan Boſch, waer door dit het Land was, dat* Nemore *geheeten wierd, 't welk niet anders wil zeggen, als Boſch: maer nu is't zoo aerdigh vol ſchoone vrucht-boomen, dat 'er geen Poel in Italien te vinden is die dezen te boven gaet. En hoe zeer aengenaem en waerdigh deze Poel by de Ouden gehouden is, daer van heeft men in onze dagen een groot teeken ontdekt: want* Proſper Colonna *Card. door erffenis Heer zijnde van deze twee kaſteelen,* Nemi, *en* Cinthiano; *en hebbende by die van Nemi ſomwijlen hooren zeggen, dat in dien Poel twee Schepen verzonken waren, zoo zeer niet verrot, hoewel zy met de netten in ſtukken getrokken wierden, die by geval daer aen vaſt geraekten. Dus wierd de Card. begeerig, genegen zijnde tot de goede letteren, en oude hiſtorien, om te weten, en te zien, tot wat einde zoo groote Schepen in zoo kleinen Poel, rontom met zeer hooge Bergen omcingelt, gemaekt mochten zijn. Waerom daer toe wierd geroepen* Leon Baptiſta Alberti, *groot Landmeter van onzen tijt, die ſchoone Boeken van de Bouwkonſt gemaekt heeft. Deze deed dan eenige ledige vaten in vele ordens t'ſamen binden, om daer op, als op bruggen, eenige zware gereedſchappen te konnen hebben, daer vele yzere haken aen waren, met lange touwen vaſt gemaekt, en daer na opgetrokken door het bedrijf der Timmerlieden. Daer wierden eenige Zeelieden van Genua gebragt, die in de grond van de Poel duikelende, de grootheit van die Schepen wiſten te zeggen, en hoe veel zy noch heel of verbroken waren; deze maekten naderhand daer vele yzere haken aen vaſt. Een dan aen de voorſteven gebonden zijnde, en daer by getrokken wordende, brak het in ſtukken, en een deel quam alleen daer van boven, 't welk de ſchoonſte geeſten van't Roomſche Hof quamen beſichtigen, om te weten hoe dat gemaekt mocht zijn. Het was gantſch van planken, drie vingeren dik, getimmert, uit een hout* Larix *genoemt, en boven op was het van buiten geheel bedekt met een verniſte korſt, van geele en purpere verw; en daer op waren vele loode platen, beſlagen met dichte nagelen, niet van yſer, maer van metael, die het ſchip, en de verniſte korſt heel bewaerden, en verdedigden tegen het water, en den regen. Van binnen was het voorts zoodanigh gemaekt, dat het niet alleen verſekert was tegen het water, maer ook bewaert blyven kon voor het yſer, en het vyer. Het was voor eerſt over het hout gants beſtreken met goet krijt, dat een vinger dik daer op ſat; en daer na hadden ſy op dat pleiſter ſoo gegoten yſer geſlagen, dat het een plaeſter maekte, weinigh dikker als het Schip was van hout, en op ſommige plaetſen was die een vinger dik, op andere twee; en boven het yſer was noch een andere pleiſter van krijt; en men ſchijnt te ſien, dat terwijl het yſer noch heet was, het krijt daer over was gelegt, ſoodanigh was het krijt ſoo wel onder als boven vaſt aen het yſer, dat het yſer en het leem een ſelfde korſt ſchijnt te weſen. En terwijl yder een even beſigh was om dat Schip op te trekken, ſoo wierden in de grond van de Poel eenige loode buiſen gevonden twee cubiten lank, welke men aen malkander ſagh vaſt gehecht, en bequaem om wijd in de lengte uit te ſtrekken; en in yder van die waren ſchoone letteren gedrukt, die vertoonden, gelijk wy meenen, dat de ſtichter van dat Schip* C. Caligula *geweeſt had; en* Leon Baptiſta *oirdeelde, dat uit de ſchoone en overvloedige Fontein, by* Nemore *uitſpringende, waer huiden de Molens zijn, ſich vele van die loode buiſen uitſtrekten tot in't midden van de Poel, om het water te geleiden tot gebruik van de prachtige en ſchoone wooningen, welke wy gelooven op dat Schip te hebben gebouwt geweeſt. Het is een ſchoone en wonderlijke ſaek, die groote nagelen van metael te ſien, een cubitus lank ſoo volkomen, en ſoo gepolijſt, dat ſy doenmaels eerſt ſchenen uit de hand des meeſters te komen.*

Drie nagelen van die voorſeide Schepen; en een ſtuk van het hout Larix *genoemt, dat onder 't water nimmer verrot; behalven een pleiſter van metael, langer dan een palm, en breeder dan een halve palm, waer in eenige paerden en beeſten afgebeeld waren, genoeghſaem door den tijt verſleten, eene jacht vertoonende, zijn gegeven geworden, als voorſchrevene overblijffelen, van den ſeer doorluchtigen Heer Mark-*

graef

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00777

graef Mario Frangipani, *Heer van het geſeide Land, aen het Cabinet, van den Ridder* Gualdi, *en daer na aen Sÿne Majeſteit* Lodewijk de XIV. *Koninck van Vrankrijk, 't welk bewaert word, met andere ongemeene naeuwkeurigheden, in het Convent van St. Franciſcus van Paulus in de Triniteit op den bergh Pincius te Romen.*

P. 32. *c.* 1. *l.* 15. Deze Scheepjens die anders de naem van *Calamina* droegen, met pek en harts boven op beſmeert zijn geweeſt, welk harts niet zonder gevaer uit den Poel Aſphaltites wiert gehaelt. De bogen en ſchilden te dier tijt met dit harts of aſphalt wierden beſmeert, gelijk *Diodorus Siculus* verhaelt. Mijn broeder *Cornelis Witſen*, Capitein ten dienſte van haer Ho: Mo: verhaelt dees Poel of Meer, daer het Aſphalt werdt uit gehaelt, te hebben gezien, en dat daer ſteets een grove damp boven is op dryvende, het water is altijt ſtil, drabbigh, en wert door de winden weinigh of niet bewogen. De Volken, welke daer om her woonen, zeggen, dat daer geen viſſchen zich levend in verhouden konnen, en zoo by geval daer eenige in geraken, dat dezelve aenſtonts vergaen, of ook wel verſteenen. Den genen die daer in zwemmen zal het lighaem zeer vuirigh worden, en rootverwigh uitloopen, gelijk hy by ondervindinge heeft gezien. De Zout-pilaer van Lots Wijf, noch de Sodomſche Stofappelen, worden daer heden, (ten minſten aen de zijde daer mijn Broeder heeft geweeſt) niet gezien.

P. 32. *c.* 2. *l.* 48. Dit Schip daer jaerlijks een Ring uit in Zee wort geworpen, by de zommige *Bucenthorus* wert geheten, van dat men daer beddingen in kan maken; een diergelijk Schip dede den Hertogh *Alphonſus* van *Ferrara* bouwen.

Dit inwerpen van een Ringh zijn begin heeft genomen, als *Alexander* de III, Paus, in teken van een grooten zegen te water by die van Venetien behaelt, hun een gouden Ring ſchonk, met bevel, tot gedachtenis, van dat zy meeſters te water hadden geweeſt, jaerlijks, een diergelijke Ring te werpen in de Zee.

P. 32. *c.* 1. *l.* 49. *Diodorus* geeft aen dit Schip *Baris*, de naem van *Perperan*. De Romeinen volghden deze Ægyptiſche Feeſten na, en vertoonden in hare Circenſiſche Speelen, de beeltenis van dit Schip, in den Renkring, om de Godin *Iſis* daer mede te vereeren; de Speelders renden daerom op wagenen, van twee en vier wielen. *Moriſotus lib.* 2. *cap.* 25.

Varro zegt, dat het Schip *Bucentaurus*, 't geen gebouwt wiert om groote Heeren te voeren, naer de groote Italijaenſche Koejen was benaemt, en dat het woordeken *Bu*, althans iets groots betekenen wil, als het voor eenigh woort zy geſtelt.

Ferrettus wil dat dit Schip zijn naem behoudt van zekere blaeshorenen *Buccinæ*, na de gelijkeniſſe van een *Taurus* of Stier gemaekt.

Fournier drijft dat men dit Schip *Ducentaurus* behoord te noemen, als of het zijn naem droegh van weinigh meer als twee hondert mannen die het voeren kan.

Lucianus zeght, van dit Schip, dat het een kleine voorſteven had, die krom naer om hoogh was gebogen, op welckers top het gouden *Cheniſcus* uit ſtak, met de beeltenis van *Iſis*. Dit Schip was op zijne tocht wonderlijk toe geſchikt van Ægyptiſche Schilderijen, en de Overprieſter ſprak hooghſtatige gebeden, met een brandende toors, een ei, en wat zwavel in de hant, en dat uit een zeer eerbaren mont.

Het Schip, 't geen by d'Ægyptenaren de dooden toegeheilight was, 't zy het *Baris* of een ander is geweeſt, wiert by de Grieken het ſchip *Danien* geheten, voor jeder Lijk, dat hier mede over den Nijl wiert gezet, een penningsken wiert betaelt, waer uit het verdichtzel van *Acheron* geſprooten is; en hier van quam het, datmen de dooden gelt in de mont ſtak. *Herodotus* zegt, dat dit Schip van biezen en teenen t'zamen was geweven, en met waſch beſtreeken.

Dit Schip eigende de Romeinen *Berecynthia* toe, en haer hooghtijt wiert op het Tiburtienſche Eilant gehouden.

Porphyrius ſchrijft, dat het beelt van de Zon in dit Schip wiert geſtelt, daer een Krokodil by was gevoeght, door de Zon verſtonden zy de Goddelijke kracht die in de dingen werkt, de Krokodil

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00778

kodil verbeelde de ſchrikkelijkheit des waters, welk werkt met de hette van de Zon. Het Schip zelve de bewegingh der vochtigheit betekende. De goude *Cheniſcus* of Stevens-top, is een bediedend teeken van de wijde uitbreiding der wateren. Terwijl men het boven gemelde Feeſt vierde, wiert op pijpen en fluiten geſpeelt, met gezangen, en loftuitinge geſchal makende: waer onder op een koper ſpeel-werktuig wiert geſpeelt, *Seſtrum* geheten, eigen aen de Prieſters van dit Feeſt: wiens afbeeltzel by *Pignorius* is te zien.

P. 29. *c.* 1. *l.* 41. Maer *Plutarchus* en *Pauſanias* willen, dat dit geheilight was, ter geheugeniſſe van *Theſeus*, als hy overwinnend wederkeerde, over de zege behaelt van den gedooden *Minotaurus*. En op zoodanigen dagh als de Feeſt van dit Schip wiert gehouden mocht niemant gevangen werden.

Men heeft, zoo eenige willen, jaerlijks een hooghtijt tot Athenen geviert, ter gedachteniſſe van het ſtichten van Athenen, als dan wierdt een Scheepken alom door de Stadt gevoert, met groote pracht, en het wiert aen den Tempel van *Pallas* vertoont, en op de Areopagitiſche plaets ter ruſt geſtelt. Doch andere Schrijvers meinen dat het omvoeren van dit Schip geſchagh van de zegen die zy op *Xerxes* te ſcheep hadden behaelt; of liever, ter geheugeniſſe van haer behoudt, als zy de Stadt verlieten, en zigh alle te ſcheep begaven, na den raedt des God-ſpraeks.

De Eleuſinen hielden geheugenis van het ſchip van *Ceres*.

De Lemniers vierden een Hooghtijt van het geheilight ſchip, in 't onderzoeken der ſchelmen, om die uit de Stadt te verdrijven.

In *Delos* maektemen feeſtelijkheden met vuer in een ſchip te ontſteken en te bewaren, en hebbende het vuer des avontmaels te lande uitgedooft, en de zuiveringh van het geheilight vuer gedaen zijnde, gaven zy dat uit het ſchip aen alle die het begeerde.

P. 30. *c.* 2. *l.* 10. *Duilius* opende aldus mede de Haven te Syracuſen, welke met een ketingh was geſlooten. De Venetianen inſgelijks, in het jaer 1513 quamen met dertien gewapende galeijen voor de Haven van de Stadt *Ptolemais*, die met een ketingh gefloten was, welcke zy verbraken, en daer vijf en twintigh ſchepen van de Genuezen verbranden.

P. 31. *c.* 2. *l.* 5. By de Propheet *Eze-* *Cap.* 27.
chiel, daer hy van de pracht te Tyrus ſpreekt, wort een zeer koſtelijk ſchip beſchreven, de Landtpalen (zeght hy) zijn in het herte der Zeen; uwe Bouwers hebben uwe ſchoonheit volkomen gemaekt, zy hebben alle uwe denningen uit Denneboomen van *Senir* gebouwt, zy hebben Cederen van den *Libanon* gehaelt, om maſten voor u te maken, zy hebben uwe riemen uit † eiken van *Baſan* gemaekt, uwe * berderen hebben zy gemaekt van wel * betreden elpenbeen, uit de Eilanden van *Chittiten*. Fijn linnen met ſtikzel uit Ægypten was u uitbreitzel, dat het u tot een zeil ware, hemelsblaeuw en purper uit de Eilanden van *Eliſa*, was u dexzel ✣. De Inwoonders van *Zidon* ende *Arvad* waren uwe roejers, uwe Wijzen, ô *Tyrus*, die in u waren, die waren uwe Schippers. enz.

† *anders Vuuren-hout.*

* *anders Roei-banken.*

* *dit woort betreden van veele Overzetters wort gewraekt, eenige zetten grontwoort over, Indejaenſch Elpenbeen, andere koſtelijk, andere laten het geheel uit, 't heeft zijn oorſpronk om dat men oulinkx des meenings was, dat de Elephanten hare afgevallene tanden in de aerde groeven, of wel dat zy afgevallen zijnde van zelf in de aerde rackte, en door de tijdt, van beteren aerd wierden.* ✣ *Tente.*

Byvoeghzel tot het vijfde Hooftſtuck.

P. 35. *c.* 2. *l.* 9. *Hanno*, beroemt Overſte te Carthago, heeft een reis-beſchrijvingh nagelaten, van ſijne Zeetocht, die hy langs het Moren-lant, tot omtrent by het hooft van goede hoop heeft gedaen. Maer de Grieken, onkundigh dezer vaert, twijfelde daerom aen de waerheidt, waer van daen het oude ſpreekwoort onder haer is gebleven, *Hannos tocht*, 't geene zy gebruikten, wanneer zy van een ongeloofelijke zaek ſpraken. Die van *Carthago*, als zy met oorlogh zeer geplaeght wierden, zijn de Straets engte mede deur gevaren, en hebben de nieuwe Werelt (na het gevoelen van vele) nu America geheten, ontdekt, 't geen verholen by haer wiert gehouden, op dat zy des noodts, daer heen

mochten vaeren, en zich vredigh neer zetten. Hier van zeght *Aristoteles*, dat die van *Carthago* een zeer groot eilant gevonden hadden, waer harer vele zonder bevel der overigheit zich naer toe hadden begeven, 't geen eindelijk by hen op verlies van leven is verboden. *Augustus* twede Roomsch Keyzer, de geheele zee uit Italien tot in Denemarcken toe, om dede varen.

Tertulianus.

Petrus Bertius. Diodorus, Lib. 5.

P 33. *c.* 1. *l.* 39. De Phænicers, vermeinen vele, zijn d' eerste die de schepen door zee naer het gesternte hebben geleit, gelijk by *Plinius*, *Propertius*, en *Hyginus* is te zien. Als *Cadmus* leefden, zijn deze Phænicers met groote volkplantingen in Lybien overgezet, zoo *Nonnus* verhaelt, 't geen lange voor de komst van *Dido* geschiet zoude zijn. Wijders stapten zy te scheep, en zetten zigh te *Gades* of *Cadix* neer, daer *Dionysius* aldus van spreekt. *Hier* (te Cadix) *woonen menschen die uit het Phænische bloedt zijn gesprooten, welke de onsterfelijkheit van Iupiters zoon* (*Hercules*) *aenbidden.*

Lib. 5. Cap. 12. Lib. 2. Ver. 989. Lib. 2.

Zy bevoeren mede de *Baleares*, nu *Majorca* en *Minorca* geheten, die haer naem van 't booghschieten behouden, welke zy mede bevolkten.

Baleares, op het out Phænisch, boogschutters is gezeght, d' eerste inwoonders dezer Eilanden goede schutters geweest schijnen te zijn. Van voor *Homerus* tijden af hadden de Phænicers het meeste gedeelte van de bewoonde werelt met hare schepen al bezoght; *Strabo* getuigt van hen, dat zy tot voor by de zuilen van *Hercules* voeren, en daer Steden bouwden, ten tijde van Koningh *David* en *Salomon*, die (zoo giszingh plaets mach hebben) te gelijk met *Homerus* heeft geleeft.

Bochartus, Lib. 1. Cap. 35.

Himilco, afgezonden van de Phænicers, landen aen in Engelandt.

Hanno, Vloot-vooght der Pænen, wilde voor een Godt geacht zijn, om dat hy onbekende Lantstreeken te water hadde ondekt. Leide een Vloot van zestigh schepen, met dertigh duizent menschen de Straet door, zette voet in *Africa*, en bouwde daer tegen aen den Oceaen, groote Steden, daer hy het genoemde volk in plantede: gelijk alles in't brede uit zijn dagh-registers in de Punische spraek geschreven, en in't Grieks vertaelt, staet te zien.

Ælianus, Lib. 14. Cap. 30.

Deze zelfde Phænicers bevoeren mede de Eilanden *Cassiterides*, dat 's Engelant, zoo men gist, hier toe staken zy van *Cadix* af, en hielden de vaert verborgen voor vreemden. Loot en Tin brachten zy van daer. *Strabo. Lib. 3.*

Men verhaelt, dat een zeker schip der Phænicers, naer deze *Cassiterides* willende varen, van een Romeinsch schip op het spoor wiert gevolght, en zulks om kennisze des Landtschaps en des weghs die daer heen strekte, te bekomen, waerom de Pæen zijn schip stranden dede, al het zijne liever willende missen, als tot nadeel van 't gemeen een Lantschap aen vreemden te ondekken, daer hun alleen groot profijt van quam: dit wiert den Schipper zoo wel afgenomen, dat, die van Carthago al zijn schade vergoeden. Dit Landtschap den Grieken onbekent was, gelijk Homeer zulks volmondigh uit bekent, in deze woorden. *Nochte ick en ken de Eilanden Cassiterides niet, van waer ons het Tin her wort gebracht.*

Dit Eilant wiert van *Himilco* eerst besocht, die afgezonden wiert om het Westen van *Europa* te ondekken.

Het woort *Hibernia*, nu Engelandt wert voor een oude Phænische naem gehouden.

Tot in het afgelegen *Thule* zelf, hebben de Phænicers haren Zeevaert voort gezet, 't geen voor Yslant; Schoonen, Schotlant, of wel voor jeder ver af gelegen Landt gehouden wert. *Bochartus* in zijn Boek de *Geographia Sacra*, zoekt vast te maken, dat *Hercules* uit Phænicien is gevaren, en in Vrankrijk volkplantingen heeft gezet, koophandel gedreven, en de Zee-haven te Monaco gebruikt. Hercules belande met zijn Vloot aen de mondt van de vliet de *Rhosne*, alwaer hy uitgestapt, in een hart gevecht met de *Ligures* verviel, daer in hy zelf wierdt verwont, en een val dreigende, knielde, waerom hem Jupijn aldus onder 't gesternte heeft gezet, gelijk de verdichtzelen eenhelligh luiden.

De

De Sicilianen, te dier tijt onkundig in de Scheeps-bouw zijn geweeſt, gelijk *Homerus* wil, als blijkt in dit vertaelde Vaerſch, ſprekende van de Cyclopen die daer woonden. *Lib. 9.*

Het groote Reus geſpuis en weet van ſchepen niet,
Geen Boots- of Timmer-man men in hun Landen ſiet.

Hira, Konink der Tyriers, Scheepshavens en Timmer-werven zelfs aen de roode zee hadde gebouwt. *1 Reg. 9.*

Het is geen klein bewijs van het out ſcheep-bouwen der Phænicers, dat de namen der Speceryen, die zy te ſcheep uit de Indien haelden, tot op heden alle van Phæniſchen oirſpronk zijn. *Bochartus, Lib. 2. Cap. 3.*

De Phænicers voerden gemaekte Goden op haer ſchepen, klein van gedaente, die by Dwergen daerom wierden vergeleken: welke zy aen de voorſteven van het Schip ſtelden, volgens getuigenis van *Herodotus*. Maer *Heſychius* zeght, dat zy aen de achterſteven geplaetſt waren. Dees waren geſneden of geſchildert: de plaetzen daer zy ſtonden wierden gekranſt en gekroont. *Virg. Georg.*

Zeker aerd van ſchepen der Phænicers, zeght *Strabo*, met de naem van Paerden genoemt wierden, en zulks na het teken dat zy voerden.

P. 36. c. 2. l. 34. Van de *Koninginne Eliſabeth* in Engelant, zeght *Camdenus* Engelſch Schrijver, het volgende. Zy ruſt een ſcheeps-vloot, van alle Krijghs en zee-tuigh wel voorzien, toe. De grootſte die oit Engelandt zagh, verhooghde de Soldye der Vlotelingen, zoo, dat te recht by de vreemdelingen herſtelſter van de Zee-Faem, en Koningin der Noort-zee wert genaemt, zy en behoefden geen ſchepen, gelijk haer voor-Vaderen deden, van uitheemſche te huren, koſt in korten tijt een Vloot van twintigh duizent mannen t' Zee brengen.

P. 36. c. 2. l. 29. In het Jaer 1316 is een zwaren zee-ſlagh voor-gevallen, tuſſchen *Sigefridus* en *Anilo*, vorſten van Koninklijken bloede, die om de Heerſchappye ſtreden, in welk gevegt drie duizent mannen zijn gevelt, gelijk in 't *Chronicon Reginonis* bredelijk ſtaet verhaelt. *Lib. 2.*

Anno 1270 heeft Lodewijk, Koningh van Vrankrijk, een Vloot ſchepen, van zeſtigh duizent mannen toegeruſt. *V. Additiones ad Lamb. Schafnaburg.*

P. 35. c. 2. l. 9. *Alexander M.* zegt *Curtius*, heeft een vloot ſterk honderdt en tnegentig ſchepen, toe doen ruſten, om de Stadt *Tyrus* te belegeren, die hy in twee deelen ſchaerden. In 't beſtormen van dees Stadt die aen 't water lagh, liet hy ſchepen by paren met de voorſtevens vaſt tegen elkandre binden, en de achterſtevens zoo verre van elkandre gapen, als het doenlijk was, welke tuſſchen ſtant van het eene ſchip tot het ander met zware Balken wierdt belegt, op welke zoldering de benden Krijgsknechten wierden gezet, die de Stadt beſtreden. *Lib. 4. Cap. 9.*

Arrianus wil, dat Alexanders vloot uit 224 ſchepen beſtondt, andere weder, alleen uit 200. daer *Plutarchus* een van is.

Een der aenſienlijkſte ſchepen van Alexander, wiert *Peripolus* geheten, dat zijn naem van het wel zeilen had bekomen, gelijk *Suidas* bredelijk op heeft geloſt. Van zeker ander ſchip, te Macedonien gebouwt, dat 50 roejers voerden, inſgelijks gewagh wert gemaekt, waerom het waerſchijnlijk van de grootſte geweeſt moet zijn. Van dit beleg van *Tyrus* ziet by *Diodorus* in't brede.

P. 36. c. 2. l. 29. Op het Jaer 1504 een ſcherp ſcheeps-gevecht voorgevallen is, tuſſchen de Hollantſche en Gelderſche macht, te water, in de Zuyder zee, gelijk Wilhem Hermans zoon, Auguſtijner Kanonik, in zijn Latijnſch Boeksken, gedrukt tot Amſterdam, in den jaere 1506 van den Krijgh tuſſchen Hollandt en Gelderlandt, verhandelt in't breede. De Gelderſchen (zecht hy) quamen met een goet aental groote ſchepen die men Koch-evers noemde, het zwarte water af, in meiningh, de Hollanders die voor de Eem lagen, op haer Ankers te verraſzen, dog deſe, des verſtendigt, en noch onvoorzien, lichten 't Anker, en gongen deur, te middernacht, een Jacht onderwijl naer Amſterdam zendende, om hun Vloot van Buskruit te voorzien, 't geen de Vloot weder onder Water-landt be-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00781

liep. De Hollanders hadden geen meer als zes of zeven gewapende ſchepen, doch zy overtroffen hunnen vyandt in de konſt van ſtrijden; en landen aen het Eilandt Marken ('t geen ik door het woort Marje in het oude Boeksken, dat zeer quaet Latijn is, verſtae) zy ſtelden hunne krijghsluiden te wederzijts in de ſcheeps-gangen ſchrap. Pieter van Leeuwaerden was 't, die 't by 't lot te beurte viel, voor uit en den vyandt in't gemoet te zeilen: 't geen hy loflijk volvoerde, want met zijn groote Spriet, die voor uit ſtak, voer hy in het zeil van een der voornaemſte Gelderſche ſchepen, daer hy aldus vaſt aen bleef geklampt. De Gelderſchen vochten meeſt met hant- en voet-boogen, doch de Hollanders wierpen ſteenen, en ontredden de boogen die zy raekten. De boogen wierden van mannen die onder in het ſchip ſtonden, geſpannen, welke zy, geſpannen zijnde, naer omhoog op gaven aen de Schutters: 't geen ik uit deze quaet latijnſche woorden befluite. *Sacerdos erat qui capiende urbi Paſtoratum fuerat donatus, hic Sedulo ſub tranſtro mali arcus tendebat, Porrigens Sagitariis.* dat is: daer was een Prieſter, die men een Paſtory beloofde, na dat de Stadt over zoude zijn, welk onder het dek naerſtelijk boogen ſpande, dezelve aen de Schutters op reikende.

Onder het ſlaen van deze twee ſcheeps-machten, wiert den Hollanderen veel hulps toegezonden, van bootsvolk, en klein vaertuigh, uit Waterlant. Het grootſte Hollants ſchip raekte vaſt, doch hier uit wiert met Buſzen geſchoten, daer de Gelderzen (die toen ter tijt noch weinigh van het ſchieten wiſten) zeer voor ſchrikten, tot dat eindelijk de Gelderſchen hare boogen van zich wierpen, en het op gaven. Pieter van Leeuwaerden, der Hollanderen voor-ganger, wilde alle de Gelderſchen de voeten ſpoelen, 't geen echter niet geſchag, maer zy wierden te Monnickedam opgebracht, en voor geldt geloſt; het getal der Gelderſche gevangens; beliep omtrent 700.

V. Velium.
V. Thyſium.

Naderhant hebben de Gelderſche de Stadt Amſterdam wederom te water trachten te benauwen, waer toe zy met een oorlogs vloot op den Diemer-meer verſcheenen, en meinende aen den Dijk met Pijl en Boog te landen, wierden wakker afgeſlagen van de Burgers.

Na deze Hollantſche Waterkrijgh, (gaet den genoemden Schrijver voort) hebben de Amſterdammers na den raet van Spaenſche Kooplui, een ſchip doen bouwen, een *Galeoot* genaemt, daer men een geheel jaer over arbeiden, op koſte en inkomſt van de Schutters dezer Stad; het was wonder ſnel in 't loopen, en bequaem ten ſtrijde; in vluchten en vervolgen had het geen gelijk, als 't voort wierdt geroeit, ſtelde men daer twee en dertigh roejers op, als het zeilde wierden de zeilen zoo geſtelt, dat geen ſchepen daer by koſten houden, van de buſſen zeght den Schrijver aldus. *Viceni ac quaterni ſingulis, omnibus omnes camere accommodate*, 't geen miſſchien aldus te verſtaen zy: daer lagen tachentigh ſtucken op, in twintigh bundels, jeder bundel van vier ſtucken, zoo, dat alle vertrekken daer van waren vervult. Behalven deze buſſen voerden het ſchip twee groote Pots-hoofden, 't geen weerbare marſſen geloove geweeſt te zijn, dit ſchip hieldt men machtigh een geheele vloot alleen te vernielen. Het geleiden de vracht-ſchepen om loon door zee. Was een ſchrik der vyanden.

Kort hier na ſtont den Gelderſchen Vloot-vooght en Zeeroover *lange Pier* op, die met CL ſchepen de Weſtvrieſche kuſten, op de Zuiderzee beſtookten, en den overwonnene de voeten ſpoelden.

Zoo heeft men ook ter geheugeniſſe van het opzet, 't geen de Gelderſchen eertijts, in den jare 1537 hadden, van de Stadt Enkhuizen met ſchepen te verraſſen, 't geen hun mislukte, d'ankers aen den Zuyder-Toorn opgehangen die zy achter lieten. Met deze Vaerzen,

Anchoram quam cernis ferro præciſa bipenni
Artes teſtantur, perfide Gelre, tuas.

Dat is:

Dees' ankers afgekapt, toen d'aenſlag was gemiſt,

Ge-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00782

Getuigen Geldersman, uw trouweloose liſt.

P. 35. *c.* 2. *l.* 17. De vloot die *Germanicus* tot voor de Elf door Zee heeft gebracht, ſchijnt aen dees of geene arm van den Rijn gebouwt te zijn geweeſt, want hy de zelve langs den Yzel af dede zakken: ſchoon andere ſtaende houden, dat zy aen de Zuiderzee, eertijts het Meir *Flevum* genaemt, getimmert was.

Tacitus ann. 2.

P. 36. *c.* 2. *l.* 7. Als *Carolus Magnus* Keizer was, is *Godefrid*, Deenſch Koninck, met twee hondert wel gemande ſchepen de Zee over gekomen, en in Vrieslant gevallen.

P. 36. *c.* 2. *l.* 29. In het jaer 1436, als *Philips* Hertogh van Borgonjen, Grave van Vlaenderen, van Hollandt, enz. heerſchte, zijn de Engelſche zeer machtigh geweeſt ter Zee. Zy deden den Hertogh den oorlogh in Vlaenderen te water en te lande aen, ten welcken einde zy in de Wielingen, op den elfden dagh van Auguſtus, des gemelden Jaers, met een getal van vier duizent ſchepen zijn geankert (zoo men geloof mach geven aen het Memoriael-boek van de dagelijkſe zaken, gevallen voor den Hove van Hollant, Zeelant en Weſtvrieslant, beginnende den 9 Januari des jaers 1434, waer in het getal dezer ſchepen aldus uitgedrukt ſtaet IIIIM) *Pontus Heuterus* doch, zeght dat de Engelſen te dier tijt by Calis met twintigh duizent mannen landen, en Vlaenderen verwoeſten. Naer het belegh van Calis (zeght hy voorts) ſtaken d'Engelſe weder af, met 10, of zoo andere willen, met 24 duizent man, waer zy een vloot toe hadden van drie hondert ſchepen ende meer.

Burg. lib. 4. c. 6.

Lib. 16.

Mejerus.

De oude Chronijk met zijne diviſien ſpreekt van deze vloot aldus, *d'welcke die Engelſchen vernomen hebbende, quamen terſtont over met ontallicke veel ſchepen en mannen van oerlogen, mit groten geluide van ſchieten van den buſſen.*

Dees ſchepen dan, aen welcker groot getal by velen wort getwijfelt, na allen waerſchijn meeſt klein vaertuigh zijn geweeſt, om volk te landen, rivieren op te zeilen, en het landt alom uit te plunderen.

In Hollant en Zeelant, was men dapper te dier tijt op zijn hoede, en ſchoon d'Engelſen hun niet vyantlijk aen en taſten, zoo ſchreef men echter dubbelde Heer-vaert uit, van de manlijkſte die men in den Lande vont, zoo wel der Welgeborene als Huisluiden. Het geheele Landt wierdt met vuerteekens en andere 't zeinen afgebakent, om op de minſte ontſtentenis van de Naburigen oorloghsvloot onder wapen te mogen zijn. Met acht duizent man Hollant en Zeelant elkandre onderſtant beloofde, en des noodts te bate te zullen komen. Loop-plaetſen wierden aengewezen door 't geheele Landt, en Hooftluiden verkooren over 't volk, welcke in Noort-Hollant zijn geweeſt, *Gijsbrecht van Vianen, Willem de Baſtaert*, ende *Otto van Egmont*, onder deze wiert een jeder belaſt des noodts zigh te pijnen, en het hooft vyantwaert te zetten, daer zy met haer zelfs lijf trekken zouden.

Jeder van de vier Noorthollandtze Hooft-ſteden, moſten vier Rabanden ('t geen vermeine Rae-zeils ſchepen geweeſt te zijn) maken, en de Stede *Goude* drie. De Hollanders ongetzaert, wilden aen den Oorlogh niet, en lieten de Engelzen met Vlaenderen geworden. Schoon Hertog Philips alom door Hollant uitroepen dede, dat hy alle de goederen der Engelzen aen hun ſchonk, die zy achter-halen konden, te water of te lande, die Vogel vry maekte, en om byſtant ſmeekte: waer van den eigen Brief, geſchreven op Perkement, en by Philips zelve ondertekent, heb gezien, als nu bewaert inde Boekerye van den Hooghgeleerden Heer, M. *Adriaen Weſtphalen*, naeukeurigh onderzoeker en kender van de Hollandtſche oudtheit.

De Graef van Hollandt verzoekt byſtant van de Hollanders, 't geen hem af wierdt geſlagen.

P. 36. *c.* 1. *l.* 35. Van Juliaen den Apoſtaet, zeght *Zonaras*, dat hy in den tocht tegen Perzen zeven hondert Galejen (Triremes) en vier honderdt van zijn eigen vracht-ſchepen aen kolen leide, of uit vrees dat die hem in de vlugt mochten hinderen, of wel door quade raet van Perſiaenze Overlopers, die hem bedrogen, wijsmakende, dat hy te lande nae 't vernielen van zijn Vloot, Perſen beter zoude overwinnen, 't geen

Tom. 3.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00783

mislukte, want hy bleef'er zelfs doodt, en men zeght, dat hy gequetst zijnde het bloet uit zijn wonde greep, na den Hemel wierp, en uitriep *Nazarener verzadight u.*

Onder *Lacapenus*, Byzantienſch Keizer, zijn de Roſſen of Ruſſen met een vloot van vijftien duizent ſchepen, zoo *Sonaras* ſchrijft, tot voor *Byzantium* nu *Conſtantinopolen* gekomen, welcke ten meerendeel, door het Griekſche vuer van de Romeinſche vloot wierdt verbrant en verjaeght.

Tom. 4. in vita Lacopeni.

P. 34. *c.* 1. *l.* 51. Volgens 't gene *Appianus* ſchrijft, hadde *Mithridates* een vloot van 400 ſchepen by elkaer. *Perſeus*, Konink van Macedonien, had 280 ſchepen, geſchaert in eene trop. *Mithridates*, Konink van *Pontus*, zeer machtigh ter Zee, voeghde zich eindelijk met de vloot der Zeeroovers tegen de Romeinen, doch wiert van *Pompejus* te gelijk met haer verſlagen, over welke zegen by d'Atheners van *Pompejus* wiert gezeght, en geſchreven, binnen en buiten op de Poorten, *Hoe meer wy als andere uw helder licht zien, zoo moeten wy uwe dapperheit prijzende u aenſchouwen, en als een God verzellen, en aenbidden, zoo zeer gelijkt al u doen naer een Godt.*

De *Scythen*, zegt *Zozimus*, zijn op 't jaer vier hondert en twalef onzes Heils, met een vloot van zes duizent ſchepen, by den *Boſphorus* T. verſcheenen.

Conſtantius gong den Zeeroover *Carauſius* met een vloot van over de duizent ſchepen te keer.

Rivius. *Conſtantinus* dede aen twee duizent Koopvaerdyſchepen galjoenen zetten, om die ten oorlogh te gebruiken.

Genſerichus, Hooft der Vandalen, de zoetheit van Italien eenmael hebbende beproeft, quam dat dikmael met groote Zee-vlooten vyantlijk beſtooken; hy hadde een gewoonte alle Voorjaer van Africa af te ſteeken met zijn Vloot, en aen wat Landt hem de Voor-wint leiden, planten hy den Krijgs-ſtandert.

De vloot van *Beliſarius* beſtont uit vijf hondert ſchepen. Deze ervont, Soldaten in korven aen de toppen van de maſten te hangen, om de torenen te derven, waer uit men ſtreedt. Hy liet mede breede galderijen rontom het boort der ſchepen maken, om des te meerder krijghsknechten te konnen plaetſen.

Het Eilandt *Cyprus* by de Saracenen met behulp van een vloot van zeven hondert ſchepen, uit laſt van *Oſmannus*, in het jaer zes hondert en zeven en veertigh wiert vermeeſtert.

In het jaer zeven hondert en veertien heeft *Solyman Byzantium* met een vloot van drie duizent ſchepen belegert, zoo *Blondus* wil, daer Keizer *Leo* geen minder aental ſchepen tegen zette.

Erik, Deens Konink, zoo de oude hiſtorien van dat Landt verhalen, zijn vyant te water overwon, in dezer voegen; hy deed zijn Scheepsvloot met ketings en dreggen aen elkandre hechten, zoo, dat zy op het water dreef als of het een eenigh Schip waer geweeſt, een openingh van zee tuſſchen de eerſte ſchepen latende blijven, dervoegen dat het twee hoorens ſchenen te zijn. Hier voeren 's vyants ſchepen tuſſchen in, onkundigh zijns opzet, want zoo dra en waren zy daer niet binnen in, of hy maekten al zijn ſchepen los, en viel den vyant rontsom op het lijf.

Moriſotus lib. 2. cap. 15.

Deze *Erik*, zeght *Crantzius*, had een vloot van elf hondert ſchepen, en was de eerſte der Noortſche Koningen die paerden te ſcheep over voerden.

Haraldus naderhant, Konink van het zelve Rijk, en *Ringo*, Konink der Sweden, takelden geheele zeven jaeren Scheeps-vlooten toe, om den ander aen te taſten. En daer wierdt zulken grooten Scheepsmacht by een vergadert, dat zoo de ſchepen aen elkandre gebonden waren geweeſt, men tuſſchen Schoonen en Seelant als te lande zoude hebben konnen vechten, vele Vrouwen zelfs van grooten aenzien het zwaert ten dezen ſtrijde wederzijts hadden aengegort. *Ringo* bleef overwinnaer, en ſtelden *Hethan* een Maeght, die zich als voorgangſter harer kunne, heldadigh in dezen Slagh had gequeten tot Koningin over de Deenen, gelijk by *Moriſotus* en andere in 't breede is te zien.

In het jaer 1465, heeft *Philips de Goede*, Grave van Hollandt, een Scheepsvloot in Zeelandt toe doen ruſten, ter liefde van de Paus, waer onder twalef zeer

zeer groote Galejen zijn geweeſt, tien duizent Soldaten wierden op dees vloot geſcheept. Twee baſtaerd Zoonen van Philips het gezagh daer over voerden, zy toogen door het naeuw van de Straet om de Saracijnen in *Africa* te beſtooken.

P. 33. *c.* 2. *l.* 29. Van *Pharao*, Koning van Ægypten, wort getuight, dat niemant hem gelijk was wegen den handel aen de wateren; als mede van *Aſſur*, want zijn wortel aen de groote Wateren was, waer uit vaſtelijk te beſluiten, dat zy zeer Scheeprijk zijn geweeſt. En voorts ſpreekt de Propheet *Ezechiel* van de Ægyptiſche Koning aldus. *Ghy wiert als een Zee-draek inde Zee, ende braekt voort in uwe Rivieren, ende beroerden het water met uwe voeten. enz.*

Ezech. 31. 27.

Cap. 32.

P. 36. *c.* 2. *l.* 19. De Deenen beſprongen eenmael Vrieslandt met 250 ſchepen, beroofden en plunderden het Landt tot Uitrecht en Nimwegen toe. Van welcke macht der oude Deenen *Crantzius* zeght als volgt. Op een vloot van 260 Deenſche ſchepen 12 duizent mannen met alderhande pijlen ſtreden. Waer uit hunne groote te bezeffen is.

Lib. 8. *c.* 14.

Van *Aluilda*, Dochter van *Syvard*, Konink der Gotthen wert verhaelt, dat zy gevrijt wiert van *Alphus*, Zoon des Deenſchen Konings, maer zy weigerde hem, luſt hebbende in het vechten, waer toe zy eenige ſchepen toeruſte, welcke zy met Vrijſters bevolkte, daer z'op Zee mede roofden, (want toen het Zeerooven by hen, heldadigh en geoorlooft was) doch wiert eindelijk van andere Zeeroovers in een Haven bezet en overwonnen; deze dan verkooren haer tot hunnen Scheeps-vooghdeſſe, *Alphus* echter zijn liefde niet konnende verzaken, zocht haer op, voeghde zich met de Roovers en bewoogh haer dus tot het huwelijk.

Joh. Mag. l. 7. *c.* 10. *Crant. lib.* 1. *cap.* 6.

Darius zandt in Grieken een vloot van zes hondert ſchepen, zoo men geloof aen *Herodotus* mach geven, daer hy tweemael hondert duizent mannen op zetten, behalven tien duizent Ruiters, die hy daer in over ſcheepten. *Lyſias* brengt het getal op vijfmael houdert duizent mannen, en *Cornelius Nepos* vermindert de ſchepen, hondert.

Fournier zeght, dat men t'eeniger tijt in vier Franſche vlooten heeft getelt 2600 ſchepen, behalven noch 500 die na Syrien over waren geſcheept.

Diodorus meldt, dat *Starobates*, Koning van Indien, vier duizent ſchepen te water bracht.

Trebellius Pollio wil, dat de vloot der Gotten, welk van *Claudius* wiert geſlagen, beſtont uit twee duizent ſchepen. Als *Alarik* Romen plunderde wiert in *Africa* van den Burgemeeſter *Eraclianus* een vloot van 3070 ſchepen toegeruſt.

Marcus Paulus, zeght in Indien gezien te hebben op de vliedt *Caramora* vijftien duizent ſchepen.

In 't jaer 1585, heeft men tot Antwerpen op eenen Marktdagh aen zien komen tuſſchen de acht en negen hondert ſchepen. *V. Meteren lib.* 12.

In de Slagh van Vlaenderen zeeghaftigh by *Prins Maurits*, in 't jaer 1600 voor den Staet volvoert, heeft men aen deze zijde meer als acht hondert ſchepen getelt. *V. Meteren lib.* 22.

In de tijdt van twee dagen voeren in den jare 1610, tuſſchen de acht en negen hondert ſchepen uit deze Landen alleen naer Ooſten, behalven vijftien hondert buizen.

Byvoegzel tot het zesde Hooftſtuk.

P. 38. *c.* 2. *l.* 53. Dat de ſchepen van outs een kolzem ofte boven-kiel gehad hebben, ſtaet uit *Iulius Pollux* klaerlijk te beſluiten, daer hy van de deelen des Schips ſpreekt. In dit kolzem was het galjoen of *roſtrum* ingeënt, *De uitgangh*, zeght hy, *van de tweede kiel, is de nebbe.* Voor aen, by het oogh van 't ſchip, ſtont de naem des zelfs zomtijts met groote letteren geſchreven, gelijk inſgelijks uit dezen *Pollux* is te beſluiten.

Lib. 1. *cap.* 9.

Om de kiel van het Schip, wierdt buitewaerts een huit geleght, om dat hy zelve verſchoont zoude blijven.

Dat de Schepen vaſte deks gehad hebben, 't geen van eenige heden tegen wert geſprooken, klaerlijk te bezeffen is uit den genoemden Schrijver in de aengetogen plaets. Aen de voorſteven, zeit hy, ſtont een zitbank, daer van men roejen

roejen koſt, en by de achterſteven ſtaken balcken t'Zeewaert uit. Het grootſte Scheeps zeil was *Acatium* genaemt. *Dolon*, of *Lipadus* het kleinſte. *Epidromus* was een zeil dat na achteren ſtont, van middelbare groote.

Als de ſchepen toorens moſten voeren, wierden daer toe zware balcken in den overloop geleght, om dezelve te ſtutten.

Eudiæum, zeght *Pollux*, was een gat, 't geen open gedaen wierdt, als men 't water uit het ſchip wilde trekken, waer uit te beſluiten ſtaet, dat men het vuile ſcheeps-water uit de ſchepen mede gehooſt of geſchept heeft.

Pollux. Zommige ſchepen wierden van binnen geſtut of geſpalkt, andere niet.

Alle Scheeps-amptelingen hadden metgezellen te ſcheep, die by hun aflijvigheit of afzijn den dienſt bekleeden.

Scheen-harnaſſen een gemeen Zeewapen van outs is geweeſt.

Pollux lib. 30. Als de ſchepen aen de wal lagen, wierden zy aen ſteven vaſt gemaekt die daer toe doorboort was.

Dion. Caſ. lib. 48. Hooge ſchepen, dik van hout, wierden prijzelijk geoordeelt.

De ſchepen der oude Franſen waren grof en groot gebouwt, gelijk meeſt alle ſchepen der Barbaren, oulinks, waerom zy meinden de lichte Romeinſche ſchepen met kloeten in de gront te booren; de kracht der riemen niet te recht noch kennende.

Dion. Caſ. lib. 39. en lib. 1. ziet by hem den Slagh tuſſchen Cæſar en Antonius. Onder het Romeinſch gebiedt, men ſchepen heeft gezien, die met Oſſen huiden, der geſtalte als een ront ſchilt, op waren geſpannen, welk dienden om volk over Vliet en Meer te voeren.

Dion. Caſ. l. 48. V. Cel. ant. leſt. lib. 29. cap. 27. *P.* 39. *c.* 1. *l.* 45. Men meint dat *Agrippa* de Tooren-ſchepen eerſt ervonden heeft.

P. 40. *c.* 1. *l.* 31. Niet wijt van den Tyber buiten de Oſtienzer poort, te Romen, ſtaet een out gedenkbeelt, Neptuin toegewijt, daer men ſcheepkens onder aen gehouwen ziet, welckers maſten vry achter over zijn hellende.

P. 40. *c.* 1. *l.* 31. Dat de maſten met touwen en ſtaggen aen de ſchepen oulinks vaſt zijn geweeſt, die los of ſlap aengezet konden werden, uit *Eſaias* *C. 33. v. 23.* blijkt.

P. 42. *c.* 2. *l.* 30. Men zoude billik verklaren in dit Hooftſtuk, de namen veler deelen en werktuigen der oude ſchepen, als *Fori, Tumices, Artemon, Acatus, Dolon, Lipadum, Epidromus, Sypparus, Caſteria, Modius, Carcheſium, Cornua, Maleola, Chalatorii, Pinnæ, Catapirates, Linea, Hauſtrum, Parolcones, Tonſilla, Segeſtra, Tropidis, Phalcis, Lesbium, Chalcenetes, Clitopodium, Proembolis, embolum, Delphis, Stolos, Acroſtolium, Nauphracton, Rhinoteria, Chelyſma, Caſtra, Amphimetrium, Paxilli, Hypireſium, Aſconia, Adſellium, Lora, Cleida, Selma, Æax, Rhiza, Hypozoma, Aſandium, Aphlaſta, Tarſos, Torcular, Colus, Epiſionta, Ambola, Symbola, Ancylæ, Pyrguchi, Canonia, Stathmidæ, Antlon, Stega, Ceruchi, Napuri, Amphili, Amphiſtomi, Heteroſtomi, Deres, Cellarium, Hermata, Epagontæ, Ergata, Agea, Pedalion, Cumba, Hyſtodocen, Dryochus, Didymus, Maſchala, Rhinoteria, Edolia, Tremata, Pavatranus, Sponda, Peritonæa, Prymneſia, Pterna, Thoracium, Elacate, Icrion, Carcevia, Ceruchi, Cheniſcus, Anchorale, Sanides, Cycli, Atolorchus, Naumacha*, 't geen lange Scheepsſpiezen zijn. *Clavus*, 't welk volgens *Bayfius*, een Hout betekent dat dwars over 't ſchip ſtont, en aen beide de Stueren vaſt was, om dezelve gelijkelijk te konnen keeren en wenden. enz. doch alzoo zulks reets volmaektelijk van den Heer *Schefferus*, *Cælius Calcagninus*, en *Gyraldus*, in 't Latijn is verright, en in 't Duits uitheemſche woorden te verklaren daer van ons de zaken niet te wel bekent zijn, niet en voeght, zal het zelve achterlaten.

P. 40. *c.* 1. *l.* 19. Als het anker was geworpen, bont men de Stueren hoogh op, als ook de riemen, gelijk uit *Ammianus* wort bewezen.

P. 39. *c.* 2. *l.* 12. Uit de Romeinſche Hiſtorie van *Nicephorus Gregoras* te bewijzen is, dat men Scheeps-toorenen, zelfs ten tijde van de Conſtantinopolitaenſche-Kriſten Keizers in 't gebruik heeft gehad, als ook de groote maſtkorven, daer ſteenen en pijlen uit geworpen wierden. *Lib. 5. c. 4.*

P. 37. *c.* 1. *l.* 23. Met zeker aluin dat het vuer wederſtont heeft men van outs de ſchepen beſtreeken, als ook met

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00786

met *Miltum*, 't geen zoo wel meni als roode aerde vertaelt kan werden.

P. 41. *c.* 1. *l.* 3. De vracht-ſchepen zeght *Cælius Calcagninus* zijn drie mael langer als breet by outs geweeſt, doch de krijghs-ſchepen en die gene welk op het ſnel loopen wierden gemaekt, zijn geweeſt (zeght hy) eens zoo lang als breet, 't geen zoo waer is, hebben zy in het bouwen hartelijk gedwaelt; want lange ſchepen beſt door water gaen.

Keizer *Trajaen*, als hy een vloot geleide, voer in een ſchip 't geen van vier andere ſchepen, die 's Keizers vlaggen voerden, voort wiert geſleept, dit had de langte van een groot drie-riem ſchip, en de wijte was gelijk een *Holcas*, of wijt Ægyptiſch ſchip. Stak hooge toppen op, en droegh 's Keizers naem met gulde letteren geſchreven aen de maſt.

P. 40. *c.* 1. *l.* 31. De maſt wiert volgens *Calcagninus*, zoo hoogh gemaekt, als het ſchip lang was.

P. 40. *c.* 2. *l.* 37. *Midas* houdt men was de eerſte die de ankers heeft gebruikt.

P. 41. *c.* 1. *l.* 13. Het zoete water wierdt te ſcheep ook in glaze potten mee gevoert, die onder op den bodem wierden geplaetſt.

P. 39. *c.* 2. *l.* 12. De Scheeps-toorenen wierden op houten gezet, die weinigh over water quamen te ſteeken, zoo *Polybius* getuight. *Lib.* 16.

P. 41. *c.* 1. *l.* 13. Men heeft ſchepen gevonden, die met quabben en vleugels verzien zijn geweeſt, en dat tot nabootzing van viſſen en vogels, hier van de Sidoniers haren naem behielden, want *Sidon* of *Sidonios* een viſch in de Phæniſche tael beteekent, en zulks om dat zy den Scheep-bouw van de viſſchen hadden ontleent.

P. 40. *c.* 1. *l.* 19. Het Stuer dat namaels achter aen de ſchepen (gelijk noch heden) wiert gehangen, de form van een zeizen had, waerom het by de zommige de naem van *Zancla* heeft bekomen, 't geen een zeizen in de Doriſche ſpraek beteekent.

Voor op den Boegh een ſcheeps-cieraedt ſtont, 't geen *Acroſtoria* was geheten, dit was geplaetſt boven de uitſtekende galjoenen, die aen de zommige krom gebogen waren, andere ſtaken recht uit, als meſſen ofte pooken, breede degens, lancien, partezanen, en braetſpeden: andere bekken * waren gelijk een halve maen, andere met ramshoofden verzien, en koppen van onderſcheidelijke Zee-draken. * *Galjoenen.*

De ſchepen wierden voor op veeltijts met een helmet of den ſtormhoedt van *Minerva* geciert, om dat zy geloofde dat het oorloghſchip op ingeven van *Minerva* by *Vulkaen* was geſtight.

Met Tritons die op trompen bliezen wierden hare ſchepen op veel plaetſen verciert. Neptuin zelf wierdt daer aen vertoont, ruſtende aen zijnen drietant.

De Doren verbeelden veeltijdts op haer ſchepen God *Neptuin*, de *Nereides*, *Glaucus*, en andere. Aen de Griekſche ſchepen ſagh men de dochteren van den Ocean, *Thetis*, *Panope*, *Galathea*. D'Ægyptenaren ſneden of ſchilderden haren *Iſis* op hun ſchepen, voorts, Stieren, Ganzen, Rammen, Dolphijnen, en Honden. De Tarentiers een Paerd, den Dolphijn, en *Tarantes* den Soon van *Neptuin*. Op ſchepen die ſnel-loopend waren ſneet men Dolphijnen veeltijts.

P. 40. *c.* 2. *l.* 38. De Ankers wierden ter zijden tegen 't ſchip buiten aen gehangen, en aen een ſtok die tegen 't boort vaſt ſtont gebonden, gelijk uit d'overblevene geſtalten van ſchepen in marmerſteenen is te zien.

P. 39. *c.* 2. *l.* 12. Van Tooren-ſchepen ſpreekt *Virgilius* aldus.

— *Credas inmare revulſas*
Ciclades, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.

Dat is,

Ghy zoud meenen dat de Cicladiſche Eilanden afgerukt in Zee drijven, of dat hooge bergen tegen elkandre komen aenſtooten, met zoo grooten gewelt vallen de mannen de getoorende ſchepen aen.

P. 39. *c.* 2. *l.* 33. Trompetten en Schalmejen, die men op deed blazen by optocht, of gevecht, een noodigh werk-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale 0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00787

tuigh was te ſcheep, hier in ſtak Konink Hiero overmaten uit. Deze Schalmejen, zoo *Plinius* getuight, dede *Piſeus* 't eerſt van koper maken.

P. 38. *c.* 2. *l.* 23. Zinne-beelden wierden veel tot cieraedt op de ſchepen buitewaerts tegens de zijden aen geſtelt, als van Walviſſchen, groote Zeegedrochten, Zee-draken, daer zy de Ooſterſche, Weſterſche en Indiſche Zee mede uit wilde beelden. Zelf den Oceaen wiert op de boegh verbeelt, in de gedaente van een gehorend hooft, als de halve-Maen, en zulks, om dat (zeiden zy) de Zee alle zeven jaren eenige veranderingh maekt. De Griphioenen die daer mede op wierden geſneden, geven het ontſtelt aenzien, en de verwoetheit der onſtuimige baren te kennen. De bruiloft van *Thetis* aen den hemel des voorſtevens, of elders, wiert geſchildert. *Neptuin* ſtont daer met zijn drictant op, om dat de Zee in driemael zeven dagen zich ontroert, onder wiens voeten het hooft van den Stier ſtont, als een dier dat zich in 't bruizen van de Zee begeeft. De beelden van *Iſis* en *Oſiris* wierden daer aen mede niet vergeeten: met een vliegende Gryphioen aen de voeten, die het hooft als een Arent heeft, en den hals als een Draek, het lijf van een Hont, en de voorſte pooten als Arents klaeuwen, met de vleugelen van een Vogel.

Iſis voor beſchermſter van de ſchepen die in Zee zwerven, wiert gehouden, voor wien daerom een Lam by onweer wiert geſlacht.

Minerva wierdt op de ſchepen geſneden, om dat zy voor de vindſter van de ſchepen wiert gehouden, of in plaets van haer, wiert Triton haer Trompetter daer op geſtelt; 't zy alleen zijn aengezight, of wel het geheele lichaem zelf, op den hoorn blazende. *Nereus* en *Palemone* wierden van andere mede geſneden of geſchildert op de ſchepen. Op de ſchepen die Keizer *Trajanus* dede maken zagh men de beeltenis van *Hercules*, *Bacchus*, en *Neptuin* verbeelt. *Antigonus* ſtelde Zon en Maen op zijn ſchepen. Met het beelt van *Hercules* de macht van wapenen ter Zee wort verbeelt.

Valerius Flaccus verdicht in zijn Vaerzen, aen het ſchip *Argo*, veel ſchoon ſchilderwerk, ter plaetſe daer hy aldus aenvangt te ſpreken,

Conſtitit, ut longe moles nox pervia ponto
Puppis, & ut tenues ſubiere, latentia ceræ,
Lumina picturæ ſuperaddit honores, &c.

't Geen rijmloos aldus kan werden vertaelt.

Zoo haeſt het weeke Waſch de verborgene reeten had ingenomen, zoo voeght hy daer velerhande ſchilderijen by, hier word de gehoopte Thetis, *op de Thyrreniſche ſchouderen zittende, in* Peleos *bruiloftsbed gevoert, en heeft den Zee-Dolphijn gevat, deze zwijght, en ſucht dat* Achilles *niet grooter wierd geboren als* Jupijn. *Waer na volght* Panope *met haer Zuſter* Doto, *en insgelijks* Galathea *met bloote armen van de golven op en neer gedreven. De opene* Cyclops *roept de ſpelonken weder van de Siciliſche Strand: daer tegen komt vuer en een beddeken van groene bladen, en tafel-gerechten, en wijnen, nevens* Eacides *met zijn Gemalin onder de Zee-goden; en in het drinken ſlaet* Chiron *op de Luit,* Pholoe *aen d'andere zijde, en* Rhætus *uitzinnigh door d'overvloedige wijn, en het haeſtigh vechten om de Thraciſche Maeght, doet de kroezen en tafels vliegen, met de autaren der Goden, en de kannen voortreffelijk by de Ouden gewrocht. Hier is* Peleus *de beſte met de piek, hier* Æſon *die met het zwaert al gekkend woed. De zware* Monicus *draegt de overwinnenden* Neſtor *op zijnen onwilligen rugh.* Clitus *doodt* Actorem *met een brandenden eik.* Neſſus *vliedt op een zwart paert.* Hippatus *verberght zijn hooft met ledigh gout in de Æcleniſche tapijten van Meden: hier over ſtaet* Æſons *zoon verbaeſt, hoewel mannen daer in verwondert mogen zijn.*

P. 40. *c.* 1. *l.* 31. De maſten wierden veeltijts omwonden met t'zaem gedraeide hennip, die beſtreken was met kalk en olie.

P. 38. *c.* 1. *l.* 32. De Scheepsplanken wierden met bewaſchte zeildoeken veel gedekt, en de reeten beleght met dun geſlagen loot.

P. 40. *c.* 2. *l.* 27. In ſte van touwen daer de Ankers vaſt aen zijn gebonden, by die van Venetien yzere of ledere kettin-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00788

kettingen oulinks gebruikt zijn geweeſt, zoo *Moriſotus* getuight.

Lib. 1. *cap.* 18.

P. 41. *c.* 1. *l.* 26. Andere willen dat door deze *Columbaria* of duivekotten de koojen te verſtaen zijn geweeſt.

P. 40. *c.* 2. *l.* 27. Die van *Athenen*, de *Maſſilienzers* en *Rhodianen* maekten by noot, de Scheeps-touwen van Vrouwen hair.

P. 39. *c.* 2. *l.* 12. Dat de Scheepstoorens af hebben konnen genomen werden, uit *Dion* ſchijnt te mogen werden beſlooten, daer hy zeght dat de Schepelingen van *Antonius* de toorens met al den wapentuigh van boven neder, en in 't water bonſden; om de ſchepen te lichten, en gezwinder te konnen vluchten.

Byvoegzel tot het zevende Hooftſtuk.

P. 53. *c.* 2. *l.* 14. Vlaggen, en groote wimpels liet men toen van onder de marſch af waejen, ook achter uit, van jeder maſt, en van de nokken van de rees en bezaens roe. Uit de marſch voerden zy eenige lichte ſtukken, die daer toe rontom was bekleet. Het half verdek wierdt met kleeden daksgewijs veeltijts gedekt, als ook de bak, twalef groote riemen wiſt men wederzijts des noots, buiten boort te zetten. Het dak van de hut was niet altijt plat, maer het gong veeltijts ſpits toe. De zommige voerden twee bezaens maſten, waer van d'een geheel achter op ſtont, wiens roede door een hout 't geen achter over ſtak, daer touwen door quamen, achter uit wiert getrokken, en deze achterſte voerde geene kruiszeils. De poorten waren zomtijts ront, en niet altijt vierkant, als hedensdaeghs. In ſte van de Leeuwen die men heden in meeſt alle de galjoenen ziet, wierden toen daer veeltijts handen of eenigh ander ſnywerk in gezet. Het gebruik van Bramſtengen was noch onbekent. Het groot zeil was grooter na gelangh van het marszeil als men de zelve heden maekt.

Ruſten wierden aen deze ſchepen niet gezien, de hooft-touwen wierden aen boort zelve met juffers vaſt gemaekt, men zagh looze galderijen, tot cieraet, achter om, tot half wegh het ſchip, zomtijts ſtaen. In ſte van regelingen ſtonden recht op ſcherpe ſporten boven op het boort. Jeder Krijghsman ter Zee verdiende toen ter tijt acht grooten daeghs. Men vont 'er amptelingen te ſcheep die Pijpers, en Marſzels wierden genaemt, heden onbekent.

Ziet de Beſchrijvingh van Enkhuizen.

P. 50. *c.* 1. *l.* 50. Dit visken *Nautilus* wort van andere *Pompilus*, en van eenige *Naucles*, *Polypus* en *Nauphus* genaemt, indien het dus zeilende, by geval eenige ſtrijdige driften ontmoet, of vreezende van eenige vogels gegrepen te werden, trekt het zijn lighaem in, en dompelt zich lichtelijk na de gront van 't water. Het is *Venus* by de Ouden toegeeigent geweeſt.

De *Salapiners* en *Saguntiners* beelden dit Slakvisken in hare Munten uit, nevens de gedaente van een ſchip, of zijn galjoen.

Nerita is een ſoort van gehoornde Zee-ſlakken, dat groot vermaek ſchept te gaen door Zee, even als een ſchip, met zijn opgeſtrekt huisjen nu na dees dan na die kant wendende.

De Nederlanders die dees *Nautilus* op de reizen naer Ooſt-Indien veel ontmoeten, geven het de naem van *Bezaentje*, om dat de vinnen die hy opſteekt de geſtalte van een bezaen zeil niet ongelijk zijn. Men zeght, dat 'er Schiltpadden gevonden werden die hare hoorenen in ſte van riemen weten te gebruiken.

Van de Egel wert mede gezegt, dat zy het Scheeps-ballaſten aen de Zeeluiden heeft geleert, want zy weet met eenige ſteentjens, als 'er een ſtorm voor handen is, zich zoo te laden, dat zy van de golven om en om niet wert geſmeten, maer even wichtigh op het water drijft.

P. 50. *c.* 1. *l.* 34. De Ouden vergeleken de ſchepen by vogels of gedierten dat te water en te lant leeft. De geſtalte van het hol des ſchips, zeiden zy, van den Dolphijn te zijn ontleent.

De Poët *Oppianus* ſpreekt in zijne gedichten zeer breedelijk van den aerd der viſſchen, die hare geſtalten aen de konſt van 't varen hebben gegeven, Schepen, zeght hy, zijn als wagenen die de Zee berijden, en hy, 't zy God of uit

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00789

sterfelijk zaet voort gekomen, is wel stout geweest die de kracht der visschen t'zamen bondt en tot een schip overbracht. enz.

P. 50. *c.* 2. *l.* 12. Deze Draek is *Ascachus* of *Ascatus* by de Ouden geheten geweest, aen den Ethiopischen Ocean toegeeigent, van de Dichters, en in het Hemelsche Gewelf aen het Schip geplaetst.

P. 50. *c.* 2. *l.* 24. Deze *Remora*, anders *Echenides* en *Echidus* wort geheten. Het schip daer Keizer *Cajus* op voer, 't geen met riemen van *Asturien* in *Antium* weder keerde, wiert insgelijks na 't voorgeven der Ouden door dit Visken op gehouden in de Zee. By welk geval, gezien wordende, dat uit de geheele Vloot alleen het Admiraels schip wiert wederhouden, zocht men terstont na d'oorzaek daer van, en men vont dit Visken achter aen het roer hangen, niet zonder groot misnoegen des Keizers, dat een beesje zoo veel vermocht als 400 roejers: doch het scheen geen minder wonderwerk, dat het zelfde Visken gevangen midden in de galeje zijnde, geen vermogen of kracht meer had om die te wederhouden. Die het zelvige in 't schip gezien hadde, bevestighden alle, dat het is als een groote Zee-slak. Deze *Remora* wort by zommige *Odinolionte* geheten, het wiert in den Tempel van de Knidische *Venus* geheilight. De Grieken zeggen dat het de Vrucht aen een dragende Vrouw die een misval dreight te krijgen, behoedt, en binnen doet blijven tot de behoorlijke tijt, andere zeggen, dat het gezouten en aen een barende Vrouwe gebonden de Vrucht af helpt zetten, en gemakkelijk doet Baren.

De *Remora* die het schip weerhieldt, 't geen met edele Jongelingen was geladen, die men lubben wilde om gesnedene des Dwingelants te zijn, uit bevel van *Periander:* had een mont, eenvoudigh uitgeholt, vry wijt, niet ongelijk het Purpervisjen, terwijl dan dat het schip dus aen het Eilant *Samos* vast gehouden wiert, ontvluchten de Jongelingen in *Venus* Tempel, 't geen een vryplaets was. By de Chaldeen wierdt dit Visken *Remora*, 't geen onder de *Muraces* wert getelt, *Agada* of *Sagada* geheten. De *Numidiers* noemden het *Magalia*, gelijk *Salustius* verhaelt, welk zeght, dat het van een lankwerpige gestalten is. Waer van in 't breede by *Aristoteles*, *Oppianus*, *Lucanus*, *Plutarchus*, *Pausanias* en andere wort gesprooken.

P. 46. *c.* 2. *l.* 22. Deze groote Scheepsmacht, zeggen *Rogerus* en *Hovedenus*, dat in 't jaer 959 toe was gerust, te dier geval, om *Malcusius* die gelijk *Neptuin* op't water heerschte, en de Zee alom onveiligh maekten, te verslaen, gelijk geschag. van dees Koningh *Edgard* het zeggen der Engelsche Koningen her schijnt te komen, *Quatuor maria vendico*, dat is, ik schrijf my vier Zees toe, hy, om zijn macht te water te meerder luister te doen geven, verluftighden zich zomtijts in een Speel-schuitjen op het water, daer hy zeven van zijn onderhebbende Koningen in dede roejen, zelfs het Stuer in handen houdende.

Byvoeghzel tot het achtste Hooftstuk.

P. 58. *c.* 1. *l.* 16. De koojen in de Kajuits worden heden veel midden ingezet, zoo, dat men ze uithalen kan, en 's daeghs tegen 't dwarsschot aen, in steken.

P. 55. *c.* 1. *l.* 25. Het hooft des Kraens wort veeltijts cierlijk uitgesneden. Bezijden aen de Kraen komt de kram, daer men een blok aenhangt, om zware ankers te helpen lichten, waer van het touw op de bak, over een schijf loopt, welke schijf aen een balk vast is, die dwers scheeps over de bak leght, tegen 't schilt aen, om touwen van alom, te beleggen.

Byvoeghzel tot het negende Hooftstuk.

P. 85. *c.* 1. *l.* 43. Om de boeghspriet voor, wert een luikjen op groote schepen geleght, gelijk ook om de masten, die door de bovenste overloop steeken.

P. 81. *c.* 1. *l.* 23. Het dek van de boven-hut behoort achter weinigh lager te komen als de regelingen, cieraets halven.

By-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00790

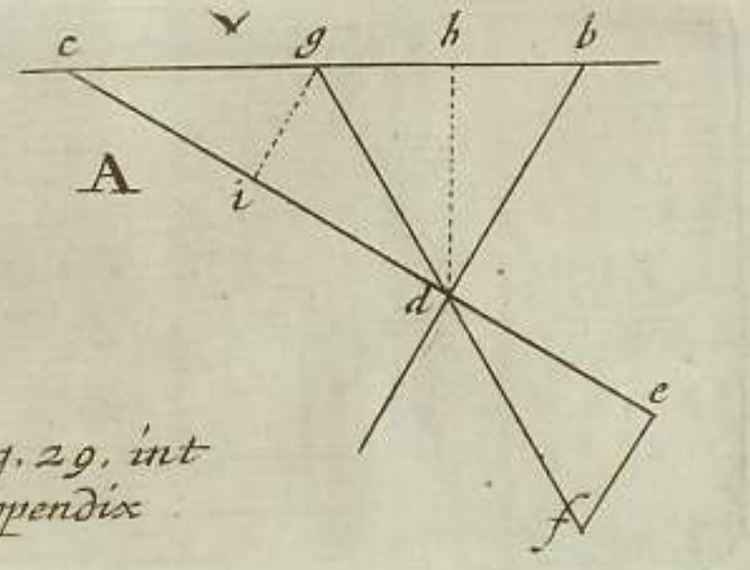

Pag. 29. int
appendix

E

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak
Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00791

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak
Gray Scale

DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00792

Byvoeghzel tot het tiende Hooftſtuk.

P. 143. *c.* 2. *l.* 4. Het tweede voorbeelt des vijfde voorſtels byzonderlijk hier boven is betooght, maer alzoo de Hooghgeleerde Heer *Burchert de Volder* Profeſſoor tot Leiden, het zelve, reets gedrukt zijnde, quam te zien, heeft het hem gelieft deze zelve waerheit algemeinlijk te verklaren, en my *Algebraice* uitgerekent toe te laten komen, 't geen ik om zijn waerdigheit hier laet volgen. Waer toe dient de Figuer A op de Plaet hier nevens.

De ſtreeck des winds F G bekent zijnde, en 't verlet B C, zoo is de hoek D G H bekent, en diensvolgens ook de reden van D G tot G H, die zy als a tot b De kracht van F G zy ∞ c.

D G ∞ x
G C ∞ y
D G tot G H
a tot b als x $\frac{b}{a}x$ en C H ∞ $y + \frac{b}{a}x$
D H ∞ $\frac{x}{a}\sqrt{aa-bb}$.

Quadraet D C ∞ $\frac{bb}{aa}xx + \frac{2b}{a}xy + yy + xx - \frac{bb}{aa}xx$

D C ∞ $\sqrt{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}$

D C is tot D H gelijck G C tot G I

$\sqrt{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}$ $\frac{x}{a}\sqrt{aa-bb}$ y $\frac{yx}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}}$

Als G D tot G I zoo de ſchuynſe kracht van F D
x $\frac{yx}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}}$ c

tot de kracht van 't vlak C D door de Linie D B recht gedrukt werdende, welke kracht dan

is ∞ $\frac{yc}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}}$

Gelijk C G tot G I alzoo de kracht
y $\frac{yx}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}}$ $\frac{yc}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy + \frac{2b}{a}xy + xx}}$

tot de kracht waer mede het lichaem langs B C geperſt wort

die dan is ∞ $\frac{\frac{ycx}{a}\sqrt{aa-bb}}{aa + yy + \frac{2b}{a}xy + xx}$ welke geſtelt moet worden ∞ z het grootſte.

$\frac{\frac{ycx}{a}\sqrt{aa-bb}}{aa + yy + \frac{2b}{a}xy + xx} \propto z$

$\frac{ycx}{a}\sqrt{aa-bb} \propto yy + \frac{2b}{a}xy + xx$ Maaz

Na de regel van 0 — 1 $\frac{}{a}$ 0 1
den Hr. Hudde

— yy + xx Maaz ∞ 0

x ∞ y.

P. 118. *c.* 2. *l.* 18. De proef van ankers is, die om hoogh te heffen en op een yzer dat dwars leit, te laten vallen.

P. 118. *c.* 2. *l.* 23. En dit zy gezeght van anker-ſchoenen by uitheemſche gebruikelijk, want anker-ſchoenen op Nederlantze ſchepen langachtige houten zijn, daer een gat voor in is, waer een touw door geſtooken wert, 't geen omtrent zoo langh is, als tot het waters oppervlak van boven het ſchip af; in de midden heeft dit een verheven uitge-

holde klamp, daer de punt van 't anker in komt te ſtaen, deze gebruikt men om de ankers klaer van 't ſchip te houden, als zy vallen, op dat zy het ſchip niet en quetzen, waer toe de punt van d'ankers erm daer in wert geſtooken, als het valt, de ſchoen blijft met het touw hangen aen het ſchip.

P. 133. *c.* 1. *l.* 35. Tot een zwaer ſchip van oorlogh heeft men omtrent acht en twintigh tros touwen noodigh, jeder tros houdt tachentigh vaem. Tot een Noorts-vaerder gaet omtrent 24 tros touw.

P. 135. *c.* 1. *l.* 40. Tot alle deze zeilen te zamen zoude gaen 2746 ellen Hollants kanefas, 375 ellen Frans kanefas, 274½ Everdoeck, 263 ellen Korreldoek.

c. 2. *l.* 7. De Lijken al te zamen zouden dienen te wegen omtrent 600 pont.

P. 130. *c.* 2. *l.* 46. Op een ander Wijtſchip, 't geen lang was 69 of 70 voet, wijt binnen de huit 17¼ of 17½ voet, hol op de uitwateringh 7¼ voet, en wiens maſt langh 50 voet, dick 15½ palm, de ſpriet 64 voet, het zeil onder breet 14 kleet, boven 11½ kleet, de fok breet 7 kleet. Vinde het touw-werk geſtelt te zijn aldus.

Het groot touw langh 90 vaem, het tweede langh 72 vaem, breet 7 duim. De Stagh langh 7½ vaem, dik 8½ duim. De Stander langh 6½ vaem, dik 7½ duim. De Hooft-touwen lank 43 vaem, dik 5 duim. De Schenkels van de Geerden 18 vaem, dik 5 duim, kabels wijs.

De Wintreep lank 15 vaem, ſmijts gewijs, het voor-ent dik 5 duim. Het touw tot top-reeps langh 13 vaem, dik 3¼ duim. Een touw tot trijzen en andere nuttigheit dik 3 duim, langh 66 vaem. Een tros van 100 vaem, dik 2½ duim. Een tros van 50 vaem, dik 2¼ duim.

P. 140. *c.* 2. *l.* 55. Heden, terwijl dit ſchrijve, my een ontwerp te vooren komt, van het zeil-werk eens Fluitſchips, 't geen nu wort gemaekt, zullende beſtaen in een zeer groot ſmakzeil, met een gaffel, aen een zeer grooten maſt hangende, daer een bonet onder aen komt, 't geen met een reef in gebonden kan werden. Deze groote maſt ſtaet omtrent op 6 of 6½ voet over het derden deel van 't ſchip, van voren te rekenen, voor het groote luik (aen gemeene Smakſchepen ſtaet de maſt op een derden van voren, en op gemeene Fluiten zet men hem in de midden van 't ſchip of een weinigh meer naer achteren, en de maſt ſtaet achter 't luik.) Achter zal dit ſchip een groot bezaen zeil voeren, met een overloop, gelijk als op de Jachten, de zeilen aen boeghſpriet en fokkemaſt zijn als op gemeene Reezeils ſchepen, behalven dat geſtadigh een ſtaghzeil gebruikt zal worden: het opperzeil aen de groote maſt is ſmakzeils gewijs. Met dezen toeſtel wort gelooft dat het bequaemlijk zal te varen zijn, om dat de meeſte wintvank om laegh wert gedaen, en de zeilen al, zeer gemakkelijk te beheeren, in te nemen, en uit te zetten zijn.

P. 139. *c.* 1. *l.* 5. Tot een ſchip van hondert en vijftigh laſten, drie balen Franſch kanefas voor de zeilen, van outs, hier ter Stede wiert gebruikt.

P. 134. *c.* 1. *l.* 41. De Hennip daer men touw van ſlaet wel ter degen geklopt moet zijn, eer men daer eenige ſtrengen van toeleght.

Byvoeghzel tot het elfde Hooft-ſtuk.

P. 155. *c.* 1. *l.* 17. *Cæſar* dede ſchepen bouwen, welkers kielen van licht hout waren gemaekt, en het overige van gevlochte boomtakken, met leder overdekt, dees dede hy op karren zetten, en XXII duïzent ſchreden over lant voeren. *Cæſar de bello civili.*

P. 154. *c.* 2. *l.* 52. Deze zaak in 't breede ſtaet verhaelt by *Juſtinianus* in zijn boek van de daden der Venetijanen, en by *Cauriolo* in zijn boek *Hiſtorie Breſciane* geheten. *Lib.* 7. *Lib.* 10.

De werkmeeſter en vinder van dit over landt voeren der ſchepen zekren *Sorbolus*, Griek uit Candie gebooren, is geweeſt, met dubbele en twee dubbele jokken Offen wierden de Vaertuigen de Vliet op, tot aen het dorp *Mauro* getogen: te verwonderen op het alderhooghſt is, dat op de wegh, daer deze ſchepen over wierden getrokken, een bergh

bergh van ongemeene hooghte en ongelijkheit was, welke ongelijkheit vereffent wiert, 'gelijk noch heden teekenen daer van zijn te zien, als de ſchepen op 's berghs toppen ſtonden, liet de Meeſter met zware zeelen en touwen, de ſchepen langzaem van de ſteilte na beneden dalen, die zonder de grootſte voorzichtigheidt overhoop gevallen zoude hebben. Aen de Haven *Torbole* zetten hy de ſchepen in het Meir, alwaerze, van de moejelijke wegh ontreddert, verſtelt wierden. Het getal dezer ſchepen was volgens den eerſten Schrijver, twee Galejen, vier Fregats, en vijf en twintigh lichte Vaertuigen, doch de tweede Schrijver zeght dat 'er vijf Galejen waren. De reden waerom dit geſchagh ziet by hun in 't breede. De zaek viel voor omtrent den jare 1575.

Byvoeghzel tot het twaelfde Hooftſtuk.

P. 175. *c.* 2. *l.* 55. Alle Jachten voeren een looze ſtagh. De helmſtok van yzer zijnde, wert gebogen, als daer een Paviljoen boven ſtaet, en zulks naer het zelve hoogh of laegh komt, hier onder op 't verdek wert zomtijts loot geleght, op dat het des te dichter zy. Deze groote Jachten hebben twee loode pompen, in jeder kimme een, om althans te konnen pompen, aen welke zijde het ſchip ook over hellen mach. De boeghſprieten konnen in 't gemeen op werden gezet.

P. 173. *c.* 1. Rontom aen Chaloepen, even onder 't boort, worden dikke touwen geleght, die op klampen ruſten, en de Sloep vaſt houden. Men maekt heden Sloepen die platbodemt zijn, en zulks op dat aen drooge gronden zittende, zy niet om zoude ſlaen, of op een zijde vallen, daer de ſcherpe Sloepen groote noot van hebben. De voorſteven wort mede boven ront, met een krul en bocht gemaekt, die inwaerts gaet, op dat niet te licht en quetze.

Byvoeghzel tot het veertiende Hooftſtuk.

P. 209. *c.* 2. *l.* 4. In de Engelze Virginjes worden ſchepen gebouwt die bykans kantigh zijn van vorm, daer de hardigheit van 't hout oorzaek van is, welkers voorſtevens uit verſcheide ſtukken zijn gemaekt, met bakken, hangende 2 of 3 voet in het ruim, en zoo veel mede boven uit ſtekende, de inhouten zijn hecht met banden doorvlochten; de man te roer ſtaet verheven, aldus, dat hy achter en voor over het geheele ſchip kan zien.

P. 217. In Portugael zijn kleine barkjens die van de Nederlanders S. Pieters ſcheepjens worden genaemt, voor en achter zijnze ront, om gekromt naer om hoogh uit gaende, voeren een groot bezaen zeil, en worden aen wederzijts boort van twee mannen met ſcheppers, die zy los in de handen hebben, beſtuert.

P. 194. *c.* 1. *l.* 22. Deze bereikte de langte van vier en tachentigh voeten, en de langſte daer van ik leze, was 180 voeten. *Hooft. achtſte Boek.*

P. 172. *c.* 2. Voor op de boegh van de Boots, heeft men een katrol of ſchijf, om 't anker over op te winden. Te midden in de Boot ſtelt men, des noodigh, een ſpil, daer toe een knie wederzijts tegen 't boort aen leght. De inhouten onder zijn met loſſe planken beſchooten; uitgenomen op de plaets daer men 't water uit hooſt.

P. 194. *c.* 1. *l.* 22. Deze Hollantze Galejen wierden met omtrent hondert man bevolkt, waer van te zien by *Velius* *Lib.* 3. in zijn beſchrijvinge der Stadt Hoorn.

P. 179. *c.* 2. *l.* 5. Het Citroen en Kaſtanien hout, zeght *Cælius Calcagninus*; dat verhart als 't in zout water komt te leggen, en daerom tot den Scheep-bouw zeer bequaem: zoo 't eerſt met was beſtreeken en dan onder de aerde een geruimen tijt verborgen wert, verkrijght het een ongeloofelijke hardigheit. Lauwerier, en Klimboomhout te zaem gewreven, vuer verwekt, zoo *Valturius* verhaelt. Het Cederhout wert om zijn duerzaemheit geprezen, voor-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00795

voornaem als het met olie is beſtreeken, doch gelaekt om dat geen ſpijkers kan verdragen. Tot *Utica* of *Porto Farina*, wordt verhaelt, een dak van dit hout duizent jaren langh te hebben geſtaen. Cederboomen in *Cyprus* eertijts gevonden wierden, langh 130 voet, en dik 3 mans vadem.

Van de Cederen op *Libanum* vele onwaerſchijnlijke zaken worden verdicht, dit's echter waer, dat zy van anderen aerd zijn als Cederen elders geplant, en ook andere vruchten dragen. Het hout is wit van verw, fijn en recht van draet, heeft een roſſche ſchors. Heden op den bergh *Libanum* Cederen ſtaen, volgens oogh-getuigenis van *mijn Broeder Capitein Cornelis Witſen*, die de Cederen op *Cyprus*, en alle andere boomen, in dikte ongeloovelijke veel overtreffen: waer van wort gezegt, by Chriſtenen zoo wel als Mahometanen en Joden, die te dier plaetze woonen, dat zy van vele eeuwen af geſtaen hebben.

P. 181. *c.* 1. *l.* 11. *Plato* vermeinde dat de gemeene wetten in Cypreſſe tafelen behoorden geſneden te werden, om dat dit hout het koper zoude konnen verduren.

Olijf-boomen hout wort geprezen om zijne buighzaemheit, en dat het niet lichtelijk vermijt: maer veracht, om zijn zwaerte.

P. 170. *c.* 2. *l.* 34. In het jaer 1598 zijn by de Stadt Amſterdam al zeven en dertigh van deze Drijvers gevonden, welke dagelijks op het viſſchen uit voeren.

P. 178. *c.* 2. *l.* 13. Op het jaer 1575 deze Moddermolen al tot Amſterdam in gebruik is geweeſt, gelijk des zelfs geſtalte uitwijſt, welke vertoont is, nevens en by de Landt-kaert van Noort-Hollant, gemaekt by den vermaerden Wiskonſtenaer en Bouwmeeſter *Iooſt Ianſz. Bilhamer van Amſterdam*, mijn Overgroot-Moeders (van Moeders Vaders zijde) tweede Man. Doch toen wiert het rat van vier mannen die in een molen liepen omgedraeit, en al het werk ſtont open, zonder dek; niet ongelijk aen een platte Schouw zijnde.

P. 182. *c.* 2. *l.* 45. Dit hout was rootachtigh, en wiert *Tylea* geheten.

P. 167. *c.* 2. *l.* 35. Om Branders af te weeren, wert goet geacht, de meeſt uitſtekende houten met verſche Huiden te dekken, het ſchip te natten, en met zout beſtroojen, en voornaem lange ſpaken die men uit voeren kan om af te doen houden: doch de beſte middel is, dat eenige wakkre mannen zich in boots begeven, en het aenkomende brantſchip beklimmen en afſtueren. Waer van by ons in den laetſten Zee-oorlogh goede preuven zijn gezien.

Byvoeghzel tot het vijftiende Hooftſtuk.

P. 217. *c.* 2. *l.* 3. Op de Rivier de *Po* vint men ſchepen die te midden een kamer hebben, voorzien met tafelen en banken, nevens een recht over ent ſtaende maſt: aen twee plaetzen kan men daer uit roejen, en aen de derde ſtaet het roer, boven overdekt.

Byvoeghzel tot het zestiende Hooftſtuk.

P. 225. *c.* 2. *l.* 25. Wanneer *Bort* Admirael over een aenzienlijke Zeemacht in den jare 1662 van *Batavia* naer *Sina* wiert gezonden, om den Tarters d' Eilanden *Eymui* en *Queimui* te helpen overwinnen, zijn de Jonken der Tarters die zich met de Neerlandtze vloot voeghden, van vlaggen voorzien geweeſt als volght: *Singlamons* Jonken (dees was Oppergebieder in *Fokien*) voerden zwarte vlaggen, daer een roode ronde Mane in ſtont, want halve Manen voeren zy nimmer.

Matthithelaujas (die Stedehouder was) Jonke voerde geele vlaggen, met witte wimpels; zijne onderhoorige Jonken een witte vlagge, en een roode Mane daer in, met een roode wimpel; deszelfs Mandarijns een groene vlagge, met een roode Mane daer in, en een witte wimpel.

Suntokquon Admirael van *Lipoui* voerde blawe vlaggen, met een zwarte Mane daer in, en witte wimpels.

Sulauja voerde groene vlaggen, met een roode Mane daer in.

Schun-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00796

Schunluwan voerde roode vlaggen, met een zwarte Mane.

Quolauja groene vlaggen met een witte Mane.

Ian Sumpin groene vlaggen.

Goo Sumpin zwarte vlaggen, en blawe wimpels.

Alle Tarterſche Jonken hadden een zwarte Cirkul aen haer zeil, binnen in welken Cirkul een zwarten Letter ſtont.

Het getal der Tarterſche Jonken, onder deze opgemelde Gebieders ſtaende, die den rebellen Sinees onder ſchuil des Neerlantzen vloots, ſlagh leverden, beliep weinigh min als twee hondert.

P. 220. *c.* 2. *l.* 12. Langs de ganſche kuſt van Braſilien zeker klein vaertuigh in 't gebruik is, daer de huis-Negers ofte Slaven, mede uit viſſchen varen, zoo op binnenlantſche Vlieten als eenige mijlen ver, in Zee.

Deze ſcheepkens zijn *Changh-galen* genaemt, naer de naem van het hout daer zy van gemaekt worden, welk hout de naem van *Changh-gael* draeght. Van deze boomen hakt den Indiaen ſtukken, langh 8, 9, of 10 voeten, drie vierendeel ellen dik in 't ront; weinigh min of meer. Dit hout valt vry ſpongijeus, en is derhalven licht drijvende op het water, en gelijk een bieze. Vier of vijf van deze dus gekapte ſtukken liggen zy nevens elkandre aen, en booren daer gelijkelijk drie gaten door, een in 't midden, en de andere twee een voet van jeder eint af: door welke geboorde gaten zy drie nagelen van zeker ander hart hout ſlaen; waer door de opgenoemde houten aen elkandre worden geklonken. De einden van de houten zoo voor als achter, ſcherpen zy daer na, gelijk hier te Lande de berquoenen onder de Slepers ſleden zijn gedaen; nemen ook de rondigheit van de balkjens onder weinigh wegh, kiels wijze, en zulks beide, om het water te beter te ſnijden.

Een man alleen zet zich op dit vaertuigh plat neder, liggende op de knien, of hurkende op de beenen. Met een roei-ſpaen of pagai alleen weten deze Negers het vlotjen zelfs door de zwaerſte barningh in Zee te brengen. Aen een doorn tak die op het hout ſteekt hangt hun vistuigh, en in een korſjen 't geen nevens haer ſtaet, bergen zy de vangſt, weinigh gedrooghde Vis of Turkſche tarw voor leeftocht alleen op reis mede nemende. By voorwint halen zy hier zomtijts een klein bezaen zeiltjen by. Als zy landen dragen zy dees vaertuigen op Strant, om te droogen, en het nat dat daer in gedronken mochte zijn uit te doen lekken.

Als zy viſſchen drijven zy op 't water en laten de angels onder 't vlotjen hangen, in de Zee.

P. 234. *c.* 2. *l.* 13. *Oſorius* in zijn zeſte boek, verhaelt van een geweldigh groot Indijaenſch ſchip, 't geen binnen en buitewaerts met verſche huiden was bekleet, om het vuur der Portugeezen af te wijzen.

Byvoeghzel tot het zeventiende Hooft-ſtuk.

P. 247. *c.* 2. *l.* 30. De ſchepen die na Noorwegen voeren, wierden gemeeten, (en zulks tot voldoening van de Tol, geſtelt op de Houtlaſten, in 't gebiedt zijns Majeſteits van Deenmarken) van de buitenſte kanten boven, van den eenen Steven tot aen de uitterſte kant van de andere Steven, in de langhte.

In de wijte wiert gemeten voor de groote maſt, van de eene buitenſte plank van binnen af, tot aen de andere buitenſte planke.

De diepte ofte het ruim van de ſchepen wierdt gemeten tuſſchen de groote en de Fokke maſt, daer 't op 't wijtſte en holſte is te vinden, dicht aen boort, op zijn uitwateringe, van de eene regel recht tot aen de ander kant, ſtrekkende daer na van het midden van de zelve koorde af, te meeten door het zaet hout ofte kolſwijn, tot op de kiel toe: wanneer zy dan op deze wijze waren gemeeten, wiert geſtelt, haren inhoudt volgender wijze uit te vallen. *Ziet de gedrukte Contracten van Anno 1647.*

Een ſchip langh 125 voet, wijt 25 voet, hol 14 voet, met een half dek tot voor by de groote Luiken, omtrent 155 laſten.

Een ſchip lang 123 voet, wijt 24½ voet, hol 14 voet, met een half dek, 146 laſten.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00797

Een ſchip lang 122 voet, wijt 24½, hol 13½ voet, met een half dek, 138 laſten.

Een ſchip langh 120 voet, wijt 24 voet, hol 13½ voet, met een half dek, 130 laſten.

Een ſchip langh 118 voet, wijt 24 voet, hol 13 voet, met een half dek, 123 laſten.

Een ſchip langh 116 voet, wijt 24 voet, hol 13 voet, met een half dek, 118 laſten.

Een ſchip langh 114 voet, wijt 23½ voet, hol 13 voet, met een half dek, 112 laſten. En voorts evenmatigh met alle ſchepen van deze geſtalte.

Een ſchip langh 95 voet, wijt 21½ voet, hol 12 voet, zonder half dek, groot 73 laſten.

Een ſchip langh 90 voeten, wijt 21½ voet, hol 12 voet, groot 68 laſten.

Een ſchip langh 85 voet, wijt 21 voet, hol 11½ voet, groot 60 laſten. En aldus vorder proportioneel met alle ſchepen van dezen geſtalte.

Een ſchip langh 124 voeten, wijt 25 voet, hol 13 voet, het verdek 3½ voet, groot 162 laſten.

Een ſchip langh 122 voeten, wijt 24½ voet, hol 13 voet, het verdek 3½ voet, groot 153 laſten.

Een ſchip langh 120 voet, wijt 24½ voet, hol 13 voet, met een verdek 3½ voet, groot 145 laſten.

Een ſchip langh 118 voet, wijt 24 voet, hol 12½ voet, met een verdek van 3½ voet, groot 134 laſten.

Een ſchip langh 130 voet, wijt 28 voet, hol 12 voet, met een koebrugge ofte boefnet van 6 voet, groot omtrent 195 laſten.

Een ſchip langh 126 voet, wijt 26 voet, hol 12 voet, en 6 voet daer boven, 176 laſten.

Een ſchip langh 124 voet, wijt 25 voet, hol 11½ voet, ende daer boven 5½ voet, 166 laſten. En zoo voort met de reſt.

Doch ſchepen welke juiſt van een zelfde Cherter met die in de Placaten uitgedrukt ſtonden niet wierden bevonden, mat men in billigheit proportioneel na de bovenſtaende regulen, ende der ſchepen drachtigheit.

En aldus gecalculeert ende begroot als vooren, ſtaat op Tarw, ofte Sinte Uwes Zout-laſten. Maer vermits de ſchepen met Hout zoo diep niet als met Tarwe of Zout konnen geladen werden, wegen de lichtigheit, en onbuighzaemheit van de Houtlaſten, wiert een vijſde part van yder Schips groote afgekort, wanneer de ſchepen met hout geladen waren, ('t geen men heden achter laet, om dat een volmaekter meting in trein is gebracht.)

De ſchepen als vooren gemeeten wezende, wierden op de zeil-balken en op de voor en achter-ſteven gebrant.

P. 248. *c.* 1. *l.* 20. Gelijk dit alles breedelijk in het volgende geconcipieerde en daer na gearreſteerde Accoort, tuſſchen Zijn Majeſteit in Deenmarken en Haer Ho: Mo: in den jare 1669 den 2 Mey opgerecht kan blijken.

WY ondergeſchreven als by zijn Koningl. Maj. van Denemarken, en Noorwegen, &c. ende de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden reſpectivelijk gecommitteert tot de directie, mitſgaders inſpectie, metinge, ende begrootinge der Schepen naer Noorwegen op Houtlaſt varende, verklaren by dezen dat wy in gevolge van het 2. en * 5. Artikel van het Tractaet van Elucidatie van den 11 Feb. 1666 relatif tot het voorgemelde Tractaet van den jare 1647, met malkanderen iterativelijk hebben geconfereert ende gedelibereert, op de uitvinding van de bequaemſte, gevoeghlijkſte ende zekerſte maniere van meetinge doenlijk zijnde, ſtellende jeder Houtlaſt volgens het voorſz. 2. en 5. Artikel, op 4000 ℔ Hollands gewight, zulx dat zoo dikwils als een Schip zoodanige 4000 ℔ zwaerte aen Hout bequaemlijk kan laden ende voeren, het zelve voor zoo veel Laſten gerekent ende getauxeert zal moeten werden; Ende dat wy daer op verſcheide ſchepen met yzere kogels hebben doen af-laden, als namentlijk het ſchip de Lakenkooper, Schipper *Broer Hittes van Hinloopen*; de drie Koningen Schipper *Doede Eelkens*; het vergulde Hert, Schipper *Iolle Abes*; de goede Hoop, Schipper *Reinke Alberts van Hinloopen*; de Waterhond, Schipper *Nien Klaeſz.*

* *Welke hier beneden in zijn gelaſt.*

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00798

Klaeſz. van Hoorn; de Brouwer, Schipper *Auke Hiddes van Hinloopen*; de Jager, Schipper *Heſſel Pieters*; ende het vergulde Hert, Schipper *Agge Abes:* Ende voorts geaccordeert ende over een gekomen te wezen, dat drie van de voorgemelde ſchepen voor Proef-ſchepen gehouden, ende daer uit een generale regel geformeert zal werden, om de drachtbaerheit van de andere zoo geproefde als ongeproefde ſchepen, daer naer te calculeren, te weten, het voorſz. ſchip het vergulde Hert, Schipper *Agge Abes van Warns*, zijnde van de nieuwe fabrijke; het ſchip de Brouwer Schipper *Auke Hiddes van Hinloopen*, zijnde van de middelbare fabrijke; ende het ſchip de Waterhond, Schipper *Nien Klaeſz. van Hoorn*, zijnde van de oude fabrijke; Ende dat dezelve drie Proefſchepen, als mede alle andere ſchepen gemeten zullen werden op een plaets alleen in de lengte binnen ſtevens, lijnrecht van de eene ſteven tot de andere; ende in de wijte binnen de wegers op drie plaetzen, te weten, by de groote maſt, onder het luik, op de helft tuſſchen de groote maſt en de voorſteven, ende weder op de helft tuſſchen de groote maſt en achterſteven; ende de holte in het ruim inſgelijx op de zelve drie gedetermineerde plaetzen, beginnende van de buikdenning af naeſt het kolſwijn recht opwaerts tot aen een rechte lijn binnen het ruim geſpannen uit de hoeken daer de wegers ende onderſte zolderinge t'zamen komen, daer by doende 4 duimen voor de dikte van het waterbord; ende de holte van 't verdek van gelijken op dezelve drie plaetzen metende uit de hoeken binnen het verdek, daer de wegers ende de onderſte kant van de bovenſte zoldering ofte verdek t'zamen komen, rechthoekigh neerwaerts op de onderſte zoldering, daer by doende drie duimen voor de dikte van de planken van de overloop; ende dat het $\frac{1}{5}$ van het beloop van de voorſz. drie wijtens genomen zal werden van de middelbare wijte, ende voor de middelbare holte het derdepart van het beloop van de drie holtens van het ruim, daer by doende $\frac{3}{4}$ parten van de middelbare holte in de heele verdekſchepen, $\frac{3}{4}$ daer het verdek uitgetimmert is tot de ſpaken van het braetſpit, ende in de half verdek-ſchepen de helft van het half verdek, in dien verſtande nochtans dat de holte van het verdek in de ſchepen die maer half uitgetimmert zijn alleen genomen zal werden in het midden by de groote maſt, ende achter tuſſchen de groote maſt ende achterſteven op de helft, ende dat in de Schut-ſchepen, vermits de belemmeringe van 't geſchut geen verdek gerekent zal werden als voor zoo veel ende naer advenant dat dezelve bevonden zullen werden het zelve verdek met Hout te beladen; Ende dat men voorts de voorſz. lengte, middelbare wijte, ende middelbare holte met malkanderen zal multipliceren, ende het product divideren door een zeker, vaſt ende onveranderlijk getal ofte diviſor uit de voorſz. drie Proefſchepen te vinden ende te determineren; ende dat men het quotient ofte uitkomſt van dien zal houden voor het getal der Laſten, waer op een ſchip van zoodanigen lengte, middelbare wijte en middelbare holte getauxeert zal moeten werden; En dat men om dezelve diviſie te vinden het product van de lengte, middelbare wijte, en middelbare holte van jeder van de voorſz. drie Proef-ſchepen zal divideren door het getal der Laſten, waer op jeder van de zelve, door de Proef van het gewight is bevonden, ende dat het derdepart van het beloop van de voorſz. drie uitkomſtens ofte quotienten gehouden zal werden voor de gerequireerde diviſor. Zijnde het Proef-ſchip genaemt het vergulde Hert, invoegen als vooren gemeeten, bevonden langh te zijn 120 voeten, wijt by de groote maſt 26 voeten 5 duim, hol op dezelve plaets 12 voet, wijt in 't midden tuſſchen de voorſteven ende groote maſt 26 voet 6 duim; hol op de zelve plaets 12 voet 7 duim, wijt in 't midden tuſſchen de achterſteven ende groote maſt 26 voet 6 duim, hol op dezelve plaets 15 voet 3 duim. Hol by de groote maſt onder het verdek 4 voet 3 duim, voor 3 voet 10 duim, ende achter 4 voet ende 10 duim; ende met kogels afgeladen wezende op de diepte van 12 voet voor, ende achter

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00799

op 14¼ voet, in zwaerte ingenomen te hebben het beloop van 227½ Laſten, jeder Laſt als vooren tegens 4000 ℔ Hollants gerekent. Het tweede Proef-ſchip genaemt de Brouwer lang 116 voet 6 duim, wijt in het midden 24 voet 2 duim, hol 11 voet 6 duim, wijt voor 24½ voet, hol mede 11 voet 6 duim, wijt achter 24 voet 2 duim, hol 14½ voet, het verdek in 't midden 4 voet, voor 3 voet 10 duim, achter 4 voet 3 duim; ende invoegen als vooren afgeladen wezende op de diepte van 11¾ voet voor, ende 13¾ voet achter, in zwaerte ingenomen te hebben het beloop van 183½ Laſten. Ende het derde Proef-ſchip genaemt de Waterhond, lang 116 voet 4 duim, wijt in 't midden 23 voet 5 duim, hol 11 voet 10 duim. Voor wijt 23 voet 7 duim, hol 11 voet 3 duim. Achter wijt 23 voet 5 duim, hol 15 voet, het verdek in 't midden 3 voet 10 duim, voor 3 voet 10 duim, ende achter 4 voet 3 duim; ende met kogels als vooren afgeladen wezende op de diepte van 11½ voet voor ende 13½ achter, in zwaerte ingenomen te hebben het beloop van 168⅛ Laſten. Zijnde mede verdragen, dat tot vermijdinge van alle gebroken getallen ende confuſie ofte perplexiteit daer uit ontſtaende, ende om te vinden een gelijkheit in de rekening geobſerveert zal werden dat in cas een gebroken getal in de diviſor, ofte in de uitrekening boven het beloop van de Laſten, komt over te ſchieten niet importerende ¼ part van een Laſt, daer voor niet gerekent zal werden, ende meerder importerende als ¾, dat daer voor ½ Laſt gerekent zal werden, als mede in cas het gebroken meer komt te bedragen als ½, ende minder als ¾, dat alsdan niet meer als ½ gerekent zal werden, doch meerder bedragende als ¾, een geheel. Ende is daer op de lengte, middelbare wijte, ende middelbare holte, van het vergulde Hert, bevonden te bedragen 120, 26 voet 5⅓ duim, ende 16 voet 6⅓ duim; vande Brouwer 116: 6, 24: 2¼, 15: 6¼, ende van de Waterhond 116: 4, 23: 5⅓, 15 voet, 8⅓, ende der zelver reſpective producten 52741, 43938, ende 43096; ende het beloop van de Laſten door de Proef van het gewight 227½, 183½, ende 168⅛, ende dat dezelve producten gedeelt door de Laſten komen te geven voor haer quotienten ofte uitkomſten 231⅚, 239⅓, 256, ende het ⅓ part van de zelve quotienten 242²⁵⁄₆₅, makende het zelve gebrooken, volgens de voorgaende conventie ⅓. Welk getal van 242⅓ voor de gemeene diviſor moet verſtrekken, door welke alle de reſpective producten van lengte, middelbare wijte, ende middelbare holte, van alle de andere geproefde en ongeproefde ſchepen gedeelt moeten werden, ende het getal der Laſten, waer op jeder Schip begroot, moet werden uitgerekent. Naer het welke de Schippers haer Maet-cedullen gegeven, ende de Tollen in conformiteit van het 8. Artikel van het voorſz. Tractaet van elucidatie, tot nader ordre, betaelt zullen werden.

Volgen het tweede en vijfde Artikul uit het Tractaet tuſſchen den Heere Konink van Denemarken, Noorwegen, &c. ende haer Ho. Mo. gemaekt in den Hage den elfden Februarii 1666, over Tollen, ende Hout-laſten in Noorwegen.

II.

Tot verhoedingh ende correctie van alle misverſtanden, of gepleeghde frauden, tegens het voorſchreve Tractaet, zoo ten opzichte van metinge der Schepen zelve, op Noorwegen varende, als door den aenbouw van zekere ſoorte van Schepen, die ten tijde van het aengaen van het voorſchreve Tractaet niet bekent en zijn geweeſt, ende ordinaris genoemt werden van de nieuwe fabrique, is toegeſtaen, ende geaccordeert eene nieuwe metinge van Schepen, op de bequaemſte, gevoeghlijkſte, ende zekerſte maniere doenlijk zijnde, in dier voegen, dat de Houtlaſten van de Schepen zullen werden uitgevonden, ende begroot, op vier duizent ponden gewichte, zulks dat zoo dikmaels als een Schip van vier duizent ponden zwaer aen Hout kan in laden, het zelve, voor zoo vele Laſten zal werden gerekent ende getaxeert.

V. Doch

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00800

V.

Doch in cas over de voorſchreve beraemde meetinge verſchil zoude mogen vallen, of de Schippers zich beklagen, dat zijn Schip te hoogh ofte te groot van Laſten geſtelt was, zal zoodanigen Schipper in Noorwegen komende, ende zijn Schip met kenniſſe, ende voorweten van de Koninklijke Officieren, met zoodanigh hout, als ordinaris uit de Havenen van Noorwegen afgeladen werdt, wel ende vol afgeſtut hebbende van de gemelte Officieren nemen acte ende verklaringe hoe veel voeten zijn onderhebbende Schip achter en voor diep gelegen heeft van de voorzeide Hout-laſt, betalende dien volgens ook de opgeſtelde Tollen. Doch, t'zijner naeſte reize in Noorwegen zich tot Dramme, ofte in eenige andere van de voornaemſte Havenen in Noorwegen voorſchreve tot de Hout-ladinge bequaem, addreſſeeren aen de gemelde Officieren, die t'zijnen verzoeke aenſtonts, ende zonder vertoeven het voorſchreve Schip zullen doen laden, ende bezwaren met afgewogen yzer, ofte ander zwaer goet tot op dezelve diepte, gelijk het te vooren met Hout geladen hadde gelegen, ende uit het gewichte van 't voorſchreve ingeladen yzer ofte ander zwaer goet (te rekenen tegens vier duizent ponden Hollants gewichte voor een Laſt) calculeeren, ende begrooten het getal der Hout-laſten, die het zelve Schip zal konnen voeren, naer advenant van welke bevindinge den Tol betaelt zal werden, welke metinge zal dienen voor een generale deciſie: des zullen de Schippers, welkers Schepen by zoodanige preuve bevonden werden, te vooren recht ende wel gemeeten te zijn, tot haren laſte moeten nemen ende dragen, de gedane preuve, ook in toekomende meerder Tollen betalen, na advenant de Laſten in cas bevonden mochten werden, dat hare Schepen te weinigh getaxeert zijn geweeſt, zonder datze om 't gepaſſeerde gemoeit zullen werden, doch bevindende, dat eenige Schepen te hoogh op Laſten geſtelt ende te veel bezwaert zijn, zullen de zelvige van de betalinge der voorſchreve preuve t'eenemael vry zijn, ende op zoodanige Laſten geſtelt worden als die haer bevinden, ook by Zijne Koninklijke Majeſteits Officieren ende Bedienden gereſtitueert werden, 't gene dat te vooren aen Tol te veel betaelt zal wezen.

Byvoeghzel tot het achtiende Hooftſtuk.

P. 269. *c.* 2. *l.* 12. De Pompen op zommige Koopvaerdy-ſchepen worden zoo verre na achteren gezet, als't mogelijk is, om het ruim vry tot de ladingh te behouden.

P. 264. *c.* 2. *l.* 31. De Galjoenen plachten voormaels voor vry-plaetzen op de ſchepen te ſtrecken, den genen die kleine miſdaet bedreven had.

P. 273. *c.* 1. *l.* 6. Wel te recht de Engelſche Koningin *Eliſabeth* dit verſtont, als zy den Spanjaerd dede antwoorden, (welk miſnoeght was, dat de Engelzen de Indien bevoeren) *dat Lucht en Zee voor alle menſchen vry zijn om te gebruiken.* Het verhael van *Canutus*, Koningh in Engelandt, deze zaek inſgelijks beveſtight; wanneer zijn Hovelingen hem vleiden, als Heere van de zee, gongh hy met hen na ſtrandt, maekte een bundel van zijn Mantel, en gongh daer op zitten, aen de kant van het water, tegen dat het begon te vloejen; en als het water aen zijn voeten quam, geboot hy de zee datze zijne voeten en kleet niet zoude nat maken: doch de zee waſzende maekte hem nat, toen zeide hy tot zijn Hovelingen, dat zy nu wel konden zien dat geen Koning over de zee had te gebieden. *Baker.*

P. 169. *c.* 2. *l.* 21. In zommige vlaggen dezes lants ſtaen drie Letters P, 't geen zeggen wil, *Pugno pro Patria*, dat is, ik ſtrijde voor 't Vaderlandt.

De Graef van der Mark, voor den *Briel* met zijn ſchepen komende, zetten tien Penningen in de vlag, tot teken, dat men om den eiſch van den tienden penningh mede tegen den Hertogh van *Alva* ſtreet.

P. 273. *c.* 1. *l.* 4. Als de Turkze vloot-voogt onder *Solyman*, de ſchepen

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00801

der Venetianen ontmoete, wilde hy (ſchoon 't de gewoonte was) zijn vlag niet ſtrijken, waer op de Venetiaenſche Admirael op hem inviel, en twe zijner Galejen over-zeilde, 't geen oorzaek van een fellen oorlogh was.

Byvoeghzel tot het negentiende Hooftſtuk.

P. 272. *c.* 2. *l.* 51. De ſchepen van den Roomſchen Paus, voeren witte vlaggen, daer een S. Pieter met de ſleutels in ſtaet gemaelt, de wimpels zijn wit, geel en root.

Engelant voert kruizen, op een witte gront. Sweden gele kruizen, op blawe gronden, en 's Koninghs ſchepen voeren geſnede vlaggen.

Borgonjen voert roode quaſtige kruizen, in een wit veldt.

De Portugeezen welk naer Indien varen, hebben een Spheer in haer vlag, op een zilver veldt.

De Hamburgers voeren roode vlaggen, met drie toorenen.

De ſchepen van den grooten Turk voeren onderſcheidelijk geverwde vlaggen, root, wit en groen, met zwarte letteren.

De Algierſche Rovers voeren zeskante vlaggen, root van verw, daer een Turks getulbant hooft in ſtaet geſneden.

De Maltezers voeren roode kruizen op een witte gront.

Sicilien voert bruine Arenden op een wit velt.

Florencen het kruis van St. Steven.

Savojen een lieve Vrouwen beelt op wit.

Venetien een Leeuw op een wit velt.

Raguſa voert in haer ſcheeps-vlaggen een ſchilt op een wit velt, daer het woort *Libertas* (vryheit) by geſchreven ſtaet.

De ſchepen van de Koning in Spanjen, die Middelburgh poogden te ontzetten, in 't jaer 1573 waren op de zijden met roode borgonſche kruizen geteekent.

Byvoeghzel tot het twede Deel,

Eerſte Hooft-ſtuk.

P. 289. *c.* 1. *l.* 28. Om te minder wint te vangen, en te gemackelijcker onder water te zakken, is deze klock weinigh enger heden als boven ſtaet beſchreven gemaekt, en in plaets van ront is zy boven plat gemaekt, 't geen de duiker voorgeeft dat minder tegen hout.

Men zecht, dat, om ſchepen die zeer diep gaen over drooghten te krijgen dienſtigh is, dicht geſlooten vaten onder water met water gevult, te doen zinken, en aldaer aen de ſchepen vaſt te maken; welk water daer uit gepompt wert, derwijze dat niets in de tonnen als lucht blijft, welke lucht naer om hoogh trachtende te ſtijgen de ſchepen zal doen driftigh werden.

P. 313. *c.* 2. *l.* 41. De overwonnene ſchepen met al haer toeſtel, wierden zelve op wagens omgevoert, die men t' eeniger tijdt tot hondert in 't getal in een zegen-prael te Romen heeft vertoont: en wanneer de ſchepen al te zwaer waeren, om te ſloopen, en op wagens den Triumph te doen volgen; wierden daer toe afbeeltzels van de zelve gemaekt.

P. 306. *c.* 2. *l.* 47. En noch later gebruikte men alle ſlagh van ſchepen tot den zee-oorlogh. Het was by hun een krijghs-liſt veel kleine vaertuigen in een Vloot te hebben, om des Vyants ſchepen te verbijſteren, en den aenloop te verhinderen, gelijk uit het gevecht tuſſchen *Philippus* en *Attalus* blijkt. *Bayfius.*

P. 310. *c.* 2. *l.* 36. De Keizers *Valentinianus* en *Valens* wilden dat Krijghsluiden de lengte van 5 voet en 7 twaelfde hadden. *Adrianus* gaf deze maet tot 5 voet en een half.

P. 308. *c.* 2. *l.* 10. By *Thucidides* en *Xenophon* is te zien, hoe aen de ſchepelingen 's daegs zes Obolen (jeder *Obolus* maekt omtrent een ſtuiver) en ook maer vier en drie Obolen wiert uitgedeilt.

P. 290. *c.* 2. *l.* 17. Het getal van twee hondert mannen vint men by de oude Schrij-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00802

Schrijvers, dat op de drie-riem rei-ſchepen mede gebruikelijk is geweeſt te voeren, welker meerder getal roejers, en de reſt ſtrijders en bootsluiden waren.

De vijf-riem rei-ſchepen (zeght *Polybius*) voerden 300 roejers en 120 ſoldaten.

P. 295. *c.* 1. *l.* 9. Deze Scheeps-huizen daer men de Schepen onder zette van onderſcheide groote zijn geweeſt; en na dat het Schip riem-rejen voerde. De Schepen ſtonden of droogh onder deze huizen, of wel onder in 't water leggende, gelijk onze Schuit-huizen zijn.

P. 322. *c.* 2. *l.* 38. In deze Kerk, vint men mede een Marmer gedachtenis ſeer prachtigh uitgehouwen. Door haer Ed. Mo. de Heeren ter Admiraliteit doen oprechten, ter eeren van de Schout by Nacht *Willem van der Zaan*, omtrent de Kaep *Treforkas* uit een Algiers roof-ſchip met een pondts koogel geſchoten, en ontſlapen den 17 Maert 1669. daer het volgende Schrift by ſtaet te lezen

Dus leeft men na de doot.

Dit is door't Landt, tot eer van vander ZAAN *beſtelt,*
Om dat een Roovers ſchoot, ontzielde dezen Helt;
Vijf goude ketenen, had hy voor heen genooten,
Ruſt hier tot eer van haar die uit hem zijn geſprooten.

P. 344. *c.* 2. *l.* 47. De Heer *E. Spanhemius* vertoont zekre oude Munt aen wiens eene zijde, het Wezen van Keizer *Antoninus Pius* ſtaet verbeelt, en aen d'andere zijde *Æſculapius* onder 't verbeeltzel van een gekrinkelde Slangh of Draek, die op de voorſteven van een Schip ſtaet. *V. Spanh. Diſſer. Tert.*

Insgelijks een Penningh met het bekranſte hooft van *Antigonus* op d'eene zijde, nevens een naekt beelt op de voorſteven van een ſchip zittende aen d'ander zijde. *Diſſer. Quint.*

Behalven noch een andre in zijn zevende Geſprek, welke in het Cabinet van de Koningin *Chriſtina* beruſt, daer een *Triremis* of drie-riem-rei-ſchip, 't geen zijne riemen alle op een hooghte te water ſteekt, op ſtaet vertoont, met het woort NIKOMHΔEΩN, ofte *Nicomedenſium*. En noch een met het Wezen van *Agrippa*, op d'eene zijde, en een *Triremis* of drie-riem-rei-ſchip waer aen de riemen alle eener hooghte zijn aen d'andere zijde.

P. 361. *c.* 2. *l.* 44. *Iaſon* Hopman van het ſchip *Argos* wierdt eenhelligh van die van Græcien gekoren, om de Zeeroovers van de Griekſche Kuſten te weeren, en zonder zijn weten mochte niemant by der Zee (met meer dan vijf perſoonen in 't ſchip te hebben) van eenige plaetzen af varen. *Plutar. in't leven van Theſeus.*

P. 366. *c.* 2. *l.* 37. De eerſte Ridderſchap die op de werelt in is geſtelt door de Schipvaert van *Iaſon* als hy 't gulde Vlies haelde, is verkregen.

P. 328. *c.* 2. *l.* 25. Toen nam *Alexander* voor, den *Euphraet* af, langhs *Arabien*, *Abyſſinen*, *Moſambique*, en 't Eilant *Madagaskar*, om de *Capo de bon Eſperance* te ſchepen, tot de *Straet van Gibralter* wederom in: welk voornemen wierdt geſtaekt.

P. 302. *c.* 1. *l.* 30. *Archimedes* had zeker werktuigh verzonnen 't geen met raderen op gewonden wierdt, daer men groote boomen uit ſchoot, tegens den vyandt. Een ander Storm-gereetſchap de naem van *Sambuca* droegh, 't welk zeker Speel-tuigh *Sambuca* geheten, by na gelijk was.

P. 339. *c.* 1. *l.* 35. Deze *Ianus* den achterzienden Godt wert genaemt, hy was Konink en brocht het grove en woeſte leven der menſchen, tot een eerlijk, zacht en burgerlijk leven, waerom hy in 't eerſt voor een halven Godt geeert wierdt, namaels bouwden *Numa Pompilius* hem eenen Tempel, en toen wierdt hy voor Godt uitgekreeten, men beelden aen hem twee aengezichten uit, met het achterſte ziende op de voorgaende rouwe manier van leven, en met het voorſte op den beteren toeſtant by hem ingevoert. De Romeinen offerden hem ſteets in tijt van oorlogh, en als de Keizers ten krijgh trokken bezochten zy eerſt den Tempel van *Ianus*, gelijk zy mede deden wanneer

daer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00803

daer van te rugh quamen. In de maent *Ianuarius*, die na hem benaemt is, vierde men zijn Feeſt; deze Vierdagen quamen voor die van *Mars*, in de maendt Maert, om dat de Vreden waerom men in den eerſten badt, aengenamer als den oorlogh was.

Altijt ſtont dees Tempel open by tijt van krijgh, op dat een jeder daer in om vrede mochte bidden: by vreden wiert zy geſlooten.

P. 318. *c.* 1. *l.* 31. *Claudius* deed een Scheepskranze onder de buit op den vyanden behaelt, omvoeren, tot bewijs dat hy de Zee *Oceanus* overgevaren en zoo veel als bedwongen had.

Tot het tweede Hooftſtuk.

P. 434. *c.* 1. *l.* 42. Om het broejen der Peper, Noten, en Nagelen, behoore geene andere Waren tuſſchen de zelve ingeſtouwt te werden: Foelie daer tuſſchen geleght, zal van de hette der genoemde Specerijen zwart worden, Benſuin ſmelt, Gengber daer tuſſchen leggende verlieſt zijn verw, Syroop verteert, Radix China ſchroeit, verbroeit en verdrooght, waerom het dienſtigh is dat jeder van deze Specerijen byzonder wert geſtouwt. Alle Waren die het druipen of ſmelten onderworpen zijn, moeten zoo geſtouwt en gepakt werden, dat zy met lekken geene andere Waren konnen beſchadigen. Zware pakken onder geleght zal den Schepe ſtijfte geven.

P. 419. *c.* 1. *l.* 39. De Stadt *Caramania* in *Cilicien* by zommige voor het oudt *Tharſis* wert genomen.

P. 417. *c.* 2. *l.* 48. Deze, *Andaloze* wiert geheten, die eenige voor een Portugees andere voor een Biskajer nemen.

MISDRUCKEN.

P *Betekent Page*, C *Colum*, L *Linie*.

P. 2, c. 1, l. 21, vierkanten voor *vierkant*. P. 3, c. 2, l. 31. voos voor *koos*. P 6 c 2, l. 18 wel voor *welk*. l. 39. onſinks voor *Onlinks*. P. 7, c. 1, l. 10. ſterke voor *ſterkte* l. 11 heert voor *keert*. P. 8, c. 2, l. 11. Hier is voor aen, het woordt *in* te veel. l. 54. Epiphanis voor *Epiphanes*. P. 9, c 2, l. 39. op de kant vergeten, *Cicero Inſ Queſt*. P. 19, c 1, l. 1. Vaertuig voor *Vaertuigen*. P. 19, c. 2, l. 22. Is vergeten 't volgende, *Van Stratæ en Tectæ Naves zeght Thucidides, dat het Schepen zijn geweeſt bequaem ten ſtrijde*. P 22, c. 2, l. 3. Is het woordt *boo* te veel. P. 24, c. 2, l. 28. kors voor *korf*. P. 30, c. 1, l. 8. re voor *te* P. 30, c. 1, l. 19. vechten, voor *rechten*. P. 32, c. 1, l. 9. Kaketogo voor *Kakefogo*. P. 33, c. , l. 6. Spagnrol voor *Spagnol* of *Spanjaert*. P. 33, c. 2, l. 54. dat de zee voor *dat men de Zee*. P. 39, c. 1, l. 16. Mumen voor *Munten*. P. 22, c. 2, l. 54. Triremilia voor *Triremiolia*. P. 42, c. 2, l. 1. Mavius voor *Marius*. P. 51, c. 1. op de kant, Meviſotus voor *Moriſotus* P. 53, c. 1, l. 11. ſton voor *ſtont*. P. 54, c. 2, l. 45. na by voeght voor *na by bevoegt* P. 24, c. 1, l. 41. De kapitael Letter F *moet E zijn*. P. 303, c. 1, l. 20. Boorden voor *Borden*. P. 56, c. 2, l. 11. N. 6 voor 16. P. 66, c. 1. l. 30. voort in ſte van *voor*. P. 68, c. 2, l. 5. 3 voor $\frac{3}{4}$. P. 72, c. 1, l. 2. 1 voor $\frac{1}{2}$. c. 1, l. 20. Spitjens voor *Spitsjens*. P. 120, c. 1, l. 14. 52 voor $5\frac{1}{2}$. P. 161, c. 1, l. 55. avim voor *duim*. P. 176, c. 2, l. 14. vorder F voor *vorderde*. P. 11, c. 2, l. 1. die voor *de*. Van P. 10. de laetſte lin. tot lin. 2. P. 11. voor het woordt lange, en achter het woort houden, *moeten Parenteſes ſtaen* P. 83, c. 1, l. 45. *Het Dek dak 2 duym in de midden by C, breet 13 duim aen de enden by A*. P. 216, c. 2. l. 47. de voor, in ſte van *de voorſte*. P. 217, c. 1, l. 31. Hier is uitgelaten, *Gelijk op de Plaet by letter A ſtaet te ſien*. P. 31, c. 1, l. 3. Staet ſes en twintigh voor 11 *hondert en ſes en twintigh*. en ook dit, *Of zoo Valturius wil* 130 *Mudden*. p. 265, c. 1, l. 6. naer het woordt door, is *een* uitgelaten. P. 312, c. 1, l. 38. ze voor *den*. p. 321, c. 1, l. 20. een met voor *met een*. p. 329, c. 2, l. 37. Hier is het woordeken *voor*, te veel p. 13, c. 1, l. 30. tuſſchen het woordt Palmerius en volgt moet *ten deelen* ſtaen. p. 363, c. 1, l. 3. geroert voor *gevoert*. p. 362, c. 1, l. 13. Mantuenſche voor *Mantuaenſche*, en achter het woort ſchatkamer moet een *comma* ſtaen. p. 367, c. 1, l. 25. ſchoots voor *ſchots*. p. 368, c 1, l. 22. Bankerts voor *bankert*. p. 370, c. 1, l. 6. onverſpreit voor *onverpreit*. p. 385, c. 1, l. 1. Koopluiden voor *Hopluiden*. p. 380, c. 1, l. 41. had al, voor *al had*. p. 381, c. 1, l. 23. herder voor *hertret*. p. 245, c. 2, l. 15. $\frac{26}{28}$ voor $\frac{9}{28}$. l. 16. $\frac{3}{4}$ voor $\frac{3}{4}$. p. 243, c. 2, l. 7. dan voor *van*. l. 44. als voor *alle*. p. 246, c. 2, l. 53. ℒ 25 voor ℒ 28. p. 248, c. 1, l. 4. achter 't woort zeeſche, de woorden *of rivierſche* zijn vergeten. P. 436, c. 2, l. 49. voor al in ſte van *voorval*. p. 324, c. 2, l. 21. aſſernit voor *aſſernit*. p. 464, c. 2, l. 55. ſteerten voor *de vyanden*. p. 195, c. 2, l. 27. grooter voor *grover*. p. 442, c. 1, l. 20. achter bouwen, *en beſtieren* uitgelaten is. p. 446, c. 1, l. 14. reden voor *reezen*. p. 455, c. 1, l. 38. na Herftsmaent, *des jaers*, 1638. p. 453, c. 2, l. 46. na Slachtmaent, *des jaers* 1605. p. 456, c. 2, l. 51. na doenze, is *met* vergeten. p. 345, c. 1, l. 46. naer gevecht, *in den jaere* 1666. p. 242, c. 1, l. 44. en p. 247, c. 2, l. 18. voor volmaeckte moet *vry zekere* ſtaen. p. 26, c. 2, l. 6. in 't Appendix, naer het woordt *picturæ*, is *varier* vergeten.

BLADT-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00804

BLADT-WYZER.

A.

Pag.

Achtersteven. 67, 73, 146, 148.
Actionsch zee-gevecht. 357.
Admiraels ampt, 369 tot 383.
Advys-jacht. 161.
Aeken. 170.
Afloopen der schepen. 37.
Aftocht-blazen. 306.
Aluilda, Koningin der Gotten. 9.
Amptelingen op Schepen der Ouden. 286, 287.
Amptelingen op Schepen onses tijts. 409.
Anacharsis. 6, 11.
Ancus Martius doet havensbouwen. 11.
Andromeda. 9.
Ankers. 41, 117, 118, 276.
Anor, Zee-haven aen de roode Zee. 33.
Arke. 1, 2, 28.
Argo. 5, 9, 10, 28.
Aristo maekt het eerst d'Oorlogh-schepen. 38.
Artemisia. 9.
Asser, Krijghs-werktuigh dat in de Mast hongh. 39.
Askue gevangen. 470.

B.

Bacchus, Scheeps-bouwer. 7.
Balcken. 67, 75, 78.
Balck-wagers. 68, 75.
Baris, Heiligh Schip. 32.
Barch-houten. 68, 69, 77.
Beenen onder de aerde gevonden. 3.
Bellerofon. 9.
Bellisarius. 44.
Benamingen van hedendaeghse scheeps-leden. 55.
Benamingen van schepen. 9.
van bloks. 260.
Bende-tekens te scheep. 307.
Berenice. 33.
Berkley verovert. 470.
Bestier op schepen oulinkx. 286.
Bestierders op Oorlogh-schepen der Nederlandtsche Bontgenooten. 403.
Bestier op Koopvaerdy-schepen. 432.
Beveelen op de verdeilinge van de Vloot der Nederlantsche Bontgenooten. 318.
Betingh. 70, 87, 93.
Bloks. 63, 95, 116.
Boeizel. 81.
Boejer. 96, 163.
Boot. 172.
Broot-kamer. 85.
Bos-bank. 90.
Bossu. 451.
Botlary. 91.
Bouts. 71.
Branders. 167.
Braet-spit. 259.
Bucentaurus 32.
Buis. 167.
Buick-stucken 74.
Buit-deilingh. 318.

C.

Castor en Pollux. 305.
Cent. 82.
Chittim doet Eilanden op. 5.
Cierlijke schepen. 273.
Cretensers, goede Zee-luiden. 5.

D.

Damsouts. 170.
Danaus komt te scheep in Grieken. 6.
Dædalus. 6.
De Ruiter, opper Vloot-vooght der Nederlantsche bontgenooten. 467.
Deenen landen in Vriesland, en loopen Engelandt af. 45.
Deks. 268.
Delphinen, Scheeps Oorlogh-werktuigen. 39.
Dieploot. 409.
Duikers. 287.

E.

Etstaven. 310.
Egesias. 11.
Engelsche scheeps-bouw en bestier. 200.
Eupalamius maekt de Ankers twe-ermigh. 11.
Erytra vint de rees. 6.
Es. 86.

F.

Fænicers eerste Zee-lui. 5.
Fluit. 96, 158, 159, 160.
Fransche scheeps bouw. 195.

G.

Galen, Hollants onder zee-vooght. 461
Galjoenen, zoo die oulinks zijn geweest. 12, 264.
Galjoenen hedendaeghs. 70, 86.
Galdery. 71, 83, 84.
Galjoot. 97, 165.
Galeye. 186, 195.
Gannascus, Hollantsch Zee-roover. 35.
Geheilighde schepen. 29.
Glaucus, Timmerman van 't schip Argo. 4.
Graf-schriften ter eeren zee-luiden. 320.
Grieken hebben scheeps-bouw geoeffent voor Romeinen. 11.
Gryfon. 11.

H.

Hackebort. 83, 86.
Hals-mast. 89.
Hals-klamp. 90.
Haringh-buis. 97.
Haringh-visscherye. 428.
Havens. 479.
Haumar, Vloot-voogt der Saracynen. 45.
Hecbalck. 73, 147.
Het heerschen ter Zee valt van het eene volck op het ander. 8.
Het schip is een Ægyptisch zinne-beelt. 361.
Hevel. 250.
Herald machtigh te water in 't Noorden. 9.
Hercules zuilen, nu het naeuw van de Straet geheten, oulinks bevaren zijn geweest. 33.
Heckmans rijmen, aengaende het bestier op Koopvaerdyschepen. 437.
Hoe schepen afliepen van outs. 27, 28.
Hoeck-mannen. 84.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00805

BLADT-WYZER.

Hoemen zeilen ſtelt. 141, 2, 3, en 144
Hoemen vervolgens timmert. 144
Hoemen Admiraelſchap maekt. 422
Hoemen Koopmanſchappen laed. 435
Hoecker. 165
Hoe veel gewicht waters tegen de ſcheeps-zijde ruſt. 234, 240
Hoe diep een ſchip in het water zinkt. 242
Hoemen ſcheep gong by outs. 295
Holte van 't ſchip. 74
Hout. 178
Hut. 70, 81

I.

Jacht-ſchuiten. 170
Jazon. 10.
Yzerwerck. 279
Yzere Verckens. 170
Icarus. 6
Inhouten. 67
Inkomen der ſtutten. 68
Indiaenſche vaertuig. 217
Iö. 7
Joden, gezaglijk te water. 8
Joppe. 3
Juffers. 267

K.

Kaeg. 174
Kajuit aen de ſchepen der ouden. 37
Kajuit aen hedendaegſche ſchepen. 70, 78
Kalfaten. 267
Kam. 86
Kanöe, 217
Karviel-nagel. 71, 90
Kat. 162
Kiel. 66, 149, 263
Kim-wager. 74
Kimmen. 67, 74
Kiſtjen van Noags Ark wert aengebeden. 3
Kloſzen. 77
Kluizen. 79
Knecht. 71, 92, 267
Knies. 70, 74, 75, 87, 90
Kolzem. 75, 153, 267
Kombuis. 91
Konſtapels kamer. 78
Koolhaelder. 171
Korſt van Was wierdt van outs om de ſchepen geleght. 37
Kot. 78
Kraen. 90

L.

Lampen, daer ſchepen aen zijn verbeelt. 320
Latten. 87
Leem daer men van outs ſchepen mede beſtreek. 37
Leeftocht te ſcheep. 284
Lengte der ſchepen en maſten, oulinks 17
Lichters. 170
Lijfhout. 68, 70, 77
Loon der zeeluiden van outs. 308
Loop-graven. 276
Loſze werktuigen te ſcheep. 280
Luiken. 70, 85

M.

Mageleza, groot ſchip in Sweden. 32
Maſt is een Hevel. 253
Maſten. 93, 94, 132. 133, 254
Maſt-korven. 40.
Marſzen. 95
Miltas. 361
Minos machtigh ter zee. 7
Minerva. 10
Mooren verwoeſten Lombardyen. 45

N.

Nagels. 71
Neptuin is een Zee-Helt geweeſt. 4, 10
Neco zent ſchepen door het naeuw van de Straet. 33
Nijlſcheepjens van Riet. 6
Noormannen landen in Vrankrijk. 45
Noorts-vaerder. 160
Noorts hout. 184

O.

Offer. 296, 302
Olifants tanden gevonden onder de aerde. 3
Ollo machtigh te water in't Noorden. 9
Onkoſt-certer 157
Onderlegger. 175
Oplangen. 81, 82
Opdam. 463
Ordre op Nederlantſche Oorlog-ſchepen. 385
Ordre op 't Wapenen en Mannen der Koopvaerdy-ſchepen dezes landts. 428.
Overlander. 170

P.

Paralon heiligh ſchip. 29
Peck daer men eertijdts ſchepen mede beſtreek. 38
Pegaſus. 9
Pinck. 168
Plaets der Krijghsluiden, op ſchepen der ouden. 39
Pleiten. 170
Pluto een Zee-helt is geweeſt. 4
Pompen. 40, 85, 269
Ponten. 170
Poorten. 71
Prachtigh gecierde ſchepen. 38
Proteus ſcheeps bouw-meeſter. 4

R.

Raahout. 77
Raa. 257
Rantzoen-hout. 147
Regelingen. 80, 87, 91
Rhodus zeer ſcheeprijk. 33
Rhodiens ſcheeps-recht. 348.
Roe. 257
Roer. 71, 92, 260, 261
Roer-zangh. 416
Riemen. 259
Ronthout. 115
Ruſt. 70, 81, 82
Ruwaert van Putten, Cornelis de Wit, als gevolmachtigden in zee. 474.

Sala-

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4 Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00806

BLADT-WYSER.

S.

SAlamine, heilig ſchip. 29
Samoreuſen. 170
Saturnus vliet te ſcheep. 5
Saxen oulinks goede zeeluiden. 35, 36
Schaer-ſtocken. 152
Schandek. 77
Scheeps bouw voor de Sunt-vloet. 3
Scheeps-bouwers onder Goden geſtelt. 9
Scheepen in zee-Nymphen verandert. 10
Schepen van Germanicus. 17
Scheeps-benamingen, oulinks. 18, 19, 20, 21, 22
Schepen met raderen. 22
Scheepkens by de oude Chriſtenen gebruikelijk. 24
Scheeps-bouw van Philadelphus, 27
Schepen van Semiramis. 32
Scheeps-vloot by Spanjen uitgeruſt. 32
Scheeps-vloot van Darius. 34
Scheeps-vloot die Trojen beſtookte. 34
Scheeps-vloot van Xerxes. 34
Scheeps-vloot van Alexander. 34
Scheeps-toeruſtingen tuſſchen Romen en Carthago. 34
Scheeps-vloot van Koning Eduart. 36
Scheeps-torenen. 39
Schepen wierden ſcherm Goden toegevoegt. 41
Scheeps-bouw begint te bloejen. 47
Scheeps-bouw voor anderhalf hondert jaer. 47
Scheeps-bouw in Hollant. 53
Scheeps-deelen aengewezen in het ſchip. 58
Scheeps-touwen. 61
Scheeps even-maet. 65
Scheeps uitgerekende Certers. 97, 98 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, &c.
Scheeps-maet vervat in een tafel. 114
Scheep-bouwers werktuigen. 185, 186
Scheeps. Helden-daden by Hollanders verricht, 443, en vorder.
Scheeps-metingen. 242
Scheeps ſtrijd-ſpeelen. 293
Scheeps oeffeningen. 292
Scheeps benamingen en ſpreekwoorden. 481.
Scheeps leg-plaets by de Romeinen. 289
Scheeps-geweer by outs. 300
Scheeps ſcherm-goden. 303
Scheeps mate. 312
Scheeps zegen-pralen. 313
Scheeps amptelingen by outs. 326
Scheeps-ſtrijt van Keizer Leo. 332
Scheeps gedenk-penningen. 339
Scheeps artijkul-brief, en vorder nader beveelen en wetten, den Nederlantſchen Zee-oorlogh betreffende. 386
Scheer-gang. 82
Schiet-ſchuit. 171
Schildert ſchepen. 274
Schip van Philopater. 25
Hiero. 25
Lucullus. 27
Magellanus. 30
Draek. 30.
Damiaten. 30
Steen in den Tyber. 30
Nero, 't geen met vervaerlijke dieren wiert gevult. 31.
Schips Ridder-ordre. 31
Schip met een zilveren Boeg. 31
Schip onder water gevonden. 31
Schip doorgeſneden. 59
Schip op 't zy. 59, 155
Schip van boven in te zien. 59
Schip op ſtapel. 153
Schijve. 252
Schotten. 88
Schip dat afloopt. 153
Seſoſtris maekt lange ſchepen. 10
Setgang. 82
Sidon. 8
Sitters. 75
Slaven. 312
Slemp-hont. 152
Slag op de Maes. 447
Sloep. 173, 174
Smal-ſchip, 169, 171
Speel-jacht. 175
Speenen. 79
Spil. 71, 93, 259
Spijkers. 71
Spiegel. 73, 148
Spijs oulinks te ſcheep. 309
Spoors. 71, 75, 79
Standaerden en ſcheeps Vlaggen. 42
Stuerplecht. 79
Steigerſchuiten. 170
Straf te ſcheep. 325
Stutten. 76, 83
Stuurmans ampt van outs. 292
Hedens-daegs. 407

T.

TAl der Matroozen by Romeinen en Grieken. 290
Teeren. 269
Texel Haven-bouw. 477
Tingel. 74, 150
Typhus vint het Roer. 6
Tyriers vinden het gebruik der Ankers. 6
Tyrus machtigh te water. 7
Theoris geheilight ſchip. 29
Tocht-ſchuiten. 170
Touwen. 40, 119, 121, 134
Trap. 91, 92
Triptolemus. 9
Tromp. 456, 457
Turkze ſchepen. 274
Twe gekielt ſchip. 177

V.

VAertuig onder d'aerde gevonden. 3
Van Gent ſlaet de Turcken. 476
Vaſen. 84
Veel volken ſchrijven zig het vinden der ſchepen toe. 6
Verdichtzelen uit de ſcheeps-bouw geſproten. 4
Verdeks balken. 76
Vertuiningh. 80
Verdubbelen. 267
Vercierzelen van een zegenpralend Vloot-heer. 313
Vermaerde Zee-rovers van outs. 360
Verwen van de ſchepen der ouden. 37
Vinders van roeidreven. 11.
Viſſer. 79
Vlaggen. 269, 270, 272
Vlotſchuit. 171
Vlak. 67, 74, 265.
Vloot-ſchaeren der ouden. 299
Voorſteven. 66, 723, 149, 262
Voortekenen. 295.
Vriezen oude ſcheeps-bouwers. 47
Vullingh. 80

Waer

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00807

BLADT-WYZER.

W.

WAer by-schepen vergeleken wierden. 9.
Wageren. 67, 74, 76.
Wapens op schepen der Ouden. 286
Wapens daer schepen in zijn verbeelt. 363
Waterschepen. 170.
Wat een schip kostе van outs. 289
Weischuit. 171, 172
Welzeilende schepen. 273
Werktuig daer men mede onder water gaet. 288
Wijtschip. 171
Wijze van scheep-bouwen der Ouden. 12
Wint-aes. 253
Wijte van 't schip. 266
Wie men ten Oorlog opschreef. 310
Wimarius Hollandts Zee-rover. 35
Worp. 147

X.

XErxes. 33, 355

Z.

ZArasynen dingen na het zeegebiet. 43
Zeilen. 40, 135, 269
Zegen-boogh. 42
Zee-macht der Schyten. 44
Zee-vuer. 44
Zee-slagh van de Manhafte de Ruiter, tegen Engelandt. 466
Zee-slagh van Obdam in de Oost-zee. 464
Zee-slagh van Jan van Galen, voor Livorne. 461
Zee-slagh van Tromp, in Duins. 455
Zee-geveght van Bossu, tegen de Noort-Hollanders, op de Zuider-zee. 450
Zee-geveght tusschen de Vloot van Vrouw Jacoba (Gravinne van Hollandt) en de Hollantsche Bontgenooten. 448
Zee-slagh tusschen Deenen en Nederlanders, op't Jaer 809. 45, 64
Zee-roovers. 361
Zeil-steen. 417
Zeinen in onzen laetsten Oorlogh gebruikelijk. 368, 369
Zwaerheits middel-punt van een schip. 240, 257
Zwaerte eens schips. 241.

Tot den Boekebinder.

Gelieft de bladen van het Boek met die van het Appendix (welk achter aen komen) niet te verbijsteren. Jeder is met een byzondere Signatuer gezet. De Signatuer van 't Appendix is een Curcijf Letter, en hun bladen zijn boven aen met geen Deel onderscheiden.

De Figuren werden op haere Nombers en Paginaes ingezet.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
0 1 2 3 4
Kodak Gray Scale
DFG © HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00808

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00809

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00810

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4
© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00811

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Kodak Gray Scale
0 1 2 3 4

© HAB http://diglib.hab.de/drucke/od-4f-69/start.htm?image=00812